חלק ראשון

ספר בראשית

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה המה: תרגום אונקלוס, תרגום ירושלמי, תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, ראבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו. ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע, פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם שפתי חכמים השלם:

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"ם ס' שפתי ישנים:

(לד) תפלות לליל שבת, ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך.

אהרן

משה

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהסנות מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו,

ווארשא

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ

т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть I

ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера

на улице Электоральной № 14.

1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 7 Февраля 1885 г.

Druk W. Ratyńskiego, (dawniéj J. Bergera), Elektoralna Nr. 14.

אמר המעתיק

ישתבח הבורא הנמצא ועין לא תשורנו, הנעלם וכל דורשו ימצאנו, אשר חנן למין האנושי לשון למודים, למלאת ענינים חמודים, ביד השכל צמודים, והיו לאחרים, ללקוט רביביו ושביביו, וללמוד ניביו ונתיביו, וזרח לעמו בנו בכורו לשון הקדש אשר היא לשון התורה והנבואות, היורדת פלאות, לפקוח עינים עורות, והיו למאורות, למען דעת כל עמי הארץ כי לשון הקדש אין ערוך אליה, בצחות מליה ונועם משליה, והיא כעץ חיים תרופה לבעליה, והחכמה תחיה בעליה, והאלהים אשר נתנה לעם אשר בחר לו להם לבדם הביאה, ובצל ידו החביאה, והם ידעו סודיה, דקרוקיה ופרטיה, ומסלות ארחותיה. ואנשי הכנסיה הגדולה אשר היה בתוכם אור הבזק, הנמרץ החזק, הזהב המזוקק, אשר בלבו כל חק מחוקק, הציבו ציונים ובנו לה חיל וחומה ומקוה בין החומותים, וישימו בריח ודלתים, לבצר מעוזה ולהשאירה ברה וטהורה, ויתנגשו כלם לערפל שביב לקחה, ותימרות רקחה, והתקדשו לחתות אש שיתה, אשר על מזבחה, למען לא ישולח בה יד ולא ירמסנה כף ישימנה מטרה לכל סכל, וקשרו קשרי רצי זהב מלותיה מטור אמרות יי׳ אמרות טהורות, ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים ויתנבאו ולא יספו, ולשמוע נוראות ניבם נדיבי עמים נאספו, ואחריהם נסתם החזון ומוצאו, ונסתלק הכבוד ההוא ומוראו, ולא יסף עוד מלאך יי׳ להראה, כי לא קם אחריהם, מי יעשה כמעשיהם, והנה אנחנו אלה פה היום מלקטים שכחת שבליהם, ומזנבים נחשליהם, ויום ולילה נרוץ במעגליהם, וניגע ולא ניגע אליהם:

אמר המגיד שלו הייתי בביתי ורענן בהיכלי שוקד על למודי בטוני"ס המדינה אשר קרוב לקצה גבול קרטגי"נא הקדומה וטלטלני הזמן בארצות המערב לא השיב ידו מבלע ושב ורפא לו ודחני פה ויניציי"א הבירה היא העיר הגדולה וגם פה לא עשיתי מאומה כי יד הזמן נשגבה ורמה וטרדותיו וסבותיו בעיר מצאוני הכוני פצעוני הממוני, ויהי כמשלש חדשים למכותי יצאתי מעט מבור התלאות ואני בארץ תלאובות אמרתי ברעיוני הלבבות אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות, כצאתי את העיר משתאה מחריש והנה לקראתי כי הקרה ה׳ לפני איש אחד מחסידי הנוצרים איש היחס והמעלה שמו דניאל בומביר"גי יצ"ו בהשתדלות איש עברי אשר הרבה טובותיו עמי שמו רבי חיים אלטו"ן בן הנעלה ר׳ משה אלטו"ן יצ"ו, ויביאני אל בית דפוסו ויראני כל בית נכותו ויאמר סורה שבה כי פה תמצא מרגוע לנפשך וצרי למכתך כי חפצתי שתגיה ספרי הנדפסים להסיר מהם מוקשי הטעות ותזככם ותצרפם בכור העיוניות ותשקלם במאזני הישריות עד יצאו מלובנים ומצורפים כצרוף כסף ומבותנים כבחון הזהב, ואע"פ שראיתי כספו גדולה מהשגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול ואפילו הכי אמינא ליה דאנא לא ידענא כולי האי ולא קרוב מהאי כדגרסי׳ בירושלמי ס"פ אלו הגולין בר נש דתני חדא מכילא והוא אזל לאתר דאינון מוקרין ליה בגין תרתי צריך למימר להו חדא מכילא אנא חכים כלומר בחדא מסכתא אני מכיר, ולפי דדעתי קלישא דמה אנא הפעוט השפל להכנס בגדולות כאלה דח"ו נפיק מניהו חורבא כהא דר׳ ישמעאל בפרק היה נוטל ובדוכתי אחריתי בני הזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שמא תחסיר או תותיר אות נמצאת מחריב העולם כולו, וכ"ש בזמן הזה דאין להלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה שמאז הושמה בספר אין בין זה לזה שמזה יבא לאסור המותר ולהתיר האסור לפום כן לא סמיכנא על דעתי עד דחזינא בספרי דוקני בתרין ותלתא אי הוו מכווני מוטב ואי לא ברירנא מנהון מה דחזי לן דלא קשה מידי ומתקנינן ליה עד דאיתבריר לן דנהיר וצהיר וכבר הזהירו והרביצו אלה הרמב"ן והרשב"א בחידושיהם לבלתי הגיה מסברא:

ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר הש"י רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להדפים כ"ד ויאמר לי. אזור נא כגבר חלציך כי חפצי להדפים כ"ד באופן שיהיה עם פי׳ ותרגום ומסרה גדולה וקטנה וקריין וכתבן ולא קריין ומלאים וחסרים וכולהו דקדוקי ספרי ובתר הכי המסרה הגדולה כדרך הערוך למען ירוץ קורא בה למצוא מבוקשו, ותכף כדוב שכול לא אחר לעשות כי חפץ בב"ת יעקב קרא לאומנים הבקיאים בטיב הדפוס ואיש כלי מפצו בידו לעשות מלאכתו, ובראותי כי הדבר נחוץ ותועלת ותפארת ישראל להראות העמים והשרים יופי ומעלת תורתינו הקדושה כי למן היום אשר נתנה בספר לא נעשת כמתכונתה וגדלה מעלתה בעיני הבוני"ם היתה לראש פנה שמתי מגמת פני למלאת כספ"ו:

ובהיות כי ראיתי הרבה מההמון ועמם הרבה מכתות חכמינו אשר עמנו היום בדורינו זה אינם מעריכין בלבם לא מסורת ולא חד מדרכי המסרה באמרם כי מה תועלת ימשך להם ממנה וכמעט נשכחה ונאבדה: לכן נערתי חצני משום עת לעשות ליי׳ להראות העמים והשרים מעלת המסרה וכי זולתה אי איפשר לכתוב הספרים ביושר ובתיקון וכל שכן ספר תורה:

וגם נשיב ונשיג על קצת מגדולי חכמינו האחרונים ז"ל קרובים לזמנינו אשר הניחו כי הקרי וכתיב נמצאו כן כי בגלות הראשונה אבדו הספרים והשיגם הטלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה מצאו מחלוקת בספרים ובמקום שהשיגם הספק והבלבול כתבו הא׳ ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים להיותם מסופקים במה שמצא עכ"ל: ועצתם רחקה מני כאשר אבאר ואשיג עלידם מהגמ׳: וגם נעיר על ההפרש שיש בין גמרא דילן ובין בעלי המסורת בכמה דוכתי ובכולהו נקהי בהון קהוותן ונייתי מנהון מה דגמירנא, וגם נשיב על הדוברים עלינו עתק כי שנינו וחלפנו בתורתנו הקדושה כמו בי"ח מלין תיקון סופרים ובעטור סופרים והקרי וכתיב ומנהג הלשון, גם אבאר הסדר אשר נהגתי במסרה קטנה ובמסרה גדולה למען ירוץ הקורא בה:

וקודם אערוך מלחמה עם החכמים האחרונים ז"ל הקרובים לזמנינו זה כי דברו שלא כהוגן על תורתנו הקדושה באומרם כי הקרי וכתיב היו ספקות נסתפקו אנשי כנסת הגדולה ואלה שמותם ולשונם:

האפודי בפ"ז מספרו בדקדוק כתב וז"ל השלם ראש הסופרים עזרא הכהן הסופר נער חצנו ושם כל מאמצי כחו לתקן המעוות וכן עשו כל הסופרים הבאים אחריו ותקנו הספרים ההם בתכלית מה שאיפשר עד שהיה זה סבה להשאירם שלמי׳ במנות הפרשיו׳ והפסוקים והתיבות והאותיו׳ והמלא והחסר והזר והנוהג מנהג הלשון וזולת זה ולזה נקראו סופרים ועשו בזה חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא עכ"ל: והקמחי ז"ל תמהני על פה קדוש שדבר מסכים לזה בהקדמתו לנביאים ראשונים, וז"ל, ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו טלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה לישנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם על הבירור כתבו הא׳ ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך א׳ מבחוץ ובדרך אחר מבפנים ע"כ:

והשר דון יצחק אברבנאל זצ"ל השיג עליהם בהקדמתו לספר ירמיה וז"ל והדעת הזה אשר הסכימו בו החכמים האלה ועצתם רחקה מני כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת האלהים וספרי נביאיו מסופקי׳ בהפסד ובלבול והלא ס"ת שחסר ממנו אות אחת הוא פסול כ"ש בקרי וכתיב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיות וכו׳: עוד אמר וז"ל הנה עוד אשאל מאתם כפי הסברה הגוברת אם היה הקרי וכתיב כפי מה שמצאו בספרים המוחלפים ולא אפשיטא לעזרא הסופר איזה הדרך מהם ישכון אור ושם שתי הנסחאות א׳ מבחוץ וא׳ מבפנים א"כ איפה למה בפי׳ הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתי׳ ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה הניקוד תמיד מסכים עם הקרי ולא עם הכתיב ואם היה כן דעתו היה לו לשום נסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו: שנית אם היתה סבת זה הפסד ובלבול שנפל בספרים מצד הגלות היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנשתשטש או נמצא ואתה תמצא בספר תורת האלהים בפ׳ לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבוים וכן כתוב פעם אחרת האם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד וכן כולם כמו נערה שכתוב נער כ"ב פעמים במ"א מלא שהוא ונתנו לאבי הנערה וכן בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה אלא שאין הדבר כאשר חשבו החכמים האלה ושרי להו מרייהו:

ותירץ כי אמתת הענין אצלו כי עזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם וקודם שהתעורר לעשות הנקוד והטעמים וס"פ עיין במקרא והדברי׳ אשר נראו אליו זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור חשב בעצמו שהיה זה לא׳ מב׳ סבות אם שכיון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין ברעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן ושלסבה מן הסבות נכתבו האותיות החסרות והיתרות והלשונות הזרים ולכן הניחם בכתב מבפנים כמו שנכתבו האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פירו׳ הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשיטות הענ׳ ומזה המין תמצא כל הקרי וכתיב שבתורה, וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחרי׳, וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה, גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלו׳ שלא נכתבו כן בזרותם אלא לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה והיה זה מהנביא כשגגה היוצאת מלפני השליט ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקודש וכתיבתם ועשה זה בעצמו ר"ל לפרש התיבה והמלה ההיא ושמו מבחוץ להיותו הפי׳ שפי׳ הוא מעצמו ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיה כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיה כן בטעות ובשגגה וכו׳. והאריך בהקדמתו שם לספר ירמיה עד הנה התבאר שהקרי וכתיב והקרי ולא כתיב כולו ענין הפי׳ וכן הוא הכתיב ולא קרי שראה עזרא מלות כתובות שאין להם ענין כפי פשט הדברים ולכן לא עשה בהם נקודה כלל ולא יקרא ומזה תדע שהספרים אשר נפל בהם הרבה מזה הוא לחסרון המדבר בידיעת דרכי הלשון או בידיעת דקדוק הכתיבה ולכן היו בספר ירמיה פ"א מקרי וכתיב ובספר שמואל שכתבו ירמיה רבו בו בכמו׳ הקרי וכתיב בכמו קל"ג וכו׳ עד אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה וכמות כתיבתה

קרוב

קרוב לד' פעמים ספר ירמיה לא נמצאו בה מקרי וכתיב אלא מעט מזער ס"ה יכו' עכ"ל וכן הולך ומונה כמה מהקרי וכתיב באו בכל ספר להורות מי מהנביאים הי' יותר בקי בדקדוק הלשון. ותשובותיו רחקו מני כאשר אבאר אשיג עליו: אמנם קשיותיו אשר הקשה על הקמחי והאפודי טובים ונכוחים הם ובהשיגי והשיבי על תשובותיו יושגו ג"כ הם כי כל אלו התרוצים ודעת הקמחי והאפודי כולם הם מסברה ואנן לית לן כי אם תלמודא דילן אשר קבלנו עלינו כי לבן של ראשונים כפתחו של אולם והם אמת ודבריהם אמת:

ואומר כי מה שאמר השר האברבנאל ז"ל שעזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם כמו שנכתבו אמת ויציב דבר:

ואמנם במה שאמר בתירוץ הא' אם שכיון הכותב כמו שנכתבו בדברים הזרים ההם וכו' עד האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ליתא לדבריו דהא בהדיא גרסי' במס' נדרים פר' אין בין המודר א"ר איקא בר אביי א"ר חננאל א"ר מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא, ויקראו בספר תורת אלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא זה פסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורת א"ר יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הל"מ, מקרא סופרים ארץ שמים מצרים, עטור סופרים אחר תעבורו, אחר תלך, אחר תאסף, קדמו שרים אחר נוגנים, משפטיך תהום רבה, קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו, איש דכאשר ישאל איש בדבר האלהים, באים דנבנתה, לה דפליטה, את דהגד הוגד לי, אלי דהגורן, אלי דהשעורים, הלין קריין ולא כתבן, וכתבן ולא קריין נא דיסלח, את דהמצוה, ידרוך דהדורך, חמש דפאת נגב, אם דכי גואל, הלין כתבן ולא קריין עכ"ל הגמרא: את דהמצוה אית דאמרי דבפרשת ואתחנן ולא היא דלא נמצא בספרים שלנו וגם בספרי המסרה לא מני ליה ובמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו אחריני מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמי' גבי צדקיהו חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת, ורש"י ז"ל פי' את דהמצוה כתיב בירמי' ע"כ, ועטור סופרים עיין לקמן בתשובת אחרים: הא נקיטינן דכולהו הל"מ ולא שם עזרא הסופר מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר וגם לא היה זר בעיניו ח"ו ולא השיגו לא ספק ולא בלבול כי כלהו הל"מ כדגרסינן לעיל:

ותו קשה בעיני מה שאמר וז"ל וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורים וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה עכ"ל: וליתא לדבריו דהא בהדיא גרסי' ס"פ הקורא את המגיל' עומד ת"ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורי' אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולי' בטחורים חריוני' דביונים לאכל את חוריהם ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם למחראות למוצאות ע"כ, ופרש"י ז"ל ישגלנה לשון כלבא כדכתיב והשגל יושבת אצלו כלבתא וכן פי' בערוך בערך דביון ישגלנה משמע בזנות ככלבא כמו והשגל יושבת אצלו ישכבנה משמע דרך אישות בקדושין ובחופה עכ"ל, א"כ אינו לפי שלא ידענו מה הם הגבוהים ההם וגם שם שגל לא נאמ' על המלכה ועיין בפ"ק דר"ה: ולא אשיב על דברי השר האברנא"ל בסבה הב' באומרו כי המלות נכתבו כן בזרותם לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיע' הלשון העברי' ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה כי תמהני עליו אם דבר זה יצא מפי אדם דוגמתו ז"ל היעלה על דעת כי הנביאים קצרה ידם בכל אלה, א"כ הוא ז"ל היה גדול מהם בדקדוק הלשון העברי' וחיי ראשי כי לא אאמין דבר זה, ואם היה בשגגה כמו שכתב הוא ז"ל למה הנביא או המדבר ברוה"ק לא תקנו האם השגגה נפלה בספר ירמיה פ"א פעמים ובספר שמואל שכתבו ירמיה כמו שהוכיח הוא ז"ל רבו בו הקרי והכתיב בכמו קל"ג כמו שמנה הוא ז"ל היעלה על לב נביא שנא' עליו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך יפול בשגגות כאלה, סוף דבר נראה ח"ו כאלו השר ז"ל לא ראה הגמ' ואליבא דגמ' לא נהיר ולא צהיר מה דתירץ, ואולי כי השר ז"ל היתה רוח אחרת עמו ולא נעלם ממנו ח"ו הגמ' כי דרך ברדך הרב הגדול הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים להראות כחו כי זולת הגמרא יש דרך לתרץ: ואם יקשה המקשה הא לא אשכחנ' בגמרא מקריי' וכתבן וכתבן ולא קריין ועטור סופרים וכו' אלא מה דחשיב בגמ' ובמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו כמה וכמה ולעולם אימא לך דבשארא בעי לתרוצי כדתירץ השר האברבנאל ז"ל דס"ד למימר הני דקחשי' בגמ' כולהו הל"מ ובשארא לא:

ואברא דבמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו טפי ממה דמייתי במסכת סופרים אבל לא קשה מידי דגרסי' במסכת סופרים פרקו' אר"ש בן לקיש ג' ספרים נמצאו בעזרא ספ' מעון ספ' ועטוטי ספ' היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאי כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו א' בא' מצאו כתוב ואל זעטוטי בני ישראל לא שלח ידו ובשנים מצאו כתוב ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו וקיימו שנים ובטלו א' ע"כ, ואם איתא להא דאמר השר האברבנאל שלכן לא מלאה ידו דעזרא לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמה נכתבו לא ימנע מחלוקה אם שהיה יודע שהם הל"מ ואם שהיו ספקו' כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי וא"ת שלא הי' יודע שהם הל"מ למה לא מחק והלך אחר הרו' דהא חזינן דבג' ס' שנמצאו בעזרא הלכו אחר הרוב וא"ת כולם היו שוים ולכן נמנע מלגשת למחוק ועשה

הקרי מבחוץ אם כן יורנו כיצד נקרא בס"ת שאסור לקרות אפי' אות א' שלא מן הכתב היעלה על לב שנקרא הקרי שתקן עזרא הסופר שהוא פי' הכתוב הזר לדעתו ז"ל ונניח הכת' שהוא כתוב באצבע אלהים אלא על כרחין אית לן למימ' שכלם הל"מ ונשאלה שאלה זו להרשב"א ז"ל היאך נקרא שלא כן הכתב בעפולי' בטחורים ישגלנה ישכבנה ותירץ הרשב"א ז"ל וז"ל וששאלת כיון שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב היאך ש"צ קורא ישכבנה והוא כתוב ישגלנה וכן בכל תיבה שיש בה קרי וכתיב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי הקרי: תשובה זו הל"מ וכמ"ש בנדרים פרק אין בין המודר מקרא סופרים ועטור סופרים כתבן ולא קריין כולן הל"מ עכ"ל, מהתשובה איכא למידק דהשואל לא הוה ידע דאינון הל"מ מדקחזינן דהרשב"א ז"ל השיב זו הל"מ וכו' ומאחר דאינון הל"מ תו ליכא לאקשויי מידי, וראה שגם הרשב"א ז"ל נסתייע מההיא דפרק אין בין המודר ואע"פ שבאו בתורה כמה וכמה קרי וכתיב זולת מה דמייתי בגמ' כדפרכי' לעיל ואם היו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי היאך לא מני לון בהדי הנך דמסכת סופרים ומדקחזינן דלא מני ולא קחשיב אלא ג' א"כ שארא כולהו לא הוו ספיקי ואם איתא דהוו ספיקי הוה אזל בהו בתר רובא כדאזלי בהנך דמסכתא סופרים ולא הוה תולה מבחוץ כדתרצינן לעיל: ולא יקשה מידי מה שכתב השר ז"ל וז"ל ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו עכ"ל, אשיב עליו ממה נפשך מה נפשך שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור לא ימנע מחלוקה אם שהיה הל"מ וגילו לו שכך צריך להיות ואם שלא גילו לו שכך הל"מ, אם לא גילו לו שכך הל"מ א"כ היה יודע בבירור שכך צריך להיות שכך קבלו מהנביאים א"כ מאי קאמר במה שאמר כי ירא הסופר הקדוש לשלות ידו בדברי המדברים ברוה"ק, ותו קא קשה א"כ הוא שכך קבלו מהנביאים חכמי הדור למה לא תיקנו הם דהיינו הנביאים וחכמי הדור אלא על כרחין דבין הקרי ובין הכתיב כולהו הל"מ כדאוכחנא לעיל מההיא דפ' אין בין המודר: ומה שאמר בסבה הראשונה אם שכיון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התור' כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת למחוק וכו' עכ"ל כך יש לנו להאמי' בודאי כמו שהניח הרב הגדול הרמב"ן ז"ל ראש המקובלי' האחרונים בהקדמתו לביאורו לפירו' החומש ע"ש ותמהני על השר ז"ל כיצד הניח הדבר בספק שאח"כ בסבה הב' כתב על ירמי' בזרות הלשון כמו באות נפשו שאפה רוח שקרי מבחוץ נפשה שכך נראה מטבע הלשון והדב' סוד מסודות התורה בסוד היבו' והמשכיל יבין: נקיטינן מכולהו הני פרכי וקהוותן דכל מילי דקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכולהו דרכי דמס' כולהו הל"מ ודלא כאש' כתבו החכמ' האלה דלעיל כדגרסי' מהגמ' דנדרי' דבפרק אין בין המודר דאייתינן לעיל:

ומיהו אשכחנא בכמה דוכתי דתלמודא חולק על המסורת כדאשכחן במסכ' נדה פרק בנות כותיים גבי משכב תחתון ועליון גבי והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים והנשא כתיב חסר וי"ו והקשו התו' שם תימה דבמסורת הוא מלא ותירצו ומיהו מצינו שהתלמוד חולק על המסורת כדאשכחן במסכת שבת פרק במה בהמה גבי בני עלי מעבירם כתיב וז"ל הגמ' שם והכתיב מעבירים א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתי' ע"כ:

ונתקשה לרש"י ז"ל וז"ל קשה בעיני שם החכם הנז' כאן כי אומר אני שטעו' גדול הוא ולא גלה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתוב מעבירים מלא וגם במסורת הגדולה במקום שמנויין שם כל התיבות שכתוב בהן יו"ד דלא קרינן לא נמנה זה והם מנויין על פי החשבון וזו אינה קשיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה והכי קאמר להו עלי לא טובה השמוע' אשר אנכי שומע את עם יי' מעבירין ומכריזין וקובלין עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם יי' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל:

וכתבו התוס' על זה וז"ל התלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל מ' שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב כ' שנה עכ"ל התוס': ולי נראה דלא קשה מידי הא דשמשון משמע כבדרש למה נאמר ב' פעמי' כי שפט את ישראל כ' שנה א"ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו ועשרים אחר חייו והיינו מ' בתרי זימני דתלמודא לא אמר מאי דכתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אלא והוא שפט את ישראל ארבעים שנה דמשמע כבדרש והשתא אתי שפיר ודוק ע"כ:

ותמיהא לי על רש"י ז"ל דהא היה בקי במס' וסבירא ליה כדעת בעלי המסרה דהא לעיל גבי בני עלי דפרק במה בהמה הקשה מהמסרה על ר"ה בריה דרב יהושע וכתב ואומר אני שטעות גדול הוא וכו' והא אשכחן בכמה דוכתי דס"ל דלא כדעת בעלי המסרה גבי ולבני הפילגשים כתב בפי' החומש פלגשם כתיב חסר יו"ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה מלשון ב"ר וכן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ע"כ, ובהדיא במסרה כתיב הפלגשים ב' מלא דמלאי' דין ועל יר הגי שומר הפלגשים וכן ביום כלות משה כתוב במסורת הקטנה לית מלא, ותו אשכחן דפי' בפי' החומש בפרשת ואתחנן מזוזות ביתך מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת, ותימה דבמסורת הוא כתוב מלא בוי"ו בין זיי"ן לתי"ו, ורש"י ז"ל סבר לה כר"מ במנחות פ' הקומץ את המנחה גבי הא דגרסי' רב פפא איקלע לבי בר שמואל חזא ההוא פיתחא דלא הוה

הקדמה

ליה פצימא אלא משמאלא ועבידה ליה מזוזה א"ל כמאן כר"מ ושיילינן עלה מאי ר"מ דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרים מ"ט דרבנן מזוזות כתיב מ"ט דר"מ דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזת בפרשה שניה שאין ת"ל רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מעטו הכתוב למזוזה אחת דברי ר' ישמעאל וכו' עכ"ל הגמ' שם, ואע"ג דהוה משמע קצת דכתיב מזוזות מלא בשני ווין ולא מזוזת חסר דהא ר' ישמע' אית ליה יש אם למסורת פי' לדרוש ע"פ הכתב כדגרסי' בריש סנהדרין גבי לטטפת מיהו אין ראיה מזה דהכי נמי אשכחן ר' עקיבא דאית ליה יש אם למקרא פי' לדרוש כפי הדבור הקרוי כההיא דלטטפת ובפ' כל שעה אית ליה יש אם למסורת תוס' ע"כ, ותו בפרק הבונה הקשו התוס' על רש"י ז"ל גבי הא דתניא ר"י בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בז' כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מכאן רמז לניסוך המים מן התורה וכו' ורש"י ז"ל גרים במקום בשביעי כמשפטם בח' כמשפטם וז"ל התוס' בז' כמשפטם גרסי' כדמוכח בפ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כרש"י ז"ל דגרים בח' בס"פ לולב וערבה עכ"ל התו': וגם בההיא דמנחות רש"י ז"ל לא הקשה לתלמודא דפליג על הספרים המדוייקים כמו דהקשה גבי בני עלי וז"ל הגמרא שם בפרק הקומץ את המנחה ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד' דברי ר' ישמעאל כו' עכ"ל הגמ', ובספרים מדוייקים ובספר תגי כך דינם שמע והיה אם שמוע כתיב לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו ואני ראיתי בספר קרמון שגם והיה אם שמוע כתוב לטוטפת ומיהו סמכינן אמאי דגרסי התוס' כדלקמן דאינהו חזו ספר תגי והוו בקיאי במלא וחס' יתיר מינן, והקשו התוספו' שם במנחות גבי ת"ר לטטפת וכו' דלעיל על לטוטפות דוהיה כי יביאך דבגמ' מצריך שיהא מלא דמלא ובספרים מדוייקי' כך דינם שמע והיה אם שמוע לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו, תימא היכי משמע תרי ואי הוה אמרינן גורעין ומוסיפין ודורשין ניחא אבל לא אשכחן אלא בתחלת תיבה ובסוף תיבה בפ"ב דזבחים גבי ולקח מדם הפר דדרשי דם מהפר יקבלנו וכן ונתתם את נחלתו לשארו דדרשי' בפ' יש נוחלין ונתתם נחלה שארו לו ומפר"ת דוי"ו קמא דולטוטפת מוקמי' בסוף כאלו כתוב לטוטפות כדאשכחן בפ' הזהב אי שקלת ליה לוי"ו דויסף ושדית ליה על חמישיתו הוה ליה חמישיתיו והשתא מוקמינן ליה באמצע תיבה והוה ליה חמישיתיו ומוקמי' ליה במקום יו"ד באמצע תיבה, וקשה לפי' דפריך בתר הכי אי הכי גבי הקדש נמי דכתיב ויסף חמישית כו' ומשני דכי שקלת לוי"ו דויסף הוה ליה חמישיתו והשתא לוקמינן באמצע תיבה דלהוו חמישיות הרבה הילכך נראה דבשום פעם לא מוקמי' אלא בסוף תיבה ככל הני שהבאתי עכ"ל התוס', וכך העלה רש"י ז"ל שם פ' הזהב דלא מוסיפין אלא בראש תיבה או בסופה אבל באמצע כדקאי קאי ע"ש, וליכא למיפרך בכה"ג סכינא חריפא מפסקינהו לקראי כדפריך בכל דוכתא משום דלא מיקריא הפסקה אלא דוקא בתיבו' להקדים תיבה זו לזו כדאמרי' התם מעיקרא גבי הך קרא דונתתם את נחלתו דסבר אביי למימר תירוץ וא"ל רבא סכינא חריפא מפסקינהו לקראי ע"כ:

יקשה בעיני דבגמ' בהדיא גרסי' בפ' הקורא את המגלה עומד ת"ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולים בטחורים ובמסורת לא מני כי אם ו' דכתיב בעפולים קרי בטחורי' ומשמיט ההוא דשמואל דפסוק וישימו את ארון יי' אל העגלה כתיב וקרי טחורים וכן הוא בכל הספרים המדוייקים שלנו, ולא ידענא מה לתרוצי אלא כדתריצנא לעיל דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת: ובב"ר מצאתי על פסוק לאסור שריו בנפשו א"ר אידי שרו כתיב חסר י' זה חיה פוטיפר, וקשה כי לא נמצא בשום ספר שיהיה חס' וגם במסרה רבתא לא נמנה בחשבון הנ"ו חסר יו"ד במצעות תיבות וקריין ואין דרך לתרוצי כי אם כמה דתריצנא דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת:

איכא לתמהויי טוב' במה דאשכחית לרש"י ז"ל ולרבי' סעדיה גאון שהביאו קרי וכתיב מה שלא נמצא בשום ספר מספרי המסרה וז"ל רש"י בפי' תלים בפסוק הרודד עמי' תחתי כתב שבספרו היה קרי תחתיו וכתיב תחתי ובקשתי ולא מצאתיו במסורה גדולה שיהיה נמנה בחשבון הי"ח מלין דחסרים בהון וי"ו בסוף תיבותא, וז"ל רבי' סעדיה גאון בסוף דניאל בפסוק ויבא מלך הצפון וישפוך סוללה ולכד קרי וכתיב זאת המלה מבחריו כתיב וקרי מבצריו ובקשתי בספרי המסרה בכל חלופי האותיות ולא מצאתיו יקשה לי איך נעלם מהגאונים האלה המסרה דאליבא דמסרה דאית לן הוא טעות ומיהו בקיאי הוו יתיר מנן בכל מלי ואנן כסומים בארובה לגבייהו:

נתקשה בעיני זה כמה ימים מאחר דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת כדברירנא לעיל במלא וחסר אליבא דמאן ניכתוב ס"ת דהא מה שכשר לזה פסול לזה: לפום ריהטא נראה למימר דכתלמודא דילן ניכתוב ס"ת במלא וחסר מאחר דקבלנוהו עלינו ואינון הוו בקיאי במסרה ובמלא וחסר יתיר מינן, ומיהו חזינן לרש"י ז"ל דהא הוא מקשה מהמסרה לתלמודא דילן גבי בני עלי ואמר דטעות הוא מה דאמר בגמ' מעבירם כתיב כדכתיבנא לעיל, וגם בעלי התוספות מקשי' מהמסרה לתלמודא דילן ועבדי עקר מהמסרה תכדלקמן ביבמות ס"פ מצות חליצה אמר אביי כו' ואם המסרה לא הוה עיקר לא הוו מקשי' מיניה לתלמודא ומדקא חזינן דאינון בתראי והוו עבדי עיקר מהמסר' לאקשויי מינה לתלמודא מ‍שמע דאליבא דמסר' קא עבדינן ותו דכולהו ספרי ותיקון ס"ת כולהו אליבא דמסרה ואנשי כנסת הגדולה גדולים הוו ואיכא למיסמך עליהון, ואע"ג דקא חזינן דרש"י ז"ל גבי מזוזות דפרשת ואתחנן סבירא ליה כרבי מאיר מזוזות כתיב כדפריכנא לעיל וכך בכמה דוכתי הא חזינן דברוכתא אחריתי מקשה מהמסרה לתלמודא כנ"ל:

ולא קשה מידי מהדמקשי' אחריני דאנן שנינן וחלפינן בתורה מדקא חזו עטור סופרים ותיקון סופרים וקרי וכתיב וזולתם דהא בעטור סופרים ח"ו לא סליקו להנהו ווי אלא כדפי' בערוך בערך עטר דאמר וז"ל עטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרגום רק הבמות לא סרו לא עטרו וכן הא דגרסינן בפ' המגרש בגמרא גופו של גט פטיר ועטיר כלומר פטור ומסולק ונראים הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרו וסעדו לבכם ואחר תעבורו קדמו שרים ואחר נוגנים צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוו משתבשי באילין מילי בההוא זמן וסברי דהכי דקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסלקו להני וי"ו והוו קרי אחר תעבורו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין וי"ו והוו קרו להו להלין מלי עטור סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה אינון הל"מ ועד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוי"ו עכ"ל: הנך רואה כי לא שנו כלל ח"ו ואם יקשו דליתא לדברי הגאון ז"ל נשיב עליהם מכח הסברה היעלה על לב אדם שרוצה לשנות ולהחליף דבר יאמר ראו מה החלפתי וכל שכן בדברי הנבואה והנה לשון המסרה ה' מלין עטור סופרים כו' וכן י"ח מלין תקון סופרים אם היה דעתם לשנות לא היו מגלים מה ששינו ולומר י"ח מלין תיקון סופרים כדגרסינן במכילתא, ועוד דלא שינו ח"ו הסופרים ולא תקנו אלא שכך היה לו לומר אלא מפני שכנה הכתוב מפנו כבוד השכינה ודוק ותשכח, וכן בקרי וכתיב הא מראים מה דשינו את"ל דח"ו שינו אבל אנו כת המאמינים נאמין דכולהון הל"מ וכן בתיקון סופרים אפילו את"ל שתקנו הסופרים לא מעלה ולא מוריד במה שהם פוקרים וראה גם ראה בעובדא דתלמי המלך בי"ג דבר ששינו שבפי' נאמר למה שינו, ומה שינו במה שכתבו לו סוף דבר בזה אין להם פה להשיב:

ואלולי אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה כדכתיב ויקראו בספר תורת אלהים וכו' ודרשי' בנדרים פ' אין בין המודר וכו', עיין לעיל היינו הולכים כסומים וכמוכי' בסנוירי' ולא היה נמצא לנו ספר שיהיה מוגה ולא ס"ת שנוכל להסמך עליו, דמיון זה אם מלה אחת היא בוי"ו או בלא וי"ו כגון ולא בוי"ו או לא בלא וי"ו לא הוינן ידעין לאוכוחי כמאן אלולי המסרה כהא דכתבי התוספות ביבמות ס"פ מצות חליצה גבי אמר אביי האי מאן דמקרי גט חליצה לא ליקרי לדידה לא לחודיה ואבה יבמי לחודיה דמשמע אבה יבמי כו' עד רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקמצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי א"ל לא סבר ליה מר להא דרבא א"ל מודה רבא בלא אבה יבמי ע"כ: וכתבו התוס' וז"ל לא אבה כתוב בספרים מדוייקים וכן מוכח במסורת לא אבה ג' דסמיכי לא אבה יי' השחיתך, לא אבה יבמי, וישראל לא אבה לי, ויש שנים ר"פ במשנה תורה ולא אבה יי' לשמוע אל בלעם ויש פסוק דלא שייכי' לאותו מסורת ולא אבה נושא כליו דשאול, וגם אל מואב שלח ולא אבה דיפתח עכ"ל התו', הנך רואה בעיניך שאלולי המסורת היינו מסופקים אי הוה קרינן לא אבה או ולא אבה ומדקא חזינן דבמסורת אמר דאינון ג' לא אבה ומני דין חד מנהון ידעינן בבירור דלא קרי' ולא אבה ודכוות' טובא לאין מספר ותו במס' מני לא ומלה אחרא ולית חד מנהון ולא ואמר אינון כך וכך בבירור ידענן דשארא כתבין וקרי' ולא וכן המשל י"ד פסוקים אית בהון לא לא ולא ולא או ההפך וכן כולם, וכן את את ואת ואת כהא דאמרי' אך את הזהב ואת הכסף את הנחושת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כת' עליו בעל המסורת וסימניך דהבא למלכיא ופי' כי כך דינו ואינון ב' פסוק דנסבין הלין ווי"ן תניינא ואת ובתרא ואת ושארא את דין ופסוק ויהי כשמוע כל המלכים דיהושע החתי והאמורי הכנעני הפריזי החוי והיבוסי ופי' דהבא אך את הזהב למלכיא ויהי כשמוע כל המלכים, הנך רואה צחות לשון בעל המסורת וקוצר לשונו ובזה הודיענו כיצד קריאת וכתיבת הפסוק ואלולי בעל המסורת היכ' הוינן ידעין אם הוה מצינן כתוב החתי והאמורי והכנעני והפריזי לא הוינן ידעין להוכחא אם אמת אי שקר וכן במלאים וחסרים דיש לנו אם למקרא ואם למסורות ומיהו פלוגתא היא ממה עבדינן עיקר כגון בפ' כיצד צולין גבי בבית אחד יאכל ודכוות' בפ"ק דסוכה סוכות סוכת ואיכא לקהויי ולאקושי טובא בהא ועיין בתוס' פ"ק דסוכה, והוא הדין בקריין ולא כתובין וקמצין ופתחין והמקומות שהם משתנין בטעמא ודכוו' טובא לאין מספר, ותוג"כ במניינ' דמני המסורת באמרו ג' אוד' או זולתו מכולהו ילפינן כמה וכמה דינין ודרשות כהא דאמרו במסורת בראשי' ג' ר"פ וסי' בראשי' ברא בראשי' ממלכת יהויקים, בראשית ממלכת צדקיהו היינו דאמרי' במס' ערכין ס"פ יש בערכין בקש הקב"ה להחזי' את העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובוהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו נתישבה דעתו ע"כ: ותו גרסי' במסורת ויבדל ג' ויבדל אלהים בין האור, ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע, ויבדל דוד ושרי הצבא בר"ה כ"ה, כדאמר בערבי פסחים כל הפותח לא יפתח

מג' הבדלות ולא יוסיף על ז' בשלמא אין מוסיפין על ז' דהת' קא חשיב ז' הבדלות ולא אשכחן טפי אלא ג' אמאי משום דג' פעמים כתיב ויבדל והבדלה ראשונה היתה במוצאי שבת לפיכך עושים ג' הבדלות במוצאי שבת בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בכלל בין קדש לחול ואומרי' אותו כדי לסמוך להתימה מעין חתימה: ותו גרסי' במסורת פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח, שרשי פתוח אלי מים, קבר פתוח גרונם, אשפתו כקבר פתוח, ואינון כנגד ד' מדות שהם בכלי חרס נקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת היינו וכל כלי פתוח וגו' ועדיין כלי הוא לזרעי' נקב בשורש קטן טהור הוא לזרעי' אם היה בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה היינו שרשי פתוח ראיוב ועדיין כלי הוא לקבל בו זתים נקב במוציא זית טהור העשוי לאוכלי' היינו קבר פתוח גרונם דתלים דסתם אכילה כזית ועדיין כלי הוא לרמונים נקב במוציא רמון טהור הוא לגמרי והיינו אשפתו פתוח כלומר כשהכלי במוציא רמון נדמה לאשפה דשוב אין תורת כלי עליו: והרבה מסימנים אלו נדרשים בכה"ג לאין מספר ומהם מפוזרים במרדכי ובתשובות מהר"ם כדפסק בהכוני שהם ב', הכוני פצעוני, הכוני בל חליתי ע"ש, ואין ספק כי מנין הסימני' להיותם ז' או ד' או י' או ג' כולם לצורך גדול ולא לחנם וזה מוכיח על קדושת תורתינו הקדוש' ולא לחנם נסמנו, וכן כשהמסר' מביאה הסימן בלשון תרגום יש בו לדרוש ולהבין ולכן כל מה שיכולתי למצא וללקט מהם מכל ספרי המסרה שהיו לי כולם לקטתי' ושמתים בכ"ד זה במקומות שהיו שייכים וחזרתי ותקנתים במסרה הגדולה כדי שבנקל ימצאו, ואלו הייתי רוצה להאריך ולהביא תועלות המסרה כולן וראיותיהם היה האורך גדול ולהג הרבה יגיעת בשר:

ובהיות כי ראיתי התועלת הגדול הנמשך מהמסרה גדולה וקטנה ומסרה רבתא גליתי אוזן השר דניאל בומברגי יצ"ו והודעתיו התועלת שימשך ממנה אז שם כל מאמצי כחו לשלוח בכל אלו הגלילות לחפש כל מה שימצא מהמסרה ות"ל נתגלגלו לידינו מספרי המס' מה שאיפשר להתגלגל והשר הנזכר לא נתעצל וידיו לא קפץ וימינו לא השיב אחור מלהזיל זהב מכיסו בהוצאת קניית הספרים והשלוחים אשר נשתדלו לחפשם בחורים ובסדקים ובכל מקום שהיו:

ואחר שראיתי בספרי המסרה והתבוננתי בהם ראיתי מבולבלים בתכלית ומשובשים עד שאין בהם בית אשר אין שם מת היינו הפסוקים שהיה מביא בעל המסורת והבלבול הגדול שהיה בהם כי אותם הספרים שהיה בהם המסרה סביב לא היתה המסרה כתובה כסדר הפסוקים שהיה בעמוד רמיון זה אם היו ה' או ו' פסוקי' בעמוד הא' מתחיל ויאמר והב' ויגד והג' וזה והד' וישלח והה' ותשב המסורת היה מתחיל וישלח כ"ב ואחר כך ויגד כ"ד ואח"כ ותשב ט"ו בלי סדר ותיקון ורובם היו כתובים בקשרים וציורים עד שלא היה באפשרות להבין מהן שום דבר כי כוונת הסופר היתה ליפות כתיבתו ולא להבין ולעיין בה, וגם ברובם במשל היו בראש הדף כמו ד' שורות ולמטה כמו ה' לעולם הסופר לא היה מוסיף ולא גורע ואם אירע א"ב או לשון מסורת גדול היה מפסיק באמצע או בראש וכן מקצר מהם הרבה כדי להשוות שורותיו, וכשראיתי כל זה הבלבול נערתי חצני בתחלה לשים כל המסורת על סדר הפסוקים ואח"כ חפשתי בספרי המסרה שהיו לי חבורים לבד זולת מה שהיה כתוב סביב המקרא ובמקומות שהיה הדלוג מהסופר והקצור כדי להשוות השורות שיהיו במספר ד' למעלה וה' למטה אז הייתי מבקש בחבורי המס' והייתי מתקנם על נכון ובמקומות שמצאתי הפרש בין ספרי המסרה זה אומר בכה וזה אומר בכה הבאתי דעות שניהם וכן ימצא כתוב סביבו' המקרא הזאת שהדפסנו במסורת נקוד על הפלוגתא בהיות כי אינו מלשון בעל המסורת, וכן במקומות שהיה קשה לי על לשון ספר אחד מהמסרה שלא הייתי מוצא כדבריו ברוב הספרים ובמסרה אחר' באופן אח' ולא הי' קשה ובמקומו' שהיה קשה מדידיה אדידיה או שהיה טעות הייתי חוקר עד שהייתי מוצא האמת לעניות דעתי ובמקומו' הנחתי הדבר בספק וכן כמה מיני קהוון כאשר ימצא כתוב סביבו' כ"ד זה שהדפסנו, והשם יודע כמה טורח עברתי על זה וכבר זה מפורסם לכל מי שראה אותי מתעסק בו: ובהגהת הפסוקים לא היה איפשר שהייתי יכול להגיה אא"כ שהייתי יודע כל הכ"ד על פה וזה נעלם ממני ואלולי ספר א' הנקרא שמו קונקורדנסייא חברו חכם א' קרוב לזמנינו זה בכמו מ' שנה שמו רבי יצחק נתן זצ"ל שכבר נדפס פה ויניצייא בבית דפוסינו לא היה באפשר שהייתי יכול להגיה והוא כלי יקר מקיף כל קטרי המכתב הקדוש ומבאר כל המכתב הקדוש בחברו כל שם ופועל עם הדומה לו ובראש כל שם ופועל מפרש התיבה הזאת פי' כך וכך או תפרד לכך וכך ראשים ופי' כך וכך ובציינו אותם הציונים בחלוקת כל פרשה ופרשה וכל נביא ונביא לכך וכך פרשיות ובכל תיבה רושם זאת תמצא בסימן פלוני בפסוק ד' או כ' או ל' שבסבת זה תכף בנקלה ימצא המבוקש, ואם פסוק אחד יש לו ד' או ה' פעלים ושמות כגון ובצל ידי כסיתיך תמצא פסוק זה בשרש צל ובשרש יד ובשרש כסה עד שאם אינך מסיג או זוכר לידע כי אם תיבה א' שהיא פועל או שם מהפסוק הנה תמצא מבוקשך בשרש הפועל או השם ההוא, וגדולה מעלת ותועלת זה הספר לאין תכלית וזולתו ובלעדו אין דרך לעיין במסורת למצוא הפסוק שצריך תכף כי אם צריך שהמעיין יבקש הפסוק שמביא המסורת או זולתו שצריך יעבור זמן רב כי יבאו פסוקים שלא ידע באיזה נביא הם ואפילו ידעו צריך שיבקש כל הנביא ולאו כל עלמא מקרא גמירי ומי שהגיע ספר זה לידו אין צריך לו לשרשי הקמחי כי יש בו השרשים מוסף עליו המורה מקום מכל פסוקי המקרא לא יחסר עד אחד, סוף דבר בלעדיו לא הייתי יכול לעשות מה שעשיתי:

ובהיות כי המסורת היה רב להדפיסו כולו סביב המקרא במקום שכבר הבאתי סימן א' פעם א' לא חשתי להביאו פעם אחרת דמיון זה וישלח הם כ"ב כתבתי אותם כולם פעם אחת בסדר נח בפסוק וישלח את היונה כשהגעתי אח"כ בוישלח אחר לא רציתי להאריך לכתבו פעם אחר' כי כבר נכתב ונחתם אבל כתבתי הוא נמסר בסדר נח, ובנביאים בהיות שהם גדולים וכל נביא יש בו בכמותו בכמו כ"ה פעם שיש בכל פרשה ופרשה אם הייתי כות' נמסר בנביא פלו' לבד היה יוצא שכרי בהפסדי שלא היה באפשרות למצוא כי אם בקושי גדול והיה המעיין קץ בו והיה מניחו מלבקשו לכן הוצרכתי להשתמש בחלוקת הפרשיות שהביא בספרו רבי יצחק נתן ספר הקונקארדנצייא וכתבתי נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני למען ירוץ קורא בו ואלו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה, ואח"כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישראל:

וכדי שיהיה המסורת שלם הוצרכתי לתקן ולחבר אח"כ המסורת הגדולה שאין באפשרות להדפיסה סביב שום ספר כי היא בכמותה הרבה וסדרתיה כדרך הערוך ממש למען ירוץ קורא בה: וכן כל מה שהדפסנו מהמסרה סביב הכ"ד דהיינו מהמסרה האמצעית לא הגדולה חזרתי וחברתי אותה עם המסרה הגדולה שסדרתי כמו הערוך ולא חשתי להביא כי אם ראשי פרקים כגון וישב ט"ו נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני וכן כל מה שנשמט וזה לסבה, המשל אם המעיין יעיין בנביא או זולתו באותו העמוד יש י' או י"א פסוקים בכל פסוק לא ימנע שלא תהיה בו תיבה ששייך בה מסורת והמסרה קטנה היא בכל תיבה ששייך בה מסורת ואומרת ד' או ל' או ט"ו וזה לא היה באפשר לכתוב המסורת כולו שהיה שייך לאותו דף שאם היו שייכי' י' תיבות למסורת הבאתי מהם ד' או ה' על הרוב לדוחק רוחב העמוד והמעיין לא ידע אם הם במקום אחר כבר נדפסי' ובאיזה מקום הם כדי לבקשם במקומם ויחשוב בלבו שאין בכ"ד זה כל המסורת ששייך בו לכן הוצרכתי לציין בשרש התיבה ההיא במסרה רבתא באיזה מקום נדפס בנביא פלו' בסימן פלוני וכן בהרבה מקומות השמיטו המדפיסים הרבה מהסימנים לסיבת שאירע להם להיות העמוד ארוך כדרך שיארע למלאכת הדפוס הוצרכתי לחזור ולחברם במסרה גדולה ולכן ימצא הרבה פעמים כתוב סביבו' העמוד נמסר במס' רבתא, וכן בסימנים הגדולים מל"ט וכ"ה שהיו שייכים לאותו עמוד שלא היה באפשר להדפיסם במקומם יען היותם ארוכים והעמוד היה קטן מהכיל כל הסימן וכן באלפא ביתות המסרה רבתא שהיו שייכים בעמוד כתבתי סביב העמוד במסרה זה הוא חד מן א"ב פלוני ונמסר במסרה רבתא כמערכת אות פלוני לבל ישיג שום טורח למעיין לבקש, ואין לתמוה כשימצא כתוב במסרה נמסר בשמואל ב' או חלק ב' או א' וכן במלכים ב' וכן בד"ה ב' ובעזרא ג"כ בנחמיה וזה כי מנית חלוקת פרשיות התורה והנביאים והכתובים הכתוב בקונקורדנסיא חלק שמואל לב' חלקים וכן מלכים וד"ה ועזרא עד דברי נחמיה בן חכליה משם ואילך קרא שמו נחמיה, ולזה מאחר שנשתמשנו בחלוקות וסימני מחבר הקונקורדנסיא אמרתי לכתוב אחר הקדמתי זאת כל החלוקות והסימנים הללו שאם בהדפסה נשמט איזה סימן בשגגה כבר יוכל לתקן מאחר שהם נדפסים אחר הקדמתי זאת ובכ"ד זה בכל חלוקה וחלוקה הדפסנו הסימן ששייך למען ירוץ קורא בו למצוא מבוקשו כשאומר במסורת נמסר בסימן פלוני:

הנה לא נמנע ממני בכל מאדי וכח לעשות ולתקן המסרה בכל התיקונים שאיפשר כדי להשאירה ברה וטהורה ולהראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא וזה לאוהבי תועלת אחינו בני ישראל ותפארת תורתנו הקדושה והתמימה ולמלאת תאות ושאלת השר דניאל בומבירגי יצ"ו במה שאיפשר אע"פ שכספו היתה גדולה מהשגתי, וכן במפרשים שמתי כל מאמצי כחי לתקן המעוות במה שאפשר ובמה שהשיגה בו עניות דעתי לש"ש ולהועיל לבני עמינו ולא נסוגותי אחור בשביל הטורח הרב כי שינה לעיני לא נתתי לשובע הן בחורף הן בקיץ ולא חששתי לקום בלילה לקור וזולתו כי חפצי וכוונתי היתה לראות תכלית המלאכה מלאכת הקדש, ישתבח הבור' אשר זיכני להתחיל ולהשלים, זכרה לי אלהי לטובה אמן:

מכתבי תהלה

מכבוד הרב הגאון המפורסם שלשלת היוחסין דפה ווארשא

לכל זמן ועת לכל חפץ (קהלת ג א) :

זה רבות בשנים עברו אשר נכסה אור יקר ספרי תנ"ך הנקראים בשם מקראות גדולות, שנדפסו בווינציא ובבזיליא, עתה תהלה לה' יאירו ויתפשטו ע"פ תבל בכל תפוצות ישראל עם פירושי קדמונינו גדולי ישראל ולדיקי יסודי עולם לשום עיני כל יביטו יראו נועם דברי קדשם המתוקים מדבש ונופת צופים ושפתותיהם ישבבו בקודש קיימים לעד לעולם כאחד מגבה מרום במרום. כאשר נתעוררו השותפים הנגידים המופלגים ה"ה המדפים המפורסם מהור"ר יואל לעבענזאהן וה"ה מהור"ר מענדל מענדלזאהן מ"ס דפה נ"י לחדש אורם בתוקף ועוז וביתר שאת ותפארת אשר יעלו ביפים מכל המקראות גדולות שנדפסו מאז ובהוספת הרבה פירושי קדמונינו ז"ל, כמבואר בהמודעה שהדפיסו, ובאו אלי להסכים עמהם ולחזק ידיהם יען נפל חבלם בנעימים לעשות טוב בישראל, הנה מלאתי ראוי ונכון למלא את ידם בהסכמתי ולאמן זרועם ומובטחני באחב"י שלא ישיגו גבולם משך ארבעה שנים מיום כלות הדפסה, והשי"ת יהא בסעדם להתחיל ולגמור בהצלחה. וראוי לכל חושבי התורה לתמוך בימינם, וכל המסייע יתברך מיוצר המאורות, ויזכה לעלות לציון ברנה ובפדות. הכ"ד המדבר לכבוד התורה ודורשיה. הבא עה"ח ביום ב' י' סיון תר"ך לפ"ק.

דובעריש מייזלש חופ"ק ווארשא יע"א

מכבוד הרב הגאון המפורסם החסיד דק"ק פראגא

הן באו אלי כבוד הרבני הנגיד המדפים מוה' יואל לעבענזאהן וכבוד הנגיד המופלג מוה' מענדל מענדלזאהן נ"י והגיעו לפני כי רצונם לזכות את הרבים בהדפסת ספרי מקראות גדולות עם כל הפירושים מהקדמונים ומס"ג ומס"ק דבר לא נעדר מהמ"ג שנדפסו בווינעציא ויקרים מאד לכל החפצים לקנותם, ועוד יוסיפו ידם להוסיף עתה כמה וכמה פירושים יקרים ומועילים, לכן אמרתי לפעלא טבא ייסר חילם וכחם ותפן ה' בידם יצליח להחל ולכלות באין מעצור. ונכון לבי בטוח באחב"י שלא ישיגו גבול השותפים הנ"ל הן במתכונתם והן שלא במתכונתם החומשים לבד או הנ"ך לבדם משך ששה שנים מיום גמרם מהדפוס ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב הכ"ד הבא עה"ח לכבוד דורשי התורה ולומדיה יום ב' אדר בת"ר לפ"ק.

ישעיה מושקאט חופ"ק פראגא

מכבוד הרב הגאון המפורסם דק"ק ביאליסטאק

נדרשתי מהנגידים המופלגים מהו' יואל לעבענזאהן מדפיס ומוהר"ר מענדל מענדלזאהן מ"ס נ"י מק"ק ווארשא בדבר אשר החלו להדפיס ספרי קודש תורה נביאים וכתובים הנקראים בשם מקראות גדולות כפי שנדפסו בווינציא ונוסף עליהם האדרת אליהו מרבינו הגאון מווילנא זצ"ל ועוד הוספות רבות ויקרות מאוד, וכבר הוציאו ספר בראשית כלול בהדרו כפי שהופיע למראה עיני. ובהסכמה עלה משלשת הרועים ה"ה הגאון הגדול מווארשא והגאון הגדול מפראגא והגאון הגדול מקאליש ה' יברכ' לבקש מאחב"י שלא להדפיס המקראות זולתם משך ששה שנים מזמן כלות ההדפסה ועתה מורא עלה על ראשם פן יבוא אחר בתוך גבולם להשחית נחלתם ולהריק כחם, לכן גם אני סניף להגאונים הנ"ל כו' שלא להשיג גבול עוסקי מלאכ' שמים אחרי כי על דעת כן נכנסו למלאכה זו ומובטחני שאחיה ישראל יזהרו לבלתי עשות עול במלאכת הקודש והשומע לדבריגו הנאמרים בצדק ומישרים, יזכה לראות בהבנות בית בהר מרום הרים. כנפש המדבר למען האמת והצדק, יום ד' א"ח דחה"ס שנת את ד' תיראו לפ"ק:

הק' רפאל יו"ט ליפמאן היילפרין חופ"ק ביאליסטאק

מכבוד הרב הגאון המפורסם דק"ק קאליש

כבוד מחותני הרבני המופלג הנגיד מוה' מענדל מענדלזאהן והמדפים המפורסם הנגיד מוה' יואל לעבענזאהן נ"י המתגדרים במלאכת הקודש להדפיס מחדש ס' מקראות גדולות לשונים בתורת ה' תמימה וקוראי מקרא קודש עם הפירושים הרבים ומעלות אין ערוך אליהם הנמצאים בהמק"ג דפוס ווינעציא, ועוד מעלים בקודש והוסיפו פירושים יקרים המלאים זיו ומפיקים נוגה, תשואות חן חן להם כי הגדילו לעשות בזה טוב בעמנו, בעל הגמול ישלם להם גמולם, ויראו טוב בעמלם, על אשר הוזילו השער שלהם, אשר ע"ע היו בכפלי כפלים, ואף בכסף מלא לא היה להשיגם, ויען כי שחרו פני להיות נמנה למנין הזאת ולתמוך את ידיהם, הנני לענות אמן אחר דבריהם, והם לזרעא דישראל להסיג חלילה גבול השותפים הנ"ל. משך ששה שנים מיום כלות ההדפסה, הן חומשים לבד והן הנ"ך שיגרום להם היזק ח"ו, ונוצר תאנה יאכל פריה. יתברכו מעשי ידיהם. ויהי נועם ה' עליהם כנפשם וכנפש הבעה"ח לכבוד התורה ותומכיה. פה קאליש עש"ק כ"ה שבט תר"ך לפ"ק.

הק' מאיר בהגאון מוהר"י איצק אויערבאך חופ"ק הנ"ל

מכבוד הרב הגאון המפורסם ר"מ דק"ק וואלאזין

ב"ה ד' נס' וסיון לנו לעינים, כת"ר לפ"ק.

חפץ ה' יריע אף יצליח על פעלת ידי כבוד הנגידים כו' כו' כ"ש מוהר"ר יואל לעבענזאהן ומהור"ם מענדעל מענדעלזאהן נ"י בק"ק ווארשא.

הגיעני תעודת דבריהם על דבר הדפס' ספרי תנ"ך מקראות גדולות ובמחיר שוה לכל נפש ישרה, ואברכה את ה' אשר שם בלבם מעשה מהודרה, והעיר את רוחו להתאזרה, כוא ית' יאמץ ידם בגבורה, ויעשו חיל ושם בתפארה, ויחזו בפעולתם זאת ובכל מע"י ברכה יתירה, גם לחיי המעשה גם לחיי עד אשר לכל טוב נכורה, ואף כי למחכי רבים כצאת השמש בגבורה, ואם ייטב בעיני מע"כ יראו להדפיס ג"כ פי' הספורנו על התורה אשר נשגב קדר ומלא פשט ויראת ה'

המסורה

מכבוד הרב הגאון המפורסם ר"מ דק"ק מיר

בשם ה' כבוד למנ"י כתר לפ"ק.

שפעת ברכה לכבוד ידידי ה' השותפים המופלגים כו' כו' המדפים כ"ש מוהר"ר יואל במו' אביגדור נ"י ושותפו מוהר"ם מענדעל מ"ס נ"י בק"ק ווארשא ה' עליה' יחיו לאורך ימים טובים.

הגיעני מכתבם היקר מטוב לבבם אשר נדבה רוחם להפיק רצון לבית אולפנא דידן ולהעניקם מברכת ביתם אשר ברכם ה' בהדפסת מקראות גדולו' ולתת איזה מקראות חנם ועבור איזה יצאו בגרעון כסף מאשר הושת לכל קונה ופלגא עלי ופלגא על כבודם הרמה. הרימותי ידי בצלותא ובברכה משולשת שיברכם ה' בבני סמיכי וחיי אריכי ומזוני רויחי ולהרכיב' על במתי הצלח' מילי דמיטב בזה ובבא, וכאשר יזכם ה' להוציא לאור מחשבתם הטוב להפיצם

ישראל

מכבוד הרב המאה"ג החסיד רבדק"ק אמשנאוו בן לאותו צדיק הרב מווארקע זצ"ל

הן בא לפני הנגיד המופלג מוה' מנחם מענדל מענדלזאהן מ"ס מווארשא נ"י עם המודעה אשר הופיעה לנגד עיני מהדפסת ספרי מקראות גדולות שוה משיס קדמוניות שלא נדפסו ויקר נמצא, וכעת נשאה לבו בשותפות עם המדפים המפורסם מוהר"י לעבענזאהן נ"י מווארשא להדפיסם ביתר שאת ותפארת, וכבוד מחו' הרב הגאון הצדיק דק"ק פראגא נ"י כבר נתן מודעה והסכמה על זה להחזיקם לדבר הגדול הלזה, ע"כ גם ידי תכון עמם להיות מהמסייעים בכל האפשרי לכבוד התורה שיהיה לתפארת לבני ישראל, ובטחוני באחב"י שלא יעלה על לבם לגרום

היזק

מכבוד הרבנים המאה"ג חריפים ובקיאים מורי הוראות דפה ווארשא יע"א

לחזק ידי עושי טוב הנגידים המפורסמים ה"ה המדפים מו' יואל לעבענזאהן ושותפו מו' מענדל מענדלזאהן מ"ס מפ"ק המתגדרים במלאכת הקודש להקים עדות ביעקב ותורה בישראל בהדפסת ספרי מקראות גדולות ביתר שאת ותפארת אשר זה איזה מאות שנה שנדפסו בוויניציא ובבזיליא, והשותפין האלה עוד מעלין בקודש והוסיפו הרבה פירושים יקרים כפירוש הנשר הגדול הרמב"ן ז"ל, ופירוש אדרת אליהו על התורה מהגאון האמיתי החסיד רבן שכבה"ג מוהר"ר אליהו מווילנא זצוק"ל, אשר לא נדפס כ"א פעם אחת ויקר נמצא, ופירוש היקר הנחמד

הספורנו

מכתבי תהלה

הספורנו ז"ל. ויש אספות רבות לחמדת לבב כל דורשי יקרה, באתו גם אנחנו הח"מ להודיע לאחב"י נאמנה כי השותפין הנ"ל זכו במלאכת שמים וכי נאמנה רוחם להוציא כלי יקר זה למעשהו ת"ל בכל הוד והדר, ולכן מהראוי ונכון לכל אוהבי תורה לתמוך בידי השותפין הנ"ל ולשלם טוב לעושי טוב, ומכש"כ שלא לגרום להם היזק ח"ו וככל הדברים הנאמרים בצדק מאת כבוד הרב הגאון הגדול דפה ווארשא והגאונים מפראגא ומקאליש נ"י שבאו בכתובים בהסכמותיהם, כאשר מהראוי ונכון לכל אוהבי תורה לתמוך בידיהם ולעמוד לימין צדקם, וה' ישלח ברכה במעשה ידיהם וכל המסייעים יתברכו בכל טוב סלה. ולהשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת טוב. ככ"ד הבאים עה"ח ווארשא יום ב' ל"ז למטמונים תר"ך לפ"ק:

הק' יהודה ארי' לייבוש כ"ץ דומ"ץ פ"ק הנ"ל
הק' נתן במהור"ר דובער זצ"ל מו"ץ פ"ק
הק' ישראל מאיר במ"ד הכהן ז"ל מ"ץ פ"ק
הק' חיים במהור"ר יוסף זלה"ה אופענהיים דומ"ץ פ"ק הנ"ל
הק' חיים יחיאל בהמנות מוה' יוסף זצ"ל מ"ץ פ"ק
הק' שרגא פייבל בהרב מור"י ז"ל דומ"ץ פ"ק הנ"ל

הק' יעקב מאיר ישורון
הק' שמואל זנוויל בלא"א מוה' יעקב זאב נ"י דומ"ץ פ"ק
הק' אברהם בהרב הגאון מוהר"א כהן נ"י הרב דק"ק פלאצק
הק' יהושע העשיל בהר' המנוח מהו' גבריאל ז"ל דומ"ץ פ"ק
הק' מאיר במהור"א זלה"ה מו"ץ דק"ק פראגא

היזק להשותפין הנ"ל במשך הזמן שגבלו הגאונים שקדמוני, והקונים יתברכו ממעון הברכות:
באתי עה"ח יום ו' עש"ק שמיני כ"ח ניסן בת"ר לפ"ק.

נאום הק' יעקב דוד חונה בק"ק אמשנאוו בן לאותו צדיק אאמו"ר הרב הק' זצלה"ה טווארקע זי"ע

בישראל ולהנות מאורם אהי' אי"ה מן הנמנים למצוה רבה זו למען יגדיל תורה ויאדיר ויקבלו מחירם רצוף באהבה, כהבטחת לבבם הנדיבה, וזכות הרבים תהיה מסייעתם להשפיע עליהם ברכה עד בלי די, וכל אחינו ב"י יקדמו בלי ספק להביא ברכה אל בתיהם ולהיות מהנמנים לסייע במלאכת הקודש, ומכש"כ שלא לבוא חלילה בגבולם משך הזמן שגבלו יתר הגאונים בהסכמותיהם, ויקבלו החו"ש מאדה"ש, ויתענגו על רוב שלום. כחפצם וחפץ ידידם דו"ש ממרחק באהבה יתירה המברכם בלב ונפש והמדבר לכבוד אכסני' של תורה וד"ת שלהלכה.

הק' משה אברהם חופ"ק מיר

הטהורה, ויותר טוב מאוה מפרשים אשר יעדו לחבר'. ומעתה אודם למע"כ אשר נדבה לבם אותם באמונה, להרים לישיבה הק' דפ"ק וולאזין איזה חליפות ספרי תנ"ך ואיזה בחצי מחירם אשר הושת לכל קונה, במה אכף לאלהי מרום אשר שם לבם אמונה, להרים כבוד ד"א של הלכה זו ולחזוקה, וכל אחב"י הישרים בכל פינה, בלי ספק יתמכו ידי העוסקים במלאכת הקודש באמונה. ולא יסיגו גבולם במשך שגבלו הגאונים נ"י כתקנה. ומשכורתם מן אלהי מעונה, בנפשם ונפש מברכם ברוח נכונה, העמוס בעבודה רבה.

נפתלי יהודא בלא"א מ' יעקב ברלין

אל קוראי מקראי קודש

ראינו להקדים פה אשר הדפסנו התולדות אהרן על כל הכ"ד עם תוספות המראה מקומות מהפסוקים הנמצאים ונדרשים בספר הזוהר והעקידה והעקרים, ובתוכו יבואו בכל מקום מוסגר בשני חצאי לבנה המראה מקומות מכל הפסוקים שבתנ"ך הנמצאים בתלמוד ירושלמי, הנקרא בשם תולדות יעקב, מהרב המובהק מוהר"ר יעקב ששפורטש זצ"ל, והגהנו כל אלה ע"פ התולדות אהרן ותולדות יעקב שנדפסו ביחד באמשטרדם בשנת בית אהרן, ע"י הרב הגאון החכם הכולל מוהר"ר מנשה בן ישראל זצ"ל, וזאת לדעת שכל הדפין הנרשמים בתולדות יעקב, הכוונה על הדפין שבתלמוד ירושלמי דפוס קראקא.

המביאים לבית הדפוס

חידה יפה זכה וצרופה להחכם אבן עזרא ובן מאיר נקרא

חברה במשקל השיר : והנני את דרכה אשיר

הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות . וזהו הדלת . תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות וזהו הסוגר :

ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות . וכן דרך כל השיר עד תומו ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרים דוק ותמצא :

אֶת דְּבַר חִידָתִי שִׁמְעוּ נְבוֹנִים נִפְלָאוּ   אַךְ דְּעוּ כִּי כָל חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ לָאוּ :
אָב בְּהָאֲדָמָה הוֹלִיד אַ־   רְבָעָה הָאַחִים :
לֹא כְבֵדִים לֹא קַלִּים לֹא   יְבֵשִׁים לֹא לַחִים :
בָּם יְרוּ צוֹן אוֹפַנֵּיהֶם   וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים :
בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ   כִּי פְּעָמִים יִסָּתְרוּ גַּם פְּעָמִים יֵרָאוּ :
רְאִתָּה עֵינְכֶם עֵת נִרְאָה   דְּבָרִי מַה נּוֹרָא :
כִּי בְּכוֹרָם לָקַח חֵלֶק   וְשֵׁם רַב בַּבְּכוֹרָה
גַּם שְׁמוֹ נוֹסַף עַל שֵׁנִי   וּבַסֵּתֶר נִקְרָא :
הַשְּׁלִישִׁי בִּשְׁמוֹ כָּפוּל חֲכָמִים קָרָאוּ   הָרְבִיעִי גַּם כֵּן כָּפוּל בְּמִשְׁקַל מָצָאוּ :
הַבְּכוֹר זָכָר וּנְקֵבָה   וְאַח שֵׁנִי אַחֲרָיו :
בִּנְקֵבָה הוּא וּשְׁלִישִׁי   יְדַעְתּוֹ בִּזְכוֹרָיו :
אֶת פְּנֵי הָרְבִיעִי זָכָר   נְקֵבָה בַּאֲחוֹרָיו :
מְדִינִים עוּשׁוּ בוֹאוּ וְאוּלַי תִּמְצָאוּ   שַׁאֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ :
מִבְּכוֹר יִמָּצֵא שׁוֹכֵן   בְּגַלְגַּלִּים שִׁשָּׁה :
אַחֲרָיו יָבֹא הַשֵּׁנִי   וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה :
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם בִּשְׁנַיִם   וְדַרְכָּתָם קָשָׁה :
בַּקְּשׁוּ מֵעַל סֵפֶר הַדֵּ אֱלֹהִים וּקְרָאוּ   יוֹם בְּרוֹא אָדָם אֵלֶּה אַרְבָּעָה נִבְרָאוּ :
מִסְפַּר הָרוֹבֵעַ עַל אָחִיו   בְּנוֹסַף יֵשׁ יִתְרוֹן :
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי עַל רִאשׁוֹן   יְהִי לְזִכָּרוֹן :
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תִּיכוֹנִים   כְּרִאשׁוֹן עִם אַחֲרוֹן :
מִשְׁקְלֵי הָאַרְבָּעָה אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ   יִהְיוּ כָהֶם וּכְמוֹ כָּל נְשׂוּאִים יִשָּׂאוּ :
רֹאשׁ וְרֶגֶל וּזְרוֹעַ עִם   גְּוִיָּה לְקַדְמוֹן :
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי   וְאָחִיו כְּאַגְמוֹן :
הָרְבִיעִי כַּחֲצִי גַלְגַּל   וְהוּא בַּעַל הָמוֹן :
רַחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב בְּתוֹךְ מַיִם גָּאוּ   אַל תְּפָרְשׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי תִתְחַטָּאוּ

בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם : עשה חסד עם עבדך אברהם :
ויהי פתח דברך מאיר : לעבדך בן עבדך מאיר :
ומישועת פניך תבא עזרה : לבן אמתך הנקרא בן עזרא :

זה ספר הישר : לאברהם השר : ובעבותות הדקדוק נקשר : ובעיני הדעת יכשר : וכל תומכו מאשר :

נאום אברהם הספרדי הנזכר

מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים :

הדרך האחת ארוכה ורחבה . ומנפשות אנשי דורנו נשגבה . ואם האמת כנקודה בתוך העגולה . זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה . ובה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים . כרב יצחק שחבר שני ספרים . מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים . ובפסוק יהי אור . אמונה בעלי האור . ושתך הזכיר . והוא הולך בחשך ולא הכיר . ובפירוש תוצא הארץ מלבו הוציא מלים . וידבר על שרצים והנמצאים קטנים וגדולים . ובפירוש נפשות החיים . סכיל חכמות נכריות . ובמסלה הזאת עלה רב סעדיה גאון הגולה . ובפירוש יהי מאורות הכניס דעות אחרות . לדעת המדות הנזכרות . על פי חכמי הספירות . גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו . בפירוש ויצא יעקב ברוב עניניו . כי הזכיר כל נביא בשמו . וכמה פעמים גלה ממקומו . וכמה תועלות יש בהליכת הדרך . ואין תועלות לפי' הזה כי אם אורך . ועם ויחלום כתב פתרון החלומות . ולמה ידבר בתמונות . והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות . ילמדם מספרי אנשי תבונות . לא יתעסק ברצונם אם כן נכונות . כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום ואם מהם שלא ידע דרך חכמי קדם ומאין הוציאום :

הדרך הב׳ בחרוה שתלוים. ואם הם ישראלים. אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה. והם לא ידעו את מקומה. וזאת דרך הצדוקים כענן ובנימין. וכן כל מי אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין. והוא נוטה להשמאיל או להימין. וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים. גם במצות ובחקים, והם מדעת תוצאות לשון הקודש ריקים, על כן יטעו גם בדקדוקים. ואיך יסמכו במצות על דעתם. וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם. בעבור שלא תמצא בתורה מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה. ואחת מהנה אזכיר. והיא גדולה למכיר. כי תחתיה כרת על אכילת יום הכפורים. וחמץ בפסח שלא עשוהו טהורים. ושביתת ימים שבעה. והקרבנות וסכה ותרועה. כי אין בתורה חקי השנה מפורשים. ואיך נחשוב החדשים. ועניי הדעת מרודים. שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים. ולא ידעו כי והיו לשון רבים. ועל המאורות והכוכבים. והאומר כי וי"ו ולמועדים נוסף, כי לאות עם מועד נאסף, יבקש אדם שיהיה אוהבו, אולי יאמין בו, ואם מצאנו שנים ושלש וויי"ן נוספין, מי יודיענו כי זה הוא"ו מהעודפים, אחר היות וי"ו הטעם לאלפים, ואין פירוש עשה ירח למועדים, כדברי אלה שמחניהם מועדים, ואלו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדים בחדשים, מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים, כי יש מועדים רבים, בתורה ובמקרא ובכתובים, ואלו היה למועדי השם מבואר, עוד הדבר הגדול נשאר, אם החדש עד שוב הלבנה גלגל המזלות, שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות, ואם עד שוב גובה גלגל היוצא, אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא, או עד שוב גלגל התלי כדעת חכמים, כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים, ואם נסמוך על דעת התחברות המאורות, גם הנה ג׳ מחברות, מחברת בגלגליהם תיכונה, ומחברת כנגד העליון בתמונה, ומחברת שני מחזה, ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה, ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו, כי עינים להם ולא יראו, אולי יראונו בתורה ובתעודה, המקום שמצאו שם זאת האגדה, ולא דברו בפירוש חדש בחדשו נכונה, כי אין בכתוב זכר ללבנה, רק פירושו לעשות כל דבר בעתו יום ביומו שבת בשבתו, וידוע כי פעם יהי בין המולד לעת השקיעה שש שעות, ותראה הלבנה אך על הקות ידועות, ופעם ביניהם שלשים שעות, ולא תראה אפילו בגבעות, כי תהלוכות הלבנה משאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות, וגם מפני ארך ורחב המדינות, ואם שכנה על הארץ ענגה, ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה, הנתענה ג׳ ימים בכפורים, ועוד מי סיפר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורים, כי הנה יהודה הפרסי חדל ספר, ובחשבון השמש השנה והחדשים סופר, גם לא נדע מהתורה עדות החדש, ומי העד ואם ילך דרך רב ביום קדש, ואם נקבל עדות אב ובנו וגרים ונשים, וגם אם היו כל אלה מפורשים, עוד דבר קשה, איננו מפורש בתורת משה, לדעת כמה חדשי השנה, ואם הוא באביב נסמנה, ההוא מחטים או שעורים, ומתי יבוקש ואנה השעורים, ואם היתה שנת בצורת בארץ ישראל ומסביב, והנה אין זרע אף כי אביב, הנקבע השנה פשוטה או מעוברת, גם אין ספירה נספרת, ואין חג שקראנוהו עצרת, וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת, והאומרים והנה אנשי המשנה, מעידים על ראיית הלבנה, והנה התשובה נכונה, אם היא עדותם בעיניהם נאמנה, יקבלו עדות צרכי השנה, כי ע"פ קריאת ב"ד היא נתונה, כי יסוד העיבור, על אביב ותקופה וצרכי צבור, ולמה במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים, שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים, ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן, ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן, רק נחפש כה וכה רמיזות, ולמה בדברי תורה תמימה כזאת, וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה, שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא, כי אין הפרש בין שתי התורות, ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות, ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה, כי נעשה על ידי בעלי עצה וזקנה, ולא הקריב הפסח במועדו, ולאכול חמץ בחדש הראשון שלא ידו, ופסח שני בראשון שבעת ימים עשה, ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא, כי בית דין היה, ואין ברוחו רמיה:

הדרך הג׳ דרך חשך ואפלה, והיא מחוץ לקו העגולה, והם הבודאים מלבם לכל הדברים סודות, ואומרים כי התורות והמשפטים חידות, ולא אאריך להשיב עליהם, כי עם תועי לבב הם, כי הדברים על צדק לא חלקו, בלתי בדבר אחד צדקו, אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה, בכף מאזני הלב תהיה שקולה, כי יש בלב דעה, מחכמת יושב קדש נטועה, ואם הדעת לא תסבול הדבר, או ישחית אשר בהרגשות יתבר, אז יבקש לו סוד, כי שקול הדעת הוא היסוד, כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו, והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו, וכל דבר שהדעת לא תכחישנו, כפשוטו ומשפטו נפרשנו, ונעמידנו על מתכונתו, ונאמין כי ככה אמתו, ולא נגשש קיר כעורים, ולפי צרכנו נמשוך הדברים, ולמה נהפוך הנראין לנסתרים, ואם יש מקומות שהם באמת נחברים, ושניהם נאמנים ברורים, מהם בגופות ומהם מחשבות, כמלת בשר וערלת לבבות, ובעץ הדעת סוד ינעם: גם הדברים אמת כמשמעם, ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו, אם הוא חכם יפקח את עיניו, כי ימצא בתולדות רבים נוצרים, כנחיריים והל׳ והרגליים לב׳ דברים:

הדרך הד׳ קרובה אל הנקודה, ודשו אחרים לגודה, וזאת דרך החכמים בארצות יונים ואדומים, שלא יביטו אל משקל מאזנים, רק יסמכו על דרך דרש בלקח טוב ואור עינים, ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים, למה ייגעו לכתבם שנית אלה האחרונים. ויש דרש הפך דרש, ויש לו סוד ואיננו מפורש, כדרש התורה קדמה אלפים שנה קודם העולם, וזה אמת רק על סוד דרך הנעלם, ורבים לא יבינוהו כן, ולהיות כמשמעו לא יתכן, ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת, ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת, ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים, או שנה או מספר אלפים, והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתביים, למען אשר יבקש לאין יש, ומשיבין שברא השם את העולם בעת שידע כי טוב הוא, גם זו תשובה בנויה על אבן בהו, וכן האומרים שברא להראות גבורתו, לאדם שהוא שורש יצירתו, והנה שמו תשובתם האמולה, חלק קטן מהשאלה הגדולה, כי יש ראיות גמורות, לאשר עינים להם ולא לעורות, כי הייסוד חצי שמית הארץ באמונה, וכלה כנקודה אל המסבה אשר עליה נתונה. ואף כי המסבה העליונה. ואם מדרך הישרה. אין דרש יום נדרש כדרך המקרא. כי אלו היה הטעם לאלפים. היה כתיב יומים. כי פירוש יום יום בכל יום ויום. וכן איש איש וברוך ה׳ יום יום. גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום. אם כן נשמור התורה הנאמנה. עד אלפים שנה. ועוד כי אלף שנים בעיניך אינגו לנכח השם. וימצאהו בפירושי בספר תהלות אשר יבקשם. וגם יש דרש להרוות נפש חלושה. בהלכה קשה. ויש דרש מסברא ידועה. ויש שהוא כהלכה שאינה קבועה. גם יש דרש שהוא טוב לאחרים. וידריך בדרך תבונה את הנערים. כי יש עוף שאינו רואה ביום הנגוהות. ובלילה רואה מפני שעיניו כהות. כדרש שהעולם נברא בבית בעבור ברכה. ואם הדבר ככה. הנה בוקק הארץ ובולקה ושיתאו בתה ובטלו הטוחנות כל ידעום משחת בלי בלו שמלותיכם בלע ה׳ בלא ה׳ ובתקוך ובלא אתן בין בחריו בזיון וקלף ילדו לבהלה בלסות אתנך. ואם הרי"ש ריפיה די דהבא. הנה איש רע בליעל בעל פעור ברע בל כהני במות. ואשר מעט השכל בלבו. ואף כי אשר חכמת אלהים בקרבו. יוכל להוציא מדרשים. וכלם כנגד הגוף הפשוט הם כמלבושים וקדמונינו זכרם לברכה. אמרו על ככה. אין מקרא יוצא מידי פשוטו. דרש בראשית בתורה שנאמר ה׳ קנני ראשית דרכו. אחר העולם נברא על לויתן שנאמר הוא ראשית דרכי אל. אחר העולם נברא שיראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה יראת ה׳. אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך ולמה בי"ת בתחלה להורות כי ה׳ אחד והנבראים שנים שהם עצם וצורה או שני עולמות. ולמה בית ואחריו רי"ש אל"ף שי"ן ואח"כ יו"ד ותי"ו רמז שהבית הראשון יעמוד ד׳ מאות וי׳ שנים כי הוא קודם השמים והארץ ואחר כך יפוס הבית וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו וחשך שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה ורוח אלהים שנהה רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה הנמשלת למים ובסוף יהי אור על ימות המשיח. אז יבדיל ה׳ בין המקוה לישועתו ובין אשר במחשך מעשיהם. דרש בראשית שתי מלות שהכל היה מהאש והוא היסוד. אחר שית כמו אמין שית שהם שש הקצות הנמצאות לכל גוף והשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות והמלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה כבבי לכת. והאותיות שמנה ועשרים כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת. ותחלת הספר בית וסופו מ"ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים ובסיני נתן למשה וכן כתוב ה׳ בם סיני בקדש. ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל כי הם עלו במחשבה בראשית העולם. וסוף דבר אין לדרש סוף:

הדרך החמישית. מוסד פירושי עליה אשית. והיא הישרה בעיני. נכח פני ה׳. אשר ממנו לבדו אירא ולא אשא פנים בתורה. ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי. ואחר כן אפרשנה כפי אשר תשיג ידי. וכל מלה שתבקשנה. בפירוש המלה הראשונה תמצאנה. כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון. ועל זה המשפט כל הלשון ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת. למה זאת מלאה ולמה נחסרת. כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם. כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה. ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה. ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרים. יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים. ומשה כתב בלא וי"ו ה׳ ימלך. ומעתיק משלי כתב בוי"ו תחת עבד כי ימלוך. ושנים רבות בין שניהם. רק לתינוקות טעמיהם טובים הם. גם בפירושים הישרים. אין צורך לתיקון סופרים. ומתרגם התורה ארמית תרגם אמת. ובאר לנו כל נעלמה. ואם דלק במקומות אחרי מדרשים. ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים. רק חפץ להוסיף טעמים אחרים. כי פשוטו יבינוהו אפילו הבוערים. כמו עירה שלא תרגמו כבן אתון. ותרגם בני יבנון ואתונו שער האיתון. ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה. כי שבעים פנים לתורה. רק בתורות ובמשפטים ובחקים. אם מצאנו שני טעמים לפסוקים. והטעם האחד כדברי המעתיקים. שהיו כלם צדיקים. נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים. וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים. האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים. רק קדמונינו היו אמת וכל דבריהם אמת וה׳ אלהים אמת. ינחה עבדו בדרך אמת:

הקדמת
רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל

בשם האל הגדול והנורא

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה באימה ביראה ברתת בזיע במורא מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה שואל סליחה מבקש מחילה ובפרה נקידה בבריכה בהשתחויה עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה שאין בינת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה וכאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה הצפונים בביתה הטמונים בחדרה כי כל יקר וכל פלא כל סוד עמוק וכל חכמה מפוארה כמוס עמה חתום באוצרה ברמז בדבור בכתיבה ובאמירה כאשר אמר הנביא המפואר בלבוש מלכות ובעטרה משיח אלהי יעקב ונעים הזמירה לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד ונאמר פלאות עדותך על כן נצרתם נפשי. אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה והיא בלבי כאש אוכלת בוערה בכליותי עצורה לצאת בעקבי הראשונים אריות שבגבורה גאוני הדורות בעלי גבורה להכנס עמם בעובי הקורה לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים במצות ואגדה ערוכה בכל ושמורה ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה פירושי רבינו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה מוכתר במקרא במשנה ובגמרא לו משפט הבכורה בדבריו אהגה באהבתם אשגה ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה אשר בפירושיו זכורה ועם רבי אברהם בן עזרא תהיה תוכחת מגולה ואהבה מסותרה והאל אשר ממנו לבדו אירא יצילני מיום עברה יחשכני משגיאות ומכל חטא ועברה וידריכני בדרך ישרה ויפתח לנו שערי אורה ויזכנו ליום הבשורה כדכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך:

בראשית משה רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה והקרוב שכתב זה בהר סיני כי שם נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כי לוחות האבן יכלול הלוחות והמכתב כלומר עשרת הדברות והמצוה מספר המצות כולן עשה ולא תעשה א"כ והתורה יכלול הספורים מתחילת בראשית כי הוא מורה אנשים בדרך באמונה. וברדתו מן ההר כתב מתחלת התורה עד סוף ספור המשכן וגמר התורה כתב בסוף שנת הארבעים כאשר אמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם וזה כדברי האומר תורה מגלה מגלה נתנה אבל לדברי האומר תורה חתומה נתנה נכתב הכל בשנת הארבעים שנצטוה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. וצוה לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם. ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר. אבל היה הענין להכתב סתם מפני שלא כתב משה רבינו התורה כמדבר בעד עצמו כנביאים שמזכירים עצמם כמו שנאמר ביחזקאל תמיד ויהי דבר ה' אלי בן אדם. וכמו שנאמר בירמיה ויהי דבר ה' אלי לאמר. אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים ויחוס עצמו ותולדותיו ומקריו כשלישי המדבר ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו כמדבר בעד שנים אחרים ומפני שהענין כן לא נזכר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו ואל יקשה עליך ענין משנה התורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר כי תחלת הספר הוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אמרם. והטעם לכתיבת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת העולם אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. והנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ולכן כתב סתם אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל נאמרה מפיו של הקב"ה לאזניו של משה כענין שאמר להלן מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א"כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המחצבים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת בכלם נאמר למשה רבינו בריאתם וכחותם ומהותם ומעשיהם ואפיסת הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז וכבר אמרו רבותינו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למה שאמרו גנב אדם יודע ומכיר בו ניאוף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים ולצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם מקובל להם ע"ה שהם נ' חוץ מאחד ואפשר שיהיה השער הזה בידיעת הבורא ית' שלא נמסר לנברא ואל תסתכל באמרם בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמוז בתורה בספירת העומר ובספירת היובל כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם ברצון הקב"ה וכל הנמס' למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפי' או שרמוזה בתיבות או בגימטריאות או בצורות האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך אמר להם הלכה למשה מסיני כי הרמזים האלו לא יסבונו אלא מפה אל פה עד משה מסיני וזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תאגין הראה

הקדמת
רבינו עובדיה ספורנו ז"ל

לכו בנים שמעו — וחכמי לב דעו
והשקו צאן ורעו. — אמתה של תורה
וטעמו וראו בה. — דנמטייכו שיבא.
ליראה ולאהבה. — מחולל כל ברא.
ויצר לכבודו. — והודיע הודו.
בדת מתת ידו. — ערוכה ושמורה.

אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמה"ר יעקב ספורנו זלה"ה. לקול דברי כמה"ר חננאל אחי יצ"ו אשר בקנאו את קנאת עלבונה של תורה מרב פקורי מונים ובנים לא אמון בם נותנים טעם לפגם בשכל מליה ספוריה וסדריה בשגם היא סגולה שכלה מחמדים נכוחים למבין ואין אומר השב: העיר לי אזן למצא דברי חפץ מגיד מישרים ומרים מכשול עד יצא כנגה צדקה אז אמרתי אספרה מה שמן דבר מצאה ידי במכוון בה הלא מצער המשוער אולי יעיר רבים ונכבדים לתת אמרי שפר וזכרון בספר יגדיל תורה ויאדיר:

כי אמנם מקוצר רוח ומעבדות וטרדת בני עמנו בארץ מפני נוגשים איש יום יום המה כאדם שמו פניהם עיניהם ולבם על בצעם למחסה ולמסתור מזרם זרים ילדי יום סובבים כדבורים עד אפס מקום וזמן נאות להבין נפלאות מתורתנו. וכן היו כחולמים בקרב עמים קרבו ויאתיון כמתוכחים באמרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספוריה עם קדימת המאוחר בקצתם. ואתא מרבבות קודש שרידי חופשי התורה לפעמים מאמר ראשונים בלתי מבואר ופעמים תשובה בלתי מספקת להסיר הספק ותהי לחרפות למו. ונחנו מה נצטדק כי יקום אל וכי יפקוד על דבר כבוד שמו הלא בהגד נפלאות מתורתו מאירות עיני כל משכיל בספוריה וסדריה המורה לצדקה גדל השם ית' וטובו ובהעתקת ספריה וסיומן בהגיד חסד עליון אשר נתן תשועה אחר יאוש מוחלט כי אמנם נוה לעולם בריתו להבין ולהורות באמרות טהורות מיוסדות על אדני עיון ומעשה לאור באור החיים כמו שהעיד הוא ית' באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. ובה הודיע שמו במציאות בכללו ובבחירת עמו ובזמן מתן תורתו אשר שמו עליהם רבים המה ראו כן תמהו. ובהיות תכלית העיון השכל וידוע פרשת גדולת האל הקדוש אשר בה תהיה יראתו על פני כל מבין ובידיעת דרכי טובו וחסדו בפרט על המין האנושי אשר בה תהיה האהבה וזה כי כאשר התבאר שהאל ית' אמנם השתדל בדורות עולם לרומם האדם ולתקן את אשר עותו. הנה יאהב כל משכיל לעשות רצונו כרצונו. ובשתי אלה שהם יראה ואהבה ישלם החלק המעשי המכוון מאתו: לכן הואיל באר הוא ית' במופתים שכליים בספרו הראשון והוא:

ספר בראשית

ענין הבריאה וההשגחה כללית ופרטית ומציאות עצמים נבדלים מחמר. מהם מניעי הגלגלים והנפש האנושית השכלית ושכל מאתו בטובה וברצון לתכלית מכוון. ובאר מה יקר חסדו על המין האנושי כי אמנם תקן ענייניו בכל דור ודור כפי האפשר והוא הרבה אשמה למשחית לו:

וספר ראשונה כי הוא ית' ברא האדם בצלמו כדמותו למען יבחר להדמות ליוצרו כפי האפשר כי בזה ישלם ויהיה פעלו שלם ונכבד מכל פעל זולתו כראוי לו ית' המרומם על כל זולתו. והוא רחום בחמלתו נתן לאדם די מחסורו שלא בצער ויניחהו בגן עדן עד שהרע מעשיו וקלקל את פרנסתו שגרשו האל ית' משם לעבד את האדמה ולטרוח כמה טרחות עד שלא אכל פת: וספר שנית כי בכל זאת לא אבה ה' השחיתו והיו פירות הארץ נאותים ומספיקים למזונו ולהחיותו קרוב לאלף שנים עד כי רבה רעת דורותיו ונגמר דינם להשחיתם את הארץ ובכן נשחת מזג היסודות והמורכבים מהם מהצמחים ומבעלי חיים. ולא הספיק עוד מזון הפירות לחיי האדם כבראשונה: וספר שלישית כי עם כל זאת חמל על שאריתם והתיר להם בשר כל בעל חי זולתם והארץ נתן לבני אדם בתת אימתם על כל חית הארץ ועם זה היו ימי חייהם מגיעים לארבע מאות שנה ויותר מהמה עד אשר נוסדו יחד לקרא כלם בשם איזה אל נכר נבחר אז אלהים ולתת צלמו במגדל אליו גוים ידרשו ולא יזכר שם האל ית' עוד בניניהם. ובכן הפיצם ולא חצו ימיהם כי תכף התמעטו חיי האדם והיו כמו מאתים שנה ומאז היו הלוך וחסור: ובכן ספר כי בסור תקות תשובת המין האנושי בכללו כאשר כונן להשחית של תקון אלהי פעמים שלש הפלה ה' חסיד לו מכל המין ובחר באברהם וזרעו להשיג בם התכלית המכוון אצלו מני שים אדם עלי ארץ כאשר התבאר. והחוט המשולש באברהם בנו ונכדו אשר מלא כבודו את כל הארץ בקראו בשמו מצא חן בעיניו לכרות להם ברית להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם לחיי עולם ולתת מקום לזרעם כאשר יהיו לגוי מספיק לקבוץ מדיני ובו יהיו לאחדים בידו לעבדו שכם אחד :

ומרב שלמות שלשה אלה היו פעולותיהם המסופרות. בתורה מספיקות להורות לדורות עקרי הקורות עם איזה עזר למציאותם כענין תנועת המטה במופתי מצרים וכענין ירחו ויור בענין אלישע. וכבר היו עניני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון אשר בזמן זה בנו ד' מזבחות והם משכן במדבר. ושילה. ונוב. וגבעון. כמו עניני אברהם מאז שיצא מאור כשדים אל ארץ כנען ששם בנה ד' מזבחות. ועניני בית ראשון היו כעניני יצחק אשר בנה מזבח אחד בלבד. ועניני בית שני וגלותנו והגאולה העתידה אשר בזה הזמן נבנה בית שני ויבנה העתיד במהרה בימינו הם כעניני יעקב אבינו אשר בנה שני מזבחות וראה טוב באחרית אחרי היאוש ובזה סיים את ספרו הראשון:

ספר שמות

וספר בספרו השני כי מאז החל זרע ישראל לחלל ברית אבותם במצרים כאשר העיד יחזקאל באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. היו לעבדים בפרך עד אשר שבו קראם והתפללו ומלאך פניו הושיעם. וספר ראשונה כי כאשר חפץ ביקרם דבר אליהם פנים בפנים ובזה זכו אל עדי רואני ואולתו בהר חורב. והמה מרו והתנצלו את עדים וסלקו שכינה מאתם. וספר שנית כי בכל זאת לא חדל האל ית' לתקן ענינם באופן מה לשכנו בתוכם וצוה על מלאכת המשכן וכלים ותקן כהנים לעבודתם ובזה השיב שכינתו לתוכם אחר תכלית הקלקול והיאוש ובכן סיים ספרו השני:

ספר ויקרא

וספר בספרו השלישי איך לקיום שכינתו בתוכם סדר מיני קרבנות מהם חטאת ואשם ונסכי צבור להעביר את רעת חטאת הצבור והיחיד והזהיר על מיני טומאה בזרע ובדעות ובמאכלות ובמגע ובמשא ובאהל. וסדר המועדים למקרא קדש למען יכונו יחדיו בימים מיוחדים לעבודת האל ית'. וסדר שמטה ויובל אשר בם יזכו לירש את ארץ ה' המוכנת לעבודתו ובה יעד יעודים גשמיים הכרחיים לחיי שעה למען יתפרנסו שלא בצער ויהיה לבבם פנוי לעבודתו כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו. ועל כל אלה השביעם בשבועות האלה אחר שהפרו בריתו הראשון בתאותם. ובסוף האלות הגיד תשועת ישראל אחרי היאוש ובזה סיים ספרו השלישי:

ספר במדבר

וספר בספרו הרביעי כי חפץ חסד תקן דגליהם כתקון מרכבה הנראית בחזון לנביאיו והיתה הכונה שכאשר יסעו כן יסעו להכנס בארץ תכף בלתי כלי זין. ולמען יזכו לזה סדר משמרות כהונה ולויה והבדיל כל טמאים ממחניהם וסדר ענין הסוטה והנזיר להעביר כל ממזרות ולקדש מחניהם לנזירים ובאלה נעשו ראוים לברכות כהנים ובכן הזכיר זכיותיהם של ישראל אשר בם נעשו ראוים להכנס בארץ באופן מה והם חנכת המזבח והשתדלותם בטהרת הלוים ובפסח ולכתם אחריו במדבר. וצוה על החצוצרות למסע המחנות ולמלחמה וזולתם ואז הוליכם דרך המדבר הגדול והנורא בג' מסעות עד קדש ברנע והמה כאדם עברו ברית ובגדו בדבר המרגלים ובכן השחיתו ענינם ונגזרה עליהם מיתה במדבר ועל בניהם גלות לדורות בבא פקדתם ולא נכנסו הבנים לארץ בלתי מלחמה ועם זה סבבו ארצות העמים מ' שנה:

וספר שלישית כי בכל אלה לא כלו רחמי האל לתקן ענין הבנים כפי האפשר. וצוה על עסקי יחיד והלכה ושעירי ע"ז בהיותם מוכנים לזה מן המרגלים ואילך וקדשם במצות ציצית. ובכל אלה לא חדל קרח ועדתו למרות עיני כבודו אמנם עברו ונענשו. והוא רחם על יתר ההמון וגדר פרץ באות המחתות והמטה ומתנות כהונה לבל ישובו לכסלה. והזכיר טהרת מי חטאת מטומאת מת בהכנסם אז אל קצה ארץ האמורי אשר היא ארץ סיחון ועוג. ושם נתן סדר לחלוק' הארץ מעבר לירדן והלאה וכל אלה אחר יאוש אבותיהם בקלקולם במרגלים ובזה סיים ספרו הרביעי:

ספר דברים

וכאשר דבר מלך שלטון גזר על משה רועה נאמן בפשע עמו שלא יכנס לארץ. הנה בפרס סר צלו מעליהם הואיל באר את התורה אחר שהקדים להודיעם ולהזכירם איך הוצרכו לזה מפני הכנסם לארץ בלעדיו וכל זה בסכלותם וחטאם. וכאשר השלים זה הבדיל הערים והתחיל לבאר ולהזהיר על מצות אשר בזכותם יאריכו ימים בארץ אשר יירשון. ועל מצות מחוייבות בכניסתם לארץ כמו כתיבת האבנים וברית הר גריזים וזולתם שיהיו לאות לדורות ולא יבגדו ונתן סדר להשביעם בשבועות האלות אחר שהפרו ברית חורב במרגלים והעיד בהם והגיד עתידות למו בגלות ובגאולה העתידה ממנו אחר היאוש המוחלט. והתפלל עליהם וברכם בשתו עינו לטובה על ארצם והגיד ביאת הגואל ופרס העתיד בסוף ברכתו לפני מותו. ובזה נשלמה תורתו עם עדות בסופה כי אמנם לא הגיע אדם זולת משה למדרגת נבואתו אשר בה נתנה תורת אמת עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. ובזה הודיע חסד עליון שהמציא במשה הכנה נבואיית יותר מן האפשר בטבע אנושי למען תת תורת אמת על ידו אשר אין חליפות לה ולא תוספת וגרעון ע"י נבואת שום נביא כאמרם ז"ל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וזה הורה הנביא באמרו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן כי אמנם במשה נתן הכנה לנבואה שעברת חק האפשר בטבע וכן באהרן לכהונה למען יקדש בה גם זרעו לעולם:

הנה אלהינו זה גמל עלינו כל אלה וזולתם כרוב חסדיו שלא סוף אבינו קוינו לו ויושיענו ישמיענו ששון שבע רצון ומלא ברכת ה' יגביר עלינו חסדו וימלא כבודו את כל הארץ. אמן ואמן:

להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפין יש בתורה בתאגין וכמה כיתין ושאר האותיות ומספר התאגין של כל אחת ואחת ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התאגין עשויין אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד ושם בפירוש שיר השירים אמרו כתוב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם ספר בראשית שהיא תחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרה הדברים אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד וכי מנין יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן ומנין יבא יחזקאל ויגלה להם סתרי המרכבה היא הה"ד הביאני המלך חדריו כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפילו כחות העשבים וסגולתם עד שכתב בהם אפי' ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר. וראיתי הספר המתורגם הנקרא חוכמתא רבתא דשלמה וכתוב בו ולא ממתים הות תולדתא חדודתא ט' דחדיו מעלנא דכל חד נש לעלמא ומפקנא שויאת חדיו מיטול דין צלית ואיתיהבת לי רוחא דחכמתא וקרית ואתית לי רוחא דאידעת צבית בה יתיר מן שבטא וכרסוותא יאמר כי לא מדבר תהיה תולדת מיוחדת כו' הוא ביאת כל איש בעולם ויציאה שוה לכולם יחד ובעבור כן התפללתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובא לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא. ונאמר שם והוא דיהב אידעתא דלא דגלותא למידע היכן קם עלמא ועובדיהו דמוזלאתא שוריא ושולמיא ומצעתהון דזמני שולחפי דזכנותיהו והיכן עבדי זמני ריהטיהון דשמיא וקביעין דכוכביא מתכא דבעירא וחימתא דחיואתא עזיהון דרוחי ומחשבתהון דבני נשא דנצבתא וחיליהון דעיקרי מדם דכסי וכל מדם דגלי ידעית. יאמר שהאלהים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף ואמצעות הזמנים ואלכסונות הזנבות ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים וקביעות הכוכבים לאות הבהמות וחמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יחסי האילנות וכחות השרשים. כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה בדקדוקיה ואותיותיה וקוציה כאשר הזכרתי וכן אמר בו הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם שנאמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. וכך אמרו מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר. ומכל חכמת מצרים שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת מצרים. ובטבע הצומח בידעו מספר העבודה המצרית שהיו בקיאין מאד בענין הזריעות והרכבה במינין. וכך אמרו אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל וכיצד היה נוטען אלא שלמה חכם היה והיה יודע עיקר תשמישו של עולם למה מציון מכלל יופי אלהים הופיע מציון נשתכלל כל העולם כולו כיצד למה נקראת אבן שתיה שממנה נשתת העולם והיה שלמה יודע איזהו גיד שהוא הולך לכוש ונטע עליו פלפלין ומיד היו עושין פירות שכן הוא אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי. עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד כאלו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושיו בתלמוד ענין השם הגדול של ע"ב באיזה ענין הוא בשלשה פסוקים ויסע ויבא ויט ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלת אותם שבאו מהם ל"ט מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד משאר החסרים וכן כיוצא בזה אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולה במחשבה וזה הענין שהביאו גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה כמו שדרשו מפסוק ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות. וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כלו רצוף ויתחלק לתיבות של שלש אותיות ולחלוקי אחרים רבים כפי השמוש לבעלי הקבלה. ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה אבל אתנהג כמנהג הראשונים להניח דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. ואל חנון יחננו ויברכנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואני הנני מביא בברית נאמנת והיא הנותנת עצה הוגנת לכל מסתכל בספר הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה כי אני מודיעו נאמנה שלא ישיגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקבל מבין והסברא בהן אולת מחשבה מועלת רבת הנזקין מונעת התועלת אל יאמין בשוא נתעה כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה כי ידברו אל ה' סרה אשר לא יוכלו כפרה שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח אל יהרסו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלה הוא אל קנאות הוא יראה את רצויו מתורתו נפלאות אבל יחזו בפירושינו חדושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תשאל במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות;

בית רבתי תלויות גדולות דמשתמשי בהו דאינון א׳ אדם שת. ב׳ בראשית ברא. ג׳ והתגלח. ד׳ ב׳ אחד. ה׳ הלוי׳ תגמלו. ו׳ גל ויהוא. [illegible] ל׳ וישליכם אל. מ׳ משלי שלמה. נ׳ נצר חסד. ן׳ ליני הלילה. ן׳ את מספנך. ס׳ סוף דבר. ע׳ שמע ישראל. פ׳ כתרא יקום בספרפרא. ף׳ ובכשעיף הגלח. צ׳ צופיו עורים. ק׳ קן לו. ר׳ לא אחר. ש׳ שיר השירים. ת׳ קדמא ודתכתוב אסתר.

בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ׃ ג׳ ס״פ ג׳ א **בקדמין ברא יי ית שמיא וית ארעא :**

בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וב׳ במצעו׳ וסי׳ בראשי׳ ברא בראשי׳ ממלכו׳ יהויקים. בראשי׳ ממלכ׳ יהויקים. בראשית ממלכ׳ צדקיהו. בראשית מלכו׳ צדקיה: ברא אלהים ג׳ וסי׳ בראשי׳ ברא אלהים. אשר ברא אלהים לעשו׳. למן היום אשר ברא. ואינון באו׳: הארץ ג׳ ס״פ ובתריהון והארץ וסי׳ בראשי׳ ברא והארץ תולדות אהרן ותולדות יעקב בראשית. סוכה מט ראש השנה לב מגילה כא וכב בבא קמא נה ספר הזוהר פ׳ פקודי עקרים מה: (מגלה עד סוטה יז): בראשית ברא. מגילה ט חגיגה יב תמיד לב : (ברכות יב מגילה עא חגיגה עו): את השמים. חגיגה יב :

רשי

אמר ר׳ יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלי׳ קיא) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אוה״ע לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב״ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו : בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רז״ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח) ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב) ראשית תבואתו ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו׳ שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו (שם כו) בראשית ממלכת יהויקים ראשית ממלכתו (דברים יח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו׳ כמו בראשית ברוא ודומה לו (הושע א) תחלת דבר ה׳ בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב״ה בהושע ויאמר ה׳ אל הושע וגו׳. וא״ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו (איוב ג) כי לא סגר דלתי בטני ולא פי׳ מי הסוגר וכמו (ישעיה ח) ישא את חיל דמשק ולא פי׳ מי ישאנו וכמו (עמוס ו) אם יחרוש בבקרים ולא פי׳ אם יחרוש אדם בבקרים וכמו (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית ולא פי׳ מגיד מראשית דבר אחרית דבר א״כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה. הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש וממים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר

אבן עזרא

חכמינו אמרו שהבי״ת נוסף כבי״ת בראשונה כי נמצא ראשונה ישנו ואלו היה טעמו כן היה הבי״ת קמוץ בקמץ גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכחו וירא ראשית לו וי״א שהב׳ נוסף בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ ע״כ אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר ה׳ קרית חנה דוד והטעם יתברר לך בפסוק השני : ברא. רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה׳ והנה שכחו ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה הא׳ והשני לא ברה אתם לחם וזה השני ה״א תחת אלף כי כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היו באל״ף הי׳ כמו להבריאכם ומצאנו מהבנין הכבד ובראת לך ואיננו כמו ברו לכם איש רק כמו וברא אתהן וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין : אלהים. אחר שמצאנו אלוה ידענו

בעל הטורים יש במדרש שלכך פתח בבי״ת ולא באל״ף לפי שבי״ת היא לשון ברכה ואל״ף לשון ארירה. אמר הקב״ה אפתח בבי״ת בלשון ברכה ולואי שיוכל להתקיים. ד״א על שם שני עולמות שברא העולם הזה והעוה״ב. ד״א על שם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ללמדך שבזכות התורה וישראל נברא העולם. בראשית אותיות בית ראש. כלומר בהמ״ק ראשון שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ד״א אותיות א׳ בתשרי נברא העולם. ד״א אותיות ברא שתי שברא שתי תורות. ד״א אותיות ירא שבת. לומר לך שבזכות שבת נברא העולם. ד״א אותיות ברית אש שבזכות הברית שהיא המילה. ובזכות האש שהיא התורה ניצולים מדינה של גיהנם. ד״א אותיות בראת יש שברא יש עולמות לכל צדיק

רמבן

בראשית ברא אלהים. אר״י לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה

ספורנו

בראשית בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו: ברא. עשה אינו ישנו ובזה לא יפול זמן כלל : אלהים. הנה מלת אלוה תורה על נצחי ולזה על השדים שהם מתים כבני אדם כמו שהעידו רז״ל אמר

אבן עזרא

ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הל' כי כל לשון יש לו דרך כבוד וכבוד ל' לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול ל' רבים ובל' ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בל' רבים ובל' הקדש דרך כבוד לומר על הגדול ל' רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדנים קשה ולקח בעליו וכן מלת עליו אליו ועדיו ע"כ אמר הכתוב ברא ולא בראו ומדרך התושיה ידענו כי הדבורי' יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה ודניאל ולמה אאריך וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים וטעם אלהים כמו מלך וב"א המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן וזה השם תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית והחל מהאור ואמר עוטה אור ואח"כ נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח ואומר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה וכן כתוב רוח סערה עושה דברו וטעם את כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו ובא הארי ואת הדוב והם מתי מספר ויהיה תחת עם ותחת מן: השמים. בה"א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם ל' רבים ויתכן להיות משטרו משטר כל א' וא' וטעם שמים גובה ומעלה וכן בל' ישמעאל שרובה על מתכונת לה"ק ויש שמי השמי' ולא יתפרדו ברקים ובהרים ואנשי המדות יבינו אלה הסודות ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והשמים כחוט הסובב ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש ואחרים אמרו כי המים בכלל השמים והרוח בכלל הארץ ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר א' בראשון האור ובשני הרקיע ובג' הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו ע"כ אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו וזאת העדות איננה ברורה בעבור שפי' הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר איננם ואיך יקרא לתוהו רק פי' אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני כטעם דבר נצב בשמים ואח"כ הזכיר הארץ ואמר אח"כ כי גם המה יעמדו לעשות משפט שיצום: (ב) והארץ. המלה הזאת זרה בעבור קמצות האל"ף עם הה"א בכ"מ ואיננו כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו. אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כמ"ם הדום ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית יבן ובתהו יליל ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש: ובהו. אחי תהו והווי"ן תחת ה"א כוי"ו וישתחו באחו והטעם כי בראשית בריא' הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במים וכן שם אלהים בה תולדתה להיות למטה מהמים ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כפ"א רפה בל' ישמעאל וכמוהו ואד יעלה מן הארץ כי לא דבר משה על העוה"ב שהוא עולם המלאכים כי אם על עולם ההויה וההשחתה והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים מה יעשו בארץ והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת ודרש שבע ארצות הוא שהיישוב נחלק על שבעה ובהמ"ק היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ: ורוח אלהים. סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שנים כי הם זכרים ונקיבות ונמצא על ל' יחיד לא זורק עליו וטעם מרחפת נושבת למעלה במים וכן על גוזליו ירחף: (ג) ויאמר. אמר הגאון כי פי' ויאמר כמו וירצה ואלו היה כן היה ראוי להיות אור רק הוא כמשמעו וכן בדבר ה' שמים נעשו כי הוא צוה ונבראו והטעם כנוי על המעשה שלא היה ביגיעה ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: (ד) וירא. כמו וראיתי אני והוא במחשבה וטעם ויבדל בקריאת השמות: (ה) ויקרא. הא לילה

תורה

ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃ ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי

ח' ר"פ ב' דסמי'. ג ב'. ח' כ"ס ט' בתורה ג' ז' וסי' נוח סמיה וכבר נמיפק בלילי' וקס כנפרת

אונקלוס

ב וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵקַנְיָא וַחֲשׁוֹכָא פְּרִישׂ עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ ג וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃ ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חַד׃

היתה תהו. אבלה נבלה הארץ והארץ חנפה. והם יענו את הארץ והארץ תענה: והארץ ח' ר"פ וסי' והארץ היתה תהו ובהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם עוברים. והארץ חנפה. והארץ הגבלי וכל הלבנון. והארץ הנשמה תעבד. והארץ תענה: תהו ובהו ב' דסמיכי וסי' והארץ היתה תהו ובהו. ראיתי את הארץ: וחשך ב' וסי' וחשך על פני תהום. וחשך איזה מקומו: פני תהום ב' וסי' בחוקו חוג על פני תהום. ודין. וא' ופני תהום יתלכדו: ורוח אלהים ח' בלי' וסי' כו' במסרה רבתא: ויבדל ג' וסי' כו' במס"ר: לאור ז' קמצים וסי' ויקרא אלהים לאור יום. והולכתי עורים בדרך. ה' צדיק בקרבה. על

תולדות אהרן והארץ היתה. חגיגה יב תמיד לב: (חגיגה טז): וחשך על פני. חגיגה יב: ורוח אלהים. חגיגה יב ע"ז כט: ויאמר אלהים. חגיגה יב תמיד לב: ורוח אלהים. יומא לא חגיגה יב סוטה יב בבא קמא נה זוהר פ' אמור עקרים מב (ברכות יב): ויקרא אלהים. פסחים ב מגילה כ ספר הזוהר פ' אמור עקרים מב. (ברכות יב): ויהי ערב. ברכות ב וכו שבת י פסחים פח מגילה יב חגיגה יב נזיר ז חולין פג. (מגלה ע):

רשי

נאמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למה"ד והיינו דכתי' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: (ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדישו"ן בלע"ז: בהו. לשון רקות וצדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה וכמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקובטי"ר בלע"ז: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר ל' הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים

בעל הטורים

בעל הטורים בראשית ברא בגימטריא בראש השנה נברא העולם. ד"א בראשית בגימטריא בתורה יצר. שבשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם. ד"א בגימטריא שש סדרים. ד"א בגימטריא ישראל בחר בעמים בגימטריא תרי"ג יצר שברא העולם בשביל עמו שיקיימו תרי"ג מצות. בראשית רקיע ארץ שמים ים תהומות. דבר אחר בראשית. בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית ג' ראשי פסוקים הכא. בראשית ממלכת יהויקים. והתם בראשית ממלכת צדקיהו וזהו שאי' בסוף פרק יש בערכין בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בצדקיהו ובדורו נתיישבה דעתו. בראשית ברא אלהים סופי תיבות אמת מלמד שברא העולם באמת. כמו שנאמר ראש דברך אמת: ברא אלהים את סופי תיבות אמת. וירא אלהים את סופי תיבות אמת. ויברא אלהים אלהים את ס"ת אמת. וירא אלהים את ס"ת אמת. ברא אלהים לעשות ס"ת אמת. לכך תקנו ו' פעמים אמת באמת ויציב. אמת מארץ תצמח ר"ת אמת. אתי מלבנון תבואי ר"ת אמת. אבל כשהיה האמת נעדרת וישלך אמת ארצה. תשורי מראש אמנה ר"ת אמת ובהיפוך ולכך מת ונות אריות: ברא אלהים. ב' [illegible] הכא ואידך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ כי מתחלה צפה הקב"ה באברהם שנקרא אדם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא וברא העולם: אלהים בגימטריא הכסא. שהכסא ברא תחלה. בפסוק של בראשית יש ז' תיבות כנגד ז' ימי השבוע ז' שנים בשמטה וז' שמיטין יובל וז' רקיעים וז' ארצות וז' ימים וז' מדרשים של"ס חנכ"ל. וכנגדם אמר דוד שבע ביום הללתיך. ולכך תקנו יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא שהם ז' תיבות. ואומר אותו ז' פעמים ביום ויש בפסוק כ"ח אותיות. וכן ביהא שמיה רבא מברך כ"ח. וכנגדו אמר שלמה ו' פסוקים עת ללדת עד עת שלום שיש בהם כ"ח עתים. כי עתים ד' משתנים בכל יום ולילה מהבקר עד חצי היום עת א'. מחצי היום עד הלילה עת שני. ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עת ג. ומחצי הלילה עד הבקר עת רביעי. וכן בפסוק וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר יש בו ז'

ספורנו

אמר לשדים לא אלוה ואמר על האל ית' אלוה כי הוא האלהי בהחלט כאמרו ויטוש אלוה עשהו. ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא צורת כל הצורות הנצחיות ועלתם כאמרו מלא כל הארץ כבודו כי אין לזולתו מציאות זולת הנשפע ממציאותו. ולא ימצא שום נמצא זולת מציאותו כאמרו ואתה מחיה את כלם. ועל זה ההדמות יקרא כל נבדל מחמר אלהים ויקראו השופטים המומחים אלהים כאשר ישפטו בצלם אלהים. ולהורות על מעלת נצחיותו אשר ממנו נאצל נצחיות שאר הנבדלים נאמר שהוא אלהי האלהים: את השמים. הנה מלת שם תורה על מקום רחוק וכל סימן הרבים עם קדימת פתח מלעיל יורה על פנים שוים. וכן מלת שמים תורה על עצם רחוק

רמבן

גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא ונתנה לאשר ישר בעיניו וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה כל' שכתבה רבינו שלמה בפירושיו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות ולא יוודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה ויודעיו חייבין להסתיר אותו לכך אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא. והספור במה שנברא ביום ראשון

מה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם וחוה וחטאם ועונשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן ביניה שלמה מן הכתוב וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה ויאמינו בכלל כנזכר בהם בעשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי. ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני עם התורה שבעל פה. ונתן רבי יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כלו והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו וזרעם חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזורתם בארצות ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם אם כן ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטוא שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם. ואיננו ראוי שיירש מבחר מקומות היישוב אבל יירשוה עבדיו זרע אוהבו כענין שכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו כלומר שגירש משם מורדיו והשכין בו עובדיו שידעו כי בעבודתו ינחלוה ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם ואשר יבאר הספ' שכתבתי לשונם בב"ר שאמרו שם בלשון הזה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו מה טעם גלה להם הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני מפני ז' אומות שלא יהיו מונין את ישראל ואומרי' להם הלא אומה של בוזזות אתם וישראל משיבין להם ואתם הלא היא בידכם בזוזה הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם העולם ומלואו של הקב"ה הוא כשרצה נתנו לכם כשרצה נטלו מכם ונתנו לנו הה"ד לתת להם. נחלת גוים כח מעשיו הגיד לעמו בשביל לתת להם נחלת גוים הגיד להם את הבראשית. וכבר בא להם במקום אחר עוד הענין שהזכרתי בתעלומות מעשה בראשית אמרו ז"ל כח מעשיו הגיד לעמו להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים א"כ נתבאר מה שאמרנו בזה: **בראשית ברא אלהים.** כתב רש"י אין המקרא אומר אלא דרשני כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית שנאמר ה' קנני ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו והמדרש הזה סתום וחתום מאד כי דברים רבים מצאנו שנקראו ראשית ובכלם להם מדרשים וקטני אמנה ספרו בהם לרוב אמרו בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים. בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא חלה שנאמר ראשית עריסותיכם. ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך. ועוד אמרו בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו. וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל הענין שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ היא התרומה והיא קדש אין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפריש אחת מעשר רמז לעשר ספירות ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה ותחלת מצוה יחידה בעיסה תרמוז בזה. וצדיקים שנקראו ראשית היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם וכבר בא להם זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים. וכן וירא ראשית לו במשה יסברו כי משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה הכל כוונה אחת להם. ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לבלום פי קטני אמנה מעוטי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו. כתב רש"י. ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ. והארץ היתה תהו ובהו. ויאמר הקב"ה יהי אור אם כן הכל נמשך לבריאת האור. ורבי אברהם פירש כענין זה בעצמו אבל תקן כי הוי"ו במלת והארץ איננה משמשת ורבות כן במקראות והטעם כי בראשית בריית הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים ויאמר אלהים יהי אור. ולפי דעתו לא נברא ביום ראשון רק האור. והקושיא לרבינו שלמה בפירוש הזה כי אמר שאם בא להורות סדר הבריאה באלו לומר שהם קדמו היה לו לכתוב בראשונה שאין ראשית במקרא שאינו סמוך והנה מגיד מראשית אחרית אם יסמוך אותו לדבר גם כן תסמוך אותו ועוד וירא ראשית לו וטען בזה עוד טענות. ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציאם מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליונים היולי ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה ממנו כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותם. ודע כי השמים וכל אשר בם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד והקב"ה ברא אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלה"ק תהו והמלה נגזרה מלשונם בתוהה על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו שמחוסר הוי"ו והאל"ף עשו הוא וזהו שאמר הכתוב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו כי הוא אשר בו יתיחס האומן מחשבת בניינו ומה שיקוה לעשות נגזר מן קוה אל ה' והאבנים הם צורות דבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו כי התוהו אחר האפס ואיננו דבר. וכך אמרו בספר יצירה יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה ומאי תהו דבר המתהה בני אדם וחזר לבהו ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב בו הוא ויאמר אלהים בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהיא כח והיא מלה מורכבת אל הם כי אל לו ירמוז והם ירמזו על שאר הכחות כולם ועוד יתברר סוד בזה אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא החומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם שתכלול כל הכדור התחתון וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וזולתם רבים. והנה בבריאה הזאת שהיא כנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת את כמו עצם הדבר ודרשו בה שהיא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן אתא בקר וגם לילה. וכן אמרו רבותינו את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות האילנות ודשאים וג"ע ואלו כלל כל הנבראים בעלי הגוף ואחר שאמר כי תחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופירש כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלביש אותה צורה ופירש שבצורה הזו צורת ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאויר ומלת הארץ תכלול ארבעת אלה והאש נקרא חשך מפני שהאש היסודית חשכה ואלו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה והמים שנגבל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות בלב ים אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני ויקרא קרקע הים תהום. ויוליכם בתהומות כמדבר מוליכם בתהומות כסוס במדבר. והאויר יקרא רוח וכבר נודע כי היסודות הארבע מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול על הארץ והמים מקיפין על הארץ והאויר מקיף על המים והאש מקיף על האויר. ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף

מקיף

ספורנו

ביחס אלינו בשמי מרחקים שוים מכל צד. וזה לא יקרה זולתי בגלגל סובב בתכלית העגול. אמר אם כן שברא אותו העצם אשר הוא עתה רחוק ממנו מכל צד בשמי מרחקים שוים והוא הגלגל. ולכן לא אמר ברא שמים כי לא יאמר כן מצד עצמו אלא ביחסו אל מקומנו ואמר. **ואת הארץ.** המרכז הראוי לגלגל: (ב) **והארץ היתה תהו ובהו.** ואותה הארץ הנבראת אז. היתה דבר מורכב מחמר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו. כי אמנם לא היה נאות לחמר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבים בהכרח. ובזה התבאר שהחמר הראשון דבר מחודש. ונקרא החמר של אותו המורכב הראשון תהו להיותו מצד עצמו דבר כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי נמצאים בפעל אבל בדמיון בלבד ובצורה הנפושה באותו המורכב הראשון נקראת בהו. כי בו בתהו שחמר נמצאת בפעל. וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנושא הצורה הראשונה שתכף לבש צורות יסודות מתחלפות: **וחשך.** הוא האויר החשוך שנאצל אז מהמורכב הראשון היה: **על פני תהום.** על פני שני היסודות השפלים שנאצלו אז ג"כ מהמורכב הראשון והיו מקיפים זה את זה: **ורוח אלהים.** מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה מלאכיו רוחות: **מרחפת על פני המים.** הניעו אז את האויר החשוך על פני המים הסובבים אז את יסוד הארץ. ובכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו והוא האש היסודיי והחלק ממנו הקרוב אל המים קנה אז איזה קור מן המים זולתי חלק מועט ממנו המתחמ' במקרה בהתפשטות נצוצות מאורי אור: (ג) **יהי אור.** הוא אור שבעת הימים שהיה לצורך המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז"ל (פ' בתרא דכתובות) שיהיה אז לצורך מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ד) **וירא אלהים את האור כי טוב.** והיה כן כי ראה אלהים ובחר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב שבגללו המציאו בידיעתו הפועלת: **ויבדל אלהים בין האור ובין החשך.** אותם הימים שמשמש בהם האור הראשון היה זמני אור וזמני חשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון אלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ה) **ויקרא אלהים לאור יום.** אף על פי שלא היה אז זמן האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראי' עתה בשם יום ובשם לילה: **ויהי ערב ויהי בוקר.** אף על פי שהבדיל האור והחשך שיהיו משמשים בזמנים מתחלפים נבדלים בלתי סבוב גלגל שבדילם בהדרגה באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן

וזמן

בעל הטורים תיבות וכ"ת אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ו' אלפין יש בפ' בראשית כנגד ששת אלפים שנה שהעולם הווה וכן בפסוק אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא ששה אלפין ובפסוק והארץ היתה תוהו ובהו ב' אלפין כנגד ב' אלפים תהו. ובפ' ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז יש שני אלפין כנגד ב' אלפי תורה. ובפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ד' אלפין כנגד ד' אלפים ימי תורה וימי משיח שהם ימי אורה: **תהו.** ב' הכא ואידך ראיתי את הארץ והנה תהו. מלמד שצפה הקב"ה בבריאת העולם בחרבן הבית שנחרב בשנת תהו. שעמד ת"י שנה ונחרב בשנת תי"א ובית שני עמד כמנין היתה. ואח"כ חשך רמז לגליות וכן דורש בב"ר. ורוח אלהים מרחפת בגי' זו היא רוחו של מלך המשיח. ד"א והארץ היתה תהו ובהו בגימט' אלפים שנה בלי תורה. וחשך על פני תהום ב' במסורה הכא ואידך וחשך אי זה מקומו זה הוא שאמרו שאין לשאול מה לפנים מה לאחור. וחשך אי זה מקומו פי' שאין לשאול אי זה מקום מתחלה: **ורוח אלהים.** שנים דסמיכי הכא. ואידך ורוח לבשה את עמשי קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה. פי' שעל ידי לבושו אמר ויהי אור. דכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור וזהו שדרשו רז"ל ממעט' לבושו נבראת האורה. את האור בגימטריא בתורה ועולה מנין תרי"ג. את האור כי טוב ס"ת ברית כדכתיב כי על פי הדברים האלה וגו' ועל פי היינו בתורה שבעל פה. וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל רמז למה שאמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. וכמנין ויבדל מבדילי' בשנה כמ"ש: **ויבדל** ג' במסורה. רמז למה שאמרו הפותח לא יפחות משלש הבדלות: **לאור יום.** בגימטריא זה יעקב אבינו.

אבן עזרא

לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא : ערב . קרוב מטעם חשך ונקרא כן שנתערבו בו הצורות ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות וטעם יום אחד הוא על תנועת הגלגל ויש סוד לדרש שיתא אלפי ואחר שאמר שהאור יקרא יום לא יתכן שיקרא הערב יום רק פי' היה ערב גם הי' בקר של יום אחד ואילו היה הערב והבקר יום אחד מה טעם יום שני : (ו) ויאמר . אמר הגאון על הרקיע דברים שלא היו רק פירושו דבר נטוי כמו וירקעו ארקעם וכן וימתחם כאהל לשבת ומה נכבד דבר האור שקוות השמש עם קוות מימי אוקינוס וזה הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ נהפך הלהט ונעשה הרקיע וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר העבים והרוח ויסד ארץ והיא גבוהה על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא וטעם הקורא למי הים שיעלו והם עננים ואחר כן וישפכם : (ז) ויעש. יש הבדלה בבין עם למ"ד כמו בין מים למים בין קדש לחול ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגו' ויש

תרגום אונקלוס

ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא : ז וַעֲבַד יְיָ יַת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה

מקרא

בֹּקֶר יוֹם אֶחָד : פ
ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם : ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר

ג' כטע' · ל"ב ל' רפי ד'

מסורה

כן רחק משפט . זעף ה' אשא . לאור יקום רוצח . מגלה עמוקות מני חשך : ויאמר אלהים ג' בטעם זקף וסי' ויאמר אלהים יהי רקיע . ויאמר אלהים ישרצו המים . ויאמר אלהים נעשה אדם : ויהי ל"ב וסי' כו' במסרת רבתא : ויעש אלהים ד' וסימן כו' במסורה רבתא : ויהי כן ח' בספר בראשית

תולדות אהרן יהי רקיע. מגילה כב (ברכות ב. תענית סח. מגלה עט) : ויהי מבדיל. חגיגה טו :

רש"י

המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר :(ו) יהי רקיע . יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו מגערת הקב"ה בשני באומרו יהי רקיע וו"ש (איוב כ"ו) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו : בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך : (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את צפרני' : מעל לרקיע . על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוין באויר . ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה

בעל הטורים

בעל הטורים קרא לילה . בגימטריא עשו . ה' פעמים אור כתיב בפרשה כנגד חמשה חומשי תורה שנקראו אור . וכנגדן חמשה סימנים באור לענין קרית שמע כדאיתא בפרק קמא דברכות משיכיר בין תכלת ללבן . בין זאב לכלב . בין תכלת לכרתי . בין חמור לערוד . ושיכיר חבירו ברחוק ד' אמות . וג' חשך בפרשה . וכנגדן שלשה סימנין במסכת שבת הכסיפו פניה . הערב שמש . ב' ככבים . וכן שלשה ככבים . לילה . ולחשך קרא לילה ולא אמר קרא אלהים לילה כמו שאמר גבי אור שאין מייחד שמו על הרעה : מעל לרקיע שנים במסורת . המים אשר מעל

ספורנו

וזמן בקר בבא היום : (ו) יהי רקיע בתוך המים . יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם סביב מבדיל בצורה קלתם מקלתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים לצד האויר ישוב לטבע אידיי והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודיי וקבל האויר איזה עסוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאד והתפשט אל מקום רב הכמות ממקומו הראשון : (ז) ויעש אלהים את הרקיע . ובהיות שכאשר סרו קצת המים היסודיים מתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אדיי כמו שהיה באומרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האדיי אל אותו המקום שסרו אותם המים. משם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח עוצר ומונע את החלק האידיי שלא ירד והוא המים אשר מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעוטה ונשאר האדיי במקומו הראשון . ולזה כהגיע שם האיד הנה יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד ובהתעבות' יכבדו וירדו כאמרו לקול תתו המון מים בשמים רצונו באמרו השמים הרקיע

רמב"ן

מקיף למעלה על המים והעפר המעורבים והרוח מנשבת ותכנס בחשך ותרחף על המים. ויראה לי שהנקודה הזאת כלבשה הצורה והיתה בהו היא שהחכמים קורין אותה אבן שתיה שממנה נשתת העולם . והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ והארץ כשבראה היתה תהו והיתה בהו ובהם חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם ולמעלה מהם רק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקב"ה ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ודרשו בהם שנבראו ביום שני שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי על דרך האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתיו . ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכתרת בכתר בית :

(ג) ויאמר אלהים יהי אור . מלת אמירה בכאן להורות על החפץ כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך מה תרצה ותחפוץ וכן ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כגון מחשבה כמו האומרה בלבבה ואמרו אלופי יהודה בלבם והענין לומר שלא היה בעמל. וכך קראו רבותינו לזה מחשבה אמרו מחשבה ביום המעשה עם דתדומי חמה והוא להורות על דבר מחושב שיש בו טעם לא חפץ פשוט בלבד ומלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד כמו ואתה הוה להם למלך . ולכן אמר הכתוב כי כסברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר קראו אור ויהי אור לא אמר ויהי כן האמור בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית ויש לרביתינו בזה מדרש בסוד נעלם . ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברים משעות ורגעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות האצילות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא יום והיו ששה כי לה' הגדולה והגבורה והמאמרים עשרה כי הראשונות אין שם היום נתפרש בהם והפירוש בסדור הכתובים כזה נשגב ונעלם ודעתינו בו פחות מטפה מן הים הגדול :

(ד) וירא אלהים את האור כי טוב . כ' רבינו שלמה אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראה שאינו ראוי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ורבי אברהם אמר וירא כמו וראיתי אני והוא במחשבת הלב וטעם ויבדל בקריאת השמות ואין דברי שניהם נכונים שאם כן יראה כענין המלכה ועלה חדשה שיאמר כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא ולכן הבדיל בינו ובין החשך כענין באדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו אבל הסדר במעשה בראשית כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא אמירה ויאמר אלהים יהי אור ויאמר יהי רקיע ויאמר תדשא הארץ וקיומם יקרא ראיה כענין וראיתי אני דקהלת. וכן ותרא האשה כי טוב העץ למאכל והוא כענין שאמרו רואה אני את דברי אדמון. וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר בשלום. והענין להורות כי עמידתם בחפצו ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב ובששי כאשר נשלם הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כן אמר ביום הראשון בהיות האור וירא אלהים כי שב שרצה בקיומו לעד והוסיף בכאן את האור שאלו אמר סתם וירא אלהים כי טוב היה חוזר על בריאת השמים והארץ ולא גזר בהן עדיין הקיום כי לא עמדו ככה אבל מן החומר הנברא בראשון נעשה בשני רקיע ובשלישי נפרדו המים והעפר ונעשית היבשה שקראה ארץ ואז גזר בהם הקיום ואמר בהם וירא אלהים כי טוב :

ויבדל אלהים בין האור ובין החשך . איננו החשך הנזכר בפסוק הראשון שהוא האש אבל הוא אפיסת האור כי נתן אלהים מדה לאור ושיהיה נעדר אחר כן עד שובו ואמרו קצת המפרשים כי האור הזה נברא לפניו של הקב"ה כלומר במערב ושקעו מיד כדי מדת לילה ואחרי כן האיר כמדת יום וזה טעם ויהי ערב ויהי בקר שקדם והיה לילה ואחר כך יום ושניהם אחרי הויית האור ואיננו נכון כלל פן יוסיפו על ששת ימי בראשית יום קצר אבל יתכן שנאמר כי האור נברא לפניו יתברך ולא נתפשט ביסודות הנזכרים והבדיל בינו ובין החשך שנתן לשניהם מדה ועמד לפניו כמדת לילה ואחר כך הוריח אותו על היסודות והנה קדם הערב לבקר . ועוד יתכן שנאמר כי משיצאו השמים והארץ מן האפס אל היש הנזכר בפסוק הראשון נהיה זמן כי אע"פ שומנינו ברגעים ושעות שהם באור ובחשך משיהיה יש יתפש בו זמן וא"כ נבראו שמים וארץ ועמדו כן כמדת לילה מבלי אור ואמר יהי אור ויהי אור וגזר עליו שיעמוד כמדת הראשון וא"כ מן היסודות ויהי ערב ויהי בקר : (ה) ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי כברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה וענין ויקרא מפני שהאדם קרא השמות אמר כאלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות . וזה דעת ר"א . והנכון שענין קריאה באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך ויהי ערב ויהי בקר היה ערב והיה בקר של יום אחד . ויקרא תחילת הלילה ערב בעבור שיתערבו בו הצורות לתחלת היום בקר שיבקר אדם בינותם כפירוש ר"א . וע"ד הפשט לא יתכן לומר יום ראשון בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה אבל שניהם שמאים והאחד לא יורה על שני ויש מפרשים כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שכל רגע מהם בקר במקומות משתנים וערב במקומות שכנגדם וא"כ ירמוז לאשר יהיה ברקיע אחרי כן המאורות ברקיע השמים :

רש״י

מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אם ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים: (ס"א שמים. שא מים. ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. היו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא:

אבן עזרא

ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים: (ח) ויקרא. השם דברים קראן השם כי אין אדם והם אור וחשך ושמים וארץ וימים ואדם כן: (ט) ויאמר. כפי דעתי שזו הפרש' דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים והנה ביום א' נעשו והראות דבר נסתר והקוות מפורש איננה בריאה וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המים ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרשת בראשית אתן לך עדים שנים האחד ויאם שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח ה' אלהים וקודם האדם הצמיחם והעד השני שגם אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב וייצר ה' אלהים מן האדמה רק פירושו וכבר יצר ועל זה הפי' יהי וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני והדשא הארץ תחלת יום שלישי ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה ואמר ימים בעבור שאין סוף ים שיקיף כל הארץ:
ויאמר

מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן: ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ
ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:

כֵן: ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן: ט וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחֲזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן: י וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב:

ג' דס' · ג' רפי · ב' וחד ל' · ט"ו

וסי' כו' במסרה רבתא: ויאמר אלהים כ"ה וסי' כו' במסרה רבתא: וירא אלהים ט' במסרה ופי' כו' במסר' רבת': אל מקום ט' וסי' כו' במסורה רבתא:

תולדות אהרן ויאמר אלהים יקוו המים. (תענית סה): ולמקום המים. שבת ק"ט פרק כ מקוואות סג (תרומות ..)

בעה"ט לרקיע. ויהי קול מעל לרקיע. במרכבה דיחזקאל. וכמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כך אין דורשין במעשה מרכבה. יקוו המים אל מקום אחד ותראה. סופי תיבות מדה. זה הוא שנאמר ומים תכן במדה: היבשה שנים במסורה. ותראה היבשה. ושפכת היבשה מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שיבשו ותראה היבשה מלפני משה.

רמבן

(ו) **יהי** רקיע. החומר הזה בתחלה שבראו מאין אמר שיהיה רקיע מתוח כאהל בתוך המים והיה מבדיל בין מים למים ושמא לזה כוונו באמרם רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביום השני קרשו רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע רבי יהודה ברבי סימון אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וכו': בתוך המים באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויים במאמר בראשית רבה ובדברי רש"י. וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכין לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו: (ז) ויעש אלהים את הרקיע לשון עשייה בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: ויהי כן הכתיב ברא שון ויהי אור אחר ויאמר אלהים יהי אור אחר האמירה ופירוש שילא אל הפועל והיה כאשר נגזר אבל בכאן אחר אמירת יהי רקיע כתוב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ולמה הוסיף ויהי כן אבל הוא לומר שהיה כן תמיד כל ימי עולם ורבי אברהם פירש כי הוא דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קרא לרקיע שמים ואינו נכון ובבראשית רבה אמרו ויעש אלהים את הרקיע זו אחד מן המקראות שהרעים בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו ואין ההרעשה הזו מלבון ויעש לבדו שהרי ברביעי ובחמישי ובששי כתוב ויעש אבל היה מזה שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנהיה כן מיד תכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פירוש נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעש:

(ח) **ויקרא** אלהים לרקיע שמים. ביום השני קראם בשם הזה כאשר הלבים אותם צורת רקיע כי בראשון היו שמים בבריאה אבל אין השם נתפש בהם עד שלבשו הצורה הזו ופי' השם הזה כאלו הוא נקוד בסגול תחת השין במלת שלמה אשה כעטיה כאלו אמר שמים שנרקעו ונמתחו כאהל בתוך מים העליונים והתחתונים הודיע בשם הזה סוד ליראים ובגמ' במסכת חגיגה אמרו מאי שמים שם מים וא"כ הוא יחסר מם אחד להתחברות שתי אותיות שוות כמלת ירובעל ויאמר שם שמים כלומר שם שקרא למים בלבשם צורה אחרת וזה פשט הכתובים.על הדרך הזה שכתב רש"י והוא דעת רב שהזכרנו ויהי שם השמים והארץ בפסוק הראשון על העתיד לקרא להם כי לא יתכן להודיעם רק בלשון הזה אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים הנזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ומהם נקרא הקב"ה רוכב שמים ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס. ואמר בשני שהיה רקיע בתוך המים כלומר שיתהוה מן המים הנזכר שהזכיר בריאתם דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורים שמים בשם השמים העליונים הראשונים ולכן יקראם בפרשה רקיע השמים ויתן אותם אלהים ברקיע השמים לבאר שאינם הנזכרים בשם השמים רק הרקיעים שקראם שמים וגם זה דעת רבותינו הזכירוהו בבראשית רבה אמרו כל רבנן אמרין לה בשם רבי חנינה ברבי פנחס ורבי יעקב ברבי אבין בשם רבי שמואל ברבי נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו המים התחתונים ושמי השמים העליונים ומאמר זה יתפשט לכדורי הגלגלים שבהם תחתונים ועליונים נקראים שמי השמים כדכתיב הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים אבל השמים הנזכרים בראשון שהם כסאו של הקב"ה דכתיב השמים כסאי הם הנזכרים בתחלת זה המזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וזה הלשון נכון בפשט הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא ומזה אומרים החכמים כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואמר יראת שמים והכתוב אמר די שליטין שמיא ויש להם מדרש נפלא במה שכתוב ואתה תשמע השמים וכל זה ירמזו בפסוק הראשון הזוכה לו. והנה באור הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והשאר מוצאים מן החומר הראשון הנברא ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד להעלות החומר הראשון עד תכלית ולעפותו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר וצורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון וממנו יצא חומר השמים בשמים ונתן לארץ חומר אחר והינו בדקות הראשון והוא שלג שמתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שמתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה:

(ט) **יקוו** המים מתחת השמים. היה התהום שרוא מים ועפר כעין המים העכורים וגזר על המים שיקוו במקום אחד מסובב כל הפאות וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ותיבש ותהיה יבשה שטוחה ראויה ליטוב וכן כתוב לרוקע הארץ על המים או שמא שתהיה כדורית מקצתה מגולה ורובה משוקעת אשר ידמו היונים במופתיהם הנראים (או המופתים) והנה כן שתי גזרות כלומר שני ענינים נעשים בחפץ אלהים הפך מן הנאות בטבעם כי הראוי לכבדות העפר ולקלות המים כנגדה להיות עמוד הארץ אמצעי והמים מכסים עליה מקיפים אותה מכל צד ועל כן אמר יקוו המים אל תחת השמים כלומר אל מקום אפלת ואמר ותראה היבשה וקרא להם שמות בהיותם לעבים הצורות האלו כי מתחלה היה שמם האם:

ספורנו

הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי הנלהב יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה ובהיות קנה היסוד המימיי הכבד למעלה מהאויר הקל אשר אצלנו נגד טבעם יורה על פעולת פועל רצוניי מכוון תכלית בלי ספק כאמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. מפני שמעלות השמימיים יגיעו לנו באמצעותו כאמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': ויהי כן. נשאר קיים כן נגד טבעו: (ט) יקוו המים. לא שיבשו כאשר חשבו רבים ואמרו שיובש חלק הארץ המגולה קרא בכה מערכות השמים. אבל נוה שיקוו אל מקום אחד ולא יעבורוהו ובכן נגלה מן הארץ ואינם נופלים עליה כאשר יעיד החוש באמרו גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. קרא החלק בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מהכל כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב. רצה בו בשביל התכלית שהוא טוב המכוון

(יא) ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ יתרנו תוצא והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במצות השם וזו היא התולדת. וטעם תדשא כמו תצמיח: אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו: (יד) ויאמר. מלת יהי יהיה בעבור שידברו בם הרבה הוא ליחיד ולרבים גם לנקבה כי יהיה נערה בתולה: לאותות. רגעים: ולמועדים. שעות. ויתכן להיות לאותות על קדרות הלבנה והשמש ודלוג דמות הככבים כי הככבים סבת דמות המראות. כטעם מאותות השמים והאומר כי למ"ד לאותות נוסף לא אמר כלום: והיו. אמר חכם גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקים לז' הככבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו וכן שמי השמים לרוכב בשמי שמי קדם וקדם במקום הזה איננו מזרח והגאון רב סעדיה ז"ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הככבים הם מאורות ברקיע כי

יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים

ג' במתג · ב'. ב' · ד · ג' ב' מ"ע וא' חסר · י"ד · פ' בתורה · ב' חסר דחסר · ב' בטעם · ג' חס' בתורה ב'

יא וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילָן פֵּירִין עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃ יב וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילָן עָבֵיד פֵּירִין דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ יג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתַאי׃ יד וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִּשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין

באספמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ערב"ץ כלן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עוונו נפקדה גם היא (על עונה) (ס"א איתו ודו"ק) ונתקללה: (יב) אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצווייהן שמעו שנצטוו האילנות על כן ונשאו ק"ו בעצמן כדמפרש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכת' את השמי' לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא ששנינו בד' מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנאמר (ירמיה י) מאותות השמים אל תחתו כשאתם עושים רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם

וירא אלהים ט' בתו' וסי' כו' במסרת רבתא: עשת פרי ב' וסי' ויאמר אלהים תדשא הארץ. ותוצא הארץ: למינו ד' באורי' וסימן תדשא הארץ. ואת כל עורב למינו. וחברו דמשנה תורה. את הארבה למינו: ותוצא ג' ב' מלא וא' חסר וסי' ותוצא הארץ דשא. ותוצא את עמך ישראל. ותצא ותתן לה אשר הותירה משבעה אנ"ך: למינהו י"ד וסי' כו' במסרה רבתא: להבדיל ב' בטעם. וסי' להבדיל בין היום ובין הלילה. להבדיל בין הטמא ובין הטהור: ולמועדים ב' חד חסר וחד מלא וסי' והיו לאתת ולמועדים. כה אמר ה' צבאות צום הרביעי. וא' עשה ירח למועדים:

תולדות אהרן ויאמר אלהים. ר"ה יא: עץ עשה פרי. ר"ה יא: למינו. חולין ס: ותוצא הארץ. ראש השנה יא חולין ס: ויאמר אלהים יהי מאורות. (תענית כח): והיו לאותות. חולין ס (ברכות יג):

בעה"ט ותוצא ג' במסורה ותוצא הארץ. ותוצא את עמך ישראל מארץ מצרים. ותוצא ותתן לה. וזהו שאמרו קשים הם מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכל הכופר ביציאת מצרים כאלו כופר במעשה בראשית: עץ פרי ב' דסמיכי הכא עץ פרי ואידך עץ פרי וכל ארזים איכא מ"ד בב"ר שהקב"ה צוה שאפילו ארזים שהם אילני סרק יעשו פרי והיא עברה על הציווי והיינו עץ פרי וכל ארזים והיכא למ"ד נמי התם שהוסיפה על הציווי שהקב"ה אמר לה עץ שיהא רגיל לעשות פרי ולא ארזים ושאר אילן סרק והיא הוציאה מאותה שעה בכל האילנות פרי כדכתיב עץ עשה פרי כלומר כל העץ עשה פרי והיינו עץ פרי וכל ארזים: ותוצא הארץ בצווי נאמר תדשא ובעשייה נאמר תוציא לפי שבתחלה יצאו ירקרקות דקין ולבסוף הוציאה כאחד במהירות. בצווי לא נאמר למינהו ובעשייה נאמר למינהו. לפי שמתחלה היו דקין ולא היו ניכרים מחמת קוטנן. בצווי נאמר עץ עושה פרי ובעשייה נאמר ועץ עושה פרי הוסיף וי"ו ועץ. לומר ו' מיני מאכל הוציאה. בצווי כתיב למינה משמע דוקא הדומה לו ממש. ובעשייה כתיב למינהו לומר אפילו הדומה לדומה לא הוציאה בערבוביא שורות לבנים לבד שורות שחורות לבד. מזריע זרע למינהו. ר"ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה. יהי מאורות סמך מאורות לדשאים לפי שצריכין לו. כדכתיב וממגד תבואת שמש: מארת חסר. שלא נברא להאיר אלא השמש. וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לחמה אם תהיה יחידה. מארת בגימ' שמש. אלהים יהי מאורות ברקיע ס"ת עתים למפרע שע"י מאורות מונים העתים. לאותות ולמועדים. והילדים אשר תני ה' לאותות ולמופתים היינו התלמידים הלומדים תורה דומים למאורות כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה: ולמועדים ב' במסורה והיו לאותות ולמועדים ואידך והיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ובכ"ע לא נברא לבנה אלא לקדש ר"ח. ור"ח נמי איקרי מועד ואסור בהספד ובתענית:

ספורנו

המזון: (יא) דשא. מיני עשבים למאכל בהמה כאמרו כי דשאו נאות מדבר: עשב מזריע זרע. למאכל אדם: עץ פרי עשה פרי למינו. כי המורכב משני מינין לא יוליד: ויהי כן. נתקיים כן בלתי שיקבל הפחות והיתר באופן שאם יקרה צמח מורכב משני מינים לא יוליד: (יד) יהי מאורות ברקיע השמים. באותו הרקיע הנזכר ביום שני יהי. נתן המאורות ושם יתרבה ויתמזג לפעול בתחתונים כל האמור בפרשה כמו

רמבן

(י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. כי שמה הראוי לה יבשה כי בהפרד המים מן העפר היא יבשה אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנבראת בראשון. והטעם כי בעבורה נבראו שתהיה ישוב לאדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו וקרא למקוה המים ימים כאלו הוא ים מים לפי בקרקע המקוה נקרא ים כדכתיב כמים לים מכסים וכן ואת הים הוריד מעל הבקר כי מפני שהוא מקוה מים גדול יקרא כן: וירא אלהים כי טוב. הוא קיומם בחפצו והענין כי כאשר הלבישם הצורה הנה חפץ בהם והיה הקיום כמו שפירשתי וזה מה שאמרו רבותי' מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום:

(יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא. גזר שיהיה בתולדת הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד. ויתכן שירמוז בארץ הנזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח מצמיח והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ומהם נמחו בגן עדן הדשאים והאילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו בשלישי ברא שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן. ועוד אמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר ואמר שיהיה כל זה למינהו והוא אסור הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית ועוד אבאר בו בעזרת השם. וכתב רבינו שלמה דשא עשב לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא של' דשא לבישת הארץ בעשבים ואין לומר דשא פלוני וכל שרש לעצמו נקרא עשב ואין דברו זה נכון שא"כ לשון דשא לא יתרבה וחכמים אומרים הרכיב שני מיני דשאים מהן והרב עצמו מזכיר דשאים אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע ולכן יאמר תדשא הארץ. ולא יתכן לומר תעשיב וכל קטן הצומח מן הארץ יקרא דשא אף באילנות ולכן ימשך תדשא הארץ עץ פרי כי לא אמר תדשא הארץ דשא עשב ותוציא עץ פרי והנה הוא כטעם תצמיח וכן כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו ואני תמה איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואיך צוה בעץ פ"י לבדו ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו אף אילני סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת ארורה האדמה היו סרק ויתכן שיהיה פירוש הכתוב תצמיח הארץ צמח ועשב מזריע זרע ועץ עושה פרי והנה בתחלה גזר בעשבי הסרק ובאילני הסרק וממה שאמר עשה פרי אשר זרעו בו נלמוד כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף על פי שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף:

(יב) וירא אלהים כי טוב. קיום המין לעד והנה לא נסמך יום למאמר ע"ה לבדו מפני שאיננו מעשה מיוחד כי הארץ כאשר תצמיח לא שתהיה ארץ עליה אחת היא:

(יד) יהי מאורות. הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה כה מחשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיעים אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ

רש"י

שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה. (ס"א) והוא שס"ה יום ורביע יום וחוזרים ומתחילים פעם שנייה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון: (טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: (יז) המאורות הגדולים. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד: ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה (ב"ר פ"ו): (כ) נפש חיה

בראשית א

וּלְיָמִ֖ים וְשָׁנִֽים׃ טו וְהָי֤וּ לִמְאוֹרֹת֙ בִּרְקִ֣יעַ
הַשָּׁמַ֔יִם לְהָאִ֖יר עַל־הָאָ֑רֶץ וַֽיְהִי־כֵֽן׃
טז וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִ֔ים אֶת־שְׁנֵ֥י הַמְּאֹרֹ֖ת ג' חס'
הַגְּדֹלִ֑ים אֶת־הַמָּא֤וֹר הַגָּדֹל֙ לְמֶמְשֶׁ֣לֶת ג' חס' נתו'
הַיּ֔וֹם וְאֶת־הַמָּא֤וֹר הַקָּטֹן֙ לְמֶמְשֶׁ֣לֶת את המאור ג' ואת ג'
הַלַּ֔יְלָה וְאֵ֖ת הַכּוֹכָבִֽים׃ יז וַיִּתֵּ֥ן אֹתָ֛ם
אֱלֹהִ֖ים בִּרְקִ֣יעַ הַשָּׁמָ֑יִם לְהָאִ֖יר עַל־
הָאָֽרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל֙ בַּיּ֣וֹם וּבַלַּ֔יְלָה ג' חסר ס'
וּֽלֲהַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין הָא֖וֹר וּבֵ֣ין הַחֹ֑שֶׁךְ וַיַּ֥רְא
אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃ יט וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־
בֹ֖קֶר י֥וֹם רְבִיעִֽי׃ פ
כ וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים יִשְׁרְצ֣וּ

אונקלוס

וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין
וּשְׁנִין: טו וִיהוֹן לִנְהוֹרִין
בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא
עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: טז וַעֲבַד
יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָא רַבְרְבַיָא
יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט
בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא
לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת
כּוֹכְבַיָא: יז וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ
בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַנְהָרָא
עַל אַרְעָא: יח וּלְמִשְׁלַט
בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא
בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא
וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: יט וַהֲוָה
רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי:
כ וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָּא

אבן עזרא

כי שם יכלו: (טז) ויעש. נקראו השנים הגדולים כנגד הככבים וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים כנגד האחרים ואליאב היה הבכור גדול מכלם ולא זה גדול מזה יש לו סוד ממשלת השמש ביום ולא בלילה כי אין לה אור גם ללבנה וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי הספירות שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב נגה גדולים מהלבנה ואיך כתוב הגדולים. התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק על אורם ואור הלבנה כפלי כפלי' בעבור היותר קרובה מהארץ וכן כתוב מאורות: (יז) ויתן. אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי: (יח) ולמשול. יום האור' משעת צאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הככבים וצדקו האומרים על פי שלשה עדים ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך: (כ) ויאמר. ישרצו פעל

מארת ב' חסר דחסר וסי' ויאמר אלהים יהי מארת: ויעש שני המארת. לממשלת ג'. וסימן המארת. הגדולים: לממשלת ב' בפסוק. ואת השמש לממשלת: ובלילה ה' וסי' כו' במסרה רבת':

תולדות אהרן ויעש אלהים. חולין שם: ויתן אותם. חגיגה יב: ויהי ערב. חגיגה יב: ויאמר אלהים. חולין כז (תענית כח):

בעל הטורים ולהבדיל בין האור ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין בין קדש לחול צריך לברך גם כן על האור: יעופף שמים במסורה ככה ועוף יעופף

רמב"ן

הארץ כי היה למעלה מן הרקיע ולא יאיר על הארץ וענין יהי כי מאורות מאמר השמים גזר בראשון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויתהוה ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו ששם בארץ כח הצמיחה במקומו ממנה כן שם ברקיע מקומות עוכבות ומזומנים לקבל האורה והגופים האלו מקבלי אור מאירים כגון האספקלריאות ואבני השהם ולכן יקראם מאורות לא אורים אע"פ שקראם המזמור כן: להבדיל בין היום ובין הלילה. כתב רש"י משנגנז האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו או ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו נוטלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנזו לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנוטלת הזו מיום רביעי ואילך כך אמרו בבראשית רבה תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אתמהה ולא שלשה הן כהיגש דאמר כן אנא מפקיד לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ושומר זה הבשר לשבעת ימי המשתה בלי לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותם בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שיהיה בימים ההם במקצתם ושם אמרו עוד ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלאכים המשתמשים בכתר אחד כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים:

והיו לאותות. השנוי שיולידו ויעשו ממנו אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמים אל תחתו. ולמועדים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף. ולימים מדת יום ומדת לילה. ושנים שישלימו מהלכם ויוסיפו שנית לסוב בדרך אשר הלכו בה. ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשנ"ד יום:

(טו) **והיו** למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ. הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים המוכרים מבלי שיאיר בארץ ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המביט בארץ ויאירו עליה:

(טז) **ויעש** אלהים ויתן אותם אלהים. מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופם נקבעים בו: ולמשול ביום ובלילה. ענין הממשלה דבר אחר מבלי האורה שהזכיר כי יכלול מה שאמר תחלה והיו לאותות ולמועדים כי יש להם ממשלה בארץ בהויה אשר יולידו בה וממשלה ובהויה ובהפסד ובכל השפלים כי השמש בממשלתו ביום יצמיח ויוליד ויגדל בכל החמים והיבשים והירח בממשלתו יפרה במעינות ובימים ובכל הלחים והקרים ועל כן אמר שהם ולמשול ביום ובלילה כי ממשלת השפלים להם. ויתכן שהממשלה עוד כח אצילות שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא וכן לכולם בשם יקרא כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכך אמר גדול אדונינו ורב כח כי הוא גדול על כולם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח. ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת. ולהבדיל בין האור ובין החשך אמר ר"א כי בצאת השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך. ולפי דעתי כי האור הנזכר בכאן הוא היום והחשך הוא הלילה כי כן שמם כמו שאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה והנה בכל מעשה בראשית יזכיר הכתוב הצואה ויספר המעשה ובכאן צוה והיו למאורות וספר ויתן אותם אלהים אומר ולמשול ביום ובלילה שיהיה זה מושל ביום וזה מושל בלילה והממשלה הוא מה שצוה והיו לאותות ולמועדים וספר שאין ממשלת שניהם שוה אבל להבדיל בין החשך ובין האור כי הגדול ימשול ביום והיה כולו אור גם במקום שאין השמש מגיע והקטן ימשול בלילה ויהיה חשך זולתי הירח שיגיה חשכו והיא הצואה שאמר להבדיל בין היום ובין הלילה כמו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך:

(כ) **ישרצו** המים שרץ. כתב רש"י כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים ותולעים בבריות כגון חולד ועכבר והחומט בהם וכל הדגים ומה יאמר הרב בפסוק ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה שנאמר בנח ובניו וכן אשר שרצו המים לפי הדעת הזה
שיאמר

ספורנו

כמו שנראה בחוש שיתרבה אור הגוף בעברו במים זכים: (טו) להאיר על הארץ. שיבא עליה מאת המאורות אור ממוזג נאות ליושביה: ויהי כן. נתקיים כן לאות ההתמזגות המוכרח במציאותו: (יח) ולמשול ביום ובלילה. לחדש הויות בתחתונים ואולם אז עם האור הראשון להויות בעלי חיים אשר הם יותר נכבדים מהצמחים: ולהבדיל בין האור ובין החשך. להבדיל בתחתונים בזריחתם ובשקיעתם בין זמן האור שקראו יום ובין זמן החשך אשר קראו לילה כאמרו למעלה להבדיל בין היום ובין הלילה:
יעופף

אבן עזרא

פועל יוצא וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם הגבהה: והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לנגד על פי׳ רקיע ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני אם כן פני השמים למטה הם ופ״א יעופף כפול כנו״ן עד יכון: (כא) ויברא. הרומשת כטעם הולכ׳ ויש אומרים שהשי״ן תחת סמ״ך: (כב) ויברך. טעם פרו ורבו שפרו ותרבו וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו: (כד) ויאמר נפש חיה. כלל לאשר הוליד האש והמים והארץ גם האדם. בהמה. שהם עם בני אדם לצרכם לרכוב ולאכול: ורמש. הם הקטנים ההולכים על הארץ: וחיתו ארץ. שהם בשדה שאין שם ישוב והוי״ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעינו מים:

כנו

בראשית א

הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃
כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃
כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃
כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ
כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃
כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ

אונקלוס

רְחֵישׁ נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא דְּפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי רְקִיעַ דִּשְׁמַיָּא:
כא וּבְרָא יְיָ יָת תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא וְיָת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא דִּי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל עוֹפָא דְּפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב:
כב וּבָרִיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא:
כג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאי:
כד וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וּרְחֵישׁ וְחֵוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה כֵן:
כה וַעֲבַד יְיָ יָת חֵוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיָת כָּל רִיחֲשָׁא דְּאַרְעָא לִזְנוֹהִי

ב׳ | ג׳ הסר י׳ תנינא | ג׳ חסר | ג׳. ל׳ | ב׳ | ד׳ | ג׳. ב׳ דגש | ב׳ | חד מן ה״ג חד ליסן וכל חד וחד ל׳ דכו׳ | י׳ דס׳

יעופף ב׳. וסי׳ ועוף יעופף על הארץ. ובשתים יעופף: התנינם ג׳ חסר י׳ תניין וסי׳ ויברא אלהים. וישליכו איש מטהו. חמת תנינם: בימים ה׳ דגושים וסי׳ ומלאו את המים בימים והעוף. את זה תאכלו מכל אשר במים. כל אשר לו. וכל אשר אין לו. כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים. והעוף ג׳ באורי׳ וסי׳ ויברך אתם אלהים לאמר פרו. והעוף אוכל אתם מן הסל. זאת תורת הבהמה והעוף. אילין אינון כן: ירב ב׳ וסי׳ והעוף ירב בארץ. ירב המשא. וחד וירב העם ויעצמו:

רשי

חיה. שיהא בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ: בעוף. כגון זבובים. בשקצים. כגון נמלים וחיפושים ותולעים: בבריות. כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה (פ׳ השפינה) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם. התנינם כתי׳: נפש החיה. נפש שיש בה חיו׳: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל: פרו. לשון פרי כלומר עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות: ורמש. הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכם ניכר וכל לשון רמש ושרץ בלשונו קונמברו״ש: (כה) ויעש. תקנם בצביונם ובקומתם

תולדות אהרן ויברא אלהים. בתרא עד מס כב: ויעש אלהים. מס כב עקרים מג: ואת כל רמש. נדה שם:

בעל הטורים ואידך ובשתים יעופף והוא שאמר גבריאל בשתים: את התנינים חסר יוד לומר לך שהרג הנקבה ומלחה לצדיקים: והעוף ירב בארץ ולא אמר יפרה וירבה שלא אמר כן אלא באדם ובדגים שמזונותיהם מצויין ופנויי׳ לפרות ולרבות אבל העופות וכן בהמה וחיה אין מזונותיהם מצויים להם ורמז לדבר וברך את לחמך ואת מימיך לא תהיה משכלה. והפרתי אתכם והרביתי אתכם. וסמיך ליה ואכלתם ישן נושן: והעוף ג׳ והעוף ירב והעוף אוכל אותם מעל הסל. זאת תורת הבהמה והעוף רמז למה שאמרו שעופות טהורות מרובין על הטמאין וכו

ספורנו

(כ) יעופף על הארץ על פני רקיע השמים. לנקות אויר הארץ ליושביה מאיזה לחות מותריי מעולה מן הרקיע הנגלה ביום השני באמצעות הגלגל הפועל בו: (כא) ויברא אלהים את התנינים. שלא הספיק הכח המוליד המסודר במים להמציא התנינים הראשונים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה: (כב) ויברך אותם אלהים. כי לא יושג התכלית בהם זולתי בהיותם רבים: (כג) תוצא הארץ נפש חיה. החיונית נוספת על הצומחת: ויהי כן. בלי תוספת וגרעון שאם יתחדש מורכב משני מינין לא יוליד: (כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה. נתן לכל מין הסגולות והתרגשים כפי הצריך למין: ויאמר

רמבן

שיאמר אשר שרצו במים ועופות רבים שאינם גבוהים מן הארץ כגובה החולד והעכבר והעטלף קטן הרגלים מאד ולמה יקרא שרץ העוף. ודעת אונקלוס שענין שריצה כטעם תנועה אמר בשרץ וברמש ריחשא דרחיש ויפה פירש ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם תמידית. ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ שהוא רץ ורמש שהוא רומש הארץ לא ישקוט ולא ינוח ודע כי כל העוף אשר לו ארבע רגלים יקרא שרץ העוף מפני שברגליו יסמוך וינוע כשרצים ואשר איננו כן יקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף ויהיה טעם ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ שיהיו מתהלכים בכולה ויפרו וירבו עליה שרצו בארץ ורבו בה התנועעו בכולה ותרבו בה והוא טעם הכפל ורבו שני פעמים בפסוק וא״כ נפרש אשר שרצו המים אשר הניעו והולידו המים וכן ושרץ היאור צפרדעים וכן פרו וישרצו שפרו ורבו וינועו לרובם עד שתמלא הארץ מהם אבל אונקלוס פתר בשרצו בארץ ענין תולדה איתילידו בארעא כי הוא עשה הלשון מושאל מן השרצים ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה וכן פרו וישרצו שהיו בתולדותם כשרצים לרוב: **ועוף** יעופף על הארץ ביום הזה היה מאמר הבריאה במים והיה ביום השני בארץ אם כן פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף והכתוב שאמר וייצר ה׳ אלהים מן האדמה את כל חית השדה ואת כל עוף השמים כאלו אמר וייצר ה׳ אלהים את כל חית השדה מן האדמה וייצר את כל עוף השמים ורבים כמוהו וכן דעת רבי אליעזר הגדול בפרקיו שאמר בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף אבל בגמרא נחלקו בו יש אומרין כן שמן המים נבראו ויש אומרין שהעוף מעניהם נברא אמרו מהרקק נבראו ואם כן בעבור שתולדותם היתה במים והרקק בקרקע הים הוא מפני זה היה המאמר בהם ביום החמישי וכן אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה כי הדגים נופש ונפשם מן המים בדבר האלהים שהביא להם רוח מן היסודות לא כאדם שהפריד גופו מנפשו שאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ולא הזכיר בשליפי בצומח נפש כלל כי אין כח הגדול נפש רק בבעלי התנועה בלבד היא ועל דעת היונים שאומרים כשם שאין הגדול במתנועע רק בנפש כך צומח בנפש יגדל יהיה הפרש כי זאת נפש חיה כלומר נפש שיש בו חיות כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומחת והזכירו רבותינו באילני התמרים האוה ואולי הוא כח בצמיחה לא יקרא נפש:

(כא) **ויברא** אלהים את התנינים הגדולים. בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות הגידו היונים בספרים שידעו מהם לרוכים חמש מאות פרסה ורבותינו גם כן הפליגו בהם בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא שהמציאם מאין מבראשית כאשר פירשתי לשון בריאה וכן יעשה באדם למעלתו להודיע כי הוא מוצא מאין עם דעתו ושכלו ואני תמה למה לא אמר ביום הזה ויהי כן ואולי לא יתכן להזכיר ויברא אחרי ויהי כן כי מבראשונה ידבר. ורבותינו אמרו כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת זוגו שבראם זכר ונקבה והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא אפשר כי מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם ויהי כן כי לא עמדו עוד:

(כב) **ויברך** אותם אלהים לאמר. גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו כלומר שיעשו פירות רבים שיוציא האחד רבים כמותו וענין הברכה בילדה כענין שאמר וברכתיה והיתה לגוים וגם בצמחים תבא לשון ברכה וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית אבל לא נאמר כן בשליפי שהנבראים בכל בעלי הנפש היו שנים בלבד זכר ונקבה למיניהם כענין באדם והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בצמחים צמחו על פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום ולא אמר בבהמות והיה ברכה שמזלת הגזירה שנגזר בבעלי הנפש התנועה שבמים הראוי נתרבו בעלי נפש התנועה שבארץ כי בעלי נפש חיה שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם. ורבותינו (אמרו) כי בעבור היות בני אדם צדין ואוכלין הוצרכו לברכה. ומלאו את המים בימים בירך אותם שימלאו לרובם הימים אף הנחלים והאגמים או שמלואם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם: **והעוף** ירב בארץ. אף על פי שבריאתו מן המים ברכתו תהיה בארץ

רשי

ונקומתם : (ט) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן (דניאל ד') בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית : נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו : בצלמנו. בדפוס שלנו : כדמותנו. להבין ולהשכיל : וירדו בדגת הים יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו : (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר (תהלים קל"ט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר (איוב ל"ח) תתהפך כחומר חותם. בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא : זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב') ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו בששי ולא פי' לך כיצד בריאתן ופירש לך במקום אחר : (כח) וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שהזכר

מקרא ותרגום

וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
ל' נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ
ג' בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה
ס"פ וככל ובכל וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־
ל'. ג' הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא
אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ
כ"ג אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים
ד' ל' חסר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ
כ'. ל' וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם

וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ כו וַאֲמַר
יְיָ נַעְבֵּיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמַנָא
כִּדְמוּתָנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי
יַמָא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָא
וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא וּבְכָל
רִיחֲשָׁא דְרָחֵשׁ עַל אַרְעָא׃
כז וּבְרָא יְיָ יַת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ
בְּצַלְמָא דַיְיָ בְּרָא יָתֵיהּ
דְכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יַתְהוֹן׃
כח וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר
לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יַת
אַרְעָא וּתְקוּפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוֹטוּ
בְּנוּנֵי יַמָא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָא

כלו בי"ג יחידאין וסי' כו' במסרה רבתא : בצלם ג' וסי' ויברא אלהים את האדם. כי בצלם אלהים. אך בצלם יתהלך איש : ורדו ב' בתרי לישני וסי' ורדו בדגת הים. ורדו גת פלשתים :

תולדות אהרן נעשה אדם. מגלה ט סנהדרין לט עקרים מא (ברכות יג) : ויברא אלהים. כתובות ח סנהדרין לח ולט נדה כב זהר ב' במדבר : בצלם אלהים. עירובין יח : ויברך אותם. שבת קיא יבמות סה גטין מג קדושין לה (מגלה ע). ומלאו את. יבמות סה. קדושין לה (יבמות ז) : ורדו בדגת הים ובעוף השמים וגו'. סנהדרין נט :

אבן עזרא

בגו בעור : (ט) נעשה אדם · יש אומרים כי מלת נעשה שם התאר מבנין נפעל כמו ואשר היה נעשה ליום אחד . ואמרו כי בצלמנו כדמותנו דברי משה ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהים יהי נעשה אדם וכן עשהו בצלמו גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה ומה טעם יש כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותנו בממשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב' היא ובעבור כבוד האדם שמטו אל אלהים וכן ומוראכם יאמו כי לה' הארץ ומלואה ואמר במלת נעשה ואם היא לשון רבים שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנה לך גם את זאת נאמר קדם מלכא · אוני אוכל נכה בו ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך בנין נפעל וכמוהו והעיר נתנה והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותנתן לך ונכה בו הא' ומחוהי או יהיה שם השפעל כמו ונקה לא

בעה"ט והעוף ירב פירו' שאין מרבין אווז והעוף אוכל אותם. פירוש אותם טהורין שהם אוכל. וכן זאת תורת הבהמה והעוף איירי בטהורים. האדם. אותיות אדמה. שבראו מן האדמה. אדם נוטריקון אפר דם מרה. ורדו בדגת הים שנים במסורה הכא ואידך ורדו גת פלשתים. אלו זכיתם תרדו אף בדגת הים ואם לאו ירדו גת. כלומר תשתעבדו לפלשתים

רמבן

שיפרו וירבו עליה כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים וניזונים מהם עושין ביציהם בארץ ומולידים בה :

(כד) **בהמה** הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי : וחיתו ארץ אוכלי הבשר יקראו חיות וכלם יטרופו : ורמש כתב רש"י הם שרצים נמוכים ורומשים על הארץ נראין כאלו נגררין . והנה בפרשה הזאת ובכל החיה הרומשת על הארץ וכתיב ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער אבל פי' רמישה בענין בסמך מן תרמסנה רגל ותביריו ואמר בחיה ובבהמה רומש על הארץ ובשרצים הנגררים רמש האדמה בעבור שדריכתם באדמה בכל גופם :

(ט) **ויאמר** אלהים נעשה אדם . נתיחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודש לו והפשט הנכון במלת נעשה הוא מפני שכבר הראית לדעת כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואח"כ מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלומר אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא ית' הרוח מפי עליון כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ואמר בצלמנו כדמותנו כי ידמה לשניהם במתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני כי בצלם אלהים ברא אותו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים וזה פשט המקרא הזה מצאתיו לרבי יוסף הקמחי והוא הנראה מכל מה שחשבו בו ופי' צלם כמו תאר וצלם אנפוהי אשתני וכן אך בצלם יתהלך איש צלמם תבזה תאר מראיתו ודמות הוא דמיון בצורה ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב וכבוד והדר תעטרהו והוא מגמת פניו בחכמה ובדעת ובשרות המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים : וירדו בדגת הים . בעבור היותו זכר ונקבה אמר וירדו בדגת הים ל' רבים . ובב"ר אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה אמר ר"א נפש חיה זו רוחו של אדה"ר ולא יתכן שיאמר ר"א כי תוצא הארץ יתפרש בנפשו של אדה"ר כלל אלא שיתכוין למה שהזכרתי לומר כי יצירת האדם ברוחו הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ במאמר החיה והבהמה כי כל נפשות התנועה נעשו יחד ואחר כן ברא להם גופות עשה תחילה גופי הבהמה והחיה ואחר כן גוף האדם ונתן בו הנפש הזו ואחר כן נפח בו נשמה עליונית כי הנפש הנפרדת אשר בו היא שנתיחד בה מאמר אחד אל האלהים אשר נתנה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין לו רבי אליעזר ודרש בתוצא הארץ ארץ החיים שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה ברא אותם כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ושמתו כלולה משם אבל הילידה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יתפרש בסוף אלך

ספורנו

ויאמר אלהים נעשה . נתן אז כח בפמליא שלו להשפיע את הצלם בנושא המוכן לו : אדם . מין ממיני נפש חיה שיצרתי שמו אדם כאמרו ויהי האדם לנפש חיה ונעשהו בצלמנו . שהוא עצם שכלי ונצחי ובזה פתח האל יתברך פתח בתורתו לקנות ידיעו' בעצמים הנבדלים בידיעת נפשנו : כדמותנו . בענין המעשיות שידמה בם קצת לפמלי' של מעלה בלד מה שהם פועלים בידיעה ובהכרה . אמנם פעולתם היא בלתי בחיריית ובזה לא ידמה להם האדם . ובקצת ידמה לאל ית' הפועל בבחירה . אמנם בחירת האל יתברך היא לעולם לטוב ולא כן הבחירה האנושית . ועם זה הנה האלהית על אופן נכבד מאד יותר מן הבחירה האנושית . ולכן אמר כדמותנו כמו דמותנו לא כדמותנו האמתי : בצלם אלהים . הנה מלת אלהים ע"ל ההדמות תאמר על כל עצם בלי בפעל שלם נבדל מחמר ובזה הוא נצחי בהכרח . ולכן תאמר על האל ית' ועל מלאכיו וכמו כן תאמר על השופטים ע"ש החלק השכלי הראוי בהם . אמנם בהיות כי השכל האנושי אע"ג שפעלת השכלתו היא בלתי שום כלי חמרי ותתפשט על בלתי מוחש ועל קצת עתידות ולא יחלש בהרבותו פעולת השכלתו ולא בעת זקנת הגוף אבל יוסיף אומץ ומכל אלה התבאר שהוא נבדל מחמר בלי ספק כי אמנם הפך כל אלה יקרה לכחות הגוף החמריות מ"מ קודם שיתבונן בהיותו אז מעולל מכל שלמות אשר הוכן לו לא יקרא אלהים אבל יקרא צלם אלהים בלבד עד שיקנה שלמות בפרט בחכמה אשר בה יקנה אהבת האל ויראתו כי אז יהיה עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחמר ומזה יתחייב שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף . ובהיות בבחירת האדם לקנות · זה השלמות בהשתדלו להתבונן בחכמה המ' הנה התבאר שכאשר ימנע עצמו מזה ישאר כחו השכלי על היותו מעולל מכל שלמות בפעל כמו שהיה בתחלה יעלה בתהו ויאבד כאמרו אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמו' נדמו ואת כל אלה הורה האל ית' בשתי מדות באמרו בצלם אלהים : (כח) וכבשה . שתגינו בשכלכם ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם ואתם

וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃ ל וּֽלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַֽיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַֽיְהִי־עֶרֶב וַֽיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃

ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם

וּבְכָל חַיְתָא דְרָחִישָׁא עַל אַרְעָא : כט וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יָת כָּל עִשְׂבָּא דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע דִּי עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיָת כָּל אִילָנָא דִּי בֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן יְהוֹן לְמֵיכָל : ל וּלְכָל חֵיוַת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא דִּי בֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יָת כָּל יְרוֹק עִשְׂבָּא לְמֵיכָל וַהֲוָה כֵן : לא וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דִּי עֲבַד וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאי : א וְאִשְׁתַּכְלָלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא

רשי

שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יוצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה : (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל : (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כולם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו' בסיון (ס"א שיום ו' בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי שאותו יום ו' בסיון) המוכן למתן תורה :

ויכל

ולכל ד' ר"פ וסי' כו' במסרה רבתא : חית הארץ י' בלישנ'

אבן עזרא

לא הנכך ואף כי במלאכו לא נכו כי לא יבא בנין שלא חבר שם פועלו כי אם המכבד ורבי משה הכהן הספרדי טעה בספרו ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהיה מלך מלכים ועתה אפרש דע כי כל מעשה בראשית לכבוד האדם נברא במלות השם והנמחים הנילאם אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדבר אם דברים בגבוה עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמאת האדם וכן אמר פי הארץ יד הירדן וראש עפרות תבל וחלילה חלילה להיות דמות לשם וכן אמר ואל מי תדמיוני ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחייתה לשם ושאיננה גוף והיא מלאה כלו וגוף האדם כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם והשם הוא האחד והוא יולד הכל והוא הכל ולא אוכל לפרש ואדם נברא בתחלה בשני פרצופין ושנו אחד וגם הוא שנים והנה בצלם אלהים מלאך והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז"ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר : (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם. התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב וכל פרי עץ מותר לאדם והעשב הירק לחיות ולכל רומש ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול : (לא) יום הששי. יש אומרים שיום סמוך והטעם לגלגל הששי וכן יום השביעי ואין זה אמת ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוכיח רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן אים הישראלי ורביע כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים : (א) ויכלו. מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו

כל

תולדות אהרן וככל חיה. סנהדרין שם : לכם יהיה. סנהדרין שם : ולכל חית. סנהדרין שם : וירא אלהים. פסחים נד : ויהי ערב. שבת פח ע"ז ג ה : (על ו' ימי בראשית בכלל. חגיגה טו) : ויכלו. שבת קיט :

בעה"ט פרי עץ. שנים במסורה אשר בו פרי עץ. פרי עץ סדר רמז למ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה. זכר בגימטריא ברכה. ונקבה בגימטריא קללה: יום הששי ויכלו השמים. ר"ת שם בן ד' אותיות שחתם בו מעשה בראשית. וכן ישמחו השמים ותגל הארץ ר"ת שם בן ד' אותיות שחתם העולם בשם של ד' אותיות. ויכל אלהים תרגום

ספורנו

ואתם תמשלו בם : ורדו. במגודי' והחרמים להכניסם לעבודתכם : (כט) הנה נתתי לכם. למאכל אדם : (ל) ולכל חית הארץ ולבהמה ולעוף נתתי. את כל ירק עשב לאכלה. מיני העשב שאינם זורעים זרע : (לא) את כל אשר עשה והנה טוב מאד. תכלית המציאות בכללו טוב מאוד יותר מן התכליתיות הפרטיות המכוונות אליו : יום הששי. הראשון אשר בו היה ראשית לכל ששי אשר בו יכלו כל המעשים כדי לשבות בשבת כאמרו ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת : **ב** (א) ויכלו. בהשגת התכלית למציאות בכללו

ויכל

רמבן

הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין וטעם וירדו שימשלו בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש והבהמה תכלול החיה ואמר ובכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל ולשון רדייה ממשלת האדון בעבדו :

(כח) **ויברך** אותם אלהים. זו ברכה ממש לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים אבל למעלה כתוב ויברך אותם אלהים לאמר יפרש שהברכה היא המאמר שנתן בהם כח התולדה לא דבור אחד שיהיו בו מבורכים: ומלאו את הארץ. ברכה שימלא העולם לרובם. ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה : וכבשה. נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר ובכל הארץ : ורדו בדגת הים. אמר שיהיו רודים גם בדגי הים הנכנסים מהם ובעוף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חיה רעה וסדר אותם בבריאותם הדגים והעוף תחלה והחיה אח"כ וכך אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי. צפור שמים ודגי הים וגו' ורבותינו שמו הפרש בין כבישה ורדייה :

(כט) **הנה** נתתי לכם את כל עשב זורע זרע. לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל לשון רש"י. וכן פי' הרב במסכת סנהדרין ולכל חית הארץ לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה ואם כן יהיה פי' את כל ירק עשב לאכלה ואת כל ירק עשב ואינו כן אבל לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים ואין מאכלם יחד כולם בשוה אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותינו והוא פשוטו של מקרא והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו ועם כל זה לא נתן הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו היא כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אחר המיתה לא הנפש עצמה וזה טעם השחיטה ומה שאמר צער בעלי חיים דאורייתא וזו ברכתנו שמברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה ועוד אדבר בענין המצוה בדט בהגיעי שם אם גומר השם עלי. וטעם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם ויאכלו כל פרי העץ אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה וגם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה :

(לא) **והנה** טוב מאד. הוא הקיום כאשר פירשתי וטעם מאד כטעם רבוי והוסיף ביום הזה לאמר כן בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצת ואמר כי טוב מאד מאדו טוב וזהו מאמר בבראשית רבה והנה טוב מאד והנה טוב זה המות וכן הזכירו זה יצר הרע וזו מדת פורענות ולזה גם כן נתכוין אונקלוס שאמר בכאן והא תקין לחדא יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד כי הרע צריך בקיום הטוב כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים ויש מפרשים כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח שלישה בו כי הוא טוב מאד :

רשי

(ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה' בראם שנאמר (ישעיה כו) כיה ה' צור עולמים בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ס"א רמז כמו שה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדי' ופתוחה למטה לרדת דרך

בראשית ב

וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ

שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם

ד' ז' · כ' חסר המן · ג' · כ' מ"ל דמ"ל · ג'. ה' זעיר'

וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ ב וְשֵׁיצֵי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד׃ ג וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃ ד אִלֵּין תּוֹלְדָת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ

וסימ' כו' במסרה רבתא: וכל צבאם ד' וסי' ויכלו השמים והארץ. ונמקו כל צבא השמים. אנכי עשיתי ארץ. אתה ה' לבדך: צבאם ז' וסי' כו' במסרה רבתא: וישב' ב' חס' וסי' ביום השביעי. וישבת המן: ויברך אלהים ג' וסי' ויברך אלהים. ויברך אלהים את נח. ויברך אלהים את יצחק: אלה תולדות ד' וסי' השמים. נח נח. שם. יעקב יוסף: תולדות ב' מ"אים דמלאים וסי' אלה תולדות השמים והארץ. אלה תולדות פרץ. וחד ח' דחס' אלה תלדת ישמעאל וג' כת' תלדות. עשו אבי אדום וש"ל אחריו. אלה תלדות יעקב. ושאר אוריתא תולדת כתיב וכל קריין. ובעלי המסר"ה חלוקים בז"ה וז"ה מקובל לנו: ארץ ושמים ב' וסי' ארץ ושמים. הודו על ארץ ושמים: ושמים ד' וסי' ביום

תולדות אהרן וכל צבאם. ראש השנה יא חולין ס': ויכל אלהים. מגילה ט': אלה תולדות. יומא כד מנחות כט: ביום עשות ה'. חגיגה יב:

אבן עזרא

כל ההרים וטיונו נפלנו והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. יש אומרים כי הימים נבראו ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הפי' תפל ויש אומרים כי יש בי"ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו אך ביום הראשון תשביתו שאור ולמה זאת הגרה וכלוי מעשה אינני מעש' כאלו אמר לא עשה מעשה וכן פי' ויכל גם וישבת וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא: (ג) ויברך אלהים. פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח ההכר' והשכל: ויקדש אותו. שלא נעשה בו מלאכה כמו חבריו: ופי' אשר ברא אלהים לעשות. השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם והמפרש לעשות אחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושים: (ו) אלה תולדות. פי' אלה שהולידו: בהבראם. בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלת ביום עשות הוא תקון והמד וימהר לעשות אותו וכן בראתיו ואמר

בעה"ט

בעה"ט ירושלמי ותג"ד זהו שאמר חמדת ימים אותו קראת. בפרשת ויכלו שלשה פעמים מלאכתו. כנגד מלאכות שבת מהם שבהם שמים וארץ וים. ואין כתיב ויהי ערב ויהי בקר ביום השביעי לפי שמוסיפין מחול על הקודש. וישבות ב' במסורה הכא ואידך וישבות המן והיינו דכתיב בפרשת המן הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש. ולא מצינו שאמר להם משה זה מקודם אלא ירמז בששת ימי בראשית. וישבות ביום השביעי וישבות המן. ד"א מלמד שהמן פסק מלירד בשבת כדמוכח בקדושין. ד"א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן. ויברך אלהים ג' דסמיכי הכא. ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהים את יצחק. כשעה שברא העולם בירך השבת והעולם. וביומי נח שאבדו כל הראשונים והיה העולם חדש הוצרך לברך פעם שנית ובירך את אברהם כמו שיש במדרש. עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך. בהבראם. אותיות באברהם. בזכות אברהם נבראו שמים וארץ. ארץ ושמים ב'

רמבן

ב (א) וכל צבאם. צבא הארץ הם הנזכרים היה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם וצבא השמים שני המאורות והכוכבים הנזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וכו' וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא השמים הנה: ויברך ויקדש ברכו במן וקדשו במן והמקרא כתוב על העתיד לשון רבינו שלמה מבראשית רבה. ובשם הגאון רב סעדיה אמרו שהברכה והקידוש על השומרים שיהיו מבורכים ומקודשים ואין משמע הכתוב שידבר על העתיד ורבי אברהם אמר כי הברכה תוספת טובה שיתחדש בהגופות יתרון כח בתולדות ובנשמה יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים ודברו בזה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות והוא יסוד עולם ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש ואם תבין דברו זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך ותשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת:

(ז) אשר ברא אלהים לעשות. מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה לשון רש"י אבל רבי אברהם אמר כפשוטו כי מלאכתו השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות כמותן ולי נראה פירוש ששבת מכל מלאכתו אשר ברא יש אין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהיה לעשות נמשך למעלה כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספור ויחדלו לבנות העיר השמרו לכם עלות בהר ולא סרו מצות המלך וכן רבים ודע כי נכלל עוד במלת לעשות כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה שלכך אמרו יומו של הקב"ה אלף שנים והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר והם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה' וכך אמרו שני אלפים תהו אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו ואולי לא עבד אנוש ע"ג עד שמת אדם הראשון: ביום השני יהי רקיע ויהי מבדיל שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים: ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשת פירות הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה ואז החל לקרוא בשם ה' ולמה נמה נדיק כי משך רבים לדעת את ה' כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני ונבנה הבית ביום ההוא ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם ודע כי מעט היות בין השמשות יחשב כיום מחר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני וכן תראה בכל יום ויום והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים ירמוז באלף הד' הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בניינו עד אחרי הבית השני קע"ב והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ כאריה אוכל הקרבנות ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש ע"ג המזבח רבוץ ככלב ופקעו שני המאורים בערב היום וחרב הבית: ביום החמישי שרצו המים נפש חיה ועוף יעופף על הארץ רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חרבן הבית כי בו ימשלו האומות ויעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו כלו בחכה העלה יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו ואין דורש את ה': ביום הששי בבקר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה והיתה בריאתה קודם זרוח השמש כענין שכתוב תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון ואז נברא האדם בצלם אלהים והוא זמן ממשלתו שנאמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב והוא האלף הששי שנאמר בו כסאו כשמש נגדי זהו בן דוד הנעשה בצלם אלהים כדכתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוה ועד עתיק יומין מטה וקדמוהי הקרבוהי וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו ויסי' זה ק"ח אחר חמשת אלפים לכלות דבר ה' מפי דניאל ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים ונראה משנוי הימים משרץ המים והעוף וחית הארץ כי בתחלת האלף הששי תתחדש מלכות אומה פלטת תקיפא ואימתני יתירא ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות: היום השביעי שבת רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והאל ישמרנו בכל הימים ויזכנו חלקינו עם עבדיו התמימים:

(ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. יספר תולדות השמים והארץ במטר ובצמיחה כאשר נבראו ונעשו כתקונם כי השמים יתנו טלם ומטרם והארץ תתן יבולה

ספורנו

ויכל אלהים ביום השביעי. בתחלת היום השביעי שהוא הרגע בלתי מתחלק אשר הוא ראשית לזמן העתיד ואינו חלק ממנו כאמרם ז"ל נכנס בו כחוט השערה: וישבות ביום השביעי. כל אותו היום נבדל מששת הימים הראשונים בענין השביתה: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי. כל יום שביעי העתיד ברכו שיהיה יותר מוכן משאר הימים בנפש יתירה לאור באור החיים כאמרם כיון ששבת וי אבדה נפש: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אלה הצמחים ובעלי חיים שאמרנו היו תולדות השמים והארץ בכח שנמצא בהם מטבע שנבראו כי מאז נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות ההוות ונפסדו' כאמר' את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה אמנם יצאו לפעל: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ביום שסדר הנהגת הארץ ותולדותיה מן השמים על סדר מתמיד וזה אחר ששת ימי בראשית ואז נקרא ה' אלהים שבסדרו התמיד

ד' עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃
ה' ר"פ בס' ה וְכֹל ׀ שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ
י"א פסו' ריש' ומנעו' וכל כל וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא
הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ
ואדם ט' אין ב' א' פתח ב' א' מל' וא' חס' וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃ ו וְאֵד
ג' וא' מפק' יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי
בתרי יודין הָאֲדָמָה׃ ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־
כ' הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו
נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃
ג' ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם
וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃

אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ ה וְכָל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא׃ ו וַעֲנָנָא הֲוָה סָלֵיק מִן אַרְעָא וּמַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא׃ ז וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוָת בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ ח וּנְצַב יְיָ אֱלֹהִים גִּנְּתָא בְעֵדֶן

אבן עזרא

ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו: (ה) כל שיח. עץ וכן בין שיחים ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנמשל האד' אל עץ והנה שיח וגיז וסעיף ובד ואמיר וסרעף: (ו) ואד. כמו ענן וכמוהו יום אידם שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמה והצמיחה והגאון אמר כי פירושו ולא אד יעלה מן הארץ: (ז) וייצר. בכח המאור' וייצר מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל כמו וייקץ נח וטעם באפיו שבהם יחיה האדם כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר וטעם לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקים: (ח) ויטע. וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי' גן בעדן גן אלהי' הבי"ת מפרש עצמו ואחר עמו בעדן גן אלהים וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים וה"א האדם יש לו סוד גם נמצא שבם המנשה האחרונה וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נהגב מהאדמה והוא יסו' שם עלם

רשי

דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר (שמות ט) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח וגו' שכתוב תוצא הארץ (לא יצאו) על פתח קרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומ"ם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים: (ו) ואד יעלה. לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר: (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן: עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד: ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד: לנפש חיה. אף בהמה וחיה : נקראו

עשות ה' אלהים. ושמים בזרת תכן. הודו על ארץ ושמים. ושמים לא זכו: וכל ה' ר"פ בבראשית וכל ספר ואלה שמות דכו' ר"פ וכל במ"ה כל וסי' וכל שיח השדה. וכל אנשי בית ויליד. וכל הבארות אשר. וכל הארץ באו. וכל בית יוסף ואחיו: ואדם ט' וסי' כו' במסרה רבתא: ואד ב' א' חסר וא' מלא וסי' ואד יעלה מן הארץ. ואיד נכון לצלעי כתיב מלא: והשקה ג' רפין וא' מפקא וסימ' והשקה את כל פני האדמה: ותשקה את האשת. והשקה את נחל השיטים. והשקה את הטים כתיב מפקא:

תולדות אהרן וכל שיח. חולין סג: ואד יעלה. שכה דף יא ר"ה יא תענית ט (תענית סס): וייצר ה' אלהים. ברכות סא עירובין יח סנהדרין לט חולין כז נדה כב ספר סוטר פרשת שמות (מיר ט יבמות ס נדה ג): ויסי האדם. תענית כב: ויטע ה' אלהים. פסחים נד נדרים לט:

בעה"ט במס' הכא ואידך הודו על ארץ ושמים. למה הודו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמים. ואד ב' במסורה הכא ואידך ואיד נכון לצלעי. רמז למה שאמרו חכמים למה נקרא שמו איד שהבריות משברים לבם כדי שיתן להם הקב"ה מטר: וייצר שנים חד מלא וחד חסר וייצר ה' אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר רע. וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר. שאין להם אלא יצר אחד. ויפח באפיו נשמת חיים. ס"ת חותם. נשמת. ד'. ויפח באפיו נשמת. כל אשר נשמת רוח חיים. נר ה' נשמת

ספורנו

התמיד ההוים: (ה) טרם יהיה בארץ. אמנם הטעם שבהבראם נמצאו בכח ולא בפעל באופן שכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ וכן כל עשב השדה עדיין לא צמח: כי לא המטיר. באופן שלא היה החומר מוכן לזה בשלימות מחסרון מטר ועבודת הארץ: (ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה. וביום עשות כשסדרן על סדר מתמיד עלה אד מן הארץ שהיה של לברכה שהרוה את הארץ והולידה והצמיחה בלתי מטר ועבודת אדמה: (ז) וייצר ה' אלהים. אמנם להויית בעלי חיים לא הספיק זה אבל היתה יצירת היוצר ית' על אופנים מתחלפים וזה כי ליצירת האדם בירר עפר מן האדמה חלק נכבד ממנה: ויפח באפיו נשמת חיים. נפש חיונית מוכנת לקבל צלם אלהים כאמרו ונשמת שדי תבינם. מ"מ ויהי האדם לנפש חיה. היה עכ"ז חיה בלבד בלתי מדברת עד שנבראת בצלם ודמות: (ח) אשר יצר. אחר שיצרו באותו האופן הנכבד שהזכיר

רמבן

יבולה והם קיום כל חי ורמז בהבראם מה שאמרו בה"א בראם ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק מלת אלהים ומפורש בכתוב ואת כל אלה ידי עשתה וכן אמר איוב מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת א"כ תרמוז ביום עשות ה' אלהים למלת בראשית כמו שאמרנו:

(ה) **וכל** שיח השדה. על דעת רבותינו בבראשית רבה בשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי צמחו לאחר שהמטיר עליהם. ועל דעתי כפי הפשט כי בשלישי הוציאה הארץ העשב ועץ הפרי במקומם ובזיונם כאשר צוה בהם ועכשיו יספר הכתוב כי אין נוטע וזרע מהם והיא לא תצמח עד אשר עלה אד ממנה והשקה אותה ונוצר האדם העובד אותה לזרוע ולנטוע ולשמור וזהו טעם שיח השדה טרם יצמח שלא אמר שיח האדמה כי המקום הנעבד יקרא שדה אשר תזרע את השדה לא נעבור בשדה ובכרם וזהו תמידו של עולם שנוסי' מאחרי ו' ימי בראשית והלאה כל ימי עולם כי בשנת האד ימטירו השמים ובשנת' הארץ זרועיה תצמיח:

(ז) **ויפח** באפיו נשמת חיים. ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנ' ונשמת שדי תבינם כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי נדרים כנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך וגו' וכמדרשו של רבי נהוראי בן הקנה מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש ומכאן תבין דברת שבועת אלהים והמשכיל יבין. ודע כי המתחכמים במחקר חלקו באדם מהם יאמרו כי באדם שלש נפשות נפש הגדול כלומה או תאמר בזו נפש הגדול וכו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב בדגים ובחיה ובכל רומש על הארץ והשלישית הנפש המשכלת ומהם יאמרו כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון בה ימצאו שלש הכחות האלה ורק היא יחידה והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כאן כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים ואז חזר האדם להיות נפש חיה שיתנועע בה כמו החיות והדגים שאמר בהם ישרצו המים שרץ נפש חיה ותוצא הארץ נפש חיה וזה טעם לנפש חיה כלומר שבב האדם להיות נפש בה חיים אחרי שהיה חרש את חרשי אדמה כי הלמד תבא בהפוכים כמו והיה לדם ביבשת ויהי לנחש וישם את הים לחרבה אבל אונקלוס אמר והות באדם לרוח ממללא נראה בדעתו כדברי האומרים שהם בו נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו והיתה בו לנפש מדברת וכן נראה לי מדעת רבותינו ממה שאמרו רבא ברא גברא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה מישתעי ליה ולא הוה קא מהדר אמר דמן דחבריא את תוב לעפרך ובויקרא רבה אמר רבי אבין בשעה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך וכן רוחו ונשמתו אליו יאסוף יורה כפי משמעו שהן שתים ואחר כן יאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם יצירה תנועה שהיה האדם נוצר כלומר בעל תנועה כי היצירה היא החיות וההרגש שבהם הוא אדם לא גבול העפר וכמו שאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ויבא אל האדם ואחרי שיצרו בהרגשה נפח באפיו נשמת חיים מפי עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת ויהי האדם כולו לנפש חיה כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר ובה יעשה כל מעשה וכל הנפשות וכאותן לא תהיינה והלמד הזו למד הקנין כמו לך אני אדוני המלך וכל אשר לי לקונה אותו לדורותיו לך אני הושיעני או יאמר שחזר כלו נפש חיה ונפסך לאיש אחר כי כל יצירותיו היו עתה לנפש הזאת:

(ח) **ויטע** ה' אלהים גן בעדן מקדם פירש רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין. וכך אמרו בבראשית רבה. והוא הנכון ואין טעם
ויטע

רשי

נקראו נפש חיה אף זו של אדם היה שבשלן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו'. ראיתי בברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל בהמה חזר וכתב ויצר ה' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. באמצע: (יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו. ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר אצל מצרים (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהוא הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו (שמות כא) כי יגח שמנגח והולך והומה: חדקל

ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃
י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃
יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃
יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃
יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת

ויצמח וחד ויצמח. ב' — ד' וסי' מנכן יסובבני ונתנו אזלו — ט'. ל' — ד' — ג' חס'. ל' — ל' — ב' חס' כעין הבדלח — ג' מ"ל ו'

מִלְּקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת אָדָם דִּי בְרָא׃ ט וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטָב לְמֵיכָל וְאִילַן חַיֵּי בִּמְצִיעוּת גִּנְתָּא וְאִילַן דְּאָכְלֵי פֵירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טָב לְבִישׁ׃ י וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יָת גִּנְתָּא וּמִתַּמָּן מִתְפָּרַשׁ וַהֲוָה לְאַרְבְּעָא רֵישֵׁי נַהֲרִין׃ יא שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע חֲוִילָה דִּי תַמָּן דַּהֲבָא׃ יב וְדַהֲבָא דְאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדוֹלְחָא וְאַבְנֵי בוּרְלָא׃ יג וְשׁוּם נַהֲרָא תִנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע

אבן עזרא

עלם ושם תאר: (ט) ויצמח. וטעם שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שני עצים: ועץ הדעת. לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה וכן האחרון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה: (י) ונהר. וטרם שיברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד ואח"כ מלת ראשים שרש ונראה כמלת מראשותיכם וטעמו מכובד הראש: (יא) שם האחד. אמר הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון והוא בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרי גבול הארץ מפאת מזרח. ומפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני העובר על בגדא"ד עם נהר פרת אם כן הנה שלשתם מזרחיים ויאור מצרי' יוצא מהר הלבנה רחוק מקו השוה בצד נגב והראיה גדולו בקיץ וידענו כי גן עדן תחת קו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה וריקי מוח תמהו איך יתכן זה והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם א"כ ירד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כן ישוב דרך

ונהר. ד' וסי' ונהר יצא מעדן. ונהר יחרב ויבש. אזלו מים מני ים. ונהר יסבבני: ומשם. ט' וסי' כו' במסר' רבתא: יפרד. ב' ומשם יפרד. ודל מרעהו יפרד: ושם. י"ג ר"פ וסי' ושם הנהר השני. ושם הנהר השלישי. ושם אחיו יובל. ושם האחד אליעזר. ושם איש ישראל המכה. ושם האשה המכה. ושם בת אשר סרח. ושם אשת עמרם. יוכבד. ושם אשת שאול. ושם חברון לפנים קרית ארבע. ושם האיש נבל. ושם אשת אבישור. ושם האיש אלימלך: גיחון. ג' חסריב וג' מלאים וסימניהון ושם הנהר השני גיחון. ויוליכו אותו. והורדתם אותו. וימשחו אותו. סתם את מוצא. מערבה לגיחון:

תולדות אהרן ונהר יוצא. ברכות לד תענית י' סנהדרין נט (ברכות ג): וזהב הארץ. יומא עד:

בעה"ט אדם ואם לאו נשמת ה' כנחל גפרית: האדם לנפש חיה ר"ת חלה שהיה חלתו של עולם: יפרד ב' במס' הכא ואידך ודל מרעהו יפרד בנעשה אדם הראשון דל מן המצוה נפרד מן הגן: הבדלח ב' במס' הכא ואידך ועינו כעין הבדלח. מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן: ולאדם לא מצא עזר. ג' הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך

רמבן

ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח ה' אלהים וגו' אבל ענין ויטע ה' אלהים להגיד שהוא מטע ה' כי טרם שגזר על הארץ תוצא הארץ דשא גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני בערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחה בלא סדר והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם אין צריכין לעובד וזומר שאלו הי' צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם גם זה טעם ויטע ה' אלהים שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימים לעולמים כענין שנאמר לא יבול עלהו ולא יתום פריו וכו' כי מימיו מן המקדש המה יוצאים אם כן מה טעם ויניחהו בגן עדן לעבד' ולשמרה שהניחו שם להיות זורע לו חטים ומיני תבואות וכל עשב זורע זרע וערוגות הבשמים וקוצר ותולש ואוכל כרצונו וזה טעם לשון לעבדה ולשמרה לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם כי הגן שהם האילנות לא יעבדו. ויתכן שכנה הגן בלשון נקבה כמו וכגנה זרועיה תצמיח ונטעו גנות ורבותינו נתעוררו בזה אמרו בבראשי' רבה לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו והכונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכי' לכוחות הראשונות ומהם יבא להם הגידול ובקרבנות יהיה משך הברכ' לעליונים ומהם לצמחי גן עדן ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון וברכה שיגדלו בה כמו שאמרו ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אשר נטע. אמר רבי חנינא ישבעו חייהן ישבעו מימיהן ישבעו מטעתן כי חייהן יסודותם העליונים ומימיהם אוצרו הטוב המוריד הגשם ומטעתן כחם בשמים כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע והוא מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר:

(ט) ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע. בעבור שאמר הכתוב ועץ החיים בתוך הגן. ולא אמר בגן ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו שלא הזכירו ולא הודיעו בשם אחר נאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך. ולכך ת"א במציעות גנתא והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם היו באמצע וא"כ נאמר שהוא כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנות האלה ויהיה האמצע הזה אמצע רחב כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו. ועץ החיים אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת טוב ורע אמרו המפרשים כי היה פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע כי בטלה ממנו התאוה הזאת. ואיננו נכון אצלי בעבור שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וא"ת כחש לה הנחש הנה ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. וכבר אמרו שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי הבארותי. והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדה כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע כי הדעת יאמר בלשוננו על הרצון בלשונם לא שנו אלא שדעתו לחזור ושדעתו לבנותו ובלשון הכתוב מה אדם ותדעהו תחפוץ ותרצה בו כי ידעתיך בשם בחרתיך מכל האדם וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרעיון לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר. והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאוה אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה ורצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים וזו מדת אלהים מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה. ואפשר שנתכוין הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים היושר שיאחוז דרך אחת ישרה והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתנים בבחירה ממנו וכאשר צוהו הקב"ה על העץ שלא יאכל ממנו ולא הודיעו כי בו המדה הזאת רק אמר לו סתם ומפרי העץ אשר בתוך הגן כלומר הידוע באמתותיו לא תאכל ממנו הזכירו הכתוב אליו בשמו:

(יא) ארץ החוילה אשר שם הזהב. לבאר שאינה חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור כי זו מזרח המזרח והזכיר עוד שם הבדלח לשבח הנהר: כי

ספורנו

שהזכיר הניחו שם להיותו מקום מוכן לקבלת צלם אלהים ולפעולותיו השכליות באויר ובמזונות: (ט) ויצמח. מזונותיו בלא בצער: נחמד למראה. משמח ומרחיב הלב להכינו לקבלת השפע השכלי כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'. עץ הדעת מביא לתת לב אל הטוב והרע ומזה והאדם ידע נתן לב עליה ומזה נקרא הקרוב מודע כאמרו מודע לאישה שדרכו לתת לב לצרכי קרובו כאמרו ואח לצרה יולד: טוב ורע. לבחור הערב אע"פ שיזיק ולמאוס הבלתי ערב אע"פ שיועיל: (י) ונהר יוצא מעדן. בלתי צער גשמים ועבודת אדם: (יא) שם הא' פישון. הודיע שבח הנהר המשקה את

כֻּל־אֶ֥רֶץ כּֽוּשׁ׃ יד וְשֵׁ֨ם־הַנָּהָ֤ר הַשְּׁלִישִׁי֙
חִדֶּ֔קֶל ה֥וּא הַהֹלֵ֖ךְ קִדְמַ֣ת אַשּׁ֑וּר
וְהַנָּהָ֥ר הָרְבִיעִ֖י ה֥וּא פְרָֽת׃ טו וַיִּקַּ֛ח
יְהוָ֥ה אֱלֹהִ֖ים אֶת־הָֽאָדָ֑ם וַיַּנִּחֵ֣הוּ בְגַן־
עֵ֔דֶן לְעָבְדָ֖הּ וּלְשָׁמְרָֽהּ׃ טז וַיְצַו֙ יְהוָ֣ה
ג׳ אֱלֹהִ֔ים עַל־הָֽאָדָ֖ם לֵאמֹ֑ר מִכֹּ֥ל עֵֽץ־
י״ג. ל׳ הַגָּ֖ן אָכֹ֥ל תֹּאכֵֽל׃ יז וּמֵעֵ֗ץ הַדַּ֙עַת֙ ט֣וֹב
ל׳ וָרָ֔ע לֹ֥א תֹאכַ֖ל מִמֶּ֑נּוּ כִּ֗י בְּי֛וֹם אֲכָלְךָ֥
ד׳ מִמֶּ֖נּוּ מ֥וֹת תָּמֽוּת׃ יח וַיֹּ֨אמֶר֙ יְהוָ֣ה
ד׳ אֱלֹהִ֔ים לֹא־ט֛וֹב הֱי֥וֹת הָֽאָדָ֖ם לְבַדּ֑וֹ

י״ג ר״פ כּוּשׁ׃ יד וְשׁוּם נַהֲרָא
תְלִיתָאָה דִגְלַת הוּא מְהַלֵּךְ
לְמַדִּינְחָא דְאַתּוּר וְנַהֲרָא
רְבִיעָאָה הוּא פְרָת׃
טו וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יַת אָדָם
וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִינְתָא דְעֵדֶן
לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃ טז וּפַקֵּיד
יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר
מִכֹּל אִילַן גִּנְתָא מֵיכַל
תֵּיכוּל׃ יז וּמֵאִילַן דְאָכְלִין
פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ
לָא תֵיכוּל מִינֵיהּ אֲרֵי
בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִנֵּיהּ מְמָת
תְּמוּת׃ יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֵוֵי אָדָם

נ׳ וא׳ חדקל א״ב מנוחד חד חד פתח וחד קמץ דלוג׃ ו׳ חס׳ בליש׳׃ כל חס׳ כמ״א לנמרחבי ארן׃

דרך צפונית ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרגם החויל׳ כפי צרכו כי אין לו קבלה וכן עשה במשפחות ובמדינות ובחיו׳ ובעופות ובאבנים אולי בחלום ראם וכבר טעה במקצת׳ כאשר אפרש במקומו א״כ לא נשען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענו׳ והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן: (יב) וזהב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטני׳ עגולי׳ היוצאי׳ מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו ואמר כי השהם אבן יקרה לבנה והיא נחה והנחנו לא נדע ופי׳ קדמ׳ אשור האי״ו תחת ה״א קדמא וההפרש בינו ובין קדם כי ה״א קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן וכן ויורד אברם מצרימה כמו אל מצרים והנה קדמת אשור אל מזרח אשור. ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתו׳ אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו. ומה יקרו דברי קדמונינו ז״ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם.

ודע כי מקום האדמה שנברא ממנה אדם קרוב אל גן עדן כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ ישראל והנה שכחו ויהי בנסעם מקדם: (טו) בגן. לשון זכר ונקבה וכן חבורו גנים גנות והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמה איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה וכבר היה עובד האדמה רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא הלחם וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו וי״א כי כן פירושו לעבוד מצותו והמצוה לא תעבד: (טז) ויצו. מלת ציווי עם על מצות לא תעשה וכן על העבים אצוה אע״פ שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת ואחר שאמר מעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו רק הוסיף לבאר וכן ותפתח ותראהו את הילד או טעמו אפי׳ מעט ממנו ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת הי׳ כי השם לא יצוה לאשר אין לו רק דעת דעת טוב ורע כדבר א׳ לבדו לא ידע הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה ולולא שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא יודע ממנו שהוא בער גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן: (יח) ויאמר. טעם לא טוב לאדם ועזר. כטעם טובים השנים מן האחד ולמ״ד אשר יקרא לו האדם מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו ומלת לכל הבהמה גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר וכן ולא למדתי חכמה ורבים כאלה וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא כי כן מנהג לשון הקדש כמו וישלה

(יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתוב המקרא על שם העתיד: קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א״י: (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס (ב״ר): (יח) לא טוב היות וגו׳. (ב״ר) שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב״ה בעליונים יחיד אין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג: עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם: (יט) ויצר מן האדמה. (חולין כז) היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו׳ אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה (ב״ר) יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו (דברים כ) כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו׳. סרסהו ופרשהו כל נפש חי׳ אשר יקרא לו האדם שם

תולדות אהרן ושם הנהר. כתובות י׳: חדקל. כתובות יא: והנהר הרביעי. בכורות נה: ויצו ה׳ אלהים. סנהדרין כו: על האדם. סנהדרין כז: ביום אכלך. עקידה שער ט ועקרים מ״ד ס׳ סוסר ׳פ׳ תוריע: לא טוב היות. יבמות מא סג כתובות סז:

ספורנו

את הגן הבלתי נודע לנו בהודיעו הנהרות המסתעפים ממנו הנודעים אצלנו לסבת בגדלם וטוב מימיהם וטוב פריים: (טו) לעבדה. לעבוד את נשמת חיים כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים: ולשמרה. שלא תפסד בהתכת הלחות השרשי הנהך בחום הטבעי וזה כי אותם הפירות הנכבדים היו מולידים תמיד תמורת מה שנתך בלתי עפוש: (טז) מכל עץ הגן. כפי חלוף הזמנים במבטי הככבים כאמרו לחדשיו יבכר: (יז) ומעץ הדעת. קרוב לעץ החיים שהזכיר למעלה באמת ועץ החיים בתוך הגן על דרך החיים והמות נתתי לפניך: (יח) לא טוב היות האדם לבדו. לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי

רמבן

כי בחול אשר בו ועל שפתו ימצא הזהב ההוא הטוב והבדולח והשוהם כי כן ימצא בנהרות מהם שימצא בהם הכסף וכן הבדולח והאבנים הטובות בנהרות ימצאו רובם. ועל דעת הראשונים פישון הוא נלוס מצרים יסובב כל ארץ החוילה הזאת ויבא משם על פני כל ארץ מצרים עד נפלו בים הגדול באלכסנדריאה של מצרים: (יז) לא תאכל ממנו. מן הפרי יזהירנו כי העץ אינו נאכל. וכן אמר למטה מפרי העץ אשר בתוך הגן וכמהו ואכלו איש את גפנו ואיש את תאנתו. וכן בעצבון תאכלנה. תאכל פריה:

ביום אכלך ממנו מות תמות. בעת שתאכל ממנה תהיה בן מות וכמהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות שאין הכוונה שימות מיד בו ביום. ואין הכונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים שימותו כלם אבל הכונה כי בעת שיצא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי אין ענינם אלא שיהו חייבים מיתה וימותו בחטאתם זה. ועל דעת אנשי הטבע היה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה ש״ם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדים וזולתם שהכונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם. ולכן אמר בעונש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה היה אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ אם כן היתה בו התכה וסבת הויה והפסד ועל דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהים כי טוב. ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי הבריה היא בחיוב אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א״כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהיה בן מות לא תתקיים לעד בחפצו והאכילה היתה לו מתחלה לענג ויתכן שפירות ג״ע נבלעים באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב:

(יח) לא טוב היות האדם לבדו. איננו נראה שנברא האדם להיות יחיד בעולם ולא יוליד שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע וגם העשב והעץ זרעם בהם אבל יתכן לומר כי הי׳ כדברי האומר דו פרצופים נבראו ונעשו שיהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעיבור והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו וראה הקב״ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו וטעם לא טוב שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו שלא יתקיים כן. במ״ב הטוב הוא הקיום כאשר פירשתי במאמר וירא אלהים כי טוב:

(יט) אשר יקרא לו האדם נפש חיה. לשון רש״י סרסהו ופרשהו וכל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם. ור״א אמר כי למ״ד אשר יקרא לו נמשך וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה הוא שמו. ויתכן שיהיה פירושו כענין העזר והכונה לומר כי נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וכמו שפירשתי והביא לפניו המינין כולן וכל מין מהם שיקראנו האדם לנפש חיה הוא שמו ויאמר בו שהוא נפש חיה כמותו הוא יהיה שמו ויהיה לעזר כנגדו והוא קירא לכולן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חיה בשמו:

 ולאדם

רש"י

שם הוא שמו לעולם: (כ) ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה' אלהים תרדמה. (ב"ר) כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל: (כא) מצלעותיו. מסטריו כמו (שמות כו) ולצלע המשכן זהו שאמרנו שני פרצופים נבראו (ערובין יח): ויסגור. מקום החתך: ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו [ערובין יז]: (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו: ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו [שופטים ח'] ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו אלא בחוה [יבמות ס"ג]: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש [ב"ר]: (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות סנהדר'

אֶֽעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ כא וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים ׀ תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־זֹּאת׃ כד עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק

קרי' כתלשא גדולה וחד פסק סי' ויחפש בגדול החל ובקטן כלה. נ"א. ז' שלישי. כ'. ט' מלאי' בתורה. ג' וסי' אדם מיתכת בריתי'. ג' ג' ב'. ג'. כ' חס'. ח'. ג' ב' רפי. ג'. ג'.

*) כן דינו קמץ קטן ופתח גדול צלע אדם בקמץ ואחר] בפתח והטעם פי' הה"ר שמשון כי די לו שעלה ממדרג' פתח קטן לקמץ קטן:

בִלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵיהּ סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ יט וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמֶחֱזֵי מָה יִקְרֵי לֵיהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי לֵיהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵיהּ׃ כ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמַךְ כְּקִבְלֵיהּ׃ כא וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁנְתָא עַל אָדָם וּדְמוֹךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלָא בִסְרָא תְּחוֹתַהּ׃ כב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא דִּי נְסִיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתְיַהּ לְוָת אָדָם׃ כג וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלַהּ נְסִיבַת דָּא׃ כד עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית

אבן עזרא

ה' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם ופה אמר כי העוף נוצר מהאדמה ולמעל' מהמים כי משניהם נוצר: (כא) ויפל. מהבנין הכבד שנוסף וכן וישב אותם אברם: תרדמה. יותר משינה ושינה יותר מתנומה והתי"ו נוסף: אחת מצלעותיו. שתי צלעות או כטעין ולצלע המשכן השנית ותלת צלע לשון נקבה והטעם כד: תחתנה. מקומה והיא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתני גם תחתי: (כב) ויבן. מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויפן ויקן: ויבאה. חשב בהקיצו ברואתו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו וכן והאנשים רדפו אחריהם או נבנתה חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר הסתכל ידע שנגזרה ממנו כי צלעו האחת עם בשרה איננה והרגיש שבשר אחר הובא בו: (כג) ויאמר. אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היה ודבר לילית דרש: לזאת. בעבור זאת וכן אמרי לי אחי הוא ודגשות שי"ן אשה תמורת היו"ד הנח הנעלם שהו' באיש ויתכן שסבת דבור אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו הראות הה"א ונשים מן אנוש ואנשים וטעם יקרא על שם ולא נדגש קו"ף לקחה זאת להקל על הלשון והו' מהבנין הכבד ואם לא נמצא וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם

מסורה

ויגחהו ו' חס' בליש' וסי' כו': שמות ט' מלאים בתורה וסי' ויקרא האדם שמות. ויקרא להן שמות כשמות. שאו את ראש. ואת כל העדה הקהילו. ויהיו בני ראובן בכור ישראל. לבני שמעון. לבני גד. לבני מנשה. לאלה תחלק הארץ. וכל אנ"ך דפו' מל' במ"ג וסי' והאבנים תהיין. וחבירו והאבנים מעשה חרש: על האדם ג' וסי' כו': ויפל ג' וסי' ויפל ה' אלהים תרדמה. ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו: ויישן ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' תרדמה. ויישן ויחלום. תחת רתם דאליהו: ויסגור ב' חס' באורי' וסי' בשר תחתנה. ויסגור ה' בעדו: ויבאה ד' ב' מלאים וב' חסרים וסי' ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה חס'. מל' ויתחתן שלמה. וישקד ה' על הרעה: ובשר. ח' וסי' כו': לזאת ב' רפין וסי' לזאת יקרא אשה. אף לז:ת יחרד לבי: יקרא כ"א וסי' כו':

תולדות אהרן ויצר ה' אלהים. נדה כב: ויפל ה' אלהים. סנהדרין לט ס' הזוכר פ' נשא: ויסגור בשר. ברכות פא ערובין יח: ויבן ה' אלהים. ברכות פא שבת נה ערובין יח נדה מה: ויביאה אל. ערובין יח: זאת הפעם. יבמות סג: על כן יעזב. סנהדרין נו: ודבק באשתו. סנהדרין נח: והיו לבשר. סנהדרין נו נח. (קדושין נח):

בעה"ט ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו: ולאדם לא מצא עזר. וה' עשה עמו טיבה וברא האשה לעזר וחטא על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת וחטאת ע"י העזר על כן ולאדם שלא עמל בו יתנני חלקי בכניסה עליו מיתה: ויפל ה' אלהים ג'. הכא. ואידך ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו. וזה שדרז"ל באחד שהרג שוגג ואחד מזיד שהקב"ה מזמנ' בפונדק אחד ועולה בסולם וכו' יזה ייפל בקרב מהנהו שהקב"ה טמנן במתנהו: ויסגור ב' במסורה הכא ויסגור בשר תחתנה ואידך ויסגור ה' בעדו רמז לסגירת בשר שהיו אסורים בתשמיש המטה בתיבה. כשסגר ה' בעדו אז ויסגור בשר: ויבאה כתיב חסר והוא עולה כ"ד שקשטה בכ"ד קשוטין והביאה לו. ויבאה ד' במס' ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה. ויבאה אל שלמה. וישקוד ה' על הרעה ויביאה. קודם שנשא שלמה בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמ' אדם הראשון שנטרד מן העליונים על ידי חוה ובילחק היה בהפך. כי היא היתה במקום שרה. כדאיתא במדרש:

רמבן

(כ) ולאדם לא מצא עזר כנגדו. לשון רש"י כשהביאן לפניו הביאן זכר ונקבה אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל ה' אלהים עליו תרדמה ויפה פירש כי כאשר הכנים פסוקי קריאת השמות בתוך דבר העזר כן יכריח וקריאת השמות על דעת המפרשים כפשוטו שיהא לכל אחד שם לעצמו כדי שיהיו ידועים וניכרים לתולדותיו בשמות אשר יקרא להם כי יהיה שמו לעולם והנה הקב"ה כשרצה לעשות העזר אז הביאן לפניו כי היה צריך להביאן לו זוגות לקרוא שם גם לנקבותיהם כי מהם שקראם בשם אחר ומהם חלוקים כשור ופרה ותיש ועז וכבש ורחל וזולתם וכשראה אותם מזווגים זה עם זה נתאוה להם וכאשר לא מצא בתוכם עזר כנגדו נעצב ויישן והאלהים הפיל עליו תרדמה שלא ירגיש בהסרת צלע מגופו. ולפי דעתי שקריאת השם הוא העזר והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר על חבירו כלומר הראוים. להוליד זה מזה וקריאת השמות היא הבדלת המינים כי עברו לפניו זכר ונקבה והתבונן בטבעם איזה מהם עזר זה לזה בתולדה שיולידו והנסה בשם אחד והחיה בשם אחד שלא יולידו מין זה מזה וכן כולן ולא מצא בכולן שתהיה בטבעה עזר לו ותקרא בשמו כי קריאת השמות היא הבדלת המינים והפרד כאותם זה מזה וכאשר פי' למעלה ואין הענין שיהיה ביד האדם למצא בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו היה הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש וזה טעם כל אשר יקרא לו

ספורנו

בצרכי חייו: עזר כנגדו. עזר שיהיה כמו שוה לו בצלם ודמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמציא' במועדם ואמר כנגדו כי הנכנם לכף נגד דבר אחר כשיהיה שוה לו בשקל יהיה נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים שני השקלים יהיה זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז"ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהיה העזר שוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד ויפרת אחד מהם לחבירו. (יט) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. נתן להם צלמות צורה מרגשת אשר לזה לא היה מספיק אז כח השמימיי בלתי כח זרעי שיעזרהו: ויבא אל האדם. למען יכיר שהיה צריך לנמצא חדש מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו: לראות מה יקרא לו. כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל א' מהם כפי הפעלה המיוחדת לצורתו: נפש חיה הוא שמו. הנה שמו הורה על צורת הב"ח הנקרא בשם ההוא שהיא נפשו אשר בה הוא נמצא בפעל: (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם. שלא יפחד ולא יצטער: ויקח אחת מצלעותיו. מפני שכבר נבר עפרו ובחר מבחר כל הראוי להיות חמר לצורתו החיונית לפיכך כאשר רצה לצור צורת הנקבה שהיא כמעט דומה אליו היה ראוי לקחת קצת חמרו והוא אחת מצלעותיו: (כב) ויבן ה' אלהים את הצלע. לאשה להיות לה צורת האיש וסגולותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד אשר בם יהיה הבדל ביניהם באפשרות הפעלות ברב ובמעט: (כג) זאת. הנקבה הזאת: הפעם. בפעם הזאת היא עצם מעצמי ובשר מבשרי. שלא תהיה כן כל נקבת האדם לעתיד: לזאת. לכל נקבת האדם לעתיד. יקרא אשה. אע"פ שלא תהיה חלק אים. כי מאיש לוקחה זאת. הראשונה לכלו: (כד) על כן מאהר שזאת הראשונה כיון האל ית' שתהיה דומה להאיש כפי

המבבר

אבן עזרא

עם לא שידעו כאשר היו ויש אומרים שיולידו אחר והוא רחוק : (כה) ערומים. עם כתאר וכן בגדי ערומים תפשיט ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ונסתר כמוהו וטעמו שהרוא ערום בלי מכסה כדמות העין : יתבששו . מבושת והוא מהשנים שיש בה נעלם בניהם והאות האחרון כפול כמו יתבונן ונקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק :

(א) והנחש . יש אומרים כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות ויפרשו ויאמר הנחש ברמיזה ואחרים אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללה הוא ישופך ראש ורבים השתבשו לחקור למה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה או צוה שלא ישיא האשה ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דבר בשבילם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם ר׳ שלמה הספרדי בעל השירי׳ השקולים וחכם גדול היה השיב על רב שמואל . והישר בעיני שהדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם ופי׳ ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים כי באלה המלות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורותים וכן על שלשים עירים ושלשים עירים להם ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך ממרה פי השם והשואלים איך מצא הנחש את האשה איננה שאלה וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחריט ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה את מגוח עד יום מותה : (ה) והייתם כאלהים . כמלאכים : (ו) ותרא האשה . כלבה : ונחמד העץ . בעבור שתשכיל ותפקחנה עיניה וטעם

תרגום אונקלוס

מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ
וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן
לְבִסְרָא חַד׃ כה וַהֲווֹ
תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם
וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃
א וְחִוְיָא הֲוָה עָרִים מִכֹּל
חֵיוַת בָּרָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים
וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקוּשְׁטָא
אֲרֵי אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן
מִכֹּל אִילַן גִּינְּתָא׃ ב וַאֲמַרַת
אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן
גִּינְּתָא נֵיכוּל׃ ג וּמִפֵּירֵי
אִילָנָא דִּי בִמְצִיעוּת גִּינְּתָא
אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ
וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּילְמָא
תְמוּתוּן׃ ד וַאֲמַר חִוְיָא
לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן׃
ה אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי
בְּיוֹמָא דְתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ
וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְּמִין בֵּין טָב

מקרא

בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ כה וַיִּהְיוּ
שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ
וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם
מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־
אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃
ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי
עֵץ־הַגָּן נֹאכֵל׃ ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר
בְּתוֹךְ־הַגָּן* אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ
מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן׃
ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת
תְּמֻתוּן׃ ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם
אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם
וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃

*) כ"כ קמץ דסמוך לסגולס

רשי

(סנהדרין כ"ז) : לבשר אחד . הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעש׳ בשרם אחד׃ (עס כ"ח) : (כה) ולא יתבוששו . שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואף על פי שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר) : (א) והנחש היה ערום . מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומי׳ ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאו׳ להם : ערום מכל . לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערו׳ מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו׳ . שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו׳ . ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ : (ג) ולא תגעו בו . הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר (משלי ל׳) אל תוסף על דבריו : (ד) לא מות תמותון . דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה (ב"ר) : (ה) כי יודע . כל אומן שונא את בני אומנותו מן העץ אכל וברא את העולם (ב"ר) : והייתם כאלהים . יוצרי עולמות : ותרא

אמר אלהי׳ ו׳ וסי׳ והנחש היה ערום . ומפרי העץ אשר בתוך הגן . כי כל העשר . ויהי בשלח פרעה . וישם את פסל הסמל . ולרשע אמר אלהים :
נ:כל ג׳ וסי׳ מפרי עץ הגן נאכל . להמנו נאכל . וארור נוכל ויש בעדרו . יודע אלהים ג׳ בלישניהון בתורה וסי׳ כי יודע אלהים כי ביום .
אחרי הודיע אלהים . וידע אלהים :

תולדות אהרן והיו לבשר . סנהדרין נו ע ז : אף כי אמר . עקרים מד : אמר אלהים . סנהדרין כט :

בעה"ט ... ג׳ במ׳ הכא נותה יקרא אשה ואידך אף לזאת יחרד לבי ... מהוה היתה להרדת אדם : ויהיו לבשר אחד . וסמיך ליה והיו שניהם ערומים רמז נמה שאמרו הוא בנגדו והיא

ספורנו

שאפשר עד שילד אותה מגויתו : יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו . ראוי שישתדל האדם לישא אשה הוגנת לו וראויה לידבק בו גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכונו לדעת אחד : והיו לבשר אחד . מכוין בכל הפעלות להשיג השלימות המכוון ביצירת אדם כאילו שניהם נמצא אחד בלבד : [כה] ערומים ולא יתבוששו . כי אז היו כל פעלותיהם וכל אבריהם לעשו׳ רצון קונם בלבד לא להשיג התענוגות נפסדו׳ כלל באופן שהיתה פעלת המשגל אצלם כפעלת האכילה והשתיה המספקת ובכן היה ענין איברי המשגל אצלם כמו ענין הפה והפנים והידים אצלנו : ג [א] והנחש . הוא שטן הוא יצר הרע רב היזק עם מעוט היותו נראה כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקראו האויבים המזיקים נחשים לפעונים אשר אין להם לחש כאמרו הנני משלח בכם נחשים לפעונים וכו׳ ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצה"ר המחטיא נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מועט הראותו . כבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה המחטיא יעשה זה באמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החמריים המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית׳ כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילי׳ אליו הם מצוים לכוונת הגשמיות הפועלות ומהטיאי׳ כונת ורצון האל ית׳ כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא סרסורי דחטאה אשר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם : היה ערום מכל חית השדה . כי הכח הדמיוני המוביל תמונות התענוגים אל הכח המתאוה היה חזק בשם יותר ממה שהיה בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו . ויאמר אל האשה . כי שכלה החלוש התעצל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב וצייר אז כחה המדמה . כי אמנם . אף כי אמר אלהים . שאע"פ שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותון מ"מ לא יתאמת זה ובכן אמר בבהמהם והוא הדמיון התחיל לשום ספק בזה הנה האשה בשכלה החלוש אמרה מכל עץ הגן נאכל ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכילת עץ הדעת יתברך אמר לנו שבאכלנו ממנו גיות . אמנם הדמיון התחזק ליחס קנאה ושקר ח"ו לאל יתברך וצייר באסור אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יסבב מות כלל ובכן אמר אל האשה · [ד] לא מות תמותון כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם

רמבן

לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר הוא יהיה שהקב"ה יקיים בו השם ההוא על ענין שפירשתי . והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו יתברך לקחת צלעו ממנו עד שידע אדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאוה שיהיה לו עזר כמותה ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו וזה טעם ולאדם לא מצא עזר כנגדו כלומר ולשם האדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא שמו שיוליד ממנו ואין צריך בשאן לדברי המפרשים שאמרו כי יבא בכאן שם במקום הכנוי ולא מצא עזר כנגדו כדרך נשי למך ואת יפתח ואת שמואל . וזהו שאמר זאת הפעם כלו׳ הפעם הזאת מצאתי עזר לי שלא מצאתי עד הנה בשאר המינים כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי וראוי שתקרא בשמי ממש כי נולד זה מזה ובמלת זאת סוד יודע מדבריהו בפרשת וזאת הברכה אם יברכני צורי להגיע שם . ולכך החזיר כי מאיש לקחה זאת והבן :

(כד) **על כן** יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו׳ . רוה"ק אומרת כן לאסור העריות לבני נח . והיו לבשר אחד הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד לשון רש"י ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם . והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהן עוזבין את אביהם ואת אמם ורואין את נשותיהן כאילו הן עמם לבשר א׳ וכן כי אחינו בשרנו הוא אל כל שאר בשרו והקרובים במשפחה יקראו שאר בשר והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקורבתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם :

כי

רש״י

(ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ב"ר) : כי טוב העץ. להיות כאלהים : וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע : ותתן גם לאישה. שלא תמות הוא ותחיה הוא וישא אחרת : גם. לרבות בהמה וחיה : (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח : וידעו כי עירומי' הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירמי' הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה (ב"ר) : עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע') אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו (מדרש רבי תנחומא) : (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו : וישמעו. מה שמעו שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן : לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ס"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (שם לח) : (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יעגישהו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו (בראשית ד) אי הבל אחיך וכן בבלעם (במדבר כב) מי האנשי' האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן (ישעיה לט) : (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום : המן העץ. בתמיה : אשר

מקרא

ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל
וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ ד' ב' קמץ וב' פתח
לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן כ"כ פתח באתנחתא
גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ ז וַתִּפָּקַחְנָה
עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם ל' כ"כ
וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם ב' כתיב ה'
חֲגֹרֹת׃ ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה ל' חס'
אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם ל'
וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה ב' כתוס'
אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ ט וַיִּקְרָא יְהוָה
אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃
י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא ב' חס'
כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃ יא וַיֹּאמֶר מִי ח' מלעיל וכל איוב דכו' במ"א
הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ י"ג זקפין בתורה
אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ ב' מ"ל

תרגום אונקלוס

לְבִישׁ׃ ו וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טָב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסּוּ הוּא לְעֵינִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּנְסִיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהַבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכָל׃ ז וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִנּוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבַדוּ לְהוֹן זְרָזִין׃ ח וּשְׁמַעוּ יָת קָל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלֹהִים דִּמְהַלֵּךְ בְּגִנְּתָא לִמְנַח יוֹמָא וְאִטְּמַר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילַן גִּנְּתָא׃ ט וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ׃ י וַאֲמַר יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִנְּתָא וּדְחֵלִית אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטְּמָרִית׃ יא וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנֵּיהּ

*) ויאמר וילך ויאכל ותאכל ותאמר וירד כולם פתחין ואפי' באתנחתא וס"פ דתקנתא לתקנתא לא עבדינן

אבן עזרא

וטעם עמה שיחד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת גם רבים אמרו שחטה הי' והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כמו האדם ואשתו ערומים ופירוש ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי והמבקשים מחט מהבילים כי בעץ דק יעשו נרכם וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו וזאת הידיע' כנוי למשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל : ועץ החיים. שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות ואין מלת לעולם עד עולם ועד והנה כן ועבדו לעולם וישב שם עד עול' ורבי' אחרי' ומפרשי' אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות ורבים ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב: (ח) וישמעו מתהלך בגן. קול השם וזה היה סמוך לערב בעת התנופף רוח היום ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך קול השופר הולך וחזק מאד ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש ואחרי' אמרו כי ביום ששי נברא וביום ששי מת ואחרי' אמרו או תהיה חייב מיתה ואחרים אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת ואחרי' אמרו כי מאז תחל שתמו' והביאו ראיה מהתינוק. והישר בעיני מה שאמרו הקדמוני' שעשה תשובה כטעם רגע אדבר : (ט) ויקרא. טעם איכה פתחון הדברים וכן אי הבל אחיך והנה כחש קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים : (יא) לבלתי. עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך : אכל ממנו. שם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו

לעינים ד' ב' פתח וב' קמץ וסי' וכי תאוה הוא לעינים. כחמץ לשינים קמץ. כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור לעינים פתחין : וידעו ו' וסי' וידעו כי עירמם. וידעו אתה ויתעללו בה. וידעו כי ארון ה' בא אל המחנה. וידעו כל העם וכל ישראל. וידעו כי מאת אלהינו נעשתה. וידעו כן ענויי הצאן : כי עירמם הם ל' וכתוב כן: עירם אנכי ב' כתיב כן בתו' : אנכי. ח' בטעם מלעיל וסי' ואירא כי עירם אנכי. לא איש דברים אנכי. הלא בן ימיני אנכי. ויאמר אליו לוי אנכי. עבד מצרי אנכי. הראש כלב אנכי. כי בוקר אנכי. וגאלתיך אנכי. וכל איוב דכוו' וס"פ וזקף דכוות' במ"א מלרע. חף אנכי : לך י"ד זקפין בתו' וסי' מי הגיד לך. ולך לך אל ארץ. וקרא לך ואכלת. וחג שבעות תעשה לך. הנה נתתי לך. מה עשיתי לך. בצר לך. ושמרת את חקיו ושמעת ישראל ושמרת. כי ירחק ממך המקום. ובאת אל הכהנים. ועשית על פי הדבר. ויד תהיה לך. והשיבך ה' : הגיד לך ב' דם' וסי' הגיד לך כי עירם את'. הגיד לך אדם מה טוב. וא' והגיד לך: המן ג' וסי' המן העץ. המן הסלע. המן הגרן : אכל ב'. א' בחטף קמץ וא' בחולם וסי' המן העץ. לבלתי אכל בתר' חולם : צויתיך. ב' מלאי' בתורה ובענין וכל נביאי' וכתובי' דכוותי' במ"א

תולדות אהרן ותפקחנה עיני. עקידה שער פב : ויתפרו עלה. ברכות מ' סנהדרין ע : ויקרא ס': סנהדרין לח: המן העץ. חולין קלט :

בעה"ט בבגדה יולדת ויתן כתובה : לעיני'. ד' במס' שבא וכי תאוה היא לעינים. כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור וטוב לעינים. כעשן לעינים. האדם יראה לעינים על כן לפי ראותו מתוק וטוב לעינים אבל אחריתו כעשן לעינים שגרמו מיתה לכל : המן ג' במסרה הכא המן העץ ואידך המן הסלע הזה המן הגורן או מן היקב כמאן דאמר אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה. וזהו המן הגורן וכמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם התם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע : אשר צויתיך לבלתי אכל. סופי תיבות רכיל שהלכה בעצת

רמבן

ג (ו) **כי** טוב העץ למאכל. היתה סבורה כי הוא מר וסם מות ולכן יזהירנו ממנו ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוק וכי תאוה הוא לעינים שבו יתאוה ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעינים והחמדה בשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו : ותפקחנה עיני שניהם. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסופו מוכיח וידעו כי ערומים הם כלשון רש"י וכן גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך :

(ח) **וישמעו** את קול ה' אלהים מתהלך בגן. אמרו בבראשית רבה אמר רבי חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים. וכן כתב הרב במורה הנבוכים וכן דעת ר"א כי מתהלך כנוי לקול כענין קולה כנחש ילך והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב והזכיר בשם רבי יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום. ולפי דעתי כי טעם מתהלך בגן עדן כטעם והתהלכתי בתוככם וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם אלך אשובה אל מקומי והוא ענין גלוי שכינה במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום שנגלה בו. וטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח

ספורנו

לא חסר אותו הפרי מפני השם מיתה כלל אלא מפני שהוא יודע שתשינו באכילתו תוספת ידיעה ובה תהיו כאלהי' שלמים במדע : (ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל. הכירה שהיה ערב למאכל בשביל טבע המקום ואוירו וריח הפרי : ונחמד העץ להשכיל. שכבר אמר האל יתברך שהוא עץ דעת : גם לאישה עמה. נפתה לבו לדבריה מפני שהיה אשה ובשביל היותו עמה : (ז) ותפקחנה עיני שניהם. נתנו לב אל כל ערב ותענוג אע"פ שיזיק כי שימת לב וההשגחה בדבר תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך : וידעו כי ערומים הם. ידעו שראוי לכסות מקום הערוה בהיות מעתה רוב פעולתו מכוונת לתענוג מאום ומזיק : (ח) מתהלך בגן. אנה ואנה כפי התכלית המכוון כמו התהלך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי : לרוח היום. לרצון היום לעשות הדברים הנרצים באותו יום כמו שעשה בשאר ימי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם חטאם : ויתחבא. כאמרו ולא יראה בך ערות דבר : (ט) איכה. שאינך נראה בגן כמו שנחבאת עתה ולא עשית כן מקודם : (י) ואירא. כמו שקרה לישראל אחר החטא כאמרו וייראו מגשת אליו : (יא) ויאמר מי הגיד לך. ידיעת הטוב והרע. כי

ויבוס

אָכַלְתָּ׃ יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ טו וְאֵיבָה ׀ אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃ ס טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־

ס' · עשית ד' · ג' ומ"ל כו' חס' · ג' וחס' · ג' ומ"ל וכל עזר' דכו' · ג' · ג' ר"פ · ג' ומ"ל ג' וחס'

אֲכָלְתָּ׃ יב וַאֲמַר אָדָם אִתְּתָא דִּי יְהַבְתְּ עִמִּי הִיא יְהַבַת לִי מִן אִילָנָא וַאֲכָלִית׃ יג וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאִתְּתָא מַה דָּא עֲבַדְתְּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא חִוְיָא אַטְעְיַנִי וַאֲכָלִית׃ יד וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְחִוְיָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ דָּא לִיט אַתְּ מִכָּל בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל מְעָךְ תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵּיכוּל כָּל יוֹמֵי חַיָּךְ׃ טו וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין בְּנַהָא הוּא יְהֵי דְּכִיר לָךְ מַה דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵי נָטַר לֵיהּ לְסוֹפָא׃ טז לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרֵיכִי וְעִדּוּיֵכִי בְּצַעַר תֵּלְדִין בְּנִין וּלְוָת בַּעְלִיךְ תְּהֵי תְּאוּבְתִּיךְ׃

אבן עזרא

מצותיו: (יב) אשר נתתה עמדי. אתה נתת הנותנת לי וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי אכן לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר: ואוכל. האלף סימן המדבר והנה הנעלם שיש אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו"א: (יג) השיאני. פתני: (יד) ארור לנחש שיהיו חייו קצרים והנכון שיהיה חסר בהליכתו: על גחונך. החזה ולא נדע אם הנו"ן שרש כאדון או נוסף כזדון והאומ' שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח מנו זה דרך דרש וכן אמרו על גיחון גם פישון. מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: (טו) ואיבה. הוא ישופך ראש. זרעה יכנה בראש וכן אשר בשערה ישופני הלא תראה מהכתוב אחריו ויחסר הבי"ת כמו בי"ת הנמצ' בית ה': עקב. הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבי מים: (טז) הרבה ארבה. שם הפועל: עצבונך. בעת העבור בצאת דם בתולים: והרנך. הנו"ן נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה: תשוקתך. משמעתך והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות

רשי

(יב) אשר נתתה עמדי. כאן כפר בטובה (ע"ז ה'): (יג) השיאני. הטעני כמו (ישעיה לו) אל ישיא אתכם חזקיהו: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (סנהדרין כט): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ח) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקצצו: (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשי' קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. (סוטה ט') יכתתך כמו (דברים ט') ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ול' תשופנו כמו (ישעי' מ) נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גדול בנים (עירובין ק'): והרנך. זה צער הלידה: ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשל בך הכל ממנו ולא ממך: תשוקתך. תאותך כמו (ישעיה כט) נפש שוקקה

חסר י' בתראה ואשר צויתך. ואת הנערי' יודעתי: לאשה ה' קמצים וסי' הנחש השיאני. והשביע הכהן את האשה. וירד וידב' לאשה. וישלח דוד וידרש. וישאל המלך לאשה ותחד ולאשה עגל מרבק: עשית ד' וסי' לאשה מה זאת. ראי דרכך בגיא. איפה לקטת היום. אשר עשית את ונכלמת. ומן הודע את ירושלים

תולדות אהרן האשה אשר. ע"ג ה' ס' הזוהר פ' קדושים: ארור אתה. סוטה ט' בכורות ח: ואיבה אשית. סוטה ט ס' הזהר פ' חיי שרה: (הוא ישופך ראש. ברכות ג): אל האשה. ערובין ק' ס' הזהר סוף פ' ויקהל (סוטה כא): בעצב. פסחים קיח: ואל אישך. יבמות סב:

בעה"ט רכיל. ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו' זהו שאמר הכתוב משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו. סופי תיבות אשה שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר: היא נתנה לי מן העץ ואוכל לפי הפשט שהכיתני בעץ עד ששמעתי לדבריה: עקב ג' ואתה תשופנו עקב. הגדיל עלי עקב והוא יגוד עקב. זה שדרשו רבותינו על נחש הכל על שמש גדול שנאבד מן הבית וזהו גם איש שלומי וכו' הגדיל עלי עקב. ועוד אמרו גבי ברכת השבטים אע"פ שדימה יהודה לאריה ונפתלי לאילה חזר וברכם כולם בברכה אחת דכתיב איש אשר כברכתו ברך אותם. לומר שהשוה לגבורת אריה ולקלות אילה וזהו והוא יגוד עקב אף על פי שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה: הרבה ארבה ב' במס' הכא הרבה ארבה עצבונך ואידך הרבה

ספורנו

ערום אתה. שבשביל זה תהי' ערום ראוי להתכסות: (יב) היא. שנתת אותה לעזר ולהועיל: נתנה לי מן העץ. והיתה למכשול ובזה יחס אשמתו לקונו תמורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי: (יג) מה זאת עשית. אמר זה לעורר גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו: (יד) ארור אתה מכל. שישיג תאותיו וצרכיו בצער ובחסרון תענוג יותר מכל שאר בעלי חיים כאמרם ראית חיה ועוף שהם בני אומנות והם מתפרנסים שלא בצער ופירש זה באמרו: על גחונך תלך. שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קדושין פ' בתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת: ועפר תאכל. שלא תשיג את התענוג שהי' לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל בחטאם כאמרם (פ' בתרא דסוטה) הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות נטלו את שומן הדגן: (טו) ואיבה אשית. בהיות האשה נמאסת בעיני הכח הדמיוני אפי' שלה כאמרם אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם וזה ידומה אל הזכר והנקבה: בין זרעך ובין זרעה. לא יהיה זה בין אדם וחוה בלבד: הוא ישופך ראש. הכח הדמיוני ימעיט את התענוג בתחלת השגתו במה שידמה ויצייר יראת היזק באיכות התענוג וכמותו וסדרו: ואתה תשופנו עקב. כי המתאוה בהתגברו יולד היזק בסוף התענוג: (טז) הרבה ארבה עצבונך. דם הנדות הנקרא נדת דותה כי אמנ' היא אז כל היום דוה: והרונך. הפך מה שהיה קודם החטא כאמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוליאו תולדו' וכזאת אמרו שתהיה לעתיד כאמרם עתידה אשה שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישראל יהיו לרצון לפני האל ית' כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו: בעצב תלדי בנים. תגדלי אותם בצער יותר משאר ב"ח כי אמנם

רמבן

גדולה וחזק כענין שנאמר והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' וכן וידא על כנפי רוח. וכתוב באיוב ויען ה' את איוב מן הסערה. ולפיכך אמר בכאן כי שמעו קול ה' שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה' נשבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במחזה כשאר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ"כ נתחבאו מפני מערומיהם. ובב"ר נמי אמרו אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתוב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה הנה רבי אבא עשאו כלשון וילך ה' כמו שפירשנו בלשון ההליכה אלא שהוא פתר הכתוב להסתלקות השכינה שהיתה שורה בג"ע ונסתלקה ממנו בחטאו של אדם כענין אלך אשובה אל מקומי ואנו מפרשים אותו לגלוי השכינה במקום ההוא והוא הנכון והנאות בכתוב: (יב) וטעם האשה אשר נתת עמדי. לאמר האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל וזהו מה שאמר בענשו כי שמעת לקול אשתך שלא היית ראוי לעבור על מצותיו בעבור עצתה ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע. וטעם מה זאת עשית לעבור על מצותי כי האשה בכלל הזהרת אדם כי היתה עצם מעצמיו בעת ההיא וכן הוא בכלל העונש שלו ולא אמר כאשה ותאכלי מן העץ כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה כאשר נענש הנחש וע"כ אמרה הנחש השיאני ואוכל כי העונש גדול על האכילה. והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למחטיאי אדם בדבר כאשר למדנו רבותינו בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול: (יד) מכל הבהמה ומכל חית השדה. התבונן מן המקרא הזה רבי יהושע כי הנחש מוליד לשבע שנים ובדקו ומצאו כי כן הדבר כי מדרשי הכתוב ורמזיהן מקובלים ובהם להם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר כאשר הזכרתי בפתיחתי: וטעם תשופנו עקב. שיהיה לאדם יתרון עליך באיבה כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירצץ מוחך: (טז) ואל אישך תשוקתך. למשגל ואף על פי כן אין לך מצח לתבעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך לשון רש"י ואיננו נכון כי זה שבח באשה כמו שאמרו וזו מדה יפה בנשים ור"א אמר ואל אישך תשוקתך משמעתך והטעם שתשמעי אל כל אשר יצוה עליך כו' את ברשותו לעשות חפצו ולא מצאתי

בָּךְ׃ ס יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ
לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר
צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ ג' מ"ל
אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן ג' ומ"ל
תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר ג'
תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃
יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ ג' מ"ל בליש
אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר
אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא י"ב מלעיל
הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה
אֵם כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם
וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ רביעי
כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם
הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע י"ב פתחין
וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ
הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃ כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ ד' י"ח חס'
יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־

הוּא יִשְׁלַט בִּיךְ׃ יז וּלְאָדָם
אֲמַר אֲרֵי קַבֶּלְתָּ לְמֵימַר
אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתָּ מִן אִילָנָא
דִּי פַקֵּדְתָּךְ לְמֵימַר לָא
תֵיכוֹל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא
בְּדִילָךְ בְּעָמַל תֵּיכְלִנַּהּ כֹּל
יוֹמֵי חַיָּךְ׃ יח וְכוּבִין וְאַטְדִין
תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוֹל יָת
עִסְבָּא דְחַקְלָא׃ יט בְּזֵעֲתָא
דְאַפָּךְ תֵּיכוֹל לַחְמָא עַד
דְּתֵיתוּב לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ
אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ
וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ כ וּקְרָא
אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי
הִיא הֲוָת אִמָּא דְּכָל בְּנֵי
אֲנָשָׁא׃ כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים
לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין
דִּיקָר עַל מְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן
וְאַלְבֵּישִׁנוּן׃ כב וַאֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים הָא אָדָם הֲוָה יְחִידִי
בְּעָלְמָא מִנֵּיהּ לְמִדַּע טַב
וּבִישׁ וּכְעַן דִּלְמָא יוֹשֵׁיט
יְדֵיהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָּא
וְיֵיכוֹל וְיֵחֵי לְעָלָם׃ כג וְשַׁלְּחֵיהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא

רשי

שוקקה : (יז) ארורה האדמה בעבורך . מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים פרעושים ונמלים . ד"א משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם : (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך . הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלים על ידי תקון (כיצה לד) : ואכלת את עשב השדה . ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם : (יט) בזעת אפך . לאחר שתטרח בו הרבה: (כ) ויקרא האדם . חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה ועל ידי שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה : חוה. נופל על ל' חיה שמחי' את ולדותי' כאשר תאמ' (קהלת ב) מה הוה לאדם בכ' הוה : (כא) כתנות עור . יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן . וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו : (כב) היה כאחד ממנו . הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה : ועתה פן ישלח ידו . ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה . ויש מדרשי

אבן עזרא

לעשות חפצו : (יז) ולאדם ארורה האדמה . שלא תוציא תבואה רבה : בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה והיא דרך קצרה וכן והיו כאוכלי שולחנך : (יח) וקוץ. גדול וקטן ממנו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע ועוד רעה חולה שיצמח קוץ בתוך התבואה :טעם את עשב השדה הוא הלחם כי בג"ע חיותו הפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמו' ופי' בזעת ידוע מדברי ז"ל והוא על משקל שינה ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע עד שיבואו לידי זיעה ואחר שידענו שהאדם נברא מהד' שרשים מה טעם כי ממנו לקחת והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להן הרגשה והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבו עצמות עצם אל עצמו כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליה' עור וכן והעלית' את עצמותי : (כ) ויקרא חוה. הוי"ו והיו"ד מתחלפי' וכן הנה יד ה' הויה ואתה הוה להם למלך ולא קראה ביו"ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי. מבני אדם:(כא) כתנות עור . יש אומר כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור ויש אומרים כתנות לעורם ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והשם צוה ונפשט עורה ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו : (כב) ויאמר . כאשר יהיה אחד בפתח קטן יהיה בטעם וענינו מוכרת ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאחד שבטי ישראל על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו והיה בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת ופירוש ממנו לשון רבים כמו איש ממנו וכבר ביארתי בספר היסוד למה נדגש נו"ן הרבים ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגש' יטעו וטעם הפסוק כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע או פירוש על מחשבתו ואל תתמה על מלת ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכי' : (כג) וישלחהו . כל שלוח ואחריו מ"ס כמו גרוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני ולא

עד ונחלת בך דכוותא: אישך ו' בקריא וסי' כו' במסר' רבת': וקוץ ג' וס' וקוץ ודרדר. וקוץ מכאיב . וקוץ הוליד את ענב. בתראה שום אינש אנ"ך: אפיך ב' מלאים וסי' בזיעת אפיך תאכל לחם. וברוח אפיך נערמו מים : אל האדמה ו' וסי' כו' במסר' רבה : ואל עפר ב' דס' וסי' ואל עפר תשוב . ואל עפר תשיבני: לאדם י"ב וסי' כו' במסר' רבת': כאחד י"ב פתחין וסי' כו' במסר' רבתא : לעלם י"ח חסרים וסי' כו' במסר' רבת' : וישלחהו ד' וסי' מגן עדן. בא אבנר בן נר אל המלך. ויכרת לו

תולדות אהרן כי שמעת . עקרים מד : (ארורה האדמה בעבורך . כלאים כז) : בעצבון . פסחים קיח : וקוץ ודרדר . שם שם : בזעת אפך . ברכות כו פסחים שם : כי עפר אתה . שבת קנב עקידה שער קא : כי היא היתה . כתובות סא : ויעש ה' אלהים . סוטה יד נדה כה ס' הזוהר פ' ואתחנן :

בעה"ט ארבה את זרעך . פי' עלבונך הו' דם נדות רמז למה שאמרו כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין . וקוץ ודרדר תצמיח לך על אדמת ישראל מדבר בז' עממין שהן כקוץ ודרדר לישראל . ורמז בכאן קוץ ודרדר שהן ז' עממין תצמיח לך . ויקרא את שמה חוה על שם שמתוה . וזהו שאמרו י' קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו נשים : וילבישם שני' במס' הכא ואידך גבי אהרן וילבישם כתנת . מלמד שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה . ואיתא בב"ר שבכם היו עובדין הבכורו' וח' תיבות בזה הפסוק כנגד שמונה בגדי כהונה . לשמר את דרך עץ החיים .

רמבן

מצאתי לי תשוקה רק בחשק ותאוה. והנכון בעיני שהעניש אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה והוא יחזיק בה כשפחה ואין המנהג להיות העבד משתוקק לקנות אדון לעצמו אבל יברח ממנו ברצונו והנה זו מדה כנגד מדה כי היא נתנה גם לאישה ויאכל במצותה ועגשה שלא תהיה היא מצוה עליו פוד והוא יצוה עליה כל רצונו :

(כב) ועתה פן ישלח ידו . רצה הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזירה או שלא ימות כלל או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שיצוה ולא אכל ממנו כי לא היה צריך . ודע והאמן כי ג"ע בארץ וכן עץ

ספורנו

אמנם האמר מלת ליד' על הגידול כאמרו חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזלי המחולתי : (יז) כי שמעת לקול אשתך . ביחסה לאל ית' שקר וקנאה : ותאכל מן העץ . שמרית והתחייבת מיתה כמו שהיתה ההתראה . הנה בשביל ששמעת וקבלת את סברתה לחשוב אל ה' תועה : ארורה האדמה . שלא תוסיף תת כחה לך בלתי עבודה . ובשביל שמרית ועברת על מצותי : (יט) ואל עפר תשוב . כמו שהעדותי בך כשצויתי ואמרתי ביום אכלך ממנו מות תמות שתהיה מוכן אל המות בסוף : (כ) חוה . שצריכה לחיות ולגדל הבנים בחכמה : כי היא היתה אם כל חי . אף על פי שזה יקרה גם לשאר הנשים מכל מקום היא לבדה נקראת בזה השם כי היא היתה ראשונה לכלן : (כא) ויעש כתנות עור . בלתי השתדלות אדם כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת : וילבישם . שלא יגרפם ערומים פן בלבשם אחר כך בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה : (כב) כאחד ממנו לדעת טוב ורע . הוא יודע טוב ורע עם היותו בצלמנו ואם יהיה נלחי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב ויפליך אחרי גו כל ההגה שכלית וכל מעשה טוב . ולא ישיג התוסר כרותי המכוון מאת האל ית' בצלמו ודמותו : (כג) וישלחהו .

שם

אבן עזרא

ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום שאם כן יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד גן עדן ואם תאמר למה נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובים יש אומרים כנערים תרגים ארמית כרביא ולפי דעתי שהוא מלת כלל צורות כולם ויחזקאל שאמר בתחלה ופני שור לא התחלפה הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואחר כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיעה הצורה צורת שור כאילו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובי' והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשים שאומרים כי על השמש דבר איננו אמת: (כד) מקדם. פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ומהשני העולה למעלה כי תנועת החפץ לפנים היא גם עלה תאוה לאות ונקרא השלישי בשם הבחינה כי בחל' יש כח בלי מפעל והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר ומה סוד גן עדן וכתנות העור גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם: (א) והאדם. כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה' ואין שם זכר מלת אלהים כי

רשי

מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובים. מלאכי חבלה. החרב המתהפכת. ולה להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ובלשון לעז לאמ"ה ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו: (א) והאדם ידע. כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו (נדה לא): את קין את אחיו את הבל. ג' אתין רבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף (ב"ר): (ב) רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה (דבר אחר מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. (וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה. וכן (שמות ה) אל ישעו אל יפנו וכן (איוב יד) שעה מעליו פנה מעליו) וירדה אש

תרגום אונקלוס

דְּאִתְבְּרִי מִתַּמָּן: כד וְתָרֵיךְ יָת אָדָם וְאַשְׁרִי מִלְּקַדְמִין לְגִינְתָא דְעֵדֶן יָת כְּרוּבַיָּא וְיָת שְׁנַן חַרְבָּא דְמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יָת אוֹרַח אִילָן חַיַּיָּא:

א וְאָדָם יְדַע יָת חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת קַיִן וַאֲמַרַת קְנֵיתִי גַבְרָא מִן קֳדָם יְיָ: ב וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יָת אֲחוּהִי יָת הֶבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא: ג וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: ד וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵיהּ וּמִשַּׁמְנֵיהוֹן וַהֲוַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל וּבְקֻרְבָּנֵיהּ: ה וּבְקַיִן וּבְקֻרְבָּנֵיהּ לָא הֲוַת רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי: ו וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן לְמָא תְּקֵיף

מקרא

הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם: כד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים: ס

ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה: ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה: ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה: ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ: ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו: ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ

(מסורה קטנה בשוליים: ס'. ג' ר"פ / כ' / כל התורכ' חס' / ג' דכו' / ג' כת' קמץ / ס' / ס' ר"פ / ס' / י"א / כ"א / ג'. ג' / כ' ובענין / ג' / כ' בטעס)

מסורה

ברית וישלחהו. ויתן לו רב טבחים: לקח ה' ב' קמצים וג' פתחים וסי' לעבד את האדמה. ויאמר לאמו אלף ומאה. ועתה מה לי פה נאם ה'. ויאמר לו הקשית לשאול. מעצר וממשפט לקח. ב' בתראה קמצין וחד ולקח מהם קללה: קניתי ה' וסי' והאדם ידע. הן קניתי אתכם. קניתי עבדים. את כל אשר לאלימלך וגם את רות: ללדת ד' וסי' ותסף. וימלאו ימיה. כמו הרה. עת ללדת: אדמה י"א וסי' כו' במס' רבתא: ויהי מקץ ימים ב' דס' וסי' ויבא קין. ויהי מקץ ימים ויבש הנחל. וחד מקץ ימים רבים: והבל ג' בלישני' וסי' והבל הביא. אני אמרתי לריק יגעתי. שקר החן והבל

תולדות אהרן ואת להט. סנהדרין סו: ותלד את קין. ס' הזוהר פ' אדרת נשא: ותוסף ללדת. יבמות סב: ויהי מקץ. ס' הזוהר פ' תצוה: הבל הבא. זבחים קיו (מגילה עב): ואל קין. עקרים סו:

בעה"ט לסמ"ר. נוטריקון לילין שדין מזיקין רוחין: תשוקתו שני' במס' סכא ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו והוא שאמרו חכמים ז"ל שני תשוקות הן. תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואליך תשוקתו. תשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו:

ספורנו

זה שילך משם כמו למהר לשלחם מן הארץ: האדמה אשר לקח משם. שיהיה המקום ההוא ואוירו נאות למזגו ומזונו וצרכיו יותר משאר חלקי האדמה: (כד) ויגרש את האדם. שלא ישוב הוא וזרעו שם עוד: וישכן. אז קודם שיצאו: לשמור את דרך עץ החיים. שלא יפנו בצאתם אל דרך העץ ההוא ויאכלו ממנו: ד (ב) ויהי הבל רועה צאן. שהיתה מלאכת חכמה יותר ממלאכת עבודת אדמה: וקין היה עובד אדמה. ובכן כל אחד מהם הביא מן הבא בידו: אל הבל ואל מנחתו. שהיה הבל המקריב רצוי ומנחתו גם כן רצויה שהיתה מן המין הראוי לרצון: (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה. לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון: ויחר. בקנאתו לאחיו שהיה לרצון: ויפלו פניו. בבשת פנים כי האל הוכיחו מסברו ולא קבל: (ו) למה חרה לך. ולמה קנאת באחיך כדואג על שקבלתי קרבנו ברצון הנה לא היה זה רצון פסוק או שלא כדין: ולמה נפלו פניך. כי בשים לקלקול

רמבן

עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא הנהר ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצנו ובגבולנו ופישון הוא נילוס מצרים כדברי הראשונים אבל כאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן והם לאלה יסוד כמו שאמר הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע מכאן אמרו כמעשה הרקיע מעשה ג"ע והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום ומשם ימשך כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב ועל צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמרו בב"ר ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זה בבל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נעלה ונשגב והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים והנחש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו כי היתה לו קללה נמרצת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הנגלוי והנסתר בהם אמת. ובב"ר ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים על ההר הזה הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות יצמיחו ויגדלו בעץ החיים ועץ הדעת וכל עני ג"ע והם העבודה והשמירה בהם. ור"א מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימצאהו יוצא מהר הלבונה ולכן יגדל בימי הקיץ וכבר נודעו נהרות רבים יצאו מן המקור וימשכו הרבה ואח"כ יכנסו בתחתיות ארץ מהלך ימים ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק:

ד (א) ותהר ותלד את קין. ענינו ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה' וכן ותלד את חנוך ורבים בפרשה ובמקומות אחרים את ה' עם ה' כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה אנו שותפין עמו לשון רש"י. והנכון לי שאמרה הבן הזה יהיה לי קנין לה' כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו וכן דעת אונקלוס שאמר קדם ה' וכמוהו ונראה את הכהן לכהן ויגש דוד את העם או יהיה את ה' כמו ויתהלך חנוך את האלהים את ה האלהים התהלך נח וקראה האחד בשם קנין והשני הבל כי קנין האדם להבל דמה ולא רצתה לפרש זה על כן לא נכתב טעם בשם השני והסוד המקובל בענין הבל גדול מאד:

(ג) ויבא קין מפרי האדמה מנחה והבל הביא גם הוא. הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות. וכן נח ורבותינו אמרו שגם אדם הראשון הקריב שור פר וזה יסתום פי המבהילים בטעם הקרבנות ועוד הרמז בו עיקר גדול ברצון הקב"ה:

רש״י

אם ולאכה מנחתו: (ז) הלא אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך. ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנים עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה וכן כל ה״א הנקודה בחטף פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו ד״א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהדרין לז): מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא: (יא) אשר פצתה את פיה. לקחת את דמי אחיך וגו׳. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה (ס״א הכל דבור אחד ממן האדמה ע״כ): (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד:

בראשית ד

וְלָ֖מָּה נָפְל֥וּ פָנֶֽיךָ׃ ז הֲל֤וֹא אִם־תֵּיטִיב֙ שְׂאֵ֔ת וְאִם֙ לֹ֣א תֵיטִ֔יב לַפֶּ֖תַח חַטָּ֣את רֹבֵ֑ץ וְאֵלֶ֙יךָ֙ תְּשׁ֣וּקָת֔וֹ וְאַתָּ֖ה תִּמְשָׁל־בּֽוֹ׃ ח וַיֹּ֥אמֶר קַ֖יִן אֶל־הֶ֣בֶל אָחִ֑יו וַֽיְהִי֙ בִּהְיוֹתָ֣ם בַּשָּׂדֶ֔ה וַיָּ֥קָם קַ֛יִן אֶל־הֶ֥בֶל אָחִ֖יו וַיַּהַרְגֵֽהוּ׃ ט וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־קַ֔יִן אֵ֖י הֶ֣בֶל אָחִ֑יךָ וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א יָדַ֔עְתִּי הֲשֹׁמֵ֥ר אָחִ֖י אָנֹֽכִי׃ י וַיֹּ֖אמֶר מֶ֣ה עָשִׂ֑יתָ ק֚וֹל דְּמֵ֣י אָחִ֔יךָ צֹעֲקִ֥ים אֵלַ֖י מִן־הָֽאֲדָמָֽה׃ יא וְעַתָּ֖ה אָר֣וּר אָ֑תָּה מִן־הָֽאֲדָמָה֙ אֲשֶׁ֣ר פָּצְתָ֣ה אֶת־פִּ֔יהָ לָקַ֛חַת אֶת־דְּמֵ֥י אָחִ֖יךָ מִיָּדֶֽךָ׃ יב כִּ֤י תַֽעֲבֹד֙ אֶת־הָ֣אֲדָמָ֔ה לֹֽא־תֹסֵ֥ף תֵּת־כֹּחָ֖הּ לָ֑ךְ נָ֥ע

י״ג מלא״ס בתורה · י״ו מל׳ פסו׳ · ג׳. ב׳. ב׳ · ס׳ וכל א׳ מזה דכו׳ · ל׳ רפי · ב׳ וחסר · ג׳ חס׳ מלרע וכו׳ חילה דמילתא רות׳ ג׳

תרגום אונקלוס

לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ׃ ז הֲלָא אִם תּוֹטֵיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִם לָא תוֹטֵיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְּתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ׃ ח וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן בְּהֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יָדַעְנָא הֲנָטַר אֲחִי אֲנָא׃ י וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעָיָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא׃ יא וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא דִּי פְתָחַת יָת פּוּמַהּ וְקַבִּילַת יָת דְּמֵי אֲחוּךְ מִן יְדָךְ׃ יב אֲרֵי תִפְלַח יָת אַרְעָא לָא תוֹסֵיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ׃

מסורה

גדול

היוסי. אנ״ך: חרה לך ב׳ דס׳ וסי׳ למה חרה לך. ההיטב חרה לך על הקקיון: הלוא י״ג מלאים בתו׳ וסימן כו׳ במסרת רבת׳: תשוקתו ב׳ ואתה תמשל בו. ועלי תשוקתו: אי ה׳ וסי׳ אי הבל אחיך. ואמר אי אלהימו. ועתה ראה אי חנית המלך. אי לזאת אסלח לך. ולרזנים אי שכר: צעקים ב׳ וחסר וסי׳ קול דמי. כי גרפים: תסף ג׳ חסר מלרע וסי׳ לא תסף תת. לא תסף עליו ולא תגרע. תסף רוחם יגועון: כחה ב׳ וסי׳ לא תסף תת כחה. אם כחה אכלתי:

תולדות אהרן ולמה נפלו. עקרים מג: הלוא אם תיטיב. ברכות סא יומא נב קדושין סא: לפתח חטאת. יומא כ קדושין ל וסא סנהדרין נא נדס ל: קול דמי. סנהדרין לו:

אבן עזרא

כי הנה נתגלה בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמות ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: (ג) ויהי מקץ ימים. שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: (ד) וישע. על משקל ויחר לקין וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כדרך סוד הקרבן ויתכן שירדה אש ושרפה מנחת הבל ולא מנחת קין ועל דעתי כי נקראת השנה תמימה ימים וכן כתוב ימים תהיה גאולתו בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה וכן מימים ימימה ופי׳ שנתים ימים ימים שלמים שנתים ואם נכתב שנתים יתכן שאינן שלימות מיום אל יום וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי׳ דניאל כי ימים אלף ומאתים ותשעים שהם ימים ולא שנים בעבור שהם במספר: (ז) הלוא. ופי׳ שאת על דעת מפרשים רבי׳ שאת עונך והנכון בעיני שאת פנים כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם אשא פניו וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום: חטאת רובץ. יש אומר שהטא תחת עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עונך ביו׳ הדין ויפרשו וי״ו תשוקתו על הבל וטעם למ׳ חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב ואל׳ אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת והיא הולכת עמך ויש אומרים לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: ואליך תשוקתו. כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו: (ח) ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל ההוכחות שהוכיחו השם ושואלים נולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו ואין חרב וזאת שאלת תהו כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן כמצאים: וטעם אי כמו איה ומלת איפה מורכב׳ ממלות שתים: (י) צועקים אלי. איננו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירים והטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר על בניו שהיו בכחו להולידם: (יא) ועתה ארור אתה מן האדמה שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע: (יב) וי״א כי ונד מקוֹן כמו לנוד לו ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק נדוד וסי׳

בעל הטורים נעקים ב׳ במסורה הכא נעקים אלי ואידך על כן הם נעקים וגו׳ ופרש״י התם מלמד שנשתרע וסיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזה הוא קול דמי אחיך נעקים

רמבן

(ז) **הלא** אם תיטיב שאת. על דעת המפרשים שאת עונך ועל דעת ר״א שאת פניך כנגד למה נפלו פניך כי המתביים כובש פנים למטה וכן אמור פני לא יפילון והמתכבדו כאילו נושא פניו למעלה וזה טעם אולי ישא פני לא תשא פני דל. ועל דעתי אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך כי אתה הבכור וזה טעם למה חרה לך כי בבשתו מאחיו נפלו פניו ובקנאתו ממנו הרגו והנה אמר לו למה חרה לך על אחיך ולמה נפלו פניך ממנו הלא אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך ואם לא תטיב לא עמו בלבד תבואך רעה כי לפתח ביתך חטאתך רובץ להכשילך בכל דרכיך ואליך תשוקתו שהוא ישתוקק להיות דבק בך כל הימים אבל אתה תמשול בו אם תחפוץ כי תטיב דרכיך ותסירנו מעליך הורהו על התשובה שהיא נתונה בידו לשוב בכל עת שירצה ויסלח לו: וטעם ויאמר קין אל הבל אחיו שנכנס עמו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו ולהרגו לשון רש״י. ור״א אמר כי הקרוב אליו שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם בשדה כי אמר לו נלא השדה והרג אותו שם בסתר ויתכן שנתכוון בו ההריגה שיבנה העולם ממנו כי חשב שלא יהיה לאביו זרע אחר עוד גם פחד שלא יהיה עיקר בנינו של עולם מאחיו שנתקבלה מנחתו:

(יא) **ארור** אתה מן האדמה יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא אשר פצתה את פיה והנני מוסיף לה קללה לא תוסף תת כחה לשון רש״י ואיננו נכון כי בכאן לא ארר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל אמר שיהיה הוא ארור ממנה ופירש הקללה שלא תוסיף תת כחה אליו ושיהיה נע ונד בה ואמר כי תעבוד את האדמה כי בכל אשר תטרח בה לעבוד אותה כראוי בחרישה ועידור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה כהוגן לא תוסיף תת כחה לך אבל תזריע הרבה ותביא מעט וזו היא המארה כטעם וארותי את ברכותיכם ואמר כן כנגד אומנותו כי הוא היה עובד אדמה והנה ארר מעשיו. וזה טעם לא תוסף תת כחה לך שלא תתן עוד כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה בהיותך עובד אותה וכך פי׳ ר״א ויתכן שאמרו מן

ספורנו

לקלקול איזו תקנ׳ אין ראוי להצטע׳ על מה שעבר אבל ראוי להשתדל להשיג תקון לעתיד: (ז) הלא אם תטיב. עצמך ותשתדל להיות גם אתה לרצון: שאת. רום המעלה וההתנשאות רוכן לפניך ומוכן שיהיה לך: ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ. גם כן החטאת מוכן לפניך כי תוסיף על חטאתך פשע שכך דרכו של יצר הרע: ואליך תשוקתו. כי תפנה אליו למלאות תאותיו כאמרם ז״ל (סוכה פ׳ החליל) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום: ואתה תמשל בו. בידך להתקומם עליו בצלם אלהים כאמר׳ (שם) ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אינו יכול לו שנ׳ ה׳ לא יעזבנו בידו: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו. כמה חרה לו ונפלו פניו בגלל אחיו: ויהי בהיותם בשדה. שלא בפני אביהם ואמם: ויקם קין. בלי מריבה קודמת אז כמו וארב לו וקם עליו: (ט) אי הבל אחיך. באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יחפוץ במות המת: לא ידעתי. חשב שהיתה השאלה מה היה לו מפני שלא דרש ה׳ להשיג נבואה או רצון כמו קודם לכן שחשב קין שלא ידע האל ית׳ בפרטים זולתי בדבקם בו: (יא) ארור אתה מן האדמה. מקולל ומחוסר מטובת האדמה: אשר פצתה את פיה. שנשתמשת בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תשתמש בה עוד כמו שנשתמשת קודם לכן לצרכי חייך ולא תוצרך לפרש שגם הרוצח כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק שכאשר עשה כן יעשה

וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד

מטלטל וגלי תהי בארעא׃ יג ואמר קין קדם יי סגי חובי מלמשבק׃ יד הא תרכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר לאטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחנני יקטלנני׃ טו ואמר ליה יי בכן כל דיקטול קין לשבעא דרין יתפרע מניה ושוי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחיניה׃ טז ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל דהות עבידא עלוהי מלקדמין בגינתא דעדן׃ יז וידע קין ית אתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והוה בני קרתא וקרא שמא דקרתא כשום בריה חנוך׃ יח ואתיליד לחנוך ית עירד ועירד אוליד ית מחויאל ומחייאל אוליד ית מתושאל ומתושאל אוליד

רש״י

(יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון (ב״ר): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו ובסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה הוא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו (שמואל ב ה) ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו׳ וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה׳ לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו (ס״א ד״א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמ״ש ומוראכם וגו׳ ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה׳ לקין אות החזיר מוראו על הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנא׳ (דברים ד) אז יבדיל משה וגו׳ מזרחה שמש. ד״א בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה נישטר״א בלעז וזריעת תולדות האיש אינגינירא״ר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל

אבן עזרא

(יג) ופי׳ גדול עוני מנשוא על דעת כל המפרשים שהוד׳ חטאו. ופי׳ נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר והעונש יקראו הרע הבא בעבור העון והחטאת וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון ויגדל עון בת עמי והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפירוש הפסוק הבא אחריו. ופירוש פצת׳ פתחה וכן הבל יפצה פיהו: (יד) וטעם ומפניך אסתר שיש מקום יקבל כח ותראה בו גבורת השם ואם הכל מלא כבודו: (טו) שבעתים. עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ״ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דברו ואמר כאור שבעת הימים: וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים והנה שת אחיו חיה עם נח שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביהם כמו ישראל. ויש אומר כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין והכתוב לא גלה האות: (טז) בארץ נוד. קראו כן בעבור שהיה נע ונד: קדמת עדן. מזרח עדן והוא צפון מהגן. ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר וכן מצרים. ולמך ששי לקין ושביעי לאדם

אסתר ב׳ וסי׳ הן גרשת אתי היום. אז מפניך לא אסתר. ואחד ואסתר ממנו: מצאי ב׳ חסר וסי׳ הן גרשת אותי. כי מצאי מצא חיים: שבעתים ו׳ וסי׳ לכן כל הורג קין. כי שבעתים יקם קין. ואור החמה. אמרות ה׳ אמרות. והשב לשכנינו שבעתים. ונמצא ישלם: יקם ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ קין קין. לא יקם כי כספו הוא. קדמא׳ קמץ:

תולדות אהרן גדול עוני. סנהדרין קא ערובין טו עקידה שער ט עקרים מד (פאס עו): הן גרשת. עקידה שער ט: והייתי נע ונד. סנהדרין לז: והיה כל. נדרים מא: וישב בארץ. סנהדרין לז:

בעל הטורים מצאי ב׳ במסורה הכא ואידך כי מצאי מצא חיים וזה הוא שאמרו חכמינו ז״ל למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא הכו והיה כל מוצאי יהרגני

ספורנו

יעשה לו: (יג) גדול עוני מנשוא. אחר שראה שהאל ית׳ משגיח בפרטים בהחלט חשב שידע בלי ספק שאינו שב מחטאו בהיותו מתחרט אלא מפני העונש וזה אחר הספק שהעיד בו האל יתברך לשוב בתשובה והוא מרה ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנענש עתה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר הספק והעברה שהעידהו שמואל לשוב מחטאתו ושנענש כאמרו וימאסך ממלך: (יד) והיה כל מוצאי יהרגני. ויהיה העונש גדול מאד ממה שנגזרת: (טו) כל הורג קין שבעתים יוקם. אני אומר לכל מי שהוא מוכן להרוג קין שאני גוזר שתהיה הנקמה על חטאו שבעה פעמים כי המוכן להרוג יקרא הורג כאמרו ואפרים להוציא אל הורג בניו. חולת שבעתים תורה שבע פעמים שתי פעמים כמו ונמצא ישלם שבעתים. גזר אם כן שעל זאת הרציחה שהיתה דם אחיו וממאית המין האנושי או שליפיתו תהיה הנקמה כרואה שבע פעמים כפולים בזה האופן שיהיה משך זמן ו׳ דורות: נע ונד. שהם חיים רעים כמו המות או יותר ממנו כאמרו אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו

רמבן

מן האדמה שלא תתן היא מעצמה כחה אליו תאנה וגפן לא יתנו חילם באחוזתו ועץ השדה לא יתן אליו פריו וחזר ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך כאשר בתחלה והנה הן שתי קללות באומנתו והשלישית שיהיה נע ונד בה והטעם שלא ינוח לבו ולא ישקוט לעמוד במקום אחד ממנה אבל יהיה גולה לעולם כי עונש הרוצחים גלות וטעם אשר פצתה את פיה לאמר אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה וזה עונש כל שפיכות דם בארץ כענין שכתוב כי הדם הוא יחניף את הארץ והנופת הארץ מארה בפירותיה כענין מהיותם בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוב חמשים פורה והיתה עשרים: (יג) **גדול** עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון לרש״י מבראשית רבה והנכון בפשט שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח וצדיק אתה ה׳ וישר משפטיך אע״פ שענשת אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחסדיך הרבים לא חייבת אותי מיתה והענין שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי סר צלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק שמירת עליון עליו ומפני שאמר וישם ה׳ לקין אות ולא אמר ויתן לו השם אות או ויעש יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא ובב״ר אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע כי שם צוה לו השם ולא יהרג מב״מ הזכירו בו החכמים אות נבזה כראוי לו אבל הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון וישם · וטעם

רשי

הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אינייררי"ר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. (ב"ר) כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (ס"א איגו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים והברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב (איוב כד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א מאצלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בב"ר: (כ) אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושבי אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה בונה בתים לע"א כמה דאת אמר (יחזקאל ח) סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"א: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תובל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל חורש נחשת וברזל. מחדד אומנות נחשת וברזל כמו (איוב טז) ילטוש עיניו לי. חורש איננו לשון פועל אלא לשון פועל בדברי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח בב"ר: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי. פצע. מכת חרב או חץ מקאדור"ה בלשון לעז: (כד) כי שבעתים יוקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון ריבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזירה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו עד שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו ק"ו של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו:

חמישי

יח ... אֶת־לָמֶךְ׃ יט וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃
כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃ כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃
כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃ כד כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה׃

ל — כ׳ א׳ חס׳ — ל׳ חס׳ — ו׳ ששי — חד מן כ״ז דכל חד וחד לי׳ דכוות׳ — כ׳ נסיס. ב׳ — כ׳. ל׳

ית למך: יט ונסיב ליה למך תרתין נשין שום חדא עדה ושום תניתא צלה: כ וילידת עדה ית יבל הוא הוה רבהון כל דיתבי משכנין ומרי בעיר: כא ושום אחוהי יובל הוא הוה רבהון כל דממנן על פום נבלא דידעי זמר כנורא ואבובא: כב וצלה אף היא ילידת ית תובל קין רבהון דכל ידעי עבידת נחשא ופרזלא ואחתיה דתובל קין נעמה: כג ואמר למך לנשוהי עדה וצלה שמען קלי נשי למך אציתא למימרי לא גברא קטלית דבדיליה אנא סביל חובין ואף לא עולימא חבלית דבדיליה ישתיצי זרעי: כד ארי שבעא דרין אתליאו לקין הלא ללמך בריה שבעין ושבעא:

אבן עזרא

לאדם. וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אילו היינו יודעים כל לשון הקדש אזי נוכל לדעת כל נקורות כטעם משה ויששכר ופי' אבי ראשון וכמוהו אב גם אביב ולעולם לא יסמך כי אם ביו"ד ואחיו אח: (כא) כנור ועוגב. מיני כלי נגינות והיא חכמה גדולה: (כב) לוטש. כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו. ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה וכבר הזכרתי כמוהם שנים וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אמור אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפצעני אדם שהוא גדול או ילד יעשה לי חבורה אז הרגתיו. ומלת הרגתי תמורות אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה אשר לקחתי מיד האמורי ורבי' כמוה'. ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעי' ושבעה בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם מאומה

כשם ד׳ וסי׳ כשם בנו חנוך. כשם דן אביהם דיהושע. כשם הגדולים. וחברו: ויולד ג׳ וסי׳ ויולד לחנוך את עירד. ויולד ליוסף. ויולד לאהרן: ומקנה ו׳ ג׳ פתחין וג׳ קמצין וסי׳ ותלד עדה ומקנה רב. רכוש ומקנה. ויהי לו מקנה צאן. ותתם השנה. ועֲרים עשה לו ומקנה צאן ובקר. ב׳ קדמאי פתחין: תובל ו׳ פתחין וסי׳ וצלה גם היא ב׳ בפסוק. ושמתי בהם אות. יון תובל. ראש משך ותובל. לרקמות תובל: האזנה ב׳ וסי׳ נשי למך: בנות בוטחות: וילד ב׳ וסי׳ וילד לחברתי. וילד זקוני׳:

וידע

רמבן

וטעם ויצא קין מלפני ה׳ כי עוד לא עמד לפניו לעולם כטעם שאמר ומפניך אסתר וטעם וישב בארץ נוד שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום ממנה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם:
וטעם ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך כי מתחלה היה חושב להיות ערירי בעונו ואחרי שנולד לו זרע החל לבנות עיר להיות בנו יושב בה ובעבור כי הוא ארור ומעשיו לא יצליחו קראו חנוך להגיד כי לא בנאה לעצמו כי הוא אין לו עיר ומושב בארץ כי נע ונד הוא אבל יהיה הבנין לחנוך וכאילו חנוך בנאה לנפשו ומפני שלא אמר ויבן עיר כאשר אמר ויבן את נינוה ויבנו בני גד ובני ראובן את דיבון יורה כי היה כל ימיו בונה העיר כי מעשיו ארורים ובנה מעט בטורח ועמל וינוע וינוד מן המקום ההוא ויחזור שם ויבנה מעט ולא יכליא את דרכיו וכתבו תולדות קין ומעשיו להודיע כי השם ארך אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פקד עון אבות על בנים ונכרת זרעו ורבותינו אמרו שחיה שנים רבות ומת במבול ולא הוריד שיבתו בשלום שאול רק ראה בהכרת הוא וכל זרעו אתו והקרוב כי לא היו תולדותיו רק ששה דורות עד המבול והיו בתולדות שת שני דורות יותר או שלא היה צריך לספר בהם וספר באלה מי היו המתחילים בבנין הערים ובמרעה הצאן וחכמת הנגון ומלאכת המתכות וכתב תוכחת למך עם נשיו להגיד כי הוליד הוא אך בניו נכרתו טרם הולידם:
(כב) **לוטש** כל חורש נחשת וברזל. והוא היה לוטש וחורש כל נחשת וברזל יאמר כי הוא היה מחדד וחורש כל מלאכת נחשת וברזל וכמוהו כל תשא עון וקח טוב ועל דעת אונקלוס דבק בכתובים הראשונים הוא היה אבי לוטש כל חורש נחשת וברזל: ואחות תובל קין נעמה. כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה וכן ואחות לוטן תמנע ואת מרים אחותם ושם אחותו מעכה ובב"ר י"א אשתו של נח היתה ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נעים ונעימים נתכוונו לומר שהיה לה שם בדורות ההם כי היתה צדקת והולידה צדיקים ולכן יזכירנה הכתוב ואם כן נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו א"כ אין בזה טעם להזכירה ומדרש אחר לרבותינו שהיא האשה היפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי רבי אליעזר ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצאו שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויסתר בתעלומות כאלה:
(כג) **ויאמר** למך לנשיו. שמכו המפרשים בענין הכתוב הזה על דעת אונקלוס שפירש לכן כל הורג קין שבעתים יקם כי לשבעה דורות יוקם ממנו ולא פתה כי השם האריך אפו ממנו והנה נשי למך פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין והוא נחם את נשיו שהשם יאריך לו שוד

ספורנו

הניעמו בחילך ובסוף יהרג בדור השביעי כמו שקרה לו ע"י למך כפי מה שבא בקבלה: (כג) שמען קולי נשי למך. נועק עלי יגון: אמרתי. שאספר לצרי: הרגתי לפצעי. סבלתי בעצמי ממש שהיה ההרוג אבי: וילד לחבורתי. שהיתה החבור׳ בעצמי ממש במה שהיה ההרוג בני: (כד) ולמך שבעים ושבעה. שיהיה הצער שאצטער על זה כל ימי הרבה יותר מן הצער שהצטער קין על היותו נע ונד וזה כי הצטער למך כל ימיו שהרג

כה וידע אדם עוד את־אשתו ותלד בן
ד' י"א ותקרא את־שמו שת כי שת־לי
אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו
קין: כו ולשת גם־הוא ילד־בן ויקרא
כלס מ"ג. ג' את־שמו אנוש אז הוחל לקרא בשם
כ' יהוה: ס ה א זה ספר תולדת אדם
ביום ברא אלהים אדם בדמות
אלהים עשה אתו: ב זכר ונקבה
בראם ויברך אתם ויקרא את־שמם
ומד כהבראס אדם ביום הבראם: ג ויחי אדם
שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו
ג'. ג' כצלמו ויקרא את־שמו שת: ד ויהיו
ימי־אדם אחרי הולידו את־שת
ג' חס' שמנה מאת שנה ויולד בנים ובנות:

כה וידע אדם עוד ית אתתיה וילידת בר וקרת ית שמיה שת ארי אמרת יהב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין: כו ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמיה אנוש בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי: א דין ספר תולדת אדם ביומא דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתיה: ב דכר ונוקבא בראינון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא דאתבריאו: ג וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותיה דדמי ליה וקרא ית שמיה שת: ד והוו יומי אדם בתר דאוליד ית שת תמני מאה שנין ואוליד בנין

אבן עזרא

מחמס אחיו. וטעם תחת הבל במקומו: ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות אחי"ת מהגרון היה נדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל ואילו היה מחילול היה השם סמוך אל המלה: (א) זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק בדמות אלהים נעשה. ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו כצלמו שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם הבל גם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות צדקת השם ואם האריך אפו הענישו בסוף כטעם ונקה

רשי

(כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בב"ר: (כו) אז הוחל. לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים: ביום ברוא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה (ב"ר): ויתהלך

ותקרא את שמו י' וסי' כו' במס' רבתא: שת ד' קמצין וסימן כו' במסר' רבתא: לי אלהים י"א וסי' כו' במסר' רבת': מאת ג' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת. אחרי הולידו את נח. ארץ ארבע מאת שקל: ויולד מלא כולהו. כולהו בטעם במ"א וישא לו יהוידע נשים שתים: בנים ובנות כל קרי' בנים ובנות במ"א ויולד בנות ובנים:

תולדות אחרן כי שת לי. יבמות סב: זה ספר. סנהדרין לח ע"ב ה עקרים מג (נדרים מא): זכר ונקבה. ברכות סא ערובין יח מגלה ט' יבמות סא כתובות יח (יבמות ו): ויחי אדם. ערובין יח: ויול' בדמותו. עקרים מג:

ספורנו

שהרג את קין זקנו ותובל קין בנו כפי מה שבא בקבלה: (כו) אז הוחל לקרא בשם ה'. ואז התחילו צדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה' כענין ויקרא שם בשם ה' אל עולם כי הוצרכו לסתור דעת עובדי ע"ג שהתחילו אז כדברי רז"ל: ה (א) זה ספר תולדות אדם. זה ספור תולדות וקורות המין האנושי: בדמות אלהים עשה אותו. בעל בחירה לפיכך כשהכעיסו דורותיו לפני האל ית' נענשו: ויולד בדמותו כצלמו. שהיה צדיק מן הראשונים

רמבן

עוד שבעים ושבעה כי יתפלל לפניו כי הוא ארך אפים וירחם עליו או שהיה ק"ו של שטות כפי המדרש שהזכיר רש"י ואם כן יאמר לכן כל הורג קין לשבעתים יוקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אונקלוס כל דיקטל קין לשבעה דרין יתפרע מיניה ואם כן היה ראוי שיהיה ויאמר למך לנשיו מוקדם ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד שבעה פעמים כמו מזוקק שבעתים ישלם שבעתים ואור החמה יהיה שבעתים כפול ומכופל שבעה חלקים אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יוקם ממנו כי אענוש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והודתו לפני אבל ענין למך עם נשיו לא הזכירו הכתוב בביאור ונוכל לומר גם כן שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו כי השם לא אמר לקין סלחתי לך רק שלא יהרג אבל יגבה חובו מזרעו ולא ידעו מתי וכן היה הדבר ולמך נחם אותם לאמר כי השם ירחם עליו כאשר רחם על קין כי הוא נקי כפים ממנו ונתפלל לפניו גם ישמע תפלתו אבל הנראה בעיני כי היה למך איש חכם מאד בכל מלאכת מחשבת ולמד לבנו הבכור ענין המרעה כפי טבעי הבהמות ולמד את השני חכמת הנגון ולמד את השלישי ללטוש ולעשות חרבות ורמחים וחניתות וכל כלי המלחמה והיו נשיו מתפחדות שלא יענש כי הביא החרב והרציחה בעולם והנה הוא תופש מעשה אבותיו בידו כי הוא בן המרצח הראשון וברא משחית לחבל והוא אמר להן אני לא הרגתי איש לפצעים ולא ילד לחבורות כאשר עשה קין ולא יענישני השם אבל ישמרני מן ההריגה יותר ממנו והזכיר כן לומר כי לא בחרב וחנית יכול אדם להרוג כי בפצעים וחבורות שימות במיתה רעה יותר מן החרב ואין החרב גורם הרציחה ואין על העושה חטא:

ה (א) זה ספר תולדות אדם. אשר יזכיר בפרשה ולפי דעתי ירמוז לכל התורה כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם עכ"א בכאן ספר ולא אמר ואלה תולדות אדם כאשר יאמר בשאר מקומות ואלה תולדות ישמעאל ואלה תולדות יצחק וכן כלן וטעם ביום ברוא אלהים אדם נמשך לפניו כי יתחיל באדם עצמו יזכיר בו שנברא מאין ולכך אמר ביום ברוא אלהים מאין האדם הזה הנזכר בדמות אלהים עשאו יפרש שהוא מעשה אלהים ובדמות אלהים והזכיר כי כאשר ברא אותו מאין כן ברא את אשתו ואמר ויברך אותם שנתן בהם כח תולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאד והכוונה לומר כי התולדות מברכת אלהים כי מהם לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן וטעם ויקרא את שמם אדם מפני ששם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכולם בהם בכח ועליהם הוא אמר זה ספר תולדות אדם וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסדרי שרטוטין מקצתן אמורין בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקצתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרים סתרי תורה ורזין אלא למי שראוין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם:

(ג) ויולד בדמותו כצלמו. ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו ובצלמו שאמר בו בדמות אלהים עשה אותו פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה ולא אמר זה בקין והבל כי לא רצה להאריך בהם אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היצירה הגיד בשת כי היה כמוהו בכח וביופי:

(ד) ויהיו ימי אדם. אחרי הולידו את שת בעבור ארך חיי אלה הראשונים יפרוט ימיהם קודם הולידם וגם אח"כ ויכלול כלם בסוף עד הדורות שאחר המבול והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם ושם שנולד קודם המבול חיה שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ושבו למאות ארבע ותראה שהיה זה בהם עד הפלגה וכאשר משל עליהם שנוי האוירות בהפלגה נתקצרו ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעם שבעים ושמונים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו אבל הצדיקים בדורות יראת ה' תוסיף בהם ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם ולא יכשר בעיני מאמר הרב שכתב במורה הנבוכים כי לא היה אורך השנים רק ביחידים האלה הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה החדוש הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה

בהם

ה ויהיו כל־ימי אדם אשר־חי תשע
מאות שנה ושלשים שנה וימת׃
ס ו ויחי־שת חמש שנים ומאת
שנה ויולד את־אנוש׃ ז ויחי־שת
אחרי הולידו את־אנוש שבע שנים
ושמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות׃ ח ויהיו כל־ימי־שת שתים
עשרה שנה ותשע מאות שנה
וימת׃ ס ט ויחי אנוש תשעים שנה
ויולד את־קינן׃ י ויחי אנוש אחרי
הולידו את־קינן חמש עשרה שנה
ושמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות׃ יא ויהיו כל־ימי אנוש חמש
שנים ותשע מאות שנה וימת׃
ס יב ויחי קינן שבעים שנה ויולד
את־מהללאל׃ יג ויחי קינן אחרי
הולידו את־מהללאל ארבעים שנה
ושמנה מאות שנה ויולד בנים
ובנות׃ יד ויהיו כל־ימי קינן עשר
שנים ותשע מאות שנה וימת׃
ס טו ויחי מהללאל חמש שנים
וששים שנה ויולד את־ירד׃ טז ויחי
מהללאל אחרי הולידו את־ירד
שלשים שנה ושמנה מאות שנה
ויולד בנים ובנות׃ יז ויהיו כל־ימי
מהללאל חמש ותשעים שנה
ושמנה מאות שנה וימת׃ ס יח ויחי־
ירד שתים וששים שנה ומאת שנה
ויולד את־חנוך׃ יט ויחי־ירד אחרי
הולידו את־חנוך שמנה מאות שנה
ויולד בנים ובנות׃ כ ויהיו כל־ימי־
ירד שתים וששים שנה ותשע מאות
שנה וימת׃ ס כא ויחי חנוך חמש
וששים שנה ויולד את־מתושלח׃
כב ויתהלך חנוך את־האלהים אחרי
הולידו את־מתושלח שלש מאות
שנה ויולד בנים ובנות׃ כג ויהי כל־
ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש
מאות שנה׃ כד ויתהלך חנוך את־

ז׳ בסבר · ס״ל נ״ע פ׳ בטעם · כל אורייתא חסר · פ״ז בטעם · כל אורייתא חסר · פ׳ בטעם · ו׳ מקפים בענין · ג׳ ר״פ · ב׳

ובנן׃ ה והוו כל יומי אדם
דחי תשע מאה ותלתין
שנין ומית׃ ו וחיא שת
מאה וחמש שנין ואוליד
ית אנוש׃ ז וחיא שת בתר
דאוליד ית אנוש תמני
מאה ושבע שנין ואוליד
בנין ובנן׃ ח והוו כל יומי
שת תשע מאה ותרתי
עשרי שנין ומית׃ ט וחיא
אנוש תשעין שנין ואוליד
ית קינן׃ י וחיא אנוש בתר
דאוליד ית קינן תמני מאה
וחמש עשרי שנין ואוליד
בנין ובנן׃ יא והוו כל יומי
אנוש תשע מאה וחמש
שנין ומית׃ יב וחיא קינן
שבעין שנין ואוליד ית
מהללאל׃ יג וחיא קינן
בתר דאוליד ית מהללאל
תמני מאה וארבעין שנין
ואוליד בנין ובנן׃ יד והוו
כל יומי קינן תשע מאה
ועשר שנין ומית׃ טו וחיא
מהללאל שתין וחמש שנין
ואוליד ית ירד׃ טז וחיא
מהללאל בתר דאוליד ית
ירד תמני מאה ותלתין
שנין ואוליד בנין ובנן׃
יז והוו כל יומי מהללאל
תמני מאה ותשעין וחמש
שנין ומית׃ יח וחיא ירד
מאה ושתין ותרתין שנין
ואוליד ית חנוך׃ יט וחיא
ירד בתר דאוליד ית חנוך
תמני מאה שנין ואוליד
בנין ובנן׃ כ והוו כל יומי
ירד תשע מאה ושתין
ותרתין שנין ומית׃ כא וחיא
חנוך שתין וחמש שנין
ואוליד ית מתושלח׃
כב והלך חנוך בדחלתא
דיי בתר דאוליד ית
מתושלח תלת מאה שנין
ואוליד בנין ובנן׃ כג והוה
כל יומי חנוך תלת מאה
ושתין וחמש שנין׃
כד והלך חנוך בדחלתא

רש״י

(כב) ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל (ס״א וקבל) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקדוש ברוך הוא וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (כד) כי לקח

ויהיו כל ימי ז׳ בענין וסי׳ ויהיו כל ימי אדם. ויהיו כל ימי שת. ויהיו כל ימי אנוש. ויהיו כל ימי קינן. ויהיו כל ימי מהללאל. ויהיו כל ימי ירד. ויהיו כל ימי מתושלח: ויחי שת ה׳ בטעם. וסי׳ שילנ״ע שת. ירד. למך. נח. עבר: ויתהלך ג׳ וסי׳ ויתהלך חנוך את האלהים. וחברו. ויתהלך בתוך אריות: ויהי כל ימי ג׳ בענין וסי׳ ויהי כל ימי חנוך: ויהי כל ימי למך. ויהי כל ימי חנוך:

תולדות אהרן ויתהלך חנוך. עקידה מ״ג שער ק׳:

רמבן

בהם והם אינם נביאים ולא צדיקים וטובים לעשות להם פה אף כי דור אחר דור ותיקון ההנהגה והמזון איך תאריך ימיהם כפלי כפלים מכל הדור ההוא ויתכן שיהיו גם כן האחרים מתנהגים בטוב ההנהגה ההיא ותאריך לכלם או לרובם ואיך לא תגיע החכמה בהנהגה הטובה ההיא לאחד מכל בני נח אחר המבול אבל היה בהם קצת מחכמת אבותם. והיא מתמעטת והולכת דור אחר דור:

אבן עזרא

ינקה לא ינקה: חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי ה׳ אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח וי״ת התהלך נח כמו הרגיל: כי

ספורנו

הראשונים כי גם הבל לא הקריב עד שקדמו קין: (כב) ויתהלך חנוך את האלהים. התהלך בדרכיו

הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ י"ג
שביעי ס כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃
כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע ו' מ"ל
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים
שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה ה' בטעם
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ כט וַיִּקְרָא אֶת־
שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ ס' בב' טעם
וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ו' מ"ל
אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי ג' ומפיק ה"א
הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה
וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ג' חס'
לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים ג'
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃
ו א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ
בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם ד'
כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל ג' חס'
אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־ ג'
יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא ל. כ'

דַיְיָ וְלֵיתוֹהִי אֲרֵי לָא אֲמֵית
יָתֵיהּ יְיָ׃ כה וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח
מְאָה וּתְמָנַן וּשְׁבַע שְׁנִין
וְאוֹלִיד יָת לָמֶךְ׃ כו וַחֲיָא
מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְאוֹלִיד יָת
לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וּתְמָנַן
וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ כז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי
מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין
וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית׃ כח וַחֲיָא
לֶמֶךְ מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין
שְׁנִין וְאוֹלִיד בָּר׃ כט וּקְרָא
יָת שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין
יְנַחֲמִנַּנָא מֵעוּבָדָנָא
וּמִלֵּאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא דִי
לַטְיַהּ יְיָ׃ ל וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר
דְאוֹלִיד יָת נֹחַ חֲמֵשׁ מְאָה
וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ לא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי
לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין
וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית׃ לב וַהֲוָה
נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין
וְאוֹלִיד נֹחַ יָת שֵׁם יָת חָם
וְיָת יָפֶת׃ א וַהֲוָה כַּד
שְׁרִיאוּ בְנֵי אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי
עַל אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא
אִתְיְלִידוּ לְהוֹן׃ ב וַחֲזוֹ בְנֵי
רַבְרְבַיָּא יָת בְּנָת אֱנָשָׁא
אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנּוּן וּנְסִיבוּ לְהוֹן
נְשִׁין מִכֹּל דִּי אִתְרְעִיאוּ׃
ג וַאֲמַר יְיָ לָא יִתְקַיַּים דָּרָא
בִּישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם בְּדִיל דְּאִנּוּן

ואיננו י"ב וסי' כו' במסרה רבתא : ושמונים ו' מלאים וסי' ויחי מתושלח . ותשקוט הארץ דאהוד . ויהי בשמנים שנה וארבע מאות . ויך במחנה אשור דמלכים . ואם בגבורות . בהראותו את עושר . וכל ד"ת דכוו' במ"א ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים : זה ח' מילין בתרי טעמי בתלשא גדולה וגריש וסי' זה . קרבו . שובו . ולאלה . זאת . והקורא יטעים הגריש קודם התלשא אף על פי שהתלשא גדולה עומדת בראש התיבה קדמא דגרישין בתרא דתלשא וסי' כי תכלה לעשר : ידינו ו' מלאים וסי' זה ינחמנו . ידינו לא שפכה . רפו ידינו . אשור לא יושיענו . ויהי נעם ב' בפסוק . וילדו ה' וסי' כו'

תולדות אהרן זס ינחמנו . סנהדרין קיג : ויהי נח בן . סנהדרין סט : ויהי כי החל . מגילה דף י בתרא
יז : ויאמר ה' לא . סנהדרין קח וקה ספר הזוהר סוף אדרת נשא כל הפרשה (סנהדרין כו) : בשגם
סוף . חולין קלט (מיר נו) :

לקח אותו . לפני זמנו כמו (יחזקאל כד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך :
(כח) ויולד בן . שממנו נבנה העולם (ב"ר) : (כט) זה ינחמנו . ינח ממנו את
עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם
והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של
אדם הראשון ובימי נח נחה
וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו
כך אין טעם הלשון נופל על
השם ואתה צריך לקרות שמו
מנחם : (לב) בן חמש מאות
שנה . א"ר יודן (בב"ר) מה
טעם כל הדורות הולידו לק'
שנה וזה לחמש מאות שנה
אמר הקב"ה אם רשעים הם
יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם
צדיקים הם אטריח עליו לעשות
תיבות הרבה כבש את מעיינו
ולא הוליד עד חמש מאות שנה
כדי שלא יהא יפת הגדול
שבבניו ראוי לעונשין לפני
המבול דכתיב כי הנער בן
מאה שנה ימות (ישעיה ס"ה)
ראוי לעונש לעתיד וכן לפני
מתן תורה : את שם את חם
ואת יפת . והלא יפת הגדול
הוא אלא בתחילה אתה דורש
את שהוא צדיק ונולד כשהוא
מהול ושאברהם יצא ממנו וכו'
ב"ר : (ב) בני אלהים . בני
השרים והשופטים דבר אחר בני
אלהים הם השרים ההולכים
בשליחותו של מקום אף הם
היו מתערבים בהם כל אלהים
שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח
אתה תהיה לו לאלהים (שמות
ד) ראה נתתיך אלהים (שם
ז) : כי טבת . אמר רבי יודן
(בב"ר) טבת כתיב כשהיו
מטיבין אותם מקושטת ליכנס
לחופה היה גדול נכנס ובועלה
תחלה : מכל אשר בחרו . אף
בעולת בעל אף הזכר והבהמה
(ב"ר) : (ג) לא ידון רוחי
באדם . לא יתרעם ויריב רוחי
עלי בשביל האדם : לעלם .
לאורך ימים הנה רוחי נדון
בקרבי אם להשחית ואם לרחם
לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם
כלומר לאורך ימים : בשגם
הוא בשר . כמו בשגם בסגו"ל
כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא
בשר ואף על פי כן אינו נכנע
לפני ומה אם יהיה אש או דבר
קשה . כיוצא בו (שופטים ה)
עד שקמתי דבורה כמו שקמתי .
וכן שאתה מדבר עמי כמו
שאתה אף בשגם כמו בשגם :
והיו

(כד) כי לקח אותו אלהים . מת וכן קח נא את נפשי הנני לוקח ממך את מחמד
עיניך ואחר כך פירש מה היה ותמת אשתי וזאת הלקיחה על חנוך אין שם
זכר מגפה ולא ויגוע והטעם אשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני וכן
במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה
והמשכיל יבין : (כט) וטעם זה
ינחמנו ממעשינו . שידע על יד
אדם כי נביא היה כי על יד זה
הנולד תחיה האדמה או רצו
זה בדרך חכמה וכן היה כי על
ידו נתקיים העולם גם הוא
היה איש האדמה כי כן כתוב
גם יתכן שנקרא שמו נח כמו
ירובעל אחר שעבד האדמה
והצליחה ונח הפך העצבון
והטעם זה ינחמנו וננוח מעצבון
ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון
הלב כי העברים ישמרו הטעמים
ולא המלות והעד ירבשת
וירבעל והשואלים מי היתה
אשת קין ושת מה טעם לשאלה
הזאת כי כתוב באדם ויולד בנים
ובנות וכן כלם : (א) ומלת
החל מתחלה והוא מבנין
הפעיל : לרב . שם הפועל :
(ב) בני האלהים . בני השופטים
שהיו עושים בארץ משפט
אלהים ויש אומרים כי האלהים
במקום הזה קודש והבנים הם
הקדושים אשר בארץ כטעם
בנים אתם ויש אומרים כי בני
האלהים בני שת ובנות האדם
בנות משפחת קין והישר בעיני
להיות בני האלהים היודעים
דעת עליון בחרו להם נשים
שהיתה מערכת שמים כל אחת
נמשלת לכל אחד והתולדת
כתולדת על כן יצאו מהם
גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם
בחזקה : (ג) לא ידון רוחי .
יש אומר שהוא כמו וישב חרב
אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן
והעד אתברית רוחי רק יהיה
ידון פירש אחר כמו אם יעלה
לשמים שיאו שהוא מנחי העין
ובהיותי נשא ורבים אחרים ויש
אומרים שחסרו כמו וישב
העפר והוא מגזרת דין כי הרוח
דיין בגוף : בשגם . השי"ן כמו
שככה ויהיה טעמו לא יעמד
רוחי שאתו היתה וכן קהלת
אמר והרוח תשוב אל האלהים
אשר נתנה רק רוח האדם
לבדו בעבור זה החמס ועוד
בעבור שהאדם בשר והוא יגיע
עד עת ויחסר כאשר יגלה
העשוי

בעל הטורים שנה בשמים עד"י בגימטריא חנו"ך . ושדי בגימטריא מיטטרון שלקח הקב"ה א' מאותן של קודם דור המבול ואחד של אחר דור המבול . דהיינו חנוך ופנחס ועלם לשמים
שעידו עליו ובאר בחנוך שהיה דור שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיות . וכן משה שהיה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים :

ספורנו

בדרכיו להטיב לזולתו בצדקה ותוכחת : (כט) זה ינחמנו . התפלל שזה ינחמנו
בהצליחו מנוחה ממעשינו' כי מלת נח תורה מנוחה כמו ונוח מלויביה' : ך (ג) לא ידון
רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר . אינו ראוי שלעולם יהיה מדון לפני ופתחון פה
לחלוק

רמבן

ך (א) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה . כאשר הזכיר הכתוב נח
ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו
בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאם ימים רבים עד שהיה נח בן
ד' מאות ושמנים שנה ואז גזר עליהם הקב"ה שלא ידון רוחו בהם לעולם אבל

יאריך עוד להם שנים עד שתתמלא סאתם כי כן משפטי האלהים : בני האלהים . בני השרים והשופטים לשון רש"י וכך הוא בב"ר אם כן יספר הכתוב כי הדיינין
אשר להם לעשות המשפט ביניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם . כי טובות הנה כמו כי תראה חמור שונאך כי יקרא קן צפור לפניך כאשר הנה טובות
יקחו אותן להם לנשים באונס וספר הכתוב החמס ואמר עוד מכל אשר בחרו להבכים הנשואות לאחרים אבל לא הזכיר הכתוב האיסור בהם בפי' ולא נגזר עליהם
העונש רק על החמס לפי שהוא ענין מושכל אינו צריך לתורה :
(ג) בשגם הוא בשר כמו בשגם בסגול ופי' רש"י בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע מלפני מה אם יהיה אש או דבר קשה ואין

רש"י

והיו ימיו וגו'. עד ק"כ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול. ואת"ל משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו) כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא צחצוח פשוטו:

(ד) הנפילים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברים לשון ענקים הוא: בימים ההם. (ב"ר) בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה ים אוקינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם: אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע"ש אבדן שנמוחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם:

(ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממרידן כב"ר: ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום אמדת רחמים למדת הדין עלה נתעשת לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות (במדבר כג) ובן אדם ויתנחם (דברים לב) ועל עבדיו יתנחם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה (שמואל א טו) נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו (שם ב יט) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת אחרים אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין ברא"ם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי: מאדם עד בהמה. אף הם השחיתו דרכם (ב"ר) ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו: כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

מקרא

בָּשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃
ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ
ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃
ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃
ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ

קמ"ו אמצי"ה יחזקיה"ו

(ג' · ג' במ"פ · ל' · מפטיר · ג' וח' אנשי · ד' דס' · ס"ס באות · ב' דס' · ל' · ל' · ב' דס' · ל' · ל' · ל' · ג' ר"פ · ק"ס)

תרגום אונקלוס

בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן׃
ד גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דִּי יַעֲלוּן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנָת אֲנָשָׁא וְיָלְדָן מִנְּהוֹן אִנּוּן גִּבָּרַיָּא דְּמֵעָלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃
ה וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבָת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא׃
ו וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יַת אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוּקְפְּהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ׃
ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יַת אֱנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנּוּן׃
ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃

אבן עזרא

הטעוי לעושה: והיו ימיו. יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן מצאנו מעט רק על הרוב ידבר ואין זה אמת כי הנה שם חיה שש מאות וכל הדורות אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה והאמת מה שאמר המתרגם ארמית שנתן קץ לאדם כטעם ועוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו: (ד) ופירוש נפילים שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם. וטעם אחרי כן אחר המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים: (ו) וינחם ה'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם. וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח ה' במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך ויפרשוהו ויעד ואמרו כי לבו הוא הנביא ואילו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל והנה מצאנו שנקרא הנביא לב: (ז) ויאמר. אל לבו או אמירה למלאכים וי"א לנח והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה (ח) חן. מגזרת רחמים ותחנה ומשקלו קן ושניהם מפעלי הכפל וטעם מציאת חן כמו לא חסה עליך עין:

מסורה רבתא

במסורה רבתא: בני האלהים ד' וסי' ויבאו בני האלהים. הנפלים היו בארץ. ויהי היום ויבאו וחברו: בחרו ג' קמץ ויקחו להם נשים. ובאשר לא חפצתי בחרו. ויראת ה' לא בחרו אנ"ך: הנפלים ג' ב' חסר וא' מלא וסי' הנפלים היו בארץ. ושם ראינו את. ב' בפסוק קדמאה דפסוק מלא: אחרי כן ג' במצעות פסוק וסי' וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים. אחרי כן ישלח אתכם. אחרי כן יאכלו הקראים: וירא ה' ד' דס' באו' וסי' וירא ה' כי רבת. וירא ה' כי שנואה. וירא ה' כי סר לראות. וירא ה' וינאץ: וכל יצר ב' דס' וסי' וכל יצר מחשבות לבו. דע את אלהי אביך: אל לבו ב' בתו' וסימן ויתעצב אל לבו. וירח ה' את ריח הניחוח. וכל שאר אוריתא על לבו. וכל נביאים וכתובים אל לבו במ"ב על לבו וסי' אות' זכר ה'. וישם דניאל את הדברים: מאדם עד בהמה כל בראשית וידבר ותהלים מאדם עד בהמה וכל אלה שמות וירמיהו מאדם ועד בהמה: ונח ג' ר"פ וסי' ונח מצא חן. ונח בן שש מאות שנה. ונח דניאל ואיוב:

תולדות אהרן וירא ה' כי. מגלה דף י סנהדרין קח: רק רע כל. סכה כב קדושין ל' בתרא יז: וינחם ה' כי. סנהדרין קח: ויתעצב אל. עקידה שער ט עיקרי' מב קיע: כי נחמתי. סנהדרין קח: ונח מצא חן. סנהדרין שם:

בעל הטורים

בעל הטורים הנפלים ג' אחד מלא ושנים חסרים הנפלים היו בארץ חסר ושם ראינו את הנפילים בני ענק מלא מן הנפלים חסר וזה סיחון ועוג כו' כדאיתא בנדה. סימון ועוג בני שמחזאי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר:

רמב"ן

בפי' הזה טעם או ריח ור"א פי' כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור החמס הזה ועוד בעבור שהאדם בשר ויגיע עד עת ויחסר והנה הוא כמו גם בשהוא בשר ומה צורך לטענה הזאת וידוע כי בשר המה ונגזר עליהם המיתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב והנכון בעיני כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ואיננו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו והענין לומר כי האלהים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו והנה נמשך אחרי הבשר ובתאוות הגופניות נמשל כבהמות נדמו ולכן לא ידון עוד רוח אלהים בקרבו כי הוא גופני לא אלהי אבל יאריך להם אם ישובו והנה זה כטעם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב:

(ד) **הנפלים** לשון רש"י שנפלו והפילו את העולם וזה בבראשית רבה ובעלי הלשון אמרו שנקרא כן בעבור שיפול לב אדם עליו מפחדם וכן האימים: בימים ההם לשון רש"י בימי דור אנוש וגם אחרי כן שראו באבדן דור אנוש שעלה אוקינוס והציף שלישו של עולם ולא נכנעו ללמוד מהם ורבי אברהם פירש גם אחרי המבול כי בני ענק היו ממשפחת בני האלהים ואם כן או תהיינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם או שיודה במאמר הדורש בעוג שפלט מן המבול ויוסיף הוא שנמלט גם אחרים עמו והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות והיו האנשים האלה הנולדים הראשונים מאד ואם בשלמות גדולה

ספורנו

לחלוק ולומר שאע"פ שהאדם ראוי לעונש רב במריו בשביל היותו בצלם ובדמות מ"מ ראוי גם כן נרחם עליו בשביל שגם כן הוא בשר מביא לחטוא לא צלם ודמות בלבד: והיו ימיו. יהיה לו לזמן לתשובה: מאה ועשרים שנה. שבין כך היה נח עושה התיבה ומוכיח אותם ומתרה בם כדברי רבותינו ז"ל: (ד) הנפלים. היו בארץ בימים ההם שקבע להם האל ית' הזמן לתשובה: וגם אחרי כן. שלא שבו כלל: (ה) כי רבה רעת האדם. לשעבר: וכל יצר מחשבות לבו. לעתיד שלא היו שומעים למוכיח ואין לקוות שישובו: (ו) ויתעצב אל לבו. כי לא יחפוץ במות המת. והפך ישמח ה' במעשיו: (ח) ונח מצא חן. להציל גם בניו ובנותיו לא מפני שהיה ראוי לכך אבל על צד חנינה זכהו האל ית' לזה כאמרו ושלשת האנשים האלה בתוכם נח דניאל ואיוב חי ה' אם בנים ואם בנות

בנות יפלו שמה לבדם יגלו וזה כי לא למדו את דורם לדעת את ה' כאברהם משה שמואל וזולתם כאמרם ז"ל עילם והם דניאל וחביריו זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד וכן נח אע"פ שהוכיח על המעשים המקלקלים ענין המדינות לא הורה אותם לדעת האל ית' וללכת בדרכיו אע"פ שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה כי אמנם הצדיק המשלים עצמו בלבד הוא ראוי שימלט עצמו בלבד אבל המשלים גם את זולתו הוא ראוי שימלט גם את זולתו כי בזה יש תקוה שיחזירם בתשובה כאמרם ז"ל (ברכות פרק מי שמתו) אם ראית ת"ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שודאי עשה תשובה :

גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת ויולד בדמותו כצלמו . ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד ע"ג והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון וכך אמרו בב"ר זה ספר תולדות אדם ואין הראשונים תולדות ומה הן אלוהות בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים בחזקם ולרוב תאותם היו בוחרים הנשים הטובות בעלות הקומה והבריאות וספר בתחלה כי יקחו אותם להם לנשים דרך חמס ואח"כ ספר כי יבאו דרך זנות אל בנות האדם שאינם באותה המעלה ולא יודע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה נולדו שהם גדולים מאד אבל הם נופלים מאבותם בגובה ובא כלשון לא נופל אנכי מכם והמה גבורים כנגד שאר בני האדם ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו בבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם ופירוש אשר מעולם כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן וזה פשט הגון בפרשה הזאת אבל המדרש אשר לרבי אליעזר הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמ' במס' יומא הוא הנאות בל' הכתוב יותר מן הכל אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין ההוא :

(ו) **וינחם** ה' ויתעצב אל לבו . דברה תורה כלשון בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם וענין אל לבו כי לא הגיד זה לנביא שלוח אלהים וכן הלשון במחושב כדרך לדבר אל לבו וזולתו ובב"ר בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הסרסור והארדיכל והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים : **ונח** מצא חן בעיני ה' שהיו כל מעשיו לפניו נאים ונעימים וכן כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם כדרך ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר ותהי אסתר נושאת חן בעיני וגו' והזכיר זה כנגד מה שאמר בדורו שהיו כל מעשיהם לעצבון לפניו ית' ואמר בו שהיה לחן בעיניו ואח"כ ספר מדוע היה טוב לפני האלהים כי היה צדיק תמים :

האדרת אליהו על פרשת בראשית לסיומו רב הכמות מאד הוכרחנו להדפיסו בסוף הספר למען לא יתרחקו הפרשיות זו מזו הרבה :

ספר כלי יקר על פרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ

מה שהתחיל התורה בבי"ת לפי שבכל ספר קהלת דמה שלמה המלך התורה לשמש שאין מהלכה כי אם בשלש רוחות כצורת הבי"ת הפתוחה לצפון ונתינתה ע"י משה שפניו כחמה . ואולי הטעם לפי שהיצה"ר המתנגד אל התורה בא מצפון והוא פורץ גדר התורה כמ"ש ואת הצפוני ארחיק מעליכם וכן הזהב אשר מצפון יאתה מתנגד אל התורה על הרוב הם בורחים זה מזה כמ"ש טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך ואין כאן מקומו לדבר מזה יותר . ויתכן לפרש עוד על דרך שנאמר חכמת בנתה על כן התחיל חכמת התורה בבי"ת כי היא גברת הבית הכללי :

בראשית ברא אלהים . מן הראוי היה להתחיל התורה בשם אלהים עד שהוצרכו רז"ל לשנות לתלמי המלך ולכתוב אלהים ברא בראשית וע"ז נתנו המפרשים טעם לשבח לפי שמציאות הש"י אי אפשר להשיג כי אם מצד דרכיו ופעולותיו ומעשה ידיו אשר ברא המה יעידון יגידון יתנו עדות נאמנה על מציאותו ית' לכך נקט תחילה בראשית ברא ואח"כ נודע אלהים . וקשה על זה דהו"ל למכתב ברא אלהים בראשית כי כל מה שיכול להקדים השם הדין נותן להקדימו שהרי אין מציאות השם תלוי בידיעת הדברים המוקדמים ביצירה אשר על זה מורה מלת בראשית לדעת רוב המפרשים . ועוד שבעל העקידה סמך פירוש זה על המדרש האומר ועונתך תרבני מלך ב"ו מזכיר שמו תחילה ואח"כ מעשיו אבל הקב"ה משהזכיר מעשיו הוא מזכיר שמו ויש להתבונן מהו ענותנותו בזה ומהו זה שאמר תרבני במה הרבה והגדיל אותנו . והקרוב אלי לומר כי רש"י רצה לתקן כל זה במה שאמר אין המקרא הזה אומר אלא דורשני בשביל התורה ועמו שנקרא ראשית כו' ר"ל לפי שאי אפשר להכיר מציאות הש"י כי אם ע"י התורה וישראל . ע"כ נקראו ראשית כי שניהם הקדמה לבא על ידם לידי הכרת מציאות הש"י כי התורה מפרסמת אמונת החידוש ואלהותו ית' . וישראל גם הוא ידע לפרסם מציאות הש"י מצד הקבלה שקבלו איש מפי איש עד אדם הראשון שראה את העולם חרב ובנוי והוא עד נאמן בחידוש העולם אשר הוא מופת על מחדשו ונתפשטה קבלה זו בזרע אברהם יצחק וישראל . ויש עוד דרך שלישי אבל אין כל אדם יכול לעמוד עליו והוא להכיר מציאת השם ית' מתוך החקירה וידיעת כל הנמצאים שבכל שלשה עולמות וזה סדרם . מתחילה צריך החוקר להתבונן במהות הנמצאי' שבעולם התחתון כי היא החקיר' הקלה שבעולם . ואחר ידיעת מהותם יתבונן גם במהות הנבראים שבעולם האמצעי . ומשם יעלה דרך סולם השתלשלות המדרגות לידיעת מהות העולם העליון . ומשם יעלה לידע ולהשיג כי יש אלוה נמצא רוכב על כולם אשר סדרם על זה האופן כמראה אשר ראה יעקב בארבע שליבות הסולם שהיה מוצב ארצה היינו השגת העולם התחתון . וראשו מגיע השמימה זהו העולם התיכון . והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו זהו העולם העליון . והנה ה' נצב עליו כי אז השיג על השלימות מציאת הש"י. אמנם דרך חקירה זו לא רבים יחכמו לבא בסוד אלוה . מתוך היות האדם עובר בעמק עכור העולם החומרי הלזה על כן די לאדם כשישיג מציאותו ית' מצד הקבלה כאמור ומצד התורה כאמור . ועל זה אמרו רז"ל שהתחתונים מזכירין שמו ית' אחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה' . אבל העליונים אין מזכירין השם כי אם לאחר שלשה תיבות שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' . לפי שהעליונים כח שכלם זך ונקי ונקל להם לעמוד על מהות חקירת שלשה עולמות אלו על כן אין רשאין להזכיר השם כי אם אחר ג' קדושות דהיינו שישכילו תחלה במהות כל נמצאי מטה ויבינו מקום מוצאם וע"י זה יקדישוהו ית' למטה . ומשם יעלו להבין במהות הנמצאים שבעולם התיכון ויקדישוהו ית' להמליכו גם עליהם . ומשם יעלו להבין גם במהות עצמותם ומשם יעלו להשגת שמו יתברך על כן אין מזכירין השם עד אשר יקדישוהו תחלה בכל שלשה עולמות . אבל התחתונים שאין שכלם זך כל כך ואין כל אדם יכול לעמוד על החקירה זו כי רבה היא על כן די להם לבוא לידי הכרת מציאות הש"י אחר שתי תיבות שמע ישראל כי שמע היינו לשמוע דברי התורה הזאת המפרסמת אלהותו ית' ישראל היינו הקבלה שנתפשטה בישראל מן אדה"ר עד אברהם שהיה מכריז ומפרסם אלהותו ית' כמו שפי' רש"י על פסוק ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וממנו נתפרסם אלהותו ית' בכל זרע ישראל ויהודה כמ"ש נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו . לכך נאמר בראשית ברא ואח"כ אלהים רמז שלשתן כי בראשית היינו ישראל והתורה שנקראו ראשית וע"י הבריאה נודע אלהים וזהו דרך ענוה שהקדים ברמז שם של ישראל לשמו ית' והוא באמת תפארת יקר וגדולה לישראל ע"כ נאמר וענותך תרבני . וי"א שענוה זו היא מה שנתעסק בתחילה בצרכי עולמו ואח"כ פרסם שמו יתברך :

אמר ר"י לא היה צריך להתחיל את התורה וכו' . אלא כדי שלא יאמרו האומות לסטים אתם כו'. וקשה ומה בכך אם יאמרו לסטים אתם וכי בעבור זה ישנה סדר התורה . תשובה לזה לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר כי יאמרו לית דין ולית דיין וכל דאלים גבר כי אילו היה לעולם מנהיג המסדר עניני מוצאו ומובאו למה לא מיחה בכם כשלקחת' בזרוע דרך לסטיות ארצות ז' אומות . כי מטעם זה לא נחתם גזר דינן של דור המבול כי אם בעבור הגזל כמו שאמר גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית כי מה שהטא זה גדול מזולתו אינו בעבור עצם החטא כי אם בעבור הרעה הנמשכת ממנו שהחוטא בגזל לא ישים אשם בנפשו ויאמר אין פשע כי אין אלהים שופטים בארץ ועל כן הוא חבר לאיש משחית ר"ל לדור המבול שנאמר בהם כי השחית כל בשר את דרכו כי גם המה כפרו בעיקר ואמרו מה שדי כי נעבדנו וגו' וזה הוליכם לעשות חמס וגזל בארץ . ולפי שמניעת הגזל יסוד לכל האמונה על כן הקדימו הקב"ה והזהיר עליו במצוה ראשונה החדש הזה לכם כי שם נאמר משכו וקחו לכם צאן משלכם להוציא הגזול כן פירש בעל הטורים . וכן יצחק כשצוה להביא לו שני גדיי עזים אחד לעשות ממנו קרבן פסח אמר וצודה לי ציד פירש רש"י מן ההפקר ולא מן הגזל . ולפי שעשו לבבו לא כן ידמה כי אם לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל ע"כ סבב הקב"ה שלא הביא כי אם יעקב שהיה נזהר בגזל . וכן שור שהקריב אדם הראשון אחז"ל שהיה לו קרן אחד במצחו להורות שלפי שהיה אדם הראשון קרן אחד רצה לומר שהיה יחידי בעולם ולא היה גוזל משום בריה ע"כ נתקבל קרבנו . וכל זה כדי להרחיק הגזל והלסטיות המביא לידי כפירה ואפיקורסות . ומה שאר"י לא היה צריך להתחיל כו' אין הפי' שלא יכתוב בתורה כלל כל הסיפור שמבראשית עד החדש הזה לכם שהרי יש בו ערך גדול בסיפור חידוש העולם כי הוא מפרסם מציאות השם ית' וסיפור דור המבול מפרסם השגחתו ית' לשכר ועונש . מלבד מה שנכתבו בו כמה מצות אשר מן החי לנח ומילה לאברהם וגיד הנשה על ידי יעקב . אלא שרצה לומר מאחר שעיקר התורה למצותיה נתנה אם כן היה לו להתחיל התורה במצוה ראשונה וסיפור זה מבראשית עד החדש הזה לכם די בזה כשיקבענו בסוף התורה . על זה בא כמתרץ ואמר אילו היה כותב כן היה מעיקרא דדינא פרכא והיה בזה נתינת יד לפושעים לפקור על התורה ובקראו החדש הזה לכם כ"ש דפקר טפי ויאמרו ודאי משה בדא מלבו מצוה זו כי איך יצוה ה' בו על הגזל באמרו משכו וקחו לכם משלכם דווקא והרי אתם לסטים כי לקחתם ארצות ז' אומות ולא מיחה בכם ה' כי אולי לא יקרא התורה מראש ועד סוף . על כן הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא על ידי לסטיות לקחו כי אם בצדק ובמשפט זש"ה כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים מעשה ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו כי עיקר הגדה זו שהגיד כח מעשיו לעמו הכל היה כדי להורות שמעשה ידיו אמת ומשפט שהתורה והלוחות מעשה אלהים והצדיקים שנבראו בשתי ידים הכל באמת ומשפט שהוא מונע הלסטיות ונאמנים כל פקודיו הפקודים אשר פקד ה' על ארצות ז' אומות כי ברצונו ית' נתנה להם וברצונו ית' נטלה מהם ויפקד המלך ה' פקודים אחרים עליה . ולפי פשוטו הוצרך להתחיל התורה מבראשית לפרסם אמונת החידוש כי זה יסוד לכל התורה כי לו הונח שהעולם קדמון אין מקום לקבלת התורה הבנויה על יסוד הבחירה על כן הוצרך להניח היסוד תחילה :

והארץ היתה תהו ובהו. מאי דהוה הוה ומה צורך בידיעה זו ונראה לומר לפי שמפשט ימי בראשית והלאה אין הקב"ה משנה שום דבר מכמות שהיה ועשה הקב"ה שעל ידי מעשי הרשעים יחזור העולם לתוהו ובוהו כמו בדור המבול וכן בחורבן הבית כתיב ראיתי את הארץ והנה תהו והודיע לנו הכתוב שאם יקרה בזמן מן הזמנים שע"י מעשה הרשעים יחזור העולם לתהו לא יהיה נחשב שינוי בבריאה אלא יחזור העולם לכמות שהיה כי משבעו להיות תהו ובהו וחשך וע"י מעשה הצדיקים עשה הקב"ה הפך טבעו וברא האור לצדיקים וע"י קלקול המעשים יחזור העולם לכמות שהיה ולא יהיה נקרא שינוי בבריאה כי תנאי התנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית ומטעם זה מיעט האור וגנזו לצדיקים כי לא אדם הוא ית' ויתנחם אלא לפי שאם רשעי' בחשך ידמו בעבור קלקול מעשיהם לא יהיה נחשב לשינוי בבריאה וזהו דעת המדרש בב"ר והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים ט' מה ראה בעל המדרש הזה להוציא הפסוקים מפשוטם. ולפי מה שפירשנו דברי מדרש זה מבוארים כי פשוטו נשאר במקומו והדרשה תדרש גם מפשוטו. ומה שמסיק שם ועדיין איני יודע באיזו מהם חפץ אם במעשיהם של רשעים כו' תמצא מבואר בחיבורי הקטן הנקרא אורח לחיים בדרש של ר"ה ויו"כ ע"ש:

ויאמר אלהים יהי אור. כתיב בפרשה זו ה' פעמים לשון אור וביום הרביעי כתיב ה' פעמים לשון מאור בתוספת מ"ם ויש בזה כוונה נפלאה וזה כי מצינו לרז"ל שאמרו אור שנברא ביום ראשון נגנז ואיתא למ"ד הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי ונראין שני מדרשי' אלו כסותרים זה את זה והאמ' אינו כן כי הכל מודים שאור של יום ראשון היה אור גדול ונגנז ואלו המאורו' שנתלו ביום ד' אינן עצם האור אלא קבלו אורם מן ניצוץ אור העליון שנברא ביום ראשון לכך הזכיר בו לשון אור כי הוא היה עצם האור אבל במאורות של יום רביעי הזכיר בכל א' מאור בתוספת מ"ם להורות שקבלו אורם מן אור אחר גדול מהם כהוראת המ"ם ולפי זה אין המדרשים סותרים זה את זה כי אור הראשון נגנז לד"ה לצדיקים והמאורו' של יום ד' קבלו ניצוץ האור הראשון וא"כ ודאי הן הן המאורות כי החלק כלל בהכל ובזה מיושב גם כן מה שנברא ונגנז וזה פירוש יקר:

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. מה שלא נאמר יום ראשון לפי שארז"ל מזכירין מדת יום בליל' ומדת לילה ביום להוציא מלב אפיקורסים האומרים שמהתחלה אחת לא יצאו שני הפכים ועל כן גזרו אומר מי שברא אור לא ברא חשך על כן אמר ויהי ערב ויהי בקר דהיינו לילה ויום אע"פ שנראין הפכיין מ"מ שניהם יום א' יומו של א' כי אל אחד ברא לשניהם ופי' זה מחוור יותר מן פירש"י שפי' שבא להורות שהיה הקב"ה אחד שלא נבראו המלאכים עד יום שני כי מלאכים לא נזכרו כאן ומה ענין זה למאמר ויהי ערב ויהי בקר:

יהי רקיע. במ' חגיגה פ' אין דורשין אר"י אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשני פקעיות של שתי עד שגער בו הקב"ה והעמידו שנ' עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו והיינו דאר"ל מאי דכתיב אני אל שדי אני שאמרתי לעולמי די. וא"ד בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחי' והולך עד שגער בו הקב"ה כו'. ויש להתבונן מה הודיע לנו בעל המאמר בזה כי מה דהוה הוה. וכפי הנראה שבא להמליץ בעד האדם מה שאנו רואין כי בטבעו תמיד הוא נכסף שיתפשטו מעשיו לבלי תכלית בלי גדר ושיהיה הכל היתר בעיניו כל אשר חפץ יעש' ואם יונח האדם על טבעו אז אין גבול וקצה למרכבות חמדת תאותו ובהפקרא ניחא ליה שלא יהיה גדור וקשור בשום פעולה עד אשר גער ה' בנו ע"י זאת התורה הנותנת גבול ומדה לכל המעשים עד היכן יתפשטו ע"פ הרצון האלהי ועד היכן מותר לו לשלח רסן תאותו. ויש להפליא על האדם איך לא מצא בשכלו להגביל לעצמו גבול ומדה בכל מעשיו כמו מצות המושכלות ודומיהן בלי הערה אלהית אחר שהשכל מחייבן. על זה אמר אל תתמה על החפץ כי האדם קבל טבע מולידיו. יען כי כל האדם נוצר משמים ארץ וים כי הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ שנעשה כטיט ע"י המים כמו שפי' רש"י על פסוק ואד יעלה מן הארץ ומשלשתן נעשה איש שלם כי איש ר"ת ארץ ים שמים ועל הרוב נמצא טבע המוליד בנולד וגם האדם קבל טבע מולידיו שמים ארץ וים כי כולם היו מרחיבים והולכים לאין תכלית עד אשר גער בהם ה' כי מה שאמר היה הולך ומרחיב יאמר גם על הארץ כי מטעם זה הזכיר שני פקעיות ומאז והלאה נעשה טבע קיים לכל נוצר מהם שכמותם יהיו עושיהם שיש להם רצון להתפשט בכל מעשיו לאין תכלית. ולעומת זה בא בעל המאמר להוכיח את האדם לומר שאם קבל טבעם להיות לו חשק להתפשט כאמור הנה לפחות יקבל מהם גם את הטוב לעמוד בגערת הש"י כמו שהמה עומדים בגערת ה' במדה לא יצאו ממנו כמלא נימא כך יעמוד האדם בגערת ה' ובמדה ושיעור אשר הגביל ה' לנו בכל המעשים ע"י זאת התורה וזהו כוונת המאמר בילקוט פ' האזינו הסתכלו בשמים ובארץ וים כו' שמא שנו מדתם כו'. וזה טעם ארז"ל במצות ציצית תכלת דומה לים וים דומה לרקיע כו'. כי ע"י התכלת יזכור הים והרקיע וילמוד מהם לעמוד בגערת ה' שלא לשנות המדה כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת שלח לך. ומה שלא נאמר יהי רקיע ויהי רקיע כדרך שנאמר ויהי אור לפי שאין פתגם הרעה נעשה מהרה לפי' הרקיע המורה על המחלוקת לא נעשה תכף אבל האור שהוא טוב לכל נעשה מהרה לכך נאמר תכף ויהי אור:

ויקרא אלהים לרקיע שמים. לא רצה ה' שיקרא בשם רקיע כי שם זה מורה על הפירוד והמחלוקת מלשון וירקעו פחי הזהב לרוקע הארץ כי כל רקיע הוא מסך מבדיל בין שני דברים ומטעם זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת כי אין טובה כי אם במקום מציאת האחדות ולכך נאמר בשלישי שני פעמים כי טוב אחת למלאכת יום שלישי ואחת לגמר מלאכת המים שיש בו צד אחדות שנא' יקוו המים אל מקום אחד ובעבור אחדות זה הזכיר כי טוב אבל ביום ב' אשר ממנו יוצא כל שנוי והוא התחלה וכל שינוי ומחלוקת לא נאמר בו כי טוב ולא רצה ה' שיקרא בשם רקיע המורה על מסך מבדיל ובין אחים יפריד ונקרא בשם שמים המורה על השלום כי שמים נגזר מלשון אש מים שעשה שלום ביניהם ונתחברו ונעשים מהם שמים והיינו שאמרו רז"ל כל מחלוקת שהיא לשם שמים כו' ר"ל מחלוקת שתכליתו השלום כהוראת שם שמים וק"ל. ולפי פשוטו לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא היה בו בריאה חדשה כי הרקיע כבר נברא ביום ראשון וטעם לדבר לפי שיום שני התחלה לכל שינוי ופירוד על כן לא רצה הקב"ה להטביע טבע השינוי בשום נברא:

עץ פרי עושה פרי למינו. כי כל עץ נקרא עץ של פרי וכולם עושים פרי מקצתם למאכל ומקצתם לרפואה ומ"מ עושה פרי למינו נראה לפרש כי האדם עץ השדה הוא ודומה לו הן מצד תמונת קומתו הן מצד שיש לו השארות נצחי כמו האדם כמ"ש כי יש לעץ תקוה. וכל הדשאים מתיחסים לשאר הבעלי חיים הן מצד היותם נמוכים בקומה הן מצד שאין להם שורש וענף כי אם כציץ יצא וימל. והקב"ה ברא כל מין מאכל שיהי' נאות למזגו של האוכל וצירף כל מין למינו כמ"ש ומשביע לכל חי רצון ר"ל דבר שהוא רצונו מצד היותו קרוב לטבעו ומזגו לכך נאמר ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה כי אין העשב יאות אלא דווקא למין החי הבלתי מדבר החומרי. אבל אל האדם אמר הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' ואת כל העץ וגו' כי מצד חלק החומרי שבאדם יאות לו גם העשב ומצד עירוב הרוחניו' שבו יאות לו פרי העץ ואז ילך כל מין למינו לכך נאמר עושה פרי למינו למי שהוא מינו דהיינו האדם. ועשב מזריע זרע לא הזכיר בו למינו לפי שהוא גם כן לאדם אעפ"י שאינו מינו מכל וכל. אבל בעשייה הזכיר למינהו מצד שהוא מצד א' למינהו דהיינו לחלק החומרי שבאדם. ורז"ל אמרו שחטאה הארץ בזה כי הקב"ה אמר עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן על כן כשחטא האדם נפקדה גם היא על עונה ונתקללה. וכאן מקשים למה לא נתקללה מיד ונראה שלא קשה מידי יען כי עיקר הקלל' היתה שתוציא הארץ יתושין ופרעושין כמו שפי' רש"י על פסוק ארור' האדמה בעבורך וכל אלו דברים המזיקין לאדם וכ"ז שלא חטא האדם לא נתקללה האדמה להעלות דברים ארורים כי אף אם האדמה חטא' מ"מ האדם מה פשע כי ידלקו אחריו פרעושי' ויתושין אבל כאשר חטא גם האדם נעשו שניהם ראויים לקללה זו. ולקמן פ' אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה יתבאר בע"ה שרצון האל ית' הי' שתתן לנבראים חומר זך ודק והיא נתנה חומר גס ועב ואילו היתה נותנת חומר זך ודק היה כל עץ עצמו כטעם הפרי גם האדם לא היה נוטה אל המוחשות ביותר ולא היה בא לכלל חטא. אמנם מצד שעברה ונתנה חומר גס גרמה לעשות עץ עושה פרי ולא עץ פרי ודבר זה גרם ג"כ לחטא האדם אשר בסיבה זו נטה האדם אל החומריות ונפל על החטא על כן בכל חטאת האדם תלקה הארץ ונפקד עליה עונה כמו שיתבאר לקמן בע"ה. ונראה ליתן טעם אחר נכון בדבר כי לפי שראה הנחש שהארץ שינתה רצון בוראה ואף על פי כן לא נענשה על כן מצא הנחש מקום לומר על האשה לא מות תמותון אף אם תעבור על רצון בוראך כדרך שלא נענשה הארץ על מה שלא הוציאה עץ שטעמו כטע' הפרי ועל כן אמר הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן כלומר וכי ראוי העץ לאכילה עד שצוה לכם שלא תאכלו אפילו מן העץ ותאמר האשה מפרי עץ הגן נאכל מודה אני לדבריך שרק פרי עץ הגן ראוי לאכילה ולא העץ. ויאמר הנחש לא מות תמותון שהרי את אתה מודה שבזה שינתה הארץ ואף על פי כן לא נענשה כך לא תמותון גם אתם:

יהי מארת ברקיע השמים. מארת חסר כתיב פירש"י שהוא לשון מארה כו' אומר אני שלכך הזכיר ל' המארה על הארירה אל המאורות דווקא לפי שהמאורות הם סבת הזמן וכל הדברים הנופלים תחת הזמן יש בהם צער כארז"ל כ"מ שנא' ויהי בימי אינו אלא ל' צער ומסיק במ' מגילה דווקא במקום שנאמר בימי הוא ל' צער וטעמו של דבר לפי שכל דבר התלוי בימי' דהיינו הזמן יש לו צער אבל כל הנמצאים העליונים שהם למעלה מן הזמן ואין הזמן שולט בהם אין בהם שום צער לכך נאמר יהי מארת חסר שכל הדברים שתחת השמש יש להם מארת וצער כי הזמן מבלה הכל. ומ"ש בפרשה ה' פעמים ל' מאור וכן בפרשה ראשונה ה"פ ל' אור מסכים לדברי המדרש האומר ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים וכו' ורצה לפרש טעם לה' פעמים אור שהם כנגד חמשה חומשי תורה דהיינו מעשיהם של צדיקים:

ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף. ולהלן נאמר שנבראו העופות מן האדמה ורז"ל דרך פשר שנבראו מן הרקק נמצא שהעופות ממוצעים בין הבהמות שנבראו מן האדמה ובין הדגים שנבראו מן המים הורו בזה שג' מינים אלו לא נבראו כ"א בעבור האדם להיות לו לעבדים רמז לדבר עבד ר"ת **ע**וף **ב**המה **ד**גים כי את הכל נתן לו ה' לעבדים ויש לאדם יד בים וביבשה ובשניהם יחד כדי שלא ימצא האדם אחריו מאומה שלא ניתן ברשותו. ובדרך רמז מצינו כיתות בני אדם מתיחסים לג' מינים אלו כי מצינו שהרשעים הנוטים אחר חלק העפרורי ביותר נמשל כבהמות נדמו כי גם המה מן עפר מוצאם. והצדיקים נמשלו למים שחומרם דק מן חומר הארץ ונמשלו לדגים שעיקר חיותם במים. והבינונים נמשלו לעוף אשר יעוף בין שמים לארץ דהיינו הממוצע בין רוחניות לגשמיות וחומרו מן המים והעפר כאמור. ונראה שמטעם זה נאמרו בדגים ברכה כפולה פרו ורבו כדרך שהזכיר במין האדם. ובעופות לא נאמרה כי אם ברכה זאת והעוף ירב בארץ אבל בבהמות לא נאמרה ברכה כלל וכל זה מבואר מעצמו להנחתיני ומסכים לזה דברי רז"ל שלא נאמרה ברכה בבהמות וחיות מפני הנחש כו' כי בהמת היצר הרע אשר כחו מן הנחש הקדמוני שם ירבץ אצל כת הרשעים אשר נמשלו לבהמות והיתו ארץ והלוואי יתמעטו ולא ירבו. ויתבאר זה עוד בספר' בהעלותך שהאספסוף אשר בקרבו דהיינו הבינונים שאלו בשר ודגים מה שאינם מצויים וניתן להם בשר עופות מצא מין את מינו:

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. הרמב"ן כת' בשם רבי דוד קמחי שהקדוש ברוך הוא אמר לארץ נעשה אני ואתה כי הארץ נתנה יסוד חומרה כמו שנתנה לשאר

בעלי חיים והקדוש ברוך הוא נתן בו החלק הרוחני. ובצלמנו כדמותנו היינו שידמה לשניהם בגופו לארץ ובנשמתו לעליונים ומ"ש כי בצלם אלהים עשה את האדם לספר השבח שבו נגדל האדם משאר בעלי חיים ועל פירוש זה הסכימו רבים ובאו עוד פירושים רבים בענין אמירת נעשה ובענין הצלם והדמות. ונכון לומר שלכך אמר לשון נעשה להראות שררתו ית' דווקא כשברא את האדם להורות שעיקר מלכותו ית' נראה בבריאות מן האדם אשר יצר לכבודו וענין הצלם והדמות אעפ"י שנאמר ומה דמות תערכו לו וכתיב ואל מי תדמיוני ואשוה מ"מ מצינו שהקב"ה מתראה לנביאיו בדמיון דמות אדם כי בהר סיני נראה כזקן יושב בישיבה ועל הים נראה כגבור וכתיב ועל הכסא דמות כמראה אדם כי בכל אלה הדמיונות רגיל הוא ית' להתראות ועליו יכול להיו' שאמר בצלמנו כדמותנו אע"פ שבאמת אין לו ית' דמות וכבוד אלהים הסתר דבר:

וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה. לקמן פרשת נח הפך הסדר שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ובכל דגי הים וכן דוד הפך הסדר ואמר תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים ועוד שכאן נאמר וירדו ובפ' נח לא הזכיר רדיה וכן דוד אמר תמשילהו ושנוי זה הלא דבר הוא והקרוב אלי לומר בזה כי בג' מינים אלו יש כח ביד האדם למשול באחד יותר מחבירו והנה בבהמות וחיות וכל הרומש על הארץ יכול למשול ביותר כי המה מצויים אתו ויכול האדם לילך אחריהם בכל המקומות אשר המה הולכים ושבים ורצים מה שאין כן בעופות ודגים כי אין האדם יכול לכרות באויר ולירד אל תוך הים בקרקעיתו ומ"מ יש בו כח יתר בעופות מבדגים כי לפעמים האדם יכול לראותם לאיזו מקום המה פורחים ולרדוף אחריהם או ישלח חציו ויהמם מה שאין כן בדגים שהם מכוסים בים ויש צדים הרבה לריעותא. לפיכך כאן באמר וירדו שיש במשמעותו לשון ירידה שאם אינו זוכה נעשה ירוד לפניהם ואינו יכול להם כלל הזכירם בדרך לא זו אף זו והקדים דגת הים כי לא זו שלא יהיה מושל בהם כי זה אינו חידוש כל כך מאחר שאינו יכול לילך למקום שהדגים הולכים גם עינו לא שלטה בהם אלא אפילו בעופות שיכול לראותם כשבורחים מלפניו מ"מ לא ישלוט בהם ולא זו בעופות אלא אפילו בבהמות לא ישלוט אבל בפרשת נח וכן דוד המלך לא הזכירו לשון רדייה כ"א לשון מורא וחתת וממשלה שאין במשמעותם לשון ירידה א"כ ודאי מדברים בזמן שהאדם זוכה ואז הוא מושל בהם ע"כ מזכירם בדרך לא זו אף זו והפך הסדר שלא זו שימשול בהולכים על הארץ אלא אפי' בעופות ולא זו בעופות שיכול לראותם לפעמים אלא אפי' בדגים וק"ל:

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אע"פ שכבר הזכיר כי טוב ביצירת כל יום ויום מ"מ חזר כאן ואמר והנה טוב אחר יצירת האדם להורות שכל הנבראים הקודמים לא נבראו כי אם בעבור האדם ואע"פ שנא' בהם כי טוב נאמר על שם העתיד אבל לא היו עדיין בשלמותם וטובם עד שנברא האדם אשר בעבורו נתהוו כולם אז ראה וספר והנה טוב מאד ותדע כי יש הפרש בין כי טוב ובין והנה טוב מאד לפי שלשון כי הוא מסופק כאילו אינו ודאי בהרי בכל מקום לשון כי על הספק לפי במל' כי מורה על הזמן כמו כי תבא כי תצא ר"ל וירא אלהים כי טוב היינו שהיה מצפה אימתי יבוא הזמן שיהיה נגלה מה שטובם אבל והנה טוב מורה על הודאי ורז"ל אמרו במדרש שהיה הקב"ה מתוכח עם המלאכים אם לברוא את האדם או לא ואילו היה הדין נותן שלא לברוא את האדם היה מציאת כל הקודמים לבטלה לכך נאמר בהם כי טוב המורה על הספק אבל כשנברא האדם אז נעשו ודאי טוב לכך נאמר את כל אשר עשה והנה טוב לשון והנה מורה על הזמן של עתה שבו נברא האדם ואז נראה למפרע מה טובם ומה יפיים של כל הנמצאים הקודמים והוסיף כאן מאד מה שלא הזכיר קודם זה להורות שע"י האדם נעשו טוב מאד רמז לדבר מא"ד אותיות אד"ם. ויש לפרש עוד כמשל המאכל בשר ודגים שכל אחד בפני עצמו טוב אבל אם יתערבו יתקלקלו אבל אלו הנבראים לא זו שהיו טובים כל אחד בפני עצמו אלא אפי' בצרופם יחד כולם היו ג"כ טובים וזהו שאמר כל אשר עשה והנה טוב מאד:

יום הששי. הוסיף ה"א בששי לומר שתנאי התנה הקב"ה עמהם על מנת שיקבלו ישראל ה' חומשי תורה או כולכם תלוין עד יום ו' בסיון כי ה"א במלואו עולה ו' וטעמו של דבר כי העליונים והתחתונים הם שני הפכים ולא יתקיימו כי אם ע"י איזה אמצעי המצרף ומחבר שני חלקים הפכיים אלו וזהו האדם שיש בו חלק גשמי וחלק רוחני חלק אלוה ממעל והשארות החלק הרוחני תלוי בקבלת התורה א"כ אילו לא קבלו ישראל התורה לא היה כאן שום אמצעי לחבר שני הקצוות ההפכים והיה ההכרח נותן להחזיר העולם לתהו ובהו. ואל תשיבני מן הזמן שקודם מתן תורה כי לעולם היו בעולם צדיקים עוסקים בתורה כגון שם ועבר והאבות ודוגמתם והיה עמהם השם הגדול העולה למספר כ"ו ע"כ עמד העולם כ"ו דורות בלא תורה בכלל ההמון אבל לאחר כ"ו דורות שנפלם מספר השם לא היה כח ביחידי הדור להעמיד העולמות כי אם ע"י קבלת התורה לפיכך העוסק בתורה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה ויתבאר דבר זה עוד לקמן פ' האזינו השמים בעה"י ומה שנברא העולם בששה ימים דוקא אמרו המפרשים שהוא רמז על זמן עמידת העוה"ז ששת אלפי. שני אלפים תהו בלא תורה כנגד זה יש שני אלפין בפסוק והארץ היתה תהו. שני אלפים תורה כנגד זה יש שני אלפין בפסוק למען תהיה תורת ה' בפיך. שני אלפים ימות המשיח כנגד זה יש שני אלפין בפסוק עד כי יבא שילה ונכון הוא ומפרשים אחרים דקדקו בבריאת כל יום ויום אלף אחד בזה אחר זה ואין להאריך בהם. וי"א לכך הוסיף ה"א בששי לפי שהעולם נברא בה"א ואחר גמר המלאכה הניח הקב"ה כלי מלאכתו אצל יום הו' ולא רצה שתהי' אצלו בשבת כדי שילמדו מכאן שכל אומן יניח אומנתו בששי:

יום הששי ויכלו השמים. הזכיר השם של ארבע בראשי תיבות אלו מסכים למה שפירשתי למעלה בטעם כ"ו דורות וכפי הפשט התם כל מעשה בשם של יה המשותף בין איש לאשה מסכים לדברי רז"ל פרק השפינה שכל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם שנאמר כי ביה ה' צור עולמים רצוני לומר בזה שכל מה שברא בעה"ז יש בכולם דמיון הזכר והנקבה כאחד כי כל זכר דמיון אל המשפיע וכל נקבה דמיון אל המושפע כנקבה המושפעת מן האיש וכל הנבראים יש בכולם צד א' משפיע וצד א' מושפע הכל כאחד. כיצד הרי הקב"ה המשפיע הראשון הנותן אמרי שפע אל העולם העליון אבל הוא ית' אינו מושפע מזולתו. והעולם העליון חוזר ומשפיע אל העולם האמצעי נמצא שהעולם העליון יש בו דמיון הזכר והנקבה כאחד שהרי הוא מושפע כנקבה מן סבה ראשונה ית' ומשפיע כזכר אל העולם האמצעי וכן העולם התיכון מקבל השפע מן העולם העליון וחוזר ומשפיע אל העולם התחתון א"כ גם העולם האמצעי נקרא זכר ונקבה כאח' משפיע ומושפע. והתחתונים אע"פ שהם מושפעי' ואינן משפיעין מ"מ יש בהם גם דמיון הזכר יען כי כל נמצאי מטה צריכין זה לזה קצתם נותנים וקצתם מקבלים ויש בהם ג"כ זכר ונקבה ממש ככל הבעלי חיים עד אשר בכולם שייך לומר שהוא מושפע ומשפיע כא' בלתי לה' לבדו יש לייחס תואר האיש לבד משפיע ואינו מושפע ז"ש רז"ל בכמה מדרשים אין איש אלא הקב"ה שנא' ה' איש מלחמה ר"ל שאין לייחס תואר האיש המורה על המשפיע ובלתי מקבל בלתי לה' לבדו כי כולם צריכין אליו ית' והוא ית' אינו צריך לשום אחד מהם ומה שמצינו לשון איש אצל הבריות אינו בעצם כי אם בהשאלה בצרוף האשה אבל שם העצם של איב אין לייחסם כי אם אליו יתברך לפיכך חתם ביום הו' כל מעשה בראשית בשם של יה המשותף בין איש לאשה להורות שכלם זכר ונקבה בראם ה' ע"כ בעה"ז אין הבריות משתמשים בשם שלם כי אם בשם של יה. אבל לעה"ב יום שכולו שבת אז ישתמשו בשם שלם כי לא המתים יהללו יה ע"כ נרמז ו"ה בראשי תיבות אלו ויכלו השמים המדבר ביום השבת בנגלה ומרמז בנסתרות ליום שכלו שבת לעה"ב להורות כי אז יהיה השם שלם וכן דוד חתם מזמור ברכי נפשי המדבר כלו מיצירת מעשה בראשית בשם של יה ועיין עוד לקמן פרשה ראה בפסוק כי בגלל הדבר הזה:

אשר ברא אלהים לעשות. לפי שהשבת מורה על בריאת יש מאין ודוקא מאותה בריאה שבת אבל מבריאה יש מיש לא שבת כי כמה נטיעות קולמות וצומחות בשבת וכל הנבראים שבששת ימי המעשה נבראו כדי לעשות מהם יש מיש כי כולם הם כחומר אשר ממנו נעש' איזו דבר כך כל הנבראים עושים יש מיש מששת ימי המעשה והלאה ע"כ נאמר אשר ברא אלהי' לעשות שברא' כדי לעשות מהם יש מיש דבר יום ביומו ומכלל זה אנו למידין שהשבת מופת על בריאת יש מאין דווקא דאל"כ מה יום מיומי'. ומה שלא נאמר בשבת ויהי ערב ויהי בקר לפי שבכל הימים הלילה זמן המנוחה והבקר זמן המלאכה כמ"ש תזרח השמש יאספון וגו' יצא אדם לפעלו אבל יום השבת או כולו מנוחה או כולו מלאכה א"כ אין בו הבדל בין ערב לבקר כי מגד סתם מלאכה כולו מנוחה. ומצד עמל התורה כולו למלאכה כי יום השבת ניתן לעסוק בו בתורה שנאמר בה והגית בה יומם ולילה וכדאיתא במדרש. ואולי שעל זה נאמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא היינו סתם מלאכה לעשות בהרפת עץ חיים התורני ובחרושת אבן הלוחות וקל להבין:

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. ארז"ל במדרש בה"א בראם שעה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד ונראה שדעת בעל מדרש זה הוא לפי שכל שירות שעה"ז נאמרו בלשון נקבה שירה חדשה בתוספת ה"א כי כל ה"א מורה על נקבה כאורחא הה"א שבשם אשה ולפי שכל שמחת העוה"ז מעורבים בצער ויגון כנקבה שיש לה צער לידה כך כל עניני העה"ז הם בדרך תולדה אבל העוה"ב נברא ביו"ד המתוספת לזכר שאין לו צער לידה כך יהיו לעוה"ב כזכרים לא יולדים ושם השמחה שלמה ע"כ נשתתף שם יה בין איש לאשה ובכל מקום שמוש היו"ד לזכר ושמוש הה"א לנקבה:

ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ולמעלה הקדים שמים לארץ לפי שארז"ל רצה הקב"ה לברא את העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים חזר ושתפה למדת הרחמים והנה לא איש אל ויתנחם ומעיקרא מאי סבר אלא שבאמת השמים וכל צבאם הרוחנים יכולין להתקיים במדת הדין יותר מן התחתונים אשר בעפר יסודם ע"כ האי לדסמוך ליה והאי לדסמוך ליה כי למעלה הזכיר שם אלהים וסמכו לאת השמים המרצה כל צבאם כי המה נבראו במדת הדין לבד. וכאן הזכיר שיתוף שם של רחמים וסמכו אל הארץ כי בעבור יושבי הארץ היה צריך לשיתוף זה. ועל שיתוף זה אמר המשורר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו' כי מתחלה אחת דבר אלהים ר"ל מדה אחת נזכרה בשם אלהים באמרו בראשית ברא אלהים. ואח"כ שתים זו שמעתי שתי מדות באמרו ביום עשות ה' אלהים. רמז לדבר שתים זו"ז עולה למספר כ"ו כמספר שם של רחמים וחלקו לשני פעמים י"ג כמספר אחד ואהבה הכלולים בשם של רחמים הכתובים זה לזה בפסוק שמע ישראל וגו' ה' אחד ואהבת וגו' ונתן טעם לדבר למה לא בראו בשם אלהים לבד כי עוז לאלהי' לפי שכל העוז והתוקף מתיחס לשם אלהים ואין כח ביד נבראי מטה לקבל את כל מעשה תקפו וגבורתו ית' כלל וכלל. אבל לך ה' חסד כי לשם של רחמים הנקרא בשם של אדנות אליו החסד והרחמים כי יבא הזמן שתרצה לשלם לאיש כמעשהו כפי כח המקבל והעושה לא כפי כחך ית' ונקט ל' נוכח באמרו ולך ה' החסד ול' נסתר בשם אלהי' כי עוז לאלהי' כי בשעת הכעס שמדת הדין שולטת בעולם נראה כאילו הסתיר ה' פניו מן הבריות ובשעת החסד והרחמי' יאר ה' פניו אלינו וק"ל:

ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. פירש"י אף לבהמה יש נפש חיה אך זו חיה שבכולם שנתוסף בו דעה ודבור ופירושו דחוק כי לא פורש במקרא חיה מכולם. ובעקדה פירש שנשמת חיים זו הרוח ההיולי הנמצא באדם בעצם ובראשונה ומצדו יהיה האדם לנפש חיה כשיתוסף בו השלימות השני והשלישי על דרך נפש רוח ונשמה והשב הרב בהסכים רש"י על ידו אמנם גם פירוש זה אין נאות לקבלו שיאמר נפש חיה על השלימות האחרון אחר שלשון זה נאמר גם בבהמות וחיתו ארץ לפיכך לבבי לא כן ידמה כי אם לפרש הפך דבריה' ממש כי נשמת חיים היא הנפש המשכלת הנאצלת לא ולמד מי הנופח ותמצא שזה מדבר בחלק אלוה ממעל ויאמר אע"פ שנפח ה' באדם נשמת חיים המשכלת מ"מ ויהי האדם בתחלת הויתו לסתם נפש חיה כשאר בעלי חיים כי אדם עיר פרא יולד ועיקר שלימותו תלוי בחריצות השתדלותו וכוב בהירתו כשיפקח עיני שכלו בבואו בימים אבל בתחילת הויתו אע"פ שכבר נוכח בו נשמת רוח חיים מכל מקום אין הנשמה בו בפועל כי אם בכח לבד ואם לא ישכם מתני זריזותו לצאת בראשם החלוץ ללחום מלחמת ה' הרי הוא נשאר בבהמיותו ונמשל כבהמה אבל

שורא כתב או עז כי יולד באותו יום נברא עם כל שלימותו ואין בו תוספת שלימות ונלה לנו הכתוב דבר זה שלא יטעה האדם בעצמו לאמר שבלא יגיעה ועמל יבא לידי שלימותו אשר כבר נולד עמו ויסמוך על יתרון זה שנמצא ביצירתו כי אין הדבר כן אלא הכל תלוי בפועל כפיו כי יש בידו תמיד להחליף ולהמיר הטבע בשכל והשכל בטבע. ומטעם זה לא נאמר ביצירת האדם וירא אלהים כי טוב לפי שביצירתו עדיין לא ניכר מה טובו ומה יופיו:

ועץ החיים בתוך הגן. תרגומו ואילן חייא במציעות גינתא ואילן דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש רצה להרץ בזה למה לא הזהירו הקב"ה לאדם על שניהם יחד שלא יאכל מעץ הדעת ומעץ החיים אלא לפי שעץ החיים מטבעו שהאוכל מן העץ עצמו חי לעולם כי לא היה לו פרי כלל וטעם העץ היה כטעם פרי אבל עץ הדעת היה לו פרי נחמד למראה כל אוכליו יאשמו לידע בין טוב לרע יותר מהצורך. לפיכך קודם שאכל מן עץ הדעת לא היה צריך להזהירו על עץ החיים כי לא היה נחמד למראה ולא היה בו עדיין דעת להבחין תועלת אכילת העץ ההוא כי עץ בעלמא הוא וסתם בהמה אינה אוכלת עץ כי אם איזו דבר נחמד למראה שיש פרי אבל אחר שאכל מעץ הדעת היה חושש פן יבחין בשכלו בתועלת עץ חיים ויאכל ממנו כדי שיחיה לעולם על כן גרש משם:

אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. יש בענין זה ספק גדול שאם האשה הוסיפה מדעתה ליווי לא תגעו הרי ידעה האמת שלא צוה ה' על הנגיעה ואם כן איך נתפתתה האשה לדברי הנחש אלו לומר כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה לפום ריהטא נראה לפרש שהאשה לא שמעה הליווי מפי הגבורה כי אם מפי בעלה וז"ש ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מהו לאמר אלא שיאמר גם לאשתו שאכילה זו מסוכנת כי מטעם זה נאמר על האדם ולא נאמר אל האדם אלא על היינו על אודות שלא להביא את עצמו בסכנה. והאדם רצה בשכלו לעשות סייג ולהוסיף על הליווי לאסור לאשתו אף הנגיעה כדי שלא תבא לידי אכילה וחוה סברה שאמר לה הכל מפי הגבורה על כן בא לה טעות זה כי מצא לו הנחש להטעותה. ובזה אין אנו צריכין לפרש"י שפירש שלכך לא בא הנחש אל אדם הראשון לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות כי בלאו הכי אין זה קושיא שהרי הנחש רצה להוכיח מן הנגיעה שאין מיתה באכילה. ועם אדם הראשון לא היה יכול להוכיח כלום כי אדם ידע האמת שלא צוה ה' על הנגיעה והוא הוסיף מדעתו. ונראה לפרש עוד שחוה היתה מסופקת אם כוונת הנחש לטובתם כדי שיהיו כאלהים יודעי טוב ורע או שמא כוונתו כדי שימות אדם וישא הוא חוה ואמר לחוה לפי שנשים דעתן קלות להתפתות וידע שוודאי תתן לבעלה תחילה. על כן אמרה חוה בזאת יבחן דעת הנחש והוסיפה ליווי לא תגעו כדי שיהיה כל המשא ומתן ביניהם בנגיעה כי בנגיעה אין סברא שתקדים את בעלה כמו באכילה וכאשר דחף הנחש את חוה באילן אז אמרה חוה עתה ידעתי כי הדין עם הנחש כי אם היתה כוונתו כדי שימות האדם אם כן למה דחף אותי ומה ירויח במיתתי אלא ודאי שכדבריו כן הוא להיות כאלהים ועל כן נתנה מקום לדבריו. ועיין למעלה פירוש יקר על סיפור הנחש עם חוה בפסוק עץ עושה פרי למינו:

לא טוב היות האדם לבדו. לפי שבכל מקום שיש שינוי ומחלוקת אין הטובה מצוי שם שהרי מטעם זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת כי כל מספר שנים יש בו חלוקה ופירוד. וא"כ אם היה האדם נוצר כל אחד מהם מחומר בפני עצמו א"כ יהיו שנים גופים מוחלקים ולא יהי' הטוב דבק בהם יען כי יהיו נעדרים מן האהבה והאחדות ויהיו קרובים לבא לידי פירוד ומריבה וליתן ריוח בין הדבקי' והאדם מדיני בטבע צריך יותר אל האהבה והאחדות מכל שאר בעלי חיים לפיכך אמר שלא טוב היה אם יהיה האדם נוצר מן חומר אחד והאשה מן חומר אחר לפיכך אעשה לו עזר כשיהיו מן חומר אחד אז יהיה כל אחד לעזר ולהועיל אל השני ויהיו זה כנגד זה פנים פניהם זה לזה כי זה מורה על האהבה כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד שאין פירושו התנגדות של מריבה אלא התנגדות של אהבה כמים הפנים לאפוקי בזמן שהמריבה מצויה כל אחד פונה לחבירו עורף ולא פנים לכך נאמר אעשה לו עזר כנגדו. וי"א לא טוב שאין האדם נקרא עושה טוב במצות הש"י כשהוא לבדו ואין לו מתנגד המסיתו לדרך רע לפיכך אעשה לו עזר כנגדו כי במה שתהיה אשתו כנגדו להסיתו לדרך רע והוא לא ישמע לה וינצחה אז הוא נקרא עושה טוב כי אדם אין צדיק בארץ כשיעשה טוב מצד ההכרח ולא יוכל לחטוא כי אם מצד היות לו אפשרות על החטא וינצל:

ויסגור בשר תחתנה. אמרו במדרש שלא נמצא סמ"ך בתורה עד שנבראה האשה לפי שנבראה השטן עמה ויש ליתן טעם למה דוקא סמ"ך יותר מן ט' או נ' לפי שסמ"ך לשון סמיכה להורות כי מצד האשה צריך האדם לסמיכה כי ה' סומך ידו שלא יפול במצודתה כמ"ש ומה' אשה משכלת וסומך ידו גם שלא יפול בידי יצרו הרע כאז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. וסמיכה זו רמוזה בפסוק ויסגור בשר תחתנה שהקב"ה סוגר בעדו שלא ישלוט בה מלשון ויסגור ה' בעדו דהיינו שמירה של הצלה. ומ"ש ויבן ה' את הצלע הזכיר לשון בנין להורות שאין צריך בזיווג זה כי אם כדי שיהיה העולם בנוי ולא חרב כמ"ש ואבנה גם אנכי ממנה שע"י הבנים נקרא האדם בנוי וכן בן נגזר מלשון בנין כמו שפירש"י לקמן ע"פ ויולד בן:

וכי תאוה הוא לעינים. כי בכל חטא יש ליצר טוב ויכוח עם היצה"ר כי היצ"ט מבטיחו שכר הרוחני לעה"ב והיצה"ר משיב עליו וטוען כי טוב לילך אחר התאות המוחשות לעין הרואה כי תאות העוה"ז נראין לעין כל מלילך אחר חמדות העה"ב אשר עין לא ראתה לכך נאמר ותרא האשה ראתה דברי הנחש ויפרו בעיני' טענותיו כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים שתאות העה"ז נראין עין בעין לאפוקי חמדות העה"ב עין לא ראתה והרוצה לשקר ירחיק עידיו:

ותתן לאישה עמה. מלת עמה פירשו המפרשים כדי שיהיה עמה תמיד ולא ישא אחרת כשתמות היא. ויכול להיות שנתנה לו בהיותו עמה ממש כי אז להלה אותו כדרך שנאמר במשמון ותאלצהו כי בזמן אחר אולי לא היה שומע לה לעבור את פי ה' וע"ז אמר בהתגלגלו האשה אשר נתת עמדי בשעה שהיתה עמדי ממש נלחה אותי כי לא שמעו אין טעם להתגלגלם זה. ומה שמען היא נתנה לי מן העץ אולי כיון לומר דרך התגלגלות מאחר שלא נאמר בליווי מפרי עץ הדעת לא תאכל ונאמר מעץ הדעת לא תאכל הייתי סבור שהכוונה שאין אני רשאי לתלוש הפרי מן העץ אבל אם הוא כבר תלוש ועומד הסבתי שמותר לי לאכלו ועתה היא נתנה לי מן העץ ולא אני לקחתיו מן העץ. וי"א שאמר מאחר שנתת האשה עמדי לבשל ולהכין כל צרכי הבית הסבתי שמוחזקת שאינה מאכלת אותי דבר איסור על כן הסבתי שפרי זה מעץ אחר:

ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה. ע"ד שאחז"ל במדרש לעתיד מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות ארי טורף ואוכל כו' אתה מה הנאה יש לך כו' לכך נאמר שיהיה ארור יותר מכל בהמה וחיה שכולם יש להם צד הנאה ממה שהם טורפים ודורסים והנחש אין לו שום הנאה כי אין יתרון לבעל הלשון על כן לא יהיה הנאה בדריסתו כאמור. ואם נפשך לומר מ"ש של מכל אינה מ"ם היתרון כך תפרשהו שתהיה ארור מפי כולם כי כל החיות יתקבצו אליך ויקללוך ויבזוך ועל פניך יענו רשעתך לאמר מה הנאה יש לך:

בזעת אפך תאכל לחם. יש סמך מכאן לדברי הרופאים האומרים שקודם כל אכילה צריך האדם לעסוק באיזו מלאכה המחממת את בעליה כי זה עוזר אל העיכול וכמ"ש יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך זש"ה בעצבון תאכלנה כל ימי חייך כי עצבון הוא לשון מלאכה כמו שאמר באיוב ידיך עצבוני ויעשוני. ובאמרו כל ימי חייך הור' שיאכל כדי חייו לבד ולא ידרוש אחר המותרות כי מה יתרון לו שיעמול לרוח:

הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב. רוב המפרשי' אמרו שהיצה"ר משל כחומן הנחש הקדמוני והיצה"ר דומה בתחילה לחוט של עכבים וא"כ לעבותות העגלה לכך נאמר הוא ישופך ראש כי אם יהיה זריז ויצא וילחם ביצרו הרע בראש ר"ל בהתחלה תכף בבואו אליו אז הוא ישופך כי בנקל ינצחו האדם וינתקו מעליו כאשר ינתק פתיל חוט של עכביש. אמנם אם בראש דבריו יתן מקום ליצ"ו וילך אחרי עצתו יום אחר יום עד שנעשה חזק כעבותות העגלה אז קשה לנצחו ואדרבה הוא ינצחך לכך נאמר אל הנחש ואתה תשופנו עקב כי העקב היינו הסוף ורצה בזה שאם בסוף רצה להלחם בך אז אתה תשופנו ותנצחו כי יהיה קשה על האדם לנתק עבותות העגלה מעליו כי כבר קשור בו היצה"ר בעבותות אהבה בתענוגים וקשה לפרוש הנבעל מטמא זה. וזה ג"כ משל על התשובה שאדם עושה בבחרותו דהיינו בראש ימי חלדו בנקל לו לעזוב דרכו. אמנם בעקב בסוף שכבר הורגל במעשיו גם כי יזקין לא יסיר ממנו ואז אתה תשופנו. ויאמר זה גם על העבירות החמורות ע"ג גילוי עריות ושפיכות דמים ודוגמתם לא יוכל יצרך להעבירך עליהם כל כך בנקל מי פתי יסור הנה ומי ישמע לו לדבר הזה לעבור עבירות ראשיות אלו. אבל בעקב דהיינו המצות קלות שאדם דש בעקביו אתה תשופנו כי יהיה נקל לך להעבירו עליהם כי היצה"ר זה דרכו שמתחיל בעקב ועולה ומגלגל עד הראש כמו הארס של הנחש המתחיל בעקב והולך ומגלגל עד הראש כך היצה"ר מתחיל להעביר את האדם על המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם ואחר זה עבירה גוררת עבירה ויעלהו מן הקלות אל החמורות עד כי עוונותיו יעברו למעלה ראש כמו שאמר כי עונותי עברו ראשי. והוא משל על העבירות שהם ראש לכל העבירות לכך נאמר טומאתה בשולי' לא זכרה אחריתה כי המשכיל יתן אל לבו כשיבוא היצה"ר לטמא אותו בשוליו דהיינו במקום תחתית כמו העקב כן יעלה משם ויגלגל ויהיה אחריתו מרה כי יעלהו מן הקלות אל החמורות ולא יבינו בו רשעים והמשכילים יבינו:

לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. לא לחנם הזכיר אשר לוקח משם גם מצאתי ברבינו שכתב שאדם הראשון נתיישב בהר המוריה ומהיכן למד הרב לומר כן גם נמצא לרז"ל שאדם הראשון הקריב פר מקרין מפריס מאין יצא להם סמך מן התורה על זה. ונראה שמקום לכל אלו הדברי' מן פסוק אשר לוקח משם דהיינו ממקום שנא' בו מזבח אדמה תעשה לי כאמרו רז"ל הקב"ה בראו ממקום כפרתו והלואי תהא לו לכפרה והוא הר המורי' אשר שלחו שם ה' לעבוד את האדמה ולבנות ממנה מזבח אדמה ויקריב עליו קרבן לכפר עליו ויען כי לוקח מאותה אדמה והוא שער שעבר בו כי האדמה נתנה בו חומר עב וגם אשר בסבתו נפל אל החטא כמבואר למעלה בפסוק עץ עושה פרי ע"ש. ע"כ במקום שגרם החטא שם תהיה כפרתו כי המקום ההוא דהיינו אותה אדמה גרמה לו לחטוא ע"כ האדמה ההיא חייבת לעזור לו אל הכפרה ע"י שיעבוד אותה לעשות ממנה מזבח להקריב עליו פר מקרין מפריס וזה טעם נכון על מצות מזבח אדמה תעשה לי כי בדבר שגרם החטא בו יתקן אשר קלקל בו. וגם לדברי האומר נצר עפרו מכל האדמה כך פירושו. לפי שמקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי שם אבן שתיה ומשם הושתת כל העולם והעפר אשר לוקח ממרכז העולם דומה כאילו נצר עפרו מכל העולם. ובזה מיושב גם מה שנא' הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה פירש"י קפל כל הארץ תחתיו לאו דוקא קפל אלא לפי ששכב על מקום טבור הארץ ומרכזו על כן דומה כאילו שכב על כל הארץ:

כי היא היתה אם כל חי. למה קרא לה שם עכשיו אחר החטא ועוד היה היה לו לקרותה ונראה כי קודם החטא נקראת חיה על שם אם כל חי ואחר החטא שגרמה מיתה לדורות הוחלף שמה מן חיה לחוה כי חוה נגזר מן לשון חויא דהיינו נחש ובא הכתוב לתרץ למה לא קראה נחש בפירוש אלא לפי שקודם זה היתה אם כל חי ונקראה חיה על כן בהחליפו שמה לא הוצרך להחליף כי אם יו"ד בוי"ו כדי שישאר רושם שם ראשון במקומו:

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. לא פורש במקרא מאי מקץ ימי' ואימתי התחילו אותן הימים אשר עליהם בא הקץ. ונראה לומר על צד הרמז כי קין והבל היו חלוקים בשלימות האדם מה הוא אם העולם הזה והצלחותיו סוף שלימות האדם ואין שלימות אחריו או אם יש עוד עולם אחר נצחי וכפי הנראה שקין היה אוהב אדמה סבר שאין חשבון בשאול והעולם הזה אינו משאיר אחריו מאומה על כן בחר לו להלכן כל המדות העולם הזה והצלחותיו בחשבו כי יתרון ארץ בכל היא. והבל סבר כי יש עוד עולם אחר נצחי אשר בו ישיג האדם התכלית האחרון על כן בחר לו להיות רועה צאן הגורם ההתבודדות מדרך שעשו הרבה נביאים כמשה ודוד וזולתם וכדי להקריב משם קרבן לה'. ואולי שזו חלוקה ביניהם כדאיתא במדרש שעשו ויעקב

שבו חלוקה ביניהם כי עשו לקח לחלקו כל חמדות העוה"ז כמ"ש יעבר נא אדוני לפני עבדו ר"ל יקח חלקו קודם ויעקב בחר לחלקו העולם הנצחי וידו אוחזת בעקב עשו היינו בסוף ממשלתו של עשו כך קין והבל עשו חלוקה זו ביניהם. וזה טונת המדרש האומר שקין לקח לחלקו קרקעות והבל לקח מטלטלין כו׳ הורו בזה מה שהיה בלבם בחלוקה שכר העוה"ז והעוה"ב כי כל חמדות העוה"ז אין האדם יכול לטלטלן וליקח מהם מאומה להוליכה לעבר עולם הירידה אלא הם כקרקע העומדת במקומה דומה למי שהולך ליריד וקונה שם במעותיו קרקעות ובתים שאינו יכול להוליכם עמו לביתו. ואין לו מהם כי אם מה שהוא אוכל מפריה בעודו בארץ נכריה ובלכתו לביתו ישוב ריקם ומאומה לא ישא בעמלו אשר בנה ואשר נטע ויעזוב לאחרים חילו ותומר אשר יסד. כך העושה העוה"ז עיקר אין לו ממנו כי אם מלא כף נחת המושג ממלא חפנים עמל ורעות רוח ואינו משתמש בהם כי אם משך זמן גרותו בעוה"ז זה שבתו בבית מעט כגר וכאורח נטה ללון ומאומה לא יוליך עמו אל העולם הנצחי כי שם ביתו והו דעת קין וחביריו אוהבי קניני הזמן. והבל הוא המבהיל כל קניני הזמן כי מוסר הבלים המה בחר לו במטלטלין והוא קיום מצות הש"י שהאדם יכול לטלטל עמו מן המקום אשר הוא עומד בו כאורח וכגר אל המקום אשר הוא שם תושב ואזרח כי בית יעשה לו שם. וכבר נודע שכל אוהבי קנין הממון לעולם אין עושים שום מצוה וצדקה מן ממונם כל ימי חייהם במזימות זו אשר חשבו אך עד היום גדול כאן לאכול לשבעה להשתמש בממונם וכל זמן שהם רואים את עצמם חזקים אף בריאים וכחם אז כן עתה אין נותנים כלום מהונם ורכושם לצורך עבודת ד׳ בחשבם מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. אך בקץ ימי חלדם ברואותם את עצמם קרובים לשערי מות וכי לא במותו יקח הכל אז יעבר עליו רוח קנאה לקנא בחביריו עושי דבר ד׳ ויעשה גם הוא מעט מזער ישכים להביא מנחה לד׳ הן דרך קרבן הן ליתן לעניים או בדרך אחר וזהו המלוה לעני בשעת דוחקו ר"ל דוחקו של המלוה שהשעה דוחקתו לעשות כמו שיתבאר לקמן פ׳ וילך בע"ה ואף גם זאת בהיותו קרוב לשערי מות אינו נותן לשם מצוה כי אם החלק הפחות שבממונו זעיר שם ובורר לו הפסולת ושולחו מנחה לד׳ וכל מלאכה נמבזה ונמס זה חלק גבוה וכל כתף נחת טוב הוא חלקו כי מאנו ידיו לעשות לנגוע בחלק המובחר ורעה עינו בשלו ליתן מנה הגונה מנחה לד׳. לכך נאמר בקין שהיה מן כתות אלו ויהי מקץ ימים דהיינו קץ ימי חלדו או בסופם ממש או זכירת סופם הוא שגרם לו התעוררת זה המעט שהרגיש בעצמו שיהיה קץ לכל עמלו בעוה"ז ואילו לא הרגיש בעצמו שיבא קץ כל בשר ולא הרבה יזכור ימי חייו אז לעולם לא היה מביא שום מנחה לד׳ ואף גם זאת שזכירת קץ הימים לא הועילה כי אם להפריש מן הפחות והגרוע דהיינו זרע פשתן. וזהו כוונת מדרש הנעלם האומר שקין היה מסטרא בישא לכך נאמר מקץ ימים ולא מקץ ימין. ואני שמעתי ולא אבין כוונת מדרש זה מה בין ימים לימין ודאי כוונתו לומר שקין לא הקריב בעבור התכלית האמתי הגנוז לצדיקים לקץ הימין לעה"ב כמו שנאמר ותעמוד לגורלך לקץ הימין שהרי קין היה כופר בתחיית המתים. אלא מקץ ימים הביא בחשבו כי על כל פנים יהיה קץ לכל עמלו ומאומה לא יוליך ממנו זה החלו לעשות כאמור. וזהו כוונת המדרש האומר משל של קין לעבד שאכל את הבכורות ושגר למלך הסייפות ר"ל שבבחרותו דהיינו הימים הראשונים אשר להם משפט הבכורה והראשי אז הוא אוכל ממונו ככל אשר ימצא בכחו לאכול ושגר למלך מלכו של עולם ב"ה הסייפות הייט סוף ימי חלדו כי אותן הימים אשר יאמר אין לי בהם חפץ וחשק ותאוה גופניות אותם שגר למלך לעשות בהם עבוד׳ ה׳ נכריה בעיניו וסייפות היינו מקץ ימים שהזכיר. וראיתי בספר צרור המור וכן פי׳ הרא"ש כי קרבן סוף תיבות פשתן כשתכתוב קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן. וע"פ דבריהם אלו יפורש מדרש זה האומר לעבד שאכל את הבכורות ושגר למלך הסייפות כי הבכורות היינו הראשי תיבות מלת קרבן דהיינו הדבר הראוי לקרב והוא החלק המובחר והסייפות היינו הסוף תיבות דהיינו פשתן והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן לא מצד זכירת הקץ וסוף ימי חלדו אלא לשם התכלית האמתי להביא טרף לביתו הנצחי לקץ הימין כדרך ההולך למרחקים שאינו מקפיד על אכילתו כל זמן היותו אורח ושולח החלק המובחר לביתו הנצחי לכך וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו ר"ל אל הבל כי טונתו היתה רצויה אליו ית׳ ואל מנחתו כי גם המעשה היה רצוי. ואל קין ואל מנחתו לא שעה כי גם מעשיו גם כוונתו שניהם היו בלתי רצוים. ודבר זה מפורש בתחלת הקרבנות שנאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳ כשירצה להקריב קרבן שיהיה מקובל לה׳ אז יעשה כמו שעשה הבל שהביא מבכורות צאנו ומחלביהן כך יביא גם הוא מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וגו׳ דהיינו בכורות צאנו. ומה שאמר תקריבו את קרבנכם הייט ומחלביהן ר"ל החלק המובחר שאתה בוחר לך לצורך מאכלך כי בלי ספק שתבחר לעצמך כל ירך טוב כתף ונתח זהו נקרא קרבנכם שאתה מקריב אליך וחפץ בו ואותו חלק המובחר הקריב לגבוה. ומ"ש והבל הביא גם הוא מהו גם וראיתי בספר צרור המור שמאשים קצת את הבל שלא נתעורר מעצמו על הקרבן כי לא הביאו עד אחר שראה את קין הולך ומקריב וע"כ נאמר והבל הביא גם הוא במלת גם רמז שאיחר קרבנו והביא מצד הקנאה באחיו. ויכול להיות שעל העושה מצד הקנאה אמר שלמה וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי הוא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ר"ל זהו הגם שהבל נכשל בו כמו שנאמר והבל הביא גם הוא. וצ"ל להביא כדמות ראיה לדבריו שנאמר ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו הזכיר שדה לפי שהיה ויכוח ביניהם בענין הקרבנות וכל אחד מטיל דופי בקרבנו של חבירו כמנהג שני אנשים אשר להם הריב כי הבל מאשים את קין על אשר הביא מן הגרוע זרע פשתן. וקין מאשים את הבל על אשר לא נתעורר אל המעשה מעצמו כ"א עד אחר שראה קרבנו של קין עבר עליו רוח קנאה ורצה להשוות אליו גם הוא ואמר לו יען כי אין אתה מתעורר אל מעשה הטוב מעצמך כ"א עד שאתה רואה אחרים עושים א"כ הינח בזמן שאתה יושב בתוך עמך אבל בהיותך בשדה במקום שאין איש מצוי שמה א"כ שם וודאי לעולם לא תעשה שום דבר טוב ומ"כ אין אתה ראוי להיות בעולם כי אין חפץ לה׳ בכסילים והבלים רבים העושים מצד הקנאה ולא לשם שמים ובזה נלאו קין לנוטל לכך נאמר ויהי בהיותם בשדה כשהיו בשדה נשאר לו תשובה נצחת מצד השדה אז ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו כי השדה מקום האשמה ושם תהא קבורתו. וז"ש שקרבנו של אדה"ר היה לו קרן אחת במצחו רצו בזה לפי שהיה אדה"ר יחיד בעולם דהיינו קרן א׳ א"כ וודאי לא ראה המעשה אצל אדם אלא מעצמו נתעורר אל המעשה ע"כ נתקבל קרבנו. לכך נאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳ כשיהיה כאדה"ר שנתעורר אל הקרבן מעצמו וזהו שאמר כי יקריב מכם ר"ל מכם ובכם יבוא לו ההתעוררות זהו קרבן לה׳ ולא קנאת איש מרעהו. ויתבאר זה עוד לקמן פרשת ויקרא בע"ה:

לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו. מכאן יש סמך לדברי רז"ל שאמרו שהרשעים אפי׳ אפתחי של גהינם אינן חוזרי׳ בתשובה. כי פתחו של גיהנם נקרא פתח חטאת כי הוא פתח ומקור נפתח לחטאת ולנדה ואפילו בזמן שירבץ האדם לפתח חטאת דהיינו פתחה של גיהנם מ"מ אליך תשוקתו של היצה"ר ולא תפסק תשוקתו. ד"א לפי שאמרו רז"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר כו׳ אי אזיל מוטב אי לא יזכור לו יום המיתה ואז ודאי אזיל. ז"ש אם תטיב לגרש את היצה"ר שאת ישא ה׳ את פניך ויקבלך בתשובה. ואם לא תטיב שלא אזיל היצה"ר עוד שומאתו בו אז לפתח חטאת רובץ ר"ל תזכור לו יום המיתה כאלו פתח קברך פתוח לפניו ואז ירבץ תחת משאו החטאת דהיינו היצה"ר המתעיאך ואע"פ שאליך תשוקתו מ"מ אתה תמשול בו. ד"א לפי שמצינו לרז"ל שהמשילו את היצה"ר לזבוב ואסמכוה אקרא זבובי מות יבאיש וגו׳ וטעמו של דבר כי כל זבוב כח פיו שלו חלוש ואין בו כח לעשות נקב בבשר שלם אך במקום שהזבוב מוצא פתח פתוח בבשר החי שם ירבץ ויש כחו בפיו להרחיב הפרצה. כך היצה"ר כחו חלוש לעשות פרצה בבשר חי רב פעלים כי הצדיק בכל דרכיו אשר לא פתח ליצרו פתח כלל א"א לו לפרוץ גדרו ולכנוס בו להחטיאו. אמנם בזמן שהוא מוצא אנשים בני גילו הפורצים אפילו פרצה קטנה ופותחין לו פתח לחטאת ולנדה אז יש בידו להרחיב הפרצה ולהוסיף פשע על חטאתו כאמרו רז"ל הבא לטמא פותחין לו ויש גורסין פתחים לו ר"ל פותח פתח אל היצה"ר שימצא מקום ליכנס דרך אותה פרצה ולהרחיבה עד עלות מכתו לאין מרפא. המשל בזה המוצא פתח סגור מכל וכל קשה לו לפותחה והמוצא הפתח קצת פתוחה נקל לו להרחיב הפתיחה עד אשר יעשה כמו שער בנפשו שהכל נכנסין בו בנקל. וזה משל צודק על היצה"ר. ובדרך זה מצינו בילקוט סוף פרשה בשלח שמדמה את עמלק לזבוב מה זבוב להוט אחר המכה כך עמלק היה להוט אחר דמן של ישראל כו׳ ולמה המשילוהו לזבוב דוקא. אלא לפי שגם הוא לא היה יכול להזדווג לישראל כל זמן שהיו שלמים עם ה׳ זולת ברפידים שרפו ידיהם מן התורה אז פתחו לו פתח ויבא עמלק ושמאם במשכב לדעת רבותינו ז"ל. זהו במסיק שם במדרש משל לאדם שהקיף את הכרם ואמר כל מי שיפרוץ הגדר ישכנו הכלב כו׳ נקט דווקא פורץ גדר לפי שזהו ענין פתיחת הפתח שהזכרנו כי ע"י הפתיחה רבים בוקעין בו כך על ידי שיפתח פתח ליצרו יכנסו בו מקטריגי׳ רבים המונעי׳ ממנו דרך היושר כמו שיתבאר עוד לקמן פרשת בשלח. ובמסכת יומא אמרו רז"ל אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה כו׳. וזה מבואר עפ"י דרכינו. וזה שאמר לפתח חטאת רובץ כי היצר הרע שנקרא חטאת במקום שהוא מוצא פתח פתוח לחטאת שם ירבץ ויכנס דרך אותו פתח. ואל תאמר שאין חשקו כי אם אל פתח לבדו אלא אליך תשוקתו שכל תשוקתו לילך מכאן ולהלן אליך ממש להדיחך מעל ה׳ אמנם כל זמן היותו בפתח עינים דהיינו בתחילת בואו אליך אתה תמשל בו על דרך שפירשתי למעלה בפסוק הוא ישופך ראש אבל אם כבר עבר מן הפתח רצה לומר הפרצה הקטנה ועבר כבר אליך ממש להדיח כל עצמותיך מעל ה׳ ואז יהיה קשה עליך למשול בו לפיכך החכם עיניו בראשו שלא ליתן לו מקום ליכנס כלל וכלל וזה פירוש יקר:

ויאמר קין אל הבל אחיו. לא נתפרש במקרא מה אמר לו וג"ל אמירה זה מלשון יתאמרו כל פועלי און שהוא לשון התפארות וכן את ה׳ האמרת. ור"ל כי קין התפאר עליו לאמר לי תבל ומלואה וארעא די את קאים עלה דידי הוא מיד ויקם עליו על עסקי שדה ויהרגהו. ולמעלה פירשתי על עסקי שדה היינו שאמר לו בהיותך בשדה מקום שאין אנשים מצויין שמה אז לעולם לא תתעורר מעצמך אל שום מעשה כי קרבן זה שהקרבת ממני ראית וכן עשית ולפי זה יהיה ביאור פסוק זה ויאמר קין שהתפאר קין לאמר אני טוב ממך כי אני הקרבתי ראשונה וממני נמשכה ההקרבה אליך וז"ש אל הבל אחיו כי אמר אני הייתי סבה אליך כי אם לא ראית שהקרבתי לא היית מקריב כלום:

ויאמר ה׳ אל קין אי הבל אחיך. פליאה גדולה על קין איך אמר לא ידעתי אם טעה בזה לומר לא יראה יה ולא יבין במעשה התחתונים אם כן למה הקריב מנחה לה׳. ונראה לומר כי ודאי הבין קין ששאלו הקב"ה על הריגת אחיו והשיב לא ידעתי השומר אחי אנכי ר"ל לא ידעתי שיש עון כדבר ההריגה והשומר אחי אינו לשון תמיהה אלא מוסב על לא ידעתי כי אמר לא ידעתי אם אני מחויב לשמור את ראש אחי שלא יהרג על ידי ושמירה זו מלשון אך את נפשו שמור כך טען קין כי לא ידע אם הוא מחויב לשמור את ראש אחיו או לא. ואמר לו הקב"ה איך לא ידעת והרי מצוה זו מן המושכלות וזה שאמר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה שהשכל מחייב לקיים מצוה זו אף אם לא נצטוית עליה כי בבטלה איש את רעהו חיים בלעו והאדמה תשאה שממה מאין יושב וא"כ האדמה תובעת עלבון הנהרג כי קיום האדמה תלוי בזה כ"א יהיה היתר רצועה להרוג איש את אחיו א"כ א"א לאדמה שתתקיים כי יהיה מציאותה לבטלה ותהיה חריבה מאין יושב על כן לא תוסף האדמה תת כחה לך. וטעם לדבר כי כשם שהאדמה נוגעת בדבר ומבקשת דין על ההריגה כך מחוייבת האדמה עצמה לעשות דין ברוצחים ע"ד שנאמר כי הדם יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו. ויש להתבונן באיזו ענין הדם מחניף לארץ והקרוב אלי לומר בזה כי הארץ דומה תמיד כאילו פערה פיה לבלוע את הכל כמ"ש שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם וגו׳. וכמ"ש לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וגו׳ ומכל זה ראיה שפי הארץ פתוח תמיד לבלוע והמתן דבר לתוך פיה דומה כאילו מחניף

גם

לא וזה יאמר על הרוצחים שופכי דם נקי כי בדם זה יחליפו לארץ ליתן לה דבר בפיה לבלוע. ולעומת זה גם הארץ מחנפת להם ליתן להבלתי רצויים כל צרכם אשר מן האדמה מוצאם דהיינו שני דברים א' כל מאכל אשר יאכל ושאר צרכי האדם אשר מן הארץ מוצאם. ב' הדירה והמנוחה שיש לדרים עליה לפיכך לדורות לא יכופר לארץ כי אם בדם שופכו שלא יאמרו שניהם מחניפים זה לזה כי הרשעים נותנים דבר בפיה לבלוע. והארץ מחנפת להם ליתן להם די צרכם וצריכה האדמה כפרה על זה המעט תועלת אשר קבל הרוצח מן הארץ קודם שיהרג כי לא בדין נתנה לו כחה. אבל כאן מפני יישוב העולם לא נהרג קין וא"כ במה תצא האדמה מן החשד שלא יאמרו שניהם מחניפין זה לזה ולמה אינה צריכה לכפרה. אלא לפי שקיימה רצון בוראה שאמר לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ כי מאז שעשית המעשה הזה האדמה באה בהרשאה ותובעת ממך דמי אחיך וקול דמיו צועקים אלי מן האדמה והיא גם היא תעשה דין בך שלא תקבל עוד ממנה שני התועלות אשר יש לכל הדרים עליה הן כל הצרכים. ע"ז אמר לא תוסף תת כחה לך הן הדירה והמנוחה על זה אמר נע ונד תהיה בארץ ושום מקום לא ירצה לקבלך ובזה תצא האדמה מן חשד החנופה כי לא תחניף לך ועל כן אינה צריכה ג"כ לכפרה אבל לחזור ולהורגך עכשיו א"א מפני יישוב העולם כי לא היה לאדם בן אחר בפעם ההוא:

וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו. נחלקו רז"ל במהות אות זה מה היה. במדרש רבתי אמרו הזריח עליו גלגל חמה כו'. וקשה איך יתחייב מזריחת החמה לבלתי הכות אותו כל מוצאו וכפי שורת הדין רשעים בחושך ידמו ואיך יזריח החמה עליו. ונראה פירוש הדברים לפי שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים אם זרחה השמש עליו דמים לו. כך קין היה גנב כי היה גונב דעת עליונה כמו שפירש רש"י בפרשה זו. והיה הולך כבמחתרת כי הסתיר ה' פניו ממנו וגורש מן הארץ הקדושה ארץ אשר עיני ה' דורש תמיד אות' וגרשו לחוצה לארץ שהדר בו כו' מצד הסתרת פניו ית' כמ"ש ומפניך אסתר ואז היה דומה לנמצא במחתרת כי היה בורח ממקום למקום וכל בורח מחביא את עצמו בסתר וא"כ פשיטא שכל מוצאו יהרגהו כי אין לו דמים מאחר שבמחתרת מצאו. על כן הזריח ה' עליו החמה בכל המקומות אשר הלך להורות שאין לו דין הנמצא במחתרת כי אם דין מי שזרחה השמש עליו שדמים לו וכל ההורגו נהרג עליו. וזה מופת חותך לבלתי הכות אותו כל מוצאו. ודע ותשכיל בלשון כל מוצאי למה תלה הדבר במוצאו פשיטא שלא יהרגנו מי שלא ימצאהו והל"ל כל בריה יהרגוני אלא שהורה לומר שהיה ירא פן יהיה בדין הנמצא במחתרת כי בו שייך לשון מציאה כמו שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב. ועל ידי זריחת השמש לא יכהו כל מוצאו במחתרת זו אשר נסתר בו מצד הבריחה ממקום למקום וזה פירוש יקר:

וישב בארץ נוד קדמת עדן. מצינו שכל ההורג נפש גולה למזרח שכן אדה"ר שגרם מיתה לכל תולדותיו כתיב בו וישכן מקדם לגן עדן וכן בכל ערי מקלט כתיב בעבר הירדן מזרחה שמש לפי שכל הורג נפש מקרב הערב שמשו של הנהרג כמו שנאמר עד אשר לא תחשך השמש וגו' לפיכך יגלה לקצה אחרון שכנגדו כדרך שאמרו בהורדוס הוא כיבה נרו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם והוא דרך כל בעלי תשובה לשום לקצה אחרון בדבר שחטא בו ולעשות איזה מצוה הפכית אל העבירה שעשה וזה דרך נכון לכל בעל תשובה והמשכילים יבינו מגלות זה לתקן כל עבירה באיזו מצוה הפכית לעבירה כי בזה יתוקן עוותו:

ויהי בונה עיר. ויבן לא נאמר אלא ויהי בונה ל' הווה להורות שהיה בונה והולך כל ימיו ולא נגמר בנינו לעולם כי זה דרכם כסל למו שכל האוהב קניני האדמה כקין וחבריו לעולם הוא בונה והולך ולא יוכל לגמור בנינו כל ימיו לעולם כי לעולם אין בידו די מחסורו אשר יחסר לו. יש בידו מנה מתאוה עד מאתים כידוע מטבע כל אוהבי הממון וא"כ לעולם הוא בונה והולך וכל ימיו אין לו מנוחה רק נע ונד בארץ כמו קין שהיה נע ונד בארץ כך כל אוהב ממון נע ונד זה שבתו הבית מעט רוב ימיו הוא רודף אחר העושר כאשר ירדוף הקורא בהרים וכך ירוץ ורגליו כאילות במדבר בשר ובשילה עובר ארחות ימים כל ימי חייו אלו הלילות גם בלילה לא שכב לבו כי ילך בכל מקומות הסכנה להשיג את האהב' נפשו יבקשו ולא ימצאהו ולעולם לא יבא עד תכליתו רק כל ימיו הוא בונה והולך עדי מסכנות המסכנים נפשו וגופו ועוזב לאחרים חיל ותוצאה אשר בנה ואשר נטע וסימן לדבר שבאלפ"א בית"א אותיות עני סמוכות ושניות לאותיות כסף להורות שכל אוהב כסף הוא עני בדעתו לעולם. ומה שנאמר בונה ירושלי' ה' לשון הוה נראה לפרש ע"ד שמסיק בגמ' בפ' הספינה חזא מלאכי השרת דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות כו' אמר להו הני למאי אמרי ליה עתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים כו' אם כן בכל זמן בונה ירושלים ה' וק"ל. כך לשון בונה הנאמר בקין רמז שהיה בונה והולך לעולם כמ"ש איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו והנה יתן להבא משמע והיה ל"ל איש אשר נתן לו האלהים עושר אלא כך פירושו שכל מי שאינו מסתפק במה שחנן אותו אלהים ותמיד הוא מבקש אשר יתן לו ה' עוד עושר ונכסי' נוסף על מה שבידו כבר זהו וודאי נבל כילי וקמצן ואינו שליט בשלו לאכול ממנו ק"ו לזולתו:

ויקח לו למך שתי נשים וגו'. כל הסיפור הלזה מענין שתי נשיו עדה וצלה יש בו ערך גדול בתורה לידע ולהודיע שכאשר יהיה הזיווג כהוגן לקיום המין לבד אז יולדו להם בנים הגונים שומרי משמרת ה'. וכאשר לא יהיה לקיום המין כי אם לשם יופי למלאות רצון תאותו אז בנים זרים יולדו להם זרע מרעים בנים משחיתים. כמו שמצינו בשתי נשים אלו עדה וצלה כי אותה של פריה ורביה נקראת עדה כפירוש רש"י גם יתכן לפרשו לשון הריון שהרגשתו ועדיאת. ואותה שלקח לשם תשמיש לבד נקראת צלה כפירוש רש"י ואולי לשמות היו נוטים בתשמיש ועושים צל תמיד אם כן הדין נותן שמן עדה יולדו בנים הגונים וזהו שאמר ותלד עדה את יבל הוא היה אבי כל יושב אהל ומקנה כי זה היה אומנתו של הבל הצדיק ואחריו כל ישרי לב כמשה ודוד וכמה נביאים וצדיקים עד אשר מתוך אומנות זה זכו לדיבוק השכינה. ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב שנבראו להלל בהם לבורא עולם ית' כמ"ש הללוהו בנבל וכנור וגו'. וגם על ידיהם שורה רה"ק כמ"ש ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'. וצלה שלקח לשם תשמיש והשקה לה כוס של עקרים ולא הועילה כלום מ"מ לסוף בנים זרים יולדו לו שנאמר וצלה ילדה גם היא את תובל קין שהחזיר מעשה קין למקומו וברא כלי משחית להבל ולרצוח כמ"ש לוטש כל חרש נחשת וברזל המקצר ימיו של אדם ואולי הוא מדה כנגד מדה כי רוב בעילות מקצרין ימי האדם ע"כ נעשו תולדותיהן כיוצא בהם לעסוק בדברים המקצרים הימים ויצא אומנותו אל הפועל שנאמ' כי איש הרגתי לפצעי וגו'. וזה רמז נכון בתורה ללמוד ממנו ענין הזיווג ע"פ התורה:

זה ספר תולדות אדם. הרמב"ן פי' בחוזר לכל התורה כי כולה ספר תולדות אדם. ורבינו בחיי פי' שהספר דהיינו החכמה עיקר תולדות האדם. ולי נראה שספר זה קאי על מה שנאמר ביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים ברא אותו. כי ביום שנברא אדה"ר היה שלם ביצירה בכל המעלות האנושיות והיה משולל מכל מום וחסרון. כאומן הכותב על ספר כל הדברים שהוא צריך למלאכתו כך כתב הקב"ה על ספר כל המעלות שהיו באדם עד אשר מצדם היה בדמות אלהים כדי ללמוד לדורות איך בחטאם גמלו רעה לנפשם שהיו כל הדורות הלוך וחסור מן אותן השלמיות כמ"ש גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם ופסו' זה דרשו רז"ל על יצירתו של אדה"ר ולפי דרכם אומר אני שכך פירושו גלמי ראו עיניך שהיה נראה טוב בעיני הקב"ה ועל ספרך כולם יכתבו זה ספר תולדות אדם אשר עליו כתובי' כל המעלות האנושיות אשר כללם הכתוב באמרו בדמות אלהים ברא אותו. אמנם ימים יוצרו ולא אחד בהם שיבואו הימים אשר לא יהיה בנולדים אפילו אחד מכל המעלות ההם כי ילכו הלוך וחסור מן אותו שלימות לפיכך מה יקרו רעיך אל אותן שהם ריעים למקו' ב"ה והמה בדמות אלהים יקרים המה בעיני כי אינן בנמצא. ד"א שיאמר כל זה על הבחירה האנושית כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכל מעשה האדם שנקראו תולדות וקורות דומה כאילו הקב"ה מולידן כי הכל מאתו ית' החכמה והעושר והגבורה ואורך ימים אמנם זה ספר דהיינו המעשים טובים אשר מקורם מתוך הספר הם תולדות אדם מתייחסים אחר האדם ואין להקדוש ברוך הוא חלק בהם כי מסר הקב"ה כל מעשה האדם בידו ולא ה' פעל כל זאת ונעשה אדם בעל בחירה ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו מה הקב"ה שליט על כל מעשיו כך האדם שליט בכל מעשיו ומזה הצד הוא בדמות אלהים. וזה שאמר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו כארז"ל במסכת נדה שמביאין הטפה לפני הקב"ה ואומרים אם זה הנולד חכם יהי' או טפש חלש או גבור עשיר או עני ואילו צדיק ורשע לא קאמר לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים זה שאמר גלמי ראו עיניך שקודם יצירתי ראה הקב"ה מה תהא בגלמי כשמעמידים הטפה לפניו ועל ספרך כלם יכתבו שכותבין על ספר כל עניניו אם יהי' גבור או חלש כו' ואפילו ימים יוצרו קוצבים לו כמה יחיה אמנם לא אחד בהם כי חסר בספר זה אחד מן השלמות דאילו צדיק ורשע לא קאמר על כן לא נכתב על ספר שכותבין עליו מה יהי' משפט הילד ומעשהו לפיכך מה יקרו רעיך אל שעשו בדמות אלהים שליטים על כל מעשיהם וכאמור:

ויחי אדם וגו'. עשה בימי חייהם שלשה חלוקות כי הזכיר בכולם מספר ימי חייהם קודם שהולידו ואח"כ כללם יחד והזכיר בכולם וימת ובפרשה נח לא הזכיר כי אם שתי חלוקות ולא הזכיר שם וימת. לפי שמי שהוא בלא בנים קרוי מת בחייו וכן הרשעים שאינן מולידין תולדות מעשים טובים נקראו בחייהם מתים על כן הזכיר לשון ויחי על מספר הימים שחיו קודם שהולידו כי אעפ"י שהיו עדין בלא בנים מ"מ היו חייהם חיים מצד שכל השלשלת שהזכיר בפרשה זו ובפ' נח כולם היו צדיקים אדם שת כו' וכן כולם ואחר שהולידו נתוסף להם חיות מצד הבנים ע"כ הזכיר ויחי על הימי' שחיו אחר שהולידו. וחזר וכללם יחד לומר כלם שוים לטובה כי קודם המבול לא נמצא בהם חסרון רק המות הזה כמ"ש ישלחו כצאן עויליה' וגו' וכתיב יבלו בטוב ימיהם וגו'. ועוד הזכיר בכולם וימת להורות שכולם מתו על מטתם ולא נמחו במבול. אבל אחר המבול נשתנה העולם ולא היו כל ימיהם שוים לטובה ע"כ לא חזר וכללם יחד גם לא הזכיר וימת כי היו חסרונות בכולם זולת המות ועוד שאחר המבול א"צ להזכיר וימת כי פשיטא מתו ומי גבר יחיה ולא יראה מות וקרוב בעיני לומר שכל השלשלת שהזכיר היו נביאים כי מי הגיד ללמך שבן זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו וכן שם בן נח וכן חנוך ומתושלח ועבר והם בנין אב על כולם:

וירא ה' כי רבה רעת האדם. לפי שחטאו בזנות ואותה תאוה רבה והולכת תמיד ולא ישבע לעולם כארז"ל אבר קטן באדם משביעו רעב כו' וכן חטאו בגזל ואוהב חמס וכסף לא ישבע כסף אלא תאותו רבה והולכת תמיד וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ר"ל כל היום לא ישבע מתאותו ואין שעה ביום שיהיה שבע בה אלא כל שעה הוא מוסיף על תאותו. וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ בצירוף הארץ כמו שפירשתי בשם הרמב"ן בפסוק נעשה אדם אני והארץ כי הארץ נתנה בו חומר גס ועב. וענין נחמה זו וענין ויתעצב אל לבו הוא דרוש עמוק עמוק מי ימצאנו האריכו בו למעניהם כל החוקרי' זה אומר בכה וזה בכה וכולם כמתנבאי' וכן הרבה עניני' בתורה סתומים והתומים אשר בכולם לבי אומר וגומר שלא להאריך בדרושי' אלו כי יצאה השכל האנושי מלהשיגם כי כל הספיקות ההם באים לנו מצד שאנו משערים ידיעתו יתברך לידיעתנו והכתוב אומר בהפך זה כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' ואיך נוכל לעמוד על מחשבתו ית' הבלתי נודעת אלינו ואין בידינו כח לשער אותם:

כה־אמר האל ׀ יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ
וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה :
אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית
עם לאור גוים : לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית
כלא ישבי חשך : אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא־אתן
ותהלתי לפסילים : הראשנות הנה־באו וחדשות אני מגיד בטרם
תצמחנה אשמיע אתכם : שירו ליהוה שיר חדש תהלתו
מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם : ישאו מדבר
ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים
יצוחו : ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו : יהוה כגבור
יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף־יצריח על־איביו
יתגבר : החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם
ואשאף יחד : אחריב הרים וגבעות וכל־עשבם אוביש ושמתי
נהרות לאיים ואגמים אוביש : והולכתי עורים בדרך לא ידעו
בנתיבות לא־ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור
ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים :
נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האומרים למסכה
אתם אלהינו : החרשים שמעו והעורים הביטו לראות : מי
עור כי אם־עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם
ועור כעבד יהוה : ראות קרי ראית רבות ולא תשמר פקח
אזנים ולא ישמע : יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

כאן מסיימין הספרדים והוא עם־בזוז ושסוי הפח בחורים כלם
ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין־אמר
השב : מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור : מי־נתן
למשיסה קרי למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלוא יהוה זו
חטאנו לו ולא־אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו : וישפך
עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע
ותבער־בו ולא־ישים על־לב : ועתה כה־אמר יהוה בראך
יעקב ויצרך ישראל אל־תירא כי גאלתיך קראתי בשמך
לי־אתה : כי־תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך
כי־תלך במו־אש לא תכוה ולהבה לא תבער־בך : כי אני
יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים
כוש וסבא תחתיך : מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני
אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך : אל־
תירא כי־אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך :
אמר לצפון תני ולתימן אל־תכלאי הביאי בני מרחוק
ובנותי מקצה הארץ : כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו
יצרתיו אף־עשיתיו : הוציא עם־עור ועינים יש וחרשים ואזנים
למו : כל־הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת
וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת :
אתם עדי נאם־יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו
לי ותבינו כי־אני הוא לפני לא־נוצר אל ואחרי לא־יהיה :

פירוש המלות

האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים : רוקע. כמו וירקעו : וצאצאיה. פירות היוצאים מן הארץ : לעם עליה. לכולם בשוה : ורוח. קדושה : קראתיך. לישעיה הוא אומר : ואצרך. אשמרך : לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו : לפקח. לפתוח : אסיר. שאתם אסיר בגלות : הראשונות. שהבטחתי לאברהם : ישאו. קול לשיר : יושבי סלע. המתים שיחיו : יצריח. יריע בקול : החשיתי. שתקתי : אפעה. אצעק : אשם. אחריב : ואשאף. ואתאוה להשמיד : עורים. ישראל שהיו עורים בגלות : כמשלם. כבר קבל יסורין : ושסוי. מעשה ריב : הפח. פחי נפש : בחורים. לשון חור : יאזין. יתן לב לזאת : ותלהטהו. ל' להב : כפרך. תחתך : תכלאי. לשון ויכלא הגשם :

פרשת נח

אבן עזרא

אלה תולדות. כמו הקורות כטעם מה ילד יום וכמוהו אלה תולדות יעקב : איש צדיק. במעשיו : תמים. בלבו ותמים אחר השם מפעלי הכפל והוא תמים. וטעם בדרותיו בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והסימן הוא ואברהם אביהו בן נ"ח כאשר מת נח :

רשי

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר (משלי י) זכר צדיק לברכה דבר אחר ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים : בדרותיו. (סנהדרין קח) יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כש"כ שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש דורשים אותו לגנאי לפי דורו הי' צדיק ואלו הי' בדורו של אברהם לא הי' נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר (בראשית כד) אשר התהלכתי לפניו נח היה

ותשחת
תולדות אהרן איש צדיק. ע"ג נח
וזכאים קיו עקידה
שער טו : תמים היה. עירובין י"ח
סנהדרין קט ע"ג נח זכאים קיו :

ט אלין תולדת נח נח ג' ומס' גבר זכאי שלים ג' הוה בדרוהי בדחלתא דיי

ט אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את־

בעל הטורים אלה תולדות נח ד' דסמיכי. אלה תולדות השמים. אלה תולדות נח. אלה תולדות שם. אלה תולדות יעקב. ככולן פסק שלפניו. אלה תולדות השמים פסק תוהו ובהו. אלה תולדות נח פסק דורות שלפניו. אלה תולדות שם פסק בני חם ובני יפת. אלה תולדות יעקב פסק עשו ואלופיו : נח נח וגו' ג' פעמים כתיב נח בפסוק שראה שלשה עולמות. ד"א שהיה משלשה שכל אחד הציל ג' בזכותו. נח הציל ג' בניו שהם שם וחם ויפת. דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בחלום. איוב הציל שלשת רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעולם הזה ונח בעולם הבא. תמים היה. היה עולה למנין עשרים לומר שהיה תמים בכל העשרים דורות שמאדם עד

ספורנו

(ט) אלה תולדות נח. ענייניו וילדי ימיו : צדיק. במעשה : תמים. במושכלות : בדורותיו. כפי דורותיו והם היו קצת דורו של מתושלח ושל למך ושלו והדורות

רמבן

טעם אלה תולדות נח. פירשו בו קורותיו כטעם מה ילד יום וירמוז כל הפרשה ואינו נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו והנכון שהוא כמשמעו כמו אלה תולדות בני נח ואלה תולדות ישמעאל יאמר אלה תולדות נח שם חם ויפת אבל החזיר ויולד נח בעבור שהפסיק ואמר נח איש צדיק תמים היה. להודיע למה צוהו בתיבה ואע"פ שכבר אמר למעלה ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת חזר להזכירם פעם אחרת להגיד כי לא היה ככל אבותיו שיוליד בנות ובנים וזה טעם שלשה בנים כי יזכיר מספרם לאמר כי אלה שלשה לבדם היו תולדותיו ונצלו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ: (ט) איש צדיק תמים היה. יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין לו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית וכן בצדק תשפוט עמיתך אבל באברהם שאמר לעשות צדקה ומשפט שבח אותו בצדק שהוא המשפט וברחמים שהיא הצדקה. ור"א אמר צדיק במעשיו תמים בלבו וכתיב תמים אתה בדרכיך ואחר שאמר שהוא איש צדיק כי איננו איש חמס ומשחית דרכו כבני דורו החייבים אמר שהיה מתהלך את השם
הנכבד

הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ
שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־
יָפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים ג׳. ו׳
וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים ז׳
אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית ג׳
כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃
ס יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר כ״ה
בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס
מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ ג׳
יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים ב׳
תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ
מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ טו וְזֶה אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ
הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים
אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה ב׳ מ״ל
וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח ג׳ דס׳ ג׳ ודגש. ה׳

הֲלִיךְ נֹחַ׃ י וְאוֹלִיד נֹחַ
תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם
וְיָת יָפֶת׃ יא וְאִתְחַבַּלַת
אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת
אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ יב וַחֲזָא יְיָ
יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבָּלַת
אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּשְׂרָא אֱנַשׁ
יָת אָרְחֵיהּ עַל אַרְעָא׃
יג וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא כָל
בִּשְׂרָא עַל לְקֳדָמַי אֲרֵי
אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין
מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא
וְהָא אֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן עִם
אַרְעָא׃ יד עֲבֵיד לָךְ
תֵּבוּתָא דְּאָעִין דְּקַדְרוֹם
מְדוֹרִין תַּעֲבֵיד יַת תֵּבוּתָא
וְתַחְפֵי יָתַהּ מִגָּיו וּמִבָּרָא
בְּכוּפְרָא׃ טו וְדֵין דְּתַעְבֵּיד
יָתַהּ תְּלַת מְאָה אַמִּין
אוּרְכָּא דְתֵיבוּתָא חַמְשִׁין
אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין
רוּמַהּ׃ טז נְהוֹר תַּעֲבֵיד לְתֵיבוּתָא וּלְאַמְתָא תְּשַׁכְלְלִינַהּ מִלְעֵילָא וְתַרְעָא

היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר וזה שמושו של ל׳ בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א׳ (שם יג) קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך להבא (מלכים א ח) ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי״ו שבראשו הפכו להבא: (יא) ותשחת. לשון ערוה וע״א (סנהדרין נז קח) (ס״א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע״א) כמו (דברים ז) פן תשחיתון: ותמלא הארץ חמס. גזל (ס״א (יונה ג) שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם): (יב) כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות וע״א אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח): את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר (מלכים א טו) חלה את רגליו מן רגליו. דבר אחר את הארץ עם הארץ אף ג׳ טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק״כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב״ה להביא מבול לעולם אולי ישובו: עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: בכפר. זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמרא כופרא. בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר. י״א חלון וי״א אבן טובה המאירה להם (ב״ר שם): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים ליתה (סא״א) מכאן ומכאן:

(יא) ותשחת הארץ. הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי וכל הארץ באו. ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו והאומרים כי האלהים במקום הזה אינו קדש לא אמרו מאומה: חמס. בגזל ועשק וקחת גם הנשים בחזקה. ומה שאמרו קדמונינו ז״ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדותו וזאת הכתיב הנטוע הידוע נכון הוא ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים וכאשר מימיהם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם: (יג) ויאמר. קץ כל בשר. הוא הגוף וטעם בא הגיע קץ אידם: את הארץ. מן הארץ וכן כצאתי את העיר או עם כמו את יעקב איש וביתו. והנכון בעיני שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים נצאות כסאך אלהים והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ: (יד) גופר. שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא: קנים. להיות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו. ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטים: וכפרת אותה. יש אומרים שהיא מגזרת כפרת והטעם מכסה משיחה ויש אומרים שהכופר כדמות זפת ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל בתמורת הכ״ף בקו״ף והנכון שמלת וכפרת מגזרת הכופר: מבית. כמו לפנים: (טו) וזה אשר תעשה. טעמו וזה השיעור אשר תעשה והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה הרוח: (טז) צהר. מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים והוא נעשה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב ששית אמה והנה התבה כדמות משלש וראש חד וכן מקצועותיו

לפני האלהים ו׳ וסימן ותשחת הארץ. ויקח יתרו חותן משה. ויאסף יהושע. ויבא העם בית אל. ודוד וכל ישראל. ויקרבו עולות ושלמים דדברי הימים. וכל קהלת דכותיה: ויאמר אלהים לנח ד׳ דס׳ ללמ״ד בליש׳. קדמאה ויאמר אלהים לנח. תניין ויאמר ה׳ לנח. ויאמר ה׳ לדג. ויאמר ה׳ לשלמה דד״ה: והנני ג׳ וסי׳ והנני משחיתם. והנני אמר לבנות בית. והנני מקששת עצים: תכלנה ה׳ מלין דכל חד וחד ל׳ דכו׳ דגש וסי׳ ויסגר בשר תחתנה ואל אמה תכלנה. מרכבת תביאנה. חכמות שרותיה תענגה. עיני תראנה בה. תשכנה דבהר מרום ישראל. שמענה ואתה דע לך. קחנה בידך ולך: ופתח ה׳ וסי׳ ופתח התבה. ופתח אהל מועד תשבו. וקדמא׳ ותליתא׳ דהצלע. ופתח הבית דלתותיו הפנימיות:

תולדות אהרן התהלך נח. עקידה שער ק׳ ס׳ הזוהר פ׳ שלח לך: ותשחת הארץ. סנהדרין נו: כי השחית. שם נו: קח. ע״ג כג חולין כג בכורות נז תמורה כח: ויאמר אלהים. סנהדרין קח: עשה לך תיבת. סנהדרין שם: צהר תעשה. סנהדרין קח:

בעה״ט אברהם. אבל משבא אברהם לא נחשב תמים. את האלהים התהלך נח סופי תיבות חכם. וזה הוא שני׳ ולוקח נפשו׳ חכם: ותמלא. ב׳. הכא. ותמלא הארץ אותם. שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות בשדה ששה בכרס אחד והיו נבלעים תחת הקרקע ואח״כ מגלגלים ועולי׳ והכא נמי הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כיסו אצל חבירו ואפרסמון עמו. והיה הנפקד מניח הכיס עם האפרסמון תחת הקרקע עם אוצרותיו. והמפקיד בא בלילה ומרית האפרסמון ולוקח הכל: חמס. בגימטריא מי נח. נלמד שפרע להם מדה כמדה. חמס בגימטריא גיהנם. מלמד שברותחין נדונו: ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר רמז לו לימי המבול שהם כמנין קץ ארבעים יום של מטר וק״ן של תגבורת: כי מלאה הארץ חמס מפניהם. בגימטריא גלוי עריות: והנני ג׳ במסו׳ והנני משחיתם. והנני אומר לבנות בית. והנני מקוששת עצים שני׳. אמר הקב״ה אני אמרתי לבנות בית שהיה עולם בנוי וקלקלו מעשיהם והנני משחיתם. והנני מקוששת לומר לך שלא נשאר שום אינן צומד אלא כלם נתלשו. משחיתם בגימטריא היא שלשה טפחים. משחיתם את הארץ ראשי תיבות מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה: וגם אשר תעשה ב׳ דסמיכי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח. לומר כשם שהמזבח מכפ׳ כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא: צהר

רמבן

הנכבד ליראה אותו לבדו איננו נפתה אחרי הוברי שמים ומנחש ועונן וכל שכן אחרי ע״ג ואיננו שומע להם כלל רק בשם לבדו הוא דבוק תמיד והולך בדרך אשר בחר השם או אשר יורה אותו כי נביא היה וזה כטעם אחרי ה׳ אלהיכם תלכו ואותו תיראו הנאמר בהרחקת המתנבא לעבוד ע״ג ונותן אות ומופת כאשר אפרש ועוד אזכיר זה בפסוק התהלך לפני והיה תמים אם יהי׳ תמים דעות עמי והנה אחר שהיה נח צדיק ואיננו ראוי ליענש גם בניו וביתו ראוים להנצל בזכותו כי היה עונש עליו אם יכרת זרעו או יאמר כי הוא צדיק שלם וגם בניו וביתו צדיקים כי הוא למדם כענין שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו: בדורותיו יש מרבותינו שדרשוהו לטובה כל שכן אם הי׳ בדור של צדיקים ויש שדורשין לגנאי לשון רש״י. והנכון בעיני לפי הפשט שהוא לבדו הצדיק בדורות ההם אין בדורותיו צדיק ולא תמים זולתו וכן כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שאין

ספורנו

והדורות שהולידו בני דורו בת״ר שנה: את האלהים התהלך נח. הלך בדרכיו להטיב לזולתו והוכיח בני דורו כדברי רבותינו ז״ל. וכן כתב עליו ברוס הכלדיי: (י) ויולד נח. מאז שהחיל להוכיח בני דורו זכה לבנים: (יב) והנה נשחתה. מעצמה כי בזולת עונם היתה בדרך השחתה בהשחתת דרכם המקלקלת התולדה ובגזל המקלקל המדינות כענין ועתי קמח: (יג) קץ כל בשר. שקצבתי להם זמן ק״כ שנה: בא לפני. שקבעתי להם לתשובה: כי מלאה הארץ חמס מפניהם. שכולם גוזלים זה את זה הבעלים גוזלים את האחרים בכח והאחרים גוזל את הבעלים במרמה באופן שהארץ נותנת כל פירותיה לגזלנים: והנני משחיתם את הארץ. אשחית׳ יחדיו עם הארץ שאשחית מזג הארץ והאויר בנטית גלגל חמה שהטה ממצוה היום מן המבול ואילך כמו שפירש הוא יתברך במענהו לאיוב ולכן נתמעטו שני חיי ומין האנושי תכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון. ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול: (יד) עשה לך תבה. בזמן הקצוב להם למען יראו וישובו: (טז) בלדה הגים.

אבן עזרא

פקטועותיו על כן לא תתהפך והפתח בגד האחד והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התבה גדולה מאד גם יתכן להיות קומת נח גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז דרך קצרה : תחתים. תואר השם וכן שנים וכן שלשים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עונים להם ולא יראו הלא יראו סלה קשת גגה תאר השם ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונבון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה ומשקל שלשים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד או יתכן שיו"ד שניים משמשת עצמה ומלת שלישים עמה אולי תנוח דעת השואלים : (יז) ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נו"ן מובלע כמו מבוע והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל מסלול וכמוהו המשור והחולם והשורק מתחלפים. וטעם המבול מים דרך קצרה וכי הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה שטעמו ולמן היום הוסדה : (יח) והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת. וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש

מקרא

16 הַתֵּבָה בְּצֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ 17 וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ 18 וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ 19 וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃

(margin notes: ל׳. ל׳. ל׳ — ב׳. ל׳ — ז׳ בטע׳ בתרא — ב׳ ר״פ. — ו״ג — ב׳ חסרים עם רב)

תרגום אונקלוס

דְתֵיבוּתָא בִּסְטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין אַרְעָאִין תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִנַּהּ׃ 17 וַאֲנָא הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת טוֹפָנָא מַיָּא עַל אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כָּל דִּי בְּאַרְעָא יְמוּת׃ 18 וַאֲקִים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל לְתֵיבוּתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ 19 וּמִכָּל דְּחַי מִכָּל בִּשְׂרָא תְּרֵין מִכּוֹלָא תָּעֵיל לְתֵיבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא

רשי

בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה : תחתים שנים ושלישים. ג׳ עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל (שם) : (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו : מבול שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכן נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס״א מימי וכן הגיה מהרש״ל בח״ש במסכת שבת) : (יח) והקמותי את בריתי. (ב״ר) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור : אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה (שם) : (יט) ומכל החי. אפילו שדים : (חגיגה יז) : שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה : מהעוף

מסורה

ושלשים ב׳ באו׳ וסי׳ ושלשים תעשה. ושלשים ישעו : ובאת ז׳ בטעם מלרע וסימן אל התבה. ושמעו לקולך. ובאת אל הכהנים. ובאת אל הכהן. ושלשת תרד ובאת. וקראת במגלה. לקוח מאת הגולה. קדמאה דפסו׳ : להחית ב׳ בספר׳ חס׳ וסי׳ אל התבה להחית. להחית עם רב :

תולדות אהרן ואני הנני. שם עא: ובאת אל. שם: ומכל החי. ע״ג ה נא זבחים קי״ו (פסחים נו): להחיות אתך. ע״ג ו ודף נא זבחים קיו :

בעה״ט בגימטריא לאור האבן. ושלשים תעשה ב׳ במסו׳ הכא. ואידך ושלשים ישעו. רמז למאן דאמר שהדגלים נסעו כתיבה מרובע׳. ד״א מבוכות הדגלים נגלו. תעשה ואני הנני ואני לטעם. לומר שאני אסי פך בעשייתה. שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותה. להחיות אתך זכר ונקבה. מהעוף למינהו רמז לו שהעוף ישכון אצלו. וזהו שנאמר וישלח את

ספורנו

בצד רחבה כי הוא יקרא צד ופאת האורך יקרא צלע : תחתים. המורגלים באניות : שנים ושלשים. דומים לתחתיים המורגלים : (יז) ואני הנני מביא את המבול. אתה תבלים התיבה ואני תקף אביא את המבול והוא לשון מפלה והפסד כענין כל נבלה. אמר אני אביא את המפלה וההפסד שאמרתי באמרי והנני משחיתם את הארץ : (יח) והקמותי את

רמבן

אמר בדור ראוי להנצל. ואמר בדורותיו כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק בארץ בלתו ואל יקשה עליך דברי רבותינו במתושלח כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן המבול מכל הדורות ההם :

(י) את שם את חם ואת יפת. הנראה אלי כי יפת הוא הגדול שנאמר אחי יפת הגדול וכן ימנם בתולדותם בני יפת תחלה וחם הוא הקטן בכולם כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן אבל הקדים שם בעבור מעלתו והזכיר חם אחריו כי בן נולדו והנה נתאחר יפת ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם כי היו כלם נזכרים שלא כסדר תולדותם ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אף על פי שהוא בספור התולדות וכן בני אברהם יצחק וישמעאל ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו :

(יג) כי השחית כל בשר את דרכו אם נפרש כל בשר כמשמעו ונאמר שאפי׳ בהמה וחיה ועוף השחיתו דרכם להזקק לשאינן מינן כמו שפירש רש״י נאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם לא מפני כלם אלא מפני מקצתם וספר עונש האדם לבדו או שנאמר שלא שמרו גם בזה תולדותם והיתה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס והנה גם הם עושים חמס ועל דרך הפשט כל בשר זה כל האדם ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים ומכל החי ומכל בשר כל חי בגוף אבל בכאן כל בשר כל האדם וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני וכן בשר כי יהיה בעור בשרו. חמס הוא הגזל והעושק ונתן לנח הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך כי החמס הוא החטא הידוע והמפורסם. ורבותינו אמרו שעליו נתחתם גזר דינם והטעם מפני שהיא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר ועוד שהוא רע לשמים ולבריות והנה הודיע לנח החטא שעליו בא הקץ שניע הכפירה :

(יג) והנני משחיתם את הארץ כמו מן הארץ. וכן כצאתי את העיר. חלה את רגליו. ד״א את הארץ עם הארץ שאף שלשה טפחים של מחרישה נימוחו לשון רש״י מב״ר ור״א אמר שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה והנני משחיתם ומשחית את הארץ. ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ כי הארץ תהיה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנה נשחתים בעולם הבא כדרך ויתעצב אל לבו ולזה רמזו בבראשית רבה לבן לדון שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו נרדית וכו׳ :

(יז) ואני הנני מביא את המבול. הנני מסכים עם אותן שאמרו לפני מה אנוש כי תזכרנו לרש״י מב״ר וא״כ תמה והיאך מסכים עמהם והוא משאיר להם שארית לפליטה גדולה בנח ובניו וכל חי להרבות זרעם כחול אולי היא הסכמה לדעתם כשלא יחמול עליהם. ועל האמת ואני כמו ויסרתי אתכם אף אני. וכן אני הנה בריתי אתך. ואני זאת בריתי. יאמר אף אני תהיה ידי בהם על שהשחיתו את הארץ ולכן אמר זאת אות הברית ·

מכל בשר וגו׳. ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וכראמים וזולתם והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו רבותינו מאה ועשרים מיני עופות טמאים יש במזרח וכלם מין איה הם ולעופות טהורים אין מספר והנה יצטרך להביא מכלם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכלם מאכל אשר יאכל לשנה תמימה לא תכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל הוא נס החזיק מועט את המרובה ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמוך על הנס הזה רצה השם יתברך לעשותה גדולה כדי שיראו אותם בני דורו ויתמהו בה ויספרו עליה וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה וחיה ועוף לתוכה אולי יעשו תשובה. ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הניסים שבתורה או בנביאים לעשות מה שביד אדם לעשות והשאר יהיה בידי שמים ואל תתפתה לאמר כי היו שלש מאות אמות באמות איש נח והיה גדול שאם כן היו גם האנשים גדולים גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים עד שלקה העולם במבול ועוד כי האמות אמות התורה הנה :

(יח) והקמותי את בריתי. אמר ר״א לאות כי השם נשבע לו שלא ימות במבול הוא ובניו ואם לא נכתב תחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה תורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקמותי שאקיים שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים מגזרת ברו לכם והמלה בסמוך ובמוכרת וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים כי ברית גבול כרות כל אלו דבריו. ויותר נכון בדרך הפשט כי ענין והקימותי את בריתי לאמר בעת שיבא המבול תהיה בריתי קיימת אתך שתבא אל התיבה אתה וביתך ושנים מכל הבשר להחיות כלומר שתחיו שם ותתקיימו לצאת משם לחיים והברית היא דבר השם כשיגזור אומר בלא תנאי ושיור ויקם הברית והזכיר שיהיה קיים והוא כלשון קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם שקבלו עליהם דבר להיותו קיים. ועל דרך האמת הזכרת הברית מעולם היא והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים והנה בריתי כמו ברייתי והמלה כמו סמוכה כי הוא סמוכה לעולמים שהיו לפנינו יצוה שתקום ותהיה עם הצדיק וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם בריתי היתה אתו והמשכיל יבין :

(יט) תביא אל התיבה להחיות אתך. טעמו שיתעסק ויעזור אותם בכניסתם בתיבה וישתדל בהם שיחיו כאשר ישתדל בנפשו :

רש"י

(כ) מהעוף למינהו. (ב"ר) אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין התיבה (סנהד' קח): (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב"ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה (ערובין יח): שבעה שבעה. כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. (סנהדרין קח) אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות. וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: (ז) מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים

כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ
מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם
מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ כא וְאַתָּה
קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל
וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃
כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה
לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה
כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר
הַזֶּה׃ ב מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־
לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם
אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם
שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע
עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ד כִּי לְיָמִים עוֹד
שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי
אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃

ל'. י"ד · כ"ג · ה' · י"ח י"ד · ד' דסמיכי נגמ"ד בלישנא · כ' מ"ג · ס נ' חסר · ג' ומ"ג · ג' ר"פ · ג'

יְהוֹן׃ כ מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן
בְּעִירָא לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִחֲשָׁא
דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכּוֹלָא
יֵעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא׃
כא וְאַתְּ סַב לָךְ מִכָּל מֵיכַל
דְמִתְאֲכִיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ
וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן לְמֵיכָל׃
כב וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִי פַּקִיד
יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד׃ א וַאֲמַר
יְיָ לְנֹחַ עוּל אַתְּ וְכָל אֱנָשׁ
בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ
חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא
הָדֵין׃ ב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא
תִּסַּב לָךְ שַׁבְעָא שַׁבְעָא
דְכַר וְנוּקְבָא וּמִן בְּעִירָא דִי
לַיְתוֹהִי דְכֵי תְּרֵין דְכַר
וְנוּקְבָא׃ ג אַף מֵעוֹפָא
דִשְׁמַיָּא שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְכַר
וְנוּקְבָא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל
אַפֵּי כָל אַרְעָא׃ ד אֲרֵי
לִזְמַן יוֹמִין עוֹד שַׁבְעָא אֲנָא
מָחֵית מִטְרָא עַל אַרְעָא
אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין
לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יָת כָּל יְקוּמָא
דִי עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃
ה וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִי פַקְדֵיהּ
יְיָ׃ ו וְנֹחַ בַּר שִׁית מְאָה
שְׁנִין וְטוֹפָנָא הֲוָה מַיָּא עַל

אבן עזרא

איש והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב ובנותיו כשבית ויש אומרים שברית גבול כרות. ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו מן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה זה כלל לחית השדה וכן קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי התחברו' שנים וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו'. ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזוב רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין. ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם באיים ולצוד כל מיני העוף. וצוה שיתקן מיני מאכל לכל. ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יאכל כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב וכן דרש שיש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים טוב הוא להשמעת אזנים וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו שלו סוד ואיננו כמשמעו. והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריכ' הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות: (ד) כי לימים עוד שבעה. כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור לחדש השני ובסוף המ' יום מהתחל' ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד. ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת ודרשו המפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלי' נחי העי"ן והוא הפוך כמו ריבה י"י את יריבי. ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: (ה) ויעש נח. כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה:

מפני

מהעוף חד מן כ"ב נסבין מה' דכל חד וחד לית דכו' וסי' כו' במסר' רבתא: יאכל כ"ג וסי' כו' במסר' רבתא: ולהם ח' וסי' ואתה קח לך מכל מאכל. וישימו לו לבדו ולהם. וטפכם אשר אמרתם. כי הם ומקניה' יעלו. ויהי אחרי בא אמציהו. כי יטהרו הכהנים. מלבד עבדיהם ואמהתיהם. וחברו: טהרה ה' וסי' אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה. לשמי מנחה טהרה. כל צפור טהורה. יראת ה' טהורה. תרי' בתר' מלאים וחד וטהורה היא ונקתה ונזרעה:

תולדות אהרן מהעוף למינהו. סנהדרין נז: בא אתה וכל. ספר הזוהר פ' ויקהל: כי אותך ראיתי צדיק. ערובין יח: מכל הבהמה. סנהדרין קח: לחיות זרע. ע"ג ס נא זבחים קיא: ונח בן שש מאות שנה. סנהדרין סט:

בעה"ט שונה מאתו. מלמד שהיתה שכונה אלו: ולהם. שלשה במסו' הכא והיה לך ולהם לאכלה. וגבי יוסף ולהם לבדם. ולהם ולגמליהם אין מספר. כמו גבי יוסף שאכל הוא לבדו והמצרים לבדם. כך נח ובניו והחיות והבהמות כל אחד לבדו לכל אחד כפי מאכלו. וזה הוא ולהם ולגמליהם שהכניס זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין: להחיות אתך. בגימטרי' לא טריפה ולא מחוסר אבר: היקום אשר עשיתי. בגימטריא לא תיים לתחיית המתים: היקום שלשה במסורת ומחיתי את כל היקום. וימח את כל היקום. ואת כל היקום אשר ברגליהם.

רמבן

(כ) **שנים** מכל יבוא אליך להחיות. הודיעו כי מעצמם יבאו לפניו שנים שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בהרים ובאיים והוא יביאם בתיבה אחרי כן ובמעשה פירש שבאו זכר ונקבה וזה היה בכללם אחרי כן צוהו שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה ובאלה לא אמר שיבאו אליו אלא שהוא יקח אותם כל הבאים להנצל ולחיות להם זרע באים מאליהם אבל הבאים להקריב עולות לא גזר שיבאו מעצמם להשחט אבל לקחם נח כי הצואה של שבעה שבעה היתה כדי שיוכל נח להקריב מהן קרבן וטעם הטהורה הקב"ה פירש לו סימני הטהרה אבל הכתוב יקצר לומר הטהור על פי התורה ורש"י כתב את שעתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה והנה מכאן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור וכן אמר ההבל מבכורות צאנו ומחלביהן אבל כל המינין הטהורים כשרין בהם כדכתיב ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח והוסיף לישראל במצוה שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומן בני היונה. וטעם גם מעוף השמים הטהור כי הכתוב נמשך למעלה: (כב) **ויעש** נח ככל אשר צוה אותו אלהים. שעשה את התיבה ואסף המאכל ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה: (א) **ויאמר** ה' לנח. הודיעו השם כי במדת רחמים ימלט אותו ואת ביתו ויחיה מהם זרע לדורות וזה טעם לחיות זרע על פני כל הארץ כי מתחלה אמר להיות אתך ורמז לו עתה במדת רחמים על הקרבן להודיע אותו שישעה אל קרבנו ובזכות קרבנו יקיים העולה ולא יכרת עוד מפני מי המבול. וע"כ מזכיר בו שם המיוחד כי בכל ענין הקרבנות לא יזכיר אלהים כאשר אזכיר בהגיעי לשם בע"ה: **בא** אתה וכל ביתך אל התיבה. עשה נח את התיבה ימים רבים קודם המבול וכאשר קרב עת המבול בחדש השני בעשור לחודש אמר וצוהו שיבא הוא וכל ביתו בתיבה הוא וכל אשר לו בראשונה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך והודיעו כי בזכותו לבדו ינצלו שלא אמר אתכם ראיתי צדיקים לפני וצוה שיקח הוא ויביא מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה שבעה והודיעו יום המבול שבו יבא אל התיבה וכן עשה שבעצם היום הזה בא נח והוא טעם מפני מי המבול

ספורנו

את בריתי אחר המבול: (כא) ואתה. אתה קח מכל מאכל מאכלים שונים למינים שונים: ז (א) כי אותך ראיתי צדיק. לא ביתך לפיכך אתה וכל ביתך כי בשבילך בלבד אמלט: (ב) הטהורה. שהיא אז כלם כשרים להקרבה כמו שהזכירו רז"ל וכמו

ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו
אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃
ב' מ"ע ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל
אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם
שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר
וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃
גנ' י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ
ג' עַל־הָאָרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת
שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־
ו' עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ
ג' חס' דחסר כָּל־מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת
הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃ יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־
הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃
יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם
ו' וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת
י"ב ר"פ נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה
וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה
י"ד מ"ל וכתו' לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר
כָּל־כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה
שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ
ב' ר"פ רוּחַ חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה
מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
ב' חסר שלישי אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ יז וַיְהִי

ארעא: ז ועל נח ובנוהי
ואתתיה ונשי בנוהי עמיה
לתיבותא מן קדם מי
טופנא: ח מן בעירא דכיא
ומן בעירא דליתוהי דכי ומן
עופא וכל די רחיש על
ארעא: ט תרין תרין עלו
עם נח לתיבותא דכר
ונוקבא כמא דפקיד יי ית
נח: י והוה לזמן שבעא
יומין ומי טופנא הוו על
ארעא: יא בשנת שית
מאה שנין לחיי נח בירחא
תנינא בשבעת עשרא
יומא לירחא ביומא הדין
אתבזעו כל מבועי תהומא
רבא וכוי שמיא אתפתחו:
יב והוה מטרא נחית על
ארעא ארבעין יממין
וארבעין לילון: יג בכרן
יומא הדין על נח ושם וחם
ויפת בני נח ואתת נח ותלת
נשי בנוהי עמהון לתיבותא:
יד אינון וכל חיתא לזנה וכל
בעירא לזנה וכל ריחשא
דרחיש על ארעא לזנוהי
וכל עופא לזנוהי כל צפר
כל דפרח: טו ועלו עם נח
לתיבותא תרין תרין מכל
בשרא די ביה רוחא דחיי:
טז ועליא דכר ונוקבא מכל
בשרא עלו כמא דפקיד
יתיה יי ואגין יי במימריה עלוהי: יז והוה טופנא

רשי

המים: (ט) באו אל נח. מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: (יא) בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר (סנהדרין קח): נבקעו. להוציא מימיהן: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברעה רבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים (כנף לשון נוצה (ויקרא א) ושסע אותו בכנפיו שאפילו נוצתה עולה אף כאן צפור כל מין מראות נוצה): (טז) ויסגור ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא ל' כנגד הוא (בראש' כ) בעד כל רחם (מ"ב ד) בעדך ובעד בניך (איוב ב) עור בעד עור (תהלים ג) מגן בעדי (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך. כנגד

אבן עזרא

(ז) מפני מי המבול. מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרים וכל רמש זכר ונקבה באו: (יא) נבקעו כל מעינות תהום רבה. מעינות סמוך באין מעינות מוכרת: תהום. לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו ולא הזכיר הנאלי' כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המים ונפתחו חלונות האוצרות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסק מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד: וארבות. כמו הנה י"י עושה ארבות והאוצר והחלון כלשון בני אדם ומשפטם ויש אומר שהאל"ף שורש כמו כבודות וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף אגורת והם מפעלי הכפל וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכנים בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף. והלא צפור שם כלל לאשר יש לו כנף. והפלא שבאו כלם מעצמ' שנים שנים: (טו) והבאים זכר ונקבה. טעמו הבאים בתיבה. וטעם ויסגור י"י בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על איש ויסך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה אם כן מה טעם ויהי המבול על

תולדות אהרן מן הבהמה. פסחים ג בתרא קכג: ויהי לשבעת. סנהדרין קח: בשנת שש. ראש השנה יא: נבקעו כל. יומא עו סנהדרין קח: וארבת השמים. יומא שם: והבאים זכר ונקבה. זבחים קטו:

מן הבהמה ג' ר"פ בתו' וי' בדניאל ועזרא וד"ה וסי' כו' במס' רבתא: צוהו ח'י' וסי' ויעש נח. ויגד משה לאהרן. ויבא משה ויקרא. ויקח משה את המטה. וישכם דוד בבוקר. ויעש דוד כן. וחברו דד"ה. אשר עשה דוד את הישר. ויעש ברוך בן נריה. אלה פקדתם לעבדתם: ומן העוף י"ד זוגים יחידים וסי' כו' במסר' רבתא: שבעת הימים ה' כלישנא וסי' כו' במסר' רבת': לחיי ג' וסי' לחיי נח. אלה לחיי עולם ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ביום הזה ו' וסי' ביום הזה נבקעו. באו מדבר סיני. כאשר עשה ביום הזה. כי ביום הזה יכפר. מה עכרתנו. ויאמר שאול לא יומת איש. וחד וביום הזה לא אמיתך. ואשת ו' וסי' כו' במסרה רבתא: והבאים ב' וסי' והבאים זכר ונקבה. והיהודים והסגנים:

בעה"ט לומר כשם שחטאו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהיה להם כך קרה גורוב עושר שהיה לו השתרר ותעה: לשבעת הימים. בגימטריא לימי אבל מתושלח. בשבעה עשר יום לחדש. הם הוא יבלו בטוב ימיהם. במנין טוב לחדש ירד המבול: וארבת השמים בגימטריא שלקה שני כבשים ממזל כימה: והבאים. שנים במסורת הבא והבאים זכר ונקבה ואידך והבאים עם זרובבל.

רמבן

ורש"י כתב אף נח מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שדחפוהו המים ולשון בראשית רבה מחוסר אמנה היה אלולי שהגיעו עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה אם כן יאמר שלא נכנס שם עד שגברו המים וכסו פני כל הארץ וראה כי יטבע:

(ח) מן הבה' הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. שנים שנים באו אל נח פירש"י כולן השוו במנין זה מן הפחות היו שנים ואחרים אמרו כי פי' שנים זוגות לומר שהיו באים זכר ונקבה יחד ועל דעתי שכן היה שבאו מכלם ב' זכר ונקבה מעצמם ונח הוסיף להביא מן הטהורים ששה זוגות כי הבאים להנצל באו מעצמם ואשר לצורך קרבן טרח במצוה כי כן נאמר לו וטעם ויעש נח ככל אשר צוהו ה' אמרו בב"ר שיכין לכנוס בהמה וחיה ועוף כלומר הטהורים שטרח הוא אחריהם ולקחם אל ביתו והכתוב שאמר פעם שלישית כאשר צוה אלהים את נח לומר שעשה כאשר צוהו בכניסת התיבה כי הוא נמשך למעלה עם ויבא נח לומר שבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה ומן הבהמה והעוף והרמש שנים שנים שבאו אליו אל התיבה וכלם באו אתו שנכנסו בתיבה מפני מי המבול כאשר צוה אותו אלהים וחזר ופירש החדש והיום שבא המבול וכיצד בא ואמר כי בעצם אותו היום הוא שבא נח אל התיבה עמו כל הבשר החי לא קודם לכן וטעם ויבאו אל נח אל התיבה להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד עצם היום ההוא שהיה הגשם ובא הוא בתיבה כי האל הוא צוה ורוחו הוא קבצן ברגע אחד: וטעם והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו כי הבאים אל תוך התיבה היו זכר ונקבה שהכניסם נח בתוכה כן ולכך אמר כאשר צוה אותו אלהים

כנגד עבדיך: ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים (סנהדרין קח): (כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראש נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וקוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכור אלהים. זה השם מדת הדין היא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנא' (בראשית ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת רחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה

הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ
וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה
וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם
וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה
עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ יט וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד ו'
מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים ב'
הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃
כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ
הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ כא וַיִּגְוַע כָּל־
בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ
עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כב כֹּל אֲשֶׁר
נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר
בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ג' ומ"ע
אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־ ב' פסו' דאית בהון עד עד ועד
בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר ל'
אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־
הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ח א וַיִּזְכֹּר ד' דס' כתו'
אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־

אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטָלוּ יָת תֵּיבוּתָא וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא׃ יח וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵּיבוּתָא עַל אַפֵּי מַיָּא׃ יט וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחֲפִיאוּ כָּל טוּרַיָּא רָמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ כ חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְעֵילָא תְּקִיפוּ מַיָּא וְאִתְחֲפִיאוּ טוּרַיָּא׃ כא וּמִית כָּל בִּשְׂרָא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא׃ כב כֹּל דִּי נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְּיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ׃ כג וּמְחָא יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׁא וְעַד עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ מִן אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם נֹחַ וְדִי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא׃ כד וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא

מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין׃ א וּדְכִיר יְיָ יָת נֹחַ וְיָת כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא

על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה וגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (יט) מאד מאד. פעמים שאין לרוב ממנו וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמר ויכסו ההרים וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון. ופי' ויגוע וכבר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו ואתחנן וכן וימטר עליהם מן על פי' האמת ומלת ויגוע מיתה וכפי' ויגוע וימת אבאר לך זה. והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם. ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שני שרשים ימצא כמוהו: (כג) וימחו מן הארץ. נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: (כד) ויגברו המים חמשים ומאת יום. בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פי' אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם: (א) ויזכור אלהים את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העיקר: ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם יזכור השבועה שנשבע לנח:

ויעבר

מאד מאד ו' וסי' והמים גברו. ויפרץ האיש. טובה הארץ. חיל גדול. וייראו מאד מאד. מרב מאד מאד: נשמת ד' וסי' ויפח באפיו. כל אשר נשמת. נר ה' נשמת. נשמת ה' כנחל גפרית: היקום ג' וסי' כי לימי' עוד שבעה. וימח את כל היקום. ואת כל היקום אשר: ויזכור אלהים ד' דס' בתו' וסי' ויזכור אלהים את נח. ויהי בשחת אלהים. ויזכור אלהים את רחל. וישמע אלהים את נאקתם:

תולדות אהרן חמש עשרה אמה מלמעלה. יומא נג: כל אשר נשמת. יומא פה סוטה מה ס' הזוהר פ' ויגש: מכל אשר בחרבה. קדושין יג סנהדרין קח זבחים קיג בכורות מו: וימח את כל. ברכות פא שבת קיג ערובין יח סנהדרין קח:

בעה"ט נומר כמו בכאן באו מאליהם כך התם נמי עלו ובאו מאליהם. וחזו כמאן דאמר עלו מאליהם ודלא כמאן דאמר שמרה סעלם: וישאר אך נח. אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומר

רמבן

כי היה מצוה עליו שיכניסם לתוכה. ודעת ר"א כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה לא נכנסו בתוכה אלא שבאו אליו כלם בעשור לחדש השני כי ביתו קרוב אל התיבה היה. וטעם מפני מי המבול מפחד מי המבול ולשבעת הימים היה מי המבול ונאספו כלם בתיבה וסגר הפתח והצהר ואין דבריו נכונים. ויתכן כי ויעש נח ככל אשר צוהו ה' ונח בן שש מאות שנה והפסוקים עד בשנת שש מאות שנה אינם מספרים מעשה אבל ויעש נח ככל אשר צוהו יכלול הענין כולו יאמר שעשה ככל אשר נצטווה לא הפיל מכל הענין דבר עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף הטהורים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו עם הבהמות הטהורות וכל החי אל התיבה כאשר צוהו אלהים ואחר כן ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות נגמר הענין וטעם ויגברו המים והמים גברו שנתרבו מאד כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה וכן ופשעיהם כי יתגברו רבו מאד גבר חסדו על יראיו גדל וכן אם בגבורות שמונים שנה ברבוי גדול. ויתכן כי טעם ויגברו שהיו באים בשטף ועוקרים האילנות ומפילים הבניינים כי לכח יקראו גבורה בעבור כי הגבורה בכח וכן גם גברו חיל והגביר ברית לרבים שבוע אחד יעמידנו בחוזק ולשון חכמים גבורות גשמים מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פי' גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים ושוטפים אותם:

(כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. אחר שאמר ויגוע כל בשר ואמר כל אשר בחרבה מתו הוסיף לאמר וימח שנמחו הגופות ויהיו למים כענין ומחה אל מי המרים כי היו המים רותחין כדברי רבותינו אבל כן יהיו הדגים מתים ואולי היה כמו שאמרו בבראשית רבה מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל נאכפין אלא שברחו לאוקינוס ומכל מקום ניצולו הדגים ושני הדעות האלו אפשריים כי יתכן שמימי המבול הרותחים יתערבו בימים ויחממו עליוני הים בלבד והדגים יבאו בעמקי המצולות ויחיו שם או כדברי יש אומרים שהיו דגי הימים שבתוך הארץ הקרובים מהם לאוקינוס וברחים שם בהרגישם רתיחת המים שם וניצולין מהם אפילו אם ימותו כלם שנה מדינת הדגה באוקינוס היא ושם לא ירד מבול כמו שנאמר

ספורנו

וכמו כן בסגלת מזונה על הפך ונסמכם בם: ותלך התיבה. בדחיית התגבורת הבאה מלמטה: (כג) וימח את כל היקום. של בעלי חיים לא עשבים ואמחים כמו שבאר באמרו מאדם ועד בהמה ועד רמש ועד עוף השמים: וימחו מן הארץ. שם ושאר ונין ונכד: (כד) ויגברו חמשים ומאת יום. מיום התחלת הגשם גברו עד תום חמשים ומאת יום מתחלת הגשם שהיה בי"ז לחדש השני ושלמו בי"ז לחדש השביעי שהיו הק"נ יום ה' חדשים שלמים ואז נחה התיבה שלא היה שום תגבורת דוחה כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת מלמטה כאמרו נבקעו כל מעינות תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כ"כ גבוהים שהתיבה רמה מעל הארץ וכאשר ישלמו ימי הגשם היה תגבורת מלמטה בלבד נמשך עד מלאת ק"נ יום ואז בנוח התגבורת

ויהי

אבן עזרא

מעבר אלהים רוח. העבירו תמיד: וישכו המים. וינוחו ולא גברו וכן וחמת המלך שככה ודגשות הכ"ף לחסרון העי"ן ושניהם מהבנין הקל: (ב) ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכ"ף מתחלפת בגימ"ל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יהו"א וסמ"ך בשי"ן: ויכלא הגשם. נכלא בתוך האוצר: (ג) וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה ידעו והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום חמשה חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה על דבריהם כי שנים ימים יחסרו גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה וישים בחדש השני מרחשון ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפי' היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה. או תחלת השנה מתשרי לא נתנו המועדים על יד נח גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא

פסוקים

ס' כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר

ג' אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃

ב' . ו' חס' ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם

ב' בטעם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ

ד' מ"ל . ג' הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ

הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃

ב' חסו' עליה הרוח ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי

בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי

ס' אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד

אונקלוס

די עמיה בתיבותא ואעבר יי רוחא על ארעא ונחו מיא: ב ואסתכרו מבועי תהומא וכוי דשמיא ואתכלי מטרא מן שמיא: ג ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותיבין וחסרו מיא מסוף מאה וחמשין יומין: ד ונחת תיבותא בירחא שביעאה בשבעת עשרא יומא לירחא על טורי קרדו: ה ומיא הוו אזלין וחסרין עד ירחא

רשי

בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו (אסתר ז) כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך (בראשית כג) לא יכלא ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר ק"ח הרי ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבי"ו בסיון לא חסרו אלא

ויעבר פ' וסי' ויזכר אלהים את נח. ויקחם ויעבירם · ויעבר ישי שבעת בניו. ויעבר ישי שמה. ויעבר הקדשים. וכשמוע אסא את הדברים. ויגע הדבר אל מלך נינוה. ובשנת אחת לכורש. וחברו דעזרא: ויסכרו כל לשני' סמ"ך כתיב במ"א כתיב בשי"ן כי יסכר פי דברי שקר. וכל אגרא כתיב שי"ן במ"א וסכרו עליהם יעצים: הלוך ד' מל' בתורה וסי' ושוב. וחסור. ונסוע. וגדל:

תולדות אהרן וישכו המים. ראש השנה יב סנהדרין קח זבחים קיג: ותנח התבה. ספר זוהר בהעלותך. והמים היו. זוהר פנחס עקידה שער כב

בעה"ט שאף עוג נשאר. אך נח בגימטריא עוג: ותנח שנים במסורה ותנח התבה ותנח עליהם הרוח. לומר שרוח הקדש נחה על אותם אשר נשארו בתיבה. וזה הוא ותנח עליהם הרוח: הרבע. שלשה במסורה הכא ושנים גבי סנחריב ויהי וגו' בית נסרוך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט ואמרו חכמינו ז"ל לקח נסר אחד מן התיבה. ואמר דין אלהא דפיזביה לנח

רמבן

ויהי הגשם על הארץ ומשם ניצולו הדגים שהרי לא נכנסו מהם בתיבה לחיות זרע ונאמר בברית הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חיות הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה ולא הזכיר דגי הים: וימחו מן הארץ. פי' הכפל לומר כי נשכח זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אחר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם ביצים בכל עץ או תחת הארץ כי הכל נמוחו ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח. ורבותינו דרשו וימח בעוה"ז וימחו מן הארץ מן העולם הבא עשו הארץ הנזכרת כאן ארץ החיים וכבר רמזתי סודה: (א) ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכרת לו ברית להצילו ונח יכלול זרעו אשר אתו שם ולא הזכירם כי בזכותו ניצולו אבל הזכירה שאמר בחיה ובבהמה איננה בזכות שאין בבעלי נפש זכות או חובה זולתי באדם לבדו אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה הקיום העולם במינין אשר ברא בו והנה ראה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה שוה עמהם ויגיד עליו רעו: (ג) וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. יאמר שהיו חסרים מעט מעט עד שחרבו פני האדמה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום דבק עם ותנח התיבה לומר שחסרו ביום ההוא חסרון גדול שנחה בו התיבה כאשר פירשתי: (ד) ותנח התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש. כתב רש"י מכאן אתה למד שהיתה משוקעת במים י"א אמה כפי החשבון הכתוב בפירושיו והוא כן בב"ר. אבל כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרים מדרשי ההגדות וטורח לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פנים לתורה ומדרשים רבים חלוקים בדברי החכמים. ואומר אני שאין החשבון הזה שאמרו נאות בלשון הכתוב כי אם נסבול לפרש ותנח התיבה בחדש השביעי ליום הזה הנזכר שכלה בו הגשם ושבו המים מעל הארץ הלוך וחסור שלא כמנין החדש השני בהתחלת הפרשה וכמנין האמור בסוף הפרשה איך יתכן שיחזור מיד בפסוק השני ויאמר עד החדש העשירי למנין אחר שיהיה העשירי לירידת הגשמים והראיה מן התיבה שתהיה משוקעת במים מפני שנותן חסרון שוה לכל הימים אמה לד' ימים והידוע בחסרון המים כי הנחל הגדול כאשר יחסר בתחלתו אמה לד' ימים יחסר בסופו ד' אמות ליום אחד והרי לפי החשבון הזה באחד לחדש אב נראו ראשי ההרים ובאחד בתשרי חרבו המים והנה בששים יום חסרו כל גובה ההרים הגבוהים שהם כמה אלפים אמה ועוד כי שלח היונה בשבעה עשר יום לחדש אלול והמים על פני כל הארץ והאילנות מכוסים והנה חרבו כולם בשנים עשר ימים. ועל דרך הסברא אם היתה משוקעת במים י"א אמה והוא יותר משליש קומתה תטבע בעבור היותה רחבה מלמטה וכלה אל אמה כי היא הפך הספינות ויש בה כבדות גדולה והנראה מדרך הפשט כי חמשים ומאת יום האמורים בתגבורת המים יכלול ארבעים יום של ירידת הגשם כי בהם עקר הרבוי והתגבורת הנה החלו לחסור בשבעה עשר בניסן ותנח התיבה אחר שלשים יום על הרי אררט בשבעה עשר יום לחדש אייר הוא החדש השביעי לירידת הגשם ואחרי ע"ג ימים באחד לחדש אב הוא החדש העשירי לירידה נראו ראשי ההרים והנה תקננו תקון מועט בלשון הכתוב. והנכון בעיני כי חמשים ומאת יום היו משבעה עשר יום לחדש השני הוא חדש מרחשון עד שבעה עשר יום לחדש השביעי הוא חדש ניסן והוא יום מנוח התיבה כי או העביר השם רוח קדים עזה כל הלילה וישם את המים לחרבה שחסרו מאד ותנח התיבה והראיה כי לא אמר הכתוב בכאן ויחסרו המים בחדש פלוני ביום פלוני והיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התיבה וגו' כאשר אמר בחסרון האחר שנראו בו ראשי ההרים כי ביום החסרון נחה התיבה. והסדר בענין הזה כי ביום רדת הגשם נבקעו מעינות תהום ונפתחו ארובות השמים וירד הגשם ארבעים יום ובהם גברו המים חמש עשרה אמה מלמעלה ונפסק הגשם בסוף הארבעים ונשארו מעינות תהום וארובות השמים פתוחות והיה האויר לח מאד וכל הארץ מלאה מים ואינם נגרים במורד ולא יבשו לעולם ועמדו כן בגבורתם עד מלאת ק"נ יום לירידת הגשם ואז העביר השם רוח חזק מאד בשמים ובארץ ויסכרו מעינות תהום כי חזרו המים הנובעים מהם אל מקומם עד אשר נתמלא התהום כמו שהיה בתחלה ונסגרו פתחי מעינותיו וארובות השמים נסגרו וייבש האויר מאד ברוח המייבש והמים אשר בארץ לחכה והנה חסרו המים הרבה ביום ההוא ותנח התיבה שהיתה משוקעת במים בשתים ושלש אמות. ואחר שבעים ושלשה יום באחד לחדש העשירי הוא חדש תמוז נראו ראשי ההרים ומקץ ארבעים יום בעשתי עשר חדש בעשרה לחדש פתח נח חלון התיבה ואחרי שלש שבועות הלכה היונה מאתו ואחר שלשים יום הסיר מכסה התיבה: וטעם ויעבר אלהים רוח על הארץ. שהיה רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ומרחפת במים ויסכרו בו מעינות תהום כי לא אמר הכתוב (הדבר) ויעבר אלהים רוח על המים. וישכו המים שהיו טובעין מן התהום וינוחו מלשון וחמת המלך שככה שנחה או לשון הסתר הדבר והבלעו ללמוד שנבלעו מי התהום במקומם וכך אמרו זה בסדר עולם המים העולים למעלה נגבה אותם הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם: וטעם ויכלא הגשם מן השמים. שלא ירד עוד גשם עד צאתם מן התיבה כי היו השמים ברוח הזה כברזל ולא הורידו טל ומטר כלל וייבש האויר וחרבו המים כי גשם המבול כבר כלה מיום הארבעים: (ה) והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי. טעמו כמו מסורס שהיו הלוך וחסור עד שנראו ראשי ההרים בחדש העשירי הוא חדש תמוז והודיענו הכתוב שחסרו בע"ג יום חמש עשרה אמה אבל החסרון אשר מתחלה למנוח התיבה לא ידענו כמה היה כי לא הוצרך הכתוב להודיע השקוע ולא

הַחֹ֫דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֑י בָּעֲשִׂירִי֙ בְּאֶחָ֣ד
לַחֹ֔דֶשׁ נִרְא֖וּ רָאשֵׁ֥י הֶהָרִֽים׃ ד'
ו וַיְהִ֕י מִקֵּ֖ץ אַרְבָּעִ֣ים י֑וֹם וַיִּפְתַּ֣ח נֹ֔חַ ב' ר"פ בספ'
אֶת־חַלּ֥וֹן הַתֵּבָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ ז וַיְשַׁלַּ֖ח ל'. כ"נ
אֶת־הָעֹרֵ֑ב וַיֵּצֵ֤א יָצוֹא֙ וָשׁ֔וֹב עַד־ ג' מ"ל וד' חסר כ"ח
יְבֹ֥שֶׁת הַמַּ֖יִם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּ֥ח
אֶת־הַיּוֹנָ֖ה מֵאִתּ֑וֹ לִרְאוֹת֙ הֲקַ֣לּוּ הַמַּ֔יִם ל'
מֵעַ֖ל פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃ ט וְלֹא־מָצְאָה֩ ל'
הַיּוֹנָ֨ה מָנ֜וֹחַ לְכַף־רַגְלָ֗הּ וַתָּ֤שָׁב אֵלָיו֙ ל'
אֶל־הַתֵּבָ֔ה כִּי־מַ֖יִם עַל־פְּנֵ֣י כָל־
הָאָ֑רֶץ וַיִּשְׁלַ֤ח יָדוֹ֙ וַיִּקָּחֶ֔הָ וַיָּבֵ֥א אֹתָ֛הּ נ"א
אֵלָ֖יו אֶל־הַתֵּבָֽה׃ י וַיָּ֣חֶל ע֔וֹד שִׁבְעַ֥ת ט'
יָמִ֖ים אֲחֵרִ֑ים וַיֹּ֛סֶף שַׁלַּ֥ח אֶת־הַיּוֹנָ֖ה

עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד
לְיַרְחָא אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי
טוּרַיָּא׃ ו וַהֲוָה מִסּוֹף
אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יָת
כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד׃
ז וְשַׁלַּח יָת עוֹרְבָא וּנְפַק
מִפַּק וְתָאֵיב עַד דִּיבִישׁוּ
מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ ח וְשַׁלַּח
יָת יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי
אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי
אַרְעָא׃ ט וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה
מְנַח לְפַרְסַת רִגְלַהּ וְתָבַת
לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא
עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט
יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ
לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא׃ י וְאוֹרִיךְ
עוֹד שַׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין
וְאוֹסֵיף שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן

רשי

אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא ברא‍שון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה. ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התיבה אשר עשה. לצהר (ב"ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר (מלכים א' יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל. לשון המתנה וכן (איוב כט) לי שמעו ויחלו והרבה יש

תולדות אהרן וישלח את. סנהדרין שם: וישלח את היונה. סנהדרין שם עקידה שם:

אבן עזרא

ולא יגיעו כי תהו המה: (ה) בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים. והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעשור לחדש שבע שלח את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המבט המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים. ומלת ויחל עוד על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו ויסב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק: (י) ויוסף שלח את היונה מן התבה. בארבעה ועשרים

ושוב ג' וסי' וישובו. ויצא יצוא. והחיות: אררט ד' ג' קמץ וחד פתח וסי' התבה. והמה נמלטו. וחברו. ממלכות. וישלח כ"ב וישלח את הערב. וישלח את היונה. וישלח את לוט. וישלח את אחיו וילכו. וישלח משה את חתנו. וישלח את לוט מתוך. וישלח לבלעם ולשרים. וישלח יהושע את העם. וחבריו. ויהי כאשר כלה להקריב. ויבער אש בלפידים. וידבר שמואל אל העם. ויקח צמד בקר וינתחהו. ויבא דוד אל צקלג. ויאמר אבנר אל דוד. וישלח דוד את העם. ויבא אל העופל ויקח. ויהי בתחלת שבתם. ויאמרו למלך אשור. וישלח ה' בו את גדודי. ויתן להם שאלתם: אל התיבה. ז' פסו' דאית בהון אל על אל וסי' ולא מצאה היונה מנוח. וירד הגבול. ויאמר האיש אל יואב. ויאמר אוריה אל דוד. פתח הצלע התיכונה. וינוכו הנותרים אפקה. ויאמר אלי המים האלה: יצוא ז' ג' מלאין וד' חסרים וסי' העורב. יעקב. הרצח. שמעי. נעמן. יואב. ירמיהו. סי' דמלאים עש"ן: ויחל ט' וסי' ויחל עוד שבעה קדמאה. ויחל נח. ויחל העם לזנו'. ויחל שער ראשו. ויחל מאד מהמורים. מן היורים. ויחל יונה לבא. ויחל שלמה לבנות את בית ה'. ויחל לבנות בחדש השני בשני. ואחד וייחל עוד שבעת ימים:

בעה"ט מטופלת. נסרוך לשון נסר: ויכלא שנים במסורה הכא ויכלא הגשם מן השמים. ואידך ויכלא העם מהביא. לומר לך שבזכות ישראל כלא הגשם: ושוב ג' וישובו המים מעל הארץ הולך ושוב. ויצא יצא ושוב עד יבושת המים. והחיות רצוא ושוב. זה הוא שאמרו שמזיעת החיות יוצא נהר דינור. כמו ושוב דהכא איירי בנסר אף התם נמי: יבשת המים בגימטריא נחל

רמבן

ולא החסרון ונראה לדעתי בשוט התיבה כי היתה מפני היות המים נובעים מן התהומות והיותם עוד רותחים כדברי רבותינו כי בעבור כן תלך על פני המים ואם לא מפני זה היתה נטבעת בכבדותה כי רבים אשר בתוכה והמאכל והמשקה היה הרבה מאד וכאשר שככו המים מנביעתם או מרתיחתם גם כן וחסרו ברוח מיד נכנסה התיבה אל תוך המים בכובד משאה ותנח על ההר ועל דעת המפרשים המספר בתגבורת המים חמשים ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי ההרים וארבעים יום אחרי כן הכל ידענו בדרך הנבואה כי הכתוב מודיע אותנו כן אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו וכל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו אמה ולכן יקשה זה כי היודע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפל הכידור הקרוב לבבל ואולי נאמר כי היה החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם והנה נח מעת שכלה הגשם היה פותח החלון וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ג יום ממנוח התיבה השגיח מן החלון ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימצאו העופות להם מנוח כאשר תקנינ' ופתח החלון לשלוח העורב ובחדש הראשון הוא חדש תשרי חרבו המים ובחדש השני הוא חדש מרחשון בשבעה ועשרים בו יבשה הארץ ובו ביום יצאו מן התיבה והנה כל מנין הפרשה כפשוטו ומשמעו. ודע כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם כאשר תקנו זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון וכן הוא סדר הזמנים זרע וקציר וקור וחום יהיה ראש השנים מתשרי וכן החדשים ממנו הם נמנים ועד שהגענו ליציאת מצרים ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם ואלך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי ועדיין נשאר בשנים החשבון ממנו דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי אמר בירחא דעתיקיא קרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה ובמכילתא החדש הזה לכם ולא מנה בו אדם הראשון:

(ט) ולא מצאה היונה מנוח. אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר ייטב לה ובעת הראות האילנות הלכה לנפשה כי בדליותיהם תקננה: והנה

ספורנו

התגבורת הדוחה את התיבה נחה התיבה: ח (ז) וישלח את העורב. לראות אם יבש האויר אחר שנראו ראשי ההרים באופן שיוכל העורב לסבלו: ויצא יצא ושוב. שלא יכול לסבלו: (ח) לראות הקלו. שאם הקלו תקנן בהרים ובמגדלי' כמנהגה: כי מים על פני כל הארץ. גם בראשי ההרים הנראים היה לחות רב באופן שגם שם לא מצאה מנוח

אבן עזרא

ועשרים בשבע: (יא) טרף בפיה . י"א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכל כן טרפי צמחה והראיה שיש תחת הרי"ש קמץ גדול כמו זהב ועשן והנכון בעיני שיהיה הבי"ת נוסף כבי"ת ברוחו שמים שפרה והוא כאחד ובא בקמץ כמו כי הוא טרף אריה שאג וחבריהם לו יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: (יב) וייחל . מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם וילמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקום דוד ובא יו"ד וייחל בשרשו השלם כיו"ד או ירה וירה . ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו : עוד . לעולם וכן עוד טומאתו בו עוד כל ימי הארץ : (יג) חרבו המים . לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה נרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרים על שנת הלבנה נשען בעבור עשרה ימים שהם נוספים בעבור שנת החמה צריכים להיות שנתם שלמה ועוד מי מלל להם ששנה עמד נח בתיבה רק עמד שנת החמה ועוד י' ימים : (יז) היצא. כמו השלם וכן הישר לפני דרכך : ושרצו . יולידו : (יט) למשפחותיהם. כמו למינם ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק : (כ) הבהמה הטהורה. עשר ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא : והנה המזבח בנהו באחד הרי אררט

בראשית ח

מן התבה: יא ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה וידע נח כי קלו המים מעל הארץ: יב וייחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד: יג ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ ויסר נח את מכסה התבה וירא והנה חרבו פני האדמה: יד ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ: ס רביעי טו וידבר אלהים אל נח לאמר: טז צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך: יז כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה ובכל הרמש הרמש על הארץ הוצא אתך ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ: יח ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו: יט כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ למשפחתיהם יצאו מן התבה: כ ויבן נח מזבח ליהוה ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עלת

אונקלוס

תיבותא: יא ואתת לותיה יונה לעדן רמשא והא טרף זיתא תביר מחת בפומא וידע נח ארי קלו מיא מעל ארעא: יב ואוריך עוד שבעא יומין אוחרנין ושלח ית יונה ולא אוסיפת למתב לותיה עוד: יג והוה בשית מאה וחדא שנין בקדמאה בחד לירחא נגובו מיא מעל ארעא ואעדי נח ית חופאה דתיבותא וחזא והא נגובו אפי ארעא: יד ובירחא תנינא בעסרין ושבעא יומא לירחא יבישת ארעא: טו ומליל יי עם נח למימר: טז פוק מן תיבותא את ואתתך ובנך ונשי בנך עמך: יז כל חיתא דעמך מכל בסרא בעופא ובבעירא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על ארעא: יח ונפק נח ובנוהי ואתתיה ונשי בנוהי עמיה: יט כל חיתא כל ריחשא וכל עופא כל דרחיש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא: כ ובנא נח מדבחא קדם יי ונסיב מכל בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק עלון על מדבחא:

רש"י

יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו (שיר ה') כיונים על אפיקי מים רוחצות (יחזקאל ז) כיוני הגאיות כולם הומות וכמו (הושע ז') כיונה פותה: טרף. חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו (ערובין יח) בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם : (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתן וייחל ויתמתן : (יג) בראשון. לר"א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר"ה י"ב) : חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) יבשה. נעשה גריד כהלכתה : בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז. אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה : (טז) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה : (יז) היצא. הוצא כ' היצא ק' היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש : (יט) למשפחותיהם. קבלו עליהם על מנת לידבק במינן : (כ) מכל הבהמה הטהרה. אמר לא צוה הקב"ה לי להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם (ב"ר פכ"ו ופ')

תולדות אהרן וסנה עלם. ערובין יח: ויהי באחת. ראש השנה י' (ראש השנה ג'): צא מן התיבה. סנהדרין קח (תענית סד): למשפחתיהם'. סנהדרין שם (תענית סד): ויבן נח מזבח. זבחים קח: ויקח מכל. זבחים קטו.

טרף ב' קמצין וסי' עלה זית טרף כי הוא טרף. וחד פתח אפו טרף: קלו ד' וסי' המים. מנשרים קלו. ימי קלו מני ארג. וימי קלו מני רץ: וידבר אלהים ג' דסמי' בתורה. וסי' אל נח. אל משה דוארא. את כל הדברים: כל החיה. ד' פסוקים כל כל וכל כל וסי' כל החיה כל הרמש וכל. ועתה כל נביאי הבעל. וראשית כל בכורי כל. כל קבל דנא ביה זמנא:

בעל הטורים כרים. אמר לו הקב"ה אתה מזומן לגלויות אחרת בימי אליהו . יבשת אותיות תשבי : טרף שנים במסורת הכא והנה עלה זית טרף בפיה . ואידך כי הוא טרף וירפאנו מס הפה

ספורנו

מנוח לכף רגלם: (יג) ויסר נח את מכסה התבה. חשב שבכך יבש לחות האויר שמתחיו:
והנה

רמבן

(יא) והנה עלה זית טרף בפיה. מפשוטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעשור כי נתמלא כל העולם מים אבל בבראשית רבה אמרו מהיכן הביאה אותו רבי לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא הוא שהקדוש ברוך הוא אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם רבי ביריי אמר נפתחו לה שערי ג"ע והביאה אותו והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמחו במקומות המבול ואף כי יהיה העלה נבל . וכך אמרו אפילו איצטרובולין של ריחים נמוחו במבול ודרשו בו אבנים שחקו מים ומאמרם דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גשמה ולא נפתחו בה מעינות תהום רבה אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה וכך אמרו בפרקי רבי אליעזר ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה שנאמר בן אדם אמור לה והנה לדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשארו בה האילנות ובכל העולם נשברו ונעקרו במבול ומטרות עזו ואני תמה על מאמרם מגן עדן אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ כי שם לא נכנסו מי המבול ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים וכאשר קלו המים נפתחו . ומדעתם זו אמרו שם ויטע כרם ומהיכן היה לו אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכנים עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופיות לזיתים :

טרף בפיה. כתב רש"י אומר אני שזכר היה ולכך קורא אותו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה הוא . טרף חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד אדם . ואין כל זה נכון בעיני כי חזרת זכר היונים מנקבה לזכר במקום אחד מן הפרשה אין בו טעם ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות למה שינה בכאן וכן מדרשם בהגדה לא שמעו בפיה ל' מאמר כלל אבל מדרשם מפני שהביאה העלה הזה כי אם נאמר שאירע כן לא על חנם פירש אותו הכתוב כי למה היה לו לומר והנה עלה זית

רשי

ופ' לד): (כא) מנעריו. מנעריו כתוב משננער לצאת ממעי אמו נתן
בו יצר הרע: לא אסף ולא אוסף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב כאשר
נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה
וכן (שבועות דף לו) דרשו חכמים במסכת שבועות: (כב) עוד כל ימי
הארץ וגו' לא ישבותו. ו' עתים
הללו שני חדשים לכל אחד
ואחד כמו ששנינו חצי תשרי
ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי
כסליו וטבת וחצי שבט קור
וכו' בב"מ (דף קו) (ס"א עוד
טומאתו בו): קור. קשה
מחורף: חורף. עת זרע שעורים
וקטניות החריפין להתבשל מהר
והוא חצי שבט ואדר וחצי
ניסן (מהרש"ל): קציר. חצי ניסן
ואייר וחצי סיון: קיץ. הוא
זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים
אותן בשדות ושמו קיץ כמו
(שמואל ב' טז) הלחם והקיץ
לאכול הנערים: חום. הוא
סוף ימות החמה חצי אב ואלול
וחצי תשרי שהעולם חם ביותר
כמו ששנינו במסכת יומא שלהי
קייטא קשי מקייטא: ויום ולילה
לא ישבותו. מכלל ששבתו כל
ימות המבול שלא שמשו המזלות
ולא ניכר בין יום ובין לילה
(ב"ר פכ"ה ופ' ל"ד): לא ישבותו.
לא יפסקו כל אלה מלהתנהג
כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם
כמו תראו חתת. ואגדה לשון
חיות (סנהדרין לח ושבת קנא)
שכל זמן שתינוק בן יומו חי
אין אתה צריך לשומרו מן
העכברים עוג מלך הבשן מת
צריך לשומרו מן העכברים שנאמר
ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי
יהיה מוראכם על החיות כל
זמן שאתם חיים: (ג) לכם
יהיה לאכלה. (סנהדרין קט)
שלא הרשיתי לאדם הראשון
בשר אלא ירק עשב ולכם כירק
עשב שהפקרתי לאדם הראשון
נתתי לכם את כל: (ד) בשר
בנפשו. אסר להם אבר מן
החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו

בראשית ח ט

בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ כב עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃

ט

א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃ ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ ד אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ

ב' נגדיו · ב' כתו' · ג' כתי' כן כתו' · ג' · ג' ב' חס'. ג' · י"ד חס' · ב' כס' ל'. ל' · ל' דס'. ג' · כ"ג · ד. ל. י · י' פסו' ריש וסוף

אונקלוס

כא וְקַבֵּיל יְיָ בְּרַעֲוָא יַת קֻרְבָּנֵיהּ וַאֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לָא אוֹסִיף לְמֵילַט עוֹד יַת אַרְעָא בְּדִיל חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶאֱנָשָׁא בִּישׁ מִזְעֵירֵיהּ וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִמְחֵי יַת כָּל דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית׃ כב עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא זְרוּעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקַיְטָא וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא יִבְטְלוּן׃ א וּבָרֵיךְ יְיָ יַת נֹחַ וְיַת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יַת אַרְעָא׃ ב וְדַחַלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין׃ ג כָּל רִחֲשָׁא דְּהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיָרוֹק עִסְבָּא יְהָבִית לְכוֹן יַת כּוֹלָא׃ ד בְּרַם בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵיהּ לָא

אבן עזרא

ארץ: (כא) וירח. על משקל וינח בכל גבול מצרים ונפתח הרי"ש בעבור
החי"ת שהוא מהגרון כמשפט לשון הקדש וחלילה חלילה להיות השם
מריח ולא אוכל כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל
העולה ושרה לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחח. מלשון
מנוחה והחי"ת כפול כהכפל
פ"א ונאפופיה והטעם שהניח
הריח מהזעף או שיניח כח
עליון: אל לבו. כמו עם לבו
ואחר כן גלה סודו לנח כי
נביא היה. וטעם לא אוסיף
עוד לקלל כאשר קללה ע"י
אדם כי כן כתוב ארורה
האדמה: יצר. היא התולדת
אשר נוצרה לו: ולא אוסיף
עוד. על המבול. ומלת עוד
לעולם או פעם שנית וכן ויבך
על צואריו עוד: (כב) עד
כל ימי הארץ וגו'. לאות כי
יש לה קץ קצוב ומה נכבד דרש
סביב שמנה עשר אלף רק
לא ידענו אחד מני אלף: זרע
וקציר. חלק השנה לשנים ואח"כ
לארבעה: קור. כנגד החום וקיץ
כנגד החורף והם כנגד ד'
תקופות בשנה וכלם יום ולילה
יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף
בזה ואחר כן ישוב העודף
ויחסר ויוסיף על החסר עד
היותם בשוה: (ב) וחתכם.
מפעלי הכפל מגזרת תראו
חתת כמו חתתכם: בכל אשר
תרמש האדמה. הטעם על
האדמה או תהיה האדמה
פועלת: בידכם נתנו. כי
בידכם ויש אומרים כי בי"ת
בכל ובכל מקום ווי"ן והקרוב
שהוא דבק עם מוראכם:
(ג) כל רמש. שם כלל לחית
השדה ולבהמות הישוב ולכל
עוף ולכל דג והנה הכל מותר
לאכילה: כירק. על שני משקלים
וכן תנור עשן כעשן הכבשן:
(ד) אך בשר בנפשו דמו. כן
טעמו אך בשר עם נפשו שהוא
דמו לא תאכלו כטעם לא תאכל
הנפש עם הבשר כי נפש כל
בשר

מסורה

אסף ג' כתיב כן בתורה וסי' וירח ה' את ריח. ב' בו. ויאמר משה כן דברת: מנעריו ג' בק' ב' חסר וא' מלא וסי' כי יצר לב האדם. והוא איש מלחמה. שאנן מואב מנעוריו. בתרא מלא: עד י"ד חסרין וסי' עד כל ימי הארץ. עד מי לך פה חתן. טוב לי עד אני שם. לכו עד שלשה ימים דמלכים. לכן עד אריב אתכם. אחרי מתי עד. עד תעברנה הצאן על ידי מונה. ויהודה עד רד עם אל. עוד אושיבך באהלים. עד היורש אביא לך. עד אשר יבאו עמים. עד ישבו זקנים. אמללה יולדת השבעה. אשמרה לפי מחסום. וב' בעד: וקציר ב' וסי' זרע וקציר. אשר אין חריש וקציר: וחרף ב' וסי' וקיץ וחרף אתה יצרתם: ומוראכם ב' וסי' ומוראכם וחתכם יהיה. פחדכם ומוראכם:

תולדות אהרן וירח ה' את. ערובין סה זבחים מו עקרים פ' טו: כי יצר לב. סכה נב חגיגה יו קדושין ל' (ברכות ו): ויום ולילה לא. סנהדרין נח: ומוראכם וחתכם יהיה. שבת קנא עקדה שער טו: כירק עשב. סנהדרין נד: אך בשר. שם:

בעל הטורים

בעל הטורים לשון שבירה אף הכא נמי שהיא שברתו מן האילן ולא מצאה אותו צף על המים ובזה הכיר כי קלו המים: וירח שנים במסורה וירח ה' את ריח הניחוח. ואידך וירח את ריח בגדיו וזה הוא שדרשו רז"ל אפילו פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו. אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו. וירח ה' את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח. דבר אחר שנכנס עמו ריח גן עדן כשהריח ריח בגדיו אז וירח ה': מנעריו ג' במסורת כי יצר לב האדם רע מנעריו. איש מלחמה מנעריו. שאנן מואב מנעוריו. שמנעוריו צריך אדם להלחם

רמבן

טרף בפיה והזית איננו מן האילנות הגבוהים מאד שישכנו בו העופות לארך
הליותיו ולכך אמרו כי היה בזה רמז שהעופות נוח להם להיות מזונותם מרים
כלענה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם וכ"ש בני האדם שאין רצונם
להתפרנס זה מזה ולשון בראשית רבה אמר רבי אבהו אילו מגן עדן הביאה אותו
לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או אפולסמון אלא רמז רמזה לו נוח מר
מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידך. אבל בגמרא הוסיפו מאי
משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם חקי כי מפני
הטעם שאמרנו עשו לזה סמך מלשון הטריפני ירמוז כאלו אמר והנה עלה
זית טרף בפיה ופשוטו של מקרא פרשו בו שהוא תאר לעלה והנה עלה זית
טרף בפיה וסמך לדבר שהוא קמוץ כי כן משפטו אבל נמצא מהם בזרות כי
הוא טרף וירפאנו והשיב את הגזלה אשר גזל על שגגתו אשר שגג וזולתם רבים:
(כא) **ויאמר** ה' אל לבו. לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא רק ביום צוותו
את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו
עלה לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי וכבר כתבתי בזה סוד כרנוז
לרדיפיו וטעם בעבור האדם כי בעבורו נעשו ואם אדם לא חטא היו הם
ניזולין אע"פ שהשחיתו גם הם דרכם. כי יצר לב האדם רע מנעוריו מלמד עליהם זכות שיצירתם בתולדות רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה ואם כן אין
לסבות את כל חי מפני שני הטעמים האלה. וטעם המ"ם כי מתחלת הנעורים הוא בהם כמו שאמר משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצה"ר או יאמר כי מן
הנעורים

ספורנו

והנה חרבו פני האדמה. אבל לא יבשו באופן שיוכל לצאת: (כא) את ריח הניחוח.
שהיה אז ראוי להקרבה: ויאמר ה' אל לבו. שלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו מצותיו
והקים ברית: כי יצר לב האדם רע. כי בהיות המזגים מכאן ואילך פחותים מאשר
היו קודם המבול לא יאיר בהם הכח השכלי מנעוריה' כבראשונה באופן שיתקומ' למתחו'
המתגבר עליו מנעוריו: (כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום
ולילה לא ישבותו. לא ישבותו מלהתמיד על אותו האופן בלתי טבעי שהגבלתי להם אחר
המבול. וזה שילך השמש על גלגל נוטה מקו משוה היום ובנטיתו תהיה סבת השתנות
כל אלה הזמנים כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משוה היום ובזה היה
אז תמיד עת האביב ובו היה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם.
ואמר שיהיה זה כל ימי הארץ עד אשר יתקן האל יתברך את הקלקול שנעשה בה
במבול כאמרו הארץ החדשה אשר אני עושה כי אז ישוב מהלך השמש אל קו משוה
היום כמאז ויהיה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו שהיה
קודם המבול כאמרו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה
יקולל וזה רצה באמרו מוצאי בקר וערב תרנין: ט (ד) אך בשר בנפשו. אך בשר
בל

דָּמ֖וֹ לֹ֥א תֹאכֵֽלוּ׃ ה וְאַ֨ךְ אֶת־דִּמְכֶ֤ם
לְנַפְשֹֽׁתֵיכֶם֙ אֶדְרֹ֔שׁ מִיַּ֥ד כָּל־חַיָּ֖ה
אֶדְרְשֶׁ֑נּוּ וּמִיַּ֣ד הָֽאָדָ֗ם מִיַּד֙ אִ֣ישׁ אָחִ֔יו
אֶדְרֹ֖שׁ אֶת־נֶ֥פֶשׁ הָֽאָדָֽם׃ ו שֹׁפֵךְ֙
דַּ֣ם הָֽאָדָ֔ם בָּֽאָדָ֖ם דָּמ֣וֹ יִשָּׁפֵ֑ךְ כִּ֚י
בְּצֶ֣לֶם אֱלֹהִ֔ים עָשָׂ֖ה אֶת־הָאָדָֽם׃
ז וְאַתֶּ֖ם פְּר֣וּ וּרְב֑וּ שִׁרְצ֥וּ בָאָ֖רֶץ וּרְבוּ־
בָֽהּ׃ ס חמישי ח וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙
אֶל־נֹ֔חַ וְאֶל־בָּנָ֥יו אִתּ֖וֹ לֵאמֹֽר׃

תֵיכְלוּן׃ ח וּבְרַם יָת דִּמְכוֹן
לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל
חַיְתָא אֶתְבְּעִינֵיהּ וּמִיַּד
אֱנָשָׁא מִיַּד גְּבַר דְּיֵשׁוֹד יַת
דְּמָא דַּאֲחוּהִי אֶתְבַּע יַת
נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא׃ ו דְּיֵשׁוֹד
דְּמָא דֶּאֱנָשָׁא בְּסַהֲדִין עַל
מֵימַר דַּיָּנַיָּא דְּמֵיהּ יִתְשַׁד
אֲרֵי בְּצַלְמָא דַּיְיָ עֲבַד יַת
אֱנָשָׁא׃ ז וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוֹ
אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוֹ בַהּ׃
ח וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי

ב׳ ר״פ · ג׳ דס׳ · ג׳ · ב׳ דס׳ · ג׳ · כ״ס

רשי

דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי: (ה) ואך את דמכם. אף על פי שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו: לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם (ב״ר): מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהם שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות: מיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש: ומיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו למחול שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב״ה מזמנן לפונדק אחד וכו׳: (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו׳: עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. (כתובות ה) לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצוי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים (יבמות סה) ואני

אבן עזרא

בשר דמו בנפשו הוא וזאת הנפש המתנועעת והמרגשת היא הגוף: (ה) ואך את דמכם. פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם גם אדרשנו מיד כל חיה שאכוה לאחרת שיהרגנה והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והיסיף לבאר או היא מצוה לבני נח והוא הישר להרוג ההורג. וטעם באדם בעדים או לעיני הכל או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים: (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על ידי אביהם. ויש אומרים שארבעתם נביאים: ואת

ואך ב׳ ר״פ וסי׳ ואך את דמכם לנפשתיכם. ואך אם טמאה ארץ: איש אחיו ב׳ וסי׳ מיד איש אחיו. ורעת איש אחיו. וחד ואיש אחיו לא: אילין פסו׳ דאית בהון ג׳ מילין דמלה קדמאה ובתרא לא נסב וי״ו בריש תיבותא ומציעתא נסיב וי״ו וסי׳ ואך את דמכם ולקחו מן הדם. אז ישוב הרצח. כל אשר יגע בשדה:

תולדות אהרן ואך את. בבא קמא צא סנהדרין נז: שופך דם. יבמות סג סנהדרין עט מ עב עקרים פ׳ יא ופ׳ טו (סנהדרין כב): כי בצלם. ברכות סא יבמות סג אבות ג מ: ואתם פרו. יבמות סג סנהדרין נט ע״ב ה: שרצו בארץ. סנהדרין נז:

בעה״ט עם יצה״ר ואם יגבר עליו ה׳ יצילנו שאינן מואב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו: וקליר שנים במסורה הכא ואידך בפרשת ויגש: ואך ג׳ במסר׳ הכא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה. ואידך ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם. ואך את הדבר. לומר כמו שאסור לגרע עצמו כך אסור לקלל עצמו. וסוא אך את דמכם לנפשותיכם. ואך את הדבר שאפי

ספורנו

של חי בעודו עם נפשו שהוא חי: דמו. וגם כן דמו שפירש בעודו חי: לא תאכלו. אבל פירש מן המת מותר לבני נח: ואך את דמכם לנפשתיכ׳ אדרוש. אע״פ שלא אדרוש דם שאר ב״ח מידכם מ״מ אדרוש את דמכם בשביל נפשותיכ׳ שהן חשובות אצלי יותר מנפשות כל שאר בעלי חיים. וזאת הדרישה תהיה על אופנים מתחלפים. שאם יזכה האדם שנה אז מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם להצילו על דרך ודרשתי את צאני מידם והצלתי את צאני מפיהם: מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. אם לא יזכה לזה שאצילהו ויהרג איש את אחיו אדרש את נפש ההרוג מיד אחיו ההורגו להפרע ממנו אבל לא מיד החיה: באדם דמו ישפך. בבית דין של מטה: כי בצלם אלהים. וטעם היות דם האדם נדרש ולא אדרוש דם שאר בעלי חיים: כי בצלם אלהים עשה. בצלם העצמים הנבדלים הנקראים אלהים עשה איזה מהם את האדם כי אמנם מאז שאמר האל יתברך נעשה אדם נתן בה בעצמים הנבדלים או באחד מהם להשפיע כח שכלי על כל נושא מוכן והוא כל אחד מהמין האנושי ובהיות האדם בצלם אלהי אשר היא נפשו האנושית אשר בה הוא חי משכיל ראוי שיהיה דמו ונפשו החיונית המשרתים לזה הצלם נתבעים ונדרשי׳ מיד מאבדיהם יותר מחיי כל שאר בעלי חיים: (ז) ואתם פרו ורבו. ואל

רמבן

הנעורים כלומר מחמתם תהיה רעת היצר באדם שהם יחטיאו אותו ויש אומרים שהוא כמו בנעוריו וכמוהו מטרם שום אבן על אבן בהיכל ה׳ וכן זאת הארץ אשר תפילו בנחלה לשבטי בני ישראל:

(ג) **כל** רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים:

(ד) **אך** בשר בנפשו דמו. כתב רש״י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי הפשט איננו נכון. ולפי המדרש איננו אמת שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים לא על דם מן החי כדברי רבי חנינא בן גמליאל אבל פירושו אך בשר בנפשו שהיא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא:

(ה) **דמכם** לנפשתיכם אדרוש. כלומר דמכם שהוא נפשותיכם כדרך לכל כלי המשכן וכן השלישי לאבשלום ויש לפרש את דמכם לנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וכמוהו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה פתרונו בעוף או בבהמה. והנכון שיאמר הדם שהוא לנפש בכם אדרוש הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי על שופך הנפש הוא מחייב מיתה לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם. ורבותינו דרשו בו הורג את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש:

מיד כל חיה אדרשנו. תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואיננו להעניש את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה וכוה כן בבני נח כישראל ויהיה טעם שופך דם האדם כל שופך בין חיה בין אדם והנה דמו נדרש בבית דין ובידי שמים ויתכן שיהיה טעם מיד כל חיה שתהיה הנקמה בשופך הדם מיד כל חיה כמו כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה ואמר אך דמכם אדרוש ואנקום אותו ביד כל חיה כי אשלח ברואת כל חית הארץ ואשלח בו גם האדם לא יגלל מידם וכמוהו מכל צוררי הייתי חרפה מידם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל. ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם כי כן שם בטבעם וסוד הענין כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא טבעם ומנהגם ועתה כאשר אמר באדם שישחוט הבעלי החיים והושם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה הוצרך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשניהם והם ייראו מהם ולא יטרופו בהם ואמר אך את דמכם לנפשותיכם לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד חברתה אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו וזה טעם הזכירו איסור שפיכת דמים בכאן מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם כי על דעת רבותינו כבר הוזהר אדם הראשון בזה אבל מפני השחיטה הוצרך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם שיהיה אסור לכם ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו:

(ז) **ואתם** פרו ורבו. פשוטו כמדרשו שהיא מצוה כי האמור באדם גם בבני נח עם ויברך אותם אלהים ברכה כענין שנאמר בדגים ובעבור שדבר בשאר הנפש החיה ואמר ושרצו בארץ פרו ורבו על הארץ אמר כאן ואתם האדם פרו ורבו ואמר שרצו בארץ ורבו בה כי יכפול המצוה לחזוק לומר שיתעסקו בה בכל יכולת או שיצום בישוב כל הארץ כאשר פירשתי בסדר בראשית ורש״י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים אבל המקרא למצוה נכתב והראשונה לברכה וכך אמרו והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו׳ בסנהדרין:

(ח) **וטעם** ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע חם למעלת הנבואה וכן ויאמר ה׳ אל אהרן ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן כדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים לנח:

ט וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם׃
י וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃
יא וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃
יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃
יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃
יד וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃
טו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃
טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־

עִמֵּיהּ לְמֵימָר׃ ט וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקַיֵּם יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן בָּתְרֵיכוֹן׃ י וְעִם כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְעִמְּכוֹן בְּעוֹפָא בִּבְעִירָא וּבְכָל חֵיוַת אַרְעָא עִמְּכוֹן מִכֹּל נָפְקֵי תֵיבוּתָא לְכֹל חֵיוַת אַרְעָא׃ יא וַאֲקֵים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָּל בִּשְׂרָא עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא יְהֵי עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא אַרְעָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ דָא אָת קְיָם דִּי אֲנָא יָהֵב בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן לְדָרֵי עָלְמָא׃ יג יָת קַשְׁתִּי יְהָבִית בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא׃ יד וִיהֵי בְּעַנָּנוּתִי עֲנָנָא עַל אַרְעָא וְתִתְחֲזֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא׃ טו וְדָכִירְנָא יָת קְיָמִי דִּי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל בִּשְׂרָא וְלָא יְהוֹן עוֹד מַיָּא לְטוֹפָנָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא׃ טז וּתְהֵי קַשְׁתָּא בַּעֲנָנָא וְאֶחְזֵינַהּ לְדָכְרָן קְיָם עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא

רש״י

(ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב״ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה. ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה: אשר אתכם. שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמותי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך: (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב״ר): (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי

אבן עזרא

(ט) ואת זרעכם. עם ואתכם השלישי שיהיה אתכם או נכפל לתוספת ביאור והברית שאקים הוא שלא יכרת כל בשר. ומלת בשר גוף כי הוא מרגיש כי העצם לא ירגיש. והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטם אם יבא מבול הכנים בברית שלא יהיה עוד מבול ועל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח: (יב) אות. זכר ונקבה: (יג) את קשתי. הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה: (יד) בענני ענן. קל הנו״ן הראשון והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אחך: ונראתה הקשת. אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והוא דרך נכונה למבין. מלת יהיה עם המים איננה ראויה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשים וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם

תולדות אהרן ולא יכרת כל. שבועות לו: ולא יהיה עוד. שבועות שם:

בעל הטורים סדבור אדרוש ואך אם טמאה. לומר שמכל חיה אדרשנו בין טמאה בין טהורה. מקים את בריתי אתכם סופי תיבות מתים. רמז לתחיית המתים שהשם מקים לנו בריתו להחיותם:

הנני ענו בי. עד ה׳ בכם ועד. עלי עשור ועלי נבל עלי. לו חפץ ה׳ להמיתנו. ואמרת בלבבך מי ילד. אלהי אברהם ואלהי נחור. כי יצומו אינני. כה אמר ה׳ אל יתהלל חכם: נפש החיה ד׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: בבהמה ו׳ דגשים וסי׳ ואת כל נפש החיה אשר אתכם. מעלת גרה בבהמה. וחבירו דמשנה תורה. ולא תשקצו את נפשתיכם. ואם בבהמה הטמאה. ליש גבור בבהמה. וד׳ רפי וסי׳ ונפש כי תגע. אשר יתן שכבתו. לא יחליפנו. אך בכור אשר יבכר: והקמותי ג׳ בטע׳ מ״ם וסי׳ זאת אות הברית. וגם הקמתי את בריתי. הקמתי את דבר ה׳: ולא יכרת ד׳ דסמיכי וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳: ממי ב׳ וסי׳ ממי המבול ממי המים המארר׳. ותד וממי. וממי יהודה יצאו:

רמב״ן

(יב) **זאת** אות הברית אשר אני נותן. משמע מן האות הזה שלא היה קשת בענן במעשה בראשית ועתה ברא ה׳ חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן ואמרו בטעם האות הזה כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה כאילו מן השמים מורים בו וישלח חציו ויפיצם בארץ אבל עשאו בהפך וזה להראות שלא יורו בו מן השמים וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם ככה כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם ועוד שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראנה אזכור כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמת ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכם אחד ועוד כי כאשר תראה בהפוך הנזכר יהיה זכר לשלום כאשר כתבנו ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע הטעם באות שבה אחד הוא אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בבראשית רבה את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דיפרא והיה בענני ענן רבי יודן בשם רבי יהודה ברבי סימון אומר משל לאחד שבידו סולת רותח ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ושם עוד והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומה״ד של מטה רפה וכבר ידעת מאמרם במסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פי׳ הכתוב כן את קשתי שהיא מדת הדין הנתונה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית: (יד) **והיה** בענני ענן על הארץ. שלא יחר ה׳ פניו אליה מחטאות יושביה ונראתה מדת הדין שלי בענן ואזכור את הברית בזכר הרחמים ואחמול על הטף אשר בארץ והנה האות הזה והברית הוא אות המילה והברית שבה ולשון המקראות נאות מאד לענין והנה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה שהוא

ספורנו

ואל תשפכו דם האדם: (ט) ואני הנני מקים את בריתי. על זה התנאי שלא תשפכו דם נקי אני מקים את בריתי שלא לשחת עוד הארץ. אבל בשפיכת דם נקי תשחת הארץ כאמרו כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר וגו׳ אבל כל שאר העבירות ילקה החוטא ולא תשחת הארץ: ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. לא יהיה שום אופן מפלה והפסד שישחית את עצם הארץ: (יג) את קשתי נתתי בענן. סדרתי שיהיה בטבע: והיתה לאות ברית. בהיות הקשת כפולה כי אמנם נלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר צבעי הקשת השנית אשר הוא על הפך סדר צבעי הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לצדיקי הדור שדורם חייב כאמרם כלום נראתה הקשת מימיך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם: (יד) בענני ענן. כי לא תראה הקשת בזולת ענן עבור עב אחרי הזך והלח: (טז) וראיתיה לזכור ברית עולם. אשגיח במסובב ממנה והוא תפלת הצדיקים ועמדם בפרץ למען השיב חימה מהשחית כמו זוכר ברית עולם

אבן עזרא

והשם רואה אותה : (יז) ויאמר אלהים אל נח . זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי : (יח) וחם הוא אבי כנען . ללמד ששניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם מימות נח וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה מבנות חת כאלה ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען : (כ) ויחל. מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסד בדלתים יס : איש האדמה. יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד : (כא) ויתגל . מלשון גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל . וה"א אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה כי פרעה אהרן : (כג) על שכם שניהם . כל אחד שם קצת השמלה על שכמו ומלת שכם לא תתחבר : אחורנית . הפך הלוך האדם כי כל תנועתו לפנים : (כד) וייקץ נח . הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה . וטעם בנו הקטן לעד כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי"ו בנו שב אל

תרגום אונקלוס

בְּכָל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יז וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת קְיָם דִּי אֲקֵימִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יח וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִּי נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי דִּכְנָעַן׃ יט תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל אַרְעָא׃ כ וְשָׁרִי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ כא וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃ כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן יָת עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ כג וּנְסִיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְחַזְרִין וְכַסִּיאוּ יָת עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְרִין וְעֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ׃ כד וְאִתְעַר נֹחַ

בראשית ט נח

בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי

יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃ כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ כא וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ כב וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃ כג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃ כד וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע

רשי

שאמרתי : (יח) וחם הוא אבי כנען . למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען : (כ) ויחל . (ב"ר) עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת : איש האדמה. אדוני האדמה כמו (רות א') איש נעמי : ויטע כרם . כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר) : (כא) אהלו . אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו) השותים במזרקי יין : ויתגל לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. (ב"ר) יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל : וירא את ערות אביו . יש אומרים סרסו וי"א רבעו : (כג) ויקח שם ויפת . אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) למד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנא' (יחזקאל לט) ואתן לגוג מקום שם קבר . וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו' : ופניהם אחורנית . למה נאמר פעם שנייה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית :
בנו

ומאלה ג' וסי' ומאלה נפצה כל הארץ. אלה משפחות בני נח. וארא ואין איש ומאלה אין : ויטע ג' וסי' גן בעדן מקדם. ויחל נח . ויטע אשל : אהלה ד' כתיב ה' וסי' ויתגל בתוך אהלה . ויעתק משם ההרה. וילך למסעיו. ויט אהלה מהלאה: אחרנית ז' וסי' כו' במסר' רבת' : ופניהם ט' וסי' כו' במסר' רבת': וערות ג' וסי' וערות אביהם . ערות אביך וערות. וערות אחות אמך . וחד וערות מלכא :

תולדות אהרן ויחל נח איש. סנהדרין ע: וישת מן היין : ברכות מ סנהדרין ע : וירא חם אבי. סנהדרין שם : ויקח שם ויפת סנהדרין ע : וערות אביהם. ברכות כה שבת קנ : וייקץ נח מיינו. סנהדרין יג :

בעל הטורים ויטע ג' במסורה. ויטע כרם. ויטע ה' אלהים גן בעדן. ויטע אשל. דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מגן עדן וכן אברהם לקח האשל מגן עדן . ויתג"ל אותיות גליות שגלו כראש

ספורנו

שלם : (יז) ויאמר אלהים לנח זאת אות הברית. זאת הקשת השני' היא אות הברי' ועליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בהראותה ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל להיטיב : (יח) וחם הוא אבי כנען . דומה בדרכיו לכנען המפורסם' לרוע באופן שהיה אב לכנען באמת גם בהדמותו כענין אביך האמורי : (יט) שלשה אלה בני נח . ועם היות בתוכם הרשע הנה בעבור היותם בני נח ברך האל יתברך את כלם באמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן מאלה נפצה כל הארץ : (כ) ויחל נח . התחיל בפעל בלתי נאות ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף כמו שיקרה בחכמות · מהטעות בהתחלה . וזה בעצמו הורה באמרו ויחל הטעם לזנות : (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו . ראה בזיון שעשה לו כנען בנו והוא הסרוס כדברי קצתם ז"ל . וכתב ברוסי הכלדי שסרסו ע"י כשוף והוא ברשעו ראה ולא מיחה . כי אמנם הקלון יקרא ערוה באמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה : ויגד לשני אחיו בחוץ . ששמח על פעולת בנו : (כג) ופניהם אחורנית . גם בפעלת הכסוי קצת הכרח לפנות אליו לא פנו

רמבן

שהיא הגבורה ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה נוחה מנהגת הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ רק אשר על הארץ וכבר רמזתי סודם בשם הארץ ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו :

(יח) **וחם** הוא אבי כנען . פי' רש"י לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם הוצרך לומר שחם הוא אבי כנען ור"א אמר כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גלה אותה הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען והנה עזב ר"א דרכו בפשוטי המקרא והחל להגבא שקרים . והנכון בעיני כי חם הוא הקטן לנח כאשר פירשתי בראש הסדר וכנען הוא הבן הגדול לחם ואשר אמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו וכאשר אירע המעשה הזה לנח לא היה לחם זרע זולתי כנען וזהו טעם וירא חם אבי כנען כי אין לו בן אחר וכאשר חטא לאביו קלל זרעו ואם אמר ארור חם עבד עבדים יהיה לא יזיק רק לגופו כי הורע שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד מאה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו והנה החטא שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו שלא יגידנו גם לאחיו והוא הגיד הדבר לשני אחיו בפני רבים להלעיג עליו וזה טעם בחוץ וכן תרגם אונקלוס בשוקא וטעם וידע את כל אשר עשה לו שגלה חרפתו לרבים והיה בוש בדבר ורבותינו הוסיפו עליו חטא :

(יט) **איש** האדמה . פי' רש"י אדוני האדמה כמו איש נעמי לשון אישות כמו איש ואשתו ואחרים אמרו גדול האדמה וראשה והביאו דומים לו גדעון בן יואש איש ישראל גם בני אדם גם בני איש הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ורבים לפי דעתם ועל דעתי גדעון בן יואש איש ישראל ייחום איש ישראלי הלא איש אתה שאין כמוך בישראל וכן והתחזקתם והייתם לאנשים שלא יהיו נשים גם בני אדם גם בני איש פלוני הידוע במעלתו אבל איש האדמה כמו אנשי העיר בעבור היותו דר בכל האדמה לא בנה עיר ומדינה יתיחס אליה וכן איש שדה העומד שם כל היום תמיד ובמשנה יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים או שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מצאו הארץ שממה שכל נגדל לדבר יקרא בן ואנשי העיר הם יושביה ואנשי דוד עבדיו ואיש האלהים המיוחד בעבודתו וכך אמרו בבראשית רבה איש האדמה בורגר לשום בורגרות ואמרו שהיה להוט

אחר

רש"י

(כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך הרביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנאו שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען: (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר): להיות

תורה

את אשר עשה לו בנו הקטן: כה ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו: כו ויאמר ברוך יהוה אלהי שם ויהי כנען עבד למו: כז יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו: כח ויחי נח אחר המבול שלש מאות שנה וחמשים שנה: כט ויהי כל ימי נח תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת: פ

י א ואלה תולדת בני נח שם חם ויפת ויולדו להם בנים אחר המבול: ב בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס: ג ובני גמר אשכנז וריפת ותגרמה: ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודדנים: ה מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו למשפחתם בגויהם: ו ובני

תרגום אונקלוס

מחמריה וידע ית די עבד ליה בריה זעירא: כה ואמר ליט כנען עבד פלח יהי לאחוהי: כו ואמר בריך יי אלהיה דשם ויהי כנען עבדא להון: כז יפתי יי ליפת וישרי שכינתיה במשכניה דשם ויהי כנען עבדא להון: כח וחיא נח בתר טופנא תלת מאה וחמשין שנין: כט והוו כל יומי נח תשע מאה וחמשין שנין ומית: א ואילין תולדת בני נח שם חם ויפת ואתילידו להון בנין בתר טופנא: ב בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס: ג ובני גומר אשכנז וריפת ותוגרמה: ד ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים: ה מאילין איתפרשו נגות עממיא בארעתהון גבר ללישניה לזרעיתהון בעממיהון:

ג' מלעיל. ל"ב

ל'

ל' וחס'. וכל ספר ג בגון

ויהי ע"ד המכרם

ל' וכל קרי' דכות' בת"א

ו'

ג' וחס'

ל'. ג'

ג' ר"פ

אלהי ג' מלעיל וסי' ברוך ה' אלהי שם. לא תעשון אתי אלהי כסף. מעונה אלהי קדם: אלישה ג' וסי' ובני יון אלישה. מאיי אלישה. אלישה ותרשישה:

תולדות אהרן ויאמר ארור. סנהדרין נא: יפת אלהים. יומא ט. מגלה ט (מגלה עא): בני יפת. יומא י (מגלה עא): ובני חם כוש. כתובות קיב סוטה לד:

אבן עזרא

אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו זה דרך דרש: (כה) עבד עבדים. טעמו עבד כאחד העבדים ואלו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד קדש קדשים בקדש הקדשים וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו ויש אומר כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (כו) ברוך ה' אלהי שם. חייבין אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם והטעם שיכריחנו לעבוד את שם כי מלת למו כמו להם והוי"ו נוסף כוי"ו תביאמו לכן בחסרון ה"א ובלא וי"ו לא ימלא והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען אמר כי כמוהו לעיני חנמאל דודי שהוא בן דודו ויתכן שהיה גדול מירמיה בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך וזה אבי כנען איננו כן. ופי' יפת מן יפה ולא פירש יפה רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו ומלכים ירד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פירוש וישכון באהלי שם שישכון אלהים באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם כי מאלה נפלה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (ד) כתים. פס והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא:

נמרוד

רמבן

אחר האדמה והנה הוא ייחום טעם ויחל כי הוא החל לנטוע כרמים כי הראשונים נטעו גפן והוא החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות הנקרא כרם כי ברצותו ביין לא נטע הגפן כשאר האילנות ועשה כרם:

(כו) ויהי כנען עבד למו. פי' ר"א כי למו שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם כי הוא יכריחנו לעבוד האל ובשני פירש שיהיה עבד ליפת ולשם ואם כן נח לקוב אויביו בא והנה ברך שיהיה כנען עבד לאלהים ורש"י כתב ברוך ה' אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו של שם לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד והחזיר כן פעם אחרת לומר אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען והנכון בעיני כי מתחלה קלל אותו שיהיה עבד עבדים לכל העולם והיה כל מוצאו יעבוד בו כי טעם לאחיו לכל בני אדם כנענים והשלחתי את כל האדם איש באחיו כטעם איש באיש או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו אחיו כדרך כי נשבה אחיו ויש אומרים לאחיו בני אביו כי אחרי היותו עבד לבני אביו ולשם ויפת הנה הוא עבד לכל העולם. וברך תחלה אלהי שם הודיע כי יהיה שם עובד האלהים וכנען יהיה עובד לו ולמו ירמוז לזרעו של שם שהם רבים. ויתכן שיהיה למו חוזר גם לאחיו הנזכרים וחזר וברך יפת בהרחבת הגבול ושם בשכון האלהים באהליו ושיהיה כנען עבד למו לשניהם והנה העביד כנען לשם שני פעמים רמז כי הוא ינחל ארצו וכל אשר לו כי מה שקנה עבד קנה רבו ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי בחטאו היה כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו ונכתב ענין היין בנח כי יש בו אזהרה ממנו יותר מפרשת נזירות כי הצדיק תמים אשר צדקו הציל כל העולם גם אותו החטיא היין והביא אותו לידי בזיון וקללת זרעו:

וטעם ויולדו להם בנים אחר המבול. לרמוז כי אע"פ שהיו ראוים לבנים קודם המבול כי דרך הדורות ההם להוליד כבני ששים אלו לא נולדו להם גם למאה רק אחר המבול כי כבש השם את מעיינ' שלא יולידו ויאבדו במבול או שיצרך להציל רבים בתיבה וכן עשה לכל המשפחה הזאת כי למך נתאחר בתולדו' נח יותר מכפלים באבותיו ונח הרבה מאד וכבר הוזכר זה בפי' רש"י מב"ר:

(ב) בני יפת גומר. החל ממנו כי הוא הבכור וכתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדת שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם:

וטעם מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם. כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידון וגו':

ואמר בארצותם בגויהם וכן בבני שם וספר הכתוב כל אלה כי רצה להודיע יחוס אברהם משם ותולדות חם להודיע העמים שזכה אברהם בארצם בעון אבותם ולכן ספר גם ביפת והפלגה להודיע סבת שנוי הלשונות ופזורם בקצוי הארץ לזמן מועט אחרי אדם הראשון ועוד להודיע חסדי השם ושמרו הברית כי לא כלה אותם. והרב אמר במורה הנבוכים כי זה יאמת לשומעי' חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אביט יצוה את בניו ואת ביתו אחריו

ספורנו

פנו שלא לראות ויהיה נוסף עליהן עונן: (כד) בנו הקטן. בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי הקטן שבבני בנים של נח אז ועם זה היה בדרכיו קטן בגוים בזוי מאד: (כה) עבד עבדים יהיה לאחיו. כי היותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה קטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב. לכן בחטאו הוסיף שיהיה עבד עבדים: (כו) ויהי כנען. זרעו: עבד למו. לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה': (כז) באהלי שם. בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה: עבד למו. שנית לשם וליפת גם שלא בימי המקדש: (כט) וימת. קודם ענין הספור המכוון והוא התעוררות אברהם לקרוא בשם ה': י (ו) ופוט וכנען. לא הזכיר בני פוט כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על שמו כאמרו פרס כוש ופוט אתם

אבן עזרא

(ח) נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות אם לא נכתב והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות כי היה גבור ציד. וטעם לפני ה׳ שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט והדרש דרך אחרת: (ט) על כן יאמר. משל היה גם בימי משה. וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם פיר׳ כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים: (יב) היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה ולהיותו דבק עם רסן או עם כלח איננו רחוק: (יג) ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לעד והראיה הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרים ובעבור שהבן מאון האב ומכאו בצלמו בדמותו יאמר לו ילד

תורה

ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי
כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה
וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃
ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת
גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃ ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד
לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר
צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃ י וַתְּהִי רֵאשִׁית
מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה
בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא
יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת
עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה
וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃
יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים
וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־
פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ
מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃

*) מ׳ דגושה וג׳ כתיב כה בסוף

אונקלוס

ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט
וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא
וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה
וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא
וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ אוֹלִיד יַת
נִמְרוֹד הוּא שָׁרִי לְמֶהֱוֵי
גְּבַר תַּקִּיף בְּאַרְעָא׃ ט הוּא
הֲוָה גְּבַר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל
כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרוֹד גְּבַר
תַּקִּיף קֳדָם יְיָ׃ י וַהֲוָה רֵישׁ
מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד
וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל׃
יא מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק
אֲתוּרָאָה וּבְנָא יַת נִינְוֵה וְיַת
רְחוֹבֵי קַרְתָּא וְיַת כָּלַח׃
יב וְיַת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין
כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא׃
יג וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יַת לוּדָאֵי
וְיַת עֲנָמָאֵי וְיַת לְהָבָאֵי וְיַת
נַפְתּוּחָאֵי׃ יד וְיַת פַּתְרוּסָאֵי
וְיַת כַּסְלוּחָאֵי דִי נְפָקוּ מִתַּמָּן
פְּלִשְׁתָּאֵי וְיַת קַפּוּטְקָאֵי׃

רשי

(ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב״ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה׳. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא נינוה שנא׳ (יונה ג׳) ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים:

ואחר

מסורה

ג׳ חד כתיב ס׳ וחד א׳: ג׳ חד א׳ וחד כה. ג׳ חס׳ ג׳. ג׳ מ״ל בתורה כ״ת ג׳ ר״פ בתו׳ ח׳. ג׳ חסר ב׳ ב׳ ר״פ. ב׳ יג ג׳ אנ״ך ודד״ס ב׳ ב׳

ורעמ׳. ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ובני כוש סבא ב׳ בפסו׳. תתלביש צווארו. וב׳ כתיב א׳ ובני כוש דד״ה ב׳ בפסוק: גבר ג׳ חסרי׳ בליש׳ הוא החל להיות. הוא היה גבר. האל הגדול הגבר: יאמר ג׳ וסי׳ הוא היה גבר ציד. על כן יאמר בספר. ולציון יאמר איש ואיש. וחד ויאמר למלך יריחו: להבים ג׳ וסי׳ ומצרים ילד את לודים. וחברו דד״ה. ופני להבים פניהם. אנ״ך:

תולדות אהרן נמרוד. ערובין נג: וקרי ראשית. יומא י:

ספורנו

אתם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. שהיה כל אחד מהם לגוי מלבד הבנים שנקראו על שמו כאמרו כוש וסבא תתיך: (ח) וכוש ילד את נמרוד. בתוך אותם שנקראו על שמו ילד איש פרטי מפורסם לגבור: (ט) לפני ה׳. גבור מאד כענין עיר גדולה לאלהים: על כן יאמר כנמרוד גבור ציד. ולשמע גבורתו מלך בגוים כאמרו ותהי ראשי׳ ממל כתו בבל. וזה להודיע שמפני מלכותו קרה שבאו האומות בארץ שנער שנעשתה המלאכה העיר והמגדל כדי שתתפשט מלכותו על כל המין האנושי באמצעות אל נכר כללי לכל המין אליו גוים ידרושו כענין עלה ירבעם כאשר ירא דריסת המקדש: (יא) מן הארץ ההיא יצא אשור. בלתי מסכים למלכות נמרוד. או לעצתו הנבערה כדברי רז״ל ויבן

רמבן

ויעיד להם על נח ובניו שראו המבול וראו התיבה והנה הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי נח ראה אביו שראה אדם הראשון ויצחק ויעקב ראו שם העד במבול ויעקב מגיד כל זה ליורדי מצרים גם לפרעה ואנשי דורו והאנשים בכל דור יודעים האבותם ארבעה וחמשה דורות מגידים מעשיהם ותולדותיהם: (ז) **ובני** כוש סבא וחוילה היו אלה ראשי אומות ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח״כ וכוש ילד את נמרוד ולא אמר ובני כוש נמרוד וסבא וחוילה אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען על כן לא החזירו הכתוב ובב״ר אמר ריש לקיש היינו סבורים שנבטלה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופירש פוט ולוד וכל הערב כי מפני שלא החזירו הכתוב היינו סבורים שנתערב זרעו בבני כנען ולא היו אומה ולא ירשו להם ארץ שתקרא על שמם אבל גם במגוג ומדי ותובל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד ראשי אומות ולא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות:

(ח) **הוא** החל להיות גבור בארץ כתב רש״י להמריד כל העולם על הקב״ה בעצת דור הפלגה ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל ואפשר שנאמר כי הוחל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם לאלהים אחרים:

(ט) **הוא** היה גבור ציד לפני ה׳ צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום על כן יאמר על כל אדם מרשיע בעזות פנים ויודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד לשון רש״י וכן דעת רבותינו. ור״א פי׳ הפך הענין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות גבור על החיות לצוד אותן ופירש לפני ה׳ שהיה בונה מזבחות מעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נראין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה. והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כן יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה:

(יא) **מן** הארץ ההיא במלכו עליה יצא אשור כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון ויצא חגר אדר ועבר עצמונה ויצא עוג מלך הבשן לקראתינו אדרעי ורבים כן ושב לארצו ברכוש גדול ולכך תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנאמר ורעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח. וספר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני ה׳ להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה וכן ותשחת הארץ לפני האלהים כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין ונכרתה הנפש ההוא מלפני כי בכל מקום הוא לפניו:

(יג) **ומצרים** ילד יזכיר למצרים תולדותיו ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים ושם ארצם ג״כ בשמם כי כן מצינו לפתרוסים ארץ פתרום והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרים והשמותי את פתרום על ארץ מכורותם וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתוב יושבי פלשת. ואמר ר״א כי אלה שמות מדינות ובכל מדינה ומדינה משפחה אחת ועל כן הם כלם לשון רבים והראיה הגמורה אשר יצאו משם כי זה רמז למקום. וטעם אשר יצאו על דעת המפרשים שהולידם כלשון מחלציך יצאו וכתב רש״י משניהם יצאו שהיו הפתרוסים וכסלוחים מחליפים נשותיהם זה לזה ויצאו פלשתים מביניהם ב״ר. ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלוחים יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורים אשר הם מזרע כסלוחים והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת ונקראו אח״כ פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור:

וכנען

רשי

(יח) ואחר נפוצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר. ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשונתם בארצותם. אע"פ שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר. היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ו"א אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגו'. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה ענו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: חצרמות. על שם מקומו

דברי

בראשית י

ס טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ
וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־
הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ יז וְאֶת־הַחִוִּי
וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־
הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי
וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃
יט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה
גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה
וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה
בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם
בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם
יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי
יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם
עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד
יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃
כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד
פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו
יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־
שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃
כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃
כח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־

ס׳ · ד׳ · ב׳ מלאים · ל׳ מלא בתור׳ · ו׳ כתו׳ ה״א · ג׳ וחס׳ · וצבוים ק׳ · ד׳. ד׳ · ח׳ מ״ל בתור׳ · ל׳ פתח וחד קמץ ומס חד׳ סימ׳ · י״ו . ד׳ · ב׳ · ב׳ מ״ע · ג׳ מ״ע · ג׳ ומ״ע

אונקלוס

טו וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת צִידוֹן
בּוּכְרֵיהּ וְיָת חֵת׃ טז וְיָת
יְבוּסָאֵי וְיָת אֱמוֹרָאֵי וְיָת
גִּרְגָּשָׁאֵי׃ יז וְיָת חִוָּאֵי וְיָת
עַרְקָאֵי וְיָת אַנְתּוֹסָאֵי׃
יח וְיָת אַרְוָדָאֵי וְיָת צְמָרָאֵי
וְיָת חֲמָתָאֵי וּבָתַר כֵּן
אִתְבַּדַּרוּ זַרְעִית כְּנַעֲנָאֵי׃
יט וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאָה
מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד עַזָּה
מָטֵי לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה
וּצְבוֹיִם עַד לָשַׁע׃ כ אִלֵּין
בְּנֵי חָם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן
בְּאַרְעֲתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃
כא וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף הוּא
אֲבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵבֶר
אֲחוּהִי דְּיֶפֶת רַבָּא׃ כב בְּנֵי
שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד
וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ
וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד
אוֹלִיד יָת שֶׁלַח וְשֶׁלַח אוֹלִיד
יָת עֵבֶר׃ כה וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ
תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי
בְּיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא
וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן
אוֹלִיד יָת אַלְמוֹדָד וְיָת שָׁלֶף
וְיָת חֲצַרְמָוֶת וְיָת יָרַח׃
כז וְיָת הֲדוֹרָם וְיָת אוּזָל וְיָת
דִּקְלָה׃ כח וְיָת עוֹבָל וְיָת אֲבִימָאֵל

אבן עזרא

ילד: (יט) באכה גררה. אל גרר: (כ) אלה בני חם ללשונתם. וכן אחר על בני יפת ועל בני שם. וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול: וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת"ק שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאה שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם על כן הזכירו הכתוב בתחלה ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ"ט שנים וימים והנה אין לשם צ"ט שנה שלימות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאה שנה וחדשי'. ופי' שנתים שנכנסה השנה השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם והנה היה שם בן מאה שנה וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומות

תולדות אהרן ולשם ילד סנהדרין שם :

משפחות ל' מלא בתו' וכל נביאים וכתובים מ"ל במ"ד חס' וסי' ויצא הגורל. ולבני קהת הנותרים. ולבני גרשון דיהושע. ומשפחת אחרחל: ויהי ה' בטעם גריש בס' וסי' ויהי גבול הכנעני. ויהי כאשר התעו. בצאת נפשה. ויהי כי באנו אל המלון. ויחי ברכת ה' בכל אשר יש לו: באכה ו' כתיב ה' וסי' ויהי גבול הכנעני מצידן. ב' בו. ויהי מושבם ממשא. כגן ה' כארץ מצרי' וישכנו מחוילה. ויד ה' היתה אל אליהו וה' בואך. וסי' ויחנו עליהם וישחיתו. ויקומו אנשי ישראל. ויך שאול את עמלק. ויפשטו על הגזרי והגשורי. ושבתך וצאתך ובואך. דישעיה. בואך כתיב: ולשם ד' וסי' ולשם ילד גם הוא. ולתתך עליון. כי כאשר ידבק. הנני עושה את כל. הגדול ח' מלאים בתורה וסי' אחי יפת הגדול. והכהן הגדול. הים הגדול וגבול. המדבר הגדול והנורא. הנהיה כדבר הגדול. הגוי הגדול הזה. מה חרי האף הגדול. ולכל מורא הגדול :

רמבן

(טו) **וכנען** ילד את צידון בכורו אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר שעירה וכן רבים או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקניזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות תקרא האומה בשמם כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו וראיה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסי ז' גוים וכן בכל מקום וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בכן רק עשרה כי אחד מבניו לא גבר כאחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו. ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי. ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד ולידון לפלשתים דכתיב כל צידונים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה בנחלה וכתוב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם. ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה ראויה לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד ועוד אבאר בעזרת האל ית' :

(כא) **ולשם** ילד גם הוא. בעבור שאיחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאילו לא היה לו בנים אמר בכאן גם הוא וטעם אבי כל בני עבר

ספורנו

ויבן את ניוה. ולכן זכה לבנות את כל אלה כאמרו אל פניו ישלם לו: (כא) ולשם ילד. נולד אדם לו במעלה והוא עבר: גם הוא אבי כל בני עבר. אף על פי שהמחזיקים בדעות מציאות האל ויכלתו והשגחתו נקראים עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאמרו ויגד לאברם העברי. מכל מקום גם הוא שם גם כן היה אבי ומלמד כל בני עבר כי אמנם המלמד ומורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועוגב ומי אביהם והתלמידים נקראו בנים כאמרו בני הנביאים: (כה) פלג כי בימיו נפלגה הארץ. הודיע מעלת עבר שכיון ברוח הקודש מה שהיה עתיד אז להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג להודיע סבת קוצר שני חיי האדם מפלג והלאה כי אמנם סבת זה היה חטא בני הפלגה ועונש

שהוא

אבן עזרא

מקומות : (א) ספה אחת . בפתח ק״ן תחת האלף כשהיא מוכרת אם היא נסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק בארתי למה חסר דל״ת אחת והפלגה היתה נראת משקול הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה נקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית חצי וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק וכן אי כבוד גם עמנואל שהוא בן הנביא גם דברי סדר עולם נכונים ועליו נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל ואל תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשי׳ ויותר . וטעם ספה אחת לשון אחת והקרוב אלי שהיה לשון הקדש ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדים . וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח . וטעם וימצא בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה ופי׳ בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהוא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך : (ג) נלבנה . מגזרת לבנים ואף על פי שהחבור עם מ״ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבניין התקיף שלא ימס במים ולא באש : ותהי להם הלבנה לאבן . תחת אבן : והחמר . תחת טיט ופירוש כמשמעו בלשון ישמעאל ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם סרים אל משמעתם כי בניהם היו והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר ההולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמוד שמם אחריהם כל ימי המגדיל וזהו שאה״כ נעשה לנו שם . ומלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והעד השלך על ה׳ יהבך ובעבור שידברו בה הרבה תמצא כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה נא אבא אליך ואל תתמה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יעץ כן והם לא ידעו : (ה) ומלת וירד ה׳ . בעבור שכל מעשה התחתיים תלוים הם בכח הגבוהים ומהשמים יתכנו

תרגום אונקלוס

וְיַת שְׁבָא : כט וְיַת אוֹפִיר
וְיַת חֲוִילָה וְיַת יוֹבָב כָּל אִלֵּין
בְּנֵי יָקְטָן : ל וַהֲוָה מוֹתַבְהוֹן
מִמֵּישָׁא מָטֵי לִסְפַר טוּר
מַדִּינְחָא : לא אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם
לְזַרְעֲיַת הוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן
בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן :
לב אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי נֹחַ
לְתוּלְדַתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן
וּמֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ עַמְמַיָּא
בְּאַרְעָא בָּתַר טוּפָנָא :
א וַהֲוָה כָל אַרְעָא לִישָּׁן חָד
וּמַמְלַל חָד : ב וַהֲוָה
בְּמִיטַּלְהוֹן בְּקַדְמֵיתָא
וְאַשְׁכַּחוּ בִּקְעָתָא בְּאַרְעָא
דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן : ג וַאֲמַרוּ
גְּבַר לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לִבְנִין
וְנוֹקְדִנּוּן בְּנוּרָא וַהֲוַת לְהוֹן
לִבֵינְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא
הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ : ד וַאֲמַרוּ
הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא
וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד
צֵית שְׁמַיָּא וְנַעֲבֵיד לָנָא שׁוּם
דִּלְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל
אַרְעָא : ה וְאִתְגְּלִי יְיָ
לְאִתְפְּרָעָא עַל עוֹבָדֵי קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא דִי בְנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא :

בראשית

שְׁבָא : כט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־
יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן : ל וַיְהִי
מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר
הַקֶּדֶם : לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם : לב אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם
וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר
הַמַּבּוּל : פ שביעי
יא
א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים
אֲחָדִים : ב וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ
בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם :
ג וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה
לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם
הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם
לַחֹמֶר : ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ
עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה
לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ :
ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־
הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם :

רשי

דברי אגדה (ב״ר) : (א) שפה אחת . לשון הקודש : ודברים אחדים . באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה . דבר אחר על יחידו של עולם . דבר אחר ודברים אחדים (ס״א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ״ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות ב״ר : (ב) בנסעם מקדם . שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו׳ הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער : (ג) איש אל רעהו . אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען : הבה . הזמינו עצמכם . כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא . הבה הזמינו אפרקליי״ר בלע״ז : לבנים . שאין אבנים בבבל שהיא בקעה : ונשרפה לשריפה . כך עושין הלבנים שקורים טוול״ש שורפים אותן בכבשן : לחמר . לטוח הקיר : (ד) פן נפוץ . שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן : (ה) וירד ה׳ לראות . לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו . במדרש רבי תנחומא : בני האדם . אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם

ודברים ב׳ וסי׳ ויהי כל הארץ שפה אחת . כי ברב חלמות והבלים . אחדים ד׳ וסי׳ ויהי כל הארץ שפה אחת . ויהיו בעיניו כימים אחדים . וישבת עמו ימים אחדים . ובימים אחרים ישבר . וחד והיו לאחדים בידך : בנסעם ב׳ וסי׳ ויהי בנסעם מקדם . בנסעם מן המחנה : ויאמרו ו׳ ר״פ בטעם גריש וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : לבנים ג׳ וסי׳ הבה נלבנה . ותכן לבנים . לבנים נפלו וגזית נבנה . וחד ולבנים אמרים לנו עשו : לאבן ב׳ וסי׳ להם לאבן . היה לאבן . לחמר ב׳ וסי׳ להם לחמר . הורני לחמר . ומגדל ז׳ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ : וראשו ד׳ וסי׳ ומגדל וראשו בשמים וראשו מגיע השמימה . וראשו יהיה פרוע . וראשו לעב יגיע : נפוץ ב׳ וסי׳ פן נפוץ . העצב נפוץ : בני האדם ו׳ בקמץ וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ :

תולדות אהרן (ויהי כל הארץ שפה אחת מגלה עא) ויהי בנסעם . מגלה י : שנער . שבת קיג (ברכות ז) : הבה נבנה לנו . מגלה י ע״ב יע חולין עט : ונעשה לנו שם . סנהדרין קט : הבה נרדה . מגלה ט סנהדרין לח (מגלה עא) : וירד ה׳ לראות . סנהדרין שם :

בעה״ט וגבה קומה כנמרוד ויהא ניכר ויאמרו הכל זה יולד בה : ודברים ב׳ במס׳ הכא ואידך והבלים ודברי׳ הרבה שהרבה לדבר הבלים הרבה . שפה אחת בגימטריא לשון הקדש . בנסע׳ ב׳ במס׳ הכא בנסעם מקדם ואידך בנסעם מן המחנה . זה הוא שדרשו רבותינו ז״ל אותו היום סרו מאחרי ה׳ . משל לתינוק שבורח מן הספר . פי׳ בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם . איש אל רעהו הבה סופי תיבות שלוה . מפני שלוה יתירה שהיה להם תעאו . לאבן שנים במסר׳ . ותהי להם הלבנה לאבן . וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן גבי נבל . מה להלן מיתה אף

ספורנו

ועתם שקלקל מזגם ההשתנות הפתאומי מאויר לאויר : יא (ב) בנסעם מקדם . כמנהג הרועים הנוסעים ממקום למקום למצא מרעה נאות : (ג) הבה נלבנה לבנים . לבנות בתים וגדרות לצאן וזאת היתה עצת פרטי ההמון בזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו : (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר . זאת היתה עצת שרי הדור להמליך את נמרוד על כל המין האנושי : ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם . נעשה שם ע״ג שתהיה במגדל ויצא בכל המין האנושי שם גובה מקומ׳ וגודל עיר׳ באופן שתהשב אלהי האלהים אצל כל בני האדם ואליה ידרשו כלם והכונה בזה היתה שהמולך על אות׳ העיר ימלוך על כל המין האנושי בהיות שם דרישת כלם : (ה) וירד ה׳ לראות . הנה לשון הירידה לראות יאמר על האל ית׳ כשאין הענין אז ראוי לענוש אלא הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין כבן סורר

רמבן

שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחום אברהם ולא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותן אליו :

אחי יפת הגדול . דרך הכתוב ליחס הקטן אל הגדול באחיו ולא אל הנולד אחריו וכן מרים הנביאה אחות אהרן וטעם להזכיר זה כלל לומר כי הוא אחי הנכבד שוה אליו בכבודו להגיד שלא איחר אותו מפני מעלת חם עליו והנראה אלי שיהיה הגדול תאר לשם לומר שהוא האח הגדול של יפת כי חם קטן מכלם ואם הקדים אותו וכן בכל מקום תאר למדובר בו כגון ישעיהו בן אמוץ הנביא חנניה בן עזור הנביא לחובב בן רעואל המדיני חותן משה . ורש״י כתב אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו אביהם וזה בזהו . גם לומר שהוא אחי הצדיק ולא אחי הרשע אע״פ שנמנה אחריו :

(ב) בנסעם מקדם . פי׳ רש״י שהיו יושבים שם ככתוב למעלה ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום שמחזיק

רש"י

ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים: (ז) הבה נרדה. בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה (משלי י) מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנא' שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים

אבן עזרא

יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: (ו) ויאמר ה' הן עם אחד. זה הדבר אמר למלאכים וזה טרם וירד וטעמו ירד בעבור שאמר כן: עם אחד. שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון על כן נוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו. ונפתח ה"א החלם בפתח גדול בעבור החי"ת שהוא אחריו וכן החלותי. ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים בצורות וזה הטעם אם אעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם. ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים: (ז) הבה נרדה. דבור השם עם המלאכים. ומלת ונבלה שם שפתם כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל וכמוהו ונבקה רוח מצרים וכן אבלה נבלה וזה רחוק כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה רק ונבלה כמו ונעשה והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה' וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל והיה ראוי להיותו שלם ונבלילה ובבילוע הכפל ונבלה. על משקל ונסבה את ארון ה' ובחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנו"ן ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חידש לשון ויש אומרים כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים במות הדור הראשון נשכחה הל' הראשונה והשם הפיצם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את הארץ. וטעם ויחדלו לבנות העיר להשלימה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם או יהיה פירוש אשר בנו בני האדם במחשבתם וכן ולחם בישראל על בלק והראשון נכון בעיני: (ט) בבל. שתי

מקרא

ו וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה הֵ֣ן עַ֤ם אֶחָד֙ וְשָׂפָ֤ה אַחַת֙ לְכֻלָּ֔ם וְזֶ֖ה הַחִלָּ֣ם לַעֲשׂ֑וֹת וְעַתָּה֙ לֹֽא־יִבָּצֵ֣ר מֵהֶ֔ם כֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר יָזְמ֖וּ לַעֲשֽׂוֹת׃
ז הָ֚בָה נֵֽרְדָ֔ה וְנָבְלָ֥ה שָׁ֖ם שְׂפָתָ֑ם אֲשֶׁר֙ לֹ֣א יִשְׁמְע֔וּ אִ֖ישׁ שְׂפַ֥ת רֵעֵֽהוּ׃
ח וַיָּ֨פֶץ יְהוָ֥ה אֹתָ֛ם מִשָּׁ֖ם עַל־פְּנֵ֣י כָל־הָאָ֑רֶץ וַֽיַּחְדְּל֖וּ לִבְנֹ֥ת הָעִֽיר׃
ט עַל־כֵּ֞ן קָרָ֤א שְׁמָהּ֙ בָּבֶ֔ל כִּי־שָׁ֛ם בָּלַ֥ל יְהוָ֖ה שְׂפַ֣ת כָּל־הָאָ֑רֶץ וּמִשָּׁם֙ הֱפִיצָ֣ם יְהוָ֔ה עַל־פְּנֵ֖י כָּל־הָאָֽרֶץ׃ פ
י אֵ֚לֶּה תּוֹלְדֹ֣ת שֵׁ֔ם שֵׁ֚ם בֶּן־מְאַ֣ת שָׁנָ֔ה וַיּ֖וֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁ֑ד שְׁנָתַ֖יִם אַחַ֥ר הַמַּבּֽוּל׃
יא וַֽיְחִי־שֵׁ֗ם אַֽחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁ֔ד חֲמֵ֥שׁ מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים וּבָנֽוֹת׃ ס
יב וְאַרְפַּכְשַׁ֣ד חַ֔י חָמֵ֥שׁ וּשְׁלֹשִׁ֖ים שָׁנָ֑ה וַיּ֖וֹלֶד אֶת־שָֽׁלַח׃
יג וַיְחִ֣י אַרְפַּכְשַׁ֗ד אַחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־שֶׁ֔לַח שָׁלֹ֣שׁ שָׁנִ֔ים וְאַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים וּבָנֽוֹת׃ ס
יד וְשֶׁ֥לַח חַ֖י שְׁלֹשִׁ֣ים שָׁנָ֑ה וַיּ֖וֹלֶד אֶת־עֵֽבֶר׃

תרגום אונקלוס

ו וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִישָּׁן חַד לְכוּלְּהוֹן וְדֵין דְּשָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן כֹּל דַּחֲשִׁיבוּ לְמֶעְבָּד׃
ז הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישָּׁנְהוֹן דְּלָא יִשְׁמְעוּן אֱנָשׁ לִישָּׁן חַבְרֵיהּ׃
ח וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאִתְמְנַעוּ מִלְּמִבְנֵי קַרְתָּא׃
ט עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישָּׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדְּרִינוּן יְיָ עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא׃
י אִלֵּין תּוֹלְדָת שֵׁם שֵׁם בַּר מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין בָּתַר טוֹפָנָא׃
יא וַחֲיָא שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
יב וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת שָׁלַח׃
יג וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
יד וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד

מסורה

ל' והד ולא. ל'. ג'. ל'. ל'. ג'. ב'. ל'. ל' חס'. ל'. ח'. ל'. ד'. ב' דס'. ל' קמץ זקף וכל אתנחתא דכו'. ג' כטעם

החלם. ל'. אראלם. ל'. טלם. ל'. בודאם. ל'. גבורם ל': נרדה ג' וסי' הבה נרדה. נרדה ונשברה. נרדה אחרי פלשתים. ויפץ ג' וסי' ויפץ ה' אתם. ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ויפץ העם מעליו. וחד יפץ קדים עלי ארץ: ויחדלו ב' וסי' ויחדלו לבנות העיר. ויחדלו הקולות והברד: שם שם. ב' דסמיכי וסי' אלה תולדות שם שם: אשר נקרא שם: אחרי הולידו את ארפכשד ל' קמץ ומשמש אלף בי"ת. וסי' אחרי הולידו את ארפכשד. אדע. ל' קמץ. והיה אני אלך מאתך. אקח. ל' קמץ. תגל ערותך גם תראה חרפתך. אזעק. ל' קמץ. כי מדי ארבר אזעק. אשמע. ל' קמץ. והיה כאשר קרא ולא שמעו. אקרע. ל' קמץ. רק את הממלכה לא אקרע. אין. ל' קמץ. כי מקרה בני האדם מן הבהמה אין. אלף. ל' קמץ. ואלה מספרם אגרטלי זהב אלף. אמרתי. ל' קמץ. צדקתך לא כסתי:

תולדות אהרן ויפץ ה' אותם. שם קו: בבל. שם כד: כי שם בלל. שם קט: ומשם הפיצם. שם קו וקט: אלה תולדות. שם סט:

אבן עזרא (המשך)

מלות ואלף חסר. וכן בנד ובמה: (י) ופי' שנתים בפסוק אחי יפת הגדול ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף כי אם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד תל"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה הם

בעל הטורים

בעל הטורים כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל: ויפץ שלשה במסורה ויפץ ה' אותם משם. ויפץ העם בכל ארץ מצרים ויפץ העם מעליו גבי שאול. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל ראויין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות אחת ואלו נפוצו מן המגדל ואלו ממצרים. וזהו ויפץ העם מעליו. ויחדלו שנים במסור' הכא ויחדלו לבנות העיר. ויחדלו הקולות והברד מלמד שאף אלו נדונו בקולות וברד. שנתי' אחר. שנים דסמיכי שנתים אחר המבול. שנתים אחר הרעב שגם במבול היה רעב גדול:

רמב"ן

המחזיק אותם ולא מצאו אלא שנער ואין זה נכון כי תולדות שם לבדו הם שנא' עליהם כן ולמה ייחס הפלגה עליהם כי בני יפת ובני חם רבים מהם ועוד כי מושבם בארצותם היה ממשא עד הר הקדם והפלגה היתה טרם שהיה מושבם כי לא באו בני יפת מאיי הים אל הבקעה אשר בארץ שנער אבל בהפלגה הפיצם השם על פני כל הארץ ואז הושבו בארצותם לגוייהם ור"א פירש כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנאמר והמה נמלטו ארץ אררט ונח ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו ואנשי הפלגה על דברי רבותינו מורדים בבוראם. ורודפי הפשט אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם פן נפוץ ולא ספר עליהם ענין אחר ואם כדבריהם יהיו פשו' כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא ו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעים יכרת אבל היודע פירוש שם יבין עתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם וידע כמה השיעור שיזמו במגדל לעשותו

ספורנו

סורר ומורה שאמרו ירדה תורה לסוף דעתו. וכן ענין סדום שכתב בו ארדה נא ואראה כי אמנם לא היה רשעם אז יותר משאר אומות כדי לענשם בעולם הזה זולתי בענין האכזריות נגד עניי עם שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף כאמרו הנה זה היה עון סדום אחותך ויד עני ואביון לא החזיקה וכן היה עונש ישראל בהגלותם כאמרי' אראה מה אחריתם: (ו) הן עם אחד. כי אמנם הבטול המפר עצת גוים הגיא מחשבות הוא המחלוקת הקורה ביניהם אם לסבת הדתות ואם לסבת הלשונות והנה אלה היו עם א' בענין הדת כי היו כלם מסכימים בדעת אנשי הגא"ב' ועם זו היו כלם מסכימים בלשון: וזה החלם לעשות. וגם כן נמצאה לכלם עתה זאת ההתחל' שעשו בהסכמת כלם: ועתה לא יבצר מהם. אם כן אין מונע להם מהפלי' כוונת' ותהיה אותה ע"ג אשר יבחרו כללית לכל מין אדם ולא יפנה א' מהם לדעת את הבורא יתברך ולהבין כי יוצר הכל הוא. והפך זה יקרה כשתהי' מחלוקת בין האומות בענין אלהי האכר כי כל א' מהגה תהפוך פיה אלהי האלהי' שכל האלוהות מסכימי' לדעתו ובו יפלס סדרם והדר המציאו' כאמרו כי ממזרח שמש יעד מבואו גדול שמי בגוים: (יא) ויולד בנים

טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־
עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־פָּלֶג׃ יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כו וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃
כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד
אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן
הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת הָרָן עַל־

ג' כס' בטעמ' · ג' בט' תבור בענין · ג' בטעם · ו' מ"ל · י"ב פסו' את את ואת את

יַת עֵבֶר׃ טו וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר
דְאוֹלִיד יַת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה
וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ טז וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין
וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת פָּלֶג׃
יז וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְאוֹלִיד
יַת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
יח וַחֲיָא פֶּלֶג תְּלָתִין שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת רְעוּ׃ יט וַחֲיָא
פֶּלֶג בָּתַר דְאוֹלִיד יַת רְעוּ
מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַחֲיָא רְעוּ
תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד
יַת שְׂרוּג׃ כא וַחֲיָא רְעוּ
בָּתַר דְאוֹלִיד יַת שְׂרוּג מָאתָן
וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ כב וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת נָחוֹר׃
כג וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְאוֹלִיד
יַת נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ כד וַחֲיָא נָחוֹר
עֶסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד
יַת תָּרַח׃ כה וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר
דְאוֹלִיד יַת תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע
עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
כו וַחֲיָא תֶּרַח שַׁבְעִין שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר
וְיַת הָרָן׃ כז וְאִלֵּין תּוֹלְדַת
תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יַת אַבְרָם
יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד
יַת לוֹט׃ כח וּמִית הָרָן עַל

אבן עזרא

הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים וזה איננו נכון כי פירוש כפתורים ופתרוסים אינם שני אנשים ועוד שלא הביא במספר נח ובניו ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל ואברם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה' והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברם רק משה כתב השם הנודע בימיו והעד כי שם נולד אברם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עשו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו

רשי

שנתים אחר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו (ב"ר) ומדרש אגדה י"א שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן (ישעיה כד) באורים כבדו ה' וכן (שם יא) מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: יסכה

י"ב פסוקי' דאית בהון את את ואת וסי' כו' במסר' רבתא: י"ב פסו' דאית בהון את את ואת את וסי' ויגרש את האדם. ואלה תולדות תרח תרח. וישא את עיניו וירא את הנשים. אלה תולדות יעקב יוסף. והוצאתם את שניהם. ויראו אותו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר. ויבנו את במות הבעל. וישג ישמעאל. ושברתי את זרועותיו. וכי יעשה הנשיא:

תולדות אהרן ואלה תולדות תרח סנהדרין קט:

ספורנו

ובנות. לא הזכיר בשום אחד מאלה העשרה דורות וימת כמו שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כלם מתו קודם שיהיה ענין הספור המכוון אז והוא המבול אבל אלו היו כלם חיים בזמן שהתחיל ענין הספור המכוון בזה והוא השתדלו' אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורות שלפניו לקרוא בשם ה' להודיע לבני האדם גבורותיו

רמבן

ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם להפרידם בלשונות ובארצו' מדה כנגד מדה כי היו קוצצים בנטיעות והנה חטאם דומה לחטא אביהם ושמא בשביל זה דרשו אשר בנו בני האדם אמר ר' ברכיה מה בני חמריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה וכו' והסתכל כי בכל ענין המבול הזכיר אלהים ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד כי המבול בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקצצו בנטיעות והגס עגושים בשמו הגדול וזה טעם הירידה וכן במדת סדום והמשכיל יבין:

(כח) על פני תרח אביו בארץ מולדתו. כתב רש"י כדרך דברי רבותינו תרח קבל על אברם בנו לפני נמרוד על שבירת צלמיו והשליכהו לכבשן והרן ישב ואמר אם אברם נוצח אני שלו ואם נמרוד נוצח אני שלו וכשניצל אברם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברם אני השליכוהו לכבשן ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פי' אור בקעה וכן על כן באורים כבדו ה' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק יקרא אור והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני תבאר אותו אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם והכתוב אמר ויגד לאברם העברי לא הכשדי וכתיב

רש״י

(כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביופיה (ס"א כ.ו שנא' ויראו אותה שרי פרעה. ועוד יסכה לשון נסיכות וכן הוא בסנהדרין להדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנא' ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר
כַּשְׂדִּים׃ כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם מפטיר
נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם
אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־
מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה ג׳
אֵין לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־ וחד ולא ה׳ לה ולד
אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ
וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ ג׳ (עי׳ מ"ס)
וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת פ"ל
אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ ח׳
שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים ג׳
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃ נון הפוכה

קנ"ג בצלא"ל סימן אב"י יסכ"ה לו"ט

אונקלוס

אַפֵּי תֶרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא
יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי׃
כט וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן
נְשִׁין שׁוּם אִתַּת אַבְרָם שָׂרַי
וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה
בַּת הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה
וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ ל וַהֲוָת
שָׂרַי עֲקָרָה לֵית לַהּ וְלָד׃
לא וּדְבַר תֶּרַח יַת אַבְרָם
בְּרֵיהּ וְיַת לוֹט בַּר הָרָן בַּר
בְּרֵיהּ וְיַת שָׂרַי כַּלְּתֵיהּ אִתַּת
אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן
מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמֵיזַל
לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד
חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן׃ לב וַהֲווֹ
יוֹמֵי תֶרַח מָאתַן וַחֲמֵשׁ
שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃

אבן עזרא

אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם. והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברהם היה עיקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו ובני קטורה והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם אינגו ישר בעיני זה הטעם ואילו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו ג"כ אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו. והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח וכמוהו בתורה בא' לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

ואת לוט ב' וסי' ויקח תרח את אברם. ואת לוט בן אחיו: ואת שרי לחו' קמץ וחד את שרי: ארצה כנען ח' דסמיכי וסי' כו' במסר' רבת':

תולדות אהרן אבי מלכה. מגילה יד: ותהי שרי. יבמות סד. ס' הזוהר פ' שלח לך:

בעל הטורים שרה. בא"ם ב"ש בג"ן שהוא בגימטריא יסכה זה הוא רמז למה שאמרו חכמים זכרה לברכה. יסכה זו שרה:

רמבן

בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתיב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וראיה לדבר כי נחור בחרן היה ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא מנחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר כבני שם ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצותם לגוייהם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ומצינו בתלמוד כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוה ומחמת וכתיב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהיא חרן ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ששה ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שהתישב בה מתחלה וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האכרים המצרים כי אברם אשר נולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עמהם בתוכחות ימים רבים שם אח"כ פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני אדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה טל כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו כם נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו. ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה וכיוצא בו אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדים היה הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שיגלו שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נצטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצו כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען כי בעבר הנהר נצטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים בפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ותבערה ומסה וקברות התאוה וזולתם וירמוז הכתוב כי בצאת אברם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורים כבדו ה' על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת לפעוני החור שלו ששם אורו וחמימותו הגדול כמו שקורא אותו שרף וראיתי במדרש קומי אורי על כן באורים כבדו ה' במה מכבדין אותו ר' ינאי בר כהנא אמר באילין פנסיא הן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו:

(לא) ויצאו אתם מאור כשדים. בעבור כי אברם נכבד מאביו וההולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח את לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו:

(לב) וימת תרח בחרן. כשיצא אברם נשארו משנות תרח הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יצא הדבר מפורסם לכל ויאמרו

ספורנו

גבורותיו וכבוד הדר מלכותו. ולמשכם בעבותות אהבת חסד לעבדו שכם אחד: (לא) ללכת ארצה כנען. המוכנת אל גרם שמעלות במושכלות ורצויה מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא הורגה אוירה בגשם המצול כאויר כל שאר הארצ' כאמרו לא גשמה ביום זעם וכבר אמרו ז"ל אוירה של ארץ ישראל מחכים: (לב) וימת תרח בחרן.

ולא

את השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בשעת מאור כשדים ולא בא כלל אלא אברהם בהיותו בארץ כנען ובקראו שם בשם ה' עם כל גדולת שמו אז והפך זה עשה לוט זמן שם ולכן זכה הוא וזרעו בחלק מה ממתנות אברהם ולא זכו לזה שאר גלאות תרח הקרובים לאברהם כמוהו או יותר :

ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו מת ועוד שאף הרשעים בחייהם קרואים מתים לשון רש"י ובב"ר הוא. ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים והנה נח עלמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם ויתכן שבאו למדרש הזה מפני שטינה הכתוב בתרח סדר הפרשה כולה כי בשם ותולדותיו כולם לא הזכיר הכתוב מיתה ולא חזר וכלל השנים וכאן חזר ותפש הסדר הראשון שבבעלי השנים הרבים מאדם ועד נח וכלל ויהיו כל ימי תרח וימת והוסיף להזכיר עוד מקום המיתה שהיה בחרן המקום שהזכיר לאברהם ולכך דרשו שכל זה כדי שיראה מבלי עיון היה אברהם שם עמו ועוד כי מפני שכבר התחיל בענין אברהם וספר שילא עם אביו מאור כשדים ללכת ארצה כנען יקשה בעיניהם כשלא סדר חייו ומיתתו על הסדר ויכתוב אותה בזמנה . ואשר אמרו עוד בתחילה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויין מתים ג"כ תמה היא בעיני שכבר דרשו מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע והיה קרוי מת ולשון רש"י למדך שעשה תרח תשובה בשעת מיתה או שמא יש לו חלק לעולם הבא שאחז"ל בזכות בנו והיא הבשורה שהוא לא היה יודע עד שנתבשר בכך בעת שאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן מצאתי במדרש כל העצים כשרין חוץ משל זית ושל גפן שהשמן והיין קרבין לגבי מזבח הגילו הפירות האילנות וכן מצינו באברהם שהציל את תרח שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום ·

כלי יקר על פרשת נח

אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו'. פירש"י הואיל והזכירו ספר בשבחו ולפ"ז היה לו לספר בשבחו סוף בראשית כי גם שם הזכירו אלא לפי שנא' כאן אלה תולדות וכ"מ שנא' אלה פסל את הראשונים לומר לך שכל הראשונים תולדותיהן אינם נקראים תולדות כי ימחה זכרם במבול והיו כלא היו אבל אלה נקראו תולדות קימים על כן הוצרך כאן סוב טעם למה נשארו אלו יותר מזולתם לפי שנח איש צדיק תמים וגו' על כן הלכו כל תולדותיו לחיי עולם וכל התולדות הקדומים לחרפות ולדראון עולם . ולד"א שפירש"י ללמדך שעיקר תולדותיהן של צדיקים מע"ט הזכיר אלה למעט שאם תולדותיו לומר לך אלה הם עיקר תולדותיו ונזכר זה כאן לפי שבכבש ה' מעיינו ולא הוליד הרבה בנים ובנות ואולי יצטער נח על זה על כן אמר שזולת זה היו לו הרבה תולדות מע"ט טוב מבנים ומבנות :

איש צדיק תמים היה בדורותיו . לפי שדור המבול השחיתו התעיבו בשלשה מיני השחתות שנזכרו בפרשה והם ע"ג וג"ע וגזל ע"כ הקדים לומר שנח היה גדור בשלשתם כי איש צדיק היינו שלא היה גוזל משל אחרים . תמים היה בדורותיו היינו שהיה גדור מעריות כי נולד מהול והיה תמים . את האלהים התהלך נח לא פנה אל אלהים אחרים אבל דור המבול פרצו גדר שלשתן . ותשחת הארץ לפני אלהים וגו' אלהים היינו הדיינים כי היו גוזלים פחות משוה פרוטה שאין מוציאין בדיינין ועיני הדיין רואות ואין לאל ידו להציל דמעות העשוקים לכך נאמר לפני האלהים לפניהם ממש ובסבה זו ותמלא הארץ חמס . וסמך לזה ממה שמצינו בילקוט בתהלים אשרי האיש זה נח כו' ע"כ לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול מאי משמע דהאי קרא בדור המבול משתעי . ונראה שסמך על תחלת הענין לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח ר"ל לא כן היינו לא היו כנים ואמתיים במעשיהם לפי שהערימו לגזול מעט מעט כמוץ זה שאין בו שוה פרוטה אשר תדפנו רוח הדיינין אשר רוח ה' בהם. על כן לא יקומו רשעים במשפט כי לא היו בידם להעמידם בדין כי אין הדיין נזקק לפחות מש"פ ובסיבה זו אפי' החוטא עמד בעדת צדיקים ואמר אני צדיק כמוך זה שאמר וחטאים בעדת צדיקים שהעיזו פניהם לומר כמוני כמוך . ואם העלימו רשעתם מפני הבריות מ"מ לפני הש"י היה גלוי מי הצדיק ומי הרשע זה שאמר כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד . וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה זה ע"ג שאין רואה בלתי ה' לבדו כי הכפירה עיקרה בלב ומטעם זה נאמר בע"ג למען תפוש בית ישראל בלבם כי עיקר האמונה בלב . כי השחית כל בשר את דרכו זה ג"ע שנקרא דרכו כדרך גבר בעלמה ולדעת רז"ל חטאו בהוצאת זרע לבטלה לכך נאמר על הארץ כמו שאמר ושחת ארצה. ויתבאר עוד בסמוך תואר הצדיק והתמים בפסוק כי אותך ראיתי צדיק לפני . ומה שנאמר והנני משחיתם את הארץ שאף הארץ נתקלקלה יתבאר בע"ה פרשת אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה שהארץ נוגעת בדבר :

קץ כל בשר בא לפני. יום המיתה נקרא קץ כל בשר בא לפני וקובל שאין לו זכרון בין כל הבעלי חיים ואיש לא זכר אותו כי מטעם זה המתין הקב"ה ז' ימי אבלו של מתושלח כי יראו חכמים ימותו אולי יאחי יתן אל לבו כי זה התכלית הנרצה מן האבל וההספד כי הגוזל ועושה עושר ולא במשפט אילו היה זוכר יום המות כי בחצי ימיו יעזבנו לא היה גוזל משל אחרים אלא ודאי שחושב כי לעולם הוסן כמו שאמר קרבם בתימו לעולם וגו' והנה אחי ביאור נפלא על כל המזמור שמדבר מענין מאספי הממון ומשותם ויען כי לא באתי בחבור זה להאריך בדברים שאינן מענין הפרשה ע"כ לא אזכרנו פה אך פסוק זה לבד האומר קרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור תחלה אמר בתימו ואח"כ משכנותם תחלה אמר לעולם ואח"כ לדור ודור . והנכון לומר בזה שהרשע הבונה לו בעה"ז בנין חזק ועליות מרווחים מאבני שיש וודאי קרבם דהיינו מחשבתם שבתימו לעולם שהבית של אבנים יעמוד לעולם . וא"ת מה לו הנאה בזה שהבית יעמוד לעולם אחר שהוא לא ישכון ידור בו לעולם וכי לא ידע שסופו למות . ע"ז אמר משכנותם לדור ודור שנותן ברכת שלום לעלמו אף אם הוא לא ידור בו מ"מ בניו ובני בניו לדור ודור ישכנו בו . וא"ת מה כשרון לבעליו אם בניו ישכנו והוא ישכון בקבר ע"ז אמר קראו בשמותם עלי אדמות שהוא הולך בטעות גדול לומר כשבניו יקראו שמות בניהם ובנותיהם בשמם אז יקרא שם המת על נחלתו ולא יכרת ודומה לו כאילו הוא חי וענין היבוב יוכיח מגד טעות זה אפי' יום המיתה לא יחזירם למוטב לכך קץ כל בשר בא וקובל לפני כאמור . וי"א קץ כל בשר זה מלאך המות המשחית ומנסה עד בשר יכלה ומקרב קצו והוא בא לפני ומבקש ליתן בידו אשר למות למות . ואמר הקב"ה אם אתן רשות

למשחית לא יבחין בין צדיק לרשע לפיכך והנני משחיתם אני בעלמי וכדי שלא יהיה גם נח בכלל ההשחתה לפיכך עשה לך תיבת וגו' רמז לדבר קץ כל בשר סוף תיבות מן כל בשר עולה למספר ר"ל כמספר מלאך שמאל עם ח' אותיות שבשני תיבות אלו:

שלש מאות אמה אורך התיבה . פרש לנו הכתוב מדת ארכה ורחבה וקומתה מחמת שני דברים . האחת להודיע לנו גודל הנס שהחזיק המועט את המרובה כי היו שם בריות גדולות פילים וראמים . השנית היא להודיע לנו שעיקר התחלת מי המבול היה בעבור הזנות כמ"ש ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' וכאמרו רז"ל ברבה קלקלו וברבה נדונו וטעמו של דבר לפי שע"י הזנות חללו קדושת שם של יה המתווך בין איש לאשה ובהתחלק מהם יו"ד ה"א נשאר אש ואש כמ"ש כי אש היא עד אבדון תאכל . וזהו שאמרו רז"ל ברותחין קלקלו וברותחין נדונו כי הם הטעו את האש בעלמם וכן מצינו בפרשה זו מספר ט"ו בכמה מקומות שנא' חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים . וכן תגבורת המים חמשים ומאת יום דהיינו ט"ו עשיריות . וכן מספר אורך ורוחב וקומה של התיבה מורה ג"כ על מספר ט"ו כי שלש מאות אמה באורך על רוחב חמשים נמצא בכל שטח של אמה אחת ט"ו אלפים אמה על אמה . ובשלשים אמה קומתה והיו בה שלשה מדורים הרי עשרה אמות לכל מדור ומדור כי היו בה תחתים שנים ושלישים כולם שוים נמצא ק"ן אלפים אמה לכל מדור ומדור . נמצא ט"ו אלפים אמה שבכל שטח אמה כנגד ט"ו אמה שגברו המים על ההרים . וק"ן אלפים אלו שבכל מדור כנגד תגבורת המים ק"ן יום והוא ט"ו עשיריות . וכל מספר ט"ו אלו מורה שאע"פ שנתחתם דינם על הגזל מ"מ עיקר ההתחלה היתה בעבור הזמה וחילול השם של יה העולה ט"ו . וכן מצינו בחזקיה שנענש מתחלה על שלא עסק בפריה ורביה כדאיתא במס' ברכות ואמר לו הנביא צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה ודרשו רז"ל כי מת אתה בעה"ז ולא תחיה לעה"ב ומה הרי האף הגדול הזה שבעון ביטול פריה ורביה יהיה נענש בזה ובפא אלא לפי שנא' כי ביה ה' צור עולמים ומזה למד שהעה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד וע"י שלא עסק בפריה ורביה גרם לשם של י"ה שיסתלק מן איש ואשה והוי כאילו החריב כל שני עולמות אשר מציאתם תלוי בשם של יה כי יסתלק השם מכל הנבראים ויעלה לו השמימה על כן דינו להיות נכרת מן שני עולמות . וכן דור המבול לפי שחללו שם של יה היה ג"כ דינם חרון ליכרת מן העה"ז והעה"ב כדאיתא בפרק חלק שדור המבול אין להם חלק לעה"ב כו' . לכך נאמר בהפכו לא אמות כי אחיה לא אמות בעה"ז כי אחיה גם לעה"ב ואספר מעשה יה כי ביה ה' צור עולמים כי שני העולמות הם מעשה יה . לפיכך כשחזר חזקיה בתשובה וקבל עליו לעסוק בפריה ורביה והחזיר שם של יה למקומו ע"כ נאמר לו הנני יוסיף על ימיך ט"ו שנה כנגד שם של יה ונאמר הנני יוסיף מלה זרה בדקדוק כי הל"ל הנני מוסיף אלא לפי שהנני יוסיף ר"ת יה להורות שבזכות שם של יה זכה להוספה זו . וזהו שמסיק במסכת סוכה פ' החליל כשכרה דוד השיתין בקש התהום להציף עלמא כו' עד אמר דוד ט"ו שיר המעלות ואסקיה . לפי שידע דוד שדור המבול נענשו בתהום רבה בעון הזנות כי מי התהום מים נסתרים והזנות קראו שלמה מים גנובים דהיינו נסתרים הפך ממה שנא' שתה מים מבורך וגו' לפיכך כשהיה דוד צריך להעלות התהום היה מתירא שמא ע"י שיעלהו יציף העולם כדרך שנעשה לדור המבול ע"כ אמר ט"ז שיר המעלות לרמוז שבזכות שישראל גדורין מעריות ושם יה מתווך ביניהם ינצלו מתהום רבה · וזהו שמסיק באותן ט"ו שיר המעלות אשתך כגפן פוריה וגו' אמר אשתך האל"ף נקודה בסגול להורות שמדבר בזמן שג' שותפין באדם אב ואם והקב"ה וכשהקב"ה שותף בדבר א"כ שם יה מתווך ביניהם לכך נאמר פוריה בתוספת י"ה . וכן אחז"ל בין עזרת אנשים לעזרת נשים היו ט"ו מעלות וכל זה מורה שמספר ט"ו תמיד מתווך בין איש לאשה כי כל זה נמשך מקדושת שם של יה על כן היו כל מדות הללו של התיבה תמיד קרובים למספר ט"ו כאמור :

תחתים שנים ושלישים . יש להתבונן אם היה צריך לחלק כל מדור ומדור לפי ענינו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתונים לזבל א"כ למה לא עשה לעשותם בשטח אחד ולמה נעשו בזו על גב זו דוקא . ורמז כאן שהיו ג' שטחים אלו כדמיון כל ג' עולמות כי בזמן המבול נתקלקלו כל העולמות והמזלות לא שמשו כל ע"כ נעשית התיב' בציור זה להורו' על קיומם ומ"ש ואל אמה תכלנה מלמעל' לפ"ז היה הגג למעלה רק רוחב אמה אחת ולמט' ממנו ב' אמות והולך ומרחיב כדרך כל דבר המשופע והולך רמז שרק הוא ית' א' בתכלית האחדות וכל שקרב הקרב ביותר אל סבבה

דתלמ״ה יש׳ נמלא בו הלך יותר גדול בענין האחדות כי המלאכים הקרובים אליו ית׳ אע״פ שיש בהם רבוי המינים כי זה נברא מאש וזה ממים וזה מרוחות מ״מ אין בהם הרכבת ד׳ יסודות אלא כל אחד מהם הוא מיסוד א׳ פשוט בלא הרכבה. והעולם האמלעי נוסף על רבוי המינים יש בכל אחד מהם הרכבת שתי יסודות כי השמים נבראו מאש וממים. נוסף עליהם התחתונים שיש בהם הרכבת ד׳ יסודות וא״כ כל הבנין משופע ועולה עד שעומד למעלה על אמה אחת המורה כי הוא יתברך רוכב על שלשה עולמות אלו תחתים שנים ושלישים וליור זה ניתן לנח להורות שכל העולמות יחזרו לקדמותן בזכות לדיק יסוד עולם :

ואני הנני מביא את המבול מים. טעם לדינם של דור המבול לפי שחטאו בע״ג וזנות וגזל כי בע״ג כתיב אותי עזבו מקור מים חיי׳ לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים : בעבור ג״ע כי הבא על אשת איש מיתתו בחנק וארז״ל אע״פ שבטלו ארבע מיתות ב״ד דין ד״מ לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו׳ נמלא שדור המבול שנכשלו באשת איש שמיתתה בחנק דין הוא שיטבע במים וכמ״ש על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ודרשו רז״ל זו אשה וסמוך ליה רק לשטף מים רבי׳ אליו לא יגיעו מכלל שבהעדר האשה מאחר שאינו ניצל מעבירה יגיעו אליו שטף מים רבי׳ : בעון הגזל לפי שכל גוזל נכנס לתוך תחום חבירו ע״כ דין הוא להביא עליהם שטף מים רבים כי אז כל טפה נוגעת בחבירת׳ ונכנסת אל תוך גבולה לפי שבגשמי ברכה נאמר מי פלג לשטף תעלה מכאן למידין שלכל טיפה יש גומ׳ בפני עלמה וכמלא נימא יש בין כל טיפה וטיפה כדי שלא תכנס אחת בגבול חבירת׳ : וזה שגוזל ונכנס בתחום חבירו דין הוא שיהספכו עליו גשמי ברכה למבול כי אז כל הטיפות מתערבין: ועל זה מסיק פרק קמא דמסכת תענית א״ר אמי אין הגשמים נעלרים אלא בעון גזל שנאמר על כפים כסה אור : לפי שבלשון גשמים שהם מדבר בגשמי ברכה כמו שפי׳ רש״י מתחלה נאמר ויהי הגשם על הארץ ואח״כ נאמר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים אולי יחזרו בתשובה ואז יהיו גשמי ברכה : ובזה מיושב שלא נצטרך לומר נח היה מקטני אמנה כי פשוטו אינו משמע כן ועל כל פנים היה מסופק בביאת המבול כי אולי יחזרו בתשובה כדרך שהיה הנביא יונה מסופק ביעוד הפורענות לאנשי נינוה כי מטעם זה נאמר מפני מי המבול אבל בעוד היותם גשמים לא נכנס לתיבה כי אולי יחזרו בתשובה ויהיו גשמי ברכה : לכך אמר אין הגשמים דהיינו גשמי ברכה נעלרי׳ כי אם בעון הגזל כי זה הגוזל ונכנס בגבול של חבירו אינו דין שירדו לו גשמי ברכה שאין טיפה נכנסת בגבול חברתה : וקרוב בעיני לומר שרבי אמי בדור המבול ידבר וראייתו תוכיח כי יש לדקדק בפסוק על כפים כסה אור למה קרא הגזל כפים ולמה קרא הגשמים אור אלא ודאי שדרש מקרא זה לדסמיך ליה שנאמר כי בם ידין עמים ש״מ שבדור המבול הוא מדבר שנדונו במים ואמר על הגזל שבכפים כי ברא הקב״ה כל אלבע ואלבע לתשמישו כדאיתא בגמרא ורלה הקב״ה שלא יכנס שום אלבע בגבול חבירו וזה הגוזל מחלל קדושת ידיו על כן נדונו במבול כי אז כסו העננים אור השמש שכל כך היו העננים גסים ועבים עד שלא יכלו ניצולי אור השמש לעבור דרך העננים כי המאורות לא שמשו כל ימות המבול ולסבת גסות העננים הורידו מי המבול בקלף שאף והיה הגשמים גשמי ברכה נעלרים וירד עליהם המבול זה שאמר הכתוב על כפים כסה אור וענין זה יקר מאוד :

והקימותי את בריתי אתך. היה לריך הקמת ברית על הפירות שלא ירקבו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור לשון רש״י : יש לו סמך מן המקרא מדקאמר והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התבה ש״מ שברית זה הוא שיוכל לבא אל התיבה מבלי מונע. ורקיבת התבואה למד ממה שנאמר אתך וכי אתו לבד הקים הברית והלא גם עם אשתו ובניו הקים הברית אלא רמז לברית המילה שכבר אתך וזה מדה כנגד מדה קא כי הסרת הערלה היינו הסרת מותרות הדמים הגורמת עיפוש וכן ריקוב התבואה בא מחמת הפסולת המביא עיפוש וריקוב : ועוד שהערלה נקראת חרפה שנאמר כי חרפה וגו׳ לתת בנותינו לאיש אשר לו ערלה והרעב נקרא גם כן חרפה שנאמר ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים ובהסרת חרפת הערלה יוסר חרפת הרעב ודבר זה למידין מיוסף כשאמרו לו המלריים השפנו תבואה והרקיבה לוה להם יוסף שימולו והסכים פרעה על ידו :

קח לך מכל מאכל וגו׳. לך משמע בשלך לא משל אחרים כדרך משלכם שנאמ׳ בד׳ מינים כדי שלא יחשוב נח הרי היום או מחר ימותו כולם וממונם כלה שד״א שמותר ליקח משלהם ת״ל קח לך משלך דווקא להגדיל הנס אע״פ שכפי הטבע לא יספיק כי אם לך לבד שהרי ודאי לא היה לנח מותרות מ״מ על לד הנס ישלח ה׳ את הברכה באסמיך והיה לך ולהם לאכלה וכן עשה לך תיבה וגו׳ שבדרך הטבע תכיל אותך לבד ועל לד הנס תחזיק כל הבעלי חיים כמו פילים וראמים:

כי אותך ראיתי לדיק לפני בדור הזה. מה שלא אמר לו כן מיד כשלוה לו על עשיית התיבה לפי שהיה עדיין הדבר בספק שמא יחזרו בתשובה. ועוד שהרי מתושלח קיים ואיך יאמר כי אותך ראיתי לדיק. ואחר שהמתין ה׳ ז׳ ימי אבלו של מתושלח כמו שנאמר כי לימים עוד שבעה שהו לשון עוד אלא מורה שזמן זה שוה לזמן ק״ך שנה כי כמו שכל ק״ך שנה המתין להם שמא יחזרו בתשובה כך המתין ז׳ ימי אבל אלו שמא יחזרו בתשובה כי ע״י האבל וההספד האי יתן אל לבו ואחר שעמדו במרדם אמר כי אותך ראיתי לפני לדיק : ומה שלא נאמר לדיק תמים לפי שנאמר תמים היה בדורותיו ר״ל כמה דורות עברו על נח והיה תמים בכלם ר״ל היה עומד במלב אחד בלדקתו על כן אמר כי אותך ראיתי לפני לדיק בדור הזה כי מה לו להזכיר מה שהיה תמים גם בדורות ראשונים כי הללתו תלויה באשר הוא שם בדור שעומד בו ומה שעבר עבר ולפי מה שכתוב למעלה שתואר תמים הוא כנגד הזנות ולדיק שלא היה גוזל אלא היה מלדיק משלו ונותן ולא נחתם גזר דינם כי אם על הגזל על כן אמר כי אותך ראיתי לדיק על כן אין אתה בכלל חתימה זו והזכיר לדיק לפני כי דור המבול גזלו שהוא תאוה שרופה ולדקו בדיינים אבל מ״מ לא ילאו נקי בדיני שמים אבל אתה לדיק גם לפני כי לא נשא משל אחרים אפילו שהוא תאוה שרופה :

תקח לך שבעה שבעה. פירש״י לכך לוה לשביא מן הטהורים ז׳ כדי להקריב מהם קרבן אין טעם זה לבד מספיק שהרי לא כל הטהורים ראויין להקרבה כגבי ואיל לא כל עוף טהור ראוי להקרבה ואיך דקדק מזה שלמד נח תורה : אלא עיקר הטעם הוא לפי שהם טהורים על כן אוכלים מהם הרבה לפיכך הם לריכים להרבות ולהפרות ביותר בעבור שומרי התורה : ומה שנאמר ויקח מכל הבהמה הטהורה וגומר משמע שהקריב מכל מין טהור אפילו מאותן שאינן ראויין להקרבה על פי התורה תשובה לדבר לפי שנח לא ידע עדיין שיתיר לו הקב״ה אכילת הבעלי חיים ואמר בלבו ודאי לכך לוה לי להכניס ז׳ ז׳ מכל מינים אלו כדי להקריב מכולם קרבנות : אבל הקב״ה ידע בסופו להתיר לו כל הבעלי חיים הטהורים על כן לוה ליקח ז׳ ז׳ לפי שאוכלין מהם הרבה כי אין לומר שרלה ה׳ בהקרבות כל המינין דא״כ למה לא התיר לדורות להקריב מכל מין טהור כשיהיו בגמלא אגל האדם ולמה לוה לנח דווקא ומה שנאמר וירח ה׳ את ריח הניחוח בעבור אותן מינין הראויין להקרבה ואידך כמחתך בשר בעלמא הוא :

בכל אשר לוה אותו אלהים כן עשה. לפי שפרשה זו מתחלת בשם אלהים שנאמר ויאמר אלהים אל נח קץ כל בשר וגו׳ ומדת הדין אמרה כן על כן מסיימת בשם אלהים אבל פרשה זו מתחלת ויאמר ה׳ לנח בא אתה וגו׳ ומדת הרחמים אמרה כן בהללתו של נח על כן מסיימת גם כן בשם של רחמים שנאמר ויעש נח ככל אשר לוהו ה׳ וגם מה שנאמר בזו הפרשה כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר מדבר גם כן בהללה להמתין להם אולי ישובו :

ארבעים יום. כנגד שעבדו ע״ג והמודה בע״ג ככופר בכל התורה שנתנה למ׳ יום וכנגד הזנות שהפריחו ליולרם לנור לורת ממזרים במ׳ יום וכנגד הגזל כי גזל מספרו ארבעים :

ותבא אליו היונה לעת ערב וגו׳. מה איכפת לנו בזה אם בערב היא באה תבקר היא שבה או להפך וכמו הנראה שהביאה אליו עלה זית להוציא מהם אורה אשר לעת ערב דווקא לריכין אליו כי למ״ד לוהר היינו חלון קשה בלילה מי יאיר לו על כן פירש בחזקוני לוהר לשון יוהר שהיה מדליק שמן בתיבה בלילה וביום נכנס האור דרך חלון התיבה כמ״ש ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה : וראיה לדברי אלה מה שמסיק במדרש תנחומא ובילקוט פרשה תלוה על פסוק עיניך יונים מה היונה הביאה אורה לעולם כך אתם הביאו שמן זית והדליקו נרות לפניו כו׳ וקשה מנא ליה לבעל מדרש זה שהיונה הביאה אורה לעולם ואיך למד זה מפסוק והנה עלה זית טרף בפיה אלא ודאי שלמד זה ממה שנאמר לעת ערב כאמור : ומה שפירש רש״י אמרה היונה יהיו מזונותי מרורים כזית כו׳ אין הפירוש שאמרה כך בפיה כי היונה לא בעלת דברים היא מתמול שלשום אלא שאנו מבינים ממה שהביאה למאכלה עלה זית מאכל מר מאד וכי לא ידעה היונה שיש לה ארוחת תמיד על שלחנו של נח דבר יום ביומו אלא ודאי שלכך בחרה במאכל מר זה לפי שהיא בידי שמים ולא מידי בשר ודם :

צא מן התיבה אתה ואשתך. ובכניסתם הזכיר הזכרים לבד והנקבות לבד היינו כדי שלא יפרו וירבו בתיבה דאל״כ יש לחוש שירבו מהם כל שאר הבעלי חיים ויפרו וירבו בתיבה ואז לא תכיל אותם התיבה כי לא נעשית כי אם בשעור לכל הנכנסים בה ואח״ל שנס הנכנסים שמה עמדו בנס מ״מ למה יעשה הקב״ה נס ללא לורך בפרט לאותם שאין מלטערים בזמן שכל העולם שרוי בלער : ומה שנאמר גם ביליאה וילא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אע״פ שהתיר הקב״ה לנח המשגל מ״מ לא קבל עליו כי אמר פן יוכיפו לחטוא ויבואו מי המבול וישטפום ולמה זה אוליד לריק ולבהלה עד אשר נשבע ה׳ שלא להביא שוד מי המבול אז נאמר פרו ורבו וגו׳ ורלה נח להקריב תחלה קרבן קודם שיתעסק בפריה ורביה : וכפי הפשט נוכל לומר שבביאת נח אל התיבה נאסר לו אפילו הייחוד עם אשתו כי לכך נאמר ובאת אל התיבה אתה ובניך וגומר. וביליאה לא התיר לו עדיין המשגל כי אם היחוד לבד הותר לו כי זה המובן ממאמר לא מן התיבה אתה ואשתך ואחר שלא הותר לו למשגל כי אם הייחוד לבד על כן הוסיף נח משלו ואסר על עלמו גם הייחוד וילא מן התיבה נח ובניו עד שנאמר לו בפירוש פרו ורבו אז הותרה לו הכל :

לא אוסיף עוד לקלל האדמה בעבור האדם. וכן נאמר לאדם ארורה האדמה בעבורך ומכאן ראייה שהאדמה היתה סבה אל חטא האדם כי נתנה בו חומר גס ועב הנוטה ביותר אל החומריות כמ״ש ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וזה נאמר דווקא על ז׳ אומות אשר ישבו בארץ הקדושה לפנים יען כי אע״פ שלבר הקב״ה עפרו מכל ד׳ רוחות העולם ונמלא שכל הארצות יש להם חלק בחטא האדם כי כולם נתנו בו חומר עב וגם מ״מ כל שאר הארצות קבלו דינם ונטהרו במי המבול שג׳ טפחים של מחרישה נתקלקלו ובזה נזדכך חומר הארץ ונופל קשיותו ומאז אין חומר הארץ רע כבתחלה כן מלד הטומאה שנטהרה במי המבול כדרך כל טבילה שהיא מטהרה ומסלקת הזוהמה והטומאה כן מלד הטבע שנתרככה כל הארץ במי המבול ומאז אין חומר הארץ קשה כל כך כאשר היתה לפנים. אבל בא״י נאמר ביחזקאל ארץ לא מטוהר׳ היא ולא גושמה ביום זעם מאחר שלא נטהרה במי המבול א״כ עוד טומאתה בה וכשיושבי הארץ ההיא חוטאים יש לתלות החטא בארץ לכך נאמר דווקא בארצות ז׳ אומות ותטמא הארץ ואפקוד עליה וגו׳ כי בזה מיושב מה שיש להקשות הרי הכתוב אומר כמעשה ארץ מלרים וגו׳ וכמעשה ארץ כנען וגו׳ השוו זה לזה וא״כ למה לא תקיא הארץ את יושבי ארץ מלרים כאשר קאה ארץ כנען את הגוי אלא לפי שארץ מלרים גושמה ביום זעם ואין לתלות עוד שטעם בארץ א״כ למה תקיא כי די בזה אם הגוי החוטא יקבלו עונשם על הרלם אבל א״י לא גושמ׳ עדיין יש לתלות בארץ לכך נאמר ורלו את מכות הארץ וגומר כמו שיתבאר במקומו בע״ה לכך נאמר אחר מבול זה לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי מכאן ולהלן אין לתלות פשע האדם בארץ כ״א ביצר הרע המוסף כמו כן הנחש והן שמאל רוכבו זה שנתן טעם לדבר כי יצר לב האדם

רע מנעוריו שעיקר חטאו יהיה תלוי ביצרו ולא בחומר הארץ. והתוספת על זה כי בדור המבול כתיב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ר"ל הולך וגרע מיום ליום וחטא זה תלוי וודאי בחומר הארץ לא מצד כח השכלי שבאדם כי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ואיך לא ינחם האדם על רעתו בבואו בשנים אמנם אם החומר לבד סבתו אתי שפיר כי החומר מצד בהמיותו גם כי יזקין לא תסור ממנו אולתו. אבל אחר המבול שנפסד חומר הארץ מאז אין לתלות החטא כי אם ביצר הרע המתגבר ביותר בימי נערותו אבל כי יזקין יפקח עין שכלו ולא ישוב לכסלה לכך לא נאמר כל היום כי אם מנעוריו לבד אמנם כי יבא לי"ג שנה ובא גם רעהו וחקרו והוא היצ"ט והוא סיבת קיומם:

ומוראכם וחתכם וגו'. אע"פ שכבר נאמר וירדו בדגת הים וגו' מ"מ מוסיף כאן המורא והחתת לפי שהתיר להרגם ולאכול מהם ולמה ילך השור לטבח ולא ימחה בבעליו אם לא כי יד ה' עשתה זאת כי הטיל מוראו של האדם על כל הבעלי חיים אל כל אשר יחפוץ יטה אותם ולפי שהתיר הריגת הבעלי חיים סד"א שגם אריכת אדם אחרת ת"ל ואך את דמכם לנפשותיכם וגו' ומה שלא התיר אכילת בשר לאדם לפי שכל עם הארץ היה אסור לאכול בשר אבל מי שעסק בתורה הותרה לו: והמפרשים נתנו טעם לדבר לפי שכל נברא ניזון ממה שתחתיו כי יניקתו מן הארץ וכל בעל חי ניזון מן הצומח. והאדם מין המדבר ניזון מן הבעלי חיים והני מילי כשהוא עוסק בתורה ובשלימותו אשר עליו הוא נקרא אדם כי זולת זה הוא נמשל כבהמות נדמה ולמה יאכל את בן גילו ומה שלימות נתוסף לבן גילו כשיאכלנו כי כל מזון מתהפך לטבע הניזון והאדם כשיאכל מן הבעלי חיים נתוסף שלימות אל החי לבא במדריגת מין המדבר אבל אדם הנמשל לבהמה מה יתן ומה יוסיף לנאכל ובדרך זה נאמר ואכלת את העמים וכתיב כי לחמנו הם:

והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן. ובענין הקשת ירבו הדיעות ונסתפקו בו מפרשים שלימים וכן רבים כי לפום רהיטא משמע שהקשת נתחדש עתה מורה על הברית החדשה אשר כרת ה' עם כל חי ועינינו הרואות שהקשת דבר טבעי נולד מן השמש כשתכה באויר הלח: ומהרי"א פירש שגם קודם זה היה הקשת יוצא מן נצוצי השמש אך שלא היה נראה לבריות כלל לא בעננים ולא באויר כי מתחלת הבריאה היו האדים העולים מן הארץ שמנים ונסים מאד לחוזק הארץ כמ"ש ואד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה שאפילו אד אחד לבד העולה מן הארץ היה בו כדי להשקות את כל האדמ' ולגודל ריבוי המים ההם שבאויר לא היו יכולין נצוצי השמש לעבור גם עד שלא היה מתרשם הקשת לא בעננים ולא באויר וזה היה סבת המבול ר"ל רבוי המים שבתוך האדים. וברחמי השם יתברך אחר המבול המעיט את האדים וזיכך את האויר עד שהיו נצוצי השמש יכולין לעבור את האויר ואז נראתה הקשת בענן לבריות וזה להם לאות על מיעוט המים באויר באופן שלא יבא על ידם עוד מבול לשחת כל בשר. ומה שנאמר וראיתיה לזכור ברית עולם פירש כמו והראיתיה כמו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה פירש הרמב"ם כמו עתה הודעתי. ולדעה זו נטה גם הרמב"ן זולת שכתב שמתחלה נראה הקשת באויר ולא בענן ואחר המבול נראה גם בענן. וקשה על פירושם ממה שארז"ל שבימי ר"ש בן יוחאי וריב"ל לא נראה הקשת וא"כ חזר האויר לקדמותו ואחר מותם חזר להיות זך ורק כבראשונה ואלו הם דברים זרים אל השכל לקבלם שישתנה האויר בכמה זמנים. והקרוב אלי לומר בהתיר ספק זה לפי שאמרו שבימי החסידים האלו לא נראה הקשת ולא אמרו שלא היה קשת כלל אלא ודאי היה קשת ולא נראה לפי שהבריות לא היו חוקרי' אחריו ולא השתדלו לראותו ע"כ לא נראה כי כל דור ודור שהיו יראים מן הפורעניות מרעת יושבי בה כי סר צלם ולא היו בדור צדיקים שיגינו עליהם באותן דורות תלו עיניהם באות הקשת והיו מסתכלין אחריו אם לא נשתנו האדים בחמאם לחזור לכמות שהיו קודם המבול ותמיד היו עיניהם נשואות אל אות זה לבטוח על האות שלא יביא פורענות לעולם: אבל החסידים האלו רשב"י וריב"ל שהיו מגינים על בני דורם עד שכל הבריות היו סמוכים על כחם של זקנים אלו שזכותם יעמוד להם להגין בעדם ע"כ לא היו צריכין להסתכל אחר הקשת כי היו בטוחים שלא ישתנה עליהם הברית אשר כרת ה' לכל בשר אחר המבול: וז"ה והיה בענני ענן על הארץ פירש"י כשאני חושב להביא חושך ואבדון לעולם כו' מה ראה רש"י על ככה לפרש בענני ענן על חושך ואבדון שמא הוא ענן של מטר כפשוטו. אלא ודאי שקשה לרש"י שאם פירושו ענן של מטר משמע בכל ענן של מטר יהיה הקשת נראה וזה אינו שהרי בדורן של צדיקים אין הקשת נראה: אלא כך פירושו בזמן שאני חושב להביא חושך ואבדון לעולם וזה דווקא בזמן שאין צדיקים מצוין מעולם אז ונראתה הקשת בענן שהבריות יסתכלו בקשת ויתלו עיניהם אל אות זה כי בו המה בטוחים שלא יביא מבול לעולם וזש"ה וראיתיה לזכור ברית עולם אני נותן עיני באות ברית אשר נתתי לכל בשר שלא להביא מבול אף בדור שכולו חייב הראויים להביא עליהם חושך ואבדון אבל בזמן שאין אני חושב להביא חושך ואבדון דהיינו בזמן שצדיקים מצויים בדור אז לא נראתה הקשת בענן כי לא יסתכלו הבריות אחריו גם אנכי רואה מעשה הצדיקים ומונע את מדת הדין מלהביא חושך ואבדון ואין אני צריך ליתן עיני באות ברית הקשת. ואולי שהוא ע"ד ארז"ל כל המסתכל בקשת אינו חס על כבוד קונו כי בכל דור ודור רבים המה עמי הארץ שאינן חסים על כבוד קונם ומסתכלין בקשת חוץ בימי הצדיקים האלו שהיו צוין ומזהירין את בני דורם ומונעים מלהסתכל בקשת על כן לא נראה הקשת בימיהם כי לא הסתכלו בו מפני כבוד קונם אע"פ שבאמת היה קשת בכל דור ודור כי הטבע לא ישתנה וגם פירוש זה נכון. וענין זכוך האדים שהזכרתי הוא קצת ראייה למה שכתבתי למעלה שע"י המבול נתרכך קישוי וחוזק הארץ. וזה סבה לרפיון האדים ומיעוטם:

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם. ויחל שהוא ל' חולין שחולין שפך הקדושה וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה אבל היין מרגיל לערוה כמ"ש זנות יין ותירוש יקח לב וכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ע"כ הזכיר בו לשון ויחל שעל ידי נטיעה זו נעשה חולין ויתגל בתוך אהלו וכן יתבאר לקמן בע"ה בפסוק ויחל העם לזנות ועיין גם פרשת נשא בענין הנזיר והסוטה: וקראו איש האדמה כי פעולה זו שיתה מפאת החומר אשר מן האדמה מוצ"ה אבל השכל שבאדם חלק אלוה ממעל אינו מסכים בנטיעה זו לפי שהיין מבלבל שכלו של אדם: ד"א קראו איש האדמה שהלך בדרכי אדה"ר שחטא בגפן כמ"ד עץ הדעת גפן היה: ד"א שהיין גורם לו שלא רוחו ישוב לאדמתו קודם זמנו. כמ"ש יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות. ישר דרך סוף תיבות שכר כי כל שיכור יתהלך למישרים וכל העריות דומות לו למישור כך דרשו בגמ' ולאו דווקא עריות אלא כל חטאת וכל עון הכל ישר בעיניו ולא ידע כי בנפשו הוא כי היין מנפש עד בשר יכלה לכך נאמר אחריתו היינו סוף תיבות מן יש דרך ישר הם דרכי מות כי השכר השכור הוא דרך מות: ורמז לנח כשתכתוב יין יו"ד יו"ד נון סוף תיבות עולה למספר נח רמז כי הוא היה הראשון שנתעסק בנטיעה זו. ורז"ל אמרו ויתגל בתוך אהלה שגרם לבניו גלות בעון השותים במזרקי יין ואולי שזהו כוונת המדרש שמסיק בילקוט שנזדווג לנח השטן כשנטע הכרם ושחט לפניו מתחלה טלה ואח"כ ארי ואח"כ חזיר כו' יש בנסתרות רמז לשלשה גליות הידועים גלות מצרים שהיו עובדים לטלה וגלות בבל על ידי נבוכדנצר שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסבכו וגלות שלישי ע"י האומה שנא' בה כו'. ומלת ענב"ים שותפו של סמא"ל באותיות שניות בחלפת ביאת רמז נכון שנזדווג לו השטן ע"י נטיעת הענבים:

וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. לא נכתב בפרשה מי הגיד לנח מה שעשה לו בנו וכי ראה נח זה בנבואה. וי"ל ע"ד שארז"ל שלשה שמשו בתיבה עורב כלב וחם כו' ולפי זה כשעמד נח משנתו היה מתבונן בעצמו מי עשה לו הדבר הזה ודאי אחד מבניו החשוד על העריות עשה לו זה שרבעו ומתוך ההתבוננות נזכר במעשה שהיה וידע את אשר עשה לו בנו הקטן בתיבה כי טמאה ע"י תשמיש בזמן האסור אמר נח מי שעשה זה עשה גם זה ולפיכך קללו. ומה שקלל לכנען בנו ולא קלל את חם עצמו רבו בזה הדעות כי יש אומר שכנען ראה והגיד לחם אביו וי"א לפי שהקב"ה בירך את נח ובניו ע"כ אין נכון לקלל אחד מבניו אחר שכבר ברכם ה'. וי"א שכנען היה מגלה עריות ואביו למד ממנו כן לעשות כמעשה כנען. ומה שקללו בעבדות לפי שרועה זונות יאבד הון ובעל כרחו עבד יהיה על פת לחם וכארז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא כו'. ומ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו ואח"כ חזר שנית ואמר ויהי כנען עבד למו ולא הזכיר עבד עבדים נ"ל שעבד עבדים יהיה לאחיו היינו שכנען יהיה עבד עבדים של אחיו ממש בני כנען כי בלאו הכי את הקטן עבד לאחיו הגדולים ממנו וע"י הקללה נתוסף לו להיות להם עבד לעבדים. אבל לשם וליפת יהיה סתם עבד למו כי די בזה שהרי בלאו הכי לא היה צריך להיות עבד לדודו:

ויקח שם ויפת את השמלה. פירש"י משם זכה לטלית של ציצית והקשה הרא"ם ממה שארז"ל שבזכות אם מחוט ועד שרוך נעל זכו לחוט של תכלת ונראה שלא קשה מידי כי בזכות כסוי שמלה זה זכו לשמלה ובזכות חוט זכו לחוט כי אין האדם יכול לקיים מצות ציצית עד שיתן לו הקב"ה תחלה שמלה כדאיתא במדרש תנחומא והילקוט הביאו סוף ספר איוב על פסוק מי הקדימני ואשלם מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית וזהו פשוטו. ועל צד הרמז נ"ל לפי שידוע שמצות ציצית מצילין את האדם מן הזנות כדאיתא במסכת מנחות פרק התכלת בההוא שאזל לזונה בעד ארבע מאות זוז ולסוף ניצל מן העבירה ע"י הציצית. והניצול מן הזנות ניצול גם מן העניות כי רועה זונות יאבד הון וכאמרז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא ואם כן הציצית מצילין מן שני דברים מן חטא הזנות ומן העניות וזכו ישראל לשני דברים אלו בזכות שני דברים כי בזכות ויקח שם ויפת את השמלה לכסות ערות אביהם זכו לציצית המצילין מן העריות. ובזכות אם מחוט ועד שרוך נעל שלא חמד ממון אחרים זכה לשכר שני הנמשך מחוט של ציצית והוא ההצלה מן העניות כי איזהו עשיר השמח בחלקו וכפ' שלח לך יתבאר בע"ה טעם לארז"ל תכלת דומה לים וים דומה לרקיע כו' ע"ד המדרש שמסיק בילקוט פרשת האזינו הסתכלו בשמים שמא שנו מדתם כו' וכן הסתכלו מן הים שאינו יוצא מגדר המדה כו' אם על ידי מראה התכלת יזכור הרקיע והים ומהם יראה וכן יעשה שלא לצאת מן הגדר המדה אפילו כמלא חוט וזכו לזה בזכות אם מחוט וגו' שלא יצא אברהם מן גדר ההסתפקות אפילו כמלא חוט וזה רמז נכון:

ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. נראין הדברים שכל מעשה הפלגה הוא ע"ד שארז"ל כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם פזור לרשעים טוב להם וטוב לעולם ובצדיקים הכל בהפך זה לפי שהרשעים ע"י כנוסם יחשבו ביניהם עצות רעות על אחרים נוסף על זה ימצאו ביניהם דברי ריבות ומחלוקת ושנאות וזאת תורת הקנאות המצויות בין הכתות אשר כל מעשיהם לא לש"ם כי אם כדי לעשות להם שם בארץ ועיקר הסיבה לזה שיש לכל אחד מהם תכלית חיצוני חלק לבם זה מזה כי זה יתאוה לעושר וכבוד וזה לרוב מאכל וזה לרוב משגל וזה יאמר נעשה לנו שם ורוצה להיות גבוה מעל כל גבוה ומתוך כך המריבה ממשמשת ובאה הן מן הצד שאין להם תכלית אחד כי הדרכים רעים הם רבים והדרך הטוב אינו כי אם אחד הן מצד שכל אחד יש לו חפץ ורצון להיות במעלה ויתר שאת על זולתו ומדה זו שלא שיא ברכת בני עמינו על כן פיזור כיתות אלו טוב מהקבוץ כמ"ש יתפרדו כל פועלי און אין טוב כי אם ליתן ריוח בין הדבקים וכמ"ש בלע ה' פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר. אבל הצדיקים כנוסם טוב כי התכלית מאחדם כי אין לכולם כי אם תכלית אחד והיו לאחדים על ידו כמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך אבל לא לאוהבים תכלית החיצונה בענם ורצונה וזה טעם הפלגה. כי מתחלה היו כולם שפה אחת ודברים אחדים והיה שלום ביניהם וחשבו המה פן ע"י שיתרבו בארץ יתפזרו כי לא תשא אותם הארץ לשבת יחדיו במקום אחד יבאו לידי מלחמות כי תמיד מלחמה מצויה בין יושבי מדינה זו ליושבי מדינה אחרת. על כן אמרו הנה עכשיו אנחנו עם אחד ושפה אחת ויש לחוש פן נפוץ בהכרח איש מעל רעהו ותפסק האחוה מבינינו לפיכך נבנה מגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם כי כנוהג שבעולם שכל אדם יש לו חשק ורצון לבא לדור בעיר גדולה מקום קבוץ אנשים רבים ואז נהיה לעם אחד ולא נפוץ איש מעל אחיו. ובאמת אילו לא היו אומרים ונעשה לנו שם היטיבו את אשר דברו והיו באים עד תכלית השלום מצד מגדל זה אמנם באמרם ונעשה לנו שם גלו כל מזימות לבבם כי כוונתם שיצא שמם בעולם ויקראו בשמותם עלי אדמות אנשי המעלה והיה גלוי לפני הש"י שעל ידי שהם מבקשים לקנות שם בעולם יבואו אל ההפך אשר חשבו לפיכך ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת וגו' יאמר ה' כי במזימות זו אשר חשבו המה טועים בעצמם ויפלו ברש"ת הדבר אשר המה בורחים ממנו כי המה חושבים שעל ידי שיתפזרו יתחלקו לאומות רבות ויפסק חוט השלום כי יבאו לידי מלחמות רבות. וע"י שידורו במקום אחד יהיו לעם אחד ויהיה השלום מתווך ביניהם. הניחא אם לא היו אומרים ונעשה לנו שם. אמנם באמרם דבר זה ירד ה' לסוף דעתם כי יהיה הכל בהפך ממה שיחשבו והדרגה ישנו. עם אחד ואימתי כשהוא מסודר ומפורד שאין לשום אחד עסק עם חבירו אז יהיו לעם אחד. אבל אם יתקבצו כולם למקום אחד לבנות מן

המלחמה

המלחמה של אומה באומה אז יפלו במלחמה גדולה מזו והוא מלחמה פנימית חרב איש ברעהו כי בנוס לרשעים רע להם ומאחר שאמרו ונעשה לנו שם א"כ כל אחד ירצה להשתרר על חבירו ולהיות גבוה ממנו כי זה מצוי בין הכיתות העושים כל מעשיהם למען ספר שמם על כן טוב לפזרם ולמונעם מבנין זה. זהו שנאמר ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכול' כי עכשיו אחר שהמה מסוגרים קלת אז המה עם אחד ושפה אחת כי כל אחד אומר הן על מה שיאמר חבירו הן ולאו על מה שיאמר חבירו לאו שאין כל כך קנאה ותחרות ביניהם אחר שלא רדפו עדיין אחר קניית השם וזה החלם לעשות זה המגדל יהיה התחלי אל הדבר אשר המה חושבים להמלט ממנו ויהיה הסך כוונתם ויהיה התחלה שיעשו מה שלא עשו לפני זה כי קודם זה היה שלום ביניהם ועכשיו יהיה יד איש ברעהו מצד המנויים והשררות אשר כל יושבי עיר גדולה צריכין להם כי זולתם איש את רעהו חיים בלעו ומאחר שרצונם לעשות להם שם א"כ כל אחד ירצה להיות מושל ושר בעיר גדולה זו כדי שילך שמו בכל העולם ועי"ז יתרבו ביניהם דברי ריבות כאמור ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות אין פירושו בלשון תמיהה אלא בלשון אמר כן יען כי המה חשבו לעשות מעמד קיום אל השלום גם אני חושב כן אמנם בשנה הפכית ממה שחשבו המה. חשבו להעמיד השלום ע"י כנוסם בחושבם כי כנוסם טוב להם ואני רואה להעמיד השלום ע"י הפיזור כי הפיזור טוב להם מן הקיבוץ לפיכך הבה נרדה ונבלה שם שפתם כי עי"ז יפוזרו בהכרח ואז טוב להם ולכל העולם כי לעולם אין שלום בין אנשים אשר כל מגמת פניהם לעשות להם שם בארץ ובני עמינו יוכיח. ורז"ל אמרו שאמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים כו' הורו בזה עד היכן יגיע דעת אנשי השם עד אשר אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו כי מתחלת לשונם תהלך בארץ לבקש לו גדולות ואח"כ שתו גם בשמים פיהם לחלוק על מלכותו ית' כביכול ועתה בא וראה כמה פחותה מדה זו הלא היא המחרבת שני בתי מקדשים ומסבבת איחור בנין הבית השלישי עד אשר יסיר מתוכנו עליזי הגאוה ושאר עם עני ודל יחסו בשם ה':

ואת שרי כלתו אשת אברם בנו. הוצרך לומר אשת אברם אע"פ שכבר הזכיר כלתו לפי שהוא נקרא אברם על שם שהיה אב לרם ר"ל לארם או אברהם ע"ש אב המון גוים והיא גם היא נקראת שרי על שם השררה ובענין השררה ודאי אברהם העיקר ושרה טפלה לו על כן אמר שרי אשת אברם כדרך שכל אשה טפלה לבעלה כן בענין השררה היא טפלה לו. אבל בענין רה"ק ארז"ל שאברהם היה טפל לשרה בנבואה על כן כשקראה בשם יסכה המורה על שהיתה סוכה ברוה"ק שעליה לא הזכיר שם אשת אברם אע"פ שרש"י פי' יסכה לשון שררה מלשון נסיכי עם מ"מ גם סוכה ברוח הקודש במשמע:

הפטרת נח בישעי' סימן נ"ד

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה: הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי: כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ: אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד: כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא: כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ: בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ: בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה: כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ: כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶנָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה: כאן מסיימין הספרדים: עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים: וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ: וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל: הִנֵּה אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל: כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה: הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב: לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם: הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים: הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים: הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ:

פירוש המלות

רני עקרה. ירושלים: לא חלה. לא לידה הוא: שוממה. בני ירושלים: בעולה. רשעי העולם: מיתריך. הם חבלים: תפרוצי. תגבר: עלומיך. נעוריך: בשצף. במיעוט קצף: ההרים והגבעות. זכות אבות ואמהות: סוערה. מרוב צרות לבה נסער: בפוך. אבני נופך: שמשותיך. תלונות: אקדח. לשון קודח אש: גור יגור. יירא: אפס. כמו אין: כל כלי. כלי זיין: סוי. לי קריאה: שברו. לי לשבר בר: עד. לשון עדות: ולקדוש. הקב"ה:

רשי — פרשת לך לך — אבן עזרא

(א) **לך לך.** להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ ה' וגו' לך א' ר' מ"ע

וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ

(א) **לך לך** השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטעם שידע

תולדות אהרן ויאמר ה' אל אברם לך לך. ראש השנה יו עקרים פרק לד ומד:

בעל הטורים פתח באמירה בלשון שנברא בו העולם שבעשרה מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתיב עליו מאמר לך לך. רמז לו כשתהיה בן מאה כמנין לך לך או ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק. דבר אחר רמז לו שלאחר שתלך מארצך תחיה כמנין לך לך שהרי בן חמשה ושבעים שנים היה כשיצא וכל שנותיו מאה וחמשה ושבעים. דבר אחר רמז לו הגליות השנים ששני פעמים ילכו ישראל בגולה. דבר אחר רמז לו שאחר חמשים דורות כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו וכזוכתך שדברתי עמך בן

רמבן

(א) **ויאמר** ה' אל אברם לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים לשון רש"י ואין צורך כי משפט הלשון כן וכן הגשם חלף הלך לו אלכה לי אל הגדולים קומו ועברו לכם את נחל זרד ורובם ככה. אבל רבותינו עשו מדרש כמה שאמר הכתוב ועשית לך ארון עץ ועשה לך שתי חצוצרות כסף בעבור שאין המלאכה שלו והיה ראוי שיאמר כמו שאמור במשכן ואת המשכן תעשה:

מארצך וממולדתך. כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך. ור"א פירש וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדיבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו

אבן עזרא

שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן ותרח לא מת עד אחרי ששים שנה שיצא אברם מבית אביו מחרן רק הכתוב לא פירש שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען או יהי טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה : (ג) מברכיך. רבים : ומקללך. יחיד : (ה) רכושם. מקנה וכן כי היה רכושם רב : ואת הנפש. עבדי' ילידי בית או עשו כמו קנו וכן עשה לי את החיל הזה ויש אומרים הנפשו' שהורום האמת לעבוד את השם. וטעם ויצאו ללכת אל המקום אשר אמר השם גם זה המקום שכם משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם

אל הארץ ד' דס' וסי' ויאמר יי אל אברם לך לך. אולי לא תאבה ב' בפסו'. ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת. ושארא בסיפרא על הארץ : אראך ב' וסי' ויאמר אל אברם. ואמר מה אלה אדני. וא' ואראך והנה ברק רודף את ס סרא : והיה ו' וסי' והיה ברכה : והיה תמים. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה נכון לבקר. ויאמר לו מיכה. ויאמר לו החרש : מברכיך ב' וסי' ואברכה מברכיך : מברכיך ברוך. יא' ומברכיך : ומברכיך ברוך ל' ומלא :

תרגום

לְאַרְעָא דִי אַחֲזִינָךְ : ב וְאַעַבְדִינָךְ לְעַם סַגִּי וַאֲבָרְכִינָךְ וְאַרְבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵי מְבָרַךְ : ג וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיַת אַרְעָא : ד וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן : ה וּדְבַר אַבְרָם יָת שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיָת כָּל קִנְיָנְהוֹן דִי קְנוֹ וְיָת נַפְשָׁתָא דְשַׁעְבִּידוּ לְאוֹרַיְתָא בְּחָרָן וּנְפָקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן : ו וַעֲבַר אַבְרָם

מקרא

ד' בספרא וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
ל. ג' אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל
זב'. ו' וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃
ב' ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר
ג' וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃
ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה
וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ
שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃
ג' ב' ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־
לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר
ג' רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן
וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ
ח' דס' בתור' אַרְצָה כְּנָעַן׃ ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ

תולדות אהרן ואברכה מברכיך. פסחים קיז ברכות נה סוטה לח : ונברכו בך כל. יבמות סג חולין מט : ואת הנפש. סנהדרין לט ע"ג ט : ויעבור אברם. סוטה לב לג :

רש"י

טבעך בעולם : (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם ברש"י ישן) : ואברכך. בממון ב"ר : והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. ד"א ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם : מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם וצא מבית אביך. אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו (בראשית כב) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך כיוצא בו (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך : ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (שם מח) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (שם לא) עשה את כל הכבוד הזה (לשון קניין) (במדבר כד) וישראל עשה חיל לשון קונה וכונס : (ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה:

בעל הטורים

בעל הטורים חמשה ושבעים שנה בברית בין הבתרים ישובו לאחר שבעים. ולכך סמך בחרן ללך לך לפי בחרון אפו של הקב"ה בעו"ה גלו : ואעשך לגוי גדול כו'. ברכו כאן שבעה ברכות וגם אלו. ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכולם שיעשהו לגוי שעם זאת נכלל השעבוד והשחרור. והשנית שבשיות אברם טרם הכנסו בברית יברכהו ברכת הממון כמו שנאמר ואברם כבד מאד. והשלישי שיגדל שמו מאברם לאברהם. והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה. והחמישי שיברך השם מבורכיו. והששי שיאור כל מבקשי רעתו. והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה : אשר אראך. ב' במסורה הכא ואידך בזכריה גבי גליות. מלמד שהראה הקב"ה לאברהם הגליות. אראך בגימטריא בעננים מלמד שהיו העננים הולכים לפניו ומראים לו הדרך. ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך ג' ברכות כנגד ג' ברכת כהנים. וכן מברכיך ג' תגין על ך'. לומר לך כי ג' פעמים כ' הם ס' כנגד ששים אותיות בברכת כהנים והם יברכך יאר ישא. ואברכך בגימטריא אברהם. ואברכה מברכיך בגימטריא יהיו כהנים המברכים בניך. על כן מברכיך לשון רבים. ומקללך לשון יחיד. מקללך אאור בגימטריא בלעם הבא לקלל בניך : והיה ה' במס' והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה לי לאב. אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי והיה לי לאב. ואברכה ב' במסרה

ספורנו

יב (א) אל הארץ אשר אראך. אל המקום מהארץ אשר אראך הוא במראות אלהים לפיכך עבר בארץ ולא נסע משם עד המקום שנראה אליו שם האל ית' כאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וירא אליו ה' ויאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת : (ב) והיה ברכה. ברכת ה' היא שישמח ה' במעשיו כמו שאמרו רבותינו ז"ל ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיגלו רחמיך על בניך. אמר אם כן היה לי ברכה במה שתתבונן ותקנה שלמות ותלמד דעת העם : (ה) ויצאו ללכת ארצה כנען. שהיתה מפורסמת אצלם לארץ מוכנת להתבוננות ולעבודת האל ית' : ויבאו ארצה כנען. לא כענין יציאת תרח ללכת ארצה כנען שלא בא אלא עד חרן : (ו) ויעבור אברם

רמבן

אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נצטוה בזה. ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצוותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר השתבש ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אביו מעולם ושם נצטוה לעזוב אותם וכך אמרו ז"ל לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחור' וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהוא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה :

אל הארץ אשר אראך. היה נודד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת אז נתקיים אל הארץ אשר אראך ואז נתעכב וישב בה ומה שאמר ויצאו ללכת ארצה כנען לא להתישב בה כי עדיין לא ידע כי על הארץ ההיא נצטוה אלא שאחז נדיק דרכו דרך ארץ כנען כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כי היה תועה כשה אובד. ויתכן לומר כי אברהם מבראשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת ה' ובה יתן ה' חלקו והאמין כי אל הארץ אשר אראך ירמוז לו על ארץ כנען או על כולה או על אחת מכל הארצות האל ושם פניו אל כלל ארץ כנען כי שם הארץ אשר יראנו באמת :

(ב) והיה ברכה. אתה תהיה הברכה אשר יתברכו בך לאמר ישימך אלהים כאברהם והוסיף עוד כי כל משפחות האדמה יתברכו בו לא אנשי ארצו בלבד או ונברכו בך שיהיו מבורכים בעבורו והנה זאת הפרשה לא בארה כל הענין כי מה טעם שיאמר לו הקב"ה עזוב ארצך ואיטיבה עמך טובה שלא היתה כמוהו מעולם מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או צדיק תמים או שיאמר טעם לעזיבת הארץ שיהיה בהליכתו אל ארץ אחרת קרבת אלהים ומנהג הכתוב לאמר התהלך לפני ותשמע בקולי ואיטיבה עמך כאשר בדוד ובשלמה וכענין התורה כולה אם בחקותי תלכו אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וביצחק אמר בעבור אברהם עבדי אבל להבטיחו בעבור יציאת הארץ אין בו טעם אבל הטעם מפני שעשו אנשי עיר כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם ה' בארץ הנבחרת ושם יגדל שמו ויתברכו בו הגוים ההם לא כאשר עשו עמו באור כשדים שהיו מבזין ומקללים אותו ושמו אותו בבור או בכבשן האש ואמר לו שיברך מברכיו ואם יחיד מקללו יואר וזה טעם הפרשה אבל התורה לא תרצה להאריך בדעות עוע"ג ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה כאשר קצרה בענין דור אנוש וסברתם בע"ג שחדשו:

(ו) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו

עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ: ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו: ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה: ט וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה: פ
י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ:

ההרה י"ג וסי' כו' במס' רבת': הנגבה. ב' באו' וסי' הלוך ונסוע הנגבה ויעל לוט ממצרי':

תולדות אהרן ויסי רעב. בבא קמא ס:

בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד
כ' מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן
בְּאַרְעָא: ז וְאִתְגְּלִי יְיָ
לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן
כ' יָת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן
י"ג מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְּאִתְגְּלִי
ד' כ"כ לֵיהּ: ח וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן
לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל
וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל
מִמַּעְרְבָא וְעַי מִמַּדִינְחָא
ד' מ"ל ל'. ב' וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ
כ'. כ"ה וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַיְיָ: ט וּנְטַל
אַבְרָם אָזֵל וְנָטֵל לְדָרוֹמָא:
י וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת
אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא
תַמָּן אֲרֵי תַקִּיף כַּפְנָא

רשי

עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנא' (להלן יד) ומלכי צדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרח' של בית אל כמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטע את אהל אשתו ואח"כ את שלו ב"ר: ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פי' ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל כ"פ בישעיה) שהוא בחלקו של יהוד' שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו ב"ר: (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל הארץ

אבן עזרא

אברהם: (ו) אלון. כמו אלה והם עצים ויש אומרים שדה כמו איל פארן: מורה. יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברם ויתכן שהוא אח' ויהי אלון מורה שם מקום: והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום: (ז) וירא ה'. בדרך נבוא' והמלה מבנין נפעל והנוח נעלם בין הוו"ו והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל הנראה אליו. שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו וכאשר היה נעשה: ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול אהלה וגם הוא פעול ויט. וטעם ויעתק ויסע והנוח נעלם אחר יוד ויט תחת נון שהו' פ"א הפעל וכן ויז נכחם ושניהם פעלים יוצאים. וטעם מים ממערב כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי ואוקנו יס אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר' ממנו והנה נסע ממזרח בית אל אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו. וטעם ויקרא בשם ה' תפלה או קריא' בני אדם לעבוד השם: (ט) הנגבה. פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מיא כי בד דרום חם ומרוב החום ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: (י) ויהי רעב בארץ. בארץ כנען: כאשר

בעל הטורים והברכה מברכיך ואידך והברכה שמך לעולם. שברכו ברכה שאין לה הפסק. וזהו והברכה שמך לעולם: הנראה. שנים במסורה הכא חד ואידך ביעקב. לומר כשם שנראה לאברם כשגלה כך נראה ליעקב כשגלה:

רמבן

רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאילו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו'. וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם ונאמר שם ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש העניינים בפרט בפסוקים בע"ה. ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם היא עיר שכם בן זה שם המקום ההוא ושכם בן חמור על שם עירו נקרא וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים ונכון הוא. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר אז נסע משם ונטה אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה. ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה' ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אראך ואז בנה מזבח לה' לעבדו בפרהסיא ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר על פני ממרא היא חברון כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר. וכן שכם בן חמור בשם העיר שכם. ובב"ר על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא. וטעם לה' הנראה אליו כי הודה לשם הנכבד וזבח לו זבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה. אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה או ברוח הקדש. ויתכן שירמוז הנראה אליו על סוד הקרבן והמשכיל יבין:

(ח) **ויקרא** בשם ה'. פירש אונקלוס שהתפלל שם כמו קראתי שמך ה' מבור תחתיות. והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם המודיע אלהותו לבני אדם כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה והברכה מברכיך היה למוד ללמד ולפרסם האלהות וכן אמר הכתוב ביצחק כאשר הלך אל נחל גרר והובטח אל תירא כי אתך אנכי שבנה מזבח ויקרא בשם ה' כי בא במקום חדש אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם ולא נאמר ביעקב כן מפני שהוליד בנים רבים כלם עבדי ה' והיתה לו קהלה גדולה נקראת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם ונודעה לכל עם וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען וכך אמרו בב"ר מלמד שהקרא שמו של הקב"ה בפי כל בריה:

(ט) **הנגבה** כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא בחלק של בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל וכן לעתיד לבא בבניו שנאמר יהודה יעלה בתחלה:

(י) **ויהי** רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הצרות והמצרים עשקו חנם לקחת את אשתו. והקב"ה נקם נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר וכל הבת תחיון והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שהוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים והענין הזה פרשוהו בב"ר. ר' פנחס בשם רבי אושעיא אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתיב ויהי רעב בארץ בישראל כתיב

ספורנו

אברם בארץ. לא התעכב במקום ממנה עד שנראה אליו האל ית' כאשר יעדו באמרו אל הארץ אשר אראך: (ח) בית אל מים והעי מקדם. בין שתי עירות גדולות למען ירבו הבאים לשמוע בקראו בשם ה': (ט) הלוך ונסוע הנגבה. כשנסע ממקום למקום כמנהג הרועים לא הלך למזרח ולא למערב שלא לנטות מאחת משתי העירות שהתחיל
קטן

יא וַיְהִ֕י כַּאֲשֶׁ֥ר הִקְרִ֖יב לָב֣וֹא מִצְרָ֑יְמָה
וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־שָׂרַ֣י אִשְׁתּ֔וֹ הִנֵּה־נָ֣א
יָדַ֔עְתִּי כִּ֛י אִשָּׁ֥ה יְפַת־מַרְאֶ֖ה אָֽתְּ׃
ה׳ יב וְהָיָ֗ה כִּֽי־יִרְא֤וּ אֹתָךְ֙ הַמִּצְרִ֔ים וְאָמְר֖וּ
ג׳ אִשְׁתּ֣וֹ זֹ֑את וְהָרְג֥וּ אֹתִ֖י וְאֹתָ֥ךְ יְחַיּֽוּ׃
ב׳ אמו׳ לתכמ׳ יג אִמְרִי־נָ֖א אֲחֹ֣תִי אָ֑תְּ לְמַ֙עַן֙ יִֽיטַב־לִ֣י
ב׳. ל׳ בַעֲבוּרֵ֔ךְ וְחָיְתָ֥ה נַפְשִׁ֖י בִּגְלָלֵֽךְ׃ שני
ב׳ מלאים יד וַיְהִ֕י כְּב֥וֹא אַבְרָ֖ם מִצְרָ֑יְמָה וַיִּרְא֤וּ
הַמִּצְרִים֙ אֶת־הָ֣אִשָּׁ֔ה כִּֽי־יָפָ֥ה הִ֖וא
מְאֹֽד׃ טו וַיִּרְא֤וּ אֹתָהּ֙ שָׂרֵ֣י פַרְעֹ֔ה
ד׳. ל׳ כאו׳ וַיְהַֽלְל֥וּ אֹתָ֖הּ אֶל־פַּרְעֹ֑ה וַתֻּקַּ֥ח הָאִשָּׁ֖ה
בֵּ֥ית פַּרְעֹֽה׃ טז וּלְאַבְרָ֥ם הֵיטִ֖יב
בַּעֲבוּרָ֑הּ וַֽיְהִי־ל֤וֹ צֹאן־וּבָקָר֙ וַחֲמֹרִ֔ים
כ״ל חס׳ מרי׳ כ פרא עד ויפרון הא׳ ב׳ וַעֲבָדִים֙ וּשְׁפָחֹ֔ת וַאֲתֹנֹ֖ת וּגְמַלִּֽים׃
יז וַיְנַגַּ֨ע יְהוָ֧ה ׀ אֶת־פַּרְעֹ֛ה נְגָעִ֥ים גְּדֹלִ֖ים
ד׳ וְאֶת־בֵּית֑וֹ עַל־דְּבַ֥ר שָׂרַ֖י אֵ֥שֶׁת אַבְרָֽם׃

בְּאַרְעָא׃ יא וַהֲוָה כַּד קְרִיב
לְמֵיעַל לְמִצְרָיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי
אִתְּתֵיהּ הָא כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי
אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵזוּ אַתְּ׃
יב וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱזוּן יָתִיךְ מִצְרָאֵי
וְיֵימְרוּן אִתְּתֵיהּ דָּא וְיִקְטְלוּן
יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּמוּן׃ יג אֱמַרִי
כְעַן אֲחָתִי אַתְּ בְּדִיל דְּיִיטַב
לִי בְּדִילִיךְ וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי
בְּפִתְגָּמַיְכִי׃ יד וַהֲוָה כַּד
עָאל אַבְרָם לְמִצְרָיִם וַחֲזוֹ
מִצְרָאֵי יָת אִתְּתָא אֲרֵי
שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא׃ טו וַחֲזוֹ
יָתַהּ רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְשַׁבַּחוּ
יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדְּבַרַת אִתְּתָא
לְבֵית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם
אוֹטֵיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן
וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִין וְאַמְהָן
וְאַתְנָן וְגַמְלִין׃ יז וְאַיְתִי יְיָ
עַל פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין
וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַל עֵיסַק

אבן עזרא

(יא) כאשר הקריב. מתנאו או הוא מהפעלים העומדים כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו. ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אוי נא לנו והוא הפוכה בלשון ישמעאל. וטעם הנה נא ידעתי שהיה כיופי שרה בארצה רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה כי הצורות משתנות בעבור האויר. וטעם ואותך יחיו. שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעבון היו. ובאה מלת אחותי את מלעיל בעבור היות הטעם במלה שאחריה כאו׳ הראשון וכן קרא לילה וזה משפט הלשון ודגשות תיו את להתבלע הנו״ן כי אתה מגזרת אני: (יג) בגללך ובעבורך לא יבאו כי אם בבית והשר המסיר הבית הוא סר טעם. וטעם וייטב לי. דורון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: ויהללו. קל הלמ״ד הראשון להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוה ואתפללה בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד הנוסף ואם לא נמצא והשלם ותושלכי: (יז) וינגע ה׳ את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור והטעם על זה הדבר. ומלת הגדת מבעלי הנוני״ן. וטעם ואקח אותה לי לאשה שלקחה להיותה אשתו לשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה והנגעים שלאם השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לגעת בה וכמוהו ותשקת בה ולקחת

רשי

אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. ד״א מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה ואת עמדה ביפיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (בראשית יט) הנה נא אדני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך: (טז) ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה׳ וגו׳. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (בראשית רבה): ואת ביתו. כתרגומו ועל אינש ביתיה. ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו (ברש״י ישן): על דבר שרי, על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה.

קח

המצרים ה׳ וסי׳ והיה כי יראו אתך. ויהי כבוא אברם. כי לא יוכלון המצרים. וידעו אותנו המצרי׳. וישם מאפל ביניכם ובין: אמרי נא ב׳ וסי׳ אמרי נא אתתי את. אמרי נא לשלמה: יחיו ב׳ וסי׳ ואתך יחיו. יחיו דגן ויפרחו כגפן: וחיתה ב׳ וסי׳ וחיתה נפשי בגללך. ויאמר ירמיה אל צדקיהו: כבוא ב׳ מ״ל באו׳ ויהי כבוא אברם. כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט: ויהללו ד׳ וסי׳ ויהללו אותה אל פרעה. ויהללו את אלהיהם. דשמשון. ויהללו עד לשמחה. ד״ה. ויהללו את ה׳ ויעש העם. עזר׳: ושפחות ג׳ חס׳ וסי׳ ולאברם היטיב. ויקח אבימלך. ויי׳ ברך את אברם מאד ויגדל: וינגע ב׳ וסי׳ וינגע ה׳ את פרעה. וינגע את המלך עוזיהו: ואת ביתו ז׳ וסי׳ וינגע ה׳ את פרעה. כי ידעתיו. והנה כל איש ישר׳. וכלכלו את המלך. ואת ביתו בנה שלמה. וזה דבר המס אשר העלה. ויהי מקץ עשרים שנה דד״ה:

תולדות אהרן הנה נא. בתרא יו: אמרי נא. ספר הזוהר פ׳ תזריע: ולאברם היטיב. מגילה טו: וינגע ה׳ את. ערכין יו (כתובות לא):

בעל הטורים ואותך שנים במסורה הכא ואותך יחיו ואידך יחיו דגן ויפרחו כגפן. שכיון שיחיו אותך יתנו לך מתנות שדות וכרמים: אחותי את. שניב במסורה הכא ואידך אמור לחכמה

ספורנו

קרוב לעת הצורך קמן להמשך אחריו: לגור שם. לא להשתקע: (יא) כאשר הקריב. קרוב לעת הצורך פן תסכה: לבא מצרימה. בית הועד לזמות כמו שנאמר עליהם אשר בשר וגו׳: והרגו אותי. שלא יקוו שאסכים לתתך להם: (יג) למען ייטב לי. למען כשתאמרי שאת אחותי יקוה כל אחד מהם שאסיאך לו ולא יתעוב שום אחד מהם להרגני אבל ייטיב לי במהר ובמתן כמו שהיה המנהג אז שהיו מפתים את אבי האשה במהר וקרוביה במגדנות כדי שיסכימו לתת אותה לתובע ולזה אמרה תורה מהור ימהרנה אם מאן ימאן אביה כסף ישקל ובין כך חשב לצאת משם: (יד) ויראו המצרים. כלם נתנו עיניהם בה כאשר חשב אברהם: (טו) ויראו אותה שרי פרעה. והם בטלו מחשבת ההמון: ותקח האשה ולאברם היטיב. שלא נמלכו ראשונה בו לפתותו כמו שהיה המנהג וזה כי חשבו שלא היה צורך לזה כלל מאחר שלקחה המלך לאשה ומאחר שאמרה שהיתה אחות אברם בלבד וראויה להנשא לא היו נשואין טובים מאלו שהיו להנשא למלך לאשה כמו שהעיד באמרו ואקח אותה לי לאשה אבל לקחוה למלך ראשונה ואח״כ המלך היטיב בעבורה במהר ומתן כמנהג: (טז) צאן ובקר ועבדים. רב כיד המלך: (יז) וינגע ה׳ את פרעה נגעים גדולים. את פרעה לבדו בגדולים: ואת ביתו. נתן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים ככל פרעה וזה למען יראו שהצדקת לבדה נמלטת ויכירו שהכל היה בעבורה למען ישובו מרשעם

רמבן

כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם ש״יל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא:

(יא) הנה נא ידעתי וגו׳ אמרי נא אחתי את. לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן ואם נאמר שהיו המצרים שחורים ומכוערים כדברי רש״י הנה גם לאבימלך מלך פלשתים אמר גם כן הלא יצחק שהוא דר בארץ ההיא במצות ה׳ אולי היו בדור ההוא הכנענים שטופים בע״ג וגדורים מן העריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים ואיננו נכון. ויתכן כי לא היה להם פחד רק בבואם בעיר מושב המלכים כי היה דרכם להביא למלך האשה היפה מאד ולהרוג את בעלה בעלילה שישימו עליו. והנכון בעיני כי זה דרכם למו מאת צאתם מחרן בכל מקום היה אומר אחותי היא כי כן אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זרז אותה עתה כאשר צוה לה מתחלה. ויצחק לא פחד בארצו ובעירו רק בבואו אל ארץ פלשתים אחז דרך אביו. ואמר למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב כי אברם מפני הרעב בא לגור בארץ ובעבור הרעב ישוב לארץ אשר נצטוה עליה ונתנה השם לו ולזרעו והיה חושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם רווח והצלה מאת האלהים לשוב או שיתכן להם לברוח בארץ כנען בהתיאשם ממנה וכתב רש״י הנה נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעותה ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה דבר אחר שעל ידי הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביופיה ולפי פשוטו הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופייך וידעתי זה כמה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין בני אדם שחורים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא כל זה לשון הרב. והמדרש קבלה בענוה שבהם ונסמך למקרא אבל אין צורך לכל הדברים האלה שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאז ועד עתה וכן הנה נא עצרני ה׳ מלדת מנעורי ועד היום הזה וכן הנה נא לי שתי בנות כי לא נולדו עתה וכולם ככה ויראה מפשט הכתובים כי שרה לא קבלה עליה לאמר כן אבל המצרים היו רעים וחטאים מאד וכאשר ראו אותה ויהללו אותה אל פרעה לוקחה אל ביתו ולא שאלו בהם כלל אם אשתו היא או אם אחותו היא והיא שתקה ולא הגידה כי אשתו ואברהם ספר מעצמו כי אחותו היא ולכך הטיבו לו בעבורה וזהו שאמר הכתוב מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא האשים אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא וחזר והאשים אותו על

רש"י

(יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצריים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג) וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: (א) ויעל אברם הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המורי' ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ב) כבד מאד. טעון משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך במסעיו ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר (ב"ר) בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרי' ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם

אבן עזרא

לך לאשה. ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כך תבא אליה ובעלתה. וקמצות וי"ו ולך בעבור שהטעם הנקרא ענין מוכרת וכן לחם ויין: (כ) וישלחו אותו. דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו בעבור היות על אחרי המצוה שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו. ודקדוק ויעל פירשתיו בספר היסוד: (ב) ואברם כבד מאד. שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזרת כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה היה לו: (ג) למסעיו. שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: ואהלים. לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדש והוא הנמצא והרבים כי באהלים כמו בקדשים לא יאכל ואהלים בחולם בין האל"ף והוי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: (ו) יחדו. לשון שנים ורבים ויענו כל העם יחדו והיא מלה זרה ואין פירוש' כמו יחד רק כמו יחיד. וטעם והכנעני והפריזי כריעיו ויתכן הוא' הפריזי מבני כנען והוא א' מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר

מקרא

יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־
זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי
אִשְׁתְּךָ הִוא׃ יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא
וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה
אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה
אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ יג א וַיַּעַל אַבְרָם
מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ
וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ ב וְאַבְרָם כָּבֵד
מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ
לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה
בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃
ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם
בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם
יְהוָה׃ ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם
הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ ו וְלֹא־נָשָׂא
אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה
רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃
ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין
רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז

תרגום

שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם׃ יח וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מָא דָא עֲבַדְתְּ לִי לְמָא לָא חַוֵּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא׃ יט לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וְדַבָּרִית יָתַהּ לִי לְאִנְתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל׃ כ וּפַקִּיד עֲלוֹהִי פַרְעֹה גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיָת אִתְּתֵיהּ וְיָת כָּל דִּילֵיהּ׃ א וּסְלִיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דִּי לֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא׃ ב וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא׃ ג וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִּפְרַסֵיהּ תַּמָּן מַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין עָי׃ ד לַאֲתַר מַדְבְּחָא דִּי עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וְצַלִּי תַמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא דַּיְיָ׃ ה וְאַף לְלוֹט דַּאֲזֵיל עִם אַבְרָם הֲוָה עָאן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין׃ ו וְלָא סוֹבְרַת יָתְהוֹן אַרְעָא לְמִתַּב כַּחֲדָא אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִתַּב כַּחֲדָא׃ ז וַהֲוָת מַצּוּתָא בֵּין רָעָן בְּעִירֵיהּ דְּאַבְרָם וּבֵין רָעָן בְּעִירֵיהּ דְלוֹט וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִזָּאָה

ג' ר"פ רפי. ה'. כ'. ג' פסו' דאית בהון ועד ועד. ד' כ"כ. שלישי. י"ג ר"פ. ל'. קכ"ג פסו' דאית בהון ולא ולא. רב לרב לו קמצין.

ולך ה' וסי' למה אמרת אחתי. הנה רבקה. נהג ולך אל תעצר לי לרכב. וקח משענתי בידך. קחנה בידך ולך: ויצו עליו ב' דס' באורי' וסי' ויצו עליו פרעה. ויצו עליו לאמר לא תקח אשה. וישלחו כל אוריתא וישלחו במ"א. וישלחו האנשים את ידם. וכל נבי' וכתובי' דכו' במ"ד. וישלחו את ארון. וישלחו את ירמיה. ויכרתו את ראשו. ויפשיטוהו וישאו את ראשו: ועד ג' פסו' דאית בהון ועד עד וסי' וילך למסעיו ושתי את גבולך. ויקם אלישיב

הכהן הגדול: בראשנה י"ד חס' וסי' כו' במסרה רבתא: ולא נשא ב' בקריאה וסי' ולא נשא אותם הארץ. ולא נשא דוד מספרם:

תולדות אהרן ויצו עליו. סוטה מו: וילך למסעיו. ערכין יו ס' סוטר פ' כהאית: עד המקום. ערכין שם: וגם ללוט. ב"ק נג:

בעל הטורים אחותי את. לומר שאברהם וגם שרה היו גדולים בחכמם: ולך ה' במסורת הכא הנה אשתך קח ולך. הנה רבקה לפניך קח ולך. נהג ולך כאבישג השונמית. מלמד שהיתה צדקת כמו האמהות. קח משענתי בידך ולך. המגלה אשר קראת בה קחנ' בידך ולך. מלמד שאף על פי שאינו מפורש בכאן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנה בידך ולך שנתן לו דבר שניתן מיד ליד. ולא נשא. שנים במס' הכא ולא נשא אותם הארץ. ואידך ולא נשא דוד מספרם. שהיה להם רכוש הרבה אין מספר. רעי שנים במס' בין רעי

רמבן

אמרו אחרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה והראוי לה שתשתוק: **וטעם** ויראו אותה שרי פרעה. כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראויה זאת לשרים הגדולים והנה הביאוה אליהם וגם הם יראו לנפשם מנגוע בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחפוץ בה מאד ויהללו אותה ביניהם לומר ראויה היא למלך לשון רש"י וזה דעת אונקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה או שהללוה אל המלך עצמו ושלח ולקחה: **וטעם** על דבר שרי אשת אברם. כי בעבור החמס שעשה לשרה גם לאברם ובזכות שניהם באו עליו הנגעים הגדולים ההם:

ספורנו

מרשעם: (יח) למה לא הגדת לי. שגם אם היית חושד את ההמון לא היה לך לחשוד את המלך אשר במשפט יעמיד ארץ: (יט) למה אמרת אחותי היא. אפילו אחר שהובאת לביתי: ואקח אותה לי לאשה. לא לפלגש וזה בלתי רשותך כי חשבתי שבהיותה אחותך ייטיב בעיניך להתחתן במלך: יג (ב) ואברם כבד מאד במקנה וצריך להתנהל לאטו אע"פ שהיה חפץ לשוב מהרה אל מקום המזבח להבין ולהורות כראשונה ולפיכך: (ג) וילך למסעיו. שהם מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון: (ו) ולא נשא אותם הארץ. מרעה שהארץ לא היה מספיק לשניהם לפיכך: (ז) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. היתה ביניהם מריבה לראות מי נדחה מפני מי מן המרעה

(יח) **ויקרא** פרעה לאברם. יתכן כי בבוא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הרהר בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו ושאל אותה והגידה כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והאשים אותו או כאשר אמרו רבותינו שלקה בראתן שהמשגל קשה לו וחשש כי שמא אשתו היא ואמר לו בספק מה זאת עשית לי להוציא מפיו האמת כי אם היתה אחותו היה אומר אמנה אחותי היא ואמר ועתה הנה אשתך קח ולך לראות מה ידבר ומה ישיב על תוכחתו ואברהם שתק ממנו ולא השיב אותו דבר מרוב פחדו אז הבין פרעה כי היא אשתו כאשר חשב וצוה עליו פרעה אנשים לשלחם: **וטעם** ואקח אותה לי לאשה שהיה רצונו שתהיה זאת אשתו המולכת לא תהיה פלגש לו והזכיר זה בעבור שיודה לו אם היא אחותו כאשר פירשתי: **וטעם** הוא ואשתו וכל אשר לו להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור שרה שתהיה למלך ולא אמרו רמיתנו ומתנה בטעות היא וזה מעשה נס:

(ז) **ויהי** ריב. כתב רש"י לפי שהיו רועיו של לוט מרעין בהמתם בשדות אחרים והיו רועיו של אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם

אבן עזרא

כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל וגם לאבי אביו: (ט) ואימינה. מגזרת ימין ונראה אל"ף שמאל ולא ידענו אם הוא שרש כי נעדר ממלת הימיני השמילי: (י) ככר הירדן. מקום נמחים והכ"ף כפול או נעדר מכר נרחב וכן בת עין מן בבת עינו: משקה. זכר אחר נקבה וכן תאכלהו אש לא נפח: לפני שחת ה'. קודם שיחתית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש: (יא) ויסע לוט מקדם כי סדו' מערב בית אל: (יב) ויאהל. נטע אהליו: (יג) רעים. לבני אדם ויחזקאל פי' זה ויד עני ואביון לא החזיק'

תורה

יֹשֵׁב בָּאָרֶץ: ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ: ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה: י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר: יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו: יב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם: יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד: יד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ

אונקלוס

בְּכֵן יָתֵיב בְּאַרְעָא: ח וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רַעֲוָתַי וּבֵין רַעֲוָתָךְ אֲרֵי גַּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא: ט הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפְּרַשׁ כְּעַן מִלְוָתִי אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִפּוּנָא: י וּזְקַף לוֹט יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כוּלֵּיהּ בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם דְּחַבֵּל יְיָ יָת סְדוֹם וְיָת עֲמוֹרָה כְּגִנְּתָא דַייָ כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מָטֵי לְצוֹעַר: יא וּבְחַר לֵיהּ לוֹט יָת כָּל מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְפְּרָשׁוּ גְּבַר מִלְּוָת אֲחוּהִי: יב אַבְרָם יָתֵיב בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וְלוֹט יָתֵיב בְּקִרְוֵי מֵישְׁרָא וּפְרַס עַד סְדוֹם: יג וֶאֱנָשִׁין דִּסְדוֹם בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן וְחַיָּבִין בְּגֻוְיָתְהוֹן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא: יד וַייָ אֲמַר לְאַבְרָם בָּתַר דְּאִתְפְּרַשׁ לוֹט מִנֵּיהּ זְקוֹף

ג׳ · ב׳. ב׳ · ל׳ · ט׳ בלים׳ · ז׳ פסו׳ דאית כהון אם אם את ואת ו׳ כ״כ · ב׳ ר״פ. ס״פ · ד׳ ר״פ · כ״ב בתו׳

מסורה

ביני ובינ׳ ג׳ פסוקי׳ דאית בהון ביני ובינך ובין ובין וסי׳ אל נא תהי מריבה. אשר נשבענו שנינו. ברית ביני. דד"ה: אם השמאל י׳ פסו׳ דאית בהון אם ואם במציעו׳ פסו׳ באורייתא וירמיה וסי׳ בו׳ במסר׳ רבתא: כארץ ה׳ וסי׳ כגן ה׳ כארץ מצרים. לא כארץ מצרים היא. כארץ יסדה לעלם. ושתיה כארץ ציה. נפשי כארץ ציה: ואנשי ד׳ ר"פ וסי׳ ואנשי סדם. ואנשי קדש תהיון לי. ואנשי בבל עשו. ואנשי תמיד יבדילו יחזקאל: וחטאים ד׳ וסי׳ ואנשי סדם רעים. ושבר פושעים וחטאים. וחטאים בעדת וחטאים אליך ישובו:

תולדות אהרן כי אנשים. יבמות יו: וישא לוט את. נזיר כג הוריות י: וירא. נזיר שם: את כל ככר. שם: כי כלה משק׳. שם: כגן ה׳ כארץ. כתובות קיא סוטה לד: ויאהל עד. יומא לח: ואנשי סדום. יומא שם סנהדרין קט ע"ג יט (סנהדרין כו): וה׳ אמר אל. יומא לח:

רש"י

אברם עדיין (ב"ר): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימינה. בכל אשר תשב (אשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזור וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': ואימינה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. וא"ת היה לו לינקד ואימינה כך מצינו במקום אחר (ש"ב יד) אם אש להמין ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים (ב"ר): באכה צער. עד צער: ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם (במסכת הוריות): (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו (יומא ל"ח) למדו מכאן (משלי י') שם רשעים ירקב: רעים. (סנהדרין קט) בגופם. וחטאים בממונם: לה' מאד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו

בעל הטורים

בעה"ט ואידך ולא דרשו רעי את צאני. מלמד שהוכיחום על שלא היו רועים הצאן כראוי ועל זה היה הריב וזהו ולא דרשו רעי את צאני: ויפרדו איש מעל אחיו אברם סופי תיבות שלום לומר לך כד[...] לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו. וזהו שנאמר אל תצר את מואב: אברם ב' ריש פסוק הכא ואידך אברם הוא אברהם וזהו שדרשו רבותינו ז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא [...] בצדקו מתחלה ועד סוף. וזהו אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סופו וע"כ אברם ישב ליפרד מלוט הרשע. ואנשי סדום ג' ואנשי ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ [...]

ספורנו

המרעה שימצאו: והכנעני והפריזי אז יושב בארץ. ולכן היה הריב בין שני אחים גרים מבאים את ריחם בעיני התושבים כי בהיות מריבה בין האחים הגרים יחשבו אותם התושבים לאנשי ריב ויעשו קל וחומר בעצמם: (ח) ביני ובינך. לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה: אל נא תהי מריבה. שירצה אותו גם חבירו. ובין רועי ובין רועיך. עתה בשבתנו פה: (ט) הלא כל הארץ לפניך. כי אמנם אתה תבחר המקום שתרצה לפיכך הפרד נא מעלי. הפרד אתה אל הצד אשר תבחר ואני אסע אל הפכו: אם השמאל. אם תבחר לבקש מרעה אחד בצד שמאל: ואימינה. אני אבקשנו בצד ימין: (יא) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן. בחר כל אותו המקום שיוכל הוא לבדו ורועיו לבקש בו מרעה ולא יוכלו זה אברם ורועיו שם: ויסע לוט מקדם. לא נטה לימין ולא לשמאל שהם צפון ודרום אבל נסע מן המזרח למערב להתרחק מאברם שהיה מושבו במזרחה של ארץ ישראל קרוב לעי שמשם עלו שנכנסים באי הארץ ראשונה בבאם מעבר הירדן מזרחה: ויפרדו איש מעל אחיו. לא במרעה לבד אבל גם בדירתם: (יב) אברם ישב בארץ כנען. אע"פ שסדום והכרותיה הם מגבול הכנעני מכל מקום יושבי הארץ לא היו כנענים אז. אמר א"כ שאברם בחר לשבת באותו חלק מן הארץ שהיו יושבי' בו בני כנען שלא היו כל כך רעים כאנשי סדום ולא קרב לגבול סדום כלל: (יד) אחרי הפרד לוט. ולא אמר זה בהיות לוט עמו פן בכבודו יתימרו ויתגאו לוט ורועיו ויתהללו

רמבן

לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אמר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה עדיין אברם ומדרש רבותינו הוא ואני תמה כי המתנה שנאמרה לאברם לזרעו היתה שנאמר למעלה לזרעך אתן את הארץ הזאת והיאך יירשנו לוט אולי שמעו הרועים המתנה וטעו והכתוב אומר כי גם ללוט גם לאברם אינגו עתה. ולפי זה מה שאמר תחלה כי היה רכושם רב לאמר כי מפני הרכוש הרב לא ישא אותם הארץ והוצרכו רועי לוט להכנים מקניהם בשדות שיש להם בעלים וזאת סבת המריבה. ועל דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברם רועה באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברם פן ישמע הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברם וזה טעם והכנעני והפריזי כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט וממלא אז ירא לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה נאספים מקנתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו. וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדם והכנעני והפריזי הוו א[...] בארץ [illegible] ובשנה האחרת יבואו שם היבוסי והאמורי:

(י) כגן ה' כארץ מצרים. יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנאמר בו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמר בה והשקית ברגלך כגן הירק והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקום הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לרעיה. ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים יצאו לפרש שיש בככר נהרות גדולים ישקו אילני הגנות כגן ה' וכן יאורים כארץ מצרים ישקו כגן הירק ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורת וטובה למרעה:

וטעם אברם ישב בארץ כנען. בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום אחד אבל בכל ארץ כנען יגור ולוט נתישב במקום אחד ממנה בערי הככר כ[...] ערי הככר מכלל ארץ כנען וטעם בערי הככר פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברם שלא יבא בכל הככר:

וטעם ואנשי סדום רעים וחטאים יאשים הכתוב את לוט שלא נמנע מלשכון עמהם כדברי רש"י וידבר עוד בזכות הצדיק שלא נפל חבלו במקום אשר שמ[...] הרשע כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וכל ערי הככר רעים וחטאים לה' מאד כי על כן נהפכו אף על פי שכל בני כנען אנשי תועבות גדולות כי כן כתוב:

רש"י

מתמו (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב ויאמר ה' אל אברם באותה שעה כשר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם: (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל ב"ר: (ב) ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע: שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ומדרשי אגדה הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכי' הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים. אלה ג' מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל

וימה ב' וסי' וה' אמר אל אברם אחרי. מעקרון וימה כל אשר. ונבקע הר הזתים את כל הארץ י"ד וסי' כו' במסרה רבת': למנות ח' וסי' ושמתי את זרעך. ילפת את דוד למנות את ישראל. יואב בן צרויה החל למנות: למנות ימינו כן הודע. הלא אני אמרתי למנות ביום: קום ט' ר"פ וסי' כו' במסר' רבת': ויהי בימי ה' וסי' ויהי בימי אמרפל. אחז. יהויקים. שפוט השופטים. אחשורוש: היא דכתיב יו"ד י"א וסי' כו' במסר' רבת': אמרפל ח' פסוקים זוגין קדמא לית ביה ו' בתרא אית ביה ו' וסי' אמרפל ל'. שמן ל'. חכר לב ל'. עשר ל'. יואב ל'. ששים ל'. כל מפרסת פרסה ל'. כרוב אדן אימר ל'. ואמרפל ל'. ויסמן למאור ל'. וחסר לב ל'. ועשר ל' ויואב ל'. וששים ל' וכל מפרסת פרסה ל':

תורה

וראה מן המקום אשר אתה שם
צפנה ונגבה וקדמה וימה: טו כי ג'. ג' ר"פ
את כל הארץ אשר אתה ראה לך י"ד
אתננה ולזרעך עד עולם: טז ושמתי
את זרעך כעפר הארץ אשר אם
יוכל איש למנות את עפר הארץ ס'
גם זרעך ימנה: יז קום התהלך ט' ר"פ
בארץ לארכה ולרחבה כי לך ג'. ג'
אתננה: יח ויאהל אברם ויבא וישב כ'
באלני ממרא אשר בחברון ויבן
שם מזבח ליהוה: פ רביעי
יד א ויהי בימי אמרפל מלך שנער ה'. ג'
אריוך מלך אלסר כדרלעמר מלך
עילם ותדעל מלך גוים: ב עשו ל'. ב' ר"פ
מלחמה את ברע מלך סדם ואת ג'
ברשע מלך עמרה שנאב מלך
אדמה ושמאבר מלך צביים ומלך ל'. ג' צבוים ק'
בלע היא צער: ג כל אלה חברו אל י"ה דכתי' ו'
עמק השדים הוא ים המלח: ד שתים ג'
עשרה שנה עבדו את כדרלעמר כליפ' כתיב היבה חדא לקרין שיטי' נ"א לפסוקין
ושלש עשרה שנה מרדו:
ה ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר ב' ר"פ
והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים י"ד פסו' את ואת ואת
בעשתרת קרנים ואת הזוזים בהם ל' ומ"ל. ג'
ואת האימים בשוה קריתים: ו ואת ב' מ"ל בלי'
החרי בהררם שעיר עד איל פארן

אונקלוס

כען עינך וחזי מן אתרא
דאת תמן לצפונא ולדרומא
ולמדינחא ולמערבא:
טו ארי כל ארעא די את
חזי לך אתנינה ולבנך עד
עלמא: טז ואשוי ית בנך
סגיאין כעפרא דארעא
כמא דלית איפשר לגבר
לממני ית עפרא דארעא
אף בנך לא יתמנון: יז קום
הליך בארעא לאורכה
ולפותיה ארי לך אתנינה:
יח ופרס אברם ואתא ויתיב
במישרי ממרא די בחברון
ובנא תמן מדבחא קדם יי:
א והוה ביומי אמרפל מלכא
דבבל אריוך מלכא דאלסר
כדרלעומר מלכא דעילם
ותדעל מלכא דעממין:
ב עבדו קרבא עם ברע
מלכא דסדום ועם ברשע
מלכא דעמורה שנאב
מלכא דאדמה ושמאבר
מלכא דצבוים ומלכא
דבלע היא צוער: ג כל
אילין איתכנשו למישר
חקליא הוא אתר ימא
דמלחא: ד תרתא עשרי
שנין פלחו ית כדרלעומר
ותלת עשרי שנין מרדו:
ה ובארבע עשרי שנין אתא
כדרלעומר ומלכיא דעמיה
ומחו ית גבריא די בעשתרת קרנים וית תקיפיא
דבהמתא וית אמתני די בשוה קריתים: ו וית חוראי
די בטורא דשעיר עד מישר פארן דסמיך

אבן עזרא

החזיקה: (טו) לך אתננה. בדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר ופה פי' כי אלוני ממרא בחברון היא: (א) מלך גוים. שם מדינה כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכה או מלך גוים ולא הזכירם והטעם כי הם אחרים מהשנערים וחביריהם: (ג) חברו. מהבנין הקל: השדים. כמו ושדת אותם בשיד ותשם בסד רגלי כמו פת פתים: עמק. מוסך עצמו ואחר עמו כמו אל באפך תוכיחני וכן הוא עמק ים המלח. וטעם ושלש עשרה בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה ה' ובעל סדר עולם חבר' ודעתו רחבה מדעתנו: (ה) רפאים. שכל הרואה אות' ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם מתים: האימים. שיש מהם אימה: (ו) בהררם. מהבנין הדגוש כמו בדבר' ופי' בעלותם אל

תולדות אהרן קום התהלך. בבא בתרא טו יז פו ק סנהדרין קיא (קידושין נט ושם ס): ויהי בימי. ערובין כג מגלה י: עשו מלחמה. מגלה שם: את כדרלעומר. חולין פס: שתים עשרה. שבת יא:

בעל הטורים

פירוש ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבר מן החי וזה הוא ואנשי תמיד יבדילו שהיו מזהירים להיותם קדושים שלא להטמא. וגם הקוברים ילכו אחרי ההרוגים. ואנשי סדום רעים והטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו להם אורחים. וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ הם סדומיים המבדילין והמעכבין העוברים בארץ. וחטאים הרבעה במסר' הכא רעים וחטאים ואידך ושבר פושעים וחטאים ועוזבי ה' יכלו. וחטאים אליך ישובו. וחטאים בעדת צדיקים. פי' רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו יהיו בעדת צדיקים כדכתיב וחטאים בעדת צדיקים. צפונה ונגבה וקדמה וימה. וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה. לאברהם התחיל להראות זכות הקרבנות שנשחטים בצפון. וליעקב הראה שבזכותו יעברו הים. והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ישראל סבא. ויבן שם מזבח. וסמיך ליה ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו'. עשו מלחמה. רמז בצריכים להביא קרבן קודם שיצאו למלחמה. והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך

רמבן

(יז) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. יתכן שהיה זה ברצונו אמר לו בכל אשר תרצה ללכת בארץ לך כי אהיה עמך ומשמרך מרעי הגוים כי לך אתננה כלומר שלך תהיה ואם היא מצוה שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי לא נצטווה לעשות זה מיד והנה עשה כן כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב והנה קיים המצוה בחייו. וטעם כי לך ולזרעך שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם. ועל דרך הפשט יתכן שהיה מושל עליה ונשיא אלהים בתוכם בכל מקום שילך בארץ ההיא:

(א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. המעשה הזה אירע לאברם להורות כי ארבע מלכיות תעמודנה למשול בעולם ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם ורכושם והיה הראשון מהם מלך בבל כי כן העתיד כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא ואולי אלסר שם עיר במדי או בפרס ועילם בעיר היא המלך מלך יון הוא המלך הראשון ומשם נתפשט מלכותו בסבלת דריוש וכבר הזכירו זה רבותינו רבי יוסי אומר שם שנים מלכו בעילם ואחר כך נתפשטה מלכותו בכל העולם כולו ומלך גוים המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין:

ומטעם ומלך בלע. מפני שמלך על עיר קטנה ואנשים בה מעט ולא שם לו על פני חוץ:

(ו) איל פארן. כתרגומו מישר פארן ואני אומר שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים

ספורנו

(טו) לך אתננה. שגם בימיך תהיה בעיני התושבים נשיא אלהים ומפני שיחשבוך לגזול: (יח) ויאהל אברם. עשה וסדר אהלי מקניו אנה ואנה. ויבא וישב באלוני ממרא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. שהיה מפורסם למלך גדול בדורו וגם אחר כן הנה בימיו קמו אריוך כדרלעומר ותדעל ולחמו עם ברע וחביריו ואח"כ: (ג) כל אלה. אמרפל ושתי הכתות שנלחמו. חברו אל עמק השדים. ועשו פשרה ומאז הה' מלכי' הנלחמי' במלחמ': (ד) עבדו את כדרלעומר. מספרים שעשו שם י"ב שנה ואח"כ מרדו: (ה) והמלכי' אשר אתו. אשר היו אתו בפשרת עמק השדים והוכם אמרפל. ויכו את

שטים

אבן עזרא

אל הר שעיר: (ט) את כדרלעומר. כמו עם: (י) בארות. באר בכל המקרא נובעת והיא משונה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה. ברצונם להמלט וכן ויפול על פניו: הרה נסו. אל ההר נסו והוא מלה זרה: (יב) והוא יושב. והוא היה ביום ההוא יושב בסדום. ופי' הפליט שברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם ויש דרך דרש:

מסורה

ווי"ק

כרוב אדן ואימר ל': האימים ב' מ"ל וסי' ואת האימים בשוה. ובאימים יתהללו: את כל שדה ג' וסי' ויכו העמלקי כאן. כל שדה שאול אביך: השדים ג' וסי' כל אלה חברו. ויערכו אתם מלחמה. ועמק השדים בארות: בחצצן ב' א' מלא וא' חסר וסי' בחצצן תמר. והנם בחצצון תמר: את. ג' ר"פ את כדרלעומר. את מי נועץ. את פני: ויפלו נפילת שמה ב' באו' וסי' והנשארים הרה נסו. ונפל שמה שור או: הרה נסו ל' דס': ויבא הפליט ל' דס':

תולדות אהרן ויבא הפליט. נדה סא:

בעל הטורים

כלבבך וכל עלתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול. ויהי בימי תמשה דסמיכי. הכא ויהי בימי אמרפל. ואידך ויהי בימי שפוט השופטים. ויהי בימי אחשורוש כדאיתא במדרש שכולן היתה בימיהון וי: ובארבע עשרה. שנים ריש פסוק. ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר. ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב. לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו כך באו על אברם ונפלו בידו: ויבא הפליט בפרקי דרבי אליעזר בשעה

מקרא

אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר: ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר: ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים: ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה: י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ: יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ: יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם: יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד

(ל' דס' · ל' · ט' כתור' · חסר יתיר ל' מ"ע · צבוים ק' · ג' · ג' ר"פ · ל' · ב' · ב' · ל' דס' · והוא ישב ה' בטעם בהור')

תרגום אונקלוס

דִסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא: ז וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פִּלוּג דִּינָא הִיא רְקָם וּמְחוֹ יָת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי: ח וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא: ט עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא: י וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָן חֵמָרָא וַעֲרַקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאַרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ: יא וּשְׁבוֹ יָת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיָת כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזַלוּ: יב וּשְׁבוֹ יָת לוֹט וְיָת קִנְיָנֵיהּ בַּר אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזַלוּ וְהוּא יָתֵיב בִּסְדוֹם: יג וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא

רש"י

בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל א' שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט היא קדש. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים (ב כ) בחצצון תמר היא עין גדי ביהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו'. ואף על פי כן נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מובלל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה. ויש חלוק בין הרה להרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה. אבל (ס"א זו) אינה עומדת במקום למ"ד (ס"א לנקוד) ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס כאשר מצא הר תחלה וכשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרש': (יב) והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט

ספורנו

את רפאים ואת הזוזים ואת האימים. שהיו כלם עובדי' לה' מלכי' ונלחמו בעדם ובזה הודיע שהיו הה' מלכים גדולים והודיע גבורת הד' מלכי' שנצחום ומזה נודע גודל גדולת אברם ותחבולות מלחמתו עם אחיו שמסר עצמו להתגבר עליהם ולהושיע מחרב מפיהם את בן אחיו ואת רכושו ומפייסים השליך טרף ויותר ממה שבקש בחמלת ה' עליו: (י) וינוסו מלך סדום. ובכן התבאר שלא בטח אברם להעזר בם: והנשארים הרה נסו. שלשת מלכי' הנשארים: (יא) ויקחו את לוט בן אחי אברם. התאמצו לשבות את לוט מפני שהיה בן אחי אברם שהיו יודעים עשרו ומלפים שיפדהו אברם בהון רב: (יג) ויגד לאברם

רמב"ן

שטים אבל שמו וכולם מתורגמין מישרא וכל אחד שמו עליו לשון רש"י. ואילו היה כן היה אונקלוס מתרגם בשמם אילא דפארן אילוני דממרא כמנהגו בשמות ומי הזכיר לו במקומות הרבים ההם המישור הם כולם או הרים הגבוהים וממרא שם האיש אחי אשכול וענר בעלי ברית אברם והמקום ההוא שלו כמו שאמר אילוני ממרא כאשר פירשתי אבל איל פארן מקום אילים כי יבשו מאילים אשר חמדתם ואילוני מקום אילונים כאלה וכאלון אלונים מבשן והנאוג בהם להיות נטועים במישור לפני המדינות להיות לעיר כמו מגרש וכן תרגם אלון בכות מישור בכותא ושם איננו שם העצם למקום רק הוא שם לאלון הנטוע שם כמו שמפורש תחת האלון אלא שהוא רודף הענין לא המלות והתרגום הירושלמי אמר באיל פארן ואלוני ממרא מישרא כדברי אונקלוס וכן אמר באלון בכות בלוט בכיתא כי אלון בכות אלנו שם לאילן לא למקום ואונקלוס סבר שהוא שם למקום כי היו בו אלונים רבים כמו אילוני ממרא ולכך אמר האלון והנה כולם שמות תאר אבל ככר הירדן לשון מישור ממש הוא כן יקרא בלשון הקודש שהנהרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם ולכן אמר ואל תעמוד בכל הככר ההרה המלט וכן כר נרחב לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר פעמים יכפלו המלה ופעמים יסורו הכפל כמו בת עין וזולתם רבים ויקראו גם כן השלוחים המהירים בשם הזה לכרים ולרצים ושרי המאות ואת הכרי וכן בכרכרות שם לגמלים המריצין שהזכירם בתלמוד גמלא פרחא וממנו מכרכר בפזיז ואבל השטים וכן אבל מחולה שתרגמו אותם מישר הוא המקום הנרחב אין בו נטע ולא בנין כי הלשון אבלם לשון חרבה ושממה כמו ויאבל חיל וחומה אבל תירוש אומללה גפן:

(ז) **אל** עין משפט. על שם העתיד שעתידים משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין לשון רש"י מדברי אגדה ולא הבינותי זה כי קדש זה הוא קדש ברנע כי הוא באיל פארן אשר על המדברות וממנו נשתלחו מרגלים בשנה שניה שנאמר אל מדבר פארן קדשה וכתיב ונבא עד קדש ברנע ותאמר נשלחה אנשים לפנינו ושם ישבו ישראל ימים רבים אבל קדש ששם משפט הצדיקים הוא במדבר צין שבאו שם בשנת הארבעים שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש וגמר הפרשה אולי המדרש על השם בלבד הוא רמז הכתוב כי השם הזה קדש הוא יהיה עין משפט ואונקלוס אמר מישר פילוג דינא ולא ידעתי מהו אולי הוא מלשון פלגים יבלי מים מי פלג לשטף תעלה וכן בלשון חכמים פילגו של ים יאמר כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי היה מישור נאה מעותד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגוים בארצות ההם:

שדה העמלקי. לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד ולא ידעתי אם רצונו לומר כי משה רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו וא"כ אין בכאן דבר עתיד או מה העתיד הזו שיתכנאו הגוים לקרוא המקום כן לשון בראשית רבה עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת את כל שדה העמלקי אלא מגיד מראשית אחרית מזה דרך הדרש להם במקומות רבים גם בנהרות גן עדן אמרו כלשון הזה וכוונתם לומר כי מאת נאת הנהרות נאמר כי הנהר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור. והנכון בעיני בשדה העמלקי כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ ומושל על המקום ההוא ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ואולי ממשפחת תמנע אמו היה ומשל גם במקום ההוא והיה שם אלוף עליהם:

(י) **בארת** בארת חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט הבנין ומדרש אגדה שהיה הטיט מובלל בהן ונעשה הנס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצת שלא היו מאמינים באברם שנצל מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע לשון רש"י ואין ספק כי פירוש בארות חמר בארות אשר בהם רפש וטיט כענין שכתוב ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט וכתיב ויעלני מבור שאון מטיט היון. ויתכן

רשי

שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש ב"ר זה עוג. שפלט מדור המבול וזה מיתר הרפאים שנא' הנפילים היו בא' וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר. (ב"ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן (ויקרא כו) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו) אריק חרבי וכן (תהלים לה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן (משלי כב) חנוך לנער (במדבר ז) חנכת המזבח (תהלים ל) חנכת הבית ובלע"ז קורין לו אינצניי"ר: שמנה עשר וגו'. (נדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין צו): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ג שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית ריס א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומ"א עמק ששוו שם כל האומות והמליכו את אברם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח (נדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל

תורה

לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי
מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר ס' וחס'
וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע
אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־ ג'
חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר
וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק ל'
עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם
וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל ל' ומ"ל
לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם ג'
אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־
הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם י"ב
לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־ ל' ומ"ל
כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר
אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃
יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וחד מלכי צדק
וָיַיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ יט וַיְבָרְכֵהוּ ז'

אונקלוס

וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִינוּן אֱנָשֵׁי קְיָמֵיהּ דְּאַבְרָם׃ יד וּשְׁמַע אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבֵי אֲחוּהִי וְזָרֵיז יַת עוּלֵמוֹהִי יְלִידֵי בֵיתֵיהּ תְּלַת מְאָה וְתַמְנֵי עֲסַר וּרְדַף עַד דָּן׃ טו וְאִתְפְּלֵג עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי וּמְחָנוּן וּרְדָפִינוּן עַד חוֹבָה דְּמִצִּפּוּנָא לְדַמֶּשֶׂק׃ טז וַאֲתֵיב יַת כָּל קִנְיָנָא וְאַף יַת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתֵיב וְאַף יַת נְשַׁיָּא וְיַת עַמָּא׃ יז וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתַב מִלְּמִמְחֵי יַת כְּדָרְלָעוֹמֶר וְיַת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אֲתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא׃ יח וּמַלְכִּי צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם אַפֵּיק לְחֵם וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם אֵל עִלָּאָה׃ יט וּבָרְכֵיהּ ואמר

אבן עזרא

(יד) וירק. שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הארץ יריקו מריקים שקיהם גם יש לחנות כן: חניכיו. שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר וחשבון אותיות אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגימטריא כי יטול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו:
(יח) ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי"א כי הוא שם. ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו: והוא כהן. כדברי המתרגם ארמית וכן כל כהן והעד וכהנו לי ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות כי כהוגן דבר ויפה עשה שבירך אברם בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר

מסורה

אשכל ה' חס' וסי' ויבא הפליט. בלעדי רק. ויעלו עד נחל אשכל ויראו את הארץ. ויפנו ויעלו ההרה. אשכל הכפר דודי לי: נשבה ג' וסי' וישמע אברם כי נשבה. או נשבה או נשבר. כי נשבה עדר ה': וישב ג' בספ' וסי' וישב את כל הרכוש. וישב לו את שרה. וישב את שר המשקים וא' וישב אותם אברם: ואת העם י"ב וסי' כו' במסר' רבתא: ויין ז' וסי' כו' במס' רבתא:

תולדות אהרן וירק את. נדרים לב: וירדוף עד דן. סנהדרין צו: ויחלק עליהם. סנהדרין שם: והוא כהן. נדרים לב: ויברכהו. מדרש שם אבות יב עקידה שער ד':

בעל הטורים שהפיל הקב"ה לסמאל ממקומו אחז בכנפות מיכאל להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו וכן ביחזקאל בא אלי הפליט לאמר הכתה העיר: לדמשק שנים במסרה. הכא אשר משמאל לדמשק והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. בשביל חטא שעשו בדמשק גלו וזהו חובה אשר משמאל לדמשק: מלך שלם. ראשי תיבות שם לומר לך שזה שם בן נח: ברוך אברם לאל עליון. שבעה

רמבן

שילא חשם כראוי בלא נס ואני תמה במדרש ההגדה הזה כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם בראותם נסו של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה כי מלך סדום עובד ע"ג היה והנה נסו אז יחזק ידי עובדי ע"ג או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה ונסו יתן ספק בלב המאמינים בשל אברם ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הבור כשעבר אברם עליו כי נעשה לו נס לכבוד אברם שיצא לקראתו לכבודו ולברכו ואפשר כי אברם בשובו הביט בבור ההוא כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם והנה נעשה הנס על ידו ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם כ"ש שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שמה רמז לעומק:
(טו) ויחלק עליהם לילה. כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן. לילה כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו כאשר חשך עליהם הלילה ולא היה רואה אי זה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם ושיעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה:
וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק. ידוע כי מרחק רב בין אלוני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חוצה לארץ א"כ רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבא:
(יח) ומלכי צדק מלך שלם. היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סוכו ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדני צדק כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק. ובבראשית רבה המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק ונקראת ירושלים צדק שנאמר צדק ילין בה:
והוא כהן לאל עליון. להודיע כי אברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים אבל מפני שידע בו שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם והרמז לאברהם מזה כי שם יהיה בית אלהים ושם יוליאו זרע המעשר והתרומה ושם יברכו את ה'. ועל דעת רבותינו שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח הלך הארצו לירושלם לעבוד את ה' והיה להם לכהן לאל עליון כי הוא אחי אברהם הנכבד כי ירושלים מגבול הכנעני הוא מעולם ורש"י כתב למעלה והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם זקנו של אברהם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ שנאמר ומלכי צדק מלך

ספורנו

לאברם העברי. לא שידע הפליט שיהיה אברם קרוב ללוט רק ידע שהיה מחזיק בדת עבר כמוהו: והוא שוכן באלוני ממרא. לפיכך עלו עמו למלחמה ענר אשכול וממרא כאמרו ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (יד) וירדוף עד דן. במרוצ' לבא עליהם פתאום: (טו) ויחלק עליהם. לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו שחשבו ארם באמר' כי שכר מלך ישראל עלינו: לילה. גם זה מתחבולתו שלא יראו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באמרו וארדפ' אחרי דוד הלילה: ויכם. מכה מפילה אותם לנוס: וירדפם. שתחלת נפילה ניסה: (טז) וגם את הנשים. של לוט שהיה צריך לפדותן: ואת העם. השבוים מבני סדום ואת אלה בקש מלך סדום מאברם באמרו תן לי הנפש: (יח) הוציא לחם ויין. לשבי המלחמה העייפים: והוא כהן. ולו היה נאה לברך: (יט) ויברכהו ויאמר

מלך

אבן עזרא

אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו : (כ) מגן. כמו נתן וכן עטרת תפארת תמגנך והמ"ם שורש ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק : (כב) הרימותי ידי. שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי. וטעם אל עליון כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן : (כג) אם מחוט. שממנו תופרין כל בגד. שרוך. העור הקושר הנעל: (כד) בלעדי. רק אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו: (א) במחזה. במראות הנבואה. וטעם אנכי מגן לך אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי

ויאמר צ"א וסי' כו' במס' רבתא : וברוך ז' ג' ר"פ וסי' וברוך אל עליון וברוך טעמך. וברוך שם כבודו לעולם. אנ"ך. וד' באמצע פסוק וסי' ברוך אתה בעיר. ברוך אתה בבואך. חי ה' וברוך צורי דשמואל. וחבירו דתהלים : מעשר ג' רפים וסי' ויתן לו מעשר. ולבני לוי הנה. ואל הלוים תדבר. וכל המעשרו' דכו' : אחר הדברים האלה ג' דס' וסי' היה דבר ה' כשך חמת. גדל המלך אחשורוש.

תולדות אהרן ברוך אל. נדרים שם: תן לי הנפש. נדרים שם. הרימותי ידי. סוטה ד עקידה שער ד'. קונה שמים. פסחים פז: אם מחוט ועד. סוטה יז חולין פט: בלעדי רק. חולין שם: אל תירא. עקרים פ' נו:

תרגום

וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם לַאֲל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: כ וּבְרִיךְ אֵל עִלָּאָה דִּי מְסַר סַנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב לֵיהּ חַד מִן עַסְרָא מִכּוֹלָא: חמישי
כא וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא סַב לָךְ: כב וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם אֲרֵימִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ אֵל עִלָּאָה דְּקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא: כג אִם מִחוּטָא וְעַד עַרְקַת מְסָנָא וְאִם אֶסַּב מִכָּל דִּי לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא עַתְרִית יָת אַבְרָם: כד בַּר מִדַּאֲכַלוּ עוּלֵמַיָּא וְחוּלַק גֻּבְרַיָּא דִּי אֲזַלוּ עִמִּי עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא אִנּוּן יְקַבְּלוּן חוּלָקְהוֹן: א בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָמָא דַּייָ לְאַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי

תורה

וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־
מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר
מִכֹּל: כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־
אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־
לָךְ: כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם
הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־
נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא
תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם:
כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים
וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר
אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם:
טו א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה
לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ

רשי

ועל הנסכים שיקריבו שם בניו : (יט) קונה שמים וארץ. כמו (תהלים קמו) עושה שמים וארץ על ידי עשייתן קנאן להיות שלו : (כ) אשר מגן. אשר הסגיר. וכן (הושע יא) אמגנך ישראל : ויתן לו. אברם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן : (כא) תן לי הנפש (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם : (כב) הרימותי ידי. לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן (בראשית כב) כי נשבעתי נשבע אני וכן (בראשית כג) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממנו : (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי : ואם אקח מכל אשר לך. וא"ת לתת לי שכר מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר (שמואל א ל) כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר (שם) ויהי מהיום ההוא ולמעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם: (א) אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמ' אחר סמוך אחרי מופלג. ב"ר אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את

בעל הטורים

בעל הטורים פסוקים בתורה שכתוב ברכה להקב"ה. ברוך ה' אלהי שם. וברוך אל עליון. ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם. ואקוד ואשתחוה ליי' ואברך. ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולנגד אמר ברוך. ובהם מאה תיבות כנגד מאה ברכות שבכל יום. ושבעה פסוקים כנגד שבעה ברכות שבשבת ויום טוב. ובחמשה מהם השם אצל ברוך כנגד חמשה חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה. ואם תצרף עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים: הרימותי ב' במסורת הכא ואידך כאשר הרימותי קולי ואקרא וזה שאמרו חכמים

ספורנו

ויאמר ברוך אברם לאל עליון. ראשונה ברכו ואח"כ אמר הנה בלעדי ברכתי לאברם הוא ברוך לאל עליון כמו שאמר ואברכך. קונה שמים וארץ. השמים והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי אינו להם סבה טבעית כמו שחשבו קצת בעלי המחקר אבל הוא פועל רצוני להם פועל בהם כרצונו : (כג) וברוך אל עליון. פועל זה שפעל להגביר אברם על אויביו הוא ברכ' לו ית' בו ישמח במעשיו באבוד רשעים ובעלוז צדיקים כענין שבחוהו כל האמים כי גבר עלינו חסדו : (כ) אם מחוט ועד שרוך נעל. כל אם שבמקרא כשלא יבא אחריו פועל תנאי יהיה במקום מלת שלא. אמר אם כן הרימותי ידי שלא מחוט ועד שרוך נעל אוכל ליתן לך שאין בידי כלום ושלא אקח מכל אשר לך. וכן אם יראו את הארץ שלא יראו אם אתם תבאו שלא תבאו. חי ה' אם יומת שלא יומת. חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח שלא אקח וזולתם רבים : (כד) בלעדי. אתה אמרת תן לי הנפש בלעדי תוכל לקחתו שאין אני מחזיק בו כלל. רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים זה בלבד אקח מכל אשר לך ההוצאה שנעשתה באכילת הנערים ואקח גם כן חלק האנשים אשר הלכו אתי. אבל ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ולא אתן אני להם חלק ולא אקח חלק בעדם אבל מעצמ' יקחו כמו ראשים : טו (א) אל תירא אברם. אל תירא שינקמו הד' מלכים ממך : שכרך. לא די

רמבן

מלך שלם ואין זה נכון כי גבול הכנעני מצידון יכלול כל ארץ ישראל וגבול בני שם במזרח ממשא רחוק מארץ ישראל אבל אם חלק נח לבניו הארצות ונתן לשם ארץ ישראל הרי זה כמחלק נכסיו על פיו וישבו בה בני כנען עד אשר ינחיל אותה השם לזרע אוהבו כאשר הזכרתי כבר. והוא כהן לאל עליון בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמוכה באלים יקרא הקב"ה אל עליון ועניינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי ומלכי צדק לא הזכיר השם אבל אברם אמר ה' אל עליון קונה שמים וארץ כתב רש"י קונה כמו עושה על ידי עשייתו קנאן להיות לו ואלה שני פנים הם ואולי כן הדבר שיבא לשון קנין בענין העשייה וכן כי אתה קנית כליותי שיכפול תסוככי בבטן אמי וכן הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך כי הלשון יאמר קנין בעשייה והפך אשר עשו בחרן קנו ומאשר לאבינו עשה והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו כי כל אשר לאדם יקרא קנינו ויקראו הגאון מקנה בעבור היותו עקר רכוש האדם ולשון חכמים המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו הבטה בהפקר קניא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו. וכן בכל מקום תבוא להם במקום זכיה כלומר שהוא שלו ולזה נתכוין אונקלוס שתרגם דקניניה ולא אמר קנה :

(כ) ויתן לו מעשר מכל. אברם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן ומלך סדום יצא לקראת אברם אל עמק שוה לכבודו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר והשיב לו כל רכוש סדום שהוא שלו וכל רכוש עמורה להשיב אותו לבעליו כי בכל בקש ממנו הנפש ובכל היתה טענתו שלא יאמרו הם העשירו את אברם ושאר המקומות הנזכרים לפי חרב הכו אותם ולא לקחו מערי המלכים רק רכוש סדום ועמורה כי בעבור שאבדו מלכיהם נשארו עזובות עריהם ויתכן שיהיה זה מה שאמר אם מחוט ועד שרוך ישאר בידי מכל הרכוש הבא אלי מכולכם ואם אקח מכל אשר לך ברכושך שנתת אתה לי :

וטעם הרימותי ידי אל ה'. לשון שבועה מרים אני ידי לאל עליון וכן כי נשבעתי נשבע אני לשון רש"י וכן מצאתי בספרי מצינו בכל הצדיקים שמשביעים את יצרן שלא לעשות. באברם הוא אומר הרימותי ידי אל ה' והנה הוא כלשון וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם ואונקלוס אמר ארימית ידי בצלו יאמר התפללתי אל ה' וכפי פרושות השמים אם אקח מכל אשר לך כלומר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם אקח. והנכון בעיני כי אמר הרימותי ידי אל ה' להיות הקדש וחרם לפניו אם אקח מכל אשר לך כי ההקדשות יקראו כן תרומת יד כלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה' ואמר כן בעבור שנתן ממנו מעשר כי כל אשר יקח מכל אשר לו יהיה תרומה לה' לא יהנה ממנו דבר ובע"ר עשאן תרומה כמה דאת אמר והרמות' ממנו תרומת ה':
(א) היה דבר ה' אל אברם במחזה. זכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה וטעם במחזה כטעם וכל העם רואים את הקולות ושודם לאודעי חן :

אל תירא אברם היה מתירא משני דברים א' המלכים פן ירבו צבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא

שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃ ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ׃ ו וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃

ד' בתורה · י' מ"ל כתו' בליש'. ב' · ב' לשרה אהקן · ב' אליהו · ג' מוקפים · ל'כס'.י"כמ"ל · י"ו · י"א · ל' חסר. ג'

תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא׃ ב וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מָא תִּתֵּן לִי וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלָד וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּי בְּבֵיתִי הוּא דַּמַּשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלָד וְהָא בַּר בֵּיתִי יָרִית יָתִי׃ ד וְהָא פִּתְגָמָא דַּייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יֵרְתִינָךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלִיד הוּא יֵרְתִינָךְ׃ ה וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתְּכֵי כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנִי כוֹכְבַיָּא אִם תִּיכוּל לְמִמְנֵי יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ׃ ו וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַּייָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ׃

רשי

את המלכים והיה דואג ואומר שמא נקבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם: אנכי מגן לך. מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד: (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה (שבת כה) ערירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא) ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשי' כך לשון ערירי חסר בנים ובלעז דושפנטי"ן. ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה) ולבי ער ועירירי לשון חרבן וכן (תהלים קלז) ערו ערו וכן (חבקוק ג) ערות יסוד וכן (ירמיה נא) ערער תתערער וכן (צפניה ב) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו (בראשית מא) ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמרא שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. הקב"ה חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו. דבר אחר במה אדע

אבן עזרא

עלי. ויו"ד ערירי כיו"ד אכזרי וסר ממלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם: (ב) משק ביתי. על משקל מכם והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו כטעם דבק בסגולה: ובן. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא וכן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר: (ד) ממעיך. כנוי לאבר בעבור היותו קרוב: (ו) צדקה. כמו וצדקה תהיה לנו וצדק ומשפט אחים רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אחרת

אדני יהוה ד' בתו' וסי' מה תתן לי. במה אדע. אתה החלות. אל תשחת עמך ונחלתך. ושאר אוריית' כתיב ה' אלהי': יצא כל בראשי' יצא במ"א יצא בצרי וסי' והנה דבר ה' אליו לאמר. וכל שאר אוריית' יצא במ"ב יצא וסי' ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה. הנה עם יצא ממצרים: ויוצא י"ב מלאים וסי' כו' במסר' רבתא: החוצה י"ו וסי' כו' במס' רבתא: השמימה י"א וסי' כו' במסר' רבתא: ויחשבה ג'

תולדות אהרן הוא דמשק. יומא כח: והנה בן ביתי. שבת קנו: כי אם אשר. שבת קנו: ויוצא אותו. שבת שם נדרים לב: הבט נא. עקידה שער לא: והאמין בה'. שבת כו עקידה שער ד' וספר הזוהר סוף פ' נשא:

בעל הטורים ז"ל שאשת פוטיפר נתכונה לטובה כמו שנתכון אברם לשם שמים. עירירי ב' במסורת הכא והידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין שהגלו לו גלות יהויכין שאברם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל. ויוצא אותו החוצה בגי' מאיצטגנינותו. כה יהיה זרעך פירוש כשיהיה לו עוד עשרי' וחמשה שנים כמנין כה יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרי' היה אברם בן חמשה ושבעים שנה. יהיה בגימטרי' עולה למנין שלשים לומר לך שאין דור שאין בו שלשים צדיקים. וכן נאמר כמנין יהיה צדיקים יהיו בזרעך שנאמר ויאמר לו כה יהיה זרעך. ויחשבה שלשה במסורת הכא ויחשבה לו צדקה והידך ויחשבה לזונה גבי תמר. ויחשבה עלי לשכור' גבי חנה. היינו דא"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדי' אותו ואין בו שהרי תמר בשביל שחשדה יהודה זכתה ויצאו ממנה פרץ וזרח שיצאו מהם מלכי' ונביאים. וחנה בשביל שחשדה עלי זכתה ויצא ממנה שמואל. בשביל שנחשדו לזונה ולשכורה נחשב להן לצדקה. אדוני אבי הרב רבינו אשר:

רמבן

זרע והבטיחו כי הוא יהי' מגן בעדו מהם ועוד יהי' שכר לכתו עם ה' הרב' מאד: (ב) **ויאמר** ה' אלהים מה תתן לי. הנה הצלתני מן המלכים אבל מן הכרת לא הבטחת אותי רק אמרת שתרבה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה לעולם הבא כי זה אין צורך להבטחה כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו אך בעולם הזה יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים על כן צריכים בטחון ועוד כי הרבה מאד לאמר שיזכה לשתי שלחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין עונש כלל ועוד כי ההבטחה למה שהיה מתירא ממנו וחזר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוב ויש עליך לשאול שכבר נאמר לו לאברם כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך יאמר עתה ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי: למה לא האמין בנבואה הראשונה כאשר יאמין בזאת. והתשובה כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בחטאם בשגגה וכתיב רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה והנה ראה עצמו בא בימים ולא נתקיימה נבואתו וחשב כי חטאיו מנעו הטוב ואולי חשש עתה פן יענש על הנפשות שהרג כדברי רבותינו וכלשון הזה אמרו בב"ר ויירא יעקב מאד ויצר לו מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה וכו':

מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. פירשו בו אני מת בלא בנים כטעם כי הולך האדם אל בית עולמו והנכון בעיני כי מתחלה יתאונן מה יהיה שכרי אחרי שאין לי בנים ואנכי הולך נע ונד בארץ נכריה יחידי כערער בערבה אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי ואחר כך אמר הן לי לא נתת זרע כאשר הבטחתני והנה בן ביתי הנזכר יורש אותי כי זקנתי ויבא עתי בלא זרע והנה אני ענוש ואבד שכרי אשר הבטחתני בו בראשונה:

(ד) **והנה** דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה. בעבור היות לו הבן היורש אחרי זקנתו לא הבטיחו רק על הירושה שלא ידאג כי זרעו יירשנו. וטעם והנה דבר ה' אליו כי עוד בפיו והנה בן ביתי יורש אותי ובא אליו פתאום דבר השם לא יירשך זה:

(ה) **ויוצא** אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו אל החוץ לראות את הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אברהם יש לו בן שרי לא תלד שרה תלד לשון רש"י. והנה אברם הוליד את ישמעאל אבל פירוש המדרש כי אברם מבקש בן יורש אותו כמו שאמר והנה בן ביתי יורש אותי והקדוש ברוך הוא אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך ולא מן האצטגנינות שלך אברם איט מוליד בן ליורשו אבל אברהם מוליד בן ליורשו ויתכן שהיה האצטגנינות על זיווגם שאברם ושרי לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש לומר שהיה כן גם בשרה אבל הקדוש ברוך הוא לא הבטיחו עתה בשרה וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם מסתפק בשרה שתלד:

(ו) **והאמין** בה' ויחשבה לו צדקה. פירש רש"י הקב"ה חשב לו צדקה וזכות על האמונה שהאמין בו ואיני מבין מה הזכות הזאת למה לא יאמין באלהי אמן

ספורנו

די שלא התמעטו זכיותיך בשביל מה שהצלתיך אבל עם זה יש שכר פעלתך זאת שגמלת חסד לאחיך וזולתו להציל גזולי' מיד עושקי: הרבה. בעולם הזה. מאד לחיי עולם כאמר' דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא מהם גמילות חסדים: (ב) מה תתן לי. בעולם הזה: ערירי. שאין לי בן ממלא מקומי בהנהגת ממוני כאמרו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד: ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר. שהוא עבד בלתי נודע בשמו אבל בשם עירו בלבד ואין ספק כי פעלות העבד בהנהגת הבית והממון שהן מיראה נבדלות הרבה מפעלו' הבן בהנהגתם שהן מאהבה: (ג) בן ביתי יורש אותי. אע"פ שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקום ישאר הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג ממון ויהיה בן ביתי המנהיג הוא היורש כמו שיקרה ברוב: (ד) לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך. כי הבן יצלח בהנהגת הממון בחייך. כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ויצחק משלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי: (ו) והאמין ביי'. בטח שיעשה מה שאמר בלי ספק אף על פי שהיה הדבר נמנע או רחוק אל הטבע: ויחשבה לו צדקה. האל ית' חשב זה הבטחון בו לצדקה וזכות לאברם ובזה הודיע שכשאמר אברם אחר כך במה אדע כי אירשנה לא חזר בו מאמונתו כלל שאם היה כן לא היתה אמונתו נחשבת לצדקה כלל כאמרו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו

אבן עזרא

אחרת : (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים . לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתיו ולא נאמר בחרן ואברם האמין בשם כי בנו יירשנו ועל ירושת הארץ בקש אות כאשר עשה גדעון ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי כי כלל כל נבואות הם על תנאי והנה לא חטא אברם בעבור שבקש לכרות אתו ברית : (ט) עז משולשת . יש אומרים ג' עזים והישר בעיני בת שלש שנים : ואיל . אח הכבש הגדול : וגוזל . בן יונה כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העולות וכל קרבן : (י) ויבתר . חתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר בין בתריו : ויתן איש בתרו . דע כי מלת איש כמו בעל וכן איש מלחמה והאיש גבריאל ופי' בעל כמו עלם הדבר וכן איש בליעל סמוך גם כן בהיות וביריעות אשה אל אחותה כתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה : הצפור לא בתר . התור והגוזל כי צפור שם כלל : (יא) העיט. עוף וכן העיט צבוע נחלתי : על הפגרים . על הגופות : וישב . בדגשות השי"ן תחת הנו"ן הנבלע כמו יגרש וישלח מהפגרים וכן ישב רוחו או השיב הפגרים להבריח העיט : (יב) ויהי השמש לבא . זה לנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר שהקיץ

רשי

אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות · (ט) עגלה משולשת . (ב"ר) שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יוה"כ הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה : ועז משולשת . רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד : ואיל משולש . אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד : ותור וגוזל . תור ובן יונה : (י) ויבתר אותם . חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו, את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר (ירמיה לד) העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש : ואת הצפור לא בתר . לפי שהעובדי גילולים נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר (תהלים כב) סבבוני פרים רבים וגו' . ואומר (דניאל ח) האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס . ואומר הצפיר השעיר מלך יון' . וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר (שיר ב) יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו ז' האומות כלים והולכים : ואת הצפור לא בתר . רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם : (יא) העיט . הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו (שמואל טו) ותעט אל השלל : על הפגרים . על הבתרים. ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיא נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש בתרים לפגרים שבתרי' תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל' פגר : וישב. לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו (תהלים קמז) רמז שיבא דוד בן ישי ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח : (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות : כי

ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יְהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה

ג' · כ' · ג'. ל' וא' והחוט המבולם · ל'. ה' · ל'. ג' דגמ' · ד' · ל' והד ישב רוחו · כל'הב' כמ"ד מ"ל

ז וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דִּי אַפֵּקְתָּךְ מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ׃ ח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה אֵידַע אֲרֵי אֵירְתִנַּהּ׃ ט וַאֲמַר לֵיהּ קָרֵיב קֳדָמַי עִגְלִין תְּלָתָא וְעִזִּין תְּלָת וְדִכְרִין תְּלָתָא וְשַׁפְנִינָא וּבַר יוֹנָה׃ י וְקָרֵיב קֳדָמוֹהִי יָת כָּל אִלֵּין וּפַלֵּיג יָתְהוֹן בְּשָׁוֵי וִיהַב פַּלְגָּא לָקֳבֵיל חַבְרֵיהּ וְיָת עוֹפָא לָא פַלֵּיג׃ יא וּנְחַת עוֹפָא עַל פַּגְלַיָּא וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם׃ יב וַהֲוָת שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁינְתָא נְפַלַת עַל אַבְרָם וְהָא אֵימָה קְבַל סַגִּי נְפַלַת

וסי' והאמין בה'. ויחשבה לזונה . ויחשבה עלי : במה ט' קמץ וסי' כו' במס' רבת' : בתוך ה' וס" ויבתר אותם . ומדותם מחוץ לעיר . ויהיו לישראל בתוך . וישם לפיד אחד . המתקדשים והמטהרים : ואת הצפור ג' דס' וסי' ואת הצפור לא בתר . ואת הצפור החיה יקח אותה. ולקח את עץ הארז : העיט ד' ב' קמץ וב' פתח וסי' וירד העיט על הפגרים . וקץ עליו העיט . העיט צבוע נחלתי ב' בפסוק אילן ב' פתחין :

תולדות אהרן ויאמר ה'. ברכות ז' תענית כז מגלה לא נדרים לב : קחה לי . מגלה שם עקרים פ' מה :

בעל הטורים במה אדע כי אירשנה . במה בא"ת ב"ש שי"ן ועולה לתשעון ארבע מאות לכך נגזר על בניו גלות ארבע מאות . חשבון במה אדע שנים שהם חמשים ושנים לא עבר איש ביהודה ובנעים שנה היו בגלות . ויהי השמש לבוא . ב' במסורת הכא ואידך ויהי השמש באה . כנגד שני מקדשים כדכתיב ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח ונחרכו . כי גר סופי

ספורנו

לדקותיו אשר עשה לא נזכרנה : (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת . כדי שאתה בעצמך תקנה אותה בחזקה : לרשתה . כדי שהבנים יירשוה ממך בתורת ירושה שאין לה הפסק : (ח) במה אדע. כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש : (ט) קחה לי עגלה . להיות ברית למען יהיה דברי גזר דין שים עמו שבועה שאינו מתקרע

רמבן

אמן והוא הנביא בעצמו ולא איש אל ויכזב ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה והנכון בעיני כי יאמר שהאמין בה' וחשב כי בצדקו של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים לא בצדקת אברם ובשכרו אף על פי שאמר לו שכרך הרבה מאד ומעתה לא יירא פן יגרום החטא ואף על פי שבנבואה הראשונה חשב שתהיה על תנאי כפי שכר מעשיו עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע האמין כי נכון הדבר מעם האלהים אמת לא ישוב ממנה כי צדקת ה' היא ואין לה הפסק כענין שכתוב בי נשבעתי נאם ה' יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב או יאמר כי אברם האמין שיהיה לו זרע יורש עכ"פ והקב"ה עוד חשב לו ההבטחה הזו שהבטיחו צדקה כי בצדקת ה' יעשה כן כמו אלהים חשבה לטובה וכן תחשב לו לצדקה דפנחס שחשב לו הבטחתו זו שבטח בשם במעשה ההוא לצדקה לדור ודור כי לעולם ישמור לו האל בעבורה צדקתו וחסדו כדרך לעולם אשמר לו חסדי :

(ז) **אני** ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. כבר פירשתי זה כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך את הארץ הזאת והנה עתה לא גזר שיתננה לו אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננו לו ולכן חשש אברם פן יהיה בירושת הארץ תנאי המעשים אע"פ שאמר לו פעמים לזרעך אתן את הארץ הזאת כי עתה לא יגזור המתנה כאשר גזר לו זרע ולכן אמר במה אדע כי אירשנה ואינו כשאלת מה אות וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא אבל בקש אברם שידע ידיעה אמתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה והקב"ה כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים :

(ט) **עגלה** משולשת ועז משולשת. פירש רבי אברהם בת שלש שנים אבל אונקלוס אמר שלש וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו ששנינו וחכמים אומרים עגלה בת שתים פרה בת שלש ורמז כי שלשה קרבנות מהן יקריבו לפניו זרעו העולה והחטאת והשלמים כי האשם כחטאת היא אין ביניהם לבד השם. ויתכן שיהיה טעם משולשת שיביא אותן רצופות ויהיה כל מין לבד וכן כי משולשות הנה שהיו הלשכות העליונות והתיכונות והתחתונות :

(י) **ויבתר** אותם בתוך לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה ורמז לו גם כן כי מאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף כי הגוזל בן יונה ואמר בו גוזל שלא הוכשרו במין ההוא אלא הקטנים ואע"פ שכל קטני העופות יקראו גוזלים שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הבין אברהם מעצמו המין הנבחר או הקריב בן יונה ברצונו והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק ואמורים והחטאת והאשם לחלביהן : **ואת** הצפור לא בתר נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו כי גם הם היו בברית אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל העוף הקרב נאמר לא יבדיל . ובבראשית רבה הראה לו הקב"ה שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף :

(יא) **וירד** העיט על הפגרים . לאכול אותם כמנהג העופות וישב אותם נרמז לו כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם :

(יב) **והנה** אימה חשכה גדולה נפלת. דרשו בו רמז לשעבוד ארבע גליות כי מצא הנביא בנפשו אימה ואח"כ בא בחשכה ואח"כ גדלה

נֹפֶ֖לֶת עָלָֽיו׃ יג וַיֹּ֣אמֶר לְאַבְרָ֗ם יָדֹ֨עַ תֵּדַ֜ע כִּי־גֵ֣ר ׀ יִהְיֶ֣ה זַרְעֲךָ֗ בְּאֶ֙רֶץ֙ לֹ֣א לָהֶ֔ם וַעֲבָד֖וּם וְעִנּ֣וּ אֹתָ֑ם אַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָֽה׃ יד וְגַ֧ם אֶת־הַגּ֛וֹי אֲשֶׁ֥ר יַעֲבֹ֖דוּ דָּ֣ן אָנֹ֑כִי וְאַחֲרֵי־כֵ֥ן יֵצְא֖וּ בִּרְכֻ֥שׁ גָּדֽוֹל׃

ג' לשון דין קמץ י"ד

עֲלוֹהִי: ג וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִלְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין: יד וְאַף יָת עַמָּא דְיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא

רש"י

(יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשרה כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' ויגר יצחק בגרר (תלים קה) ויעקב גר בארץ חם (בראשית נז) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ארבע גליות על שמעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר (שמות יב) וינצלו את

דן ג' לשון משפט וסי' דן אנכי. אין דן דינך למזור. דן דין עני ואביון: יצאו י"ד וסי' כו' במס' רבת'

אבן עזרא

שהקין ממחזה הנבואה: (יג) כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן. וטעם גר כמו הנרגיר שנכרת מן הסעיף ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה. עד סוף זה הקץ מהיום: (יד) אשר יעבדו. שיהיו להם עבדים: (טו) תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ. וטעם בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו

תולדות אהרן

ידוע תדע. שבת סט סוטה יא עקרים פ' מה: ועבדום וענו. ברכות ט' סוטה מז סנהדרין נט עדיות ב':

רמבן

החשכה ואח"כ הרגיש כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו אמרו אימה זו בבל חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית. גדולה זו מלכות אנטיוכס. נופלת עליו זו אדום. והיה הענין הזה לאברם כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת הארץ לזרעו לאחוזת עולם אמר לו כמצייר במתנתו שארבע גליות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו ואחרי כן הודיעו בבאור גלות אחרת שיגלו תחלה שהוא גלות מצרים שכבר נעשה בו כאשר פירשתי:

(יג) כי גר יהיה זרעך. זה מקרא מסורס ושיעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחוות לחפור פירות ולעטלפים וכן לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל וכן והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם ורבים כן. וענין הכתוב אע"פ שאני אומר לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה וגם יעבדום ועינו אותם. ור"א אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות ועינוי עד קץ ארבע מאות שנה וגם יעבדו מן היום הזה וא"כ הודיעו סוד הגאולה ולא הודיעו כמה ימי הגלות גם נכון הוא: וגם את הגוי אשר יעבודו וגם לרבות ד' גליות על שמעבדו את ישראל ל' רש"י, ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות ועינוי על עון אשר חטאו גם את הגוי אשר יעבודו אדין על החמס אשר יעשו להם והנכון בעיני כי טעם וגם אע"פ שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב וקנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם ושבו לממות את שמם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעתי כי הזידו עליהם והרב נתן טעם בספר המדע לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש בידוע ולא נתכנו דבריו אלא שאפילו גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלוני מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חוטא ומוטל נפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכ"ש שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבודו שיעבדו הגוי כלומר והם הלכו מעצמם למצרים. אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו בואלה שמות רבה משל לאדון שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יצערנו הלך ועשה אע"פ שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה האדון לבנו וגזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בחוזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו צרכיהם אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ע"כ ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל ועבדום וענו אותם אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו הלא הבה נתחכמה לו פן ירבה אינו בכלל עבדות ועינוי מלבד מה שהוסיפו בענוי עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב וירא את עניינו ואת עמלינו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תצא הגזרה על פי נביא יש בעושה אותה דינים כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר היה בלבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוין ועבירה היא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו שנאמר והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו' ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנצר מלך בבל לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור והנה זו ראיה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל והנה נבוכדנצר שמע כי הנביאים שם אחד קוראים אותו להחריב ירושלים והוא וכל עמו נצטוו על כך מפי הנביא כמו שכתוב לכן הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים וכתיב הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר ונתתי את הבית הזה כשילה והם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ואע"פ כן נענשו הכשדים כולם בסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שגם הוא נתכוין להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב והשבתי גאון זדים וגאון עריצים אשפיל וכתיב ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגומר וכתיב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתוב באומתו האומרת בלבבה אני ואפסי עוד ואמר בו חבקוק הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו' והנה זה בעונשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרע לישראל יותר מאד כמו שאמר בו קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד ונשמדה עירו לעולמים שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת

ספורנו

מתקרע כדבריהם ז"ל וכן ביאר משה רבינו באמרו לא בצדקתך כי ברשעת הגוים ה' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע אתה בא לרשת: (יג) ידוע תדע. הודיעו סבת איחור ירושת הבנים והיא כי לא שלם עון האמורי כי לא יצדק לגרש גוי מארצו עד שתתמלא סאתו. אמר אם כן ידוע תדע שאף על פי שאני נשבע לתת הארץ לבניך לא יהיה זה מיד: כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. עד אותו הזמן שישלם בו עון האמורי ועם זה הגיד קורות השעבוד והענוי העתידים אז לקצת דורות מזרעו בסבלותם כי אמנם זה לא קרה להם בדורות הצדיקים שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא התחיל השיעבוד אבל קרה כאשר העוו את דרכם כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וכל זה הגיד למען ידע דור אחרון בקבלה כי דבר ה' הוא ולא ייחסו הדבר לאלהו כענין הנביא באמרו ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. וכמו שאדין את בניך על רשעם בענוי ועבדות כמו כן אדין אותו

אבן עזרא

כמו זרעך : (טז) ודור רביעי. רובי המפרשים השתבשו בפי' דור והנה אמרו הקדמונים עברה דורות ומנאו אלף דור ובאיוב ארבעה דורות והנכון בעיני כי פי' דור כמו יושב. נדור באהלי רשע ומדתו הקן שידור אדם בחלדו ויש ארוך ויש קצר ודור רביעי אחר היות זרעו גר והטעם על מצרים וכן כתוב כי גר היית בארצו וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען : עון האמורי. מפורש בפסוק גדול שוי מנפוא. והזכיר אמורי בעבור תקפו והנה משה הרג המלכי' הגדולים והם מלכי האמורי וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע ויש ראיות אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו והמפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום : (יז) ויהי השמש באה. בתחלה שדנה לא באה וכן כתוב לבוא : ועלטה. חשך וריעו ביחזקאל והטע' כי הלילה משוך או פירושו אחר בוא האור הנראה בעבים : והנה תנור עשן. כדמות תנור העול' עשן ממנו ובתוכו לפיד אש : בין הגזרים. בין הבתרים וזאת היא השבועה וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: (יח) מנהר מצרים. והוא שיחור ולא היאור: (יט) וקיני וקנזי וקדמוני. מבני כנען ויש להם שני שמות : והרפאים. זה שכתוב ארץ רפאים תחשב ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים היו לכנען ואחר שהזכיר השם יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל וכן יהודה וישראל רבים אף על פי שיהודה וישראל הוא

אונקלוס

סָגִי׃ טו וְאַתְּ תִּתְכְּנֵשׁ לְוָת
אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר
בְּסֵיבוּ טָבָא׃ טז וְדָרָא
רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי
לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה
עַד כְּעַן׃ יז וַהֲוָה שִׁמְשָׁא
עָלַת וְקַבְלָא הֲוָה וְהָא תַנּוּר
דְּתָנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁא דִּי
עֲבַרָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃
יח בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם
אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ
יְהָבִית יַת אַרְעָא הָדָא
מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא
רַבָּא נַהֲרָא דִפְרָת׃ יט יַת
שַׁלְמָאֵי וְיַת קְנִזָּאֵי וְיַת
קַדְמוֹנָאֵי׃ כ וְיַת חִתָּאֵי וְיַת
פְּרִיזָּאֵי וְיַת גִּבָּרָאֵי׃ כא וְיַת
אֱמוֹרָאֵי וְיַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת
גִּרְגָּשָׁאֵי וְיַת יְבוּסָאֵי׃ א וְשָׂרַי
אִתַּת אַבְרָם לָא יְלִידַת לֵיהּ
וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ

בראשית

טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם
תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר רְבִיעִי
יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי
עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה
הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר
עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא
כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר
מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃
יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת
הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־
הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־
הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי
וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ
שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃

ואתה י"ת בטעם תברין וסי' כמס' רבת' : ודו"ר ב' דסמי' וסי' דור רביעי ישובו. דור הולך ודור בא : ישובו ל' מ"ל בתו' וכל נבי' וכתובים דכו' במ"ז חסר וסימן והיה במות השופט. והעם ישבו אחריו אך לפשט. ישבו המה אליך ואתה לא תשוב. כי ישבו אלי בכל לבם דירמיה. אחר ישבו בני ישראל ובקשו. ישבו ישבי בצלו. ישבו יבשו רגע : מנהר ב' וסי' מנהר מצרים. ונסע מנהר ההוא : ואת האמורי ד' וסי' ואת היבוסי ואת האמורי ואת הכנעני. ואת האמורי ואת הכנעני דבראשית. וחברו דד"ה. ויגרש ה' כל העמ': הקדמני ג' חסרים וסי' את הקני יאת הקניזי. כאשר יאמר משל הקדמוני. פניו אל הים הקדמוני : ולה ד' ג' קמצים וחד פתח וסי' ולה שפחה מצרית. ולה אמר עלי לשלום. ולה שתי פיות. דאהוד. ולה גפים ארבע פתח :

רש"י

את מצרים : (טו) ואתה תבא. ולא תראה כל אלה : אל אבותיך. אביו עע"ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה : תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו וכו ביום מרד עשו : (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתי' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה : כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנ' (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה : (יז) ויהי השמש באה. כמו (בראשית מב) ויהי הם מריקים שקיהם (מלכים ב' יג) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה : השמש באה. שקע' : ועלטה היה. חשך היום והנה תנור עשן וגומר. רמז לו שיפלו בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באלף היה מבואר כשהיא שוקעת. וא"א לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך. וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך. כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבקר היא שבה : (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה (ב"ר) : הנהר הגדול (הוא פרת). לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת • משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחור וישתחוו לך : (יט) את הקיני. [ב"ר] עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום מואב ועמון והם קיני קניזי קדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם : (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנא' בה (דברים ג) ההוא יקרא ארץ רפאים : (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר :

אולי

תולדות אהרן ואתה תבוא. ברכות סד מ"ק כט: ביום ההוא. (נדרים לא) : ודור רביעי. עדיות פ"ב :

בעל הטורים תיבות עולה למנין רד"ו. ודור ב' במסורה. הכא ודור רביעי ישובו הנה ואידך דור הולך ודור בא פי' דור הולך כי עדיין יצאו בניך מהארץ ודור אחר בא לרשת את הארץ. ודור רביעי ישובו הנה. דור שנים יהיו שמה ואז ישובו הנה. ועלטה היה והנה תנור ראשי תיבות בהפך תוהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו : ושרי. ב' במסורה ושרי אשת אברם. ושרי בישככר עם דבורה. מלמד שהיתה חשובה כאמהות : ולה ארבע במקרא ולה שפחה מצרית. ולה שתי פיות. ולה אמר עלי לשלום. ולה גפין ארבע בחיה שראה דניאל וזהו שדרשו ותלך ותתע שחזרה לגלולי אביה. וסיוע ולה שתי פיות שחזרה לה פה אחר להודות לע"ג וכיון שעשתה תשובה חזר ולקחה כמו שאמרו קטורה זו הגר וזה הוא ולה אמר עלי לשלום ולה גפין

רמבן

אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבצו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב כי נקמת ה' היא נקמת היכלו וכתיב חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי על יושבי כשדים תאמר ירושלים לכן כה אמר ה' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך ופסוקים רבים כאלה :

(טו) **ואתה** תבא אל אבותיך בשלום. ולא תראה כל אלה לשון רש"י ואינו נכון כפי פירושו שאמר כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע ומשנולד יצחק נאמר בו ויגר אברהם בארץ פלשתים ויגר יצחק בגרר אם כן גם הוא בכלל הגזירה אבל טעמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יגיעך שום עונש דבר מאתי אע"פ שאני גוזר על בניך עונשים בעבדות ועינוי :

(טז) **ודור** רביעי ישובו הנה לאחר שיגלו למצרים יהיו שלשה דורות וכן היה יעקב גלה נא וחשוב דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה לשון רש"י ואיננו נכון כלל והנכון בעיני כי דור רביעי לאמורי במשלים שעונו כי מיום הגזירה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם : עון האמורי. הזכיר התקיף שבהם אשר כגבה ארזים גבהו ולא יוכלו לו עד שתתמלא סאתו ועונותיו ילכדנו ועוד כי הוא הנלכד להם אשר הורישו בתחלה :

(יז) **והנה** תנור עשן ולפיד אש. ראה כאלו תנור עשן טעו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין עשן גדול ואש מתלקחת והעשן הוא הענן והערפל הנזכר במתן תורה ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם ודבריו שמעת מתוך האש וכתוב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והוא הברית אשר היתה אתו מעולם וזה טעם כרת ה' את אברם ברית כי הקב"ה בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין :

(יח) **ביום** ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. הנה הקב"ה הבטיח את אברהם במתנת הארץ פעמים רבים וכולם לצורך ענין בבואו בארץ מתחלה אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת ולא באר מתנתו כי אין במשמע רק במה שהלך בארץ עד מקום שכם עד אילון מורה ואחרי כן כשרבו זכיותיו בארץ הוסיף לו : שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך כי ראות האדם איננו למרחק רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרוחות או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבינו והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד ולזרעך עד עולם ושירבה זרעו כעפר הארץ ובפעם השלישית באר לו תחומי הארץ והזכיר לו כל העמים עשרה אומות והוסיף לכרות לו ברית עליהן שלא יגרום החטא וכאשר צוהו על המילה אמר לו לאחזת עולם לאמר שאם יגלו ממנה עוד ישובו וינחלום והוסיף והייתי להם לאלהים שהוא בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל

רשי

(ב) אולי אבנה ממנה. ללמד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. (ב"ר) לרוח הקדש שבה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליטא אחרת (יבמות ס"ד): לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה (ב"ר): ותקל גבירתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתרה כסתרה נראית צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונ' (ב"ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו'. ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך (ר"ל נוכח לנקב') שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה

אבן עזרא

(ב) אולי אבנה. מגזרת בן ועוד יסכן שהבן הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד ובן חסר ה"א וכן כל חי האחר או פעל עבר: וישמע אברם. אמר לה כן: (ג) מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מי' שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: (ד) ותקל. הנח הנעל' אשר בין האו' המשרת ואות השרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל: (ז) וימצאה. מלה זרה כי המשפט כמו ויפגאה: אי מזה. כמו איה וכן אי הבל. וטעם מזה מקום כאלו אמר אי מזה מקום באת: (ח) בורחת. נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו וכן בורח' כל העיר והיא נפורחת ברחת ובמזרה וכן

מקרא

ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם
הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־
נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה
מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃
ג וַתִּקַּח שָׂרַי ׀ אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־הָגָר
הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים
לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן
אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃
ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה
וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי
אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי
שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה
וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי
וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ
הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח
מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־
עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ
שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־
מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי

ל' ומד ואבנה. שמיעה לקול יי"ז. ב'. ב'. ל'. ד'. ב' ושארי. ל'. ל' מ"ל כתו' נקוד יו"ד. בעיניך ב' א' פתח וא' קמץ. ג'. ב' קמץ לחסות

אונקלוס

הָגָר׃ ב וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְמֵילַד עוֹל כְּעַן לְוָת אַמְתִי מָאִים אִתְבְּנֵי מִנַהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרָי׃ ג וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יָת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַהּ מִסּוֹף עֲסַר שְׁנִין לְמִתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהַבַת יָתַהּ לְאַבְרָם בַּעְלַהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ ד וְעַל לְוָת הָגָר וְעַדִּיאַת וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלַּת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינַהָא׃ ה וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי לָךְ וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלֵּית בְּעֵינַהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ ו וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא אַמְתִיךְ בִּידִיךְ עֲבִידִי לַהּ כִּדְתַקִּין בְּעֵינַיְכִי וְעַנִּיתַהּ שָׂרַי וַעֲרַקַת מִן קֳדָמַהָא׃ ז וְאַשְׁכְּחַהּ מַלְאֲכָא דַייָ עַל עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא עַל עֵינָא בְּאוֹרְחָא דְחַגְרָא׃ ח וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי מְנָן אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ אָזְלָא וַאֲמַרַת מִן קֳדָם שָׂרַי

מסורה

וישמע אברם לקול. שמיעה לקול י"ז וסימן כו' במס' רבתא: לשבת ב' ואינון באורייתא וסימן לשבת אברם. לשבת ער: גברתה ד' וסימן ותקל גברתה בעיניה. ותאמר אל גברתה אחלי אדני. כעיני שפחה אל יד גברתה. והד כשפחה כגברתה: חמסי ב' וסי' ותאמר שרי אל אברם חמסי. חמסי ושארי: אנכי נתתי ג' וסי' אנכי נתתי שפחתי. ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה. והיא לא ידעה: וביניך. נקוד על י' בתרא חד מן י' נקודות בתורה וד' בנביאים וא' בכתובים וסי' כו' במסרא רבתא: על העין ב' וסי' וימצאה מלאך יי. ויהי כראות את הנזם: באת ב' בקמץ וסי' אי מזה באת. אשר באת לחסו':

תולדות אהרן מקץ עשר שנים. יבמות סד (יבמות ז): ותאמר שרי. ראש השנה יז בבא קמא צג: ויאמר הגר. בבא קמא צג:

בעל הטורים

בעל הטורים ארבע איירי גם כן במלכות ישמעאל: לשבת ג' במסרה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען. אשר נטה לשבת ער מי שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה דהיינו לשבת ער ישא אחרת. ואין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען פירוש כשישב ער בארץ כנען: הרתה ב' פעמים בפרשה מכאן רמז לפרש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה. חמסי שנים במסורת חמסי עליך. חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון. מקיש שרה לציון נאמר בשרה כי שרי עקרה. ולציון עקרה. ומה שרי הכניסה צרה אף ישראל שע"ג שן צריכן: על עין המים. ב' במסורת וימצאה מלאך ה' על עין המים. הנה אנכי נצב על עין המים. שטוב הוא להתפלל על המים כדכתיב מקול מחצצים בין משאבים

רמבן

ומזל או שר משרי מעלה כאשר יתבאר עד בתורה ואמר הכתוב בפעם הראשונה לזרעך אתן בלשון עתיד וכן בשנית כי עד עתה לא נתנה אליו כולה ולפיכך אמר לו מתנה אבל בשלישית בשעת הברית אמר לזרעך נתתי לאמר שיכרות לו ברית על המתנה שכבר נתן לו וכן בשעת המילה כשאמר לאחזת עולם אמר לו ונתתי לך בעתיד ורש"י כתב לזרעך נתתי אמירת הגבוה כמו שהיא עשויה ואין צורך במקום הזה:

(ב) **וישמע** אברם לקול שרי. לא אמר הכתוב ויעש כן אבל אמר כי שמע לקול שרי ירמוז כי אע"פ שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי וגם עתה לא נתכוין שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ואמר עוד ותקח שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו והזכיר הכתוב שרי אשת אברם לאברם אישה לרמוז כי שרי לא נתייאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה ממנו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך אמר לו לאשה שלא תהיה כפילגש רק כאשה נשואה לו וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה:

(ג) **מקץ** עשר שנים מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה י' שנים ולא ילדה חייב ליטא אחרת. לשבת אברם בארץ כנען מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל לשון רש"י. והטעם הזה איננו יפה שישיבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה עולה לשום אדם בעולם ומשנה שנינו בה בכל אדם היא ואם היה מפני ההבטחה הא לאברם היתה עולה לשאר האנשים וכבר טעו בה ג"כ מן המפרשים טעות אחרת שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ולא שישא אחרת ואין הענין כן אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ ישראל שנותנין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יבנו וכן עשו אברהם ושרה אשתו מעת בואם שם.

(ו) **ותענה** שרי ותברח מפניה. חטאה אמנו בענוי הזה וגם אברהם בהניחו לעשות כן ושמע ה' אל עניה ונתן

ספורנו

אותו הגוי שישעבד בהם: **טז**: (ב) הנה נא עצרני יי' מלדת. אע"פ שאמר לתת לך זרע כאמרו לזרעך אתן את הארץ הזאת לא אמר שיהיה לך אותו הזרע ממני: אולי אבנה ממנה. אולי קנאת הירך תעורר הכח לפעולותיו ויתחזק להשיג זרע לקול שרי. נמה לבבו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קבל דבריה. לא להתענג במשגל האשה: (ה) חמסי עליך. שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה אותי מפני שהתעברה ממך: (ו) שפחתך בידך. שאינה משוחררת ממך: ותענה שרי. כדי שתכיר שהיא משועבדת ולא תבזה עוד את גברת לאות שכן יקרה לכל מבזה ישראל כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: (ז) וימצאה מלאך ה'. מגלה אותה מוכנת למראות אלהים וכן נראה לה: על עין המים. מתפללת כמו שבאר באמרו כי שמע ה' אל עניך: על העין. על אם הדרך וכשים שני דרכים יקראו עינים ומקום התחלת השני דרכים יקרא פתח עיני' והוא הנקרא אצל רבותינו ז"ל פרשת דרכי': בדרך שור. הוא חגר כמו שת"א והיא עיר בגבול א"י או חוצה לו כמ"ש ז"ל בגיטין הודיע כי היה בדעת' לגאת אז מא"י: (ח) אי מזה באת ואנה תלכי. כלו' הביטי וראי מאיזה מקום

אבן עזרא

וכן יודעת איש בעבור אותיות הגרון שהם אהח"ע וכן משפט הלשון אין זר אתנו: (יא) הנך. לנקבה כי הן מלת ענין כמו עם ומשקלו עמך: ישמעאל. בהעלם האל"ף להקל על הלשון: (יב) פרא אדם. חפשי בין האדם כטעם מי שלח פרא חפשי והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו ויש אומר פרא ואדם כמו שמש ירח עמד זבולה. ובעבור שהוא פרא ידו בכל ובעבור שהוא אדם ויד כל בו והנכון בעיני שיהיה בן האדם כפרא שינצח הכל בכחו ואח"כ ויד כל בו וכן מפורש בדניאל כי הוא החיה הרביעית: ועל פני כל אחיו. שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים: (יג) אל ראי. על משקל ראה עני כטעם אל מראה: הגם הלום. כמו עתה והנכון שהוא כמו פה וכן הבא עוד הלום איש והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעיני כי הוא ראי תמיד: (יד) באר לחי. לאשר יהיה חי לשנה האחרת כטעם כה לחי כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם:

אל

רשי

מזה אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. צווי הוא כמו שיאמר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכן. שיהיה זרעו גדול (ב"ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמץ שהוא שם דבר אלוה הרואה בעלבון של עלובין (ס"א ד"א אתה אל ראי ששמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלום. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים. ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד' זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגומר. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב:

אני

תרגום אונקלוס

רִבּוֹנְתִּי אֲנָא עָרְקַת :
ט וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ
תּוּבִי לְוָת רִבּוֹנְתִּיךְ
וְאִשְׁתַּעְבְּדִי תְּחוֹת יְדָהָא :
י וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ
אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יָת בְּנַיְכִי דְּלָא
יִתְמְנוּן מִסְּגֵי : יא וַאֲמַר לַהּ
מַלְאֲכָא דַייָ הָא אַתְּ מְעַדְיָא
וְתֵלְדִין בַּר וְתִקְרִין שְׁמֵיהּ
יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי קַבֵּיל יְיָ
צְלוֹתִיךְ : יב וְהוּא יְהֵא מְרוֹד
בַּאֲנָשָׁא הוּא יְהֵא צָרִיךְ
לְכוֹלָּא וְאַף כָּל בְּנֵי אֲנָשָׁא
יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְעַל אַפֵּי
כָּל אֲחוֹהִי יִשְׁרֵי : יג וְצַלִּיאַת
בִּשְׁמָא דַייָ דְּאִתְמַלַּל עִמַּהּ
אֲמֶרֶת אַתְּ הוּא אֱלָהָא חָזֵי
כּוֹלָּא אֲרֵי אֲמֶרֶת אַף אֲנָא
שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר דְּאִתְגְּלִי לִי : יד עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא
בֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחֲזִי עֲלַהּ הָא בֵּין רְקַם וּבֵין
חַגְרָא : טו וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם
שׁוּם בְּרֵיהּ דִּילֵידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל : טז וְאַבְרָם בַּר
תְּמָנַן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלֵידַת הָגָר יָת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם :

מקרא

שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת׃ ט וַיֹּאמֶר
לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ
ג' וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר לָהּ
כ' כהו מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ
וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ
ג' והסר. ד' יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת
שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־
ל"ג ר"פ. ו' עָנְיֵךְ׃ יב וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ
ז' דגש בַּכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו
יִשְׁכֹּן׃ יג וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה
ל' חטף קמץ הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה
י"ב וחס' בליש הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי׃ יד עַל־כֵּן
י' קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־
ג' קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד׃ טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם
כל שם קמץ כב מנו' פתחי' בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־
וסימן אברם אברהם נטר קרתא דבריה יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ טז וְאַבְרָם בֶּן־
בוכרא שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־
הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ ס

ברחת חד פתח וחד קמץ וסי' אנכי ברחת. ברחת כל העיר. בתר' קמץ: ויאמר לה מלאך ה' ג' דסמיכי וסי' שובי אל גברתך. הנך הרה. הרבה ארבה: וילדת ג' וסי' ויאמר לה מלאך ה'. כי הנך הרה וילדת בן ומורה. ויאמר לי הנך הרה וילדת בן: וקראת ד' ורפין וסי' כו' במסר' רבתא: והוא ל"ג ר"פ וסי' כו' במסרה רבתא: פרא ו' וסי' והוא יהיה פרא אדם. פרא למוד מדבר. פרא בודד לו. מי שלח פרא חפשי. היגהק פרא. ועיר פרא: בכל ז' דגשים וסי' כו' במסרה רבתא: הלם י"ב חסרים וסי' כו' במסרה רבתא: ראי ו' בחולם וסי' הגם הלם. על כן קרא לבאר. ויצחק בא מבא. וישב יצחק עם באר לחי. והוא אדמוני וטוב ראי. לא תשורני עין ראי. וחד אל ראי בחטף קמץ: ויקרא אברם שם כל שם קמץ במ"ו פתחי' וסי' ויקרא אברם שם בנו. ויקרא אברהם שם בנו. על שם שמר אדני ההר שמרן. וגם שם עיר המנה. מה שמו ומה שם בנו. ויהי שם בנו הבכור יואל:

תולדות אהרן וקראת שמו ישמעאל. (ברכות ד): ואברם בן. מגלה יז:

בעל הטורים שם יתנו צדקות ה'. וכן התפלה נמשלה למים דכתיב שפכי כמים לבך: בורחת שנים במסורה הכא ואידך מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר מפני ששרה הבריחה את ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפני כי רובי קשת הוא ישמעאל כדכתיב ויהי רובה קשת: וקראת ד' במסורה וקראת שמו ישמעאל. וקראת אתכם הרעה. וקראת שמו עמנואל. וקראת ישועה חומותיך. שעל ידי קריאת ישמעאל קראת הרעה אבל על ידי קריאת עמנו אל קראת ישועה:

ספורנו

מקום נסעת כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת בחוצה לארץ אל מקום אנשי רשע: אנכי בורחת. איני הולכת אל מקום מכוון מאתי אלא יצאתי כדי לברוח: (ט) והתעני. להורות לעתיד על דרך ירא ויזר כי כן יסד המלך: (יא) פרא אדם. פרא הוא חמור הבר אמר שיהיה חמור במזגו מצד האם המצרית ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו ויגדל וישב במדבר ושיהיה אדם מצד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה: (יג) ותקרא שם ה'. הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל כי בזה יכוין המתפלל לאל ית' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד וכן קראתי שמך ה' וכן ושמואל בקוראי שמו וכן כי שם ה' אקרא. אמר אם כן שכאשר התפללה סדרה שבח האל ית' שדבר אליה באמרה: אתה אל ראי. אתה אל של ראייה בכ"מ לא בביתו של אברם בלבד כאמרם ז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה: (טו) שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל. כי מצד שניהם היה ראוי לזה השם מצד אברם שהתפלל עליו אח"כ ונאמר לו ולישמעאל שמעתיך ומצד הגר בדבר המלאך:

וירא

רמבן

ונתן לה שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העינוי: (ט) **שובי** אל גבירתך והתעני תחת ידיה. צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה רמז כי לא תצא לחפשי ממנה כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (יא) **וקראת** שמו ישמעאל. הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויעננו או שסרתה עליו רוח הקודש כדברי רש"י וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראנו כן והיא יראה בעבור היותה פילגש לקרוא שם לבן אדוניה וגלתה לו הענין ואברם קיים דבר ה' אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה: (יב) **פרא** אדם לשון רש"י אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת. ידו בכל ליסטים ויד כל בו הכל שונאין אותו ומתגרין בו. והנכון כי פרא אדם סמוך שיהיה איש פרא למוד מדבר יצא בשאפו מאחר לטרף ויטרוף הכל והכל יטרפו והענין על זרעו שיגדל ויהיו להם מלחמות עם כל העמים ור"ל אשר ידו בכל שינצח מתחלה כל הגוים ואחר כן יד כל בו שינוצח בסוף ועל פני כל אחיו שהם בני קטורה ישכון שיגדל זרעו מהם:

אל

יז א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־
תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא
יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה
תָמִים׃ ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ
וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ ג וַיִּפֹּל
אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים
לֵאמֹר׃ ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ
לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד
אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם
כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃
ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ
לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ שביעי

כל חו' סו"א כמ"א קמ' · ל' י"ז מ"ל כתו' כל' זכר · ל' וח' אב כ"א · ג' ב' מ"ל וחד חס' · ב' וכעין ד'

א וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין
וּתְשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ
לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֵל
שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי
שְׁלִים׃ ב וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין
מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ
לַחֲדָא לַחֲדָא׃ ג וּנְפַל אַבְרָם
עַל אַפּוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ
לְמֵימָר׃ ד אֲנָא הָא גְזַר
קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סְגֵי
עַמְמִין׃ ה וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד
יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ
אַבְרָהָם אֲרֵי לְאַב סְגֵי
עַמְמִין יְהַבְתָּךְ׃ ו וְאַפֵּישׁ
יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִנָּךְ
לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין
בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן׃

רשי

(א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין: התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי. היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכ"ז שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה ואוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין איבריך: (ב) ואתנה בריתי. ברי' של אהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מצוה זו: (ג) ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפילו רי"ש שהיתה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנא' (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו

אבן עזרא

(א) אני אל שדי. שם התאר וטעמו תקיף וכן כקול שדי וטעמו כטעם ושית על עפר בצר ושדי על משקל גדי דוי ורבים פירשוהו מגזרת שודד שהוא מנצח ומתגבר וטעם להזכיר השם הזה בפרשה הזאת לירא אברהם וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות והמבין סוד השם יאמין: והיה תמים. שלא תשאל למה המילה: (ה) אברהם. עם תוספת הרי"ש אביר המון גוים ולא בא השם לחסר ממנו אות כ"א להוסיף ושרה

ואתנה כל אורי' ונביאים ואתנה בשבא במ"א ואתנה קמ'. ואתנה את חלוים. וכל כתו' דכו' ואתנה קמ' במ"א ואתנה בשבא. שאל מסני ואתנה גוים: אותך י"ז מלאים בתו' בלשון זכר וסי' כו' במסרא רבתא: ולא יקרא ב' דס' וסי' את שמך אברם. ולא יקרא למקום הזה: יצאו ד' וסי' ומלכים ממך יצאו. ומלכים מחלציך: מהרסיך ומחרביך. והנשיא בתוכם. וחד מבית שכם ויצאו.

ג

תולדות אהרן אני אל שדי. חגיגה יב: התהלך לפני. נדרים לא: לב מכות כד: ואתנה בריתי. נדרים לב (יבמות א): והיית לאב. נדרים שם: ולא יקרא. ברכות יג נדרים שם (ברכות ד בכורות סד): והיה שמך. ברכות שם נדרים שם: כי אב המון. שבת קה:

רמבן

(א) אל שדי. שני שמות כל אחד תואר לעצמו ופירוש אל תקיף מלשון אילי מואב ופי' שדי אמר רש"י שיש די באלהותי לכל בריה. ובספר מורה הנבוכים פי' הרב כלומר שאינו צריך במציאות מה שנמצא ולא בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו מספיק בעצמה. ור"א פירשו בשם הנגיד ז"ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשדד מערכות השמים וזהו הנכון כי הוא מדת הגבורה מהנהגת העולם שיאמרו החכמים בה מדת הדין של מטה. וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד חרב ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקתי ובפרשת והיה כי תבא בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תנצח מערכת המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים ע"י משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו. ולכן אמר עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה' עמו וברצונו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל. ודע וראה כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה' רק בצירוף השם הכתוב באלף דלת או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בעניניו אלהים. וכן יאמר ה' אלהי השמים ואמר ה' יראה על מקום המקדש העתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תזכה תבין זה כולו ממה שאמרו במסכת יבמות כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה. ולפיכך אמר ישעיה ואראה את ה' ומשה נסתכל באספקלריא המאירה ולפיכך אמר כי לא יראני האדם וחי וראה את ה' כתוב באלף דלת ועוד אזכיר זה בפרשת וארא אם ירצה אלהים בעניי:

התהלך לפני. ללכת בדרך אשר אורה אותך כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו כי המצוה לאחוז דרכו קודם שיורנו יאמר התהלך לפני והבא אחרי המצוה יאמר אחרי ה' תלכו והענין בשניהם ללכת אחרי השם לירא ממנו לבדו ולעשות מה שיצוה:

והיה תמים. מצוה אחרת עוד בענין הזה כטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך אחרי אזהרת השם לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו' והענין בשניהם שיאמין בלבו כי הקב"ה לבדו הוא בעל היכולת בתחילה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל ולא ישמעו אל מעוננים ואל קוסמים או למנחש ומכשף ולא יאמין שיבאו דבריהם על כל פנים אבל יגזור בלבו שהכל ביד עליון שהוא אל והוא אל שדי עושה טובה שלא היה במזל ומביא רעה בהיות המזל טוב ויפר כפי שיתהלך האדם לפניו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וזהו שאמרו לא מאצטגנינות שלך וכו' ורש"י פירש והיה תמים היה שלם בכל הנסיונות ור"א אמר שלא ישאל על המילה למה והוא כטעם יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש. והנכון מה שפירשתי:

וטעם ויפול אברם על פניו לכוין דעתו לנבואה וכאשר השלים לו נבואת המצוה במילה קם אברהם ועמד ובא אליו הדיבור שנית מן השמים ואמר לו שרי אשתך וגו' וחזר ונפל על פניו לכוין דעתו והתפלל על ישמעאל כדרך ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו' וכן ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם:

(ד) הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. הוא ברית המילה אשר יפרים זאת אות הברית ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים וברוך השם אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים הוה את אברהם לבא בבריתו להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש:

(ו) ונתתיך לגוים. לשון רש"י ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה ולא היה לו מבשר עליו. ואינו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו והוא אינו מקיים המילה וגם לא נצטוה עליה כמו שדרשו בסנהדרין כי ביצחק ולא כל יצחק אבל ישראל לבדם יקראו גוים ועמים וכן

ספורנו

יז (א) וירא ה'. המראה בכ"מ היא מדרגה למטה כן הנבואה ועל זה אמר ושמי ה' לא נודעתי להם: אני אל שדי. אני הוא שיש די במציאותי לפעולה המיוחדת לי והיא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הבורא בפעלו שיהיה זולתו שום נמצא במציאות והספק זה יקרה לכל נמצא זולת הבורא כי אמנם יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעל בו. ומזה יתחייב במופת ראייה מציאות הבורא ויחודו ושלמות פעלו על כל פועל זולתו אצל כל מתבונן וכל זה הורה האל ית' לאבות. אמנם מופת סבה על הבריאה היוצא מן השם המיוחד לא הודיע עד משה רבינו באמרו וארא וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם: התהלך. בכל אשר תפנה שם: לפני. כמסתכל בי לדעת דרכי כפי האפשר אצלך כענין שויתי ה' לנגדי תמיד: והיה תמים. וקנה השלמות האפשר למין האנושי השכל וידוע אותי בידיעת דרכי ובהדמותך אלי כפי האפשר אצלך כי אמנם פעולת כל נמצא תורה על צורתו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך וזה הוא השלמות האחרון למין האנושי והמכוון מאת האל ית' בבריאה באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ב) ואתנה בריתי ביני ובינך. ובאופן זה אקים ברית אתך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי תלמדם: (ג) ויפול אברם על פניו. לקבל עליו ולהודות לאל ית' על הברית שאמר: (ד) אני הנה בריתי אתך. אני הנני עושה עתה מה שאמרתי להקים הברית: (ה) והיה שמך אברהם. מעכשיו: כי אב המון גוים נתתיך. כי ענין זה השם מתחיל היום שכבר נתתיך לאב המון גוים ולפיכך לא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן היה בשם ישראל כי אמנם עקר ענין שם ישראל היה לעתיד לבא כמו שיתבאר במקומו: (ט) ואתה את בריתי תשמור. וכמו שאני הנה בריתי אתך אתה

ז וְהֲקִמֹתִ֨י אֶת־בְּרִיתִ֜י בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֗ךָ וּבֵ֨ין זַרְעֲךָ֧ אַחֲרֶ֛יךָ לְדֹרֹתָ֖ם לִבְרִ֣ית עוֹלָ֑ם לִהְי֤וֹת לְךָ֙ לֵֽאלֹהִ֔ים וּֽלְזַרְעֲךָ֖ אַחֲרֶֽיךָ׃
ח וְנָתַתִּ֣י לְ֠ךָ֠ וּלְזַרְעֲךָ֨ אַחֲרֶ֜יךָ אֵ֣ת ׀ אֶ֣רֶץ מְגֻרֶ֗יךָ אֵ֚ת כָּל־אֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן לַאֲחֻזַּ֖ת עוֹלָ֑ם וְהָיִ֥יתִי לָהֶ֖ם לֵאלֹהִֽים׃
ט וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙ אֶל־אַבְרָהָ֔ם וְאַתָּ֖ה אֶת־בְּרִיתִ֣י תִשְׁמֹ֑ר אַתָּ֛ה וְזַרְעֲךָ֥ אַחֲרֶ֖יךָ לְדֹרֹתָֽם׃
י זֹ֣את בְּרִיתִ֞י אֲשֶׁ֣ר תִּשְׁמְר֗וּ בֵּינִי֙ וּבֵ֣ינֵיכֶ֔ם וּבֵ֥ין זַרְעֲךָ֖ אַחֲרֶ֑יךָ הִמּ֥וֹל לָכֶ֖ם כָּל־זָכָֽר׃
יא וּנְמַלְתֶּ֕ם אֵ֖ת בְּשַׂ֣ר עָרְלַתְכֶ֑ם וְהָיָה֙ לְא֣וֹת בְּרִ֔ית בֵּינִ֖י וּבֵינֵיכֶֽם׃
יב וּבֶן־שְׁמֹנַ֣ת יָמִ֗ים יִמּ֥וֹל לָכֶ֛ם כָּל־זָכָ֖ר לְדֹרֹתֵיכֶ֑ם יְלִ֣יד בָּ֔יִת וּמִקְנַת־כֶּ֙סֶף֙ מִכֹּ֣ל בֶּן־נֵכָ֔ר אֲשֶׁ֛ר לֹ֥א מִֽזַּרְעֲךָ֖ הֽוּא׃
יג הִמּ֧וֹל ׀ יִמּ֛וֹל יְלִ֥יד בֵּיתְךָ֖ וּמִקְנַ֣ת כַּסְפֶּ֑ךָ וְהָיְתָ֧ה בְרִיתִ֛י בִּבְשַׂרְכֶ֖ם לִבְרִ֥ית עוֹלָֽם׃
יד וְעָרֵ֣ל ׀ זָכָ֗ר אֲשֶׁ֤ר לֹֽא־יִמּוֹל֙ אֶת־בְּשַׂ֣ר עָרְלָת֔וֹ וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מֵעַמֶּ֑יהָ אֶת־בְּרִיתִ֖י הֵפַֽר׃ ס
טו וַיֹּ֤אמֶר אֱלֹהִים֙ אֶל־אַבְרָהָ֔ם שָׂרַ֣י אִשְׁתְּךָ֔ לֹא־תִקְרָ֥א אֶת־שְׁמָ֖הּ שָׂרָ֑י כִּ֥י שָׂרָ֖ה שְׁמָֽהּ׃
טז וּבֵרַכְתִּ֣י אֹתָ֔הּ וְגַ֨ם נָתַ֧תִּי מִמֶּ֛נָּה לְךָ֖ בֵּ֑ן וּבֵֽרַכְתִּ֙יהָ֙ וְהָֽיְתָ֣ה

ז וְאָקִים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עֲלָם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ׃
ח וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אַרְעָא דִכְנַעַן לְאַחְסָנַת עֲלָם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא׃
ט וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ יָת קְיָמִי תִּטַּר אַתְּ וּבְנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן׃
י דֵּין קְיָמִי דִּי תִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃
יא וְתִגְזְרוּן יָת בִּסְרָא דְעוּרְלַתְכוֹן וּתְהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן׃
יב וּבַר תְּמַנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא לְדָרֵיכוֹן יְלִיד בֵּיתָא וּזְבִין כַּסְפָּא מִכָּל בַּר עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא׃
יג מִגְזַר יִגְּזַר יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָמִי בִּבְסַרְכוֹן לִקְיָם עֲלָם׃
יד וְעָרֵל דְּכוּרָא דְּלָא יִגְּזַר יָת בִּסְרָא דְעוּרְלְתֵיהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ יָת קְיָמִי אַשְׁנִי׃
טו וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ שָׂרַי אֲרֵי שָׂרָה שְׁמַהּ׃
טז וַאֲבָרֵיךְ יָתַהּ וְאַף אֶתֵּן מִנַּהּ לָךְ בַּר וַאֲבָרְכִנַּהּ וּתְהֵי לִכְנִשָׁן

כ"ל כ"כ כ"ז. נ'. ב'. כ"ה. נ'. נ' וא' והיתה וכו' מל בזכ' נ' ר"פ. ד'. ב' מלותי. ו'.

אבן עזרא

שרה. שם חוזר כלל לא כשרי. וברוך השם אשר לא נתכנו עלילות שהקדים וצוה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש. ומלת המול לכם כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים השניים הנראים כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון: (יא) ונמלתם. כמו ושמרתם והנו"ן שרש וכן לא ידון רוחי עם נדנה: (יב) ימול לכם. מבנין נפעל וכן המול ימול ומה טעם נאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף והנה אברהם המול מול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול יפעול כמו כי ידור נדר והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת כי מצות הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול את עצמו בהיותו ברשותו וכרת בידי שמים והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא ואין פירוש הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא וי"א כי כרת המת קודם נ"ב שנה וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאלו הוא חי ושמו לא נכרת: (טז) וגם נתתי. כמו נתתי כסף השדה והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד

ויאמר אלהים כ"ה וסימ' כו' במס' רבתא: ואתה ו' פסו' ואתה אתה וסימן ואתה את בריתי תשמור. ואתה תשמע השמים. ואתה פשחור. ואתה בן אדם אל תירא. ואתה קח לך חיטין. ואתה תשמע מן השמים. דד"ה: הפר ב' באו' פתח חד בס"פ וחד באתנחתא וסימן את בריתי הפר. כי דבר ה' בזה: אשתך ז' וסימן ויקרא פרעה לאברם. למה אמרת אחתי. שרי אשתך לא תקרא. אבל שרה אשתך ויקרא אבימלך ליצחק. וכמו השחר עלה. אשתך בעיר תזנה. וחד אשתך כגפן פוריה:

רשי

עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה הוא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחוזת עולם. ושם אהיה לך לאלהים אבל הדר בחוצה לארץ כמו ט': (ט) ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך. ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו. ובין זרעך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כנון נ' של נושך ונ' של נושא (ונמלהם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל. ברש"י ישן אינו): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית. מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמנה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר (ס"א לאחד) שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת (דף לה): (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין: ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו: (שבת כד): (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל (ברכות יג): (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותיה שנאמר (בראשית יח) היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר הניקה

תולדות אהרן והקמותי את. עקרים פ' מה: להיות לך. יבמות מב סד ק: ואתה את. סנהדרין נט ע"ג כו כז: מנחות מב: המול לכם כל. שבת קלו קדושין כט: בן שמנת. שבת סס: המול ימול. יבמות עב ע"א כו מנחות מב (שבת יז יבמות ח): וערל זכר. שבת קח קדושין כט (שבת יז חגיגה עו): את בריתי. יבמות עב סנהדרין לח מד: שרי. ברכות יג ראש השנה יו (סנהדרין כ): שרה. ברכות יג: וברכתי אותה. ר"ה טז:

בעל הטורים שני פעמים אב המון בפרשה והוא עולה כחשבון יצחק. וכן ארבה בגימטריא יצחק: ספר שנים במסורה הכא את בריתי. ואידך ואת מצותי הפר שדורש אותו במדרש על סמוך ערלתו. כמו הפר דהכא בברית מילה. אף מצותי הפר בברית מילה:

ספורנו

אתה שמור בריתי שאל"כ לא יקום הברית: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ליחד שמי עליכם בלתי אמצעי שהוא מתיחד על כל הנצחיים כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כי אמנם הנפסדים באשר הם נפסדים אינם פעולתו בלתי אמצעי. אמר אם כן שבהקמת הברית ושמירתו יהיו הוא וזרעו נצחיים כאיב לפניו: לאחוזת עולם. והייתי לכם לאלהים שתוכלו לעשות רצוני בה כענין ויתן להם ארצו' גוים בעבור ישמרו חקיו. ובזה אהיה לכם לאלהים שתהיו נצחיים כאים: (יא) לאות ברית. זכרון תמידיי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (יג) בבשרכם. בשר הוא כנוי לאבר המשגל בלשון הקודש כמו גדלי בשר (יחזקאל יו) זוב מבשרו או החתים בשרו מזובו וזולתם. וזה כי בהיות אות הברית בזה האבר המסבב נצחיות במין יורה על הנצחיות המכוון בברית ובהיותו אבר התולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבני': (טו) וברכתיה. בהריון ובלידה ובגדול הבן שלא בנער הסך קללת חוה באמרו

רמבן

אף חובב עמים הר יקראו אחריך בנימין בעממיך גם אחרי הולדת השבטים כולם אמר גוי וקהל גוים יהיה ממך ונתתיך לקהל עמים: (ט) **ואתה** את בריתי תשמור. כתב רש"י ו' מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו אותם של עכשיו ובין זרעך אחריך העתידים להולד ולדק הרב בפסוקו ואמרו בטעם המילה שהם זכרון באבר התאוה רב המהומה והחטא לבל ישתמשו בו רק במצוה ובמותר. ועל דרך האמת טעם הנה בריתי אתך כטעם הנה אנכי עמך ויאמר כי אהיה עמך יהי ה' אלהינו עמנו יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה אות השבת ולכן ידמה אותו והבן זה: (יד) **וערל** זכר כאן לימדך שהמילה היא באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה. לשון רש"י. וכן הזכירו רבותינו גם טעמים אחרים ור"א אמר סמוכים ערלתו ידועה כי הוא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי טלם

לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃
יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק
וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה ז' כתב בטעם
יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה ב' ל' רפי
תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים
לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר כ"ב. חד מן י"ח יתידים
אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ ל' ות' וילדת
בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי
אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ כן קוה לזרעו אחריו
אַחֲרָיו׃ כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ ב'
הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ ג'
וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־ ו'
עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי ד' חסר י' בתרא כתו'
גָּדוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־
יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד
הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ כב וַיְכַל לְדַבֵּר ו'
אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ ג' בליש'

מַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא
מִנַּהּ יְהוֹן׃ יז וּנְפַל אַבְרָהָם
עַל אַפּוֹהִי וַחֲדִי וַאֲמַר
בְּלִבֵּיהּ הַלְּבַר מְאָה שְׁנִין
יְהֵי וְלַד וְאִם שָׂרָה הֲבַת
תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד׃ יח וַאֲמַר
אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל
יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ׃ יט וַאֲמַר יְיָ
בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד
לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יַת שְׁמֵיהּ
יִצְחָק וַאֲקִים יַת קְיָמִי עִמֵּיהּ
לִקְיָם עָלַם לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃
כ וְעַל יִשְׁמָעֵאל קַבֵּלִית
צְלוֹתָךְ הָא בָּרֵכִית יָתֵיהּ
וְאַפֵּישׁ יָתֵיהּ וְאַסְגֵּי יָתֵיהּ
לַחֲדָא לַחֲדָא תְּרֵי עֲסַר
רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִנֵּיהּ לְעַם
סַגִּי׃ כא וְיַת קְיָמִי אֲקִים
עִם יִצְחָק דִּי תְלִיד לָךְ שָׂרָה
לְזִמְנָא הָדֵין בְּשַׁתָּא
אוּחֲרַנְתָּא׃ כב וְשֵׁיצִי לְמַלָּלָא
עִמֵּיהּ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ

רשי

שאיפת בנים שרה ב"ר רמזו במקלת: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו (שמואל א' ב') הנגלה נגלתי (שם ב' טו) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי. ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואע"פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן (בראשית מב) אבל אשמים אנחנו (מלכים ב' ד') אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק. וי"א על שם הי' נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: (ס"א את בריתי למה נאמר הלא כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר והקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. דבר אחר אמר רבי מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אותו והרביתי אותו והפריתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק): את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו (משלי כה) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם. לשון

אבן עזרא

עתיד: הלבן מאה שנה יולד. תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד. והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה והבן מהדם יבנה ויכונן וכאשר הסתכל ותרא כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבו' שכל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעים שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור ודור. וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו:

בעלס

ויאמר בלבו. אמירה בלבו י' וסי' ויאמר ה' אל לבו. אברהם. עשו. ירבעם. נבל. המן. אמר בלבו כל אמוש. ויאמר דוד אל לבו. אמר בלבו שכח אל. אמר בלבו לא תדרוש: הלבן ז' בליש' בניגון ופתחים וסי' כו' במסרה רבת': לו כ"ב וסי' כו' במסרת רבתא: וסי' בלשון ארמי. ישמעאל מיתא. לבן. שטימא. יסופון בארעא ובמדברא. בלעם. חכימא יהושע. קטליה אתתיה. בזוניה. אתקיל אבשלום. בזכותיה. לא שלטא ביה חיתא. בישתא גברא. דשמא. לא מתעכסא. נפשיה. ומנהון ג' ולו וסימן ולו גוענו בגוע. ויאמר יהושע אהה ה' אלהים. ויאמר האיש אל יואב: יחיה. י"ח יחידאין וסימ' כו' במסורא רבתא: והפריתי ג' ב' מלאים וא' חסר וסימן והפרתי אתך במאד מאד. ולישמעאל שמעתיך. ופניתי אליכם. קדמא' במאד מאד ו' וסי' וארבה אתך במאד. והפרתי אתך במאד ולישמעאל שמעתיך. ובני ישראל פרו. עון בית ישראל ויהודה גדול. ותיפי במאד: נשיאם כל אורייתא נשאים כתיב במ"ד נשיאם וסימן ולישמעאל שמעתיך. שנים עשר נשיאם לאמתם. ויקריבו הנשיאם תנינא דפסוק. ותעמדנה לפני משה. וחד חסר דחסר והנשאם הביאו. והד מלא דמלא ונועדו אליך הנשיאים. וכל נביאים וכתובים נשיאם כתיב במ"ד נשאים וסימן ועשרה נשאים עמו. ויעל נשאים מקצה ויעלה נשאים. מעלה נשאים: ויעל אלהים עליית אלהים ג' וסי' מעל אברהם. ויעל מעליו אלהים. עלה אלהים בתרועה:

תולדות אהרן ויפל אברהם, סנהדרין סט: ואם שרה הבת. מגילה טו: וקראת את שמו יצחק. (ברכות ד): ואת בריתי אקים. (נדרים לא):

בעל הטורים ואת בריתי אקים את יצחק. אקים נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן:

רמבן

שמוכים. ולפי דעתי הדבר מפורש בכתוב כי לא אמר ונמלתם את ערלתכם שיהיה הדבר בספק וכן לא אמר ערלת בשרכם כמו שיאמר ערלת לבבכם וערלת שפתכם אבל אמר בשר ערלתכם שתכריתו הבשר שהיא ערלה בכם כלומר הבשר האוטם בכם ואין בגוף בשר אוטם וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא ויאמר בלא ערלה זולתי בשר החופה את העטרה שהזכירו הכמים וערל בשר כנוי כמו גדלי בשר זב מבשרו:

(יז) **ויצחק** תרגם אונקלוס וחדי וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו משחקים לפני ה' ולפי דעתי שהכונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא בהדם לטוב לו ישמח עד ימלא שחוק פיו והוא מה שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי כענין אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ומלא שחוק פיו ויאמר בלבו ראוי זה לשחוק כי הוא ענין נפלא מאד הלבן מאה שנה יולד ואם בת תשעים שנה תלד ולא יהיה זה לשחוק ולשמחה ויקצר וכן גם הלום ראיתי נקצר בראש הפסוק כי אמרה הגם הלום ראיתי השם שנגלה לי כי ראה בעניי ולא אקראנו אל ראי וכן הנגלה נגליתי אל בית אביך קצור עם למה תבעטו בזבחי ובמנחתי יאמר האם בחרתי בכם שתבעטו בזבחי ובמנחתי ולמה תעשה כן או שתהיה הלבן מאה שנה בשאלה לדבר שלא לא כדבר נמנע כמו התשפוט את עיר הדמים שענינו התרצה לשפוט אותה ולהודיעה את כל תועבותי' וכן התעיף עיניך בו ואיננו וכן המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת כלומר האם עלה בדעתך על הלב שלבן מאה שנה יוליד ושרה בת תשעים שנה תלד ואחר כן אמר לו שיהיה הנס הזה עם חיי ישמעאל:

הלבן מאה שנה יולד. אין הפלא בבן מאה שנה שיוליד כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי השנים והנה אחרי זה ארבעים שנה הוליד בנים רבים מקטורה אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי מאה ואחרי תשעים ופסק ממנה ארח נשים כי ידע כן ולכן אמר כן מתחלה כשנאמר לו ונתתיך לגיים עד אמרו אליו כי משרה יוליד וגם אתו וקראת את שמו יצחק בעבור הצחוק שעשה אברהם וזה לאות כי היה לאמונה ולשמחה ואחרי שקרא אותו אברהם כן כאשר צוה אותו אמרה שרה הכי קרא שמו יצחק כי צחק עשה לי אלהים:

(יח) **לו** ישמעאל יחיה לפניך. פירוש המלה הזאת בכל מקום כטעם אם והורכבה במלת לולי וטעמה אם לא ונכתבה לפעמים באלף וכן ירכיבהו עוד ויאמר אלו ואלו לעבדים ולשפחות ואלו חיה אלף שנים פעמים וענין המלה כמו אם וכא הכפל לחזוק כמו הרק אך במשה המבלי אין קברים ודומיהם ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך עתה בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה כי הבטיחו מתחילה אשר יצא ממעיך הוא יירשך והנה היורש אותו יחיד והיה חושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה יחיה לפניך פי' רש"י יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלח קדמי ואיננו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתיך אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם:

(יט) **אבל** שרה אשתך כמו אבל בן אין לה כטעם רק אמר רק הבן אשר אני מברך עליו שרה אשתך תלד אותו ובו אני מקיים בריתי לעולם ובזרעו אחריו וישמעאל אברך להרבות זרעו אך לא מבריתי: (כב) **ויעל** אלהים מעל אברהם לשון כבוד כלפי המקום ולמדנו שהצדיקים

ספורנו

באמרו בעלב תלדי בנים. ואמר שמרה תהר ותוליד ותגדל את בנה שלא בצער. כאמרו אשר פדה את אברהם שפדאו מצער גדול בנים: (יז) הלבן מאה שנה יולד. אף על פי שאפשר שתתעבר האשה אחרי ימי בחרותה. זה יקרה לה במצב אדם בחור אבל לא במצב אדם זקן: הבת תשעים תלד. במצב שום אדם אפי' בחור: (כב) ויעל אלהים

אבן עזרא

(כו) בעצם היום הזה. ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כולם נמולו אתו ברצונם הטעם שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם : (כז) נמולו אתו. מבנין נפעל מן נמל וכן ונמלות ספרים :

רשי

לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו (ב"ר) שהצדיקים מרכבתו של מקום : (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתיירא לא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום : וימל. לשון ויפעל : בהמולו. בהפעלו. כמו בהבראם (בראשית ב) : (כד) בהמלו את בשר ערלתו. (נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר רפ"ט) באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את. ב"ר : (כו) בעצם היום הזה. שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו :

תורה ותרגום

כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃
כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃
כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃
כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃
כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ

מֵעִלָּוֹהִי דְאַבְרָהָם׃ כג וּדְבַר אַבְרָהָם יָת יִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ וְיָת כָּל יְלִידֵי בֵיתֵיהּ וְיָת כָּל זְבִינֵי כַסְפֵּיהּ כָּל דְּכוּרָא בֶּאֱנָשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וּגְזַר יָת בְּסַר עָרְלַתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ׃ כד וְאַבְרָהָם בַּר תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין כַּד גְּזַר בְּסַר עָרְלְתֵיהּ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ בַּר תְּלַת עֶסְרֵי שְׁנִין כַּד גְּזַר יָת בְּסַר עָרְלְתֵיהּ׃ כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין גְּזַר אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ׃ כז וְכָל אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בְּנֵי עַמְמַיָּא גְּזַרוּ עִמֵּיהּ׃

י"ח פסוקים את ואת ואת את. ג'. ג'. מפטיר. ג זוגין קדמאה' לא נסב את תנין נסב את. ג' מ"ל. ה' ר"פ נספ'. ג'. ג' וחסר.

בשר ערלתו. ב' חסר את וסי' ואברהם בן תשעים. וביום השמיני ימול : בית. ד' קמצים בליש' וסי' יליד בית ומקנת. אנשי ביתו ויליד בית. ויעש לבית חלוני. ליסד את הבית.

קכ"ו נמלו סימן מבנרי"ב סימן

ספורנו

אלהים מעל אברהם. והספק ויצא קין מלפני יי : (כג) בעצם היום הזה. שלא אחר :

רמבן

שהצדיקים מרכבתו של הקב"ה אבל לשון בב"ר האבות הן הן המרכבה ירמוז למה שכתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ופחד יצחק היה לי והמשכיל יבין :

בעצם היום הזה כתב רש"י בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג נמולו ומה טעם להזכיר זה ועוד אי אפשר שכבר הסכימו לדברי רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם ובתשרי נולדו אבות ובפסח נולד יצחק והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת והוא כתוב בסדר וירא כי הבשורה היתה בפסח ולפסח הבא נולד יצחק אבל בעצם היום הזה שנצטוה במצוה הזאת נימול הוא וילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו ספר הכתוב מעלתו ביראת ה' ומעלת כל בני ביתו שכולם זריזים מקדימין למצות ואין טעם נימול אברהם שנימול הוא בתחלה אבל ישמעאל בנו נמול בתחלה וכל בני ביתו כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו והטעם כי אברהם נזדרז במצות המילה שלהם תחלה ומל אותם הוא בעצמו או שזימן להם מוהלים הרבה והוא עומד עליהם ואחר כך מל את עצמו שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה מפני זקנתו ולא היה יכול להשתדל במילתם :

פרשת לך לך — אדרת אליהו

וירא ה' שנתגלה לו שם ויאמר לזרעך. הוא הבטחת הנשמה לחזור בתחיה ויירש אז את הארץ שאז נקרא יצחק לבני ליצחק וכמ"ש בפרשת חיי שרה ע"ש. ויבן שם מזבח שמקריבין עליו נשמתין והוא מזבח הרום דאליהו : **ויעתק** משם ההרה. שנוסע ממדרגה למדרגה והוא מי יעלה בהר ה' מי יגור באהלך כו' ועיין בז"ח מ"ה ע"ג. מקדם לבית אל כו' כמו שלמטה בבה"מ דרגין דרגין קודם נכנסין להר הבית במזרח ואח"כ לשאר מדרגות. כן למעלה כידוע וכמ"ש ל"ד ע"ב בקדמיתא דצריך כו' ע"ש וז"ש מקדם כו'. ויט אהלה שם כמ"ש מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך. בית אל מים והעי מקדם כמ"ש למטה שעי הוא דרגין דלתתא והוא חוץ להר הבית כידוע סביב רשעים יתהלכון והוספת לה והיא עומדת בהר : בית אל מים והעי מקדם. כהן מלכי קדם אשר מלכו לפני מלך כו' מהררי קדם ינחני כו'. ויבן שם מזבח כמה מזבחות בנה שבכל עולם שעליהם מקריבים אותם כידוע והוא בונה אותם בעה"ז כידוע ויקרא שם בשם ה' דווקא שם כמ"ש בכל המקום אשר אזכיר כו' וכמ"ש יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי והיה כו' : **ויסע** אברם כמ"ש כמו שהם מלמטה כך הכל למעלה בכל הכללים ופרטים וכשהולכין להר הבית באין ומקיפין דרך ימין לדרום והוא סוד הייחוד של ק"ש ותפלה כמ"ש בפרשת במדבר ובא לו לקרן דרומית :

כלי יקר — פרשת לך

ויאמר יי אל אברם לך לך וגו'. מה היה המקרא חסר אם היה אומר לך לך אל הארץ אשר אראך ולמה הזכיר פרטים אלו מארצך וממולדתך ומבית אביך. גם מלת לך צריך ביאור כי אין משמעותו לך להנאתך. גם מה שפירש הרמב"ן שהוא מלשון אלך לי אל הר המור כי גם לי גם לך יהיה לו ביאור אחר היותר קרוב לפשוטו. נ"ל שהעתיקו הקב"ה מענין לענין כדרך שמחנכין התינוק כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת ע"כ עשה לו ג' חלוקות והעתיקו אל ענין רביעי כי מתחלה בקש ממנו לעזוב ארצו וזה שאלה קטנה יען כי אין לאדם תועלת מארצו יותר מארצות אחרו' כי אם השם והכבוד המדומה שעושין לו במקום שמכירין אותו וזולת זה אין לו שום עזר וסעד מכל אנשי ארצו הרחוקים ובנקל יתפתה לעזבה. ואח"כ כאשר השיח מלבו כל ארצו אמר פן יהיה נפשו קשורה באנשי תולדתו שיש לו קצת עזר וסעד מהם כדרך שמשפחות שהא' נכנס בעובי הקורה בעד שאר בשרו ולא יתנו לזרים מקו' למשול בהם וזה תועלת קצת יותר מהראשון. ואחר שנתפתה גם לזה אמר פן תדבק נפשו בבית אביו שיש לו שם תועלת נוסף על כל אלו והוא תועלת ממון כי בית והון נחלת אבות. נוסף על שלשה מיני קורבה אלו יש קורב' רביעי' כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מכל שלשה מיני קרובי' אלו ע"כ נאמר לך לך לעצמותך כדרך שנאמר לאדם שילך לעבוד את האדמה אשר לוקח משם ולמעלה פ' בראשית פי' שקאי על הר המוריה כי אדם ממקום כפרתו נברא ומקורו מן הר המורי' כי משם לוקח עפרו ודרך הסולם שבבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בה"מ שלמעלה עולים ויורדים בו הנשמות הטהורות אם כן שם עצמות הגוף ושם חביון עוזה של הנשמה וא"כ אדם קרוב אצל עצמותו ביותר מן כל מיני קרובים שהזכיר ע"כ נאמר לך לך כן נאמר לשון זה בעקידה ולך לך אל אחד ההרים וגו' ובשניהם לא גלה לו המקום מיד כי כאן נאמר אשר אראך ובעקידה נאמר אשר אומר אליך לפי שלא רצה הקב"ה לגלות לאברם מקום שוצא הגוף והנפש

עד אשר יערה עליו ממרום רוח קדשו תחלה כי מהידוע ד'אין הנבואה שורה בחוצה לארץ וא"כ כל זמן היותו בח"ל עד שלא היה בו רוח נבואה לא ידע ולא יבין מהות הנשמה אשר מקור' מן הר המורי' ואפילו מהות יצירת החומר משם לא יבין עד בואו אל תוך הארץ הקדושה מקו' מוכן אל הנבוא' אז הראה לו הש"י מעלות המקום הקדוש ההוא ואיך הוא מקום לעצמותו של אדם כי שם ביתו ומקום חוצבה של הנשמ' ומתוך החומר אשר בעבורו ראוי לו לעזוב כל אלו ולילך לדבק במקו' קדוש ההוא כי שם יגיע אל דביקת השכינה . וזהו שפירש"י הלוך ונסוע הנגבה לילך לדרומה של ירושלי' והר המורי' ומטעם זה לא נאמר בתחלת מראה זו וירא אליו ה' כי אם עד אחר שנכנס בארץ כי אז היה מוכן לראות במראות השכינ' אבל קודם זה שהיה עדיין בח"ל לא היה שומע כי אם קול דברים כי לא נרא' אליו ה' עדיין עד בואו לארץ וכמו שנתבאר בסמוך. ועל כן קרא למקום ההוא סולמא של צור כדאיתא בילקוט פרשה זו כיון שהגיע אברהם לסולמא של צור אמר יהי חלקי בארץ הזאת מי הגיד לבעל מדרש שהגיע אברהם לסולמא של צור . וודאי כוונתו על הר המורי' כי שם מקום הסול' אשר ראה יעקב עומד בבית אל ודרך אותו סולם עולי' ויורדים הנשמו' ושם צור חוצבו של הגוף כמ"ש הביטו אל צור חצבתם כי מאותו צור שנקרא אבן שתיה הושתת העולם הכללי גם האדם שנקרא עולם קטן נוצר ממקו' אותו צור אשר בו מקום הסולם גם לנשמה כאמור : ומטעם זה נאמר לך לך כאן ובעקידה וכן בפסוק אלך לי אל הר המור . הנשם אלף הלך לו הלך למקו' מקורו כי איד עולה מן הארץ וכן קומו עברו לכם את נחל זרד היינו ג"כ לא"י וכן אלכה לי אל הגדולי' כי שם דירת השלימים . וכן כל לי ולו ולך ולהם שבמקרא פירש על דרך זה והבין אברהם ממלת לך לך לילך לארץ כנען אעפ"י שלא נאמר עדיין לאיזה ארץ ילך :

ואעשך לגוי גדול וגומר . הורה לו שאפילו אותן שלשה תועליות המדומות שיש לך מארצך וממולדתך ומבית אביך יהיו לך גם שמה כי אם תלך ממולדתך מקום משפחתך ותחוש שבעת הצורך לא יהיו לך אחי ולא מרחמי על זה אמר ואעשך לגוי גדול כי גם שם יצאו מחלציך משפחות רבות . ואם תחוש על ירושת הממון והנה פה אברכך גם בממון ואם תחוש אל השם טוב שיש לך בארצך מקום שמכירין אותך ואגדלה שמך גם פה וכנגד מאמר לך לך היינו לעצמותיך אמר והיה ברכה אתה תהיה מקור הברכות ע"י שתדבק במקום הקדוש ההוא אשר ממנו יוצא השפע לכל העולם והוא מקור הברכות כי מימי הברכות מן המקדש יוצאים וע"י דריסת הארץ הקדושה הקב"ה דורש את כל הארצות נמצא שע"י שתדבק במקום שהוא מקור הברכות תהיה גם אתה מקור לכל הברכות ועל ידי שתדבק שם בשכינה יהיה פיך כפי הש"י ובידך לברך לכל מי שתרצה . ובמדרש ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם כו' כי אברהם היה לגוי גדול יותר מכל האבות כי כל מה שיצא מן יצחק ויעקב מאיתם גם כן לאברהם נוסף לו על יצחק ויעקב כי יצא ממנו ישמעאל ובני קטורה . ואברכך בממון זהו שאומרים אלהי יצחק כי הוא נתברך בממון יותר מכולם שנאמר ויזרע יצחק בשנה ההיא וימצא מאה שערים ויברכהו ה' : ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב כארז"ל ויקרא לו אל הקב"ה קראו ליעקב אל כו' וכפשוטו נקרא בשם ישראל על שם כי שרית עם אלהים ואנשים אבל אברהם לא הי' כי אם אב המון גוים :

ואברכה מברכיך ומקללך אאר . מה שלא נאמר ואאר מקלליך כדרך שאמר ואברכה מברכיך כי לאדם מערכי לב קודם שמוציא איזו דיבור מן השפה ולחוצכי הוא מעריכו תחלה בלב ובמחשבתו : וידוע שלטובה הקב"ה מצרף מחשבה למעשה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' : וכתיב טרם יקראו ואני אענה וגו' לפי שקודם שהאדם מוציא מפיו בשאלתו ובקשתו כבר היה מחשב בלבו לבקש על ככה על כן הקב"ה יענהו משמי קדשו קודם שיקרא לאפוקי בשר ודם השואל דבר מחבירו צריך לפרש בשפתיו כי אין אדם יודע מה שבלבו של חבירו אבל הקב"ה בוחן לבבות ממלא כל משאלות לבו כמ"ש יתן לך כלבבך וגו' וכמו שנאמר לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון רצה לתקן בזה קושיא זו והוא אם באמת הקב"ה ימלא שאלתו אחר שנערך הדבר בלבו של אדם א"כ למה זה נוה ה' על התפלה בפה : על זה אומר ומה' מענה לשון כי זה מאת ה' הוא שנתן מענה לשון לאדם כמרז"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים לפי שנמשלים אצל הש"ת כילד שעשועים אצל אביו אם הוא מבקש דבר מאביו אעפ"י שאביו יודע מה שהבן צריך מ"מ רוצה האב שיוציא הבן מפיו מבוקשו לפי שהאב משתעשע בדבור שפתיו של הבן . כך אומר הקב"ה לישראל השמיעני את קולך כי קולך ערב לגבת לי . ואין הש"י רוצה להתנהג עמנו כדרך השרים שאין מניחין לדבר בפניהם הרבה ומיד כאשר יבינו כוונת השואל אומרים לו קצר דבריך או כלה מדברותיך ולא אבל הקב"ה בחסדו אינו כן כמ"ש תאות לבו נתת לו ואעפ"כ וארשת שפתיו בל מנעת סלה לפי שאנו בעיניו ית' כשעשוע ילד ובן יקיר ז"ש אעפ"י שטרם יקראו ואני אענה מ"מ כל עוד שהם מדברים ואני אשמע כי לא מנעתי מהם ארשת שפתותיהם . וזהו שנאמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ושמא תאמר שגם לענין הטובה הוא כן ת"ל אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי כי אצל התפלה אין הדבר כן אלא שומע בקול תפלתי אעפ"י שעדיין לא הוצאתי הדבור מפי . וא"ת אם כן איפה למה בקש ה' מידי רמוס חצריו להתפלל לפניו ע"ז אמר ברוך אלהים אשר לא הסיר תפילתי וחסדו מאתי כי אני נותן הודיה לשמו ית' שבחסדו לא הסיר תפילתי וחפץ בארשת שפתי כאמור. לכך נאמר ואברכה מברכיך כי המברך אותך חושב בה בלבו קודם שמוציא הברכה מפיו ומחשבה טובה חשובה כמעשה ע"כ אני מברכו קודם שיצא הברכ' מפיו . אבל במקללים אין הדבר כן אלא ומקללך לאחר שהוציא הקללה מפיו אז אאר אותו אבל לא קודם שהוציאה מפיו כי מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה . טעם אחר לדבר לפי שאינו דומה מוריק מכלי מלא וגדוש למוריק מכלי חסר כדרך שמצינו בברכת כהנים כה תברכו את בני ישראל אמור להם שהשליח ציבור אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' כי הש"ץ הוא סרסור בין הקב"ה ובין הכהנים והוא אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' ומוריד עליו השפע

דרך הצנורות כדי שיהיה הכהן כלי מלא ברכת ה' ואחר כך יוריק מן הכהן כלי מלא על ישראל כי אז חלה הברכה ביותר כשהמשפיע נמלא בו הברכה בעצם וראשונה כי איד יברך מי שאינו מבורך בעצמו : על כן נאמר ואברכה מברכיך שקודם שיברכך אני אברכו תחלה כדי שיהיה כלי מלא ברכת ה' ויוריק עליך מן כלי מלא וגדוש . אבל בקללה אין שייך דבר זה כלל לכך נאמר ומקללך אאר אח"כ ולא קודם : ומה שנאמר מברכיך לשון רבים ומקללך לשון יחיד הורה כי רבים יברכוהו אבל מקללים לא יהיו רבים אלא יחידים מועטים ופחותים כנמרוד וחביריו שבטלה דעתם אצל כל אדם :

ומקללך אאר . היה לו לומר ומקללך אקלל או אאר אורריך ושינוי זה קשה גם בפסוק כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו כי היה לו לומר ובוזי יתבזו . ונראה כי שלשה לשונות אלו כל אחת קשה משל חברתה וסדר מדריגתן בזיון קללה ארור כי בזיון לשון קל מכולם והוא בשב ואל תעשה שהמבזה אינו נוהג כבוד במבוזה כמו שכתוב כי את דבר ה' בזה אמרו רז"ל זה המניח ספר תורה והולך לו . ולשון קללה משמש גם כן לשון בזיון כמו שפירש"י על פסוק כי קללת אלהים תלוי ויש במשמעותו גם כן קללה נמרצת ממש קרוב ללשון ארור . אבל לשון ארור כאמרו רז"ל ארור בו נדוי בו חרם בו קללה בו כי לשון זה כולהו איתנהו ביה . וידוע שהכל לפי המביים והמתבייש כי הפחות ושפל אנשים אם יבזה או יקלל איש זקן ונשוא פנים אין די בזה כשהוא יקבל גם כן בזיון או קללה כי אין הצר שוה בנזק כי השפל אינו מקפיד על בזיונו ויהי כמצחק בעיניו לפיכך לא היה יכול לומר אצל הש"י ובוזי יתבזו כי אין זה שוה בנזק המלך ה' צבאות שהאדם האחוז בחבלי בוז ובזחי דבזוי יבזה דברי מלך אל רם ונשא ה' לפיכך יוסיף ה' לו קללה וקלון על כבודו ויקללנו קללה נמרצת לפי ערך המבוזה. וכן אברהם שהיה אב המון גוים וכל בני דורו כאין נגדו על כן אין די כשיקבלו מקלליו קללה אלא מקללך אאר אוסיף להם מארה לפי ערכם . אבל במברכים ומכבדים והמדה שוה לברך מברכיו ולכבד מכבדיו ומה שנאמר כאן ומקללך ואצל הש"י אמר ובוזי לפי שלשון קללה אינו שייך כלפי מעלה כי מה יתן ומה יוסיף ויותר שייך בו לשון בזיון במי שאינו נוהג כבוד כראוי בדבר ה' . ובשר ודם ראוי להיות מן הנעלבי' שלא להקפיד על בזיונו אבל על הקללה ראוי להקפיד . ומ"ש כאן ואברכה מברכיך ולהלן נאמר כי מכבדי אכבד אין שתי הברכות דומין זה לזה כי הברכה לאדם הוא תוספות שפע וריבוי וזה אין שייך כלפי מעלה כי מה יתן לו בברכתו אלא ענינה ברכה של הודיה ואם כן מה ענין הברכות זו לזו שיאמר כי מברכי אברך . ואצל האדם אין שייך לומר ואכבדה מכבדך כי אין דמיון לכבוד שהאדם עושה עם חבירו אל הכבוד שחכמים ינחלו מאת ה' אבל הברכות דומין זה לזה כי וודאי אין ביד האדם ליתן הברכות מיוזו ממש זולת שהוא מברכו ייטיב ה' עמך ובאותה ברכה שהוא מברכו יברך ה' גם את המברך :

ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו . ולמעלה נאמר ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו לפי שקודם שהובטח אברם שיהיו לו בנים היה מתרחק מן שרה מצד היותה עקרה לפי שכל אותן הבעילות אין לקיום המין ע"כ נאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד וסמוך ליה ויקח תרח את אברם וגו' לפי שהיתה עקרה על כן הכנים את לוט ביניהם אבל אחר שנאמר ואעשך לגוי גדול והובטח בבנים כתיב ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט כי בלשון ויקח הורה שאומ' כאילו עשה בה לקוחין שנים תחת אשר היה פרוש ממנה כדרך שנאמר וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי ומה שנאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט היינו לוט מעצמו הלך אחריו אבל אברם לא קרבו ואדרבה הרחיקו ויקח את שרי וגו' ד"א תרח היה מקרב ביותר קרוביו ע"כ לקח תחלה את אברם בנו ואחר כך לקח את לוט בן בנו כי בני בנים כבנים ואחר כך לקח כלתו שרי . אבל אברם לקח תחלה את שרי אשתו כי אשתו כגופו ואח"כ לקח לוט שאינו כגופו :

עד מקום שכם עד אלון מורה . הראהו קבלת התור' והשבוע' שבהר גריזים והר עיבל הראה לו קבלת התורה להורות שבזכות קבלת התורה זכה לייעוד לזרעך אתן את הארץ כמ"ש ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו . וכלפי שאמר למעלה ומקללך אאר הורה שזה יהיה עד אלון מורה ולא עד בכלל כי כל המברכים והמקללים שבהר גריזים והר עיבל יהיו בהסכמת הש"ת ולא יאור את המקללים ההם כי קללתם היא לשם השכלית וברכה תחשב :

וירא ה' אל אברם . מה שלא נראה אליו ה' מיד כשאמ' לו לך לך מארצך לפי שאז היה עדיין בח"ל כדעת הראב"ע ובח"ל אין שכינתו ית' נגלה ונראייה מיוגה וא"כ לא נראה אליו שם ה' במראה כי אם קול דברים לבד היה שומע וע"כ לא בנה שם מזבח רק לה' הנראה אליו אבל בעוד שלא היה נראה אליו לא רצה לבנות מזבח במקום שאין השכינה שורה וזה"ש במסה כי יאמרו לא נראה אליך ה' כי אין דרכו להתראות בח"ל ובזה יכחישו לומר שגם קול לא שמעת :

הלוך ונסוע הנגבה . אולי רצה להתחכם באלהיות כי הרוצה להתחכם ידרים אבל על העושר לא בקש שהרי אמר אם אקח מחוט ועד שרוך נעל ואותן מתנות שקבל ע"י שרה היה מוכרח לקבלם כדי שלא יהרגוהו שהרי כולם נתנו לו דרך תנופה אולי יתפתה ליתן לו את אחותו לאשה ואילו לא היה מקבל היו חושבים שאין רצונו ליתנה להם והיו הורגים אותו ומ"מ לא רצה ליהנות מן אותן מתנות ונתנם לבני הפלגשים שנאמר ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות היינו אותן מתנות שכבר קבל מן המצריים נתנם לבני הפלגשים דהיינו בני קטורה והיא הגר המצרית כפירש"י כי מן המצריים לקח המתנות והחזירם למתנתם ונתנם לבני הגר המצרית :

על דבר שרי אשת אברם . וכי עדיין לא ידענו ששרי אשת אברם ועוד מה פשעו של פרעה שרי סבור שהיא אחותו ומה שפירש רש"י על דבר שרי שאומרת למלאך הך והוא מכה לא נזכר בפסוק הך . על כן נ"ל אע"פ שבפני ההמון עם אמרה שהיא אחותו אני מ"מ לפרע' הגידה האמת שהיא אשת אברם בחשבה שמלך יושב על כסא דין לא יעשה עול ופרעה לא הביט בה כי אמר לדבריך בראשונים אני מאמין על

כן נגעו ה' על דבר שרי בשביל דבורה של שרי ומה היא דבורה. אשת אברם כי היא דברה אליו אשת אברם אני. ואמר פרעה לאברם למה אמרת אחותי היא כי לך הייתי מאמין ולא לה כי חשבתי אולי אומרת כן כדי להינצל מן המשגל שהוא בלא אישות. דבר אחר על דבר שרי אשת אברם לפי שהיתה אשת איש על כן באו עליו נגעים אלו:

ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגומר. רש"י פ' שמיכת והכנעני והפריזי אז יושב בארץ לומר שלא זכה בה אברם עדיין וקשה למה הזכיר כאן והפריזי ולמעלה אמר והכנעני אז בארץ וכאן הזכיר יושב ולא הזכיר זה למעלה ויש אומרים שרצה לומר אלו שני אומות גדולות הכנעני והפריזי נתישבו בארץ בלא מריבה ושני רועים אלו לא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו. וק' שד וכי בעבור זה הפרד נא מעלי הנה רועי אברם עשו את שלהם והוכיחום על הגזל ואם המה לא קבלו תוכחתם הנה המה את נפשם שילו. ויותר קרוב לשמוע שרועי אברם הוכיחום על הגזל והמה טענו כל הארץ הוא של אברם כו' וחשב אברם שאם יושבי הארץ יראו שהוא מחזיק בארץ בחזקת שהוא של אברם ואני מתי מספר פשיטא שיאספו עלי והכוני על כן הזכיר גם הפריזי שהיו אנשיו גבורים עד שישבו בערי הפרזות כהוראת שם פריזי וכסימן שמסר משה למרגלים וכן יעקב היה מתירא מן הפריזי ביותר שאמר עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי ואני מתי מספר וגו'. ולכך הזכיר כאן ישיבה לומר שעד עכשיו הם יושבים בשלוה עמדי ועל ידי שיראו כי רועי מחזיקים בשדות בחזקת שהיא שלי וילחמוני אנס לפיכך הפרד נא מעלי. על כן הלך לוט ונתישב אצל אנשי סדום שאינן מקפידין על הגזל לפיכך סמך לומר ואנשי סדום רעים וחטאים להורות שבעבור שהיו חטאים בממונם ולא הקפידו על הגזל נתיישב לוט אצלם:

וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו. פרש"י כל זמן שהיה הרשע עמו פירש ממנו הדבור ומקשי' כאן והלא כבר נאמר וירא ה' אל אברם והיה לוט עמו. וי"ל שלא קשה מידי כי בהבטחה ראשונה נאמר לזרעך אתן את הארץ. והבטחה זו היא שעמדה לרועי לוט להטעותם ולומר כל הארץ של אברם היא ולוט יורשו ועל כן היו מרעין בהמתם בשדה אחר ואם לדין יש תשובה על טענתם כי לא זכה בה אברם כל עיקר כי לא יתן הארץ רק לזרעו ולא לו ואם כן מסתמא לא יסכים לוט עם רועיו והמה היו רועי בקר ולא מחכמה שאלו ע"ז. אבל בהבטחה זו אמר לו הקב"ה כי לך אתננה נשמע מזה כי אברם עצמו זכה בארץ ע"כ לא נאמר הבטחה זו לאברם עד אחר הפרד לוט מעמו כדי שלא יתלה עצמו בהבטחה זו יותר מבראשונה ויבא לגזול בפרהסיא לא ישוב מפני כל. ומה שנאמר כי לך אתננה יתבאר בע"ה פרשה וארא. באיזו ענין זכה אברם בארץ ד"א כי מה שנראה אליו ה' אע"פ שהיה לוט עמו לפי שעדיין לא הרשיע לרעות בשדות אחרים כי אולי לא היו לו ללוט עדיין צאן ובקר אבל אחר שהלך עם אברם נתנו גם ללוט מתנות כמ"ש וגם ללוט ההולך את אברם היה לו צאן ובקר ואמרו רז"ל מי גרם לו זאת הליכתו עם אברם שמע מינה שקודם שהלך עם אברם לא היה לו צאן ובקר עדיין עד שבא עמו ממצרימה ונתנו לאברהם מתנות וגם ללוט כדי שיסכים על נתינת שרה לו לאשה ואז התחיל לרעות בהמותיו בשדה אחר ואז נעשה רשע ובעבורו פירש הדבור גם מן אברם כי הגזל גורם סילוק השכינ' כמ"ש משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה':

קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. הכא ימין וראה כי מתחלה אמר הקב"ה לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה עומד שם צפונה ונגבה וקדמה וימה כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ש"מ שבראיה לחוד סגי וקני לה. ואחר כך חזר מזה ואמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ש"מ שצריך לעשות חזקה ממש מכי דיש אמרי ובראיה לחוד לא קנה לה. ועוד כי מתחלה אמר לזרעך עד עולם ואח"כ אמר כי לך אתננה ולא הזכיר זרעך ולא עד עולם. ועוד שאמר שא נא אין נא אלא בקשה. ובאמרו קום התהלך בארץ לא הזכיר לשון נא. ואגב משה רבינו ע"ה מחלפת השיטה שאמר אעברה נא ואראה את הארץ הרי שהזכיר לשון נא אצל העברה ממש שהיא דוגמת קום התהלך בארץ אבל אצל הראיה לא הזכיר נא כי לא אמר ואראה נא. ועוד מהו שאמר כאן וראה מן המקום אשר אתה עומד שם וכי סלקא דעתך שיראה מן המקום אשר אינו עומד שם. והקרוב אלי לומר בכל זה שהקנה הקב"ה אל אברהם את הארץ לקנות שמה שני מיני תועלת האחד רוחני והוא נקנה בראיה לבד והאחד גופני והוא נקנה מכי דיש אמרי. הרוחני הוא כי שם מקום מקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ושם פעל ה' מכון לשבתו יתברך ושם חביון עוז יתברך וכל המסתכל במקום הקדוש ההוא מיד נתלבש רוח טהרה וקדושה ומלך עליון ביופיו ית' תחזינ' עיניו ובראיה לחוד סגי לאדם לקנות השלמות ההוא במקום אשר קרא לו אברהם ה' יראה וקרי בה יראה היו"ד בחירק ויראה היו"ד בציר"י כי כדרך שבא לראות כך בא לירָאות כי מיד בבואו שמה כשם שהשכינה רואה אותו כך הוא רואה פני השכינה ומיד נעשה מושפע ומואצל ודבק בזיו שכינתו יתברך מעין עולם הבא כי גם שם הצדיקים יושבים ונהנים מזיו שכינתו יתברך ולא בכל מקום בארץ האדם זוכה לשלימות זה כי אם במקום הנקרא ה' יראה והוא הר המוריה ובית אל כי למעלה כתיב עד בית אל אל מקום המזבח וגו' ולקמן פ' ויצא פי' רש"י שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל ופירשו המפרשים שמאותו זמן והלאה נתחברו שני המקומות מקום ב"ה ובית אל והיו למקום א' על כן נאמר כאן לאברם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם הורה באצבע שלימות זה הרוחני הנקנה לו בראיה לחוד לא נקנה לו כי אם מן המקום אשר הוא עומד בו והיינו בית אל כי כך משמע פשט המקראות וילך למסעיו מנגב עד בית אל וגו' וז"ש אל הארץ אשר אראך שאני מראה אותך שמה ובסבה זו מלך ביפיו תחזינה עיניך. ותועלת רוחני זה לא יסיר מזרעו עד עולם כי אף בזמן שב"ה שלמטה אינו בבנינו מ"מ הב"המ שלמעלה המכוון כנגדו נצחי לא יסיר לעולם ובכל זמן יורד ממנו השפע על זרע אברהם המקודש ומשפיע זה שלמים וכן רבים נכספה נפשם לעמוד במקום הקדוש ההוא כי רצו את אבניה וגו'. וכנגד תועלת רוחני זה אמר הקב"ה שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם ר"ל מן המקום הקדוש אשר אתה עומד בו כי בו תקנה השלימות הרוחני ותזכה לראות פני השכינה ועל אותו שלימות אמר לך אתננה ולזרעך עד עולם כי שלימות רוחני זה לא ימוש לעולם. ואח"כ אמר כנגד השלימות הגשמי הנקנה לו בארץ והיינו שתשם נחלת שדה וכרם ושום קרקע אינה נקנית כי אם בחזקה גמורה מכי דייש אמרי אמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ולא הזכיר לזרעך עד עולם כי הארץ נתנה לישראל על תנאי אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. ועל קניית שני מיני שלימות אלו אמר משה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה כי באמרו אעברה בקש על קנית שתשם חלק בארץ אשר לזה צריך העברה ממש כדרך שנא' קום התהלך בארץ. ובאמרו ואראה את הארץ בקש על קניית השלימות הרוחני הנקנה בראי' לבד וכנגד מה שנאמר כאן מן המקום אשר אתה שם דהיינו בית אל מקום המקדש אמר ההר הטוב הזה והלבנון ומ"ש כאן שא נא עיניך הזכיר לשון נא דווקא באותו שלימות הנקנית בראי' אבל בשלימות הגופני לא הזכיר לשון נא ואגב משה כתיב חילוף הדברים הכל חד טעמא הוא לפי שהשלימות הגופני האדם יראה לעינים אליו ביותר על כן אין הקב"ה צריך לבקש מן האדם בלשון תחנונים שיקבלו מידו אלא אדרבה האדם מבקשו בלשון תחנונים מן הקב"ה כי תאוה הוא לעינים לראות בחמדת העה"ז. אבל החמדה הרוחנית אשר עין לא ראתה אין הטבע נכסף אליו כל כך ואין האדם מבקש עליו בלשון תחנונים כפי טבעו אלא אדרבה ה' מבקש מן האדם בלשון תחנונים שידבק בשלימות רוחני זה ע"כ אמר הקב"ה לאברם שא נא אין נא אלא בקשה ותחנה שבקש ה' ממנו שידבק בקנין רוחני זה אבל קום התהלך בארץ כדי לקנות נחלת שדה וכרם לא הוצרך לבקש ממנו. אבל משה כשבקש על שתים אלו מן הקב"ה הזכיר לשון נא באמרו אעבר' דהיינו קניות חלק בארץ שהטבע נכסף אליו ומבקש על ככה. אבל באמרו ואראה את הארץ לא הזכיר לשון נא כי הכל חד טעמא ואף על פי שאין זה נאות לאומרו על שני צדיקים כאברהם ומשה מ"מ דיברה תורה בלשון שתשם בני אדם ואמר הקב"ה לאברם שא נא וקום התהלך כמדבר לשתשם אדם ומשה ג"כ לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק גמור. ד"א אברהם לא היו לו עינים רמות והיה תולה עיניו תמיד למטה ע"כ נאמר לו שא נא עיניך נא לשון עתה כי עתה לפי שעה שא נא עיניך למעלה וראה:

וירק את חניכיו וגו'. רש"י פי' אליעזר לבדו היה שם כי שלש מאות ושמנה עשר הוא מנין שם אליעזר וכי דרך המקרא לומר מספר המורה על איש אחד. ומהו שאמר וחלק שהאנשים אשר הלכו אתי והלא לא הלך עמו כ"א אליעזר לבדו. והקרוב אלי לומר בזה שגם רש"י מודה שלקח עמו שי"ח אנשים ממש כי חייב כל אדם לעשות כדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס. אך שקשה למה לקח אברם דווקא מספר שי"ח ומה הגיד לנו בזה הכתוב. אלא להורות שהיתה המלחמה כל כך חזקה עליו עד שלא היה שום אפשרי בדרך הטבע לנצחם ומ"מ הלך אברהם למלחמה כי סמך שאלהיו יהיה בעזרו וסימנא מילתא היא כי לקח עמו אנשים כמספר אליעז"ר להורות כי אליעזר לבדו היה שם כי לא נעשה הנצחון ההוא בשום פעולה אנושית כ"א בעזר אלהי לבד לפיכך לא רדף כי אם עד דן ושם נסתלקה השכינה בעבור העגל שעתיד להעמיד בדן לפיכך תשש כחו שם בהסתלקות העזר האלהי. וזהו שנא' ויחלק עליהם לילה שחציו השני נשאר לו לחצות לילה של מצרים כי אז יצא ה' בעצמו בתוך מצרים כך במלחמה זו לא היה כ"א עזר של אל עליון אשר מגן צריו בידו. ד"א שלקח שי"ח אנשים כמכשר אליעזר להורות שאליעזר שקול כנגד כולם כי זכותו של אברם דבק בו יפה שיתתן של עבדי אבות מתורתן של בנים כו'. וי"א וירק שהוריק מהם כל כלי זיין והלכו בלא כלי זיין וסמכו על תשועת ה' מלשון אריק חרבי תורישמו ידי כי אמר פרעה אפי' אם אריק חרבי לסלקו מכל וכל מכל מקום תורישמו ידי לבד בלא חרב:

ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. למעלה נאמר והוא כהן לאל עליון ולא הזכיר קונה שמים וארץ לפי שקודם שבא אברם היה נקרא הקב"ה אל עליון כי לא היתה מלכותו יתברך ניכר בתחתונים כמו שפרש"י על פסוק ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ואברם הקנה שמים וארץ לה' כי פרסם לכל מציאתו ית' בתחתונים על כן הזכיר אצל אברם תמיד קונה שמים וארץ. ד"א לפי שכל הברכות באות משל השמים וממשני הארץ על כן הזכיר אצל הברכה קונה שמים וארץ. וכן כשאמר למטה הרימותי ידי אל אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' אמר כן לפי שיכול הקב"ה ליתן לי משלו ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת על כן לא אקח משלך כלום. ויש אומרים מה שאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם אין פירושו כדי שלא תאמר אלא באמת אמר יודע אני בך שלא תאמר אני העשרתי את אברם ואעפ"כ אין רצוני ליקח כלום. ד"א שמתחלה היה עליון כי אמרו שאין השגחתו יתברך במה שלמטה מגלגל הירח וע"י מלחמה זו ראו עין בעין כי הוא גם אלהי הארץ והשגחתו גם בתחתונים כי לא בכח יגבר איש כי אם בהשגחתו יתברך:

אל תירא אברם אנכי מגן לך. בילקוט מסיק לפי שהיה אברם מפחד שמא קבלתי שכרי בעה"ז ואין לי כלום לעולם הבא אמר לו' הקב"ה אל תירא שכרך מתוקן לעתיד לבא ז"ש הרבה מאוד כד"א מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ע"כ. וקשה על זה המדרש א"כ מהו שאמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי וגו' מה ענין הבנים לשכר העה"ב: ויש לייששו ע"ד שמסיק פרק יש נוחלין אר"י כל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה כתיב הכא והעברתם נחלתו לבתו וכתיב התם יום עברה היום ההוא וק' למה הביא ראייה מדברי קבלה לד"ת היה לו להביא ראייה מן פסוק ויתעבר ה' בי למענכם אלא שרצה להביא ראיי' גם של הענין ולא על הלשון לבד כי ר"י סבר שכל מי שאינו מניח בן ליורשו אינו פטור בלא גיהנם שנקרא יום עברה היום ההוא ואזיל ר' יוחנן לטעמי' שדרש פסוק אשר אין חליפו' למו ולא יראו אלהים על מי שאינו מניח בן כי זה וודאי מלא שלא היה ירא אלהים כמו שאמר אשרי כל ירא ה' וגו' וסמיך ליה בניך כשתילי זתים וגו'. הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'. לכך אמר אברם מה שכר תתן לי לעוה"ב ואנכי הולך ערירי שדינו בגיהנם כאמור. וא"ת ליתן שכרי בעוה"ז על זה כתיב ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי ועיין כל סדרים הזה בע' פניהם בפסוק עלה אל הר העברים כי שם דרוש יקר:

במה אדע כי אירשנה. רז״ל אמרו בעבור שאמר אברם במה אדע נענש בידוע תדע. והשכל יתמה לקבל דבר זה שיסבלו בניו עונש גדול כזה בעבור שאלה שאל אברם ואברם עצמו לא קבל שום עונש ושום בניו הקדושים. ע״כ נראה לי לומר וגו׳. שגלות מצרים היה לו סיבה אחרת ונעלם בו רז״ל ותמלא כל הדעות במדרשים כי יתן הקנים בן הערים לערך שריפה האחת מלהבתם עליו כל הדעות ההם אך שבעל מדרש זה קשה לו יהיה הטעם של גלות מה שיהיה למה זה הגיד הקב״ה בשורה רעה זו לאברם לאמרו במה. ע״ז אמר שבענין במה אדע שרצה לידע דבר שלא היה בו ערך לידע כי מה לו לבקש אות על דבר ה׳ על כן נענש בידוע תדע שהודיעו הקב״ה דבר לצערו והוא ג״כ מדה כנגד מדה. ובענין זה שאל אברם תמהו רבים למה שאל אות על ירושת הארץ ולא שאל אות על הבטחת הזרע. ואני שואל עוד שאלה אחת למה לא שאל אות על הארץ מיד כשאמר לו הקב״ה בפעם ראשון לזרעך אתן את הארץ וגו׳ גם בפסוקים אלו רבו הדיעות. ואני אומר שהאות אשר שאל לא שהיה אברם מסופק בייעוד האל יתברך זולת שרצה שיכרות לו הקב״ה ברית לסלק מעליו כל טוען ומערער. לפי שלמעלה אמר לו לזרעך אתן משמע מתנה בעלמא ועל זה לא היה מבקש אברהם כריתות ברית כי מי יערער על המתנה אשר נתן לו ה׳ כי לו יה׳ תבל ומלואה ובידו ליתן הארץ לכל מי שירצה. אבל אחר שאמר לו הקב״ה לתת לך הארץ הזאת לרשתה משמע שנתינה זו שהזכיר היום תורת ירושה לפי שנתחלק הארץ לבניו נתן ארץ כנען לבני שם ואתה בא אליה בתורת ירושה. אז חשב אברם שמא שאר יורשיו כל שם יערערו על חלקם כי בני שם עילם וארפכשד ואשור ולוד וארם. ואברם יצא מן ארפכשד ושמא שאר בני שם יערערו על הירושה על כן אמר במה אדע כי אירשנה את הארץ שאני לבד היורש בלי ערעור: ובאה לו התשובה קחה לי עגלה משולשת וגו׳ כדרך שכרת ה׳ לאהרן ברית מלח עולם לסלק מעליו ערעור של קרח כך כרת ה׳ ברית לאברם לסלק מעליו כל טוען ומערער כי זאת לפנים לחק שכל כורתי ברית עוברים בין הגזרים כנודע:

קחה לי עגלה משולשת. בענין מראה זו רבו הדיעות אענה גם אני חלקי ואומר לפי שמצינו בהבטחת הארץ שמזכיר לפעמים האבות ולפעמים זרעם והיך אפשר שהיה לאבות חלק בארץ שלא היו כלם גרים בארץ והכתוב אומר כי לך אתננה וכתוב לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וגו׳ ע״כ למדו רז״ל מכאן לתחיית המתים מן התורה שנא׳ לתת להם לכם לא נאמר אלא להם. וגם זה מתוסר ביאור וכי לתחיית המתים ינחלו האבות חלק בארץ בעולם הזה. אין זה כי אם הקבורה שיקבלו חלקם להיות להם מקום קבורה בארץ לפי שכל מתי א״י חיין תחלה לעתיד כמו שיתבאר בעזרת השם פרשת וארא. אבל זרעם קבלו חלקם גם בחיים בעולם הזה והאבות דווקא לאחר מיתה שיחיו תחלה על כן הראה לו הקב״ה במראה זו עגלה כנגד אברם שנא׳ בו ואל הבקר רץ אברהם ועז כנגד יעקב שהלביש על צואריו עורות גדיי עזים ואיל כנגד יצחק שהקריב תמורתו איל וכן פירש״י פרשת נשא בקרבנות הנשיאים: ותור וגוזל אלו ישראל ויבתר אותם בתוך רמז כי שלשה אבות אלו דווקא אחר ביתור דהיינו אחר מיתה יקבלו חלקם בארץ כי מתי א״י חיין תחלה אבל לא בחייהם. ואת הצפור לא בתר כי ישראל שנמשלו לתור וגוזל ינחלו חיים לארץ כי בזה הראה לו הקב״ה מי ומי ההולכים לארץ ובאיזה אופן יהיה לאבות חלק בארץ והוא אחר ביתור ומיתה דהיינו אחר הערב שמש בעולם הזה בנפול תרדימת המיתה עליהם ז״ש ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם כד״א עד אשר לא תחשך השמש להורות כל ימיו ושכיב אברם לא יקבל חלקו בארץ אבל לא עכשיו כי לא שלם עון האמורי עד הנה ובני ישראל יהיו בארץ אחר הערב שמשו של אברם ותרדימת המות כאמור: אך בתנאי זה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם תחלה ועבדום ומה שהתחיל בלשון יחיד זרעך ואחר כך אמר ועבדום לשון רבים לפי שהגרות הותחל משנולד יצחק והאבות היו יחידים אבל העבדות הותחל אחר שנתרבו ומה שנאמר בארץ לא להם י״א בקאי על אנפי הארץ כי גם המה גרים בארצם כמו שלמדו מן הפסוק ואת העם העביר לערים כדי שלא יקראו את ישראל גולים. ומה שהזכיר ד׳ דברים גירות ועבדות ועינוי וריחוק השכינה בארץ לא להם יתבאר בע״ה לקמן פרשת וארא:

וטעם למספר ת׳ יתבאר בע״ה פרשת חיי שרה:

הנה בריתי אתך. לשון הנה מורה על דבר המצוי כבר וי״ל כבר בריתי מצוי בך והאמת כן הוא כי ההם מילה חיצונית זו היא לתכלית מכבד והוא שממנה יוקח מופת על מילת ערלת הלב ומכרתו. ובלי ספק שקודם שהם נילה זו כבר היה לאברהם לב טהור ונמול ע״כ א״ל הש״י יודע אני בך שכבר הנה בריתי אתך כי טהור לב אתה: אמנם לפי שעכשיו אני רוצה לעשותך אב המון לכל גוים צריך אני ליתן שתתן פה לכל באי עולם למה אני ממנה אותך אב המון גוים והוא לפרסם מעלתך והודי׳ לכך מה עשית כל הפעמים ע״י מילה חיצונית זו האמיתי של טהרת הלב למען ידעו דורותיכם כי מאז עשיתיך אב המון גוים ז״ש והקימותי את בריתי ביני וביניך ר״ל אותו ברית לבבי שרמזי אשר היה כבר כמשה ביני וביניך ולא ידעו בו כל באי עולם הנה עכשיו הקמותי דגל גם הברית הזה למען ידעו בו כל באי עולם והוא שאמר לברית עולם ר״ל אותו ברית שהיה ביני וביניך יהיה עתה לברית כל העולם כי כל באי עולם ידעוהו וישכילו בו: ואתה את בריתי תשמור מהו ואתה ומהו שחזר ואמר אתה וזרעך. כך פירושו שעיקר הצווי היה בעבור זרעו כי הם צריכין למילה חיצונית זו כדי שעל ידה יגיעו אל המילה הפנימית וטהרת הלב אבל אתה שיש לך לב טהור כבר לא היה צריך למילתו עצמו כי אם מצד כל העולם כאמור אבל זרעו שאחריו צריכין אל המילה מצד עצמם. לכך אמר ואתה בוי״ו הצירוף שגם אתה תשמור ברית חיצוני זה ונתן טעם שני לדבר שאם גם אתה תשמור בריתי אז זרעך מסך ילמדו וכן יעשו זה״ש אתה וזרעך אחריך לדורותם. ואמר זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם יאמר לדורות אין תכלית המילה כי אם להביאם לידת מילת ערלת הלב דבר המסור ביני וביניכם לבד. והיה לאות ברית ביני וביניכם שזו המילה החיצונית היא אות נגלה על הברית הפנימי המסור ללב אשר ביני וביניכם: והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם ר״ל לברית שיכירו בו כל באי עולם. וכפל הקב״ה ענין זה כמה פעמים להורות שעיקר טעם מילה חיצונית זו היא להגיע על ידה אל טוהר הלב הפנימי:

לא תקרא שמה שרי. לפי שכל יוד תולדת לזכר ומגיע לשון זה בזכר שנאמר ותהי היא כזכר לפי שהיתה עקרה כזכרים לא יולדים שעכשיו ניתן לה ה״א במקום יו״ד כי כל ה״א תולדת לנקבה להורות שמעתה תהיה נקיבה יולדת וכדי שלא יהיה ליו״ד תרעומת לומר שנעקר מן התורה אני מסתלק. על כן הוסיף ה״א לאברהם להשלימו על כל המון גוים ועל ה׳ ראשי אברים: ולדעת חכמי הקבלה יש בה״א כח התולדה כמ״ש הא לכם זרע וכמו שאמר ססחת אלהים אנכי וגו׳. וזהו טעם לפי הסי״ן של בלהה: על כן תמצא כאן שני הסי״ן אחת לאברהם ואחת לשרה: ונלקחה ה׳ מן שרה לאברהם להורות שזכות של שרה גרם להם להולדם כמו שאמר ואבנה גם אנכי ממנה בזכות שהכניסה צרתה לביתה וא״כ זכות של שרה גרם גם לאברהם שיוליד ד״א לכך ניתן להם הה״א כי בה״א ברא ה׳ את העולם ולא לתוהו בראו כי אם לשבת יצרו על כן תהיה הה״א סבה לתולדתם לצורך ישוב העולם. ויכול להיות עמה שנאמר ואגדלה שמך בתוספת ה״א רמז שיוסיף ה״א על שמו ובסיבה זו אעשך לגוי גדול:

אבל שרה אשתך יולדת לך בן. יש להתבונן והלא כבר אמר לו הקב״ה וגם נתתי לך ממנה בן ומלת נתתי אע״פ שהבטחת הש״י דומה כאלו היא נתונה כבר מ״מ הזכיר לשון עבר כי כבר נתן לשרה הה״א אשר היא סבה לתולד׳ כאמור: ועוד מה שאמר הלבן מאה שנה יולד וכי היה אברהם מסופק ביכולת האל חלילה כי כפשוטו משמע שאין זה תמיהה קיימת ויגיד עליו ריעו ואם שרה הבת תשעים שנה תלד והקרוב אלי לומר בזה לפי שמצינו לשון בן אף בלא לידה כמו שאמר במשה רבינו ע״ה ויהי לה לבן כך חשב אברהם מאחר שנא׳ וגם נתתי לך ממנה בן ולא הזכיר לידה וודאי טוונתו שתביא אסופי מן השוק ותגדלנו על ברכה ודומה כאלו היה בנו ובנה ממש כי למה נאמר שישנה הקב״ה הטבע במקום שיש לפרש דברי השם מסכימים עם הטבע לכך אמר בלשון תמיה הלבן מאה שנה יולד על כן השיב לו הקב״ה אבל שרה אשתך יולדת בן לידה ממש: ומה שאמר והיתה לגוים לשון רבים יתכן לפרשו שרמז לו שבזכותה נפקדו כל העקרות שבכל העולם ועי״ז דומה כאילו יצאו גוים רבים ממנה שהרי מן שרה לא יצאו כי אם ישראל גוי אחד בארץ שהרי עשו היה בכללם כי כבר נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע:

ויעל אלהים מעל אברהם. פירש״י למדנו מכאן שהאבות הן הן מרכבתו של מקום הורה בזה שאין שום אמצעי בין המקום ב״ה ובין האבות ויהיה מחיצתם לפנים ממחיצת מלאכי השרת כמו שפירש״י על פסוק כעת יאמר ליעקב וגו׳ וכמ״ש מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם כי הקב״ה מעונו למעלה ומתחתיו האבות שהם זרועות עולם כי המה מחזיקים הכסא כביכול וכמ״ש רוכב שמים בעזרך ר״ל אתה עוזר לי כביכול כדרך שאמרו שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה שלמעלה כו׳. וטעם למה שנא׳ ויעל אלהים היינו כדי שיתעסק אברהם במילה ולא יתעכב כל זמן שהשכינה אצלו:

בעצם היום הזה נמול אברהם וגו׳. אע״פ שכבר נאמר וימל בשר ערלתם וכתיב בהמולו את בשר ערלתו מ״מ חזר ופירש לומר שעשה גם מילתו בעצם היום הזה לעין כל ולא היה מתיירא מפני הרואים כי על פי׳ רש״י קשה למה ימתין בו לאחר הדור ולמדרש רז״ל נמול ביוה״כ כמו שלמדו מג״ש בעצם היום הזה:

הפטרת לך בישעי׳ סימן מ׳

לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָֹה
וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃ הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ
אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָֹה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע
אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃ נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃
וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃ וְקוֹיֵ יְהוָֹה יַחֲלִיפוּ כֹחַ
יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃ הַחֲרִישׁוּ אֵלַי
אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט
נִקְרָבָה׃ מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם
וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃ יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר
שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃ מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת
מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָֹה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃ רָאוּ אִיִּים
וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ
וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־
הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃

פירוש המלות

[illegible] המאמר : נערים . המתמרים מן המלות : יעלו . יגדלו : החרישו אלי . לשמוע דברי : איים . אומות : צדק . זה אברהם : ירד . ירדה : לא יבוא . לא הלך דרך ברגל לגאל : איים . עובדי ע״ג : ויאתיון . ויבואו : מחליק . ל׳ חלק . הולם פעם . מכה סדן :

וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃
אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ
עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי־עִמְּךָ אָנִי אַל־
תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ
בִּימִין צִדְקִי׃ הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ
אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן
וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ
הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב
מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים
וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ
אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

פירוש המלות

ומאציליה . מגדולים שבהם : אל תשתע . אל ימס לבך : הנחרים . ל' נחרו בי : מצתך . ריבך : הרים . ראשי סעו"ג : תזרם . כמזרה לרוח : תשאם . לגיהנם : תתהלל . תתפאר
תולעת יעקב . שבטים : מתי . אנשי : למורג חרוץ . כלי של חרישה : פיפיות . חידודי חריצין :

פרשת וירא יח

אבן עזרא

(א) **וירא** . הנה קצת אמרו כי השם ג' אנשים הוא אחד והוא ג' ולא יתפרדו. והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי' ויאכלו כי נאכל הלחם כטעם אשר תאכל

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא
ג' · ד' וחסר ב' דס'

א וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתִיב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא׃ ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא

כחם ד' וחס' וסי' כחם היום . ויבאו כחם היום אל בית איש בשת . תהיה לכם תשועה כחם השמש . כחם צח עלי אור . וחד בחם קציר ב' בפסוק : וישא עיניו ה' חסרים את וסי' וישא עיניו וירא . והנה גמלים באים . וירא את בנימן . וירא את עשו . והנה איש עומד לנגדו . וישארא את עיניו : וירא ג' אברהם ב' בו . לוט :

תולדות אהרן וירא אליו . סוטה יד מציעא פו : כחם היום . ברכות כז : וישא עיניו . מציעא שם :

רש"י

(א) **וירא** אליו . לבקר את החולה (ב"מ פ"ו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו : באלוני ממרא . הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו (ב"ר) : יושב . ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל (ב"ר) : פתח האהל . לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו : כחום היום . (ב"מ פ"ו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים

בעל הטורים וירא אליו . סמך נמולו אל וירא . מלמד שנראה לו בשביל החולה לבקרו . (נ"ל המילה) . ד"א נמולו אתו . וסמיך ליה והוא יושב פתח האהל כחם היום . וזה הוא שאמרו חכמינו ז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם . וירא אליו ה' . סופי תיבות אוה . מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם . וירא אליו בגימטרי' זה בכבוד מילה נגלה אליו . וירא אליו ה' באלני בגימטרי' לבקר בחולה . יושב פתח האהל בגימטרי' להכניס את האורחים . כחם ארבעה במקרא . פתח האהל כחם היום . כחם השמש . כחם צח עלי אור . ויבאו אל בית איש בושת כחם היום . שאברהם (היה) יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחום צח עלי אור . דסייע בגן עדן . כדכתיב והיה לך ה' לאור עולם . אבל איש בושת . פירוש שבא על הכותים שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותית . כחום השמש יכנס לגיהנם דכתיב הנה יום בא בוער

ספורנו

(א) **וירא** אליו ה' באלוני ממרא . כי שם נמול אברהם אז וכל ביתו נמולו אתו שם הופיע האל ית' שכינתו לעמו בברית כמשפט לכל כורתי ברית כענין אתם נצבים וכו' לעברך בברית וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית . ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה וכן ענין ויפגשהו ה' שלא נראה שם לדבר עם משה אבל הופיע שכינתו לקבל ברית בנו כאמרו ביני וביניכם לדורותיכם ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה: (ב) וישא עיניו. התכוון להסתכל: נצבים עליו

רמבן

(א) **וירא** אליו ה' . לשון רש"י לבקר את החולה א"ר חמא ב"ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו :
(ב) **והנה** שלשה אנשים נצבים . המלאכים שבאו אליו בדמות אנשים ג' אחד לבשר את שרה ואחד לרפאות את אברהם ואחד להפוך את סדום ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט שאין זה שתי שליחות כי היה במקום אחר ונצטווה בו אחר כן או שתיהן להצלה :
ויאכלו נראו כמו שאכלו ובספר מורה הנבוכים נאמר כי הפרשה כלל ופרט אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה ואיך היתה המראה הזאת כי נשא עיניו במראה והנה ג' אנשים נצבים עליו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך זה ספור מה שאמר במראה הנבואה באחד מהם הגדול שבהם ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא אליו ה' כי הנה לא נראה לו השם לא במראה ולא במחשבה וככה לא נמצא בכל הנבואות והנה לדבריו לא לשה שרה עוגות ולא עשה אברהם בן בקר וגם לא צחקה שרה רק הכל מראה ואם כן בא החלום הזה ברוב ענין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות לו כל זה וכן אמר בענין ויאבק איש עמו שהכל מראה הנבואה ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ ולמה אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי כי הנביאים לא יפחדו שימותו מפני מראות הנבואה וכבר ראה מראה גדולה ונכבדת מזאת כי גם את השם הנכבד ראה פעמים רבות במראה הנבואה והנה לפי דעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה להם מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום רעים וחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו ואם הכל מראות נבואתו של לוט יהיה ויאיצו המלאכים וגו' קום קח את אשתך ויאמר המלט על נפשך והנה נשאתי פניך וכל הפרשה כלה מראה וישאר לוט בסדום אבל יחשוב שהיו המעשים נעשים מאליהם והמאמרים בכל דבר ודבר מראה ואלה דברים סותרי הכתוב אסור לשומעם אף כי להאמין בהם ובאמת כי כל שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים אבל לא מראות הנבואה כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא שאין הדבר כמו שהרב גוזר כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו ע"י מלאך וכבר אמרו בדניאל איהו עדיפי מיניה דאיהו נביאי ואיהו לאו נביא וכן לא נכתב ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה ענינו עם גבריאל אע"פ שהיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ כמו שנאמר במראה של בית שני ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל וכן המראה של קץ הגאולה בהקיץ היתה בלכתו עם חביריו על יד הנהר ואין הגר המצרית מכלל הנביאות וברור הוא ג"כ שלא היה ענינה בת קול כמו שחשב הרב והכתוב חלק נבואת משה רבינו מנבואת האבות כמה שנאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי וזה שם משמות הקדש לבורא איננו כנוי למלאך ורבותינו עוד למדו על החילוק שביניהם ואמרו מה בין משה לכל הנביאים רבנן אמרי כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מצוחצחת הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת הה"ד ותמונת ה' יביט כמו שהוא מפורש בויקרא רבה ומקומות אחרים ולא נתנו בשום מקום נבואתם למלאך ואל תשומם בעבור שכתוב גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר כי פירושו גם אני נביא כמוך ויודע אני שהמלאך שדבר אלי בדבר ה' הוא וזו מדרגה ממדרגות הנבואה כאשר אמר איש האלהים כי כן צוה אותו בדבר ה' ואמר כי דבר אלי בדבר ה' וכבר אמרו רבותינו בענין בלעם שאמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך הוא מומנותו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואח"כ ויקרא מלאך ה' אל אברהם ויאמר אל תשלח ידך אל הנער למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו וכו' הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדיבור השני שאמר בו שהוא על ידי מלאך אלא שהוא דרך בנביאים שיבוה בנבואה ויבטל הנבואה במלאך כי הנביא יודע כי

דבר

אנשים: (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר). תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי. ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל: נצבים עליו. לפניו כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב'). אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעי' היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא וירץ לקראתם (כך הגירסא בר"י) (בבבא מציעא) כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה שרי ואסר פירשו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדוני' ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות לה) ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי

וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ ד יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח

ב' סלי חרי · ג' אברהם לוט. ויקם. · מ' כתו'. קל"ד · ס"ד · ג' וסי' מיו דגבר' פרזל' · ג'. ל' · ל' ל'. ג' · ה מנו' עטור סופרי' · ל' · ח' · ל'. ל'

וְהָא תְּלָתָא גֻבְרִין קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל אַרְעָא׃ ג וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ לָא כְעַן תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ ד יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ ה וְאֶסַּב פִּתָּא דִלְחֶמָא וּסְעוֹדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעְבֵּיד כְּמָא דְמַלֶּלְתָּא׃ ו וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלָת

תאכל האש. ופי' כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז"ל הואיל ועברתם כמו כי על כן באו: (ה) כן תעשה. דרך מוסר שפת לחם די: (ו) לושי. כמו

יקח ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' יקח נא מעט מים. ברזל מעפר יקח. גם שבי גבור. קדמ' פתח. אנ"ך: ורחצו ג' ב' פת' וחד קמץ וסי' יקח נא מעט. סורו נא אל בית עבדכם. רחצו הזכו. בתרא קמץ: לבכם ג' וסי' ואקחה פת. וראיתם ושש. שיתו לבכם לחילה. אנ"ך:

תולדות אהרן ויאמר ה'. שבת קכז מציעא שם שבועות לה: יקח נא. מציעא שם: ורחצו. מציעא שם: ואקחה פת. שם פו: אחר תעבורו. נדרים לו: כן תעשה. מציעא פו: קמח סלת. שם פו:

כאדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר אלא א"כ קודם גזירת ק"כ שנה ושתי הלשונות בב"ר: (ד) יקח נא. ע"י שליח והקב"ה שלם לבניו ע"י שליח שנא' (במדבר כ) וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"ג לביתו. אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת האילן: (ה) וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם. בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם. בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד. אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר): אחר תעבורו. אחר כן תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי: כי על כן. כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא (בראשית יט) כי על כן באו בצל קורתי. (בראשית לג) כי על כן ראיתי פניך. (שם לח) כי על כן לא נתתיה: (במדבר י) כי על כן ידעת חנותינו: (ו) קמח סלת סלת

בעה"ט כתנו'. כמוס היום בגימטרי' זהו בגיהנם. ובגימטרי' דם מילה: והנה שלשה. בגימט' אלו מיכאל גבריאל ורפאל: יקח. ג' במסורת יוקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח. גם שבי גבור יוקח פי' גם שבי לדיק גבור יוקח בזכות יוקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח פי' ברזל חרב של פורענות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר: יוקח נא מעט מים בגי' מכאן זכו לבאר: ורחצו רגליכם. ב' במסרה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט. מהכא ילפינן שחשש לע"ג מדלוע הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע"ג לתוך ביתו: ואקחה פת לחם. היה לו לומר קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע: לבכם. ג' במסורת הכא וסעדו לבכם ואידך שיתו לבכם

רמבן

דבר ה' הוא ובתחלת ויקרא רבה אמרו ויקרא אל משה לא כאברהם באברהם כתיב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים המלאך קורא והדבור מדבר ברם הכא אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה להשגת מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת. הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואים מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל אבל היא מראה תקרא גילוי עינים כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך ה' וכן ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיני הנער ויראה אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם אנשים כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט וכן ויאבק איש עמו וכן וימצאהו איש על דעת רבותינו הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש. והמקום אשר תמצא בו ראיית ה' ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור ה' ככתוב בדברי משה בתחלת נבואתו ובדברי זכריה עוד אגלה בו דברי אלהים חיים ברמיזות. וענין ויאכלו אמרו חכמים ראשון ראשון מסתלק וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו. והנה פי' הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם היום הזה נמול אברהם אמר שנראה אליו השם בהיותו חולה במילתו יושב ומתקרר בפתח אהלו מפני חום היום אשר יחליםנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוין לנבואה לא נופל על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו המראה הזאת. באלוני ממרא להודיע המקום אשר בו נימול וזהו גלוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה ואין גלוי השכינה כאן וכאן לצוות להם מצוה או לדבור כלל אלא גמול במצוה הנעשית כבר ולהודיע כי רצה האלהים את מעשיהם כענין שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואין שם דבור ולא שחדשו בו דבר רק שזכה לראיית מלאכי עליון וידע כי מעשיו רצויים וכן היה לאברהם בראיית השכינה זכות והבטחה וכן אמרו יורדי הים שאמרו זה אלי ואנוהו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא זכות להם בעת הנס הגדול שהאמינו בה' ובמשה עבדו ופעמים יבא בשעת הקצף ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל ויהיה זה להגין על עבדיו הצדיקים ולכבודם ואל תחוש להפסק הפרשה כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה' אל אברהם אבל בפרשה רצה לסדר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו כי אברהם נתבשר בבן מפי השכינה כבר ושרה מפי המלאך שדבר עם אברהם כדי שתשמע שרה כמו שאמר ושרה שומעת וזו כוונתם שאמרו לבקר את החולה שלא היה לדבור אלא לו ועוד אמרו מזבח אדמה תעשה לי ומה אם זה שבנה לכבוד מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי עאכ"ו ושמא כיוונו עוד בזה לומר שהיה לו במראה השכינה רפוי למחלת המילה כי כן ראוי להיות כדכתיב באור פני מלך חיים: **וטעם** נצבים עליו. שהיו עומדים לנגדו מסתכלים כלשון הנצב על הקוצרים משרי הנצבים ולפי שהוא יושב והם היו עומדים ורואים בו אמר עליו וזה טעם וירא וירץ לקראתם כי כאשר ראה אותם עומדים נגדו ולא היו הולכים לדרכם רץ לקראתם להביאם אל ביתו. וטעם מפתח האהל להגיד כי היה עדיין יושב שם אחרי הסתלק ממנו מראה השכינה. ויתכן שיהיה עליו על האהל שהיו קרובים אליו מן הצד האחד שלא כנגד הפתח והיו שם נצבים ולא היו מתקרבין אל אברהם כטעם סוסים על הים:

ספורנו

עליו פונים אליו כממתינים לדבר עמו בהיותו פנוי מן המראה הנכבדת כי הממתינים אצל אדם לדבר עמו יקראו נצבים עליו כמו להתאפק לכל הנצבים עליו וכמו וכל העם נצב עליך: וירץ לקראתם. בטרם יקרבו לדבר עמו. מפתח האהל. שהתחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות יורה על חשיבות בעיני המזדרז אליו כענין וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו: וישתחו ארצה. כי היה תארם נורא כאמרו ומראהו כמראה מלאך אלהים נורא מאד וחשב אותם לשלוחי איזה מלך: (ג) אל נא תעבור. אתה הראש בשלוחי' אל נא תמהר לעבור כמנהג כל שליח הממהר להשיב שולחו דבר: (ה) כן תעשה. ולא תאחר אותנו

(ג) **אדני** אם נא מצאתי חן בעיניך. מלעיל אותו בספרים קמוץ והנה קראם בשם רבם באלף דלת כי הכיר בהם שהם מלאכי עליון כאשר יקראו אלהים ואלים ולכן השתחוה להם ארצה: **אל** נא תעבור מעל עבדך. עם כל אחד ידבר כדרך כל התורה ושמרתם את

סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת: ז וְאֶל־הַבָּקָר
רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב
וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ:
ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם
תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ: ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל:
י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת
פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו: יא וְאַבְרָהָם
וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת
לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים: יב וַתִּצְחַק שָׂרָה
בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי

ג' ס' קמ' וסי' שמואל טליא בחירא רהט ואבכת חוכמא: נקוד על איו ו' קמץ ו' ס' ר"פ כ"ל חס' ג'. ל' ל' וחס'

סְאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי
וַעֲבִידִי גְּרִיצָן: ז וּלְוָת תּוֹרֵי
רְהַט אַבְרָהָם וּנְסִיב בַּר
תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב
לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד
יָתֵיהּ: ח וּנְסֵיב שְׁמַן וַחֲלַב
וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב
קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ
עֲלָוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא
וַאֲכָלוּ: ט וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה
אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא:
י וַאֲמַר מֵיתַב אֲתוּב לְוָתָךְ
כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר
לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמְעַת
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא
אֲחוֹרוֹהִי: יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה
סִיבוּ עֲלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק
מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא: יב וְחַיְכַת שָׂרָה בִּמְעַהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי

אבן עזרא

כמו ותלש: (י) כעת חיה. כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי: והוא אחריו. זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה ויש אומרים פתח האהל שלא היה אחרי אהל אברהם: (יא) באים בימים. הגיעו לימים רבים: (יב) היתה לי. כמו תהיה לי: ועדנה. כמו עדון ועונג וכן ויתעדנו והטעם אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועונג הנוער ועוד כי אדוני זקן. וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה סודה למלאך: ואני

ושוב ה' קמץ וסי' והנער שמואל. ולו היה בן ושמו שאול. ואל הבקר רץ. וימצאו מרעה שמן וטוב. הוספת חכמה וטוב: וחלב ג' וסי' ויקח חמאה. ובלא מחיר. יין. דבש וחלב תחת לשונך אנ"ך: אליו נקוד על אי"ו חד מן י' נקודים בתורה וסי' כו' במסר' רבת': והנה. י"ג יחידאין וסי' כו' במסר' רבתא: שמעת. ו' ה' פתחי' וחד קמץ וסי' ושרה שמעת. ורבקה שמעת בדבר. ומלכת שבא. אזן שמעת תוכחת חיים. אזן שמעת ועין ראה. מוכיח חכם על אזן שמעת. בתרא קמץ: ואברהם ושרה ל'. וחד אברהם ושרה אשתו:

רשי

סלת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב. ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל (ב"מ פו): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות (ב"ר): (ח) ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב"מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג (ב"מ שם. ב"ר): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי"ו שבאליו ותניא רשב"א בן אלעזר אומר כ"מ שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: (י) כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת: כעת חיה. כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן (ב"ר): (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב אמר אלישע אותן המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו'): והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין

תולדות אהרן ואל הבקר רץ. שם פו פו: ויתן אל הנער. שם פו. ויקח חמאה. שם פו פו: והוא עומד. קדושין לב מציעא פו: ויאמר. יבמות עו: ותצחק שרה. מגילה ט מציעא פו: (פסח יז מגילה עח) אחרי בלותי יומא ס"ג מציעא שם:

בעל הטורים לחילה ורחיחם ושם לבכם וזה הוא שאמרו שהיה מצטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכם שהיה מצטער בלבו כיון שראה אלו ושם לבכם: ואל הבקר. ג' תגי' על הקוף לומר שג' פרים היו ובזכות זה נתן לו בן למאה שנה: ואל הבקר רץ. אותיות ואל הקבר רץ. שרץ אחריו למערה. ואל הבקר רץ בגימטריא רץ למערה. ויאכלו והדר ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין

ספורנו

אותנו יותר מזה ולכך רץ ואמר מהרי: (ט) איה שרה. כי כונת השליחות היתה לבשר את שרה שתשמח ותודה כדי שיהיה העבור יותר שלם כי אברהם כבר נתבשר מאת האל יתעלה ושאלו על שרה ע"י אברהם כדבריהם ז"ל: (י) שוב אשוב אליך. למועד המילה כפעם בפעם. והוא אחריו. הפתח שהיתה שם שרה השומעת היה אחר המלאך המדבר לפיכך לא דבר עמה לנוכח כמו שעשה אלישע: (יב) ותצחק שרה. שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל ית' וחשבה שלא יושג זה בזקני' בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הבחרות אחר הזקנה הרי הוא כהחית המתי' שלא

רמבן

את כל חקתי ועשיתם אותם יצרות אביך וערות אמך לא תגלה ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ורוב משנה התורה כן והפך מזה ראה אנכי נותן לפניכם היום ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר וגם זה יתכן שאמר לגדול אל נא תעבור ואתה ורעיך אשר ישארו עמך תרחצו רגליכם והנכון בעיני שקרא את כולם אדונים ופנה אל כל אחד ואחד לראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכן אמר לשני וכן אמר לשלישי לכל אחד בפני עצמו יתחנן אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ויוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם כלכם וזה דרך מוסר וכבוד מרוב חפצו להתנדב עמהם והנה הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום לאת מים קרים על נפש עיפה וישענו תחת העץ לרוח היום לא יבואו באהל ובמשכן:

וטעם כי על כן עברתם. כי אחרי שדרככם עלי איננו נכון שלא תנוחו מעט אצלי:

(ה) **כן** תעשה כאשר דברת. דרך מוסר שבפת לחם די לשון ר"א או יאמר כן תעשה לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד כי שלוחים אנחנו ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמך:

(ו) **קמח** סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא לשון רש"י. וכך הוא בב"ר ושם פירשו שהיו שלש סאים לכל אחד ולא ידענו למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים אולי ידע הסתלקות המאכל הראשון ראשון והוא כמרבה עולות למזבח או שסעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם. ועל דרך הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות מהן סלת והנה הוציאה מכל השלש סאין סלת נקיה מעט:

וטעם ואל הבקר רץ אברהם להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו:

(י) **שוב** אשוב אליך כעת חיה. לשון רש"י לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו והוצרך הרב לאמר כן מפני שהקב"ה אמר לו בכאן למועד אשוב אליך ובין במלאך או בהקב"ה לא מצינו ששב אליו למועדו אולי נכלל בלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר. ור"א אמר כי ויאמר ה' אל אברהם הוא דבר המלאך בשם שולחו ושב אליו למועד אשר דבר אתו ואם לא נכתב. והנכון בעיני שהוא מן תשובת השנה יאמר כי שוב אשוב אליך כעת הזאת שתהיו בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך וזהו כאשר נאמר לאברהם למועד הזה בשנה האחרת ויהיה אשוב כמו ושב ה' אלהיך ושב וקבצך:

(יא) **באים** בימים האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום:

חדל להיות לשרה אורח כנשים. הוא הזמן להריון כי אחרי הפסק האורח מאחת זקנה לא תהריגה:

עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי׃
יד הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃
טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי ׀ יָרֵאָה וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃
טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃
יז וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃
יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי

לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב׃ יג וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנַן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר הַבְּרַם בְּקוּשְׁטָא אֵילִיד וַאֲנָא סָבִית׃ יד הֲיִתְכַּסֵּא מִן קֳדָם יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמַן אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בָר׃ טו וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא חַיְכִית אֲרֵי דְּחִילַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיְכַתְּ׃ טז וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָאוּתְהוֹן׃ יז וַיְיָ אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבֵיד׃ יח וְאַבְרָהָם מֶהֱוֵי יְהֵוֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כֹּל עַמְמֵי

ל' וכל ס"המנ' דכו'. ל' פתח דס"פ. ל'. ב' שני. ל'. ל'. ל'. ל' וחס'. ג'. ג'. ב'. ב' כתי' ו' בתו' תבי' נח"ס. ד'.

זקנתי ד' וסי' ויאמר ה' אל אברהם. ויאמר הנה נא זקנתי. ואני זקנתי ושבתי. נער הייתי גם זקנתי. לשלחם ב' וסי' ואברהם הלך עמם. ולא אבה לשלחם. למהר לשלחם מן הארץ: אמר ג' קמצין וסי' וה' אמר המכסה. וה' פקד. וישמע משה לקול חתנו: ואברהם ה' ר"פ וסי' ואברהם בן תשעים ותשע. ואברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה. ואברהם בן מאת שנת בהולד. ואברהם זקן.

תולדות אהרן ואדני זקן. יבמות סה מציעא פז: ויאמר ה' אל. מציעא שם: למה זה צחקה שרה. (שם יו): ואני זקנתי. יבמות סה מציעא פז: למועד אשוב. ראש השנה יא: ויאמר לא כי צחקת. (סוטה כה): הולך עמם. מציעא פז: וה' אמר. יומא לח: ואברהם היו. יומא שם (ע"ג מ):

רש"י

טעונין ולד השדים הללו שנמקו מושכין חלב. תנחומא: עדנה. צחצוח בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה. כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת. שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ (דברים כו) מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללוותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה אשר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן שנא' גבול הכנעני מצידון בואכה סדומה ועמרה וגו'. קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברה' היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ

אבן עזרא

(יג) ואני זקנתי. פירושו אחרי בלותי והמלאך אמר אחת ומ"ם אמנם טעם כמ"ם שלשה ומפרשים אחרים אמרו כי אלו שלשה אנשים נביאים היו ואם טען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום ואל תתמה על מלת כי משחיתים אנחנו כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים והשם עשאם וסמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם. והנה יהיה פי' ויאכלו כמשמעו. ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי על כן פתוח הנו"ן ולא נקמץ כמשפטו ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם. וטעם בעיניך שדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומצאנו שנקרא הנביא מלאך בחגי ויש אומרים כי אברהם בקש רשות מהשכינה ויש אומרים שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם גם זעקת סדום ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני ה' ועל כל פנים ה' אמר עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה. ונכנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום. וכן אמור לנער ויעבור לפניו ויעבור ואתה עמוד כיום ואין לנו צורך לתיקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני ה' והנכון בעיני תמצאנו רמוז בפרשת ואלה שמות: (יד) ומלת היפלא. היעלם וכן עשה פלא וי"א איננו דבר פלא בעיני השם לעשות כן ואלו היה כן לא היה מ"ם דבק עם השם: (יח) ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הם

בעל הטורים מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט: ויאמרו אליו בגימטריא אמרו אליו איה: אורח כנשים. ר"ת וסופי תיבות בגימטריא נדה: ואדני זקן. טוחן ולא פולט: על פני סדום.

רמבן

(יג) ואני זקנתי. הוא פירוש אחרי בלותי ודברו אמת אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן כי היה ראוי שיאמר ואני ואדוני זקנים כי שרה בשניהם מצחק:
(יד) היפלא מה' דבר. אם דבר נפלא ורחוק הוא שיהיה מאת ה' ככה כלשון כי ממך הכל ומידך נתנו לך ודומה לזה מאשר שמנה לחמו מאת אשר תבא להם שמנה ואונקלוס תרגם היתכסי עשאו כלשון כי יפלא ממך דבר למשפט וא"כ יש בו סוד נעלם ולשון רש"י היפלא היתכסי וכי שום דבר מופלא ומכוסה ממני מלעשות רצוני הרכיב בו שני ענינים:
(טו) ותכחש שרה לאמר. אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש כאשר אמר השם לנביא וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם והוא הכיר בחכמתו בהם בשרו אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן ושרה שומעת ולא ידעה כי מלאכי עליון הם כענין באשת מנוח ואולי לא ראתה אותם כלל. ותצחק בקרבה ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי השחוק לשמחה הוא בפה אז ימלא שחוק פינו אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה וראוי לה שתאמין או שתאמר אמן כן יעשה ה' והנה אברהם אמר אליה למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אליה כי השם גלה אליו סודה והיא מפני יראתו אל אברהם תכחש בו כי חשבה אברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת אז הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר וראוי שנאמר עוד כי אברהם לא גלה אותו הנאמר לו מתחלה אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד שלוח השם אליה הבשורה ביום מחר כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי גלה סודו אל עבדיו הנביאים או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו ואחר כן בחולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר:
(יז) וה' אמר אל צבא השמים העומדים עליו או אל המלאכים השלוחים ויתכן שהוא המחשבה כי חשב שלא יתכסה ממנו מפני הטעמים הללו וכן ואני אמרתי בדמי ימי וכן ויאמר להכות את דוד וכן כל אמירה עם הלב מחשבה:
(יח) ואברהם היו יהיה. מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו של מקרא וכי ממנו אני מעלים והלא חביב לפני להיות לגוי עצום לשון רש"י. והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו החונים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתיו שהוא מכיר ויודע שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכו והנה

ספורנו

שלא תהיה זולתי במצות האל פרטית או בתפלה משגת חן מאתו: (יד) היפלא מה' דבר. שהמלאך לא אמר זה על צד ברכה אבל דבר כמבשר בשמו: (טו) כי יראה. נמר חטאתי אבל הראה תשובה בלבה. ויאמר לא. שידע כי לא איש אל ויכזב ולא האמין לה כלל: ויפנו משם האנשים. פנו מבית החסד: (טז) וישקיפו. השקפה לרעה: על פני סדום. שהיה הפך בית של אברהם כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: ואברהם הולך. וה' אמר. הוא היה מתעסק במצות גמילות חסדים ללוות את האורחים וה' אמר שיגלה לו למען אשר יצוה את בניו כאמרם ז"ל שכר מצוה מצוה: (יז) המכסה אני. ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובו ולהודיעו שאם היה בין הרשעים איזה מנין צדיקים ישבו תקות תשובה לרשעים הייתי מטה כלפי חסד להאריך אפילו לרשעים אולי ישובו כי לא אחפוץ במות המת ובמבלי אין תקות תשובה יעשה בם משפט: (יח) ואברהם היו יהיה. ובהיותו

אבן עזרא

הם מתברכים בו. ופירוש זעקת סדום שדברו דברים כנגד השם או זעקת החמס: (כ) וחטאתם כי כבדה. ולא תכילנה הארץ. וי"א הכצעקתה הבאה אלי אם כן עשו אעשה בהם כלה: (כא) ואם לא אדעה. ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת כי האמת שהכל ידע כל חלק על דרך כל ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימה בעבור האל"ף שהוא מהגרון שמשפט לשון הקדש להרחיב אשר לפניו: תספה

רש"י

הארץ: (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו (רות ב') מודע לאישה ומודעתנו (שמות לג) ואדעך בשם. ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו. ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי. ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגומר אין למען נופל על הלשון: יצוה. ל' הוה כמו (איוב א) ככה יעשה איוב (ע"פ ה' יחטו): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה' אל אברהם. שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה ימתין: (כא) ארדה נא. למד לדייני' שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר (שמות לג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק: (כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם: ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה (ב"ר). אשר

מקרא

הָאָרֶץ: יט כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו: כ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד: כא אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה: כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם

(ו' פסו' למען. ד' כתו'. ג' דס'. ח'. ל'. ג'. ל' מלעיל. כ'. ל'. ג' בטע' מלעיל. ל' וחד הודיעני ואדעה. ג')

תרגום

אַרְעָא: יט אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי בְּדִיל דִּיפַקֵּד יַת בְּנוֹהִי וְיַת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד צְדָקְתָא וְדִינָא בְּדִיל דְּיַיְתֵי יְיָ עַל אַבְרָהָם יַת דִּי מַלֵּיל עֲלוֹהִי: כ וַאֲמַר יְיָ קְבֵלַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה אֲרֵי סְגִיאַת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְקִיפַת לַחֲדָא: כא אִתְגְּלֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי הַכִּקְבֻלַתְהוֹן דַּעֲלַת לִקְדָמַי עֲבַדוּ אַעֲבֵיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא אִם לָא תָיְבִין וְאִם תָּיְבִין לָא אִתְפְּרַע: כב וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד

מסורה

ו' פסו' למען וסי' כי ידעתיו. כי מאת ה' היתה. למען דעת כל עמי הארץ. ואטמא אתם במתנותם. למען תינקו. למען טבח טבח: צדקה ומשפט. ג' דסמי' וסימ' כי ידעתיו למען. אהב צדקה ומשפט. עשה צדקה ומשפט: זעקת ג' וסי' זעקת סדו'. לקול זעקת חבליך. זעקת שבר: ואראה ה' וסי' ארדה נא ואראה. ואראה את אחי. אעברה נא ואראה. וחברו אעברה. אמלטה נא ואראה: הבאה ג' מלעיל וסי' הכצעקת'. ובני יוסף אשר ילד לו. וישמעו שלשת רעי איוב:

תולדות אהרן כי ידעתיו. יומא שם יבמות עט כתובות ח סנהדרין כו מכות כד עקידה שער יג: ויאמר ה'. יומא שם סנהדרין קט:

בעל הטורים

בעל הטורים ס"ת מיל. שיעור מיל הלך עמם לשלחם דשיעור לויה מיל. הולך עמם לשלחם וה' מלמד שהשכינה מלוה לצדיקים. ואברהם ג' ראש פסוק ואברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה ואברהם זקן. פי' אף על פי שאברהם ושרה זקנים. אברהם היו יהיה לגוי גדול. היו יהיה לגוי בגימט' ק' פי' כשיהיה בן ק' אז יהיה לגוי גדול וזהו שנאמר כי כן יבורך גבר: אשר יצוה את בניו סופי תיבות תורה. אשר יצוה בגימטריא תורה ובגימטריא ברית: כי רבה בגימטריא בחטאת ריבה: ואנכי עפר ואפר. מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה. עפר בגי' לסוטה. ואפר בגימט' כפרה: עפר ואפר ב' במסורת הכא ואידך באיוב ונחמתי על עפר ואפר. וזהו מה שאמרו גדול מה שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם.

ספורנו

ובהיותו לגם עמים רבים תהי' תוכחתו רבו' התועל': (יט) כי ידעתיו. תוכיח במיסור. למען אשר יצוה את בניו. וכל זה אמר האל ית' לעשות למען אשר יצוה אברהם לבניו בראותו גודל חסדיו גם לרשעים ומשפטיו נגד הבלתי שבים ושמרו לעשות צדקה ומשפט. למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל ית' היה להביא על אברהם את אשר דבר באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: (כ) ויאמר ה'. אז התחילה הנבואה שהוא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו וירא אליו: (כא) ארדה נא. ארד לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה כענין הנה נרדה ונבלה שם שפתם כמו שהתבאר למעלה: ואראה הכצעקתה. אראה זה בפעל בהתגלות לבם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא אל חנם היה העונש הגדול: עשו כלה. עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרם יגרם שעניינו כלכם וגם זה נודע בשליחות המלאכים שנאמר בו כל העם מקצה ואין מכלים: (כב) ואברהם עודנו עומד. אע"פ שהמלאכים אשר שלח להשחית כבר הגיעו לסדום מ"מ אברהם עודנו עומד לבקש רחמים וללמד זכות כאמרם ז"ל אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכן בהיידי מיתות ארבעה אמרו מחזירים אותו

רמב"ן

אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להניחם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד ה':

(יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה לשון רש"י ארי ידעתיניה כתרגום לשון חבה כמו מודע לאישה ואדעך אמנם עיקר כלם לשון ידיעה שהמחבב את האדם ומקרבו אצלו יודע ומכירו ואם תפרשהו יודע אני בו שיצוה את בניו אין למען נופל על הלשון. ויתכן שיהיה ידעתיו גדלתיו ורוממתיו בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפניו ולכך אשימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני וכמוהו ידעתיך בשם מה אדם ותדעהו או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען ישא שורך וחמורך שינוח. והנכון בעיני כי היא ידיעה בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישים אליו לבו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כטעם לא יגרע מצדיק עינו ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב הנה עין ה' אל יראיו וזולת זה:

(כ) ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה לשון רש"י ויאמר ה' אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו ואמר ר"א כי נכנס פסוק ויפנו משם האנשים בנתים להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכן דעת כל המפרשים כי עם אברהם ידבר ולפי זה הנכון בפסוק ויפנו משם האנשים לומר כי כאשר אמר השם לאברהם בנסוע האנשים ממנו זעקת סדום ועמורה כי רבה עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולתת לו רשות לדבר והאריך בתפלתו עד שבאו האנשים סדומה ואז נגש אברהם ואמר האף תספה או יהיה פירושו שב לבאר עודנו עומד לפני ה' כי נגש אברהם ואמר האף תספה. והנה האריך בתחנה לפניו בכל פעם ופעם לנבואה עד ששמע תשובת דבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא והאריכו כל היום בזה וילך ה' בערב כאשר כלה לדבר אל אברהם ובאו שני המלאכים סדומה:

זעקת סדום ועמורה. היא זעקת עשוקים יזעקו וישועו מזרוע רשעתם והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחטאתם כבדה מאד אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלו מאד ארד ואראה אם כלם חטאו אעשה דין בהם ואם לא אדעה מי החוטאים וענין הירידה והראיה אמר רש"י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה ועל דרך הפשט מפני שרצה הקב"ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות כלומר באתי לשפוט אם חטאו אעשה בהם כלה ואם לא אדעה מה אעשה בהם ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקוד עונם וישפוט אותם וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את האלהים הכל סר יחדיו נאלחו ור"א אמר בו סוד מילדי נכרים ישפיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת דרשו רבותינו בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת הדין וכן הענין הזה ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד ממדת רחמים אל מדת הדין ואראה ברחמים אם כצעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו כלה ואם לא אדעה וארחם כדרך וידע אלהים ואחר שספר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וספר במעשה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו שמה ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים אלה להשחית

עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וַיִּגַּשׁ י״ח מלין תקון סופרים׃
אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־ ג׳ ב׳ כתו׳
רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם
בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא ג׳
לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם ו׳
אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת׀ נך לך י״ד פסו׳. כ׳ חס׳ המעתת
כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע
וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ ג׳ חס׳
הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃ ג׳
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם
חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי ג׳
לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ כז וַיַּעַן אַבְרָהָם
וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־ נ״ה. כ׳ וכענין
אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ כח אוּלַי י״ד כתו׳. ב
יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה ג׳
הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר
וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם סי׳ שע״ע ס״ש

כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כג וּקְרִיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם חַיָּבָא׃ כד מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ׃ כה קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ הֲדַיָּן כָּל אַרְעָא לָא יַעֲבֵיד דִּינָא׃ כו וַאֲמַר יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן׃ כז וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עֲפַר וּקְטַם׃ כח מָאִים יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הֲתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יָת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן

רשי

אשר הפכוהו רז״ל לכתוב כן: (כג) ויגש אברהם. מלינו הגשה למלחמה (שמואל ב י) ויגש יואב וגו׳. הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה. והגשה לתפלה (מלכים א׳ יח) ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגומו ל׳ רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי חמשה מקומות יש. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: (כה) חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה״א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו׳. לכל המקום ולכל הכרכים לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר ע״י נמרוד לולי רחמיך אשר עמדה לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט׳ לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: אולי

אבן עזרא

(כג) תספה. פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות ואם הם שני בניינים: (כד) ולא תשא למקום. כטעם תסלח כמו נושא עון ולמקום הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: (כה) חלילה. דבר שלא יתכן וי״א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפי״ן היא דרך קצרה והטעם והיה כצדיק כרשע והרשע כצדיק וכן כי כמוך כפרעה כעמי כעמך כחשכה כאורה. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ. וטעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים. ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירושה רציתי וכן הואיל משה. וכ״ף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד. וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשה. והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר. וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את הכל ואחר כן אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספר אשר

האף ג׳ פתחין וסי׳ האף תספה. וחברו. האף אמנם אלד. תספה ג׳ וסי׳ ויגש אברהם. אולי יש חמשים. וגם את הזקן: ולא תשא ג׳ דס׳ וסי׳ אולי יש חמשים. הוכח תוכיח. ונשאו אתך במשא העם ולא: הצדיקם ו׳ וסי׳ אולי יש חמשים. אולי יחסרון. כי לא ינוח שבט. ב׳ בו. אשר יש צדיקם. אשר הצדיקם והחכמים. כל אורי׳ צדיקם כתיב חס׳ במ״א מלא ויסלף דברי דואלה שמות. וכל נביאים וכתו׳ מ״ל במ״ד חס׳ וסי׳

במסר׳ רבת׳: חללה ג׳ חסרי׳ וסי׳ חללה לך ב׳ בפסוק. לכן אנשי לבב: לך י״ד פסוקים לך לך וסי׳ כו׳ במסרה רבת׳: מעשת ה׳ חס׳ בליש׳ מסר בביום השמיני. ג׳ ההי״ן בתורה דנראין תמוהות ואינן תמוהות וסי׳ השופט כל הארץ. האחד בא לגור. האיש אחד יחטא. וכל ה״א תמוהה פתח כשהתימה בה״א כמו האלהים אני. אבל אלו התימה אינו בה״א אכן בא אחרי כן וישפוט שפוט: עפר ואפר ב׳ וסי׳ ואנכי עפר ואפר. נחמתי על עפר ואפר:

תולדות אהרן קללה לך. ע״ג ד׳: נשאתי לכל, סנהדרין נט: ויען אברהם. עקידה שער ד׳ נד: ואנכי עפר. סוטה יז (תענית סח):

רמב״ן

המקום כאשר אמר ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו:

(כג) **ויגש** אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אפו של הקב״ה היא מדת דינו וחשב אברהם שהיא תספה צדיק עם רשע לא ידע מחשבות ה׳ אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ויאמרו שוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ והוא העושה משפט כענין ויגבה ה׳ צבאות במשפט ואמרנו המלך המשפט וזהו ענין הכפל חלילה לך והקב״ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי במדת רחמים יתנהג עמהם ומה שיודיע אליך כל הענין הוית ויאמר ה׳ כתיב יו״ד ה״א וכל אשר הזכיר אברהם אל״ף דל״ת והנה זה מבואר:

(כד) **חמשים** צדיקים. כתב רש״י עשרה לכל כרך וכרך. התשחית בחמשה. תשעה לכל כרך וכרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם

אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ארבע כרכים וכן שלשים יצילו שלש ועשרים יצילו שתים ועשרה יצילו אחת ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דורן ותשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא כל אלו דברי הרב ז״ל ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם אל נא יחר לאדני והנה נא הואלתי והלא ראוי הוא שיהיו ארבעים מצילין ארבע ושלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמש וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם ארבעים וחמשה אבל תשעה ימצאון שם. והנה דעת הרב לומר שהרבים ראוין להצלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפי׳ הצלה מועטת כמו שאמרו אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה והנה הודה הקב״ה שיצילו ארבעים וחמשה בצירוף צדיקו של עולם כל הכרכין כאילו היו חמשים שלמים ומעתה כשיהיו מ׳ צדיקים מצילין ארבע אף בצירוף הצדיק ית׳ ינצלו עם השלשים והעשרים שכבר הודה בצירוף הזה ואם תאמר שהודה בו עם הארבעים וחמשה שהם רבים ושמא לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמרו צדקת ה׳ ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט זה דעת הרב. ודרך פשט הכתובים שלולה שאמר תחלה חמשים לתת חשבון שלם של עשרה לכל אחת ואחת וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל היה הכל אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב במה שאמר:

(ט) **בתוך** העיר. פי׳ ר״א שיהיו יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים. והנכון בעיני כי אברהם אמר בתוך העיר לאמר שאפילו יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילוה ואמר זה בעבור לוט וחשב אולי יש אחרים שם: (כח) **לא** אשחית אם אמצא שם יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאו שם כן

ספורנו

ארבעה וחמשה פעמים עד שיהי׳ ממש בדבריו: (כג) האף תספה צדיק עם רשע. שהרי אמרת זעקת סדום ועמורה כי רבה כשופט את כל המקום ע״פ הרוב לא כשופט אנשי העיר החוטאים בלבד: (כד) האף תספה ולא תשא למקום. אע״פ שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים: (כה) חללה לך להמית צדיק. והיה כצדיק כרשע. מעותד למקרה אם יקרה שימצא איזה צדיק בתוך הרשעים: השופט כל הארץ. כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלה אחרי הרוב תשחית אותה לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: (כו) אם אמצא בסדם. עתה כשאנסה אות׳ במלאכים ששלחתי אם אמצא בסדם חמשים צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר הערים כאמרו סדום ובנותיה ובה יקבצו נדיבי העם מכל שאר הכרכים אשר בככר. ונשאתי לכל המקו׳ לא לצדיקי׳ בלבד: (כז) הנה נא הואלתי לדבר. לשאול הספק שהיה אצלי בענין המשפט האלהי. ואנכי עפר ואפר. ולא ירדתי עדיין לסוף כוונת דברי תשובתך: (כח) התשחית בחמשה את כל העיר. הודיעני אם הוא מספר קצוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהי׳ עדה מצלת ולפ״ז תשחית את העיר החמשית היותר חייבת מבלי אין עדה מצלת

אבן עזרא

אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה ושלא יצריך חבר שני החסרונים אחר כן אם יחסר רביעית גם השלישית גם החצי וי"א למה לא הפחית מעשרה בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: (לג) ואברהם שב למקומו. אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים ומשם ישקיף על פני סדום ואע"פ שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום אחר צאת השמש היה כי לא נהפכה סדום בלילה כי כן העיד הכתוב. ופי' בערב בפסח מצרים: (א) אפים. עד שם אפיו בארץ והם הנחירים שהם גבוהים על הפנים: (ב) הנה נא אדני. רבותי לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטן טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא. אם לא תפצר ואת

תרגום אונקלוס

אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: כט וְאוֹסִיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין: ל וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקֵף רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: לא וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עֶסְרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עֶסְרִין: לב וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקֵף רוּגְזָא דַייָ וַאֲמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרָא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עַסְרָא: לג וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַייָ כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵיהּ: א וְעָלוּ תְּרֵין מַלְאָכַיָּא לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בִּתְרַע דִּסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא: ב וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְתַקְדְּמוּן וְתְהָכוּן לְאוֹרְחֲכוֹן וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵן בִּרְחוֹבָא נְבִית: ג וּתְקֵיף בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ וְעָלוּ לְבֵיתֵיהּ וַעֲבַד לְהוֹן

מקרא

אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים: ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים: לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים: לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה: לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ:

שלישי א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה: ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין: ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם

רש"י

(כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד' הכרכים. וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחד מהם: (לב) אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. (א') להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם) והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים (ב"ר) ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם (ב"ר): וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי דבר אחר הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכן נאמר סורו (בראשית רבה): לינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך רוחץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחוב' של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את

מסורה

ג' פסו' אית בהו ויאמר ויאמר וסי' ויוסף עוד לדבר אליו. ויען השליש. וחברו: הארבעים ג' וסי' לא אעשה בעבור הארבעים. בשנת הארבעים לצאת בני ישראל. בשנת הארבעים למלכות דוד. העשרים ג' וסי' לא אעשה בעבור העשרים. נגד העשרים אשר לחצר. ליחזקאל העשרים: לאדני ז' כתיב כן מסד בתלים סימן כ"ב: ואדברה ד' וסי' אל נא יחר. האזינו. אגידה. שמעה עמי. וחד אדברה גם אנכי ככם. סדמה ג' וסי' באכה סדמה ועמרה. ויפנו משם האנשים. ויבאו שני המלאכים: והשכמתם ג' וסי' והשכמתם והלכתם. והשכמתם מחר. דפלגש בגבעה. ועבדי אדניך אשר באו: לא ב' דגושי' וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין. ויאמרו לא כי מלך יהיה עלינו. וב' לו וסי' ויאמרו לו חכמיו. ויאמרו לו החרש: ברחוב ד' וסי' כי ברחוב נלין. רק ברחוב אל תלן. כי כשלה ברחוב אמת. ברחוב אכין מושבי: ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד. קח נא את ברכתי. ויקם האיש ללכת. ויאמר חי ה' אשר עמדתי. וכל ויפצרו דכו' במ"א ויפרצו בו עבדיו:

תולדות אהרן ויבאו שני. מציעא פו: ויפצר בם. שם קו:

ספורנו

מגלת בשבילה: ויאמר לא אשחית. את החמשית: (כט) לא אעשה. לא אעשה רעה כלל לשלש הערים הנחות חייבת: (לא) לא אשחית בעבור העשרים. בעבור העשרה. כי בהשחית ב' מהם לא תמלטנה מכל וכל הבתים הנשארות שלא תהייה' נזוקת בצד מה בהרבן השכנות כאמרם נתקללה בכל נתקללו שכניה: (לג) וילך ה'. המתין עם אברהם ולא הפסיק כונתו לנבואה עד שנסתלקה שכינה על הספק ויצא קין מלפני ה': ואברהם שב. שב מן המקום שלוה שם המלאכים ששם נתיחד עמו הדבור: למקומו. אל ביתו: יט (א) ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. אע"פ שהגיעו שם בלי איחור כאמרם גבריאל בשתים מיכאל באחת וכן הורה למעלה באמרו וילכו סדומה מ"מ לא נכנסו בסדום עד הערב שכבר נסתהמו טענות אברהם המליץ ונגמר הדין: ויקם לקראתם. פן ילינו ברחוב כמו שהיה אז המנהג בשער הערים כשאין מכניס אורחים ויזיקו להם רשעי אורחים והיו ממאנים כדי לזכותו ולכן שמעו לו בסוף כי מתחלה לא היו רוצים לבא לביתו כי אינו צדיק תמים ורבותינו אמרו מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול ומ"מ יהיה כדרך מוסר בני אדם:

רמבן

ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבקר והשקיף על פני סדום וראותו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן: (ב) הנה נא אדני. לשון רש"י הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי והנכון שהוא לשון תחנה אדני הנה נא בית עבדכם סורו נא אלי ומלת סורו כמו סורה שבה פה סורה אדני סורה אל תירא: וטעם והשכמתם והלכתם לדרככם להגיד להם שלא יתעכבו בעיר אחר הבקר כי ידע בענין אנשי העיר ורשעם אבל היה חושב כי באור הבקר יעשוה או שראה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו: (ג) ויפצר בם מאד. היה ללוט זכות בהפצירו בהם והיה לו חפץ טוב בהכנסת

את הדרך לצד ביתו: ומצות אפה. פסח היה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכב זכר כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר): (ח) האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה

מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃
ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם
נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן
כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט
וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ
אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה
אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה
וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא
אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא
אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב
בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־
תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל

ב' גלי אס. וא' אפה · ו' · ד' וכל מלכי' וישעיה דכו' כמ"ד אל הבי' · כ' ס"פ · ג' כ"כ: ס' · כל נוס' פת' · ח'. ס' · ג' · ח' · יד: ג'

ומצות ב' וסי' ומצות אפה. צלי אש ומצות: ישכבו ג' וסי' טרם ישכבו. ערלים ישכבו. יחד על עפר ישכבו. אנ"ך: נסבו ב' וסי' סדם נסבו על הבית. גבעה נסבו: על הבית ד' וסי' סדם נסבו. ושלח את הצפור החיה. וכל ישראל ראים ברדת. כי שמך נקרא על הבית. דד"ה: ונדעה ה' וסי' מסר ביונה פי' א': תרעו ה' וסי' אל נא אחי. אל אחי אל תרעו נא. ואם הרע תרעו. אל תגעו במשיחי. דתהלים: וחברו דד"ה:

משתיא ופטיר אפה להון ואכלו: ד עד לא שכיבו ואנשי קרתא אנשי דסדום אקיפו על ביתא מעולימא ועד סבא כל עמא מסופיה: ה וקרו ללוט ואמרו ליה אן גובריא דאתו לותך בליליא אפקנון לותנא ונדע יתהון: ו ונפק לותהון לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי: ז ואמר בבעו כען אחי לא תבאישון: ח הא כען לי תרתין בנן דלא ידעינון גבר אפיק כען יתהין לותכון ועבידו להון כדתקין בעיניכון לחוד לגובריא האלין לא תעבדון מדעם ארי על כן עלו בטלל שרותי:

וזאת המלה רבוי דברים כטעם מוסים וכן ואון ותרפים הפגר: (ד) נסבו. מבנין נפעל: כל העם מקצה. שלא היו סמוכים אל הבית: (ה) ונדעה אותם. כנוי לשכיבה: (ו) הפתחה. אל הפתח תי"ו דלת סימן נקבה וכמלא חסר: (ח) ידעו איש. לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה: האל. כמו האלה. ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון

בעל הטורים

צדיקים הצדיקים כנגד ד' דייני' שהיו בסדום וכלם הסרים דסאבי דבהתא הוו: ומצות. ג' במסורת ומצות אפה ויאכלו. ואידך צלי אש ומצות מלמד שבפסח היה דילפינן ומצות דהכא ממצות דהתם. ישכבו ג' במסורת טרם ישכבו. ערלים ישכבו. יחד על עפר ישכבו. פי' ערלים ישכבו העובדי גילולים שהם כאנשי סדום. כי על סדומים וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק: מקצה ב' במסורת כל העם מקצה. כי נלכדה עירו מקצה. גבי נבוכדנאצר לומר לך שראויין אלו למפולת כאלו. ועוד כי כשנכנסו מכאן נלכדה גם עירם מקצה:

רמבן

(ה) **ונדעה** אותם כוונתם לכלות את הרגל מביניהם כדברי רבותינו כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבאו שם רבים והם היו מואסי הצדקה אבל לוט בעשרו וממונו בא אליהם או שבקש מהם רשות או שקבלוהו לכבוד אברהם והכתוב מעיד שזאת כוונתם שנאמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה. ומה שאמר רעים וחטאים לה' מאד שהיו מכעיסים ומורדים בשלותם ובענוי האביונים והוא שאמר ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. ועל דעת רבותינו היו בהם כל מדות רעות אבל נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו עון יותר מכלם וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם עם ענייהם לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות. ודע כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאה את העם הזה שהיו רעים מכלם לשמים ולבריות ושממו עליה השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם מפני שבעבור טובה נתגאו וראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מרי לישראל העתידים לירשה כאשר התרה בהן גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו כי היו באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בהם ככה אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל כי שם היכל ה' ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות אם יחיינו הממית והמחיה:

(ח) **אוציאה** נא אתהן אליכם מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו אבל שיפקיר אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזמה בנשים רחוק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו לכך אמרו רבותינו בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או נהרג וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן א"ל הקב"ה לעצמך אתה משמרן. והנה לוט היה מתירא עליהם כי היה חושב שהם אנשים אבל כאשר הכו בסנורים את אנשי העיר ואמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וישלחנו ה' או הכיר בהם והאמין לעשות כל אשר צוו:

ודע והבן כי ענין פ' גם בגבעה אף על פי שהוא נדמה לענין הזה איננו כמוהו לרוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם אבל היו שטופי זמה ורוצים במשכב האיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פילגשו נתפייסו בה והאיש הזקן שאמר להם הנה בתי הבתולה ופילגשו אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו עוד רעה ועל כן לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פלגשו לבדה שתקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כלם היו חפצים להציל את האיש בפלגשו כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זנתה עליו ובפרץ ההוא עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנאמר מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל מקצתם שהיו שרים ותקיפים בעיר כמו שאמר האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה ועל כן לא מיחו האחרים בידם והנה פנות כל העם מכל שבטי ישראל רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שנאמר ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ודבר ברור הוא שלא היו חייבין מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולתי ענוי הפלגש הזונה ולא נתכוונו למיתה שלה גם לא מתה בידם וישלחוה מאתם כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואחר כך מתה אולי נחלשה מרוב הביאות ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם אבל מפני שהיו חפצים ואומרים לעשות נבלה כאנשי סדום ראוי השבטים לעשות סייג לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ובערת הרעה מישראל וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו בית דין היו מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה ושבט בנימין לא הסכימו בדבר זה שלא היה בהם חיוב מיתה בענוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני בנימין על אשר לא שלחו להם מתחילה ועשו ההסכמה שלא מדעתם. ולפי דעתי שזה ענשם של ישראל להנגף בתחילה מפני שלא היתה המלחמה נעשית מן הדין והגדר עצמו על שבט בנימין היה מוטל לעשותם ולא עליהם שמצוה על השבט לדון את שבטו והנה שתי הכתות ראויות להענש כי בנימין מרשיע שאינו חושש לייסר הרעים ולא לגעור בהם כלל וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין וגם את פי ה' לא שאלו בזה אבל אמרו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין כי מעצמם הסכימו למלחמה על כל פנים וכן לא שאלו בענין הנצחון אם תתנם בידי כי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמוהם עשרה פעמים ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר לא אעלה אני תחלה או אומר אני ראשון והקב"ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחלה לאמר כי יהודה הוא בראש לעולם כי ביהודה בחר ה' לנגיד ולכך לא אמר יהודה יעלה כשאר המקומות כי לא הרשה אותם אבל לא מנעם ולא אמר להם לא תעלו ולא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך השם עם שניהם בקרי והניחם למקרים ובני בנימין היו גבורים ועריהם בצורות והשחיתו בישראל כבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונש על ענשם כי די היה להם להבריח ישראל מן הגבעה והם הכו בהם למשחית איבת עולם והפילו מהם עם רב ועצום כ"ב אלפים והנה ישראל כאשר הכו מכה רבה נודעה להם שגגתם כי

ספורנו

רשעי העיר: וישתחו אפים ארצה. כי היה תחרם נורא בלי ספק: (ג) משתה. קביעות סעודה על היין בהיות היין אהוב אצלו כמו שהוכיח סופו על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם כאמרז"ל קמי דמשתי חמרא חמרא: (ח) אוציאה נא אתהן אליכם. חשב שיקומו לוקחי בנותיו וקאם

קרתי: ט ויאמרו גש־הלאה ויאמרו
האחד בא־לגור וישפט שפוט עתה
נרע לך מהם ויפצרו באיש בלוט
מאד ויגשו לשבר הדלת: י וישלחו
האנשים את־ידם ויביאו את־לוט
אליהם הביתה ואת־הדלת סגרו:
יא ואת־האנשים אשר־פתח הבית
הכו בסנורים מקטן ועד־גדול וילאו
למצא הפתח: יב ויאמרו האנשים
אל־לוט עד מי־לך פה חתן ובניך
ובנתיך וכל אשר־לך בעיר הוצא
מן־המקום: יג כי משחתים אנחנו
את־המקום הזה כי־גדלה צעקתם
את־פני יהוה וישלחנו יהוה
לשחתה: יד ויצא לוט וידבר אל־
חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו
מן־המקום הזה כי־משחית יהוה
את־העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו:
טו וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים
בלוט לאמר קום קח את־אשתך
ואת־שתי בנתיך הנמצאות פן־תספה

ט ואמרו קריב להלאה
ואמרו חד אתא לאתותבא
והא דאין דינא כען נבאיש
לך מדילהון ואתקיפו בגברא
בלוט לחדא וקריבו למתבר
דשא: י ואושיטו גובריא
ית ידיהון ואעילו ית לוט
לותהון לביתא וית דשא
אחדו: יא וית גובריא די
בתרע ביתא מחו בשברירייא
מזעירא ועד רבא ולאיו
לאשכחא תרעא: יב ואמרו
גובריא ללוט עוד מאן לך
הכא חתנא ובנך ובנתך
וכל די לך בקרתא אפיק מן
אתרא: יג ארי מחבלין
אנחנא ית אתרא הדין ארי
סגיאת קבלתהון קדם יי
ושלחנא יי לחבלותה:
יד ונפק לוט ומליל עם
חתנוהי נסבי בנתיה ואמר
קומו פוקו מן אתרא הדין
ארי מחבל יי ית קרתא והוה
כמחיך בעיני חתנוהי:
טו וכמסק צפרא הוה ודחיקו
מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין
בנתך דאשתכחא מהימנן עמך דילמא תלקי בחובי

אבן עזרא

כלשון ארמית: (יא) בסנורים. מלה רביעית והברתה במעשה אלישע ופירושו מחשך העין והלב: (יב) עוד מי לך פה. אם יש לך חתן ובניך או חתנים שהם כבניך וכבנותיך והנה פה טעמה על האומר כי הא' הלך להציל את לוט כי הנה שניהם דברו אליו ועוד כי משחיתים אנחנו גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר: (יד) לוקחי בנותיו. ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד הנמצאות: (טו) וכמו. ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר וכמו עלה השחר ושכח ורבו כמו רבו: ויאיצו. כמו ויניקו. כמו אצים לאמר ואתמה מהפירוש שחבר בן אפרים שאמר כי ויתמהמה מגזרת מה והנה שכח כי שני ההי"ן מפיקין רק הוא לשון עכוב ושרשו משולש והפ"א כפול

באיש ח' וסי' מסר בפרשת נצבי': הביתה י"ח וסי' כו' במס' רבת': להן י"ד וסי' כו' במסר' רבת': הלאה ב' וסי' גש. זרה: בסנורים ג' וסי' ואת האנשים אשר פתח. הך נא את הגוי הזה. ויכם בסנורים: עד י"ד חס' וסי' כו' במסר' רבת': הוצא ה' וסי' וכל אשר לך בעיר הוצא. המקלל. הוצא את האיש אשר בא אל ביתך. הוצא את בנך וימת. הוצא לבוש לכל עבדי. וא' יהוצא את עמי בני ישראל: משחתים ח' וסי' כי משחתים אנחנו. משחתים אותו בתוכו. משחיתם להפיל החומה ל' כתי' כן. ועוד העם משחתים. כלם משחיתים המה. וקדשתי עליך משחתים. בנים משחתים. וחד המשחיתם את הארץ וכ"כ: גדלה ג' וסי' כי גדלה צעקתם את פני ה'. והנה כאשר גדלה נפשך היום. ואשמתינו גדלה. אנ"ך:

רש"י

קורה שריתא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו (במדבר יז) זרה הלאה (שמואל א כ) הנה החצי ממך והלאה גם הלאה המשך להלן כלשון לעז טריע"י דנו"ש ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו (ישעיה סה) קרב אליך אל תגע בי. וכן (ישעיה מט) גשה לי ואשבה. המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מליץ על האורחין איך מלאך לכך. (על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת ועל שאתה מליץ על האורחים) האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ישפוט שפוט ונעשית מוכיח אותנו: דלת. הסובבת לנעול ולפתוח: פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: (יא) בסנורים. מכת עורון: מקטן ועד גדול. (ב"ר) הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן. בניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה: (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר. לוקחי בנותיו. שארוסות שבבית ארוסות להם: (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ"א יש אחר ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה. עד תום כל הדור מתורגם עד דסף

תולדות אהרן (וכמו השחר עלה. ברכות ב' יומא מ): הנמצאות. יבמות עז:

בעל הטורים מי לך פה בגימט' כעה רמז לבועז שילא. קומו צאו מן המקום. ב' במסורת הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי מלמד שנתחלקו ישראל לכתות ומהם שלא היו רוצים לצאת ומתו בשלשה

ספורנו

וקאם שאון ביניהם: (ט) גש הלאה. מעל הפתח ושבר הדלת. האחד בא לגור. היש גם אחד שיעשה כך: (י) ואת הדלת סגרו. כדי שילאו למצא הפתח ויפרסמו גודל רשעם: (יא) וילאו למצא הפתח. אע"פ שהיו מוכים בסנורים טרחו למצא הפתח כדי לשבור הדלת כארז"ל רשעים אפי' עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה: (יד) ויצא לוט. אחר שנצלו והלכו להם: (טו) ויאיצו. כדי שתהא פורענותם בזריחת השמש אלהיהם הגדול כאמרם ז"ל בשעה שכל מלכי מזרח ומערב מניחין כתריהן על

רמבן

עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה ועל כן שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי הזכירו עתה האחוה לשאול אם הוא אוסר עליהם המלחמה והשם הרשה אותם עתה ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך והם לא שאלו הנכות כי עדיין היו בוטחים ברובם לנצח על כל פנים והשם לא באר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר ענשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני י"ח אלפים וביום השלישי גזרו תענית ויצומו ויבכו לפני ה' והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי ראו עצמם כאילו כלם פלטים מחרב בנימן וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנאמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה וכתיב ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לה' והנה היו בשני הימים המתים מישראל ארבעים אלף ומבנימן נפלו בסוף כ"ה אלפים אנשי חיל ומעיר מתים עד כל הנמצא רבים ויתכן שיהיו ט"ו אלפים בין אנשים ונשים והטף והיה עונש שתי הכתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותינו שהיה הקצף בפסלו של מיכה אמר הקב"ה בכבודי לא מחיתם במחוייבי מיתה ופושטים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין ועל כן שכל עלת שתי הכתות ואמן את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמו שנאמר ויבא העם בית ה' וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד כי הכירו טעותם וענשם והנה בדרך גררא פירשנו ענין [illegible] ואינו מבואר והזכרנו שגותיו:

(ט) **ויפצרו** באיש בלוט. לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוטים אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותו או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליו והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גש הלאה שיגש למקום אחר:

(יב) **חתן** ובניך ובנותיך. לשון רש"י מי משלך עוד בעיר חוץ מאשתך ובנותיך שבבית אם יש לך עוד חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום וא"כ יהיה דבריו כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות ור"א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך. ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה סבור שבניו ישמעו לו וכאשר צחקו עליו חתניו וארכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמצאים אתו בבית והנה

זכותו

בַּעֲוֺן הָעִיר׃ טו וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ
הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי
בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ
וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃ יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם
אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ
אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־
הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃
יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃
יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ
וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי
לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל
לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה
וָמַתִּי׃ כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה
לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא
שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ רביעי
כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם
לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה
כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ
שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃
כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא

קַרְתָּא׃ טו וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ
גֻבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִידָא
דְאִתְּתֵיהּ וּבִידָא תַּרְתֵּין
בְּנָתֵיהּ בִּרְחֵם יְיָ עֲלוֹהִי
וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי מִבָּרָא
לְקַרְתָּא׃ יז וַהֲוָה כַּד אַפִּיק
יָתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס
עַל נַפְשָׁךְ לָא תִסְתַּכֵּי
לַאֲחוֹרָךְ וְלָא תְקוּם בְּכָל
מֵישְׁרָא לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזֵב
דִּלְמָא תִלְקֵי׃ יח וַאֲמַר לוֹט
לְהוֹן בְּבָעוּ כְעַן יְיָ׃ יט הָא כְעַן
אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ
וְאַסְגֵּיתָא טוּבָךְ דִּי עֲבַדְתְּ
עִמִּי לְקַיָּמָא יָת נַפְשִׁי וַאֲנָא
לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּיזָבָא
לְטוּרָא דִּלְמָא תְעָרְעִנַּנִי
בִישְׁתָא וְאֵמוּת׃ כ הָא כְעַן
קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק
לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אִשְׁתֵּיזֵיב
כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא
וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי׃ כא וַאֲמַר
לֵיהּ הָא נְסֵיבִית אַפָּךְ אַף
לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא
לְמֶהְפַּךְ יָת קַרְתָּא דְּבַעִיתָא
עֲלַהּ׃ כב אוֹחִי אִשְׁתֵּיזֵיב
לְתַמָּן אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֶעְבַּד
פִּתְגָּמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר׃ כג שִׁמְשָׁא נְפַק עַל

רשי

דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. (ב"ר) אחד מהם היה שליח להצילו והכירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול אינך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנאמ' אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואע"פ שכתוב ויאהל אברהם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט. ל' השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמולי"ר בלעז וכן (ישעיה סו) והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (תלים קכד) כצפור נמלטה (ישעיה מו) לא יוכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שזה קדש שנא' בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפתית לאליהו (מלכים א יז) כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה. (שבת פ"ק) קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כילד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנא' אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער היא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי רואי מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד הכא אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים נשלחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער.

אבן עזרא

כפול: (טז) ויחזיקו. יבהר שפחד ואין בו כח לברוח. ומלת כהוציאם שם הפועל ואינו כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם סי' הפועלים והם המלאכים ואותם פעולים: (יז) אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: (יח) אל נא אדני. חול ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי. ואמר לאחד מהם עבדך שחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים. ותי"ו מות מובלע בתי"ו ומתי כי התי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן וכן אותו תשחית וכרת: (כ) מצער. קטנה מגזרת צעיר והוא תואר השם ובא בלא סימן נקבה

ויחזיקו ו' ד' מ"ל וב' חס' וסי' ויתמהמה. ויחזיקו ביד שמאלם. איש ביד רעהו. חס': באלהים אחרים. דמלכים. חס'. ותברו דד"ה. ויחזיקו בשביה: וביד אשתו וביד כ"ה פסו' דמי' וסי' כו' במסר' רבת': ויצאהו ג' ב' חס' דחס' וא' מלא וסי' ויתמהמה: ויצאהו דנבות. ויוצאהו לחרשי. העץ. בתרא מלא ו': וינחהו ז' חסרים בליש' וסי' במסר' רבת': תביט ה' וסי' אל תביט אחריך. למה תראני און: טהור עינים מראות רע. עמל וכעס תביט. רק בעיניך תבי': כל ר"פ דספר' והנה במ"ז הנה וסי' במס' רבת': ותגדל ל'. ותגדל חסדך. תגדל ל'. אל תרא ביו' אחיך. ותפל ל'. ותגדל עד צבא השמים. וחד תפל ויאמר המלך להמן. ותשמע ל'. ויזבחו ביו' ההו'. וחד תשמע זעקה מבתיהם. ותהלך ל'. ויט משה את מטהו. וחד תהלך לשונם. ותרץ ל'. ותשלך אשה. וא' תשלך: אמלטה חד מן י"ב זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי' רוחא מלרע וכו' במסר' רבת': ד' פסו' אית בהון שמה שמה וסי' מהר המלט. ויסר אל העליה וישכב. מקום המשפט. מתרפקת על דודה: מצער ד' וסי' הנה נא העיר הזאת קרבה. ב' בו. והיה ראשיתך מצער. וחרמנים מהר מצער: ותחי ג' וסי' ותחי נפשי. ויאמר ירמיהו לא יתנו הטו אזנכם ולכו אלי: נשאתי י"ט וסימן כו' במסר' רבת': יצא ג' סבירין יצאה וקרי' יצא וסי' השמש יצא. בצל חשבון עמדו. ומן אחת מהן יצא קרן אחת:

תולדות אהרן ויאמר לוט. שבועות לה: הנה נא מצא. שבועות שם: הנה נא העיר. שבת י: אמלטה נא. שבת שם: מהר המלט שמה. סנהדרין כט: (השמש יצא על הארץ. ברכות ב):

רמבן

זכותו של לוט היה מציל בנים ובנות וחתנים לא כאשר חשב אברהם שימות צדיק עם רשע וברור הוא שהיו המלאכים יודעים דעת עליון בזה כי גם צוער בתפלתו נמלטה ויתכן שהיה זה לכבוד האכסניא כי דרך מוסר לשלוחים להציל בעל ביתם וכל אשר לו כאשר עשו שלוחי יהושע שהצילו גם כל משפחות בעלת ביתם ובב"ר לוט על ידי שכבד המלאך נשא לו פנים: ויחזיקו האנשים אמר ר"א כי ויחזיקו יבאר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם:

(טז) **בחמלת** ה' עליו. לא בזכותו רק בחמלת האל וברחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאם בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה:

(יז) **אל** תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר. שיעור הכתוב אל תעמוד בכל הככר ואל תביט אחריך אחר שתגלל כי עד היות לוט ההרה לא תרד עליהם רעה ובעבור כן אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה בהיותי בככר כי אתה לא תאחיך לי רק מעט כאשר אמרת

ספורנו

על ראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס: (טז) בחמלת ה' עליו. אע"פ שבזכות אברהם היה נמלט כאמרו ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה הנה כיון שהיה מעכב ומאחר אחר אזהרת המלאכים היה ראוי להיות נספה אבל היתה החמלה עליו כי לא במרד ולא במעל היה עכובו אלא מצד עצלה ונפש נבהלה: (יז) אל תביט אחריך. כי הרעה תתפשט עדיך כמהלכת אחריך ולא תזיקך אבל אם תתעכב להביט תדבק

צֹעֲרָה׃ כד וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃ ל וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃

ל׳. ז׳ בטע׳ רביע ר״פ · ב׳. ח׳ [illegible] חול · ג׳ · ד׳ · ג׳ · ל׳ וחס׳ בקיטר · ד׳. כ״כ · ל׳. כל חס׳ כמ״ב י״ח ט״ו וג׳ פתחי׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ מ״ל

אַרְעָא וְלוֹט עַל לְצוֹעַר׃ כד וַיְיָ אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ כה וַהֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל מֵישְׁרָא וְיָת כָּל יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְּאַרְעָא׃ כו וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוַת קָמָא דִּמְלְחָא׃ כז וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּמִשַּׁמֵּשׁ תַּמָּן בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כח וְאִסְתְּכִי עַל אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא מֵישְׁרָא וַחֲזָא וְהָא סְלֵיק תְּנָנָא דְּאַרְעָא כִּתְנָנָא דְּאַתּוּנָא׃ כט וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת יְיָ יָת קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יָת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד הֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא דִּי הֲוָה יָתֵיב בְּהֵן לוֹט׃ ל וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְּחֵיל לְמֵיתַב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין

רשי

על שם והיא מצער: (כד) וה׳ המטיר. כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנא׳ וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב״ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים: המטיר גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח): מאת ה׳. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד (מלכים א א) קחו עמכם מעבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי. וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה׳ ולא אמר מאתי: מן השמים. והוא שאמר הכתוב (איוב לו) כי בם ידין עמים וגו׳ כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום. וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפוך את הערים וגו׳. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח) בחלמיש שלח ידו וגו׳: (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. (ב״ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור. תימור של עשן טורק״א בלעז: כבשן. חפירה ששורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכור אלהים את אברהם. (ב״ר) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב״ה עליו: (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה

אבן עזרא

נקבה כמו שגל: (כד) מאת ה׳. לשון נחות והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחד ה׳ פעמים בני ישראל: (כה) וצמח האדמה. נשרפו האילנות: (כו) מאחריו. מאחרי לוט: נציב. כטעם מצבה כי נשרפו עצמיה בגפרית והיתה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח וגו׳ כמהפכת סדום. גם זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמר המלאך: (כח) כקיטור. כעשן מגזרת קטורת: הכבשן. מקום אש דולקת תמיד: (כט) אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר

וה׳ ז׳ בטע׳ ר״פ וסי׳ המטיר על סדם. נתן חכמה לשלמה. נתן קולו לפני חילו. הטיל רוח גדולה. שב את שבות איוב. ברך את אחרית. וה׳ השמיע את מחנה: האל ח׳ סבירין אלה מסור בפרשת תולדת. וישקף ד׳ וסי׳ וישקף על פני סדם. וישקף אבימלך. וישקף ה׳ אל מחנה. וישקף ארונה: קיטר ד׳ וסי׳ עלה קיטר הארץ. ב׳ בו. כנאד בקיטר. אש וברד: ויזכר אלהים ד׳ דסמיכי באו׳ וסי׳ ויזכר אלהים את נח. ויזכר אלהים את אברהם. ויזכר אלהים את רחל. ויזכר אלהים את בריתו: וישלח כ״ב וסי׳ מסר בפר׳ נח. ישב ט״ו פתחין וה׳ קמצין וסי׳ במס׳ רבת׳: בהן י״ח ט״ו קמץ וג׳ פתחין וסי׳ במסר׳ רבת׳:

תולדות אהרן וה׳ כמטי׳ על. סנהדרין לח קד:
ויהפוך את. מציעא פו: ותבט אשתו. ברכות נד: וישכם אברהם. ברכות ו כה יומא כח: עלה קיטור. מנחות כו: (אל המקום אשר עמד שם. ברכות ו): ויהי בשחת. ברכות נד:

ספורנו

תדבק בך כמו שקרה לאשתו כאמרו ותהי נציב מלח: (כד) מאת ה׳ מן השמים. לא שהמלה נסיאים מקצה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע: (כה) ויהפוך. שנה הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את מימיהם לדם ובהם נהפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמשפט כל לחות תפל מעורב עם חלקים שרופי׳: (כז) אל המקום אשר עמד שם את פני ה׳. אל המקום שלוה שם המלאכים כי שם היתה עליו יד ה׳ וזה כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי שלא מצא להם זכות בדין: (כח) וישקף. השקפת איבה על רב רשעם: וירא והנה עלה קיטור הארץ. ובכן ראה שאין עוד להתפלל עליהם: (כט) מתוך ההפכה בהפוך את הערים. בהיות שנמלט בזכות אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל ית׳ הופך את הערים קודם שיצא לוט מכל הככר ולזה לא היה זוכה בשום פנים אחרי שלא נמלט קודם התחלת הפורענות כאמרו ויתמהמה לפיכך ירא לשבת בצוער כי חשב שההפכה תמתין גם לצוער עד שימלט לוט ממנה בזכות אברהם ואחרי צאתו משם תתפשט ההפכה גם בצוער: (ל) וישב בהר. כי חשב שההפכה תתפשט בכל הככר עד ההר

רמבן

אמרת מהר המלט ואמר ר״א אל תבט אחריך אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו ומה צורך לזה ואין הטעם בכאן מפני שיעברו על אזהרת המלאך אבל הוא הזהירם מדעתו שיגיע להם ענש בהבטה ההיא והוא הזהיר את לוט לזכותו וכל השומע ונזהר הוא את נפשו הציל וענין איסור ההבטה אמר רש״י אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצל אינך ראוי לראות בפורענותן ועוד בו ענין כי הראות באויר הדבר ובכל החליים הנדבקים יזיק מאד וידביקם וכן המחשבה בהם ולכן יסגר האיש המצורע וישב בדד וכן נשוכי החיות השוטות ככלב השוטה וזולתו כאשר יראו המים וכל מראה יחזו בהם דמות המזיק וימותו כמו שאמרו במסכת יומא והזכירוהו אנשי הטבע ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח כי באתה המכה במחשבתה כאשר ראתה גפרית ומלח היורד עליהן מן השמים ודבקה בה וקרוב אני לומר כי בהשחית ה׳ את הערים האלה היה המלאך המשחית עומד בין הארץ ובין השמים כראה בלהב האש כענין במלאך המשחית אשר ראה דוד ולכן אסר להן ההבטה ובפדר״א כענין הזה אמרו להם אל תביטו לאחוריכם שהרי ירדה שכינתו של הקב״ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. עירית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה וראתה אחורי השכינה ונעשית נציב מלח:

(כד) **וה׳** המטיר על סדום כתב רש״י בכל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו. מאת ה׳ ולא כתב מאתו דרך מקראות לדבר כן נשי למך ולא אמר נשי ודוד אמר קחו עמכם מעבדי אדניכם ולא אמר מעבדי ואחשורוש כתבו בשם המלך ולא אמר בשמי ואני תמה על הרב ז״ל שכתב מן ההגדות דעות חלוקות ומשוה אותם שזה מחלוקת הוא בבראשית רבה ושם עוד דעת שלישית אבא חלפי ב״ר סמקי בשם רבי יהודה ב״ר סימון וה׳ המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה׳ מן השמים זה הקב״ה אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים בתורה ויאמר למך לנשיו וכו׳ הנה אלו שלש מחלוקות בדבר שר׳ יהודה בר׳ סימון ייחס השם הראשון גבריאל שהוא השליח לשחת ויקרא השליח בשם השולח ורבי אלעזר אמר כי הוא ובית דינו הסכימו במשפט ומאתו בא ור׳ יצחק אמר שהוא דרך הלשון ואם הבינות מה שכתבתי למעלה תדע כוונתם בהוא ובית דינו ויהיה פשוטו של מקרא ברור לפניך וכן וה׳ אמר ושמרו דרך ה׳ למען הביא ה׳ שלא אמר שמרו דרכי למען אביא וכן אמר כי גדלה לעקתם את פני ה׳ וישלחנו ה׳ וכן ויהי בשחת אלהים וגו׳:

(כו) **מאחריו** מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרים להמלט:

(כט) **ויזכור** אלהים את אברהם וישלח את לוט ענין הכתוב הזה כי לוט נתחסד עם הצדיק ללכת עמו לשוט בארץ כאשר ילך והוא שנאמר וילך אתו לוט כי ללוות שלו הלך ולכן היה זכות להצילו בזכות אברהם כי בעבורו הוא גר בסדום ולולי אברהם עודנו היה בחרן עם מולדתו ולא יתכן שתבא אליו רעה בעבור אברהם שיצא במצות קונו וגם זה היה הענין ששם אברהם נפשו בכפו לרדוף המלאכים בעבורו: (ל) **כי** ירא לשבת בצוער כתב רש״י לפי שהיתה קרובה לסדום

לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ
זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ
כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־
אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה
מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן
יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה
וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ
וּבְקוּמָהּ׃ לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר
הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי
אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה
וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃
לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־
אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב
עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃
לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃
לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃
לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן
עַד־הַיּוֹם׃ ס כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם
אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ
וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃ ב וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא
וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־

ב' · ב' · ג' · ב' חס' בתו · י"א · נקוד על ו' · ג' חס' בטע' וחד מ"ל · ב' · ז' · נ' חס' · ס' · ע' מיתדין · ג' · ג'

בְּנָתֵיהּ׃ לא וַאֲמַרַת רַבְּתָא
לִזְעֵירְתָא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר
לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא
כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא׃ לב אִיתָא
נַשְׁקֵי יַת אֲבוּנָא חַמְרָא
וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים
מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לג וְאַשְׁקִיאָה
יַת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא
הוּא וַעֲלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת
עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע
בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימָהּ׃
לד וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָא
הָא שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם
אַבָּא נַשְׁקִינֵיהּ חַמְרָא אַף
בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ
וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃
לה וְאַשְׁקִיאָה אַף בְּלֵילְיָא
הַהוּא יַת אֲבוּהֶן חַמְרָא
וְקָמַת זְעֵירְתָא וּשְׁכִיבַת
עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ
וּבְמִקִימָהּ׃ לו וְעַדִיאָה
תַּרְתֵּין בְּנַת לוֹט מֵאֲבוּהֶן׃
לז וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר וּקְרַת
שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא דֵין׃
לח וּזְעֵירְתָא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר
עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין׃ א וּנְטַל
מִתַּמָּן אַבְרָהָם לְאַרַע דָרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא
וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר׃ ב וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אִתְּתֵיהּ
אֲחָתִי הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִגְרָר וּדְבַר יַת שָׂרָה׃

רשי

קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (בראשית רבה): (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להם במערה להוציא מהן שתי אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו לא נכתב ובקומ') לומר שבקומ' ידע ואע"פ כן לא נשמר ליל שני מלשתות: (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו'. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ספרים אחרים עדותן) לחוץ ועברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנא' בבני עמון (דברים ב) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם (ב"ר). דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו. וכיוצא בו (שמואל א ד) אל הלקח ארון וגו' ואל מות חמיה. שניהם בלשון על:
לא

אבן עזרא

ויקבר בערי גלעד כן אתונות באש ישרפו אותו ואתהן: (לא) ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים: (לג) בשכבה. שם הפועל ואם זאת בחירק וכן בשברי לבם: (לז) מואב. כמו מאב. וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: (ב) אל שרה אשתו. כמו על וכן אל הנער הזה. ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי צדיק

ונחיה ג' וסי' מאבינו זרע. וחבירו. ונחיה סוס ופרד: אביהן ז' וסי' ותשקין את אביהן. וחברו. ולכהן מדין שבע. ותבאן אל רעואל אביהן. כן בנות צלפחד תניינא דפסוק. על מטה משפחת אביהן. ותקרבנה לפני אלעזר: ולא ידע י"א וסי' במסר' רבת': בלילה הוא ד' וסי' ותשקין את אביהן. ויבא יעקב מן השדה. ויקם בלילה הוא. ויבקש שאול להכות: ובאי ד' ג' חס' וחד מלא וסי' ובאי שכבי עמו. לכי ובאי אל המלך. שבי דומם ובאי בחשך. עורי צפון ובואי. בתרא' מ"ל ושאר' חס': עד היום ט' מיחדין מסר במלכי' ב' סימן י':

תולדות אהרן ובקומה. נזיר כג הוריות י: מואב. בבא קמא לה הוריות יא: בן עמי. בבא קמא שם הוריות שם:

בעל הטורים ימי אפילה: ותבט אשתו בגימט' היא עירית. השמש יצא וכו'. הפ' הזה מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שיצא השמש: כדרך. שנים במסורת כדרך כל הארץ. כדרך יום כה גבי שליו מה כאן תשמיש המטה אף כאן וזה מה שאחז"ל שנתאוו לעריות בשאלת השליו. ונחיה ג' במס' ב' בכאן ואידך ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה. ובקומה נקוד על הוא"ו לומ' ששכבה עמו קודם ו' שעו' וקודם הלות בעוד ששנתו חזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר שש שעות והיינו דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו בוי"ו שלא קמה עד לאחר שש שעות על כן ידע בקומה. הצעירה הן שכבתי אמש סופי תיבות למפרע שינה לומר לך

רמבן

לסדום ואינו כן אבל מפני שהיא מן המקומות שנגזרה עליהם ההשחתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום חשב בלבו כי לא יאריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההרה ולכך אמרה בתו ואיש אין בארץ שחשבה כי בצאת אביה משם נשחתה צוער:
(לא) ותאמר הבכירה אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה ואין צורך כי הבכירה הפך צעירה כל גדול באחוה יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפרי הראשון בשנה יקרא בכורים וכן בכורי דלים המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן תרגום אונקלוס רבתא:
וטעם ונחיה מאבינו זרע כאלו כי אמרו נעשה אנחנו המעשה הראוי לנו כי ירחם האלהים ונוליד זכר ונקבה ויתקיים העולם מהם כי עולם חסד יבנה ולא לחנם הצילנו ה' והנה היו צנועות ולא רצו לאמר לאביהם שישא אותן כי בן נח מותר בבתו או שהיה הדבר מכוער מאד בעיני הדורות ההם ולא נעשה כן מעולם וכן רבותינו בהגדות מגנים את לוט מאד:
(ב) ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא. לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה וירא המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והיה אומר לכל אחותי היא:
וישלח אבימלך ויקח וגו'. הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאד יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים

ספורנו

הסר כמו שהורה המלאך באמרו ההרה המלט: (לא) אבינו זקן. ולא יתאמן להרחיק נדוד אל ארץ אחרת. ואיש אין בארץ לבא אלינו. אין איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו. כדרך כל הארץ שמנהג הוא שלא תנשא אשה אלא להגון לה: (לג) ותקרא שמו מואב. ותקרא שמו בן עמי. להורות שלא נתעברו מאדם בלתי הגון. הוא אבי מואב. הוא אבי בני עמון. שירשו ארץ כי מפני שהיתה כונת הנשים רצויה היה זרע' לשני גוים יורשי אברהם בקצת כאמרם בכל דרכיך דעהו אפי' לדבר עבירה: (א) וישב בין קדש ובין שור. בין ב' עירות גדולות כדי לקרא שם בשם ה' אל עולם כמו שעשה אח"כ להגביר ברית

אבן עזרא

צדיק זה מפרעה. וטעם הגוי גם צדיק תהרוג בעד נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב ואל תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי איש ובמלת לעם נכרי אחריך מעט: (ו) לנגוע. לגעת כמו לנטוע ולטעת וכלם הם שמות פועל: (ט) מה עשית לנו. בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט: (יב) אחותי בת אבי. י״א שהוא כמו אלהי אבי אברהם והנכון בעיני שדחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אנכי עשו בכורך

(מסורה)

היא י״א כתיב יו״ד בתו׳ מסר פ׳ וישב: בעלת בעל ב׳ דסמיכי באו׳ וסי׳ בעלת בעל. אשה בעלת בעל: אמר לי ה׳ דס׳ וסי׳ אמר לי אחתי היא. אמ׳ לי חיה תחיה. יען אמר לי יארי. והאלהים אמר לי לא. ואף דבריו אשר אמר. וב׳ ואמר לי וסי׳ ענה דודי. מה ארבר ואמר לי: אנכי ידעתי ג׳ וסי׳ גם אנכי ידעתי כי בתם לבב׳. כי אנכי ידעתי את מריך. כי אנכי ידעתי את המחשבה: מחטו לי חד בתורה חד בנבי׳ חד בכתובים וסי׳ ואחשך גם אנכי אותך מחטו. חלילה לי מחטא. אשמרה דרכי מחטוא. דאו׳ כתיב טו דנבי׳ כתיב טא. דכתובים כתיב טוא: לנגע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ על כן לא נתתיך. ויאמרו כל הנשיאים. מאנה לנגוע נפשי בתרא׳ מלא. אנ״ך: ויתפלל ג׳ רפים וסי׳ ויתפלל בעדך. וישתחו ויתפלל אליו. ויתפלל בעדו תמיד. אנ״ך: באזניהם ח׳ וסי׳ מסור פרשת כי תשא: יראת אלהי׳ ג׳ וסי׳ רק אין יראת אלהים. צדיק מושל יראת אלהים. ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים. אנ״ך: והרגוני ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר. וסי׳ והרגוני על דבר אשתי. והרגני ושבו אל רחבעם. בתרא׳ חס׳:

בעל הטורים

שיצן היה ולא הרגיש בה. הגוי גם צדיק תהרוג. פי׳ אם תהרוג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת. ויתפלל ג׳ במסורת ויתפלל בעדך ואידך ויסגוד וישתחו ויתפלל. ויתפלל בעדו תמיד. מלמד שהיה אבימלך צריך לפיים לאברהם שיתפלל בעדו וזהו ויסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא באותה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל בעדו תמיד. והרגוני ב׳ במסורת והרגוני על דבר אשתי. והרגני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שמשוה ישראל שבאותם הימים לעבודת גלולים. ומיהו הכא בתי׳ מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך כמו עו״ג:

(תרגום אונקלוס)

3 וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ הָא אַתְּ מָאִית עַל עֵיסַק אִתְּתָא דִּי דְבַרְתָּא וְהִיא אִתַּת גְּבַר׃
4 וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קְרֵיב לְוָתַהּ וַאֲמַר יְיָ הַעַם אַף זַכַּאי תִּקְטוֹל׃
5 הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמָרַת אֲחִי הוּא בְּקַשִּׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָּא׃
6 וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּיךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃
7 וּכְעַן אֲתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מְתִיב דַּע אֲרֵי מֵימָת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דְּלָךְ׃
8 וְאַקְדֵּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדוֹהִי וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא לַחֲדָא׃
9 וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חַבֵית לָךְ אֲרֵי אַיְתִיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבְּתָא עוֹבָדִין דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי׃
10 וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵיתָ אֲרֵי עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין׃
11 וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחַלְתָּא דַיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי׃
12 וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַּת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַּת אִמָּא וַהֲוָת לִי לְאִנְתּוּ׃

(מקרא)

שָׂרָה׃
3 וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃
4 וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃
5 הֲלֹא הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃
6 וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃
7 וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃
8 וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃
9 וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃
10 וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃
11 וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי׃
12 וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה׃

רש״י

(ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני: (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים, וחמרים שלה (שומרי גמלים ורועי חמרים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו׳. אמת שלא דמית מתחילה לחטא אבל נקיון כפים אין כאן (הדא אמר משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן (בראשית לא) לא נתנו אלהים וכן (שופטים טו) לא נתנו אביה לבא: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א״ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעת בה א״ל): כי נביא הוא. ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב״ק צב): (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו. (ב״ק שם) אשתך היא או אחותך היא: (יב) אחתי בת אבי היא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לכנעני. וכדי לאמת דבריו השיבם כן. וא״ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם

תולדות אהרן ויבא אלהים. פ׳ הזוהר פ׳ קדושים ופ׳ ויקרא: הנך מת על. מכות ט׳ (קדושין נה): והיא בעולת. כתובות סא קדושין ג י: אדני הגוי גם. בבא קמא צב מכות ט: הלא הוא אמר לי אחותי היא. בבא קמא שם מכות שם: מחטו לי. מכות שם: ועתה השב. בבא קמא שם מכות שם (בבא קמא ו): כי נביא הוא. בבא קמא שם: וגם אמנה. סנהדרין נח (יבמות ב):

ספורנו

בריה נרדים: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו כי אמנם לא נראה האל ית׳ כלל אז אבל בא עליהם קול אומר בלבד: הנך מת. הנך הולך וכלה בחולי שהתחיל בך כי עצור עצר ה׳: (ד) הגוי גם צדיק תהרוג. האמנם ראוי שתשחית הגוי בהריגת מלכו ושתהרוג המלך שהוא צדיק בזה שלא חטא: (ז) ועתה השב את אשת האיש. בטרם שתכלה בחולי. וחיה. ותרפא כמו עד חיותם. אתה וכל אשר לך. הוולדות במעי אשתך ואמהותך: (ט) מעשים אשר לא יעשו. לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן: (יא) רק אין יראת אלהים במקום הזה. אין מורא מלכות כי אמנם סרני פלשתים לא היו מלכים נמורים נוראים בעם כמו שאורס גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול: (יב) וגם אמנה. וגם אתה המלך הצדיק בהם חטאת בזה שלקחת האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי אשים לך לשאול אם

רמבן

ששים וחמש אפשר שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה והדל ממנה אורח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו: (יב) וגם אמנה אחותי בת אבי לא ידעתי טעם להתגלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו וברצותם באשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר כבר חטא בהם להביא עליהם חטאה גדולה ואין חלוק והפרש

לאשה: יג ויהי כאשר התעו אתי
אלהים מבית אבי ואמר לה זה
חסדך אשר תעשי עמדי אל כל
המקום אשר נבוא שמה אמרי
לי אחי הוא: יד ויקח אבימלך צאן
ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם
וישב לו את שרה אשתו: טו ויאמר
אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב
בעיניך שב: טז ולשרה אמר הנה
נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא
לך כסות עינים לכל אשר אתך
ואת כל ונכחת: יז ויתפלל
אברהם אל האלהים וירפא
אלהים את אבימלך ואת אשתו
ואמהתיו וילדו: יח כי עצר עצר יהוה

יג והוה כד טעו עממיא
בתר עובדי ידיהון יתי קריב
יי לדחלתיה מבית אבא
ואמרית לה דין טיבותיך
דתעבידין עמי לכל אתרא
דנהך לתמן אמרי עלי אחי
הוא: יד ודבר אבימלך עאן
ותורין ועבדין ואמהן ויהב
לאברהם ואתיב ליה ית
שרה אתתיה: טו ואמר
אבימלך הא ארעי קדמך
בדתקין בעינך תיב:
טז ולשרה אמר הא יהבית
אלף סלעין דכסף לאחוך
הא הוא ליך כסות דיקר
עינין חלף דשלחית ודברתיך
וחזת יתיך וית כל דעמך
ועל כל מה דאמרת
אתוכחת: יז וצלי אברהם
קדם יי ואסי יי ית אבימלך
וית אתתיה ואמהתיה ואתרוחו: יח ארי מיחד

ח׳ בטע׳ בספ׳ | ב׳ סוטבת | ב׳ בספ׳ | כל ספ׳ מ״ע | ג׳ חס׳ | כ״ס | ע׳ | ב׳ | ג׳ | כ״ס | ג׳ וחס׳ | ב׳ | ב׳

חסדך ב׳ וסי׳ זה חסדך. חיטבת חסדך האחרון: בטוב ט׳ דגושי׳ מסור בישעיה סימן ז׳: אלף כסף ג׳ וסי׳ נתתי אלף כסף לאחיך ולא אנכי שוקל על כפי. איש יביא בפריו אלף כסף. אנ״ך: כסות ג׳ וסי׳ עינים. לאברון. בקרה: וירפא ב׳ וסי׳ אלהים את אבימלך. וישמע אלהים אל חזקיהו:

תולדות אהרן (ויהי כאשר התעו. מגלה עא): הנה הוא לך. מגלה טו כה. בבא קמא לג: ויתפלל. בבא קמא נ״ב. (בבא קמא ו): כי עצר עצר. תענית ח בבא קמא שם:

רש״י

אלא אחרת היא: (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו׳. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הקב״ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות ל׳ אלהות ול׳ מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים. אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף. אדוני האדונים. אדוני הארץ. וכן בעליו עמו. והועד בבעליו. וא״ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו (בראשית כא) ותלך ותתע. (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד. (איוב לח) יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן בראשית כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו. על אשתו. וכן (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו על בני ישראל (שופטים ט) פן יאמרו לי אשה הרגתהו: (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצריים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה. עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסה יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס. ואת כל. ועם כל באי העולם: ונוכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכ״מ ברור דברים ובלעז אשפרובי״ר. ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי שסלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואתרוחו נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם: כעד

אבן עזרא

בכורך אביא אבריס: (יג) התעו אותי אלהים. לשון קדש והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך וכן והנה תועה בשדה ואין זו התעייה כלב גם כן כתוב למה תתעו ה׳: אמרי לי. בשבילי וכן ואמר פרעה לבני ישראל: (טו) הנה הוא לך כסות עינים. י״א כי הוא רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש והישר בעיני שיהיה כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו כמו אל בקצפך תוכיחני ורבים אחרים והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו וי״ו ונוכחת כפ״א רפה כלשון ישמעאל ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא והנה פי׳ ואת כל ועם כל זה נתוכח׳ שרה. וי״א כי הנה הוא לך על הכסף לקנות מלבוש. ומלת נתתי מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדים ושפחות ויותר נכון להיות פי׳ כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני: ואת כל. ועם כל בני אדם הוא לך כסות עיניה ונוכחת דברי משה ויעמוד טעם הוי״ו במקומו והגאון אמר שהוא מן טכח ואין דבריו נכוחים: (יז) וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו לא אל אבימלך וכן ויאסם דמי מלחמה בשלום בעמוד ענן ידבר אליהם אלה בני עדה אשר עבדתי אותך בהם אני אברהם ואני נחור ויעבדו הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עצר עצר ה׳

בעה״ט ולשרה ב׳ במסורה ולשרה אמר. ולשרה בן שכתוב כאן גבי שרה. הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה יסיה לו כסות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות:

רמבן

והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר ואולי מפני שאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה לומר מה ראית כי חטא או רשע שפחדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן או ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת צאתי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל אי זה מקום נבא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת וחשבתי לי בו הצלת נפש ולא החלותי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא: וגם אמנה אחותי בת אבי. טענה אחרת אמר אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי יחפצו בה ישאלוני אם היא גם אשתי כיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והחרשתי ויתכן שהיה התנאי הזה ודברו עמה בבואם מצרים אע״פ שאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי או שחזר ורצו אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי דעת ר״א כי כל אלה דברים לרצות את אבימלך: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. היו הצאן והבקר והעבדים שנתן לו שוים אלף כסף ואמר לשרה הנה נתתי ממון רב לאחיך הנה הכסף לך כסות עינים כל המביטים ביופיך כי את עיניהם ואת ראשיהם החוזים יכסו מהביט בך ומהביט בכל אשר אתך אפילו נערותיך ושפחותיך והנה לטובתך נתפשת בביתי כי ייראו ממך ויכסו עיניהם מראות בך באמרם המלך פדה נפשו על שלחו יד באשת הנביא והגיד הכתוב שפייס את אברהם בממון ואת שרה בדברים שלא יענש באחד מהם ואמר כי שרה לא נתפייסה לו אבל עם כל זה היתה מתוכחת עמו בטענות לאמר שלא תמחול לו ובשבחה דבר הכתוב ואברהם נתפייס ויתפלל עליו והוא כלשון ועם ישראל יתוכח אך דרכי אל פניו אוכיח שם ישר נוכח עמו. ויתכן שיהיה אלף כסף ממון רב כיד המלך וכן הקטן יהיה לאלף לעם רב וכן השיבו להם כהיום שדותיהם וכרמיהם ומאת הכסף והדגן והיצהר אשר אתם נושים בהם מאיות רבות ממון גדול: (יז) וילדו אם הלשון כפשוטו ושב לאשתו ואמהותיו כי עצר ה׳ בעד רחמם תמה הוא כי נראה כי גם בלילה הראשון אשר לוקחה שרה לבית אבימלך ולא

ספורנו

היא ג״כ אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי: (יג) התעו אותי אלהים. בסבת אלהי הנכר שמאשתי הוצרכתי לצאת מבית אבי על אשר לא אדע לא למקום מכוון מאתי ובזה יקרא תועה: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. למוהר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה: הנה הוא לך כסות עינים. מלבוש של כמה גונים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי אתנם המוהר שנתתי מורה על כבודך שלא לקחתיך לזונה ולא לפילגש אבל לקחתיך לאשה ולא עזבתיך כל כך מהרה לולי ה׳ שהיה לך והוצרכתי להחזירך: לכל אשר אתך. לעיני כל אשר אתך ובני ביתך: ואת כל ונוכחת. ובעיני כל שומע ובעיני כל נוכחת שתבקש אולי לגנותך כמנהג הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו במילי דעריות: (יח) כי עצר עצר ה׳ בעד כל רחם. להמית התולדות אם לא היה אבימלך שב בתשובה כמו

אבן עזרא

(יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה של שרה: (א) וה' פקד את שרה וגו'. (ב"ק צב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה שנא' ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך: פקד את שרה כאשר אמר. בהריון: כאשר דבר. בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור. אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו'. והבא מירש מברה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברהם (ולאברהם בן וגו': (ב) למועד אשר דבר. רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר תלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים): למועד אשר דבר אתו. דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד: (לזקניו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא וכמ' הוא שומ' הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם: היניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והיניקה אותם: (ח) ויגמל. לסוף כ"ד חדש (גיטין עה): משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך

בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם: ס

כא א וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: ב וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים: ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה יִצְחָק: ד וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים:

חמישי ה וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ: ו וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי: ז וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו: ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק: ט וַתֵּרֶא

אֲחַד יְיָ בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח וַלְדָא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם: א וַיְיָ דְּכִיר יָת שָׂרָה כְּמָא דַּאֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דְּמַלֵּיל: ב וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר לְסֵיבְתוֹהִי לִזְמַנָא דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ: ג וּקְרָא אַבְרָהָם יָת שׁוּם בְּרֵיהּ דְּאִתְיְלֵיד לֵיהּ דִּילֵידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק: ד וּגְזַר אַבְרָהָם יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ: ה וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין כַּד אִתְיְלֵיד לֵיהּ יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ: ו וַאֲמָרַת שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל דְּשָׁמַע יֶחְדֵּי לִי: ז וַאֲמָרַת מְאן מְהֵימָן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם קְיָם דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלֵידִית בַּר לְסֵיבְתוֹהִי: ח וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסִיל יָת יִצְחָק:

ה' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהי' עצור לצאת לחוץ. ומלת כל רחם טענה עליהם. ומלת וילדו לנשים כמו ויחמו כצאן: (ב) למועד אשר דבר אתו המלאך ששאל איה שרה אשתך גם שב אליו כי כן אמר לו ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן:

מנחק

דבר אתו אלהים. כל דבור אתו אתם אתך במ"ט אותו אותם אותך. וסי' ותהר ותלד שרה. וידבר משה ואלעזר. ויגש צדקיה דן כנענה. וחברו ודברתי משפטי אותם. רוח מלא מאלה יבא לי. אלכה לי אל הגדולים. צדיק אתה ה' כי אריב. הלוך אל בית הרכבים. וכל דבור דיחזקאל דכו': שם ו' פתח מסור בפרשת לך לך: השמע ד' וסי' כל השמע יצחק לי. כנפל בהם בתחלה ושמע השמע. ושמע השמע. ובדברי אתך: מלל ב' בתרי לישני וסי' מי מלל לאברהם. שמר מה מליל בתרא' מ"ל: היניקה ה' מ"ל בליש' היניקה וסי' בנים שרה. גמלים מיניקות. להיניק את בני. ושרותיהם מיניקותיך. היניקו גוריהן: משתה גדול ב' וסי' ויעש אברהם משתה גדול. ויעש המלך משתה גדול:

תולדות אהרן בעד כל רחם. בבא קמא צב: וה' פקד את. ראש השנה יא לב תענית ח מגילה לא בבא קמא צב: וימל אברהם. קדושין כט: כאשר צוה. קדושין שם: ואברהם בן. מגילה יז: ותאמר מי. מציעא פז: ויגדל הילד. פסחים קיט סנהדרין סט:

בעל הטורים וה' פקד. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו מלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן אם כן תאחר את הקץ שגזרת וענו אותם ארבע מאות שנה מציאים לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה. דבר אחר שאמרו בנות לוט נתעברו בביאת איסור מאביהן. ושרה לא תתעבר מאברהם. דבר אחר שאמרו סתרה עם אבימלך וכתבת ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע. ומה שלא נפקדה אחר סתירת פרעה לפי שכאן היה מממון ידים ולא היה חסר כי אם ביאה. פקד את שרה בגימטריא אף כל העקרות פקד. מלל שנים במסרת בתרי לישנא מי מלל לאברהם ואידך שומר מה מליל שומר מה מליל מדבר במעלת אדם. לומר שבזכות אברהם יהיה מעלת אדם. מלל

ספורנו

כמו שהתרה בו באמרו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך: כא (א) וה' פקד. אברהם התפלל בעד אבימלך וה' פקד את שרה. כאמרו וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו: כאשר אמר. כאמרו וברכתי אותה וזה היה בהסיר ממנה קללת חוה בעיבור ובליד' ובגידול כאמרו הרבה עצבונך והרונך: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. כאמרו וגם נתתי ממנה לך בן שלא כמנהג המולידים בעת זקנה שיולידו על הרוב נקבה: (ד) וימל אברהם את יצחק בנו ואברהם בן מאת שנה. ועם כל זה מל את בנו ולא חס על היותו בן זקונים: (ו) צחוק עשה לי אלהים. אע"פ שים נער מילה לתינוק האל ית' נתן בשמחה בלבי לפיכך כל השומע יצחק לי וישמח בעדי ולא ידאג בשביל צער המילה:

רמבן

קרב אליה עדיין בא אליו האלהים בחלום ובבקר השכים וקרא לעבדיו גם לאברהם ומתי היה להם עצר רחם אולי היו על פרקן ואחזום חבלי יולדה ולא יכלו להמלט ואולי אברהם איחר תפלתו ימים והנה רפואות אבימלך גם אלנו לא נתפרשו ולשון רש"י וילדו ואתרווחו נתפתחו נקביה' והוציאו והוא לידה שלהן: (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח ואין זה נכון כי אם נאמר בוילדו שהוא יציאת החוץ שמצינו לידה בענינים רבים כגון הרה עמל וילד שקר לדת חק מה ילד יום מה יולידו ויחדשו הימים אבל מלת רחם לא תבא על פתח אחר ואין טענה מן בגיחו מרחם יצא שהוא כנוי כמו בטן האדמה ודעת אונקלוס איננה כדברי הרב כי הוא שתרגם ואתרווחו עשה רחם כפשוטו את פתח ולדה אלא שרצה לכלול גם אבימלך במלת וילדו. ולשון בראשית רבה כי עצור עצר ה' עצירה בפה עצירה בגרון עצירה בעין עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והמדרש הזה להם מיתור לשון הכפל עצור עצר לא שיפרשו כל רחם כל נקב והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברים ולא יוכל לעשות צרכיו וזהו לא נתתיך לנגוע אליה כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על המשגל כענין אל תגשו אל אשה ואקרב אל הנביאה ואשתו ואמהותיו וכן מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכלו להמליט כי בעצירת רחם הוא שלא תאר כדרך וה' סגר רחמה אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו ולא פירש הכתוב אולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה ואחרי תפלת אברהם נרפא אבימלך ואשתו ואמהותיו וילדו הנשים:

(א) וה' פקד את שרה כאשר אמר בהריון כאשר דבר בלידה לשון רש"י ואין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד כגון פקוד יפקוד אלהים אתכם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים אף כאן וה' זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר וכן הלשון בכל העקרות היולדות ברחל ויזכור אלהים את רחל ובחנה ויזכרה אלהים וכך אמרו פקדונות הרי הן כזכרונות:

(ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות הוא ראו מי הוא וכמה הוא גדול ושומר הבטחתו ומבטיח ועושה לשון רש"י ולא מצינו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם מי בן ישי. והנכון בעיני כי אמרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי למלאת פיו ברנה ושחוק בפלא הנעשה לו כי מי בכל השומעים שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר אליו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב איש מעולם ול' אונקלוס קרוב לזה מאן מהימן דאמר לאברהם קים דתוניק בנין שרה כלומר כל השומע יצחק לי כי אין אדם שיהיה נאמן גם בעיני אברהם אם הגידו זה הפלא:

שרה את בן הגר המצרית אשר
ילדה לאברהם מצחק: י ותאמר ב'
לאברהם גרש האמה הזאת ואת ג' ל'
בנה כי לא יירש בן האמה הזאת
עם בני עם יצחק: יא וירע הדבר
מאד בעיני אברהם על אודת בנו: ד'
יב ויאמר אלהים אל אברהם אל ירע כ"ס
בעיניך על הנער ועל אמתך כל ל'
אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה ל' חס' כתו'
כי ביצחק יקרא לך זרע: יג וגם את כ"ת ט' דס'
בן האמה לגוי אשימנו כי זרעך
הוא: יד וישכם אברהם בבקר ויקח
לחם וחמת מים ויתן אל הגר שם ל'
על שכמה ואת הילד וישלחה ל'. ב' ותס'
ותלך ותתע במדבר באר שבע: ל' וחד תתע
טו ויכלו המים מן החמת ותשלך את ג'.ל' פת'. ג'

ט וחזת שרה ית בר הגר
מצריתא דילידת לאברהם
מחיך: י ואמרת לאברהם
תריך ית אמתא הדא וית
ברה ארי לא ירת בר
אמתא הדא עם ברי עם
יצחק: יא ובאיש פתגמא
לחדא בעיני אברהם על
עיסק בריה: יב ואמר יי
לאברהם לא יבאיש בעינך
על עולימא ועל אמתך כל
דתימר לך שרה קביל מנה
ארי ביצחק יתקרון לך
בנין: יג ואף ית בר אמתא
לעמא אשויניה ארי ברך
הוא: יד ואקדים אברהם
בצפרא ונסיב לחמא
ורוקבא דמיא ויהב להגר
שוי על כתפה וית רביא
ושלחה ואזלת ומטעת
במדבר בארא דשבע: טו ושלימו מיא מן רוקבא

רשי

ואבימלך (ב"ר): (ט) מצחק. לשון ע"ג כמו שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק. ד"א לשון גלוי עריות כמה דתימא (בראשית לט) לצחק בי. ד"א לשון רציחה כמה דתימא (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו': (י) עם בני וגו'. (מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד) שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני. עם בני עם יצחק. (ב"ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו: (יא) על אודת בנו. (ב"ר) על שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקולה. (בקול רוח הקדש שבה) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב"ר): ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה (ב"ר): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים

תולדות אהרן כל אשר. מגילה יד סנהדרין סט: כי ביצחק. נדרים לא סנהדרין נט (נדרים לא):

אבן עזרא

(ט) מצחק. כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה: (יא) אודת. כמו דבר: (יד) וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו מספח חמתך ורבים יתמהו מאברהם איך גרש כזו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו והתימה מאלה שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו ה' ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן אל הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנך וישלחה ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי' הכתוב ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בגרר היה אברהם והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה

גרש ג' וסי' גרש האמה הזאת. כשלחו כלה גרש. גרש לץ: ואת בנה ב' דסמיכי וסי' גרש האמה. ואת בנה המת השכיבה: אודת ד' כתיב כן וסי' על אודת בנו. על אודת הבאר. ויספר משה לחתנו. אל אודת הרעה: יקרא כ"א וסי' כו' במסר' רבת': וישלחה ב' וחס' וסי' וישלחה ותלך ותתע. וישלחה בכל גבול ישראל: ויכלו ג' וסי' המים מן החמת. בבשת ימי. באפס תקוה: אנ"ך: ותשלך ג' וסי' ותשלך את הילד. ותשלך אשה אחת פלח. ותשלך דברי אחריך. אנ"ך:

בעל הטורים בגי' ק'. לומר כשהיה אברהם בן ק' היניקה בניס שרה: מצחק. בגימטריא להרג. וזהו שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי להורגו. גרש ג' במסורת גרש את הלץ. גרש לץ. כלה גרש יגרש. גרש את האמה הזאת ואת בנה וזו תגרש הלץ ובשביל שגרשה שרה להגר מביתה נענשה ונשתעבדו בניה והוצרכו להתגרש משם. ויכלו ג' במסורת הכא ויכלו

רמבן

(ט) מצחק לשון ע"ג לשון רציחה לשון גילוי עריות מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ויורש פי שנים ויוצאין לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כמה דתימר כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני ומתשובת שרה אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' כל זה לשון רש"י ואף כאן הרב כותב המחלוקת כולם דתניא אמר רבי שמעון בן אלעזר ד' דברים היה רבי עקיבא דורש ואיני דורש כמותו ונראין דברי מדבריו דרש רבי עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין צחוק אלא לשון ע"ג וכו' ואני אומר חס ושלום שיהא בביתו של צדיק כך אפשר מי שכתוב בו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' יהא בביתו ע"ג וגלוי עריות ושפיכת דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה שמשעה שנולד יצחק היו הכל שמחין אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו' ונראין דברי מדבריו וכן הלשון שאמר הרב מריב עם יצחק על הירושה אינו נראה נכון שאם כן יהיה זה לאחר ימים רבים ויהיה ישמעאל גדול מאד משאת אותו אמו על שכמה וכן אמרו ז"ל שהיה בן שבע עשרה שנה אם כן היה בשנה שנגמל יצחק ור"א אמר על דרך הפשט כי מצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה והנכון בעיני שהיה זה ביום הנגמל את יצחק וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול ולכך אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדוניו חייב הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ועזב את אמו ומת:

(יא) על אודות בנו. שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו זה לשון רש"י והנכון בעיני כי הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני הסק פילגשו וחפצו בה ואילו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה והקב"ה אמר לו שלא ירע בעיניו על הנער ולא על האמה כלל וישמע לקול שרה כי ביצחק לבדו יקרא לו שמו וישמעאל לא יקרא לו זרע ומפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו אמר כי ישימנו לו לגוי ויברכנו מפני שהוא זרעו באמת:

(יד) ואת הילד וישלחה. נמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם הילד נתן לה שילך עמה באשר תלך:

(טו) ותשלך את הילד. גברה עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב או כענין וישליכם אל ארץ אחרת אל תשליכני מלפניך ענין שלוח ור"א אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש בצמא ורבותינו אמרו שהיה חולה בעת ששלחו שם על שכמה את הילד וזה הטעם ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא צותה להוציאו מיד ובמצותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נושאים אותם;

ספורנו

(ט) את בן הגר המצרית. הסבה שהתעורר לזה הלעג מפני ששמע כך מאמו כאמרם ז"ל שותא דינוקא בשוקא או דאבוהי או דאמיה: מצחק. מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באמרו שנתעברה מאבימלך והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע זאת אח"כ מליצני הדור ואם באולי בעת הלידה היה מצחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה: (י) גרש את האמה הזאת ואת בנה. כי בצאת עמה הבן שהוציא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין אפי' בקצתה: כי לא יירש בן האמה. שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום: (יב) אל ירע בעיניך כו' כל אשר תאמר אליך שרה. אל ירע בעיניך מה שתאמר בדבר הנער והאמה לגרשם עם סימני עבדות כאמרו שם על שכמה וכו'. שמע בקולה. כי בדין אמרה לעשות כך: כי ביצחק יקרא לך זרע. וישמעאל ובניו יהיו עבדים לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בו: (יג) וגם את בן האמה. וגם אין ראוי שתדאג עד שתגרש את הבן כי תגרש את בן האמה ולא בנך מכל מקום לגוי אשימנו כי זרעך הוא. לא שיהיה הוא ראוי לכך: (יד) שם על שכמה. את החמת לאות שפחות על דרך ושתעני תחת ידיה אבל לא חדל הצדיק מתת להם די מחסורם כמו שאמרו ז"ל ויהי אלהים את הנער לרבות חמריו גמליו ופעליו ולא חסרו דבר זולתי המים בתעותם במדבר ובהמצא המים ישב שם במדבר בטבעו כי היה פרא אדם: ואת הילד. נתן לה גם את הילד: וישלחה. לוה אותה ברוב חסדו כמו ואברהם

אבן עזרא

יוצאה בצאת השליכתו: (טו) תחת אחד השיחים. האילנים: (טז) כמטחוי קשת. כדד ישב וטעמו ידוע כהשלכת החץ: (כ) רבה קשת. כמהו השמיעו אל בבל רבים ואם הם שני שרשים כמו שרר ושרה גם רבה ורבב מגזרת רבה. קשת. שם התאר כמו גנב: הגם הלום. שהם נראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה: (כג) אם תשקר לי. מהבנין הקל ואין לו אח: נכדי. בן בני

הילד תחת אחד השיחם:
טז ותלך ותשב לה מנגד הרחק
כמטחוי קשת כי אמרה אל־אראה
במות הילד ותשב מנגד ותשא את־
קלה ותבך: יז וישמע אלהים את־
קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל־
הגר מן־השמים ויאמר לה מה־לך
הגר אל־תיראי כי־שמע אלהים אל־
קול הנער באשר הוא־שם: יח קומי
שאי את־הנער והחזיקי את־ידך בו
כי־לגוי גדול אשימנו: יט ויפקח
אלהים את־עיניה ותרא באר מים
ותלך ותמלא את־החמת מים ותשק
את־הנער: כ ויהי אלהים את־הנער
ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קשת:
כא וישב במדבר פארן ותקח־לו אמו
אשה מארץ מצרים: פ ששי
כב ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך
ופיכל שר־צבאו אל־אברהם לאמר
אלהים עמך בכל אשר־אתה
עשה: כג ועתה השבעה לי באלהים
הנה אם־תשקר לי ולניני ולנכדי
כחסד אשר־עשיתי עמך תעשה
עמדי ועם־הארץ אשר־גרתה בה:
כד ויאמר אברהם אנכי אשבע:

ורמת ית רביא תחות חד
מן אילניא: טז ואזלת
ויתיבת לה מקביל ארחיק
כמיגד בקשתא ארי אמרת
לא אחזי במותא דרביא
ויתיבת מקביל וארימת ית
קלה ובכת: יז ושמיע קדם
יי ית קליה דרביא וקרא
מלאכא דיי להגר מן שמיא
ואמר לה מה לך הגר לא
תדחלי ארי שמיע קדם יי
לקליה דרביא באתר דהוא
תמן: יח קומי טולי ית
רביא ואתקיפי ית ידך ביה
ארי לעם סגי אשויניה:
יט וגלא יי ית עינהא וחזת
בירא דמיא ואזלת ומלת
ית רוקבא מיא ואשקיאת
ית רביא: כ והוה מימרא
דיי בסעדיה דרביא ורבא
ויתיב במדברא והוה רבי
קשתא: כא ויתיב במדברא
דפארן ונסיבת ליה אמיה
אתתא מארעא דמצרים:
כב והוה בעדנא ההיא
ואמר אבימלך ופיכל רב
חיליה לאברהם למימר
מימרא דיי בסעדך בכל
די את עביד: כג וכען
קיים לי במימרא דיי הכא דלא תשקר בי ובברי
ולבר ברי כטיבותא די עבדית עמך תעביד עמי
ועם ארעא דאתותבתא בה: כד ואמר אברהם אנא

אחר ב"ה פתחין וסי' כו' במסרת רבת': שמע אלהים ג' דס' וסי' כי שמע אלהים. שמע אלהים ויתעבר. אכן שמע אלהים הקשיב: באשר ט"ו וסי' כו' במסר' רבת': ויהי בעת ההיא ג' וסי' ויאמר אבימלך ופיכל. וירד יהודה. וירבעם יצא:

תולדות אהרן כי שמע. ראש השנה יז: (אל קול הנער באשר הוא שם. ראש השנה טז): אם תשקור לי. סוטה י חולין ס:

בעל הטורים

המים והילד ויכלו כאשם תקוה. ויכלו בבושת ימי. כיון שכלו המים ימי קלו ויכלו בבושת שמיתת צמא מגונה מאד: לנכדי. בגימטריא בן בני:

רשי

חולים לשתות הרבה: (טז) מנגד. מרחוק (ב"ר): כמטחוי קשת. כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו (שיר השירים ב) בחגוי הסלע מגזרת (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים קז) יחוגו וינועו כשכור וכן (תלים סה) קצוי ארץ מגזרת קצה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב"ר): באשר הוא שם. (ר"ה טז) לפי מעשי' שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנא' (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו שנא' (שם) אורחו' דדנים אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאין לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רבה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנא' ולה שפחה מצרית וגו'. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך

ספורנו

ואברהם הולך עמם לשלחם: (יט) ויפקח אלהים את עיניה. נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם כי לא היתה סומא קודם לכן: (כב) אלהים עמך. לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך לכן אני מבקש שתשבע לי: (כג) כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך: (כד) אנכי אשבע. אנכי אעשה החסד להשבע

רמבן

(יז) באשר הוא שם. לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מעשיו שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגין וכו' לשון רבינו שלמה מדברי רבותינו. והנכון בעיני כדרך הפשט שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחר שתותו כי לגוי גדול אשימנו וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד ובאשר חללים שם הוא ירמוז למקום:

(כ) רובה קשת. בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה הוא המורה החצים מלשון ויסבו עליו רביו וימררוהו ורבו וקשת הוא העושה הקשתות. ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וזולתם אשר יריתי בינו ובינך ולכן יתאר אותו פעם אחרת כי הוא קשת. וכן ויורו המורים אנשים בקשת:

(כג) השבעה לי באלהים אם תשקור לי. מלת אם בכל מקום מספקת אל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה אם תשקור לי לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב אם יבואון אל מנוחתי ויקצוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה והענין כי בעבור היות השבועות באלה יאמר הנשבע לו לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקר לי וכן אמר תהי נא אלה בינותינו וענין הגבוה נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב ואם יתכפר עון בית עלי כלומר אם יהיה כן אין דברי אמת וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בהן וכמותם בחסרון התנאי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני והרבית את גבולי וגו' ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל

רש"י

לפניך (ב"ר): (כה) והוכיח. נתוכח עמו על כך: (ל) בעבור תהיה לי. זאת :
לעדה. לשון עדות של נקיבה כמו ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים
היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה
על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם: (לג) אשל.
רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנא' (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה י): (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים. כך מצינו בסד' עולם: (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו
כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א
אחר

בראשית כא כב

כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־
אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי
אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא
יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי
לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ כז וַיִּקַּח
אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ
וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם
אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃
כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה
הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע
כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי
לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃
לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר
שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃
לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם
אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ
אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל
בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה
אֵל עוֹלָם׃ לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ שביעי
כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר

תרגום אונקלוס

אֲקַיֵּים׃ כה וְאוֹכַח אַבְרָהָם
יַת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא
דְמַיָּא דִי אֲנַסוּ עַבְדֵי
אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ
לָא יְדַעִית מַאן עֲבַד יַת
פִּתְגָמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא
חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא
שְׁמָעִית אֶלָּהֵין יוֹמָא דֵין׃
כז וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין
וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזַרוּ
תַּרְוֵיהוֹן קְיָם׃ כח וַאֲקֵים
אַבְרָהָם יַת שְׁבַע חוּרְפָן
דְעָאן בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ כט וַאֲמַר
אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה
אִינוּן שְׁבַע חוּרְפָן אִלֵּין
דַאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן׃
ל וַאֲמַר אֲרֵי יַת שְׁבַע
חוּרְפָן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל
דִּתְהֵי לִי לְסַהֲדוּ אֲרֵי
חַפְרֵית יַת בֵּירָא הָדָא׃
לא עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא
בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיִּימוּ
תַּרְוֵיהוֹן׃ לב וּגְזַרוּ קְיָם
בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ
וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ
לְאַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ לג וּנְצִיב
אִילָנָא בִּבְאֵר שָׁבַע וְצַלִּי
תַמָּן בִּשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָא
דְעָלְמָא׃ לד וְאִתּוֹתַב
אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי
יוֹמִין סַגִּיאִין׃ א וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין וַייָ נַסִּי יַת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃

מסורה

ג' חס'
כ"ל כ"כ במ"ג
מ"ז פסו' לא לא.
ג'. ס'
ל' חס'
ב'
ג' חסרים
ב'. ל'
ג'
ב'
ג'
ל'
ז' ו'. ב' כת' נס וד' כת' נסא.

והוכיח ג' י' חס' בלישנ' וסי' והוכח אברהם. ומשובתך תוכחך. אשרי הגבר יוכחנו אלוה: עמך י"ב באורי' וסי' כו' במסר' רבת': וגם אתה ג' וסי' וגם אתה לא הגדת. וגם אתה ידעת. וגם אתה תדין את: וגם אנכי ה' וסי' וגם אנכי לא שמעתי. וגם אנכי השאלתיהו. וגם אנכי שמעתי נאם ה'. דמלכים. וגם אנכי אעשה אתכם. וגם אנכי מנעתי מכם: מה הנה ב' דס' וסי' מה הנה שבע כבשות. הראשנת מה הנה: לעדה ג' וסי' בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי. הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה. ב' בו: ויטע ג' וסי' גן. כרם אשל: והאלהים ז' וסי' והאלהים נסה. והאלהים יעננו. והאלהים אנה. והאלהים אמר לי לא תבנה. והאלהים נגף. והאלהים עשה שיראו. והאלהים יבקש: נסה ו' ב' כתיב סה וד' כתיב שא וסי' והאלהים נסה. ויואל ללכת כי לא נסה. אם נשאת נשא. יעל כל נשא ושפל. חירם מלך צר נשא. נשא לבבינו אל. ב' קדמאי כתיב סה:

הולדות אהרן ויטע אשל. סוטה שם: ויקרא שם. סוטה שם. ויהי אחר. סנהדרין פט: והאלהים נסה. מגילה לא ס' סוהר ס' ויקרא:

בעה"ט הלכת. ב' במסו' הלכת לבדנה. אתה הלכת כל גבולות ארץ. בזכות אברהם נבראו כל גבולות ארץ:

אבן עזרא

בני: (כט) מה הנה. לשון נקבות: לבדנה. עם ה"א והיא לבדה: (ל) לעדה.
כמו לעדות. ודע כי מלת השבועה עקרה שבעה ובמלת או השבע שבועה
אפרשנה: (לג) אשל. אילן גם ויטע לאות: (א) והאלהים נסה את אברהם.
יש אומר כי הסמ"ך תחת שי"ן וה"א תחת האל"ף וטעם כל הפרשה
יכחישם רק נסה כמשמעו והנשי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצא וזה פי' נסה גם כי עתה ידעתי והגאון אמר שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם גם מלת ידעתי כטעם הודעתי והלא ידע זה הגאון כי בשע' שעקד בנו לא היו שם אפילו נעריו ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר

רמבן

יחסר התנאי כולו וכן אם יראו את הארץ יחזור לפסוק ראשון חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ ויקצר השבועה ולשון תשקור לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך:

(לב) **וישובו** אל ארץ פלשתים. ענינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר:

(לג) **ויקרא** שם בשם ה' אל עולם. פי' הכתוב שקרא בשם ה' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הבא תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' האחסין בכח שיש לו אילות בכולם והרב אמר במורה הנבוכים שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן אבל אונקלוס אמר בויקרא שהוא תפלה:

(א) **והאלהים** נסה את אברהם. ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא
יעשה

ספורנו

להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלוני: (כה) אשר גזלו עבדי אבימלך. הוכיחו באמר הוא מלך על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו ג"כ על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה: (כו) לא ידעתי מי עשה. גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל ע"י עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם חשוד אללי שאם היה חשוד לא היה יושב בביתי. וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי. על מה שהוכחתני שבהיותו מלך עלי היה לאסר חמוץ הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסם איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון בזה: (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי. על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעוד' כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר: בעבור תהיה לי. הברית: לעדה. על הודאתך כי חפרתי את הבאר הזאת: (לב) וישובו אל ארץ פלשתים. שבו מבאר שבע שלא היה מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לרעות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית: (לג) ויקרא שם בשם יי' אל עולם. וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלוה הזמן וממציאו נגד דעת חכמי הגוים חדשים גם ישנים: **כב** (א) נסה את
אברהם

אבן עזרא

ההר וזאת תחשב לו לעולה ואברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת ואחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין והורדתו אלה הגאונים לפי' שאלה כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים אחר שנה ואחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר: וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא אדעה ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע הנסתרות: (ב) אחד ההרים. שם נבנה הבית כן מפורש ויבן שלמה את הבית בהר המוריה ואיננו הר גבוה וכו

תורה

אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃
ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃
ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃
ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃
ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה

(הערות המסורה בשוליים: י״ד נסע׳ · י״א חד מן י״ד זקפין כחו׳ ב׳ חד חס׳ וחד מ״ע. ל׳ · כ״ב פת׳ · ל׳ · ל׳. ל׳ · ד׳ ר״פ מ״ב · ז׳ חס׳ · ס׳ כתו׳ · ל׳. ז׳)

תרגום אונקלוס

ב וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחִימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזִיל לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵיהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ׃ ג וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ׃ ד בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא מֵרָחִיק׃ ה וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגוֹד וּנְתוּב לְוָתְכוֹן׃

מסורה

ולך י״א וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳: המריה ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ ולך לך אל ארץ המריה. בהר המוריה. קדמאה חסר: עצי עלה א״ב דע׳ א׳ נסיב ה׳ וא׳ לא נסיב ה׳ וסי׳ עצי עלה וישכם אברהם בבקר. עצי העלה. ויקח אברהם את עצי העלה. עיר אלהים. נהר פלגיו ישמחו עיר האלהים. נכבדות מדבר עיר האלהים. עד חרמה. ויצא האמרי. עד החרמה. ויכום ויכתום. עם קדש. ואשמע את האיש. עם הקדש. וקראו להם. עם אלהים. ותאמר האשה. עם האלהים. ויתיצבו כל פנות: ביום השלישי ב׳ ר״פ באו׳ וסי׳ וישא אברהם את עיניו. ביום השלישי נשיא: שבו ה׳ בתו׳ וסי׳ עם החמור. שבו וסחרוה. שבו איש תחתיו. שבו נא בזה. שבו נא בזה גם אתם: ונשובה ז׳ מסר בירמיה סימן מ״ז:

תולדות אהרן קח נא את. עקידה שער כ׳: וישכם אברהם. פסחים ד סנהדרין קט חולין לא: ויאמר אברהם אל נעריו. יבמות סב כתובות קיא בבא קמא מט נדה יז: ונשתחוה. מועד קטן יט.

רש"י

אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י״ג שנה ולא מיחה. אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אילו אמר לי הקב״ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פט): את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחילה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור: ארץ המוריה. ירושלים. וכן בדברי הימים (ד״ה ב׳ ג׳) לבנות את בית ה׳ בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים: והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב״ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב״ה מתהא הצדיקים (ס״א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן (בראשית יב) אל הארץ אשר אראך וכן ביונה (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. נזדרז למצוה (פסחים ד): ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה: את שני נעריו. (ב״ר) ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב׳ אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו: ויבקע. תרגום וצלח כמו (שמואל ב יט) וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר״א בלע״ז: (ד) ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור על ההר: (ה) עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא

בעל הטורים

בעל הטורים את המקום בגימטריא זה ירושלם. מרחק. חסר כתיב קרי ביה מרחיק שהשטן היה מרחיק המקום מלפניהם. אל ארץ המוריה בגימטריא בירושלם. ונשובה ז׳ במסורת ונשתחוה ונשובה. נתנה ראש ונשובה. לכו ונשובה אל עיר ה׳. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה. השיבנו ה׳ אליך ונשובה. ונשובה עד ה׳. בזכות אברהם שאמר נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה והיינו לכו ונשובה נחפשה דרכינו השיבנו ה׳ אליך ונשובה ובזכותם הגליות מתקבצות לכו ונשובה אל עיר ה׳ ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם:

ספורנו

אברהם. כיון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח. ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא מוב לעולם בפעל כי אמנם הכונה במציאות האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאמר הנעיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ג) וילך אל המקום. אל א״ן המוריה: (ד) וירא את המקום. מקום המזבח בהר המוריה: מרחוק. ושלטה בו עינו לראות מקום מרחוק ברצון האל ית׳ כענין ויראהו ה׳ את כל הארץ והבין שבאותו מקום היה מקום המזבח: (ה) שבו לכם פה. כדי שלא ימחו בו שלא יעכבוהו

רמב"ן

יעשה יקרא נסיון מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד ודע כי ה׳ צדיק יבחן כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה:

(ב) **קח** נא את בנך את יחידך. בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני:

המוריה לשון רש״י הוא ירושלים וכן בדברי הימים לבנות את בית ה׳ בירושלים בהר המוריה ורבותינו פירשו שמשם יצאה הוראה לעולם וא״ת על שם הקטורת שיש בו מור ובשמים וא״כ יהיה פירושו אל הארץ אשר תהיה מוריה או שנקראת כן מעולם על שם העתיד ובב״ר כך אמרו רבנין אמרין למקום שהקטורת קרבה כמה דתימא אלך לי אל הר המור אבל דעת אונקלוס שאמר ארעא פולחנא אינו נראה כן על המור שבקטורת שאין לשון פולחנא על שם אחד מסמי אחת העבודות לא אמר לארעא דקטורת בוסמין אבל דעתו לומר בארץ אשר יעבדו שם האלהים ויתכוין בזה למה שדרשו בפירקי רבי אליעזר אמרו באצבע הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו את המזבח אמר לו זהו המזבח שהיה אדם הראשון מקריב הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו. שנאמר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח אין כתוב כאן אלא המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים ע״כ. ושם מוריה עשאו מן מורא ששם יראו האלהים ויעבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר על שם ההר ההוא אשר בה המוריה וההר לבדו הוא הנקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים ששם נקרא ככה וזהו להעלות במקום ההוא כי הוא ההר חמד אלהים לשבתו ורצה שתהיה זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם ה׳ יראה ועוד כי למען נדקו הגדיל טרחו ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן כפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה אחר מהלך ימים כבר נעשה בישוב דעת ועצה וכך אמרו בב״ר רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו וערבבו ולא היה יודע מה לעשות:

(ג) **ויבקע** עצי עולה. זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים או שהיה אברהם פוסל לקרבן עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים לעולה ולכן אמר ויבקע עצי עולה:

(ד) **וירא** את המקום מרחוק. ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אומר אליך. ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע: ויסעו

אֲלֵיכֶם: ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי
הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח
בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת
וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק
אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר
הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ
וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה:
ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ
הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם
יַחְדָּו: ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים
וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־
הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים: י וַיִּשְׁלַח
אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת
לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ
יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀
אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: יב וַיֹּאמֶר אַל־
תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ
מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא
אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ
אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי: יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם
אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז
בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח
אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ:
יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר

ל' / ל' / ל' / ב' פסו' דאית בהון ד' ויאמר אחאב במי / ב' דגושים / ל' / ל' / ב' חד חס' וחד מ"ל / ג' שמו מו כפ' ופס' / ב' רע / ד' / י"ד מלעיל / נסיא' את עיניו ס' / ל' / ל'. ל' / פס'. ג'

ו וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת אֶשָּׁתָא וְיָת סַכִּינָא וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחְדָא: ז וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אֶשָּׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִמְּרָא לַעֲלָתָא: ח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי לֵיהּ אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחְדָא: ט וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וַעֲקַד יָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא: י וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִכַּס יָת בְּרֵיהּ: יא וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַּייָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא: יב וַאֲמַר לָא תּוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַעֲבֵיד לֵיהּ מִדַּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעִית אֲרֵי דָחֲלָא דַּייָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתְּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ מִנִּי: יג וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא דִּכְרָא חַד אֲחִיד בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת דִּכְרָא וְאַסְּקֵיהּ לַעֲלָתָא חֲלַף בְּרֵיהּ: יד וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא אֲמַר קֳדָם יְיָ הָכָא יְהוֹן פָּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא

רשי

כתרגמו שישובו שניהם: (ו) המאכלת. סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא (דברים לב) וחרבי תאכל בשר. ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרן: וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: (ט) ויעקד. (שבת נד) ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: (יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. אמר רבי אבא א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אילין (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טעטתיו של אברהם): בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו הי' מתפלל ואומר יה"ר שתהא זו כאילו היא עשויה בבני כאילו בני שחוט כאילו דמו זרוק כאילו בני מופשט כאילו נקטר ונעשה דשן: (יד) ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו. היום הימים

אבן עזרא

ובו היה גורן ארונה: (ו) ויבקע עצי עולה. ושמם על החמור: (ד) ביום השלישי. שילא מבאר שבע. יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו ואברהם דחס כדי שלא יסורו עד שובו ושלא ירגיש יצחק ויברח ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים ואם דברי קבלה נקבל ומדרך סברא אין זה נכון שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצון לשחיט' ואין בכתוב מאומה על יצחק ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה והקרוב אל הדעת שהי' קרוב לי"ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח: (יא) אברהם אברהם. פעמים כמו בחפזון: (יד) אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא אי"ת נאחז קמוץ אז תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז ורבים כמוהו ויש מפרשי' כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת כמשפט הלשון בכל מוכרת: (יד) וטעם בהר ה' יראה. כאלה

המאכלת ג' וסי' ויקח בידו את האש. וישלח אברהם את ידו. ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת דפלגש בגבעה: ב' פסו' דאית בהון ד' ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם אביו. ויאמר אחאב במי: לשחט ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' לשחט את בנו. לשחוט עליה' את העולה בתר' מ"ל: ואל תעש ב' וסי' ואל תשלח ידך. ואל תעש לו רע: ירא אלהים ד' וסי' אל תשלח ידך אל הנער. יצא את כלם. השמת לבך אל. ותברו: אתה י"ד בטע' לעיל וסי' במסר' רבת': בהר ה' ג' דס' וסי' בהר ה' יראה. לבא בהר ה'. מי יעלה בהר ה'. אנ"ך: יראה י"ג וסי' כו' במסר'

תולדות אהרן סשה לעולה. סנהדרין פט: אלהים יראה. מכות סב: וישלח אברהם. זבחים נו מנחות סב חולין יו: ויאמר אברהם. ס' הזוהר פרש' נשא ופ' דברים: כי ירא אלהים. סוטה לא בתרא סו עקידה שער מב ושער יב עקרים מג: (וירא והנה איל. תענית סח): ויעלהו לעול'. זבחים נו מנחות סב: ה' יראה. עקרים מב פ' כח ומג פל"ו: אשר יאמר. פסחים פח: בהר ה' יראה. ברכות סב:

בעל הטורים לשחוט ב' במסורה. לשחוט את בנו. לשחוט את העלה בספר יחזקאל גבי קרבנות שאנו לומדים ענין הקרבנות מאברהם כדאמרינן כופתין היו התמיד יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם: ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ס"ת בגימטריא מיכאל היה. ה' יראה בפסק. לומר לך שקרא שם המקום ה'. וזהו שאמרו חז"ל אפילו שם חדש שעתיד הקב"ה לחדש לירושלים ידע. וזה שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה: בהר ה'. ג' במסורה בתורה בנביאים בכתובים. בתורה בהר ה' יראה. לבא בהר ה' בישעיה. מי יעלה בהר ה' בכתובים כנגד ג' רגלים שעולין להר

רמבן

(ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים. עתה הוא הר המוריה שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך: כי עתה ידעתי. מתחלה היה יודע יראתו בכח לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה והיה זכותו שלם

ספורנו

ימרידוהו בעבודתו הזכה: (יב) עתה ידעתי. ידעתי אני המלאך שבדין יגדילך האל על מלאכיו כאמרם ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת: ממני. שאתה ירא אלהים יותר ממני שאני מלאך וראוי למעלה יותר ממני כאמרם ז"ל גדולים צדיקים וכו' שאתם בפעל ירא אלהים כמו שהיה יודע האל קודם לכן שהיית ירא אלהים בכח ותפול ידיעתו שתופלם על הנמצא בפעל: (יג) והנה איל אחר נאחז בסבך. ובזה הבין שהזדמן לו האיל ברצון האל ושלא היה בו שום חשש של גזל כיון שהוא שלא היה שם איל קודם לכן ואמ"ז שכף ראה זה האיל נאחז בסבך: תחת בנו. שמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו על דרך ותזכר אשר בלבבו: (יד) אשר יאמר

אבן עזרא

באלה הדברים : (טז) כי נשבעתי . זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד : יען . מטעם ענה זה המעשה יענה ויעיד : (יז) שער אויביו . מדינות בעלות שערים : (יח) עקב . שכר באחרית : (יט) וישב אברהם . ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו . והאומר ששחטו ועזבו ואח"כ חיה אמר הפך הכתוב : (כ) ילדה מלכה . להזכיר יחס רבקה :

רשי

הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו . ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה : (יז) ברך אברכך . אחת לאב ואחת לבן : והרבה ארבה . אחת לאב ואחת לבן : (יט) וישב אברהם בבאר שבע . לא ישיבה ממש שהרי בחברון הי' יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה : (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו' . בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה : גם היא . אף היא השוית משפחותיה למשפחות אברהם מה אברהם י"ב שבטים שילאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש : (כג) ובתואל ילד את רבקה . כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה :

תורה

יהוה יראה : טו ויקרא מלאך יהוה אל־ אברהם שנית מן־השמים : טז ויאמר בי נשבעתי נאם־יהוה כי יען אשר עשית את־הדבר הזה ולא חשכת את־בנך את־יחידך : יז כי־ברך אברכך והרבה ארבה את־זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על־ שפת הים וירש זרעך את שער איביו : יח והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי : יט וישב אברהם אל־נעריו ויקמו וילכו יחדו אל־באר שבע וישב אברהם בבאר שבע : פ מפטיר כ ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם־הוא בנים לנחור אחיך : כא את־עוץ בכרו ואת־בוז אחיו ואת־קמואל אבי ארם : כב ואת־ כשד ואת־חזו ואת־פלדש ואת־ידלף ואת בתואל : כג ובתואל ילד את־ רבקה שמנה אלה ילדה מלכה לנחור אחי אברהם : כד ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם־הוא את־טבח ואת־ גחם ואת־תחש ואת־מעכה : פ

קמ"ז , אמנו"ן סימי

תרגום אונקלוס

הדין אברהם קדם יי פלח : טו וקרא מלאכא דיי לאברהם תנינות מן שמיא : טז ואמר במימרי קיימית אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית ברך ית יחידך : יז ארי ברכא אברכינך ואסגאה אסגי ית בנך ככוכבי שמיא וכחלא די על כיף ימא ויירתון בנך ית קרוי סנאיהון : יח ויתברכון בדיל בנך כל עממי ארעא חלף דקבילתא במימרי : יט ותב אברהם לות עולימוהי וקמו ואזלו כחדא לבאר שבע ויתיב אברהם בבאר שבע : כ והוה בתר פתגמיא האילין ואתחוא לאברהם למימר הא ילידת מלכה אף היא בנין לנחור אחוך : כא ית עוץ בוכריה וית בוז אחוהי וית קמואל אבוהי דארם . כב וית כשד וית חזו וית פלדש וית ידלף וית בתואל : כג ובתואל אוליד ית רבקה תמניא אילין ילידת מלכה לנחור אחוהי דאברהם : כד ולחינתיה ושמה ראומה וילידת אף היא ית טבח ית גחם וית תחש וית מעכה :

מסורה

י"ג . ב' כתו' . ל' . ל' . ב' . ז' חס' בליש' . כ"ל חס' במ"ה . כ"ד . ג' בספרא . ג' . ל' . ל' . ב' ר"פ . ל' סוס בר בג . ל'

רבת' : וכחול ב' בתרי לישני וסי' וכחול אשר על שפת הים. וכחול ארבה ימים : וירש ז' חס'ו' מסר ביהושע סימן י"ט : קדמ' שער איביו . תני' שער שנאיו . ואפ"ס על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך : ויהי אחרי הדברים האלה ג' וסי' ילדה מלכה . הנה אביך חלה . וימת יהושע : ויגד כ"ד וסי' במס' רבת' : קמואל ג' וסי' ואת קמואל אבי ארם . קמואל בן שפטן . ללוי חשביה : ידלף ב' חד מלרע וחד מלעיל וסי' ואת פלדש ואת ידלף . מלרע . ובשפלות ידים ידלף . מלעיל : ופילגשו ב' ר"פ וסי' ופילגשו ושמה ראומ'. ופילגשו אשר בשכם :

תולדות אהרן כחול אשר על . כנא בתרא ו :

בעל הטורים

שמם לרגל . והרבה ארבה את זרעך . ג' פעמים כתיב זרעך בפרשה כנגד ג' פעמים זרע שנקראו ישראל . כי הם זרע ברך ה' בגימט' זרע אברהם . וכתיב וה' ברך את אברהם בכל . זרע קדש מצבתה כנגד יצחק שקדש שמו של הקב"ה . כלו זרע אמת כנגד יעקב שהיה מטתו שלימה והיינו דכתיב תתן אמת ליעקב . וכחול ב' במסורה וכחול אשר על שפת הים . וכחול ארבה ימים וזה הוא שנאמר כי כימי העץ ימי עמי שהבטיחו ג"כ באריכות ימי' . עקב אשר שמעת בקולי סופי תיבות ברית :

ספורנו

היום . המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שבהר יי' יראה כאשר יגלה אותו האל יתעלה באמרו והיה המקום אשר יבחר וזה היה בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה : (טז) נאם ה' כי יען אשר עשית . אומר אני ה' כי יען אשר עשית זה . כי ברך אברכך . כי נשבעתי . שאברך אותה : (יח) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ . בשיקראו כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד כלם יתברכו בזרעך וישתדלו להדמות להם : עקב אשר שמעת בקולי . שבכר מצוה מצוה שתזכה בזה שיהיו בניך לגם עמי' מורים לגוים עבודת האל ית' ולך תהיה לדקה : (כ) הנה ילדה מלכה . הנה כבר ידעת שמלכה ילדה בנים : גם היא . מלבד הפילגש : (כג) ובתואל ילד את רבקה . והגיד המגיד שבתואל שהיה מבני הגבירה ילד את רבקה והיתה הבשורה שימלא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לידבק בכנען : (כד) ופילגשו . ותלד גם היא . והגיד המגיד שגם פילגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען :

רמבן

שלם ותהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל ודעת הפרשה שהאלהים הוא המנסה ומצוה בעקידה ומלאך ה' הוא המונע והמבטיח יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי :

(טז) **יען** אשר עשית את הדבר הזה . גם מתחלה הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול ושיירש זרעו את שער אויביו והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו :

מלכה גם הוא . בעבור היותה בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבת אחיו המת ומלשון הכתוב נראה שלא ידע באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקודתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו עד היום כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בצאתו מחרן בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה ה' להם נס שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם מלכה גם היא ובדברי רבותינו יאמר שנפקדה כאחותה :

(כג) **ובתואל** ילד את רבקה . לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הכרע' וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאחיו ואולי קמואל אחר היה בדור' וזה אבי ארם:

(כד) **ופילגשו** ושמה ראומה . יספר הכתוב כל הבשורה שבשרו את אברהם בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור כי כולם ראוי' להדבק בזרעו של אברהם ועל כולם אמר כי אל בית אבי תלך ואל משפחתי :

וירא אליו ה' וכו'. והוא יושב פתח האהל הה"ד כו' ר"ל כשמגיע הצדיק לפתח האהל אז יוצאין לקראתו ג' אבהן שהיא פתח עינים ג' אבהן שבג' גוונא עינא והיא נקברת עמהם רגל רביעי ולכן אמר אשר לא נשא לשוא נפשי ר"ל נפש דדוד וז"ש כחום היום וזרחה לכם יראי שמי שהיראה היא הפתח כמ"ש בס' בראשית ע"ש: ועיין בזוהר כאן וישא עיניו וירא כו' ומבואר כל מה שכתבתי ע"ש. ד"א כו' ור"ל באלוני תוקפא הוא יום הדין החזק מאד כמ"ש (צפניה א' י"ד) יום ה' הגדול כו' מר צרח שם גבור ור"ל והוא יושב פתח האהל בבית הבליעה כמו שמפרש והולך שהוא פתח הגוף שנקרא אהל כידוע. ואז נשמת כו' ר"ל זהו וירא וירץ כו': וישתחו ארצה. לקראת השכינה ארץ החיים: ארצה. לארץ: ויאמר אדני אם נא מצאתי כו'. כמ"ש אם הוא זוכה אז אין שכינה מסתלקת מאצלו עד שמוליכתו למקומו כמ"ש צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו מה יפו פעמיך בנעלים כו' ואם ח"ו רשע הוא אע"ג שמוכרח לראות השכינה בין צדיק בין רשע מ"מ השכינה מסתלקת תיכף ואז מצער אותו המ"ה מאד ויוצאה כפיטורי כו' (ברכות ח' ע"א) אבל בצדיק כשהשכינה לפניו יוצאה בנשיקה וז"ש הצדיק אל נא תעבור מעל עבדך ולכן נאמר כאן שם אדני שהוא השכינה כידוע: יוקח נא מעט מים כו'. ורחצו רגליכם כו'. ואקחה פת לחם וסעדו לבכם כו'. רמז על הקרבנות וכ"ל מים הנאמר כאן הוא ניסוך המים. לחם אלו המנחות ואמר פת לחם שאף הבשר נקרא לחם לחם אשה כו' וכן פתות אותה פתים וז"ש יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם שהן יורדין לשיתין. ואמרז"ל (סוכה מ"ט ע"א) השיתין משעת ימי בראשית נבראו שנאמר חמוקי ירכיך כמו חלאים כו' וידוע שהם השיתין שוקיו עמודי שש והן אפיקי מים כמ"ש בתזו"ח (דף פ"ג ע"ג) ובכמה מקומות שהן נחלי מים: והשענו תחת העץ. הוא עץ החיים למחזיקים ועליהן סומכין ג' אבות כמ"ש בתז"ח (דף ל' ע"ב) אברהם רחימא תמיך על דא. יצחק כו' ואלו ג' אנשים הן האבות כו' שהן תחת השכינה וכן אלו הג' מלאכים שאמרו בגמרא ואלו הג' המבקרים מעשיו הכל בדרגא דג' אבהן כידוע והן ג' גווני הקשת שעליהן נאמר וירא והנה כו' גוונין דמתחזיין ועיין בפרשה בראשית ובפרשה וארא ע"ש והן דרגין דתמכין ע"י המחזיקין התורה כידוע וכ"ז ה"ה בתורה במקום הקרבנות מים כל צמא לכו למים וכן לחם לכו לחמו בלחמי וכן עץ כנ"ל: וסעדו לבכם. אמרז"ל לבבכם אין כתיב כאן כו' בלא יצה"ר שהתורה תבלין ליצה"ר אם פגע בך כו' וז"ש כאן האי דלא אעסק בקרבנות כו': וימהר אברהם האהלה. בית המדרש: אל שרה. אל הגוף שהנשמה מעוררת את הגוף בלילה שנ' (ישעיה כ"ו) נפשי אויתיך כו': מהרי שלש סאים. זהו המנחות שהיא באה סלת מנופה מאיפה וזהו שלש סאים קמח וזהו תקח ותפלת סלת: לושי ועשי עוגות. שכל המנחות באות מצה ועגין שלש סאים שאמרו בגמרא העומר היה בא כו' ואמר בגמרא מ"ט (מנחות ע"ו ע"ב) כיון דמחדש אתו ומפטורים כו' שתי הלחם שתי עשרונים כו' אע"ג דמחדש פ' לחם הפנים עשרים ו"ד כיון דמחיטין אתו ומיתן כו' וא"כ ה"ה למנחות שהן באין מחיטין ומיתן כמו שתי הלחם שאין מביאין קודם לשתי הלחם ה"ה נמי שהן באין ג' עשרונים מג' סאין כמו לחם הפנים של בקר ג' עשרונים וכאן ואל הבקר כו'. וכן מנחת נסכים:

ויקח בן בקר רך וטוב. מובחר לקרבן כמ"ש במלאכי א' ובגמרא (ב"מ פ"ו ע"ב): ויתן אל הנער. שקודם מ"ת היה עבודה בבכורות דכתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות כו' ואף הכהנים נקראו נערים: וימהר לעשות אתו. כהנים זריזין הן: ויקח חמאה וחלב. הוא התורה כדדרשו רז"ל (ברכות ס"ג ע"ב) כי מיץ חלב יוצא חמאה במי אתה מוצא חמאה של תורה כו' וכמ"ש לעולם יעסקו בתורה ואני מוחל להם בשבילה יותר כו': ויאכלו. כי ידוע שהמלאכים הנראין לבני אדם ומתגלים במראה הם האישים והם הנהנין מקרבנות כמ"ש בר"מ בפרשה פנחס ע"ש וכמשה"כ את קרבני לחמי לאשי והן אוכלי הקרבנות ממש דרגא דושא האוכל את המאכל ועיין בר"מ פרשה פנחס דף רל"ה ע"ב ושם כו' אשים איננו כו' ורזא דא אשי ה' ונחלתו יאכלון: ויאמרו אליו איה שרה אשתך. שמואלין לנשמה על הגוף כמ"ש (ברכות ח' ע"א) במערבא כי נסיב אתתא אמרי מצא או מוצא כו' הנה כשהנשמה באה למקום מעלתה שואלין לה על הגוף האיך מצא לגוף טהור או לא ויאמר הנה באהל היא תמיד באהל בבה"מ כנ"ל: ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה. לעת התחיה כמו שמפורש והולך והנה בן לשרה אשתך זו הנשמה שחוזרת לה כמו שמפרש והולך: ושרה שומעת פתח האהל. שכל ר"ח ושבת נפש הגוף מתייחד עם הנשמה כמשה"כ סוף ישעיה מדי חדש בחדשו כו' יבוא כל בשר שהוא הגוף להשתחות לפני והשתחויה הוא על פתח האהל ושם הוא משכן הגוף פתח עינים וידוע למשכיל כמ"ש מפתח האהל וישתחו ארצה: והוא אחריו. אמרז"ל המלאך אחריו אחר אברהם כמ"ש מחיצת הצדיק לפנים ממלאכי השרת שנאמר כעת יאמר כו'. (פרשת בלק): למועד. מהו למועד כמ"ש למועד מועדים כו' (דניאל י"ב ז'): אשוב אליך. כמ"ש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר כו' (הושע י"א ט') מלמד שיתהדם כו' ולקמן יתפרש יותר בביאור בעז"ה מהו והבן. ואותו היום עתיד כו' ר"ל שלכן נקרא הבן יצחק ע"ש הצחוק צחוק עשה לי אלהים צמ"ש לקמן וזהו הסעודה של לויתן ויעש משתה גדול ביום הגמל את יצחק כמ"ש וזה התמהון של שרה על התחיה ומפורש בזכריה (ח' ג') שבתי אל ציון והוא אשוב אליך כי יפלא כו' ונאמר שם פסוק ה' משחקים ברחובותיה ואמרה האף אמנם אלד כו' היפלא מה' דבר וכן מפורש בישעיה (ס"ו ח') היוחל ארץ ביום אחד אם יולד כו' האני אשבור ולא אוליד כו': כעת חיה. כל הכתוב לחיים בירושלים שהן אינן חוזרין לעפרן: ויקומו משם האנשים. שאלו ג' מלאכים א' הולך לבשר את שרה ושנים הולכין לסדום לדון את הרשעים בגיהנם שהוא יום הדין הגדול והנורא לפני התחי' כמ"ש הנה אנכי שולח לכם כו' (סוף מלאכי) וכמ"ש (ר"ה מ"ז ע"ב) שלש ספרים נפתחים כו' אלה לחיי עולם ואלה כו' וכשאלו הג' מלאכים הולכין לעה"ז ובאין לבשר את הגוף הנשמה מלוה אותם כמ"ש לקמן וזהו ואברהם הלך כו':

ואברהם היו יהיה כו'. לגוי גדול ועצום כמ"ש (ישעיה ס' כ"ב) הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום: ונברכו בו כו'. כמ"ש והתברכו בו כל גוים: כי ידעתיו. כמ"ש כי יודע ה' דרך צדיקים: למען אשר כו'. כמ"ש למען תספרו לדור אחרון (תהלים מ"ח י"ד) בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם (תהלים ע"ח י"ד): למען הביא כו'. כל מ"ש (עיין בברכות ל"ד ע"ב ובסנהדרין צ"ט ע"א) ע"י הנביאים ובס' בחוקותי כו':

אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה כו'. הנה ידוע שחמשים הן חמשה כ"א י' מאמרות ואמרו בעשרה מאמרות נברא והלא במאמר אחד אלא ליתן שכר טוב כו' לפרע כו' והענין ליתן שכר להם שמקיימין את כל העשרה מאמרות והרשעים פוגמין בכל עשרה ויש שאינן מקיימין כל העשרה כ"א כפי כחו וכמ"ש אפילו שייר חוק אחד כו' אפילו קיים חוק אחד ולכן נברא בעשרה כמ"ש רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה כו' וידוע שרוב החטאים הן במאמר עבירי ונפש כי תחטא וז"ש אולי יחסרון כו' והן ה' פרצופים:

פרשת כלי יקר וירא

וירא אליו ה' באלוני ממרא. לא נאמר וירא ה' אל אברהם לפי ששמו ועצמותו היו שני הפכים כי שמו אברהם על שם אב המון גוים מורה על הפררה והתנשאות. ועצמותו היה עניו מכל כי כן מורה מה שאמר ואנכי עפר ועפר וכדי שלא יאמרו שהקב"ה נגלה ביותר על הגדולים מצד גדולתם על כן לא אמר וירא ה' אל אברהם להורות שלא מצד היותו אב המון גוים נראה אליו ה' כי אם מצד מהות עצמותו כי היה עניו ושפל בכך וכמו שאמרו רז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כי אם על חכם גבור עשיר ועניו לכך נאמר וירא אליו בשביל עצמותו המורה על הענוה ולא בעבור שמו המורה על ההפך. ד"א בהפך זה כי מתחלה נגלה ה' אליו מצד היותו אברם אב לארם מצד שהכניסם תחת כנפי השכינ' ודומ' כאילו ילדם ומצד שהיה אב לכולם נגלה אליו ה' אבל מצד עצמותו לא היה ראוי עדיין לראות פני השכינה לפי שהיה ערל ובעל מום ועכשיו שנמול נראה אליו ה' אפילו מצד עצמותו ולהורות על זה שמרא' ע היתה בעבור המיל' נראה אליו באלוני ממרא כי לדעת רש"י הוא שנתן לו עצה על המילה ונראה שלמד זה ממה שנאמר באלוני לשון רבים וכי היה בפעם ההוא בהרב' אלוני היה לו לומר באלון ממרא כי אע"פ שאלונים הרבה היו לממרא והיו אהלי אברהם מתפשטים בכולם מ"מ היה די כשיתפשט זוהר זיו שכינתו ית' באותו אלון שהיה אברהם בעצמו שוכן בו אלא וודאי לפי שהיה לממרא איזו זכות וחלק במצות המילה על כן נראה ה' בכל אלוניו ומטעם זה נאמר גם כן וירא אליו כדי בלא תאמר שמא כל ילידי ביתו של אברהם היו באותן אלונים וכולם נמולו ע"כ יזרח אור ה' על כולם ולא בעבור ממרא ת"ל וירא אליו ה' למעט כל ילידי ביתו ומקנת כספו ואם כן וודאי זכותו של ממרא גרמה כאמור: ויתכן לומר באלוני שהוא לשון מישור אלא מקום שהיה בו אילנות של ממרא וויכיח על זה מה שנאמר והשענו תחת העץ כי היו שם אילנות הרבה ודרז"ל מניין למילה שהיא באותו מקום נאמר ערלה באילנות ונאמר ערלה כאן מה להלן מקום שעושה פירות אף המילה במקום שעוש' פירות כן מצינו במדרש שהי' אברהם מסופק מהיכן ימול אם מן הפה או מן האוזן או מן הלב כו' על כן נגלה אור ה' על כל האילנות כמראה מקום לומר הסתכל באילנות אלו ותלמוד מהם כי עיקר זריחת כבוד ה' על מקום שעוש' פירות ומזה למוד היקש שתחזה אלוה מבשרך מצד מקום הדומה לאילנות: ומ"מ קשה למה הזכיר הכתוב שהיו אילנות של ממרא ועוד איך עשה אברהם קודם שזרחה עליו כבוד ה' אלא וודאי שממרא נתן לו עצה זו מסברא שהמיל' במקום שעוש' פירות והסכים ה' על ידו שנרא' אליו כבוד ה' באלוני ממרא ובזה מיושב הכל כי פירוש יקר הוא:

והוא יושב פתח האהל כחום היום. הורה שמב' נדדים היה ראוי לראות פני השכינ' האחד הוא שישב פתח האהל לראות אם יבואו אורחים ובזכות הצדקה האדם זוכה ורואה פני השכינה שנאמר אני בצדק אחזה פניך ובזה מיושב כ"ף של כחום היום כי הל"ל בחום היום אלא שעמ' כמעט' חום השמש המלפה לעשות צדקה שנאמר שמש צדקה ומרפא בכנפיה כי בחסדי הש"י השמש זורחת כמ"ש לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. ב' מצד שישב בחום היום לבקש שמש מרפא בכנפיה על כן היה מן הראוי להגלות אליו כבוד ה' לבקר את החולה: ומה שאמרו יום שליש למילתו היה כו' נרא' שבעל מדרש זה סובר שאברהם נימול בי"כ כמו שלמדו מן פסוק בעצם היום הזה וא"כ על כרחך לא נרא' אליו ה' ביום ראשון למיל' כי אברהם עשה סעוד' למלאכים והאכילם וגם בני ביתו בשלו ועמו מלאכ' ביום ההוא שאחרי למ"ד פרוש הפסח היה והאכילם מצות אם כן וודאי לא כשה לסעביר' מעל מעם

ואת"ל שיום זה היה יום ג' של פסח מ"מ הרי מבשלים ביום טוב לצורך א"י והוא היה מסופק שמא הם ערביים איך בשלו להם ואיך האכילם כי שמא הם צדיקים אלא וודאי שביום ג' למילה לא נגלה אליו ה' ואם כן קשה למה לא נגלה אליו ביום ב' אלא וודאי לפי שעדיין אין הכאב גדול כל כך וא"כ גם בשני לא נגלה אליו כי אם ביום הג' כי אז הכאב גדול כמו שאמרו ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים אבל מסברא הייתי אומר שגם ביום שבקרו אעפ"י שאין הכאב גדול כל כך אלא ממה שיום א' היה יום כיפור או פסח אנו למידין שהקפיד דווקא על יום שהכאב גדול בו ביותר:

והוא יושב. פי' רש"י חסר כתיב בקש לעמוד אמר ליה הקב"ה שב ואתה סימן לבניך כו' וכל משכיל ישתומם על המרא' מה ענין ישיבה זו לישיבת הדיינים ולמה הראה לו ה' כזאת בישיבה זו דווקא: על כן אומר אני מדלא הזכיר במרא' זו שום דבור או ציווי וודאי תכלית מראה זו היתה לאברהם להודיעו רשעת אנשי סדום והפסיק באמרו והנה שלשה אנשים נצבים עליו דהיינו הכנסת אורחים כי על ידי זה יסכים אברהם עם הקב"ה להפוך את סדום שנאמר בהם הנה זה עון סדום אחותך יד עני ואביון לא החזיקה וידוע שאורח ברגליו לא יבא וראיה מן המלאכים שלא רצו ליתן להם אכסניא ורצה הקב"ה לגלות לאברהם ע"י המלאכים שנזדמנו לו כי היה גלוי לפניו ית' שלא יתנו למלאכים אכסניא ועל כן ידע אברהם בזה כי בדין הם חייבים כלייה וקרוב לשמוע שהושיב הקב"ה בית דין שלמעל' ובית דין שלמטה על אנשי סדום לעשות בהם משפט מוסרם משתי בתי דינין אלו כמ"ש וה' המטיר על סדום וגומר מאת ה' וכ"מ שכתוב וה' הוא ובית דינו ועל כן נאמר מאת ה' שבית דינו לקנו המטר ההוא מאת ה' ואת אברהם הושיב בבית דין שלמט' כי מצינו שהקב"ה מושיב את האבות בדין כמ"ש שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מוסדי ארץ וכארז"ל לעתיד יאמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו כו' וכמ"ש המכס' אני מאברהם וגומר כי ידעתיו וגו' לעשות צדק' ומשפט וגומר כי בשיב' זו יסכים עליהם לאבדן יען כי לא עשו צדקה ומשפט כאשר סופר מדייני שקרי של סדום: או יאמר מאחר שאברהם אב המון גוים אולי יהפך בזכותם לעשות פשרה וזהו צדקה ומשפט כי איזו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע: ואחר שהושיב את אברהם בדין על אנשי סדום על כן אמר לו הקב"ה שב ואתה סימן לבניך כו' ומה שפירש"י שהקב"ה עומד והם יושבים נראה שלמד זה ממה שנאמר והוא יושב כי מלת והוא נראית מיותרת כי הל"ל וישב אברהם בתחלת הענין כמו שנאמר פרשת לך לך וא"כ הל"ל וירא אליו ה' אלא והוא יושב בא למעט השכינ' מישיב' כי ישב חסר יש במשמעותו לשון עבר כאלו אמר שישב לשעבר אבל עכשיו לא ישב וקרי ביה גם יושב ואם כן הכל במשמע וטעם לדבר לפי שארז"ל שהקב"ה הוא העד הוא הבעל דין הוא הדיין על כן עמד הקב"ה תחלה להודיע לנו כי הוא ית' הבעל דין והעד כי דרכם בעמידה דווקא וכמ"ש כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח הרי שהוא ית' הבעל דין ועל כן עמד הקב"ה כדי שילמדו ממנו שכל בעל דין ועד דינם בעמידה כמו שלמדו מן פסוק ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ואח"כ נעשה הקב"ה גם לדיין וישב לו עם הדיינים כמ"ש אלהים נצב בעדת אל וזהו בשעת חקירה והטענות והעדות ואח"כ בקרב אלהים ישפוט יושב ביניהם ושופט וזהו פירוש יקר ונכבד:

כחם היום. כבר אמרנו למעלה כי בישיב' זו הושיב הקב"ה בדין את אברהם לאמר שמעו הרים את ריב ה' כי אין דורש את אלהים בארץ ומצינו שרוב משפט הרשעים בבקר שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ וכן נאמר באנשי סדום השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וה' המטיר על סדום וטעמו של דבר כי מצינו שאברהם בא לכלל ידיעת השי"ת מתוך מהלך השמש ותנועתו וכן פירש בעקידה פרשת בראשית על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים כשתדע מהלך הגלגל היומי ותנועותיו תכיר ותדע כי ה' הוא האלהים ופירש הרב שזהו המרגליות הטובה שהית' תלויה בצוארו של אברהם כי הוא היה קורא בגרון מציאת השי"ת ובמותו תלה ידיעה בגלגל חמה כאמור אם כן בוקר יודע מציאותו לכל בריה והרשעים אשר לא ידעו ולא יבינו אל פעולת ה' ומעשה ידיו לא ראו דינם גרמו לבוקר כי הבוקר מחייבת ומקטע רגליהון דרשיע על כן אמר שאברהם נראה אליו ה' שנאמר וירא אליו ה' וגומר והוא יושב פתח האהל כחם היום כי היה מחשב במהלך השמש המחמ' היום ומתוך חקירה זו נראה אליו ה' אבל אנשי סדום אשר לא ידעו את ה' נדונו כצאת השמש לכן נאמר כחם היום כי זה הדבר אשר עליו נחתם גזר דין של סדום: ד"א לכך הזכיר כחם היום כי כל דיין צריך שירא' כאילו הגיהנם פתוח תחתיו וכבר ידעת שלשון כחם היום נדרש על הגיהנם כמו שנאמר וליהט אותם היום הבא וגומר ולמדו מכאן שאברהם אינו מניח לגיהנם כל הנמולים כך לפי דרכינו יפרש זה על הדיינים:

מהרי שלש סאים קמח סולת. בפ' הפועלים מסיק כתיב קמח וכתיב סולת אמר רבי יצחק מכאן שהאשה עיניה צרה באורחים יותר מן האיש פירש"י הוא אמר סלת והיא אמרה קמח כי בהפך זה אין לימוד כלל כי אם הוא יאמר קמח איך תהיה היא רשאה ושלוחה ליקח יותר ממה שציוה לה בעלה שהרי הכל שלו: אבל למעט בהוצאת דבר אפשר שהיא כמחנפת לבעלה בזה אעפ"י שלשון הכתוב משמע שאברהם אמר קמח סולת מ"מ הוא אמר קמח לעמילן של טבחים וסולת לעוגות ושמעתי אומרים כי קמח שם כולל ליפות ולבלתי יפות ואברהם הוציא בשקראי מפיו לשון קמח והיה דעתו לאמר כלך אבל יפות ואח"כ חשב בלבו שמא תקח היא מן הבלתי נאות כי ידע בה אברהם כי עיניה צרות באורחים על כן מיהר ופירש דבריו ואמר סולת אני הפך או מתחלה אמר קמח לעמילן והיה ירא פן תקח קמח גם לעוגות ע"כ פירש סולת. ולפי שהית' עיניה צרה על כן לא נזכר בכל עשייה זו שרה כי לא עשתה כלום על כן נאמר שוב אשוב אליך ולא אלי' כי היא עיניה צרה באורחים גם לענין הבן אמר שוב אשוב אליך כי זכותו לבד גרם לה ליולד בן בזכות הכנסת אורחים כמו שמצינו בשונמית בזכות נעשה לה עליית קיר קטנה ונעטר והיתה מכנסת אורחים על כן נאמר

לה כעת חיה את חובקת בן אלה הדבר בה ולא בבעלה כי היא היתה שלימה בהכנסת אורחים ולא הוא הפך ממה שנאמר כאן שוב אשוב אליך וכן בלוט נאמר ומצות אפה משמע הוא ולא אשתו על כן נעשית נציב מלח כי לא היתה שלימה במדת הצדקה שנמשלה למלח ע"ד מלח ממון חסר:

איה שרה אשתך. פירש"י להודיע שצנועה היתה כדי לחבב' על בעל'. וקשה וכי עד עכשיו לא ידע אברהם שצנועה היא ונ"ל לפי שר"ל שוב אשוב אליך משמע אבל לא אליה ויש לחוש שמא בעבור זה יטיל שנאה עליה לומר שהיא היתה הסבה אשר מנע ה' מהם פרי בטן ע"כ ראה המלאך לתקן זה ואמר איה שרה אשתך אעפ"י שידע המלאך היכן היא מ"מ אמר אי אתה מודה שהיא באהל תמיד מחמת שהיא צנועה וא"כ וודאי לא יקפח לה הקב"ה שכר צניעותה שהרי ארז"ל כל כלה שהיא צנועה זוכה ויצאו ממנה מלכים וראייה מן תמר כו' והיא גם היא צנועה ע"כ זכותה גרם ליעוד ומלכים מחלציך יצאו ועי"ז יתחבב בעלה כי זכות צניעות' גרם לה ורז"ל אמרו שנקוד על אי"ו לפי ששאלו גם לשרה אי"ו ודורשי רשומות אמרו כי אליו איה הם אותיות אליה איו ועל זה קשה וודאי איך שאלו לשרה איו והלא אברהם היה עומד עליהם ע"כ לבי אומר וגומר ששאלת איה ואיו אינה שאלה מקומי' לומר איפה הוא או היא אלא שאלת המדריגות כי לשון מקום מורה על המדריגה ולא שאלו כלל באיזה מקום הוא או היא אלא שאלו על מקום מדריגתם ומעלתם בענין מעשיהם הטובים אשר בעבורם יזכו שניהם לבן כי היא זכתה לבן זה בעבור שהיא צנועה והוא זכה לבן בזכות הצדקה והכנסת אורחים. וכשם שרמוז בשתי תיבות אלו אליו איה כאילו אמר אליה איו. כך רמז בשתי תיבות אלו אשתך ויאמר אישך ותאמר והרי כאילו נכתב ויאמרו אליה איו אישך ותאמר הנה באהל כי גם היא השיבה על שאלת מעלת מדריגתו הנה באהל כי זו הוא מדריגתו של אברהם לישב פתח האהל ולצפות על אורחים ותמיד הוא מתעסק להיות נוטע אהלי אפדנו לאורחים כמו שאמר ויטע אשל היינו פונדק כד"א ויטע אהלי אפדנו. ואם כן פשוטו של מקרא כולל שני ענינים כי פשוטו ויאמרו אליו איה שרה אשתך איזו מקום מדריגת מעלתה אשר בעבור' תזכה לבן והשיב הנה באהל שבזכות שצנועה היא תזכה שיצאו ממנה מלכים: ומדרשו ויאמרו אליה איו אישך ותאמר הנה באוהל כי שאלת איו באיזו מדריגה הוא שיזכה לבן ותאמר הנה באהל שהוא נוטע תמיד אהלי אפדנו לאורחים אשר מן הראוי שזכות הצדקה יעמוד לו להוליד בן כמ"ש ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם אני בצדק אחזה פניך:

יוקח נא מעט מים. פירש"י שלא רצה להכני' ע"ג לביתו: וזה רחוק מן הדעת וכי מפני שוטים שקלקלו לא יכניס שום אבק לביתו ולמה יכניס אור השמש לביתו והלא יש הרבה שעובדין לשמש אלא שמ"מ אינה נאסרת כך קרקע עולם אינה נאסרת: ויותר קרוב לשמוע שלא רצה ליתן מפתו לבלתי הגונים כי שמא ערביים המה על כן רצה להחזירם בתשוב' ע"י שיסירו אלהי הנכר מקרבם כי הע"ג בביטול כל דהו סגי לכך נאמר מעט מים ונאמר יוקח על ידי אחר משמע כי אף יסירו האבק מה בכך אם אמונה נפסדה זו נשארת קבועה בלבם וטהרת הלב הוא דבר שאין בידו של אברהם על כן יוקח מעט מים טהורים לטהר הלבבות כי דבר זה מסור להם ולא לו ועל צד הרמז נראה לומר כי על זה אמר והשענו תחת העץ כי הל"ל והשענו בעץ אלא שרצה לומר בואו חסו בצל שדי כמו שפירש"י על פסוק סר צלם היינו צלו של הקב"ה וכן יש מפרשים ע"ד הקבלה שמאמר היש בה עץ אם אין דומה למה שנאמר היש ה' בקרבינו אם אין כך אמר להם השענו לכם תחת העץ העושה צל ורמז לצל האמיתי אשר בצילו יחיו כל הנמצאים והמשכיל יבין: וי"א לפי שהארץ מהוה את הכל כי הכל בא מן העפר ושמה ישוב הכל על כן טעו לומר שיש בה צד אלוהות:

אחרי בלותי היתה לי עדנה וגומר. יש לדקדק למה צחקה שרה שהרי ראתה שנעש' לה נס כנגד הטבע וחזרה לימי עלומי' והיה לה להבחין כי לא לחנם נעשה לה נס זה וכ"ש אברהם כי אין הדבר נמנע כי זקן הרבה יכול להוליד ואם ראתה בו חולשה גדולה עד שחשבה שהתולד' נמנעת מצדו אם כן למה שינה הקב"ה מפני השלום כי למה ירע בעיני אברהם על שאמרה האמת: ולשון האף אמנם אלד אינו מחוור לפרש"י. והנה קרוב לשמוע בענין זה שרה לא נסתפקה ביכולת האל יתברך וצחקה על היעוד שכרך הרבה מאוד והסבה מאחר שהם קרובים לשערי מות ולא הרבה יזכרו ימי חייהם וודאי בדרך הטבע לא יזכו לגדל הבן ולהשיאו אשה ואין זה יעוד שלם כי לא הרבה ישמחו בו על כן צחקה ואמרה בשלמא אני אחר שנעשה לי נס שאחרי בלותי היתה לי עדנה וודאי זכותי גרם לי וזה הזכות יעמוד לי גם להיות ימים רבים אבל אדוני זקן ולא חזר לימי עלומיו כי אין אני מרגשת בו תוספת כח וא"כ וודאי אין לו זכות גדול כי כבר אכלו בנצחון המלכים ולא ירבה ימים כנגד הטבע וא"כ למה זה לו בן ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד אם אמת הוא שוודאי אלד מ"מ מה בכך הרי אני זקנתי כי אין לי זכות אשר יוסיף על ימי ובזה שינה הקב"ה מפני השלום שהרי היא היתה תולה מיעוט הזכות בו ולא בה היפלא מה' דבר כי יודע אני מספר חייהם כי יזכו לגדלו: ד"א לפי שנאמר ותצחק שרה בקרבה משמע במחשבה צחקה כי מיראה לא הוציאה מן השפה לחוץ כל הצחוק שבלבה ע"כ אמר היפלא מה' דבר וכי אין אני יודע מה שבסתר לבה:

זעקת סדום ועמורה כי רבה. לפי שחטאו בזנות שתאות האדם רבה והולכת כי אבר קטן באדם משביעו רעב וכן חטאו בגזל וחמס כי על כן שמו ביניהם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם כנודע מדייני שקר דסדום וחמדת הממון גם כן רבה והולכת כי אוהב כסף לא ישבע כסף ע"כ הזכיר לשון כי רבה כדרך שנאמר בדור המבול וירא ה' כי רבה רעת האדם כמו שנתבאר במקומו וכן כאן פירושו גדלה והולכת ולא כפרש"י. ורז"ל אמרו על עסקי ריבה וגו' כו' גם למדרש זה שניהם במשמע כי ריבה זו צעקה על מה שעשו בה על שנתנה מלח לעני והיינו ריבוי חמדת הממון אשר הביאם לידי מדה זו. או צעקת ריבה נערה מאורסה אשר צעקה בעיר ואין מושיע לה וזהו שאמר זעקת סדום או זעקת הנערה שלשתם הן זעקת רשים

לתפשם והנה משפט והלייה לדבריו ממה שנאמר האף תספה צדיק עם רשע מהיכן למד אברהם זה אלא לפי שהבין ממאמר זעקת סדום כי רבה עסק הזנות וכל מקום שאתה מולא זנות אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים לפי שהי' להם לצדיקים לצאת מן המקום הטמא ההוא כי אין לך עון המטמא גם הארץ כמו הזנות כמ"ש בפרשת עריות ותטמא הארץ כי אפילו ע"ג אינו מטמא הארץ כי קרקע עולם אינה נאסרת כי לא ההרים אלהיהם ועל שלא יצאו הצדיקים מתוך מקום טמא זה דין הוא שיענשו עמהם כי בכל מקום שיש גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וכאן נאמר ונדעה אותם הרי שהיו ממאים גם ע"י משכב. וטען אברהם על זה בשלמא אם אתה מענים ע"י שליח דהיינו אנדרלומוסיא אינו מבחין בין טובים לרעים מאחר שיש גם בטובים צד חטא שדרו ביניהם אבל אתה אמרת ארדה נא ואראה וגומר א"כ וודאי אין הזנות עיקר כי אין שם מקום כלל לשכינה ואם כן חלילה לך תולין הוא לך שלא להבחין בין צדיק לרשע כי אף אם יש צד חטא גם בצדיקים מכל מקום אין הדין נותן שיהיו שוים בעונש אל הרשעים והיה כצדיק כרשע :

הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר. הואלתי לשון התחל' כמו שפירש"י על פסוק הואיל משה באר את התורה והביא ראי' מן הנה נא הואלתי וכבר אמרנו למעלה שהושיב הקב"ה את אברה' בדין על אנשי סדום ובדיני נפשות מתחילין מן הצד על כן אמר הנה נא הואלתי ולמה אני מתחיל להגיד דעתי לפי שאנכי עפר ואפר ובדיני נפשות מתחילין מן הצד : ולכך פירש"י דווקא בהואלתי הנאמר בפעם שני שפירושו רציתי כמו ויואל משה ובפרשת דברים פי' רש"י הואיל משה התחיל כמו הואלתי לדבר קשיא אהדדי אלא וודאי שכאן פירש על הואלתי שנאמר בפעם שני. ולהלן פי' על הואלתי שנאמר פעם ראשון כי הלשון סובל שניהם ומיושב גם כן מה שלא נאמר ואנכי עפר ואפר בהואלתי שני וק"ל :

אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה. הי' לו לומר מחמשים במ"ם או היה ל"ל אולי יהיו שם מ"ה ומה שפירש"י שבקש ע"י צירוף עיקר חסר מן הספר כי צירוף משן דכר שמיה והקרוב אלי לומר בזה לפי שבכל השאלות היתה הכונ' שיהי' י' לכל כרך ובשאל' רחשונה רצה להציל כל חמש כרכים כי כן משמע הלשון ונשאתי לכל המקום בעבורם מה שלא נאמר כן אח"כ. והנה בשאלה שנייה היה ג"כ מתכוין להציל את כולם אף שהשיב על דברי הש"י שאמר אם אמצא בסדום משמע שיהיו נעת עתה כולן מצוים בביתם דווקא ע"כ בקש אולי הלכו מן אותן חמשים חמשה ויהיו פי' לכל כרך הלא די הוא מאחר שיש חמשים שמה זולת שחסרו מהם מקצתן כי כך הדין בכל דבר שבקדושה הצריך עשרה אם התחילו בעשרה ויצאו קצתם גומרין ויש מכשירין אפילו להתחיל בתשעה ע"י צירוף קטן כדאיתא בטור א"ח סימן נ"ה ומדוקדק הלשון שאמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים משמע שיש חמשים צדיקים במצוא אך שחסר מהם חמש' והלכו להם כאמור : ויאמר לא אשחית אם אמצא שם מ"ה לא אמר שלא ישחית בעבור הארבעים וחמשה לפי שר"ל שבעבור שהחמשים לא ישחית אע"פ שאינם כולם שם כי לא ימצא שם בביתם רק מ"ה ובזה מדוקדק מה שנאמר בעבור המ' בעבור הכ' בעבור הי' וכאן שנה ואמר אם אמצא שם מ"ה אלא שר"ל שאלו יהיה שם אע"פ שהחמשה איך שם ומכל מקום צריך שהיו שם והלכו. ומה שבי' אצל מספר שלשים אם אמצא שם שלשים משמע שכולם יהיו שם נוכל לתרץ שממספר ל' להציל בו ג' כרכים הוא גרוע מכולם כי מטעם זה נאמר בו אל יחר לאדוני ואדברה מה שלא נאמר כן בכולם ש"מ שאין מקום לבקשה זו לפי שכל המספרים שהזכיר יש בהם צד מעלה וצד זכות שיגין כי מצינו חמשים שערי בינה בעולם ומצינו שנתנה התורה במ' יום ומצינו כ' צדיקים מן אדה"ר עד אברהם דהיינו כל השלשלת שהזכיר סוף פרשת בראשית וסוף פרשת נח ומצינו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם ואם כן וודאי יש צד קדוש' במספרם אלו ע"כ דין הוא שיגינו על מספר צדיקי' במוח להם אבל במספר ל' לא מצא אברהם בשכלו צד קדוש' יתירה ע"כ אמר בו אל יחר לאדני והסכים ה' על ידו באמרו אם אמצא שם צריך שכולם יהיו שם כי אין להם על מה שיסמכו כמו שיש לכל המספרים האחרים שיש להם צד קדושה ממקום אחר והמספר השלם הקדום שיש להם ממקום אחר גורם להגין על המספרים הדומים להם אעפ"י שאין כולם בביתם : ובזה מיושב מה שנאמר בכולם לא אשחית ובמספר שלשים אמר לא אעשה כי לא אשחית פרגומו לא אחבל ור"ל אפי' חבל' כל דהו והשחתה כל דהו אפילו ביסורין לא אעשה לקדושת המספר ההוא אבל לא אעשה פרגומו לא אעביד גמיר' ר"ל לא אכלה אותם עד גמיר' אבל מ"מ אעשה בהם קצת חבלה והשחתה ע"י יסורין כמ"ש עשו כלה ואם לא אדעה. והיינו לפי שאין מספר ל' שפון והשוב כל כך להגין אפי' בעד היסורין. ומה שנאמר במספר מ' לא אעשה אף על פי שהוא מספר חשוב מצד התורה הנתונה למ' יום מ"מ אחר שעדיין לא נתנה התורה והיא עתידה להנתן על כן אין מספר זה מגין גם בעד היסורין כמו שאר המספרים ע"כ הוא כמו האמצעי בין שאר המספרים שכבר יצא שבעם בעולם לקדושה ולתפארת. ועוד שמצינו בהפך מ' יכנו והוא קטיגור ולא סניגור ע"כ מספר זה ממוצע וק"ל. ומצינו למפרשים הרבה דעות בייסוב ספיקות אלו גם מצאנו להם שנתנו כמה רמזים בדרך דרש למספרים אלו על כן מלאני לבי לילך בעקבותם לעשות בו רמזים קרובים אל השכל כדי לתרץ בהם כל השנויים שמצאנו בבקשות אלו כי לא דבר ריק הוא. ואף אם אמנם שגיתי ברואה לא נופל אנכי ממה שכתב מהרי"א ז"ל שעשה ג"כ רמזים רחוקים והאס דבריו וז"ל ואפשר שיהיה בזה טעמים אחרים וגם אלה אינם אלא דרך אסמכת' והדרש כי לא יסבול הומר הדרוש יות' מזה עכ"ל :

האחד בא לגור וישפוט שפוט. הרי באותו יום מנוהו שופט עליה' כמו שפירש"י ולמה התרעמו עליו והנכון הוא כפירוש המפרשים בכפל לשון וישפוט שפוט שאתה רוצה לשפוט דבר שפוט כבר כי כבר שם שם לו חק ומשפט שאורח ברגליו לא יעא אל הילנו של שום אחד ואיך אתה רוצה לשנות חקק השפוט כבר כי מדעתנו

דהכי לא קבלנוך לעשות חקים חדשי' ומה שאלו הדבר באחד בא לגור כי אמרו שאין לך דין תושב אשר בידו לשנות החקי' כפי צורך השעה אלא גר אתה ואדעת' דהכי קבלנוך להתיישב עמנו כדי שתסכים על כל החקי' שלנו :

ויהי כמצחק בעיני חתניו. לפי שאמר להם כי משחית ה' את העיר הזכיר שם של רחמי' על כן היה כמצחק בעיניהם כי אמרו וכי שם של רחמי' ישחית ויחבל אבל האמת כן הוא כי הרשעי' מהפכים מדת רחמים למדת הדין :

אל תביט אחריך. לפי שלוט ואשתו היו מצטערים על שלא הציל גם את כל ממונם לכך נאמר ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח: מאחריו מבעי לה להבט. ואם כדברי רז"ל שנעשית נציב מלח לפי שחטא' במלח שלא נתנה לעני קמח למה נענשה דווקא בפעם הזאת. אלא לפי שעכשיו נצטערה על איבוד ממונה והביטה במה שיהיה אחרי מות בעלה וה"ש מאחריו כי אמרה שבעלה לא ישאיר אחריו מאומה ולא יהי' לה מקום לגבות כתובתה ממנו ע"כ היתה הבטה זו לה למזכרת עון כי מדת הדין קטרגה לאמר לא די שלא עשתה מן ממונה צדק' שנמשל' למלח על דרך מלח ממון חסר והיתה עיניה צרה גם באורחים כי מנות אפה משמע הוא ולא היא ואם כן הטא חטאה אשתו כי בתוך ההפכה הגדול' ההיא נצטערה על ממונה לא כדי לעשות בו צדקה כי לאו בת הכי היתה על כן נענשה ותהי נציב מלח כי במלח ממון חסר חטאה ובמלח נדונה אבל ללוט אמר דרך מוסר דייך שהצלת נפשך ואל תחוס על אבידת הממון שתעזוב אחריך ליורשים כי למה תביט אחריך במה שיהיה אחריך ותדאג על עולם שאינו שלך כי סוף שתעזוב לאחרים חילך ובדרך זה נפרש בע"ה גם פסוק לא תפאר אחריך ואם תצטער סוף סוף הרי בחייך מאין תאכל המן הגורן או מן היקב ע"ז נאמר ההרה המלט אצל אברהם היושב בהר כי סופך כתחילתך כמו שבתחלה מי גרם ללוט להיות לו צאן ובקר ואהלי' ישיבתו עם אברהם גרמה לו כך גם עתה המלט אליו וקרב לגבי דהינא ואידהן :

וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר יש הפרש בין לשון פקידה ללשון עשייה כי הפקיד' אינה כי אם זכירה בעלמא והעשיי' היא פעולה ממשית כמ"ש ואעשך לגוי גדול ומסיק ג"ר אני עושה אותך בריה חדשה: גם יש הפרש בין לשון אמירה ללשון דבור כמו שפירש"י פרשת דברים שלשון דבור מורה יותר קשה מן לשון אמירה לפי שהדבו' מורה על בירור הדברי' בפירוש בחיתוך הלשון וזה מתייחס אל לשון עשייה וביאור הענין הוא שכאשר נפקד' שרה נפקדו כל העקרות עמה כמו שפרשתי פ' לך לך על פסוק והיתה לגוים ואעפ"י שנפקדו עמה ומ"מ לא היו שוים לשרה כי פקידת שרה בלשון עשייה ממש בפועל ידי הש"י כמ"ש גדולי' צדיקים ממעשה שמים וארץ כי הצדיקי' נבראו בשתי ידים כו' דהיינו עשייה ממש ובלשון דבור המורה על קשה כמ"ש והנה דבר ה' אליו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך וגו'. אבל שאר העקרות בלשון פקידה לבד ובלשון אמיר' שאין בו קשה כל כך כי פרשת לך לך מתחיל בלשון אמירה ושם נאמר וברכתיה והיתה לגוים רצה לומר שתהי' לעזר לכל הגוים כי יפקדו עקרות של גויי הארצות עמה. וזה"ש וה' פקד את שרה כאשר אמר עם שאר פי' את משמש לשון עם כמו הבאי' את יעקב. שאותן העקרות שנפקדו עם שרה לא נפקדו כ"א בלשון הפקיד' ובלשון אמירה אמנם ויעש ה' לשרה פי' לשרה עצמה בלשון דבור כאשר דבר והעשייה ממש דרך משל מי שאינו אוהב גדול לחבירו אף על פי שלפעמי' הוא זוכרו מ"מ אינו עושה כל כך בעבורו אבל בשביל אוהבו הוא נכנס בעובי הקורה ועושה בעבורו. ומה שנאמר וי"י בוי"ו רז"ל אמרו כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו סמך מכאן לדברי רז"ל שפקידה זו היתה בר"ה השנ' אשר בו הקב"ה יושב בדין עם כל בית דינו שלמעלה לכך קורין פרשה זו בר"ה השנה :

כי לא יירש בן האמה הזאת. וכי בעבור שגרשו א"א לו לחזור לירושתו אחרי מות אביו. ונראה שעל ירושת המעשים הוא מדבר כי ראתה שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק בגלוי עריות מצד שהיה בן הגר המצרית הולידה בדומה לה כי כל המצריים שטופי זימה שנאמר וזרמת סוסי' זרמתם ותולדותיהן כיוצא בהם על כן אמרה שרה לגרשו כדי שלא ילמוד יצחק ממעשיו ואם תאמר אדרבא שמא יצחק יחפכו ויחזירו למוטב על זה אמרה ידעתי בנבואה כי לא יירש עם בני ממעשה אביו אברהם הטובים ועל כן נשארה החששה שמא ילמוד יצחק ממנו ויותר ענין פרש' זו עיין לקמן פרשת חיי שרה בפסוק ושמה קטורה :

ולך לך אל ארץ המוריה. הזכיר לך לך היינו אל עלמותי' כי משם הוצאות החומר אשר לוקח ממקו' שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי כמבואר פרשת לך לך ובמלת המוריה נראה יש מיוחד שהרי נאמר אלך לי אל הר המור לפי ששם מקום אבן שתיה אשר ממנו הושתתו שני עולמות שנברא בשם של יה כי שער השמי' שם הוא ושם נשלם הזיווג בין הקב"ה לישראל כדיבוק בעל באשתו אשר שם יה מתווך ביניהם ויגיד עליו ריעו ס"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים כמספר שם יה. והיה סימן לב"ה שיבנה בו אחר ט"ו דורות שמאברהם עד שלמה. ומ"ש על א' ההרים אשר אומר אליך לפי שהמקום ההוא לא גלה הקב"ה לשום בריה שבו יבנה המקדש כמו שיתבאר טעמו לקמן פרשת ראה בע"ה זולת אברהם ידע סוד זה כי ע"כ קראו ה' יראה כמו שיתבאר בסמוך בע"ה בפסוק ה' יראה : ד"א אשר אומר אליך כי לעתיד יהיה דבר ה' אל נביאיו משם כמ"ש ודברתי אתך מעל הכפורת. וי"א אשר אומר אליך קאי על והעלהו לעולה לא אמר והעלהו עולה אלא לעולה היינו להעלות עולה אחרת אשר אומר אליך מי יהיה העולה או בנך או אי' ז ד"א :

וירא את המקום מרחוק. אבל לא מקרוב כי ראה זיו שכינת הקב"ה שנקרא מקומו ש"ע מרחוק דווקא ראייה הושית כהסתכלות בשמש שמרחוק יכול האדם להסתכל בה אבל לא מקרוב כי אין כח בעות הראות להסתכל בשמש בסיבובו

קרוב לאד' ק"ו בן כמו של ק"ו זוהר זיו שכינתו ית' וכן אמר משה אסור' נא ואראה וגו' אסורה נא היינו להתרחק מן המקום הקדוש ולא להיות קרוב לו והכל כדי שיוכל לראות וכן אמר ירמיה מרחוק ה' נראה משמע אבל לא מקרוב :

שבו לכם פה עם החמור. עם הדומה כו' דהא"כ הל"ל ישב החמור עמהם ולמה עשה אותם טפילה אל החמור כי החמור פועל בטבע והמה חוטאים ברצון על כן עשה אותם טפלה אל החמור :

ויאמר אבי וגו'. ולא אמר לו יצחק עדיין כלום אלא קראו אבי ושתק לפי שהרגיש יצחק שרצון אביו להעלותו עולה וחשב אם כן אינו מרחם עלי כרח' אב על בנים והפך לי לאכזר כי לא ידע עדיין שזה רצון בוראו על כן קראו אבי לנסותו אם יעננו שעדיין קבוע בלבו שהוא אביו או אם כבר הסיחו מלבו כאילו אינו בנו כי בזה רצה לידע מי יהיה השוחט וכאשר ענה לו הנני בני והורה לו שעדיין כל געגועיו עליו א"ל א"כ איה השה לעולה וא"ל אלהים יראה לו השה לעולה בני לא אני בחרתי בך כי אם אלהים ואני ואתה שנינו חייבים בכבודו אז וילכו שניהם יחדיו בכוונה אחת לאפוקי עד הנה היו חלוקים בדעתם :

אברהם אברהם. לשון חבה ומה שלא קראו בפעם ראשון ב"פ לשון חבה לפי שעדיין לא נודע חבתו לכל באי עולם כי שמא לא יעמוד בנסיון ואחר שעמד בנסיון אז נראה לעין כל ביתר שאת ויתר עוז על זולתו על כן קראו אברהם אברהם שני פעמים לשון חבה כי נסיון זה היה לתועלת המנוסה להודיע חבתו : ד"א לפי שבשעה שעסק במצוה בעקידת בנו היה כל כך טרוד במצוה לגומרה כהלכת' עד שלא היה נותן לב לקול הקריאה לפיכך הוצרך לקרותו שנית וזהו טעם לכפל אברהם אברהם מה שאין כן בראשונה שלא היה עדיין טרוד במצוה : וי"א שאברהם הבין בקריאה זו שמן השמים יעכבוהו לפיכך עשה את עצמו כאלם כחרש וכאלם אשר לא שומע כדי לגמור המצוה עד שקראו שנית :

עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. אין כל לשון עתה ממעט הזמן הקוד' לו שהרי מצינו ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה וכי קודם זה לא שאל ממנו היראה אלא שהוא כאלו אמר והנה ישראל. כך עתה ידעתי כאלו אמר הנה ידעתי וי"א ידעתי כמו הודעתי כי תכלי' נסיון זה היה כדי לנסי' דגל נס להראו' העמים יופי מעשיו ויהיה מאמר והאלהי' נסה לשון הרמת נס הנראה לכל אדם כי טובה תוכחת מגולה הבאה מאהבה מסותרת כשאהבה גדולה והיא נסתרה הקב"ה שולח עליו תוכחת מגולה וע"י שיקבלנה מאהבה תגלה ותרא' אהבתו לעין כל והנה בענין ידיעת ה' כל דבר טרם היותו ונשאר האדם על בחירתו נבוכו רבים בחקירה זו ורוב החוקרי' יצאו ללקוט ולא מצאו דרך מספיק להיתר ספק זה כי נראין מכחישין זה את זה והוא דרוש עמוק מי ימצאנו ועליו פירש הרמב"ם הרז"ל הכל צפוי והרשות נתונה כי אעפ"י שהכל צפוי לפניו ית' מ"מ הרשות נתונה לאדם ונשאר על בחירתו :

והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. מלת אחר משמעותו הוא כאלו היה כאן שני אילים ורצה להבדיל ביניהם ואמר שזה איל אחר מן הראשון. כי אעפ"י שלפי זה היה לינקד ציירי תחת החי"ת מ"מ יש לפרשו כאלו הוא נקוד צירי כי נקודות החי"ת בפתח אינו מתישב כל כך מדלא"ב מלת אחר בין איל ובין נאחז. וי"א שאין איל זה מן אותן אילים שנבראו בששת ימי בראשית אלא איל אחר הוא כי אילו של יצחק נברא בע"ש בין השמשות. והקרוב אלי לומר בזה שכל מי שהוא חוטא ורב מרי נמשל לאיל בעל קרנים מנגח כלפי מעלה בעבירות שבין אדם למקום ב"ה כמו שפי' רש"י פרשת לך לך שמאבר שם אבר לקטן ולעוף כלפי מעלה וכן באומו' נאמר ואת האיל אשר ראית בעל הקרנים וגו': כך נשא המשל כאן באיל בעל קרנים זה כי יש מנגח כלפי מעלה זהו החוטא לשמים ורוב קרני הבהמות פונין לימין ושמאל כי כך האדם החוטא לחבירו מזיקו הן באורך ימים שבימינו הן בעושר וכבוד שבשמאלו. לפיכך אדה"ר שהיה יחידי בעול' וחטא לשמים לבד על כן הזדמן לו לכפרה שור שהיה לו קרן אחת במצחו ר"ל שמצד היותו במצחו היה שונה כלפי מעלה כי במה שחטא יתקן ומכאן למדו רז"ל לומר כן שהיה לו קרן אחת ודווקא במצחו אבל לדורות כל חוטא מביא שור או כשב או עז בעל קרנים לימין ולשמאל לכפר על אשר חטא לחבירו כי אפילו החוטא בדברים שבין אדם למקום ב"ה מ"מ הוא מזיק גם לבריות הן מצד שכל ישראל ערבים זה בעד זה ורבים נשאו עונם חטאו כנודע הן מצד שגורם שאחרים לומדים לעשות כמעשיו על כן דינו להביא בהמות בעלת קרנים לימין ולשמאל לכפר על מה שחטא לבריות והקב"ה מוחל חלקו כי אם רבו פשעיו מה יעשה לו ית' אבל לאדם הדומה לו היה יכול להשות בו מכה רבה כפי גודל כחו על כן דינם חלוקים בקרבנות כי הכהן משוח וסנהדרין כחם גדול ובידם היה להכות מכה רבה בזולתם על כן דינם להביא פר שנגיחתו גדולה ומסוכנת ביותר. וכל סתם יחיד אין נגיחתו גדולה כל כך לחבירו ודומה לכבש או עז שאין נגיחתם גדולה כל כך על כן דינם להביא כבש או עז. אבל העני שכחו תשוש מלהזיק ודומה לעוף המכה בכנפיו ע"ד שמאבר על כן דינו להביא תורים ובני יונה לומר כי הוא נרדף כמותם ואף על פי כן הוא מכה עם כנפיו בזולתם ובדלי דלות החשוב כמת על כן קרבנו סולת שאין בו נפש החיוני ויתבאר זה עוד בע"ה לקמן פרשת ויקרא לפי שכל מכפר צריך שיתדמה בתוארו אל המכפר וזה"ש אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם. אל תרימו קרן אחת במשמע שלא יחטאו לשמים לבד אל תרימו למרום קרנכם שנים במשמע כנגד החוטא גם לאדם לכך אמר אל תרימו למרום שני הרמות אחת לימין ואחת לשמאל כאמור. ודבר זה נרמז לאברהם יען כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכ"ש לדעת האומרים שגלות מצרים היה בחטאו של אברהם שאמר במה אדע וגרם לבניו עינוי ועבדות ומיתה.

הבנים במצרים כאילו היה מנגח בשם ימין ושמאל ע"כ דינו להקריב איל אחר ואת אחר מן הראשון כי האיל הראשון הוא האד' החוטא המנג' לפונה ונגב' ובחמל' ה' לנקה תמורתו איל אשר היה נאחז בסבך בקרניו : ענין היותו נאחז בסבך הייתי אילן רמז שבכה החוטא נסתבך בחטא הנמשך מאכיל' עץ הדעת אשר היה סבה לכל חטאת וענין בקרניו כי קרני החוטא גרמו לו להסתבך בחטא כאילו אמר שהאדם נתפש ונאחז במצודה בעבור היות לו קרני ראם קרניו מרים קרן למרום או לימין ושמאל, ובב"ר אמרו והנה איל אחר. מהו אחר כל הימים שישראל נאחזים בעבירות ומסתבכים בצרות וסופן להגאל בקרניו של איל. הנה פשוטו של המדרש זה מסכים לדברינו שפסוק זה מדבר בחוטא ורב מרי אשר קרנים מידו לו. ומ"ש סופן להגאל בקרניו של איל נ"ל לפרש על שופר של ראש השנה שהוא בקרן של איל ועל ידו יגאלו ישראל מיד יצרם הרע אשר מצודתו פרוסה על כל החיים וע"י השופר הבא לערבב השטן יגאלו מידו כי השופר מעורר את האדם על התשובה כמ"ש אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו ומ"ש רז"ל שהשופר מערבב השטן מצד היותו סבור שמא הוא שופר של משיח אין השטן נבער מדעת כל כך וכי לא ידע שחק הוא לישראל מימים ימימה ועדיי' משיח לא בא וקרוב לומר כיון דדש דש אלא שהוא יודע כי מצות ה' עלינו וגם הוא יודע טעם המצוה כדי לעורר על התשובה ושתשובה מקרבת הגאול' על כן הוא בהיו' דלמא אתי משיחא כי אעפ"י שבשנים הקודמים לא נתעוררו על התשובה כהלכתה סוף סוף יהיה הזמן שיתחרטו על רעתם ויעשו תשובה שלימה לכך הוא מתירא בכל שנה ושנה שמא עכשיו יחרדו וישובו : ולפי שהקרן הוא מקום החטא על כן יהיה גם מקום התיקון דוגמת עלי תאנה של אדה"ר כי במה שקלקל יתקן כך בקרן נתקלקל ועל ידו יתקן והקטגור יהפך לסניגור כי כל בעל תשובה הזדונות נהפכים לו לזכיות כך קרן זה מקום הזדונות ועל ידו יבואו על הזכיות :

ויקרא שם המקום ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה. לפי שנאמר יראה כל זכורך קרי ביה יראה ויראה היו"ד בצירי לומר שכדרך שבא ליראות כך בא לראות כך נאמר כאן מזה הטעם יראה ויראה כי הכל ענין אחד. אך כדי ליישב לשון אשר יאמר היום אומר אני שלכך קרא שם המקום ה' יראה משמע להבא לפי שמקום קדוש זה לא גלה הקב"ה לשום בריה כי אפילו לאברהם נאמר על אחד ההרים אשר אומר אליך ולא מצינו שאמר לו כלום זולת מה שהרגיש אברהם במה שראה ענן קשור על ההר אבל מ"מ אין אומר ואין דברים כי זה ההר אשר חמד אלהים לשבתו כי העלימו ה' מן הטעם שיתבאר לקמן פרשת ראה בע"ה לכך קראו ה' יראה מלשון אלהים יראה לו השה כך אמר שיבא הזמן אשר ה' יראה ויבחר במקום הזה ובאותו זמן יאמר לדורות היום בהר ה' יראה היום ולא קודם כי עד היום שנבחר לא גלה אותו הקב"ה :

יען כי עשית את הדבר הזה וגומר. מדקאמר ולא חשכת את בנך ש"מ שמאמר כי עשית הוא ענין אחר. ועוד כי למעלה אמר ולא חשכת את בנך את יחידך ממני וכאן לא הזכיר ממני. ועוד כפל הלשון כי ברך אברכך צריך יישוב כי לפרש"י אחת לאב ואחת לבן קשה כפל הרבה ארבה על כן נ"ל לפי שבכל עבודה אמר יהי רצון כאילו בני שחוט כו' הרי כאילו עשה שני מעשים כי הקרבת האיל עשה בפועל ממש והקרבת בנו במחשבה לכך נאמר יען כי עשית הדבר הזה היינו עשיית ההקרבה כי בזכות הקרבנות נאמרו לו כל הבטחות ולא חשכת את בנך היינו מלהזכיר מכל עבודה ועבודה לכך לא נאמר ממני המורה על ההקרבה ממש שהרי עכשיו לא חישב להקריבו ממש על כן ברך אברכך ברכה כפולה אחת כנגד המעשה ואחת כנגד המחשבה וזהו טעם והרבה ארבה :

ככוכבי השמים וכחול וגומר. מצינו לפעמים שמדמה את ישראל לכוכבים ולפעמים לחול אשר על שפת הים ולפעמים לעפר שנא' והיה זרעך כעפר הארץ כי הכל מורה על זמן אחר. כי בזמן השלוה וההצלחה הוא ממשילם לכוכבים לשון גדולה כמו שפירש"י על פסוק ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב הרבה והגדיל אתכם כך הרבה ארבה האמור כאן הוא לשון גדולה : ודמיון החול הוא מורה על הזמן שהאומות היו קמים על ישראל לכלותם ולא יכלו להם כמו הגלים המתנשאים כאילו רצו לשטוף את כל העולם ומיד כאשר יגיעו אל החול הם נשברים כך באומות כמו שנאמר כל משבריך וגליך עלי עברו. אמנם לא יכלו להם כי שם נפלו ונשברו לכך קראם משבריך לכך נמשלו ישראל לחול זה השובר הגלים לבלא יוכלו לעבור את החול כי החול הוא חק וגבול הים כך לא הי' יכלו האומות לישראל לכלותם. לפיכך כשבא עשו לקראת יעקב אמר יעקב בתפילתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי זרעך כחול הים למה זכר דווקא הבטחת החול ולא הזכיר הכוכבים שיש בהם תרתי לטיבות' הריבוי והגדולה גם לא הזכיר לשון ריבוי אלא ושמתי זרעך כחול הים אלא לפי שזה הבטחה לבלא יוכלו להם שונאיהם כך לא יוכל עשו להזיקו ומטעם זה הזכיר דווקא החול שעל שפת הים וכי אין חול אחר בעולם זולתו אלא לפי שהוא שובר הגלים כאמור לכך נאמר כאן וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער אויביו מה ענין זה לזה אלא שהוא דרך לא זו אף זו כי לא זו שיהיו כחול לבלא יוכלו להם הגלים דהיינו השונאים אלא אף זו שהמה ירשו שער אויביהם ויוכלו להם : ודמיון העפר מורה על זמן השפלות כי בזמן שיהיו כעפר לדוש בדיוטה התחתונה משם יעלו משפל מצבם ויפרצו לכל רוח כמ"ש והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וכמ"ש כי שחה לעפר נפשינו ומה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו וטעמו של דבר לפי שאין ישראל דורשים את ה' בכל לבבם כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות כידוע מדרכי כל הדורות ודורינו : ואולי רמז בדמיון העפר אל גלות מצרים שפי' המצרים חורשים על גבם כמו העפר שחורשים עליה ויתבאר זה עוד לקמן פ' ויצא בע"ה :

וְאִשָּׁה אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־אֱלִישָׁע לֵאמֹר
עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא
אֶת־יְהוָה וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ לַעֲבָדִים׃ וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי לך קרי
בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃
וַיֹּאמֶר לְכִי שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־שְׁכֵנָיִכִי שכניך
קרי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ
וּבְעַד בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃
וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים
אֵלֶיהָ וְהִיא מיצקת מוצקת קרי׃ וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר
אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי
וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי
אֶת־הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נשיכי נשיך קרי וְאַתְּ *בניכי וכניך ק' תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃
וַיְהִי הַיּוֹם וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה גְדוֹלָה וַתַּחֲזֶק
בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃
וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא
עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד׃ נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ
שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃
וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ וַיֹּאמֶר
אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃
וַיֹּאמֶר לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה
הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־שַׂר
הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יֹשָׁבֶת׃ וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת
לָהּ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ זָקֵן׃ וַיֹּאמֶר קְרָא־
לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה
אתי את קרי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל־אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל־
תְּכַזֵּב בְּשִׁפְחָתֶךָ׃ וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת
חַיָּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע׃ וַיִּגְדַּל הַיָּלֶד וַיְהִי הַיּוֹם וַיֵּצֵא
אֶל־אָבִיו אֶל־הַקֹּצְרִים׃ וַיֹּאמֶר אֶל־אָבִיו רֹאשִׁי ׀ רֹאשִׁי וַיֹּאמֶר
אֶל־הַנַּעַר שָׂאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ׃ וַיִּשָּׂאֵהוּ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אִמּוֹ וַיֵּשֶׁב
עַל־בִּרְכֶּיהָ עַד־הַצָּהֳרַיִם וַיָּמֹת׃ וַתַּעַל וַתַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטַּת אִישׁ
הָאֱלֹהִים וַתִּסְגֹּר בַּעֲדוֹ וַתֵּצֵא׃ וַתִּקְרָא אֶל־אִישָׁהּ וַתֹּאמֶר
שִׁלְחָה נָא לִי אֶחָד מִן־הַנְּעָרִים וְאַחַת הָאֲתֹנוֹת וְאָרוּצָה עַד־
אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָשׁוּבָה׃ וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אתי את קרי הלכתי
הלכת קרי אֵלָיו הַיּוֹם לֹא־חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃

כאן מסיימין הספרדים

וַתַּחֲבֹשׁ הָאָתוֹן וַתֹּאמֶר אֶל־נַעֲרָהּ נְהַג וָלֵךְ אַל־תַּעֲצָר־לִי
לִרְכֹּב כִּי אִם־אָמַרְתִּי לָךְ׃ וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא אֶל־אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וַיְהִי כִּרְאוֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֹתָהּ
מִנֶּגֶד וַיֹּאמֶר אֶל־גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ הִנֵּה הַשּׁוּנַמִּית הַלָּז׃ עַתָּה רוּץ־
נָא לִקְרָאתָהּ וֶאֱמָר־לָהּ הֲשָׁלוֹם לָךְ הֲשָׁלוֹם לְאִישֵׁךְ הֲשָׁלוֹם
לַיָּלֶד וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם׃ וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר
וַתַּחֲזֵק בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה־
לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָהּ וַיהוָה הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי׃
וַתֹּאמֶר הֲשָׁאַלְתִּי בֵן מֵאֵת אֲדֹנִי הֲלֹא אָמַרְתִּי לֹא תַשְׁלֶה
אֹתִי׃ וַיֹּאמֶר לְגֵיחֲזִי חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח מִשְׁעַנְתִּי בְיָדְךָ וָלֵךְ כִּי־
תִמְצָא־אִישׁ לֹא תְבָרְכֶנּוּ וְכִי־יְבָרֶכְךָ אִישׁ לֹא תַעֲנֶנּוּ וְשַׂמְתָּ
מִשְׁעַנְתִּי עַל־פְּנֵי הַנָּעַר׃ וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר חַי־יְהוָה וְחֵי־
נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ׃ וְגֵחֲזִי עָבַר לִפְנֵיהֶם
וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּשְׁעֶנֶת עַל־פְּנֵי הַנַּעַר וְאֵין קוֹל וְאֵין קָשֶׁב וַיָּשָׁב
לִקְרָאתוֹ וַיַּגֶּד־לוֹ לֵאמֹר לֹא הֵקִיץ הַנָּעַר׃ וַיָּבֹא אֱלִישָׁע
הַבַּיְתָה וְהִנֵּה הַנַּעַר מֵת מֻשְׁכָּב עַל־מִטָּתוֹ׃ וַיָּבֹא וַיִּסְגֹּר
הַדֶּלֶת בְּעַד שְׁנֵיהֶם וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ וַיַּעַל וַיִּשְׁכַּב עַל־
הַיֶּלֶד וַיָּשֶׂם פִּיו עַל־פִּיו וְעֵינָיו עַל־עֵינָיו וְכַפָּיו עַל־כפו כפיו
קרי וַיִּגְהַר עָלָיו וַיָּחָם בְּשַׂר הַיָּלֶד׃ וַיָּשָׁב וַיֵּלֶךְ בַּבַּיִת
אַחַת הֵנָּה וְאַחַת הֵנָּה וַיַּעַל וַיִּגְהַר עָלָיו וַיְזוֹרֵר הַנַּעַר עַד־
שֶׁבַע פְּעָמִים וַיִּפְקַח הַנַּעַר אֶת־עֵינָיו׃ וַיִּקְרָא אֶל־גֵּיחֲזִי
וַיֹּאמֶר קְרָא אֶל־הַשֻּׁנַמִּית הַזֹּאת וַיִּקְרָאֶהָ וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיֹּאמֶר
שְׂאִי בְנֵךְ׃ וַתָּבֹא וַתִּפֹּל עַל־רַגְלָיו וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתִּשָּׂא
אֶת־בְּנָהּ וַתֵּצֵא׃

פירוש המלות

מנשי בני הנביאים. אשת עובדיה היתה: והנשה. יהורם בן אחאב: אסוך שמן. כדי סיכת שמן: תסיעי. מלפניך: נשיך. ל' פרעון חובך: ושם אשה גדולה. חשובה אחות אבישג השונמית: עובר. באותה העיר: בתוך עמי. בתוך קרובי: חובקת. לשון ויחבק: תכזב. תאסר דבורך: ראשי. חולה בראשי. נהג ולך. מהר ולך: לסדסה. לדמותה: תשלה. תשגה אותי: משענתי. מקלי. לא תברכנו. לא תשאל לשלום: קשב. לשמוע: ויגהר. ויפול עליו: ויזורר. נתעטש שבעה פעמים:

רשי | **פרשת חיי שרה** | אבן עזרא

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים׃

וכספרים המדויקים נמצא כך

א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃

רשי (א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת

אבן עזרא (א) חיי לשון רבים ולא יתפרדו ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט והפך הדבר

בעל הטורים חיי שרה כתיב לעיל מיניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה. שרה מאה שנה. ר"ת שמש. וזהו וזרח השמש ובא השמש. שני חיי שרה ולא אמר ימי לפי שחזרה לימי נערות. וכשהזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפי' אמר שני. דבר אחר מנין ויהי"ו היה עיקר שנותיה מנולד יצחק. דבת תשעים היתה כשנולד וכו'

רמבן

(א) **מאה** שנה ועשרים שנה לשון רש"י לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת מאה כבת עשרים לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי וכן כתוב בשני חיי אברהם ואין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם נשוה ולא היו שוים בטובה אבל היה מתחלה רשע ועשה תשובה בסוף ועוד כי שנה שנה לחלק תשמע ואיננו נדרש

ספורנו

כג ויהיו חיי שרה. ותמת שרה. אחר שנולדה רבקה הראויה למלאות מקום שרה ושנודע זה לאברהם מתה שרה כאמרם ז"ל שאין צדיק נפטר מן

שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד
לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם
מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת
לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם
תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם
וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ ה וַיַּעֲנוּ
בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃
ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים
אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ
קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־
קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר
מֵתֶךָ׃ ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ

כל לוי' חס' כמ"ב מ"ל · ל'. כ"ף זעיר' · א"ב מנחד חד · ג' ר"ס · י"ב ט"ז ר"ס · ל'. ו' רפי' · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל (עי' מ"ש) · ג'. ב' · כל' חס' כמ"ה יחיו מתיך

שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וּמִיתַת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא
חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא
אַבְרָהָם לְמִסְפְּדָה לְשָׂרָה
וּלְמִבְכְּיַהּ׃ ג וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל
אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי
חִתָּאָה לְמֵימָר׃ ד דַּיָּיר וְתוֹתָב
אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחְסָנַת
קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי
מִן קֳדָמַי׃ ה וַאֲתִיבוּ בְּנֵי
חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר
לֵיהּ׃ ו קַבֵּיל מִנַּנָא רִבּוֹנָנָא
רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר
קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ
מִנַּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי
מִינָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ׃ ז וְקָם
אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא

רשי

ובת כ' כבת ז' ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע. על שם ארבעה ענקים שהיו שם. אחימן ששי ותלמי ואביהם: דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו. אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה יעקב ולאה (ב"ר): ויבא אברהם מבאר שבע: לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה: (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחזת קבר. אחזת קרקע לבית הקברות: (ה) לא יכלה. לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך. וכמו ויכלא הגשם: (ו) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה כמו

אבן עזרא

הדבר כמו שני יעקב: (ב) ארבע. שם אדם גדול בענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: ולבכותה. לבכות עליה וכן ובכתה את אביה: (ג) פני מתו. רמז לגוף. ועוד תמצא פי' לאמר: (ד) גר. לבדו הוא הלן: ותושב. הוא הגר היושב בארץ אמר הנה אני תושב עמכם והמות גוזר עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחזה כמו נחלה או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבר למתי: (ו) אדני. ולא אדונינו לשון המדבר ואין מדרך מוסר לשום אחרים שותפים עמו: נשיא אלהים. דרך גדולה בעבור כי אתה נביא: יכלה. ימנע כי ימצא בה"א גם באל"ף באחרונה. ודקדוק וישתחו בספר היסוד והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחו' לבני חת והשתחוי' שישוח ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחותנו

תולדות אהרן שני חיי שרה. עקרים מ"ד פ' כא: קרית ארבע. עירובין נג: ויבא אברהם. ראש השנה יו בבא קמא נג סנהדרין מז: ויקם אברהם. ברכות יח:

ויקם אברהם מעל. קדמאה ויקם בטעמא מלעיל. תניי' ויקם אברהם וישתחו מלרע. מעל סי' וישתחו מלרע: גר. ג' ר"פ וסי' גר ותושב אנכי עמכ'. גר בארץ ההיא. גר יתום ואלמנה. אנ"ך: ואקברה מתי. ג' זוגין מן כ"ב בעני' קדמא' חס' את תני' נסב את וסי' בהמלו בשר דאברהם. בהמלו את בשר דישמעאל. ואקברה מתי גר ותושב. ואקברה את מתי. וידבר אל עפרון. ובנו במו' התופת. ובנו את במות הבעל: מלפני י"ב וסי' כו' במסור' רבתא: ויענו ט"ו ר"פ וסי' כו' במסר' רבתא: נשיא ז' רפין וסי' אתה בתוכנו. שכם בן חמור. הקרב נתנאל. זמרי בן סלוא בת נשיא מדין. ורם הוליד את עמינדב. ועמינדב הוליד. וכל יחזקאל דכו' נשיא במ"ה נשיא וסי' המלך יתאבל. את הנשיא נשיא הוא. דוד נשיא להם. דור נשיא בתוכם. ונשיא מארץ מצרים לא: קברו ג' וסי' איש ממנו את קברו. חצבי מרום קברו. ויתן את רשעים קברו: יכלה ב' וסי' לא יכלה ממך. ושבט עברתו יכלה: מתך ד' ג' חס' וחד מ"ל וסי' שמענו אדני. ב' בו. לא אדני. יחיו מתיך מ"ל:

בעל הטורים ימיה קכ"ז: ולבכותה. כף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה. אי נמי שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחלה. והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו: ויקם אברהם מעל פני מתו. וידבר אל בני חת. מלמד שאסור לספר לפני המת. י' פעמים בני חת בפרשה לפי שהמכבר' מקחו של תלמיד חכם כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם י' פעמים ח': מתיך. ד' במס' הכא ג'. וחד יחיו מתך וכו' דהכא חסרים דבחד מת איירי. והתיא דהתם מלא דאיירי ברבים. ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי ארץ ישראל חיים תחלה. דהכא כתיב מתך. והתם כתיב יחיו מגיך. פי' מתך דהכא יחיו מתיך דהתם: לא יכלה ב' לא יכלה ממך מקבור מתך. ושבט עברתו לא יכלה. ע"כ לא יכלה ממך מקבור מתך כי צריך כל אדם לירא מן המות

ספורנו

מן העולם אלא אם כן נולד צדיק כמותו. שנאמר וזרח השמש ובא השמש: לספוד לשרה. בשביל שרה ולכבודה. כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ג) הספידא יקרא דשכבי: (ג) מעל פני מתו וידבר אל בני חת. שלא חל עליו אבלות עדין והיה יכול לצאת ולדבר אל בני חת: (ד) גר ותושב. ובשביל היותי גר אין לי פה קבר כאמרו ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר. והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שבאתי להשתקע לא לגור בלבד: תנו לי אחזת קבר. הסכימו שתהיה לי אחזת קבר כאמרו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: (ו) במבחר קברינו קבור. ואל תשאל מתך עד שתקנה כאמרם ז"ל כל המתים כלם כל המדחה מעתם הרי זה משובח: (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת. השתחוה לאותם ראשי העם הנועדים מפני

רמבן

נדרש להשוותן אבל שנה שנה ושנים דרך הלשון הוא ומה שאמרו בבראשית רבה בת מאה כבת עשרים לחטא לא דרשו כן אלא מיתור הלשון שחזר ואמר שני חיי שרה שכלן והשוה אותן ולא ידרשו כן באברהם:

(ב) **ויבא** אברהם לשון רש"י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם מתה שכתוב וישב אברהם בבאר שבע כי איך תהיה שרה בחברון אבל הכוונה לומר שהלך שם ביום לצרכו ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה. ולשון רבותינו מהר המוריה בא וכן הוא לפי המדרש שכתבו הרב כי שמעה בעקידה ופרחה נשמתה והנראה בעקידה שהיתה הגואה בה בבאר שבע כי שם היה דר ושם חזר כי כן כתוב בתחילה ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם ואמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים והוא גרותו בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים ושם נצטווה בעקידה ועל כן שהה בדרך שלשה ימים שארץ פלשתים רחוקה מירושלם שאלו חברון בהר יהודה הוא כי כן כתוב וקרוב לירושלים ובשובו מן העקידה לבאר שבע חזר כמו שנאמר וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע להורות שנתעכב שם וישב שנים ואם כן לא מתה שרה באותו זמן כי לא היה אברהם דר בבאר שבע ושרה דרה בחברון וכן נראה כי יצחק נולד בבאר שבע כי כתוב תחלה ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ונתישב שם בארץ ההיא לבאר שבע שכן כתוב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם לאמר ואין כתוב שהלכו אליו מגרר ויכרתו שם הברית בבאר שבע וכן תראה כיהגר כאשר הוציאו אותה מבית אברהם ביום הגמל את יצחק הלכה במדבר באר שבע ששם היו דרים אבל אחר ימים רבים נסע מארץ פלשתים ובא לחברון ונפטרה שם הצדקת אבל לפי המדרש צריכין אנו לומר כי אברהם ושרה בזמן העקידה היו דרים בהברון ושם נצטוה ומה שאמר ביום השלישי וישא אברהם את עיניו כי לא נגלה לו ההר חמד אלהים עד היום השלישי והיה בשני הימים הולך בסביבי ירושלים ולא היה הרצון להראות לו ואברהם אחר העקידה לא שב למקומו לחברון אבל הלך תחלה אל באר שבע מקום האשל שלו לתת הודאה על נסו ושם שמע במיתת שרה ובא ומי שאמר מהר המוריה בא ומי שאמר מבאר שבע בא הכל טעם אחד ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע יהיה ענינו כי בשובו מן העקידה שב אל באר שבע ומשם הלך לקבור את שרה אחר הקבורה מיד חזר לבאר שבע ונתישב שם שנים יהשלים הכתוב ענין באר שבע כאחד ואחרי כן ספר בקבורה ושם בבאר שבע נשא יצחק את רבקה כמו שאמר והוא יושב בארץ הנגב וזה דעת כל המפרשים כי אברהם היה במקום אחר ובא משם ולפי דעתי כי היה לשרה אהל שם עומדת היא ואמהותיה לפניה וכן כתוב באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחות מרעיו לספוד אותה או שיהיה לשון ויבא לאמר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אליה וזה לשון מורגל בדברי חכמים כמו ששנינו בתמיד בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן בא לו לדופן השמאלית בא לו לעוקץ ואמנם אני לא באתי לידי המדה הזו וכן בכתוב בא בשכרו שבא למלאכה ההיא ועשה אותה בעבור שכרו ולא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון שאלו היה כן היה מזכיר אותו המקום והיה הכתוב מפרש וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני:

(ד) **גר** ותושב. אנכי עמכם. היה המנהג להיות להם בתי קברות איש לבית אבותיו ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים והנה אברהם אמר אל בני חת אני גר מארץ אחרת ולא הגזלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת והנה עתה אני תושב עמכם כי חפצתי לשבת בארץ הזאת ולכן תנו קבר

רשי

כמו אל תפגעי בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו. ד"א שכפולה בזוגות (עירובין נג): בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה (ד"ה א כא) בכסף מלא: (י) ועפרון ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דוני"ש בלעז מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר: ביני

אבן עזרא

לחותנו: (ט) מערת המכפלה. מערה בתוך מערה: בכסף מלא. וההפך חסר: (יא) לא. כן אדני אך תשמעני: (יב) לפני עם הארץ. וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו: (יג) אך אם אתה לו. שמעני. אם אתה תעשה כן לו תשמעני או טעמו אם אתה תעשה כן לו נתתי כסף השדה

לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ ח וַיְדַבֵּר
אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם
לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי ל' וכל ד"ה דכו'
וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ ט וְיִתֶּן־ י"ג ר"פ
לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־
לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף ס"ו רפי'
מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־ י"ב בתורה
קָבֶר׃ י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ
בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי
אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל כ"א
בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־ ג'
אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ
וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ
לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר
מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי
עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן
בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־
אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה כ"ב
קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ כ"ז. י"ח ס"פ
יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר

לִבְנֵי חִתָּאָה׃ ח וּמַלֵּיל
עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם רַעֲוָא
בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן
קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹלִי מִן
עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר׃ ט וְיִתֵּן לִי יָת
מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי
בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים
יִתְּנִנַּהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת
קְבוּרָא׃ י וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ
בְּנֵי חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן
חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי
חִתָּאָה לְכָל עָאלֵי תְּרַע
קַרְתֵּיהּ לְמֵימָר׃ יא לָא רִבּוֹנִי
קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ
וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ יְהָבִיתַהּ
לְעֵינֵי בְּנֵי עַמִּי יְהָבִיתַהּ לָךְ
קְבַר מִיתָךְ׃ יב וּסְגִיד אַבְרָהָם
קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא׃ יג וּמַלֵּיל
עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְאַרְעָא
לְמֵימַר בְּרַם אִם אַתְּ עָבֵיד לִי
טֵיבוּ קַבֵּיל מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא
דְּמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר
יָת מִיתִי תַּמָּן׃ יד וַאֲתֵיב
עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר

וידבר אתם כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם במ"ט אותו אותך אותם מסר בפ' וירא: שמעוני ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' שמעוני ופגעו לי. ועתה שמעני. שמעני אחי: ויתן י"ג ר"פ וסי' כו' במס' רבתא: בכסף ס"ו רפין וסי' כו' במסרה רבתא: לכל באי קדמ' לכל באי שער עירו. תני' בכל באי שער עירו ואפ"ס לכל כלי המשכן בכל: לא אדני ד' זוגין מן ב"ב בחד עניי' קדמאה נסיב לא תני' לא נסיב לא. וסי' כו' במס' רבתא: שמה י"ח סוף פסו' וסי' כו' במס' רבתא: כל ספר שמות ותורת כהני' ומשנה תורה שמה במ"ז שם וסי' כו' במס' רבת':

תולדות אהרן מערת המכפלה. ערובין נג: בכסף מלא. קדושין נט (שם ס): נתתי כסף. קדושין כד:

רמבן

קבר להיות לי לאחזת עולם כאחד מכם ומפני שאמר תנו חשבו שבקש אותה מהם במתנה וענו אותו אינך נחשב בעינינו כגר ותושב אבל אתה מלך המליכך האלהים עלינו ואנחנו ואדמתנו עבדים לך תקח כל בית הקברות שתחפוץ בו וקבור מתך שם ויהיה לך לאחזת קבר לעולם כי איש ממנו לא יכנעהו ממך:

(ח) **אם** יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני. טעמו אני לא אקבור מתי בקבר אחר אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקצה שדהו ואיננה לו בית קברות אבותיו כי לשדה היא להם. וטעם מלפני כי אם לא תעשו כן אקברנו בחרון או יהיה טעמו מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו וטעם ופגעו לי כי היה עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד וטעם ויתן לי ויתננה לי שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה וכן אוכל בכסף תשברני מים בכסף תתן לי שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות:

(ט) **מערת** המכפלה. לשון רש"י בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות ובבראשית רבה אמרו שכפ' הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם והם לא ידעו טעמו כי עפרון בדמי השדה מכר לו הכל על דעתו שאין שם קבר והנה אברהם לא היה מבקש רק למכור לו המערה כי היא בקצה השדה ויאמר השדה לעפרון והוא אמר לו דרך מוסר או מרמה שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו. וטעם ארץ ארבע מאות שקל כסף על דעת אונקלוס שהיא שוה כן אולי רצה לומר שהיו דמים קצובים כן במקום ההוא כי כן המנהג ברוב הארצות להיות מחיר שדה קצוב לפי מדתו וכדברי רבותינו עפרון קצב דמים כרצונו ביוקר גדול ואברהם בנדבת לבו שמע ועשה כרצונו והגדיל ועל דרך הפשט ארץ ארבע מאות שקל כסף שקנה אותה בכך עפרון או אבותיו הקדמונים:

וטעם לעיני בני עמי. לאמר הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים ואל תחוש לכפירה או לחזרה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב ואברהם לא עשה כן עד גם אחרי שפרע הכסף מלא החזיק תחלה בשדה ובמערה והקימם ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר הסוחרים והגרים

ספורנ

מפני שהם היו במקום כל הגבו': (ח) אם יש את נפשכם לקבור. אם רצונכם לקבור את המת מהרה כמו שהראיתם באמרכם במבחר קברינו קבור כדי שלא אשאל: שמעוני. להסכים שתהיה לי אחזת קבר: ופגעו לי בעפרון. שימכור אף על פי שאינו נאות לאיש נכבד למכור מאחוזתו כמו שהעיד נבות באמרו חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך: (ט) מערת המכפלה. מקום ששמו מכפלה כאמרו ויקם שדה עפרון אשר במכפלה: אשר בקצה שדהו. ולא בשביל זה ישחית נחלתו: בכסף מלא. שאין חפצי שיגרע מערכו לכבודכם: בתוככם. במעמד כלכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות. וכן עשה כאמרו וישקול אברהם לעפרון את הכסף כו' לעיני בני חת: לאחזת קבר. שאף על פי שימכור אולי יערער שלא אקבור אצל גבולו לכן אני שואל שימכרנה לאחזת קבר: (יא) לא אדני. אין צריך שיפגעו בי ראשי העם הנועדים: שמעני. אתה בלתי שום אמצעי: השדה נתתי לך. במחשבתי מאז שדברת: והמערה אשר בו. שאין ראוי שתעבור בשדה אחרים כשתרצה לקבור: לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך. לעיניהם אני אומר שאני נותן לך על מנת שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחזת קבר: (יב) וישתחו אברהם לפני עם הארץ. השתחוה לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו כאמרם ז"ל (קדושין פרק קמא) הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר מהרוני בשביל עצמי אלא מהרוני בשביל אבא פטרוני בשביל

אבן עזרא

השדה: (טז) עובר לסוחר. שלא יקח כי אם כסף נבחר: (יז) ויקם. נתקיים ועמד השדה למקנה והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבקים. וטעם לעיני בני חת את אנשי המקום: וטעם לכל באי שער עירו. כל עובר ושב: (יט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחוזת קבר לו ולזרעו ונזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה: (א) ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועושר וכבוד ובנים וזו כל חמדת האדם ודרש שבתו היתה שמה בכל צריך להוסיף בי"ת משרת: שים

רש"י

(טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: (ב"ר): (טז) וישקל אברהם לעפרון. (בכורות נ) חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (ב"מ פז) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנא' עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין צנטינר"ש בלע"ז: (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו. בקרב כלם ובמעמד כלם הקנהו לו: (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה

לֽוֹ׃ טו אֲדֹנִ֣י שְׁמָעֵ֔נִי אֶ֗רֶץ אַרְבַּ֨ע מֵאֹ֧ת שֶֽׁקֶל־כֶּ֛סֶף בֵּינִ֥י וּבֵֽינְךָ֖ מַה־הִ֑וא וְאֶת־מֵֽתְךָ֖ קְבֹֽר׃ טז וַיִּשְׁמַ֣ע אַבְרָהָם֮ אֶל־עֶפְרוֹן֒ וַיִּשְׁקֹ֤ל אַבְרָהָם֙ לְעֶפְרֹ֔ן אֶת־הַכֶּ֕סֶף אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֖ר בְּאָזְנֵ֣י בְנֵי־חֵ֑ת אַרְבַּ֤ע מֵאוֹת֙ שֶׁ֣קֶל כֶּ֔סֶף עֹבֵ֖ר לַסֹּחֵֽר׃ שני יז וַיָּ֣קָם ׀ שְׂדֵ֣ה עֶפְר֗וֹן אֲשֶׁר֙ בַּמַּכְפֵּלָ֔ה אֲשֶׁ֖ר לִפְנֵ֣י מַמְרֵ֑א הַשָּׂדֶה֙ וְהַמְּעָרָ֣ה אֲשֶׁר־בּ֔וֹ וְכָל־הָעֵץ֙ אֲשֶׁ֣ר בַּשָּׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר בְּכָל־גְּבֻל֖וֹ סָבִֽיב׃ יח לְאַבְרָהָ֥ם לְמִקְנָ֖ה לְעֵינֵ֣י בְנֵי־חֵ֑ת בְּכֹ֖ל בָּאֵ֥י שַֽׁעַר־עִירֽוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵן֩ קָבַ֨ר אַבְרָהָ֜ם אֶת־שָׂרָ֣ה אִשְׁתּ֗וֹ אֶל־מְעָרַ֞ת שְׂדֵ֧ה הַמַּכְפֵּלָ֛ה עַל־פְּנֵ֥י מַמְרֵ֖א הִ֣וא חֶבְר֑וֹן בְּאֶ֖רֶץ כְּנָֽעַן׃ כ וַיָּ֨קָם הַשָּׂדֶ֜ה וְהַמְּעָרָ֧ה אֲשֶׁר־בּ֛וֹ לְאַבְרָהָ֖ם לַאֲחֻזַּת־קָ֑בֶר מֵאֵ֖ת בְּנֵי־חֵֽת׃ ס

כד א וְאַבְרָהָ֣ם זָקֵ֔ן בָּ֖א בַּיָּמִ֑ים וַֽיהוָ֛ה בֵּרַ֥ךְ אֶת־

לֵיהּ׃ טו רִבּוֹנִי קַבֵּיל מִנִּי אַרְעָא שְׁוֵי אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מַה הִיא וְיַת מִיתָךְ קְבַר׃ טז וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יַת כַּסְפָּא דִּי מַלֵּיל קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף מִתְקַבֵּל סְחוֹרָא בְּכָל מְדִינָתָא׃ יז וְקָם חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בְּכָפֶלְתָּא דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ וְכָל אִילָנָא דִּי בְּחַקְלָא דִּי בְּכָל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ יח לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְּנֵי חִתָּאָה בְּכָל עָאלֵי תְּרַע קַרְתֵּיהּ׃ יט וּבָתַר כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא עַל אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ כ וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃ כא וְאַבְרָהָם סִיב עָאל בְּיוֹמִין וַיְיָ בְּרִיךְ יַת

ג' חס'. ד' חס'. ד' ט'ספר' מן ג' מנוקדים מ"ג תני' חסר. ד' חס'. ג' וכ"כ. ה' חס' ג' כספ'. ג' דחס' אשר ומטעי' ביה. ד'. יב

מה היא ד' וסי' ביני ובינך מה היא. ומדת ימי מה היא. וראיתם את הארץ. ואמ' מה היא ויאמר זאת האיפה: מאת ג' חס' בתו' וסי' שמנה מאת דאדם. ודלמך. ארבע מאות שקל: עפרן ד' חסרים וסי' וישקל אברהם לעפרן. ויקברו אותו יצחק וישמעאל. אשר בשדה. וישאו אותו בניו: גבלו בגבלו ה' חס' וסי' ויקם שדה עפרון. וימאן אדום. ולא נתן סיחון. ולא האמין סיחון. דשפטים. זאת תורת הבית: כל בראשית מקנה בסגול במ"א לאברהם למקנה בקמץ וכל ירמיה מקנה בקמץ במ"א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכו': זקן בא בימים ד' וסי' ואברהם זקן בא. ויהושע זקן בא. ויהי מימים רבים. והמלך דוד זקן בא. וחד זקן בא באנשים. ברך י"ב וסי' כו' במס' רבתא: בכל ז' דגשים וסי' כו' במס' רבתא

תולדות אהרן ארץ ארבע. מציעא פז. וישמע אברהם. מציעא שם: ארבע מאות. בכורות נ: ויקם שדה. בתרא פט: ואברהם זקן. יומא כח קדושין פב מציעא פז סנהדרין קז: ברך את. סוטה ה קדושין כב בתרא יו (קדושין סו):

בעל הטורים

דאם לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה. עפרן חסר כתיב בגימטריא עין רע עולה ת' כנגד ד' מאו' שקלים שלקח במערה: ויקם שדה עפרון ר"ת בכסף עשו רמז לעשו שיקום לערער על המערה: ואברהם זקן וסמיך לי' וה' ברך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבוא ליטא וליתן אז הולך לברכה, וה' ברכו. בא בימים כשבא כמנין ימים שנים ברכו בבן שנולד יצחק:

ספורנו

בשביל אבא: (יג) אך אם נתתי כסף השדה. אנכי אעשה כדברך לקבור שם המת אך אם נתתי כסף השדה ולא אקבור בו באופן אחר: אתה לו שמעני. אתה בבקשה שמעני קח ממני ואקברה אחר כך: (טו) מה היא. הלא מצער היא ומספיק הדבור להקנות לך מעכשיו באופן שתהיה קובר בתוך שלך אף על פי שלא נתת המעות עדין: (טז) וישמע אברהם לעפרון. הסכים לדעתו בערך השדה: וישקול. פרע כמו או ככר כסף תשקול: (יז) ויקם השדה לאברהם למקנה. נתקיים בהותמיו של ספר המקנה: (כ) מאת בני חת. שהסכימו כל הצבור שתהיה לו לאחזת קבר:

כד (א) ואברהם זקן וה' ברך. באר הסבות שהכריחו את אברהם לשלוח את עבדו עתה אל ארץ אחרת בעד אשה לבנו ושהוצרך להשביעו על כך כי לסב' הזקנה דאג פן ימות ולא יראה בחפת בנו והסכים שלא לאחר עוד ומבלי אין בארצו אשה הגונה

רמב"ן

וכגרים הנמצאים שם ואחר כן קבר אותה: (יג) **אם** אתה לו שמעני. שעורו אם אתה אם תשמעני ועניינו כמו אם אתה השמעני ובא הכפל לחזק הענין כמו סורה אדני סורה אלי הטוב טוב אתה וכן ולאמר עליו לאמר וגו' וכן ואני אנה אני בא ופניתי אני וראיתי אני כי כל העדה כלם קדושים כלם רידוף הענין וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך או יאמר אם אתה כאשר אמרת כלומר ספיך ולבך שוים בענין ואם תשמעני וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם ודומה ללשון הזה על דעתי למה זה אנכי אולי זה דעת אונקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה רצוני כאשר אמרת: **וטעם** ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה היא חברון בארץ כנען כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי ולפיכך הזכיר בסוף כי היא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל וכן אמר בתחלת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וכל זה באר כי הצדקת מתה בארץ ישראל ושם נקברה כי החתים ממשפחות כנען ולפי דעתי כי טעם הכתובים אינו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים וכל מגוריו בארץ ההיא בגרר ונחל גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם על כן הזכיר כי חברון הוא בארץ הכנעני היושב בהר ההוא לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא שזה השם הנודע אליה ונכתבה זאת הפרשה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם והיה יחיד וכל העם היו קוראין לו אדוני והוא לא אמר להם כן שהיה שר וגדול וגם בחייו קיים לו ואגדלה שמך והיה ברכה ואשתו מתה ונקברה בנחלת ה' ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות כאשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים ורבותינו אמרו שגם זה מן הנסיונות של אברהם שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו ולא ידעתי טעם לדברי ר' אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכנה אל ארץ אחרת לקברה ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים גם בזרעו:

(א) **ואברהם** זקן בא בימים. חזר הכתוב לאמר כן להודיע הסבה שבעבורה השביע את עבדו ואמר כי ראה עצמו זקן מאד וחשב בלבו שאם ישלח לארץ מולדתו אולי טרם יחזור השליח ילך לו אל בית עולמו ולכן השביע את עבדו אשר ילך יצחק אחרי עצתו כי הוא המושל בכל אשר לו שלא יקח לו אשה מבנות כנען ובמ"א רבה אמרו כאן זקנה שיש בה להלוחית ולהלן זקנה שאין בה להלוחית ירצו לפרש כי באים בימים מתחילים בימי הזקנה כי

רש"י

אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. (שבועות לח) לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: (ר"ל מה שלא אמר תחת ירכך וה"ל להשביע העבד במילתו לפי שאל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד

אבן עזרא

(ב) שים נא ידך תחת ירכי. יש אומר רמז למילה ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה ולא בשם והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו: (ג) וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ במקום הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים והוא סוד: הכנעני. כלל לעשתי עשר גוים: (ד) כי אל ארצי. זאת חרן שדר שם: מולדתי. אור כשדים: (ה) אולי. ימצא על טעמים רבים

מקרא

אַבְרָהָם בַּכֹּל׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃ ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ׃ ד כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה

ז' דגש · ב' אהרן בב' ליש' · ז' בליש' · י"ז מ"ל כתו' ה' פסו' דמטעי' בהון אס · כ"ל מ"לבמ"א ואמ' אל אדני

תרגום אונקלוס

אַבְרָהָם בְּכוֹלָא׃ ב וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ סָבָא דְּבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל דִּי לֵיהּ שַׁוִּי כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי׃ ג וַאֲקַיֵּים עֲלָךְ בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָא דִּשְׁמַיָּא וֵאלָהָא דְּאַרְעָא דְּלָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן׃ ד אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזִיל וְתִיסַּב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק׃ ה וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָּא מָאִים

מסורה

רבת': זקן ב' בתרי לישני וסי' עבדו זקן ביתו: וקן אהרן: אנכי יושב ה' דסמיכי יושב בקרבו. וישביעני אדני. בבית הארזים דד"ה. בית ארזים דשמואל. כי נדמיתי: ביי' אלהי השמים ו' בליש' וסי' ואשביעך ביי' אלהי השמים. ה' אלהי השמים אשר לקחני. ויאמר אליהם עברי אנכי. כה אמר כרש. דריש עזרא. וחבירו דסוף ד"ה. ואמר אנא ה' אלהי השמים. דנחמיה: ה' פסו' לית בהון אס ומטעי' בהו' וסי' כי אל ארצי. אין חפץ למלך במהר. כי ביי' נשבעתי כי אינך. כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות. דירמיה. לא תבנה הבית כי בנך. דד"ה: כל אולי מלאים בס"א

תולדות אהרן ויאמר אברהם. יומא כח. ואשביעך כו'. שבועות לה:

בעה"ט נא ידך. בגימטריא מילה שהשביעו במילה: המושל. שניה במסורה ככה המושל בכל אשר לו. ואידך אם רוח המושל יעלה עליך. שאמר לו אברהם אפילו אם רוח המושל או שום

רמבן

כי באים מורה על זמן עומד כמו הבאים בשערים האלה וכאן אמר שהיה זקן מאד שכבר בא בימים כמו בא אחיך במרמה:

ברך את אברהם בכל. בעושר ונכסים וכבוד אורך ימים ובנים וזאת כל חמדת האדם והזכיר הכתוב זה לאמר כי היה שלם בכל לא חסר דבר זולתי שיראה בנים לבנו שינחלו מעלתו וכבודו ולכן התאוה לזה. ולרבותינו בזה ענין נפלא אמרו וה' ברך את אברהם בכל ר' מאיר אומר שלא היתה לו בת ר' יהודה אומר בת היתה לו אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה דרש רבי מאיר שלא היתה לו בת לאברהם וזו לו לברכה כי לא היה יכול להשיאה רק לבני כנען הארורים ואם ישלחנה לארצו גם כן תעבוד שם ע"ג כמותם כי האשה ברשות בעלה ואברהם לא יחפוץ שיצא זרעו הכשר משרה אשתו חוצה לארץ ואף כי יעבוד ע"ג ורבי יהודה דרש כי בת היתה לו דאפילו ברתא לא חסריה רחמנא והיא הברכה בכל כי היה לו כל אשר יחמדו האנשים לא חסר דבר ובאו אחרים והזכירו שם הבת ובאמת שאין הכוונה לאחרים והמחלוק' להם עם רבי יהודה להודיע אותנו שם הבת הזאת בלבד וחליל' להם שיוציאו ברכתו של אברהם שהיא גדולה וכללית לענין זה שיאמר הכתוב כי ברך אותו השם בבת אחת ששמה כך אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ודרשו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי בכל תרמוז על ענין גדול והוא שיש להקב"ה מדה תקרא כל מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר אני ה' עושה כל והוא שנאמר ויתרון ארץ בכל הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדול השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מי"ג מדות ומדה אחרת תקרא בת נאצלת ממנה ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקב"ה הנרמז במלת וה' בכ"מ והיא שנקראת כלה בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שהחכמים מכנים שמה כנסת ישראל במקומות רבים בעבור שהיא כנוסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם כבת כי הוא איש החסד ויתנהג בזו ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומזת על שהוליד בת משרה אשתו או שלא הוליד אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן תקרא גם היא בלשון כי שמי בקרבו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ ולכך אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ והענין הזה נמצא לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש חזית שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אליעזר ב"ר יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי כך בתחלה חבב הקב"ה את ישראל וקראן בתי הה"ד שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד ר"ש בן יוחאי ונשקו על ראשו אמר לו אלו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיך די ומבואר זה במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמרו בפסוק אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי אני כשנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים ומשם פורחים נשמות לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי את שגליתי לו סודי זה ע"כ ועוד שם מבואר מאי ברוגז רחם תזכור אמר בעת שחטאו לך בניך ותכעס עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור זכור אותו שאמר ארחמך ה' חזקי ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל וזכור בנו שירשה ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי ומהיכן היתה בת לאברהם הן דכתיב וה' ברך את אברהם בכל וכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו היא ברכה היתה בתו או לא היתה אלא אמו הן בתו היתה משל לאדון שהיה לו עבד שלם תמים לפניו ונסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר האדון מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו ולכבדו חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננה לו ויזכה במקומי הה"ד וה' ברך את אברהם בכל ע"כ. ואם תבין מה שכתבתי תדע מאמר הנשים הארורות שאמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל ולמה נכתבה המלה חסרת האלף ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואילו ידע זה המתהדר בסודותיו תאלמנה שפתיו מהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על הצדיקים עתק:

(ג) **ואשביעך** בה'. היה ראוי לאברהם שיצוה את יצחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען אבל היה רצונו לשלוח בחייו אל ארצו ומשפחתו והשביע העבד לעשות כן בחייו או במותו ולכן הוצרך על כל פנים להשביע לעבד ללכת שם והוצרך לאמר אני מצוך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען ושתלך אל ארצי ותקח לו אשה מבית אבי וכיון שהשביע את העבד על זה לא הוצרך לצוות את יצחק דבר כי יודע בו שלא יעבור על רצון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו כי היה הענין נודע ליצחק באמת גם יתכן שהיה העבד אפטרופוס על נכסיו וצוה אותו שיושיא יצחק לרצונו וינחיל אותו נכסיו ע"מ כן וזה טעם המושל בכל אשר לו:

אלהי השמים ואלהי הארץ. הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכתיב וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ ויש בזה סוד עוד אכתבנו בע"ה. אבל בפסוק לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה כו' שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים:

וטעם אולי לא תאבה האשה. האשה אשר אדבר בה מכל הנשים אשר שם או הראויה ליצחק:

ספורנו

סגולה לבנו הוצרך לשלוח אל ארץ אחרת. ומפני עשרו דאג שמא איזה אדם בלתי הגון ירבה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו ולא ישתדל להשיג אשה הגונה לבנו. ולכן הוצרך להשביע את עבדו על כל אלה: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ. שאם סבגוד

אבן עזרא

רבים וכן אולי יפשה זרים. נפתח ה"א ההשב בפתח קטן בעבור שיש ה"א השבון קמוץ ואילו נפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון. כל השמר מלעיל מלשון שמירה ואשר מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט כטעם שקט הוא על שמריו: (ז) הוא ישלח מלאכו. תפלה ואילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: (ח) לא תשב שמה. שיעמוד בארץ ישראל. וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר

רש"י

העבד וק"ל): (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו'. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. לצרכי. כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לי אשה מבנות ענר אשכול וממרא (קדושין סא): רק את בני וגו'. רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדוניו. (ב"ר) נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל מפני שלא ירעו בשדות אחרי': וכל טוב אדוניו בידו. (ב"ר) שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם: ארם נהרים. בין שתי נהרות

מקרא

האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת ההשב אשיב את בנך אל הארץ אשר יצאת משם:
ו ויאמר אליו אברהם השמר לך פן תשיב את בני שמה:
ז יהוה אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם:
ח ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת רק את בני לא תשב שמה:
ט וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו וישבע לו על הדבר הזה: שלישי
י ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך וכל טוב אדניו בידו ויקם וילך אל ארם נהרים

תרגום אונקלוס

לא תיבי איתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא אתיב ית ברך לארעא די נפקתא מתמן: ואמר ליה אברהם אסתמר לך דילמא תתיב ית ברי לתמן: ז יי אלהא דשמיא דדברני מבית אבא ומארע ילדותי ודמליל לי ודקיים לי למימר לבנך אתן ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותסב איתתא לברי מתמן: ח ואם לא תיבי איתתא למיתי בתרך ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן: ט ושוי עבדא ית ידיה תחות ירכא דאברהם רבוניה וקיים ליה על פתגמא הדין: י ודבר עבדא עשרא גמלין מגמלי רבוניה ואזל וכל שפר רבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת

ד' כבס' · ג' · ד' דס' כבס' · ג' דס' כאו'. ו · ח ס"פ · ג' דס' · ג' דס' · ג' ר"פ נסמן · ג'. ל' וחס' · ד' קמ' ומלרע · ב' דמשק.

חס' ואמר אל אדני: כל ר"פ דבראשית ודנזיקין אם במ"י ואם וסי' כו' במסר' רבת': תשב ד' קמץ ומלרע וסי' רק את בני. תשב אנוש עד דכא. אל תשב פני משיחך. דתהלים. אל תשב פני משיחך. דד"ה. וא' פתח ומלעי' אל תשב פני. דבת שבע: טוב בטוב מטוב י"ט בלי' וסי' כו' במס' רבת': וכל טוב ב' דס' וסי' וכל טוב אדניו בידו. וכל טוב דמשק.

תולדות אהרן ה' אלהי. עקרי' מ"א פי"א. ואם לא תאבה. קדושין סא:

בעל הטורים

אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לארצי. ישלח מלאכו שמיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך. אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך. ושני טעמים כתיב מלאכו בפרשה שבקש על שניהם אחד בהליכה ואחד בחזרה: וכל טוב שנים במסורה הכא ואידך וכל טוב דמשק אליעזר לקח גם מטוב דמשק:

ספורנו

תעבוד יפרע ממך בעולם הזה ובעולם הבא: אשר יצאת משם. שמאסת את המקום והנה אם אשבע לקחת אשה משם ולא תחפוץ היא לבא הנה אשעבד את בנך לאחר כסות ועונה ויתחייב ללכת שם ואם לא ילך יבגוד באשת נעוריו: (ז) אלהי השמים ישלח מלאכו. יה"ר שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים בהיות שהוא לקחני משם ולו נתכנו עלילות לעשות באופן שלא יצטרך בני ללכת שם: ואשר דבר לי. ועוד כי דבר לי באמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: ואשר נשבע לי. וכיון שנשבע ולא ינחם יסבב בלי ספק שישא בני אשה הוגנת לו להקים זרע מוכן לקיים בו שבועתו: (ט) וישבע לו על הדבר הזה. נשבע על כל התנאים שאמר לו אברהם: (י) ויקח העבד וילך. נטל רשות מאדוניו ללכת אחר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו: וכל טוב אדוניו בידו. ונשא עמו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ולא הוצרך בזה

רמב"ן

(ז) **מבית** אבי ומארץ מולדתי. לשון רש"י מבית אבי מחרן ומארץ מולדתי מאור כשדים אם כן אל ארצי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני חם הפושעים אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדוניו אולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי וארצי ארץ אשר גר בה וכל אלה דברים בטלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים אבל אל ארצי ואל מולדתי ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם וכבר נתבאר ובב"ר מבית אבי זו ביתו של אביו ומארץ מולדתי זו שכונתי ויתכן שיהיה טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי ומשפחתי כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל מבית אבי וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי ואמר כי תבא אל משפחתי שהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו:

ואשר דבר לי. לשון רש"י לצרכי כמו עלי וכן לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על שאינו נופל בלשון דבור אלא אלי אליו אליהם ותרגומם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם ובפרשת ויצא יעקב הביא ראיה ממה שכתוב שם את אשר דברתי לך שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן ואין החלוק הזה אמת כי הנה מלאכו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וידברו הכשדים למלך ארמית והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' אלהיך לך וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ואת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך:

(ח) **ונקית** משבעתי זאת. לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען אבל שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה. ורש"י כתב וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא ואם כנענים הם חלילה לו ובאמת שהם מזרע כנען שהכתוב אומר ממרא האמורי אחי אשכל ואחי ענר ובב"ר אמרו אשר לא תקח אשה וגו' הזהירו בבנו' כנען ענר אשכל וממרא כי עליהם אמר אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכ"ש על האחרים אבל ונקית משבועתי שיהיה הוא פטור ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בהן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או על שמאל ולא אמר אשובה לי:

(י) **וכל** טוב אדוניו בידו. לשון רש"י שטר מתנה שכתב לו כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם וכן בבראשית רבה דייתיקי ולדעת זו מה שכתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק לומר שהחזיק אותו בנכסים בשעת פטירתו שלא יערערו בו כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וא"כ תהיה מלת הלקיחה מושכת וכל טוב אדוניו בידו לקח בידו או ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו וילך ואחרים מפרשים כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח גמלים רבים מגמלי אדוניו כי כל טוב אדוניו היה בידו והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירצה כמו שאמר המושל בכל אשר לו. והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחואל וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל אף כאן אמר

רשי

נערות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בררת אפרוב"ט בלע"ז. ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב"ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הגויים היו משמרו' מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה (ב"ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומיי"ר בלע"ז: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן

אבן עזרא

העיקר: (יא) ויברך הגמלים. הבריכם על ברכיהם: (יב) הקרה נא לפני. כטעם הכן חפצי לפני וכן כי הקרה ה' אלהיך: (יד) אתה הוכחת. נסמך העבד על תפלת הנביא שהשם ענהו והוכיח בחלום על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו ורבים יתמהו באמרם שלא שאל כהוגן ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ותשקה לגמליו ונראה שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אותה ולא הפסיד כלום כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו וההוכחה שתעשה דרך מוסר כנ"ל בת נדיב והשם שמע תפלתו ודרך יהונתן אחרת: (טז) ואיש לא ידעה. רחוק שידבר הכתוב על הון הדרך רק פי' שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם תהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה

אֶל־עִיר נָחוֹר׃ יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים
מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת
עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃
יב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי
אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם
וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃
יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם
וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב
מָיִם׃ יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר
אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה
וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה
אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ
אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃
טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר
וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה
לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר
אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃
טז וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד
בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד
הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃
יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר
הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃
יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר
וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃
יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם
לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ

ל' · ל' · ל' והס' · ז' ר"פ בטע' מלרע ופסק' · ל' · ז' ר"פ בסס' · ל' חס' דחס' · הנערה ק' · ל' · ל' · ל' וחס' · ג' · כ"ע חס' במ"ה מ"ע · והנערה ק' ל' חס' ו' · כ' · ל' ומ"ע · ג' ב' חסר וחד מלא · כ' · ל'

לְקַרְתָּא דְנָחוֹר׃ יא וְאַשְׁרֵי
גַמְלַיָּא מִבָּרָא לְקַרְתָּא עִם
בֵּירָא דְמַיָּא לְעִידָן רַמְשָׁא
דְנָפְקָן מַלְיָתָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ
אֱלָהֵיהּ דְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם זַמִּין
כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵין וַעֲבֵד
טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם׃
יג הָא אֲנָא קָאִים עַל עֵינָא
דְמַיָּא וּבְנָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָּא׃ יד וּתְהֵי
עוּלֵימְתָּא דְאֵימַר לַהּ
אַרְכִינִי כְעַן קוּלְתִיךְ וְאֶשְׁתֵּי
וְתֵימַר אִשְׁתְּ וְאַף גַמְלָךְ
אַשְׁקֵי יָתַהּ זַמֵּינְתָּא לְעַבְדָּךְ
לְיִצְחָק וּבַהּ אִידַע אֲרֵי
עֲבַדְתְּ טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי׃
טו וַהֲוָה הוּא עַד לָא שֵׁיצֵי
לְמַלָּלָא וְהָא רִבְקָה נָפְקַת
דְאִתְיְלִידַת לִבְתוּאֵל בַּר
מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי
דְאַבְרָהָם וְקוּלְתַהּ עַל
כַּתְפַּהּ׃ טז וְעוּלֵימְתָּא
שַׁפִּירַת חֵיזוּ לַחֲדָא
וּבְתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ
וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת
קוּלְתַהּ וּסְלֵיקַת׃ יז וּרְהַט
עַבְדָּא לְקַדָּמוּתַהּ וַאֲמַר
אַשְׁקִינִי כְעַן זְעֵיר מַיָּא
מִקּוּלְתִיךְ׃ יח וַאֲמַרַת אִשְׁתְּ
רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וְאַחֵיתַת
קוּלְתַהּ עַל יְדַהּ וְאַשְׁקִיתֵיהּ׃
יט וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵיהּ
וַאֲמַרַת אַף לְגַמְלָךְ אֲמַלֵּי עַד

הנה כל ר"פ דבראשית והנה פמ"ז הנה מסר פר' וישב: יצאת ל' וחס' דחס' וב' מ"ל דמ"ל וסי' והנה שתי' נשי'. יוצאות מהתיצב על. ושאר יצאות כתיב. וסי' דעני' אשקה אשאב אשאב. אשק'. סי' בין משאבי'. סי' גם גמליך אשק'. סי' היכא דאית גם לגמליך אין גם מוקף דאית גם גמליך גם מוקף. סי' ס"מ גם זריז אל גם: ובה ג' וסי' אותה הכחת לעבדך. ובה יחסו עניי עמו. ובה אבן יקרה. דד"ה. אנ"ך: ידעה ב' וסי' ואיש לא ידעה. והמלך לא ידעה: העינה ב' וסי' ותרד העינה. וחברו: ותרד ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' כדה כדה. מיכל. אמצ' מ"ל: ותכל ב' וסי' ותכל להשקותו. ותכל דוד. וחד ותכל תלונתם: עד אם כלו ב' וסי' עד אם כלו לשתת. עד אם כלו את כל הקציר

תולדות אהרן והיה הנערה. תענית ד: והנערה טובת. יבמות סא: הגמיאיני. שבת עז: (בתולה ואיש לא ידעה. כתובות כה):

בעל הטורים

עם אדוני אברהם. סופי תיבות מים לומר בשכר יוקח נא מעט מים ענהו על המים: וכשתוסיף ד' של חסד יהיה סופי תיבות דמים שאמר בזכות דמים שנשפך כפתד העקידה ענני. וכה שלשה במסורת הכא ובה אדע כי עשית חסד. ואידך ובה יחסו עניי עמו. ובה אבן. פירוש ובה אדע כי עשית חסד. אם תהיה צדקת גומלת חסדים ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה וככי איתא בב"ר רב הונא בשם רבי יוסי אומר אבן יקרה היתה משקלה בקע. לא ידעה. ב' במסורה הכא בתולה ואיש לא ידעה. והמלך לא ידעה. מה להלן לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה אף הכא נמי איש לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה: ותכל שנים במסר' הכא ותכל להשקתו ואידך ותכל דוד לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת ותכל דוד לצאת למה ותכל להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון:

רמבן

כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים והענין כי כל הטוב והמעולה במינים ההם פירות ומגדנות מכל הגמלא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלי' והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים והמקראות יקצרו לשונם במובן:

(יד) **אותה** הוכחת לעבדך ליצחק. לשון רש"י ראויה היא לו שהיא גומלת חסדים וראויה ליכנס בביתו של אברהם ובה אדע לשון תחנה הודיעני בה שעשית חסד עם אדוני ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה אבל פירושו הקרה נא לפני היום הזה המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהי' ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה וכן אמר והיה העלמה היא האשה אשר הוכיח ה':

(יז) **וירץ** העבד לקראתה. לשון רש"י לפי שראה שעלו המים לקראתה ובבראשית רבה ותמלא כדה ותעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו אמר לה הקב"ה את סימן ברכה לבניך נראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה הנס בפעם הראשונה כי אחרי כן כתוב ותשאב והעבד כשספר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו:

(טו) **אשר** ילדה לבתואל בן מלכה. בעבור שהיו לנחור בנים מפלגשו ראומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה את אביה תחלה בת בתואל אנכי

ספורנו

בזה ליטול רשות כי הכל היה בידו לעשות בו כרצונו: ויקם וילך. לדרך: (יד) והיה הנערה אשר אומר עליה. התפלל שיהיה כך לא שסמך על נחש וכן היה ביהונתן בן שאול ומה שאמרו ז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו נחש. הכונה היא שיאמר המנחש כדבריהם אבל יאמר זה שלא בדרך תפלה אלא דרך נחש שאם יקרה כן יעשה כך וכך: וגם גמליך אשקה. כי ראוי לשואל שישאל פחות מצרכו שלא להטריח וראוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו או יותר: אותה הוכחת. יסרת והורית אותה מוסר השכל באופן שתהיה ראויה לעבדך ליצחק: (טו) טרם כלה. עדיין לא כלה על דרך והיה טרם יקראו ואני אענה: אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בן הגבירה לא בן ראומה הפלגש: (טז) טובת מראה. יפת הצבע: (יט) ותכל להשקותו ותאמר. המתינה לדבר עד שיכלה לשתות כאמרם ז"ל אין משיחין

לשתת : כ ותמהר ותער כדה אל־השקת ותרץ עוד אל־הבאר לשאב ותשאב לכל־גמליו : כא והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יהוה דרכו אם־לא : כב ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על־ידיה עשרה זהב משקלם : כג ויאמר בת־מי את הגידי נא לי היש בית־אביך מקום לנו ללין : כד ותאמר אליו בת־בתואל אנכי בן־מלכה אשר ילדה לנחור : כה ותאמר אליו גם־תבן גם־מספוא רב עמנו גם־מקום ללון : כו ויקד האיש וישתחו ליהוה :

רביעי כז ויאמר ברוך יהוה אלהי אדני אברהם אשר לא־עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני יהוה בית אחי אדני : כח ותרץ הנער* ותגד לבית אמה כדברים האלה : כט ולרבקה אח ושמו לבן וירץ לבן אל־האיש החוצה אל־העין : ל ויהי כראת את־הנזם ואת־הצמדים על־ידי אחתו וכשמעו את־דברי רבקה אחתו לאמר כה־דבר אלי האיש ויבא אל־האיש

*הנערה קרי

דיספקון למשתי : כ ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא למימלי ומלת לכל גמלוהי : כא וגברא שהי בה מסתכל שתיק למידע האצלח יי אורחיה אם לא : כב והוה כד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקליה ותרין שירין על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא מתקלהון : כג ואמר בת מן את חוי כען לי האית בבית אבוך אתר כשר לנא למבת : כד ואמרת ליה בת בתואל אנא בר מלכה דילידת לנחור : כה ואמרת ליה אף תבנא אף כסתא סגי עמנא אף אתר כשר למבת : כו וכרע גברא וסגיד קדם יי : כז ואמר בריך יי אלהיה דרבוני אברהם די לא מנע טיבותיה וקושטיה מן רבוני אנא באורח תקנא דברני יי בית אחוהי דרבוני : כח ורהטת עולימתא וחויאת לבית אמה כפתגמיא האלין : כט ולרבקה אחא ושמיה לבן ורהט לבן לות גברא לברא לות עינא : ל והוה כד חזא ית קדשא וית שיריא על ידי אחתיה וכד שמע ית פתגמי רבקה אחתיה למימר כדין מליל עמי גברא ואתא לות גברא

רשי

ספוקן : (כ) ותער. לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה (תהלים קמא) אל תער נפשי (ישעיה נג) אשר הערה למות נפשו : שוקת. אבן חלולה ששותים בה הגמלים : (כא) משתאה. לשון שאיה כמו שאו ערים. תשאה שממה : משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עקר היסוד כגון משתאה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו (איוב יח) על יומו נשמו אחרונים (ירמיה ב) שמו שמים (דניאל ד) אשתומם כשעה חדא כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם' לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אלף נופלת בלשון שתייה : משתאה לה. משתומם אליה כמו (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא וכמו (שם כו) אנשי המקום לאשתו : (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת : ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות : עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן : (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו : ללין. לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות : (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון : (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים : (כז) בדרך. דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר : (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה : (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר

אבן עזרא

ערוה : (כא) והאיש משתאה. כמו משתומם מגזרת שאו ערים תשאה שממה. וטעם לה כמו בעבורה וכן אשתומם כשעה חדא והתי"ו מבנין התפעל כמו נתראה פנים ולא יתכן היותו מן שתה : (כב) נזם. יש נזם שהוא באף גם באזן ושעל האף ירד מעל פתיל קשור במצח : בקע. חצי שקל מגזרת נבקע: וצמידים. מגזרת צמיד פתיל כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים וצורתו ידועה : (כג) ללין. מן הבנין הכבד הנוסף כי ללון מן הקל ומספוא

אשר לי : לשתת ד' חס' וסי' עד אם כלו לשתת. כי לא יכלו לשתת דויחפרו תניא' דפסוק. ולא יכלו לשתת מים ממרה. ויחנו ברפידים ואין : אם לא ז' ס"פ וסי' האיש משתאה. האתה זה בני עשו. הכתנת בנך היא. הילך בתורתי. היקרך דברי. התשמור מצותיו. השמרים הם את דרך ה' : ללון שיטה מן כ"ז דכל חד וחד לית דכוו' וכל קרי' לו וסי' כו' במס' רבתא : י"ג פסו' גם גם וסי' כו' במס' רבתא : ללון ה' זוגי' דמי' קדמ' י' תניי' ו' וסי' כו' במסר' רבתא : ללון ז' וסי' בשופטים סימן י"ט : לבית אמה ב' דסמיכי וסי' ותגד לבית אמה. אשה לבית אמה דוות :

תולדות אהרן ויאמר עבד אברהם אנכי. בבא קמא צב :

בעל הטורים

בקע. שיש במסורה הבא בקע משקלו ואידך בקע לגלגולת. שרמז לה זכות השקלים : ולרבקה ב' במסורה חד ריש פסוק ולרבקה אח. וחד סוף פסוק ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה. שבהו עניין מעשן ע"ג של עשו אבל לרבקה לא הזיקה לפי שהיא ראתה כן בבית אביה שהיה כומר לע"ז ועל כן הקדים הכתוב שם יצחק לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק. אי נמי רמז למה שאמרו הנושא אשה יבדוק באחים שרוב בנים דומין לאחי האם. ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע. וזהו ולרבקה אח ושמו לבן. ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה :

ספורנו

מפיחין בסעדים שמא יקדים קנה לשתות : (כ) ותמהר. כי המהירות בעבודת המשרת יורה על היות הנעבד נחשב אצלו : ותשב עוד אל הבאר. אבר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות : (כא) משתאה. משתומ' על רוב הזריזות לעשות חסד מהירים. ולא אמר לה אל תטרחי כל כך כמו שהיה ראוי בחק המוסר : לדעת. להכיר מתוך אופן חסדיה וזריזותה : ההצליח ה' דרכו. אם יהיה ע"כ הטוב והחסד הגמור : אם לא. ושיהיה כל זה לתקות איזה שכר : (כב) כאשר כלו הגמלים לשתות. וזה היה זמן מה בהכרה אחר שהשלימה לשאוב וראה שלא היתה מבקשת דבר אבל היו כל מעשיה על צד החסד הגמור : ושני צמידים על ידיה. ראוים למדת ידיה כמו ועשית על החשן שרשת גבלת. ועשית עליו זר זהב. ראוים למדותם : (כג) היש בית אביך מקום. מוכן לכניסת אורחים כמנהגם אז : ללין. שנלין שם את גמלינו : (כה) גם תבן גם מספוא. לא מקום לגמלי' בלבד אבל יש גם כן תבן ומספוא לפרנסם : גם מקום ללון. בעדך ובעד אנשיך : (כט) וירץ לבן אל האיש. לראות אורח עשיר שבא לעיר לא להכניסו לביתו : (ל) ויהי כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו. והבין שאין ראוי להיות כפוי טובה : וכשמעו את דברי רבקה. ששאל לה היש בית אביך מקום לנו ללון : ויבא אל האיש. להכניסו בביתו : והנה

רמבן

אנכי בן מלכה כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה לכן יזכירו הכתוב כן בן מלכה אשת נחור אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור כי תקן הדבר בדרך מוסר אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה : (כב) ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה. הכתוב הזה יחסר המעשה והיה צריך שיאמר ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיה ולכך אני אומר כי פירוש ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שיהיו על ידיה

והנה עמד על־הגמלים על־
העין: לא ויאמר בוא ברוך יהוה ב׳ י״ג מ״ל ב׳
למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי ל׳
הבית ומקום לגמלים: לב ויבא ב׳ לזהב יזקו
האיש הביתה ויפתח הגמלים ב׳ בתרי ליש׳
ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים ל׳ וכ״כ
לרחץ רגליו ורגלי האנשים אשר
אתו: לג ויישם לפניו לאכל ויאמר ויושם ק׳
לא אכל עד אם־דברתי דברי ל׳
ויאמר דבר: לד ויאמר עבד
אברהם אנכי: לה ויהוה ברך ז׳ בטע׳ ר״פ י״ג
את־אדני מאד ויגדל ויתן־לו
צאן ובקר וכסף וזהב ועבדם ל׳ וחס כ״ל חס׳ עד
ושפחת וגמלים וחמרים: ויפרון האיש
לו ותלד שרה אשת אדני בן
לאדני אחרי זקנתה ויתן־לו את־
כל־אשר־לו: לז וישבעני אדני ל׳ וחס׳
לאמר לא־תקח אשה לבני
מבנות הכנעני אשר אנכי ישב
בארצו: לח אם־לא אל־בית־אבי ח׳ ר״פ
תלך ואל־משפחתי ולקחת
אשה לבני: לט ואמר אל־אדני
אלי לא־תלך האשה אחרי: מ״ח מלין מיחדין חס׳ ו׳
מ ויאמר אלי יהוה אשר־
התהלכתי לפניו ישלח מלאכו
אתך והצליח דרכך ולקחת
אשה לבני ממשפחתי ומבית
אבי: מא אז תנקה מאלתי כי ל׳
תבוא אל־משפחתי ואם־לא יתנו כל אורי׳ מ״ל במ״ז. י״ז במלי׳
לך והיית נקי מאלתי: מב ואבא ס׳ חס׳
היום אל־העין ואמר יהוה אלהי ב׳ בתורה
אדני אברהם אם־ישך־נא מצליח
דרכי אשר אנכי הלך עליה:
מג הנה אנכי נצב על־עין המים ז׳ ר״פ בפס׳
והיה העלמה היצאת לשאב ג׳. כ״ל חס׳ במ״ה

והא קאים עלוי גמליא על
עינא: לא ואמר עול בריכא
דיי למא את קאים בברא
ואנא פניתי ביתא ואתר
כשר לגמליא: לב ועאל
גברא לביתא ושרא גמליא
ויהב תבנא וכסתא לגמליא
ומיא לאסחאה רגלוהי ורגלי
גובריא דעמיה: לג ושויאו
קדמוהי למיכל ואמר לא
איכול עד דאמליל פתגמי
ואמר מליל: לד ואמר
עבדא דאברהם אנא: לה ויי
בריך ית רבוני לחדא ורבא
ויהב ליה ען ותורין וכסף
ודהב ועבדן ואמהן וגמלין
וחמרין: לו וילידת שרה
אתת רבוני בר לרבוני בתר
דסיבת ויהב ליה ית כל
דליה: לז וקיים עלי
רבוני למימר לא תסב
אתתא לברי מבנת כנענאי
די אנא יתיב בארעהון:
לח אלהין לבית אבא תיזיל
ולזרעיתי ותיסב אתתא
לברי: לט ואמרית לרבוני
מאים לא תיתי אתתא
בתרי: מ ואמר לי יי די
פלחית קדמוהי ישלח
מלאכיה עמך ויצלח אורחך
ותסב אתתא לברי מזרעיתי
ומבית אבא: מא בכן תהי
זכאי ממומתי ארי תהך
לזרעיתי ואם לא יתנון לך
ותהי זכאי ממומתי:
מב ואתיתי יומא דין לעינא
ואמרית יי אלהיה דרבוני
אברהם אם אית כען רעוא
קדמך לאצלחא אורחי די
אנא אזיל עלה: מג הא אנא
קאים על עינא דמיא ויהא
עולמתא דתפוק למימלי

רשי

אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת גלולים (ב"ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב"ר): (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו (בראשית מט) עד כי יבא שילה וז"ש חז"ל כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני. אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ (ב"ר) אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה

אבן עזרא

(לב) ומספוא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שעורה: (לג) ויישם. מהבנין שלא נזכר שם פועלו כמו ויושב את משה ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו והנכון שדבריו כמשמעם: (מא) אז תנקה מאלתי. ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד מאדני ומאלתו:

חסד

תולדות אהרן אז תנקה. קדושין מא: ואבא היום. סנהדרין צה:

בעל הטורים

ומקום ב'. הכא ומקום לגמלים. ואידך ומקום לזהב יזקו. בשביל מקום לזהב שראה מה שנתן לאחותו פינה מקום לגמלים: ויפתח שנים ויפתח הגמלים. ויפתח על הלוחות ידותיה בבנין הבית. מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלים של אברהם מצויירין ומסומנין וניכרין לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: ויישם כתיב מלמד שנתנו לו סם המות בקערה ומיהרו פניו לאכול כדי שלא ירגיש. ויישם שנים דסמיכי ויישם הכא ואידך ויישם בארון רמז שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי הנהגתי בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכת נטילת ידים וברכת המוציא ובזה חשב כי ינצל שכוס של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה. וכן היה לו שבא מלאך והחזיר סם המות לנגד בתואל ואכל ומת. וי"מ שנתנו לו דבר איסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואיני אוכל דבר איסור: אז תנקה מאלתי ואברהם אמר משבועתי שהוא החמיר עליהם לומר שהביאו באלה שהיא חמורה יותר כדי שיתרצו: כי תבוא אל משפחתי ולא אל בית אבי לומר שאם לא ימצא מבית אב יקח מבית אם:

ספורנו

עומד על הגמלים. לתור לארכיהם בלתי מצפה ללין בבית אביה של רבקה עד בא דבר מעמו: (לא) למה תעמוד בחוץ. שמאלת מקום ללין את הגמלים בלבד למה תחפוץ לעמוד בחוץ אתה ואנשיך. ואנכי פניתי הבית. בעדך ובעד אנשיך. ומקום לגמלים. ופניתי גם כן מקום בעד הגמלים: (לד) ברך את אדוני מאד. ואין ספק כי רבים בארצנו היו חפצים להשיא את בתם לבנו. אחרי זקנתה. לפיכך היה חביב מטעה שנולד. (לז) וישביעני אדוני. ובהיות שאדוני מאס בבנות ארצו ובחר

בכם

רמבן

ידיה ויאמר בת מי את ואחרי שאמרה אליו בת בתואל אנכי שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה כאשר אמר להם אבל חס' כאן הנתינה וכן במקומות רבים: (לב) ויבא האיש הביתה. אליעזר הוא האיש הבא ויפתח הגמלי' יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח גמליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וכן ויאמר צובא אל המלך ככל אשר יצוה

פלוני

על העין ב' וסי' וימצאה מלאך ה' ויהי כראות הנזם. ותרין אל העין. וסי' ולרבקה אח ושמו לבן. ואבא היום אל העין: בוא י"ג מלאים וסי' כו' במסר' רבת': ומקום ב' וסי' לגמלים. לזהב יזקו: ויפתח ב' בתרי ליש' וסי' ויבא האיש הביתה. ויפתח על הלוחות: אם לא כל רישי פסו' דקריאה ואם לא במ"ח אם לא וסי' אם לא אל בית אבי תלך. אם לא ימצא הגנב. אם לא תשמר לעשות. אם לא את דמי נבות. אם לא תשמעו ואם לא תשימו. אם לא ישוב חרבו ילטוש. אם לא שויתי ודוממתי. אם לא תדעי לך היפה. וכל ר"פ דאיוב דכוו' במ"ב וסי' ואם לא אפו מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח יעברו: אלי מ"ת מילין מיחדין חס' ו' וסי' במסרא רבתא: אבא ואבא ה' חס' וסי' ואבא היום אל העין. אתנהלה לאטי. אם תתן לי את חצי ביתך. אבא בם אודה יה. אם אבא באהל ביתי: העלמה ג' וסי' והיה העלמה. ותלך העלמה ותקרא. העלמה הרה:

אבן עזרא

(מט) חסד. דבר שאינו חיוב: ואמת. לקיים דבר החסד והמלה מגזרת אמונה והתי"ו לשון נקבה: (נא) דבר ה'. גזר וכן נדבר ה' שמים נעשו או הוכיח בחלום: (נג) ומגדנות. מגזרת מגדים או פי' מלבושים נכבדים ויהיה הנו"ן שרש כמו מטפחות: (נה) ויאמר אחיה ואמה. הם שקבלו המתנות והאב מחריש ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן

בראשית כד

קדמ' כג מלאיו בתר' כסקיו וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־
מים מכדך: מד ואמרה אלי גם־
אתה שתה וגם לגמליך אשאב
ל' וחס' ו' הוא האשה אשר־הכיח יהוה לבן־
ג' אדני: מה אני טרם אכלה לדבר
כ"ל חס' כמ"ס אל־לבי והנה רבקה יצאת
וכדה על־שכמה ותרד העינה
ותשאב ואמר אליה השקיני נא:
ל' מ"ל וכ' חס' מו ותמהר ותורד כדה מעליה
ד' ותאמר שתה וגם־גמליך אשקה
ל' ואשת וגם הגמלים השקתה:
מז ואשאל אתה ואמר בת־מי
את ותאמר בת־בתואל בן־נחור
ס' חס' אשר ילדה־לו מלכה ואשם
הנזם על־אפה והצמידים על־
ל' ידיה: מח ואקד ואשתחוה ליהוה
ל' ואברך את־יהוה אלהי אדני
ת' אברהם אשר הנחני בדרך אמת
לקחת את־בת־אחי אדני לבנו:
ל' מט ועתה אם־ישכם עשים חסד
ואמת את־אדני הגידו לי ואם־
ל' לא הגידו לי ואפנה על־ימין
ד' פסו' ויען ויאמרו או על־שמאל: נ ויען לבן
ובתואל ויאמרו מיהוה יצא
ל' וא' יצא הדבר. חד מן י"א פתחי' הדבר לא נוכל דבר אליך רע או־
טוב: נא הנה־רבקה לפניך קח
ס'. י"ד ולך ותהי אשה לבן־אדניך
כאשר דבר יהוה: נב ויהי כאשר
שמע עבד אברהם את־דבריהם
וישתחו ארצה ליהוה: חמישי
י"ע מ"ל נג ויוצא העבד כלי־כסף וכלי
זהב ובגדים ויתן לרבקה
ב' חד חס' וחד מלא ומגדנת נתן לאחיה ולאמה:
נד ויאכלו וישתו הוא והאנשים
י"א וכל ד"ה דכו'. ט' מ"ל אשר־עמו וילינו ויקומו בבקר
ויאמר שלחני לאדני: נה ויאמר
הנערה ק' אחיה ואמה תשב הנער אתנו
ימים או עשור אחר תלך:
נו ויאמר אלהם אל־תאחרו אתי

אונקלוס

ואימר לה אשקיני: כען
זעיר מיא מקולתיך:
מד ותימר לי אף את אשתי
ואף לגמלך אמלי היא
אתתא דזמין יי לבר רבוני:
מה אנא עד לא שיציתי
למללא בלבי והא רבקה
נפקת וקולתה על כתפה
ונחתת לעינא ומלת
ואמרית לה אשקיני כען:
מו ואוחיאת ואחיתת
קולתה מנה ואמרת אשתי
ואף גמלך אשקי ושתיתי
ואף גמליא אשקיאת:
מז ושאלית יתה ואמרית
בת מן את ואמרת בת
בתואל בר נחור דילידת
ליה מלכה ושויתי קדשא
על אפה ושיריא על ידהא:
מח וכרעית וסגדית קדם
יי וברכית ית יי אלהיה
דרבוני אברהם דדברני
באורח קשוט למיסב ית
בת אחוהי דרבוני לבריה:
מט וכען אם איתיכון עבדין
טיבו וקשוט עם רבוני חוו
לי ואם לא חוו לי ואתפני
על ימינא או על שמאלא:
נ ואתיב לבן ובתואל ואמרו
מן קדם יי נפק פתגמא
לית אנחנא יכלין למללא
עמך ביש או טב: נא הא
רבקה קדמך דבר ואיזיל
ותהי אתתא לבר רבונך
כמא דמליל יי: נב והוה
כד שמע עבדא דאברהם
ית פתגמיהון וסגיד על
ארעא קדם יי: נג ואפיק
עבדא מנין דכסף ומנין
דדהב ולבושין ויהב
לרבקה ומגדנין יהב
לאחוהא ולאמה: נד ואכלו
ושתיאו הוא וגובריא די
עמיה ובתו וקמו בצפרא
ואמר שלחוני לות רבוני:
נה ואמר אחוהא ואמה
תתיב עולימתא עמנא
עידן בעידן או עסרא ירחין
בתר כן תיזיל: נו ואמר
להון לא תאחרון יתי ויי

רשי

ברמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקר' ברור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (איוב א) כי אמר איוב הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופי' שניהם ל' הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגומר והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשים. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם (ב"ר): (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא הי' רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה (כתובות נז): או עשור. י' חדשים וא"ת ימים

ממש

רמבן

אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך והם דברי דוד ורבים כן וענין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי צואריהם כי המנהג להוליכם קשורים או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח התפתחי מוסרי צוארך ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון ב"ר התיר זממיהם רבי הונא ורבי ירמיה שאל לר' חייא ב"ר אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר וכו' וזו שאלה לסתור פתוח הזמם כי אי אפשר שיהיה החסידות בביתו של רבי פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו וכאשר חמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו וכל שכן גמליו של אברהם אבינו והין לזממם כי לא יאונה לצדיק כל און:
וטעם והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה. כי בהיותו בביתו שמע את שמה או מתחילה הגידה לו שמה אע"פ שלא נזכר:

ושקם

השקיני נא מעט מים ב' דס' וסי' השקיני נא מעט מים מכדך. כי צמאתי: גם אתה ט' פסו' גם וגם וסי' כו' במסר' רבת': ואשם ה' חס' וכי' ואשם הנזם על אפה: ואשם את הלחות בארון. ואשם שם מקום לארון. ואשם דברי בפיך: ואשם השק על מתני. ז' פסו' באוריי' דאית בהון אם ואם במצעו' פסו' וסי' כו' במס' רבת': ויען ויאמרו ד' פסו' ויען ויאמרו וסי' ויען לבן ובתואל ויאמרו. ויען כל איש רע ובליעל. ויען כל העם ויאמרו טוב. ויבא משה ויספר לעם את כל דברי: רע י"א פתחין וסי' במס' רבת': ותהי י"ד רפין וסי' כו' במס' רבת': ומגדנת ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' ומגדנת נתן לאחיה ולאמה חס'. ומגדנות ליחזקיהו מל': ויקומו ט' מלאים תולדות אהרן וכדס על. ע"ג כט: ויען לבן. מועד קטן

ית עקידה שער ת: (מס' יצא הדבר. סוטה כא): ויאמר אחיה. כתובות נו: אחר תלך. נדרים לו:

בעל הטורים

ואשם הנזם חסר יוד לומר שלא נגע בבשרה מחמת צניעות: על ימין או על שמאל ר"ת בגימטריא ישמעאל או בגימטר' בעמון ומואב. אל תאחרו אותי וה' סופי תיבות לויה שלווהו:

ספורנו

ככה באתי אליכם לא להעדר נשים בארצנו. היא האשה אשר הוכיח. כאמרם ז"ל בת קול מכרזת ואומרת בת פלוני לפלוני: (מה) אני טרם אכלה לדבר. וזאת הוראה כי נכון הדבר מעם האלהים: (מט) אם ישכם עושים. שכדי להפיק רצון אדוני תבטלו רצונכם ותסכימו לשלוח את בתכם בארץ מרחק ולא תחושו לקמות בה קרובים בארצכם: ואמת. שתרצו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם וזה בהכנים אותה בבית אברהם: (נ) לא נוכל דבר אליך רע. לבטל גזרתו. או טוב. לקיים אותה כאלו היתה צריכה לקיום פלנו: (נא) קח ולך. גם בלתי רשותנו: כאשר דבר ה'. שגזר בת פלוני לפלוני שהרי נתן אות על רצונו בזה: (נה) ימים או עשור. שתתישב דעתה בהדרגה ללכת אל ארץ אחרת ולא יהיה זה לה פתאום כי ההשתנות הפתאומי

לא

רש"י

ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה : (נז) ונשאלה את פיה . מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך . מעצמי ואף אם אינכם רוצים : (ס) את היי לאלפי רבבה . את וזרעך תקבלי אותה ברכה שנא' לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' י"ר שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת : (סב) מבוא באר לחי רואי . שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב"ר) : יושב בארץ הנגב . קרוב לאותו באר שנא' ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנא' הנה בין קדש ובין ברד : (סג) לשוח . (ב"ר) לשון תפלה כמו (תהלים קב) ישפוך שיחו : (סד) ותרא את יצחק . ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר) : ותפול . השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד

תורה

נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃ נז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃ נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃ נט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ סד וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃ סה וַתֹּאמֶר אֶל־

ג' ומ"ע · לנערה ק' · ל' · ל'דס' ל'דס' · כ' · ג' כספ' חס' וה' מ"ל · ל' . ד' · ז' ופת' · ו' כחולם · ל' · ה' חסר את

אונקלוס

אַצְלַח אוֹרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיהָךְ לְוָת רִבּוֹנִי׃ נז וַאֲמָרוּ נִקְרֵי לְעוּלֶמְתָּא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אָמְרָה׃ נח וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ הֲתֵיזְלִי עִם גַּבְרָא הָדֵין וַאֲמַרַת אֵיזִיל׃ נט וְשַׁלַּחוּ יַת רִבְקָה אֲחַתְהוֹן וְיַת מֵנִקְתַּהּ וְיַת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיַת גֻּבְרוֹהִי׃ ס וּבָרִיכוּ יַת רִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ אֲחָתַנָא אַתְּ הֲוִי לְאַלְפִין וּלְרִבְוָן וְיֵירְתוּן בְּנַיְכִי יַת קִרְוֵי סָנְאֵיהוֹן׃ סא וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵימְתָהָא וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזַלַת בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יַת רִבְקָה וַאֲזַל׃ סב וְיִצְחָק אֲתָא בְּמֵתוֹהִי מִבֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ וְהוּא יָתֵיב בְּאַרַע דָּרוֹמָא׃ סג וּנְפַק יִצְחָק לְצַלָּאָה בְּחַקְלָא לְמִפְנֵי רַמְשָׁא וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא גַמְלַיָּא אָתַן׃ סד וּזְקַפַת רִבְקָה יַת עֵינָהָא וַחֲזַת יַת יִצְחָק וְאִתְרְכִינַת מֵעַל גַּמְלָא׃ סה וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מָאן

אבן עזרא

לבן ובתואל : (נט) מנקתה . בימים הקדמונים : (סא) ותרכבנה על הגמלים . שהביא העבד : וילך . פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפת"ח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגות וכן כל ויאמר . וטעם ויקח העבד את רבקה וילך הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק : (סב) בא מבוא . שם מקו' יקרא בב' שמו' וי"א בא מבא מבפנים וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי : והוא יושב . כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל : (סג) לשוח . ללכת בין השיחים : לפנות ערב . קרוב מביאת השמש וההפך לפנות בקר ובפרשה כי תצא אבארנו באר היטיב . (סד) וטעם ותפל מעל הגמל . ברצונ' כמו ויפל על פניו והפסוק הבא

מסורת

וסי' בשופטים סי' ב': שלחני ב' א' מלא וא' חס' שלחני לאדני חס'. שלחוני ואלכה לאדני מל': ויאמרו אליה ב' דסמיכי וסי' ויאמרו אליה התלכי עם האיש . ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך : אחתנו ג' בספר' ב' חס' וא' מ"ל וסי' אחתנו את היי לאלפי. לתת את אחתנו . הכזונה יעשה את אחותנו מ"ל : רבבה ד' וסי' ויברכו את רבקה . איכה ירדף אחד אלף . ורדפו מכם חמשה מאה . רבבה כצמח השדה. וחד ורבבה מימינך : ויצחק ה' וסי' ויצחק בא מבוא . ויצחק בן ששים . אשר גר שם אברהם ויצחק . אשר התהלכו. המלאך הגואל: מבוא ו' ה' מ"ל וא' חס' וסי' ויצחק בא מבוא . אשר מנעך ה' מבוא בדמים. כלתני היום הזה מבוא בדמים . וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה . דמלכים חס'. סגר כל בית מבוא . משא צר הלילו אניות תרשיש . דישעיה : וילך ז' ופתח וסי' ותקם רבקה ונערותיה. ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד . ויחר אף ה' בם וילך . ויקם וילך ויהונתן בא . ויקצף נעמן וילך . בשנתו את טעמו . כלה ענן וילך. וא' ויולך : יושב י"ז מלאים בתו' מבר פרשת ויחי :

תולדות אהרן ותקם רבקה. פסחים ג : ותלכנה אחרי . ברכות סא עירובין יח : ויצא יצחק . ברכות כו פסחים פח ע"ג ז (ברכות ז) :

בעל הטורים

עם האיש הזה ס"ת משה . הלך כדת משה וישראל : את היי . היי בגימט' כה כלומר תוכי למה שנא' כה יהיה זרעך : רבבה ד' במסורה היי לאלפי רבבה . ושנים יניסו רבבה . ומאה מכם רבבה ירדפו . רבבה כצמח השדה נתתיך . שאמרו לה שתהיה מאותם שנים יניסו רבבה ורבבה כצמח השדה : לשוח בשדה היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ואז מדמנה לו רבקה . והיינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב : לפנות ערב ב' במסורה לשוח בשדה לפנות ערב . והיה לפנות ערב ירחץ במים . רמז למה שאמרו חז"ל טובלים מן המנחה ולמעלה דמה שהא מנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף שהם נמי מנחה :

רמבן

(סא) ותקם רבקה ונערותיה . ספר הכתוב כי אחר שנתנו רשות שתלך רבקה ומניקתה ועבד אברהם ואנשיו קמה רבקה וקראה נערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש כי הוא מורה הדרך לפניהם : וטעם ויקח העבד את רבקה וילך . לספר בזריזותו כי אחרי צאתו מן העיר ותלכנה כל הנשים אחריו לקח העבד רבקה עמו לא תפרד ממנו ולשמרה בדרך מכל מכשול . ור"א אמר כי טעמו שהיה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד שבא יצחק ופגע בו :

(סב) בא מבוא באר לחי ראי . יאמר כי יצחק בא עתה מבא באר לחי ראי שבא מבאר לחי שבא שמה שאילו אמר בא מבאר לחי ראי היה נראה שהיה דר שם ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו . ויתכן בעבור היות מבוא מקור שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם וכן ת"א אתא ממיתוהי ועל דעתו הוא באר שבע שתרגם בין קדש ובין שור ובין קדש ובין ברד רקם וחגרא ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם ראוי לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת אשר היתה בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה והלכו כלם יחדו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו :

(סד) ותרא את יצחק . לשון רש"י ראתה אותו הדור ונתביישה ממנו ור"א פי' כי הפסוק האחרון מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד ורבים בתורה כן על דעתו ובאמת שימצאו מהם אבל בכאן איננו נכון שיצטרך לערב שתי המקראות . ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדוני ותפול מעל הגמל ותקח הצעיף ותתכס מדעתי בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירע הדרך והלך בשדה לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקראת לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע :

ותפול מעל הגמל . לשון רש"י השמיטה עצמה לארץ כתרגום ואתרכינת כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וירד וארכין ודומה לו כי יחול לא יוטל

ספורנו

לא יסבלהו הטבע: (נז) ונשאלה את פיה . אם יסבול דעתה ללכת מתה עמך : (ס) את היי . היי מוכה לבעלך בדרכי טובך באופן שאת בלבד ולא אשה אחרת תהיי לאלפי רבבה : וירש זרעך כמו שנשבע האל ית' לזרעו של אברהם : (סא) ויקח העבד את רבקה מיד שלוחי האב שמסרו לשלוחי הבעל ובהיותה אז נשואה לגמרי היתה גברת והיה האיש אז עבד לה : (סב) בא מבא באר לחי ראי . להתפלל במקום שבו נשמעה תפלת שפחתו וקודם שהתפלל כבר נשלם ענינו בחרן וקרבה אשתו לבא על דרך טרם יקראו ואני אענה : והוא יושב בארץ הנגב . אמנם ויצחק היה יושב בדרומו של באר לחי ראי ולא הלך שם אז לקבוע דירתו : (סג) ויצא יצחק לשוח . נטה מן הדרך על דעת לשפוך שיחו לפני ה' בשדה שלא יפסיקוהו עוברי דרכים אף על פי שכבר התפלל בבאר לחי ראי וקודם שהתפלל נענה על דרך מן היום אשר נתת אל לבך להתענות נשמעו דבריך : והנה גמלים באים . ובצאתו לשוח היה דרכו לקראתם כאמרו ההולך בשדה לקראתנו וזה כי בשובו מבאר לחי ראי לביתו היה דרכו מן הצפון לדרום והבאים לבית אברהם היה דרכם מן המזרח למערב לפיכך בנטותו מדרכו שהוא מן הצפון אל הדרום והלך בצד מזרח אל דרך הגמלים הבאים מארץ בני קדם הסבה רבקה שהיה הולך לקראתה : (סד) ותפול מעל הגמל . הכניעה ראשה בהיותה על הגמל לכבוד יצחק כמו ויפול מעל

הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ
בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד
הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃
סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ
יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח
אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה
וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי
אִמּוֹ׃ פ ששי
כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה
וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־
מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃
ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן
וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם
וּלְאֻמִּים׃ ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר
וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה
בְּנֵי קְטוּרָה׃ ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי
הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן

גַּבְרָא דֵּיכִי דִּמְהַלֵּךְ בְּחַקְלָא
לְקַדָּמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא
הוּא רִבּוֹנִי וּנְסֵיבַת עֵיפָא
וְאִתְכַּסִּיאַת׃ סו וְאִשְׁתָּעִי
עַבְדָּא לְיִצְחָק יָת כָּל
פִּתְגָּמַיָּא דִּי עֲבַד׃ סז וְאַעֲלַהּ
יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא
וְהָא תַקְנִין עוּבָדָהָא כְּעוּבָדֵי
שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יָת
רִבְקָה וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ
וְרַחֲמַהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק
בָּתַר דְּמִיתַת אִמֵּיהּ׃
א וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב
אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה׃
ב וִילֵידַת לֵיהּ יָת זִמְרָן וְיָת
יָקְשָׁן וְיָת מְדָן וְיָת מִדְיָן וְיָת
יִשְׁבָּק וְיָת שׁוּחַ׃ ג וְיָקְשָׁן
אוֹלִיד יָת שְׁבָא וְיָת דְּדָן וּבְנֵי
דְדָן הֲווֹ לְמַשִּׁירִין וְלִשְׁכוּנִין
וּלְנַגְוָן׃ ד וּבְנֵי מִדְיָן
עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע
וְאֶלְדָּעָה כָּל אִלֵּין בְּנֵי
קְטוּרָה׃ ה וִיהַב אַבְרָהָם יָת
כָּל דִּי לֵיהּ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי
לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב

אבן עזרא

הבא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד: (סה) ותתכס. מבנין התפעל התי"ו הראשון לנקבה שאיננה נמצאה והשני להתפעל: (סז) האהלה שרה אמו. דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הנבואה עודד הנביא כמאך אלהים: (א) קטורה. איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם ופי' פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פילגשים נשים: (ג) אשורים. יש אומרים כי אשורים שהיו יודעי' הדרכים: ולטושים. צופים מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר

הלזה ב' וסי' מי האיש הלזה. הנה בעל החלומות הלזה: את כל הדברים י"ג חס' האלה וסי' כו' במס' רבתא: ויבאה ב' חס' בספ' וסי' ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו: האהלה ח' וסי' בשופטים סימן ד': ויאהבה ב' וחס' וסי' ותהי לו לאשה ויאהבה. ויאהבה אמנון: וינחם ב' בטעמא מלרע וסי' וינחם יצחק. וינחם כרב חסדיו: ו' פסוק דאית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסי' כו' במס' רבת': אשורם ג' בג' ליש' וכל חד וחד לית דכוו' וסי' ויקשן ילד את שבא ואת דדן. ואהי להם כמו שחל. עתה סבבוני: חנך ג' חס' בליש' וסי' ובני מדין עיפה: חנך משפחת החנכי. חנך לנער על פי דרכו: הפילגשים ב' מלאי' דמלאים וסי' ולבני הפילגשים אשר לאברהם. שומר הפילגשים.

תולדות אהרן ותאמר אל. ספר הזוהר פ' פקודי: מי האיש הלזה. (סנהדרין כז): ויביאה יצחק. בבא קמא צב: ויוסף אברהם. בבא קמא שם זבחים סב: ויתן אברהם. סנהדרין נא: ולבני הפילגשים. סנהדרין שם:

רש"י

עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו (תהלים לז) כי יפול לא יוטל כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. ל' ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: (סו) ויספר העבד. (ב"ר) גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמ' שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו (בראשית רבה): אחרי אמו. דרך ארץ כ"ז שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמת' הוא מתנחם באשתו: (א) קטורה. (ב"ר) זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורים ולטושים. שם ראשי אומות (ב"ר). ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא (שפירש למשירין לשון מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף והוסיפה אל"ף בראשם כמו אומת אנך שהוא מן נכה רגלים וכמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת ולטושים הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר (שמואל א' ל') והנה הם נטושי' על פני השדה שכן למ"ד ונו"ן מתחלפו' זו בזו): (ה) ויתן אברהם וגו'. (ב"ר) א"ר נחמיה ברכ' דיאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרו ליצחק: (ו) הפילגשים. (ב"ר) חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא

בעה"ט ויבאה ד' במסו' בפרשת בראשית. וכתוב חס' ועולה כ"ד מלמד שקשטה בכ"ד קשוטי'. האהלה. ח' במס'. רמז שבשמונה מקומות שרתה שכינה. משכן. גלגל. שילה. נב. גבעון. בית ראשון. בית שני. לע"ל. והוא יושב בארץ הנגב. וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה. רמז למה שאמרו סרוגה שיתכים ידרים: ויאהבה שנים. ותהי לו לאשה ויאהבה. אהבה אמנון התם היתה אהבה התלויה בדבר על כן בטלה אבל הכא אינה תלויה בדבר על כן לא בטלה: וינחם ב' וינחם יצחק וינחם כרוב חסדיו וינחם יצחק למה כרוב חסדיו פי' שהיתה צדקת וחסידה: ותהי לו לאשה ויסף אברהם דרך ארץ שמי שמתה אשתו וכניתה לו בנים ישאם קודם שישא אחרת. ד"א זהו שאמרו שתין תכלי מטו לבבא דקל תבריה שמע ואיהו לא אכיל.

ספורנו

מעל המרכבה לקראתו דנעמן: ותתכס. כי יראה מהביט על דרך ויסתר משה פניו: (סז) וינחם יצחק אחרי אמו. כי עד הנה לא קבל עליה תנחומין לחביבותה: (ב) ותלד לו את זמרן. גדלה אותם בביתו על דרך חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל שגדלה אותם שלא היו בניה כלל כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים: (ו) נתן אברהם מתנות. לא בלשון ירושה כלל כדי

רמבן

יוטל אם יטה לארץ לא יגיע לקרקע ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ שאם כן הנה היא נופלת מעל הגמל ממש לא מוטה מעליו וכן כל ל' הרכנה הטיה לצד אחד בלבד אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו הטת עצמה לצד אחד להסב פניה ממנו וכמוהו לדעתי ויראה נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום שאין ענינו רק שהשפיל עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאול לו בשלום וכן אמר כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך או יהיה אבל אונקלוס מעל הגמל כמו על הגמל וכן מעל שמים חסדך וכזו המ"ם לא יהיה מגם עול ימים וזקן וכן המים אשר מעל לרקיע ועל דרך הפשט הוא כמו והנה עם הולכים בדרך מאחריו וכן רבים:

(סז) **ויביאה** יצחק האהלה שרה אמו. חסר הנסמך וכמוהו רבים וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטו אהלה כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל ההוא לכבודה ושם לקחה וזה טעם ויאהבה וינחם ירמוז שהיה מצטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו ואונקלוס פי' ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו ולכן הזכיר האהבה כי מפני צדקתה וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצוייה בעיסה:

(ג) **אשורים** ולטושים ולאומים. לשון רש"י שהם ראשי אומות ותרגומו של אונקלוס אין ליישבו עם לשון המקרא ולי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר אורחת ישמעאלים עשאו מלשון באשורו אחזה רגלי לא תמעד אשוריו וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום ההוא ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה ונשכה ויפקדו אנשים ביום ההוא על הנשכות ומזה חרב נטושה כמו לטושה ואמר בלאומים ולנגון בלשון איים ומלת היו עוררה אותנו בזה שהיה ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ובב"ר רבי שמואל ב"ר נחמן אמר אע"ג דאנן מתרגמינן ואמרין תגרין ולפדין וראשי אומים כלם ראשי אומות הן והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושים אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע פניהם פני להבים בוערים כלפידים מן ללטוש את מחרשתו ואת אתו ילטוש עיניו לי ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע"פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכך הדבר:

(ו) **ולבני** הפלגשים אשר לאברהם. על דרך הפשט בעבור שנא' לו כי ביצחק יקרא לך זרע לא בזרע אחר היו כל נשיו אלה פלגשים לא היו נחשבות לנשים שאין זרען כיורשיו כי הגר שפחת שרה פלגשו היתה אבל קטורה לאשה לקח לו ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפלגש לא הי' אומר

רש"י

היא הגר היא קטורה. נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה. כדאמרינן (בסנהדרין דף כא) בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו שם טומאה מסר להם (סנהדרין צא) ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. (ב"ר) מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים (סוטה יד) ד"א אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתייר' לברך את יצחק מפני שצפ' את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: (יג) בשמותם לתולדותם. סדר לידתן זה אחר זה: בחצריהם. כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורנו:
ואלה

אבן עזרא

תאר שם: (מתנות. ממון נתן להם: קדמה. פי' אל ארץ קדם וכן חסר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר וקדם מזרח ארץ ישראל וי"א אל מקום בן ישמעאל והראשון נכון: (ח) מלת ויגוע. צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב כלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע: ופי' וימת אברהם שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו. יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מתעסק עם הגוף הוא כחלק נפרד ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומרי' כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאילו יתחבר אליה' וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום:
ובטירותם

מקרא

אברהם מתנת וישלחם מעל
יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל־
ארץ קדם: ז ואלה ימי שני־חיי
אברהם אשר־חי מאת שנה
ושבעים שנה וחמש שנים:
ח ויגוע וימת אברהם בשיבה
טובה זקן ושבע ויאסף אל־עמיו:
ט ויקברו אתו יצחק וישמעאל
בניו אל־מערת המכפלה אל־
שדה עפרן בן־צחר החתי אשר
על־פני ממרא: י השדה אשר־
קנה אברהם מאת בני־חת שמה
קבר אברהם ושרה אשתו: יא ויהי
אחרי מות אברהם ויברך אלהים
את־יצחק בנו וישב יצחק עם־
באר לחי ראי: שביעי פ
יב ואלה תלדת ישמעאל בן־
אברהם אשר ילדה הגר המצרית
שפחת שרה לאברהם: יג ואלה
שמות בני ישמעאל בשמתם
לתולדתם בכר ישמעאל נבית
וקדר ואדבאל ומבשם:
יד ומשמע ודומה ומשא: טו חדד
ותימא יטור נפיש וקדמה:

כ' חס' ושונה ח' · י"ז ר"פ · ס' מלעיל וכ' מלרע · ד' חס' · ל' . ל' וחד ולברכה ופרה זקנים . ד' · ו' כחולם · ל' חס' דחס' · ז' חס' כתי' ל' חס' · ג' · ל' וחד משמע ודומה והוא חד מן י"ד פסו' כתי' מן ג' מלך

תרגום אונקלוס

אברהם מתנן ושלחינון מעל
יצחק בריה בעוד דהוא קים
קידומא לארע מדינחא:
ז ואלין יומי שני חיי אברהם
דחיא מאה ושבעין וחמש
שנין: ח ואתנגיד ומית
אברהם בסיבו טבא סיב
ושבע יומין ואתכניש
לעמיה: ט וקברו יתיה יצחק
וישמעאל בנוהי במערת
כפלתא בחקל עפרון בר
צוחר חתאה די על אפי
ממרא: י חקלא די זבן
אברהם מן בני חתאה תמן
אתקבר אברהם ושרה
אתתיה: יא והוה בתר
דמית אברהם ובריך יי ית
יצחק בריה ויתיב יצחק עם
בירא דמלאך קימא אתחזי
עלה: יב ואלין תולדת
ישמעאל בר אברהם די
ילידת הגר מצריתא אמתא
דשרה לאברהם: יג ואלין
שמהת בני ישמעאל
בשמהתהון לתולדתהון
בוכרא דישמעאל נביות
וקדר ואדבאל ומבשם:
יד ומשמע ודומה ומשא:
טו חדד ותימא יטור נפיש

תולדות אהרן ואלה ימי שני. עקרים מד פ ל: ויקברו אותו. עקרים יב: השדה אשר. קדושין כ': ויהי אחרי מות. קדושין יד:

דאסתר: מתנת ב' חס' וסי' ולבני הפילגשים. ושנא מתנות יחיה: וישלח' ח' וסי' ביהושע סימן כ"ב: ואלה י"ז ר"פ בתורה וסי' במס' רבת': ושבע ב' וסי' זקן. ושבע ילין בל יפקד רע: ויאסף ה' מלעיל וסי' אברהם. ישמעאל. יצחק. יעקב. אהרן: ושרה ג' וסי' ושרה שמעת. ואברהם ושרה זקנים. שמה קבר אברהם: ויהי אחרי מות ד'. אברהם. משה. יהושע. שאול: בכר ז' חסרי' בתו' מסר פרשת ויגש: וקדר ג' וסי' וקדר ואדבאל ומבשם. וחברו דד"ה. וקדר שלחו והתבננו: ותימא. ה' בליש' ד' מלאים וחד חס' וסי' חדד ותימא יטור. וחברו דד"ה. יושבי ארץ תימא. ואעברך. הביטו

רמבן

ויקח אשה ושמה קטורה רק תקרא פלגש בכתוב מפני הטעם שפי' ובדברי הימים כתיב ובני קטורה פלגש אברהם והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען וא"ת שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והמצרי בארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקנר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן ואולי תקרא פלגש בעבור היותה שפחה ממשפחת העבדים ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה כי אין דרך הכתוב להזכיר באמהות רק שמן כענין בזלפה ובלהה. ורש"י כתב נשים בכתובה פלגשים שלא בכתובה כדאמר בנשים ופלגשים דדוד בסנהדרין ואין הדבר כן כי לא תקרא פלגש אלא כשהיא בלא קדושין כי הכתובה מדברי סופרים והגירסא בסנהדרין פלגש בלא כתובה וקדושין אבל אפשר שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב לכן מהר ומתן ואשר רצונה שתהיה להם פלגש וישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום ועל דעת רבותינו שהיא הגר הנה היא פלגש ודאי:

(ח) זקן ושבע. שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים ששבעה נפשו בימים ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים ועושר וכבוד והוא ספור חסדי השם בצדיקים ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות כענין שנאמר בהם תאות לבו נתת לו ולא כמו שנאמר בשאר האנשים אוהב כסף לא ישבע כסף ואמרו בו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים השיגה ידו למאתים מתאוה לעשותו ארבע מאות שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובב"ר אמרו הקב"ה מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם ישנים נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר ושבע במראה הזו:

(ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. לשון רש"י כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה:

(יא) וישב יצחק עם באר לחי ראי. קרוב אל המקום ההוא או בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר:

ספורנו

כדי שיהיו דבריו קיימי': בעודנו חי. ולא רצה לסמוך על דייתיקי ומיי הגואות: (ח) ושבע. מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו: ויאסף אל עמיו. נאסף אל צרור החיי' לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומים אליו ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כלם זוכים לחיי עולם כמאמרם ז"ל (שבת פרק שואל) וכל אחד נכוה מחופתו של חבירו:

אבן עזרא

(טז) ובטירותם. ארמונים כמו טירת כסף: לאמותם. בשורק מגזרת אומים ואומות ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד לגוייהם ואיננו כלמ"ד בלאומים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ והטעם שהוא בלמ"ד ובחסרונו שוה והם שני שרשים: (יח) על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל וזה מעט רחוק בעבור שאחיו במזרח ומצרים ואשור למערב לא"י ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אביו אחר שנפל כי לא ידענו סבת מותו:

רש"י

(יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (ורש"י הביאו סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי': (יח) נפל. שכן. כמו מדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

טז אלה הם בני ישמעאל ואלה
שמתם בחצריהם ובטירתם
שנים־עשר נשיאם לאמתם:
יז ואלה שני חיי ישמעאל מאת
שנה ושלשים שנה ושבע שנים
ויגוע וימת ויאסף אל־עמיו:
יח וישכנו מחוילה עד־שור אשר
על־פני מצרים באכה אשורה
על־פני כל־אחיו נפל: פ

ק"ה יהויד"ע סימן

קדמה: טז אלין אינון בני
ישמעאל ואלין שמהתהון
בפצחיהון ובכרכיהון תרין
עשר רברבין לאומיהון:
יז ואלין שני חיי ישמעאל
מאה ותלתין ושבע שנין
ואתנגיד ומית ואתכניש
לעמיה: יח ושרו מחוילה
עד חגרא דעל אפי מצרים
מטי לאתור על אפי כל
אחוהי שרא:

ד' כ"כ כתו' ל' וחד נאמא' יאמר. כמלפני'. ו' כת' ס'

בעל הטורים

על פני כל אחיו. וסמיך ליה אלה תולדות יצחק. לומר כשיפול ישמעאל אתגביה בימים אז יצמח בן דוד שבא מתולדות יצחק:

ארחות תמא. בתר' חס': באכה ו' מסר בפרשת נח: אשורה ו' בקמץ וסי' וישכנו מחוילה עד שור. בימי פקח מלך ישראל. בת תגלת פלאסר. ויגל מלך אשור את ישראל. עד אשר הסיר ה' את ישראל. בשנה התשיעיר להושע לכר מלך. מסילת ממצרים אשורה:

רמבן

(יז) ואלה שני חיי ישמעאל. הקדים בדרך הפשט כי הכתוב יספר בבני הצדיקים תולדותם ומספר חייהם להודיע כי זרע צדיקים יבורך ולא ספר ימי עשו כי היה יותר מיעקב וכבר נשלם הספור במות יעקב ולא רצה להזור אלה חיי עשו שכבר הזכיר תולדותיו במקום הראוי להם ובמדרש רבותינו בספור ימי ישמעאל טעמים רבים והנכון שבהם שהיה צדיק בעל תשובה וספר בו כדרך הצדיקים:

ויגוע. לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמרא הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וכל האדם אשר בארץ יגוע ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן טונתם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאוב ובלא יסורין ואין זכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו וכן והוא איש אחד לא גוע בעונו שלא המית אותו עונו פתאום אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון המיתה כמלת ויאסף או וימת תרמוז למיתת הצדיקים ולשון בראשית רבה ויגוע וימת אברהם א"ר יהודה בר אלעי החסידים הראשונים היו מתיסרין בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחולי ממרק רבי יהודה אומר כל מי שנאמרה בו גויעה מת בחולי מעים ושם אמרו וכל אשר בארץ יגוע יצמוק ויראה שמלת גויעה אצלם המק בשרו והוא עומד על רגליו וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן ואתנגיד והוא העלוף כלשון אתנגיד והתפח יטל ישלם חמשה נגידים ונאמר כן במבול כמו שאמר וימח את כל היקום ונאמר ויגוע וימת כגבר יחלש וימות והוא מדה בצדיקים:

כלי יקר

פרשת חיי שרה

ויהיו חיי שרה מאה שנה וגו'. באברהם נאמר אלה שני חיי אברהם אשר חי הוסיף לומר אשר חי כי היה איש חי רב פעלים בידיעת ה' כל ימי חייו כי בן ג' שנים הכיר בוראו מה שאין כן בישמעאל שעשה תשובה בזקנותו בימים ובשרה לא נאמר אשר חיתה כי האשה יש לה צער לידה והריון ורשות בעלה עליה ואין כל ימיה נקראו חיים. וי"א שאברהם לא חיה כל ימיו הקצובים לו שהרי חסרו מן ימיו חמש שנים כדי שלא יראה את עשו יוצא לתרבות רעה לכך נאמר אשר חי כי אלו השנים היה חי מכלל שיש עוד ימים אחרים שהיו ראוין אליו כפי טבעו ולא היה חי בהם לפי שנתקצרו ימיו כאמור. ומה שנאמר במספר גדול שנה שנה לשון יחיד מאה שנה ועשרים שנה ובמספר קטן שנים ושבע שנים לפי שהחסידים אע"פ שכל ימיהם שלימי' מ"מ יותר הם קונין שלימות בשנים האחרונים הקרובים לשערי מות מבימים הקודמים הן מצד שזקני ת"ח מוסיפין חכמה הן מצד שאז הם הולכים ומתקרבים ביותר אל האור הנצחי על כן כל השנים הקודמים הם נחשבים לשנה אחת בערך השנים האחרונים לפי מצד ריבוי השלימות שנקנה בהם גם השנים דומות למרובות לכך נאמר לשון זה גם באברהם ויצחק ואצל ישמעאל אתי שפיר יותר מכולם כי עשה תשובה סוף ימיו. ד"א לפי שימים האחרונים הם ימי צער כמ"ש והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ על כן נקראו שנים האחרונים לשון רבים לפי שהם ימי צער אבל השנים הראשונים נמשלו לימים אחדים באהבתו אותם:

ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון. בילקוט מסיק שהיה למקום זה ארבע שמות ואלו הן. אשכול. ממרא. קרית ארבע. חברון. ואמרתי ליתן טוב טעם ודעת על ד' שמות אלו לפי שמקום זה הוקצה לקברות על כן נקרא בד' שמות המורים על ארבע דרכיה שהמיתה מצויה בהם. כי יש מיתה שהאדם מת בחטאו כמ"ש כי בחטאו מת. ויש מיתה בעון אחרים כמו הבנים הנתפסים בעון אביהם ולדיק הנתפס בעון הדור. ויש אשר בלי עון ירצון מן העולם מצד המיתה הטבעית ופירוד ד' יסודות כי זה דבר טבעי שכל מורכב סופו להפרד. ויש מיתת נשיקה והוא מיתת הצדיקים שמתים בנשיקה והוא לשון חבור ועניינו כאשר תעלה מחשבת' ונשמתם ותדבק למעלה בשכל הפועל כיון שעלה שוב לא ירד כי שאר נשמתו מחוברת שמה. וכנגדם באו ד' שמות אלו ההולכים על מיני מיתה אלו. ממרא כנגד המת בחטאו מלשון ממרים הייתם עם ה' ומלשון זקן ממרא. אשכול כנגד המת בעון אחרים הנענשין שכולים ממנו כי הקובר בניו קרוי שכול כמו שנאמר למה אשכל שניכם יום אחד כי זה התועה ורב מרי השאר שכול ויחידי מן זה אשר הומת בעונו על כן קראו למקום ההוא אשכול על אודות השכול אשר נורשו מן העולם בעונו של זה. קרית ארבע על שם המיתה הטבעית פירוד ד' יסודות כי האדם עיר קטנה וקרית ארבע. חברון על שם החיבור ומיתת נשיקה. ומיתת צדקת שרה לא היתה מצד שני מינים הראשונים שיש בהם צד עון אלא מצד שני המינים אשר בלי עון ירוצון לכך נאמר ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון לא הזכיר כי אם שני שמות אלו לפי שמיתתה היתה ממינים דהיינו על ידי פירוד ארבע יסודות ובנשיקה וחיבור כאמור:

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה. מלת לשרה הכניס בין הדבקים כי היה לו לומר לספוד ולבכותה לשרה גם כולו מיותר כי היה לו לומר לסופדה ולבכותה גם בכל מקום הבכי קודם להספד וכאן מחולפת השיטה כי בכל מקום ג' לבכי ז' להספד. ונראה לפי שבכל מת האבל הולך ומתמעט כי ברבות הימים הכל נשכח. אמנם צדקת זו בכל יום ויום הרגישו ביותר בהעדר שלה מצד העדר תורתה ומעשיה הטובים שנאבדו לדורה על כן הקדים ההספד לבכי. ועוד אמרו רז"ל כל מי שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בית המקדש בימיו כו' על כן מתחלה בא לספוד לשרה בעבורה אבל לא בכה עליה כי ידע שעלתה לה למרום למקום יקר ונכבד מאשר היתה בו בארץ מאפליה א ואח"כ בכה על בהמ"ק שנחרב בימיו כי גם מלאכי שלום מר יבכיון על חורבנו וכן דרשו עליו פסוק ודמוע תדמע עיני וגו' וע"כ הפסיק במלת לשר' לפי שהבכי היה על שנדמה לו כאילו נחרב המקדש בימיו אשר היה גבהו מאה אמה על כן בא הרמז בכ"ף קטנה עולה ק' ור"ל כאילו נתמעטו אותן מאה אמה ונעשו קטנים וזה רמז יקר. ובגמרא דסנהדרין איבעי להו הספדא יקרא דחיי או דמותא ומסקנא שהספד' יקרא דמותא לכך נאמר לספוד לשרה להורות שההספד יקרא דידה הוא ד"א הזכיר לשרה לומר לך שעל עצמותה לא הספיד כי ידע שרק הערב שמשה היה בעוה"ז אבל אוכלת היא בתרומ' פרי מעשיה לעולם הבא רק על שמה הספיד כי היתה שרה על כל העולם בחכמתה ואוי לדורה שאבדו שררה זו מצד חכמת' ומעשי' אבל לבכותה בכה בכי קטן מצד שצדקת היתה והיא' מסתפקת במלא כף נחת קטנה על כן הם אוכלים בעוה"ז ונוחלין העולם הבא ולפיכך אין בכלל עונש כף הקלע כמ"ש והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע דהיינו בגיהנם. ד"א פרמז בכ"ף קטנה שמחה בעמיו של נחם אשר גרם מיתה לאדם שנגברא מקצה השמים עד קצהו ובחטא הנחש נתמעט והעמידו על מאה אמה שנאמר ותשת עלי כפכה כ"ף היינו מאה. ולפי שנתמעט והועמד על מספר כ"ף מאז נחלט כחו ונעשה מוכן למיתה:

וישקל אברהם לעפרן. חסר וי"ו כתב בעל הטורים לפי שהיה רע עין ונשקל ממנו וי"ו שלם למספר ר"ע עי"ן. וטעמו של דבר לפי שאמרו רז"ל בל

שעין

הנותן שרופה לעני מתברך בשם ברכות ה' וכל מי שרעה עינו באחיו האביון ואינו נותן לו כלום אינו מתברך בשם ברכות אלו על כן חסרה וי"ו דעשרך כי מצד שהיה רע עין חסרו ממנו ששה ברכות אלו. ורז"ל אמרו אין נותנין כוס של ברכה כי אם לטוב עין שנא' טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך ומכל מקום מר"זה שניהם אמת ר"ל הקרי והכתיב כי מי שהוא טוב עין מברך לאחרים בעין יפה על כן יבורך גם הוא בשש ברכות כהוראת וי"ו של יבורך כי הוא כתיב מלא. ותדע עוד כי רע עין עולה למספר ד' מאות ע"כ מצינו בארבע מקומות מספר ד' מאות אצל בעל עין רע. א' בעפרן שהיה רע עין על כן לקח ד' מאות שקל כסף. ב' אצל אחי יוסף שהיה עינם רעה באחיהם יוסף הצדיק ונתקנאו בו עבור כתונת הפסים שעליו עי"כ נתגלגל הדבר וירדו למצרים והיו ד' מאות שנה בגירות ועינוי ועבדות. ג' אצל עשו שרעה עינו באחיו יעקב ונתקנא בו על הברכות אשר ברכו אביו כי על כן אמר יעקב וריוח תשימו בין עדר לעדר כדי למלאות עיניו של אותו רשע על כן בא עשו וארבע מאות איש עמו. ד' נבל הכרמלי היה איש כילי ורע עין כנודע על כן בא עליו דוד עם ת' איש לשלם לו כמדתו:

ואברהם זקן בא בימים. הרבה מפרשים תמהו הלא כבר נאמר ואברהם ושרה זקנים באים בימים והיה כמו ל"ז שנה בין שני זמנים אלו ובב"ר מסיק שהחזיר הקב"ה את שניהם לימי נערותן ותירוץ זה מספיק אך שאין לו סמך מן המקרא. וי"א באים מורה על הזמן ההוא כי אע"ל באו אלא שאז היו באים והולכים בימים אבל כאן נאמר בא משמע שכבר בא בימים וזה דקדוק נכון. וכפי הפשט נוכל לומר שטובי' השנים מן האחד והשני המסולם לא במהרה ימצא וזה כי האשה הטובה מוספת לבעל' חיים כמו שאמר ראה חיים עם האשה. והבן החוב מוסיף ג"כ חיים לאביו כי כל המעמיד בן צדיק כאלו לא מת ק"ו בחייו לפיכך מן לידת יצחק עד מיתת שרה היה הטוב מסולם כי נתוספה לאברהם מצד האשה ומצד בנו יצחק. ובכל הימים הללו היה עומד במעמד אחד לא נתוספה בו תולשה כמנהג הזקנים כי היו לו ימי שמחה וברכה אבל קודם לידת יצחק לא היה לו שמחה כי אם מאשתו ואחר מיתת שרה לא היה לו שמחה כי אם בבנו על כן היו שני גבולים אלו שוים כמו שהיה סמוך ללידת יצחק כך נעשה אחר מיתה שרה לפיכך נאמר לשון אחד על ב' זמנים אלו אעפ"י שהיה מרחק רב ביניהם לפיכך היה מהדר תיכף להשיאו אשה כי חשב אולי אשתו תמלא מקומה של שרה ויהיה שמח בה כמו באשתו ממש וכן היה שעד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמש' של רבקה ונעשית דוגמת שרה ממש כמו שפירש"י בסמוך ויביאה האהלה שרה אמו והרי היא אמו כו' וזהו קשור נכון בסמיכות פסוק זה אל הזיווג של יצחק. ומ"ש בא בימים. כי לפי הנראה יצא מן הימים מבעי' לי' אלא לפי שהמדה ברשעים שימי הילדות הם להם ימי אור ויום בהיר כי טובים המה להם אל התענוגים הגופניים כי זה כל עיקר תכליתם וימי הזקנה הם אצלם לילה ולא יום כי העולם חשך בעדם יען כי לא יטעמו עוד מן הדבש אשר בקצה המטה ועל כן הימים הראשונים טובים להם מאלה וכאילו יצאו מימים אל הלילות. אבל בצדיקים מוחלפת השיטה שבאים מן הלילות אל הימים כי ימי הזקנה טובים להם אל קניית החכמה ועל דרך שנ' אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על אלה כי האומר כן אינו מקפיד על החכמה לכך נאמר בצדיקים בא בימים לזקנתם. וי"א לכך הזכיר בא בימים להורות שלא מחמת נער קפצה עליו זקנה כי אם מחמת שבא בימים שהרי ברכו ה' בכל ולא היה לו שום נער ונוכל לומר שלכך קרא את אליעזר זקן ביתו שהיה זקן מצד שצרכי הבית היו מוטלים עליו. והודיע לנו הכתוב שמצד שהיה אברהם זקן לא היה בכחו שילך לבדו גם את יצחק לא רצה לשלוח כי אמר פן ימות פתאום ומי ישים ידו על עיניו:

המושל בכל אשר לו. כי ראה אותו נאמן בכל ביתו הוא על כן האמינו שלא יקח שוחד ויפיל לבנו אשה שאינה הגונה לו כי למה יקח מה שאינו ראוי לו שהלא הוא מושל בכל אשר לו. ונוכל לומר שמלת לו שב אל אליעזר לפי שכל מי שהוא לאום אחר המדת הממון הרי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו אבל הוא אינו שליט על ממונו כלל כמ"ש איש אשר נתן לו האלהים עשר וכבוד ונכסים וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו' והול"ל איש אשר נתן לו האלהים כי יתן להבא משמע וזה לפי שהפסוק מדבר במי שאינו שמח בחלקו והוא מצפה תמיד שיתן לו ה' עוד נוסף על מה שבידו כי תמיד אין לו די וזהו האיש אשר לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי. עינו רעה בשלו אמנם למעלה מן פסוק זה אמר גם כל אדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו זו מתת אלהים הוא הזכיר. נתן לשון עבר זה המסתפק ושמח בחלקו הוא האיש השליט ומושל בכל. אשר לו וזה לא יקח בודאי מה שאינו ראוי לו ומזה הצד האמינו לאליעזר כי ידע בו שהוא מושל על כל אשר לו ואין ממונו מושל בו על כן לא יכריחו הממון לעשות בעבורו מה שאינו ראוי ונכון זה פירוש יקר:

שים נא ידך תחת ירכי. השביעו במילה כי מצד המילה נעשה האדם גדור מעריות על כן אמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני כי הזימה ירופה אצלם מן חם אבי כנען כי יש אומרים שרבעו לנח לפיכך אין ראוי שיזדווג הנימול לבעלי הזימה כי מצד המילה ברך ה' את אברהם ומצד שרבע חם לנח קם לו בארור כנען ואין ברוך מדבק בארור. ומה שנאמר ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ לפי שאמרו רז"ל גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי לכך הזכיר בשבועת המילה אלהי השמים והארץ וטעמו של דבר הוא לפי שהמילה משלמת שם של שדי והטעם שם אשר הקב"ה לעולמו די כשהיו השמים והארץ

מתפשטין ומרחיבים והולכים כדאיתא פרק אין דורשין ובזה מיושב מה שאמרו לא נתקיימו שמים וארץ משמע אחר שנבראו לא היו יכולין להתקיים והפסוק אומר לא שמתי משמע לכתחלה אלא לפי שקאי על חקות שמים וארץ על החק הניתן להם שלא יתפשטו לאין תכלית וגער בהם הקב"ה בשם שדי כי בו אמר לעולמו די ואלמלא זה לא היו יכולין להתקיים אם היו מתפשטין לאין תכלית וכל זה בא מצד המילה המשלמת שם זה. אבל כשלקחני מבית אבי זהו קודם המילה היה אלהי השמים לבד כי לא היה שם של שדי מתפשט בתחתונים. וי"א שהקב"ה נקרא אלהי הארץ בא"י דווקא כי הדר בח"ל כו' וכמו שנאמר כי לא ידעו משפט אלהי הארץ לכך אמר של ח"ל ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי אבל כאן שעמד בארץ ישראל אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ:

לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו. וכי עדיין לא ידענו שהוא יושב בקרבו אלא שבא לתרץ בזה קושיא וזה כי מסתמא טוב שלא יתחתן בבנות הכנעני פן ילמד ממעשיהם כדרך שנאמר בתורה ולא תתחתן בם וגו' פן יסיר את בנך מאחרי וגו' וא"כ מה ירויח אם ישא אשה מבנות לבן ובתואל כי גם המה עובדי ע"ג כמו הכנעני על כן אמר אשר אנכי יושב בקרבו ואמר פן תשיב את בני שמה כי אמר פשיטא אם ישא בני אשה מבנות הכנעני מאחר שאנכי יושב בקרבו מסתמא גם בני יגור אצלם ואז יש לחוש פשיטא שמא ילמוד ממעשיהם ואם ישא מבנות לבן ובתואל וידור אצלם אז יש ג"כ לחוש שמא ילמוד ממעשיהם אבל כשישא אשה משם וידור כאן אז מכ"ש אין כאן בית מיחוש כי מן לבן ובתואל לא ילמוד שהרי לא ידור אצלם ומן הכנעני לא ילמוד כי לא יהיה לו התערבות עמהם ואדרבה ישנאו אותו על אשר לא רצה להתחתן בם. אמנם שתשא אחרת והוא שמטבע האבות נמשך גם לבנים וזה דווקא באותן עבירות הבאים מפאת החומר כאכילה וזימה וכילות וקנאה וכל המדות הרעות הנתלין בחומר נגעים אלו מתפשטים מהאבות לבנים ותולדותיהן כיוצא בהם אבל הע"ג דבר התלוי בשכלו של אדם אינו מתפשט מאבות לבנים כי ג' שותפין באדם החומר בא מן אב ואם לפיכך כל מעשה אבות התלוין בחומר ירשו בנים. אבל האמונה היא תלויה בשכלו של אדם והרי הקב"ה נותן בו נשמ' ושכל למה יתפשט זה מאבות לבנים ע"כ היה מרחיק הכנענים שהיו שטופי זמה וכמה מיני עבירות התלוים בחומר האדם זולת ע"ג ולא הרחיק לבן ובתואל שלא היה בהם כי אם פחיתת הע"ג לבד. ד"א לכך אמר אשר אנכי יושב בקרבו ר"ל בתבנא דלבא אני יתיב ואנכי כל מעשיהם ומחשבותיהם לפני באה כי אולי למראה עינים תשפוט כי יש ביניהם צנועים העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס ותחשוב כי כשרים המה וראויי' להתחתן בם על כן אמר כי מכשרי אחזה ברוח הקודש שעלי שאין בהם עושה טוב גם אחד כי אנכי דומה כאילו אני יושב בקרב לבם ויודע תוכם כברם על כן שינה אליעזר ואמר אשר אנכי יושב בארצו כדי שלא יאמרו לבן ובתואל א"כ הוא שנביא הוא בוחן לבות ואנחנו רמאים אבל לא יועיל לנו רמאות שלנו כי הוא יודע כל מה שבלבבנו ואולי מחמת זה ימנעו מלהתחתן בו על כן שנה ואמר שאברהם אמר אשר אנכי יושב בארצו. וי"א שאמר אשר אנכי יושב בקרבו למעט גם בנות ענר אשכול וממרא אשר בקרבם הוא יושב כי סוף סוף הם מזרע ארור. ואליעזר חשב שאם אומר כן תזוח דעתם כי יאמרו מוכרת הוא להתחתן בנו כי אין לו דרך לנטות ימין ושמאל ויכריחוהו לבא אצלם ע"כ אמר אשר אנכי יושב בארצו דהיינו סתם כנענים אבל אותן אשר בקרבם הוא יושב מותר לו להתחתן בם עי"כ לא תזוח דעתם עליהם וז"ב ואפנה על ימין או על שמאל להורות שיש ימין ושמאל לפניו אבל האמת שלא התיר לו מבנות ענר אשכול וממרא וכן פירש הרמב"ן:

וכל טוב אדוניו בידו. מדלא פירש במקרא מה היה בידו על כן קרוב לשמוע שקאי על מה שמצינו שלקח בידו והיינו נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים וקראו כל טוב אדניו לפי שאברהם עשה מהם סימן על השקלים ועל עשרת הדברות שבשני הלוחות ואין טוב אלא תורה על כן קראם כל טוב אדוניו כי זהו הטובה האמתית לכך לא נאמר כל רכוש אדוניו ויתבארו כל הרמזים ההם בע"ה בסמוך:

אותה הוכחת לעבדך ליצחק. פירש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדי'. סמך פרשה זו לפרשת עפרון החתי כי גם הוא היה מזרע כנען שנאמר וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת ועפרון היה רע עין על כן טוב להרחיק הכנענים שהם בעלי עין הרע כי הכסף יענה ויעיד על הכל וכל אדם ניכר בכיסו אם צר ויפה עינו ואין לך מצרף וכור הבחינה על האדם כי אם הכסף והזהב וכן אמר שלמה מצרף לכסף וכור לזהב כי הרוצה לצרף האדם ולבחנו ילך אל הכסף ויראה מה טובו וכן כור להבחין בו האדם ילך לזהב ויראה איך האדם מתנהג בו כי אם יעמוד בצדקתו בעסק ממון בכל תושיה יתגלה כי שלם הוא וכן להפך. ומכאן למד אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו אם יש לה עין טובה וגומלת חסדים לכך אמר אני לא אתבע ממנה כ"א שתתן לי לשתות והיה אם תשיב לי שתה וגם גמליך אשקה אז בודאי היא בעלת גמילות חסדים שתתן לי יותר ממה שאני שואל ואם כן אותה הוכחת לעבדך ליצחק כי כל ביתו לבוש בגדי ישע לבריות. ועל צד הרמז שהזכיר גמליך לשון גמילות חסד קרוב ללשון גמוליך. וכן דרשו רז"ל את הגמל זו בבל שנאמר את גמולך שגמל' לנו ורצו בזה אם היא תוסיף לומר וגם גמליך אשקה סימנא מילת' היא שכל כך היא אוהבת מדת הגמילות חסד עד אשר היא אוהבת כל הנקרא בשם מדה זו כי זה דבר טבעי. ורז"ל דרשו את החסידה שעושה חסידות עם חברותיה ע"כ אין רחוק לפרש גם כן מלת גמל כי אולי טבע' לגמול חסד זה לזה על כן תוסיף בהם אהבה באמרה וגם גמליך אשקה כי כל זה סימן שהיא אוהבת מדת הגמילות חסד. ורז"ל אמרו כל כלה שעיניה יפות כל גופה אין צריך בדיקה וזה דבר שהוא מכחיש כי כמה מבוערות בעולם שעיניהן יפות. ועוד קשה מה ... רז"ל של כ..ה ליתן עזה לבדיקה

לבאר

אחר יופי חיצוני זה והלא שקר החן והבל היופי אלא וודאי שנתנו עצה לבדוק אחר מעשים ואת העצה הישרה שיבדוק אם היא בעלת עין יפה וגומלת חסדים כי אם עיניה יפות בבריות אז היא בלי ספק שלימה בכל המדות ולמדו רז"ל מן אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו כי מדה זו בנין אב על כל המדות. ובדרך פשוטו נראה שלקח לו אליעזר סימן זה לומר אני אשאל ממנה כי אם הטי נא כדך ואשתה ולא אזכור לה הגמלים ולא אבקש עליהם ואם היא תשיב אמריה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ותהיה חסה על הגמלים יותר ממני וודאי רוח אלהים דבר בה שהגמלים יהיו שלה כשישא אותה יצחק ועל כן היא חסה על הגמלים יותר ממני כי אינם שלי ולסוף יהיו שלה וחסה עליהם כי יהיו ממנה ומה שאמר מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו אם לא כי יש לך אדם מבטיח ואינו עושה ומתהלל במתת שקר על כן לא הי' בטוח בשי' זה עד אם כלו לשתו' אז סמך על השי' ונתן לה הנזם והצמידים:

הקרה נא לפני היום. יש אומרים שאמר שיזמין לו ה' נערה חשובה שאין דרכה לצאת כלל ולפי שעה במקרה תצא עכשיו לפני דווקא כדי שלא תהיה מן היוצאניות לכך נאמר בתולה ואיש לא ידעה שלא היה שום אדם מכירה כי לא יצאת מעולם כי אם בפעם זה ועל כן הוצרך לשאול את פיה בת מי את ולמה לא שאל לשאר נערות שהיו שמה כי בלי ספק לא הלכה לבדה אלא לפי שאיש לא ידעה ר"ל לא הכירה:

ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים וגו'. פירש"י בקע רמז לשקלי ישראל בקע לגולגולת ושני צמידים רמז לשני לוחות עשרה זהב משקלם כנגד עשרת הדברות שבהם וכל אלו הדברים צריכין ביאור מספיק מה ענין השקלים והלוחות זה לזה ואולי לפה ברוח הקודש שעתידין הלוחות להשתבר ע"י שנלטה בלוחות ראשונות עין הרע לפי שנתנו בפומבי ובקולי קולות ואולי נתנו עין הרע בלוחות יענשו מדה כנגד מדה והיינו בעין הרע ע"כ נרמז לה השקלים המגינים בעד עין הרע ולפי שאליעזר בדק את רבקה אם היא בעלת עין טובה ומצאה כן על כן ניתן לה הבקע המכפר על עיה"ר ומגין עליו כי כל בעל עין יפה ניצול מעין הרע ראייה מיוסף שהיה בעל עין יפה ומשם רועה אבן ישראל על כן נתברך בברכת בן פרת עלי עין קרי ביה עולי עין שהם עולים למעלה מן העין דלא שלטה עינא בישא בכל מי שבא מזרעו של יוסף וכן רבקה בזכות שהיתה בעלת עין טובה תזכה למצות השקלי' שטעמם להציל מן עין הרע בשעת המספר. ועוד היא ראויה לקבל י' הדברות כדרך שיסד הפייט של שבועות וז"ל אלה הדברות בלא תחמוד כלולים כי כל בעל עין טובה הנותן משלו פשיטא שאינו חומד ליקח משל אחרים. וצריך שתדע איך כלולים כל הדברות בלא תחמוד כי תינח דברות אחרונות מן לא תרצח והלאה שהרי אחאב ע"י נבות היזרעאלי חמד וגם רצח ושכר עידי שקר וגנב דעת ב"ד ולא תנאף היינו לא תחמוד אשת רעך אבל דברות ראשונות מה ענינם אל לא תחמוד. ונ"ל לפי שמצות כבד את אביך תואם כל חמש דברות ראשונות וכוללם יחד כי כולם מדברים בכבוד שמים ומסוף דברו ניכר מראש דברו אמת כי כבוד שמים בא בק"ו מכבוד אב ואם והלוחות היו חמשה מול חמשה ואם כן כשם שחמשה דברות אחרונות כלולות בלא תחמוד כך כולם כלולות בו שהרי הדברות כולם זה לעומת זה היו. ואם כן לגאה זו אין דבור לא תחמוד כוללם יחד כי אם ע"י חיבור שני הלוחות לכך אמר ושני צמידים על ידיה ר"ל מצומדים דווקא כי ע"י חיבור הלוחות חמשה מול חמשה כלולים כל הדברות בלא תחמוד. ואם תדקדק בלשון צמידים ובלשון בקע תמצא שהם שני הפכים כי בקע הוא דבר אחד שנבקע לשנים. ושני צמידים היינו שני דברים נפרדים יהיו צמודי' ומחוברים רמז בזה שטוב סחרה מסחר כסף ונחמדים כי קנין הכסף תמיד בקוע לתצאין כי אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאווה למאתים כי על כן נקרא ממון כי הנגלה החצי מן הנסתר כשתכתוב מ"ם מ"ם ו"ו נ"ן רמז אם יש בידו מ' אז הוא מתאוה עד מ' וכן כולם. אבל קנין התורה כולו צמוד ומחובר ומרבה השלום לחבר שנים הנפרדים כמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך ובשעת פטירתו אין מלווין לו לאדם כ"א תורה ומעשים טובים ומלווין היינו לשון חיבור תמיד. וא"כ הממון נרמז בבקע כי לעולם אין ביד האדם כ"א החצי. והמצוה שני צמידים כי אדרבה מצוה גוררת עוד מצוה שלימה. והממון על פיו יהיה כל ריב וכל נגע ובין אחים יפריד. והתורה כל נתיבותיה שלום. והממון נפרד ובקוע מן האדם ואינו מלוה אותו. וקנין התורה הוא ילונו מכל עמלו:

ואומר אל אדני אולי לא תלך האשה אחרי. פירש"י אלי חסר כתיב לפי שבת היתה לו לאליעזר כו' ומקשים על זה למה לא נכתב אולי חסר האומר אל סיפור אליעזר עם אברהם. ואומר אני אילו כתב שם הייתי אומר שלכך נכתב חסר כי אמר אליעזר אלי לא תאבה ואלי היינו בשבילי כי לא תרצה לילך עם עבד כמוני אלא עם שרים ונכבדים אבל עכשיו שנכתב' חסר בסיפור אליעזר עם לבן ובתואל אין לפרש כך כי איך יזכיר גנותו לפניהם ויתן להם פתחון פה בזה שבאמת לא תרצה לילך עם שפל אנשים כמותו ועוד למה יזכיר בפניהם שאמר כך לאברהם אלא וודאי שאמר כי בת יש לו והזכיר זה כדי לאיים עליהם שאם לא תרצה לילך עמו יתרצה אברהם לבתו אחר שלא ימצא משם כרצונו ומה שהשיב לאליעזר על זה השמר לך על כל פנים משמע שאף אם לא תלך אחריו מ"מ אינו מסכים להשיאו בתו של אליעזר יכול להיות שאמר כן כדי שלא יתרשל אליעזר בדבר ויסמוך על זה וק"ל:

ויירש זרעך את שער שנאיו. גם לאברהם נאמר לשון זה ויירש זרעך את שער אויביו כי כך המדה בכל גומלי חסד שיש להם אוהבים רבים כמ"ש רבים יחלו פני נדיב וכל הריע לאיש מתן ואברהם היה גומל חסד לכל לקרובים ולרחוקים וכן רבקה על כן בדרך טבע ירשו שער אויביהם כי יש להם ריעים רבים העומדים להם בעת צרתם וכאמרו רז"ל כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת ב' שבטי' כו' ומסיק שם פרק קמא דב"ק איכא דאמרי אויביו נופלים לפניו חללים כיוסף שנאמר בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו וגו' כי גם יוסף היה גומל חסד עם של בית אביו ועם הכנענים בשני רעבון וכן אמר דוד טוב איש חונן ומלוה וגו' סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו פזר נתן לאביוני' קרנו תרו' בכבוד כי בקרנו יגחו עמים כיוסף. לפיכך אמרו לה היי לאלפי רבבה וכי נתנו קצבה לברכתה ומאי רבותא כל אדם שיש לו בנים ברבות הימים יצא ממנו מספר זה ויותר מהמה אלא וודאי שלא דברו ביוצאי חלציה כי היו בטוחים על כחו של זקן זה אברהם שנתברך כבר שיהיה זרעו כחול הים ומהו שאמרו לאלפי רבבה למ"ד של לאלפי מה טיבה אלא שאמרו יהי רצון שתזכה להטיב ולגמול חסד לאלפי רבבה כי יהיה רב חילך ועי"ז יהיו לך אוהבים רבים ובסב' זו יירש זרעך את שער אויביו כי רבים יעמדו בעזרתך כי תצא למלחמה ויכול להיות שדרך עצה אמרו לה כן ובזה מדוקדק הלשון היי לאלפי רבבה. ומדנקט לשון ויירש ש"מ שאמרו לה אל תדאג על ההוצאה אלא שלח לחמך על פני המים לאלפי רבבה אנשים תקבל ירושה בשער שוצאך פי שנים כפלים כי יש מפזר ונוסף עוד:

ויצא יצחק לשוח בשדה. רז"ל למדו מכאן שיצחק תיקן תפלת מנחה שהוא לפנות ערב סמוך להערב שמש ומכאן סמך למה שאמרו רז"ל לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שכן אליהו לא נענה כי אם בתפלת המנחה ואע"פ שאברהם ויעקב תקנו גם תפלת שחרית וערבית מ"מ לא מצינו שנענו מיד ותכף אבל בתפלת מנחה מצינו שיצחק נענה מיד כי מסתמא התפלל יצחק על הזיווג בעוד היות אליעזר בדרך כי על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו אשה ולכך הלך להתפלל תפלה זו בשדה שאם נתן לו השדה המוכן לזריעה ביתר שאת על שאר כל השדות כמ"ש ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא מאה שערים קל וחומר שיתן לו אשה קרקע עולם אשר תוציא זרע טוב וישר בעיני אלהים ומיד כאשר התפלל עליה כתיב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים כי בשעת התפלה היה נותן עיניו למטה ומיד אחר סיום התפלה נשא עיניו למעלה וירא כי היה נענה מיד והנה גמלים באים נושאים את בת זוגו ומזה למדו שיותר האדם נענה בתפלת המנחה וטעמו של דבר לפי שמדת הדין מקטרג דווקא בלילה וע"כ תפלת ערבית הסמוכה ללילה וכן תפלת שחרית גם כן סמוכה ללילה שעברה אבל מנחה רחוק משני לילות על כן אין בתפלה זו שום קטיגור. טעם אחר לכך היתה תפלה זו סמוך להערב שמש לפי שעד שלא שקע' שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה ע"כ הודיע לנו הכתוב שבאה רבקה סמוך להערב שמש להודיע שקודם הערב שמשה של שרה כבר זרחה שמשה של רבקה כדי שלא יחסר העולם מן נשים צדקניות אלו שהם לעולם כגלגל חמה וכדי שלא יחסר נר דלוק באהל וענן קשור עליו וברכת העיסה וק"ל:

ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. חזר ונשא את הגר וקראה קטורה על שם שמעשיה נאים כקטורת וכן משמע לשון ויוסף שנשאה שנית ויש לנו ליתן טעם למה קראה עכשיו קטורה על שם מעשיה ועוד שזה סותר למה שפירש"י פרשת וירא ותלך ותתע שחזרה לגילולי בית אביה. והקרוב אלי לומר בזה שמתחילה גרשה על פי בקשת שרה כי אברהם היה טפל לשרה בנבואה וידעה שרה בנבואה שסופה לחזור לגילולי בית אביה וגם ראתה בישמעאל בנה שהיה מצחק שיש במשמעותו גם ע"ג שנאמר ויקומו לצחק על כן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי מעשה שניהם שוים כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק כי לא יירש ממעשה אברהם וירע הדבר בעיני אברהם כי לא ידע ברוח הקודש אמונת הע"ג אשר בלבם לפיכך נאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ומכאן למדו שאברהם טפל לשרה בנבואה מיד וישלחה בגירושין ותלך ותתע כאשר אמרה שרה וא"כ מאחר שגרשה מחמת ערות דבר של ע"ג קשה איך חזר ולקחה על כן בא לתרץ ולומר שעשתה תשובה כמו ישמעאל בנה שעשה ג"כ תשובה וכדי לפרסם זה קרא אברהם שמה קטורה על שם הקטורת כי פרסם לכל שעשתה תשובה וכל בעל תשובה נעשים לו הזדונות כזכיות והזדונות עולים לריח ניחוח כמו הזכיות על כן המשילה לקטורת שהחלבנה שריחו רע עולה לריח ניחוח ככל שאר הבשמים וזה דמיון נאות על חטא הבעלי תשובה שעולין לריח ניחוח וכמ"ש כי נרצה עונה שאחר התשובה גם העון נרצה ומקובל על כן נקראת קטורה:

ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. העביר נחלה מכל בניו כי כך רצתה שרה באמרה כי לא יירש בן האמה וגו' והסכים הקב"ה על ידה ואמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע ומה שנקט כל אשר לו היינו כל מה שהשתדל אברהם מכח טרחו ועמלו ובא לו בזיעת אפו ויגיעת כפו זה הדבר המיוחד לו לעצמו כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממנו את הכל נתן ליצחק אבל לבני הפלגשים דהיינו בני הגר כי פלגשם חסר כתיב ע"כ נתן להם אותן מתנות שקבל מן המצריים ע"י שרה באמרו אחותי היא ואז נתנו לו מתנות ואותן מתנות נתן לבני הגר המצרי' כי דין הוא שממקום שבאו שם הם שבים ללכת וחזרו למעטן. ד"א שנתן ליצחק חלקו לעולם הבא והוא נקרא את כל אשר לו כי מה שבחר אברהם לחלקו והיינו שכר העוה"ב שכן אונמא בפסוק שכרך הרבה מאד וזה נקרא את כל אשר לו בהחלט ואין לזרים אתו לאפוקי מה שיש ביד האדם מן הדבר הניתן מיד ליד אינו שלו בהחלט כי יכול להיות שיבוזו זרים יגיעו. וכן אמר מונבז אבותי גנזו במקום שהיד שולטת אני גנזתי במקום שאין היד שולטת ר"ל אוצרי מונח לעולם הבא מקום שאין יד האדם שולטת שם. ועוד שאוכל להיות שבחצי ימיו יעזוב לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע על כן אין שכר העוה"ז לו בהחלט זולת שכר העוה"ב הוא לבדו וחלק זה נתן ליצחק שיקבל גם הוא חלקו לעולם הבא כי שכר מצות לצדיקים בהאי עלמא ליכא. אבל לבני הפלגשים נתן מתנות דבר הניתן מיד ליד והוא שיקבלו חלקם בעולם הזה כדרך שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו שאם רשע עושה איזו מצוה הקב"ה נותן לו שכרו משלם בעולם הזה כו' ויכול להיות שעל זה אמרה שרה בנבוא' כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק כי לפום ריהט' נראה שהיה לה לומר סתם כי לא יירש בן האמה זו ממך אלא שרצתה לומר בזה שראוי הוא שיירש גם בן האמה אמנם לא יירש עם בני שזה בשוה כי אין הירושות שוים כי בן האמה יירש חלקו בעולם הזה כמ"ש וגם את בן האמה לגוי אשימנו דהיינו חלקו בעולם

הזה אבל יצחק יקבל חלקו בעולם הנצחי אחר שכבר קבל ישמעאל חלקו וזהו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו קדמה שיהיו מוקדמים בקיבול שכרם כדרך שנאמר ביעקב וידו אוחזת בעקב עשו שיד ממשלתו יאחז בסוף גבולו של עשו הנרמז בעקב שהוא סוף הרגל לומר שאחר שתכלה רגל גאותו מן השוק בעה"ז אז התחלת ממשלת יעקב ונמצא שעשו מוקדם בקבול שכרו כך בני הפלגשים שלח קדמה להקדימם כר"ז"ל שכרם בעולם הזה דבר הניתן מיד ליד לאפוקי שכר העוה"ב ליהנות מזיו השכינה אין לשון נתינה שייך בו :

ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע . פירש הרמב"ן וכן רבי' בחיי שהיה שבע מכל תאות העוה"ז לא כן הרשעים שאין נפטרין מן העולם וחצי תאותם בידם . אבל הוא היה שבע מכל . אבל אצל יצחק שנאמר זקן ושבע ימים אין הלשון משמע כן כי מלת שבע מוסב על הימים שהיה שבע ימים ולא תאות העוה"ז גם כאן למה תלה הדבר בזקנתו כי גם בימים הקודמים לא חסר דבר . ועוד למה הזכיר תחילה השיבה ואח"כ הזקנה שלא יצוייר ימי הזקנה קודמין לימי השיבה . ע"כ נראה יותר נכון לומר שגם באברהם קאי ושבע על הימים ואע"פ שלא נזכרו כאן ימים מ"מ מדהזכיר השיבה גם הזקנה נרמז שקאי על הימים כמו שיתבאר בסמוך אבל גבי יצחק שלא הזכיר השיבה הוצרך לפר' ימים שלפי שעיקר שכרם של צדיקים לעוה"ב ע"כ הם קצים ומואסים בחיי העה"ז וכל ישעם וחפצם לאור באור החיים הנצחיים וליהנות מזיו השכינה כי בעה"ז לא ירצנו האדם ואף לשיכך הרשעים אשר בחשך ידמו לעה"ב ועיקר שלותם בעה"ז לעולם אין שבעים ימים כי יודעים המה שהלק אין להם עוד שמה וכל חפצם ימי העה"ז אבל הצדיקים שבעים בימים ואין להם חפץ בהם כמ"ש דוד הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה הוא אדעה מה חדל אני ר"ל אדע עד כמה אהיה חדול מן הטובה האמתית של עה"ב ע"כ אמר בצדיקים שהם שבעים ימים כי כל שביעה הוא הדבר שאין האדם חפץ בו עוד . ע"כ הקדים ימי השיבה לומר לך לא זו שבימי השיבה היה שבע ימים אלא אפילו בימי הזקנה היה שבע מהם כי כל כך היה לו חפץ גדול ליהנות מזיו השכינה והיה מואס בחיי העה"ז כל ימיו נכסוף נכסף לבית אביו שבשמים :

ויאסף אל עמיו . רז"ל אמרו שלא נאמרה גויעה ואסיפה כי אם בצדיקים וענין אסיפה זו נ"ל לפי שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ראש השנה פרק ארבע' ראשי בנים שהרשעים נדונים בגיהנם י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר ט' והאסיפה ענינה הפך הפיזור שאין הרוח מפזרתן . ומצינו לשון אסיפה אל תוך הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ואין מאסף אותו הביתה וזה שכבוד ה' יאספם אליו יתברך לאפוקי הרשעים נדחים ממחיצת השכינה ומה שנאמרה אסיפה בישמעאל לפי שעשה תשובה מדכתיב ויקברו אותו יצחק וישמעאל שהוליך את יצחק לפניו ואם קבלת רז"ל קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה כי יש לפרש הפסוק לצדך גיסא שהיה כל כך רשע עד שלא היה חס על כבוד אביו ולא נתעסק בקבורתו עד שהתחיל יצחק תחלה להתעסק בקבורה תחלה ע"כ מחמת הבושה נתעסק גם הוא בקבורה אמנם אין לזוז מן קבלת רז"ל וראיה לדבריהם שהרי כל בני הפלגשים שלח מעל יצחק בעודנו חי ובודאי לא שלח את ישמעאל דאל"כ איך היה שם בשעת קבורתו אלא ודאי שעשה תשובה ונתחבר עם יצחק והוליכו לפניו :

ויברך אלהים את יצחק בנו . לא רצה לברכו בחיי אברהם לפי שכבר אמר הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך ואיך יקח הקב"ה מידו מה שכבר נתן לו . ואברהם לא רצה לברך את יצחק כי היה ירא פן יהיה גם עשו בכלל הברכה . ויען כי לא פורש במקרא במה ברכו ועוד שלת בנו מיותרת וכי עדיין לא ידענו שיצחק היה בנו נוכל לומר שברכו שיהיה בנו לכל דבר הוא לבד ולא בני הפילגשים כי המה דומים כאילו אינן בניו רק יצחק לבד יקרא בנו ולו משפט הירושה :

על פני כל אחיו נפל . ולהלן אמר ישכון פי' רש"י עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל ואם נקבל שישמעאל עשה תשובה אחרי מות אברהם שהרי לא מצינו שעשה תשובה כ"א בזה שהוליך את יצחק לפניו וא"כ איפכא מיבעי ליה בחיי אברהם היה ראוי לו ליפול ולא במותו שהרי עשה אח"כ תשובה ולמה יפול והשכן ימין וראה כל נפל משמע לשעבר וישכון משמע להבא א"כ ודאי פירושו נפל לשעבר היינו קודם שעשה תשובה וישכון להבא לומר שעתיד שישכון אחר שיעשה תשובה . ונוכל לפרש נפל לשון הכנעה כי כן דרך כל נכניע שנופל לפני כל אדם כאשר החל ליפול לפני יצחק אע"פ שהיה קטן ממנו מ"מ הוליכו לפניו ונכנע לו כך גם לפני כל אחיו נכנע והיינו נפילה ובזה יתורץ ג"כ קושית רש"י כי קודם שעשה תשובה ישכון כי לא נכנע ואחר שעשה תשובה נפל ר"ל נכנע מפני כל אחיו ונפילה זו היא תקנתו :

הפטרת חיי שרה במלכים א' סימן א'

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ : וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ : וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ : וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ : וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו : וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם : וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה : וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ : וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ : וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא : וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע : וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה : לְכִי וּבֹאִי אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָהוּ : הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ : וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ : וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ : וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי : וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ : וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא : וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו : וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים : וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא : וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה : וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי : כִּי יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ : וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא : אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ עבדיך כתיב אֶת־עַבְדְּךָ מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו : וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ : וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה : כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה : וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם :

באור המלות

בא בימים . ימי הזקנה : יחם לו . לפי שקרע כנף המעיל לשאול : סכנת . מחממת : מתנשא . מתפאר : וחמשים איש . נטולי טחול : ולא עצבו . לא הכעיסו . ילדם . כלומר גדלתו : דבריו . דברי עצתו : ומריא . שור של פטם : עם . כמו אצל : הזוחלת . שעומדים עליה וצפים למרחוק : עין רוגל . הוא כובס . שמתקן בגדי צמר ברגליו על ידי בעיטה : ומלטי את נפשך . מן המחלוקת : חטאים . הסרים מן הגדולה : אתה אמרת . בתמיה :

יט וְאֵ֛לֶּה תּוֹלְדֹ֥ת יִצְחָ֖ק בֶּן־אַבְרָהָ֑ם אַבְרָהָ֖ם הוֹלִ֥יד אֶת־יִצְחָֽק׃ כ וַיְהִ֤י יִצְחָק֙ בֶּן־אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה בְּקַחְתּ֣וֹ אֶת־רִבְקָ֗ה בַּת־בְּתוּאֵל֙ הָֽאֲרַמִּ֔י מִפַּדַּ֖ן אֲרָ֑ם אֲח֛וֹת לָבָ֥ן הָאֲרַמִּ֖י ל֥וֹ לְאִשָּֽׁה׃ כא וַיֶּעְתַּ֨ר יִצְחָ֤ק לַֽיהוָה֙ לְנֹ֣כַח אִשְׁתּ֔וֹ כִּ֥י עֲקָרָ֖ה הִ֑וא וַיֵּעָ֤תֶר לוֹ֙ יְהוָ֔ה וַתַּ֖הַר רִבְקָ֥ה אִשְׁתּֽוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצְﬞצ֤וּ הַבָּנִים֙ בְּקִרְבָּ֔הּ וַתֹּ֣אמֶר אִם־כֵּ֔ן לָ֥מָּה זֶּ֖ה אָנֹ֑כִי וַתֵּ֖לֶךְ לִדְרֹ֥שׁ אֶת־יְהוָֽה׃ כג וַיֹּאמֶר֩ יְהוָ֨ה לָ֜הּ שְׁנֵ֤י גֹייִם֙ בְּבִטְנֵ֔ךְ וּשְׁנֵ֣י לְאֻמִּ֔ים

כל אורית' חס' במ"ב

גוים ק'

יט וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלִיד יַת יִצְחָק׃ כ וַהֲוָה יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד נְסִיב יַת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵיהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ כא וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקָרָה הִיא וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃ כב וּדְחָקִין בְּנַיָּא בִּמְעַהָא וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָה דְּנַן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ כג וַאֲמַר יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְּעַיְכִי

אבן עזרא

(יט) **ואלה** אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: (כ) מפדן. שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן. הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות נחשון: (כא) ויעתר. מבנין הקל כי העתירו אל ה' מהכבד וטעמו שרבה השם בדבריהם: ויעתר. ויתרצה מבנין נפעל: (כב) ויתרוצצו. מלשון מרוצה והצד"י כפול ואחיו כברקים ירוצצו ונקראו בנים על שם סופם וכן ובגדי ערומים תפשיט והיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להם ככה ותאמרנה לא: וטעם ותאמר אם כן. הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו

אברהם אברהם ב' וסי' ויקרא. הוליד: בקחתו ב' וסי' את רבקה. אתו והוא אסור: ויעתר ד' וסי' ויעתר יצחק לה'. ויצא משה מעם פרעה. דערוב. ויצא מעם פרעה. דארב'. מנוח: ויעתר ה' וסי' ויעתר לו ה'. ויעתר אלהים לארץ דגבעונים. ויבן דוד מזבח. ויתפלל אליו דמנשה. ונצומה ונבקשה: גיים חד מן ה' זוגין מן כ"ב דכתיב יו"ד במצע תיבותא וקרי' ו' וסי' כו' במסר' רבתא:

תולדות אהרן ואלה תולדות. סנהדרין נח: אברהם הוליד. מציעא פ"ז: ויהי יצחק בן. יבמות סד: ויעתר יצחק. סוכה יד: יבמות שם: ויעתר לו ה'. כפרא פ"ד: שני גוים. ברכות נז. ע"ג יא:

רשי

(יט) **ואלה** תולדות יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אחר כך הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק הי' בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה שבת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחו' לבן מפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר ל' הפצרה ורבוי הוא וכן (יחזקאל ח) עתר ענן הקטורת מרבית עלית העשן וכן (שם לה) העתרתם עלי דבריכם וכן (משלי כז) נעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והם למשא אנקריש"א בלעז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת (יבמות סד): ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרוצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דורשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"ג עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרשו של שם: לדרוש את ה'. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. (ב"ר) על ידי שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"ג י"א): ושני לאומים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו

בעל הטורים תולדות יצחק. הוליד בגימט' דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומין לאברהם. בקחתו ב' במסורה בקחתו את רבקה. בקחתו והוא אסור בזיקים גבי ירמיה מה קחתו דהתם אסור אף הכא אסור ללמד שאף יצחק עקר היה וילפינן ממנות ביצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם ויעתר מנוח. לבן הארמי. אותיות הרמאי. כי עקרה היא הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר ואית דדרשי שמקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא לאו עקר הוה: ותהר רבקה אשתו בגימטרי' קש ואש. והיה בית יעקב אש ובית עשו לקש: ויתרוצצו זה הולך אחר נו את בני ישראל וזה הולך אחר ע"ג. דכתיב הואיל הלך אחרי צו זה מתיר נוויו של זה וזה מתיר נוויו של זה: גוים גיים כתי' רמז לעשרים אומות שבאו להחריב בית המקדש אהלי אדו' וישמעאלי' וכו' והם עשרים. ד"א גיים עולה ס"ג זה נתנך בן ס"ג וזה בא כס"ג אומות במרבן בית שני הי'

ספורנו

(יט) **ואלה** תולדות יצחק. ילדי ימיו וקורותיו. אברהם הוליד את יצחק. בו לבדו נקרא לאברהם זרע: (כ) אחות לבן הארמי. וממנה נולד עשו הדומה לאחי האם: (כא) לנוכח אשתו. אע"פ שהובטח על הזרע שיירש התפלל לאל ית' שיתן לו אותו הזרע מזאת ההגונה הנלבבת נכחו: (כב) ותאמר א"כ. אחרי שהדבר כן שמתרוצצים ויש לחוש שימות אחד מהם ואסתכן אני בלידה כמנהג בלידת עובר מת: למה זה אנכי. למה זה התאוו קרובי שאהיה אני אם הזרע באמרם אחותנו את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי בזה: (כג) שני גוים בבטנך. זו היא סבת הרציצה שיהיו שני גוים נבדלים בדת: ושני לאומים. שיהיו גם כן נבדלים במלכות: ממעיך יפרדו

רמבן

אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם. על עשו ויעקב האמורים למטה והזכיר הכתוב איך היתה ילידתם:

(יט) **אברהם** הוליד את יצחק. לשון רש"י ע"י שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק. ור"א אמר עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו והנכון בעיני כי חזר עתה והחל באב היחס כמנהג הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם וכן ביחוס בנימין חזר למפרע והחל ונר הוליד קיש וקיש הוליד את שאול אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שאם אמר ג"כ ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד הנה השוה שניהם ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד שהיה ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטורה ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאילו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ולכך אמר למעלה ג"כ אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר מתחלה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פלגש אברהם ילדה את זמרן והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל:

(כב) **ותאמר** אם כן למה זה אנכי. אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מתפללת ומתאוה על ההריון לשון רש"י ואיננו נכון. ור"א אמר כי שאלה את הנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפירוש הזה. והנכון בעיני כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי איננו שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה:

ותלך לדרוש את ה'. לשון רש"י להגיד מה יהא בסופה ולא מצאתי דרישה אצל ה' רק להתפלל כטעם דרשתי את ה' ועננו דרשוני וחיו חי אני אם אדרש לכם:

ומעם שני גוים בבטנך. הודיע לה שלא תפחד כי בעבור שהיתה

מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם
יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר: כד וַיִּמְלְאוּ
יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם
בְּבִטְנָהּ: כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי
כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ
עֵשָׂו: כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו
וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים
שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם: כז וַיִּגְדְּלוּ
הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ
צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם
יֹשֵׁב אֹהָלִים: כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק
אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה
אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב: כט וַיָּזֶד
יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה
וְהוּא עָיֵף: ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־
יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם
הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־

מִמְּעַיְכִי יִתְפָּרְשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ יִתְקַף
וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבֵּד לִזְעֵירָא: כד וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא לְמֵילַד וְהָא
תְיוּמִין בִּמְעַהָא: כה וּנְפַק
קַדְמָאָה סָמוֹק כּוּלֵּיהּ כִּגְלִים
דְּשַׂעַר וּקְרוֹ שְׁמֵיהּ עֵשָׂו:
כו וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי
וִידֵיהּ אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו
וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק
בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלֵידַת
יָתְהוֹן: כז וּרְבִיאוּ עוּלֵימַיָּא
וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן גְּבַר
נָפֵיק חַקְלָא וְיַעֲקֹב גְּבַר
שְׁלִים מְשַׁמֵּשׁ בֵּית אוּלְפָנָא:
כח וְרָחֵים יִצְחָק יָת עֵשָׂו אֲרֵי
מִצֵּידֵיהּ הֲוָה אָכֵיל וְרִבְקָה
רָחֵימַת יָת יַעֲקֹב: כט וּבַשֵּׁיל
יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא וַאֲתָא עֵשָׂו
מִן חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי:
ל וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי
כְעַן מִן סְמוֹקָא סְמוֹקָא הָדֵין
אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קְרָא

רשי

יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאום יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן א' צדיק וא' רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים (ב"ר): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקי"א בלעז: ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: (בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו): ויקרא שמו יעקב. הקב"ה (אמר אתם קריתון לבכוריכם שם אף אני אקרא לבני בכורי הה"ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (יבמות כד): (כז) ויגדלו ויהי עשו. כל זמן שהיו קטנים לא היו ניכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ג: יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא): איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. (ב"ר) ברציחה כמה דתימא (ירמיה ד') כי עיפה נפשי להורגים: (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים

אבן עזרא

ט"ז שנה: ורב. הוא הפועל וכן כן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: (כד) תומים בחסרון אלף השורש כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו נתתי שאריתיך לטוב: (כה) יו"ד אדמוני נוסף כיו"ד אכזרי. ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כולו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: ויקראו שמו. רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשלייה שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד: (כו) ויקרא שמו. הקורא או יצחק אביו: (כז) יודע ציד. לעולם מלא מרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו. ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: (כח) כי ציד בפיו. מביא ציד בפיו: (כט) והוא עיף. כטעם בארץ עיפה רעב וצמא: (ל) הלעיטני. אין לו חבר והטעם האכילני. וטעם נזיד תבשיל רק ויזד מהשניים הנחים והם שני שרשים והפירוש אחד וכן לא ידון רוחי

עם

ללדת ד' וסי' וימלאו ימיה ללדת. ותסף ללדת את אחיו את הבל. כמו הרה תקרב ללדת. עת ללדת. תומים ד' זוגין מתחלפים מן ב' קדמ' לא מפיק א' ותנינא מפיק א' וסי' תום' וימלאו ימיה. תאומים. ויהי בעת לדתה. ופוה. ובני יששכר תולע. ופואה. ולבני יששכר. ותזרני. ותאזרני. להשות. להשאות. דישעיה: אדמוני ב' ומלאי' וסי' אדמוני כאדרת. והוא אדמוני וטוב. וחד ואדמני כי היה נער ואדמני: וידו ג' וסי' וידו אחזת בעקב. כי ה' יעץ ומי יפר. וידו חלקתה להם בקו: ויקרא שמו ו' פסו' חסרי' את מסר בפרשת וישלח: עיף ועיף ח' בקריאה וסי' ויבא מן השדה והוא עיף. כי עיף אנכי על כן קרא שמו. ואתה עיף ויגע. והקיץ וריק' נפשו. אין עיף ואין כושל. העם רעב ועיף וצמא. בארץ ציה ועיף. לא מים עיף תשקה:

תולדות אהרן ולאום מלאום. פסחים מב מגילה ו סוטה מא סנהדרין נב: וימלאו ימיה. ברכות ס': ויצא הראשון. פסחים ס: ויצחק בן. מגילה יז: ויעקב איש. בתרא קכ"ג: ויזד יעקב. סוטה יא סנהדרין סט בתרא יז: ויבא עשו מן. בתרא יז:

בעה"ט אומות נעקרו וסיינו דכתיב בכל ס"ג יחדו נאלחו: שני גויים בגי' ר' יהודה ואנטונינוס. ולאום מלאום יאמץ. יגבר על חבירו ויחריבו. וסיינו דכתיב אמלאה החרבה. תומם חסר יו"ד ואלף שחסרה י"א. כנגד י"א שבטים שהיתה ראוי' לטולי' כדאיתא במדרש: אדמוני ב' במסורה ויצא הראשון אדמוני. והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו ועל כן נאמר עם יפה עינים עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עיני העדה. אדמוני מלמד שהשחית רחם אמו ונתגולל בדם. ד"א אדמוני מלשון אדם שיצא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם הוא מלשון אודם אדרת שער אינה אדומה. עשו שהיה עשוי ונגמר. עשו בגימ' שלום שאלמלא שמו שהוא שלו' היה מחריב העולם. דבר אחר עשו ע' שו שוא זה השלים לע' אומות שבראתי בעולם: ואחרי כן יצא אחיו. כן עולה ע' שע' אומות הן תוך מיעקב. וידו ב' במ' וידו אוחזת בעקב עשו. וידו חלקתה לכם ביתעי' במפלת האומות שבשעת לידתן רמז שיפלו בידו האומות: איש תם. ס"ת שם שישב באהלי שם ללמוד. תם שנים יושב משנכנסו לארץ עד שנבנה הבית רמז לאתר ת"ם שנים: יושב אוהלים. של שכינה. יושב אוהלים עולה ת"ש שכן שרתה שכינה באהל. יעקב בגימ' מלאך האלהים ובגי' סגן עדן ובגי' וירכך לא יאסף: לדרוש. בגימ'

רמבן

מעוברת תאומים והיה הרצון הזה בבטנה כי דרך נשים לה. ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים שונאים ונלחמים זה בזה עשו בתחלת יצירתה מריבה רמז למה שיהיה ביניהם בסוף ועתה ינוחו ותמצא מנוח והשקט לנפשה: (כח) כי ציד בפיו. אמרו המפרשים כי יתן ציד בפיו של יצחק או יביא ויחסר המעשה וכן למועד אשר שמואל וה' אותי כגבור עריץ נתן או שם כי אותי. ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי בפיו של יצחק ציד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא אהב המביא לו כאשר אמר איש יודע ציד. והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו אביו יכנה האיש במעשה לתדירותו וכמוהו שנתך בתוך מרמה וכן ואני תפלה וכן אמרו בב"ר קופרא טבא לפומיה כמא טבא לפומיה:

(ל) מן האדום האדום הזה. היא התבשיל מאודם מן העדשים שהיו אדומות או שרקחו בדברים אדומים ועשו לא ידע

ספורנו

יפרדו. ולא ימות אחד מהם בהתרוצצם: (כד) והנה תומים בבטנה. קודם שנולדה הכירו הנשים שהם תאומים לפיכך כשנולד הראשון שהיה כאדרת שער והיה ראוי שתהיה לידתו יותר קשה מלידת החלק ומאוחרת ממנה קראו שמו עשו באמרם שאחיו הנשאר עשה זה שדחה אותו כעשוי לחוץ: (כו) ויקרא שמו יעקב. ישאר בעקב ובסוף כי זה יורה היום ידו אוחזת בעקב אחיו וכבר אמרו ז"ל האל ית' קרא לו כן כי האמנם הוא ישאר לעולם: (כז) איש שדה. יודע בעבודת האדמה: יושב אוהלים. שני מיני אהלים האחד אהל רועי והשני אהל בל יצען שבו התבונן להכיר בוראו ונקדש בכבודו: (כח) ויאהב יצחק את עשו. גם את עשו אע"פ שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב: ורבקה אוהבת את יעקב. לבדו מפני שהכירה ברשעו של עשו: (ל) ע"כ

קרא

אבן עזרא

עם כדנה: (לא) מכרה. בחיר"ק כמו שלחה הנער שכבה עמי והבכורה שיקח פי שנים בממון אביו ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב: (לב) וטעם הנה אנכי הולך למות. שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות ויתכן שימות קודם אביו: (לד) ויבז עשו. גם זאת הבכורה בעבור שראה שאין לאביו עושר ורבי' יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו ואולי היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אמר הביאה לי ציד ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי

תורה ותרגום

כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ

ל' ורפה וחד מפיק הא. ט' מ"ל בתו' ד' דס'. ד'. ד. כ' כסיוין

שְׁמֵיהּ אֱדוֹם׃ לא וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבִּין כְּיוֹם דִּילְהֵן יָת בְּכֵרוּתָךְ לִי׃ לב וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא אָזֵיל לִמְמָת וּלְמָא דְּנַן לִי בְּכֵרוּתָא׃ לג וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּילְהֵן וְקַיֵּים לֵיהּ וְזַבִּין יָת בְּכֵרוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לַחְמָא וְתַבְשִׁיל דְּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט עֵשָׂו יָת בְּכֵרוּתָא׃

רשי

עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם. (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במ"ק אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה מג' ועד ז' משיב ואינו שואל ט' ברש"י ישן): (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: בכורתך. לפי שהעבודה בבכורו' אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות. (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאות' ששנינו אלו הן שבמית' שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום

מכרה י"א זוגין מן חד חד חד לא מפיק ה"א וחד מפיק ה"א וסי' במסרה רבתא: הולך ט' מלאים וסי' ואנכי הולך ערירי. ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות. ושמרני בדרך הזה. הולך וחזק. על כפיו. כל הולך על גחון. ב' בו. ויחר אף אלהים. ואתה הנני הולך לעמי. וחד והולך מהרה: ולמה זה ד' דסמיכי וסי' ולמה זה לי בכרה. ולמה זה חרה לך על הדבר הזה. ומדוע הקילתני. ולמה זה הבל תהבלו. אנ"ך: ויעקב י"ד וסי' במסרה רבתא: וילך ז' ופתח מס' בפרשת חיי: ויבז ב' וסי' ויבז עשו. ויבז בעיניו לשלח:

תולדות אהרן הנה אנכי. סוטה יב בתרא יז: וימכור את. ברכות ז': עדשים. בתרא שם:

בעה"ט מן שם בן נח. נזיד בגימטריא די אכלו. הלעיטני נא מן ר"ת המן לומר כשם שיעקב קנה מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם: ולמה זה. ב' במסורה ולמה זה לי בכרה ולמה זה הבל תהבלו מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל: ויבז ב' ויבז עשו ויבז בעיניו גבי המן דהיינו בוזה בן בוזה זה המן שיצא מעשו:

ספורנו

קרא שמו אדום כשראו שבל כך התמכר למלאכתו הנפסדת אשר לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כ"א צבעו. קרא שמו אדום לשון גנאי כלומר התאדם והיה צבוע אדום בהלעטת האדום: (לא) מכרה כיום. כי בהיות היום כל מגמת פניך אל מלאכתך באופן שאתה כ"כ עיף שאינך מכיר הנזיד אין ספק שלא תוכל להתעסק בעניני הבכורה לשרת לאל ית' ולעשות את הראוי לבכור: (לב) הולך למות. ברב התלאה והטייפות: השבעה לי. מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש השבועה המלאה חסרונו: (לג) וימכור את בכורתו. במחיר שפסקו ביניהם ולא חשש הכתוב לבארו: ויעקב נתן לעשו. לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו: ויבז עשו את הבכורה. גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי ראויה לאותו המחיר שפסקו ובכן התבאר שלא נתאנה המוכר כי לא היה

רמבן

מה הוא וקרא שמו אדום על כן קרא שמו אדום כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי סובא וזולל יורש:

(לא) **מכרה** כיום את בכורתך לי. כיום דילהן כיום שהוא ברור כן מכור לי מכירה גמורה לשון רש"י ופשוטו כעת הזאת וכן ואתה עמוד כיום ואשמיעך את דברי אלהים אותו כהיום תמלאון אותו קטר יקטירון כיום את החלב ולנו בשת הפנים כהיום הזה והנראה בעיני מדעת אונקלוס כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו וזה שמוש להן בלשון ארמית לכן את אזיל לאיזה מקום מן כן את תודע לי וכן בפרשת וישלח ולכן איכון אזלין מן כן דאתברון והוא לשון תורגל מהם במקומות הרבה ובדניאל לכן בפתחות הלמד כטעם אלהן לכן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וכן לכן מלכא מלכי ישפר עלך ואונקלוס תרגם זולתי אלהין אלא כן ובנוסחאות בדוקות ומדוקדקות מן התרגום כיום דלהי והוא כמו שפירשתי כי היו בלשונם אי זה שאומר בתלמוד הי רבי מאיר הי רבי יהודה וזולתן ואפשר שעשה אונקלוס כיום כאילו הוא ביום שתבא בו הבכורה לי כי כן תאהנו השמוש הזה לכף כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי משפטו באשר וכדמי בניך אשר נתתה להם כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם. ויש אומרים כי אין מחיר הבכורה הנזיד רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח"כ נאכל ועניה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פירש המחיר ואין זו דעתי:

(לג) **השבעה** לי כיום. כאשר אמר עשו למה זה לי בכורה איני חפץ בה אמר לו יעקב השבעה לי כי לא תחפוץ בה ולא תירשנה לעולם ונשבע לו ואחר כן מכרה לו ונתן לו המחיר או הנזיד שבקש. ויתכן שאמר עשו למה זה לי בכורה הנה היא מכורה לך. ויאמר השבעה לי שלא תערער על המכירה לעולם ואמר הכתוב שנשבע לו ומכרה כאילו אמר מכרה ונשבע לו:

(לד) **ויבז** עשו את הבכורה. בז לדבר יחבל לו אבל כבר אמר הטעם שבעבורו באות למכירה מפני שהיה הולך למות בצודו החיות וקרוב הוא שימות בחיי אביו ואין לבכורה שום מעלה רק אחרי האב ומה תועיל לו הבכורה ואכר ויאכל וישת ויקם וילך ויבז כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו וזו סבת בזוי הבכורה כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא יחושו ליום מחר. ור"א משתבש בכאן מאד שאמר כי בזה הבכורה בעבור שראה שאין ממון לאביו ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו בא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה לחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר את בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולא נתנה לו אמו כסף וזהב לדרך שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש למה לא שלחה לו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו זאל ידחונו בקנה של דרש כי יש לי סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח באדם להבינם כל אלו דבריו. ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה כי הנה אברהם הניח לו הון רב ואבד העושר ההוא מיד קודם הענין הזה ומפני זה בזה את הבכורה כי הדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב ואחרי כן חזר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי פלשתים ואחר כן חזר לעניו והתאוה לציד בנו והמטעמים ואין אנו רק דברי שחוק ועוד כי הכתוב אמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והברכה בעשר תוספות ובנכסים וכבוד ואיה ברכתו שאבד הון אביו והעני ואחרי כן והיה עמך ואברכך העשיר והעני אחרי כן ואם יש לצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים כענין העושר אין זה באותם שנתברכו מפי הקב"ה כי ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה אבל היו האבות כלם כמלכים ומלכי גוים באים לפניהם וכורתים עמהם ברית וכתיב וישבעו איש לאחיו ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך וכבר היה בנעוריו אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו ויתכן כי פי השנים בבכורה ממשפטי התורה לא היה כן לפנים רק לנחול מעלת האב ושררתו שיהיה לו כבוד ומעלה על נעיתו ולכן היה אומר ליצחק אני בנך בכורך לומר כי הוא הבכיר הראוי להתברך וכן כי זה הבכור שים ימינך על ראשו להקדימו בברכה ואולי היה מעל גם בגבולה יותר מעט כי דין פי שנים מחדוש משפטי התורה והגיד אם היה בפיו כן יעשו השרים והמלכים בוחרים נגיד מכל אחיו וכל העמים עושים

רשי

קוס : (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך : (ג) האל. כמו האלה : (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' ואף לענין קללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך

אבן עזרא

אולי יודיעוהו למה חסר מאור עיניו יצ' ויחזו בקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה כאן יש לו כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט גם נכון הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרות: ויּשמור

כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ

כ"ג · ג'. כ' · כ"ח · ב' ר"פ בתרי לישנ' : · י"ב · כל אורי' חס' במ"א מ"ל · ג' חסר · ח' מטמטין : בלשון אלה :

א והוה כפנא בארעא בר מכפנא קדמאה דהוה ביומי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלשתאי לגרר : ב ואתגלי ליה יי ואמר לא תחות למצרים שרי בארעא דאימר לך : ג דור בארעא הדא ויהי מימרי בסעדך ואברכינך ארי לך ולבנך אתן ית כל ארעתא האלין ואקיים ית קימא דקיימית לאברהם אבוך : ד ואסגי ית בנך ככוכבי שמיא ואתן לבנך ית כל ארעתא האילין ויתברכון בדיל בנך

גור ב' ר"פ בסיפר' בתרי לישני וסי' גור בארץ הזאת. גור אריה יהודה. הארצת כל אוריתא חסרי' במ"א מ"ל וסי' ויהי רעב בכל הארצות. וכל נביאים וכתובי' דפוו' במ"א חס' וסי' ותתנם ביד עמי הארצת : האל ח' סבירים בלשון א:ה וסי' רק לאנשים האל. ויהפך את הערים האל. גור בארץ הזאת. והרבתי את זרעך. כי את כל התועבות. לנוס שמה רוצח. ונשל ה' אלהיך. וארב לו וקם עליו : השבעה ג' חס' וסי' והקמתי את השבעה. כי ירא העם את השבעה. ותתך עלינו את האלה :

תולדות אהרן גור כהן. סנהדרין קיא : כי לך ולזרעך. שבת קיח :

בעל הטורים

ויהי רעב סמך לויבז עשו וזהו שנאמר בבא רשע בא גם בוז. הארצת האל רמז ל"א מלכים. הארצת חסר ו' שיתננה לו לאחר ו' דורות והם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה :

רמבן

יובילו מהם שי למורא והיה עשו מחניף את אביו להביא כל צידו אל פיו לאכול ממנו כרצונו תמיד ואהבת האב לבנו הבכור קלה להביא ומה שאמר לברך אותו אחר עשותו לו המטעמים איננו שכר האכילה ושחד בהם אבל רצה ליהנות ממנו שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת הברכה ויברך אותו בחפץ מלא ורצון שלם או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקדש כענין ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים ולא נתנו ביד יעקב הון כי בורח היה ובלא ידיעת אחיו יצא מן הארץ לבדו ואילו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה לארוב לו ולהרגו ורבותינו אמרו שגזלוהו ממנו ומי אמר לו שלא היו ליעקב בגדים חמודות שש ומשי ורקמה אבל הכתוב אמר כי עשו בלכתו השדה לצוד היה מחליפם בבגדי הציד ומפני שיצחק ממשש תמיד בבנו ובבגדיו הלבישה אותם את יעקב פן יכירנו בהם והלא אתה רואה שעשה כן וירח את ריח בגדיו כי היה משים אותם בתוך נרד וכרכום כענין שכתוב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך והיו הבשמים נמצאים בארץ ישראל ועל כן אמר כריח השדה כי בעבור היותו איש השדה הריחו בגדיו מהם או ריח ציצי האילנות כמו שאמרו רבותינו כריח השדה של תפוחים והשאלה על מאור עיניו שאלת עורי לב כי אם היתה סבה מאת השם הנה היא כדי שיברך את יעקב והוא ספור הכתוב ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו. ועל דרך הפשט איננו רק ענין הזקנה וטעמו ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו בזקנתו קרא את עשו והנה ביעקב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וכתוב באחיה השילוני כי קמו עיניו משיבו ויספר במשה רבינו שלא כהתה עינו :

(א) **מלבד** הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול. ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה. וטעם המניעה אמרו רבותינו אתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך. ולדעתי נכלל עוד בענין רמיזה בעתיד כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב רמז שיגלו בניו שם ולכתו אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב ברצונו אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות כי גלה ממקומו בעל כרחו והלך אל ארץ אחרת והנה גלותו ממקומו היה אל ארץ פלשתים שהיא ארץ מגורי אביו וירמוז לגלות בבל שהוא מקום מגורי אבותם שהיו באור כשדים ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו ולא היה לו שם רק הגלות והפחד ומתחילה אמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו ואחרי כן חזרו אליו בברית וכן גלות בבל גלו שם מפני זלעפות רעב ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם אבל היו גדוליהם שרים במלכות ואחרי כן אמרו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות ואחרי כן בטלו הבנין והוא בטלה עד זמן ועידן אחרי כן חזרו ונתנו רשות בבנין והזהירו ואמרו די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי :

אל אבימלך מלך פלשתים. לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך ודעת אונקלוס שהיה בנו. וטעם וילך יצחק אל אבימלך כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואעפ"כ לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזהרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב אחד העם יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך :

(ב) **שכון** בארץ אשר אומר אליך. אין טעם שיאמר בבת אחת שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם על פי ה' תחנה ועל פי ה' תסע וגור עתה בארץ הזאת בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב חמשת סרני פלשתים לכנעני תחשב ויתכן שיהיה וירא אליו מוקדם כי קודם צאתו ממקומו נאמר לו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם וגור עתה בארץ הזאת בארץ כנען אשר תכלול עמים רבים וארצות רבות כי אני מצוך עתה שלא תצא ממנה לעולם כי כל הארצות האל אתן לזרעך והנה נסע ממקומו מפני הרעב ללכת בכל ארצות כנען לשכון בארץ אשר יאמר אליו ובבאו בגרר אמר לו כאן תשב ולא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שלא עבר על מצות השם וכן על אחד ההרים אשר אומר אליך כאשר הזכרתי :

(ג) **והקימותי** את השבועה. אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם ואברהם אין לו זרע אשר בעל

ספורנו

היה הממכר שוה אלו כל כך : **כו** (א) אשר היה בימי אברהם. כי מאז עד עתה לא היה שם רעב כבד כמוהו שיוכלו יושבי הארץ לצאת ממנה כאשר עשה אברהם : וילך יצחק אל אבימלך. ליטול רשות ממנו דרך מוסר בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב : (ב) אל תרד מצרימה. אל ישיאך ללכת שם חסרון המרעה פה כענין כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך וכו' : שכון בארץ אשר אומר אליך. עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום בעצמו שאומר אליך לגור בו כי בו יצליח גם מקנך. וזה כי אמנם הסבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה : (ג) גור בארץ הזאת. ואתה גור בארץ כנען : ואהיה עמך ואברכך. שאף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה אני אהיה עמך ולא תחסר מרעה : ואברכך. בממון ובמקנה ולא בהוצאה להרץ : כי לך ולזרעך אתן. והקמותי את השבועה. והטעם שאמרתי שתגור בארץ

כָּל גּוֹיֵ הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב אֲשֶׁר־
שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר
מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃
שני ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ
אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר
אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי
פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־
רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃
ח וַיְהִי כִּי־אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים
וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים
בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק
מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃
ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר
אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ
אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי
אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃
י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־

כל עממי ארעא : ה חלף
דקביל אברהם במימרי ונטר
מטרת מימרי פקודי קימי
ואוריתי : ו ויתיב יצחק בגרר :
ז ושאילו אנשי אתרא על
עיסק אתתיה ואמר אחתי
היא ארי דחיל למימר אתתי
דלמא יקטלונני אנשי אתרא
על רבקה ארי שפירת חזו
היא : ח והוה כד סגיאו
ליה תמן יומיא ואסתכי
אבימלך מלכא דפלשתאי מן
חרכא וחזא והא יצחק
מחאיך עם רבקה אתתיה :
ט וקרא אבימלך ליצחק
ואמר ברם הא אתתך היא
ואיכדין אמרת אחתי היא
ואמר ליה יצחק ארי אמרית
דלמא אתקטיל עלה :
י ואמר אבימלך מה דא
עבדת לנא כזעיר פון שכיב
דמיחד בעמא עם אתתך

ג' ל' מ"ל כהו' ב' כ"כ. חד מן י"ד פסו' כתו' מן ג' מלין. ל' חס'. ל'. ד'. כ'. כל מ"ל במ"א חס' ישב נא עבדך ואמת בעירי. חד מן כ"ס פתחין.

רש"י

כך וכך : (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו : וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת (יבמות כא) : מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכת דמים : חקותי. דברים שיצר הרע ועו"ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו : ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני (ב"ר) : (ז) לאשתו. על אשתו כמו (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא : (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר : וישקף אבימלך וגו'. ראהו משמש מטתו : (י) אחד העם. המיוחד בעם זה

אבן עזרא

(ה) וישמר משמרתי. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור ממצות וחוקים ותורות ויתכן המצות לך לך גם קח נא את בנך. והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז ואלה החוקות נטועות בלב. והתורה. שמל עצמו ובניו ועבדיו ובפסוק התורה והמצוה אבאר היטיב : (ו) וישב יצחק בגרר. עשה כאשר צוה השם : (ז) לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי : כי ירא. פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני וכן כי הפרני אלהים :

מאה

חקותי ל' מ"ל בתו' וכל נביאים וכתו' דכו' במ"ט חס' וסי' הבית הזה אשר אתה בונה. אם שוב תשובון אתם ובניכם. קרע אקרע את הממלכ'. וישתחוו לעשתרת. ולא אקח את כל הממלכה. למען בחקתי ילכו. ועל ריב המה יעמדו. לא דכאו עד היום הזה. אם חקתי יחללו : מצותי חקותי ג' דס' וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי. אם שוב תשובון דמלכים. ויעד ה' ישראל: ותורתי ב' כ"כ וסי' מצותי חקותי. עד אנה מאנתם לשמר : וישקף ד' מס' בפרשת חיי : אחד כ"ה פתחין וסי' במס' רבת' : אחד העם ב' דסמיכי וסי' כמעט שכב. כי בא אחד העם להשחית :

תולדות אהרן עקב אשר שמע אברהם. יומא כח נדרים לב קדושין כב (קדושין סו) :

בעל הטורים

עקב אשר שמע וכו'. יש בפסוק י' תיבות כנגד עשרת הדברות שבהם עק"ב תיבות וכנגדם נתנסה עשר נסיונות וקיים עולם שנברא בי' מאמרו' עקב שנים שמע בקולי דבן ג' שנים הכיר בוראו ושנותיו קע"ה. עקב אשר שמע אברהם בגימטריא קיים אף עירובי תבשילין ונתוסף לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי חקותי ותורתי. מצחק ב' והנה יצחק מצחק. אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ישמעאל צד נשים תחת בעליהן ומזנה עמהן מה מצחק דהכא אשת איש אף התם אשת איש. אחד העם ב' כי כמעט שכב אחד העם והתם איירי בדוד המלך כשלקח החנית מראשותיו של שאול מה התם איירי במלך אף הכא אמר בשביל עצמו שהוא המלך :

ספורנו

בארץ הזאת ובזה איטיב לך הוא כי כבר נשבעתי לאברהם לתת לו ולזרעו את הארץ הזאת ולפיכך בהיותך גר בה תהיה נשיא אלהים בתוכה ותקנה בה חזקה להורישה לזרעך : (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. בכל אשר נסיתיו : וישמור משמרתי. עשה תמיד המשמרה המיוחדת לי שהיא לגמול חסד כאמרו כל ארחות ה' חסד ואמת ולהורות חטאים בדרך וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ואמר גם כן : מצותי חקותי ותורתי. שנצטוו בני נח ובכן היה נאה דורש ונאה מקיים במופת לרבים. והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה וכן למטה באמרו והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה' אבל אחר שקרא בשם ה' נאמר ואבימלך הלך אליו מגרר. ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה'. ולא מצאוהו עוד תלאות מקנאים ודברי ריבות כאשר בראשונה אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר שם עלה כל מבקש ה' בלי ספק : (י) כמעט שכב אחד העם. הוא המלך היחיד בעמו שהיה חושב שלא יצטרך לשאול את פיך ולדעת רצונך בזה שלרב מעלת המלך ייטיב בעיניך בלי ספק להשיא לו

רמבן

בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הוצרך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית וזרעו לא בעשו ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכן תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב אשר נשבעת להם בך כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אף על פי שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור כי כלם בעלי ברית לאלהים ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ויהיה פי' הכתוב והקימותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכה בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך :

(ה) וישמור משמרתי. לשון רש"י בקולי כשנסיתי אותו משמרתי גזירות להרחקה כגון שניות לעריות שבות לשבת. מצותי מצות שאילו לא נכתבו דין הוא שיכתבו כגון גזל ושפיכות דמים. חקותי דברים שיצר הרע ועו"ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא המלך גזר חקו על עבדיו. ותורותי להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני ואם כן יהיה כל זה כגון על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא נתנה וכך אמרו בפסוק ויתן להם יוסף עגלות שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו ועד עכשיו לא נתנה תורה והרי כתוב וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ושם אמרו שהיה משמר אפי' דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו וכו'. ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות וכדעת רבותינו ארבע ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים י"ב מצבה והיאך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו ששמר את השבת וקבע תחומין ואפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה שהיא מעידה על מעשה בראשית ואולי נאמר משמרתי שניות לעריות של בני נח ומצותי גזל ושפיכות דמים חקותי אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן ותורותי דינין ואסורי ע"ג שאלו כלן נצטוו בהן בני נח והוא השומר והעושה רצון בוראו ומשמר אפי' דקדוקין ואומרות במצות שלהן כמו שהזכירו מס' ע"ג של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוות ודרשו במאה שערים שמדדו למעשרות כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים או לכהני ה' כגון שם ועבר ותלמידיהם כענין והוא כהן לאל עליון. והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה בטעמי מצותיה וסודותיה ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד ויעקב בחוצה לארץ בלבד נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ אע"פ שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע כמו שדרשו באשר שנא ה' אלהיך שנאה אחר היותה אהובה בימי האבות וביוסף דרשו שהיה משמר את השבת אפילו במצרים מפני שהיא שקולה כנגד כל המצות לפי שהיא עדות על חדוש העולם והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם להוציא מלבם כוונת ע"ג ודעת המצרים

רשי

זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב כבר הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההיא. אע"פ שאינו חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים (ב"ר): בשנה ההיא. אע"פ שאינה כתקונה שהיתה שנת רעבון (ב"ר): בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה שערים. שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה: (יג) כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אובריינ"א. עבודה משמע עבודה אחת. עבודה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו טמונון פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפור. את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום. וקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן:

עשק

אבן עזרא

(יב) מאה שערים. כדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מלא מאה משיעור הזרע והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו: (יג) וגדל. פועל עבר: (יד) ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא חוסר השם או שם כמו סגולה: (טו) בא סמיכות בארות על שני דרכים: (יט) מים חיים. שהם נובעים תמיד:

עשק

אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃
יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כׇּל־הָעָם
לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ
מוֹת יוּמָת׃ יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ
הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה
שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ שלישי
יג וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל
עַד כִּי־גָדַל מְאֹד׃ יד וַיְהִי־לוֹ
מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה
רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים׃
טו וְכׇל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי
אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם
פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר׃
טז וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ
מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד׃
יז וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־
גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם׃ יח וַיָּשׇׁב יִצְחָק
וַיַּחְפֹּר ׀ אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר
חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו
וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת
אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת
כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו׃
יט וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל
וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים׃

וְאַיְתֵיתָא עֲלָנָא חוֹבָא׃
יא וּפַקִּיד אֲבִימֶלֶךְ יַת כׇּל
עַמָּא לְמֵימַר דְּיַנְזֵק לְגַבְרָא
הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל׃ יב וּזְרַע יִצְחָק
בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא
הַהִיא עַל חַד מְאָה
בִּדְשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃
יג וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל
וּרְבֵי עַד דִּי רְבָא לַחֲדָא׃
יד וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא וְגֵיתֵי
תוֹרֵי וּפוּלְחָנָא סַגִּי וְקַנִּיאוּ
בֵּיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי׃ טו וְכׇל
בֵּירִין דַּחֲפַרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי
בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוּנִין
פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹנִין עַפְרָא׃
טז וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק
אֵיזֵיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי תַקִּיפְתָּא
מִנָּנָא לַחֲדָא׃ יז וַאֲזַל מִתַּמָּן
יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחֲלָא דִּגְרָר
וִיתֵיב תַּמָּן׃ יח וְתָב יִצְחָק
וַחֲפַר יַת בֵּירֵי דְמַיָּא דַּחֲפַרוּ
בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי וְטַמּוּנִין
פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם
וּקְרָא לְהֶן שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי
הֲוָה קָרֵא לְהֶן אֲבוּהִי׃
יט וַחֲפַרוּ עַבְדֵי יִצְחָק
בְּנַחֲלָא וְאַשְׁכַּחוּ תַמָּן בֵּירָא

א' קמץ. ג' — ג' ר"פ — ג' בלי"ס — ד' מ"ל כתו — ג' — ג' — ג' — ה' ר"פ בספ' — ג' — ב' וימלאום למלך. — ג' וכ"כ — כ"ל חס' — כ"ל חס' — ג' ומ"ל — י"ד. ט' כתו' מ"ל — ג' וחס'

אשתך ז' וסי' מסר פרשת לך לך: באיש ח' וסי' בפרשת קדשים: וגדל ג' וסי' יצחק. שמואל. יהושפט. וחילופיהן ג' וגדול. משה. דוד. מרדכי: גדל ג' וסי' עד כי גדל מאד. כי ראתה כי גדל שלה. ראו כי גדל הכאב: וימלאום ב' וסי' סתמום פלשתים. וימלאום למלך: להן י"ד וסי' במגלת רות סי' א': שמות ט' מלאים מסור בפרשת בראשית:

וגלדות אהרן ויחפרו עבדי יצחק בנחל. ברכות ט: מים חיים. שם.

בעל הטורים

ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל שלשה גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך. ועבודה רבה שנים כפסרה ואידך באיוב מה התם גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל אף מאבימלך שהיה מלך. וימלאום ב' וימלאום למלך שאול גבי מאה ערלות של פלשתים רמז למה שנותנין הערלה בעפר. ד"א לפי שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבורות עפר מלא דוד לשאול ק' ערלות פלשתים בכפלים ונתן לו ר' במקום ק':

רמבן

המצרים וזאת כונתם ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע"ג וקרא בשם ה' להשיב רבים לעבודתו. מצותי ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה. חקותי ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצוות את בניו ואת ביתו בהם ותורותי המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהן תורה להן:

ויאמר אחותי היא. ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי:

(יד) **ויהי** לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה. אתונות וגמלים וחמורים ועבדים ושפחות ויזכור הכתוב זה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא וזה טעם כי עצמת ממנו מאד אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך:

(יז) **בנחל** גרר. רחוק מן העיר וישב ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן לשון רש"י ונראה מדבריו שהם הבארות הנזכרים כאן כמו שאמר סתמום פלשתים וימלאום עפר וזה אינכו כן כי היאך יתנו לו הם רשות והם אמרו תקלה הם לנו מפני גייסות אבל הם אחרים במקום אחר כי נחל גרר שם מקום או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכאשר קנאו בו פלשתים הם השרים אשר בגרר ממדינת המלך סתמו הבארות אשר לו מירושת אביו בגבול עיר גרר והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אע"ג שהיא בארץ פלשתים ושם בארות אחרים שחפר אברהם שגר במקום ההוא ימים רבים ופלשתים יושבי הארץ כאשר מת אברהם ויצחק לא ישב שם כתמוס ולא לשנאתו רק בימי אברהם לא רצו לסתמם מפני כבודו כי אמרו אולי ישוב לשבת בארץ ולכן שב יצחק ויחפור אותם בנחל ורועי נחל גרר רבו עמו לאמר לנו המים והטעם לאמר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימצו שם ותתמלאנה ימלא הבור והנחל יתמעט בהם והנה הם שלנו ועל כן הזכיר הכתוב

ספורנו

לו את אחותך: והבאת עלינו אשם. ובזה כמעט הבאת עלינו אשם וענש ואמר עלינו כי כשילקה גדול הדור ירבה היזק להוסיס בגלו: (יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא. כמו שאמר לו האל ית' גור בארץ הזאת: מאה שערים. כמו שיעד באמרו ואהיה עמך ואברכך: ויברכהו ה'. במתון שמכר תבואתו בדמים יקרים ולפי מה שאמרו ז"ל אומד זה למעשרות הנה קבע לו ברכ' בשביל' כאמרו הביאו את המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם ברכה עד בלי די: (יד) ועבדה רבה. קרקע מוכן להיות נעבד: ויקנאו אותו פלשתים שבשדותיהם קרה אז הפך זה שזרעו הרבה והביאו מעט: (טו) סתמום פלשתים. כאשר יראו מצות אבימלך לבלתי היזק ליצחק סתמו הבארות בשנאת קנאתם: (טז) כי עצמת ממנו. ותוכל בעשרך להתקומם עלינו: התעשקו

אבן עזרא

(כ) עשק. ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: (כה) ויכרו. חפרו וכן אשר כריתי לי וכן כי יכרה טורה שחת: (כח) בינותינו. ריבוי

בעל הטורים

עשק כנגד בבל שעשקו את בית יוסדה ומיד עשקיהם כח. שטנה כנגד המן שכת' שטנה על ירושלם. ולכן בטנה ב' דהכא. והחא דהתם. רחובות כנגד יון שגזרו שלא יטבלו למונעם מפריה ורביה ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה כל אחד ואחד וזהו ופרינו בארץ. שבעה כנגד אדום על כן בכלם כתיב שמה או שם. וכאן כתיב ויקרא אותה שבעה ולא כתיב שם משום קטון נתתיך בגוים ולא שם לו על פני חוץ. ראו ד' במסרה שנים כתיבי בו"ו וב' בה"א ראו ראינו וראו ראו. ראה ראיתי. אם ראה תראה בעני אמתך. וחד שבתי וראה תחת השמש הך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוא"ו. והנך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א. דיש אם למקרא קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: אתה עתה ג' במסרה הכא אתה עתה ברוך ה'. ואידך אתה עתה תעשה מלוכה. אתה עתה הקל מן העול מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך. ברוך ה' ב' במסרה הכא אתה עתה ברוך ה'. בא ברוך ה' לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר כדפרישית ויישם לפניו לאכול כך היה כונת אבימלך להרוג את יצחק. והכי מוכח קרא דכתיב וכאשר לא נגענוך כלומר לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתינו ועשינו עמך רק טוב:

ספורנו

(כ) התעשקו עמו. השתדלו עם יצחק שיעזוב הבאר: (כד) אל תירא. שימעטו נכסיך במריבותם, וברכתיך. תוספות ממון: (כה) ויקרא בשם ה'. ויכרו שם: (כו) ואבימלך הלך. אחר שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מצלחת בלתי מריבה ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד כי היה ה' עמך ולא מירלאתנו ממך נכרית אתך ברית: (כט) אם תעשה עמנו רעה

תרגום אונקלוס

דְמַיִן נַבְעִין׃ כ וּנְצוֹ רַעֲוָתָא
דִגְרָר עִם רַעֲוָתָא דְיִצְחָק
לְמֵימַר דִּילָנָא מַיָּא וּקְרָא
שְׁמָא דְבֵירָא עֵסֶק אֲרֵי
אִתְעַסַּקוּ עִמֵּיהּ׃ כא וַחֲפַרוּ
בֵּירָא אוֹחֲרֵי וּנְצוֹ אַף עֲלַהּ
וּקְרָא שְׁמַהּ שִׂטְנָה׃
כב וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן וַחֲפַר
בֵּירָא אוֹחֲרֵי וְלָא נְצוֹ עֲלַהּ
וּקְרָא שְׁמַהּ רְחוֹבוֹת וַאֲמַר
אֲרֵי כְעַן אַפְתִּי יְיָ לָנָא
וְנִיפוּשׁ בְּאַרְעָא׃ כג וּסְלֵיק
מִתַּמָּן לִבְאֵר שָׁבַע׃ כד וְאִתְגְּלִי
לֵיהּ יְיָ בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר
אֲנָא אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם אֲבוּךְ
לָא תִדְחַל אֲרֵי בְסַעֲדָךְ
מֵימְרִי וַאֲבָרְכִינָּךְ וְאַסְגֵּי יָת
בְּנָךְ בְּדִיל אַבְרָהָם עַבְדִּי׃
כה וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וְצַלִּי
בִּשְׁמָא דַיְיָ וּפְרַסֵיהּ תַּמָּן
לְמַשְׁכְּנֵיהּ וּכְרוֹ תַמָּן עַבְדֵי
יִצְחָק בֵּירָא׃ כו וַאֲבִימֶלֶךְ
אֲתָא לְוָתֵיהּ מִגְּרָר וְסִיעַת
מֵרַחֲמוֹהִי וּפִיכוֹל רַב חֵילֵיהּ׃
כז וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מָה דֵין
אֲתֵיתוּן לְוָתִי וְאַתּוּן סְנֵיתוּן
יָתִי וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוָתְכוֹן׃
כח וַאֲמַרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא אֲרֵי
הֲוָה מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ
וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיַּם כְּעַן מוֹמָתָא
דַּהֲוָת בֵּין אֲבָהָתָנָא בֵּינָנָא
וּבֵינָךְ וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ׃ כט אִם
תַּעְבֵּיד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא
דְלָא אַנְזֵיקְנָךְ וּכְמָא דַעֲבַדְנָא
עִמָּךְ לְחוֹד טָב וְשַׁלַּחְנָךְ
בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן בְּרִיכָא דַיְיָ׃

מקרא

כ וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק
לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־
הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ׃
כא וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ
גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה׃
כב וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר
אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא
שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי־עַתָּה
הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָרֶץ׃
רביעי כג וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע׃
כד וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא
וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ
אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי
וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ
בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ כה וַיִּבֶן
שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה
וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־
יִצְחָק בְּאֵר׃ כו וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ
אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל
שַׂר־צְבָאוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם
שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃
כח וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה
יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה
בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה
בְרִית עִמָּךְ׃ כט אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ
רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר
עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ
בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃

רשי

(כ) עשק. ערעור: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נוסימנ"ט: (כב) ופרינו בארץ. כתרגומו וניפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו. ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו בלשון הראשון ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאין תיבה זו כמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס) עזרת מצר (ישעיה נא) ושכורת ולא מיין: אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו. ראינו באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם אתה (ספרים אחרים עתה) עשה לנו כמו

שטנה ב' בתרי לישני וסי' ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה. כתבו שטנה. ויעתק ב' וסי' ויעתק משם ההרה. ויעתק משם ויחפר: וירא כ' וסי' כו' במס' רבת': ראו ב' וסי' ראו ראינו כי היה ה'. וראו ראו ואל תדעו. אילין כתיבן וי"ו ואילין כתיבן ה"א ראה ראיתי את עני עמי. אם ראה תראה בעני אמתך. וחד וראה וסי' שבתי וראה תחת השמש: בינותינו ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימנ' בשפטי' סימן י"א: תעשה ד' קמץ וסי' אם תעשה עמנו רעה. ויאמר גדליהו בן אחיקם. וישמעו הכנעני. ותאמר לו אל אחי אל תענני: עמך י"ב בתו' וסי' כו' במסרה רבתא: אתה עתה ג' וסי' ברוך ה'. אביך הקשה את עולינו. דמלכים. ותאמר לו איזבל: ברוך ה' ב' דס' בוא ברוך ה'. אתה עתה ברוך ה':

תולדות אתרן ויריבו רועי. סנסדרין קא:

רמבן

הכתוב ומלאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו:

(כ) **ויקרא** שם הבאר עשק. יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותם בשוה אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר באר מים חיים כמו שאמר מקור מים חיים את ה' וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אתנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמה שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו בשמו שכתוב בו ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היה לנו לשטן עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל ירחיב את גבולנו. כמו שנאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד וכתיב בבית השלישי ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד:

(כד) **אל** תירא כי אתך אנכי. בעבור שהבריחו אבימלך מעליו מקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכל שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים רעיו:

(כט) **אם** תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך. יאמר אם תעשה עמנו רעה כמו שאנחנו לא נגענוך אתה עתה ברוך ה' ואין לאל ידינו לעשות עמך רע אבל ישתנה העת בעבור החמס שאתה עושה ותצטרך לשוב אל ארצנו ונשיב לך גמול וטעם לא נגענוך שלא נפתה לבנו על אשתך ליגע באחד מכם כלשון הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בצוותינו את העם להשמר מכם ונשלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנו הינו נראה שירא מלך פלשתים שלא יבא עליו יצחק למלחמה אבל הבטיח' אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש זרענו

רשי

כמו כן: (לג) שבעה. ע"ש הברית: (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך הוא היה גוזל וחומס ומראה עצמו כשר. כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מרת רוח. לשון המראת רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיסן ולעצבן: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"ג (ב"ר): (א) ותכהין. בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"ג). ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשוחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות: (ב) לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא: (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כאותה ששנינו (ביצה כח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (ב"ר): וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל

תולדות אהרן ויהי כי זקן. יומא כח מגלה טו וכח: ותכהנה עיניו. בבא קמא צג: ויקרא את עשו בנו. עקידה שער כב:

אבן עזרא

ריבוי אחר ריבוי: (לג) באר שבע. נקרא כן על שני דברים או היא עיר אחרת: (לד) יהודית. שם ולא הוליד ממנה: ובשמת. היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא כמלאין למאות כן: (לה) מורת רוח. כל אחת מהן ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כנ"ע מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען ונכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: (ב) הנה נא. כמו עתה: (ג) כליך. יתכן היותו שם כלל והפרט תליך וקשתך. ותליך האשפה התלויה ששם החצים או תליך כמו חרב ויחסרו וי"ו מן תליך כאדם שת אנוש:

תורה

חמישי ל ויעש להם משתה ויאכלו
וישתו: לא וישכימו בבקר
וישבעו איש לאחיו וישלחם
יצחק וילכו מאתו בשלום:
לב ויהי ביום ההוא ויבאו עבדי
יצחק ויגדו לו על־אדות הבאר
אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו
מים: לג ויקרא אתה שבעה על־
כן שם־העיר באר שבע עד
היום הזה: ס לד ויהי עשו
בן־ארבעים שנה ויקח אשה
את־יהודית בת־בארי החתי
ואת־בשמת בת־אילן החתי:
לה ותהיין מרת רוח ליצחק
ולרבקה: ס כז א ויהי כי־
זקן יצחק ותכהין עיניו מראת
ויקרא את־עשו ׀ בנו הגדל
ויאמר אליו בני ויאמר אליו
הנני: ב ויאמר הנה־נא זקנתי
לא ידעתי יום מותי: ג ועתה
שא־נא כליך תליך וקשתך וצא
השדה וצודה לי צידה יתיר ה
ד ועשה־לי מטעמים כאשר
אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור

אונקלוס

ל ועבד להון משתיא ואכלו
ושתיאו: לא ואקדימו בצפרא
וקימו גבר לאחוהי ושלחינון
יצחק ואזלו מלותיה בשלם:
לב והוה ביומא ההוא ואתו
עבדי יצחק וחויאו ליה על
עיסק בירא דחפרו ואמרו
ליה אשכחנא מיא: לג וקרא
יתה שבעה על כן שמא
דקרתא בארא דשבע עד
יומא הדין: לד והוה עשו
בר ארבעין שנין ונסיב
איתתא ית יהודית בת בארי
חתאה וית בשמת בת אילון
חתאה: לה והואה מסרבן
ומרגזן על מימר יצחק
ורבקה: א והוה כד סיב
יצחק וכהאה עינוהי מלמחזי
וקרא ית עשו בריה רבא
ואמר ליה ברי ואמר ליה
הא אנא: ב ואמר הא כען
סיבית לית אנא ידע יומא
דאמות: ג וכען סב כען
זינך סיפך וקשתך ופוק
לחקלא וצוד לי צידא:
ד ועביד לי תבשילין כמא
דרחמית ותעל לי ואיכול

מסורה

ורבקה

ויהי ביום ההוא ב' וסי' ויבאו עבדי יצחק. ויהי ביום ההוא ועלי שכב: ויגדו ד' חס' וסי' ויבאו עבדי יצחק. עוד יוסף חי. וישובו המלאכים. ויגידו לו דברי רבשקה דמלכים. וכל שופטים ושמואל דכו' במ"ב מלאים וסי' ויגידו לאנשי יבש. ויגידו לשאול לאמר הנה העם: יהודית ז' וסי' בישעיה סימן ל"ו: ולרבקה ב' א' ר"פ וא' ס"פ וסי' ולרבקה אח ושמו לבן ותהיין מרת רוח: וצא ב' וסי' וצא השדה. וצא הלחם: צידה חד מן כ"א תיבין כתי' ה' בסוף תיבו' ולא קרי' וסי' כו' במסר' רבתא: ועשה חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ראשי פסו' נסבין ו' בריש תיבות' וסי' כו' במסר' רבתא:

בעל הטורים

אנכי אלהי אברהם אביך ולא כתב ה' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתייסר בייסורין בא' מדת רחמים: בארי ב' במסורה הכא בת בארי החתי והידך הושע בן בארי. אמר הושע לפני הקב"ה החליפם באומה אחרת בזרעו של עשו: ותכהין עיניו מראות משום דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו: ותכהן עיניו מראות. בגימ' בעשן האלהי': שא נא כליך כלומר חדד סכינך כמו משיאה על גבי חברתה: ליד. צידה כתיב ה"א יתירה שנאמרו חמשה הלכות שחיטה וחמש' סימני טהרה. בעוף אינו דורס. אצבע יתירה. זפק. קרקבנו נקלף. אינו חולק את רגליו. ובחיה מפרסת פרסה. מעלת גרה. ואין לה שיני' למעלה. קרנים. ובשרה הולך שתי וערב תחת השוקן:

רמבן

זרעו את זרעינו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתנצלו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם תהי נא אלה בינותינו שנבא עתה עמך באלה להחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו. ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונצחם וכאשר ראו הצלחתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכות ונקל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקור לי ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על המלך וחשב כי אפשר שיחיה אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו:

(לב) ויבואו עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו. הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע על שם הבאר אשר קראוהו כן האב והבן. כי שם נשבעו שניהם והבאר הזאת להם תרמוז על משכן שילה ופלשתים סתמוהו בהלקח הארון וחזר וחפרו בו כי כן השיבו הארון עם הדורון לאלהים:

ספורנו

רעה אתה עתה כמו שלא נגענוך: (לג) ויקרא אותה שבעה. קרא את הבאר שבעה מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר. ג' של אברהם שסתמו פלשתים כאמרו וכל הבארות סתמום פלשתים ולא יאמר כל בפתות מג'. וג' של יצחק שהן עשק שטנה ורחובות וזה הי' הז' שקראוהו שבעה. ע"כ שם העיר באר שבע. בשגול מורה על השבוע' ועל מספר השבעה אבל בימי אברהם היה שם העיר באר שבע בקמץ על שם השבועה בלבד: (לד) ויהי עשו בן ארבעים. ולא השש יצחק להשיא לו ולאחיו נשים הגונות. ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי. ולא הקפיד יצחק על נשואי החתיות כמו שעשה אביו. ותהיינ' מורת רוח. היו לתער ושכין מקצר רוח חיי יצחק ורבקה ולשון מורה כמו ומורה לא יעלה על ראשו והגה יצחק עם כל זה לא הכיר רב רשעו של עשו שמא היה מוחה בהן ובזה נכשל שהשתדל לברך את עשו ומזה יצא תקלה שנתן לעשו איזו ברכה או עלה ושעם זה רבה משטמה בין בניו ושהוצרך יעקב לברוח אל ארץ אחרת: כז (א) ותכהין עיניו. כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאמרו ולא כהה בם ועיניו קמה ולא יוכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי. באברהם כתיב ויוסף אברהם ויקח אשה וביעקב עם כל גרותיו ודמעות עיניו כתיב וירא ישראל את בני יוסף אף על פי שהיה רואה בכובד כאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן באופן שלא הכיר התמונה הפרטיות: (ב) לא ידעתי יום מותי. כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין ביעקב ובמשה כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר: (ג) שא נא כליך. שלא תשוב ריקם ולא תאחר: (ד) ועשה לי מטעמים. רצה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב ובזה תחול עליו הברכה כי גם שלא הכיר

אבן עזרא

(ה) ורבקה שומעת. היתה שומעת: (ו) לפני מותי. כמו בטרם אמות: (יא) שעיר. בעל שער והפך חלק ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: (יב) ימושני. כמו ימושני מבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאיש שמתעה אחר: (יג) עלי קללתך. אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי׳ עלי להסר קללתך ויש אומרים חלילה לכזב הנביא רק הוא כן : אנכי

רשי

הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה׳. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום (ב"ר): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים בפרקי דרבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שעיר. בעל שער: (יב) ימשני. כמו ממשש בצהרים: (טו) החמודות. הנקיות כתרגומו דכייתא. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו

תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת׃
ה וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־
עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד
צַיִד לְהָבִיא׃ ו וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־
יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי
אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ
לֵאמֹר׃ ז הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי
מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי
יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי׃ ח וְעַתָּה בְנִי
שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה
אֹתָךְ׃ ט לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־
לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים
וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ
כַּאֲשֶׁר אָהֵב׃ י וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ
וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי
מוֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר
וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק׃ יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי
אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ
וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה׃
יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי
אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃ יד וַיֵּלֶךְ
וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ
מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃
טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו
בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ

אונקלוס

בְּדִיל דִּי תְּבָרְכִנָּךְ נַפְשִׁי עַד
לָא אֱמוּת׃ ה וְרִבְקָה
שְׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם
עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא
לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה׃
ו וְרִבְקָה אֲמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ
לְמֵימַר הָא שְׁמָעִית יָת אֲבוּךְ
מַלֵּיל עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ
לְמֵימַר׃ ז אַיְתִי לִי צֵידָא
וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוֹל
וַאֲבָרְכִנָּךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי׃
ח וּכְעַן בְּרִי קַבֵּל מִנִּי לְמָא
דִּי אֲנָא מְפַקְּדָא יָתָךְ׃
ט אֱזֵיל כְּעַן לְוָת עָנָא וְסַב
לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי בַּר עִזִּין
טָבִין וְאַעְבֵּיד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין
לַאֲבוּךְ כְּמָא דִּרְחִים׃ י וְתֵיתֵי
לַאֲבוּךְ וְיֵיכוֹל בְּדִיל דִּי יְבָרְכִנָּךְ
קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ יא וַאֲמַר
יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו
אֲחִי גְּבַר שְׂעַרָן וַאֲנָא גְּבַר
שְׁעִיעַ׃ יב מָאִים יְמוּשִׁנַּנִי
אַבָּא וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעֵב
וְאַיְתֵי עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן׃
יג וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ עֲלַי
אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דְּלָא יֵיתוֹן
לְוָטַיָּא עֲלָךְ בְּרִי בְּרַם קַבֵּיל
מִנִּי וְאֵיזֵיל סַב לִי׃ יד וַאֲזַל
וּנְסֵיב וְאַיְתִי לְאִמֵּיהּ וַעֲבַדַת
אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין כְּמָא דִּרְחֵים
אֲבוּהִי׃ טו וּנְסֵיבַת רִבְקָה
יָת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא
דַּכְיָתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא

מסורה

שמעת ו׳ ה׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ בפרש׳ וירא: בדבר ג׳ וסי׳ בדבר יצחק אל עשו: בדבר שפתך מישרים. וכלי כליו רעים: מטעמים ה׳ וסי׳ ועשה לי מטעמים. הביאה לי ציד. לך נא אל הצאן. וילך ויקח ויבא לאמו. ויעש גם הוא: הביאה ג׳ וסי׳ הביאה לי ציד. הביאה ונשתה. הביאה למוסר לבך. וחד והביאה לי ואוכלה: גדיי עזים ל׳ וחד גדיי העזים. ואת עורות גדיי העזים הלבישה: טבים הטבים ה׳ חס׳ וסי׳ שני גדיי עזים טבים. ובתים טבים תבנה. והאנשים טבים לנו. אשר פגע בשני. ומחמדי הטבי׳: אהב חד מן ט׳ וסי׳ בשמואל סי׳ א׳: לפני מותו ד׳ וסי׳ והבאת לאביך ואכל. אביך צוה. וזאת הברכה. ויכן דוד לרוב לפני: חלק ג׳ קמצים וסי׳ ואנכי איש חלק. חזון שוא ומקסם חלק. ופה חלק יעשה מדחה. אנ"ך. וחד וחלק משמן חכה: ימשני ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ אולי ימשני אבי. גשה נא ואמשך. ויגש יעקב אל יצחק. אל נא תמש מזה אם ימשו החקים. בני מררי מחלי ומשי. ואלה. דד"ה. וצ"ע כי לא הביא המסורת יותר: ויבא חד מן כ"א וסי׳ במס׳ רבת׳: החמדת לחוד חס׳ דחס׳. כי חמודות אתה מ"ל דמ"ל. חמודת כזהב.

תולדות אהרן ואנכי איש. ס׳ הזוהר ס׳ אחרי מות: אולי ימושני. מכות כד: והייתי בעיניו. סנהדרין לג:

בעל הטורים

בדבר. ב׳ ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו. ואידך ותעלוזנה כליותי בדבר שפתים מישרים שאמר׳ ליעקב תעלוזנה אם תדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך. לצוד בגימטריא מן גזל. להביא בגימט׳ ובגזל. הביאה ג׳ הכא הביאה לי ציד. הביאה למוסר לבך האומרת לאדוניהם הביאה ונשתה. שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך וקח מוסרי ושמע בקולי והביאה לאביך שיאכל וישתה. לך נא אל הצאן ר"ת נאה פירוש נאה לך ונאה לבניך כי פסח היה ולקח ב׳ א׳ לפסח וא׳ לחגיגה. וקח לי משם שני ר"ת משלו משם בגימט׳ משלי שכך כתב לה בכתובתה:

ספורנו

בגודל רשעו של עשו מכל מקום לא חשב אותו לראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו ולכן כשברך יעקב אחר כך שידע בו שהוא ראוי לברכה לא שאל מטעמים ולא בקש דבר וברכו תכף באמרו ואל שדי יברך אותך: (יב) ולא ברכה. אם אולי יאצל לי ברכה לא יברכני אם אטעה: (יג) עלי קללתך. עלי להכנים תחתך אם תארע לך

רמבן

(ד) בעבור תברכך נפשי. היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה׳ לה ורב יעבוד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה׳ והיא לא תגלה והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי ותלך לדרוש את ה׳ שהלכה בלא רשות יצחק או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמר לו כך הוגד לי מאת ה׳ טרס לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והוא ידועה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה או הם סבות מאת ה׳ כדי שתברך יעקב וגם עשו בברכת החרב ולו לבדו נתכנו עלילות:

(ז) ואברכבה לפני ה׳ לפני מותי. לא נזכר בכל הפרשה לפני ה׳ רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה׳ תהיה ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו בזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו:

(יב) אולי ימשני אבי. אין הטעם שימששהו להכיר אותו אבל אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך חבת האב על בנו וימצא במשוש שאני חלק ואני תמה איך לא פחד מהיכר הקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו היאך סומא מותר באשתו והיאך בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות עינא וקלא ואם סתם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות בקול אולי היו האחים האלה דומים בקולם ולכך אמר כי הקול קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה משנה קולו לדבר כלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן:

רשי

אמו אלא שהיה בקי במעשיהן והשקן: (יט) אנכי עשו בכורך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא. אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזה שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: ויתן

אבן עזרא

אנכי. מי שאנכי ועשו בכורך ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ובשא קול במלת עשו בכורך ואלה דברי רוח כי הנביאים יחלקו לג' חלקים החלק הא' שליח במצות והחלק הב' נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים ואמר רוח ה' דבר בי בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לצורך שעה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מחולי זה הראני השם כי יהרג וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והצלח דרך מוסר וכן אמר דניאל מרי חלמא לשנאך ולהיותו כנגד השם דרך דרש וכן אמר אברהם וגם אמנה. ונשתחוה ונשובה: (יט) ואכלה מצידי. כמו זכרה לי אלהי לטובה והאל"ף שורש: (כא) ואמשך. קל השי"ן להקל על הלשון: ואכלה מציד בני. האל"ף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השורש וכן אומרה לאל סלעי. דגשות נו"ן תברכני לחסרון נו"ן הנוסף כמו יסובבנהו וכן ישחרונני. נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר ובלי למ"ד בפה: (כז) וירח. בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן ויגע לבבו וינח בכל גבול מצרים וכלם מהשניים הנראים: ראה. דבור עם הלב והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון

תורה

בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ
הַקָּטָן׃ טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים
הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת
צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים
וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד
יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו
וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה
בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו
אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה
מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרֲכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃
כ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה
מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי
הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃
כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־
נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי
עֵשָׂו אִם־לֹא׃ כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־
יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל
קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃
כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי
עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃
כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו
וַיֹּאמֶר אָנִי׃ כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי
וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ
נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן
וַיֵּשְׁתְּ׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק
אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃
כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ
בְּגָדָיו וַיְבָרֲכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ
בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ

תרגום אונקלוס

ואלבישת ית יעקב ברה
זעירא׃ טז וית משכי גדיי
בר עזי אלבישת על ידוהי
ועל שעיעות צוארוהי׃
יז ויהבת ית תבשיליא וית
לחמא די עבדת בידא דיעקב
ברה׃ יח ועל לות אבוהי
ואמר אבא ואמר הא אנא
מאן את ברי׃ יט ואמר
יעקב לאבוהי אנא עשו
בוכרך עבדית כמא
דמללתא לי קום כען אסתחר
ותיכול מצידי בדיל די
תברכינני נפשך׃ כ ואמר
יצחק לבריה מה דין אוחיתא
לאשכחא ברי ואמר ארי
זמן יי אלהך קדמי׃
כא ואמר יצחק ליעקב קריב
כען ואמושנך ברי האת דין
ברי עשו אם לא׃ כב וקריב
יעקב לות יצחק אבוהי
ומשיה ואמר קלא קליה
דיעקב וידיא ידוהי דעשו׃
כג ולא אשתמודעיה ארי
הוו ידוהי כידי עשו אחוהי
שעירן וברכיה׃ כד ואמר את
דין ברי עשו ואמר אנא׃
כה ואמר קריב ואיכול מצידא
דברי בדיל די תברכינך
נפשי וקריב ליה ואכל ואייתי
ליה חמרא ושתי׃ כו ואמר
ליה יצחק אבוהי קריב כען
ונשק לי ברי׃ כז וקריב
ונשק ליה וארח ית ריחא
דלבושוהי וברכיה ואמר חזי
ריחא דברי כריח בחקלא

ל׳ מ״ע ב׳ כחור׳ בתרי ליש׳. ה׳ קמץ. ב׳ דגש. ל׳. ל׳. ל׳. כ״ל חס׳. ל׳ דס׳ כאו׳. ג׳. ל׳ וחס׳. ד׳. ז׳ ס״פ. ה׳ חס׳ בליש׳ ו׳ חס׳ בליש׳. ל׳. ג׳ חס׳ בליש׳. ל׳. י״ג. ל׳ והכ׳. ה׳ פת׳ וכו׳ הגישה מזקן ויספר אביה לו. י״ד בטעמ׳ בתרין חוטרין. ב׳ כספ׳. ב׳. ד׳

בעל הטורים

בכרך ב׳ עשו בכורך. אנכי הורג את בנך בכורך. שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו הנני הורג את בנך בכורך. ויאמר מי איפוא. ר"ת אמו מי נעשה סרסור בדבר רבקה. איפוא בגימט' גיהנם שנכנס גיהנם עמו. ונא ב׳ במסרה ונא השדה ונא הלחם כדאיתא בב"ר. כליך זה בבל שבאו שם כלי בית המקדש תליך זה מדי ע"ש המן שהיה ממדי. קשתך זה יון. השדה זה אדום ורמז לו כל ד׳ גליות שהקב"ה ניתם בהם והיינו דכתיב ונא הלחם בעמלק. וירח ב׳ במסרה וירח ריח בגדיו וירח ה׳ את ריח הניחוח מלמד שנכנס׳ עמו ריח גן עדן. וירח בגימטריא ליל פסח. כריח ב׳ כריח שדה. כריח לבנון שזכות ריח מתוח פעולה מן לבנון פירוש בית המקדש עמד ט׳:

דעזר׳ כ״ב ושאר חמרו׳ כתיב: עשתה ה׳ קמץ וסי׳ ותתן את המטעמים. ותקח תמר את הלביבות. ואת כל אלה ידי עשתה. זכר את ושתי. אף לא הביאה אסתר: הנני ב׳ דגשים וסי׳ הנני בני. מי אתה בני: גשה ג׳ וכי׳ גשה נא ואמשך גשה נא ושקה לי. גשה לי ואשבה: האתה זה ד׳ דסמיכי וסי׳ האתה זה בני עשו. האתה זה עשהאל אחי: האתה זה אדני אליהו. האתה זה עבר ישראל. וחד אתה זה בני עשו ויאמר אני. הקל ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ הקל קול יעקב והידים. והקל נשמע בית פרעה. והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האות ב׳ בו: וקל שופר חזק מאד ויחרד. ויהי מקל זנותה. ושארא מלאים. שערת ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ הן עשו אחי איש שער. כי היו ידיו כידי עשו אחיו שער׳. ולקח מדם הפר ומדם השעיר. על ראש השעיר החי: ויגש ה׳ פתחין וסי׳ ויאמר הגישה לי. ועיני ישראל כבדו מזקן. ויקח יוסף את שניהם. ויגש את פר החטאת. ויאמר דוד אל אביתר הגישה. וחד ויגש וגדעון בא ויעש גדי עזים. ויבא חד מן כ"א וסי׳ במס׳ רבת׳: וירח ב׳ וסי׳ וירח את ריח בגדיו ויברכהו. וירח ה׳ את ריח הניחח. כריח ב׳ וסי׳ ראה ריח בני. וריח שלמותיך כריח: ברכו ד׳ וסי׳ ויגש וישק לו וירח. וישטם עשו. אשר ברכו ה׳ צבאות. עמיאל הששי

תולדות אהרן ואת עורות. חולין קיג: הקל קול. גיטין נז: וירח את ריח סנהדרין נז ס׳ הזוהר פ׳ ויחי ופרשת קדושים: ראה ריח בני. תענית כט:

רמבן

וטעם הזכיר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן להפליג בענין הצדקת כי המנהג במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן והיא מדעתה צדקת הקטן ורשעת הגדול תשתדל בכל הטורח הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן וכן יאמר למטה ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן:

(כא) גשה נא ואמשך בני. לשון רש"י אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו בבראשית רבה ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר

ספורנו

לך קללה כמו שאמרו ז"ל שעשה שלמה שקבל עליו קללות יואב והשיגוהו: (כב) והידים ידי עשו. אין ספק שהיו השערות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשער האדם כי אמנם רב ההבדל בין שער האדם לשער הגדי אם לא יתוקן הרב׳ במלאכה. והנה העיד כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערו׳ ועם זה אולי נחלם בו גם תום המשו׳ כענין אם ימשם עבדך עוד את אשר יאכל: (כג) שעירות ויברכהו. על שחשד שהיה ראוי לקללה כאמרו והבאתי עלי קללה: וכן אז"ל שהחושד את חבירו בדבר שאין בו צריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו כענין עלי כשחשד את חנה לשכורה: (כז) וירח את ריח בגדיו. להרחיב את נפשו בתענוגות הריח כאמרם ז"ל איזהו דבר שהנשמה נהנית

ממנו

אבן עזרא

הראשון. מ"ס מטל מושך עצמו ואחר עמו וכן האתן בכורי פשעי: (כט) לאחיך. בני הפילגשים: בני אמך. עשו ובניו: אורריך ארור. כל אחד מאורריך וכן ולדיקים ככפיר יבטח ורבים ככה וכן ומברכיך: (לג) מי איפה. מי זה והנה הוא שתי מלות. וי"ו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה בפתח גדול היה לעתיד:

רש"י

(כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן (ב"ר). ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים. כמשמעו ומ"א יש הרבה לכמה פנים (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין לדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומלדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך (מלכים א ח) ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אמר בני אמך (ב"ר): אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור (ב"ר) הלדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומלעריהם קודמים למברכיהם לפיכך ילחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצוא יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפה איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד: ואוכל מכל. מכל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב"ר): גם ברוך יהיה

תורה

יְהוָה׃ ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ֙ הָאֱלֹהִ֔ים מִטַּל֙ הַשָּׁמַ֔יִם וּמִשְׁמַנֵּ֖י הָאָ֑רֶץ וְרֹ֥ב דָּגָ֖ן וְתִירֹֽשׁ׃ כט יַֽעַבְד֣וּךָ עַמִּ֗ים וְיִשְׁתַּחֲו֤וּ לְךָ֙ לְאֻמִּ֔ים הֱוֵ֤ה גְבִיר֙ לְאַחֶ֔יךָ וְיִשְׁתַּחֲו֥וּ לְךָ֖ בְּנֵ֣י אִמֶּ֑ךָ אֹרְרֶ֣יךָ אָר֔וּר וּמְבָרֲכֶ֖יךָ בָּרֽוּךְ׃ ל וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֨ר כִּלָּ֣ה יִצְחָק֮ לְבָרֵ֣ךְ אֶֽת־יַעֲקֹב֒ וַיְהִ֗י אַ֣ךְ יָצֹ֤א יָצָא֙ יַעֲקֹ֔ב מֵאֵ֥ת פְּנֵ֖י יִצְחָ֣ק אָבִ֑יו וְעֵשָׂ֣ו אָחִ֔יו בָּ֖א מִצֵּידֽוֹ׃ לא וַיַּ֤עַשׂ גַּם־הוּא֙ מַטְעַמִּ֔ים וַיָּבֵ֖א לְאָבִ֑יו וַיֹּ֣אמֶר לְאָבִ֗יו יָקֻ֤ם אָבִי֙ וְיֹאכַל֙ מִצֵּ֣יד בְּנ֔וֹ בַּעֲב֖וּר תְּבָרֲכַ֥נִּי נַפְשֶֽׁךָ׃ לב וַיֹּ֧אמֶר ל֛וֹ יִצְחָ֥ק אָבִ֖יו מִי־אָ֑תָּה וַיֹּ֗אמֶר אֲנִ֛י בִּנְךָ֥ בְכֹֽרְךָ֖ עֵשָֽׂו׃ לג וַיֶּחֱרַ֨ד יִצְחָ֣ק חֲרָדָה֮ גְּדֹלָ֣ה עַד־מְאֹד֒ וַיֹּ֡אמֶר מִֽי־אֵפ֡וֹא הֽוּא֩ הַצָּֽד־צַ֨יִד וַיָּ֜בֵא לִ֗י וָאֹכַ֤ל מִכֹּל֙ בְּטֶ֣רֶם תָּב֔וֹא וָאֲבָרְכֵ֑הוּ גַּם־בָּר֖וּךְ יִהְיֶֽה׃

תרגום אונקלוס

דִי בָרְכֵיהּ יְיָ׃ כח וְיִתֵּן לָךְ יְיָ מִטַּלָּא דִשְׁמַיָא וּמְטוּבָא דְאַרְעָא וּסְגִיאוּת עִיבוּר וַחֲמַר׃ כט יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְּוָן הֲוֵי רַב לְאָחוּךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ לַיָטָךְ יְהוֹן לִיטִין וּמְבָרְכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין׃ ל וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִצְחָק לְבָרָכָא יַת יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מִיפַּק נְפַק יַעֲקֹב מִן קֳדָם יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא מִצֵּידֵיהּ׃ לא וַעֲבַד אַף הוּא תַּבְשִׁילִין וְאָעֵיל לַאֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרֵיהּ בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ לב וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מַן אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו׃ לג וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוַהָא רַבָּא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר מָאן הוּא דֵיכִי דִּצְד צֵידָא וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכּוֹלָא עַד לָא תֵיעוּל וּבָרֵיכְתֵּיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי׃

י"ג — כ"ה ומשמני — ג' חס' — וו ק' י"ח מלין דמ' — ז' — ג' וא' ואורריך — ט'. ז' — ה' — ג' — כ"ו — ג' חס' — ג חס' — ג'. כל אור' לג חס' כמ"דמ"ל — ג'. ג' מלרע — ג' א' קמץ וא' פתח

במרמה

ישששכר: נתינת האלהים ז' וסי' בדניאל סימן א': יצא ז' ג' מ"ל וד' חס' מס' בפרשת נח: מאת פני. ה' וסי' ויהי כאשר כלה יצחק לכו נא הגברים: שאו את אחיכם מאת פני. ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח. דמלכי'. ויצא השטן מאת פני. תנינא: ויאכל. ה' רפין וסי' יקם אבי ויאכל. נטה את ידך בארב' ויעל. קראן לו ויאכל לחם. ויאמר לו גם אני נביא כמוך. יבא דודי לגנו: ויחרד ג' וסי' יצחק. אחימלך. ויחרד האיש וילפת: ואכל ל' ואכל מכל. וחד ואוכל פתי לבדי: ואברכהו ב' א' פתח וא' קמץ וסי' בסר' תבא ואברכהו. ואברכהו

תולדות אהרן ויתן לך האלהים. (תענית סג): והירוש. סנהדרין יג: הברכה עקרי' עד פט: מאת פני. סוכה ה: (אורריך ארור. מגלה עב סוכה נד): מי איפוא הוא. בתרא טו: ואוכל מכל סוטה ה' בתרא יז: ואברכהו גם. עקרי' מד פט:

בעל הטורים ויתן לך. עשרה תיבות בפסוק וי"ב ברכו' נתברך כנגד עשרת הדברות שעתידין בניו לקבל. וישתחוו לך חסר ו' כנגד ו' דורות שמדוד עד יורם שעבדו אדום את ישראל ומכאן ואילך פשעו בו ויש בזו הברכה כ"ו תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ו. הוה ב' במסור' הוה גביר לאחיך. כי לשלג יאמר הוה ארץ. בזכות יעקב יורד גשם ושלג: ואברכהו ב'. בטרם תבא ואברכהו. כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכת אברהם בירך את יעקב וכתיב נמי ויתן לך את ברכת אברהם:

ספורנו

ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח. ויברכהו. כענין והיה כנגן המנגן ותהי עליו שם יד ה': ראה ריח בני. אתה בני ראה והתבונן שזה הריח הוא. כריח שדה שמלבד המאכלות המספיק לו להיותו מזון ב"א הוסיף עליו טובת הריח המהנה ומועיל לרוח החיוני והנפשי וזה מדרכי טובו. אשר ברכו ה': (כח) ויתן לך האלהים והתבונן על מדת טובו יתן לך כאשר הוא האלהים שדה מבורך: מטל השמים. שיספיק לך טל השמים שהכל שמחים בו ולא ימנע לאתך וכאך: ורב דגן ותירוש. שתוכל לפרנס אחרים על דרך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: (כט) וישתחוו לך לאמים. שגם המלכיות שלא יעבדוך ישתחוו לך שתהיה עליון למלכי ארץ. הוה גביר לאחיך. כי חשב שיהיה טוב ליעקב שתספיק לו נחלת ארץ ישראל ושיהיה בה עם איזה שיעבוד כדי שלא ימריד נפשו בעניני השררות ובלי הנפסדים כמו שקרה לזרעו אח"כ כאמרו מתאב אני את גאון יעקב ושיהיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו ממה שיהיה משועבד תחת שאר האומות כאמרם ז"ל אי בטולך אי בטולא דבר עשו ומפני שידע שארץ ישראל היתה ראויה ליעקב בלבד לכן בזאת הברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם ולא ארץ ישראל כמו שהזכיר ליעקב כשהכירו וברכו: אורריך ארור כי רבים מקללים המלכים והשרים כשלא ישיגו חפצם ולכן הזהיר מזה כאמרו אלהים לא תקלל וכו': (לג) מי איפוא הוא. אם כן שאתה עשו מי היה זה שהביא לי ציד כי אמנם מלת איפוא כשתבא עם אלף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן. אבל מלת איפה עם הא בסוף משמש' במקום איה כמו איפה הם רועים: גם ברוך יהיה. א"כ מי הוא שהביא לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהיה ברוך כי אמנם הרגיש בברכתו שחלה הברכה

רמבן

מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור ומבלי כוונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים. ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור טביעות הקול:

(כח) **מטל** השמים. אין הברכה שיתן לו האלהים מטל השמים כי הטל יורד בכל מקום ואילו אמר שיתן רבוי טל או שירד בעתו כענין ונתתי גשמיכם בעתם היתה ברכה אבל פירושו כי הזכיר בו ברכת ה' כריח שדה אשר ברכו ה' והטעם אשר ברכו ה' לבני כי השם ברך אותו בשדה לומר שיצליחנו שם בצידו ולא ימות ולא תבואהו בו רעה ואמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ והברכה תוספת ורבוי או שיהיה ורב דגן ותירש בתוספת הוא"ו ושיעורו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירוש. והנכון בעיני כי מתת האלהים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם ולכן אמר ויתן לך האלהים כל ימיך על אדמתך מטל השמים ויתן לך משמני הארץ כלומר השמנה בכל הארצות כענין שכתוב צבי היא לכל הארצות ור"א אמר כי מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו ומשמני הארץ ולעשו לא נתנו במתת אלהים ולא ברכוי אבל אמר גם לך אצלתי אחריו משמני הארץ ומטל השמים יהיה מושבך בעוד אשר תשב שם ירמוז כי יכלה ויאבד אך בעודו יהיה חלקו טוב:

(כט) **אורריך** ארור ומברכיך ברוך ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הלדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ואורריהן קודמין למברכיהן והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך הקדים בלעם ברכה לקללה לשון רש"י מבראשית רבה ואם כן למה אמר הקב"ה לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאור וזה איננו קשה כי חזר שם וברכו בך והנה הברכה בראש ובסוף או בעבור מה שפירשנו שם דבר בלשון יחיד ורבים כי הכל יברכוהו והיחיד אשר יקלל אותו יואר:

(לב) **מי** אתה. כאשר אמר לו יקום אבי היה חושב שהוא יעקב וידע שאכל מציד עשו ובירך אותו ועשה גם הוא מטעמים שיברך גם אותו ולכן שאלו נגי אתה לדעת האמת:

(לג) **בטרם** תבא ואברכהו גם ברוך יהיה. אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד וצועק מי הוא אשר רמני לברך אותו שישלים צעקתו לאמר מיד גם ברוך יהיה אבל היה ראוי שיקללהו ועוד כי היה עשו צועק עליו לאמר ולמה תברכו עתה אבי ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחלה בראותו כי עתה יברך אותו ברצונו. והנכון בעיני שהוא לשון הווה יאמר מי איפה הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותני שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי כי

רש"י

יהיה שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו (ב"ר): (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (במדבר יא): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפוא מה אעשה. איה אפוא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו (במדבר יג) הבמחנים השמנה היא (שמואל ב ג) הכמות נבל: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איטליא"ה של יון: (מ) ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו (יחזקאל לד) עמדתם על חרבכם בחרבכם (שמות ו) על צבאותם בצבאותם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגומר:

אבן עזרא

(לה) במרמה. שלא דבר אמת: (לו) הכי. כמו אמת וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני. כמו מרמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזרת עקוב הלב והעקוב הפך המישור: אצלת לי. עזבת לי אצלך והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: (לז) הן גביר שמתיו לך. בברכתי גם כן נתתי לו בדבור. יש אומרים כי אפוא עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו עתה: (מ) והיה כאשר תריד. כמו תרדה והם ב' שרשים וי"א שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחמך: ופרקת. מגזרת מפרק הרים ומהם מפרקתו ויש בברכות אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא ידע את מי יברך והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר וירא ה' אליו גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו ואחרים אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אללו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד. והגאון דחה זו השאלה בקנה רצון בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמים והנכון בעיני שברכת הנביא כענין תפלה היא והשם שמע תפלתו כי עיקר זאת הברכה על זרעם ויש שנים שלא הקיצו משנת האולת יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרי' כל

תורה

יהיה: לד כשמע עשו את־דברי
אביו ויצעק צעקה גדלה ומרה
עד־מאד ויאמר לאביו ברכני
גם־אני אבי: לה ויאמר בא אחיך
במרמה ויקח ברכתך: לו ויאמר
הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה
פעמים את־בכרתי לקח והנה
עתה לקח ברכתי ויאמר הלא־
אצלת לי ברכה: לז ויען יצחק
ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך
ואת־כל־אחיו נתתי לו לעבדים
ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא
מה אעשה בני: לח ויאמר עשו
אל־אביו הברכה אחת הוא־לך
אבי ברכני גם־אני אבי וישא
עשו קלו ויבך: לט ויען יצחק
אביו ויאמר אליו הנה משמני
הארץ יהיה מושבך ומטל
השמים מעל: מ ועל־חרבך
תחיה ואת־אחיך תעבד והיה
כאשר תריד ופרקת עלו מעל

תרגום

לד כד שמע עשו ית פתגמי
אבוהי וצוח צוחא רבתא
ומרירא עד לחדא ואמר
לאבוהי ברכני אף אנא
אבא: לה ואמר על אחוך
בחוכמא וקביל ברכתך:
לו ואמר יאות קרא שמיה
יעקב וחכמני דנן תרתין
זמנין ית בכרותי נסיב והא
כען קביל ברכתי ואמר הלא
שבקת לי ברכתא:
לז ואתיב יצחק ואמר לעשו
הא רב שויתיה לך וית כל
אחוהי יהבית ליה לעבדין
ועבור וחמר סעדתיה ולך
כען מה אעביד ברי:
לח ואמר עשו לאבוהי
הברכתא חדא היא לך
אבא ברכני אף אנא אבא
וארים עשו קליה ובכא:
לט ואתיב יצחק אבוהי ואמר
ליה הא מטובא דארעא יהי
מותבך ומטלא דשמיא
מלעילא: מ ועל חרבך
תיחי וית אחוך תפלח ויהי
כד יעברון בנוהי על פתגמי
אוריתא ותעדי ניריה מעל

מסורה

וארבהו. דאו' קמץ: במרמ' ב' באו' וסי' בא אחיך במרמה. ואת חמו' אביו במרמה: ויאמר ז' פסו' אית בהון ויאמר ויאמר וסי' במס' רבת': הכי ה' וסי' הכי קרא שמו. הכי אחי אתה. הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול. מן השלשה הכי נכבד. הכי אמרתי הבו לי: לקח ב' זקף קמץ וסי' את בכרתי לקח. מעט השיב ידו: ולכה ד' כתיב ה"א בסוף תיבות' וסי' ולכה איפא מה אעשה בני. ולכה אין בשורה מוצאת. שמלה לכה קצין. ולכה לישועתה לנו. וכל לשון הליכה כתב ה"א במ"ג וסי' לך נא אתי אל מקום. ויאמר לנערו לך וקרבה. לך נתראה פנים. דד"ה: קלו כל אוריי' חסר במ"א מלא ונשמע קולו בבואו: מושבך ג' וסי' הנה משמני הארץ. איתן מושבך. כי יפקד מושבך: מעל ג' ומטל השמים. ברכות שמים. יקרא אל השמים:

תולדות אהרן הכי קרא שמו. ברכות ז: ותירוש. סנהדרין ע: הברכה אחת. סנהדרין קא: הנה משמני. עקידה שער קד: והיה כאשר. שבת סט:

בעל הטורים במרמה ב' במס' בא אחיך במרמה: ויענו בני יעקב במרמה בשביל שהוא בא לאביו במרמה נטלו בניו במרמה: ברכתך ב' במס' ויקח ברכתך ועל עמך ברכתך סלה. שמזו הברכה היה לבניו ברכה סלה. ברכתי שלשה במס' לקח ברכתי. קח נא את ברכתי. וגזיתי את ברכתי. והקב"ה גזם את ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורון כדכתיב ויבא יעקב שלם:

רמבן

כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו וזהו טעם החרדה הגדולה אשר חרד כי ידע שאבד בנו האהוב לו ברכתו לעולם וזה טעם בא אחיך במרמה כי אחר שאמר מי איפה נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב שאי אפשר שתחול הברכה רק בזרעו:
(לז) **ואת** כל אחיו נתתי לו לעבדים. איננו ברכת הוה גביר לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך אבל יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כנענים כי יהודה גבר באחיו אבל אמר נתתי לו לעבדים ממאמרו ישתחוו לך לאמים וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. ור"א אמר בני הפילגשים:
(לט) **הנה** משמני הארץ יהיה מושבך. טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניכם יספיק שיהיה משמני הארץ ומטל השמים אבל בענין הממשלה שלו תהיה ולו תעבוד ולא נתן לו גם כן רב דגן ותירוש כאחיו כי רצה לכבד המבורך ראשונה עליו ואחרי כן אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לרשתך את ארץ מגוריך להיות לו רב הדגן והתירוש בארץ כנען מתנת אברהם ולעשו יהיה הטל ומשמני הארץ בארץ אחרת: וטעם ועל חרבך תחיה כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם בלחם ואין הברכה שתהיה מחיתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובה יחיה אבל הענין לומר שיהיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבוד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך: (מ) **והיה** כאשר תריד. בשיחך מתגרת ידו ופרקת עלו מעל צוארך ירמוז לישראל

ספורנו

הברכה על המבורך כמו שאמרו של ר' חנינא כשהיה מתפלל על החולים: (לה) ויקח ברכתך. אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך שהיתה בעניני העולם הזה ובה"ע כי ברכת אברהם איננה ראויה לך: (לו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. האמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דשמא גרים: הלא אצלת לי ברכה. אף ע"פ שחשבת לברכני בברכה העליונה אין לחשוב שהיה בדעתך שיהיה לי הכל וישאר אחי שולל וערום מכל ברכה: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. בני ישמעאל ובני קטורה כאמרו יעבדוך: ולכה אפוא מה אעשה. א"כ מה אעשה לך מה היא הברכה שתועיל לך: הנה משמני הארץ יהיה מושבך. בזה אוכל לברכך שיהיה מושבך בארץ שמנה עם היותו שעבוד לאחיך. ומטל השמים מעל: (מ) ועל חרבך תחיה. ושתחיה מטל השמים בלתי שתצטרך לעבודת האדמה הצריכה למטר ותחיה גם כן על חרבך במלחמה וזה שגם שתהיה נלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה ימשך מזה. שכאשר תריד בתצעק חמס על שישעבד אחיך בך יותר מן הראוי: ופרקת עלו מעל צוארך. כי אמנם תהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות

אבן עזרא

יד יהודה שמחו ביום אידינו והיו אומרים לבבליים שהיה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום שישי ושמחי בת אדום ג"כ אל תשמח לבני שמם שומרי ירושלם והכניסם בברית מילה כל זכר באדום ובעבור שהיו תחת ערו ערו עד היסוד בה ויותר מחרף אותם מרעתם וכן טעם יהודה גם בימי הורקנוס הזקן גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדודי אדום לעזור ליהודה ואומה שהגלתנו היא מזרע כתים וכן אמר המתרגם וצים מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל והיו אנשים מתי מספר שהאמינו באמונה חדשה וכאשר האמינו בימי קונסטנטין שחדש כל הדת. ולא היו בעולם שישמרו התורה החדשה חוץ מאדומיים מעטים ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט: (מא) וישטום. נטר איבה וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ויש אומרים על דרך נבואה היה והראשון קרוב: (מב) מתנחם. מגזרת נחמה והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך והגאון אמר מגזרת ווע"ד בלשון ערבי: (מד) ימים אחדים. כמו ימים תהיה גאולתו שנים מועטו' והאחדים פחותי' מעשר: (מה) למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך ויש דרש שביום אחד מתו שניהם: (מו) קצתי בחיי. כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקיצנה וכן אמר הכתוב אשר

בעל הטורים

קצתי בחיי קו"ף קטנה שראתה שעתיד ליחרב הבית שגובהו ק' אמה. וקו"ף של ודרור קן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל שגובהו ק' אמה שלא יחרב:

תורה

צוארך: מא וישטם עשו את-
יעקב על-הברכה אשר ברכו
אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו
ימי אבל אבי ואהרגה את-יעקב
אחי: מב ויגד לרבקה את-דברי
עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא
ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו
הנה עשו אחיך מתנחם לך
להרגך: מג ועתה בני שמע בקלי
וקום ברח-לך אל-לבן אחי
חרנה: מד וישבת עמו ימים
אחדים עד אשר-תשוב חמת
אחיך: מה עד-שוב אף-אחיך
ממך ושכח את אשר-עשית לו
ושלחתי ולקחתיך משם למה
אשכל גם-שניכם יום אחד:
מו ותאמר רבקה אל-יצחק קצתי
בחיי מפני בנות חת אם-לקח
יעקב אשה מבנות-חת כאלה
מבנות הארץ למה לי חיים:
כח א ויקרא יצחק אל-יעקב
ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא-
תקח אשה מבנות כנען: ב קום
לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי
אמך וקח-לך משם אשה

ג' · המיר' בלבו י' · ג' · ג' וחד והנה עשו כת' ועמו · ג' · ג' · ד' · ג'. י' · ק' זעירא · ח' וחס' · ג' · ו' כתור' · ט' ר"פ · ד' · י"ג

תרגום אונקלוס

צוארך: מא ונטר עשו דבבו
ליעקב על ברכתא די בריכיה
אבוהי ואמר עשו בלביה
יקרבון יומי אבלא דאבא
ואקטול ית יעקב אחי:
מב ואתחוה לרבקה ית פתגמי
עשו ברה רבא ושלחית
וקרת ליעקב ברה זעירא
ואמרת ליה הא עשו אחוך
כמין לך למקטלך: מג וכען
ברי קביל מיני וקום איזיל
לך לות לבן אחי לחרן:
מד ותתיב עמיה יומין זעירין
עד דתיתוב חימתא דאחוך:
מה עד דיתוב רוגזא דאחוך
מנך ויתנשי ית דעבדת ליה
ואשלח ואדברינך מתמן
למא אתכל אף תרויכון
יומא חד: מו ואמרת רבקה
ליצחק עקית בחיי מן קדם
בנת חתאה אם נסיב יעקב
אתתא מבנת חתאה כאילין
מבנת ארעא למא לי חיין:
א וקרא יצחק ליעקב ובריך
יתיה ופקדיה ואמר ליה לא
תיסב אתתא מבנת כנען:
ב קום איזיל לפדן ארם
לבית בתואל אבוהא דאמך
וסב לך מתמן אתתא מבנת

רשי

(מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. ניחם על האחוה לחשב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדי'. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש פ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג): ואל

מסורה

אמירה בלבו י' וסי' בפרשת לך לך: קריבת מיתה ד' וסי' יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה: ויקרבו ימי ישראל למות. הן קרבו ימיך למות. ויקרבו ימי דוד למות: קטן הקטן ח' קמצין וסי' ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן. עוד שאר הקטן. ולמפיבשת בן קטן. אחד למאה קטן. למגדל ועד קטן. וכל אתנח וס"פ דכוותי' להרגך ג' וסי' מתנחם לך להרגך ולילה באים להרגך ב' בו: אחד ב' ס"פ ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל: יום אחד י' וסי' ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל גם שניכם. ודפקום יום אחד. לא יום אחד תאכלון. וה' גלה את אזן שמואל. עתה אספה יום אחד. ראש וזנב כפה ואגמון. ויחל יונה לבא בעיר. והיה יום אחד הוא יודע. ויכלו בכל אנשים. דעזרא. וחד עד יום האחד ועשרים: לקח ח' והס' וסי' ביחזקאל סי' כ"ד: קום ט' ר"פ וסי' כו' במסר' רבת': פדנה ארם ד' וסי' קום לך פדנה. ושלח אתו. וישלח יצחק את יעקב. וישמע יעקב:

תולדות אהרן ויטש עשו. ברכות ו (ע"ג לט): למה אשכל. סוטה יג:

ספורנו

המלכות אבל אם בשעבדך תפנה אל עבודת האדמה ושאר המלאכות לא תהיה חפשי לעולם

רמבן

לישראל שלא יתגרו בם יותר מדאי לעשות עמם רעה והוא מה שצוה הכתוב ונשמרתם מאד אל תתגרו בם וגו' וכך הזכירו רבותינו אמרו כי ששה חדשים ישב יואב שם וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום אמר לו הקב"ה אני אמרתי אל תתגרו בם ואתה התגרית בהם חייך שאין ששה חדשים הללו נמנין לך ולמלכותך מדכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה והוא מלך ששה חדשים יותר דכתיב בחברון מלך על ישראל שבע שנים וששה חדשים ועוד אמרו אמר לו הקב"ה דוד ידיך אדודות וחרוצות ואני מבקש לרדות בהם את עולמי וכו':

(מא) **ויאמר** עשו בלבו. אמר ר"א יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ואין צורך כי ההסכמה כדבר אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה בה דבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו כי הרצון יקרא לב וכל ישראל לב אחד להמליך את דוד שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברים בה וכן ויאמר ירבעם בלבו וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר ה' אלהי אדני אברהם אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלימי מה שעלה בדעתי ויאמר כאן כי כאשר באה משטמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוע לבו וזה טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך ורש"י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה וא"כ יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי והנה עשו היה אומר יקרבו ימי אבל אבי כי בחייו לא יצערנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו:

וטעם ותשלח ותקרא ליעקב. כי היה יעקב במקום אחר איננו באהל נוכיו ואמו כי היה מתחבא מפני עשו אחיו שהיה צועק עליו והיה מתבייש ממנו או מתפחד: (מב) **מתנחם** לך להרגך. מתנחם הוא על הברכות בהריגתך לשון רש"י ופשוטו מתנחם בך וכן כי בוחר אתה לבן ישי והחזיק לו ורבים כן ופירושו מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו ויפל לאפיו כי כן נוה לו המלך אבל אונקלוס אמר כמין לך אורב לך ונראה מדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאלו אינו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשתמר ממנו ותרגם הענין אל הלשון:

(ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: (ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנא' בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב בשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר· הכאן משנולד יוסף היה שנאמ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שבע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפי' יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמי' וסכות הוי בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שסם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות:

מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ ג וְאֵל ב׳
שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ ל׳. ל׳
וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ ד וְיִתֶּן־לְךָ י״ג ר״פ
אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ
אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי ס׳
ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ
פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל ד׳
הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ כ׳
ו וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־ י״ג
יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם
לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ ל׳ ונקוד קמץ
אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח כ׳ פרע׳ אנסי׳
אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ מפטיר
ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ
וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו
כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק
אָבִיו׃ ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל
וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל
בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־
נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס ס ס ל

ק״ו ויבא ל״ו יי״ן סימן

לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃ ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ וּתְהֵי לְכִנְשַׁת שִׁבְטִין׃ ד וְיִתֵּן לָךְ יַת בִּרְכְּתָא דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵרְתָךְ יַת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ ה וּשְׁלַח יִצְחָק יַת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוַת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה אִמֵּיהּ דְיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ו וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בָרֵיךְ יִצְחָק יַת יַעֲקֹב וּשְׁלַח יָתֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא בְּדִבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא תִסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ ז וְקַבֵּיל יַעֲקֹב מִן אֲבוּהִי וּמִן אִמֵּיהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם׃ ח וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁן בְּנַת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי׃ ט וַאֲזַל עֵשָׂו לְוַת יִשְׁמָעֵאל וּנְסִיב יַת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם אֲחָתֵיהּ דִנְבָיוֹת עַל נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִתּוּ׃

אשר אתה קן. וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי חובב: (ט) אחות נביות. נכבד היה מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות:

ויתן חד מן י"ג ר"פ וסי' כו' במס' רבת': לקחת ד' וסי' את בת אחי אדני. לקחת לו משם אשה. ותלך לקחת. ויפצר בו לקחת: ויצו עליו ב' דס' וסי' ויצו עליו לאמר לא תקח אשה. ויצו עליו פרעה: מחלת ד' וסי' וילך עשו אל ישמעאל. ויקח לו רחבעם אשה את מחלת. למנצח על מחלת משכיל לדוד. למנצח על מחלת לענות משכיל: מחלת י"א בטעם לגרמיה משרת לגרשה אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם. וסי' את מחלת בת ישמעאל. אי כבוד בן פנחס בן עלי. ויען יונדב בן שמעה אחי דוד. בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדו'. את תרתן ואת רבשקה מלכיש ירושלים: וגם כל היהודי' אשר במואב. באים מדרך שער העליון. מעי מעי אוחילה. ויקח עבד מלך האנשים. הן ישא איש בשר קדש. ויעש בירושלם חשבונות דד"ה:

תולדות אהרן וירא עשו כי. מגלה יז: וילך עשו אל. מגילה יז בבא קמא לב: (ויקח את מחלת. בכורים פט):

רמבן

(ה) אחי רבקה אם יעקב ועשו. בעבור שאמר שצוה יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שיצוה גם כן לעשו אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן והזכיר כי עשו שמע שצוה אותו שלא יקח אשה מבנות כנען ושילך אל לבן אחי אמו והוא שמע לעשות רצון אביו שלא לקחת אשה מבנות כנען אך לא עשה כראוי שיקח מבנות לבן אע"פ שהוא אחי אמו ועוד הזכיר שלקח אותן על נשיו ולא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו:

ספורנו

כח (ג) ואל שדי יברך אותך. בממון. ויפרך בבנים וירבך במעלה: (ד) ויתן לך את ברכת אברהם. באמרו והיה ברכה וזה בלמדו דעת את העם ובזה תהיה ברכת האל יתברך. לך ולזרעך אתך לרשתך. כי כשיהיה גם הזרע מורה צדק יהיה ראוי לירש ויהיה בזה קדוש ה' לא הפכו. כענין ישראל אשר בך אתפאר כי בזה ישמח ה' במעשיו: ארץ מגוריך. ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק. והנה עשו גם שראה שיצחק כשברך את יעקב צוהו שלא יקח אשה מבנות כנען שזה היה נגד ברכתו. מכל מקום לא שם לבו לכל זה זולתי כי ברצותו לעולם משעבוד אחיך או משעבוד זולתו: (ח) כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. וחשב שזה היה מפני שהן מנגדות לרצע כאמרו ותהיינה מורת רוח: הלך אל ישמעאל. ובזה הודיע שהיה יצחק יכול למחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לו כמו שהעירהו עתה רבקה על יעקב:

פרשת **אדרת אליהו** תולדות

ויתפרן באר אחרת. ענין ג' בארות שחפר יצחק. כי המים הן בס"ע דיצחק שבאו מאברהם בסוד גבורות גשמים שנתחלק כמ"ש בז"ח ש"ה והן שלשה אלהים בינה גבורה מלכות כמ"ש בפ' א"נ דף ס"ה ע"א רזא דמלה ג' דרגין איזון כו' ואמר שם שכולם אלהים ע"ש והן שלשה הבארות (ברכות ה' ע"א) והן שלש מתנות טובות שניתנו לישראל ולא ניתנו אלא ע"י יסורים לפי שהם בס"ע דגבורה דשירותא בקשיא וסופ' בנייחא כמ"ש את והב בסופה (ועיין בקדושין למ"ד ע"ב) וכמ"ש בפ' ברא"ת ע"ש ואלו הן תורה וא"י ועה"ב תורה בגבורה ניתנה כמשארז"ל כל ת"ח שאינו קשה כו' (תענית ד' ע"א). וא"י מלכות ועה"ב בינה

וכו הן בסדר הזה אלו ג' באורות כי הס"א אין אחיזה אלא בס"ט דגבורה והן דכורא ונוקב' כנגד זו"נ אבל נגד בינה אין שם כידוע וידוע שהמקום הוא המפתח כיון שהארכתי במשלי על האשה זונה והחזיקה בו כו' אבל הדכורא אין מפתה כמ"ש בזוהר והוא מקטרג וכמ"ש במשלי י' י' קורץ עין כו' וזהו שקראו הראשון עשק ובלשון זכר והשני שטנה ובלשון נקבה ובשניהם רבו ובשלישי לא רבו עליה כנ"ל ויקרא את שמה רחבות רחבות הנה כידוע וז"ש כי עתה הרחיב ה' לנו שמקודם מן המצר קראתי פ"ט דגבורה ואח"כ ענני במרחב יה סוד השופר וזהו ופרינו בארץ דאיהו מלכא דמלאה דיליה יסוד דסתימו דיליה גנוז בגויה :

ואלה תולדות יצחק בן אברהם. אע"פ שאמר שהיה בן אברהם מ"מ הוצרך לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שנאמר בישמעאל בן אברהם אשר ילדה לו הגר המצרית הרי שהזכיר לשון בן אצל אברהם אבל התולדה תלה בהגר הוצרך לומר כאן שתואר הבן והתולדה הכל מתיחס אחר אברהם. כי בלשון עברי יש חילוק בין לשון בן ללשון תולדה כי לשון בן יאמר לפעמים אף בלא תולדה כי התלמידים קרויים בנים אע"פ שלא ילדם ממש וכמו ויהי לה לבן דמשה ותהי לו לבת דאסתר ואברהם נקרא אב המון גוים אע"פ שלא ילדם. וכן יש הבדל בין המלמדו ובין המולידו ממש כי מה שהאדם מקבל טבע מלמדו זהו במקרה ולא בעצם והמקרה משתנ' מצד המקבל. אבל מה שהאדם מקבל טבע מולידו זהו בעצם ולא ישתנה אם יונה כך על טבעו אם לא מצד רוב חריצו' והשתדלו' והרגל יכול לבא לידי טבע שני אבל טבע מלמדו ישתנה בנקל. לכן אמר משה האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו ואמר אע"פ שהם תלמידי והתלמידים קרויים בנים מ"מ הרי לא ילדתים ממש ומה אעשה אם מעשיהם משתני' מטוב' לרעה כי הערימו עצה ולא מני ולא ממני יצא הדבר וא"כ למה זה תטיל כל הטורח הזה עלי כאלו אשמתם תלויה בי ומה שנאמר אלה תולדות אהרן ומשה וקחשיב נדב ואביהוא הוצרך להזכיר לשון תולדה משום אהרן שהזכיר. לפיכך ישמעאל לא נקרא כ"א בן אברהם כי לא קבל טבעו זולת מה שלמדו אברהם ממעשיו הטובים וזה היה אצלו במקרה ונשתנה שהרי לסוף יצא לתרבות רעה לפיכך תלה התולדה בהגר כי קבל טבע הגר המצרית והמצרים שטופי זמה ע"כ היה גם הוא מצחק בג"ע ולא נשתנה כי קבל טבעה בעצם ע"כ תלה המקרה באברהם והעצם בהגר. אבל יצחק קבל טבע אברהם ולמד גם ממעשיו ע"כ תלה הכל באברהם הן לשון בן הן לשון תולדה וע"כ לא היה כישמעאל שהרי מצחק בגילוי עריות גם בהיותו נער כי כך קראו הכתוב באותו זמן. הגיד לנו הכתוב ביצחק שקבל טבע אביו מכל וכל היה גדור מעריות כ"כ עד שכבש מעיינו ולא נשא אשה עד היותו בן מ' שנה כי המתין עד שימצא את רבקה בת זוגו ולא רצה להתחתן עם הכנענים שירשו הזמה מן חם אביהם שרבעו לנח אביו ע"כ הוצרך להמתין מ' שנה כי בלי ספק בן יחיד כמותו היו לו קופצי' רבים ואיך ישב בלא אשה זמן רב כזה אלא וודאי מן הטעם שהזכרנו וכדי שלא ימצא המערער מקום לחלוק ולומר אם יצחק נולד כ"כ בקדושה ובטהרה א"כ למה יצא ממנו עשו שהיה צד נשים תחת בעליהן וודאי מאבימלך נתעברה שרה ע"כ נמשך בן אחד אחר טבעה של שרה והשני אחר טבע אבימלך כי מטעם זה אמרו רז"ל שהיה צר קלסתר פניו דומה לאברהם הנה לפי דרכנו כדי להסיר הרהור זה אמר הכתוב בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי ורוב בנים אחר אחי האם ע"כ קבל אחד מן הבנים טבע של לבן צד הרמאי. ולפום ריהטא נראה שלכך הזכיר שלשתן לתרץ על מה שמצינו שלשה מדות פחותות שהיו בעשו מעין מקורם כי מה שהיה צד נשים תחת בעליהן ירש מן בתואל אבי אמו שהיה בועל כל הבתולות תחלה כדאיתא בילקוט וכן בחזקוני מביא מדרש זה. ומה שאמר הלעיטני נא וגו' והיה מן האוכלים ושותים ופוחזים מדה זו ירושה לו מצד היות משפחת אמו מן פדן ארם כדמסיק בב"ר פרשת לך לך בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים אמר אל יהי חלקי בארץ הזאת ומה שהיה עשו רמאי מרמה את אביו ירש מן לבן הארמי שהיה נבל ורמאי כנודע :

אברהם הוליד את יצחק. הוליד לשון הפעיל אע"פ שלשון זה מדוקדק כי הזכר מוליד את הנקיבה מ"מ כבר מצינו לשון ילד גם בזכרים כמו וכנען ילד וכן רבי' פרשת נח ולמה כתב כאן הוליד אלא שר"ל שאברהם גרם ליצחק שיהיו לו בנים וזרע לפי שנאמר ויעתר יצחק לה' וגו' וכתיב ויעתר לו ה' משמע לו ולא לה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו' ולפ"ז מצד היות יצחק בן לצדיק זה אברהם ע"כ עמד לו זכותו של אברהם ששמע ה' תפלתו ולפ"ז שפיר קאמר אברהם הוליד את יצחק אברהם גרם שיצחק הוליד זרע ועדיין לא פי' איך היה אברהם הגורם לפיכך פי' הדבר באמרו ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו וגו' כי ממנו לקח ראיה על מאמר אברהם הוליד את יצחק :

ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו'. רצונו זה היה שבעבר' על פתח ביהמ"ד של שם ועבר יעקב מפרכס לצאת ועשו מעכב ע"י ובעברה על פתח ע"ג עשו מפרכס לצאת ויעקב מעכב ע"י והיא סברה שאין הדבר. כן אלא ולד אחד בבטנה ורוצה לצאת בין לפתחי בתי מדרשות בין לפתח ע"ג וא"כ ה"ז שמא שתי רשויות יש לפיכך אמרה למה זה אנכי כי כמוני כשאר נשים עובדי ע"ג ומה יתרון יש לי עליהם אם ח"ו שתי רשויות יש לפיכך ותלך לדרוש את ה' ר"ל לדרוש אחר מציאת ה' ממש מהו. ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך הפך ממה שחשבה כי רשות אחד הוא אמנם ב' ילדים בבטנך אחד יהיה עובד ה' ואחד עובד ע"ג ולעולם ה' אחד ואין זולתו. וי"א שנאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו לפי שהוא היה צדיק בן צדיק ע"כ היה מובטח שמצדו יהיה לו זרע הגון אך היה ירא מצד אשתו כי היא בת בתואל ואחות לבן שלא יצא ממנה איזו זרע פסול שהרי עקרה היא וממנה נמשך העקרית ע"כ היה ירא פן יצא ממנה זרע בלתי הגון כמו שיצא ישמעאל מהגר ואולי זה סיבת עקרותה. וכאשר נתרוצצו הבנים בקרבה אחד מפרכס לצאת על פתח ביהמ"ד ואחד מפרכס לצאת על פתח ע"ג בזה הרגישה שוודאי אחד יהיה צדיק ואחד רשע ע"כ אמרה למה זה אנכי כי כמוני כהגר ומה אנכי טוב ממנה ולמה זה התפללתי ותלך לדרוש את ה' מה הועילה תפלתי ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך זה רבי ואנטונינוס והועילה תפלתה שגם עשו יצא ממנו זרע כשר כאנטונינוס ואחר גרי צדק מה שאין כן בישמעאל ובזה אתה טוב מהגר :

ויצא הראשון אדמוני כלו וגו'. זה היה סימן שיהיה ציד הרמאי לרמות את אביו כדרך הצבועי' המראים את עצמם כצנועי' וע"ד שנאמר לעתיד ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש כי כך היה המנהג בזמן ההוא שהצנועים לובשים אדרת שער ואולי גם בימי יצחק היה המנהג כן כ"פ נולד כאדרת שער לומר שהיה נזיר אלהים מבטן ויהיה מן כת הצבועים. גם סימן זה לו שיהיה רועה זונות שהסימן לזה שערותיו גדולים כמ"ש הרמב"ם בהלכות דעות. ויקראו שמו עשו שנעשה ונגמר בשערו זה היה סימן שיהיה בעה"ז חלקו וגורלו ולא יהיה לו עוד חלק בעולם הנצחי כי ההבדל בין קניית שני מיני שלימות אלו הוא זה כי מיד כשנולד האדם הוא משתמש בכל הכלים הגשמיים וכל ה' חושים פועלים פעולתם ויש לו מיד חשק ורצון אל כל התאות שהחומר חומד ומתאו' אכול ושתה ויתר שמושי הגוף ההכרחיים אבל בכלים השכליי' כמו המוח והלב והשכל עצמו אין האדם משתמש בו ביום הולדו כלל כי האדם עיר פרא יולד אך בבואו בימים יפקח עין שכלו ויקנה זה השלימות המעול' מעט מעט כמו שבארנו פ' בראשית בפסוק ויהי האדם לנפש חיה. ולפי זה מה שנולד עשו נגמר בשערו זה מופת על שכל עיקר תשמישיו יהיו בכלי החומר הגשמי' ונגמרים ביום הולדו ואין מוסיפים בעצמותם שום תוספת. ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו כי יד ממשלתו לא יהיה לו מיד ביום הולדו כי אם בסוף בבואו בימים כהוראת שם עקב המורה על הסוף כך השלימות הנפשי נקנה ביותר בסוף ימי חלדו של האדם כי סוף כל דבר הכל נשמע וזקני ת"ח מוסיפין חכמה אבל ביום הולדו אין בו רושם כלל מן אותו שלימות הנפשי וא"כ מוכרח הדבר לומר שאין שכר לצדיקים בעה"ז שהרי עיקר זמן קניית השלימות הוא בימי הזקנה בהיותו קרוב לשער מות כי אז שכלו הולך ומתגבר ואימתי יקבל שכרו כי ימי הזקנה אינן מוכנין לקבלת השכר כי כבר בטלו אצלו כל החמדות ותופר האביונה ע"כ על כרחך אתה צריך לומר שיד השלימים אוחזת בעקב עשו דהיינו סוף ממשלתו של עשו :

וידו אוחזת בעקב עשו. זה היה סימן שלעתיד יבזה עשו את הבכורה כדבר שאדם דש בעקביו ומבזה אותו ובאותו עקב יאחז יעקב ר"ל מה שעשו דש בעקביו יאחז בו יעקב. וכן כל המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם והשטן מונה עליהם יאחז בהם יעקב ויקיימם. ולשון עקב משמש גם לשון עקבה ומרמה לומר לך שיעקב תפש עליו מצד היות עשו רמאי וצייד וכל מעשיו בעקבה ומרמה ע"כ אינו ראוי להיו' בכור כי עבודת הש"י היתה בבכורות ע"כ אחזו יעקב בעקביו לעכב על ידו שלא יצא ראשונה כמו שפרש"י שיעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כו' ומטעם זה אחזו דווקא בעקביו כי ארור עושה מלאכת ה' ברמיה ועקבה וזה רמז נכון. ויקרא שמו יעקב ובעשו נאמר ויקראו שמו עשו כי רבים קראו לו עשו לפי שהדרכים הרעים הם רבים והדרך הטוב אינו כ"א אחד ע"כ היו רבים אשר הסכימו על שמו של עשו אמנם על יעקב לא יסכימו כי אם יחידי הדור ואנשי סגולה ובני עליה מועטים הם כבר ידעת כי שם עשו מורה על קניני העוה"ז שנעשו ונגמרו מיד בלידתו כמבואר למעלה ושם יעקב מורה על השלימות הרוחני הנקנ' בסוף על כן נאמר בעשו ויקראו וביעקב ויקרא וק"ל :

ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה. שהיה צד נשים תחת בעליהם כל מ' שנה ולדעת רז"ל בא על נערה המאורס' על כן קראו יודע ציד היינו לצוד נשים תחת בעליהן ר"ל היושבות תחת בעליהן אבל לעולם הלך לצוד בשדות כמו שנאמר אצל נערה המאורס' כי בשדה מצאה ע"כ קרא לעשו איש שדה כי הלך לבקשם שם כדי שקולה לא ישמע כשתצעק ויהיה ציד לשון צידה ממש או לשון ציד בפיו ע"י פיתוי כדרך כל מפתה. ויעקב איש תם שנולד מהול לדעת רז"ל על כן היה גדור מעריות והי' יושב אוהלים ודבק באשתו ולא באחרת כמ"ש שובו לכם לאהליכם שדרשו רז"ל על היתר תשמיש. ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. לפי כשהיה שואלו אביו מה אתה עושה בשדה כל היום היה מתנצל ואומר כדי לצוד ציד להביא טרף לפיו של אביו ולפי שלא היה מצוי אצל אמו על כן לא אהבה אותו רבקה והיתה אוהבת את יעקב שהיה מצוי אצל אמו וכל געגועיה עליו : ויתכן לפרש כי מורה על הזמן לומר לך כי באותו זמן שהיה נותן ציד בפיו באותו זמן לבד אהבו אבל אחר שכבר אכל מצידו בטל דבר בטלה אהבה אבל רבקה אוהבת יעקב על לא דבר ואהבה כזו אינה בטל' :

על כן קרא שמו אדום. מה שלא קראו אדום מיד כשנולד על שם ויצא הראשון אדמוני לפי שאין זה חדש תחת השמש כי כמה ילדים נולדים אדומים לפי שעדיין לא נבלע דמם כההוא דרבי נתן ולסוף ישתנה ויחזור למראיתו על כן חשבו מולידיו שמא מראה אדומה זו במקר' ולא בטבע : אך כשאומר הלעיטני נא מן האדם האדם הזה קשה למה לא קראם עדשים בשמם אלא וודאי שגלה דעתו שלא היה מתאוה אליהם מצד עצמו כ"א מצד מראיהם האדומה והורה בזה כי מזג טבעו נוטה אל האדומית ביותר מצד תגבורת מרה האדומה שבו ע"כ היה אוהב כל דבר המתיחס למזגו והוא כל דבר אדום על כן קרא שמו אדום כי אז נודע באמת שטבעו אדומה

והוא יושב תחת מזל מאדים ועל שם היותו נברא אדם דמא. וזה״ש כי עיף אנכי פירש״י עיף כמו כי עיפה נפשי להורגים ומה הגיד להם עשו בזה שהוא עיף ברציחה כד״א ברציחה אלא וודאי שנתן לדבריו טעם למה קרא העדשים אדום לפי שהיה מתעסק באותו זמן בכלי אומנתו ברציחה כפי טבעו ע״כ בקש שילעיטו מן המאכל הנאות למזגו. ובעקידה נתן שני טעמים על אמרו על כן קרא שמו אדום אבל מה שכתבתי מתיישב יותר על פשט המקרא:

מכרה כיום את בכורתך לי. במסכת סנהדרין פרק חלק ר״ע אומר עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר כך עשרת השבטים: כך אמר יעקב מכרה כיום שלא תחזור בך כיום הזה שהולך ואינו חוזר כך אתה לא תחזור בך וכן השבע לי כיום: וי״א שאמר מכרה כיום כפי מעלת הבכורה באותו יום כי בזמן ההוא עיקר מעלת הבכור' מה שהעבוד' בבכורות והעבוד' היתה קלה בעיני עשו להוציא' מתחת ידו ע״כ אמר כיום כקונה דבר השייך גם ביום ההוא וזהו העבודה לאפוקי הירוש' עדיין לא באה לעולם כי מה שיהי' מי יגיד לו. ובתולדת יצחק וכן בספר עולת שבת מצאתי אמר מכרה כיום כמו שהבכור' שוה היום כי אין זמן לקיחת פי שנים בנכסי אביו אם אחר מות אביו ואולי לא יהיה ליצחק שום נכסים בזמן ההוא וא״כ אין הבכור' שוה כלום ע״כ דין למכור הבכור' בדבר מועט כקונה דבר שהוא בספק כי שמא יהיו ליצחק נכסי' או לא יהי' לכן לא תהיה המכיר' כקונה למחר כ״א כקונה היום הכל פירותי' אלו קשה מהו כיום הל״ל כהיום ומה שכתבתי הוא העיקר. ד״א לפי שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ע״כ אמר מכר' כיום ר״ל מהיום ולאחר מיתה והשבע לי כיום שלא תחזור בך מצד שלא הי' הדבר בעולם כי אם כמוכר מהיום וכאילו ישנו בעין ביום זה: ולדברי המפרשים שהזכרנו לא יתישב כלל אומרו השבעה לי כיום:

הנה אנכי הולך למות. הסכים לדברי יעקב כי נראין הדברי' שבכוונה ולא במקרה יזד יעקב נזיד כי ידע שיבוא עשו מן השדה והי' רצונו לקנות ממנו הבכור' ולשטון עליו הרי אתה הולך בכל יום במקום גדודי חיות וחייך תלוין לך מנגד ולמה זה לך בכורה כי בעיני אתה חשוב כמת בכל יום ועל כן עשה תבשיל של עדשים שעושין להברות את האבל ע״ד שפירש״י בפסוק מתנחם לך להרגך כבר שתה עליך כוס של תנחומין כך עשה יעקב סעודת הברא' על עשו לומר לו הרי אתה דומה בעיני כאלו אתה כבר מת ולמה זה לך בכורה והוד' עשו לדבריו ואמר הנה אנכי הולך למות ואני קרוב יותר אל המית' מן החיים א״כ למה זה לי בכורה במילת זה לי הוא כמרא' באצבע על דבר שמייכה בו הבכור' גם ביום ההוא וזהו העבוד' שהיתה בבכורות:

ויאכל וישת ויקם וילך ויבז. בחמשה תיבות אלו יש רמז לדברי רז״ל שאמרו חמשה עבירות עבר אותו רשע באותו יום כו' ויאכל היינו גלוי עריות כמ״ש קראן לו ויאכל לחם כ״א הלחם אשר הוא אוכל. וישת זהו שהיה שופך דמים כמ״ש ודם חללי' ישתה: ויקם שכפר בעיקר כמ״ש וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ושייך בזה לשון ויקם כי ההולך בקומה זקופ' כאלו דוחק רגלי השכינ': וילך שכפר בתחיה כמ״ש הנה אנכי הולך למות וגומ' וכן אמר איוב כלה ענן וילך כן איש יורד שאול לא יעלה: ויבז היינו שבזה את הבכור' וביזה עבודתו של מקום וי״א ויקם וילך שהלך לכאן ולכאן להורות שהוא בריא שלא יהי' מכירתו כמכירת שכיב מרע:

שכן בארץ אשר אומר אליך. ואח״כ אמר מיד גור בארץ הזאת וא״כ מהו זה שאמר אשר אומר אליך משמע לאחר זמן אומר אליך באיזו ארץ תשכון ומיד ותיכף אמר לו איזה ארץ הוא והוא דבר תמוה בפסוק: והקרוב בעיני לומר בזה שמנע ממנו הליכת ח״ל לפי ששם אין מקום לגילוי השכינ' וא״כ לא יוכל לאמר אליו שם בנבואה איזו דבר לפי צורך השעה לפיכך שכון בארץ אשר שם גלוי שכינתי ושם אומר אליך בעת אשר ארצה לאמר לך איזו דבר נבואה. ובזה מיושב מ״ש מתחלה שכון בארץ ואח״כ אמר גור בארץ כי שכון משמע יותר דירת קבע מן גור שהוא לשון גרות לפי שמצד קניית השלימות הרוחנית בארץ הזאת תשכון בה כתושב: אבל מצד קניית הברכות הגופנית תהיה בו כגר זה״ש גור בארץ הזאת וגומר כי כל מה שנאמר אחריו מדבר בייעודי הגופנית וזה״ש גר ותושב אנכי עמכם גר מצד ותושב מצד:

ויהי כי ארכו לו שם הימים וגומר. לפיכך הרהר אבימלך בלבו לאמר אם באמת שאחותו היא א״כ למה אינו נושא אש' כל הזמן הארוך הנה וודאי יש דברים בגו על כן וישקף אבימלך בעד החלון לראות מה טיבו ועניניו. ואמר מה זאת עשית לנו וגומר כתיב באבימלך עשית לנו לשון רבים וכן אמר אבימלך לאברהם מה עשית לנו וגומר ופרעה אמר לאברהם מה זאת עשית לי לשון יחיד ובספר תולדות יצחק כתב בהיתר ספק זה לפי שהמצריים שטופי זימה ע״כ אין חילוק אם אמר אחותי הוא או אשתי הוא עכ״פ היו מזנים בה אבל לי לבד חטאת כי אני מלך השופט כל הארץ לא יעש' משפט על כן הי' לך להגיד לי האמת אבל אבימלך אמר לנו לכלנו חטאת כי אני ועמי כולם צדיקים ולא היו נוגעים בה כלל אלו הגדת האמת:

ותירוץ זה אינו מספיק שהרי אנו רואין שהמצרים אעפ״י שהם שטופי זימה הרי לא נגעו בה אלא אמרו הגוי' זו למלך שנאמר ויהללו אותה אל פרעה: ונ״ל לפי שהמצרים אחיהם של כושים והם שחורים לא הורגלו באש' יפה כמו שפירש״י פ' לך לך מסתמא שאינן שולחים יד באשה יפה וראינו שכן הוא שהרי כאשר ראו את שרה אמרו ביניהם הגוי' זו למלך א״כ לא רצו ליקח מה שאינו ראוי להם ואם כן יפה אמר פרעה מה זאת עשית לי אבל לא לעמי כי בין כך ובין כך לא היו נוגעים בה. כי מיראת המלכות וודאי לא יגעו בדבר הראוי למלך לבד ולא להם. אבל עמו של אבימלך לא היו שחורי' והורגלו בנשים יפות ואין מורא מלכות עליהם בדבר הזה והכל שולחי' יד באש' יפה פנוי' א״כ לנו לכלנו חטאת. וראייה לזה שהרי אצל אבימלך לא נאמר ויהללו אותה אל אבימלך לאמר הגוי' זו אליו וודאי בענין כזה העם כמלך לכך אמר מה זאת עשית לנו: ומ״ש פרעה הנה אשתך קח ולך לפי שחשש שאחר שפטרה המלך מביתו יאמרו שלא חפץ בה המלך וישלחו בה יד משא״כ באבימלך כי דווקא המצרים היו שטופי זמה:

ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו באר מים חיים. כתב הרמב״ן וכן בספר תולדות יצחק וכן בספר מנורת המאור לפי שכל מה שאירע לאבות היה סימן לבנים על כן מצאו מקום לדרוש כל עניני בארות אלו על ג' בתי מקדשי' שנקראו באר מים חיים כי כשם שעשו מריבה על שני בארות והשלישי קרא רחובות כך במקדש ראשון ושני עשו האומות מריבה עם ישראל עד שהחריבו'. אבל השלישי שיבנה ב״ב קרא רחובות: ואוסיף אני משלי להרחיב פרטי הענינים שיסכימו עם דרוש זה ובו יתורץ מה שנאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ כי כפי הנרא' שמאמר ופרינו בארץ אינו טעם ללשון רחובות על כן ארחיב בו הדבור בפרטי הענינים שכולם מתאימים עם מה שקרה לנו ומה שיהי' באחרית הימים: כי ידוע מ״ש רז״ל מסכת יומא פרק א' שבבית ראשון היה מגלה ומרובה ושנאת חנם בין נשיאי ישראל שנקראו רועים כמ״ש והקימותי עליו רועים ונחרב הבית בסיבת המריבה שהיה בין מלכי ישראל ומלכי יהודה. ובבית שני היתה מידת השנאת חנם בין כל ישראל כי פשה הנגע בכולם עד לאין מרפא. על כן כתיב בבאר ראשון ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לרמוז גם לעתיד שתהי' מריב' בין רועי ישראל ואגב גרר' רבו גם רועי האומות עם ישראל. על כן קרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו כי יש הבדל בין שנים המתקוטטים על דבר איזו עסק שביניהם לבין שנים המתקוטטים בחנם על לא דבר כמנהג דורינו וזה ההבדל בין בית ראשון לשני כי השנא' שהיתה בין רועי ישראל בבית ראשון היה' על עסק המלכות כי נחלק' מלכות ישראל וטבע הענין נותן שאין מלכות נוגעת בחברתה על כן חשב כל אחד מהם שחבירו יכנס בגבולו וע״י עסק זו רבתה המשטמ' ביניהם אבל השנאת חנם של בית שני היה בחנם על לא דבר כי אפילו הפחותים היו שונאים זה לזה על לא דבר כי על כן נקראה שנאת' חנם אע״פ שלא היה לאחד שום עסק עם חבירו ואין זה כי אם רוע לב והשטן היה מרקד ביניהם להכשילם זה בזה כי מלא אלהים שונם ממקום אחר על כן הסיתם זה בזה למלאות עונו לשנוא. לכך ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה לא הזכיר במריב' זו הרועי' רמז למריבת בית שני שהית' בכל ישראל ע״כ קראוה שטנה כי לא מצאו סבה אל דברי ריבותם כ״א מה שהי' וודאי השטן מרקד בין קרניהם אשר בהם ינגחו זה לזה כמ״ש וכשלו איש באחיו. ובבאר השלישי לא רבו עליה כי הבה״מ השלישי יבנה ע״י מלך המשיח שנאמר בו למרבה המשרה ולשלום אין קץ כי אך שלום ואמת יהיה בימיו על כן נקרא רחובות כי אז ירחיב ה' את גבולם כי בזמן שהמריבה מצוייה או שני עברים גלים אף בהיותם בעיר גדולה כאנטוכי' לא נשא אותם לשבת יחדיו ואף במקום רחבת ידים מאוד צר להם המקום ולא יסבלם כאשר בעונינו עוד היום מנהג זה מצוי בינינו. ובהפך זה בזמן שלום על ישראל אעפ״י שפרינו בארץ ויהיו הדרים עלי' רבים עד מאוד מ״מ רחבת ידים להם ואין צר להם כדמסיק מס' סנהדרין פרק א' כד הוה רחימתין עזיזא אפותיא דספסירא הוה שכיבן השתא דלא סגי רחימתין פוריא בת שיתין גרמידי לא סגי לן ע״כ נאמר כי הרחיב ה' לנו אף על פי שפרינו בארץ ויהיו הדרים עליה רבים מכל מקום הארץ לפניהם רחבת ידים. ועוד שמצינו בבית שני שמחמת המחלוק' יצאו שלימים וכן רבים מן הארץ מרעת יושבי בה על כן אמר שבזמן מציאת השלום ופרינו בארץ כי לא יצטרכו לצאת מתוכה:

ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. לא הזכיר לשון בא בימים לפי שלשון בא בימים משמע שאור שכלו היה הולך וגובר כדרך זקני ת״ח שאור שכלם מוסיף והולך ביותר לעת זקנתם וכאילו הם באים מן הלילות אל תוך הימים כמבואר למעלה פרשת חיי שרה בפסוק ואברהם זקן בא בימים ע״כ אמר כאן אצל יצחק שאפילו לעת זקנתו תכהין עין שכלו מראות בתחבולות עשו שהרי טעה בו והיה סבור שהוא צדיק כי לא הרגיש ברמאותו ע״כ לא נאמר בא בימים כי אדרבה הלך החשיכה ואין נוגה לראות במראות האמת בעניני הנהגת עשו בנו: ואולי שעל זה פירש״י ותכהין בעשן של אלו וכי ס״ד שיצחק ראה אותן מקטירים לע״ג ולא מיחה, גם כי אברהם היה מדקדק שלא להכניס ע״ג ובוודאי היה יצחק נזהר בע״ג כמותו אלא וודאי שהיה יצחק סבור שהם מקטירים לשמים ע״כ אמר מיד אחר ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו שלא היה רוחם נוחה ממעשיהם כי אעפ״י שאמרו שהם מקטרות לשמים מ״מ לא היה רוחם נוחה ממעשיהם כי חשדום שמא הם מפגלי' הקרבן ע״י איזו מחשבה זרה ומ״ש מרת רוח קאי על רוח של יצחק ורבקה: או קאי על המקטירות כי אולי ברוחם בקרבם הם ממרים ומי יודע מה שבלבם ע״כ אמר ותכהין עיניו מראות כי עיני שכלו לא ראו בתחבולתם ובתחבולות עשו בנו זה״ש בעשן של אלו ר״ל שהיה טועה בשכלו בעשן של אלו: ולפי פשוטו יש לתרץ מה שאמר מראות שנרא' מיותר אלא וודאי שלכך גרם לו הקב״ה כהוי עינים כדי שלא יראה כלותיו מקטירות לע״ג ולא יצטער על זה זה״ש בעשן של אלו בעבור שלא יראה בזה ויצטער. ומה שפירש״י ד״א כדי שיטול יעקב הברכות לפי זה קאי מראות אשלמטה ור״ל שלכך כהו עיניו כדי שלא יראה מי עשו ומי הוא יעקב ובסבה זו יטול יעקב הברכות לכך נאמר מראות כדי שלא יראה ויכיר את בניו בטביעת עין:

וצודה לי צידה. מה ראה יצחק על ככה לבקש דבר הניצוד וכי לא היה לו בעדרו גדי עזים שטעמו כטעם הצבי עד שהוצרך לשלוח את בנו במקום גדודי חיות. והקרוב אלי לומר בזה שהוא ע״ד אחז״ל כי יצוד אדם ציד חיה או עוף למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר כי אם בהזמנה זאת וטעמו של דבר שלא יהא האדם מורגל באכיל' בשר כמ״ש בכל אות נפשך תאכל בשר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו ורצה בזה שתאכל סתם בשר באקראי לא אכילת קבע כמו שצבי

ואיל

ושאיל שאין נמצאים בבית כי חיות הנה ועיקר מדורם אינו עם אדם כי אם במדברות ויערות על כן אין אוכלים מהם כ"א מעט כי לאו בכל יומא מתרחיש ניסא להנצל מגדודי חיות בשעת הצידה על כן מסתמא אין האדם אוכל מהם כי אם לפרקים כך לא תרגיל את עצמך לאכול סתם בשר לפי שהוא מוליד אכזריות ותכונות רעות בגוף האדם כי כל העופות הדורסים אוכלים בשר וכן האריה דורס ואוכל לכך נאמר לעתיד ואריה כבקר יאכל תבן כי יהיה שלום בעולם בין כל הבעלי חיים: ע"כ אמר יצחק וצודה לי צידה כי לא רצה לאכול בשר כי אם בהזמנה זו: ורש"י פירש מן ההפקר ולא מן הגזל ונראה ליתן טעם למה הזהירו על הגזל בפעם זה יותר מבכל הזמנים כי ציד בפיו של יצחק זה שנים רבות ואם הזהירו כבר על זה הרי הוא מוזהר ועומד ומה הוצרך להזהירו שנית. ונראה לפי שעל ידי מטעמים אלו חשב יצחק שיחול עליו רוח הקודש מתוך שמחה וחשב באם יביא מן הגזל לא תשרה השכינה במקום שהוא מצוי כי מטעם זה הזהיר על הגזל ביותר בתחילת הקרבנות שנאמר אדם כי יקריב מכם מה אדם לא הקריב מן הגזל כו' יען כי הקרבן מקרב השכינה והגזל מרחיקה. וכן לדעת המדרש האומר שני גדיי עזים אלו א' עשאו פסח כו' ובקרבן פסח כתיב משכו וקחו לכם משלכם להוציא הגזול כן מסיק בילקוט פרק כ"א וכן פי' בעל הטורים ולפי שעשו הסכים בלבו לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל על כן סבב הקב"ה שתשמע' רבקה ושלחה במקומו את יעקב כדי שלא יכשל יצחק בקרבן שיבא מדבר גזול. ויכול להיות שעשו הביא דבר גזול כי על כן נאמר ועשו אחיו בא מצידו ויעש גם הוא מטעמי' הזכיר שהוא בא מצידו אבל לא הזכיר שהביא דבר מצידו ודאי לפי שלא מצא על כן הביא מן הגזל ועשו אמר ויאכל מציד בנו אבל האמת לא היה כן. לפיכך ויחרד יצחק פי' לפי שנכנס עמו גיהנם ולמה נכנס הגיהנם עמו דווקא בפעם זה אלא וודאי לפי שהביא מן הגזל ומאן דעביד הא נפיל בהא ועל כן לא מצינו שאכל יצחק ממה שהביא עשו כי הרגיש שיש דברים בגו אחר שנכנס הגיהנם עמו: ונוסח הברכות יוכיח כי ברכו בעל חרבך תחיה כי היורש ארץ בחרבו אין לך לסטים מזויין יותר ממנו: ועוד שבברכת יעקב נאמר ויתן לך האלהים ובברכת עשו לא הזכיר לשון נתינה שנאמר הנה משמני הארץ יהיה מושבך לפי שהביא דבר גזול שאינו מתת אלהים על כן ברכו בעניני לסטיות לומר שבחרבו יירש ארץ ולא על ידי מתת אלהים. אבל יעקב שהביא ממה שנתן לו ה' נאמר בברכתו ויתן לך האלהים והרגיש יצחק זה ממה שנכנס עמו הגן עדן ע"י בגדי עשו החמודות שחמדן מן נמרוד אשר באו לידו מן אדה"ר שלבשן בגן עדן והריח יצחק ריחו של אדם הראשון והרגיש בזה שקרבנו של זה דומה לקרבנו של אדה"ר שהי' יחידי בעולם ולא הקריב דבר גזול כך קרבן זה אינו גזול. ועל כן ברכו בברכת ויתן לך האלהים:

הקול קול יעקב והידים ידי עשו. לא היה יכול לומר הקול של יעקב והידים של עשו דא"כ היה משמע שהוא שפט מצד הקול שזה וודאי יעקב ומצד הידים שזה וודאי עשו וזה דבר נמנע שאם הוא יעקב אינו עשו ואם הוא עשו אינו יעקב: אבל ביאור הענין כך הוא שאמר הקול דומה לקול של יעקב ואולי זה מתנכר בקולו והאנ' שזה עשו ומתנכר לדבר בלשון תחנונים לומר שהוא הגון לקבל הברכות: או הידים דומין לידי עשו וזהו יעקב ומתנכר בעשותו ידיו שעירות כדי שאחשוב שזה עשו ומה שנא' והידים בוי"ו הוא מלשון ומכה אביו ואמו שפירושו או אמו כך אמר או הידים דומין לידי עשו. ואם תרצה לומר וי"ו של והידים הוא וו"ו העיטוף נוכל לומר שחשב יצחק אולי איזה איש נכרי מתנכר בשניהם בקול ובידים. ולסוף שפט יצחק בשכלו שהידים מכריעים יותר מן הקול כי מה שעשו מתנכר לדבר בלשון תחנונים הוא יותר קרוב לשמוע ממה שנא' שיעקב עשה את ידיו שעירות או איש נכרי עשה כן כי איך יוכל לשער יעקב וכ"ש איזו אדם אחר לעשות ידיו שעירות על זה השיעור עד שיהיו כידי עשו ממש דומה להם מכל צד זה"ש ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות דומה להם מכל צד ומי יוכל לשער זה שלא ישכל באיזו דמיון וכי היו ידי עשו בידו ולקח מהם הציור זה דבר נמנע. ורז"ל דרשו מפסוק זה שכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות בו אע"פ שפשוטו משמע שיצחק אמר כן והיה סבור שזה עשו ועוד מה ענין זה לברכה זו: מ"מ כך פירושו כי דעת יצחק היה לברך את עשו בברכת הוי גביר לאחיך היינו ליעקב שיהיו ידי עשו שולטת בו והטיל תנאי בדבר לומר דווקא אם יעקב לא יצפצף בקולו בבתי כנסיות ומדרשות אבל לא בזמן שיצפצף בקולו כי הקול דוחה הידים ורמז זה במה שהקדים הקול אל הידים כי יש להקשות הלא יצחק הלך יותר אחר הידים ממה שהלך אחר הקול א"כ היה להקדים הידים כי מצינו בכ"מ שהמוקדם דוחה את המאוחר כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת ויקהל על מה שפירש"י הקדים שבת למשכן לומר לך שאין מלאכת המשכן דוחה את השבת ע"ש אלא וודאי שלכך הקדים הקול של יעקב לידי עשו לומר לך שהקול דוחה את הידים ואיזהו הוי אומר זה קולו של יעקב בבתי מדרשות. ובזה מתורץ מה שרוב העולם מקשים על אגדה זו שמשמעות הכתוב הוא ששניהם שולטת כאחד וזה הפך מדברי המדרש ובאו על קושיא זו שינויים דחוקים ומה שכתבתי הוא נכון ויקר. ועל צד הרמז אמר הקול בה"א רמז לקולו בבתי מדרשות שלומדין התורה שנתנו בה"א קולות. והידים ה' ידי עשו כי ה' פעמים י"ד עולה ע' רמז לידי כל ע' אומות ששולטות בישראל כשאין מצפצפים בקולם: וכן אמרו במדרש עשו אותיות ע' שוא לשוא בראתי שבעים אומות וכן פי' בעל הטורים:

ויתן לך האלהים. וי"ו של ויתן מיותרת ודרשו רז"ל יתן ויחזור ויתן וביאור הענין כך הוא לפי שידוע שבכל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב כעל גמולות כעל ישלם אותן הטובות שעשה הקב"ה כבר עמו מיום הולדו וכל מה שהאדם עושה מן מצות הוא עושה אותן דרך תשלומין ובכל הטובות שאנחנו מקבלין ממנו י"י גבר עלינו חסדו והקב"ה מקדים את טובותיו בכל נתינה כמ"ש כי יקדמני אלהי חסדו וכתיב כי תקדמנו ברכות טוב וכתיב מי הקדימני ואשלם: ולפי האמת זו אם יהיה עם האדם דבר בליעל לאמר הרי העבר אין ומה בצע כי נעבוד את ה' שגמולם לא יהיה לי טוב עליו: אף אתה התוב אמריך ולא תאמר לו שוק חזי אגלי

עמא דבר כי מנהג הסוחרים הנותנים בהקפה כשהלוקח משלם לו חוב הישן אז הסוחר המוכר חוזר ונותן לו שנית בהקפה וכן לעולם אבל אם אינו משלם לו החוב הישן שוב אינו נותן לו סחורה: כך החנוני המקיף הגדול ברוך הוא וברוך שמו כשאדם משלם במצותיו הקפה ראשונה הקב"ה חוזר ונותן לו בהקפה וזה"ש יתן ויחזור ויתן: ד"א לפי שנכנס עמו הגן עדן ומזה שפט יצחק שזה הנכנס שכרו הרבה מאוד בעולם הרוחני בגן עדן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם ע"כ אמר ויתן בוי"ו העיטוף לומר שנוסף על ההצלחה הרוחני' הצפונה לך לעה"ב ויתן לך גם בעולם הזה מטל השמים וגו' כדי שתזכה לשתי שולחנות: וי"א שוי"ו של ויתן הוראה שלא יסמוך האדם על הנס אלא יעשה את שלו ככל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס כמ"ש רז"ל יכול אפי' יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידיך אשר תעשה לכך נאמר ויתן ר"ל אחר שעשית כבר כל אשר היה בכחך לעשות אז גם ה' יתן לך מאוצרו הטוב כמ"ש אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף גם ה' יתן הטוב וגו': כי מתחילה צריך אתה לעשות פעולתך אמנם באמת דווקא כי לא ישלח ה' עזרו למי שפועל פעולות ותחבולות אנושיות לא בצדק ולא באמת ומשפט אבל למי שיתעסק באמת ואמונה ישלם ה' עזרו מקודם וכשהפעולות האנושות נצמחי' תחילה מארץ אז על צד החסד השקיף ה' ממרומו וכמ' השקיף גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה במלת גם חתם כל הענין והוא מבואר מעצמו:

אורריך ארור ומברכיך ברוך ובלעם אמר הפך זה וכן נאמר לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאר נראה שיש שני מיני אוררים ושני מיני מברכים. מין א' הוא המקלל ממש או מברך ממש ולעולם כך המדה בצדיקים שתחילתן יסורין וסופן שלוה והנה כל מברך מסתמא הוא מברך בזמן שצריכין לברכה דהיינו בזמן שהיסורין מצויים לאפוקי בזמן השלוה אינן צריכין לברכה כי כן אמר הקב"ה לבלעם כשאמר אם כן אברכם אמר לו אינם צריכין לברכתך כי ברוך הוא: וכל מקלל מסתמא הוא מקלל בזמן השלום כי בזמן היסורים למה יוסיף קללה. ומזה המין נאמר לאברהם תחילה ואברכה מברכיך כי בהתחלה יהיו היסורין ואז תצטרך למברכים וכל מברכיך אברך אני ואח"כ בזמן השלום יתקנאו בך רבים ויחשבו לקלל ואני אאר אותם. ומזה המין אמר בלעם מברכיך ברוך ואורריך ארור: אבל אורריך שהזכיר כאן אינו מדבר כלל במקללים בלשון קללה אלא במצערים וכן פירש"י וזה מצוי בזמן היסורין ביותר ע"ד נפל תורא חדד לסכינא כי נוסף על היסורין יבואו לצערך במקום שהיה להם לנחמך כי בזמן השלום במה יצערו: וכן מברכיך הייט משמחיך וזה מצוי ביותר בזמן השלום שרבים ישמחו עמך ומכאן למד רש"י לפרש' אורריה' היינו מצעריהם ובזה הותרו כל הספיקות והקושיות שהקשו הרא"ב והרמב"ן ועיין בספריהם אבל לפי פירושו של רש"י לא יתישב כל זה ואני לא באתי כ"א לתרץ הפסוקים: תדע שכך הוא שהרי בלעם אמר ותהי אחריתי כמוהו ואיך אמר אורריך ארור בסוף ויעד להם שסופן יסורין אלא וודאי שאורריך מדבר בזמן השלוה שתהיה באחרית ימיהם ועליה אמר ותהי אחריתי כמוהו אבל לרשעים ייעד הפך ואמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. והקב"ה יעד ג"כ לאברהם שיהיה ראשיתו מצער וינטרך למברכים ואחריתו ישגא מאד ויבואו עליו מקללים ולא יוכלו לו:

יקם אבי ויאכל מציד בנו. יעקב דבר בלשון תחנונים קום נא שבה אין נא אלא בקשה ועוד אמר לו לישב ולאכול ודבר אתו בלשון נוכח אבל עשו לא אמר לו לקום מן המקום אשר הוא עומד שם ולישב במקום המוכן לאכילה ולא הזכיר לשון נא ודבר בלשון נסתר מרוב רום לבבו:

גם ברוך יהיה. מאי קמ"ל וכי היה עשו מסופק בברכתו על כן י"ל שמה שאמר אורריך ארור היינו אם אתה תקלל את אחרים אסכים עמך באופן שיהיה ארור מי שתאורר אתה וכן מברכיך את מי אשר תברך אתה אסכים לברכתך. שיהיה ברוך כי מסר בידו הברכות לברך את מי שירצה וע"ז אמר יצחק גם ברוך יהיה שלא זו שאברכהו כבר אלא אפילו אמרתי לו והיה ברכה ונתתי בידו לברך את מי שירצה ואחר שמסרתי הברכות בידו איך אקח מידו מה שכבר נתתי לו ומה מועיל שאברכך אם הוא לא יסכים עמי ולפי זה גם ברוך יהיה מלשון והיה ברכה ואל תשיבני מן וי"ו של ברוך שמשמעות' שהוא יהיה מבורך מצינו דוגמא לזה דרשו רז"ל אין נותנין כוס של ברכה כי אם לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך. ד"א לכך אמר גם ברוך יהיה שלא יאמר עשו הלא אין ברכתי נצחית ותוכל לפרש דבריך שברכתי תחול על זמן קבוע וככלות זמנו יתחילו ברכותיו של עשו ע"ז אמר גם ברוך יהיה לא זו שאברכהו בהווה אלא גם ברוך יהיה ר"ל יהיה כן לעולם וא"כ אין מקום לברכותיך לחול לא בהווה ולא בעתיד ועשו אמר הלא אצלת לי ברכה אחרת כיוצא בה וכי לא אפשר שיחולו שני הברכות כאחד והשיב לו הן גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו וא"כ מה יתן לו ובעבור הפצרתו נתן מקום לחול בברכתו באמרו והיה כאשר תריד וגו':

את בכרתי לקח וגו'. למה אמר שלקח הבכורה בעקבה ורמיה והלא מכרה לו מרצון טוב ואם עשו בשאט נפש ביזה הבכורה מה פשעו של יעקב בזה. והקרוב אלי לומר בזה שאמר עשו הא בהא תליא כי כששאלו יצחק מי אתה והשיב לו אני בנך בכורך עשו ואיך הוציא דבר שקר מפיו, הלא שארית ישראל לא ידברו כזב אלא וודאי שאמר לו אני במקום עשו בכורך שהרי קניתי ממנו הבכורה וא"כ אנכי במקומו ואלו לא קנה הבכורה לא היה יכול להשיב אני עשו בכורך ולא היה יכול לבא לכלל הברכות ובוודאי שבשעה שקנה הבכורה היה דעתו לרמות אותי בזה כי הקרהנה אותי כאלה. ומה שמאשים אותו על לקיחת הבכורה לפי שאמר עתה נודע הדבר כי מקח טעות הוא כי מתחלה חשבתי שאין מעל' לבכורה כ"א מה שנוטל פי שנים אחרי מות אביו וחשבתי שמא לא ישאיר אבי אחריו מאומה על כן מכרתיה בדבר מועט: אבל עכשיו אני רואה שהבכורה שוה הרבה לפי שהברכות תלויות בה כי למה אמר יעקב אני עשו בכורך למה לו להזכיר הבכורה אלא וודאי

לפי שמלד הבכורה הוא ראוי ליהר שאת ועוז ובזה יעקבני כי לא ידעתי שקבלת הברכות תלוי בבכורה רמז לדבר בכר אותיות ברך לכך אמר ויעקבני זה פעמים אבל היזק אינו כי אם אחד : **הנה** משמני הארץ יהיה מושבך . לפי שעיני יעקב נשואות לשמים יותר ממה שיתלה עיניו בארץ שמנה בטבע ע"כ הקדים ביעקב טל השמים למשמני הארץ לפי שעיקר בטחונו של יעקב בהקב"ה אשר בידו מפתחות של מטר אמנם משמני הארץ אשר ביד האדם לזבלה ולהשמינה בטחון זה הוא אצלו טפל ומאוחר ובעשו בהפך זה שיותר הוא שם מבטחו בכחו ועוצם ידו אשר בו יוכל להשמין הארץ ממה שתולה עיניו לשמים שיורד לו טל לברכה ולפי שהוא מקטני אמנה ע"כ יבחר למושב לו ארץ שמנה בטבעה לכך אמר לשון הנה משמני הארץ יהיה מושבך לא הזכיר בו נתינת אלהים והזכיר מושבך לפי שמדבר כי הוא יבחר לו מקום שמן ודשן להתיישב שם אבל יעקב שם ה' מבטחו ע"כ אינו מדקדק באיזו ארץ יתישב כי אף תהיה כחושה בטבע סמוך לבו בטוח בה' שישמין אותה לכך נאמר אצלו ויתן לך האלהים . וי"א שהקדים ביעקב הטל כי על כן הנה תהיה ארצו שמנה מן הטל אף אם ירד על הארץ כחושה ישמין אותה הטל בדרך גם אבל עשו צריך לבקש תחלה קרקע שמינה ואז יועיל הטל אבל בארץ כחושה לא יועיל לפיכך צריך לחזר ניכם ארץ בחרבו לכך סמך לזה ברכת ועל חרבך תחיה : **והיה** כאשר תריד ופרקת עלו וגו' . תריד מלה זרה במקרא ואינה מתישבת לפירש"י כי לא פורש במקרא מהו ־צער ויש מפרשים לשון רדיה וממשלה ופירשו בו מה שפירשו . ואומר אני שכך פירושו כי ידע יצחק ברוח הקודש שבו שברכת ורב יעבד צעיר לא תהיה כ"א בזמן שישראל זוכין ואולי הבין זה ממה שנאמר לו ממעיך יפרדו זה לרשעו וזה לתומו ואז רב יעבוד צעיר כי זה הצדיק מושל בירא ה' ברשע אמנם אם אינו זוכה למה ימשול בו . וסד"א שבזמן שאין ישראל זוכין לא זו שהרב לא יעבוד לצעיר אלא אפי' שהרב ימשול בצעיר . ע"כ אמר שאין הדבר כן אלא בזמן שהצעיר זוכה ופורש לתומו אתה תהיה לו לעבד כמ"ש ואת אחיך תעבוד . והיה כאשר תריד ר"ל כי יהיה הזמן שאתה תהיה רודה ומושל בכל העולם וזהו בזמן שאין ישראל זוכין כי כשזה נופל זה קם אז די לך שתפרוק עלו מעל צוארך אבל מ"מ גם אתה לא תוכל לרדות בו לכך נאמר בעובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה וכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו מכל זה משמע שעשו עתיד ליתן את הדין על מה שהיה רודה בישראל כי לא ניתן לו רשות לרדות בו כי אם לפרוק עלו מעל צוארו : **יקרבו** ימי אבל אבי . תלה הדבר בימי אבל לפי שאבל אסור לעסוק בתורה בפקודי ה' ישרים משמחי לב ויצחק אמר והיה כאשר תריד דהיינו בזמן שלא יעסקו בתורה ופרקת עלו וא"כ באבלו ודאי לא יעסוק בתורה ולא יהיה לו דבר המגין עליו ואז אהרגה את אחי ומטעם זה אחז"ל שהאבל צריך שמירה לפי שאין התורה המגינה עליו שנא' בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמור עליך :

הפטרת תולדת במלאכי סימן א

מַשָּׂא דְבַר־יְהֹוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי : אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהֹוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהֹוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב : וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר : כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהֹוָה עַד־עוֹלָם : וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהֹוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל : בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהֹוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ : מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהֹוָה נִבְזֶה הוּא : וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת : וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת : מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ בָּכֶם אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם : כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת : וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ : וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יְהֹוָה : וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם : וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים : אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב : הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו : וִידַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר יְהֹוָה צְבָאוֹת : בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא : תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן : כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהֹוָה־צְבָאוֹת הוּא :

פירוש המלות

דבר יי . הנמסר למלאכי : את יעקב . לתת לו את ארץ חמדה : עשו שנאתי . לדוחפו מפני יעקב : לתנות . נחשים : רששנו . ל' רש : יכבד אב . ראוי לכבדו : מגואל . קרבן מטונף : שלחן יי . הוא המזבח : לפחתך . לשרך : הישא פניך . לשמוע התפלה מפיכם : ויסגור . הלואי שיסגור : וניבו . הדבור : הפחתם . ל' מפח : אותו . את שולחנו : נוכל . מתנכל במרמה : זכר . תמים : וארותי . ואקלל : וגם ארותיה . כי ידעתי שלא מנעו : גוער . ל' כורת : וזריתי פרש . ופרשתי הזבל של בהמות : חגיכם . קרבנות : נחת הוא . נשבר ונדכה : הלך אתי . שבט לוי : כי ספתי כהן . עליכם מוטל : כי מלאך . שלוחו של הקב"ה כמלאך :

רשי | **פרשת ויצא כח** | אבן עזרא

(י) **ויצא** יעקב . על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון : ויצא . לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה . וכן (רות א) ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות : וילך חרנה . יצא ללכת לחרן : (יא) ויפגע במקום . לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה : יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח

חד מן פתה' דספ' | י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן : יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי עָ"ל

(י) **אמר** הגאון כי וילך חרנה ללכת והיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן . וטעם פתחות בי"ת במקום

בעל הטורים ויצא יעקב . י"א שפרשה זו סתומה והטעם לפי שיצא בסתר וכרת בהבאה לעיל מניה כתיב לו לאבה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא ליקח אשה . ויצא יעקב מבאר שבע בגימטריא פנה זיוה פנה הדרה : יעקב מבאר שבע . סופי תיבות עבר . שנטמן בבית עבר . ויצא יעקב מבאר שבע ס"ת ארבע . מבאר שבע וש"ין של שבע . עשר שי"ד שנים נטמן בבית עבר . מבאר שבע ר"ת שם שגם נטמן בבית שם : וילך . בגימטריא בו ביום . ויפגע במקום ג"פ כתיב מקום בפסוק רמז לג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא : כי בא השמש ראשי

אבן עזרא

במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר . ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו ואל תפגע בי כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום ואל תשים לבך לדרש ממקום אחר כי איננו כלל על השם ומלת אחר לעד: (יא) מאבני המקום. טעמו אחת מאבני המקום : מראשותיו . לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שערב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה. ודרך סלם להיות כמלאו על מספר סיני דרש הוא ור"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה ויאמר ר"י כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכרי' ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יכחד מן השם ודברי מטה תלוי' בעליונים וכאילו סלם כיניקן שיעלו המלאכים בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ גם כן כריב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו : (יד) ופרצת. כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש :

אכן

תורה

מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו (ח' ג' חס' וס' מ"ל)
וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא: יב וַיַּחֲלֹם
(י'. ג'. ד') וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ
(י"א ג' דכתיב') מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי
(ד') אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ: יג וְהִנֵּה
יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ
לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: יד וְהָיָה
זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה
(ה' כתו') וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ
(ג') כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ:
(ה') טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ
(ג') בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־
(ג'. ל') הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד

אונקלוס

שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא
וְשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא
הַהוּא: יב וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא
נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי
עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא
דַּייָ סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ:
יג וְהָא יְקָרָא דַייָ מְעַתַּד
עִילָוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ
דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְּיִצְחָק
אַרְעָא דְּאַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ
אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ: יד וִיהוֹן
בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא
וְתִתְקַף לְמַעַרְבָא וּלְמַדִּינְחָא
וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא
וּבְדִיל בְּנָךְ: טו וְהָא מֵימְרִי
בְּסַעְדָּךְ וְאֶטְּרִנָּךְ בְּכָל אֲתַר
דִּי תְהָךְ וַאֲתִיבִנָּךְ לְאַרְעָא
הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִנָּךְ עַד

רשי

הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק : ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (יהושע טז). ורבותינו פירשו (ברכות כו) ל' תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא) : כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם : וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו : וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים. עולים תחלה ואח"כ יורדים. מלאכים שליוהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו : (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר (איוב ט"ו) הן בקדשיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוי בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. תנחומא: שוכב עליה. (חולין שם) קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כד' אמות שזה מקומו של אדם) : (יד) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ : (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן :

עד

מסורה

מראשתיו ח' ה' מלאים וג' חס' וסי' ויפגע במקום. וישכם יעקב בבקר . ותקח מיכל את התרפים. ויבאו המלאכים . וחניתו מעוכה . חס'. חלילה לי מיי' חס'. ועתה ראה חס' ויבט והנה מראשותיו . וחברו: מצב ג' וסי' ויחלם והנה סלם. עם אלון מצב אשר בשכם. וצרתי עליך מצב : וראשו ד' וסי' ומגד: וראשו בשמים . וראשו מגיע השמימה. וראשו יהיה פרוע . וראשו לעב יגיע : מלאכי אלהים ב' בעני' וסי' ויפגעו בו מלאכי אלהים. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים: והנה ה' ד' וסי' והנה ה' נצב. ויאמר צא ועמדת בהר . ויען השליש. תני' דספר'. כה הראני ה': צפנה וצפנה ח' בתורה דחסרי' וסי' אחרי הפרד לוט מעמו. והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת . ושחט אותו על ירך המזבח. דגל מחנה דן . צוריאל בן אביחיל . רב לכם סב . עלה ראש הפסגה . ויתן את השלחן באהל מועד : והנה אנכי ה' וסי' והנה אנכי עמך . והנה אנכי הולך בדרך כל. הנה אנכי בא דגדעון . והנה אנכי ממציא את האדם . זכריה. וירדת לפני הגלגל והנה אנכי : בכל אשר תלך ג' וסי' ושמרתיך. הלא צויתיך חזק . רק חזק ואמץ מאד : והשבתיך ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' והנה אנכי עמך . והשבותיך בדרך אשר באת דמלכים . והשיבותיך בדרך אשר באת. דישעיה. דאורי' חס': אל האדמה חד מן ו' וסי' במסרה רבתא:

תולדות אהרן ויצא יעקב . סנהדרין צה חולין צא עקידה שער כב : ויפגע במקום . ברכות כו סנהדרין שם חולין שם עקידה שער כב (ברכות ז) : ויקח מאבני . חולין צא : ויחלום והנה . עקידה שער כב : והנה מלאכי . שם : והנה ה'. סנהדרין קיא חולין שם (ברכות ח) : ופרצת ימה . שבת קיח : והנה אנכי . ברכות ד סנהדרין לז :

בעל הטורים

בעה"ט תיבות ככה שככה מאור השמש שלא בעונתו . הלוס בגי' זהו בנבואה . סלם בגימטריא זה כסא הכבוד . סלם בגי' קול . שקול תפלת הצדיקים הוא סלם למלאכים לעלות בו וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמתכוין בתפלתו הכולם סלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו . סולם בגי' ממון ובגי' עוני כי זה ישפיל וזה ירים. סלם אותיות סמל שהראהו היאך בניו עובדי' ע"ג . והנה סלם בגי' וקן שהראהו קיצי הגליות . סלם בגי' סיני . שהראהו מעמד הר סיני . סולם מצב בגימטריא מרכבו . מצב ג' הכא ואידך אלון מוצב אשר בשכם . ונצרתי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלו ממנו היינו ונצרתי עליך מוצב . סלם אותיות למס שרמז לו הגלות ורמז לו הקרבנות . והנה סלם מוצב בגימטריא הכבש ארצה . רמז למזבח אדמה : וראשו מגיע השמימה . רמז לריח הקרבנות שעולה השמים . ד"א והנה סלם בגימטריא זה מזבח העולה . והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדין בכבש . מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה . רמז למי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה . מלאכי אלהים שנים דסמיכי הכא ויפגעו בו מלאכי אלהים זהו שאמר במדרש מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו חוצה לארץ זהו מלאכי אלהים עולים אותם שליווהו בארץ ויפגעו בו מלאכי אלהים . היינו מלאכי אלהים שעלו אז פגעו בו עתה ללוותו בארץ . עולים ויורדים בגימטריא בבל מדי ויון . ואלהי יצחק. תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם . וי"א לפי שאמר באברהם אני ה' אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני ה' לא אמר אלהי אביך . ופרצת ימה בגימטריא קריעת ים . וזהו וירא ישראל סבא . והשיבותיך אל האדמה בגימטריא זה מארבע גליות . ויקץ יעקב משנתו ויאמר ס"ת נבור לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בלבגר : משנתו . קרי ביה ממשנתו : מתוך שהוא הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לבו מלהגות בו בחלומו . וזה שער השמים וישכם לומר שבעלות השחר פותחין שער השמים והוא זמן טוב לתפלה : וידר שלשה במס' וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח לומר שהצדיקים היו נודרים והראשון שנדר היה יעקב והוא אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה : והנה ה' ד' במסרה והנה ה' נצב עליו והנה ה' נצב על המזבח

ספורנו

(י) **ויצא** יעקב וילך חרנה. הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קרהו אלה שהזכיר : (יא) ויפגע במקום. קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו וענין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהיה מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כמו זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נלין וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלין : מאבני המקום. שהיו מוכנות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם : (יב) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים : (יג) והנה ה' נצב עליו. כי אמנם כן יהיה לבסוף שע' האומות אחר עלייתם ירדו והאל ית' הנצב לעד לא ימוש את עמו : הארץ אשר אתה שוכב עליה. שהוא מחוז ארץ כנען : לך אתננה. שתהיה אתה נשיא אלהים בקרב יושביה כמו שהיו אברהם ויצחק : (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברים. וזה שיהיו בתכלית השפלות אז תפרוץ את כל גבולות הארץ אשר אתה שוכב עליה מכל צד ימה וקדמה וצפנה ונגבה כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת כי אמנם הבטחת האל העתידה תהיה אחר רב שפלות ישראל ההוה היום בגלותם אשר כמוה לא נהיה כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין פ' חלק) אם ראית דור שצרות רבות עליו כנהר חכה לו שנאמר כי יבא כנהר צר וסמוך ליה ובא לציון גואל : ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. כענין ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם : (טו) כי לא אעזבך . וזה שאמרתי אחר רב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בארוך הגלות

רמבן

(יב) **והנה** סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו . הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על ידי המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם כי מלאכי אלהים אשר שלח ה' להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר לפניו התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוה או מלאה חרב ודם והוא יצוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו והראהו כי הוא יתברך נצב על הסולם ומבטיח ליעקב בהבטחה גדולה להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק ה' ויהיה עמו תמיד כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי מעלתו גדולה משאר הצדיקים שנאמר בהם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך . ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברהם

ישים

רש"י

עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי (גיטין ל): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתי ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם סמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל ואמצע שפועו נגד ירושלים ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו

אבן עזרא

(טז) אכן יש ה'. הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים ולא יוכל לפרש למה זה כי עוד מופלא הוא: (יז) כי אם בית אלהים. שיתפלל אדם בו בשעת צרתו ותשמע תפלתו כי המקום נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא ובגעתי אל מקומו

מקרא

אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי
לָךְ׃ טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר
אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי י"ט. ל
לֹא יָדָעְתִּי׃ יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־ י"ב
נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה
כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר ס

תרגום אונקלוס

דִּי אַעֲבֵיד יָת דְּמַלֵּילִית לָךְ׃
טו וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשְּׁנְתֵיהּ
וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקָרָא
דַּייָ שָׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא
לָא הֲוֵיתִי יָדַע׃ יז וּדְחֵיל
וַאֲמַר מָה דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין
לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין
אַתְרָא דְּרַעֲוָא בֵיהּ מִן קֳדָם

תולדות אהרן ואנכי לא. עקידה שער כג: מה נורא. עקידה שם:

רמבן

לאברהם כי הראהו ממשלת ארבע גליות ומעלתה וירידתה וזה טעם מלאכי אלהים כמו שנאמר בדניאל שר מלכות יון ושר מלכות פרס והבטיחו כי הוא ית' יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויצילנו מידם אמרו הראה לו הקב"ה ארבע גליות מושלן ואבדן הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד והראהו שר מלכות מדי עולה מאה ושמונים עוקים ויורד והראהו שר מלכות עולה ואינו יורד אמר לו יעקב אף אל שאול תורד אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר וגו': (יז) כי אם בית אלהים וזה שער השמים. הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבנות לשמים וכתב רש"י א"ר אלעזר ב"ר יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלים בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בית בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם דרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלים ושאמרו רבותינו צדיק זה בא לבית מלוני ועוד אמרו יעקב קראו בית אל וזה לוז ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מסייע לן וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל קפצה ליה ארעא עד בית אל כל אלו דברי הרב. ולא נראו לי כלל שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ליום אחד לחרן כמו שאמרו בסנהדרין שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה ופירשו אליעזר עבד אברהם דכתיב ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק. יעקב דכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתיה למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום הנה בפירוש אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם ובבראשית רבה עוד עשו שניהם שוים בקפילה אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים בר יומו ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי. ביעקב דרשו כן וילך חרנה רבנן אמרין בר יומו ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שיטרח יעקב להזור מחרן ועד בית אל מהלך כמה ימים ועוד כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל מפאת חרן כי חרן ארץ קדם הוא ועוד שאין האמצעות נקרא שפוע הסולם ועוד מה טעם להיות כנגד בית אל והאמצע איננו מורה על דבר יותר מכולו אבל מדרשים הללו ענין אחר להם אמרו שם בבראשית רבה א"ר הושעיה כבר כתיב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ומה ת"ל ויצא יעקב מבאר שבע אלא אמר אבא בשעה שבקש לצאת לחוצה לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחברון נתברך שהיא ארץ מגורי אביו ולשם חזר אליו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק וא"כ הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והסולם שראה לדעת ר' יוסי בן זימרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו והשם הנכבד נצב עליו ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה ובית המקדש בית אלהים ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו והיא קפילת הדרך שלו זהו דעת רבי יוסי בן זמרא שאמר בבראשית רבה הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע: ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה והאבן אשר שם מצבה לא במקום שכינתו הקים אותה שהרי באר שבע איננו בית אל והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו שנאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו' אבל הקים אותה כנגד השפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים והיא עיר לוז ולדעתו של ר' יוסי בן זמרא לוז היא ירושלם שקראו בית אל ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי כי כן שם העיר ההוא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן ורבי יהודה ב"ר סימון חלק שם על ר' יוסי בן זימרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מאי טעמיה ויירא ויאמר וגו' ויקרא שם המקום ההוא בית אל ודעת ר' יהודה ב"ר סימון כי ויפגע במקום הוא הר המוריה וילן שם כי בא השמש בלא עתו שאמרו צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה והיא עיר לוז ואמר כי זה המקום בית אלהים ושפוע הסולם שער השמים והנה הר המוריה טוב לתפלה וגם בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל כי לדעת כלם כנגד השפוע הקים אותה ויסכים דעתו של ר' יהודה ב"ר סימון עם המדרש שבגמרא בפרק גיד הנשה ובפרק חלק שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנמלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה אז קפצה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה ושמא דעתם שקפצה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר וילך חרנה בן יומו ויפגע במקום מיד בפתע פתאום ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול אמר בן שבעים ושבע שנה יצא יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר מוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום וכו' אמר לו הקב"ה יעקב הלחם בהיכליך וה[illegible] לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה אמר לפניו רבון כל העולמים עד עכשו יש לשמש ירידות מעלות חמשים ואני שוכב במקום הזה

ספורנו

יהיה מפני שבימי הגלות לא אעזבך כאמרו לא מאסתים ולא געלתים: עד אשר אם עשיתי. בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרו ופרצת כי מלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו עד לא עשה ארץ וחוצות. אמנם אחר שתעשה זאת התשועה הגדולה לא בלבד יגמול חסד לעמו שלא לעזבם אבל יגביר עלינו חסדו להתהלך בתוכנו כאמרו והתהלכתי בתוככם: (טז) אכן יש ה' במקום הזה. אין ספק שזה המקום מוכן לנבואה מאחר שראיתי בו מראה כזאת בלתי שאתכוין לנבואה כי אמנם ישתנו תכונות משפטי העולם השכלי המתנבא כפי השתנות הארץ והאויר כאמרם אוירה של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי. שאילו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי: (יז) ויירא. על שגגתו: אין זה. זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נצב בו אינו כי אם בית אלהים. מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית: וזה שער השמים. וזה הסלם שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו הסלם ישמע האל ית' הנצב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון

אבן עזרא

מקומו אפרשנו : (יח) ויצק שמן על ראשה. להכירה בשובו. וטעם והיה ה' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה ה' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות אפרשנו : וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' ולהיות לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבואה : (ב) וירא. מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל ואין אחר היו"ד אחת האותיות הגרון שהוא משפט להרחיב אשר לפניהם ואין ראוי לרדם לחסר הוא"ו או שיאמר כן

ראשה ז' וסי' וישכם יעקב. וגלחה את. ותקח תמר אפר. ב' בפסו'. ותשם בפוך עיניה. וגלה על ראשה. ב' בפסוק : לוז חד מן ג' זוגין קדמא' ז' ו' גי' ש' וחילופיהון ג' זוגין קדמ' ש' ותני' ז' מסור במס' רבת' : וידר ג' פתח וסי' וידר יעקב. וידר ישראל. וידר יפתח : הולך ט' מלאים מסו' בפ' תולדת : ללבש ב' וחסר וסי' בגד. את הבגדי' : ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום. אך טוב וחסד ירדפוני. וכל שבות דכוות' : והיה ת' ו' מסור בזכריה סי' י"ד : בית אלהים ח' בתורה ונביאים וכתובים ב"מ ד"ה ועזרא וסי' אין זה כי אם בית אלהים. והאבן הזאת. והאיש מיכה לו בית אלהים. ויבא אל חלקיהו. עד בית אלהים אדדם. ור"ה ועזרא אית בהון מ"ח בית אלהים וסי' מסור במס' רבת':

תולדות אהרן ויקח את. תולין לא : ונתן לי לחם.

עקידס שער מז : והאבן הזאת. ספר הזוהר פ' ע :

אונקלוס

יז וְדֵין תְּרַע קֳבֵיל שְׁמַיָּא :
יח וְאַקְדִּים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת אַבְנָא דְּשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וְאָרִיק מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ :
יט וּקְרָא יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא דְקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין :
כ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם יְהֵא מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדִּי וְיִטְּרִנַּנִי בְּאוֹרְחָא הָדָא דַּאֲנָא אָזֵיל וְיִתֵּן לִי לַחְמָא לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבָּשׁ :
כא וְאֵתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ לִי לֶאֱלָהָא :
כב וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דְּאָהֵי פָּלַח עֲלַהּ קֳדָם יְיָ וְכֹל דְּתִתֶּן לִי חַד מִן עַסְרָא אַפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָךְ :
א וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי וַאֲזַל לְאַרְעָא בְנֵי מַדִּינְחָא :
ב וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא

תורה

הַשָּׁמָיִם :
יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ :
יט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה :
כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ :
כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים :
כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ :
שני כט א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם :
ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה

ס' / ו' / כ' זוגין מתהלכין / ג' / ט' מ"ל כתו' / כ' את הבגדי' / כ' / ג' / כ' וכענין / ס' / כ' עשר תעשר

רשי

לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן בגמרא לט ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדוייק) : מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכסו למלבש : וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה : (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך : ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך : ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנא' (תהלים לז) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם : (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה : בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן : והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנא' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול) : (כב) והאבן הזאת. כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת : והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך : (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה

בעל הטורים

בעה"ט והנה ה' עושה ארובות בשמים. הכא נמי כתיב וזה שער השמים וכן והנה ה' עובר דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב אלהם במעשה מרכבה : ללבוש ב' במסורה הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שיעקב היה כ"ג כדאיתא בב"ר אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית יעקב כהן גדול בלי בעל מום שהוא צולע על ירכו תייך שאתה צריך להיות כ"ג למעלה במקומו וזהו שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שתקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות. עשר אעשרנו בגימטריא זה כל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. וירא והנה באר בשדה אמרה לו אמו כמו שאנכי יפה תואר ונזדמנתי על הבאר כן יהיה לך מבנות אחי אם תראה שהיא כתארי היא בת מזלך. והנה באר בשדה רמז לבאר שהיה לישראל במדבר.

ספורנו

למען קדשו השמים : (יח) וישם אותה מצבה. קדש אותה שתהיה מצבה כשיקימנה בשובו כמו שהעיד עליו הכתוב שעשה בלכתו שם כאמרו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך : (כ) אם יהיה אלהים עמדי. להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האדם על דעתו וע"ד קונו כאמרם ז"ל ג' מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו עו"ג ורוח רעה ודקדוקי עניות : ושמרני. מן רעי עו"ג המתקוממים ומכריחים. ונתן לי לחם לאכול. שלא יכריחני העניות לעבור על דעתי ועל דעת קוני : (כא) ושבתי בשלום. מן החלאים המעבירים גם כן את האדם והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל : והיה ה' לי לאלהים. אז יהיה ה' לדיין אם לא אעבדהו בכל כחי והוא"ו כמו זאת מסמכת במקום הנה. כלומר הנני מקבל עלי מעתה שהאל ית' המרחם יהיה לי לאלהים ויתנהג עמי במדת הדין : **כט** (א) וישא יעקב רגליו. הנה כשילך האדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו יצדק עליו שהוא נושא

רמבן

הזה ובלא עתו בא השמש ממערב והביט יעקב וראה את השמש בא במערב וילן שם כי בא השמש לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותו מראשותיו להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כלן אבן אחת להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ השכים יעקב בבקר בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאילו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער שמים הוא פתוח לשמוע תפלתן של ישראל שנאמר וזה שער השמים ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצוק עליה שנאמר ויצוק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נמתחה הארץ ועליה היכל ה' עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומשם נשא רגליו וכהרף עין בא לחרן ע"כ. והנה המדרשים כולם אע"פ שיש ביניהם חלוף במקצת אבל כולם מודים שקפיצת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים כהרף עין ויתכן שכלן מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפצה לו בלכתו מבאר שבע לחרן ובחזרתו לשוב להר המוריה ובצאתו משם לחרן ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י :

(יח) **וישם** אותה מצבה. כבר פירשו רבותינו ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה נסך יין וליצוק עליה שמן לא לעילה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים ובבאם לארץ נאסרה עליהם המצבה מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותיהם תתוצון או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות :

(כ) **אם** יהיה ה' עמדי. לשון רש"י אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני וטעם התנאי שמא יגרום החטא וכך אמרו בבראשית רבה רב הונא בשם ר' אחא הנה אנכי עמך וכתיב אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי וכן אם יהיה היובל לבני ישראל אם יבא העת שיהיה התנאי אז יתקיים המעשה כלומר כבואו :

(כא) **והיה** ה' לי לאלהים. איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא הנדר ועניינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר ויש בענין סוד ממה שאמרו כל הדר בחוצה לארץ כו' :

(ב) **וירא** והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה. יאריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קווי ה' יחליפו כח ויראתו תתן עוז כי הנה יעקב אביו בא מן הדרך והוא עיף ויגל לבדו האבן אשר היו צריכים אליה כל הרועים ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים רבים ושומרים כולם

רשי

טירה שהודפח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו מגנדרין. כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם בבי״ת ותרגומו אתיא: ורחל באה. הטעם למעלה בבי״ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אעפ״כ לא עת האסף המקנה וגו׳. ב״ר: (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמו שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול

בראשית כט

והנה־שם שלשה עדרי־צאן רבצים עליה כי מן־הבאר ההוא ישקו העדרים והאבן גדלה על־פי הבאר: ג ונאספו־שמה כל־העדרים וגללו את־האבן מעל פי הבאר והשקו את־הצאן והשיבו את־האבן על־פי הבאר למקמה: ד ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו: ה ויאמר להם הידעתם את־לבן בן־נחור ויאמרו ידענו: ו ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם־הצאן: ז ויאמר הן עוד היום גדול לא־עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו: ח ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל־העדרים וגללו את־האבן מעל פי הבאר והשקינו הצאן: ט עודנו מדבר עמם ורחל באה עם־הצאן אשר לאביה כי רעה הוא: י ויהי כאשר ראה יעקב את־רחל בת־לבן אחי אמו ואת־צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל את־האבן מעל פי הבאר וישק את־

תרגום

והא תמן תלתא עדרין דעאן רביעין עלה ארי מן בירא ההיא משקין עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא: ג ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקין ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: ד ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: ה ואמר להון הידעיתון ית לבן בר נחור ואמרו ידעין אנחנא: ו ואמר להון השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: ז ואמר הא עוד יומא סגי לא עדן למכנש בעיר אשקו ענא ואיזילו רעו: ח ואמרו לא ניכול עד דיתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי ענא: ט עד דהוא ממלל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוהא ארי רעיתא היא: י והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמיה וית ענא דלבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב ונגדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא

ג׳ | ד׳ ר״פ מל׳ חדא ומלה תנ יינא שמה | ל׳ ומס׳ | כ״ב ג׳ בקרי׳ | י״א בטע׳ מלרע | ל׳ וכל סוס כר נס דכו׳ ג׳ ר״פ בטעם זרקא | ב׳ ובענין | ל׳ ומ״ל | ס׳ | ג׳ בג׳ לים׳ | ו׳ ספר׳ את ואת את את | ב׳ בתרי ליש׳

אבן עזרא

כן עם חברי היו״ד שהם סימני המשרתים ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה חסר ה״א ראה גם לא יתכן שיהיה האל״ף נראה בסוף המלה והנה ישאר בחירק תחת היו״ד והנה יהיה משקלו וייף בגדלו ויתערב עם לשון ירה על כן פתחו היו״ד: (ג) וגללו. הרועים את האבן: (ד) מאין. שאלה על מקום ולאמרו בלא מ״ם לא יתכן כי אז יהיה לאין גם נמצא כן עם מ״ם כן אתם מאין: (ו) והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: (ט) ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר: ויגד

ישקו ג׳ בקרי׳ וסי׳ כי מן הבאר ההיא ישקו. ולא ישקו אתם כוס תנחומים. ישקו כל חיתו שדי. אנ״ך: והאבן ב׳ וסי׳ והאבן הזאת. והאבן גדלה על פי: י׳ ר״פ מלה חדא ומלה תניי׳ שמה וסי׳ ונאספו שמה כל. ונעדתי שמה לבני ישראל. לנוס שמה רוצח דאז יבדיל. וחברו דיהושע. והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם. ויסרו שמה ויבאו אל בית׳. וישלח שמה סוסים ורכב. ובאת שמה וראה שם יהוא. ובאו שמה והסירו את. כי שמה ישבו כסאות: ויאמר להם כ״ב. וכל קריא מסור במס׳ רבת׳: הידעתם ג׳ וסי׳ הידעתם את לבן בן נחור. ויאמר מלך ישראל הידעתם כי לנו. ויענו חמשת האנשים: באה י״א בטעם מלרע מסור במסר׳ רבת׳: ויאמרו ג׳ ר״פ בטעם זרקא וסי׳ ויאמרו לא נוכל. לא יאספו ולא יקברו. והיו חללי ה׳ ביום ההוא. ואלי יאספו כל חרד. בעזרא. ורחל ה׳ וסי׳ ורחל באה עם הצאן. ורחל היתה יפת תואר. ויפתח את רחמה ורחל. ורחל לקחה את התרפים. ואחר נגש יוסף ורחל: רעה ג׳ בתלת ליש׳ ב׳ מלרע וא׳ מלעיל וסי׳ עודנו מדבר עמם. רעה התרועעה הארץ. שן רעה ורגל מועדת: ויגל ב׳ בתרי לישני ומלעיל וסי׳ ויגל את האבן. לכן שמח לבי ויגל כבודי:

תולדות אהרן הן עוד היום. ס׳ סוהר פ׳ ואתחנן: ויסי כאשר. מגלה ו:

בעל הטורים

שלשה עדרי בגימטרי׳ זה אהרן ומשה ומרים. כי מן הבאר ההיא בגימטרי׳ משה. והאבן ב׳ במ׳ על שם שני לוחות אבנים. ז״ס באר במ׳ כנגד ז׳ ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז׳ שקורין בתורה בשבת וה׳ מהם הבאר כנגד ה׳ שקורין בי״ט. וג׳ מהם על פי הבאר כנגד ג׳ שקורין בחול: ויאמרו שלום. ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי לרשעים: כי רעה היא שנים במסורה שן רעה ורגל מועדת. אותו פסוק נדרש לגליות אף כי רעה היא נדרש בב״ר לגליות: ויגל ג׳ במסורת הכא ואידך ויגל כבודי. שכיון שראה אותה שרתה עליו רוח הקדש וזהו ויגל כבודי דכתיב עורה כבודי. ד״א אימתי ויגל כבודי כשיתקיים ויגל את האבן כשיסיר יצר הרע שדומה לאבן:

רמבן

רובצים עליה אינם יכולים להניעה כלל ולרבותינו בב״ר גם בזה להם סוד רמז לעתיד כי נזדמן לו ככה שנככם בדרך הבאר ולא נאספו כל העדרים רק שלשה מהם ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים שומרים לה וכל הענין המסופר כאן להודיעו שיגליה בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לרמז הזה כי הבאר ירמוז לבית המקדש וג׳ עדרי צאן עולים שלשה רגלים כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שואבין רוח הקדש או שירמוז כי מציון תצא תורה שנמשלה למים ודבר ה׳ מירושלים ונאספו שמה כל העדרים באים מלבא חמת עד נחל מצרים וגללו את האבן והשקו שמשם היו שואבין רוח הקדש והשיבו את האבן מונח לרגל הבא:

(ה) **הידעתם** את לבן בן נחור. היה ניכר וידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו וראש בית אבותם כדכתיב אלהי אברהם ואלהי נחור. ויתכן שהיה בתואל אדם פחות מעלה ולא ירצה לבן שייחסו אותו האנשים רק לאבי אביו כי כן מנהגו ויען לבן ובתואל אולי היה כל זה למעלת אברהם כי היו כל המשפחה מתייחסים לנחור אחי אברהם:

וטעם כי רועה היא. להגיד כי אין לאלן לבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה עניה כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראויה לאיש וחשש לה אביה אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ ויראו מגשת אל בנותיו או שהיה לבן נגוע ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי ר״א כי נשיקה בלמ״ד איננה בפה רק נשק

ספורנו

נושא את רגליו. אבל כאשר יסע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו ידדק עליו שרגליו נושאות אותו כענין יובילוה רגליה: (ו) השלום לו. הנה השתדל לדעת את שלום לבן קודם שיראה פניו כי אין ראוי לאורח הבא לפקוד את האורח בעת שמחתו ובהסכו על אופן אחד: הן עוד היום גדול. הצדיק ימחה את העול גם כן על הנכרים כאמרו תועבת צדיקים איש עול: כי רועה היא. יודעת חכמת מלאכה המרעה: כאשר ראה יעקב את רחל. אבל קודם לכן לא רצה לגלול את האבן שלא לחוב לאחרים כי חשב במה ישקו הרועים אותם הנשים עדרים ולא ימתינו לעזור לאחרים

אבן עזרא

(יב) ויגד יעקב לרחל. מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו: (יג) את כל הדברים האלה. דרך הברכה: (יד) חדש ימים. כבר פירשתיו: (טו) משכרתך. על משקל מתכונת הלבנים: (יז) רכות. כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות השם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות צורתן להיות שוות וכן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אלף: יפת תאר. כמו ותאר לכם הגבול כל אבר כעין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה או מראה על עין הפנים הנראה: (כ) ויעבד יעקב ברחל. בעבור רחל

תרגום אונקלוס

דְּלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ׃
יא וּנְשַׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרִים
יָת קָלֵיהּ וּבְכָא׃ יב וְחַוִּי
יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַר אֲחַת
אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַר רִבְקָה
הוּא וּרְהַטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא׃
יג וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת
שְׁמַע יַעֲקֹב בַּר אֲחָתֵיהּ וּרְהַט
לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וּנְשַׁק
לֵיהּ וְאַעְלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתָּעִי
לְלָבָן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין׃ יד וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם
קָרִיבִי וּבִסְרִי אַתְּ וִיתֵיב
עִמֵּיהּ יְרַח יוֹמִין׃ טו וַאֲמַר
לָבָן לְיַעֲקֹב הֲמִדְּאָחִי אַתְּ
וְתִפְלְחִינַנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה
אַגְרָךְ׃ טז וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן
שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם
זְעֵירְתָא רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה
יָאָן וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא
בְרֵיוָא וְיָאָיָא בְּחֵיזוּ׃ יח וְרָחִים
יַעֲקֹב יָת רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִינָךְ
שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ
זְעֵירְתָּא׃ יט וַאֲמַר לָבָן טָב
דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתַהּ
לִגְבַר אוֹחֲרָן תִּיב עִמִּי׃
כ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע
שְׁנִין וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין

מקרא

צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק
יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ
וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי
אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה
הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ יג וַיְהִי
כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בֶּן־
אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ
וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ
וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ
עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ
חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם
הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃
טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה
לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי
לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־
תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַב
יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל ׀ וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ
שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃
יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ
לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר
שְׁבָה עִמָּדִי׃ כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב
בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו

כל אורי' חס' במ"א · ב' פסו' והוא כוה · ס' · זס' מ"ג · י"ד זקפי' · ג' קמץ וא' מבכרתך בלמה · ג' ר"פ · ב' אם ידבר אליך רכות · ג'

מסורה

וכי בן ל' זוגין יחידאין מסור במס' רבת': שמע ה' וסי' את שמע יעקב. לא תשא שמע. ומלכת שבא שמעה. וחברו כאשר שמע למצרים: ויביאהו ה' וסי' ויהי כשמע לבן. ויבל לחמורים. ויביאהו אל אמו. וישלח ויביאהו והוא אדמוני. ויביאהו אל ארץ כנען. וכלהון מ"ל וכל ד"ה דכו' מ"ל במ"א חסר. ולתשובת השנה: הכי ח' רפין מסור בפרש' תולד': אתה. י"ד זקפין מסור במס' רבת': ועיני ג' ר"פ וסי' ועיני לאה. ועיני ישראל. ועיני רשעי' תכלנה. והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וכל קריי' לא נסבין ו' מסור במס' רבת': מתתי ג' וסי' טוב תתי אתה. מתתי את מדין בידם פן. מתתי את נחלת אבותי:

תולדות אהרן ויגד יעקב. מגלה יג בתרא קכג: ועיני לאה. בתרא שם:

בעל הטורים

את שמע ב' במסורה שמע יעקב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור. מתי יהיה זה מקויים. כשתבא שמועת גאולת יעקב. ויחבק לו וינשק לו תחלה חבקו לראות אם היה חגור מעות במתניו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו. ויחבק לו וינשק לו בגימ' חבקו לגזול מה שעליו: ועיני לאה רכות ג' פסוקים הכא ועיני ישראל כבדו מזוקן ועיני רשעים תכלינה. למה היו עינים רכות לפי שהיתה יראה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שרא' ירבעם ואחאב יצאו ממנו וזה הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו בשביל ועיני רשעים. רכות ב' ועיני לאה רכות. כי ידבר אליך רכות אף על פי כן לא היה אוהב אותה. וירא ה' כי שנואה ס"ת היה לפי שתשדה יעקב כמו שהפקירה עצמה לו כן הפקירה עצמו לאחר לכן העיד הקב"ה שמו עליה:

רשי

גדול (ב"ר): (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. (ד"א לפי שבא בידים ריקנית. אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרש אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה (ב"ר) לפי שאמה מתה לא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. (ב"ר) כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא. והם בפיו (ב"ר): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. (ב"ב קכ"ג). שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן: תואר. הוא צורת הפרצוף לשון (ישעיה מד) יתארהו בשרד קונפא"ש בלע"ז: מראה. הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים. (ב"ר) הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים: ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל

ספורנו

לאחרים. וישא את קולו ויבך. על שלא זכה לקחת אותה בנעוריו והיו לו לעת כזאת בני נעורים: כי אחי אביה הוא. להודיע שלא חטא במוסר כשנשק אותה: וכי בן רבקה הוא. הזכיר לה את רבקה אע"פ שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה: את שמע יעקב. שגלגל את האבן הוא לבדו: ויספר ללבן. להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושבמצות אמו ישב עמו: אך עצמי ובשרי אתה. אע"פ שתוכל להתפרנס בלעדי במלאכת המרעה או בזולתה מכל מקום אתה עצמי ובשרי וראוי שתשב בביתי: וישב עמו. בעבודתו לרעות צאנו כמו שבה עמדי ויואל משה לשבת את האיש לפיכך אמר לו כך ועבדתני חנם: יפת תואר. יפת התמונה מענין ובמחוגה יתארהו: ויפת מראה. בצבע העור שהיתה צח ואדום כי אמנם הצבע הוא מעשב לחוש הראות: אעבדך שבע שנים ברחל. אין ספק שלא היה הצדיק נושא אשה להעמיד בנים אם לא היה בידו לפרנסם בפרט בשאר וכסות כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) נושא אדם כמה נשים והוא דאית ליה למיקם בספוקייהו ולכן אין לחשוב שלבן שהיה בעל ממון יתן לו בנותיו אם לא היה בידו לפרנסם. אם כן באמרו כי במקלי עברתי היתה הכונה שלא היה בידו אז מקנה ולא דרך לעשות מלאכה להרויח ולהתפרנס בה וענין העבודה בשביל רחל היה למוהר כמנהגם שהיו נותנים מהר לאב שיתן את בתו כאמור אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ומה שאמרו אחר כך כי מכרנו היה שחשבו בענותן שהיה המהר יותר מן הראוי בשבילן: (יח) בתך הקטנה. כי תוך ז' שנים יהיה עתה עת דודים ותוכל בין כך להשיא הגדולה: (כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים. שחשב שהיה ראוי לתת מהר

רמבן

אותה על ראשה או על כתיפה: ותגד לאביה. לשון רש"י אמה מתה וכך בבראשית רבה ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושיצא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה תעשה לו אבל רבקה הראת' את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות: (טו) הכי אחי אתה ועבדתני חנם. לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצאו הצאן מידו כי בראותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות צאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם כלל

ת"ל הקטנה ואעפ"כ לא הועיל שהרי רימהו : (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כך : (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגלה יג) : (כז) מלא שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במ"ק : (וא"א לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בפתח השי"ן. ועוד שבשבוע לשון זכר דכתיב שבעה שבועות תספור לפיכך אין משמע שבוע אלא שבוע שטיינ"א בלע"ז) : ונתנה לך. ל' רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה ל' ונתן ונתנה וגו' : גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי משתה ותעבוד לאחר נישואיה : (ל) עוד שבע שנים אחרות. (ב"ר) אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שברמאות

כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃
כא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה
אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה
אֵלֶיהָ׃ כב וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־
אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃
כג וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה
בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃
כד וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה
שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃
כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה
וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ
וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן
לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת
הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא
שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־
זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי
עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃
כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ
זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ
לְאִשָּׁה׃ כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל
בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ
לְשִׁפְחָה׃ ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל
וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד

ל' בטעמ' מלרע. ד' — כרוב הספ' בזקפ'. כ"א — ל' — ל' — ל' ולחס שלול. — ל"ו. ל' וכ"כ — ה' דגשים — ג' — כ"ל חס' כמ"כ — ט' דגשים כ"ל חס' — ל' — ד'

וּזְעִירִין בְּדִרְחִים יָתַהּ׃ כא וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יָת אִתְּתִי אֲרֵי שְׁלִימוּ יוֹמֵי פוּלְחָנִי וְאֵיעוֹל לְוָתַהּ׃ כב וּכְנַשׁ לָבָן יָת כָּל אֱנָשֵׁי אַתְרָא וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא׃ כג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יָת לֵאָה בְרַתֵּיהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ וְעָאל לְוָתַהּ׃ כד וִיהַב לָבָן לַהּ יָת זִלְפָּה אַמְתֵיהּ לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ׃ כה וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מַה דָא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְּרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃ כו וַאֲמַר לָבָן לָא יִתְעֲבֵיד כְּדֵין בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֶירְתָּא קֳדָם רַבְּתָא׃ כז אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וְנִתֵּן לָךְ אַף יָת דָא בְּפוּלְחָנָא דְתִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוּחֲרָנִין׃ כח וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וִיהַב לֵיהּ יָת רָחֵל בְּרַתֵּיהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ כט וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ יָת בִּלְהָה אַמְתֵיהּ לַהּ לְאַמְהוּ׃ ל וְעָאל אַף לְוָת רָחֵל וּרְחֵים אַף יָת רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּיהּ.

רחל : (כז) מלא שבוע זאת. ז' ימי המשתה וזאת על לאה : ואהבני

ספורנו

רב מזה : באהבתו אותה. שהאהבה מקלקלת השורה : (כא) ואבואה אליה. נעשה הנשואין לא האירוסין בלבד כי חפץ להשיג נחלת ה' בנים : (כו) לא יעשה כן במקומנו. לא הניחוני אנשי המקום לקיים דברי : (כז) ונתנה לך. ואז יסכימו גם הם : (ל) ויאהב גם את רחל. לא בשביל האשו' בלבד אבל גם באשר היא רחל. בשביל מעשיה הנמשכים לצורתה האשיית : מלאה. אף על פי שהיתה היא הראשונה שאין המנהג שימאס אדם קורת רוח אלא

ואבואה ד' וסי' ויאמר יעקב אל לבן. ביד מלאכיך חרפת דמלכים. עתה חכמה ומדע. ואבוא' אל מזבח אלהי'. וחד אבוא' ויהי מימי' בימי קציר חטים : יעשה חד מן ל"ו מסור בס' רבת' : מלא ה' דגש וסי' מלא שבע זאת. מלא את אמתחת. מלא קרנך שמן. מבחר עצמים מלא. מלא פניהם קלון. וחד ומלא חפניך : ונתנה ג' וסי' מלא שבוע. ונתנה לנערי' המתהלכים. ונתנה העיר הזאת : וימלא ט' דגש וסי' פ' שלח לך :

תולדות אהרן ויסי בבקר . מגלה יג בתרא קכג :

רמבן

בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואתן אז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל והעבודה מן הסתם היא מרעה הצאן כי לא היו צריכים ובה היו מדברים :

(כא) כי מלאו ימי. שאמרה לי אמי ועוד כי מלאו ימי הריני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים לשון רש"י :

(כז) מלא שבוע זאת. דבק הוא בחטף שבוע של זאת והן ז' ימי המשתה גם זה לשון רש"י וא"כ למה לא פי' הרב מלאו ימי על שני העבודה והתנאי שעלמו כדברי אונקלוס והוא משמעות הכתוב באמת ובשביל הימים שאמרה לו אמו גם מפני זקנתו לא יתן לו לבן בתו קודם זמנו אשר התנו שניהם ודי שיקיים תנאו וכדברי אונקלוס הוא שנצרך לפרש מלא שבוע זאת על המשתה כי ימי העבודה שלמים היו כאשר אמר לו יעקב גם כן פירש ר"א ואני לא ידעתי כי שבעת ימי המשתה תקנת משה רבינו לישראל ואולי נאמר שנהגו בהם מתחלה נכבדי האומות כענין באבילות כתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומה שלמדו מכאן נמי בירושלמי גם כן בב"ר שאין מערבין שמחה בשמחה סמך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה אבל בגמרא שלנו לא למדוה מכאן ודרשוה מויעש שלמה את החג ויתכן לומר כי היה זה מחליף משכורתו עשרת מונים כי יעקב אמר לו מתחלה כי מלאו הימים ולבן שתק ונתן לו לאה ואחר כן אמר לו לבן מלא שבוע זאת כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתיה לך ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי מה יוכל לעשות והוא ברחל יחפוץ ולכך לא אמר הכתוב בתחלה ויהי במלאת הימים ויאמר יעקב וגו' ועוד יתכן לומר כי כאשר היה בשנה השביעית אמר יעקב ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי שזו שנת מלאת הימים וכן זקן עם מלא ימים הוא אשר הגיעו לשנת סופו וכן עד יום מלאת ימי מלואיכם על יום השביעי שבו ימלאו ימי המלואים או שאמר מלאו בעבור שהיו קרובים להמלא וחשובים כמלאים וכמוהו רבים וכן בסדר האחר בצאת נפשה כי מתה בהיותה קרובה לכך וחשובה כאלו מתה וזה טעם ואבואה אליה כלומר לא שתתן אותה והלכה אבל שאשאנה ואשלים מעט הימים אשר עלי כי מעתה לא תירא ממני שאעזבך ורבותינו עשו מדרש בלשון ואבואה אליה בעבור שאיננו דרך מוסר להזכיר כן אף כי בצדיקים אבל הכונה היא מה שאמרתי ואחרי כן אמר לו לבן מלא שבוע השנים של לאה זאת כי אולי בעבור שעברתי על דעתך לא תשלים אותן או כדי שיהיה ידוע מתי התחילו ימי עבודת רחל ואז אתן לך האחרת בעבודה אשר תעבוד עמדי לאחר הנישואין :

ונתנה לך. לשון רבים נרדה ונבלה שם ונשרפה אף זה לשון ונתן. זה פירש"י ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש כמאמר אחרים ור"א אמר בכאן שהוא נפעל והוי"ו השיבו לעתיד ופירוש ותנתן לך והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה :

(ל) ויאהב גם את רחל. הזכיר הכתוב שגם אהב רחל יותר

אבן עזרא

(לב) יאהבני. בפתחות הבי"ת כמו פן תדבקני הרעה: (לד) ילוה אישי. כמו ונלוו עליך: (לה) הפעם אודה את ה'. כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת: (א) הבה לי בנים. שתתפלל לשם כאשר עשה אביך: (ב) התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום השם ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו

תורה

עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃
לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה ד' בתור'
וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ ס'
לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא ס'
שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה ל"ו פסו' כי כי
יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי ג'
אִישִׁי׃ לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן ס'
וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה
אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃ לד וַתַּהַר עוֹד
וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם
יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ ג'
שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ
לֵוִי׃ לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן ג' בטעמ'
וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה
עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד ג' דן יהודה יעבן
מִלֶּדֶת׃ ל א וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי
לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל
בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־
לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ ג' מלרע
ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר
הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע ג'

אונקלוס

עַד שְׁבַע שְׁנִין אוּחֲרָנִין׃
לא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי שְׂנוּאֲתָא
לֵאָה וִיהַב לַהּ עִדּוּי וְרָחֵל
עֲקָרָא׃ לב וְעַדִּיאַת לֵאָה
וִילֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ
רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמָרַת אֲרֵי גְלֵי
קֳדָם יְיָ עוּלְבָּנִי אֲרֵי כְעַן
יְרַחֲמִינַנִי בַּעְלִי׃ לג וְעַדִּיאַת
עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת
אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֲרֵי
שְׂנוּאֲתָא אֲנָא וִיהַב לִי אַף
יַת דֵּין וּקְרַת שְׁמֵיהּ שִׁמְעוֹן׃
לד וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר
וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא יִתְחַבַּר
לִי בַּעְלִי אֲרֵי יְלֵידַת לֵיהּ
תְּלָתָא בְנִין עַל כֵּן קְרָא
שְׁמֵיהּ לֵוִי׃ לה וְעַדִּיאַת עוֹד
וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת הָדָא
זִמְנָא אוֹדֵי קֳדָם יְיָ עַל כֵּן
קְרַת שְׁמֵיהּ יְהוּדָה וְקָמַת
מִלְּמֵילַד׃ א וַחֲזַת רָחֵל אֲרֵי
לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב וְקַנִּיאַת
רָחֵל בַּאֲחָתַהּ וַאֲמָרַת
לְיַעֲקֹב הַב לִי בְנִין וְאִם לָא
מִיתָא אֲנָא׃ ב וּתְקֵיף
רוּגְזָא דְּיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר
הֲמִינִּי אַתְּ בָּעְיָא הֲלָא
מִן קֳדָם יְיָ תִּבְעִין דִּמְנַע

רש"י

(לב) ראובן. (ברכות) רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. (ב"ר) לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנא' בו ע"כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שאהרן היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחותה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת (ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני:
על

וירא ה' חד מן ד' דס' בתו' מסר בפרשה בראשי': אישי ח' וסי' יאהבני אישי. ילוה אישי. המעט קחתך. יזבלני. וימת אישי. עבדך אישי מת. אלכה ואשובה אל. תקראי אישי ולא תקראי: ותהר עוד ז' וסי' שמעון. לוי. יהודה. נפתלי. זבולון. אונן. רחמה: קראה ג' וסי' על כן קראה שמו יהודה. ותאמר רחל דנני. קראה שמו יעבץ. יד"י סימן: התחת ג' בקריא' וסי' ויחר אף יעקב. ויאמר אליהם יוסף. התחת זאת לא יומת שמעי:

תולדות אהרן

וירא ה' כי שנואה לאה. בתרא שם: ויפתח את. בתרא שם בכורות מה: הפעם אודה. ברכות ז: הבה לי בנים. נדרים סד ע"ב ס: התחת אלהים. עקידה שער ס:

בעל הטורים

ותקרא שמו ראובן ואחר כך כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא תחלה סוף מדרש טעם השם ואחר כך השם. הנה אמתי בלהה ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת לבן מפלגש:

ספורנו

אלא בה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (לא) כי שנואה לאה. שהכיר בה אח"כ סימני עקרה כאמרו ויפתח את רחמה וחשב שבשביל זה הסכימה להטעותו: ורחל עקרה. שהיתה עקרה בטבעה ונשארה כך עד שהאל יתעלה יפתח את רחמה: בעניי. שהיה בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו ותמורת החשד נתן האל ית' לי זרע כענין בסוטה: (לג) כי שנואה אנכי. ותמורת השנאה המסובבת מן החשד נתן לי גם את זה: (לד) הפעם ילוה. שכבר אני מוחזקת להוציא רבת בנים כאמרם ז"ל בתלת זמני הויא חזקה: (לה) על כן קראה שמו יהודה. שים בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון ההודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע: ל (א) מתה אנכי. כענין הן אני עץ יבש. (ב) ויחר. על אמרה הבה לי כאלו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד קונו ולא הביט לאהבתו אותה בזה: אשר מנע ממך. שילד אותך עקרה

רמב"ן

יותר מלאה והטעם בעבור כי הטבע לאהוב יותר האשה אשר ידע האדם בראשונה כענין שהזכירו חכמים בנשים ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי והנה יעקב אהב רחל מלאה שלא כדרך הארץ וזה טעם גם כי שנואה לאה כי מאשר רמתה את אחותה גם ביעקב כי אם נאמר שנהגה כבוד באביה שאחז בה והכניסה אליו ואל תמר בו היתה לה להגיד או לרמוז כי היא לאה אף כי היתה מתנכרת כל הלילה ולפיכך לא הכירה עד שראה אותה בבקר ולכן שנאה יעקב והאלהים יודע כי להנשא אל הצדיק עשתה כן ורחם עליה וכך אמרו בב"ר כיון שראה יעקב מעשים שרמתה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש וזה טעם וירא אלהים כי חמל עליה שלא יעזבנה ויש אומרים כי שתים נשים שהאחת אהובה מאד תקרא השניה שנואה כנגדה כמו שאמר ויאהב גם את רחל מלאה לא שנאה והיתה בושה בדבר וראה אלהים את עניה:

(א) **הבה** לי בנים. אמרו המפרשים שתתפלל עלי ואם אין מתה אנכי לשון דס"י שמי שאין לו בנים חשוב כמת והוא מדרש רבותינו ואני תמה אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי ושומע אל צדיקים ה' ומה שאמר אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ממני לא מנע וכי הצדיקים אינן מתפללים בעד אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות ונראה שבשביל זה תפסוהו רבותינו אמרו בב"ר אמר לו הקב"ה כך עונין את המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין שתמית עצמה בצער דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתעלה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה:

(ב) **ויחר** אף יעקב. שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכן אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא יתפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתפלל עליה לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו

רש״י

(ג) על ברכי. כתרגומו ואנא אירבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני (ב״ר): (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירש במחברת צמיד פתיל חבורים אחת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי. הסכים על ידי ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי. נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ״א יש רבים בל׳ נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכלן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא ודומה לו (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. ומדרש אגדה שנולד מהול כמו (דניאל ד) גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. (ברכות מו) סיגלי עשב הוא ובלשון

בעל הטורים

דודאים בגימט׳ כאדם. בכל שמות השבטים אין סמך אלא ליוסף רמז שהוא שטנו של עשו. ובכלם אין עין אלא בשמעון על שם ועין נואף שמרה נשף משום מעשה זמרי:

תורה

מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה (ל׳ דס׳ ומ׳ הכתן)
אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד (ל׳ רפי)
עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ (ג׳)
ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ
לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ ה וַתַּהַר
בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם (ל׳ דגש)
שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן
קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד (ג׳)
וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן (כל בן מוקף סמ׳ במ״ד)
שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ ח וַתֹּאמֶר רָחֵל
נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־ (ל׳. ל׳)
אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ (ג׳ חס׳)
נַפְתָּלִי׃ ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה (ד׳ וחד ועמד׳ לפני המלך)
מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ
וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃
י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב
בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד וַתִּקְרָא (באגד ק׳)
אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה
שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃
יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי (ל׳. ל׳)
בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ (י׳ דס׳)
רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־
חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה (כ״א)

תרגום אונקלוס

מִנִּיךְ וַלְדָא דִמְעִין׃ ג וַאֲמַרַת
הָא אַמְתִי בִלְהָה עוּל לְוָתַהּ
וּתְלִיד וַאֲנָא אֲרַבֵּי
וְאֶתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִינַּהּ׃
ד וִיהַבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה
אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ
יַעֲקֹב׃ ה וְעַדִּיאַת בִּלְהָה
וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בָּר׃
ו וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִּי יְיָ וְאַף
קַבֵּל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בָּר עַל
כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן׃ ז וְעַדִּיאַת
עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא
דְרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃
ח וַאֲמַרַת רָחֵל קַבִּיל יְיָ
בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי
בִּצְלוֹתִי חֲמִידַת דִּיהֵי לִי
וְלַד כַּאֲחָתִי וְאַף אִתְיְהִיב
לִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי׃
ט וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת
מִלְּמֵילַד וּדְבַרַת יָת זִלְפָּה
אַמְתַהּ וִיהַבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב
לְאִנְתּוּ׃ י וִילֵידַת זִלְפָּה
אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בָּר׃
יא וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד
וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ גָּד׃
יב וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא
דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃
יג וַאֲמַרַת לֵאָה תּוּשְׁבָּחָא
הֲוַת לִי אֲרֵי בְּכֵן יְשַׁבְּחוּנַנִי
נְשַׁיָּא וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ
אָשֵׁר׃ יד וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמִין דְחִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין

אבן עזרא

תפלתו: (ג) ואבנה. מפורש בדברי שרה: (ו) דנני. דגש׳ הנו״ן לחסרון הנו״ן הנוסף: (ח) נפתולי. שם מבנין נפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל. וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי: (יא) בגד. שתי מלות והאל״ף חסר וכן בכל וכן במה כאשר מפרש ביחזקאל וטעם גד גדוד כי יש לה גדוד בנים ויש אומרים שפי׳ גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעאל וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא כוכב צדק והנכון להיותו כמו גדודי השמים: (יג) באשרי. בעבור אשרי: (יד) דודאים. אמר המתרגם יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי יש

מסורה

ואבנה. ל׳ ואבנה גם אנכי ממנה. וחד אבנה אולי אבנה ממנה: יכלתי ג׳ וסי׳ נפתולי אלהים נפתלתי: ומה יכלתי עשו׳ ככם. השיגוני עונותי ולא יכלתי לראו׳. אנ״ך: עמדה ד׳ וסי׳ ותרא לאה כי. וגם האשרה עמדה בשמרון. רגלי עמדה במישור. אף חכמתי עמדה. וחד ועמדה לפני המלך: בגד ט״ו מלין כתבי׳ מלה חדא וקריי׳ תרין וסי׳ במסרה רבת׳: באשרי א״ב מן חד חד ב״א

תולדות אהרן וילך ראובן בימי קציר. סנהדרין לט:

רמבן

בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא:

(ה) **ותלד** ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא חפץ ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי ובן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן:

(ט) **ותרא** לאה כי עמדה מלדת. לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י״ב שבטים ורצתה שיהיו רב הבנים לה ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם ואברהם ויצחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית:

(יד) **דודאים** סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין. כך מצאתי בפירוש רש״י ואינו כן כי

ספורנו

עקרה שהכיר בה סימני איילונית: (ג) בוא אליה. ובזה אמרתי הנה לי לא שחשבתי שיהיה בידך מפתח של עקרה: ואבנה גם אנכי. כמו אחותי. ממנה שבקנאת ירך הכרתי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם: (ו) דנני אלהים. צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון. וגם שמע בקולי. ואעפ״כ קבל תפלתי. ויתן לי בן. חוטרא לידה ומר׳ לקבורה (יבמות פ׳ הבא על יבמתו) כיון שנולד על ברכי. והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלה שתהיינה השפחות משוחררות וזה באמרן שהיו בני השפחות להן לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה לפיכך לא שעבדו בהן כמו ששעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך ובכן היו כלם בני יעקב לירשו והיו כלם רצוים לזכרון לפני ה׳ באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרע המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. מלשון צמיד פתיל חבורי אלהי׳ של קדושה התחברתי לבעלי: עם אחותי. וזה עשיתי יחדיו עם אחותי שהכנסנו את צרותינו לביתנו יחדיו להעמיד שבטים. כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרח קודם שיולד נפתלי כי בז׳ שנים נולדו ח׳ שבטים ו׳ בני לאה וב׳ בני זלפה וכשנחשוב ט׳ חדשים לכל עבור הם ע״ב חדשים שהם ו׳ שנים מלבד ט׳ חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמנה שבטים ומכל זה יתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי כי באופן אחר לא יספיק זמן הז׳ שנים לעבורי כלם אם לא נאמר שנולדו כלם לז׳ חדשים ושתכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום שמחת לידה. גם יכולתי. השגתי מה שראיתי בענין מסירת שפחתי לבעלי: (יא) בא גד. זה בא במקרה כי לא היתה כוונתו להביא זה לעולם עלי שעמדתי מלדת. ונכתב בגד מלה אחת כי היה ההריון לא בגד כמו אבוד שפסק ההריון ממנה אחר שהתחיל בענין אמי בגדו כמו נאל: (יג) באשרי. זה שבן הוא הלל באושר שלי כי גם זה לי בן: (יד) וילך ראובן. כשראה שאמו מצטערת על שעמדה מלדת. וימצא דודאים. מין

אבן עזרא

יש להם דמות ראש וידים ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם קרה: (טו) תחת דודאי בנך. חלף ושכר: (כ) זבדני אלהים. כטעם נתן לי חלק ואין לו אח במקרא: יזבלני. יזבול עמי יהיה זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני ויבואוני כלם הם פעלים עומדים: (כא) ואחר ילדה בת. יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן

רש״י

ובלשון ישמעאל יסמי״ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו (נדה לא): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב״ה סייע שיצא משם יששכר (ב״ר): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. ל׳ זבול הירבירוויא״ה בלעז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפכה לנקבה (ברכות ס׳): (כב) ויזכר אלהים את רחל. (ב״ר) זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט האדמון כנט שלא הלה נבה לקחתה לו ונתבהלה

תורה

וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃
טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ׃
טז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃
יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי׃
יח וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃
יט וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃
כ וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃
כא וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃
כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־

אונקלוס

בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הָבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִבְרִיךְ׃
טו וַאֲמַרַת לַהּ הַזְּעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת בַּעְלִי וְתִסְּבִין אַף יָת יַבְרוּחֵי דִבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוּב עִמִּיךְ בְּלֵילְיָא חֲלַף יַבְרוּחֵי דִבְרִיךְ׃
טז וַאֲתָא יַעֲקֹב מִן חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת לֵאָה לִקְדָמוּתֵיהּ וַאֲמַרַת לְוָתִי תֵּיעוֹל אֲרֵי מֵיגַר אֲגַרְתִּיךְ בְּיַבְרוּחֵי דִבְרִי וּשְׁכִיב עִמַּהּ בְּלֵילְיָא הוּא׃
יז וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָא דְלֵאָה וְעַדִּיאַת וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בַּר חֲמִישָׁאי׃
יח וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ אַגְרִי דִּיהָבִית אַמְתִי לְבַעְלִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ יִשָּׂשכָר׃
יט וְעַדִּיאַת עוֹד לֵאָה וִילֵידַת בַּר שְׁתִיתָאי לְיַעֲקֹב׃
כ וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ לִי חוּלַק טָב הָדָא זִמְנָא יְהֵי מְדוֹרָא דְבַעְלִי לְוָתִי אֲרֵי יְלֵידִית לֵיהּ שִׁתָּא בְּנִין וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ זְבוּלוּן׃
כא וּבָתַר כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא וּקְרַת יָת שְׁמַהּ דִּינָה׃
כב וְעָאל דּוּכְרָנָא דְרָחֵל קֳדָם

מסורה

וסי׳ במסר׳ רבת׳: ולקחת ד׳ וסי׳ ותאמר לה המעט. ויראו האנשים כי הובאו בית יוסף. ויאמר אליו לא לבי הלך. וזאת שנית תעשו: ויבא יעקב מן השדה י״ח מאריכי׳ בין אזלא לזרקא באורייתא וסי׳ ויקרא פרעה שם יוסף. מן הדם אשר על המזבח. ויעבירו קול במחנה. כאשר יוסר חלב הכבש אזלא וב׳ מונחים. והעמיד הכהן את האש׳. והשביע הכהן את האשה. וביום שמחתכם ובמועדיכ׳. ויאמרו אליו בני ישראל במסלה. כל תרומ׳ הקדשים אשר ירימו בני ישראל. ולא נתן סיחון את ישר׳. ואם החרש יחריש לה אישה. והיו לאח׳ מבני שבטי בני ישר׳. ובאו הר האמרי ואל כל שכניו. כי ירחיב ה׳ אלהיך. ואשר יבא את רעהו ביער. וסקלתם באבנים. ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך. כל אלו במאיילא וכל פסקת׳ דכו׳ מאריכי׳ במארכ׳ אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה במ״ב ועלוי וסי׳ ויאמר אליהם ראובן. הנה חרדת אלינו. ובג׳ מקומו׳ משרתים אזלא ומירכ׳ כתיבה אח׳ לזרקא וסי׳ איתמר בניו. יצאו בנו׳ שילו. לאוצרו׳ ולתרומו׳: זבלות ט׳ כ״כ וסי׳ פרש׳ ויגש: בן כל בן המוקף פתח במ״ד וסי׳ בן ששי ליעקב. וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב. ולמפיבוש׳ בן קטן. והולי׳ בן פריץ ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופי׳ בן שהוא חכם במ״ו ושחט את בן הבקר. בן הישראלי׳. בן יברכיהו. בן משלמיה. בן יאיר. בן משל׳. בן ברכיה. וכל

תולדות אהרן

תולדות אהרן ותגא להם. עירובין ק: ישכב בלילה הוא. נדה לא: אחר ילדה בת. ברכות ס (ברכות ד): ויזכור אלהים. ראש השנה יא: וישמע אליה. תענית ג:

בעל הטורים

לכן ישכב עמך. הלילה וע״כ לא נקברה עמו במערה. לכן בגימ׳ מדה במדה. בלוי כתיב כי ילדתי ג׳ וביששכר כתיב כי ילדתי לו ו׳ כשילדה ג׳ אמרה הרי ילדתי ג׳ שהם חלקי וכשילדה עוד ג׳ אמרה הרי ילדתי ב׳ חלקים:

ספורנו

עשב טוב הריח ומכין כלי הזרע אל התולדה כמו שאמרו ז״ל על הסוס ושלכך היו אוכלים אותו בע״ש וכן היה מין הדודאים או טוב ממנו עם הוסיפם אהבת הזווג כאמרו שם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח. ובזה הודיענו צדקת ראובן וחכמתו עם היותו אז בן ד׳ או ה׳ שנים למרבה: (טו) המעט קחתך את אישי. שלא היה לך להסכים שתהיי את צרתי כאמרו ואשה אל אחותה לא תקח לצרור: ולקחת גם את דודאי בני. להוסיף אהבתך ושנאתו אותי: לכן ישכב עמך הלילה. שתקדם פעלת הדודאים וסגולתם כך לפעלתם בי ולא יגיעך נזק במה שתתני לי מהם עתה כי לא יחדל מי שימלא מהם בעדי אחרי כן כל שכן בהיותם הפקר כמו שאז״ל: (טז) אלי תבא כי שכור שכרתיך. ולא תעשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות זה מדעתם ובהסכמתה. ובזה הספור׳ הנראה משונה אצל מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה עניני אדם ושתו קודם חטאם כי לא היתה כוונתם בו להנאת עצמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שבהיות כונת האמהות רצויה לפני האל ית׳ בהשתדלותן בהכנסת הצרות וענין הדודאים נשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שיעשה ההשתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג חפצו ועם זה יתפלל שישיג התכלית כאמרם ז״ל (יבמות פ׳ הבא על יבמתו) שהקב״ה מתאוה לתפלתם של צדיקים: וישכב עמה בלילה הוא. מדעתו ברצותו זריזות לאה וטוב כונתה בזה: (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהקדימה השתדלותה בזה עם תפלתה באמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וזה היה ההשתדלות הראשון שהכניסה צרה לביתה: (כ) זבדני אלהים אותי. נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים שבכר מצוה מצוה: אותי זבד טוב. כי היה עמי חלק טוב שלא התכונתי לשום תענוג אלא לכבודו: (כב) ויזכור אלהים את רחל: שהשתדלה להוליד בהכניסה צרה לביתה ובענין הדודאים: וישמע אליה אלהים. שהתפללה אחר שעשתה

רמב״ן

כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו מדברי רבותינו כדאמרינן בפרק במה טומנין האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפסג שאמרו כאן מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם כאן יברוחין ובב״ר גם כן ר׳ חייא ב״ר אבא אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכתב ר״א דודאים אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים ו״א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתחלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות תפוחים ולהן הריח הטוב אבל השרש הוא העשוי בצורת ראש וידים לא הביא והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה כהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות שמדברים בהם:

(טו) **המעט** קחתך את אישי. הטעם המעט ממך שתקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה אף כי תעשה עצמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם יצועו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר ואהלות וקנמון ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם ויש אומרים הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי:

(כ) **זבדני** אלהים אותי זבד טוב. לא מצאו למלה הזאת מוצא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהיא מלה מורכבת זה כד כמלת אדום ומלת נגד

רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח
אֶת־רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן
וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־
חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ י״ט פסוקים בספ׳ דמיין
יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן
אַחֵר׃ כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל
אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן
שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי
וּלְאַרְצִי׃ כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־
יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן ט״ז קמצין
וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־ ב׳
עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ כז וַיֹּאמֶר
אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה ג׳
בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי כח וַיֹּאמַר נָקְבָה ג״א
שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר ב׳ הרכב
אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר
עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ
אִתִּי׃ ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ חד מן כ״ד פזרין.
לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה

יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב לַהּ
עִידּוּי׃ כג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת
בַּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ יְיָ יַת
חִיסוּדִי׃ כד וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ
יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר
אוּחֲרָן׃ כה וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת
רָחֵל יַת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב
לְלָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵיהַךְ לְאַתְרִי
וּלְאַרְעִי׃ כו הַב יַת נְשַׁי וְיַת
בְּנַי דִּי פְּלָחִית יָתָךְ בְּהֵן
וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יַת
פּוּלְחָנִי דִּפְלַחְתָּךְ׃ כז וַאֲמַר
לֵיהּ לָבָן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית
רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נְסֵיתִי וּבָרְכַנִי
יְיָ בְּדִילָךְ׃ כח וַאֲמַר פָּרֵישׁ
אַגְרָךְ עֲלַי וְאֶתֵּן׃ כט וַאֲמַר
לֵיהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יַת דִּפְלַחְתִּיךְ
וְיַת דִּי הֲוָה בְּעִירָךְ עִמִּי׃
ל אֲרֵי זְעֵיר דִּי הֲוָה לָךְ
קֳדָמַי וּתְקֵיף לְסַגִּי וּבָרֵיךְ

תולדות אהרן יוסף ה׳ לי בן אחר. (ברכות יד): ויהי כאשר. בתרא קכג: ויברכני ה׳ בגללך. ברכות מב סנהדרין לט: נקבה שכרך עלי ואתנה. נדה לא: (כי מעט אשר היה לך. שבת ג):

רשי

ונתפללה: (כג) אסף: הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו ולא יאסף הביתה (יואל ד) אספו נגהם (ישעיה ס) וירחך לא יאסף (לא יטמן): חרפתי. שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יוסף ה׳ לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנא׳ (עובדיה) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב״ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו׳. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היה לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנא׳ וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה. כתרגומו פרש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי. (ב״ר) עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו (שמות יא) העם אשר ברגליך. (שופטים ח) לעם אשר ברגלי הבאים עמי: גם

אבן עזרא

בבטן אחת: (כג) אסף אלהים את חרפתי. כטעם כרת וכן ונאסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם ראה החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נאספו ונתחברו אצל השם והנה נולדו ליעקב י״ב בנים בז׳ שנים וכאשר ספרום הקדמונים מלאום בני ששה חדשים וימים במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: (כו) אשר עבדתי אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום: (כז) נחשתי. כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשים ויש לו תרפים: (כח) נקבה. לשון צווי במשקל זכר׳ לי אלהי לטובה ופי׳ פרש וכן אשר פי ה׳ יקבנו ודגשות הקו״ף להתבלע הנו״ן בו כמו אשר

סבן ומבן הלבן פתח: יסף י״א בלשון אוסופי ג׳ מלאי׳ וח׳ חסרי׳ וסי׳ יסף ה׳ לי בן אחר. פרעה התל. וחמשתו יסף עליו. ממעשרו. וחמישתו והתודו את. ואדעה מה. יסף ה׳ ככם אלף פעמים. עליכם ועל בניכ׳. ואת אשר חטא. ואחריו לא יוסף. יוסף ה׳ על עמו. דד״ה הלין ג׳ בתראי מלאי׳ וכל שום בר נש דכו׳ מלאי׳: בהן ט״ו קמצי׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: ואלכה ב׳ וסי׳ תנה את נשי. ואת ילדי. ויאמר אבנר אל דוד. וחד אלכה אני אמרתי בדמי: כי אתה כל אורי׳ ואיוב כי עתה במ״ט כי אתה וכל שאר קרי׳ דכו׳ כי אתה במי״ב כי

רמבן

בכתיבה והסגול והפתח מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת צלמות ומלת בלעדי וינאה מלשון בדים בדי עצי שטים ותעש בדים ותשלח פארות כי ענפי האילן הגשים נקראים כן והשאילוה לבנים יאכל בדיו בכור מות לא כן בדיו ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה הבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בגלה כי יזבלני יתלונן בגלי וכן בנה בניתי בית זבול לך להתלונן בגלו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי וכן שמש ירח עמד זבולה עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם ואונקלוס תרגם זבד טוב חולק טבי ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי זווד יתי מימרא דה׳ זוודין טבין ולמדתי שעשו המלה כאלו כתובה בו״ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין צדה זוודין אמרה שהבן הזה עשאו השם לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרגם עמו בטוב לו והוי״ו והבי״ת ישתוו בלשוננו במקומות רבים כמו תאוה ותאבה גוי נתתי למכים על גבי חרשו חורשים וכן לקבבי הרים ירדתי כמו לקצוי וכן לפרבד למערב ארבעה יאמרו ממנו פרווד דכתיב אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרוודים ופי׳ שניהם מה שהוא מקיר החומה לחוצה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרווד וכן תרגם יונתן מגרשות ובמשנה מלא תרווד תרבד בטבלא שאין לה לזביז במקומות שונין ממנו לזביז ובמקומות שונין ממנו לזויז איצטבא איצטוא וכן כיולא בהן הרבה ונהגו בירושלמי אביר בבי״ת במקום וי״ו שאינם מקפידים בכך:

ספורנו

שני מיני ההשתדלות: (כג) את חרפתי. שקבל תפלת אחותי ולא היה מקבל תפלתי: (כד) יוסף ה׳ לי בן אחר. על ההשתדלות השני׳ כמו שעשה לאחותי: (כה) שלחני ואלכה. שאף על פי שלא היה אז בידו מקנה כי במקלו עבר אמנם היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך כי באופן אחר לא היה ראוי לצדיק וחכם שיהפוך ללכת למות ולהמית ברעב ולא יעלה על לב שיסכים על ידו לבן שהיה עשיר ונשוא פני׳ בעירו וישלחהו עם בנותיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובערום בדרך רחוקה. והנה לבן התחנן לו שישב עמו לתועלתו כאמרו ויברכני ה׳ בגללך: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך. ואם אותי אהבת כמו שראוי מצד הקורבה אין ראוי שתעזבני וזה כי נחשתי שבאה בביתי ברכה לרגליך ברבות המקנה ובשאר נכסים כאמרם ז״ל תכף לת״ח ברכה: ויברכני ה׳ בגללך. וגם ראיתי שהוצאתי מן המקנה דמים מרובים ועושר יותר מן המורגל וידעתי שזה היה בגללך ואולי התרפים דברו זה: (כט) אתה ידעת את אשר עבדתיך. לא תיחס תוספת המקנה אל הנחש הנמשך אחר המזל אבל תיחס לשלמות עבודתי שהיתה עם בקיאות והשתדלות רב במלאכת מרעה הצאן: ואת אשר היה מקנך אתי. שהיו בו נשברות וחולות וחבשתי את הנשברת ורפאתי לחולה כראוי לרועה הבקי: (ל) ויברך ה׳ אותך לרגלי. אמנם במה

(כג) **אסף** אלהים את חרפתי. הכניסה במקום שלא תראה וכן ולא יאסף הביתה וכוכבים אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יטמן לשון רש״י. ור״א אמר כטעם כרת ונאספה שמחה וגיל והנכון דעת אונקלוס שעשאן כלן לשון קבוץ וכנוס כפשוטו מלשון ויאספו את השליו כי מאספיו יאכלוהו ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים ולא יאסף הביתה להקבץ לאנשי ביתו ואספו נגהם שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נדברים בה עוד בחוצות:

(כז) **נחשתי** ויברכני ה׳ בגללך. בעבורך ובזכותך כי איש צדיק אתה ולשון נחשתי נסיתי וכל נחש נסיון. ויש אומרים שהיה מנחש בתרפים ויעקב אמר ויברך ה׳ אותך לרגלי לא רצה לומר בגללי דרך ענוה ואמר לרגלי כי מעת שבא רגלי בביתך היית מתברך:

(כט) **ואת** אשר היה מקנך אתי. את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה לשון רש״י. כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי וותר ראוי שיאמר ואת

אבן עזרא

אשר ידענו לנו : (ל) לרגלי. בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני והטעם כי התברכת מעת שבאתי לביתך. ה"א מאומה נוסף וכמצא חסר · (כט) עקדים. ברגל והטעם שומה שעקדה הרגל : ונקדים. שיש בו נקודות נקודות : וברודים. מגזרת ברד שיש לו שומות לבנות ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת בלות ומטולאות והטעם כמו שומות וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואחר שם טלוא כלל הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד : (לב) וכל שה חום. הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן : וטלוא ונקוד בעזים. עקוד וברוד ונקוד : (לג) אשר איננו נקוד וטלוא. נקוד וברוד ועקוד : בעזים. זכרים ונקבות : (לה) ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים. שפי' הנקודים וברודים. הנקודות והטלואות. פירוש העקודות והברודות וזה טעם כל אשר לבן בו וכל שה חום כבש שחור והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב. ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון צווי. וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם : (לג) וענתה בי צדקתי. לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא מצאת התישים והעזים עקודים נקודים וברודים והכבשים שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים : (לד) ויאמר לבן הן. כמו הנה כי הה"א נוסף כמו האלה האל : (לה) ויסר ביום ההוא. לבן הסיר : (לו) וישם. גם

תורה ואונקלוס

ל אֲתָּךְ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָּךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ לב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ לה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה

ב' נר לרגלי · י"א חס' את בניס' · ג' · ג'. כ' חס' וכענין. ג' · ד' · ל' אל תתהלל · ל' ומ"ל · כ"ב. י"ד בנ"ב' חס' · כ"ל. חס' כליס' · ל'. חס'. דחס' · כ"ל מ"ל · י"ד

יִי יָתָךְ בְּדִילִי וּכְעַן אֵימָתַי אֶעֱבֵיד אַף אֲנָא לְבֵיתִי׃ לא וַאֲמַר מָה אֶתֵּן לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תִתֵּן לִי מִדַּעַם אִם תַּעְבֵיד לִי פִּתְגָּמָא הָדֵין אֲתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר׃ לב אֶעֱבַר בְּכָל עָנָךְ יוֹמָא דֵין הַעְדֵּי מִתַּמָּן כָּל אִימַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל אִימַּר שְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר בְּעִזַּיָּא וִיהֵי אַגְרִי׃ לג וְתַסְהֵיד בִּי זָכוּתִי בְּיוֹמָא דִמְחָר אֲרֵי תֵיעוּל עַל אַגְרִי קֳדָמָךְ כֹּל דְּלֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא גְּנִיבָא הוּא עִמִּי׃ לד וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְפִתְגָּמָךְ׃ לה וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא יָת תְּיָשַׁיָּא רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל עִזַּיָּא נְמוֹרָתָא וּרְקוֹעָתָא כֹּל דִּי חִיוַר בֵּיהּ וְכָל דִּשְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי׃ לו וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי

רש"י

גם אנכי לביתי. כצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן וזהו גם : (לב) נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות פונטור"א בלעז : וטלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות : חום. שחום דומה לאדום רוס"ו בלע"ז. לשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה : והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזי' ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך : (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל מאלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי : (לד) הן. ל' קבלת דברים : לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך : (לה) ויסר. לבן ביום ההוא וגו' : תישים. עזים זכרים : כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורה לבנה : ויתן. לבן ביד בניו : (לו) הנותרת. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים

עתה וסי' במסר' רבת' : רגלי לרגלי ח' וסי' בתהלי' סי' כ"ז : אם תעשה לי הדבר הזה. עשיית הדבר י"א חס' את וסי' במסרה רבת' : וענתה ד' וסי' בי צדקתי. וענתה ואמרה. וענתה השירה. שמה כימי נעוריה : ביום מחר ב' וענת' בי צדקתי. אל תתהלל ביום מחר : לו כ"ב מסר בפ' לך לך : כדברך ג' חס' י' בתו' וסי' הן לו יהי. ושכבתי עם. ויאמר ה' סלחתי. ואינון מן י"ג חס' י' במס' רבת' וחילופיהון ח' כתיבן דבריך וקריין דברך וסי' במס' רבתא : ויעקב י"ד וסי' במס' רבת' :

בעל הטורים ביום מחר. ב' במסרה הכא ואידך אל תתהלל ביום מחר. אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה ביום מחר. אל תתהלל ביום מחר למחר בתך דינה יצאה ממך :

ספורנו

במ"ש שאמרת שברך ה' אותך לרגלי הוא אמת בלי ספק : ועתה. מאחר שהאל ית' ברך אותך בשבילי : מתי אעשה גם אנכי. איזה מעשה מבורך מאתו לביתי כמו שעשית אתה בגללי לביתך ולא יספיק לזה השכר המורגל לרועים : (לא) מה אתן לך. שיהיה לך תמורת מה שאתה מצפה להשיג : לא תתן לי מאומה. שאם האל ית' יתן חן בעדי לא ימעיט את המוכן לך כאמרם ז"ל אין אדם נוגע במוכן לחברו : (לב) הסר משם כל שה. הקטנים ולא הגדולים למען יולידם קצתם בדומה ויפלו לחלקי : (לג) וענת' בי צדקתי כי תבא על שכרי לפניך. שכשתבא צדקתי להראות הראוי לחלקי בנולדים תעיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בשכרה ישנה האל יתברך בנולדים את החלק הראוי לה כדי שיהיה שלי : (לד) לו יהי כדברך. שתתפייס במה שאמרת : (לה) ויסר ביום ההוא את התישים. אחר שאמר יהי כדברך שנה טעמו והסיר ביום

רמבן

ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה טרם באי פרץ לרוב. או נפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב מאד שלא כדרך כל הארץ רק ברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון :

(ל) **אעשה** גם אנכי לביתי. עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהן וסומכן וזהו גם לשון רש"י. ולא מצאנו שיהיה ליעקב צאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה ויאהב את רחל גם מלאה וכן גם אותכה הרגתי גם הרגתי אותך ורבים כן :

וטעם נקוד וטלוא. נקוד או טלוא וכל שה חום פירשו בו שחור כי השחרות מפני החום ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כלם ליעקב. והנכון דעת אונקלוס שחום והוא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ש וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת :

(לב) **והיה** שכרי. לשון רש"י אותן שילדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי וכן דעת רבי אברהם ופי' כל שה נקוד וטלוא תיש וטלוא ונקוד בעזים הנקבות כמו שאמר ויסר ביום ההוא את התישים ואת כל העזים ופי' כל אשר לבן בו בזכרים וכל חום בכשבים ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בהם היה שכרו שהרי אם לא עשה במקלות מראה חום היה מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן וכן בחלומו הראוהו העולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל חום בכשבים והסר טלוא ונקוד בעזים והיה שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי :

וטעם ויסר ביום ההוא את התישים. ספר הכתוב כי יעקב אמר סתם הסר משם טלוא ונקוד בעזים ולבן חשש לזרע האב והפריש הזכרים והנקבות והפריש אפי' העקדים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והפריש בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה בל אשר לבן בו לומר

אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ לז וַיִּקַּח־
לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז
וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת
לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־
הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת
אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרְהָטִים בְּשִׁקְתוֹת
הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת
לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן
לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־
הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים
נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים
הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־
עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת
לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־
צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם
הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־
הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים
לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף
הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים

יָת עָנָא דְלָבָן דְאִשְׁתְּאָרָא׃
לז וּנְסֵיב לֵיהּ יַעֲקֹב חוּטְרִין
דְּלִבַן רַטִּיבִין וּדְלוּז וְדִדְלוּב
וְקַלִּיף בְּהֵן קַלְפִין חִוָּרִין קְלוּף
חִוַּר דִּי עַל חוּטְרַיָּא׃
לח וְדַעִיץ יָת חוּטְרַיָּא דִּי
קַלִּיף בְּרַהֲטַיָּא אֲתַר בֵּית
שַׁקְיָא דְמַיָּא אֲתַר דְאָתְיָן
עָנָא לְמִשְׁתֵּי לְקִבְלֵיהֶן דְּעָנָא
וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהוֹן לְמִשְׁתֵּי׃
לט וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָּא
וִילֵידָן עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין
וּרְקוֹעִין׃ מ וְאִמְּרַיָּא אַפְרֵישׁ
יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ עָנָא כָּל
דְּרְגוֹל וְכָל דִּשְׁחוֹם בְּעָנָא
דְּלָבָן וְשַׁוִּי לֵיהּ עֶדְרִין
בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא עָרְבִינוּן עִם
עָנָא דְלָבָן׃ מא וַהֲוֵי בְּכָל עִדָּן
דְּמִתְיַחֲמָן עָנָא מְבַכִּירָתָא
וְשַׁוִּי יַעֲקֹב יָת חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי
עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחֲמוּתְהֶן
בְּחוּטְרַיָּא׃ מב וּבְלַקִּישׁוּת עָנָא
לָא מְשַׁוִּי וַהֲוָאָה לַקִּישַׁיָּא

רשי סירים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא (הושע ד) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרינבל"א שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב. לוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"י בלע"ז. וערמון. קשטניי"ר בלעז: פצלות. קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר: מחשוף הלבן. גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דצה ושלפה דץ ביה מידי דצה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן: אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן: ויחמנה וגו'. (ב"ר) הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו. רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו': (ור"ל בתיבה זו התחברו ל' זכר ונקבה כמ"ש הרא"ב"ע): (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקדים. משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהם: (מ) והכשבים הפריד יעקב. הנולדים עקודים נקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפי': (מא) המקושרות. כתרגומו הבכירות ואין לי עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים (שמואל ב טו) ויהי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף לשון

אבן עזרא גם הוא לבן: (לז) מקל. בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך: לבנה לוז וערמון. עצים הם רק לא שם התואר והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל כי הג' לשונות והארמית ממשפחה אחת היו: מחשף הלבן. שחשף הקלף כמו חשף ה': (לח) פצל. הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים. מקום חבור המים שישתו הצאן שם: ויחמנה. נתחברו פה לשון זכרי' ונקבות כמו ויסרנה הפרות: (לט) ויחמו. נתעברו ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכל לחם ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו: אל המקלות. מן המקלות ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא ואמת שהוא מפלאות התולדות וכן המשפט אפי' האשה שנבראה בצלם המלאכים: וטלואים. הם הברודים כי שם כלל הוא: (מ) והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו: (מא) הצאן המקושרות. בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים: (מב) ובהעטיף הצאן. הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות: העטופים. שאין כח בהם

הנותרות ג' ב' חסר וחד מלא וסי' צאןלבן. על פי השנים. וחיל מלך בבל בתראה מלא: לח ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ויקח לו יעקב מקל ואכלה בך כל עץ לח. הובשתי עץ לח בתר' קמץ: לבנות ד' ב' מלאים וב' חס' וסי' ויפצל בהן פצלות. בהרות בהרות. בהרות כהות לבנת. ונתתי אתהן לך לבנות. קדמא' ובתרא מ"ל: ויצג ב' וסי' ויצג את המקלות. ויצג אתו בעירו: בבאן ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' ויחמנה בבאן לשתות. בבואן דרך הקדים. בתר' מ"ל: וישת ז' וסי' וישת לו עדרים לבדו. וישת על ראש אפרים. וישת אל המדבר פניו. וישת עליהם תבל. וישת חשך סביבתיו. ועתה השמרי. וימד שש שערים. ושם ה' וסי' ושם יעקב. ושם לה עלילות. ושם בסתר. ושם לו במרכבתו. ושם חטה שורה. ושם בשר זרועו. ושם אתם כסות הודו. ושם דרך אראנו: העטפי' ב' בתרי לישני א' מ"ל וא' חס' וסי' והיה העטפ' ללבן. העטופים ברעב. קדמ' חס':

בעל הטורים העטפים שנים במסורה העטפים ללבן העטופים ברעב. פי' שנתן לו הכתובים שמתו ברעב. אי נמי בשביל שעשה יעקב דבר שנראה כרמאות גרם לבניו שנתעטפו ברעב:

רמבן

שהפריש התישים והעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין נקוד בין ברוד יהיה וכל חום מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכשבים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין התישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהן חום:

(לז) **ויקח** לו יעקב מקל לבנה. כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדה הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא ישאר ללבן עד פרסה. ויש אומרים כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים כברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנוב הוא אתו וזה פי' בכל יחם הצאן המקושרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והיה העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשורים כלם ליעקב כי יולדו נקודים:

(מ) **והכשבים** הפריד יעקב. פרש"י הנולדים עקודים נקודים הבדילם לעצמם ועשה אותן עדר לבד והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכת לאחריהן צופות באלו וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד ואל כל חום שנמצא בצאן לבן. וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן כמו שפירשתי זה לשון הרב. ואין דבריו בכאן נכונים כי למה הפריד הכשבים ולא נשאר בעדר לבן נקוד או חום לא בכשבים ולא בעזים ואם היו הנפרדים אותם אשר הולידו הצאן עקודים נקודים וטלואים שהיו שלו ומהם עשה העדר הזה העקוד למה הפריש הכשבים לבדם ולא לקח גם התישים והעזים שנולדו לו כן ויעשה מכלם העדר העקוד הזה אשר הולך לפני הצאן ועוד שלא אמר שנולד שם חום ועוד כי לפי דעת הרב אין בכשבים עקוד וטלוא שאינם שכרו ולא עשה להם מקלות אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן שיהיו העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן. והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבים אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך מקראות לדבר כן ובפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בכבודתם יותר מן התישים להלותם:

(מא) **הצאן** המקושרות. הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר זוכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב

ספורנו

ביום ההוא קטנים וגדולים: (לח) לנכח הצאן. והיה מציג המקלות לעיני הצאן כדי שיסתכלו בחדוש פעלת המציג ומצייר בדמיונ' בעת ההריון כי הציור בכח המדמ' בעת ההריון פועל על הרוב בנולד דמו' דבר המצוייר: (מ) אל עקוד וכל חום בצאן לבן. אחר שהחליף משכרתו והשאיר בעדרו עקוד וכל חום: (מב) ובהעטיף הצאן לא ישים. כדי שלא יחשוב לבן

אבן עזרא

בהם כמו נפשם בהם תתעטף: (א) דברי בני לבן. בנים זכרים היו לו וכן הוא אומר ויתן ביד בניו: (ה) את פני אביכן. ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל פני כמו פני ה׳ חלקם: (ז) התל בי. מלה זרה בעבור היות התי״ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים. מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר או הזכיר עשרה בעבור היותו סף חשבון: וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: (ט) ויצל אלהים. כטעם וינצלו את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מטע רחוק.

רשי

לשון איחור כתרגומו בלקישות. ומנחם חברו עם (ישעיה ג׳) המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובמרן ואינן מתאוות להתיחם ע״י הזכרים: (מג) צאן רבות, פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו (שמואל א י״ד) ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך (ב״ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו׳ הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מונים. אין מונים פחות מעשרה מונים לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק׳

תורה

לְלָבָ֖ן וְהַקְּשֻׁרִ֥ים לְיַעֲקֹֽב׃ מג וַיִּפְרֹ֥ץ הָאִ֖ישׁ מְאֹ֣ד מְאֹ֑ד וַֽיְהִי־לוֹ֙ צֹ֣אן רַבּ֔וֹת וּשְׁפָחוֹת֙ וַעֲבָדִ֔ים וּגְמַלִּ֖ים וַחֲמֹרִֽים׃

לא א וַיִּשְׁמַ֗ע אֶת־דִּבְרֵ֤י בְנֵי־לָבָן֙ לֵאמֹ֔ר לָקַ֣ח יַעֲקֹ֔ב אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר לְאָבִ֑ינוּ וּמֵאֲשֶׁ֣ר לְאָבִ֔ינוּ עָשָׂ֕ה אֵ֥ת כָּל־הַכָּבֹ֖ד הַזֶּֽה׃ ב וַיַּ֥רְא יַעֲקֹ֖ב אֶת־פְּנֵ֣י לָבָ֑ן וְהִנֵּ֥ה אֵינֶ֛נּוּ עִמּ֖וֹ כִּתְמ֥וֹל שִׁלְשֽׁוֹם׃ ג וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶֽל־יַעֲקֹ֔ב שׁ֛וּב אֶל־אֶ֥רֶץ אֲבוֹתֶ֖יךָ וּלְמוֹלַדְתֶּ֑ךָ וְאֶהְיֶ֖ה עִמָּֽךְ׃ ד וַיִּשְׁלַ֣ח יַעֲקֹ֔ב וַיִּקְרָ֖א לְרָחֵ֣ל וּלְלֵאָ֑ה הַשָּׂדֶ֖ה אֶל־צֹאנֽוֹ׃ ה וַיֹּ֣אמֶר לָהֶ֗ן רֹאֶ֤ה אָנֹכִי֙ אֶת־פְּנֵ֣י אֲבִיכֶ֔ן כִּֽי־אֵינֶ֥נּוּ אֵלַ֖י כִּתְמֹ֣ל שִׁלְשֹׁ֑ם וֵאלֹהֵ֣י אָבִ֔י הָיָ֖ה עִמָּדִֽי׃ ו וְאַתֵּ֖נָה יְדַעְתֶּ֑ן כִּ֚י בְּכָל־כֹּחִ֔י עָבַ֖דְתִּי אֶת־אֲבִיכֶֽן׃ ז וַאֲבִיכֶן֙ הֵ֣תֶל בִּ֔י וְהֶחֱלִ֥ף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּ֖י עֲשֶׂ֣רֶת מֹנִ֑ים וְלֹֽא־נְתָנ֣וֹ אֱלֹהִ֔ים לְהָרַ֖ע עִמָּדִֽי׃ ח אִם־כֹּ֣ה יֹאמַ֗ר נְקֻדִּים֙ יִהְיֶ֣ה שְׂכָרֶ֔ךָ וְיָלְד֥וּ כָל־הַצֹּ֖אן נְקֻדִּ֑ים וְאִם־כֹּ֣ה יֹאמַ֗ר עֲקֻדִּים֙ יִהְיֶ֣ה שְׂכָרֶ֔ךָ וְיָלְד֥וּ כָל־הַצֹּ֖אן עֲקֻדִּֽים׃ ט וַיַּצֵּ֧ל אֱלֹהִ֛ים אֶת־מִקְנֵ֥ה אֲבִיכֶ֖ם וַיִּתֶּן־לִֽי׃ י וַיְהִ֗י בְּעֵת֙ יַחֵ֣ם הַצֹּ֔אן וָאֶשָּׂ֥א עֵינַ֛י

אונקלוס

לְלָבָן וּבַכִּירַיָא לְיַעֲקֹב׃ מג וּתְקֵיף גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן סַגִּיאָן וְאַמְהָן וְעַבְדִין וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃ א וּשְׁמַע יָת פִּתְגָמֵי בְּנֵי לָבָן לְמֵימַר נְסֵיב יַעֲקֹב יָת כָּל דִּי לַאֲבוּנָא וּמִדִּי לַאֲבוּנָא קְנָא יָת כָּל נִכְסַיָא הָאִלֵּין׃ ב וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת סְבַר אַפֵּי לָבָן וְהָא לֵיתוֹהִי עִמֵּיהּ כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ג וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לַאֲרַע אֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃ ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה לַחַקְלָא לְוַת עָנֵיהּ׃ ה וַאֲמַר לְהֶן חָזֵי אֲנָא יָת סְבַר אַפֵּי אֲבוּכֶן אֲרֵי לֵיתוֹהִי עִמִּי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי׃ ו וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי בְּכָל חֵילִי פְּלָחִית יָת אֲבוּכֶן׃ ז וַאֲבוּכֶן שַׁקַּר בִּי וְאַשְׁנִי יָת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃ ח אִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר נְמוֹרִין יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא רְגוֹלִין׃ ט וְאַפְרֵישׁ יְיָ מִן בְּעִירָא דַּאֲבוּכֶן וִיהַב לִי׃ י וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא

בעל הטורים

ואתנה ג׳ ואתנה ידעתן ואתנה צאני צאן מרעיתי גשם שוטף ואבני אלגביש הכלינה מה צאן מרעיתי דלשון מדבר בישראל אף כאן האמור כאן דורש במדרש על הגלות. גשם שוטף ואבני אלגביש שאמר להן אתם ידעתן שהיה גשם שוטף ואבנים יורדים עלי בהיותי בשדה עם הצאן:

ספורנו

לבן שהדבר במרמה איזו מלאכה: (מג) ויפרץ האיש. פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן: לא (א) וישמע את דברי בני לבן. שספרו עליו לשון הרע בקנאתם: (ב) וירא יעקב את פני לבן. ראה שקבל את הלשון הרע: (ג) ויאמר אלהים אל יעקב שוב. הודיע הכתוב שבסבת שלא אלה ברח ולא נטל רשות מלבן שלא כמנהג איש אשר כמוהו כי חשב שאחר שקבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו יגזלהו כאמרו פן תגזול את בנותיך: ואהיה עמך. שלא יקרך היזק בדרך: (ה) כי איננו אלי כתמול שלשם. כחושב בים בידי משלו: ואלהי אבי היה עמדי. והוא יק׳

מסורה

הכבד. ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ עשה את כל. בזו כסף בזו זהב: והנה איננו. ג׳ וסי׳ וירא יעקב את פני לבן. ויקחו את המפתח ויפתחו בשפטים. ויעבר והנה איננו. אנ״ך: כתמל. ז׳ חס׳ וסי׳ ויאמר להן ראה אנכי את פני. לא תאספון לתת. ויכו שטרי בני ישר׳. כתמל שלשם על כל גדותיו. אך רחוק יהיה ביניכם. אשה עצורה לנו. וישבו בני ישראל באהליהם כתמל שלשום: ש שום. ב׳ מלאים בתורה וסי׳ והנה איננו עמו כתמל שלשום. פן ירדף גאל הדם. וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכוו׳ במ״ד חס׳ וסי׳ כי לא היתה כזאת. ויהי כל יודעו מאתמול. כי אם אשה עצורה לנו. ודבר אבנר היה: אבותיך ג׳ מלאי׳ וסי׳ שוב אל ארץ אבותיך. ובמשרפות אבותיך. אל תשג גבול עולם: ואתנה. ג׳ וסי׳ ואתנה ידעתן. אמור אל טחי תפל. ואתנה צאני. וחד אתנה. הנני אל כסתותיכנה. נתנו. ה׳ וסי׳ ולא נתנו אלהים להרע. ויפקד שמשון את אשתו בגדי. וילחצו האמרי את בני דן. ויקחהו שאול ביום ההוא. וישב דוד במדבר במצדות. וחד ונתנו דכי תצא למלחמה: להרע ו׳ וסי׳ כו׳ מס׳

תולדות אהרן ויקרא לרחל וללאה השדה. ברכות ח.

רמבן

תאיתם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא. חזיר כרוך הוא. אחר רחל בכרוכין אחרים. ויקראו הנולדים בעת היא הקשורים על שם אביהם ורבי׳ אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב והתרגום אמר בכיריא ולקישיא כי כן הדבר:

(ו) כי בכל כחי עבדתי את אביכן. מתחלה ונתברך לרגלי. ויתכן שהיה ללבן צאן רבות כי נתברכו גם העטופים לרגל יעקב כי לא נעקו בניו רק בקנאתם ליעקב שעשה כל הכבוד הזה:

(ז) ואביכן התל בי והחליף את משכורתי. זה היה אמת ואם לא ספרו הכתוב מתחלה וכן אמר לו ותחלף את משכורתי עשרת מונים וכזה במקומות רבים בתורה ובפרשה הזאת למעלה לא ספר שנתנה לאה את הדודאים לרחל: וטעם אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם החום בכשבים וחזר בו לתת מראה אחר והיה מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא היה זה במקלות כי הוא יספר להם מעשה השם הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי. גם יתכן שהיה מחליף את משכורתו אחרי שהיו הצאן מעוברות והיו יולדות כרצון יעקב כאשר ישר בעיני היוצר לעשות ובב״ר צפה הקב״ה מה שלבן עתיד לעשות ליעקב אבינו והוא גר צורה כיוצא בה אם כה אמר אין כתוב כאן אלא אם כה יאמר:

(י) ויהי בעת יחם הצאן. זה היה אחר שהחליף את משכורתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וטעם והנה העתודים העולים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתודים וטלם עקודים ואחרי כן כיו טלם

וארא בחלום והנה העתדים העלים על־הצאן עקדים נקדים וברדים׃ יא ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני׃ יב ויאמר שא־נא עיניך וראה כל־העתדים העלים על־הצאן עקדים נקדים וברדים כי ראיתי את כל־אשר לבן עשה לך׃ יג אנכי האל בית־אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן־הארץ הזאת ושוב אל־ארץ מולדתך׃ יד ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו׃ טו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם־אכול את־כספנו׃ טז כי כל־העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה׃ ששי יז ויקם יעקב וישא את־בניו ואת־נשיו על־הגמלים׃ יח וינהג את־כל־מקנהו ואת־כל־רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם לבוא אל־יצחק אביו ארצה כנען׃ יט ולבן הלך לגזז את־צאנו ותגנב רחל

ב׳ ובענין ס׳ כ״ל חס׳ במ״ב דנחמ׳ ב׳ ל׳ כ״כ בתור׳ י״ג מ״ל בתו׳ ג׳ מ״ל בק׳ ב׳ מ״ל בתו׳ ב׳ י׳ ד׳ בתורה ס׳ קמ׳ בזקף והוא חד מנ״ה פסו׳ דמיין מן ב׳ מלין קדמ׳ קמ׳ בתביר פת׳ ח׳. ג׳ ל׳ וחס׳. כל ליש׳ חס׳ במ״א מ״ל

והא תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין׃ יא ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא אנא׃ יב ואמר זקוף כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל די לבן עביד לך׃ יג אנא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די משחת תמן קמא דקימתא קדמי תמן קים כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך׃ יד ואתיבת רחל ולאה ואמרא ליה העוד כען לנא חולק ואחסנא בבית אבונא׃ טו הלא נוכראן אתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא׃ טז ארי כל עותרא די אפריש יי מאבונא דילנא הוא ודבננא וכען כל די אמר יי לך עביד׃ יז וקם יעקב ונטל ית בנוהי וית נשוהי על גמליא׃ יח ודבר ית כל גיתוהי וית כל קנינה די קנא גיתוהי וקנינה די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא דכנען׃ יט ולבן אזל למיגז ית עניה ונסיבת רחל ית

רשי

ק׳ פעמים: (י) והנה העתודים. אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב (ב״ר): וברודים. תרגומו ופציחין פייסי״ד בלעז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה ומשולשת מזו אל זו (ס״א מזן אל זן) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הה״א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו (במדבר לז) כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משיחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמה שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בי״ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העושר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלו׳ אלא מה שהציל הקב״ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנא׳ (בראשית לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו׳: (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנוב רחל את

אבן עזרא

וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: (יג) אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: (טו) כי מכרנו. כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור צאני וקח בנותי במשכרתך: (יח) רכש. מגזרת רטש: (יט) ולבן הלך לגזוז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי:
התרפים

בפר׳ ויקרא: מלאך האלהים ח׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ותאמרנה ל׳ כ״כ ותען רחל ולאה ותאמרנה. וכל נבי׳ וכתו׳ דכוו׳ בס״א ותעניגה הנשים המשחקות ותאמרן: נחשבנו ג׳ וסי׳ הלא נכריות נחשבנו. כצאן טבחה. מדוע נחשבנו כבהמה: אמר אלהים ו׳ מסר בפרשת בראשית: וינהג ה׳ וסי׳ וינהג את כל מקנהו. וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את מקניהם ויך בהם. וינהג את עמו וילך גיא מלח. וינהג יואב את חיל הצבא: דבש ה׳ פסו׳ דמי׳ מן ב׳ מלי׳ קדמ׳ קמ׳ תני׳ פתח וסי׳ את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי. רכשו אשר רכש מקנהו וקנינו אשר רכש. אלה פקודי המשכן משכן. והמכתב מכתב. והמנהג כמנהג יהוא: ולבן ג׳ באורית׳ וסי׳ ולבן הלך לגזוז את צאנו. ולבן תקע את אחיו. ולבן וחצרו׳:

ספורנו

יה׳ נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי מלבן מאומה: (יד) העוד לנו. איך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טז) כי כל העושר. כמו כי נחקת. לא נקוה לנחול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו: ועתה. מאחר שראית שקבל לשון הרע עליך ויש לחוש שיגזול: כל אשר אמר אלהים. בלבד עשה נהג ולך ואל תטול רשות:
ויגנוב

רמבן

כולם נקודים ושוב היו כולם ברודים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה׳ ישגב:

והנה העתודים העולים על הצאן. התישים והאילים יקראו עתודים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ וכתב רש״י אע״פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור לבני לבן לעדר שביד יעקב. ועל דרך הפשט היה זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד מלת והנה כי בכל החלום יאמר כן בטעם כאלו הדבר לפניו ובב״ר לא הזכירו המלאכים אלא במדרש אמרו עולים אין כתוב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו:

(יג) אנכי האל בית אל. יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פיוס להם שתלכנה עמו אבל מה שיספר לו חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים הי׳ בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחם הצאן באחת מהשנים הראשונות ומאמר אנכי האל בית אל היה אחר כך בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת ולא נתעכב עוד בחרן לרעות עוד צאן לבן ויעלו התישים על הצאן ותלדנה נקודים וטלואים רק תמהרת החלום שלח לרחל וללאה ויספר להם חלומו והלכו להם:

וטעם אנכי האל בית אל. פירש״י ה״א יתירה והוא כמו אנכי אל בית אל וכמהו אל הארץ כנען ובעלי הלשון תקנו אנכי האל בית אל וכן ועץ הדעת טוב ורע העבותות הזהב והמלאך ידבר בלשון שולחו. ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל וכן ויקרא למקום אל בית אל כמו שאמר ציון קדוש ישראל ויונתן בן עוזיאל אמר קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה והוא המלאך הגואל וכן ובכל ביתי נאמן הוא והמשכיל יבין. וטעם אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר כי אתה נדרת להיות עובד לשם המיוחד בארץ הנבחרת ולהיות לך האבן בית אלהים ולהוציא שם מעשרותיך ואם תאחר נדריך עוד יקצוף האלהים על קולך:

ותגנב

אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃
כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי
עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃
כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם
וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו
הַר הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח
אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ
שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר
הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־
לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר
לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־
יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ כה וַיַּשֵּׂג לָבָן
אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ
בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר
הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי
וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃
כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב
אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ
בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃

ל׳ דסמי׳ כו״ל חס׳ · ס״ד · ב׳ כאורי׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ כהורס · ל׳הס׳ ו׳קדמ׳ · ל׳ דסמי׳ · ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳

צַלְמָנַיָּא דִּי לַאֲבוּהָא׃ כ וְכַסִּי
יַעֲקֹב מִן לָבָן אֲרַמָּאָה עַל דְּלָא
חַוִּי לֵיהּ אֲרֵי אָזֵיל הוּא׃
כא וַאֲזַל הוּא וְכָל דִּי לֵיהּ
וְקָם וַעֲבַר יָת פְּרָת וְשַׁוִּי יָת
אַפּוֹהִי לְטוּרָא דְּגִלְעָד׃
כב וְאִתְחַוָּא לְלָבָן בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃
כג וּדְבַר יָת אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ
וּרְדַף בַּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שַׁבְעָא
יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא
דְּגִלְעָד׃ כד וַאֲתָא מֵימַר
מִן קֳדָם יְיָ לְוָת לָבָן אֲרַמָּאָה
בְּחֶלְמָא דְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ
אִסְתַּמַּר לָךְ דִּלְמָא תְּמַלֵּל
עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃
כה וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת יַעֲקֹב
וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת מַשְׁכְּנֵיהּ
בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יָת אֲחוֹהִי
בְּטוּרָא דְּגִלְעָד׃ כו וַאֲמַר
לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וְכַסִּיתָא
מִנִּי וְדַבַּרְתְּ יָת בְּנָתַי כִּשְׁבִיַּת
חַרְבָּא׃ כז לְמָא אִטַּמַּרְתְּ לְמֵיזַל
וְכַסִּיתָא מִנִּי וְלָא חַוִּיתָא
לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָן
וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתֻפִּין וּבְכִנָּרִין׃

התרפים . י״א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און ופי׳ הפסוק איננו כן והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד והפסוק שאמר אין אפוד ותרפים יש לו ב׳ פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם ואין זבח ומצבה לע״ג ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד ואפוד ירד בידו איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי והפי׳ הב׳ שלא יעבדו השם ולא ע״ג והנה התרפים קראם לבן אלהיו ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל ע״ג מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו . לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי׳ וכבר בא אלהים וכבר ראיתיך רבים כמוהו ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו: (כה) ולבן תקע את אחיו. עם אחיו: אהל יעקב. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן

את התרפים להפריש את אביה מע״ג נתכוונה (ב״ר): (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג׳ ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנא׳ וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז׳ ימים): (כד) מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים (יבמות קג): (כו) כשבויות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנוב אותי. גנבת את דעתי

ויגד ב״ר וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : ובשרים ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסי׳ למה נחבאת לברח. וכל ישראל משחקים . בר״ה . קדמ׳ חס׳ דד״ה מ״ל: עשו. ד׳ ג׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב ו׳ וסי׳ הסכלת עשו. למען עשה כיום הזה. עשה שמים שנאתי. עשה צדקה ומשפט. קדמת כתוב ו׳: מדבר ח׳ דגש וסי׳ יש לאל ידי לעשת . ובבא משה אל אהל . ויכל משה מדבר אתם . ועתה דעי וראי מה תעשי . ותבא בי רוח . ואשמע מדבר אלי . אהבת רע מטוב . נצור לשונך מרע :

תולדות אהרן למה נחבאת. מנחות סג ·

בעל הטורים

כי ברח שנים במסורה כי ברח יעקב כי ברח העם איתא במדרש שעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב . וגם לפרעה על בריחת ישראל . כי ברח בגימטריא עמלק :

ספורנו

(כ) ויגנוב יעקב את לב לבן . שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לשה״ר ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם: הארמי . וזה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה באופן שאם הי׳ מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה סופר כל צעדיו ולא היה אצל יעקב דרך להמלט : על בלי הגיד לו. כמו על עולת התמיד. הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שחפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי בורח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתגלותו ללבן אחר כן : (כא) ויברח . מלת הבריחה בכל מקום תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הוה או מפני רודף יקרא ניסה : (כד) פן תדבר עם יעקב . אפי׳ דבור אסור לך : מטוב עד רע . לא תפתנו שיסוב בתחך לו תקוה להיטיב עמו ולא תגזם

רמבן

(יט) ותגנוב רחל את התרפים. לא נתכוונה אלא להפריש אביה מע״א לשון רש״י . ואיפשר כי היו ללבן לע״ג כאשר אמר למה גנבת את אלהי אבל לא היו כל התרפים נעבדי׳ כי איך תמצא ע״ג בבית אדונינו דוד והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון רפה ידים כרפים אתם כרפים יקראו אותם כרפים. לרמוז בשמם כי דבורם כמו נבואה רפה תבא ברב ותכזב לעתים. רחוקות כמו שאמרו כי התרפים דברו און והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהים . לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים אשר יגידו להם התרפים וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים ושם כתוב שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכינו כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בחלום לא ידרשו את ה׳ כי אם בהם. וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד וזנו אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש כי סרו מאחרי ה׳ והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר נחשתי אנשי ארצו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי :

(כב) ביום השלישי . שהרי דרך ג׳ ימים היה ביניהם. דרך שבעת ימים . כל אותן ג׳ ימים הלך המגיד להגיד את לבן שהלך יעקב לדרכו נמצא ، רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד לשון רש״י מבראשית רבה ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך שלשה ימים שם בין צאנו ובין הצאן אשר ביד יעקב לא בין העיר ובין צאנו כאלו לבן רועה צאנו במזרח לעירו יעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הצאן והוגד ללבן ביום השלישי כי לא הרגישו ביום הראשון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו שבעה ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמר על דעת בראשית רבה כי מן השדה אשר שם הצאן נסע יעקב ולבן לקח את אחיו עמו מגוזזי צאנו ובפרקי ר׳ אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם :

(כג) וידבק אותו בהר הגלעד כי ביום השביעי בערב הגיע לבית אל תחת ההר וראה את יעקב חונה עליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא אליו החלום : וטעם אל לבן הארמי . להגיד כי אע״פ שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים בא אליו חלום הנבואה לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אף על פי שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים :

(כד) מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה הוא אצל הצדיקים לשון רש״י . ופשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישוב עמך מדרש

רשי

דעתי: (כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספת. חמדת והרבה יש במקרא (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב"ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות (ספרים אחרים השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין וכן עביטי גמלים בשט"ו בלעז

בעל הטורים

עשה ד' במסורה הסכלת עשה למען עשה כיום הזה. עשה שטים שנאתי עשה צדקה. הכא איירי ברמאותו של לבן וכן ביוסף שדוהו אחיו מרמאו' כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה שטים שנאתי אותן שעושין רמאות בלבו וכיוצא בו. עשה צדקה זה שעשה צדקה עם אחיו שהם חשבוהו לרעה והוא חשבה לטובה: מאהל ד' במס' ויצא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר. ואהיה מתהלך מאהל לאהל. יתצך לנצח ויסחך מאהל פירוש בשעה שהוקם המשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דווקא לאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכן שיעשו שעשאו בנחלה שבא משבט יהודה שיצא מלאה. ויבא באהל רחל זה שילה שבחלק יוסף ואז ואהיה מתהלך מאהל לאהל. משילה לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית העולמים ואז נאסרו הבמות והיינו יתצך לנצח ויסחך מאהל שלא הי' שום היתר. אדוני אבי הרא"ש ז"ל: לא שנים במסורה מלאים. לא אוכל לקום מפני' אם לא יגיד ונשא עונו לומר לא אוכל לקו' מפניך מפני התרפי' אבל מפני אחר אקום כי הכי דדרשי' התם אם לא יגיד פירוש לדיינים ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו:

תורה

כח וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ כט יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ ל וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי׃ לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃ לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃ לד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃ לה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃

ד' ג' כתי' ס' וה' ו' : ח' דגש : ל' . ל' וג' מ"ל ס' : ג' מ"ל : י"ח : ב' . י"ג : י"ח . ל' קמ' : ב' כספרה ב' ח' מ"ל וא' חס' : ל' וחס' . ל' : י"ב . ל' : ב' מ"ל בחו' : ב' בכפ' : ע"ג

תולדות אהרן השמר לך . יבמות קג מיר כג : כי דרך נשים . ע"ג כד (הלך הלכת יבמות ח) :

אונקלוס

כח וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכַּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ כט אִית חֵילָא בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימָר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃ ל וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתְּ אֲרֵי חֲמָדָא חֲמֵדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָא נְסֵבְתָּא יַת דַּחַלְתִּי׃ לא וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמַרִית דִּלְמָא תְנוּס יַת בְּנָתָךְ מִנִּי׃ לב עִם דִּי תַשְׁכַּח יַת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אַחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מַה דְעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבַתִּינוּן׃ לג וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְלֵאָה וְעַל בְּמַשְׁכְּנָא דְרָחֵל׃ לד וְרָחֵל נְסֵיבַת יַת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִנּוּן בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃ לה וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא יִתְקוֹף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֵיקַם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אוֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח

אבן עזרא

ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: (כח) הסכלת עשו. שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: (כט) יש לאל. כח כמו כגבור אין איל. (ל) נכסוף. שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם ומלת נכספת כמו התאוית וכן יכסוף לטרוף: (לב) לא יחיה. רק אהרגנו ויש אומרים שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי אמהות. שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות והטע' שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלום ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם בכר לקחתם רחל ושמת' בכר הגמל. וי"מ בכר כדמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ וכן בכרכרות ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום שהם כר הגמל: (לד) ותשב. עליהם ולא היתה באהל

הלך ד' חס' וסי' ועתה הלך הלכת כי נכסף. הלך אלך עמך. וישרנה הפרות. ויעש כן הלך ערום ויחף. וכל ירמיה דכוו' במ"ו מ"ל וסי' וקנית לך אזור פשתים. ואמרת אל חנניה. הלוך להרגיעו ישראל. לעבד מלך הכושי. הלוך אל בית הרכב'. הלוך ובכו ילכו ואת: בנותיך ג' מלאי' וסי' פן תגזל את בנו יך מעמי. ואכל קצירך. עד זה המדבר: מה ה' קמץ דסמיכי לח"ע וס' הכר מה לך עמדי וקח לך. כי מה עבדך הכלב. ואמרתם על מה על כי העיד. ומה חשחן אנחנא. ויאמר לה מה עבדת: ולא ידע י"א וסי' כו' במסר' רבת': ואהל ובאהל א"ב מן ב"ב וב' בריש תיבות' וסי' כו' במסר' רבת': האמהת ב' חד חס' וחד מ"ל וסי'

ויבא לבן . ועם האמהות אשר אמרת . בתרא מ"ל . וחד אמהות עבדיו : ותשב י"ב מסור פרשת וישב :

ספורנו

תגזם אותו להרע עמו: (כט) ואלהי אביכם. לא בזכותכ' אמר שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ושתגנוב את לבבי ללכת: (ל) ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך. יתחייב שהלכת באופן זה מרוב תאותך לשוב לבית אביך ויהי מה: למה גנבת את אלהי. כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי: (לא) פן תגזול את בנותיך. כי באמרך שלא נתת את בנותיך להרחיקם מעליך תגזול אותן מעמי לעכב גם הבנים והממון כענין אמרו אחר כך הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל זה אולי היית עושה בעזרת אנשי ארצך בהיותי שם לא תגיע זה אחרי שיצאתי מארצך: (לב) לא יחיה. כי חשב שגנב אותם אחד מהעבדים לעבדם ולחזור לסורו ובזה היה חייב מיתה: הכר לך מה עמדי. משלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב. שאם יודע היה לא היה מעיז פניו לכחש ולא היה

רמבן

או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יבא עמך כי אני צויתי לשוב אל ארצו: (לג) **באהל** יעקב ובאהל לאה. כתב רש"י באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב. ויבא באהל רחל כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא ממשמשנית. ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראו בפסוק אחד בשני שמות. ור"א אמר שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות כי אהל אחד לשתיהן ואחר כך שב שנית אל אהל לאה ואחרי כן אל אהל רחל וגם זה איננו נכון ועוד כתב והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא מצא כי לא היו שם וחזר ופירש כי בעת צאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים והוא הנכון אבל כי אהלים היו לכלם כי זה היה מנימוסי הצדיק כי לכל אחת מארבעה הנשים היה אהל מיוחד בעבור שלא תדע האחרת בבאו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם תאכלנה על שולחנו עם בניו ועם בני ביתו. וטעם אשת יעקב שהזכיר ברחל על דעתי כפשוטו בעבור שהיא מוזכרת בין הפלגשים בפרשה ההוא ולכן לא אמר כן בסדר וישלח יעקב. שימנה לאה ורחל ואחרי כן השפחות:

(לה) **אל** יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך. לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם הארח לא יקומו ולא יעמדו אולי אמרה כי ראשה ומבריה

אבן עזרא

באהל: (לו) כי דלקת. רדפת וכן ידלק עני: (לט) אנכי אחטנה. אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה: גנבתי יום. היו״ד נוסף כיו״ד מלאתי וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה: (מב) ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן מ״ם ריקם נוסף והוא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים וכן מ״ם אנוכ׳ גם

רשי

בלע״ז: (לו) דלקת. רדפת כמו (איכה ד) על ההרים דלקונו וכמו (שמואל א יז) מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי״ר בלע״ז: (לח) לא שכלו. לא הפילו עוברם כמו (הושע ט) רחם משכיל (איוב כא) תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. (ב״ק סה) מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל. אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא: (לט) טרפה. ע״י ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון (שופטים כ) קולע אל השערה ולא יחטיא (מלכים א׳ א׳) אני ובני שלמה חטאים חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא ממנינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל״א כ״ב) תרגומו לא שגא: גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי. גנבתי כמו רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א) מלאתי משפט (ישעיה א) אוהבתי לדוש (הושע י): (מ) אכלני חרב. לשון אש אוכלה: קרח. כמו משליך קרחו (תהלים קמ״ז) תרגומו גלידא: ושנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב״ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע״פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (בראשית כ״ח) בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון

תורה

לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן
ג׳ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי
ה׳ פסו׳ מה מה. ב׳ פתחין סמוך לא׳ מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃
לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־
מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים
ל׳ ומ״ל כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין
ג׳ ומ״ל שְׁנֵינוּ׃ לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה
כל״מ״לנ אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא
ל׳. ל׳ שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃
ל׳ ר״פ לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ
ל׳ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה
ל׳. ל׳ גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃
י״ו חס׳ מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח
ד׳ בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃
מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ
עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ
ל׳. ל׳ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת
מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי
ב׳ למיודעי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי
עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי
ל׳ וחד ויוכח וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח

אונקלוס

יַת צַלְמָנַיָּא׃ לו וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב
וּנְצָא עִם לָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב
וַאֲמַר לְלָבָן מַה חוֹבִי מַה
סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בַתְרָי׃
לז אֲרֵי מַשַּׁשְׁתָּא יַת כָּל מָנַי
מָה אַשְׁכַּחְתָּ מִכָּל מָנֵי בֵיתָךְ
שַׁוִּי הָכָא קֳדָם אַחַי וְאַחָךְ
וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוָנָא׃ לח דְּנַן
עַסְרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רַחֲלָךְ
וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ
לָא אֲכָלִית׃ לט תְּבִירָא לָא
אַיְתֵיתִי לְוָתָךְ כַּד הֲוָה שַׁגְיָא
מִמִּנְיָנָא מִן יְדִי אַתְּ בָּעֵי לַהּ
נַטְרִית בִּימָמָא וְנַטְרִית
בְּלֵילְיָא׃ מ הֲוֵיתִי בִימָמָא
אֲכָלַנִי שַׁרְבָא וּגְלִידָא הֲוָה
נָחִית עֲלַי בְּלֵילְיָא וְנַדַּת
שִׁנְתִּי מֵעֵינָי׃ מא דְּנַן לִי
עַסְרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחְתָּךְ
אַרְבַּע עַסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין
בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ
וְאַשְׁנֵיתָא יַת אַגְרִי עֲשַׂר
זִמְנִין׃ מב אִלּוּלָא פוֹן אֱלָהָא
דְאַבָּא אֱלָהָא דְאַבְרָהָם
דְּדָחֵיל לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה
בְּסַעְדִּי אֲרֵי כְעַן רֵיקָן
שַׁלַּחְתָּנִי יַת עַמְלִי וְיַת לֵאוּת
יְדַי גְּלֵי קֳדָם יְיָ וְאוֹכַח

מסורה

מה. ה׳ פסו׳ דאית בהון מה מה וסי׳ במסרת רבתא: מה ב׳ פתחי׳ סמוכי׳ לא׳ וסי׳ מה פשעי מה חטאתי. מה חפצו בביתו אחריו: חרב י״ז חסרי׳ בליש׳ וסי׳ כו׳ במסרה רבתא: מעיני ד׳ וסי׳ ותדד שנתי מעיני. כי נשכחו הצרות. נוחם יסתר מעיני. ויסתר עמל מעיני: לולי ז׳ ר״פ וסי׳ לולי אלהי אבי. לולי כעס אויב אגור. לולי ה׳ צבאות הותיר לנו. לולי האמנתי לראות בטוב ה׳. לולי ה׳ עזרתה. לולי תורתך. לולי ה׳ עזרתה לי: ופחד ב׳ וסי׳ יצחק היה לי. ופחד למידעי:

תולדות אהרן זה עשרים. שם ט: ואילי צאנך. בבא קמא שם. הייתי ביום. מציעא צג:

ספורנו

היה אומר לא יחיה: (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא גנבו תרפים כלל אלא שהיתה המצאת לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו: מה פשעי מה חטאתי. מה מצאת בי עול לשעבר שחשדתני עתה לגזלן: (לח) רחליך ועזיך לא שכלו. הנה הסך זה מצאת כי שלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו: ואילי צאנך לא אכלתי. אפי׳ כמנהג שאר הרועים: (לט) לא הבאתי אליך אנכי אחטנה. טרפה שנטרפה בחטא שלי ושגגתי אבל הבאתי בלבד טרפה שנטרפה באונס. אף עפ״כ מידי תבקשנה שלא כדין: (מא) ותחלף את משכרתי. וזה הסך מה שאמרת כי אמנם

רמבן

ואבריה כבדים עליה והיא חולה בבא הארח כי כן דרכן וכל שכן במעוטות הלידה כרחל שדמיה מועטין והארח יכבד עליהם מאד. והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק גם מבטן מוליד נגעי ועושה רושם רע כאשר בארץ הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלמה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר ר׳ יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכך אמרה רחל ראויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החריש ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהן כלל מפני שדבורה טמא:

(לו) **ויחר** ליעקב וירב בלבן. מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי. ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או עבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני אמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכורתי עשרת מונים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין:

(מב) **ופחד** יצחק היה לי. לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב״ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו אני ה׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת נתיירא יעקב לומר לשון רש״י וכן דעת אונקלוס כי פחד יצחק אלהיו דדחיל ליה יצחק. ור״א אמר יראת יצחק את השם הועילתני כי זכות האב תועיל לבן. ויסבע יעקב בפחד אביו יצחק כמי שיצחק מתפחד ממנו והנה אין פירושו שוה עוד כתב ויש אומרים כי זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק. ועל דרך האמת יבא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה׳ ואל טובו באחרית הימים יאמר כן כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויבואו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים:

ויוכח אמש. לשון תוכחה ולא לשון הוכחה לשון רש״י ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניכם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש:

רשי

לשון תוכחה: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר): (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד: גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד (שופטים י"א) ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני וביניך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנותי בנותי. שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש: אם תענה את בנותי. למנוע מהם עונת תשמיש (יומא ע"ז):

ירותי

אבן עזרא

גם הנה: (מג) ולבנותי מה אעשה. הוסיף באחר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם: (מה) מצבה. שהציב אותה: (מו) גל. שיגולו שם אבנים עד שהתחברו גם קראה מצפה: (מט) וטעם יצף ה'. כמו ה' יראה וכן צופה נתתיך: כי נסתר. אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו. וטעם אשר אמר שב אל לבן. ויעקב קראה מצפה בעבור שאמר לו יצף ה': (נ) אם תענה את בנותי. אמר הגאון פירו' ואם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק והטעם שלא יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאינם חפצות בו. ותרגום

גלעד

מקרא

אֶמֶשׁ׃ שביעי מג וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר
אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים
בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה
רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־
אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן
אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה
בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד
בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן
וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ
אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם
עַל־הַגָּל׃ מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן
יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ
גַּלְעֵד׃ מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל
הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־
כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃
מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף
יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ
מֵרֵעֵהוּ׃ נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־
בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־
בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה
אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃
נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה
הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר

תרגום

ברמשא: מג ואתיב לבן
ואמר ליעקב בנתא בנתי
ובניא בני ועאנא עאני וכל
דאת חזי דילי הוא ולבנתי
מה אעביד לאילין יומא
דין או לבניהן דילידא:
מד וכען איתא נגזר קים
אנא ואת ויהי לסהיד בינא
ובינך: מה ונסיב יעקב
אבנא וזקפה קמא: מו ואמר
יעקב לאחוהי לקוטו אבנין
ונסיבו אבנין ועבדו דגורא
ואכלו תמן על דגורא:
מז וקרא ליה לבן יגר שהדותא
ויעקב קרא ליה גלעד:
מח ואמר לבן דגורא הדין
סהיד בינא ובינך יומא דין
על כן קרא שמיה גלעד:
מט וסכותא די אמר יסך
מימרא דיי בינא ובינך ארי
נתכסי גבר מחבריה:
נ אם תעני ית בנתי ואם
תיסב נשין על בנתי לית
אנש עמנא חזי מימרא דיי
סהיד בינא ובינך: נא ואמר
לבן ליעקב הא דגורא הדא
והא קמתא די אקימית בינא

ג' / ג' / ס'. ל' / ג' ג' ב' קמץ וא' פת' / ל' ומ"ל / ל' / ל'. ל' / ב' ובענין / ל' / ל' / ב' קמץ אבל יש הלוק בו. / ו' ס' פסו' הנה והנה.

ספורנו

אמנם אתה הוא שהחלפת משכרתי: (מג) והצאן צאני. ואם החלפתי משכרתך או שלחתיך ריקם לא הייתי גוזל דבר משלך שהכל שלי ובמרמה באת לידך לא בדין: ולבנותי. ושל בנותי הוא למדונייא. מה אעשה לאלה. אף על פי שאוכל ליטול הכל מה אעשה לאלה לפרנסן אחר כך: (מד) ועתה מאחר שאיני חפץ להזיקך לכה ונכרתה ברית שגם אתה לא תזיקני: (מה) וירימה מצבה. להורות שיהיה הדבר יציב וקיים: (מז) ויעקב קרא לו גלעד. שלא שנה את לשונו: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. נכנע לקראו בלשונו של יעקב ואמר שיהיה עד על מה שיאמר עתה: (מט) והמצפה. וכן יעיד שם המצפה שהוא מקום סמוך לנו יהיה לעד מזכיר מה שנאמר: אשר אמר. וזה שאמר שהמצפה גם כן תעיד על דבריו הוא מפני שאמר אז לבן ליעקב יצף ה' ביני וביניך והיה לדיין ושפט: (נ) ראה אלהים עד. ראה שאתם

מעמד

מסורה

א"ב מן חד חד חד א' וחד לא' דילוג ולית דכו' וסי' כו' במסר' רבת': והבנים ג' וסי' הבנות בנתי והבנים. והאבות והבנים יחדו. והבנים קשה פנים: לאלה ה' וסי' ויען לבן ויאמר ליעקב. לאלה תחלק הארץ. ויאמ' ראיתי את ישראל נפוצים. וחברו. אל תטיפו יטפון: ואתה ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה. והדבר אשר דברנו אני ואתה. אני ואתה רכבים צמדים. בתרא' פתח: תענה ב' קמצין וסי' אם תענה את בנתי ואם. אם ענה תענה אתו: ט"ו מלין מיחדין קמצין בליש' וסי' במסר' רבתא: ה' פסו' הנה והנה וסי' הנה הגל הזה והנה המצבה. ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה. ועתה הנה המלך אשר בחרתם. הנה אדוניהו ירא את המלך. הנה אלה

תולדות אהרן בנות בנותי. יבמות סב: יגר שהדותא. שבת קטו מגלה ט (סוטה לא סנהדרין כו): אם תענה את. יומא פד כתובות מז:

רמבן

(מג) ולבנותי מה אעשה לאלה היום. אמרו שהוא כמו ולבנותי מה אעשה להן היום והוא תוספת ביאור וכן אשר נשבעו שנינו אנחנו בינינו וביניתינו אנחנו. ויותר נכון נראה שהוא דרך חמלה. ולבנותי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתנצל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להם טובה או לבניהם ועתה אטיב להן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים:

(מד) והיה לעד הקב"ה. לשון רש"י ואיננו כמשמעו אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו כך לאות ולמופת או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה:

(מו) ויאמר יעקב לאחיו. לאחי לבן הנזכר אשר באו עמו כי לא רצה לומר כן לחמיו שהיה נוהג בו כבוד וכן ויקרא לאחיו לאכול לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבוד וכאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה לאחיו מה מעשיכם. ורש"י פי' לאחיו של יעקב כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו הם. ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הן קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועשה כן בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא יריבו עמו בכח או יחמדו ויגזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחים לשניהם. ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם. ובב"ר אמרו ויאמר יעקב לאחיו אלו בניו שהיה קורא אותן בלשון כבוד אחיו אבל בויקרא לאחיו לאכול לחם לא פי' והנכון מה שכתבתי תחלה:

ויאכלו שם על הגל. אכלו שם מעט לזכרון או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברי' זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה. ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהיה עד כבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא משתה בלבד:

(מח) ויאמר לבן. הגל הזה עד אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש:

וטעם והמצפה. כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ואם כן הוא שם מקום גבוה בראש ההר. ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יצף ה' ואפשר

[illegible]

ירתי ביני ובינך: נב עד הגל
הזה ועדה המצבה אם־אני
לא־אעבר אליך את־הגל הזה
ואם־אתה לא־תעבר אלי
את־הגל הזה ואת־המצבה
הזאת לרעה: נג אלהי אברהם
ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי
אביהם וישבע יעקב בפחד
אביו יצחק: נד ויזבח יעקב זבח
בהר ויקרא לאחיו לאכל־לחם
ויאכלו לחם וילינו בהר: מפטיר
לב א וישכם לבן בבקר וינשק
לבניו ולבנותיו ויברך אתהם
וילך וישב לבן למקמו:
ב ויעקב הלך לדרכו ויפגעו־
בו מלאכי אלהים: ג ויאמר
יעקב כאשר ראם מחנה
אלהים זה ויקרא שם־המקום
ההוא מחנים: פ פ פ

קמ"ח, חלק"י, מתנים, סימן

ובינך: נב סהיד דגורא הדין וסהדא קמתא אם אנא לא אעיבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעיבר לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו: נג אלהיה דאברהם ואלהיה דנחור ידינון בינגא אלהא דאבוהון וקים יעקב בדדחיל ליה אבוהי יצחק: נד ונכס יעקב נכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא ואכלו לחמא ובתו בטורא: א ואקדים לבן בצפרא ונשק לבנוהי ולבנתיה ובריך יתהון ואזל ותב לבן לאתריה: ב ויעקב אזל לאורחיה וערעו ביה מלאכיא דיי: ג ואמר יעקב כד חזינון משריתא מן קדם יי דא וקרא שמא דאתרא ההוא מחנים:

רש"י

(נה) ירתי. כמו ירה"ביס כזה שהוא יורה חצים: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא (ב"ר): (נג) אלהי אברהם. קדש: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול (בגמרא שבועות ובבראשית רבה): (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה) נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה יא): (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל א"י שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא):

אבן עזרא

גלעד יגר שהדותא: אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים וירוס אל מקום אחד: (נב) לא אעבור. ברית זה הגל כמו עברו חק. וטעם לרעה לעשות רע ויש אומר לא תעבר אלי אתה להרע לי גם אני כן. כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ג וכן העיד יהושע: (נג) וישבע יעקב. בפחד אביו. כמי שהי' אביו מפחד ממנו ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק: (נה) לבניו. הם בני בנותיו: (א) ויפגעו בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו: על כן קרא שם המקום מחנים. על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים:

לי' וחד ויריתי לנהם גורל. כ"ל חס' כמ"ג ג' ר"פ מן ג' מלין דמיין קדמ' ותליתא קרחיו ומצעי' נסיב ו'. ג' מ"ל. ס' ג' חס' ב' ג' לדקיהו. ג' ה' חס' את

מרחוק יבאו והנה: אם אני. י' פסו' באורייתא וירמיה אם ואם במצ' פסו' וסי' כו' במס' רבתא: ג' ראשי פסו' מן ג' ג' מלי' דמי' קדמ' ותלי' קרח' ומציע' נסי' וא"ו וסי' אלהי אברהם ואלהי נחור. כי יצומו אינני שמע. עלי עשור ועלי. אנ"ך. וחילופי' ה' פסו' מן ג' מילין קדמ' ותלית' נסי' וא"ו ומצ' קרחי וסי' ואלה יצאו מן העיר. ואם רע בעיניכם לעבוד את ה'. כי אם את ה'. וגם תבן גם מספא. והיו בני ישראל. פתח הצלע למנח דיחזקאל. ראיתי והנה מנורת זהב כלה. יש אחד ואין שני. אדין סרכיא: בנותיו ולבנותיו ג' מ"ל וסי' וינשק לבניו ולבנותיו. ואלה בני לאה אשר ילדה ליעקב. הוא ובנותיו דעזרא: אתהם ח' וסי' וישכם לבן בבקר. והזהרת אתהם. וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני. כבקרת רועה עדרו. ויתנו בגורל ממטה בני יהודה בר"ה: כאשר ראם ב' וסי' ויאמר יעקב. כאשר ראם צדקיהו: ראם א"ב מן ב' ב' מן ג' אתין וסי' כו' במסר' רבת': ויקרא שם המקום ה' חס' את וסי' שם המקום ההוא מחנים. שם המקום היא מסה ומריבה. שם המקום חרמה. שם המקום ההוא תבערת: שם המקום ההוא גלגל: מלאכי אלהים ב' וסי' והנה מלאכי אלהים. ויפגעו בו מלאכי אלהים:

תולדות אהרן ויפגעו בו. חולין יח: ויאמר יעקב. ברכות סב:

בעל הטורים

מחניה נוטריקון מהון חיילים של יעקב מלאכים:

ספורנו

שבגוד כי תמעול בו והוא יפרע ממך כענין ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו כאמרם ז"ל שהוא מכחש בשליש שביניהם: (נג) אלהי אביהם. אמר לבן אין לה לומר מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברהם כי אמנם אלהי נחור היה אלהיו של תרח שהיה אביהם של אברם ושל נחור. וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. שיצחק אינו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד: (נד) ויקרא לאחיו. של לבן אבל לא הוצרך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב: לב (א) ויברך אתהם. כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך ואמרם ספר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק ראוי שתחול יותר בסגולת נלם אלהים. המברך כאמרו בעבור תברכך נפשי: (ג) מחנה אלהים זה. המחנה שלי שפגעו בו מלאכי אלהים אין ספק שהוא מחנה אלהים כענין ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים. מחנים. שתי מחנות אלהים של מלאכים ושלו כמשפט ממין הרבים הבא אחר שמות מלעיל המורה על מספר שנים כמו פעמים שבועים שנתים ועלתים:

רמב"ן

שהוא מצפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. לשון רש"י מלאכי ארץ ישראל יצאו לקראתו: מחנים שתי מחנות של חוצה לארץ באו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל יצאו לקראתו ואני תמה בזה שהרי עדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבור את מעבר יבוק שהוא יבוק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לארץ ישראל ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו בייחודו:

כלי יקר

פרשת ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. פי' רש"י לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה אלא מגיד שיציאת הצדיק מן המקום עושה רושם: ויש להתבונן וכי אברהם ויצחק לא הלכו ממקום למקום ולמה לא נכתב אצלם לשון יציאה: ויש פנים לכאן ולכאן כי לפום ריהטא דלרבותא נקט כאן ויצא כי אברהם ויצחק לא הניחו במקום שהלכו משם צדיק כמותם שיציאה שיציאתם עושה רושם אבל כאן הרי יצחק ורבקה נשארו שם סד"א שאין יציאתו עשה רושם קמ"ל: ודוגמא לזה מסיק ברכתי שמביא שם ראיה מן ותצא מן המקום הנאמר ברות ומקשה שם יציאה דתמן לא היתה כי אם אותה צדקת בלבד אלא הכא דהוות יצחק ורבקה ר' עזריה אומר אינו דומה זכותו של צדיק אחד לשני צדיקים עכ"ל: ויש לפרש לאידך גיסא לומר שדוקא יציאתו של יעקב עשה רושם אבל לא יציאת אברהם ויצחק לפי שהמה הלכו עם כל בני ביתם ולא נשאר במקום שום צדיק ע"כ לא עשו רושם ביציאתם כי הרשעים שנשארו שמה אינן מקפידין על יציאת הצדיקים ואדרבה הם שמחים בצאתם מהם לפי שאינן הולכין בדרכיהם והם לשיכים בעיניהם ולצנינים בצידיהם והם מריבים עמהם עבור מעשיהם אבל ההולך ממקום שצדיקים מצויים שם אז יציאתו עושה רושם כי הצדיקים שנשארו קשה עליהם פרידתם כי דעתם נוחה ממנו ואינו דומה זכות של מועטין לזכות של מרובים וכאן היו יצחק ורבקה לכך היה רושם יציאתו ניכר. ולפי זה צריכין אנו לומר שגם בשדה מואב היו חסידי אומות העולם. ד"א לכך הזכיר כאן לשון יציאה ובמקום אחר וירד אברם מצרימה לפי שארץ ישראל מקום גבוה שכינתו יתברך והאלך משם ירידה

ירידה היא לו ויציאה מן קו השווי כי כל יציאה היא מן המקום שהוא ראוי להיות בו כמו אני יוצא בתוך מצרים נמצא שיציאה זו עשתה רושם גם בו בעצמו. ובילקוט מסיק יש שזוגו הולך אליו ויש שהולך אצל זוגו יעקב הלך אצל זוגו שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע ואיך למד מפסוק זה שהלך אצל זוגו בברחו מפני עשו אין זה כי אם קושיא ויצא יעקב וילך מבעי לי' הכריחו לומר שיעקב היה שסלק מחשבתו מכל וכל ממקום מגורת אביו ואמו על כן נקרא יוצא לומר לך שיצא מכל וכל לאפוקי ההולך מאיזו מקום ודעתו לחזור אז לעולם מחשבתו משוטטת במקום אשר הלך משם וזה נקרא הולך ולא יוצא כי לא יצא מכל וכל שהרי עדיין מחשבתו שמה ועל כן קשה לבעל מדרש זה מי התיר ליעקב לעזוב אביו ואמו מכל וכל על זה אמר כמתרץ לפי שהלך אצל זוגו והכתוב אומר ע"כ יעזב איש את אביו ואמו ודבק באשתו. ד"א לפי שמצינו שיעקב נענש על אותן כ"ב שנה שלא קיים בהם מצות כיבוד אב ואם ויש להקשות שלא הלך ברשות אביו ואמו ובמצותיהם ולמה נענש על כל אותן הימים כי אף את"ל שעבר על מה שאמרה אמו וישבת עמו ימים אחדים מ"מ למה נענש על כל הימים אלא וודאי לפי שאביו אמר לו קום לך פדנה ארם התיר לו לילך אבל לא לצאת מכל וכל כי כל ההולך ודעתו לחזור או שעדיין מחשבתו משוטטת שמה נקרא הולך ולא יוצא והוא לא כן עשה אלא ויצא יעקב מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו על כן נענש בכיוצא בו שבן אחד מבניו והוא יוסף לא כבדו כ"ב שנה ולא זכר בו יוסף ושכחהו כמ"ש כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי וידע יוסף כי מאת ה' היתה זאת על כן אמר נשני אלהים אבל הוא בצדקתו הי' לו חשק ורצו להיות לו בית אביו תמיד לזכרון נגד עיניו ולא יכול כי נשני אלהים:

ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. רז"ל אמרו שזהו הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק קרא למקום ההוא סתם מקום לפי שכל מקום יש לו שם לווי על שם בעליו או על שם מהות המקום כי בזה יובדל משאר מקומות וזה המקום נעלם מהותו ושמו כמבואר למעלה פרש' וירא בפסוק ה' יראה על כן קראו סתם מקום כי אין בו עדיין השם אשר בו יובדל משאר מקומות. ד"א לכך קראו סתם לפי שהוא מקומו של עולם הן מצד שמשם אבן שתיה וממנו הושתת העולם הן מצד שעדיין כל העולם מיוסד עליו כי ממנו יוצא השפע לכל העולם. ויעקב הרגיש כי זה יהי' מקום המקדש לפי שראה ששקעה עליו השמש שלא בעונתה לפי שמקום קדוש זה מכסה גלגל חמה ואינו צריך אל השמש ואדרבה השמש צריכ' אליו כמ"ש רז"ל א"ר אבין אתה מוצא מי שמבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ כדי שיהיו שואבין האור' מבחוץ אבל חלונות של ב"ה היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למה שיהא האור יוצא מן המקדש ומאיר לעולם שנאמר והארץ האיר' מכבודו וכתיב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו עיין נוסח זה בילקוט פרשת תצוה ומכאן ראייה שאין השמש מאירה אל המקדש על כן כהה אור השמש מיד בבואו אל מקום הקדוש והי' לעת ערב יהי' אור כי האיר ה' אור העליון ממקום קדוש זה עד שנראה ה' אליו במחזה בלילה ההוא. ויש עוד רמז נכון במה שאמרו במדרש ילקוט ששקעה השמש שתי שעות קודם זמנה ולמה דווקא שתי שעות אלא שרמז כאן על העתיד שככה תשקע שמשן של ישראל שתי שנים קודם זמנו כמו שפירש"י פר' ואתחנן שמיהר ה' את הגלות שתי שנים קודם הזמן שנאמר וישקוד ה' על הרעה ואם כן בית הקדוש שיבנה במקום זה סופו ליחרב ב' שנים קודם זמן שקיע' על כן בא הרמז על יעקב בשקיע' זו שיהיה סימן מסור בידו שלעתיד יחרב המקדש ב' שנים קודם הזמן ע"כ ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו ואמרו במדרש שחסידים ואנשי מעשה נוהגים בליל ט' באב לשום אבן תחת הראש ואמרו שיש להם סמך מן פסוק זה ויקח מאבני המקום כו' כי יעקב ראה החורבן ומי הגיד לבעל מדרש זה שראה יעקב החורבן אלא וודאי שלמד זה מן שקיעת השמש שתי שעות קודם כאמור:

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וגומר. אחר שנודע לו כי מקום זה יהיה בית אלהים המכסה גלגל חמה על כן לקח מן אבני המקום וישם אותם שומר לראשו להראות חבת הקודש שעליהן כמ"ש כי רצו עבדיך את אבניה. ולקח י"ב אבנים כנגד י"ב שבטים כדאיתא במדרש והיו האבנים מריבות כל אחד אומר עלי יניח צדיק ראשו עד שנעשו לאבן אחת רמז לעתיד על דרך שכתב הרב המורה שלכך העלים הקב"ה מקום זה שיהיה מקום מקדש והיכל מלך כדי שלא יהיה מריבה בין השבטים כי כל שבט ירצה במקום המקודש ההוא. ומפני השלום נאמר אשר יבחר ה' מכל שבטיכם וכתיב כ"א במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך הא כיצד אלא בשעה שקנה דוד את הגורן מן ארונה היבוסי גבה את הכסף מכל השבטים וכן פירש"י פרשת ראה. וא"כ מריבה זו שהיתה בין האבנים ונעשו לסוף אבן אחד זה היה אות ומופת על העתיד שככה תהיה מריבה בין אבני נזר י"ב שבטי יה כי כל שבט יאמר עלי יניח צדיקו של עולם ראשו זה ב"ה שנאמר מרום מראשון מקום מקדשנו ולסוף נעשו לאבן אחת ע"י שגבה דוד הזהב מן כולם. ועל אבן זה נאמר בבנין בית שני והוציא את האבן הראשה רצה לומר אותו שהי' מראשותיו של יעקב הוציאו ליסד בו את היכל ה' ועשה יעקב ממנו מטה לשכב עליו להיות סימן שזה יהיה מטתו שלשלמה מלך שהשלום שלו כמו שפירש"י בשיר השירים על פסוק הנה מטתו שלשלמה. וישכב במקום ההוא משמע אבל קודם לכן לא שכב במטה כי לא רצה לעלות על ערש יצועיו עד אשר מצא מקום מטתו שלשלמה וכן נדר דוד שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הזכיר את יעקב תמיד כי גם הוא נדר נדר כזה כמו כן מאמרו וישכב במקום ההוא אבל לא קודם לכן:

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגומר. כתב הרב המורה שהרא' הקב"ה ליעקב סדר השתלשלות המדריגות של ג' עולמות כי באמרו מוצב ארצה זהו העולם התחתון. וראשו מגיע השמימה זה העולם האמצעי. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו זה עולם המלאכים והנה ה' נצב עליו להורות כי השי"ת גבוה מעל כל גבוה ומושל על כולם. והקש' על דבריו מהרי"א כי מרא' זו ליעקב איננה כפי הזמן ולא כפי המקום. ואומר אני ליישב דברי המור' שאין מראה זו חוץ לזמנ' ולא חוץ למקומה כי ידוע מה שכתבו הקדמונים וכן תמצא בעקידה וברבינו בחיי וכן כתב מהרי"א בעצמו שאפילו חכמי האומות הסכימו על זה כי ג' חלקי המשכן הם כנגד ג' עולמות כאשר תמצא הכל באר היטב בספרי הגאונים שהזכרנו ולפי ציור זה וודאי כאן מקומו כי יעקב הי' במקום הר המוריה אשר הוכן מקדש לבנות עליו בהמ"ק על כן הראה לו ה' במראה זו תבנית של"ש עולמות וציורם לרמז שלעתיד יבנה כאן הבית המקדש על תבנית ציור ג' עולמות אלו. ד"א לכך הרא' לו הקב"ה תבנית כל העולמות להורות שמקורם ממקום זה שנקרא אבן שתיה כי משם הושתת העולם. ד"א לפי שמשם יוצא השפע לכל העולמות כי התחתונים מוסיפין כח בגבור' של מעלה כביכול וע"כ מלאכי אלהים עולים תחל' כי משם ישאבון מן השפע ממעייני הישועה ואח"כ יורדים להשפיע מלמעלה למטה וסוד זה רמז בדברי רש"י בשיר השירים בפסוק מה יפו פעמיך שישראל מקלסין להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה כדרך שהתחיל כאן בסולם מוצב ארצה מלמטה למעלה וכבוד אלהים הסתר דבר. ותמה אני על מהרי"א אברבנאל שכתב שאין מראה זו מקומה כאן וכל שכן לדברי המדרש האומר והנה סולם זה כבש. מוצב ארצה זה מזבח כו'. אתה הראית לדעת כולם כי ענין הסלם מורה על המקדש אשר היה בו יעקב בלילה זו. ועי"ד כי בבהמ"ק שם ישבו על כסאות הסנהדרין אשר משם תצא תורה והחכמה הקנויה לאדם ע"י מדריגות חלוקות כי מתחילה צריך החוקר אחר המושכלות להכיר במהות נמצא מטה וזהו סלם מוצב ארצה ומשם יעלה למדריגה גדולה מזו והוא להכיר במהות הנמצאים שבעולם התיכון במהלך הגלגלים ותנועתם וז"ש וראשו מגיע השמימה. ומשם יעלה להבין במהות השכלים הנבדלים שבעולם העליון וז"ש והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והזכיר עולים ויורדים כי הם ד' מחנות שכינה כדמסיק ברקנט"י פרש' בלק אוריאל שר אויר מיכאל שר מים רפאל שר עפר גבריאל שר אש וידוע שטבע המים והעפר לירד וטבע האויר האש לעלות על כן הזכיר עולים שנים ויורדים שנים. ומשם יעלה להשיג במציאת האל יתברך ז"ש והנה ה' נצב עליו ולכל דעות אלו מראה זו הוא לפי המקום. אמנם כפי הזמן הוא לפי שיעקב ברח מעשו ומורא יעלה על ראשו שלא יפגעהו בחרב ע"כ מן השמים יעכבוהו להתפלל במקום שהתפללו אבותיו כי המקדש בית תפלה יקרא וכבר הותנה שכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות בו. ועוד שב"ה השכו אל עשו כי עשו אומנותו לוטש חרב נחושת וברזל לעשות ממנו החרב ובמקדש כתיב וכל כלי ברזל לא נשמע וכתיב לא תניף עליהם וגו' ע"כ הראו ליעקב מקום המקדש לו' שבזכותו ינצל מכלי ברזל כמ"ש והנה אנכי ושמרתיך בכל אשר תלך. ולדעת רז"ל הי' הסלם מוצב בבאר שבע וסוף הסלם בבית אל ואמצע שיפועו כנגד בה"מ היינו להורות שהמקדש הוא האמצעי המחבר שני הקצוות העליונים אשר ראשם בשמימ' והתחתונים מוצבים ארצה כי שם מדור לשכינה עם התחתונים כמ"ש ושכנתי בתוכם היינו בתוך המקום העומד באמצע כדי לחבר הקצוות והיו לאחדים בארץ. וי"א שענין הסולם הוא להורות כי ה' נצב עליו על יעקב ועשה לו השי"ת מדור בתחתונים עם כל מלאכיו עושי רצונו ע"כ נאמר תחלה עולים ואח"כ יורדים לפי שדירתם למטה בתחתונים. ובסלם נאמר מוצב ארצה ולא נאמר מוצב בארץ אלא וודאי שרגלי הסלם בשמים ומגיע עד לארץ לכך נאמר ארצה כמו לארץ ומ"ש וראשו מגיע כל קצה נקרא ראש והורה שע"י יעקב העולם הפוך וכל מבקש ה' ירד למטה כי שם ה' נצב עליו:

אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. מצינו אצל מרע"ה שסמוך למותו קראו איש האלהים ואחר מותו ממש הזכיר בו השם המיוחד שנאמר וימת משה עבד ה' כך אברהם שכבר מת נתיחד עליו בשם המיוחד ואמר ה' אלהי אברהם אבל יצחק שלא היה כי אם חשוב כמת ע"י שהי' סומא וכלוא בבית ומ"מ לא היה מת ממש ע"כ הזכיר בו שם אלהים לבד כי שם זה משותף לה' ולבריות כמ"ש ראה נתתיך אלהים לפרעה. ומה שהזכיר אביך באברהם ולא ביצחק או כדי להוציא מלב האומרים מאבימלך נתעברה שרה או להורות שבני בנים הרי הן כבנים ומ"ש הארץ אשר אתה שוכב עליה קפל כל הארץ תחתיו עיין פירוש דבר זה פרשת בראשית בפסוק לעבוד את האדמה אשר לוקח משם לפי ששם אבן שתיה ושם מרכז העולם והשוכב במקום ההוא דומה כאילו שוכב על כל הארץ כי משם מתפשטי' כל האקלימים לכך נאמר ופרצת ימה ר"ל ממקום זה תפרוץ לכל ד' רוחות כי ע"י קניית מקום זה תקנה כל ד' רוחות העולם כי משם מקורם:

והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. ויפרוצו מבעי לי' למימר רמז למה שאמרז"ל במדרש כשהרעה באה אין מרגיש בה כ"א יעקב שנאמר ויבער אש ביעקב וכשהטובה באה אין מרגיש בה כי אם יעקב שנאמר בשוב ה' את שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל לכך נאמר ופרצת כי מצד שיעקב לבד מרגיש בטובתם לכך דומה כאילו הוא הפורץ. וענין עפר הארץ נראה שעל גלות מצרים באה נבואה זו כי בזמן ההוא אמרז"ל שהיו המצריים חורשים על גבם שנאמר על גבי חרשו חורשים והיו באים לביתם עדרים עדרים כו' נמצא שסבת רבוים הי' בעבור שהיו כעפר הארץ שחורשים על גבם כך חרשו על גבם ובסבה זו ידגו לרוב בקרב הארץ ממש והיו כל כך רבים עד שהי' בהם כדי חלוקה לארבע דגלים לכל רוח לכך נאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' וכמ"ש מי מנה עפר יעקב ומספר רבע ישראל ותרגומו מארבע משרייתא לומר לך שזכו לארבע דגלים מצד היות יעקב כעפר זה שהכל חורשים עליה. ד"א והיה זרעך כעפר בזכות הענוה שיהיה כעפר זה שהכל דשים עליה יפרצו וירבו כי כל מי שהיה בעיני פן ירבה היה בשכר כן ירבה. ד"א בזכות הענו' באברהם שאמר אנכי עפר ואפר יזכו לפרוץ לכל ארבע רוחות כמ"ש וענוים ירשו ארץ. ד"א לפי שאמר בשומרי שבת

והשלכתיך

והאכלתיך נחלת יעקב אביך דהיינו נחלה בלי מצרים האמורה כאן לכך אמר שיהיה זרעך כעפר הארץ כי כמו שהארץ צריכ' לשבות שנא' ושבתה הארץ שבת לה' כך זרעך ישבתו ביום השביעי ובזכות זה יפרצו ימה וקדמה וגו':

ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה. מה שהזכיר הרוחות המקבילין זה כנגד זה ולא הזכירן כסדרן לפי שאמרו במדרש אין התשועה באה לישראל כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות שנאמר כי שחה לעפר נפשינו ונומר מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו. וטעם של דבר שכל זמן שאינן בתכלית השפלות אז אין עולה בטחונם בה' וחושבים תחבולות להנצל מפח יקוש ע"י תחבולות אנושיות וע"כ ריחק ה' את האדם ורבה העזובה כי לא בטחו בתשועת ה' אך כשיראו כי אזלת יד השתדלותם ואין עוזר וסומך אז עיניהם נשואות אל ה' לקרוא אליו בעת הצר להם וה' שומע ובאותו זמן התשוע' באה דרך בריאה מן הקצה אל הקצה דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה ולפי שכפי הטבע לא יאומן כי יסופר שיעלו משפל מצבם אל רום מעונה ע"כ נאמר ליעקב במראה זו ג' מעלות בדרך לא זו אף זו כי מתחיל' אמר והי' זרעך כעפר הארץ באותו זמן שיהי' שחה לעפר נפשם באותו זמן ופרצת ר"ל יעלה הפורץ לפניהם להעלותם אל גרם המעלה. וא"ת אף אם יעלו מן השפלות אל איזו מעלה מ"מ א"א שיברחו מן הקצה אל הקצה להיות במדריגה גדולה אלא בהכשלם יעזרו עזר מעט כנבואת דניאל. ת"ל ימה וקדמה כי שני רוחות אלו מקבילין והם הפכיים כי במזרח לעולם זריחת השמש. ובמערב לעולם שקיעתה ואמר שבזמן שיהיה הערב שמשן של ישראל כמו שפרש"י על פסוק ולערב יחלק שלל באותו זמן שקיעה יברחו לקצה שכנגדו להיות כשאם כשמש נגדו ית'. וא"ת שזה יהיה דווקא אם יהיו כרוח מערבי שאף אם השמש שוקעת שם מ"מ יש לה גם זריחה באותו רוח קצת כך ישראל בזמן שיהיה להם זריחה מעט משם יעלו להיות כרוח מזרחי כי גם שם אין השמש זורחת לעולם כמו בתקופת טבת כך לא תתמיד שריתם. ת"ל צפונה ונגבה כי אף אם יהיו כרוח צפוני זה שבו נר ואור חושך בעריפיה ואין בו אורה כלל כך יהיו ישראל נעדרי האורה לגמרי משם יעלו אל הקצה האחרון שכנגדו להיות כרוח דרומי זה שנקרא כן על שם דר רום כי לעולם השמש זורח הוא שם ודר ברומו כך תתמיד זריחת שמשן של ישראל לעולם כמ"ש לא יבא עוד שמשך וידורו לעולם ברומו של עולם וזה הבטחה על הגאולה האחרונה:

אכן יש ה' במקום הזה ונומר. הזכיר ג"פ לשון מקו' כנגד ג' בתי מקדשים כנגד מקדש ראשון שהרתה שם השכינה ואעפ"כ לא ידעו את ה' כי אחר גילוליהם לבם הלך אמר כאן אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. כנגד בית שני נאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כי ידוע שבבית שני הי' מורא מקדש על כל העמים כי אפילו אלכסנדרו' מוקדון הי' מתירא לשלוח בו יד והיה קם על רגליו מפני שמעון הצדיק אעפ"י שחסרו בו ה' דברים עקריים השכינה והנבואה וארון ואורים ותומים ואש מן השמים ולא נשאר בו כ"א השם שנקרא בית אלהי' ע"ז אמר כאן אין זה כי אם בית אלהים כי בבית ראשון נראה להם ה' עין בעין עד אשר היו מראין על כבודו ית' לאמר זה אלי ואנוהו הנה אלהינו זה אבל בבית שני אין זה ולא נשאר בו כ"א השם בהוא בית אלהים כנגד בית ג' אמר ויקרא שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשונ' כאלו לא נעקר ממנו שם לוז אגוז שנחרב האחר בנינו נצחי כי קריאת השם מורה על הקיום הנצחי וזה שמו לעול' וכמו שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה פירש הרד"ק שר"ל שלעולם לא יסור שמו ית' מתוכה. וכן בתחלת הפ' ג"פ לשון מקום כנגד בית ראשון אמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש יען כי לא ארכו להם שם הימים כי אם כשיעור לינה אחת זה שבתם הבית מעט רמז לקוצר זמן עמידת הבית בקדושתו עד כי בא השמש וירח אספו נגהם ולמעל' ביארנו ענין שקיעתו ב' שעות קודם זמנה רמז לשקיעת שמשן של ישראל שתי שנים קודם הזמן הקצוב. כנגד בית שני אמר ויקח מאבני המקום כי כן נאמר בבנין בית שני ויקח את האבן הראשה וגו' ומאבני ולא כל אבני כי חסרו אבני הלוחות ואבני אורים ותומים. כנגד בית הג' אמר וישכב במקום ההוא כי כאשר ראה הבית הג' בבנינו ונאחזו אז שכב וערבה שנתו לאמר זאת מנוחתי עדי עד לאפוקי בשני בתים ראשונים לא נתו מאויביהם:

אם יהיה אלהים עמדי וגו'. חלילה לומר שהי' יעקב מסופק בהבטחת השי"ת כי כבר אמר לו האלהים והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך אלא ביאור הענין הוא שיעקב לא בקש כלל על שמירת הגוף שכבר הובטח בו אלא בקש עכשיו על שמירת הנפש מן החטא והעד על זה כי בהבטחת הש"י נאמר ושמרתיך בכל אשר תלך ויעקב אמר ושמרני בדרך הזה והיה לו לומר ושמרני בכל אשר אלך גם מלת אנכי מיותרת לגמרי. הקב"ה אמר והשיבותיך אל האדמה תלה ההשבה בהש"י ויעקב אמר ושבתי בשלום אל בית אבי תלה ההשבה בעצמו הש"י אמר אל האדמה ויעקב אמר אל בית אבי מכל השנויים האלו נוכל ללמד שיעקב לא ביקש כי אם על שמירת הנפש מן החטא כי זה דבר התלוי בבחירתו של אדם וצריך גם עזר אלהי שכן התפלל דוד ואמר העבר עיני מראות שוא לכך הזכיר בשמירת הגוף ושמרתיך בכל אשר תלך הזכיר לשון כל כי כל הדרכים בחזקת סכנה והליכתו בדרכים רבים אמנם הדרך הטוב אינו כ"א אחד ע"כ אמר ושמרני בדרך הזה כמראה באצבע אל איזו דרך מיוחד אשר יאמר עליו כי הוא זה והוא דרך ה' בתורה ומצו' כי כבר אמר אכן יש ה' במקום הזה כי משם תצא תורה ע"כ אמר הזה כמראה באצבע על דבר שהוא לפניו והוא בית אלהים אשר ממנו דורכים דרך סלולה לילך בדרכי הש"י. ולפי שההליכה בדרך התורה תלוי בבחירתו של אדם ע"כ הוסיף מלת אנכי ואמר אשר אנכי הולך כי תלוי הדבר בצירוף העזר האלהי אשר עליו אמר ושמרני. ולכך אמר ושבתי בשלום שלם מן החטא נתלה ההשבה בעצמו כי הדבר תלוי בבחירתו כאמור. ובענין שמירת הגוף אמר והשיבותיך אל האדמה כי א"י עיני ה' דורש בה תמיד ע"כ ביותר הוא צריך שמירה בח"ל מבארץ לפיכך לא הוצרך הבטח' כי אם שיושיבו אל האדמה לא"י ובבואו אל האדמה הרי הוא נשמר ממילא. אבל בענין השמיר' מן החטא שלא ילמד מדרכי לבן ולאו דווקא לבן שהרי אפי' הכנעני יושב הארץ לא טוב עשה בעמיו ויש לחוש שלא ילמוד גם מדרכי האמורי ע"כ אמר אל בית אבי כי אז ינצל מחשש זה שלא ילמוד מדרכי הרשעים. והטיל בין הדבקים תנאי ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כי השמירה מן החטא הוא שלא ילמוד מדרכי הרשעים ויש עוד דרך אחר אשר על פיו יהי' כל ריב וכל נגע והוא העוש' המעוור עיני בעליו ומונע את האדם מן הדרך הישר כי לא לחנם בקש שלמה ואמר רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי ע"כ אמר גם יעקב שימנעהו ה' מן זהב ורב פנינים אלא יתן לו לחם כדי לאכול ובגד כדי ללבוש דהיינו ההכרחי ולא יתן לו מותרות ובזה מיושב מה שהזכיר לאכול וללבוש כי הל"ל ונתן לי לחם ובגד וכי ס"ד שילבוש הלחם ויאכל הבגד עד שהוצרך לפר' לחם לאכול אלא ודאי שרצה לשלול בזה שלא יתן לו לחם יותר מכדי אכילתו ובגד יותר מכדי צרכו וינצל מן החטא ע"כ אמר מיד ושבתי בשלום אל בית אבי כי בתנאי זה אוכל לשוב בשלום שלם מן החטא כמו שפירש"י. והי' ה' לי לאלהים קבל עליו בנדרו לעבוד את ה' מאהב' ולא מיראה כי העובד מיראה נקרא עובד אלהים היינו למדת הדין אשר ממנו הוא ירא והעובד מאהבה נקרא עובד ה' כי אהבה ורחמי' ענין אחד לכך נאמר והי' ה' לי לאלהים. ואם תרצה לפרש שהתחלת הנדר מן והאבן הזאת כפירש"י אמר והי' ה' לי שלא ידון אותי במדת הדין לבד אלא יצרף גם של רחמים אל שם אלהי' זה"ש והי' ה' לי לאלהים יצרפו אל שם אלהי' אז והאבן הזאת וגו'. ובב"ר דרשו אם יהי' אלהים עמדי ושמרני היינו מן ד' ראשי עברו' והם ע"ג וג"ע וש"ד ולה"ר והסמכום אקרא. נראה שגם מדר' זה רצה לתרץ קושיא זו וכי היה יעקב מסופק בהבטחת הש"י אלא לפי שאמר לו הש"י כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי בלשון אם הורה כאילו אמר אם אעשה או לא אעשה וזה תלוי בדבר אם לא יגרום החטא ע"כ אמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני מן החטא ופרט ד' אבות נזיקין אלו כי המה היו סיבת חורבן בית ראשון ושני על כן אמר שאם ישמור אותי ה' מן ד' ראשי עבירות אלו אז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומכלל הן נשמע לאו כי אם לא ישמרו מן ד' ראשי עבירות אלו אז לא יהיה בית אלהים כי יחרב בעבורם:

וישא יעקב רגליו וילך. לפי שההליכה ראשונה ארז"ל שקפצה לו הארץ ולפי זה לא היתה ההליכ' תלויה בזירוז רגליו כי אם בנס הוצרך לומר שמכאן והלאה לא הלך על ידי קפיצת הארץ כי אם ברגליו כשאר אדם:

וירא והנה באר בשדה. נזדמן לו שראה ג' עדרי צאן רובצים עליה סימן הוא שג' הם שנזדמנה להם אשה על הבאר והם יצחק יעקב ומשה לפי שהאשה נמשלת לבאר שנאמר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך: ונוכל לומר עוד שג' עדרי צאן רובצים עליה רמז ששלש שותפין באדם וע"כ נזדמנה לו שג' עדרי צאן שתו מן הבאר כך ג' שותפין שבאדם משם ישקו כל הנולדים והאבן גדולה ע"פ הבאר כי האשה הצנועה נקראת גן נעול מעין חתום וכאלו נחתם באבן ולא יפתח כי אם בעת התולד' ואחר זה ישיבו האבן למקומו שלא להשתמש מזה הבאר כ"א בעת הצורך לקיום המין. ורז"ל דרשו ענין הבאר בכמה פנים שונות י"א והנה באר זה בית המקדש וי"א זה סיני כו' ולדעת כלם אין המקראות יוצאין מידי פשוטם אלא כוונתם לומר שלכך נזדמן. ליעקב ענין הבאר והרועים כדי שיהי' סימן מסור בידו על העתיד ובדבר זה נחלקו החכמים על מה הענין מרמז:

הידעתם את לבן בן נחור. הוה ל"ל לבן בן בתואל ובמקום ידענו הל"ל ידעמוהו ונראה שלא שאלם אם הם מכירין אותו אי לא כי חשב שסתמא שאנשי מקומו מכירין אותו אך ששאלם על מעשיו ועל יחס שלו: כי על מעשיו שאלו אם הוא מתיחס אחר נחור שהיה איש תם וישר או אחר אביו בתואל הרמאי שהיה בועל כל הבתולות אמר הידעתם את לבן אם הוא בן נחור דומה לו בתולד' ויאמרו ידענו כי הוא בן נחור מתיחס אחריו ודומה לו במעשיו. ועל יחוס שלו שאלו אם הוא נולד מנחור אחי אברהם כי אולי אמו ילדתו מאיש אחר ורצה לידע אם לא יצא שם רע על אמו כמו שיצא על בתואל שבעל כל הבתולות וחשש שמא גם אשתו זנתה עד שנולד לבן מאיש אחר ואינו מתיחס אחר נחור והשיבו ידענו שהוא בן נחור בבירור כי לא נשמע על אמו שום שמץ פסול: ויאמר השלום לו כי ידע שכל אנשי מקומו רשעים ואם הוא צדיק לפי דבריהם מסתמא אין שלום לו מפני הרשעים שדרכם להתגרות בצדיקים ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן ואלו לא היה לו שלום לא היה שולח את בתו בין הרועים פן יתעללו בה. וי"א שלכך אמר להם הן עוד היום גדול לבדקן אם הם חשודים על הגזל כי סתם רועים חשודים וחשב יעקב שאם אינן כשרים א"כ שלא כדין נתיחדה רחל עמהם כי אין היתר להתיחד כ"א בעיר בשני אנשים ובשדה עם ג' אנשים כשרים ועל כן פרש לך הכתוב שהיו ג' עדרי צאן וכשרים היו וא"כ בדין נתיחדה עמהם:

אך עצמי ובשרי אתה. לפי שנאמר ויספר ללבן את כל הדברים האלה ולא פירש במקרא איזו דבר דברים הדברים אשר ספר לו והוה ל"ל את כל אשר קראו אלא ודאי שספר לו אותן הדברים אשר דבר עשו בלבו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי והוצרך לספר לו מאיזו טעם רצה להרגו והוא בעבור הבכורה והברכות ע"כ אמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה במלת אך מיעט את עשו כי אוהבי עשיר רבים וכל אחי רש שנאוהו ואמר לפי זה עשיר אתה וא"כ אך אתה לבד עצמי ובשרי ולא עשו וע"כ אינך צריך לירא ממנו כי הוא אינו קרובי. ד"א לפי שלא ראה אצלו מאומה אמר כי בא בידים ריקנות א"כ אין בך הקורבה שמקרבין העשירים כי אם קורבת שאר בשר לבד. ד"א שספר לו איך שרימה את עשו בלקיחת הבכור' אמר אך עצמי ובשרי אתה רמאי כמוני על כן ראוי לקרבך אלי כי כמוני כמוך:

ויאהב גם את רחל מלאה. משמע שהיה אוהב את לאה זולת שאהב את רחל יותר מלאה והפסוק אומר וירא ה' כי שנואה לאה ועוד שבו גם. ונראה שלפי

שיתרון החכמה בא מן הסכלו' כיתרון האור הבא מן החושך כי אין ניכר איזו מעלה עד אשר רואין ההעדר ורואין זה כנגד זה אז נראה ביותר יתרון החכמה והאור כך יעקב היה אוהב את רחל מצד עצמה ונוסף על אהבה זו עוד הוסיף בה אהבה מצד לאה כי ראה את זו כנגד זו נגלה ביותר יתרונ' של רחל ז"ש ויאהב גם את רחל מלאה גם בא לרבות תוספת האהבה הנמשכת לרחל מן לאה ומ"ש של מלאה אינה ש"ס היתרון. וי"א שתוספת אהבה זו נמשך מלאה בעבור שמסרה סימניה ללאה ודבר זה חשב לה לצדקה על כן הוסיף בה אהבה:

כי שמע ה' כי שנואה אנכי. אעפ"י שבלידת בן ראשון אמרה כי עתה יאהבני אישי וכ"ש שלא ישנאה ולמה זה אמרה כי שנואה אנכי מ"מ נראה שהיא סברה שיהי' כן ולא עלתה בידה כי היא סברה מאחר שאין אשה אלא לבנים והבן אהוב בלי ספק ואיך תהיה בור שנואה ומימיה חביבין ע"כ אמרה כי עתה יאהבני אישי ואח"כ ראתה שהלכ' בטעות שהרי מן הדין היה שאחותי תלד בן שני ומה נתן לי ה' גם את זה אלא לפי שגלוי לפני הש"י שעודנו בשנאתו לכך אמרה כי שמע ה' הוא ית' לבדו בוחן לבו ושמע כל דבריו שעם לבו אבל אני לא ידעתי זה כי חשבתי בכבר סרה שנאתו. ויכול להיות שבליד' בן ראשון אהב אותה וביני ביני נתקלקלה השורה וחזר לשנאתו כי כן הוא המנהג שבשע' הלידה ישמח האב ביוצא חלציו ואגבו ישמח גם באשתו אשר לקח וברוב הימים הכל נשכח וסרה אהבתו והיא גם היא אמרה בנבואה כי עתה יאהבני אישי דווקא עתה בשעת לידה וקרוב ללידה ולא אח"כ וידעה זה מגודל ריחוק לבבו שאהבה זו לא תהיה כי אם לפי שעה ע"כ אמרה כי עתה ובבן שני אמרה כי שנואה אנכי. ובבן הג' נאמר על כן קרא שמו לוי יעקב קרא לו לה אות שהוא מסכים לדבריה וכי רצונו לידבק בה אבל בבנים הקודמים היא קראה להם שמות המורים על האהבה אבל לא ראינו עדיין הסכמתו עד שילדה בן שלישי אז גלה דעתו כי סרה שנאתו מכל וכל:

הפעם ילוה אישי אלי וגו'. פירש"י ע"ש שלווהו במתנות כהונה קרא שמו לוי והכתוב אומר שקראו לוי על שם הפעם ילוה אלי אישי והקרוב אלי לומר בזה כי האמהות רוח ה' דבר על לשונם ומה שאמרה בלידת בן הראשון כי עתה יאהבני אישי היתה הכוונה בעבור שנולד לה בן הבכור עובד עבודת הש"י כי העבודה היתה בבכורות לפיכך יצחק אהב את עשו לפי שהוא בכור וחשב שהוא יהיה עובד עבודה ורבקה אוהבת את יעקב כי ראתה בנבואה שעל ידה תשוב הבכורה ליעקב. כך אמרה לאה כי עתה יאהבני אישי ע"י בן הבכור כי ברית כרותה שלעולם יהיה בן הבכור לשנואה כדי לסבב לה אהבה וכן פי' מהרי"א פרשת כי תצא בפסוק והי' הבכור לשניאה. אבל הב"ה ידע שלסוף תשוב הבכורה מראובן ע"י חלול יצועי אביו וא"כ עדיין היא שנואה ז"ש כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ולא אמרה שבן זה יסבב האהבה בעבור איזו סבה עד שילדה את לוי שקרה לו ה' לוי על שם שלווהו במתנות כהונה חלף עבודת ה' אשר עליו ובסבה זו ילוה אלי אישי ויאהבני כי ממני נולד הפעם אותו בן אשר עליו יהיה משא עבודת הש"י ולפי זה מסכים פירש"י עם פשט המקרא:

התחת אלהים אנכי. לפי שרחל אמרה היה לך להתפלל עלי ויעקב השיב לה וכי בעבור זה אמרת הבה לי בנים משמע על כל פנים וכי בטוח אני שיקבל ה' תפלתי כי אולי יגרום החטא שיסכך ה' בענן לו מעבור תפלה כי כל מי שנתקבלה תפלתו דומה כאילו עומד תחת אלהים ממש ואין שום דבר חוצץ בינו לבין אלהים אבל בזמן שאין תפלתו נשמעת דומה כאלו יש מסך מבדיל וחוצץ בינו לבין אלהים כמ"ש סכות בענן לך מעבור תפלה וענן זה הוא החומר האפל אשר על פיו יהיה כל ריב וכל נגע כמ"ש עונותיכם היו מבדילין ביניכם לבין אלהיכם ולכך אמר אשר מנע ממך פרי בטן כי מאחר שמנע ממך ולא ממני א"כ וודאי יודע ה' שיש בך איזו עון אשר גרם למנוע ממך פרי בטן ואותו עון יסכך בלי ספק מעבור תפלה. מיד תנה רחל אל לבה לפשפש במעשיה איזו עון גרם לה ולא מצאה כ"א מדת הקנאה שהיתה בה שנאמר ותקנא רחל באחותה וחשבה שעון זה גרם לה שלא הועילה תפלת יעקב ע"כ נתנה אל לבה לשוב בתשוב' להטות אל קצה האחרון בדבר שחטאה בו והוא שמתחלה נתקנאה אפילו באחותה ואח"כ לא נתקנאה אפי' בשפחתה ע"כ אמרה שבזכות שאכניס צרתי לביתי ואבנה גם אנכי ממנה:

על כן קראה שמו דן. כל מי שנאמר בו ע"כ היה מרובה באוכלסין חוץ מן שבט לוי לפי שהיה הארון מכלה בהם ותדע שלשון ע"כ לא נאמר כ"א בלוי ויהודה ודן כי ברוב עם הדרת מלך ויהודה גור אריה ממנו הוד מלכות. ודן ידין עמו יקח נקמות עמו כאחד שבטי ישראל היינו כדוד המלך המיוחד שבשבטים והלוקח נקמת עמו צריך ג"כ אוכלסין ומטעם זה נאמר דן גור אריה המשילו לדוד שנמשל ג"כ לגור אריה. ושבט לוי ממנו כתר תורה וכתר כהונה כי משה קבל תורה ואהרן הכהונה וכ"ש שהיה מן הראוי ששבטו של לוי יהיו רבים כן ממנו משרתי אלהינו וברוב עם הדרתם אך שהיה הארון מכלה בהם י"א שמצד שהיו קרובים אל הארון היו פרושים מנשותיהם וע"כ לא פרו ורבו כל כך ומקשים על זה והלא היו מעטים קודם שנמסר להם משא הארון ע"כ פירשו שארון זה היינו ארונו של יעקב ואין צורך לזה כי לעולם הארון הקודש הסבה כי בעבור שלוי עתיד לישא ארון הקודש ע"כ אמר יעקב לוי לא ישא ארונו לפי שלעתיד ישא ארון הקודש וע"כ נהגו המצרים כבוד בשבט לוי כי ראו שיעקב נהג בו כבוד וע"כ לא נשתעבדו בהם המצריים ולא היו בכלל פן ירבה וע"כ לא היו גם בכלל כן ירבה וטעמו של דבר שכל מי שהיה בכלל פן ירבה ובקשו המצרים להמעיטם מעוצר רעה ויגון הוצרך הקב"ה להראות להם שכל חכמתם לא עמדה להם נגד רצון האל יתברך והפרם והרבם שלא כדרך העולם אבל שבט לוי שלא היו בעינוי מצרים ולא בקשו להמעיטם לא הוצרך הקב"ה להרבותם כנגד הטבע על כן לא היו מרובים באוכלוסין כל כך. ונראה שגם מטעם זה היו שבט לוי עניים ולא היה להם נחלה בארץ כי כל שפרט תוב כי גר יהיה זרעך ועבדום ועינו אותם היה בכלל ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וקל להבין:

ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו'. טעמו של דבר שלא בקש יעקב שלחני נא כ"א אחר שנולד יוסף לפי שהיה יעקב מסופק אם יצאו ממנו י"ב שבטים או לא כדמסיק בב"ר אמר יעקב אם האבנים מתאחות זו לזו יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים כו' שמע מינה שהיה מסופק אם יצאו ממנו י"ב שבטים וכשאמרה רחל בנבואה יוסף ה' לי בן אחר ולא בקשה בנים הרבה ש"מ שרוח ה' דבר בה שיצאו מן יעקב י"ב שבטים ולא יותר ע"כ אמר יעקב שלחני נא כי אז היה בטוח שלא יוכל עשו להרגו שהרי עדיין לא נולד בנימין גם לא היתה מעוברת עדיין שהרי עשה בסכות זמן רב בערך ב' שנים ואח"כ נולד בנימין ומצד שהיה יעקב בטוח שלא יוכל לו עשו ע"כ אמר שלחני נא עכשיו כי וודאי לא יעשה לי מאומה מאחר שלא יצאו ממני עדיין כל י"ב שבטים. ורז"ל אמרו משנולד שטנו של עשו דהיינו יוסף שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש כו' אע"פ שמקרא זה נאמר לעתיד אולי ידע יעקב ברוח הקודש שסופו יפול ביד יוסף ואע"ג שאיהו לא חזא מזליה חזא ע"כ וודאי יפול לבו של עשו בראותו את יוסף וע"כ לא יכול לו ליעקב. ועוד שיוסף שטנו לפי שעשו אין לו טענה על יעקב כ"א מה שלקח ממנו הבכורה ולעתיד יוסף משיב לו כשם שנלקחה הבכורה מראובן ע"י חילול יצועי אביו ונתנה ליוסף כך בדין נלקחה מעשו שהיה לו נשים תחת בעליהן ונתנה ליעקב וקבלת הברכות תלוי בבכורה כמבואר למעלה פר' תולדות. טעם אחר קודם שילדה רחל היה מתבייש לבא אל אביו שלא יאמר שלקח אשת יפת תואר לשם תאוה כי מטעם זה אמרה רחל אסף אלהים חרפתי כי חוש המשום שלא לקיום המין חרפה היא לנו:

לקח יעקב את כל אשר לאבינו. ואח"כ אמרו ומאשר לאבינו עשה את הכבוד הזה מאשר משמע מקצת אשר ולא כל אשר וא"כ דבריהם סתרי אהדדי ובלאו הכי קשה איך אמרו שקר מפורסם וכי לקח יעקב כל אשר לאביהם וכי לא השאיר לו כלום הלא היה ללבן עדיין צאן ובקר ואהלים. וביאור הדברים כך הוא שמתחלה לא דברו כנגד הרכוש כלל כ"א כנגד התחבולות ועניני רמאות שהיה אביהם בקי בהם ובשמותיהם יותר מכל העולם עד שהיה הוא יכול לרמאות את אחרים אבל אחרים לא יוכלו לרמאותו ויעקב למד מלבן כל רמאתו עד שאפי' לבן לא יכול לעמוד לפניו כי הוא רימה את לבן ועל זה אמרו לקח יעקב את כל אשר לאבינו כל רמאתו לקח ממנו וכנגד הרכוש אמרו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה:

אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וגו'. אם כה אמר הל"ל כי יאמר להבא משמע ונראה שזה קאי על מה שאמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי כי כבר נראה לו בחלום ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וגו' ע"כ אמר אם כה יאמר להבא כי פשיטא בשע' שימת המקלות שיולדו עקודים וטלואים אלא אפילו להבא בשלא שים המקלות מ"מ יהיה הכל לפי תנאו שאם יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כולם נקודים כי כך הובטחתי בחלום מפי הגבורה לפי שראה ה' בעניי את כל אשר לבן עושה לי כי אני אמרתי הסר משם כל שה נקוד וטלוא היתה כוונתי לומר שיהיו שני עדרים סמוכים זה לזה ואם ילכו הנקיבות אל עדר הנקודים והטלואים מזלי גרם. ואם יתעברו בעדרם מזלך גרם ומסתמא יסכים לבן על זה כי יותר קרוב לו מה שיתעברו בעדרים ממה שילכו לעדר אחר ולבן הרחיק דרך ג' ימים באופן שיהיה נמנע שילכו הנקיבות לאותו עדר כדי שילך יעקב ריקם א"כ הוצרך לעשות ענין המקלות והסכים הקב"ה על ידו לומר שאף בלא שימת המקלות יהיה כן להבא. ובספר תולדות יצחק פירש שלכך נאמר אם כה יאמר לפי שלבן ראה שכל אשר חפץ יעקב עושה ה' ומסכים על ידו ע"כ חשב לעשות תחבולה נגד רצון האל יתברך והוא להתנות מתחלה נקודים וכאשר יתעברו נקודים אז יחזור ויתנה טלואים כי כבר נתעברו נקודים אבל הקב"ה ידע מה שבלבו של לבן שכך יאמר אחר שיתעברו ועשה הקב"ה שנתעברו מאותה מראה שלבן יאמר לעתיד בשעת ההריון במראה זו אני חפץ לכך נאמר אם כה יאמר להבא:

מטוב ועד רע. ומה שביני ביני היינו הדברים המשתמעים לתרי אפי ולפי זה אסר לו שלשה מיני דברים. ראשונה אסר לו לדבר עמו מטוב דברים טובים ונחומים כי טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים לפי שעל כל פנים לבבו של הרשע להרע לצדיק ובפיהו מדבר עמו טובות וודאי כל דבריו על צד החנופה כדי שלא יהיה הצדיק יודע להזהר ולהשמר ממנו ודבר זה פשיטא שלא תדבר עמו כי יבא לידי היזק על ידם אלא אפילו הדיבור הממוצע המשתמע לתרי אפי ס"ד אמינא שמותר לך לדבר עמו והיה לו לשום על לבו ולמיחש מיחש בעי קמ"ל מלא עד לומר לו שאסור לך להטעותו בדברים. ולא זו שני מיני דברים אילו שהם אסורים לך כי יכול הצדיק לבוא לידי מכשול על ידם אלא אפילו רע גמור ס"ד אמינא שמותר לך לגזם לו בדברים רעים כדי שיהיה נזהר ונשמר ממנו ואם הוא לא נזהר אני את נפשי הצלתי קא משמע לן רע לומר לך לא תגזם לו ולא תעשה לו שום רעה: ובזה מתרצים מה שנאמר בסמוך ואתה לא תעבור את הגל הזה אלי לרעה משמע אבל לטובה תוכל לעבור ובהפכו אמר לבן אם אני לא אעבור אליך את הגל משמע בשום פנים לא אעבור אפילו לטובה וזה לפי שטובתי בל עליך כי כבר אמש אמר לי אלהים השמר לך מדבר עם יעקב מטוב שמע מינה שאינו חפץ בטובתי כי חשוד אני בעיניו שכל טובתי לך לרעה. ואמר אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה אפילו אם לא אעבור גם המצבה אבל אתה לא תעבור אלי הגל והמצבה לרעה משמע אבל הגל לבד בלא העברת המצבה מותר אף לרעה לפי שביני ביני ודאי ינחם יעקב על הרעה מה שאין כן בלבן ופשט זה נכון:

זה לי עשרים שנה בביתך. ולמעלה אמר זה עשרים שנה אנכי עמך ולא הזכיר מלת לי גם אמר עמך במקום בביתך. כי באמת יעקב לא היה בביתו של לבן כי אם חודש אחד שנאמר וישב עמו חודש ימים משמע רק חודש ימים היה יושב עמו בביתו אבל בכל שאר הזמנים היה מתגורר בשדות ובאהלים לרעות צאן לבן ולא היה בביתו של לבן כמו שאמר הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה לכך אמר זה כ' שנה אנכי עמך אבל לא בביתך. ומ"מ אפילו זה החודש ימים אשר ישב בביתו של הרשע והארמאי לא היו בעיניו כימים אחדים אלא כזמן ארוך לפי שימי נער היו לי שנראים כימים רבים

ואמר אויה לי כי גרמתי מסך זמן רב עם הרשע ואם מעט הוא לי ר"ל בעיני שקול כאלו הייתי כל כ' שנה בביתו לכך אמר זה לי עשרים שנה בביתך באמת אינם כ' שנה כ"א אדם אחד לבד אבל לי הוא שקול הודם זהכעשרים שנה לא כמו שאמרה אמי וישבת עמו ימים אחדים כי אולי לא ידעה אמי בגודל רשעתו ולבי יודע מרת נפשו כמה צער סבלתי על היותי עמך בביתך ממש. דבר אחר מתחלה הזכיר יעקב את כל אשר עשה הוא עמו איך הי' העושה עמו ובאמונה ואח"כ הזכיר את כל אשר עשה לבן לו לכך אמר מתחלה זה עשרים שנה אנכי עמך ר"ל אני עשיתי עמך באמונה טרפה לא הבאתי אליך וגו' וכל סיפור זה הכל מדבר מאמונתו של יעקב. ואח"כ אמר לו ראה לעמת זה מה שעשית לי ואמר זה לי עשרים שנה בביתך ראה מה שעשית לי הנה עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ועל כל זה ותחלף את משכורתי עשרת מונים ולא כגמול ידי עשית לי ובזה מיושב היטב מה שהזכיר מתחלה עמך ואח"כ אמר זה לי ופירוש יקר הוא :

לולי אלהי אבי אלהי אברהם היה לי ופחד יצחק. אמר כי מן אברהם זקיני אע"פ שכבר מת ולא יראת ממנו מ"מ אלהיו קיים לנצח וממנו יראת פן ידרוש ידי מידך אם תעשה לי איזו רעה או תשלחני ריקם מכל עמלי. אבל יצחק אבי שהוא עדיין חי יראת ממנו כי פחד יצחק ר"ל שאתה פחדת ממנו כי הוא שר וגדול שמו בגוים ממנו יראת לעשות לי רעה או לשלחני ריקם מכל וכל פן יתבע עלבוני מידך ולולי שתים אלו אז ריקם שלחתני וא"ת מאן יוכח שמא מיוסר לבבך עשית כל זה ולא מיראה על זה אמר ויוכח אמש האמש יוכיח שכן הוא כדברי שהרי אתה אמרת יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו' שמע מינה שמיראה נמנעת מלהרע ולא מאהבה. ומה שאמר וישבע בפחד יצחק אביו כתב מהרי"א שנשבע בעקידת יצחק כמו שנשבע במצוה וכן כתב בתולדת יצחק. ולפי דברינו נשבע במורא אביו כי זה היתה מצוה חביבה עליו. ור"ל שנשבע במצות מורא אביו ודוקא במצוה זו לפי שהיה עכשיו ממהר לילך לבית אביו לקיים מצוה זו ע"כ נזכר במצוה זו ונשבע בה :

הפטרת ויצא בהושע סימן י"ב

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃
וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא
נִשְׁמָר׃ הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ
יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃ כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם
בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם
כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה כלו קרי לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי
אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ
כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי׃ אֲנִי יְדַעְתִּיךָ
בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת׃ כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם
עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃
אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת
הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ אֱהִי מַלְכְּךָ
אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ
וְשָׂרִים׃ אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ צָרוּר עֲוֺן אֶפְרָיִם
צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת
לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם
אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ כִּי הוּא
בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ
מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃ תֶּאְשַׁם
שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ
וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃ שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ
בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־
תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ אַשּׁוּר ׀ לֹא
יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ
אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב
אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו
כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ
יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ אֶפְרַיִם מַה־
לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי
פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי
יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

פירוש המלות

ויברח יעקב. ועוד זאת עשיתי לך: שמר. את הצאן: יטוש. עליו יטילם הקב"ה: אדוניו. הקב"ה: רתת. רעדה: נשא הוא. משם זכה להנשא: ישקון. כדי הוא להיות נושק עגל: יסער. ל' רוח סערה: תלאבות. ארץ צמאה: כמרעיתם. כארץ כנען: אשור. האלף בקמץ לשון הבטה: סגור לבם. את לבם הסגור: כי בי. פשעת מרית בעזרך: אהי. אני אהיה קיים נגדך לראות איפוא מלכך: קטבך. ל' כריתה: נוחם. ל' ניחום: יפריא. ל' יפרה: תאשם. ל' שממה: ירטשו. יושלכו לארץ: והריותיו. נשים מעוברות: יונקותיו. יסגון בנין: לעצבים. לעבוד ע"ג: יכשלו בם. בשבילם:

פרשת וישלח

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ ה וַיְצַו אֹתָם

ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר חֲקַל אֱדוֹם׃ ה וּפַקֵּיד

רשי

(ד) **וישלח** יעקב מלאכים מלאכים ממש (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה

אבן עזרא

(ד) **וישלח** הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם ואלה המלאכים הם מעבדיו:

כה

ספורנו

(ד) **וישלח** יעקב מלאכים. לדעת מה בלב אחיו לדעת מה יעשה לו. ארצה שעיר שדה אדום. אל גליל שעיר לאותו החלק ממנו שהיה דר שם אדום

רמבן

נכתבה הפרשה הזאת. להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו וישלח מלאך ויצילהו ולמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק שנזמין עצמינו לשלשת הדברים שהזמין הוא עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה כדרך מלחמה לברוח ולהנצל וכבר ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר:

(ד) **אל** עשו אחיו ארצה שעיר. בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו וכבר תפסוהו החכמים על זה אמרו בב"ר מחזיק באזני כלב אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב. ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיים ומהם שבאו ברומה והיא היתה סבת נפילתם בידם וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים:

רשי

בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר. אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו (ברכו' פ' א"ע): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג (ב"ר ותנחומא). ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד נוסחאות אחרות וע"ע במזרחי הספרים שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה. (בראשית לג) המחנה הזה ל' זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה (בראשית יט) השמש יצא על הארץ (תהלים יט) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר. (מלכים ב' ג') והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח. הנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה (איוב א) ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר (מלכים א יט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש (במדבר טז)

בראשית לב וישלח

לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו
כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן
גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־לִי
שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה
וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־
חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים
אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־
אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ
וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא
יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם
אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־
הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃
ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־
הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה

תרגום

פ' יתהון למימר כדין תימרון
לרבוני לעשו כדנן אמר
עבדך יעקב עם לבן דרית (ב' חוי' לי' . ד')
ואוחרית עד כען: ו והוו לי
תורין וחמרין ען ועבדין
ואמהן ושלחית לחואה
לרבוני לאשכחא רחמין
בעינך: ז ותבו אזגדיא (כ"ל כ"כ במ"א)
לות יעקב למימר אתינא
לות אחוך לות עשו ואף
אתי לקדמותך וארבע מאה (י"כ)
גברין עמיה: ח ודחיל (ג')
יעקב לחדא ועקת ליה ופליג
ית עמא דעמיה וית ענא
וית תורי וגמליא לתרתין
משריין: ט ואמר אם ייתי (ו' בטע' ר"פ ז' מלא כתו')
עשו למשריתא חדא
וימחיניה ויהי משריתא

אבן עזרא

(ה) כה תאמרון לאדני. אמר כן להם עד שיתברר אם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה. האל"ף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אלף השרש וכן אני אהבי אהב כי כבד על הלשון להוציא ב' אלפין והוא מהבנין הקל: (ו) שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן: (ז) וגם הולך לקראתך. שהוגד לו שאתה בא: (ח) ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך: ויחץ. נפתח היו"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה: (ט) מחנה. זכר ונקבה כבית

מסורה

תאמרון חד מן ט' וסי' ויצו אתם לאמר. ויאמרו למלאכים הבאים. וכי תאמרון אלי דמלכים. כה תאמרון לאדניכם. אל אדניכם. כה תאמרון אל חזקיהו. לא תאמרון קשר. ויאמר אליהם ירמיהו. כה תאמרון אל חזקיהו דד"ה: עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה אל. ועתה קום צא ודבר. ויחן ה' אתם וירחמם: ויירא י"ב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא. ויירא יעקב מאד. ויאמר מי שמךלאיש. וישמע המלך יהויקי'. ויירא דוד את ה' ביום ההוא. ויירא מאד מפני אכיש מלך גת. ויירא כל העם מאד את ה'. ויירא שאול מלפני דוד. ויירא ויחרד לבו. ויירא מאד מדבר שמואל. ויירא דוד את האלהים. ד"ה. ויירא ויתן יהושפט את פניו. ד"ה: ויצר ג' וסי' ויירא יעקב. בכל אשר יצאו יד ה' שופטים. ויצר לאמנון להתחלות: ויחץ ג' וסי' ויחץ את העם. ויחץ את הילדים. ויחץ את שלש מאת האיש: יבוא ז' מלאי' בתו' מסר פרשת אחרי מות.

תולדות אהרן ויירא יעקב. ברכות ד: והיה המחנה. סנהדרין לט:

בעל הטורים עם לבן גרתי. כלומר אע"פ שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות: ואחר עד עתה. וא"ת אם כן שקיימת המצות בוא והלחם עמי ע"ז אמר ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאחר עד שיעברו עתה ע' של בבל ות' של מצרים וחמשת אלפים ויבא אלף הששי שהם ימות המשיח ואחר כך ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ד"א גרתי אותיות תגרי שהיה עם לבן שהיה לו עמו תגרי. ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו. גרתי שנים במסורת הכא ואידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו ככר ומרתיק בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות. ויהי לי שור וחמור ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו. וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקל יעקב בבתי מדרשו': לי שור וחמור בגימטריא שנולד יוסף: שור בגימטריא קרן יוסף. ויהי לי שור ווי לי שיתחברו עתה השור והחמור הטמא והשור יחדו. ויירא יעקב אף על

רמבן

(ה) **כה** תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב. צוה אותם שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני. ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אגלו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו:

(ו) **ואשלחה** להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך לשון רש"י. רצה לומר שאינו מוסב למעלה אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך ולעשות ככל אשר יצוה אדני שיותר נכון שיוסב למעלה ואשלחה להגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעשות בו חפצך ורצונך ירמוז שישלח לו דורון מהם או שיקח הוא משלו מה שיחפוץ וכן אמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני:

(ז) **וישובו** המלאכים אל יעקב לאמר. השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא ספר הכתוב זה כי אין צורך. וטעם וגם הולך לקראתך לאמר כאשר אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה:

(ח) **ויירא** יעקב מאד. בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי. והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו ועניני ביתו ובניו וקראו לו בשלומיו ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו הם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השלוחים דבר בשם עשו אבל עברתו שמרתו בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים חקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב. וזה טעם וגם כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר הפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכירתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם:

(ט) **והיה** המחנה הנשאר לפליטה על דרך הפשט זה כאולי כי אמר אולי יוכל המחנה האחר כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רצונו או תבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו בב"ר למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת ורש"י כתב והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו

ספורנו

אדום כי אז לא כבש עדין את כל החורי יושבי הארץ: (ה) ואחר עד עתה. לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ו) למצוא חן בעיניך. כי אין ספק אצלי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ומצאו חן בעיניך כשאתברך בזה: (ח) וגם הולך לקראתך. לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת כאשר הגדנו את עשרך אבל גם הולך לקראתך עם ד' מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד: (טו) והיה המחנה הנשאר לפלטה. כי בעוד שיעסו אל השלל הראשון ימלט

אבן עזרא

כבית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה. אולי יהיה שיברחו או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש ואם השם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם והלישע אמר וה' העלים ממני גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו והוא אומרו ואהיה עמך גם זה פי' ואיטיבה עמך שיתכן שימלט הוא לבדו ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי השם עמו ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: (יא) קטנתי. כמו גם יכלתי והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים וכבר פירשתי חסד ואמת: (יב) והכני. תשרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכני והכה אם על בנים

אונקלוס

דְאִשְׁתְּאָרוּ לְשֵׁיזָבָא: יוַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהָא דְאַבָּא אַבְרָהָם וֶאֱלָהָא דְאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִי אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטִיב עִמָּךְ:
יא זְעִירִין זַכְוָתִי מִכֹּל חַסְדִין וּמִכָּל טַבְוָן דִי עֲבַדְתְּ עִם עַבְדָךְ אֲרֵי יְחִידִי עֲבָרִית יַת יַרְדְּנָא הָדֵין וּכְעַן הֲוֵיתִי לִתְרֵין מַשְׁרְיָן:
יב שֵׁיזְבְנִי כְעַן מִידָא דְאָחִי מִידָא דְעֵשָׂו אֲרֵי דָחִיל אֲנָא מִנֵּיהּ דִלְמָא יֵיתֵי וְיִמְחִינַנִי אִמָּא עַל בְּנַיָּא:
יג וְאַתְּ אֲמַרְתְּ אוֹטָבָא אוֹטִיב עִמָּךְ וַאֲשַׁוֵּי יַת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּחָלָא דְיַמָּא דְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי:

מקרא

הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה: ד' בטע' כתו' י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם כל' הס' כמ' כ וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר ג' אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ ל' ומ"ל. ל' וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ:
יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל ג' הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר ג' עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי ד' עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת:
יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא ב' רויפה אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים:
יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־ ב' לגה' הכמו' זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־

רשי

(ט) ואם יבא מחת ה' לשון נקבה. (תהלים קד) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפלטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהי' עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנא' ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. (שבת לב) נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו. ומכל האמת. אמיתת דבריך שמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל אלא (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא"ל (שם) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי

מסורה

ויאמ' ד' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמ' יעקב. יתרו ברוך ה'. משה שש מאת אלף. משה בזאת תדעון: והכני ב' חד פתח וחד קמץ וסי' פן יבא והכני. אם יוכל להלחם. אוריי' פתח. דשמואל קמץ. ודא הוא חד מן א"ב מן חד חד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי' במסור' רבתא: אם על בנים. ב' וסי' פן יבא והכני. אם על בנים רטשה:

תולדות אהרן קטנתי מכל. תענית ז.

בעל הטורים

בעל הטורים פי שנ' לו והיה זרעך כעפר הארץ אפשר שיתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן: והכני ב' במסור' והכני אם על בנים. אם יוכל להלחם בי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא מה יעקב נרדף אף דוד נרדף. וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד. וכשם שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג' דברים: אם על בנים שנים במסרה ואידך אם על בנים רוטשה בסנחריב מלך אשור שאמר להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על הבנים רמז לגליות: קטנתי יו"ד כפופה אף על פי שנתברכתי בעשרה ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא. במקלי בגימטריא יעקב. פירוש בגופי לבדי. ד"א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן: ואיטיבה.

ספורנו

ימלט השני בכלי המלחמה או שיברח: (י) אלהי אבי אברהם. הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו ובהזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכות: (יא) קטנתי מכל החסדים. לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים: ומכל האמת. המזב שעשית עמדי בזכות אבותי ובאותו הדרך שעשית עמדי לפנים משורת הדין אני מבקש שתצילני כענין אמרו כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה: (יב) והכני אם על בנים. יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להטיב עמי אם אראה באבדן מולדתי: ושמתי את זרעך. והנה הפך זה גם כן יהיה אם יכרית זרעי וראוי שתעשה עמי בעבור כבוד שמך לקיים הבטחתך אף על פי שאיני ראוי

רמבן

כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה וראיתי במדרש מה עשה זיינם מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים וכן עיקר. והכונה בזה כי יעקב יודע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו אם כן ינצל המחנה האחד על כל פנים וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפלטים וכך אמרו בבראשית רבה אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המחנה הנשאר לפלטה אלו אחינו שבגולה גם ראו כי לדורות תרמוז זאת הפרשה:

(יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו לשון רש"י ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אח"כ ועוד כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן ואמר תחלה מה שנאמר לו בחרן ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. והנה אחרי כן לא היטיב לו ככל החסדים וככל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם אבל קטנתי לומר כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו וכן מי יקום יעקב כי קטון הוא מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו. וכן אמרו בב"ר קטונתי רבי אבא אמר איני כדאי והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו יעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט ואולי עשה חסדים הגלות אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד. והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם ענין קיום לחמו נתן מימיו נאמנים כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו:

(יב) והכני אם על בנים. פירשו בו והכני והכה אם על בנים וכן רבים:

(יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. אף על פי שהיתה פחדתו פן יגרום החטא אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמו חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעי ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטובה אשר הבטחתני כה כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תשמור לי ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים. ויש אומרים כי יעקב היה חומל על בניו ועל ביתו פן יכה אותם עשו כי לא היה יודע בהבטחת והיה זרעך כעפר הארץ אם על אלה או על אחרים כי יתכן שימלט הוא לבדו וירבה עוד זרעו ואיננו נכון בעיני כי אם היתה זאת מחשבתו איך אמר בתפלתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך ועוד כי שם נאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך

דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו. וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוון המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מניקות שלשים. ובניהם עמהם. ומדרש אגדה ובניהם בנאיה' זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): עירים. חמורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו (בראשית לא) וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא. יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח) וכופר בריתכם את מות (שם מז) לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא

יָסְפֵ֖ר מֵרֹֽב׃ שני
יד וַיָּ֥לֶן שָׁ֖ם בַּלַּ֣יְלָה הַה֑וּא וַיִּקַּ֞ח מִן־הַבָּ֧א בְיָד֛וֹ מִנְחָ֖ה לְעֵשָׂ֥ו אָחִֽיו׃
טו עִזִּ֣ים מָאתַ֔יִם וּתְיָשִׁ֖ים עֶשְׂרִ֑ים רְחֵלִ֥ים מָאתַ֖יִם וְאֵילִ֥ים עֶשְׂרִֽים׃
טז גְּמַלִּ֧ים מֵינִיק֛וֹת וּבְנֵיהֶ֖ם שְׁלֹשִׁ֑ים פָּר֤וֹת אַרְבָּעִים֙ וּפָרִ֣ים עֲשָׂרָ֔ה אֲתֹנֹ֣ת עֶשְׂרִ֔ים וַעְיָרִ֖ם עֲשָׂרָֽה׃
יז וַיִּתֵּן֙ בְּיַד־עֲבָדָ֔יו עֵ֥דֶר עֵ֖דֶר לְבַדּ֑וֹ וַיֹּ֤אמֶר אֶל־עֲבָדָיו֙ עִבְר֣וּ לְפָנַ֔י וְרֶ֣וַח תָּשִׂ֔ימוּ בֵּ֥ין עֵ֖דֶר וּבֵ֥ין עֵֽדֶר׃
יח וַיְצַ֥ו אֶת־הָרִאשׁ֖וֹן לֵאמֹ֑ר כִּ֣י יִֽפְגָּשְׁךָ֞ עֵשָׂ֣ו אָחִ֗י וּשְׁאֵֽלְךָ֙ לֵאמֹ֔ר לְמִי־אַ֙תָּה֙ וְאָ֣נָה תֵלֵ֔ךְ וּלְמִ֖י אֵ֥לֶּה לְפָנֶֽיךָ׃
יט וְאָמַרְתָּ֙ לְעַבְדְּךָ֣ לְיַעֲקֹ֔ב מִנְחָ֥ה הִוא֙ שְׁלוּחָ֔ה לַֽאדֹנִ֖י לְעֵשָׂ֑ו וְהִנֵּ֥ה גַם־ה֖וּא אַחֲרֵֽינוּ׃
כ וַיְצַ֞ו גַּ֣ם אֶת־הַשֵּׁנִ֗י גַּ֚ם אֶת־הַשְּׁלִישִׁ֔י גַּ֚ם אֶת־כָּל־הַהֹ֣לְכִ֔ים אַחֲרֵ֥י הָעֲדָרִ֖ים לֵאמֹ֑ר כַּדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ תְּדַבְּר֣וּן אֶל־עֵשָׂ֔ו בְּמֹצַאֲכֶ֖ם אֹתֽוֹ׃
כא וַאֲמַרְתֶּ֕ם גַּ֗ם הִנֵּ֛ה עַבְדְּךָ֥ יַעֲקֹ֖ב אַחֲרֵ֑ינוּ כִּֽי־אָמַ֞ר אֲכַפְּרָ֣ה פָנָ֗יו בַּמִּנְחָה֙

ג' · ד' מ"ל דמ"ל כהו' · ג' ומ"ל וס' מ"ל כלים' · ג' חס' ג' וחס' יו"ד וחד וכעירס · ג' ול' ריוח וסגלס: · ס"ג. ג' · ג' כ"ז מלעיל וכל או' דכו' · ג' · ג' ב' מ"ל וא' חס' · י"ב פסו' דאי' בהון גם גם גם: · ג' · כ'. ג' דגש סיה שלוחה

יד וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְאַיְתִי בִידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי׃ טו עִזֵּי מָאתָן וּתְיָשַׁיָּא עַסְרִין רַחֵלֵי מָאתָן וְדִכְרֵי עַסְרִין׃ טז גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהֶן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרִין עַסְרָא אַתָּנָן עַסְרִין וְעִילֵי עַסְרָא׃ יז וִיהַב בִּידָא דְעַבְדוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי עִבַרוּ קֳדָמַי וְרַוְחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא׃ יח וּפַקֵּיד יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו אָחִי וְיִשְׁאֲלִנָּךְ לְמֵימַר דְמָן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵיל וּלְמָאן אִלֵּין קֳדָמָךְ׃ יט וְתֵימַר דְעַבְדָךְ דְיַעֲקֹב תִּקְרוּבְתָּא הִיא דִמְשַׁלְחָא לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף הוּא אָתֵי בַתְרָנָא׃ כ וּפַקֵּיד אַף יָת תִּנְיָנָא אַף יָת תְּלִיתָאָה אַף יָת כָּל דְאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃ כא וְתֵימְרוּן אַף הָא עַבְדָךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַתְרָנָא אֲרֵי אֲמַר אֲנַחֵינֵיהּ לְרוּגְזֵיהּ

בנים: (טו) עזים מאתים. בגאן שם הנקבות עשר לזכר ולפרים ד' ולעירים שנים כי ידע תולדותם: (יז) ורוח תשימו. הפרש וקרו' ממנו כי שיהיה הרואה הפרשה בין מכה למכה כמו ורוח לשאול: (יח) ושאלך לאמר. כמו כי אהבך: (כ) גם את כל ההולכים. כי חמש היו שם: במצאכם. נפתח הנד"י בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: (כא) כי אמר. יעקב בלבו ואלה דברי משה. ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר. ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה

ואילי' ז' וסי' עזים מאתי'. וזה הדבר. והקרבתם על הלחם. חטאת בקר וחלב צאן. ערב וכל נשיאי קדר. הלא הדחתם את כהני ה'. ויביאו פרים שבעה: אילים ד' מלאים בתורה וסי' רחלים מאתים. קח את אהרן. בנה לי בזה קדמ'. חטאת בקר. ורוח ט' זוגין חד ר' וחד ור' וסי' בו' במס' רבת': ולמי ג' וסי' ולמי אלה לפניך. ולמי כל חמדת ישר'. ולמי אני עמל: שלוחה ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' ואמר' לעבדך ליעקב. נפתלי אילה שלחה. ואראה והנה יד שלחה קדמ' מ"ל. ויש ספרים נמסרי' ב' מ"ל וא' חס' נפתלי חס': ויצו גם י"ב פסו' דאית בהו גם גם גם וסי'

תולדות אהרן (עזים מאתים. כתובות ל): רחלים מאתים.
חולין קלז:

בעל הטורים

מלא יו"ד התפלל שיעמדו לו עשרה נסיונות של אברהם. הלילני נא מיד ר"ת המן. רמז לבמן שיבא להכות אם על בנים. כדכתיב טף ונשים. מן הבא בידו מנחה לעשו שבא לו אבנים טובות שאדם נוכרן בידו. מנחה בגימטריא אבנים. עזים מאתים כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל הבהמות ששלח לעשו והם תק"ן קרבנות בשנה כדמפ' בפרשת פנחס והם ת' ממי"ן וכנגדם מלכו שמונה מלכים באדום לפני מלך מלך בישראל. ד"א לכך מסיים הכל במ"ם לפי שכל הבהמות ששלח לו היו בעלי מומי' שלא יקריב מהם קרבן. ויצו את הראשון ד"פ כנגד ד' גליות. ורוח ב' הבא ואידך רוח והצלה יעמוד ליהודים. רמז לדורות הבאים שיתנו שוחד לשריהם. שלוחה ג' במסר' מנחה היא שלוחה. נפתלי אילה שלוחה. והנה יד שלוחה גבי דניאל. פירוש מה התם שפר אף כאן שעל ידי המנחה נתן לו אמרי שפר וכבדו ואמר לו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו. כה אמר עבדך יעקב וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאף על פי שלא רצה כפיו לקבל'. הנה ידו שלוחה לקבלה:

רמבן

בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך ואם יהיו בניו נופלים בחרב אחיו אין ההבטחה הזאת קיימת ולזה ירמוז באמרו היטב איטיב עמך. וכן ואיטיבה עמך כי כל זה ממה שנאמר לו והיה עמך אבל הכל מיראת חטא כי דרך הצדיקים לירא תמיד והיה מתירא אולי אפילו משיגא מהם חטא בבואו בברית עם לבן עובד ע"ג או בדבר אחר ושגיאות מי יבין:

(יד) מן הבא בידו מנחה. יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי בדרך היה ואיננו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות:

(יז) ורוח תשימו בין עדר. כדי להשביע עינו של אותו הרשע ולתווהו על הדורון. וסברו בב"ר שיש בזה רמז אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותן זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם עשה רמז שיהיו המסים והארנוניות שיגבו בני עשו מזרעו ברוח והפרש בין זו לזו:

(כא) אכפרה פניו במנחה. אבטל רוגזיה וכן וכפר בריתכם את מות לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל חטא ועון ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמית הוא שבערבה מקומוה בפי לכפור

ספורנו

ראוי לה כענין אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך: (יז) עדר עדר לבדו. כדי שיראה שיש בכל מין מנין זכרים ונקבות כפי הראוי למלאכת המקנה שיוכל לפרות ולרבות כאמרו קח נא את ברכתי שהיתה מנחה מוכנת לברכה שהיא תוספת טובה: ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. שלא יקפצו הבהמות מעדר לעדר ויתערבו ולא יבין הרואה חכמת המנחה וברכתה: (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. עם שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו שלוח לשעיר ובלתי מכיר את עשו: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו. לכל אחד עם מה יסיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרים והם כולם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. עם שכל אחד מהם יאמר זה הדבור מלבד הדבור המיוחד לו כדי שימלא עשו דברי כלם מכוונים בזה שהיה יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו: כי אמר אכפרה פניו במנחה. אלה הדברים שם בפי עבדיו כדי שימעט רגזו של עשו בדבור ההכנעה עם המנחה ארצה

הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־

בְּתִקְרוּבְתָּא דִמְהַלְכָא קֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב אַפָּי׃ כב וַעֲבָרַת תִּקְרוּבְתָּא עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בָת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ כג וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיָת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיָת חַד עֲשַׂר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יָת מַעֲבַר יוּבְקָא׃ כד וְדַבְּרִינוּן וְאַעְבְּרִינוּן יָת נַחְלָא וְאַעְבַּר יָת דִּלֵיהּ׃ כה וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלִיק צַפְרָא׃ כו וַחֲזָא אֲרֵי לָא יְכֵיל לֵיהּ וּקְרֵיב בְּפֻתֵּי יַרְכֵּיהּ וְזָע פֻּתֵּי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃ כז וַאֲמַר שַׁלְּחַנִי אֲרֵי סְלִיק צַפְרָא וַאֲמַר לָא אֲשַׁלְּחִנָּךְ אֱלָהֵין בָּרֵכְתְּ

ל' קמץ בז"ק. עבירה על ג' דס' כתו'. ג'. ד'. וא'זוכל הכליו' דכו'. ל' וחס' ג' ב' מ"ל. ט'. ל'. ז'. ד'. ל' וכל יחזקאל דכו'. ל'.

כו' בס' רבת': ההלכ' ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' במנחה ההלכ'. ההלכת על ארבע. ההלכת למואל. בתר' מ"ל. בלילה הוא ד' מסר בפרש' לך לך: ילדיו ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' ואת אחד עשר. כי בראותו. כי ילדו אל. בתרא' חס'. אנ"ך: ויעברם ח' חס' בליש' וסי' ביהושע בסי' ד': ויעבר ט' מסר פרש' נח: עלות ו' ה' מלאים וא' חס' וסי' ויותר יעקב. והגבלת את ההר. והיה כל הראה. והנה יוצר גבי. עד עלו' חמת ה'. מנגד עלת הנשק. בתרא' חס': לא יכול לו ד' וסי' וירא כי לא יכול לו. ידעת את דוד אביך. ותעש כן אשת ירבעם. ויקדש

תולדות אהרן ויותר יעקב. שם לו: ויאבק שם. שם: וירא כי לא. ס' הזוהר פ' בראשית: בהאבקו עמו. חולין שם: ויאמר שלחני. שם צא וגו. ספר סוסר פ' תזריע:

אבן עזרא

לא: (כג) ויעבר את מעבר יבק. הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פירוש ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: (כה) ויאבק. מגזרת אבק עד שעלה אבק ביניהם: עד עלות השחר. עד סור שחרות הלילה וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר: (כו) כי לא יכל לו. המלאך: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו פן תקע נפשי ממך שרה כף הירך ממקומה

רש"י

וחטא ואכל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא. וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כב) על פניו. כמו לפניו וכן (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן (ישעיה סה) המכעיסים אותי על פני ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כג) ואת אחד עשר ילדיו. (ב"ר) ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן (ב"ר): (כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם (חולין צ"א): ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם. ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו (ב"ר): (כו) ויגע בכף ירכו. (קולית הירך התקוע בקלבוסית (קרוי כף ע"ש שהבשר עליה כמין כף של קדירה): ותקע. נתקעקעה ממקום חברתה ודומה לו (ירמיה ו) פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר. חולין צא): ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: (בכאן

קשה

בעל הטורים ילדיו. ג' במסורה. אחד עשר ילדיו. כי בראותו ילדיו. ילדיו אל אל ישועו. זהו שיש במדרש שראה יעקב שלשים רבואות מבני בניו כמו שראה אחד עשר ילדיו כך ראה רבואות מילדיו: וכמו כתם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שיצילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהניג כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפני עצמו: ויעבירם. ב' במסורה הכא ואידך ויעבירם ביבשה מלמד שנבקע לו מעבר יבוק ועבר ביבשה. ויאבק בגימטריא בכא הכבוד מלמד שהעלו האבק עד כסא הכבוד. איש עמו בגימטריא עשו אדום. ויאבק איש עמו ס"ת קשו על שם בית עשו לקש. ויגע בכף ירכו לראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפלים שהמלאכים אין להם קפלים. אי נמי

ספורנו

אראה פניו. דרך שהגון הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון. ולא יראו פני ריקם. וכן אמר לעשו אח"כ כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. כי המנהג לפקוד את השרים במנחה עם ראיית פניהם: (כב) ותעבור על פניו. לראות שתהיה על סדר ראוי לתכלית המכוון מאתו: (כד) ויעבר את אשר לו. צוה לכולם שיקדימו ללכת לפניו להלאה מן הנחל כמו ויעבור את הכושי: (כה) ויותר יעקב לבדו. אחרון לכלם לנסוע מן המחנה כדי להדריך את כל עמו שילכו עם כל קניו ולא ישאר דבר במחנה: ויאבק איש עמו. היה זה פועל מלאך במראות נבואה בלי ספק על דרך ירה ויור שיהיה נוטע בה' יעקב וזרעו מעשו אף על פי שיהיה עם היזק בממון שהוא היקום אשר ברגליהם ועם זה תהיה התשועה בסוף עם ברכה ושררה בעליונים ובתחתונים: (כו) לא יכול לו. לרוב דבקותו תמיד באל ית' במחשבה ובדבור: ויגע. הודיעו החטא העתיד במדריכי עמו ובדאגתו בזה פסק הדבור ותקע כף ירכו בהאבקו: לא אשלחך.

שגדולים

רמבן

לכפורי ידיה וגם בלשון מקרא נקראים המזרקים כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בשפת המזרק לשון רבינו שלמה. וכן אמר אונקלוס אנחיניה לרוגזיה. ואם כן יהיה פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי אינו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה וכך פי' ר"א ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שאם כן היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו כי עתה לא הוסיף על הצואה ההיא אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרם בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני. להיותי מרואי פני המלך. וזה דרך מעלה מיראתו ממנו. ובא הכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה יתן כפר על החמה ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמי' וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל כי לעולם לא תבא כפרה בחטא אבל יאמר לכפר על נפשותיכם ונסלח לו לכפר עליו על נפשו ויאמר אכפרה בעד חטאתכם וכולן מלשון ונתנו איש כופר נפשו שהוא פדיון:

(כב) **והוא** לן בלילה ההוא במחנה. יאמר שלא בא באהלו בלילה ההוא אבל לן במחנה עם עבדיו ועם הרועים בכאן ערוך כאיש מלחמה פן יבא אחיו בלילה ויכה בו:

(כג) **ויקח** את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו. און מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להגלה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כולם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מחנהו ורכושו:

(כה) **ויותר** יעקב לבדו. ששכח פכים קטנים וחזר עליהן לשון רש"י. ועל דרך הפשט ויקחם ויעבירם את הנחל העבירם עמו ויעבר את אשר לו בצווי כי חזר וצוה שיעברו לפניו ונשאר הוא אחריהם:

ויאבק איש עמו. ויתעפר כך פירשו מנחם לשון אבק שמעלין אבק ברגליהם. ולי נראה לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביקו ליה מיבק זה לשון רש"י ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עיולי ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעצים דקים חבורים וקשורים יחד כי האו"ת תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים יבליעו האו"ת תוחך במקום תתוחך מסותא במקום מסחיתא אסיתא חסיתא ואפשר שיהיה ויאבק ויחבק כמו ויחבקהו כי אולי כן הלשון ומצינו ברודים אמוצים כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים. ואמרו המפרשים כי וארוזים במרכולתך כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים וכן אמרו במלת ותאלצהו שהוא כמו ותחלצהו מהופך מן ותלחצהו ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל וכך תרגום וכי יפתה ארי ישדל יחבק וינשק שהוא דרך הפתוי או שלא נודמן לו לשון ועשאו ענין התבולה כי כל השתדלות תחבולה וברור ענין. ובב"ר מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו כדברי מנחם והוא הנכון:

(כו) **וירא** כי לא יכל לו. מלאכי גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו. ואמרו

קשה לרש"י ותברכני הל"ל. אלא הודה וכו' איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד ע"ח ודוק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזה שכתוב (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל

ממקומה: (לג) בגיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת ותולדות שמפרשים שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים לדעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפ' כי שמי בקרבו: (ב) ושם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם:

(ד) הדרש על נקודות וישקהו טוב הוא לעתיקי תהדים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו

בֵּרַכְתָּנִי׃
כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃
כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃
ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם׃ שלישי
לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃
לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃
לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃
לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃
ב וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃
ג וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע

ל' קמץ · ל' · ל' · ל' והוא סלחי · ס' · ל' · ח'. ל' וחס' · ט' בטע' פזר גדול. · ל' · ח'. ג' · י"ח פסו' דאי' בהון את ואת ואת ואת ואת · ל"ג ר"פ

לִי׃ כח וַאֲמַר לֵיהּ מַה שְׁמָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב׃ כט וַאֲמַר לָא יַעֲקֹב יִתְאֲמַר עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל אֲרֵי רַב אַתְּ קֳדָם יְיָ וְעִם גּוּבְרַיָּא וִיכֵלְתָּא׃ ל וּשְׁאַל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָא דְנָן אַתְּ שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן׃ לא וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְאַתְרָא פְּנִיאֵל אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַיְיָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּיזֵבַת נַפְשִׁי׃ לב וּדְנַח לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד עֲבַר יָת פְּנוּאֵל וְהוּא מַטְלַע עַל יַרְכֵיהּ׃ לג עַל כֵּן לָא אָכְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא׃ א וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא וּפַלֵּיג יָת בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃ ב וְשַׁוִּי יָת לְחֵינָתָא וְיָת בְּנֵיהֶן קַדְמֵיתָא וְיָת לֵאָה וּבְנַהָא בַּתְרָאִין וְיָת רָחֵל וְיָת יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ ג וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל אַרְעָא שְׁבַע

ככה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: (ל) למה זה תשאל. (ב"ר) אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו הכל לפי מצו' עבודת השליחות שאנו משתלחי': (לב) ויזרח לו. לצורכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא (מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו: והוא צולע. היה צולע כשזרחה השמש: ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זה פשוטו: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן (ירמיה נא) נשתה גבורתם וכן (בראשית מא) כי נשני אלהי' את כל עמלי: (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב: (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי

שלמה את תוך החצר: עם אלהים ג' וסי' כי שרית עם אלהים. והונתן ימות. ברצותו עם אלהים. אנ"ד: ותוכל ג' וסי' כי שרית עם אלהים. הנה דברת ותעשי. פתיתני ה' ואפת: פנואל שיטה מן כ"ז דכל חד וחד לית דכו' וסי' בסס' רבת': פני' אל פני' ה' וסי' ויקר' יעקב שם המקו' פניאל. ודבר ה' אל משה פנים. ולא קם נביא עוד בישראל. ויאמר גדעון אהה אדני ה'. ונשפטתי אתכם שם. ויחזקאל: פניאל ה' בשופטים סי' ה': על כן ט' בטעם פזר גדול וסי' גיד הנשה. מחנה דן עד היום הזה. שם המקום ההוא עמק ברכה ד"ה. על כן חרה אף ה' בעמו. על כן לא ידרכו כהני דגון. על כן אבכה בבכי יעזר. כי על כן הוא מרפא את ידי. על כן מלא לבי בני האדם. על כן קראו לימים האלה פורים: ועמו ה' בטעם זקף גדול וסי' וישא יעקב את עיניו וירא והנ'. יהוידע. יוחנן. יחיאל. יואב. שלומית. זכרית. עובד י"ח פסוקים דאית בהו את ואת ואת ואת וסי' בסס' רבת': ראשונה י' במלכים א' סי' י"ח:

תולדות אהרן כי שרית עם. חולין צב: ויזרח לו. סנהדרין צט חולין צא: על כן לא. פסחים כב חולין צ' (ערלה פג פסחי' כה): אשר על כף. חולין צו כריתות כא: הירך. קדושין נא הוריות יב חולין יא וקלד: והוא עבר. פסחי' ו' פכה לע מגלה כא נדה פג:

בעל הטורים

לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכור' שנפן העבודה. נכה ירירכו בגימטרי' לפוסלו מכהונה. ברכתני. בגימטרי' הודה לי ברכתי שהרו של עשו היה: וישתחו ארצה ז"פ על שם כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר שבע תועבות מלבו:

רמבן

בב"ר נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זה דורו של שמד והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע בילתן והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה כדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו כמו שאמרו אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול ומה היו עושים בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה והכל סבלנו ועבר עלינו כמו שרמז ויבא יעקב שלם:

(ל) למה זה תשאל לשמי. אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם אגרתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צוותי ולא פירש הכתוב הברכה והקרוב מה שאמרו רבותינו שהודה לו על כל הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל:

ספורנו

שגדולים צדיקים יותר ממ"ה: לא יעקב יאמר עוד שמך. לקץ הימין שהשם קיים עד סוף העולם ובכן יהיה כבר מקוים בך ענין יעקב המורה קיים בסוף ולכן לא יפול עליך אז עוד שם יעקב להורות שתהיה בעקב ובסוף כל הימים: (כט) כי אם ישראל כי שרית. אבל יקראו לך בשם ישראל בלבד להורות שאז כבר שרית עם אלהים ועם אנשים כענין יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (ל) הגידה נא שמך. המורה על ערכך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל. למה זה תשאל לשמי. כי הצורה החופשית לנו היא מדרגת השכלתנו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלא והפעל שלה הוא כפי הרצון האלהי: (לב) ויזרח לו השמש וכו'. אחר שעבר את פנואל בצליעה זרח השמש ונרפא כאשר יהיה לעתיד לבא כאמרו וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא: (לג) על כן לא יאכלו בני ישראל. כדי שיהיה הסימן אשר הורה בנגיעת כף הירך היזק בדבר בלתי נחשב אצלנו: לג (א) ועמו ארבע

מי · פלגים

אבן עזרא

לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: (ה) מי אלה לך. מי אלה עמך או מי אלה שלך הם: חנן. כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם חנן כמו הם: (ח) מי לך. מי לשלם ימצא על אדם ופי' מי הוא זה שסגרת לו כל המנחה הזה או מי במחשבתך: (י) אל נא. אל יאמר אדוני כן וכבר הודעתיך דקדוק הנגיד: כראות פני אלהים. מלאך ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשים שרים. ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם ושאלתם הוא כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה והנה בין ירושלם ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמה לוק"א שעה ושליש שעה וברחב י"ב מעלו' וזה הדבר ברור בלא ספק. ופי' והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת. וטעם על כן זכר לדבר

צוארו חד מן ג"ז חסרי' י' באמצע תיבותא וקריין ולית דכוו' וסי' במס' רבתא: י"ב פסוקים דאית בהו את את ואת את וסי' במסר' רבת': מי לך ג' וסי' עד מי לך פה. מי לך כל המחנה הזה. כי חצבת לך פה: יהי לך אשר לך י"ג פסוקים דאית בהון לך לך במסר' רבתא: ברכתי ג' וסי' הכי קרא שמו יעקב. קח נא את ברכתי. וצויתי את ברכתי לכם. וחד וברכתי על צאצאיך: ברכתי אלפ' בית' ב' ג' ב' וא' וב' וסי' במסר' רבת': ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד. קח נא את ברכתי. ויקם האיש ללכת. דפלגש. ויאמר חי ה' אשר עמדתי. וכל ויפצרו דכות' במ"א ויפרצו וסי' ויפרצו בו עבדיו:

תורה

ג' פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃
ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ
(צואריו ק' / נקוד וישקהו) וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃
ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־
(י' פסו' מ מ) הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר
מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־
(ל' קמץ ופת') חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ רביעי
ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה
וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ
יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר
מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר
(ג' כהו' ופת' באתנחתא (עי' מ"ס)) פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי
אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־
(י"ג פסו' דאית בהון לך לך) לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃
י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ
מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי
(ל' חס' כתו') פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃
יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר
הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי

אונקלוס

זִמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ לְוַת
אֲחוּהִי׃ ד וּרְהַט עֵשָׂו
לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל
צַוְּארֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ׃ ה וּזְקַף
יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת נְשַׁיָּא וְיַת
בְּנַיָּא וַאֲמַר מָן אִלֵּין לָךְ
וַאֲמַר בְּנַיָּא דְּחַן יְיָ יַת עַבְדָּךְ׃
ו וּקְרִיבָא לְחֵינָתָא אִנּוּן
וּבְנֵיהֶן וּסְגִידוּ׃ ז וּקְרִיבַת אַף
לֵאָה וּבְנָהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר כֵּן
קְרִיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃
ח וַאֲמַר מָאן לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא
הָדָא דַּעֲרָעִית וַאֲמַר
לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי
רִבּוֹנִי׃ ט וַאֲמַר עֵשָׂו אִית
לִי סַגִּי אָחִי אַצְלַח בְּדִילָךְ׃
י וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ
וּתְקַבֵּיל תִּקְרוּבְתִּי מִן יְדִי
אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ
כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִית
לִי׃ יא קַבֵּיל כְּעַן יַת תִּקְרוּבְתִּי
דְּאִתּוֹתִיאַת לָךְ אֲרֵי רַחֵם עֲלַי
קֳדָם יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כוֹלָּא

רש"י

כי תחלה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחוואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו. אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותו פעם ונשקו בכל לבו (ב"ר): (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו. בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין. אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות (ב"ר): (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא' ל' פיוס אפיימנט בלע"ז. (ויקרא כב) כי לא לרצון יהיו לכם. הקרבנות באות לפיים ולרצות וכן שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י) יודעים לפיים ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (מלכים ב יח) עשו אתי ברכה דסנחריב וכן (שמואל ב ח) לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כולם ל' ברכת שלום הן שקורין בלעז שלודא"ר אף זו ברכתי מו"ן שלו"ד: אשר הובאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך (ב"ר): חנני. נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן שהיה לו

תולדות אהרן וירא את הנשים וגו'. ס' הזוהר פרשת בלק: כראות פני. סוכה ה סוטה נא ס' הזוהר פרשת תרומה: וכי יש לי כל. סוטה ס' בתרא יז:

בעל הטורים

בעל הטורים וישקהו נקוד למעלה שכוון לנושכו: וישקהו בגימטריא לנשכיהו. דור חרבות שיני"ו בגימ' עשו: ולמי. ג' במסר' ולמי אלה לפניך ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל. לומר כל חמדת ישראל ועמל' נטלו בני עשו וזהו ולמי אלה כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך. ד"א כך אמר יעקב למי אני עמל לתת כל חמדת ישראל למי אלה לפניך: מי לך ג' במסרה מי לך כל המחנה מי לך פה כי חצבת לך קבר עוד מי לך פה חתן זבניך. זהו שיש במדרש שהיו כתות של מלאכי השרת פוגעין בעשו ובאנשיו ומכים בהם וזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו הולכים להם קברים לקבור המתים וכשפגע בו וראה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות. לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על ב' עולמות שאתה תהיה בוחר בעולם הבא שאין בו פריה ורביה. אם כן מי לך אלו הבנים: כראות פני אלהים בגימטריא כשר שלך שרמז לו שראה שרו וניצל ממנו:

ספורנו

מאות איש בלא שהכירו פניו במחנה: (ד) וירץ עשו. נהפך לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב לענינינו בגלות עם בני עשו האומר בגבהו מי יורידני ארץ והורה בנסיה נמלטים מיד חרב באותו בהכנע' ומנחה כאמרם ז"ל שאחיה השילוני קלל את ישראל בקנה הנכנע לכל הרוחות הן לו עשו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו כמו שהעיד רבן יוחנן בן זכאי באמרו (גטין פרק הנזקין) בריוני דבן לא שבקונן: (ה) מי אלה לך. שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: (ח) מי לך כל המחנה. המחנה שאמר אלי מנחה היא שלוחה לאדוני מי הוא אלך אם הוא למנחת כבוד או למנחת חסד שחשבת שאצטרך: (ט) יש לי רב. ואיני צריך: אחי יהי לך אשר לך. שבהיותך אחי לא תצטרך לכבדני במנחה: (י) כראות פני אלהים. כמנהג בפקוד את השרים כאמרו ולא יראו פני ריקם: ותרצני. שקבלתני בסבר פנים יפות כענין הירצך או הישא פניך ומגד זה גם כן ראוי שאקדם פניך במנחה: (יא) ויפצר בו. כדי שיקבל כי השוחד יעור: ויקח. והפך באלישע כאמרו

רמב"ן

(ה) מי אלה לך. שאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהם נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים:
(ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם. או שהוא בגאותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם יראו מגשת אליו יאמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או שאלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו או שאין אדם אחר בדרך ההוא להיות לו כן וטעם מי לך כל המחנה הזה כלומר מי זה לך שתשלח לו כל אלה כלומר מי הוא הגדול אצלך שתשלח לו כל אלה והוא ענהו למצוא חן בעיני אדוני כי אתה הגדול והאדון בעיני:
(י) כי על כן ראיתי פניך. אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם. כענין ונרצה לו עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי מלשון יהי רצוי אחיו ואור פניך כי רציתם כי רצו עבדיך את אבניה כלם ענין חפץ וחשק בדבר. ורש"י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני ותרצני נתפייסת לי וכבר אמרתי שאינו טוב שיהיה לו מזכיר עון: (יא) קח נא את ברכתי. המנחה וכן עשו אתי ברכה השיטו

לו לומר חנני שאין חנן בלא שני נוני"ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני : ש לי כל . כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי : (יב) נסעה . כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול וכהן עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך : ואלכה לנגדך.

לדבר : (יב) נסעה . יש אומרים שהוא לשון צווי כמו סלחה הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה . כולנו ושאני אלך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו ונסעה מנהר אהוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך : (יג) הילדים רכים . כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים מספר : עלות . כמו כלות ינהל והנה הפרות שעלו עליהם העמודים על כן נקראו עלות .

ישלי-כל ויפצר-בו ויקח :
יב ויאמר נסעה ונלכה ואלכה
לנגדך : יג ויאמר אליו אדני
ידע כי-הילדים רכים והצאן
והבקר עלות עלי ודפקום יום
אחד ומתו כל-הצאן : יד יעבר-
נא אדני לפני עבדו ואני
אתנהלה לאטי לרגל המלאכה
אשר-לפני ולרגל הילדים עד
אשר-אבא אל-אדני שעירה :
טו ויאמר עשו אציגה-נא עמך
מן-העם אשר אתי ויאמר למה
זה אמצא-חן בעיני אדני :
טז וישב ביום ההוא עשו לדרכו
שעירה : יז ויעקב נסע סכתה
ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת
על-כן קרא שם-המקום סכות : ס
יח ויבא יעקב שלם עיר
שכם אשר בארץ כנען בבאו

ואתקיף ביה וקביל : יב ואמר
טול ונהך ואיהך לקבלך :
יג ואמר ליה רבוני ידע ארי
ינקיא רכיכין ועאנא ותורי
מניקתא עלי ואם ארחוקינון
יומא חד וימותון כל ענא :
יד יעיבר כען רבוני קדם
עבדיה ואנא אדבר בניח
לרגל עובדתא די קדמי
ולרגל ינקיא עד דאיתי לות
רבוני לשעיר : טו ואמר עשו
אשבוק כען עמך מן עמא
דעמי ואמר למא דנן
אשכח רחמין בעיני רבוני :
טז ותב ביומא ההוא עשו
לאורחיה לשעיר : יז ויעקב
נטל לסכות ובנא ליה ביתא
ולבעיריה עבד מטלן על
כן קרא שמא דאתרא
סכות : יח ואתא יעקב שלים
לקרתא דשכם די בארעא
דכנען במיתוהי מפדן

בשוה לך טובה זו תעשה לך שתאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך : (יג) עלות עלי . הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט : עלות . מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים . שתי פרות עלות ובלע"ז אנפנטי"ש . ודפקום יום אחד . (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן : ודפקום . כמו (שיר ה) קול דודי דופק נוקש בדלת : (יד) יעבר נא אדוני . אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק : אתנהלה : אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה : לאטי . לאט שלי לשון נחת (ישעיה ח) ההלכים לאט . (שמואל ב יח) לאט לי לנער . לאטי הלמ"ד מן היסוד והיא משמשת אתנהל נחת שלי : לרגל המלאכה . לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך : ולרגל הילדי'. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדוני שעירה . הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכו' אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (ב"ר) ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר (עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו . ומ"א יש לפרשה זו רבים : (טו) ויאמר למה זה . תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה : אמצא חן בעיניך . ולא תשלם לי עתה שום גמול : (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו . (ב"ר) עשו לבדו וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד שנאמר (שמואל א ל) כי אם ד' מאות איש רכבו על הגמלים : (יז) ויבן לו בית . (מגלה יז) שהיה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ. סכות קיץ . בית חורף . סוכות קיץ : (יח) שלם . שלם בגופו שנתרפא מצלעתו (שבת ל) שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן : עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו (רות א) עד בואנה בית לחם : בבאו מפדן ארם . כאדם האומר לחבירו יצא

וטעם עלי עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק : ודפקום . ואם דפקום המנהיגים אז ימותו כל הצאן: (יד) אתנהלה כמו אתנהל עמם : לאטי . היו"ד נוסף או יהי לשון יחיד מדבר : לרגל המלאכה . בעבור המקנה שהוא מלאכתי והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו וזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח . ויהיה לרגל כמו ויברך ה' אותך לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם . וטעם למה זה אין לי צורך : (יח) ויבא יעקב שלם . שם התאר והטעם שבא

לנגדך ב' וסי' נסעה ונלכה. שתה עונותינו לנגדך : עלות ה' וסי' ודפקום יום אחד . ושתי פרות עלות . וחברו דארון. עלות ינחל . מאחר עלות הביאו : יום אחד י' מסר פרשת תולדת : ומתו ה' בקמץ וסי' ודפקום יום אחד . וירד עליהם הברד . ולא ישאו עון ומתו . ולא יגעו אל הקדש. כבלע את הקדש . וסקלתם באבנים . וסקלתם אתם באבנים. והיה אם יותרו . עמוס : אבא ואבא ה' חס' מסר בפרשת חיי : שעירה. ג' וסי' יעבר נא אדני . וישב ביום ההוא עשו . החלק העלה שעירה: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה . ויסעו בני ישראל מרעמסס : סכות ב' מ"ל בתורה וסי' שם המקום סכות . כי בסכו' הושבתי וכל גביאי' וכתו' דכוו' מלאי' במ"א חס' וסי' לעשות סכת ככתו'. וכל הסכות דאורי' מ"ל במ"א . חג

הו"א ויאמר נסעה . ע"ג ס ע : יעבר נא . שם שם : עד אשר אבא . שם כה : ויעקב נסע . מגלה יז ע"ג כה : ויבא יעקב . שבת לג :

בעל הטורים אחי יהי לך אשר לך בגי' זה הברכות . לנגדך ב' במ' ואלכה לנגדך שתה עונותינו לנגדך שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה הלך עמי ותזכיר עונותי שעשיתי נגד' וכשלא אהיה עמך שמא תשכח : עלות ה' במס' ואידך בשמואל פרות עלות ב"פ ובדוד מאחר עלות הביאו ואידך וכחיקו ישא עלות ינהל . אח"ל דוד המלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיו מרעין אותן במרעה רך וזהו שכתוב כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו . ומה היו עושים כרועה עדרו ירעה : שעירה . ג' במסר' אל אדני שעירה וישב עשו לדרכו שעירה מן ספר ההל' שעולה שעירה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו' וזהו עד אשר אבא אל אדני שעירה . אבא עולה ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה לפני בא יום ה' הגדול

רמבן

לי מנחה . וכן קח נא ברכה את עבדך . ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו ברכה כי הוא שולח מאשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו כאשר אמר למעלה מן הבא בידו והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס :

(יג) **ומתו** כל הצאן. דרך המלה שהיה לו לומר ומתו כלם . אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו סתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע. ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר. או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים ויגעו ולא ירצו ללכת והצאן והבקר עלות ואם דחקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם :

(יד) **עד** אשר אבא אל אדוני שעירה. היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ שעיר . והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה כדר ממש שיבא אליו שאין עשו צריך לו ורבותינו ראו עוד שלא הי' בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עצת חכמה . ועוד להם מדרש אחר שיקים דברו לימות המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו . יאמר כי המושיעים אשר בהר ציון יעלו לשפוט את הר עשו :

(טו) **למה** זה אמצא חן בעיני אדני . למה זה תעשה לי שאיני צריך לה אמצא חן בעיניך ולא תשלם עתה שום גמול לשון רש"י. והכונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת . ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין ולא הגיע לעכו עד שמכר פינס שלו מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות . כשהיה בא ברומי בחצר מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו יראו הדורות וכן יעשו ולא היה מקבל חברת אנשי רומי ללותו שאין מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם :

(יז) **ויבן** לו בית . יתכן כי היה מקום אין שם עיר . והוצרך לבנות לו בית ולעשות סוכות . או ויבן לו בית שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להשגב מפני עשו :

(יח) **ויבא** יעקב שלם מפדן ארם . כאומר לחברו יצא פלוני מכאן

ספורנו

כאמרו ויפצר בו לקחת וימאן : (יב) נסעה ונלכה. לשעיר כמו שהורו נושאי המנחה באמרם גם הנה עבדך יעקב אחרינו : (יג) כי הילדים רכים . כי עלי מוטל דבר הילדים רכים והצאן והבקר עלות ודפקום לכבודך שלא לעכבך בדרך : (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם . אחר שהגיע בשלום בארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום לא המתין

אבן עזרא

שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע דינה : (יט) חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל . ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא. ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל כי פירושו שקרא אל אל השם והנכון הוא שכן הוא שם המזבח וכן מזבח משה קרא שמו ה׳ נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא וכן בעבור השכינה אל ירושלם תהי נקראת ה׳ שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל והטעם שהוא חזק ותקיף : אלהי ישראל. שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו : (א) ותצא דינה . מעצמה : (ב) ויענה . כדרכה בעבור היותה בתולה : (ג) וידבר על לב . שדבר לה דברי רצים וניחומים : (ה) כי טמא. פ״ש : חרפה

רשי

יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך : (יט) קשיטה . מעה. אר״ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה . (ותרגומו חורפן טובים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר) : (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל . לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא ע״ש שהיה הקב״ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב״ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה (שמות יז) ויקרא שמו ה׳ נסי לא שהמזבח קרוי ה׳ אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב״ה ה׳ הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב״ה קראו ליעקב אל (מגלה יח) וד״ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי׳ לכמה טעמים . ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי : (א) בת לאה . ולא בת יעקב . אלא ע״ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה שנאמר ותצא לאה לקראתו (ב״ר) . (ועליה משלו המשל כאמא כבתה) : (ב) וישכב אותה . כדרכה : ויענה . שלא כדרכה (יומא ע״ז) : (ג) על לב הנערה . דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ותקנה העיר

מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי

לד א וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ ב וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ ג וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ׃ ד וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ ה וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה

ב׳ כסבר״א וב׳ בכת״א · ס. ג׳ · ב׳ ומ״ג · ז׳ רפי׳ · ב׳ אמנון · רה ק · רה ק׳ · ב׳ וכעין · ג׳ · פ׳

אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי קַרְתָּא׃ יט וּזְבַן יָת אַחְסָנַת חַקְלָא דִּי פְרַס תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִידָא דִבְנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן׃ כ וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ א וּנְפַקַת דִּינָה בַּת לֵאָה דִּי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב לְמֶחֱזֵי בִּבְנָת אַרְעָא׃ ב וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר חִוָּאָה רַבָּא דְאַרְעָא וּדְבַר יָתַהּ וּשְׁכִיב יָתַהּ וְעַנְּיַהּ׃ ג וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב וּרְחֵם יָת עוּלֵימְתָּא וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעוּלֵימְתָּא׃ ד וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי לְמֵימַר סַב לִי יָת עוּלֵימְתָּא הָדָא לְאִתּוּ׃ ה וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי סָאֵיב יָת דִּינָה בְּרַתֵּיהּ וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא

הסכת תעשת לך : ויקן ב׳ בספ׳ וסי׳ ויקן את חלקת השדה . ויקן יוסף את כל אדמת מצרים . ועוד ב׳ מהם וסי׳ ויקן דוד את מקום הגרן . ויקן את הר שמרון : במאה ה׳ בקריי׳ וסי׳ במאה קשיטה . אשר ארשתי . אין חפץ למלך במהר . וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל . במאה קשיטה . דיהושע : קשיטה ג׳ וסי׳ ויקן את חלקת . במאה קשיטה דיהישע . ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו . אנ״ך : בבנות ב׳ ומלאי׳ וסי׳ לראית בבנו׳ הארץ . האין בבנות אחיך : ויענה ב׳ וסי׳ וישכב אותה ויענה . ויחזק מסנת ויענה : טמא ט׳ וסי׳ ויעקב שמע . ויענו בני יעקב את. מקדש ה׳. משכן ה׳. ואת הבית אשר על פני ירושלים . ואיש את אשת רעהו . וחברו . ואיש את כלתו :

בעל הטורים

וסגורה ואין יעלו מושיעי׳ לשפוט את הר עשו : בבנות . שני׳ במסרה בבנות הארץ בבנות אחיך אשה גבי שמשון לומר בשביל שלא רצה ליתן לאחיו מבנותיו כדאיתא במדרש ששמעים כתיבה מסניו נענש שיצאה לראות בבנות הארץ ובעלה שכם :

תולדות אהרן ויחן את פני . שם : במאה קשיטה . ראש השנה כו : ויקרא לו אל אלהי ישראל . מגלה יח : וירא אותה שכם . מיר כג סנהדרין ט הוריות י : ויקח אותה . יומא עז :

ספורנו

השמחה שהיה בבית אמו : באו מפדן ארם . בעוד שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדיין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה ה׳ לי לאלהים : (יט) ויקן את חלקת השדה : (כ) ויצב שם מזבח . כאמרו איך נשיר את שיר ה׳ על אדמת נכר : ויקרא לו אל אלהי ישראל . קרא לו בתפלתו את האל ית׳ לאלהים כמו שנראה באמרו והיה ה׳ לי לאלהים וזה כשיהיה הוא ישראל שלא יכלו המצרים להעבירו על דעתו ועל דעת קונו כמו שהזכיר בנדרו למעלה : (ג) ותדבק נפשו. על הספק באמנון לאמר אחר ששכב אותה : בדינה בת יעקב . בשביל שהיתה בת יעקב הנכבד בעיני האומות כאמרו אח״כ כי חפץ בבת יעקב : (ה) ושחרים יעקב עד

רמבן

שיני אריות ובא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו זה לשון רש״י אבל ר״א פירש שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה . ולפי דעתי אמר הכתוב כן כי בסוכות היה מתפחד מעשו כי סכות בעבר הירדן מזרח בתלכות סיחון אם הוא המוזכר בספר יהושע ואם הוא אחר הנה הוא יותר קרוב לשעיר . ועד היותו בארץ כנען לא שקט לבו כי לא ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם או שיעזרוהו אנשי הארץ כי אביו נשיא אלהים בתוכם או שזכות הארץ מצילהו ולכן אמר עתה שבא שלם אל ארץ מגורי אביו כי הצילו אלהים בדרך מכף כל אויביו . ואמרו בבראשית רבה כל אותן החדשים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון כי היה מתירא ממנו שם ומשלח לו כאותו הדורון בכל חדש וחדש או פעם אחת בראש השנה :

ויחן את פני העיר . לא רצה להיות אכסנאי בעיר אבל רצה שתהיה תחלת ביאתו בארץ בתוך שלו ולכן חנה בשדה וקנה המקום וזה להחזיק בארץ והמעשה הזה היה רמז כי המקום ההוא יכבש לפניו תחלה טרם הורישו יושבי הארץ מפני זרעו כאשר פירשתי באברהם ורבותינו אמרו נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין ועל דעתם לא היה בכוונה ממנו אבל על כל פנים היה המאורע לרמוז על העתיד שאמרנו אבל ר״א אמר כי הזכיר הכתוב הזה להודיע כי מעלה גדולה לארץ ישראל ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העולם הבא :

(כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל . לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב״ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של הקב״ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה׳ נסי לא שהמזבח קרוי ה׳ אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב״ה ה׳ הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב״ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו באתי כל זה לשון רש״י . והנה לדקו דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהי טעם לו כטעם קרא לו בנימן וקורא לך גודר פרץ . ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורי שדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה׳ צדקנו ושם ירושלים ה׳ שמה וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בוחר אתה לבן ישי והחזיק לו למי מריבה או יאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל וטעם לו כטעם אלכה לי אל הגדולים לך לך מארצך . ועל דרך האמת הוא כמדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה מנין שקראו הקב״ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה בלשון אחר אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים ירמזו למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והכונה שהשכינה שורה בארץ ישראל והמשכיל יבין :

וטעם בת לאה אשר ילדה ליעקב . לומר שהוא אחות שמעון ולוי המקנאים וצוקמים נקמתם והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה :

(ב) וישכב אותה ויענה . וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה לשון רש״י אבל ר״א אמר ויענה בעבור היותה בתולה ואין צורך כי כל ביאה באונסה תקרא ענוי

רש"י

העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה: (יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר): (יד) חרפה הוא. שמץ פסול הוא אצלינו הבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון (מלכים ב יב) ויאותו (הכהנים ביהוידע): להמול. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו: בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם

תולדות אהרן כי נבלה עשה. בהרא פו סנהדרין מד (סוטה כ): (אך בזאת נאות לכם. ע"ג לט):

וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם׃ ו וַיֵּצֵא ז׳ חס׳ בליש׳
חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב
לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ ל׳
מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ ל׳
הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי
נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב
אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ נ״ו
ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר ס״ל
שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם ל׳. ל׳
תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃
ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם כל או׳ כ״כ
תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ
לָכֶם׃ י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ
תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ ס׳. ל׳
וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁכֶם ב׳ בתוכם
אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־ ל׳
חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי ל׳
אֶתֵּן׃ יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר
וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי ל׳
וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה׃ רה ק׳
יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם
וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ ב׳
אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃
יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל חד מן י״ז מ״ל
לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־
אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־ ב׳ חס׳ דחס׳
חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ טו אַךְ־בְּזֹאת
נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל
לָכֶם כָּל־זָכָר׃ טז וְנָתַנּוּ אֶת־ ד׳ ג׳ חס׳ וא׳ מ״ל. ד׳ דגש
בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־ ל׳

אונקלוס

וּשְׁתֵיק יַעֲקֹב עַד מֵיתֵיהוֹן׃ ו וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם לְוָת יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃ ז וּבְנֵי יַעֲקֹב עָאלוּ מִן חַקְלָא כַּד שְׁמַעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גוּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב יַת בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כָשַׁר דְּיִתְעֲבֵיד׃ ח וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ ט וְאִתְחַתְּנוּ בָנָא בְּנָתְכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיַת בְּנָתָנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן׃ י וְעִמָּנָא תִּתְּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵא קֳדָמֵיכוֹן תִּיבוּ וְעִיבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָּא וְאַחְסִינוּ בַהּ׃ יא וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וּלְאַחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וּדְתֵימְרוּן לִי אֶתֵּן׃ יב אַסְגּוּ עָלַי לַחֲדָא מוֹהֲרִין וּמַתְּנָן וְאֶתֵּן כְּמָא דְתֵימְרוּן לִי וְהָבוּ לִי יַת עוּלֶמְתָּא לְאִתּוּ׃ יג וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יַת שְׁכֶם וְיַת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמָא וּמַלִּילוּ דִּי סָאֵיב יַת דִּינָה אֲחַתְהוֹן׃ יד וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נִיכּוֹל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא הָדֵין לְמִתַּן יַת אֲחָתָנָא לִגְבַר דְּלֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃ טו בְּרַם בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃ טז וְנִתֵּן יַת בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיַת בְּנָתֵיכוֹן נִסַּב לָנָא

אבן עזרא

(יד) חרפה. לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל. וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מלאכו דברו לשלום כמו דבר לו או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא: אשר לו ערלה. ערלת בשר וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים כי ערלה אזנם בעבור הנוסף והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים והמולו הנה הוא חסר הדבר ספוך

בעל הטורים

הרבו ג׳ במסורה הרבו עלי מאד מהר והגלגל הרבו לפשוע אף על פי שהרבה במוהר כמה שהרבו בגלגל דהיינו בע"ג הרבו גם אלו לפשוע שהתנו עמם שלא לעבוד בע"ג:

ספורנו

עד בואם. האחים מלאתו לריב עד שיבאו בניו וידעו הדבר ויסמרו עלמם מאנשי ריבם: ויצא חמור. כשראה שהאחים ושלא פן יחרוש עליו רעה: (ז) ויתעצבו האנשים ויחר. הנה העצבון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אצל ישראל אע"פ שאצל אומות העולם לא היה כן ובשביל שהיה בלתי מורגל אז לאנום את בתולות גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדם: (י) וסחרוה. עם היות הסחורה אז בלתי מותרות לגרים כאמרם בר מתא אבר מתא אחריתי אגי מעכב: (יב) הרבו עלי מאד. כמשיב לכם אשם על מה שחטאתי לכם: (יג) במרמה. שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם או שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה: וידברו אשר טמא. השיבו שמיני הנדיבות שאמר שכם ואביו לעשות לא היו ראוים עתה אחרי שטמא כדרך אתנן זונה: (יד) כי חרפה היא לנו. שיהיה

המסורה

הילרה י"ח זוגין חד נסיב ה׳ וחד נסיב וה׳ ולית לחון זוגא וסי׳ במס׳ רבת׳: והחרש ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ והחרש יעק׳ עד באם. ה׳ ילחם לכם. ושמע איש׳ והחרש לה לא תניא. כי החרש לה ביו׳ שמעו. למה את מחרשי׳ להביא. הומ׳ לי לבי לא אחרש ירמי׳. ויתרשו סמנו כי לא נשמ׳ הדב׳. דירמי׳: שבו ה׳ בתו׳ וסי׳ שבו לכם פה עם החמור. שבו וסחרוה ותאחזו בה. שבו איש תחתיו. ואל הזקנים אמר שבו. שבו נא בזה גם אתם: הרבו ב׳ וסי׳ הרבו עלי מאד. והגלגל הרבו לפשע: במרמה ב׳ ססר בפרשת תולדת: ויאמרו אליה׳ ז׳ וסי׳ לא נוכל לעשות הדבר הזה. ירא ה׳ עליכם וישפט. מי יתן מותינו ביד ה׳. רב לכם כי כל העדה. לו מתנו בארץ מצרים. הנשיאם יחיו. ביהושע. בני דן: אליהם י"ז מ"ל בתורה וסי׳ במסרה רבת׳: לעשות הדבר הזה. עשיית הדבר י"א חס׳ את וסי׳ במסר׳ רבת׳: אחתינו ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא ססר פרשת תולדת: כמנו ג׳ חס׳ וסי׳ אך בזאת נאות. כי מי כל בשר אשר. גם אתה חלית. וא׳ מלא כי אתה כמונו עשרת אלפים: נתנו ונתנו ד׳ דגש וסי׳ ונתנו את בנתינו לכם: בעזבוניך נתנו. ומידך נתנו לך. מצרים נתנו יד אשור:

רמבן

עמי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן ואת פלגשו ענו ותמת ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ לספר בשבחה:

(ז) **וכן** לא יעשה. לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות מפני המבול לשון רש"י. ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ובזכור דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא התחילו בכן באותו הדור ובימי אברהם ויצחק היו יראים פן יהרגו אותן לקחת נשיהם אבל וכן לא יעשה נמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי אינה נבלה בין הכנענים. ואונקלוס אמר לא כשר לאיתעבדא לומר שהוא אסור. ולכך היא ידלה דישראל:

(יב) **מהר** ומתן. מהר כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה. כדכתיב כמהר הבתולות והם סבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן. ומתן מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה ובבראשית רבה אמרו מהר פראנון מתן פרא פרנון והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אצלו כנכסי מלוג. וטעם הפיום הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד. וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה שכבר היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי בוא נשיא

אבן עזרא

הפוך והנה הבהמות יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר ברא״ו השם גם הטבור יוכיח: (יז) את בתנו. בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם: (יט) ולא אחר. איננו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך גנות: (כא) שלמים הם. בשלום: רחבת ידים: מקומות כמו ויד תהיה לך:

רשי

להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם: והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה

ספורנו

שיהיה נראה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו: (יז) ולקחנו את בתנו. אף על פי שהיא עתה בבתיכם נקחנו אותה מעמכם. והלכנו. עם כל עשרנו שלא תהנו בו: (יט) והוא נכבד. ואף על פי כן לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב: (כא) שלמים הם אתנו. בשלום הם אתנו ואין בלבם לתבוע עלבונם: ויהרגו

לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם
ג׳ אֶחָד׃ יז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ
ג׳ מ״ל. ג׳ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ
ג׳. ג׳ וְהָלָכְנוּ׃ יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם
י׳ בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־
ג׳ וא׳ וחסר חֲמוֹר׃ יט וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר
י״ג חס׳ את ג׳ לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־
יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית
אָבִיו׃ כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ
אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־
ג׳ ר״פ אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר׃ כא הָאֲנָשִׁים
כ׳. ד׳ רפי׳ הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ
ג׳ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה

וְנִיתַּב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא
חָד׃ יז וְאִם לָא תְקַבְּלוּן
מִנָּנָא לְאִתְגְּזָרָא וּנְדַבַּר יָת
בְּרַתָּנָא וְנֵיזִיל׃ יח וּשְׁפַרוּ
פִּתְגָּמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר
וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר׃
יט וְלָא אוֹחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד
פִּתְגָּמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת
יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית
אֲבוּהִי׃ כ וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם
בְּרֵיהּ לִתְרַע קִרְוֵיהוֹן וּמַלִּילוּ
עִם אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהוֹן לְמֵימַר׃
כא גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן
עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא
וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָּא
וְאַרְעָא הָא פְּתִיוּת יָדִין

ואם לא תשמעו כל ר״פ דבראשי׳ ודנזיקין אם במ״י ואם וסי׳ בספר׳ רבתא: בבת ב׳ בתרי לישני וסי׳ כי חפץ בבת יעקב. וירב בבת יהודה: וישבו ד׳ וסי׳ האנשים האלה שלמים. אך נאותה להם. ויבאו אליך כמבוא עם. ויצו מלך אשור לאמר הוליכו: לנשים י״ד רפין בשופטים סימן כ״א:

רמבן

נשיא הארץ ואיך ינצלוה ממנו להוציאה מביתו והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תואר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו אליה למכשול עון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו. וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן. ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחותם ורבותינו נחלקו בה והקרוב דברי האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום בקבלה והוא בעיר ארבעל עם קבר ניתאי הארבלי ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לאחלה עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו:

(יג) **ויענו** בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה. הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל ויש כאן שאלה שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע מענה כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס. ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפם להם לבדם: והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם. וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר. ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם ורבים ישאלו ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי והרב השיב בספר שופטים ואמר שבני נח מצווים על הדינים והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים וענש אותם וחלקם והפיצם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם. ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן בענין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של

חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מצות עשה בהם ולא אמרו אלא אזהרה שלהן ולא תקרא אזהרה אלא המניעה בלאו וכך דרך הגמרא בסנהדרין. ובירושלמי אמרו בדינין של נח הטה דינו נהרג לקח שחד נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו אבל בדיניהם אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם כי תוספת הוא בישראל לא תגורו מפני איש אל תכנים דצריך מפני איש וכל שכן שלא יהרג בשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו. ומה יבקש בכן הרב חיוב וכי אנשי שכם וכל ז׳ עממין לא עובדי ע״ז ומגלי עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צוה עליהן בכמה מקומות על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וכו׳ לא תלמד לעשות וכו׳ ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו׳ אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתם ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוחרים בהם ובטחו בדבורם ואולי ישובו אל ה׳ והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא. ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתב רש״י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאילו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב. וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה:

(כא) **שלמים** הם אתנו. היו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עצבים ויחר להם מאד ואולי היו נשמרים מהם ונותנים בעירם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתה אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו:

וטעם

רחבת ידים לפניהם את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן להם: כב אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמלים: כג מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הם אך נאותה להם וישבו אתנו: כד וישמעו אל חמור ואל שכם בנו כל יצאי שער עירו וימלו כל זכר כל יצאי שער עירו: כה ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר: כו ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו: כז בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם: כח את צאנם ואת בקרם ואת חמריהם ואת אשר בעיר ואת אשר בשדה לקחו: כט ואת כל חילם ואת כל טפם ואת נשיהם שבו ויבזו ואת כל אשר בבית: ל ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרזי ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי: לא ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו: פ

לה א ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך:

קדמיהון ית בנתהון ניסב לנא לנשין וית בנתנא נתן להון: כב ברם בדא יתפסון לנא גובריא למיתב עמנא למהוי לעמא חד במגזר לנא כל דכורא כמא דאינון גזירין: כג גיתיהון וקנינהון וכל בעירהון הלא דלנא אנון ברם נתפס להון ויתבון עמנא: כד וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע קרתיה: כה והוה ביומא תליתאה כד תקיפו עליהון כיביהון ונסיבו תרין בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועאלו על קרתא דיתבא לרוחצן וקטלו כל דכורא: כו וית חמור וית שכם בריה קטלו לפתגם דחרב ודברו ית דינה מבית שכם ונפקו: כז בני יעקב עלו לחלצא קטיליא ובזו קרתא דסאיבו אחתהון: כח ית ענהון וית תוריהון וית חמריהון וית די בקרתא וית די בחקלא דברו: כט וית כל נכסיהון וית כל טפלהון וית נשיהון שבו ובזו וית כל די בביתא: ל ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למתן דבבו בינא ובין יתבי ארעא בכנענאה ובפריזאה ואנא עם דמנין ויתכנשון עלי וימחונני ואשתיצי אנא ואנש ביתי: לא ואמרו הכנפקת ברא יעבד ית אחתנא: א ואמר יי ליעקב קום סק לבית אל ותיב תמן ועביד תמן מדבחא לאלהא דאתגלי עלך במערקך מן קדם עשו

רשי

באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו (ב"ר): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו בוטחים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן (ב"ר): (כז) על החללים. לפשט החללים: (כט) חילם. ממונם. וכן (דברים ח) עשה לי את החיל הזה (במדבר כד) וישראל עושה חיל (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם: שבו. לי שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה (תנחומא) צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא (הביא התרגום על מלת אחתנא שהוא נראה מתוך הפסוק בלשון רבים מדכתיב כאן אחותינו מלא ביו"ד משא"כ גבי רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו"ד ולכן תכד"ש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל נשי ישראל אחותיהם הכזונה יעשה ולכן מביא רש"י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו להלן להורות שהוא לשון יחיד ודוק): (א) קום עלה. (תנחומא) לפי שאחרת בדרך נענשת ובאת לך

תולדות אהרן ויסי ביום. שבת קלד נדרים לא (שבת יב):

רמבן

וטעם מקניהם וקנינם וכל בהמתם. כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין טמאות בין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן ואשר אינם עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמת' או הוא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד: (א) **ושב** שם ועשה שם מזבח. לא ידעתי מהו ושב שם. ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה ואחר כך יעשה המזבח להטהר מע"ג או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כי לא צוו עדיין במי חטאת ויעקב נזדרז במצוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה נקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה ושב שם לפעם מחשבתו לדבק' בא-ל:

ויעתון

אבן עזרא

(כב) יאותו. מגזרת כי לך יאתה והוא הנעלם אחר האות המשרת תחת פ"א הפעל: בהמול. מפורש והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו מקניהם וקנינם: (כה) ביום השלישי. שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיה' עשו דכתיב במרמה ובני יעקב הם כולם וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: את כל אשר בבית. פי' בבית חמור או בבית שכם: (ל) מתי מספר. מתי כמו אנשים ודבר שיסופר הוא מעט על כן טעה ר' אהרן הכהן ראש הישיבה שפי' ויהי מתיו מספר כמשמעו: להבאישני. שישנאו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש: (לא) ויאמרו. שמעון ולוי: הכזונה יעשה. שכם את אחותנו

ספורנו

(כה) ויהרגו כל זכר. שלא מלו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינם כדברי חמור ושכם: (כו) ואת חמו' ואת שכם בנו הרגו. שבקשום ומצאום: (כז) העיר אשר טמאו. כי לולי היה כבר דבר כזה בלתי נמחה אצלם לא היה שכם עושה כן אמנם היה זה מורגל אצלם שיקחו השרים בנות העם בלתי רשות לנשים או לפלגשים ע"ד ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: (ל) להבאישני. שיאמרו שעקרנו באמונתנו אחר שנמולו: (לא) הכזונה. שאין ראוי לתבוע עלבונה יעשה עם הארץ: את אחותנו. שאינה זונה וראוי לתבוע עלבונה ושהיא אחות לנו וראוי לנו לתבוע עלבונה והנה כשיתבונן יושב הארץ כאלה אין ראוי שיתקוממו: לה (א) ושב שם. לכוון דעתך קודם שתבנה המזבח כענין אמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהי' שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום: ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך. לתת הודאה על

נתן ו' וסי' האנשים האלה שלמים. ויבאו אל אנשי סכות. ויבאו שרי סכות. ויאמרו נתן נתן ויפרשו את השמלה. ויען כל איש רע ובליעל. אשר לא נתן מבנותינו: מקנהם ד' חס' וסי' מקנהם וקנינם. וינהלם בלחם ויקחו את מקנה'. תנייא דפסוק. רק בשיכם שפכם. וישבו בני ישראל את נשי מדין: אל חמור חד מן ב' זוגין תרין אל ותרין על וסי' במס' דבתא: על העיר י"ז בירמיה סי' ל"ב: טמאו ג' וסי' בני יעקב באו על החללים. עוד זאת עשו לי. מזמור לאסף אלהים באו גוי'. אנ"ך. וא' וטמאו בחתם ספם את ספי: שבו ד' בטעמא מלרע בליש' וסי' ואת נשיהם שבו. ושבו אליך בכל לבם. וחברו. והשיבו אל לבבם. ועשרת אלפים חיים שבו: מתי מספר ה' וסי' ויאמר יעקב אל שמעון. והפיץ ה' אתכם. ופליטי חרב ישובון. בהיותכם מתי. וחברו: לאל י"א באיוב סי' י"ג: הנראה ב' וסי' לאל הנראה אליך. וירא ה' אל אברם:

בעל הטורים טמאו ג' במס' טמאו אחותם טמאו את מקדשי טמאו את היכל קדשך כלם למדים מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב נשים בציון ענו. טמאו אחותם. וסמיך לה ויאמר לך שעשו נענשה בבאש-

אבן עזרא

אחותינו: (ב) הסירו את אלהי הנכר. חלילה חלילה שישכב הנביא עם עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה: והטהרו. שירחצו הגוף: והחליפו שמלותיכם. מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים: (ה) דגשות תי"ו חתת להתבלע התי"ו: (ז) וטעם כי שם נגלו אליו האלהים. המלאכים כמו והנה

רשי

לך זאת מנתך: (ב) הנכר. שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו. מעבודת גלולים: והחליפו שמלותיכם. שמא יש בידכם כסות של ע"ג: (ד) האלה. מין אילן סרק: עם שכם. אצל שכם: (ה) חתת. פחד: (ז) אל בית אל. הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל. יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו (שמואל ב ט) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר. בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. (מדברי רבי משה הדרשן למדתיה): מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה (ב"ר): ואלון בלשון יוני אבל. ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנה עשו אף הכתוב לא פרסמה: (ט) עוד. פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אותו. ברכת אבלים (ב"ר)

תורה

כ' ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל
כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי
הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ
וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ ג וְנָקוּמָה
וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם
מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם
צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
הָלָכְתִּי׃ ד וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת
כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם
וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם
וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה
אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀
חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר
סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי
יַעֲקֹב׃ ו וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר
בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא
וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ ז וַיִּבֶן שָׁם
מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל
כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ
מִפְּנֵי אָחִיו׃ ח וַתָּמָת דְּבֹרָה
מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת
לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ
ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד
בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃

תרגום

אָחוּךְ׃ ב וַאֲמַר יַעֲקֹב
לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּלְכֹל דְּעִמֵּיהּ
אַעְדּוֹ יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא
דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוֹ וְשַׁנּוֹ
כְּסוּתְכוֹן׃ ג וּנְקוּם וְנִיסַּק
לְבֵית אֵל וְאַעְבֵּיד תַּמָּן
מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּקַבֵּיל
צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה
מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדִּי בְּאוֹרְחָא
דַּאֲזָלִית׃ ד וִיהָבוּ לְיַעֲקֹב
יָת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי
בִידֵיהוֹן וְיָת קְדָשַׁיָּא דִּי
בְּאוּדְנֵיהוֹן וּטְמַר יַתְהוֹן יַעֲקֹב
תְּחוֹת בּוּטְמָא דְּעִם שְׁכֶם׃
ה וּנְטַלוּ וַהֲוַת דַּחְלָא מִן
קֳדָם יְיָ עַל עַמְמַיָּא דִּי
בְּקִרְוֵי סַחְרָנֵיהוֹן וְלָא רְדָפוּ
בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַאֲתָא
יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן
הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא
דִּי עִמֵּיהּ׃ ז וּבְנָא תַמָּן
מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל
בֵּית אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי
לֵיהּ יְיָ (מַלְאֲכַיָּא דַּיְיָ)
בְּמֵיעַרְקֵיהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי׃
ח וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵינִקְתָּא
דְּרִבְקָה וְאִתְקְבָרַת מִלְּרַע
לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוֹלֵי מֵישְׁרָא
וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בָּכוּתָא׃
ט וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד
בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרִיךְ

והטהרו א"ב א' ה' וא' ות' וסי' בסם' רבת': ויסעו כ' זוגין חד ראשי' פסו' וחד סוף פסו' וסי' במסר' רבת': אלהים חד מן ט' זוגין מן חד חד לא נסיב ח' בריש תיבותא וסי' במס' רבת': סביבותיה' ב' מ"ל וסי' ויהי חתת. ויעזבו את ה' אלהי אבותם. שופטים: לוזה ד' וסי' ויבא יעקב לוזה. ויצא מבית אל לוזה. ויעב' משם הגבול לוזה אל כתף ב' בפסו': אשר עמו י"א בשמואל א' סי' ט'. דברה ג' חס' וסי' ותמת דברה מינקת רבקה. ושרי בישׂשכר עם דברה. ותאמר דברה אל ברק: ויקרא שמו ו' פסו' חס' את וסי' ואחרי כן יצא אחיו. ותמת דברה מינקת רבקה. ויהי כמשיב ידו. ואחר יצא אחיו. ויקרא שמו ה' נסי. כי ילד ילד לנו: וירא ב' וסי'

תולדות אהרן ונקומה ונעל'. עקידה שער כט: נאל העונה. סנהדרין לח: כי שם נגלו. שם: ויקרא למקום. פסחים פח עקידה שער כט:

בעל הטורים

ונקומה ג' במסורה ונקומה ונעלה בית אל. שלחה הנער אתי ונקומה. ונקומה עליה למלחמ' שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה. והחליפו שמלותיכם. ונקומה ונעלה בית אל רמז לנה דאית' בפר"ק דשבת רמי סומקי ומגלי. ויסעו ב' במסרה חד ריש פסוק וחד סוף פסוק. ויסעו ויהי חתת אלהים. אלה מסעי ישראל ויסעו. מלמד שהיו הדגלים נוסעין כעין מטתו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערים אף להלן היו כל האומות יראים מהם:

ספורנו

על שקיים לך ההבטחה שעשה אם כענין אמרם מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה: (ב) הסירו את אלהי הנכר. שלקחתם משכם אף על פי שבטלו אותם עובדיהם נמו אנשי שכם כאמרם עובד ע"ג מבטל ע"ג בעל כרחו ולכן הם מותרים בהנאה מכל מקום הסירו אותם מקרבכם עתה בלכתנו לבית אל כדי שתרחק מלבכם כל מחשבת ע"ג: ויטמון אותם יעקב. ולא קברם מפני שהיו כבר מבוטלים ומותרין בהנאה: (ה) ויסעו ויהי חתת אלהים. כי בנסעם משכם שהיתה עיר מבצר היתה סכנה שיתקוממו הסביבות עליהם בדרך ולכן הוצרך אז שתהיה חתת אלהים עליהם: (ז) ויקרא למקום. לאותו מלון אורחים שלן בו בלכתו לחרן כאמרו ויפגע במקום: אל בית אל. מקדשו של בית אל: (ח) אלון בכות. וזה הפסיק השראת השכינה כאמרם ז"ל שאין השכינה שורה מתוך עצבות: (ט) וירא אלהים. אחר עבור הבכי: אל יעקב עוד. כמו שנראה אליו שם בלכתו לחרן כאמרו הנראה אליך בברחך: בבואו מפדן ארם. אבל בפדן ארם לא נגלה אליו אף על פי שדבר עמו על ידי מלאך כאמרו ויאמר

רמבן

(ד) ויטמון אותם יעקב. ע"ג ומשמשיה אינן מן הנקברים אבל צריך שיהא מפרר וזורה לרוח או מטיל לים והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו ע"ג ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותרה להם שהעו"ג מבטל ע"ג בעל כרחו והנה היא מותרת להם. אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים והיה די להם בקבורה ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזרע:

(ח) ותמת דבורה מינקת רבקה. לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחר שהיה בבת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבאו לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הוסם הכתוב הזה בתוך ענין אחד והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו. אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו. ולכן נגלה אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולחת אותו שם והגורמ' לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם וכתב רש"י ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה ומדרש חכמים הוא והנה גם

לאה

רשי

(ב"ר) : (י) לא יקרא שמך עוד יעקב . לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד : (יא) אני אל שדי . שאני כדי לברך שהברכות שלי : פרה ורבה . על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו : גוי . בנימין . גוים . (ב"ר) מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במניין השבטים : ומלכים . (ב"ר) שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת ואף השבטי' דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב (שופטים כא) איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אמר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו . גוי וקהל גוים שגוי עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים שהם ע' אומות וכן כל הסנהדרין שבעי'. ד"א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור במות כגוים בימי אליהו . ברש"י ישן) : (יד) במקום אשר דבר אתו . איני יודע מה מלמדנו

אבן עזרא

והנה מלאכי אלהים : (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לבדו כי גם ישראל : (יא) פרה ורבה. ברכה כמעשה בראשית : (יד) ויתכן להיות פי' ויצב וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי : ויסך עליה נסך . מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כן יצק עליה שמן ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי

י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל׃ כ"א
יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי ג'. ל' ד'
יב וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃ ה' ל'
יג וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ ג' בליש'
יד וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃ ב' דגש
טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל׃
טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד ג'

יָתֵיהּ : י וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל : יא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וּכְנִשַּׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִינָךְ וּמַלְכִין דְּשַׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא מִינָךְ יִפְּקוּן : יב וְיַת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ אֶתֵּן יַת אַרְעָא : יג וְאִסְתַּלַּק מֵעִילָוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ : יד וְאָקִים יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ קָמְתָא דְּאַבְנָא וְנַסֵּךְ עֲלַהּ נִסְכִּין וַאֲרֵיק עֲלַהּ מִשְׁחָא : טו וּקְרָא יַעֲקֹב יַת שְׁמָא דְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל : טז וּנְטַלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרוּב

במסרה רבתא : יצאו ד' וסי' והפרתי. גוי'. מהרסיך. והנשיא : ואת הארץ ח' דסמי' וסי' ואת הארץ תסחרו . ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ואת הארץ כי נעמה. ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא . ואת הארץ הזאת לא יראה עוד . וכל את השמים דכו' : ויסך ג' דגשי' וסי' עליה נסך ויצק. ויסך את נסכו . ויסך אתם לה' : מבית אל ג' בטעם בשופר מונח וסי' ותקש בלדתה . ולא נשאר איש בעי ובית אל. והעמיד בבית אל את כהני הבמות . ושארא בגעיא :

תולדות אהרן לא יקרא שמך. ברכות יג (ברכות ד) : אני אל שדי . יבמות סה עקידה שער מח : (גוי וקהל גוים . פסחים לד הוריות מו) : ויעל מעליו אלהים . עקידה שם :

בעל הטורים

אני אל שדי פרה ורבה הוא שם של פריה ורביה . כי נעלם שלו שי"ן דל"ת יו"ד עולה ת"ק כמנין אברים שבאדם ושבאשה . גוי וקהל גוים בגימטריא ירבעם ויהוא :

רמבן

למה לא יזכיר אבל הכוונה להם מפני שהזכיר המיתה ברמז ותלה הדבר במניקתה וכיון שדבר בה למה הסתיר הענין ולא גלהו. וטעם הקללה אינו מחוור שהרי הזכירו במיתת יצחק ויקברו אותו עשו ויעקב בניו אבל יתכן לומר שלא היה לה כבוד במיתתה כי יעקב איננו שם ועשו שונא אותה ולא יבא שמה ויצחק כהו עיניו ואיננו יוצא מביתו ולכן לא רצה הכתוב להזכיר שיקברוה בני חת . וכענין הזה מצאתי באלה הדברים רבה בפרשה כי תצא למלחמה אמרו אתה מוצא כשמתה רבקה אמרין מאן יפוק קמא אברהם מת יצחק יושב בבית ועיניו כהות יעקב הלך לו לפדן ארם יפוק עשו רשיעא קמא ויימרון בריתא לוטין בזיא דהא כדין ינקין מה עשו הוציאו מטתה בלילה אמר רבי יוסי בר חנינא לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פירשו הכתובים מיתתה אלא מן הצד הה"ד ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות הה"ד וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו מה ברכו ברכת אבלים ברכו ע"כ . והנה בעבור שהיה עשו יחידי בקבורתה פחדו מן הקללה ולא ראו שיהיה לה לכבוד וזהו ענין הרמז והיתה דבורה עם יעקב כי אחרי שבאה עם רבקה שבה לארצה ועתה תבא עם יעקב לראות גברתה או נתעסקה בגידול בני יעקב לכבוד רבקה ולאהבתה והיתה בביתו . ויתכן שאינה היא המינקת שנאמר בה וישלחו את רבקה אחותם ואת מינקתה אבל היתה מינקת אחר' שנשארה בבית לבן ובתואל ועתה יביא אותה יעקב עמו לכלכל את שיבתה לכבוד אמו כי כן דרך הנכבדים להיות להם מיניקות רבות כי רחוק הוא שתהיה הזקנה השליח שתשלח אמו ליעקב כדברי רבי משה הדרשן :

(י) **שמך** יעקב יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שמך אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב :

(יב) **ואת** הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה . כאשר נתתיה להם כן אתננה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה לשבועה שלא יגרום החטא אבל לא נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנבואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר :

(יג) **ויעל** מעליו אלהים . כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ויבא אותו ירושלימה במראות אלהים אבל ששרתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד . ועל דרך האמת עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו ויאמר מה שהזכירו החכמים האבות הן הן המרכבה :

(יד) **ויצב** יעקב מצבה פירש ר"א וכבר הציב בפעם הראשונה מצבה ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן ונכון הוא :

(טו) **ויקרא** יעקב את שם המקום בית אל יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע:

ספורנו

ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום : (י) שמך יעקב . אני מקיים לך עתה זה השם שתהיה קיים אתה בעקב ובסוף כליון כל הימים כאמרו כי אעשה וכו' : לא יקרא שמך עוד יעקב . וכאשר יתקיים ענין שם יעקב שתשאר בסוף אתה לבדך כאמרו הן עם לבדד ישכון אז לא יהיה ענין עוד לשם יעקב : כי אם ישראל יהיה שמך . שתשתרר עם כל פלטי האומות כאמרו וקרקר כל בני שת : ויקרא את שמו ישראל . ברך אותו שיתחיל קצת ענין שם ישראל מעכשו שיוכל נגד המתקוממים עליו גם בארץ לא לו כאמרם ז"ל כ"מ שהלכו נעשו שרים לאדוניהם : (יא) אני אל שדי . בשמי אני נשבע כענין ואמרתי חי אנכי לעולם ובזה בלבד מצאנו שבועת האל ית' ליעקב : פרה ורבה . ולא תדאג שיכלה זרעך ביד גוים גם כשיהיה הזרע בלתי הגון לפיכך לא תחדל מלפרות ולרבות על הפך עצת רבי ישמעאל כאמרו (בתרא פרק חזקת הבתים) מיום שפשטה המלכות דין הוא שנגזר על עצמנו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם כלה מאליו . וזה כי בהיותי אל שדי בלתי צריך לנושא מוכן אעשה מה שאמרתי עכ"פ גם בלתי נושא מוכן : ומלכים מחלציך יצאו . אנשים הגונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלאכי אדום במלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר וזולתם : (יב) לזרעך אחריך אתן את הארץ . לקץ הימין אתן לזרעך כל כדור הארץ לא ארץ ישראל בלבד . כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וכאמרו וקרקר כל בני

כברת

ראו לקחתו : (טז) כברת הארץ . יתכן להיות הכ"ף לדמות ויהיה ברת מדת מהלך ואין ריע לו במקרא : (יז) בהקשותה . מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה וכן ותקש רק הוא מהבנין הכבד הדגוש כמו ותכל להשקותו : (יח) בן אוני . בן אבלי וכן לחם אוני לא אכלתי באוני : (כ) קבורתה . וקברה שוים : (כב) וילך ראובן . יפה פירשו רבותינו ז"ל וטעם קלון ערום :

מלאדנו : (טז) כברת הארץ . מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב . ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה שהגיר מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא (ב"ר) ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מלכים ב ה) וילך מאתו כברת ארץ . ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך כמהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה . נוסף לך על יוסף . ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה : (יח) בן אוני . בן צערי . בנימין . נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהוא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנא' בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה : בנימין . בן ימין לשון (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא : (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא . עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה : וישכב . (שבת נה) מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל : ויהיו בני יעקב שנים עשר . מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומנאן

כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד
רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ יז וַיְהִי
בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ
הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ
בֵּן׃ יח וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי
מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי
וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃
יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ
אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃ כ וַיַּצֵּב
יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא
מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃
כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה מֵהָלְאָה
לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ כב וַיְהִי בִּשְׁכֹּן
יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן
וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו
וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ פסקא באמצע פסוק
וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃

אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וִילֵידַת
רָחֵל וְקַשִּׁיאַת בְּמֵילְדַהּ׃
יז וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ
וַאֲמַרַת לַהּ חַיְתָא לָא
תִדְחֲלִין אֲרֵי אַף דֵּין לִיךְ
בָּר׃ יח וַהֲוָה בְּמִיפַּק נַפְשַׁהּ
אֲרֵי מִיתַת וּקְרָת שְׁמֵיהּ בַּר
דְוָיַי וַאֲבוּהִי קְרָא לֵיהּ
בִּנְיָמִין׃ יט וּמִיתַת רָחֵל
וְאִתְקְבַרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא
בֵּית לָחֶם׃ כ וַאֲקִים יַעֲקֹב
קָמָא עַל קְבוּרְתַהּ הִיא קָמַת
קְבוּרְתָא דְרָחֵל עַד יוֹמָא
דֵין׃ כא וּנְטַל יִשְׂרָאֵל
וּפְרַסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִלְהָלְאָה
לְמַגְדְּלָא דְעֵדֶר׃ כב וַהֲוָה
כַּד שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא
הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכֵיב
עִם בִּלְהָה לְחֵינְתָא דַאֲבוּהִי
וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְנֵי

אשר

ואביו ש' וכי' ואביו קרא לו בנימן. ואביו שמר את הדבר . ואביו אהבו . איש אמו ואביו תיראו . ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא . וירד שמשון ואביו ואמו תמנת' . בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי . בן אשה מבנות דן דד"ה . ואיש ואביו ילכו אל הנערה : בנימין י"ז מלאים וסי' ואביו קרא לו בנימין. והנה עיניכם ראות . ואל שדי יתן לכם רחמים . את בנימין אחיו בן אמו . וירא יוסף אתם . ואת בנימין אחי יוסף לא שלח . בנימין זאב יטרף . וממטה בנימין את גבעון . מני אפרים שרשם . ויעברו בני עמון את הירדן . ויהי איש מבן ימין כתיב . ויבחר לו שאול וידבר רחבעם רמלכים . ויבא אלי חנמאל . תקעו שופר בגבע' . ומן הלוי' מחלקו' : קברתה ג' וחס' וסי' ויצב יעקב מצבה . אשר נתנו קברתיה בירכתי בור : שם עילם וכל המונה : קברת ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' היא מצבת קברת רחל . עם קברת רחל בגבול בנימין בצלצח . קבורת חמור יקבר מ"ל: פילגש כולם מ"ל במ"ב וסי' ולשאול פלגש . ויגד לדוד את אשר עשתה :

תולדות אהרן ואביו קרא לו . סוטה לו : ויהי כשכן . מגלה כה: וילך ראובן. שבת נה :

ספורנו

בני שם : (יג) במקום אשר דבר אתו . בבאתו ללכת לחרן באותו המלון היה הדבור שם : וירא אלהים . ושם נסתלק ולפיכך הציב מצבה באותו המקום בעצמו : ויסך עליה נסך . והשלים נדרו שנדר באמרו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים . כי בזה הכיל את המקום שראוי שיקימנה שם כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי : (יז) אל תיראי . שיהיה הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים כאמרם ז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר : כי גם זה לך בן . אף על פי שחבליו מרובים גם הוא זכר: (כ) מצבה על קבורתה . מפני שהקבר על אם הדרך ויש לחוש לחטוטי קברי : (כב) וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר . אע"פ ששמע לא הפילו ממנין בניו כי לא היה ספק אצלו שעשה תשובה לאלתר ולא נעדר ממנין

רמבן

(טז) כברת הארץ . מנחם פירש לשון כביר מהלך רב ואגד' בזמן שהארץ חלולה ככברה שהגיר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ אומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י . והנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי כי הכף לדמיון ואיננה שרשית ומוצא המלה היו לברות למו ותברני לחם ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלים שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הסכמה כרוב השמו' והכף לשמוש שלא נמדד בכיון ואם יהיה השם הזה מתוא' יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות כמו למיל היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לפרסה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימין כי איננו שם והיא הרב' מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם לפי שצפה ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכך אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתא בפרש' וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מרגיש בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל :

(יח) בן אוני . בן צערי בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהוא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה בנימין בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם ולפיכך הוא מלא לשון רש"י . ולא הבינותי זה שתהא ארץ ישראל דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לארץ ישראל כדכתיב וילך ארצה בני קדם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של ארץ ישראל והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום ארץ ישראל נמצא ארם מזרחית דרומית לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב בית לחם יהודה וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה והנה הוא בדרומה של ארץ ישראל הנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בהר אפרים הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון ואם בחלקו של בנימין ג"כ איננה בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום . והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלשון אונים לא אכלתי באוני ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני ולאין אונים ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו ימינך תמצא לכל שונאיך ימין ה' רוממה רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אות' האמות יקראו והנה תרג' אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שם כל בניו לשון קדש הוא אבל רמזו למה שאמרתי שתרגום הלשון לטובה ·

(כב) וישמע ישראל . ספר הכתוב גנותו כי שמע בחלל בנו יצועו ולא צוה שיוציאוהו מביתו מכלל בניו ולא ינחל עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראשון ולכן עשה משתי הפרשיות פסוק אחד ט אף על פי שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כולם רמז

כג בְּנֵ֣י לֵאָ֔ה בְּכ֥וֹר יַעֲקֹ֖ב
רְאוּבֵ֑ן וְשִׁמְעוֹן֙ וְלֵוִ֣י וִיהוּדָ֔ה
וְיִשָּׂשכָ֖ר וּזְבֻלֽוּן׃ כד בְּנֵ֣י רָחֵ֔ל
יוֹסֵ֖ף וּבִנְיָמִֽן׃ כה וּבְנֵ֤י בִלְהָה֙
שִׁפְחַ֣ת רָחֵ֔ל דָּ֖ן וְנַפְתָּלִֽי׃
כו וּבְנֵ֤י זִלְפָּה֙ שִׁפְחַ֣ת לֵאָ֔ה גָּ֖ד
וְאָשֵׁ֑ר אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י יַעֲקֹ֔ב אֲשֶׁ֥ר
יֻלַּד־ל֖וֹ בְּפַדַּ֥ן אֲרָֽם׃ כז וַיָּבֹ֤א
יַעֲקֹב֙ אֶל־יִצְחָ֣ק אָבִ֔יו מַמְרֵ֖א
קִרְיַ֣ת הָֽאַרְבַּ֑ע הִ֣וא חֶבְר֔וֹן אֲשֶׁר־
גָּֽר־שָׁ֥ם אַבְרָהָ֖ם וְיִצְחָֽק׃ כח וַיִּהְי֖וּ
יְמֵ֣י יִצְחָ֑ק מְאַ֥ת שָׁנָ֖ה וּשְׁמֹנִ֥ים
שָׁנָֽה׃ כט וַיִּגְוַ֨ע יִצְחָ֤ק וַיָּ֙מָת֙ וַיֵּאָ֣סֶף
אֶל־עַמָּ֔יו זָקֵ֖ן וּשְׂבַ֣ע יָמִ֑ים וַיִּקְבְּר֣וּ
אֹת֔וֹ עֵשָׂ֥ו וְיַעֲקֹ֖ב בָּנָֽיו׃ פ
לו א וְאֵ֛לֶּה תֹּלְד֥וֹת עֵשָׂ֖ו ה֥וּא
אֱדֽוֹם׃ ב עֵשָׂ֛ו לָקַ֥ח אֶת־נָשָׁ֖יו
מִבְּנ֣וֹת כְּנָ֑עַן אֶת־עָדָ֗ה בַּת־
אֵילוֹן֙ הַֽחִתִּ֔י וְאֶת־אָהֳלִֽיבָמָה֙
בַּת־עֲנָ֔ה בַּת־צִבְע֖וֹן הַֽחִוִּֽי׃
ג וְאֶת־בָּשְׂמַ֥ת בַּת־יִשְׁמָעֵ֖אל

יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר׃ כג בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי אִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי לְמַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דְּדָר תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק מְאָה וּתְמָנַן שְׁנִין׃ כט וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וּקְבַרוּ יָתֵיהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי׃ א וְאִלֵּין תּוּלְדַת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו נְסִיב יַת נְשׁוֹהִי מִבְּנָת כְּנַעַן יַת עָדָה בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה וְיַת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן חִוָּאָה׃ ג וְיַת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל

ד׳ · ל׳ יחד יששכר וזבלון. ג׳ · ג׳ · ג׳ · ד׳ ס׳ ג׳ · ה׳ מלע ל · ג׳ · ג׳ כ״כ · ל׳ ר״ס · ל׳ מ״ל כתו׳

רש״י

ומכאן ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולם צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפי׳ בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. ואי״ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה״א נותנה בראש התיבה השניה (שמואל א טז) בית הלחמי (שופטים ו) בעפרת אבי העזרי (מלכים א טז) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י״ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו׳ ויצחק מת בשנת ק״כ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק״כ ויוסף נמכר בן י״ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנא׳ ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ הרי תשעים ואחת. וי״ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ״ב שנה שנא׳ ויוסף בן שלשים שנה וגו׳ וז׳ שנים שובע ושנתים רעב הרי כ״ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק״ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע״ג: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופר׳ בע״ג כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנ׳ ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג׳ מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר

אבן עזרא

(כו) אשר יולד לו בפדן ארם. עשתי עשר נולדו ● שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבים אראה לך עוד כמוהו: (כט) ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: (א) הוא אדום. הוא אבי אדום ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב׳ שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה בד״ה איננו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה. וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: (ב) בת ענה בת צבעון. והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון גם שם בנו ענה על כן יאמר כי האב והבן או שני האחים שכבו אשה אחת והנולדים לא נודעו בן מי הם ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן

גר שם ד׳ בקריא׳ וסי׳ איש שם אברהם. וכי יבא הלוי מאחד שעריך. ויהי נער מבית לחם יהודה. וכל הנשאר מכל המקומו׳ אשר גר שם: ויאסף ה׳ מלעיל מסר פרשת חיי: ושבע ג׳ וסי׳ ויגוע יצחק. ושבע רגז. וימת איוב זקן:

תולדות אהרן ויקברו אותו. כתרא יד:

בעל הטורים

זקן ושבע ימים. ג׳ במסור׳ ביצחק ובאיוב שמיהם היו צדיקים. וכן באברהם זקן ושבע. ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי. אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז:

רמבן

:י ראובן לא נדחה במעשהו. ועל דרך הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה ופחדו שלא תלד ליעקב עוד כי הוא הבכור וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר זכל האחים ולא פחד מאמו כי זקנה היתה ואולי מתה זלפה או חשש לכבוד :אמו בעבור היותה שפחתה ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר כי לא הוליד אחרי כן:

(כח) ויהיו ימי יצחק אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק לשון רש״י. וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר ראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב כאשר עשה באברהם ובכל הדורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי שבא אליו בנו המבורך הגואל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא הוצרך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההיא והנה יקברוהו רק בקבר אביו:

(ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע״ג והאהליבמה היא יהודית אותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע״ג כדי להטעות את אביו:

(ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן הוא קורא לה מחלת מצאתי באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עונותיו כל זה לשון רש״י. והנה לא נתן טעם בחבי אהליבמה שנקראת שם באחרי וכאן ענה בשמת בת ישמעאל יהיה שם העצם והוא שם תואר לקטור הבשמים ובב״ר אמ׳ו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב״ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמם תאר אין שם העצם נודע בם ולכך אמר ר״א כי היו לה שני שמות וגם לאביה ויתכן לומר כי השתי׳ נשים הה׳ מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אילון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל

ספורנו

ממנין בני יעקב העתידים להתקיים בעקב ובסוף כל הימים: (כג) בכור יעקב ראובן. שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים מפני התשובה המגעת עד כסא הכבוד. ולא נפל מנויה אפי׳ בעולם הזה עד שהפי׳ יעקב אביו בדיני אדם כענין כל מי שהוא נתחייב נדוי שאינו מנודה עד בינדהו חכם בדור כאמרם ז״ל (מ״ק פ׳ ואלו מגלחין) מנלן דהוו מפתחינן דכתיב אורו מרוז דהכי סבר גברא רבא פלני׳ דכתיב אמר מלאך ה׳ וכן הארו האחרונים: (כז) אשר גר שם אברהם ויצחק. כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לבניהם שם טוב ואהבת חסד בעיני יושבי הארץ, הפך הרשעים כנאמר בהם הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ: לו (א) אלה תולדות. עניניו ומקריו כענין מה ילד יום: עשו הוא אדום. לעולם נבהל להון תאוותיו הנפסדות כמו שעשה ביום שנקרא אדום שבהיותו עיף בעסקיו הרעים לא הכיר העדשים להזכירם בשמם: (ב) ואת אהליבמה בת ענה. היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידה הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את

אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה
לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה
אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה
אֶת־יעיש וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח
אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־
נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו
וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־
מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת
כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃
ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו
וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת
אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ ח וַיֵּשֶׁב
עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם
בְּהַר שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת
בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז
תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃
יב וְתִמְנַע ׀ הָיְתָה פִילֶגֶשׁ

כל או' מ"ל במ"א הס'. ג' כ"כ. יעוש ק'. ו' פסו' את ואת ואת ואת ואת ואת. ג' מ"ל כתו'. ל"ו קמצין. ג'. כ"ד. ג' כ"כ. ס' ר"פ. כ' המן זק' ומ"ל בענין. ג' פת. ג' יב מלין פתחין

אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת׃ ד וִילֵידַת
עָדָה לְעֵשָׂו יָת אֱלִיפָז
וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יָת רְעוּאֵל׃
ה וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יָת יְעוּשׁ
וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח אִלֵּין
בְּנֵי עֵשָׂו דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ
בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ו וּדְבַר עֵשָׂו
יָת נְשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת
בְּנָתֵיהּ וְיָת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ
וְיָת גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל בְּעִירֵיהּ
וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא
בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא
אוֹחֲרֵי מִן קֳדָם יַעֲקֹב אֲחוּהִי׃
ז אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי
מִלְּמִיתַב כַּחֲדָא וְלָא יְכֵילַת
אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא
יַתְהוֹן מִן קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן׃
ח וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר
עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ט וְאִלֵּין תּוּלְדָת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן
דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר׃
י אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי עֵשָׂו
אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִתַּת עֵשָׂו
רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִתַּת
עֵשָׂו׃ יא וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפָז
תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃
יב וְתִמְנַע הֲוָת לְחֵינְתָא

רשי

שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ר): (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם ומדרש אגדה (ב"ר) מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנא' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים

אבן עזרא

בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה ויש אומרים כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן אהליבמה והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתוב עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה כמו בני מיכל ויהי לה לבן וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא

ואהליבמה י"ד פסוקים בספרא אית בהון את ואת ואת וסי' במ' רבת': ז' פסוקים אית בהון את ואת ואת ואת ואת וסי' ויקח עשו את נשיו. קח את אהרן. ויקח את החלב ואת האליה. אשר לא הוריש'. וזה דבר המס. בא תגלת פלאסר. ופלשתים פשטו בערי השפלה. דד"ה: יעיש חד מן ב' זוגין מן ג' ג' דכתיב יו"ד במצעו' תיבות' וקרי' ו' וסי' יעוש. חורם יעיש. ואהליבמה ילדה את יעיש. ואלה בני אהליבמה. ובני ידיעאל בלהן. חירם וישלח חירם מלך צר. וגם עבדי חירם דויכל חירם לעשו'. דד"ה תנינא דפסוק ויעש חירם את הסירות תנינא דפסוק: נפשות. ל' מלא בתו' וכל נפשות מ"ל במ"ב חס'. את מחתות החטאים. יצפנו לנפשת': רב ורב ל"ו קמץ וסי' במס' רבת': ואלה בני י"ז וסי' במס' רבת': כל רישי פסו' דאורי' אלה במי"ז ואלה מסורין בריש ואלה שמות:

תולדות אהרן ויקברו אותו. כתרא יד: ותמנע היתה. סנהדרין צט:

בעל הטורים

ותלד עדה. בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בניינו של עולם ולכן נקראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא בנות: ולא יכלה ב' ולא יכלה ארץ מגוריהם ולא יכלה עוד הנפינו. לפי שיעקב שרתה עליו שכינה ומצרים עבדו ע"ג ולא היה יכול לסבול. יעוש יעיש כתיב שקבץ י' אומות לבא על ישראל בחרבן הבית והם אהלי אדום וכו' י' גליות גלו ישראל על ידו:

ספורנו

את החורי מפניהם ולזה חזר ואמר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר. ומנה האלופים כי בניו אחריו היו שכבשו ונעשת תמנע פלגש ונעשו תולדות עשו אלופים: (יב) ותמנע היתה פלגש. שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את תמנע אחות האלופים

רמבן

ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמי' כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואינכ' רעה בעיני יצחק אביו:

(ו) **ויקח** עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו. זה המסע היה אחרי שוב אחיו מחרן והאחזו בארץ כנען כמו שאמר כאן ואפשר שהיה גם אחרי מות אביהם והנה בעוד אחיו בחרן היה עשו בשעיר ככתוב למעלה אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד' מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במקום אחר במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו ארצה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען פנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתיצב שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחד ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המבצרים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר:

(ז) **ולא** יכלה ארץ מגוריהם. טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים אבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו:

ומטעם וילך אל ארץ. אמר אונקלוס אל ארץ אחרת. ורש"י פי' לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לחנותו עד בא אל הר שעיר וישב שם והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בסמוך וישב עשו בהר שעיר ונמצא כזה ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית המלך ושיעורו בית המלך הזה שהיה בו וכן וישרף את הבהמה לעפ- ארץ וישרף אשרה כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום ההוא וכן ויאמר יואב אל הכושי לך הגד למלך וישתחו הכושי ליואב וחמור והאריה וכן כי נשברו אניות בעציון גבר האניות וכן רבים אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת:

(ט) **ואלה** תולדות עשו אבי אדום. בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה החל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר:

(יב) **ותמנע** היתה פילגש. מפני שלא הקפיד בכל האחרי' להודיע שם האם דרשו רבותינו כי זה להודיע גדולתו של אברהם אבינו כמה היו תאבי' להדבק בזרעו שהרי תמנע זו בת אלופים היתה שנא' ואחות לוטן תמנע אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פלגש כמו שכתב רש"י ויתכן

רשי

הימים מונה אותה בבניו של אליפז נלמד שבא על אשתו של שעיר ונולדה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי משפחות: (כ) יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו (פסחים כד) דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו

אבן עזרא

שהוא בן שפחת בעלה. ופי' אלוף נשיא וגדול ואינו כן ככבש אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש כאלוף כי משפט לשון הקדש לדבר כן כמו כריע כאח לי: (כ) שעיר. לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו: החורי. כמו חורי יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת ואורגים חורי שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור

לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יג וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יד וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃
טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף קְנַז׃
טז אַלּוּף־קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃
יז וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ ס שביעי
כ אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל

בני י"ג ר"פ כנזו' — בני כ' בני דוד — יעוש ק — בני י' ר"פ בענין — תימן כל לישנ' מ"ל כמ"א חס' — געתם כל ליש' פת' — י"ח

לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יָת עֲמָלֵק אִלֵּין בְּנֵי עָדָה אִתַּת עֵשָׂו׃ יג וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו׃ יד וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן אִתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח׃ טו אִלֵּין רַבְרְבֵי בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן רַבָּא אוֹמָר רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז׃ טז רַבָּא קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱלִיפַז בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר עֵשָׂו רַבָּא נַחַת רַבָּא זֶרַח רַבָּא שַׁמָּה רַבָּא מִזָּה אִלֵּין רַבְרְבֵי רְעוּאֵל בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו׃ יח וְאִלֵּין בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אִתַּת עֵשָׂו רַבָּא יְעוּשׁ רַבָּא יַעְלָם רַבָּא קֹרַח אִלֵּין רַבְרְבֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה אִתַּת עֵשָׂו׃ יט אִלֵּין בְּנֵי עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא אֱדוֹם׃ כ אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר חוֹרָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא לוֹטָן

ה' ראשי פסו' דמיין אית בהון ג' מלין קדמא ר"פ ונסיב ו' ושארא לא נסיב ו' וסי' ואלה בני רעואל בן עשו. אלה אלה. ואשר עשה לדתן. אשר אשר. ושתים דלתות. שתים שתים. וכי מי אני כי כי. ולך

תולדות אהרן אלה בני שעיר. שבת פה פסחים נד בתרא קטו:

בעל הטורים

יושבי הארץ בגימטריא היו מריחים הארץ:

ספורנו

האלופים וכבש אותה לפלגש: (כ) אלה בני שעיר החורי. הזכיר בשם הגבורים שהיו אז אנשי השם להודיע שאעפ"כ השמידום בני עשו ברצון האל ית' כאמרו

רמבן

ויתכן כי בני אליפז החמשה היו ידועים לו כי הולידם מנשיו ועמלק בעבור היותו בן פלגש לא היה לו שם כאחיו והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו והוצרך הכתוב לומר כי אמו פלונית אשר היא נודע לה ילדתו אליפז אבל איננו בכלל בני עשו ולא יושב עמהם בהר שעיר כי בני הגבירות יקרא לו זרע ולא בבן הפילגש כי לא יירש בן אמה עם בניו כמו שעשה אביו. הנה אנחנו נצטוינו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקח את ארצם והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש איננו בכלל בני עשו ולא עמהם בארצם ונצטוינו בו בהפך לתעב אותו ולמחות את שמו וכתב רש"י עוד ובדברי הימים מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי ונולדה תמנע מביניהם וכשגדלה היתה פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה מבני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואין הדעת סובלת זה כי היה ראוי לומר בדברי הימים ותמנע בתו ולמה ימנה האשה בבנים אולי לא יקפיד הכתוב בכך בדבר הידוע כי מצינו שם בדברי הימים ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא וגומר ואם כן ראוי שנאמר כי תמנע זאת היא בת אליפז אשר ילדה לו אשת שעיר החורי אחרי מות אישה והיתה אחות לוטן מן האם ונשאה אליפז לפילגש שהגוי מותר בבתו או נאמר על דעת רבותינו כי תמנע הנזכר בדברי הימים הוא תמנע האלוף הנזכר למטה שנמנה שם מבני אליפז כאשר נמנה קרח והוא בן אהליבמה כי שניהם היו ממזרים נולדו מאחד ונמני' עם בני האחר כי רחוק שימנה האשה בין הבנים בתוכם ועל דרך הפשט יש לחשוב בו כי תמנע פילגש אליפז אחרי לידתה את עמלק ילדה בן ותקש בלדתה ותמת ותקרא את שמו אמו תמנע בעבור הזכיר שמה ואביו אליפז קרא לו קרח ולא הזכיר הכתוב הבן הזה לתמנע אמו כדי שלא יאריך כי הכונה היתה למנות עמלק בפני עצמו אבל בני אליפז שבעה הם ומנה הכתוב האלופים דרך מעלתם על כן הקדים קנז וקרח לגעתם ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בשלשים ושתים מדות שהאגדה נדרשת אמרו סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק שנא' כי מרבית העם וכו' וגם רודפי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע וחזר ואמר היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק ולא הזכיר שם הפלגש והאמת שהיא אחות לוטן תמנע והיא הסבה שלא הזכיר שמה כי לא רצה לאמר שני פעמים ותמנע לזכר ולנקבה והנה בני אליפז שבעה והם האלופים הנזכרים לו אבל החליפו שם זה הקטן בעבור היות שמו כשם הפילגש שלא יחשוב בנה וקראוהו קרח בעלותו למעלת אלוף ור"א אמר כי קרח בן אהליבמה אשת עשו הוא נמנה פעמים כי הוא הקטן לאהליבמה וגדלתו עדה וכן בני מיכל בת שאול כדברי רבותינו ועל דעת הזו יהיה פירוש הכתוב בדברי הימים כי תמנע ילדה עמלק שיהיה שיעורו ולתמנע עמלק וחסרו הלמד כדרך ושני שרי גדודים היו בן שאול לבן שאול והנכון מה שחשבתי בו וטעם אלה בני עדה על הרוב כי עמלק איננו בנה וכן אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם איננו על בנימין:

(כ) **אלה** בני שעיר החרי. שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החורי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום מתנה היא אבל

הכתוב

אבן עזרא

כאור והפך זה כל יתיצב לפני חשוכים : (כד) ואיה וענה. פי' הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו : הימים. אמר המתרגם כמו האימים לפנים כי ימצא האל"ף שיתחלף ביו"ד כמו יתימרו ויאמר הגאון שהם פרדים. ופי' מצא הרכיב ויתכן להיות מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעותו את החמורים ואילו היו הימים למקים כאשר פירשו רבי' מה טעם להזכיר החמורים : (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון : (לא) ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחק אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה ופי' הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישורון מלך : (לב) בלע בן בעור. איננו בלעם גם בלעם איננו בן לבן הארמי ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל ארצה גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב

תורה

כ וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃
כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃
כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃
כג וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃
כד וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃
כה וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃
כו וְאֵלֶּה בְּנֵי־דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃
כז אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃
כח אֵלֶּה בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃
כט אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃
ל אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ
לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
לב וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃
לג וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח

אונקלוס

וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃
כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃
כב וַהֲווֹ בְנֵי לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ דְלוֹטָן תִּמְנָע׃
כג וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃
כד וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דְאַשְׁכַּח יַת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא כַּד הֲוָה רָעֵי יַת חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי׃
כה וְאִלֵּין בְּנֵי עֲנָה דִּישׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה׃
כו וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃
כז וְאִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃
כח אִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃
כט אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי רַבָּא לוֹטָן רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא עֲנָא׃
ל רַבָּא דִישׁוֹן רַבָּא אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי לְרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר׃
לא וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִי מְלָכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם קֳדָם דִּימְלוֹךְ מַלְכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
לב וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בַּר בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ דִּנְהָבָה׃
לג וּמִית בֶּלַע וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר זֶרַח

רשי

זו כטועה ראויה לו : (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא (דניאל ח) תת וקדש וצבא מרמס (תהלים עו) נרדם ורכב וסוס : הוא ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה : את הימים. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם (חולין ח) ולמה נקרא שמם ימי' שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. (והלא קא חזינן דחיה א"ת וחיה אלא וחיתה כי המכה לא תרפא לעולם ברש"י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעל' : (לא) ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתוב (מלכים ב ח) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך : (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנא' ועל קריות ועל בצרה וגו'

בעל הטורים

ואלה המלכים בשביל שאמר יעקב לעשו ת"פ אדוני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדו מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום :

טרדין לך לך : ודשון כל דישון דאורי' דשן כתיב וכל ודישון דאורי' ודשון כתיב במ"א ואקו ודישן. וכל ד"ה דישון ודישון כתי' במ"א ודישן ובני שעיר לוטן : סימן דהדין עניינ' קדמא' דישון דישן דישון. דישן דישן וסי' כל יומא דספר' קורין דישון ומתחיל בשבת וסי' מעלין בקדש אבל לא מורידין. ולפי סדר התולדות אבו חמדן דישון וכך הוא כל יומא דספר תורה דישן ומתחיל באחד בשבת ס"א אג"ו ודישון. כדה"ז דישן: סימן כל דבתר אצר דישן כל דסמיך לענה דישון : הימם ב' חס' בליש' וסי' הוא ענה אשר מצא את הימם. עד מלא' הימם אשר יזיר : לאלפיהם ה' חס' בליש' וסי' לאלפיהם בארץ שעיר. ואת למדת אתם עליך אלפי' לראש. ואמרו אלפי יהודה בלבם. ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש. והית כאלף ביהודה והד אל

תולדות אהרן ואחות לוטן. סנהדרין צט : (ובני צבעון ואיה וענה. ברכות יב) : ואלה בני. פסחים כד בתרא קטו : הוא ענה אשר. פסחים שם : ואלה המלכים. ספר הזוהר אדרא נשא : וימלוך באדום. ס' הזוהר שם :

ספורנו

(לא) ואלה המלכים. הודיע שהוצרכו להמליך אנשים נכרים מבלי אין ביניהם ראוי למלוך ושאין מעמידין מלך בן מלך : לפני מלך מלך. קודם שימלוך משה עליהם במצות האל ית' כאמרו ויאוס אל בני ישראל

רמבן

כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו' הכתוב יפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החורי שהיו יושבי הארץ למבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בא שם ועוד אפרש יחום החורי במשנה תורה בע"ה וכתב ר"א הזכיר הכתוב זה להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו ורש"י כתב לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני תמנע להודיע גדולת אברהם :

(כב) **ואחות** לוטן תמנע. כמו ואחות תובל קין נעמה ואחיותיהם צרויה ואביגיל ותמר אחותם וסרח אחותם כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודישן ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי :

(כד) **ואלה** בני צבעון ואיה וענה. הוי"ו יתירה וכן עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך דין שניהם אני ואלה ראשי בית אבותם ועפר ויעשי וכמוהם רבים והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו :

אשר מצא את הימים. כדעת מקצת רבותינו בתלמוד הם הפרדים וזה האיש מצא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן בשאר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעותו החמורים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו והנה נודע במעשה ההוא ועל כן יתארהו בו ואונקלוס תרגם גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה בא עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורב כענקים ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך ולא המציתיך ביד שאול או יאמר שמצא אותם ונצל והוא נודע בגבורה הזאת ונכון הוא :

(כה) **ואלה** בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. דרך הכתוב לאמר בבנות כן כמו ואת דינה בתו וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החורי אחי

ונו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר (ישעיה לד) כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד"ה (א א) וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל. היא רומי:

יובב בן זרח אינגו איוב כאשר אמר הינחקי המהביל: (לט) מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה בת צבעון או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי זהב. כן שמו. והגאון אמר צורף זהב ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (מ) וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם. שיש להם היום מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע. במקום הזה זכר כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה או יהיה הפירוש להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלוה גם יתת והנה אלה נשיאי עמלק ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

מִבָּצְרָה׃ לד וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃
לה וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד
בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה
מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ לו וַיָּמָת
הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה
מִמַּשְׂרֵקָה׃ לז וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃
לח וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ לט וַיָּמָת
בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם
אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת
מֵי זָהָב׃ מפטיר מ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם
בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה
אַלּוּף יְתֵת׃ מא אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה
אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ מב אַלּוּף
קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃
מג אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם
אֵלֶּה ׀ אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם
בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי
אֱדוֹם׃ פ פ פ קנ"ד קליט"ה סימן

ג' / ד' שוב בר גם ב' חס' וב' מ"ל / כ' / דאול' כולכו' מ"ל דד"ה חס' / פעו' וסם ופס / ג' / י' כתו' / ל' ותס' / כל' קמוכמ"א ג' / ל' וחס'

מִבָּצְרָה׃ לד וּמִית יוֹבָב
וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי חֻשָׁם
מֵאֲרַע דָּרוֹמָא׃ לה וּמִית
חֻשָׁם וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד
בַּר בְּדַד דְּקַטֵּל יָת מִדְיָנָאֵי
בְּחַקְלֵי מוֹאָב וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ
עֲוִית׃ לו וּמִית הֲדָד וּמְלַךְ
תְּחוֹתוֹהִי שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃
לז וּמִית שַׂמְלָה וּמְלַךְ
תְּחוֹתוֹהִי שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת
דְּעַל פְּרָת׃ לח וּמִית שָׁאוּל
וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בַּעַל חָנָן
בַּר עַכְבּוֹר׃ לט וּמִית בַּעַל
חָנָן בַּר עַכְבּוֹר וּמְלַךְ
תְּחוֹתוֹהִי הֲדַר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ
פָּעוּ וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ מְהֵיטַבְאֵל
בַּת מַטְרֵד בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא׃
מ וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו
לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן
בִּשְׁמָהַתְהוֹן רַבָּא תִמְנָע רַבָּא
עַלְוָה רַבָּא יְתֵת׃ מא רַבָּא
אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה רַבָּא
פִּינוֹן׃ מב רַבָּא קְנַז רַבָּא
תֵּימָן רַבָּא מִבְצָר׃ מג רַבָּא
מַגְדִּיאֵל רַבָּא עִירָם אִלֵּין
רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן
בְּאֲרַע אַחְסָנַתְהוֹן הוּא עֵשָׂו
אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי׃

תולדות אהרן וימלך תחתיו. זוכר שם סוף הדרא: סוף עשו. מגלה יא:

בעל הטורים

מבצרה. ב' יובב בן זרח מבצרה חמוץ בגדים מבצרה לעתיד לבא תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם מלך שהמליכה מלך והכו חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצרה. בכלם מזכיר שמו' מקומותיה' חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא היה לו מקום ידוע שהיו לו אויבים רבים והיה מתחבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע: ושם אשתו. מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים. מונה כאן שמונה מלכים וי"א אלופי' וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל ושמונה מלכים עד יורם. והוו והלכה לנגדך:

תבנתו באלוף. ל' ומ"ל: מבצרה ג' וסי' יובב. יובב. חמוץ בגדים: הדד א"ב מן חד חד ד' וחד ר' וסי' בסס' רבת': ושם ז' פסו' ושם ושם וסי' וימת בעל חנן. וחברו דד"ת. ושם הקטנה מיכל. ושם אשת שאול אחינעם. ובין המעברות אשר בקש יהונתן. ושם האיש נבל ושם. ושם אתתו מעכה ושם. דד"ה. וחד ושם ושם ושם האיש אלימלך ושם: מהיטבאל ג' וסי' וימת בעל חנן. וחברו דד"ה. ואני באתי בי' שמעיה בן דליה: עלוה ג' וסי' אלוף. אלוף. תשינם:

ספורנו

ישראל על דרך ונוך לנגיד. אמנם כשמלך מלך חדנה מלכות עשו והיו לו אלופים כענין ולאום מלאום יאמץ: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. למקומותם בשמותם. שלא היו הטובים להקרא בשמם רק על שם מקומם:

רמבן

אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החורי בתולדותם והיה לזה ענה בן אחר יקרא ג"כ דישון כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמלא הימים נכדה צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החורי אחי צבעון. ועל דעת קצת רבותינו אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החורי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החורי כי יחשבוהו האנשים בנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו נחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב החורי פעם אחרת ע"פ האמת בן לצבעון וזה מדרשם של דורשי חומרות כמו שמוזכר במסכת פסחים ואינגו דברי הכל בגמרא ולא משמעו של מקרא כלל: (כו) ואלה בני דישן חמדן והשבן. הוא דישון הבן החמישי לשעיר כי אין קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויפש אירום את הכיורות ויכל חירם והוצרך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע: (לא) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום. נכתב זה להגיד כי נתקימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה כי גברו על בני שעיר החורי ומלכו עליהם בארצם ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היא כמו שכתוב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר בו ואתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו וטעם כן שתה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל ולפני מלוך מלך ימים רבים קודם ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל אבל לא זר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבוד. ויתכן שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים:

ומעם המכה את מדין בשדה מואב. להגיד גבורתו שבאו המדינים בשדה מואב להשגב עמם ונצא את כלם ובעל חנן בן עכבור היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת ויתכן שהיה חנן מקום והוא בעל עליו ואח"כ מלך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. מתחלה מנה בני בניו שהיו אלופים בדור ההוא ואחר כן הגליאו מורעו למלוכה. ואחרי כן פסקה מלכותם וחזרו ונתנו את אלו אלופים לראש וכך נאמר בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום תמנע כך פירש רש"י ומה שאמר למשפחותיהם למקומותם בשמותם למושבותם בארץ אחוזתם כי הראשונים היו כל האחים אלופים יושבים כלם בעיר אחת מושלים בעם כאחד או כענין נשיאי שבט וראשי בתי אבות אבל אלו אחרונים היו אלופים למשפחותם כי כל אחד היה אלוף לכל משפחות בני עשו ובכל מקומות מושבותם והוא לבדו נקרא בדור אלוף אין אחר נקרא כן בכל ארץ אחוזתם כי היו כמלכים לארצם אבל לא ישבו לכסא להם ולא נתנו עליהם הוד מלכות ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם אבל הנכון שכל אלה לפני התורה ונאמר שמשלו כאחד ויהיה פי' למקומותם שמשל כל אחד במקומו או שהיה ממשלתם זמן מועט ושנות רשעים תקצורנה: (מג) מגדיאל זו פרס. לשון רש"י ולא הבינותי זה כי אם נאמר שיהיה

שיהיה נבואה ליותים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לפרס על מלכות פרס ואין פרס אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפה ואמתני יתירה לא היה כמוה בממלכות אבל מה שאמרו בפרקי ר' אלעזר בשכר שפינה את כליו מפני יעקב אביט נתן לו מאה מדינות משעיר ועד מגדיאל ומגדיאל זו רומי שנאמר אלוף מגדיאל אלוף עירם. כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו המקרים בראשונים רמז לזרעם והנה אלה האלופים האחרונים עשרה עם מגדיאל רמז שיהיו מלכי אדום בממשלתם במלכות הרביעית עשרה ימלכו על ארץ אדום והעשירי מהם ימלוך על פרס ומשם תתפשט אחרי כן מלכותם על כל העולם. ולזה ירמוז שם מגדיאל שיתגדל על כל אל כמו שאמר בו ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל וזהו שנאמר וקרניא עשר מינה מלכותא עשרה מלכין יקומון מן ארעא ואחרן יקום אחריהון והוא ישנה מן קדמאה ואמרו בבראשית רבה כלם ביוצאי ירכו של עשו הכתוב מדבר ודרשו אלוף עירם שהוא עתיד לערום תיסוריות למלך המשיח במהרה יגלה:

אדרת אליהו

ענין ג' ושם עירו אבל שלשה מלכים משמונה מלכים כי ה' בחי' נקרא ה' כמ"ש לקמן והן ג' בג' אבהן וד' רגל רביעי דוד וה' כלת משה וג' אבהן נכללין באחד כידוע וכלת משה הוא הראשונה אבל בלעם בן בעור סוד הדעת ושם תוקף גבורות חסך וזהו דנהבה כמ"ש בא"ר דין הכה שכל הדינים מתקטרין שם ע"ש בא"ר וזהו אשה הכושית שלא רצה ליקח אותה שהיתה דינין מרובין כושית הוא גוון אוכם חסך והוא לקח תורה שבע"פ כלתו שהיא ממעיני הישועה ופי' מאשה ששמש ברוחא כמ"ש בזוהר כי זה הוא בחי' הדעת ולכן ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות הכשית אשר לקח והוא סוד הדעת ואמרו הרק אך במשה דבר וכו' ואיתה תשובת הש"י פה. אל פה אדבר בו כו' שהוא בחי' הדעת דגנוז בפומא קול ודבור כידוע והשני אבל הדד בחי' ת"ת והשלישי אבל הדר מלך השמיני והוא בחי' דוד וז"ש פעו חושבן ציון עיר דוד וא"כ נתקן בבחי' אשה וזהו ושם אשתו כו' וידוע שסוד אשה הוא בחי' נוקבא שבאצילות והם נשים ש' האבות ושם עיר הוא בבריאה בחי' טק' שבדוד עיר דוד ושם כלול מג' בחי' הנ"ל והן תהו ובהו וחשך תהו שם שד"י בחי' האחרונה בה בו וישובא בעלה עד"א בחי' האבות חסך בחי' הדעת כנ"ל והן ג' אמ"ש בדעת ז' כפולות בעד"א י"ב פשוטות ימא דקיימא על י"ב בקר ויצק עליהם שלג ונעשית עפר וזו בחי' אשתו שלקחו אבות וזהו ע"י מלך הדר ששם אדם זו"נ כמ"ש בא"ר ע"ש. וזהו מהיטבאל בחי' אברהם ומשם ניתוסף לו ה' בחי' העשרה בת מטרד בחי' יצחק כמ"ש בא"ר דינין דטרדא לכלא בת מי זהב יעקב כמ"ש ושם מי זהב דינא ורחמי והוא יעקב יושב אהלים שכלול מחו"ג כידוע וכן כולל כל ה' בחי' ומלך הדר הוא בחי' החסדים אוירא דכיא שנכלל בעד"א ת"ת יעקב כמ"ש בז"ח פרשת תשא דף ל"ז ע"ב ומנ"ל דאקרי יעקב הדר דכתיב וימלוך תחתיו הדר ואוקמוה באדרא קדישא ע"ש:

כלי פרשת וישלח יקר

וישלח יעקב מלאכים לפניו. פירש"י מלאכים ממש י"א שדייק מן סמיכות פרשה זו לפסוק ויפגעו בו מלאכי אלהים וי"א ר"ת מהנים **מ**אותו **ח**יל **נ**פל יעקב **מ**לאכים. ורבינו בחיי פירש שדייק מדכתיב וישובו המלאכים ולא מצינו שהלכו לפי שעד שלא הלכו שבו. ויש לפרש שדייק מלשון לפניו שלא הוזכר כי אם כאן שהרי נאמר וישלח משה מלאכים וישלח ישראל מלאכים ולא הוזכר לפניו אלא לפי שכאן מדבר במלאכי' ממש שדרכם לילך לפניו. כמ"ש כי ילך מלאכי לפניך. ורמז שהיו לפניו תמיד אף בזמן היותם אצל עשו וגרא בב' מקומות רחוקים זה מזה וזה לא יתכן כי אם במלאכים ממש. ואם תרצה לפרש וישובו המלאכים לשון תשובת דברים שהשיבו לו על דבריו באנו אל אחיך אז יהיה מוכרח מתוכו שהיו מלאכים ממש:

כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה. פירש"י גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר. ד"א גרתי תרי"ג מצות שמרתי ושני פירושי' אלו סותרים זה את זה שאם אמר לו לא נעשיתי שר אם כן בא לפניו בהכנעה ואם אמר לו תרי"ג מצות שמרתי משמע אדרבא ששלח לו שאינו ירא ממנו מצד שמשמר תרי"ג מצות ואינו בכלל והיה כאשר תריד ופרקת עלו וקשה עוד קראו אדוני ואת עצמו עבד ויתר ענייני הכנעה שעשה לו. ועוד תימה על לשון הכתוב שיאמר תרי"ג בלשון גרתי. על כן לבי אומר ונומר שב' פירושים אלו מראה שניהם כאחד אמת לא כמו שפי' רש"י ד"א משמע שכל אחד פירוש בפני עצמו. וזה בבאור הענין שיעקב שלח לו לאמר עם לבן גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר לומר לו שהברכות לא נתקיימו בו ולא בא להכחיש את אביו ולעשות ברכותיו פלסתר חלילה אלא כך אמר שכשברך אותי אבי היה סבור שאני עשו ועל דעת זה ברכני והרמאות אשר עשיתי לא הועילה לי כי לא יתרוך רמיה צידו אשר האכיל לאביו להשיג הברכות על ידה ואין אדם נוגע במוכן לחבירו והולכים כל הברכות אחר דעת אבי ובדעתו היה שיחולו על ראש עשו וכך יהיה והמופת על זה שהרי גר אנכי בארץ לא שר וחשוב וא"ת לעולם יתקיימו בי הברכות ומה שלא נעשיתי שר וחשוב עד סיום הזה היינו לפי שלא קיימתי את התורה כי כך הותנה בשעת קבלת הברכות על מנת אם אקיים תרי"ג מצות שנאמר והיה כאשר תריד ופרקת עלו ונומר על זה אמר גרתי הרי תרי"ג מצות שמרתי ואעפ"כ לא נעשיתי שר וחשוב אלא וודאי שלא אהנו מעשי כי לא אהנו לרמאי ברמאותו והברכות יחולו על ראש מי שנתכוון אליו יצחק בשעת אמירת הברכות. לפיכך אמר גרתי הכולל שניהם ענין גרות וענין תרי"ג לומר לך שאע"פ שתרי"ג מצות שמרתי מ"מ גר אנכי בארץ דאל"כ למה אמר גרתי הל"ל עבדתי שהרי באמת היה עבד ללבן ומורה ביותר על ההפך מברכת הוי גביר לאחיך אלא כדי לתבין מן לשון גרתי אותיות תרי"ג ואי לא מספינא מחבירי הייתי מותק ד"א מן פירש"י כי באמת שני הפשטים צריכין זה לזה:

ויהי לי שור וחמור. פירש רש"י אדם קורא להרבה שורים שור לפי שאמר לו כה אמר עבדך יעקב קרא את עצמו עבד לומר לו שברכת הוי גביר לאחיך שלך היא ואני עבדך ומה שקנה עבד קנה רבו ומה יתרון לבעליו אם העבד אין בידו מאומה ובמה ימצא חן בעיני אדוניו העבד העני על כן אמר יעקב יש לי כל שורים וחמורים כי בזה אמצא חן בעיניך ושלי שלך זהו שאמר ואשלחה להגיד לאדני למצוא חן בעיניך כי העבד העשיר מוצא חן בעיני אדוניו יותר מעבד עני ועל כן קרא לשורים הרבה שור לומר כי זה שיש לי אינו שלי והרבה שורים הם כמו שור אחד לפי שרשות אחרים עלי ע"כ הכל נחשב בעיני לדבר מועט. ד"א שבא להקטין את עצמו ולומר כשם שברכת הוי גביר לאחיך לא נתקיימה כי כן כל שאר ברכות לא נתקיימו בי כי הבא אמר לי משל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ לשון רש"י קשה א"כ הבעלי חיים מהיכן גידולם אם מן האויר או נולדו יש מאין אלא כך פירושו אבא אמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וי"ו של ויתן הוראה שאני מחויב לעשות שמלה כדרך הטבע כל אשר אמצא שכחי לעשות לעבוד ולמשא בהשתדלות כל גרמי. וזה המעט אשר אוכל להשתדל בכחי ועוצם ידי ישלח ה' בו את הברכה בתוספת רבוי ושפע עד אשר זה המעט אשר לפני יפרוץ לרוב וזו היא הברכה מטל השמים כטל זה אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם כך תוספת ברכת השפע אינו תלוי ביגיעת כפיו וכן הארץ תוסיף משלה ומשמנה ריבוי שפע לכך נאמר ויתן בוי"ו כי נוסף על מה שאשתדל בעמל יגיעתי יוסף ה' לי מברכתו שפע שבע רצון ומלא ברכת ה' וכמ"ש יכול אפילו יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידך אשר תעשה. וכך עשיתי שלא הייתי יושב ובטל אלא עבדתי וטרחתי הרבה ונדד שנתי מעיני זה כ' שנה עד שזה הכף נחת אשר בידי מושג ממלא חפנים עמל ורעות רוח וזה המעט ככף איש קטנה הכל הוא חלף עבודתי וזו משלי הוא אבל שום תוספת ברכה לא ראיתי כאן ואילו היו הברכות מקוימים בי שיוסף ה' לי מטל השמים ומשמני הארץ כאשר אמר אם כן מן הדין היה שיהיו לי שורים וחמורים ועבדים ושפחות פי שנים כפלים כהנה וכהנה אלף פעמים. ולפי ערך הברכות כל אשר אתה רואה לי הוא אינו נחשב כי אם לשור אחד וחמור אחד ואין אני רואה במעט' ידי שום רבוי שפע וברכה כ"א מה שטבע העמל מחייב כי עם לבן גרתי ולא לחנם גרתי עמו כי אם בעבור שעבד' קשה אשר עמלתי והכל בשכר עבודתי אבל תוספת ברכ' אין כאן כי בערך הברכות אין זה כי אם שור אחד. וא"ת לעולם נתקיימו בך הברכות ומה שאין בידך כי אם זה המעט היינו לפי שלא טרחת בהם כי אם זמן מועט שנה או שנתים וכפי טבע המורח לא היה מן הדין שיהיה לך כל כך הרבה זולת שברכת ה' מצוה במעשה ידך על זה אמר עם לבן גרתי ואחר עד עתה מיום הליכתי מסך עד עתה זה לי כ' שנה בביתו ובכל המורח של זמן רב כזה לא מצא' ידי כביר כי אם זה המעט אשר בידי המושג מטבע טורח היגיעה מהרה וא"כ אין זה מטל השמים ומשמני הארץ. וא"ת לעולם לא עמלתי בעבור כל זה כי אם זמן מועט ויפרוץ לרוב מצד הברכות ומה שלקחת לראייה מאמר ואחר עד עתה אינו ראי' כי מאן יימר שטרח' ועבדת כל אותן הימים כי אולי מקצת הימים עבדת ואח"כ היית דר שמה בלא עבודה לפי שיפרה בעיניך הישיבה שמה כי לפעמים קשה על האדם לפרוש מן אנשים טובים שהוא דר ומורגל עמהם. על כן פירש לומר עם לבן גרתי לבן זה לבן הרמאי והנבל אתה ידעת את האיש ומעשיהו והויה לי כי גרתי מסך זמן רב כזה עם איש רע מעללים ולמה אחר עד עתה אין זה כי אם ההכרח הביאני עד הלום כי בכל טורח זמן רב זה לא השיגה ידי כי אם זה המעט אשר לפני. וא"ת לכך עכבתי זמן רב זה לפי שאין מקום על יושביו והייתי שמה תושב על כן היתה הפריד' קשה עלי. על זה אמר גרתי גר הייתי במה ולא תושב והייתי מתגורר בשדות ויערות ואם כן אין מקום על יושביו אין כאן ואין בעליו ג"כ אין כאן כי לבן שמו ונבלה עמו ואף על פי כן עכבתי שמה זמן רב כזה ואעפ"כ ויהי לי שור וחמור כי בערך הברכות הכל נחשב לשור אחד ואין כאן ברכה כי אם מה שטבע העמל מחייב וא"כ שום ברכה לא נתקיימה בי לא ברכת הוי גביר כי גר אנכי ולא ברכת רבוי שפע הבא מטל השמים ומשמני הארץ כי זה הכל מצד העמל ולא מצד רבוי ברכה הבאה מטל השמים ומשמני הארץ. לכך נאמר ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו הראה לו כאילו כל אשר יש לו אינו מן השמים והארץ כי אם מן הבא בידו דהיינו ממה שבא לו מכחו ועמל ידו ולא בא לו בתוספת שפע ברכת ה' ורמז דבר זה לעשו במה שצוה את שלוחיו להשיב על שאלת למי אתה לעבדך ליעקב ואיך יאמרו לעבדך ליעקב הרי לה' הארץ ומלואה הי' להם לומר כי מאת ה' העבדים ההם נתונים ליעקב אלא כדי שלא יבין שבאו לו העבדים מצד תוספת ברכת ה' כי אם מצד עמלו של יעקב ובכל זאת חלילה מלומר שיעקב תלה היכולת בכחו ועוצם ידו אלא שמפני היראה הגיא שקר מפיו ובהשתחוותו לפני הש"י אמר קטנתי כמו שיתבאר בסמוך בפסוק קטנתי:

באנו אל אחיך אל עשו. אמרו לו השלוחים אתה אמרת אליו כה אמר עבדך יעקב כמודה לו על הברכות לומר אתה אביר הגבי' ואני עבדך אבל עשו לא קבל זה ואמר אינו עבד כי אם אחי הוא זהו שאמרו באנו אל אחיך וזה לפי דבריו של עשו שאמר אחי הוא ולא עבדי כי בזה גילה לנו שאין לבו שלם עמך ולא זו שאינו שלם אתך אלא גם הוא הולך לקראתך ואין זה כי אם להלחם עמך וראייה על זה כי ת' איש עמו ואין זה כי אם למלחמה. ד"א באנו אל אחיך כמראה עיני אחוה ואהבה אמנם גם את זה לעומת זה אנו רואין בהפך זה כי הוא יוצא לקראתך על כן אנו נבוכים בדבר ומטעם זה אמר יעקב הצילני נא מיד אחי מיד עשו שהוא מראה את עצמו כאח ובאמת הוא עשו ברשעו וכיד הרמאי וה' לי בעוזרי ממראים את עצמם כעוזרים ואוהבים והשנאה כבושה בלבם:

ויירא יעקב מאד ויצר לו. בירא זו יצאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם נכון למה זה ועל מה זה הי' מתירא אחר שהבטיחו הקב"ה פעמים לשמרו פעם ראשון במראה הסולם נאמר ושמרתיך בכל אשר תלך פעם שני בהיותו בבית לבן נאמר שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך. ומה שפירשו שהיה ירא שן יגרום החטא ימאן השכל לקבל דעת זה כי זה שמונה ימים שנאמר לו בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך וכי יעלה על הדעת לומר שביני ביני נתקלקל וחטא חטאה גדולה שגרמה לו לבטל יעוד זה. ומהרי"א נתחבט מאד בקושיא זו. והקרוב אלי לאמר בהיתר ספק זה על דרך שאמרו רז"ל מסכת סוטה פרק אלו נאמרים אר"א כל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו כו'. וכמו כן כאן יעקב הרגיש בעצמו שחטא בזה שהחניף לרשע ואמר כה אמר עבדך יעקב וכן תפשו רז"ל על יעקב כדמסיק בב"ר עשו לדרכו הוא הולך כו' ויעקב עשה קודש חול וקרא לעשו אדוני מגד החנופה שהחניף לרשע על כן היה מתירא כי ידע יעקב שכך היא המדה שכל המחניף לרשע לסוף נופל בידו על כן נאמר ויירא יעקב. ולפי שיעקב בלי ספק היו בידו זכיות כל כך הרבה שיהיו מכריעות על עון זה מ"מ היה צר לו שינכו לו מזכיותיו על ידי שיצילהו מעשו אחיו לכך נאמר ויצר לו. וי"א ויירא יעקב שמא יהרוג אותו עשו ויצר לו שהיה מיצר על מיתת אביו יצחק שהרי עשו אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי על כן חשב מאחר שעשו יוצא לקראתו ודאי כבר מת אביו כך מסיק בספר תולדות יצחק. ונ"ל ליישב בזה מה שנאמר להלן ופחד אבי יצחק וכאן אמר אלהי אבי יצחק והרי אין הקב"ה מיחד שמו ית' על הצדיקים בחייהם ולמה אמר כאן אלהי אבי יצחק אלא לפי שעכשיו היה סבור שאביו יצחק מת מאחר שעשו יוצא לקראתו להרגו: ולפי זה אין אנו צריכין לפרש"י שפירש בשני הבטחות אני בא ט'. וי"א ששם אלהים המורה על מדת הדין הזכיר דווקא באבותיו כי יספיק לו זכות אבות שיוכל לעמוד גם במדת הדין. אבל זכותו קטן עד שמגיד עצמו אינו יכול לעמוד כי אם במדת רחמים לכך נאמר ה' האומר אלי אבל במדת הדין איני יכול לעמוד כי אין בידי זכיות כל כך שהרי קטנתי מכל החסדים כי קבלתי שכר גדול יותר ממעשי כי גברו חסדי האל ית' על כל מעשיו נמצא שכל מעשיו קטנים מחסדיו וכמ"ש כי גבר עלינו חסדו:

קטנתי מכל החסדים. נראין הדברים שיעקב הזכיר לפני הש"י שני הבטחות כמו שפי' רש"י ואמר כשם שקיימת לי הבטח' א' כך תקיים לי גם השניה כי הבטחה ראשונה היתה על השמירה כמ"ש ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת ואחר שכבר הובטח על השמירה ושיבו אל ארץ מולדתו א"כ מה זה שהוצרך להבטיחו שנית בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך אלא ודאי שהבטחה זו לא נאמרה על השמירה מכל רע בסור מרע ר"ל להסיר ממנו הרעה אלא הבטחה זו בעושה טוב דהיינו להטיב עמו לכך אמר כאן במקום ואהיה עמך ואיטיבה עמך וזה' פי' על ואהיה עמך והנה בענין ההטבה היה לו לומר ואיטיבה לך אלא שנקט עמך להורות שבענין קבלת הטובות צריך להיות בעליו עמו במלאכתו כי האדם צריך לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות והקב"ה יגמור על ידו ויוסיף לו שפע ברכה כמבואר למעלה בפסוק ויהי לי שור וחמור וזהו שאמר ואיטיבה עמך וזהו ההבטחה השניה שהבטיח לשלוח את הברכה באסמיו. ועל זו ההבטחה אמר דרך הגראה שנתקיימה כבר ואמר קטונתי מכל החסדים כי קטן יעקב ודל כחו מלהלות כל מציאת הונו ורכושו בכחו ועוצם ידו אלא ודאי שהחסד אל כל היום הוא עשה לו את החיל הזה. והראייה על זה כי במקלי עברתי את הירדן הזה והייתי ריקם מכל כי לא היה בידי מאומה כי אם מקלי ועתה הייתי לשני מחנות באמרו ועתה הורה שדומה לו כאילו עשה את כל החיל הזה עתה כהרף עין כי י"ד שנים עבד בשתי בנותיו וגם שנים בצאניו וכשאמר לו לבן נקבה עלי שכרך ואתנה בזמן מועט עשה חיל ורכוש גדול זה אשר כפי הטבע לא היה אפשר להשיג הון עתק זה בזמן מועט אשר כזה אם לא כי יד ה' עשתה זאת ואע"פ שיעקב שלח לעשו בהפך זה ממש כמבואר למעלה בפסוק ויהי לי שור וחמור כתב לו מחמת יראה להוציא דבר שקר מפיו לומר לו שפרת בגאנו כל משך כ' שנה אבל האמת אינו כן כי חלילה מלומר שיעקב יאמר כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה וח"ש ועתה הייתי לשני מחנות כהרף עין כי אילו היה לו צאן ובקר בעברו כבר את הירדן הייתי אומר שנתוסף רכושו בדרך הטבע אבל עכשיו שהודה שבמקלו לבד עבר את הירדן אם כן אימתי נעשה כל הכבוד זה יש מאין ודאי מאת ה' היתה זאת ע"כ בקש כשם שקיימת לי הבטחה שנייה זו כך תקיים לי גם את הראשונה שהבטחתני על השמירה והצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו ומלת אותו מיותרת אלא שרמז אל אותו עון שחטא במה שהחניף לרשע והפך קודש לחול ואותו קאי על העון וי"א שעל עצמו לא נתיירא כי כבר הובטח בשמירה זולת שהיה ירא פן יבא והכני אם על בנים כי המה לא הובטחו בשמירה:

ושמתי את זרעך כחול הים. הבטחה זו נאמרה לאברהם במעשה העקידה ושם הזכיר הכוכבים והחול וכפי הנראה שהכוכבים יש בהם הריבוי והמעלה מה שאין כן בחול שאין בו כי אם הרבוי לבד וא"כ למה לא הזכיר כאן יעקב בתפלתו שהמשילם לכוכבים הקיימים לעד וזה קרוב אל הענין אשר עליו מתפלל שיתקיימו ולא יאבדו ע"י עשו. והאומר אני שלפי שמצינו שישראל נמשלו לג' דברים לעפר ולחול ולכוכבים וזהו כי בזמן השלום והצלחה נמשלו לכוכבים ירום ונשא וגבה מאד ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד וכן פירש"י בפסוק והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. ובזמן השפלות שהם כעפר לדוש נאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו' וזה הבטחה שיהיו במצרים כעפר שהכל דורסים עליו כמ"ש על גבי חרשו חורשים באותו זמן יצאו משפל מצבם ויפרצו ימה וקדמה מן הקצה אל הקצה כמבואר למעלה פר' ויצא ובזמן הממוצע בין שניהם דהיינו בזמן שאין להם מנוחה מן האויבים הרודפים העומדים עליהם לכלותם והקב"ה מצילם מידם נמשלו לחול זה שכל גלי הים עומדים להציף את העולם וכהגיעם לחול הם נשברים ולא יוכלו לעבור את החול כך האומות הקמים על ישראל כמ"ש כל משבריך וגליך עלי עברו אינן יכולין לישראל לכלות ומטעם זה נמשלו ישראל לחול ע"כ הזכיר בתפלתו ענין הבטחת החול להצילו מיד הרודף עשו ושלא יוכל לו כחול זה שלא יוכלו לו הגלים כך לא יוכל עשו לו:

ויקח מן הבא בידו וגו'. למעלה פרשתי שנאמר זה כפי מה שהראה בגלוי לעשו כי כל זה אינו לא מן השמים ולא מן הארץ כ"א מן הבא בידו מעמלו וכחו ועוצם ידו. אך כפי האמת הודה יעקב כי ה' הוא הנותן לו כח לעשות חיל וזה המעט אשר בא בידו מעמל ידו יפרוץ לרוב וברכת ה' היא תעשיר ועמל הוא בעיני יעקב ליתן מברכת ה' לרשע זה כי תוספת שפע זה ממקום קדוש מתהלך ואין רשע זה כדאי להשתמש בו אך לפי שהיה מעורב בתוך זה גם זה המעט אשר בא בידו בדרך הטבע ושכר עמלו מן אותו חלק חשב יעקב שמותר ליקח ולשלוח לרשע מנחה לכך נאמר מן הבא בידו. וי"א מן הבא בידו דווקא הבהמות שהם בידו וברשותו שלח לו מנחה אבל לא הרועים לפי שנתגיירו ונשתחררו ואינם בידו של יעקב לכך נאמר כי ישאלך עשו למי אתה ולמי אלה לפניך כי אולי יחשוב שאני שולח לו מנחה הבהמות עם הרועים ואמרת לעבדך ליעקב וזה תשובה על שאלת למי אתה לומר הרועים אינם לך זולת המנחה שלוחה לאדוני:

ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. יש כאן שאלה גדול' מאחר שאמר לכת שני' ושלישית כדבר הזה תדברון משמע מזה שכל מה שדברו הראשוני' תדברון גם אתם. וא"כ למה היה צריך להוציא מן הכלל ולפרוש ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי כבר נאמר זה לכת ראשונה שיאמרו כן. וכשאמר לכת שניה ושלישית כדבר הזה תדברון וגו' בודאי כלל בזה מה שאמרה כת ראשונה וגם זה בכלל ולמה חזר לאמר לשניה ואמרתם גם הנה וגו'. תשובה לדבר כי אמר יעקב כי יפגשך עשו אחי ושאלך שלשה שאלות למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך. אתה תשיב לו על ראשון ראשון. למי אתה ואמרת לעבדך ליעקב. ואנה תלך להוליך המנחה כי מנחה היא שלוחה. ולמי אלה לפניך למי היא שלוחה לאדוני לעשו. ונוסף על ג' שאלות אלו אף אם שישאלך היכן הוא יעקב מ"מ תאמר לו מעצמך גם הנה הוא אחרינו כדי שלא ירע בעיניו על מה שאני מכבדו על ידי ציריםָ שלוחים ואין אני הולך בעצמי להקביל פניו וכשאמר יעקב לשנים ולשלישים כדבר הזה תדברון פשיטא שהם צריכין להשיב על ג' שאלותיו כן מגד שאם אחד משלש אלה לא ישיב בשל כל השליחות של אותו כת שאם לא יבא מן יעקב או לא ילך אל עשו או יבא וילך אבל מנחם זו אינה לעשו א"כ במה יכפר פניו ע"י כת זה. אבל מאמר והנה גם הוא אחרינו אינו תשובה על שאלותיו גם אין קבלת המנחה תלויה בזה כל כך כי בין יבא בין לא יבא סוף סוף המנחה היא שלוחה ואין זה כ"א הגדת דברים עודף על שאלותיו ס"ד אמינא מאחר שכת ראשונה כבר הגידה שיעקב יבא אחרינו אין צורך שגם כת שנייה תגיד שגם הוא אחרינו כי הגדה זו מיותרת על כן הוצרך יעקב לפרוש שגם כת שנייה תאמר והנה גם הוא אחרינו טעמו של דבר כי היה ירא פן יהיה כת ראשונה בעיניו שקרנים כי באמרם והנה גם הוא אחרינו יבין מדבריהם שתיכף ומיד באותה כת שאחריה יבא יעקב וכשיראה שאינו בא עם כת שנייה ואמר שכת ראשונה היו בכזיב באמרם והנה גם הוא אחרינו על כן צוה שגם כת שנייה תאמר והנה גם הוא אחרינו ומטעם הטעם הזה צוה גם לכת שלישית לומר כן:

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. בענין התאבקות עם יעקב רבו הדעות הן קצרה אורך היריעה האחת מלהעלות עליה כל דעות המפרשי' אמרתי הלא לאלהים פתרונים אענה גם אני חלקי ואומר אחר שהסכימו רוב המפרשים שמלאך זה הוא סמא"ל שרו של עשו הנקרא סמא"ל עשו כי כל חפצו וישעו לסמא עיני האדם ולהכותו בעורון ולעשותו סומא מעין השכלי עד אשר לא יוכל הרואה לראות במראות האמת לבא ולראות פני ה' ולבוא בסוד ה' ליראיו בסתרי התורה כי הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצה"ר ורמז לדבר כי סמאל שותפו של ענב"ם באלפ"א ביתא ואותיות שניות כי כמו שהיין היוצא מן הענבים כשהוא משכר את האדם הרי הוא עור בסתם עיניו כמו שנאמר חכלילי עינים מיין וסתם שיכור הולך כעור וסומא כך סמאל זה שותפו כל מזימותיו לסמא עיני האדם עד אשר לא יוכל לראות את השמש. ואם כן הענבים מסמאים עין הגשמי וזה סמאל שותפו מעור עין השכלי שלא יראה במראות האל וזהו סמאל מלה מורכבת. ועוד ממה שצריך שתדעהו שיצר הרע נמשל לזבוב כאשר פרשתי למעלה פרשת בראשית בפסוק לפתח חטאת רובץ כי שהם זבוב אינו רובץ בבשר השלם שבאדם כי אין כחו בפיו לעשות פתח בבשר שלם ע"כ הזבוב רובץ בין השפתים במקום שמוצא פתח פתוח קצת שם ירבץ להרחיב פתח המכה כך היצה"ר אינו מזדווג אל האדם השלם אשר לא פרץ גדרו כלל ולא פתח לו פתח לחטא' ולגדה ועם האיש השל' בכל מעשיו אין לו שום שייכות ועסק כי לא יכול לו כלל. אך בזמן שהאדם מעצמו פותח לו פתח קצת ופורץ גדרו אף בעבירה קלה. אז מיד מזדווג לו היצר הרע ואומר לו אך עצמי ובשרי אתה ואז

יעלה אך השבירות הקלות אל התמורות ומשתדל להרחיב הצלה עד עלות חמ"ס גבר לאין מרפא ושרץ גדרו והיה למרמס . כך זה המלאך שמאל שרו של עשו ברצותו פגישי יעקב עם עשו שהם חלוקין בשמירת התורה כמש"ל והיה כאשר תריד וגומר והנה כל זמן שלא הגיע און ביעקב כלל לא נזדווג אליו לסמא את עיני שכלו מכל וכל אך כשראה שיעקב פרץ גדרו קצת ביציאה זו כי חנן אותו אלהים ונתן לו את כל ורוב עושר ונכסים וכבוד ויעקב יצא מגדר ההסתפקות קצת . ויותר יעקב לבדו וי"א לבדו במקום הסכנ' כי הלילה זמן קהלה לכל המזיקים היא והוא נשאר בלילה יחידי עבור פכים קטנים מחבלים כרמים ונשים ובעבור דבר מועט שאוחז בחבלי בזו עותר במקום סכנה לבדו אז אמר שמאל הנה מצאתי און לי מאחר שיעקב התחיל בקלקלה ועשה את עצמו קצת עור מעיניו כי מי עור כמו אוהבי הממון אשר עליהם נאמר ועיני האדם לא תשבענה אז אמר שמאל הנה עת לקרב ועת לחבק אליו והנני מוסיף לו טומאה למלאות עיניו אבק ועפר כדי שיהי' סומא מכל וכל גם מעין השכלי וזהו שאמר ויותר יעקב לבדו כאשר עבר את ההסתפקות ויותר לבדו לבדו והרי הוא לבדו כי בטלה דעתו אצל כל אדם כי מי פתי יסור הנה לסכן עצמו בעבור דבר מועט כזה אין זה כי אם לב סותל שהוא מני אורח ישרים לחבב כל כך הממון הגורם שכחת אלוה ממעל כמ"ש וכסף וזהב ירבוין לך ורם לבבך ושכחת את ה' . מיד ויאבק איש עמו נזדווג אליו שמאל לגרום לו שכחת אלוה מכל וכל ומלת ויאבק הוא כמו ויחבק כי מלות אחה"ע מתחלפות . ונכתב ויאבק באל"ף כדי לדרוש ממנו לשון אבק כי רצה לסמא עין שכלו כאבק זה הוא העולה ומסמא עיני האדם כך עלה בדעתו לסמא עין שכלו כדי להביאו לידי שכחת אלוה ממעל וזה שאמרו רז"ל שהיה שאבק עולה עד כסא הכבוד כי זהו סמוי עיניו של צדיקו הנוגע בעצמות אמונת הבורא יתברך ומציאת כסא כבודו ית' : ומה שאמרו שהיה נוגע בכסא הכבוד למדו זה ממה שנאמר עד עלות השחר משמע עד ולא עד בכלל כי עלות השחר היה מעכב על ידו שלא היה יכול להביאו לידי השכחת אלוה לפי שע"י עלות השחר הכיר באמת כי יש לעולם בורא ומנהיג כמו שפי' בעקידה פרשת בראשית על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים שמתוך ידיע' מהלך הגלגל היומי דהיינו השמש יוכל המשכיל להתבונן כי ה' הוא האלהים וכן אברהם לא הכיר בוראו כ"א מתוך הליכות השמש והתחלת עלייתה כעלות השחר כמ"ש מי העיר ממזרח צדק ופסוק זה נדרש על אברהם וזהו המרגלית הטובה שהיתה תלוי' בצוארו של אברהם שהיה מפרסם לכל מציאת האל יתברך ובמותו תלה ידיעה זו בגלגל חמה ופירש הרב שעל זה אמרו אלמלא גלגל חמה המכריז מציאת האל ית' היה נשמע קולה של ההכחשת מציאתו ית' . לכך נאמר עד עלות השחר ולא עד בכלל כי ע"י ידיעת תנועת השמש ידע יעקב כי ה' הוא האלהים . ומטעם זה משפט הרשעים לבקרים והייה מסדו' וכמ"ש לבקרים אצמית כל רשעי ארץ לפי שלא לקחו לימוד מעלות השחר ולא ידעו את ה' . וכאשר ראה שמ"אל כי לא יכול לו לסמא עין שכלו מכל וכל אז השתדל בתחבולה אחרת לסמא קצת עין שכלו לכל הפחות שלא יוכל לראות בסתרי התורה ובדברי' נעלמים המכונים בירך כמ"ש חמוקי ירכיך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר וזה"ש ויגע בכף ירכו ואין רצוני להוציא מקרא זה מידי פשוטו כי וודאי נגע בירכו ממש אף שאני נותן טעם בדבר למה נגע דווקא בכף ירכו אלא שרמז לו שע"י שנעשה אוהב כסף אז בלי ספק יהיה עוד מעיני שכלו ואם יהיה כחו של יעקב שלא בא לידי כפירה מכל וכל מ"מ יהיה הדבר נוגע בכף ירכו כי עי"ז לא יוכל לראות בסתרי התורה והחכמה : ותקע כף ירך יעקב להורות לו כי שני קנינים אלו התור' והממון הם צרות זו לזו ותקע היינו שנדח' האחד מפני חבירו כמ"ש טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקיך ויאמר שלחני כי עלה השחר כי לא אוכל עוד להביאך לידי הכחשת אלוה אחר שנתת לבך ודעתך בעליות השחר כאמור . ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני שתהי' מודה לי שאין אתה יכול לי בעניין ראיית והסתכלות מציאת האל יתברך כדי שמלאך רע יענה אמן בעל כרחו והקטיגור יהיה לסניגור כמו שעושה שמאל בי"כ . ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל לשון ישר אל כי ישר הוא לשון ראייה מלשון אשורנו ולא קרוב והודה לו בזה כי יעקב רואה פני אל ולא עלת' בידו לסמא אותו במציאת האל יתברך ובאמרו כי שרית עם אלהים עקר שם יעקב ממנו כי יעקב מורה על עקוב הלב ואנוש מכל . וישראל לשון מישור כמ"ש לעתיד והיה העקוב למישור ולא מישור הנראה ישר בעיני הבריות כ"א הנראה ישר בעיני אלהים ואדם ע"כ אמר כי שרית עם אלהים ואנשים כי ע"י כושר מפעלך תהיה שר ונגיד עם אלהים ואנשים ותוכל וזהו ישראל ישר אל מישור הנראה גם בעיני האל ית' . ויקרא יעקב שם המקום ההוא פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים הוא הדבר אשר דברתי שרצה שמאל לסמא עיני שכלו באבק לשה"ר עד שיכחיש מציאתו יתברך ולא יראה פני ה' וכאשר תנצל נפשי ע"י עלות השחר אז ראיתי אלהים פנים אל פנים להשיג מציאותו יתברך ע"י זריחת השמש בעלות השחר הסך מדעת שמאל המסמא והמסמא והמדמע קודם בחול . ח"ש ויזרח לו השמש והיינו לרפאותו ואח"כ אמר והוא צולע על ירכו קשיין אהדדי אלא שר"ל שעל ידי זריחת השמש באה לו הרפואה על המכה אשר רצה שמאל להכותו והוא לעור עיני שכלו להביאו לידי הכחשת אלוה לכך נאמר לו לצורכו כי זרחה עליו השמש צדקה ומרפא בכנפיה ונשבת זריחתה מלך ביופיו תחזינה עיניו . אבל מ"מ אהני מעשיו של שמאל לצבותו צולע על ירכו ולסגור בעדו שערי בינה לבלתי היות לו מבוא לבא בסוד ה' ליראיו כ"ז היות עינו על ממונו והיותו להוט אחר בולמוס קניני העולם הזה : ע"כ לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו' מצינו לרז"ל שדברים עמוקים שהשגתם קשה נמשלו לגידין כמו שפירש"י פרשת יתרו על פסוק ותגיד לבני ישראל וההשגה נקראת בלשון אכילה כמו שמצינו בד' שנכנסו לפרדס שעל החקירה הנסתר' שבין כל חי מביא פסוק אכול דבש דייך . ורמז במצו' זו לדורות למנוע מישראל חקיר' בנסתרות כמ"ש אין לך עסק בנסתרות כי יש לחוש שן יהרסו שכלם ויבואו לידי אפיקורסות כי לא רבים יחכמו להבין כל הסודות על מתכונתם אלא שיות שכלם עובר בעמק עכור כי הבלי העולם הזה וחמדותיו מבלבלין שכל האדם ורמז במניעת אכילת הגיד לדורות להיות לזכרון בין עיניהם כי פגע ס' מהם פרי עץ הדעת שלא יאכלו את שכלם דברים קשים כגידין כי נגע בכף ירך יעקב ואם ליעקב השלם קרה מכשול זה לפי שעה כשנטה קצת מדרך השווי מה יעשו אזובי קיר אשר רוב עסקיהם בהבלי העה"ז וחמודותיו על כן לא יהיה להם עסק בנסתרות כ"א יחידי סגולי הדור כר"ש בן יוחאי ודוגמתו אשר קצו ומאסו בהבלי העה"ז כיעקב כי אם לפי שעה קרה זה ליעקב על שנותר לבדו לכדו בלי ספק שאחר שקר' לו ענין התאבקות של שמאל הרגיש בחטאו וסר מן הדרך ההוא וראייה לדבר שנאמר ויבא יעקב שלם ודרשו רז"ל שלם בתורתו . ופירוש זה דבר יקר הערך . והמשכיל ישמע ויוסיף לקח :

ויאמר עשו יש לי רב . משמע רב אבל לא כל ויעקב אמר כי חנני אלהים וכי יש לי כל לפי שהרשעים אע"פ שיש להם כל כסף וזהב שבעולם מ"מ נראה להם שעדיין הם חסרים ויש להם רב אבל לא כל צרכם לכך אמר עשו יש לי רב אבל לא כל כי עדיין חסרים המה יש בידו מנה מתאוה למאתים והצדיקים בהפך זה כי אפילו אם יש מעט בידם הם מסתפקים בו ושמחים בחלקם נראה כאלו יש להם כל כמ"ש גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו וגו' זו מתת אלהים הוא ואח"כ אמר איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו' וקשה למה הזכיר תחלה אשר נתן לו האלהים לשון עבר ואח"כ אמר אשר יתן לו האלהים יתן להבא משמע אלא לפי שפסוק ראשון מדבר באיש צדיק אשר לא יבקר בין רב למעט כי אפילו במועט שבידו דומה לו כאילו כבר נתן לו האלהים את כל ואיש כזה שליט על ממונו לעשות בו כרצונו והשליטו האלהים וגו' אבל פסוק שני מדבר ברשע רע שלעולם אין כל העולם שוה לו די ספוקו כי לעולם הוא מבקש שיתן לו ה' עוד להבא עושר ונכסים מבקש גם הכבוד המדומי המושג ע"י ריבוי העושר שאח"כ באיש טוב לפני האלהים אשר ישלם ובורח מן הכבוד ע"כ לא הזכיר הכבוד בראשון ואח"כ הזכירו ברודפי אחר ריבוי הממון אף ע"פ שבאמת אינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ויש בידו די מחסורו והוא על כל פנים יתאוה שיתן לו ה' עוד זה האיש וודאי לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ ישנו אבל הוא אינו שליט על ממונו ועינו צרה בשלו ויש לו שר הממונה עליו ולא יניחו לנגוע בממונו ליקח ממנו ולהוציאו לצדקה או לצרכו . ע"כ נאמר בעשו יש לי רב וביעקב יש לי כל והזכיר לשון חנני כי הצדיקים לעולם אינן תולין במעשיהם הטובים וחושבים שכל הניתן להם חסד אל כל היום הוא הוא הנותן להם על צד החנינה אבל הרשעים על הרוב הוא שהמה חושבים א"ע לצדיקים וחושבים שהכל ניתן להם על צד החיוב . ובמדרש א"ר יצחק רשעים אין להם טובה בעוה"ז שנאמר וטוב לא יהיה לרשע . מתיבין והכתיב כטוב לב המלך ביין א"ל בטוב לא נאמר אלא כטוב טובה ואינה טובה אבל בישראל כתיב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה עכ"ל וזה מסכים לדברינו שהרשעים בכל הטובות הגדולות שהם מקבלים נראה להם טובה ואינה טובה כאילו הם חסרים עדיין אבל בצדיקים כתיב על כל הטובה כי לעולם נראה להם שיש להם כל ע"כ אמר יעקב כי חנני אלהים וכי יש לי כל וי"א כאן הודה לו עשו על הברכות ואמר יש לי רב מודה אני שאתה רב לי ואני העבד וא"כ מה תתן לי שלא מה שקנה עבד קנה רבו :

כראות פני אלהים . כמו שהרואה פני אלהים ג"פ בשנה כתיב ולא יראו פני ריקם כי צריך להביא עולו' ראייה כך אין אני חפץ לראות פניך ריקם על כן אני מבקש שתקבל מנחתי כי מודה אני שאין הברכות שלי כי אתה גביר לאחיך וכל גביר ושר נקרא אלהים כמ"ש ראה נתתיך אלהים לפרעה על כן המשיל ראות פניו כראיית פני אלהים . ועל קח נא את ברכתי אשר הובאת לך ולא על המנחה דבר כן כ"א על הברכות שברכני אבי קח נא אות' לך כי שלך היא והיא הובאת לך כי אבי כשברכני היה דעתו עליך . וא"ת אם הברכות שלי א"כ מאין לי כל הרכוש הזה ע"ז אמר כי חנני אלהים שנתן לי על צד החנינה כחונן דלים לא על צד החיוב מצד הברכות . והנה נצח ישראל לא ישקר אע"פ שבנגלה אמר ראיתי פניך כראות פני אלהים מ"מ בלבו היתה הכוונה כשם שנבהלתי בלילה כשראיתי פני אלהים המלאך שלך כך נבהלתי בראיית פניך :

ויבא יעקב שלם . ארז"ל שלם בגופו ובממונו ובתורתו רמז לדבר שלם ר"ת שאר לימוד ממון כי שאר היינו גופו כי ע"י שנותר יעקב לבדו לכדו יצא מגדר השיווי כאלו היה חסר ממונו כי הלהוט אחרי הממון נראה לעולם כיסו חסר ואח"כ שאמר כי יש לי כל תקן הדבר והודה שהוא שלם ולא חסר ויש לו כל וזהו ענין שלם בממונו ושלם בתורתו כי באמרו ותקע כף ירך יעקב נרמז לו שאין לו יד ושם בסתרי התורה כמבואר למעלה וע"י שתקן זה באמרו וכי יש לי כל נעשה שלם גם בתורתו כי הא בהא תליא כמבואר למעלה בפסוק ויותר יעקב לבדו . ושלם בגופו מצליעת הירך כי בבואו עיר שכם נתרפא :

ויקן את חלקת השדה . לפי שרצה לבנות שמה מזבח על כן לא רצה להעלות עולות ה' חנם כמו שעשה דוד בגרן ארונה היבוסי והגיד לנו הכתוב שקנאו במאה קשיטה כנגד מזבח שבבית עולמים שהיה גובהו מאה אמה כדי לכפר על כל חטא הנמשך מחטאו של אדה"ר שנברא מקצה השמים ועד קצהו ונתמעט בחטאו ואועמד על מאה אמה ע"כ היה המקדש גבוה מאה אמה כי משם נוצר האדם ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי לפי שמקום הארץ היה שבה גם אל החטא כמבואר למעלה פרשת בראשית בפסוק תוצא הארץ עץ פרי על כן הגיד לנו הכתוב שקנה מקום זה למזבח במאה קשיטה . ומ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל וארז"ל הקב"ה קראו ליעקב אל טעמו של דבר כי יעקב אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך על כן נתן לו

נ"ל שהקב"ה המעשר מן ש"י עולמות הגנוזים לכל צדיק לעולם הבא ונתן לו מהם בעוה"ז שמספר השלה מספר נ"א על כן קראו אל ועוד שהגנות שמלת עישור נכסים ובעוה"ז נמשלו לנקיבות כי טלו נער אבל לעוה"ב יהיו כזכרים לא יולדים ולא ינחילם כל ש"י עולמות ומטעם זה העוה"ז בה"א כנגד ה"א שבאשה והעוה"ב ביו"ד כנגד יו"ד שבאיש וק"ל :

ויבואו על העיר בטח. פירש"י שהיו בטוחים על כחו של זקן וי"א כי זקן זה היינו אברהם זקנו שהתפלל על בני יעקב כשיבואו לשכם כמו שפירש"י פרשת לך לך על ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם. ויתכן לפרש בטח שהיו בטוחים שלא יקבצו הכנעני והפריזי לעשות נקמה בעבורם כי יאמרו מאחר שנכנסו בדת הנמולים אינם משלנו ויתיאשו מהם:

הסירו אלהי הנכר אשר בתוככם. הל"ל אשר בידכם כמ"ש ויתנו אל יעקב כל אלהי הנכר אשר בידם. לפי שכל מעשה קדמה לו המחשבה והרהור עבירה קודם שיעשה המעשה. ועל כן צוה להם לעקר תחילה חטא ההרהור ואמר הסירו אלהי הנכר אשר בתוככם ממש כי אמר יעקב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם והיו מהרהרים בע"ג שבידם. והזהירו כי ע"ז יברא לכם ה' לב טהור או יאמר על שם הרהור חטא הבא מצד היצה"ר שנקרא אלהי נכר אשר בתוככם כאמרו רז"ל לא יהיה בך אל זר איזו אל זר שבתוך גוף האדם הוי אומר זה יצה"ר. ואח"כ הזהירם על תקון חטא המעשה לאמור הסירו הבגדים הצואים והלבישו אתכם מחלצות כי מצינו בכל מקום שהמלבוש כנוי אל המעשים כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך לבנים על זה אמר והחליפו שמלותיכם. ונקומה ונעלה בית אל כי אין לבא אל שער המלך בלבוש מלוכלך בחטא ועון עד אשר יתקנו תחילה חטא ההרהור והמעשה. ויתנו אל יעקב כל אלהי הנכר אשר בידם כי בזה תקנו חטא המעשה וההרהור כאחד המעשה כפשוטו בביטול הע"ג אשר בידם. והסרת היצה"ר אל נכר אשר בתוכם ממש רמז ג"כ באמרם אלהי הנכר אשר בידם כאמרז"ל הרשעים ברשות לבם אבל הצדיקים לבם ברשותם ובידם וזהו אלהי הנכר אשר בידם הורו שזהו שבתוכם הרי הוא בידם זהו רמז נכון קרוב לשמוע :

ויבן שם מזבח. וסמך ליה ותמת שם דבורה והקשה הרמב"ן מה ענין מיתת דבורה בין שני פסוקים אלו. ואומר אני שזה דומה למה שארז"ל למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת כמו כן כאן שמדבר מן מיתת רבקה ודבורה כמו שלמדו מן פסוק אלון בכות והורה יעקב שמיתתם מזבח כפרה על כן בנה מזבח במקום שנודע לו מיתתם ויברך אותו אלהים היינו ברכת אבלים כמו שבירך את יצחק אחרי מות אמו. ומה שנאמר ותקבר מתחת לבית אל רמז בזה שהספידה כראוי שהרי בית אל היה בהר ואילו לא הספידה היה ההר גועש עליהם כמו שדרשו אצל הר געש. והגיד לנו עוד הכתוב שהספיד יותר מן הראוי שנאמר מתחת לבית אל תחת האלון מהו מתחת אלא שהתחיל תחת העיר ומשם האריך בהספדה עד תחת האלון וזהו הוראת מ"ם של מתחת כי היה נעתק ממקום למקום והספידה בכמה מקומות ואמרז"ל כל שמתקשה על מת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה ע"כ נקרא מקום זה אלון בכות בכיה אחרת כי הוגד לו שם מיתת רבקה אמו או רמז למיתת רחל שהיתה ג"כ סמוך לזה :

שמך יעקב לא יקרא עוד שמך יעקב. מדקאמר שמך יעקב משמע שם יעקב ישאר במקומו ולא יעקר ואח"כ אמר לא יקרא עוד שמך יעקב אלא ודאי שבא לומר לא שיעקר שם יעקב אלא יהיה טפל לו' אבל אצל אברהם ארז"ל כל הקורא לאברהם אברם עובר בלא תעשה והיינו טעמא לפי שלא נאמר אצלו שמך אברם כמו שנאמר כאן שמך יעקב. ועל צד הרמז יש מקום אתי לפרש שני שמותיו של יעקב על שם שני הגאולות יען כי מצינו לרז"ל לא שתעקר יצ"מ לגמרי אלא שזכירות נסי יצ"מ יהיו טפל וזכרון נסים שלעתיד יהי' עיקר וכן כאן אמרו לא שיעקר שם יעקב לגמרי אלא יהיה טפל ושם ישראל עיקר א"כ שניהם ענין אחד וכן הוא אומר בגאולה אחרונה והיה העקוב למישור עקב נגזר מן שם יעקב ומישור נגזר מן שם ישראל ישר אל. ולפי שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ש"מ שניסים שלעתיד לא יהיו גדולים מן ניסי מצרים ולמה יהיו ניסי מצרים טפל אלא לפי שבגאולה של מצרים לא היה זכותם מספיק להוציאם ביד רמה והוצרכו לילך בעקבה ורמיה כי אמרו נלך ונזבחה לה' אלהינו וכל בורח הולך בחפזון כמ"ש ואכלתם אותו בחפזון וגאולת בבל פשיטא שלא היתה גאולה שלימה כ"א פקידה בעלמא וגם שם נאמר צאו מבבל ברחו מכשדים. אבל בגאולה אחרונה אחר שתמרק העון מכל וכל באורך גלות הלא הזה יספיק זכותם שיצאו ביד רמה במישור ולא בעקבה ולא בחפזון כמ"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון זש"ה והיה העקוב למישור ומ"מ לא יעקר שם יעקב לגמרי וכן לא תיעקר זכרון יצ"מ לגמרי כדי שיזכרו שני הגאולות יחד ידעו ויכירו ההבדל שביניהם אשר גרם החטא כי בלי ספק שהיו במצרים רעים וחטאים כמבואר בנבואת יחזקאל אשר מזה הצד ראוי שתהיה טפל וכן שם יעקב לא נעקר לגמרי מזה הטעם. ועוד שהגאולה משמשת שני גאולות גאולת הגופות מן השעבוד והצרות וגאולת הנפש מצד הענינים הרוחניות שנתנו לישראל כהוראת שם יעקב וישראל אחד חומרי ואחד רוחני כדאיתא ברבינו בחיי ואע"פ שהרוחני עיקר מ"מ שם יעקב לא יעקר לגמרי כי צריך האדם ליתן חלק לזה ולזה. אבל שם אברם נעקר לגמרי כי לעולם בכל הדורות הרי הוא אב המון גוים כי גם אהלי אדום וישמעאל מיוצאי חלציו המה :

ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו. פירש"י איני יודע מה בא ללמדינו. ולי נראה שבא ללמדינו שהאבות הן הן המרכבה ושבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בה"מ של מעלה כידוע שיעקב היה עקביו בבית אל ולוז ושם שער השמים כי שני מקומות אלו נתחברו עם הר המוריה כמבואר למעלה פרשה ויצא ואלו לא נאמר במקום אשר דבר אתו הייתי אומר שהלכה השכינה למקום אחר ומשם עלתה אל מדורה ע"כ הוצרך לפרש שעלה אלהים בשווי מן זה המקום עד אשר לעולם יעקב למטה והשכינה למעלה ועלתה אל מדורה לבה"מ של מעלה המכוון כנגד המקום אשר דבר אתו בבה"מ שלמטה :

הפטרת וישלח בעובדיה סימן א' עד לסוף

חזון עבדיה כה־אמר אדני יהוה לאדום שמועה שמענו מאת יהוה וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה : הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד : זדון לבך השיאך שכני בחגוי־סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארץ : אם־תגביה כנשר ואם־בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם־יהוה : אם־גנבים באו־לך אם־שודדי לילה איך נדמיתה הלוא יגנבו דים אם־בצרים באו לך הלוא ישאירו עללות : איך נחפשו עשו נבעו מצפניו : עד־הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו : הלוא ביום ההוא נאם־יהוה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו : וחתו גבוריך תימן למען יכרת־איש מהר עשו מקטל : מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם : ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערו שעריו ק' ועל־ירושלם ידו גורל גם־אתה כאחד מהם : ואל־תרא ביום־אחיך ביום נכרו ואל־תשמח לבני־יהודה ביום אבדם ואל־תגדל פיך ביום צרה : אל־תבוא בשער־עמי ביום אידם אל־תרא גם־אתה ברעתו ביום אידו ואל־תשלחנה בחילו ביום אידו : ואל־תעמד על־הפרק להכרית את־פליטיו ואל־תסגר שרידיו ביום צרה : כי־קרוב יום־יהוה על־כל־הגוים כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך : כי כאשר שתיתם על־הר קדשי ישתו כל־הגוים תמיד ושתו ולעו והיו כלוא היו : ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם : והיה בית־יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא־יהיה שריד לבית עשו כי יהוה דבר : וירשו הנגב את־הר עשו והשפלה את־פלשתים וירשו את־שדה אפרים ואת שדה שמרון ובנימן את־הגלעד : וגלת החל־הזה לבני ישראל אשר־כנענים עד־צרפת וגלת ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב : ועלו מושעים בהר ציון לשפט את־הר עשו והיתה ליהוה המלוכה :

הפטרת וישלח כמנהג קצת קהלות בהושע סי' י"א

ועמי תלואים למשובתי ואל־על יקראהו יחד לא ירומם : איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי : לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא־איש בקרבך

קדוש

פירוש המלות

חזון עובדיה. גר אדומי היה : לאדום. בשביל אדום : נדמיתה. נדמיתם. נרדמתה : שלחוך. לוייך : לחמך. באוכלי לחמך : מזור. חולי ומכה : מקטל. מרוב הרג. ביום נכרו. ביום הסגרו ביד אויבו : הפרק מקום שמתפרקין הדרכים : ולעו. ל' מבוהם : והשפלה. יושבי השפלה : החל. ל' חיל. ות"י עמא הדין : ועמי תלואים. מסופקים : ואל על. כמו עליו : ירומם. לא יתכוין בקומה זקופה : אמגנך. אמסרך ביד אויביך : נכמרו. נתחממו : בעיר. בעיר אחרת אלא בירושלים :

קדוש ולא אבוא בעיר: אחרי יהוה ילכו כאריה ישאג כי־הוא ישאג ויחרדו בנים מים: יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על־בתיהם נאם־יהוה: סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם־אל ועם־קדושים נאמן: אפרים רעה רוח ורדף קדים כל־היום כזב ושד ירבה וברית עם־אשור יכרתו ושמן למצרים יובל: וריב ליהוה עם־יהודה ולפקד על־יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו: בבטן עקב את־אחיו ובאונו שרה את־אלהים: וישר אל־מלאך ויכל בכה ויתחנן־לו בית־אל ימצאנו ושם ידבר עמנו: ויהוה אלהי הצבאות יהוה זכרו: ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמר וקוה אל־אלהיך תמיד: כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב: ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל־יגיעי לא ימצאו־לי עון אשר־חטא: ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד: ודברתי על־הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה: אם־גלעד און אך־שוא היו בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי:

פירוש המלות

ויחרדו מים . ויתכנסון ממערב : כד . מוטל : רועה רוח . ל' ריע לדברי רוח : יובל . מובילין השמן לשוחד : ובאונו . ובעצמו גבר : שרה את האלהים . מושל על המלאך : בכה . המלאך : און לי . כמו כח : על הנביאים . לסוכית חתכם : אדמה . נראיתי להם בכמה דמיונות : זבחו . ע"ג : תלמי שדי . מענית המחרישה :

אבן עזרא — פרשת וישב — רשי

(א) **וישב** הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת והטעם אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו מגזרת מה ילד יום : (ב) והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה . בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם

(א) **וישב** יעקב וגו' . אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ייסובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקו' להאריך בהם . וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו . וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגליות שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך הצרורות מידו ונוטל המרגלית : (דבר אחר וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תלדות יעקב יוסף דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם : ברש"י ישן) : (ב) אלה תלדות יעקב . ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ייסוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף . זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב"ר. ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה : והוא נער . שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה : את בני בלהה

לז א וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען:
ב אלה ׀ תלדות יעקב יוסף בן־שבע־עשרה שנה היה רעה את־אחיו בצאן והוא נער את־בני בלהה ואת־בני זלפה נשי אביו

א ויתיב יעקב בארעא תותבות אבוהי בארעא דכנען: ב אלין תולדת יעקב יוסף בר שבע עסרי שנין כד הוה רעי עם אחוהי בענא והוא רבי עם בני בלהה ועם בני זלפה

מגורי ב' בתרי ליש' וסי' וישב יעקב בארץ מגורי. מגורי אל חרב היו את עמי : כל קריאה ואלה תולדת במ"ד אלה תלדות וסי' אלה תלדות השמים. אלה תלדות נח. אלה תלדות שם. אלה תלדות יעקב יוסף. וכלם בספר' : ואת בני י' וסי' זלפה. עלו אלי ועזרוני. ואת בני המכי' לא המית . ואת בני צדקיהו שחטו. דמלכי'. התערבות. וחברו דד"ה. לכן עד אריב אתכ'. את אדום את מואב ואת בני עמון. ונתתי את רבה אל נוה. ויחי איוב אחרי :

ב"ר כ"ב נ"מ סנהדרין קו : אלה תולדת . תולדות אהרן וישב יעקב . סנהדרין קו : אלה תולדת . (ברכות נה סוכה נו) בתרא קכג :

בעל הטורים וישב יעקב . זש"ה כסיר ה' מספפיך פנה אויביך . משל לשדה שנקצרה והזורה מפרי' התבן והמוץ ומשליכו והתבואה נשארת במקומה כדכתיב בעשו וילך אל ארץ אבל יעקב כתיב ביה וישב יעקב . מגורי ב' במסרה הכא ואידך מגורי אל חרב אע"פ שהי' לו מגורי אל חרב ישב לו ביניהם . משל לא' שראה כת של חיות ורצו לנשכו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו . מגורי אביו בגימטריא זה חברון . וישב יעקב בארץ מגורי אביו בגימטריא וישב לקיים מצות כבוד . אמר בשכר הכבוד זכה עשו לכל הכבוד הזה . מגורי יו"ד כפופה כמין כ"ף אמר יתה שזכה עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכבוד ואף על פי שברכני אבי בעשרה ברכות הוצרכתי לשלוח עשרה דברים כדכתיב עזים מאתים וגו' אלך ואכוף עצמי ואכבד את אבי במגרון . דפא'

ספורנו

לז (א) **וישב** יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען . בלותו החנק מארץ כנען סדר בו אביו כענין אשר גר שם אברהם ויצחק : (ב) אלה תולדות יעקב . מאורעיו וילדי יום עליו אחר שישב שם כי מאז שיצא מבית אביו היו עניניו כמו קורותינו בגלות ראשון ומאז שחזר אל ארץ מגורי אביו היו קורותינו כמו שקרה לנו בבית שני וחרבנו וגלותינו וגאולתינו לקץ הימין : היה רועה את אחיו בצאן . שיה מנהיג ומורה אותם במלאכת מרעה הצאן : והוא נער . ומפני נערותיו חטא להביא דבת אחיו כי לא נסה ולא התבונן לאחרית דבר אף על פי שהיה אז משכיל מאד ושהיה אחר כך מורה לזקני הדור כאמרו וזקניו יחכם וזה כאמרם ז"ל

רמבן

טעם וישב יעקב בארץ מגורי אביו כי אחר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען והכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושיקוים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע :

(ב) **אלה** תולדות יעקב . ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה על ידי זה נתגלגלו וירדו זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו לשון רש"י ואין לשון לתולדות שיהיה על הישוב . ור"א אמר אלה המאורעות שאירעו לו והקורות שבאו עליו כטעם מה ילד יום ואין אדם מוליד קורותיו רק לימים מיוחסים שיולידום ואולי יאמר אלה תולדות הימים של יעקב . והנכון בעיני כי אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר יזכיר ואחז הכתוב דרך קצרה בשמותם שכבר הזכירם למעלה אבל אמר אלה תולדות יוסף ואחיו אשר אירע להם ככה ואפשר גם כן שירמוז אלה את כל הנזכרים בספר הזה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי כאשר הזכיר באלה תולדות עשו בניו ובני בניו מלכים ואלופים כל אשר היו בהם עד זמן התורה כן ימנה התולדות יעקב בניו ובני בניו וכל זרעו רק יזכיר בהם הפרטים בתולדותם :

והוא נער את בני בלהה. שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו ומתקן בשערו . את בני בלהה כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא

בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו': דבתם. כל לשון דבה פרלרי"ן בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה. לשון (שיר ז) דובב שפתי ישנים: (ג) בן זקונים. שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. (שבת י) לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרי' ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב: דברו. לדבר עמו: (ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן (תהלים קכו) נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי

וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־ נ"א
אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־ ג'. נ"נ
יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא כ' והס'
לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ ד וַיִּרְאוּ
אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־ ד'
אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ
דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף ח' חס' בליש'
חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד כ'כ'כ והו' חד מן י"א בליש'
שְׂנֹא אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם י"ז מ"ל כתו'
שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים ל'
אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה ג'. ה' מלעי'

נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת
טִבְּהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן׃
ג וְיִשְׂרָאֵל רְחֵים יָת יוֹסֵף
מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַּר חַכִּים
הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כְּתוּנָא
דְפַסֵּי׃ ד וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי
יָתֵיהּ רְחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל
אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צְבַן
לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם׃ ה וַחֲלַם
יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי
וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ׃
ו וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְעַן
חֶלְמָא הָדֵין דַּחֲלָמִית׃ ז וְהָא
אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָּרָן בְּגוֹ
חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסָּרְתִּי

דבתם רעה. וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות: (ג) כי בן זקונים הוא. כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: פסים. כתונת מרוקמת פסים כמו פס ידא בלשון ארמית: (ד) דברו. כמו דבר לו לשלום אפילו לשלום: (ז) מאלמים. מגזרת אלומים ונמצ' בל' נקבה נושא אלומותיו: תסובינה. מפעלי הכפל ודגשות הבי"ת לבלוע הבי"ת: (ח) המלוך תמלוך או משול תמשול. אנחנו נשימך

ויבא ג"א מסור במס' רבת': וישראל ל"ג מסור במס' רבת': אהב ד' פתחין וסי' וישראל אהב את יוסף. כי אתו אהב אביהם. ותחת כי אהב. והמלך שלמה אהב נשים נכריות: זקנים ב' וחס' וסי' כי בן זקנים. וילד זקנים קטן: לשלם ח' חס' בליש' וסי' ולא יכלו דברו לשלם. ויעש שמואל את אשר דבר ה'. וישם דמי מלחמה בשלם. ולא תורד שיבתו. ויהי שלם בין חירם ובין. ומי יסור לשאל לשלם לך. נביאי ישראל הנבאים. ב' בו: ויספו י"א וסי' ויחלםיוסף. המלך תמלך עלינו. ויסיפו בני ישראל. ויתנם איש ישראל ואהוד. בני ישי אל. אסורות. פלשתים לעלות. למרו'. דויחלם יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב. ויסיפו בני ישראל דויסת יאיר. ודעבדון בן הלל ויסיפו עוד פלשתים. דד"ה. הלין ויסיפו כתיב. ויוסיפו עוד לחטא. כי בי ירבו ימיך ויוספו כתיב ל' ושאר' ויספו חס' דחס': אליהם י"ז מלאים מסור במסר' רבת': הנה כל ר"פ דספרא והנה במ"ז הנה וסי' הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל. הנה נא העיר הזאת קרובה. הנה נא לי שתי בנות. הנה אנכי נצב על עין. וחברו. הנה רבקה לפניך. הנה שבע שנים באות. וכל שאר אורי' דכו' ר"פ הנה במ"ג והנה והנה איש מבני ישראל. והנה קמתם תחת אבתיכם. והנה הוא שם עלילות: והנה אנחנו ג' דסמיכי וסי' מאלמי'. בקדש. כובשים. דעזרא:

תולדות אהרן ויבא יוסף. סנהדרין קו (פאה טו): (והנה אנחנו. חגיגה טז):

בעל הטורים רעה בגימטריא שהם אכלו באבר מן החי. דבתם בגימט' מות. מלמד שלשון הרע הורג שלשה: נער. בגי' שוטה וזהו שאמר הפסוק ומוציא דבה הוא כסיל. בן זקונים. זקנים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר. בן זקנים הוא לו ס"ת אמון שמסר לו סתרי תורה שנאמר בה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים. זקנים בגימטריא עולה ר"ז שמסר לו רזי תורה ובגימטריא זו על שם עטרת זקנים בני בנים. זקנים נוטריקון זרעים קדשים נשים ישועות מועד. פסים נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים. פסים עולה בגימטריא קן רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו. והקב"ה יחסר מנין קן מן השעבוד ורמז לו שמסר לו הקץ. ורמז שימלוך פ' שנים ממנין פים שהוא מנין שנותיו. דבר אחר פסים לשון פסו תמו שעל ידו תם קודם לאחיו. פסים שגרם פיוסים בינו לבין אחיו. פסים בגימטריא פס יד לו. ועשה לו כתונת פסים. בגימטריא משקל שני סלעים מילת. זהו שאמרו בפ"ק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. אותו אהב אביהם מכל אחיו בגימטריא שגלה לו סוד לבד ולא להם. לשלם חסר ועולה ת' שגרם לת' של שעבוד. ד"א קרי כאן לשלם שמלמו לו גמולו: נצבה שנים במסורה הכא ואידך בים נתיבות נצבה לומר שעל ידי זה החלום הגיע ביתן של ישראל שכלכל' בשנת רעבון:

רמבן

והוא מקרבן. את דבתם רעה כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו לשון רש"י ואם כן למה לא הגילוהו בני השפחות שהיה אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחיו בבזיונם אם נאמר שיראו מן האחים והנה הם ד' וראובן עמהם ויוסף עמו ותגבר ידם עליהם ואף כי לא יכאו עמהם במלחמה ועוד נראה בכתוב כי לא כלם הסכימו במכירתו. אבל לדעת רבותינו בב"ר על כלם היה מוציא הדבה. והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר ושיעורו יוסף והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ודומה לו בסדר הזה ויחלמו חלום שניהם בלילה אחד איש כפתרון חלומו המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר שב לפרש שניהם אשר הזכיר ושיעורו ויחלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלומו וכן רבים או שיהיה והוא מושך אחר עמו ומשפטו והוא נער והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ואמר כי הוא נער והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד לא יפרד מהם בעבור נערותו כי להם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים ואחר כן אמר כי אביו אהבו ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם ויקנאו בו וישנאוהו נמצא שנוי מכלם בני הגבירות יקנאו בו למען יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה הוא. ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה ומביא דבה הוא אשר יראה יגיד אבל מוציא דבה הוא כסיל האומר שקר. ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך ולא התחזק לפניהם והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו. וכן השלום לנער לאבשלום ובנימן ברדתו למצרים גדול ממנו ויקראנו נער פעמים רבים. ואונקלוס תרגם והוא נער הוא מרבי עם בני בלהה יאמר כי מיום היותו נער הוא עמהם הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו וגם נכון הוא. ועל דרך שפירשתי כי הכתוב יספר כי מאלה יביא הדבה ולבני הגבירות בקנאתם. וטעם נשי אביו כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להם וכן ויקח את השפחות ואת ילדיהן לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן. וכן וישכב את בלהה פילגש שאילו היתה גברת לא יעשה כן. ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחם לנשים: (ג) כי בן זקונים הוא לו שנולד לו בעת זקנתו. ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו לשון רש"י. וכן אמר ר"א כי בן זקונים שהולידו לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו ילד זקנים קטן. ואיננו נכון בעיני כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק. ואונקלוס שאמר בר חכים. ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרגם בילד זקונים בר סבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקונים היה אבל אמר הוא לו שהיה בן בעיניו

ספורנו.

ז"ל ולא בדרדקי עלה: ויבא יוסף את דבתם רעה. באמרו לאביו שאחיו היו טועין ומפסידים בבלי דעת כראוי במלאכת המקנה שהיתה אז עקר השתדלותם בקניית עושר ונכסים: (ג) ועשה לו כתונת פסים. לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה כענין והלבשתיו כתנתך וכאמרם ז"ל (בבא קמא) בגדול אחי כי היכי דלשתמען מיליה: (ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם. ובזה טעה יעקב לשנות לבן בין הבנים בענין שיכירו אחיו את האהבה אשר בלבו. (שבת פרק במה מדליקין): ולא יכלו דברו לשלום. אף על פי שהיו צריכים לדבר עמו בענין הנהגת הבית ומרעה הצאן בהיותו מנהיג במצות אביו לא יכלו לדבר עמו לשלום וריעות כמנהג האחים: (ה) ויגד לאחיו. גם זאת עשה מחסרון העצה כנער: (ו) שמעו נא החלום הזה. לא די שספר החלום כי גם אמר להם שמעו נא כלומר הבינו נא הוראת החלום ובזה הוסיף להטיל איבת

אבן עזרא

נשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה: (י) ויגער בו אביו. גערה עם בי"ת דרך קלון ובלא בי"ת לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע או הוא על דרך משל שיגער בורע ויפחד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: (יא) שמר את הדבר. בלבו וכן שמרו עדותיו על הפי' הנכון: (יג) ויאמר לו הנני.

רש"י

(ח) ועל דברי אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. לאחר על דיבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה. והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו (ב"ר). ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל (ב"ר): (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן (ישעיה כו) שומר אמונים וכן (איוב יד) לא תשמור על חטאתי לא תמתין: (יב) לרעות את. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן (ב"ר): (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו:

מעמק

ז אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃
ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃
ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃
י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃
יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני
יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃
יג וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃
יד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי

ואף אזדקפת והא מסתחרן אסרתכון וסגדן לאסרתי:
ח ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי למִמלך עלנא או שולטן את סביר למשלט בנא ואוסיפו עוד למסני יתיה על חלמוהי ועל פתגמוהי:
ט וחלם עוד חלמא אוחרנא ואשתעי יתיה לאחוהי ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא וסיהרא וחד עשר כוכביא סגדין לי:
י ואשתעי לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר ליה מה חלמא הדין די חלמתא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך למסגד לך על ארעא:
יא וקניאו ביה אחוהי ואבוהי נטר ית פתגמא:
יב ואזלו אחוהי למרעי ית ענא דאבוהון בשכם:
יג ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם איתא ואשלחינך לותהון ואמר ליה הא אנא:
יד ואמר ליה איזיל כען חזי ית שלם אחך וית שלם ענא ואתיבני

ג'. ג' וכ"מ. ג'. ג' רפי. ג' מ"ל. ג' כ"כ וכענין. ה' פסו' הנה והנה. ג'. כ"ה. ג'. כל מ"ל כמ"ג. ג' בספ'. ט' חד מן ט"ו נקוד בתו'. י"ג מ"ל בתו'. י"ז מ"ל בתו'. י' רפי'. ג' חס' בליש'

מסורה

נצבה ב' וסי' והנה קמה אלומתי. בית נתיבות נצבה: ותשתחוין ב' וסי' הנה וילדיהן. לאלומתי: ה' פסו' אית בהון הנה והנה מוסר בפרשת ויצא: ויגער ב' וסי' ויגער בו אביו. ויגער בים סוף: הבוא ונבוא כולם מלאים במ"ג וסי' ונבוא עד קדש ברנע. ואת הערים אשר נבא אליהם. ואל העיר נבא: ויקנאו ב' בספר' וסי' ויקנאו אותו פלשתים. ויקנאו בו אחיו: הלוא י"ג מ"ל בתו' וסי' בסס' רבת': שלום חד מן י' רפין וסי' לך נא ראה ב' בו. אלהים יענה. וכל בניך למודי ה'. לדעת את שלום אסתר. כי שלום אמת אתן לכם. ודרשו את שלום העיר. החפץ שלום עבדו. תהלים. כי קנאתי בהוללים. שאלו את שלום ירושלם: והשבני ג' חס' בלישנא וסי' וישלחהו. והשבני והראני אתו. ואל תשבני בית יהונתן:

תולדות אהרן ומשה. ברכות כה: הבא נבא אני. ברכות לד מגלה כב שבועות יו: לך נא ראה. חולין נא פקידה שער פד:

בעל הטורים

ותשתחוין ב' במסר' הכא ואידך נשיל ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאף על פי שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחות אחיו י"א אעפ"י כן כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן וגו'. ויגער ב' הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב. לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהת' איירי ביעקב. שבזכותו חרב והוא שדרשו וירא ישראל ישראל סבא: לך נא ראה. לומר שלא יצא אלא בכי טוב בשעה שיוכל לראות: והשבני דבר. נגנזה בו רוח הקדש שסופו לחזור אליו:

ספורנו

איבת אחיו עליו כמו שאמרו המלוך תמלוך עלינו: וגם נצבה. הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך וכן היה כי אמנם מלך שמנים שנה לא נעשה כן לכל הממלכות המוכרות בכתבי הקדש: (ח) על חלומותיו. על פרטי החלום שספר כמיחל שיתקיימו בו: ועל דבריו. שאמר להם שמעו נא להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום: (י) מה החלום הזה. אין זה כי אם רוע לב שתחשוב למלוך עלינו ורעיונך על משכבך סליקו: (יא) ויקנאו בו אחיו. כחשבם שבשביל מעלתו אצל אביו רם לבבו לספר כאלה על פני אביו: ואביו שמר. שחשב שיהיה החלום אמתי והי' מתאוה ומצפה שיתקיים כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. ואין דרך רחוקה עד שכם: (יד) לך נא ראה. ראה בשכלך ותקן כל משוה אם

רמב"ן

בעיניו. וזאת כינתם באמרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים:

(ז) **קמה** אלומתי וגם נצבה והנה תסובינה אלומותיכם. ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו. וענין תסובינה כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יחנו סביב לו:

(ח) **המלוך** תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. פירש רבי אברהם אנחנו נשימך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה. ויותר נכון לפרש דעת אונקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל. וטעם על חלומותיו ועל דבריו שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי:

(י) **ויספר** אל אביו. ספר החלום הזה לאביו ולא הראשון כי הוא עצמו המכיר פתרונו כי השמש ירמוז לאביו והוא גער בו. וטעם ואל אחיו פעם שנית כ' יספר אותו לאביו בפני אחיו והוא גער אותו לשכך חמתם מעליו. וטעם מה החלום הזה אשר חלמת כמו מה אדם ותדעהו כלומר מה החלום הזה איננו כלום שתגידנו כי איננו אלא דברים בטלים. או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב וגערות שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סליקו וכתוב והרהורין על משכבי:

הבוא נבוא אני ואמך. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו בכך אמר לו כשם שאי אפשר באמך כך הכל בטל לשון רש"י. ולפי דעתי כי בעת שירד יעקב למצרים כבר מתה בלהה גם זלפה כי הכתוב אמר בספירת ע' נפש מלבד נשי בני יעקב ולא הזכיר מלבד נשיו ונשי בניו וא"ת כי בעבור היותם פלגשים לא ר"ל לבד מנשי בני יעקב ופלגשיו הנה כתוב נשי אביו ורחוק הוא שיהיה הירח רמז לפלגשו אבל ענין החלום כי השמש רמז ליעקב והירח רמז לבני ביתו וכל נשיו שבהן היו תולדותיו וירמוז כי כל תולדותיו ישתחוו לו בפני עצמן והם כל ע' נפש יוצאי ירכו כי כלם השתחוו בבואם אליו י"א כוכבים אלו אחיו אשר השתחוו לו בפני עצמן טרם בא אביהם כדכתיב ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו אפים ארצה: וישלחהו

רש"י

(יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה: (סוטה יא) מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר (מלכים א יב) וילך רחבעם שכמה: (טו) וימצאהו איש. (תנחומא) זה גבריאל שנא' (דניאל ט) והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. (תנחומא) הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אותו. כמו אתו עמו כלומר אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומ' דורשני רוח הקודש אומרת כן. הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו

אבן עזרא

מעשה כדרכיך: (טו) וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: (טז) איפה הם רועים. אם תדע: (יז) דתינה. ביו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה וכן בנכליהם וכן וארור נוכל: (כא) לא נכנו נפש. כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שירות נער כי לא היה בימים ההם נער וכן לא נכנו מכת נפש

יד דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה: טו וימצאהו איש והנה תעה בשדה וישאלהו האיש לאמר מה־תבקש: טז ויאמר את־אחי אנכי מבקש הגידה־נא לי איפה הם רעים: יז ויאמר האיש נסעו מזה כי שמעתי אמרים נלכה דתינה וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדתן: יח ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו: יט ויאמרו איש אל־אחיו הנה בעל החלמות הלזה בא: כ ועתה ׀ לכו ונהרגהו ונשלכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה־יהיו חלמתיו: כא וישמע ראובן

פתגמא ושלחיה ממישר חברון ואתא לשכם: טו ואשכחיה גברא והא תעי בחקלא ושאליה גברא למימר מה את בעי: טז ואמר ית אחי אנא בעי חוי כען לי איכא אינון רען: יז ואמר גברא נטלו מכא ארי שמעית דאמרין נזיל לדותן ואזל יוסף בתר אחוהי ואשכחינון בדותן: יח וחזו יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטליה: יט ואמרו גבר לאחוהי הא מרי חלמיא דיכי אתי: כ וכען איתו ונקטליניה ונרמיניה בחד מן גוביא ונימר חיתא בישתא אכלתיה ונחזי מה יהא בסוף חלמוהי: כא ושמע ראובן ושיזביה

שכמה ו' וסי' וישלחהו. ויאסוף יהושע. הנה געל. וילך רחבעם. וילך אבימלך בן ירובעל. ויבא רחבעם: תעה ג' ב' חס' וא' מלא וסי' והנה תעה בשדה. או חמרו תעה. אדם תועה מדרך השכל. בתרא' מלא: איפה י' כתובי' כן וסי' איפה הם רעים. איפה האנשים אשר הרגתם. ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת. ואיש אל ידע איפה. אלה איפה הם. איפה לקטת היום. איפה היית ביסדי ארץ. ואיפה ישרים נכחדו. וד' כתובים אפו וסי' ואית אפו. דעו אפו כי אלוה. מי יתן אפו ויכתבון מלי. אם לא אפו מי יכזיבני: ובטרם ג' וסי' ויתנכלו. בטרם אצרך. יתנגפו רגליכם: ונשלכהו י"ב חס' בליש' וסי' פר' כי תשא: ברות הברות ה' בליש' וסי' ונשלכהו באחד הברו'. ובתים מלאים כל טוב. ובצריחי' ובברו'. וילכדו ער.ים בצורו' ויחצב ברות רבים תני ג' ברת כתי' חס' ד'חס' ושארהון ברות כתי' וב' כתי' בארת. בארת בארת נשברים ובספר אספמיי תרויהון חס'. כך כתו' במסר' אחת ונמסר' אחריתי כתיב וז"ל ברת ה' כתו' כן וכותב אלו הנז' חס' דחס' כולם ואומ' קדמ' דנשברים בארות כתי' ותניי' בראת כתי' ושארא ברות כתי'. ובכל הספרים ראיתי ברות בוי"ו בתר' בר מן ובתי' מלאי' כל טוב שהוא חס' דחסר כלשון המסור' הא' וגם בתיקון ס"ת נמצא ונשליכהו באח' הברו' בוי"ו בתרא וקצת ספרי' ישנים מצאתיו חס' דחס' ומסור עליו ב' חס' דחס' ויש גימגום בדב': חלמתיו ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' על חלמתיו ועל דבריו. ונראה מה יהיו חלמתיו. להגיד למלך חלומותיו כתי' מ"ל

תולדות אהרן וישלחהו מעמק חברון. סוטה יא: איפה הם. בתרא טו: וישמע ראובן. ברכות ז:

בעל הטורים

עמק בגי' רד"ו שעל ידי זה נשתעבדו רד"ו שנים. ליווהו עד חברון. אמר לו אבא חזור בך. אמר ליה כתי' ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה ובזה נפטר ממנו. ומתוך כך זוכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף. וזהו שאמרו אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו: תועה. ג' במסורה הכא ואידך תמורו תועה ואידך אדם תועה מדרך השכל. לומר לך שטעה ויצא מאם הדרך ונכנס בשדות לבקש. או תמרו תועה ואמרינן כל שכן דאבדת גופו שאם ראהו חבירו שטע' בדרך שצריך להשיבו ואחיו לא חשו לאבידת גופו על כן טעו מדרך השכל: וישאלהו האיש בגי' מלאך גבריאל שאלו: איפה הם רעי' כתיב חסר. רמז שם התחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם. וימצאם בדותן ושם לימד יהודה עליו זכות. ועל כן זכה שמלכו מזרעו שני' כמנין דתן מדוד ועד צדקיהו: ובטרם יקרב ג' במסורה הכא ואידך ובטרם יתנגפו רגליכם ובטרם תצא מרחם. שבעון זה נתגלגלו הגליות ונתנגפו רגליכם. ובטרם תצא מרחם כדאית' במדרש שנולד יוסף מהול:

רמבן

(יד) **וישלחהו** מעמק חברון. יזכיר הכתוב המקום אשר שלחו משם לומר כי היה מרחק רב ביניהם ולכן עשו עמו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי ולרבותינו עוד בזה מדרש להשלים עצה עמוקה של חבר הנאה הקבור בחברון:

(טו) **וימצאהו** איש והנה תעה בשדה. יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. והאריך הכתוב בזה להגיד כי סבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו אבל הכל סבל לכבוד אביו ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי זימן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו באמרם כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חנם היה כל הספור הזה אלא להודיענו כי עצת ה' היא תקום:

(יז) **נסעו** מזה. הסיעו עצמן מן האחוה. נלכה דותינה לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לשון ר' שלמה. ואין הכונה לרבותינו שיפרש לו האיש נסעו מזה מן האחוה והלכו לעורר עליך דינין ותרעומות שאם כן היה נמנע ללכת ולא היה מסכן בעצמו. אבל הכונה להם כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמש לשני פנים ושניהם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו וילך אחר אחיו וימצאם בדותן כאשר אמר לו. ודרשו זה מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן יודע הוא אנה הם ולמה לא אמר הנם בדותן ואמר כמסתפק ששמע מהם שילכו משם ואינו יודע אנה הם עתה ולכן יעשו מדרש במאמרו: **כי** שמעתי אומרים. שמעתי אותם שהיו אומרים נלכה דותינה וכן ורבקה היתה שומעת ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין:

(יח) **ויתנכלו** אותו להמיתו. היו חושבים להמית אותו בנכליהם אשר יתנכלו בטרם יקרב אליהם ולא יצטרכו לשפוך דמו בידיהם. וכן אמרו בב"ר נשטה בו את הכלבים ואולי עשו כן ולא עלתה בידם וכאשר ראו כי קרב אליהם ולא יכלו להמיתו בנכליהם אמרו איש אל אחיו הנה בא עליהם ועתה נהרגה אנחנו: (כ) **ונראה** מה יהיו חלומותיו. מליצה דרך לעג נראה אחרי מותו אם נשתחוה לו. והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו כי

ספורנו

אם יצטרך כי אמנם להגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו: וישלחהו מעמק חברון. לוהו עד העמק: (טו) תועה בשדה. הולך אנה ואנה למצוא מקום מרעיתם: מה תבקש. שאינך הולך על דרך א' ביושר: (טז) אפוא הם רועים. באיזה חלק מזה המקום: (יז) נסעו מזה אין ספק שנסעו מזה. המרעה ואין לבקשם בא' מחלקיו: כי שמעתי אומרים. והטעם שאמרתי שבודאי נסעו. הוא כי שמעתי אומרים נלכה לא שראיתים נוסעים: אחר אחיו. אף על פי שלא מצאם בשכם בדבר אביו פרח יותר ממה שצוה להשיג רצון אביו: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. הנה לשון נכל יורה על המצאה להרע כמו אשר נכלו לכם. אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית ושבא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענשם האל ית' וישאר הוא נבדו ברוך מבנים ולשון התפעל יורה על ציור הדבר בנפש כמו אתה מתנקש בנפשי מצייר בלבבך מוקש על נפשי ולשון להמיתו שימית הוא את אחיו כמו לעשותכם אותם לעברך בברית. ובזה הודיע מה היה למו בהיות כלם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה כי גם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שתהיה אשמתם על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו: (יט) הנה בעל החלומות. שספר לנו את החלומות להקניטנו כדי שנתקוטט עליו ונחטא לאל ית' או לאבינו או לשניהם ונאבד: (כ) ועתה לכו. הזדרזו והסכימו להרגו: ואמרנו חיה רעה אכלתהו. פן יקצוף ויקלל אותנו: ונראה מה יהיו חלומותיו. החלומות שספר שהיו מורים שיעלה לגדולה וימלוך עלינו הנה אז נראה שיהיו חלומות שקר כי יעשו בהם

אבן עזרא

נפש להוציא נפשו : (כג) ויפשיטו . פועל יוצא לשני פעולים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו . והכתנת כל' הקדש החלוק הדבק לעור והנה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור : (כה) וישבו לאכל לחם . התשעה אחים : ארחת ישמעאלים . כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות : נכאת . אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאות דבר נחמד וכן ויראם את בית נכותה כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם מאותיות הנח : וצרי . מצאנוהו במקרא בשוא נח תחת הצדי ובקמץ חטף הצרי אין בגלעד גם בחולם שמן ודבש וצרי והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון ורבי ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו : ולוט . אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא : (כ) מה בצע . מה תועלת וקרוב מטעם חפץ וכן מה בצע בדמי :

כי

רשי

חלומותיו : (כא) לא נכנו נפש . מכת נפש זו היא מיתה : (כב) למען הציל אותו . רוח הקודש מעיד על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי : (כג) את כתנתו . זה חלוק : את כתנת הפסים . היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו (ב"ר) : (כד) והבור רק אין בו מים . ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים . מים אין בו אבל נחשי' ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כב) : (כה) ארחת . כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח : וגמליהם נושאים וגו' . למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע : נכאת . כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן (מלכים ב כ) ויראם את כל בית נכותה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה : צרי . שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת : ולוט . לוטיא"ה שמו בלשון משנה ורבותינו פי' שרש עשב ושמו אשטרוליזיא"ה במסכת נדה : (כו) מה בצע . מה ממון כתרגומו : וכסינו את דמו . ונעלים

ז' חס' בליש' וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ
נָפֶשׁ׃ כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן
אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ
ג' קמץ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד
אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ
מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ שלישי
כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו
ב' מ"ל. ב' וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ
אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃
ב' וחס'. כ"ל חס' במ"ד. ל' כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה
ב' וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ
לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ
ל' וחד מלעיל דדניס. וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה
ב' חס' מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת
חד מן ב' זוגין בתרי לישני. וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד
ב' חס'. ל' מ"ל. ל' מנח. מִצְרָיְמָה׃ כו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־
ב' אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־

מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא נִקְטְלִינֵיהּ
נְפָשׁ׃ כב וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן
לָא תֵּשְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵיהּ
לְגוּבָא הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא
וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּדִיל
לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידֵיהוֹן
לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוַת אֲבוּהִי׃
כג וַהֲוָה כַּד אֲתָא יוֹסֵף לְוַת
אֲחוֹהִי וְאַשְׁלַחוּ יָת יוֹסֵף יַת
כִּתּוּנֵיהּ יַת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי דִי
עֲלוֹהִי׃ כד וּנְסָבוּהִי וּרְמוֹ
יָתֵיהּ לְגוּבָא וְגוּבָא רֵיקָן
לֵית בֵּיהּ מַיָּא׃ כה וְאַסְחַרוּ
לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקַפוּ עֵינֵיהוֹן
וַחֲזוֹ וְהָא שְׁיָרַת עַרְבָאֵי
אַתְיָא מִגִּלְעָד וְגַמְלֵיהוֹן
טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף וּלְטוֹם
אָזְלִין לַאֲחָתָא לְמִצְרָיִם׃
כו וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מַה
מָמוֹן נִתְהֲנֵי אֲרֵי

ויצלהו ז' חס' בליש' וסי' וישמע ראובן ויצלהו . ויצלני מחרב פרע' . אשר מצאתם בדרך ויצלם ה' . אשר הצלני מיד הארי . ויצלני מכל צרה . כי אתך אני להצלך . משיב ומצל : ויד ג' קמ' וסי' ויד אל תשלחו בו . ויד תהיה לך . ויד ברא בראש דרך : ויפשיטו ב' ומלאים וסי' ויפשיטו את יוסף . ויפשיטו את כליו : כתנתו ב' וסי' ויפשיטו . והוא קרוע כתנתו : והבור ב' וסי' והבור רק . והבור אשר השליך שם ישמעאל : רק ב' באו' וסי' והבור רק . כי לא דבר רק : ארחת א"ב מן חד וחד משמשין את בש ולית דכוותהון מסור במסרה רבת' : וצרי ב' זוגין בתרי לישני וב' תיבו' קדמ' וצ' וסי' וצרי . לידותון בני ידותון גדליהו וצרי . והנה ארחת ישמעאלי' . וצרי . וצרתי . כי אם שמוע תשמעו בקולי . וצרתי עליך מצב . וחד וצרי בחולם ושמן וצרי נתנו מערבך : מה בצע ב' דמ' וסי' כי נהרג . בדמי :

תולדות אהרן והבור רק אין . חגיגה ג שבת כב : ויאמר יהודה אל אחיו . סנהדרין ו' : (מה בצע . סנהדרין יח) :

בעל הטורים

כתנתו . ב' במסורה ויפשיטו את יוסף את כתנתו . קרוע את כתנתו גבי שאול לומר שגר בכאן קרעו כתנתו מעליו למסר הדבר : ויקחהו כתי' חסר וי"ו שלא לקחו אלא אח' והוא שמעון : רק . שנים במסורה והבור רק ואידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים ועוד גמרינן אין בו מי' דהכא ממים דכתיב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין בו מים : מה בצע . שנים במסו' ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי :

ספורנו

בהם ויאבדו בלי קיום : (כא) ויצילהו מידם . במניעת הפעל הפתאומי המוליד מעוות לא יוכל לתקן שיבא בכמוהו גם הצדיק לפעמים כענין ראובן עם בלהה כאמרו פחז כמים : (כב) ויד אל תשלחו בו . להתאכזר כאמרו מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך : למען הציל . להעלותו אח"כ : (כה) וישבו לאכל לחם . שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשאירע תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימין כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו' . וכן דריוש כשהשליך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי . וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה : הולכים להוריד מצרימה . שהיו בעלי הגמלים ולא היו הם בעלי הסחורה ולכן הורדת הסחורה שם היתה לגמר מלאכתם : (כו) מה בצע . מה תועלת . כי אמנם הנקמה תכוין לאחד משתים אם לשלם לעושי הרע והנה בזה כי נהרוג את אחינו נשלם רעה גם לעצמנו כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותינו נגדו

רמבן

כי אם יצליהו מידינו מלוך ימלוך עלינו אבל רבותינו אמרו רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו כלומר דבר מי יקום ממני ומהם : (כב) אל תשפכו דם . אמר להם הנה הייתי סובל לכם כאשר השבתם להמית אותו בנכליכם כי גם אני שנאתיו ורציתי שיומת על ידי אחרים . אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם לימד אותם שאין ענש הגורם כעונש השופך דם בידיו וטעם אל הבור הזה אשר במדבר לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת הימנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו . וספר הכתוב כי היה רק ואין בו מים שאם היה בו מים לא יטביעו אותו שכבר נמנעו משפוך דמו וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו לשון רש"י מדברי רבותינו . ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור או שהיה עמוק ולא ידעו בהם שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו וכענין שנאמר אלהים שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו אשתכחת לי אבל הם לא ידעו בדבר . וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק וכן כי מת אתה ולא תחיה כלל בשום פנים והכל ביאור וחיזוק : (כה) והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד . כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד הכירו כי ארחת ישמעאלים היא בגמלים וידעו כי למצרים ילכו כי מגלעד יובא הצרי והנכאת ולמצרים היה דרכם להוליך אותו . ולכן אמר להם יהודה הנה האנשים האלה מארץ מרחק והולכים אל ארץ רחוקה נמכרנו להם כי לא יודע הדבר וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה אשר להם הנכאת והצרי אנשים מדינים סוחרים ששכרו הגמלים מהישמעאלים וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה כי ארחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי להם מסרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים . וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה כי היה בידם אבל המדינים היו בעליו והם סחרו בו והוא שאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים . וכל מעשה בכתוב פעם יספר אותו במושל המצוה בו ופעם בשליח שיעשנו בידו כענין שנאמר את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה וכתוב אחר אשר עשה משה לעיני כל ישראל וכן אמר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה וחירם עשאה כדכתיב ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו וביוסף עצמו אמר את כל אשר עושים שם הוא היה עושה מתן המעשה למצוה בו ולעושה אותו ור"א אמר כי המדינים

אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ כז לְכוּ
וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־
תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא
וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ כח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים
מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ
אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־
יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף
וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃
כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה
אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃
ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד
אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃ לא וַיִּקְחוּ
אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר
עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכֻּתֹּנֶת
בַּדָּם׃ לב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת
הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ
זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ
הִוא אִם־לֹא׃ לג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר
כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ
טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃ לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב
שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו
וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃
לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו

נִקְטוֹל יָת אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי עַל
דְּמֵיהּ׃ כז אִיתוֹ וּנְזַבְּנִנֵּיהּ
לַעַרְבָאֵי וִידָנָא לָא תְהֵי בֵיהּ
אֲרֵי אֲחוּנָא בִסְרָנָא הוּא
וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אֲחוֹהִי׃
כח וַעֲבָרוּ גַּבְרֵי מִדְיָנָאֵי
תַּגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יָת
יוֹסֵף מִן גּוּבָּא וְזַבִּינוּ יָת
יוֹסֵף לַעַרְבָאֵי בְּעֶסְרִין כְּסַף
וְאַיְתִיוּ יָת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם׃
כט וְתָב רְאוּבֵן לְגוּבָּא וְהָא
לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָּא וּבְזַע יָת
לְבוּשׁוֹהִי׃ ל וְתָב לְוָת
אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא
לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא אָתֵי׃
לא וּנְסִיבוּ יָת כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף
וּנְכִיסוּ צְפִירָא בַּר עִזֵּי
וּטְבַלוּ יָת כִּתּוּנָא בִּדְמָא׃
לב וְשַׁלַּחוּ יָת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי
וְאַיְתִיוּ לַאֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ
דָּא אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע
כְּעַן הַכִתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם
לָא׃ לג וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר
כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָּא
אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל
יוֹסֵף׃ לד וּבְזַע יַעֲקֹב
לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא
בְחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ
יוֹמִין סַגִּיאִין׃ לה וְקָמוּ כָל
בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ

ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו. וקבילו מיניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו כעסה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתרגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים: (כט) וישב ראובן. ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך לשמש את אביו ד״א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו: (ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זו שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקודש (ב״ר) סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב״ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב״ה עמהם (תנחומא). אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב״ה אינו רוצה לגלות לו: (לד) ימים רבים. כ״ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו׳ בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ״ב שנה כנגד כ״ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם (מגלה טז) כ׳ שנה שהיה בבית לבן וב׳ שנים בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופו ללקות כנגדן: (לה) וכל בנתיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט

(כז) כי אחינו בשרנו הוא. כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו: (כח) ויעברו. וכאשר עברו עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם: (ל) ואני אנה אני בא. הזכיר אני ב׳ פעמים והאחד רב רק דרך הלשון כך: (לג) טרף טרף. פועל שלא נזכר שם פועלו וכא כן בעבור הריש שלא ידגש וכן ומורק ושוטף

וימשכו ב׳ וסי׳ את יוסף. את ירמיהו בחבלי׳: ואני אנה ב׳ דסמי׳ וסי׳ ואני אנה אני בא. ואני אנה אוליך את חרפתי: ז׳ פסו׳ ואני אני בירמיה סי׳ כ״ג: ויביאו ל״ז וסי׳ במסרה רבת׳: אכלתהו ד׳ וסי׳ ואמרנו חיה רעה. ויכירה ויאמר. אף כי אש אכלתהו. מטה עזה אש אכלתהו: ויתאבל ד׳ וסי׳ ויקרע יעקב. על בנו כל הימים. הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום. ויתאבל אפרי׳

תולדות אהרן וישחטו שעיר. זבחים פו (פסח יו יומא מד): ויטבלו את. ערכין יו: הכר נא. סוטה י:

בעל הטורים

וימשכו ב׳ במסורה הכא ואידך וימשכו ויעלו את ירמיה שנפרע מירמי׳ מה שעשו ליוסף: בעשרים כסף. שהוסיף לו אביו משקל שני סלעים מילת ומכרוהו בכ׳ סלעים שהגיע לכל אחד שני סלעים. ד״א דמי עבד הם ל׳ סלעים וכס שמכרוהו בפחות הוצרכו לזלזל בו שלים. ד״א שכן ערך מבן ה׳ עד בן כ׳ עשרים סלעים: ואני אנה אני בא. שאמר לא יתלה הסרחון אלא בי יאמ׳ קנאתי לבכורה שנתנה לו: הכר נא. שנים במסורה הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילי׳ בלשון שרימה יהודה את אביו באותו לשון נפרע ממנו:

רמבן

קראו ישמעאלים כאשר אמר הכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם ואיננו כאשר חשב כי הכתוב שאמר כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם ירמוז על בני קדם שהמלחמה ההיא להם היתה דכתיב וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ובני קדם הם ישמעאלים כי על כל בני הפלגשים אשר לאברהם אמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם. גם כן יתכן שיהיו המלכים ישמעאלים והם הלכו על מדין כי למה יקראו מדין על שם ישמעאל אחיהם והנכון בפשט הכתוב ביוסף מה שאמרנו בו אבל רבותינו אמרו שנמכר פעמים רבות: (כו) וכסינו את דמו ונעלים את מיתתו לשון רש״י. וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה. והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג ברוצחי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול. ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם אבל ישליכוהו בבור וימות שם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם ובא יהודה עתה ואמר גם יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו וכן הדבר באמת וכענין שאמר הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון ודינא זוטא איכא בינייהו ושניהם אמרו אמת:

(לב) וישלחו את כתונת הפסים ויביאו אל אביהם. בצווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או שלחוה אל חברון לבית האחד מהן ובבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו. ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעבורו. וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו:

(לה) וכל בנותיו. בתו ובת בנו. ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן או כמאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרות לכלותיו

ספורנו

נגדו. ואם להפחיד את הנשארים שישמעו ויראו מלהזיק אותנו. הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו: וכסינו את דמו. בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו: (כז) לכו ונמכרנו. ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד תמורת מה שחשב להשתרר עלינו: (כח) מדינים. בעלי סחורת גמלי הישמעאלים: וימכרו את יוסף לישמעאלים. לישמעאלים עשו את המכר בעד המדינים הסוחרים ולא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בשבתם לפעמים בעירות למכור אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות אבל עוברים בהם דרך העברה בלבד ועל ידם עשו המכר אבל הקונים היו המדינים סוחרים כאמרו והמדינים מכרו אותו אל מצרים. וכן קרה לנו בבית שני שמכרו קנאתנו את קנאתו ביד האומות בפרט כשנצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה שנשתעבדו ישראל לרומיי׳ וגרמו לנו זה הגלות כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים כדבריהם ז״ל: (לב) וישלחו את כתונת הפסים. שעבירוה בשלח כדי שתהיה נראית קרועה על ידי חיות רעות: (לד) וישם שק במתניו. אזור של מין אריגה נקרא שק שממנו היו עושים השקים לעבית

אבן עזרא

ושותף : (לה) ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו על יצחק והאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה ויש אומרים כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע : וכל בנותיו. כתו ובת בנו : ומלת שאולה גיהנם כמו מטה והטעם הקבר וכה טעה המתרגם לתועים שתרגם שאולה גיהנם והנה כי לא שאול תודך ואליעה שאול הנך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאול נגדו ורבים אחרים : (לו) שר הטבחים. תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי נכונים : (א) ויהי בעת ההיא. אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו וכמוהו משם נסעו הגדגדה בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו אפרשנו. ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו למעשה אחיו והזכרתי לפי' הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ"ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחות מי"ב שנה ועוד וירבו הימים גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים ואל יקשה עליך דבר באלה כי בגעתי אל מקומו אפרשנו : (ב) איש כנעני יש אומרים סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד ויתכן להיות כמשמעו. וחכמינו ז"ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו וזה דרך דרש כו הנה מפאת נפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת : (ה) בכזיב. שם מקום

תרגום אונקלוס

לנחמותיה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארי אחות לברי כד אבילא לשאול ובכא יתיה אבוהי :
לו ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא:
א והוה בעידנא ההיא ונחת יהודה מלות אחוהי וסטא עד גברא עדולמאה ושמיה חירה :
ב וחזא תמן יהודה בת גבר תגרא ושמיה שוע ונסבה ועאל לותה:
ג ועדיאת וילידת בר וקרא ית שמיה ער :
ד ועדיאת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה אונן :
ה ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה שלה והוה בכזיב

תורה

לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי־ארד אל־בני אבל שאלה ויבך אתו אביו :
לו והמדנים מכרו אתו אל־מצרים לפוטיפר סרים פרעה שר הטבחים : פ
רביעי לח
א ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד־איש עדלמי ושמו חירה :
ב וירא־שם יהודה בת־איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה :
ג ותהר ותלד בן ויקרא את־שמו ער :
ד ותהר עוד ותלד בן ותקרא את־שמו אונן :
ה ותסף עוד ותלד בן ותקרא את־שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו :

ח' קס' וא' מ"ל | ג' בליש' | כ' ו' סבירין מצרימה | ג' | ס' | כל ותה' ותלד ותקרא כמ"ג ויקר' עג' כס' | ה' ר"פ וכלם חס' כמ"ג מ"ל | ג' ות"ג

אביהם. דד"ה: שאלה ס' ח' חסרים וא' מ"ל וסי' כי ארד אל בני. לא ירד בני עמכם. והורדתם את שיבתי. והיה כראתו. וירדו חיים. וירדו הם וכל אשר להם. גם הם אתו ירדו. בהורידי אותו שאלה. ביום רדתו שאלה. וחד ישובו רשעים לשאולה מ"ל. ביגון שאולה דמקץ מ"ל : והמדנים ג' בליש' וסי' מכרו אותו אל מצרים. מדנים בין אחים. שנאה תעורר מדני' : אל מצרים ב' דסמיכי וסי' והמדנים מכרו. את אלנתן בן עכבור : ויהי בעת ההיא ג' ססר בפרשת וירא : ותסף ה' ר"פ ג' מ"ל וב' חס' וסי' ללדת את אחיו : ותסף עוד ותלד בן ותקרא את. ותוסף המלחמה. ותוסף את תזנותיה. ותוסף אסתר ב' קדמאי חס'.

תולדות אהרן ויהי בעת. סוטה מ סנהדרין קב: וירא שם. פסחים כ :

רשי

שבט ושבט ונשאם. רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו : וימאן להתנחם. (ב"ר) אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי : ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על (שמואל ב כא) אל שאול ואל בית הדמים (שמואל א ד) אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה : אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי. ומדרשו גהינם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גהינם : ויבך אותו אביו. יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי : (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך : (א) ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו הייתה שומעים לך : ויט. מאת אחיו : עד איש עדולמי. נשתתף עמו : (ב) כנעני. תגרא (ב"ר) : (ה) והיה בכזיב. (פסחים ב ב"ר) שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון (ירמיה טו) היו תהיה כמו אכזב. (ישעיה נח) אשר לא יכזבו מימיו. ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגומר פסקת:

רע

ספורנו

לעציו : (לה) וימאן להתנחם. מאן לשמוע דברי תנחומין כדי שלא להעבי' דאגה מלבו : ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה. קבל עליו אבלות לכל ימיו מפני שאירע' התקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו : ויבך אותו אביו. יצחק בכה על שקבל עליו בנו אבלות לכל ימיו ובכן לא תשרה עליו שכינה : (לו) והמדנים מכרו אותו.
לח ויהי בעת ההוא. באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים בסבת עצת יהודה שאמר למכרו ולא אמר להשיבו ושכל את אביו חל על יהודה פרי מעלליו והוליד שני בני מות ושאר שכול מבניהם : (ה) והיה בכזיב. והטעם שקראתו שלה לשון אל תשלה

רמבן

לכלותיו בנותיו. וכן אמרה נעמי לכלותיה לכנה שובנה בנותי אל בנותי לכי בתי ואינני רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי :
(לו) שר הטבחים. שוחטי בהמות המלך לשון רש"י. וכן וירם הטבח. לרקחות ולטבחות. אבל יותר קרוב דעת אונקלוס בעבור היות בית הסהר בביתו ומלינו טביחה להריגת האנשים הכינו לבניו מטבח טבחת ולא חמלת. וראיה לדבר הכ' בדניאל לאריוך רב טבחיה די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל:
(ב) בת איש כנעני. אמר אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו. ודעתו לומר כי בני יעקב ישתמרו מלישא כנעניות כאשר צוה אביהם יצחק גם אברהם וכן הזכירו בגמרא במסכתא פסחים והיו נשיהם מצריות עמופיות מואביות ומיוחסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון ושאול בן הכנענית כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיא דינה שנבעלה לכנעני. ורבותינו נחלקו בדבר אמרו רבי יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו. ויתכן שלא הקפיד ר' נחמיה בייחוסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מנשי ארץ כנען אבל היו מן הגרים והתושבים הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח. ולדעת רבי יהודה יצטרכו בני לאה לשאת תאומות ששה האחרים והם ישאו שלהם או שלא יודה ר' נחמיה בתאומות כלל כי לא היתה לו בת זולתי דינה כמשמעות הכתוב. ועל דרך סברא איננו נכון שישאו כלם כנעניות שיהיה בנוחלי הארץ מזרע כנען העבד הארור גמו מזרעו של אברהם והכתוב צוה להחרימו ולא תהיה לו שארית ופליטה. ועל כל פנים זה האיש תגר כי למה יצטרך הכתוב לאמר כי הוא כנעני ביחוסו וכל אנשי הארץ ההיא כנענים הם מן הפריזי ומן היבוסי ואחיהם כי לכנען יתיחסו כלם ועדולם בארץ כנען היא והראוי היה שיאמר ויקח שם יהודה אשה ושמה כך כאשר הזכיר שמות הנשים בתמר ונשי עשו וזולתן אבל פי' בו שהוא תגר שאיננו מן הארץ שהיתה לחוי או לאמורי. וזה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כי בעבור אביה נשאה והכתוב שאמר בני יהודה ער ואונן ושלה שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית בעבור היותה בת איש הכנעני תקרא כן כי האיש ההוא יקרא להם הסוחר כי הוא ידוע ומובהק בסחורתו אשר בעבורה גר שם. ור"א אמר כי בעבור היות האשה הזאת כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו. ולכן הזכירו הכתוב ושאול בן הכנענית כי לא הוצרך שם להזכיר כן בשלה ואם כן יהיה טעם וירא שם יהודה כלומר שראה אותה וחשק בה כענין וירא אשה בתמנתה דשמשון. ובפרשה ויחי יעקב כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צוה אל יטענו במטתי אחד מבניכם לפי שהם מבנות כנען ויהיה זה לפי ששאול בן שמעון ושלה בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כלם אבל בנוסחאות שלנו בב"ר מלינו בכלן אחד מבני בניכם שיש בהם מבנות כנען וכן תמר היתה בת אחת מן הגרים בארץ לא בת איש כנעני ביחוסו כי חלילה שיהיה אדונינו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל ורבותינו אמרו בתמר שהיתה בתו של שם והוא כהן לאל עליון :
(ג) ויקרא את שמו ער. יהודה קרא לבכו ער מלשון עוררה את גבורתך ואשתו קראה שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקש בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כאשר יעבץ שקראה שמו יעבץ לומר כי ילדתו בעצב וגם כן עשתה עטרה אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים מה יתאונן אדם חי כמו בן אוני דרחל ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו ובבראשית רבה אמרו ער שהוער מן העולם ולא שהיתה זאת כוונת יהודה אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד : (ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו. כתב רש"י

רשי

(ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות לד): (יב) ויעל על גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו:

עולה

אבן עזרא

מקום: (ח) ויבם אותה. טעמו אחר שאחה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך ובפרשת כי ישבו אחים יחדו אאריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיע שם: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואתמה מבן תמים המזרחי שפי' ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה כי עליו היא יושבת בארץ וזה פי' שגעון וחלילה חליל' להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: נתן זרע כמו השלם: (יא) שבי אלמנ' בית אביך. בחסרון בי"ת קודם בי"ת כמו הנמצא בית ה': (יב) וינחם יהודה. פירוש אחר שקבל תנחומין עלה על גוזי צאנו

ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ ג' מ"ל
וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ ז וַיְהִי עֵר בְּכוֹר
יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ כו"ל חס' במ"ח מ"ל
יְהוָה׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן
בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ
וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ ט וַיֵּדַע אוֹנָן
כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־ ה'
בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה
לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו׃ י וַיֵּרַע ג' חטף קמץ וא' נָתַן
בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת ה' וסי' אבנאם דואג לגדלים וקטל נוניה.
גַּם־אֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוּדָה
לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־
אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי ג'
אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו
וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ י"ב ר' בלים'
יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ
אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל
עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ

כַּד יְלֵידַת יָתֵיהּ׃ ו וּנְסֵיב
יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ
וּשְׁמַהּ תָּמָר׃ ז וַהֲוָה עֵר
בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ
וְאָמֵיתֵיהּ יְיָ׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה
לְאוֹנָן עוּל לְוָת אִתַּת
אֲחוּךְ וְיַבֵּים יָתַהּ וַאֲקֵים
זַרְעָא לַאֲחוּךְ׃ ט וִידַע אוֹנָן
אֲרֵי לָא עַל שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי
זַרְעָא וַהֲוָה כַּד עָאֵיל לְוָת
אִתַּת אֲחוּהִי וּמְחַבֵּל
אוֹרְחֵיהּ עַל אַרְעָא בְּדִיל
דְּלָא לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי׃
י וּבְאֵישׁ קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד
וְאָמֵית אַף יָתֵיהּ׃ יא וַאֲמַר
יְהוּדָה לְתָמָר כַּלְּתֵיהּ תִּבִי
אַרְמְלָא בֵּית אֲבוּךְ עַד
דְּיִרְבֵּי שֵׁלָה בְרִי אֲרֵי אֲמַר
דִּלְמָא יְמוּת אַף הוּא
כַּאֲחוּהִי וַאֲזַלַת תָּמָר
וִיתֵיבַת בֵּית אֲבוּהָא׃
יב וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וּמִיתַת בַּת
שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה וְאִתְנַחַם

בכו"ג ג' מ"ל וסי' אשה לער בכורו. ויאמר ליתר בכורו. ויהי בכורו אמנון לאחינועם. וימתהו כלם חס' במ"ח וסי' וימצאהו האריה. ויבא זמרי: שלום בן יבש. ב' בו. ויקשר קשר: וימתהו במגדו. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' דד"ה. ולא דרש בה' וימיתהו: לא לו ה' וסי' וידע אונן כי לא לו. לרשת משכנות לא לו. הוי המרבה לא לו. עבר מתעבר על ריב לא לו. ולא לו תהיה בראשנה: וימת ה' וסי' גם אתו. ויסת דואג האדמי. ויכו האח' את האח'. ויכו את גדליהו. וימ' את דגת': כאחיו א"ב מן חד חד פ' בריש תיבותא וסי' במסר' רבת': ישיבת בית ז' וסי' שבי אלמנה בית אביך ב' בו. וישב ארון ה' דשמואל. ותשב תמר ושממה. וישב בבית החפשית דמלכים. ותברו. דד"ה והמלך

תולדות אהרן והיה אם בא. יבמות לד: וירע בעיני ה': נדה יג: וימת גם אותו. יבמות לב: ותמת בת. סוטה יג:

ספורנו

תפלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני איש' בעת לדת' והוא אם הי' שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות: (ז) ויהי ער רע בעיני ה'. בלתי רע לבריות: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ידע שלא יהיה הוא לבדו הזוכה בכל אותה המעלה שהרי בקדושי אחיו יקיים הזרע ונמצא אחיו זוכה במקנאתם: לבלתי נתן זרע לאחיו: שלא יזכה אחיו על ידו שישיג התכלית המכוון בקדושיו: (יא) שבי אלמנ'. המתיני באלמנות כמו ימים' רבי' תשבי לי: פן ימות גם הוא כאחיו. פן ישגה ביופיה בילדותו כמו שעשו אחיו וימו': (יב) ותמת בת שוע. והי' לו להכניס את כלתו לביתו תחת אשתו כמו שעש' אברהם כאמרו

רמבן

רש"י אומר אני על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה לי כמו אכזב שאם כן מה בא ללמדנו. ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על זה ואין במאורע הוא כל חדש כי די לה שתלד שלשה בנים ובעת לדתה לא נודע אם פסקה או תוליד אח"כ רק בעת מותה נודע הדבר. וי"א כי היה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני ע"כ הראשון ויקרא את שמו והשני ותקרא ואמר בשלישי ותקרא כי יהודה היה בכזיב בלדתה אותו ואיננו שם שיקרא לו שם ואין בזה טעם או ריח. ודעת ר"א שספר הכתוב אכה טלדו ואמר בלדתה אותו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם. ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכוזב וכן לא תשלה אותי אמר בו התרגום לא תכדב פתגמך באמתך ואולי יתיחם ללשון שגגה שלו וכן השוגג כוזב במחשבתו ואמר הכתוב כי קראתו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו כדרך והוא הנערה וזה מאמרם בבראשית רבה פסקת:

(ז) ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה'. לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי הגלה עמדה על המכירה ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו:

(ח) ויבם אותה והקם זרע לאחיך. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י. ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר ג"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון ועוד שאמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע. אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים ליקח אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה. ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפניה איסור אשת אחי האב והבן וזולתם כי באח הרגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם וראוי הוא שתעשה המצוה הזאת בחלוצת הנעל. וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותו גאולה וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות. והמשכיל יבין:

וטעם שבי אלמנה בית אביך. שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה חגורת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתיבמת כי היוצאת והפנה להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת שנים ותכס בצעיף ותתעלף עד שתנשא לאיש:

(יא) כי אמר. כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה לשון רש"י. ולא ידעתי למה יתבייש יהודה המושל בדורו מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום מביתי ולמה יטעה אותה והיא אסורה לשלה כמו שאמרו בנשואים בתרי זמני הוית חזקה ועוד כי בהיותו מקפיד על זנוניה לחייב אותה שריפה נראה שהיה חפץ בה להיותה בביתו ורחוק הוא שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואין לתמר בהם חטא. והנכון בעיני שהיה שלה ראוי ליבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן יחטא בה כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה:

(יב) ויעל על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתנחם שישים לבו בגאון

ושכח

העדלמי תמנתה: יג ויגד לתמר לאמר הנה חמיך עלה תמנתה לגז צאנו: יד ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בצעיף ותתעלף ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה: טו ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה: טז ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא אליך כי לא ידע כי כלתו הוא ותאמר מה תתן לי כי תבוא אלי: יז ויאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן ותאמר אם תתן ערבון עד שלחך: יח ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך ופתילך ומטך אשר בידך ויתן לה ויבא אליה ותהר לו: יט ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה: כ וישלח יהודה את גדי העזים ביד רעהו

יהודה וסליק על גזזי ענה הוא וחירה רחמיה עדולמאה לתמנת: יג ואתחואה לתמר למימר הא חמוך סליק לתמנת למגז ענה: יד ואעדיאת לבושי ארמלותה מנה ואתכסיאת בעיפא ואתקנת ויתיבת בפרשות עינין די על אורח תמנת ארי חזת ארי רבה שלה והיא לא אתיהיבת ליה לאנתו: טו וחזאה יהודה וחשבה כנפקת ברא ארי כסיאת אפהא: טז וסטא לותה לאורחא ואמר הבי כען איעול לותיך ארי לא ידע ארי כלתיה היא ואמרת מה תתן לי ארי תיעול לותי: יז ואמר אנא אשלח גדיא בר עזי מן ענא ואמרת אם תתן משכונא עד דתשלח: יח ואמר מה משכונא דאתן ליך ואמרת עזקתך ושושיפך וחוטרך די בידך ויהב לה ועאל לותה ועדיאת ליה: יט וקמת ואזלת ואעדיאת עיפה מנה ולבישת לבושי ארמלותה: כ ושדר יהודה ית גדיא בר עזי ביד רחמיה עדולמאה למיסב

רש"י

(יג) עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו (סוטה י) בפתחו של אברהם אבינו שכל עיני' מצפות לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורני"ר: הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותם של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון: (יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו:

הקדשה

אבן עזרא

נאנו. על תחת אל: (יד) ותכס. פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: תתעלף. טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים. שם מקום ויש אומרים כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: (טו) כי כסתה פניה. פי' ותתעלף והמפרש כי כסתה פני' במיני צבעונין והביא ראיה מכתו הבל הוא כי אין מביאין ראיה מן השוטים גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: (יח) חותמך. מרב תאותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל. ופי' קדשה בפסוק לא

יהיה

ישב בית התרף. ותשב י"ב וסי' לה מנגד. ב' בו. ורחל לקחה את התרפים. ותלך תמר. בפתח עינים. באיתן קשתו. ואת רחב הזונה. ותשב האשה ותינק. תמר ושוממה. וישם כסא לאם המלך. מצד הקוצרים. את חמותה: גדל ג' מסר פרש' תולדות: היא והיא ז' בטעם זקף גדול וסי' והיא לא נתנה לו לאשה. והיא הסכה שער. והיא גלתה. היא בתרומ' הקדשים. היא מתהלכת בין החיות. היא ראש לכל הממלכו'. והיא בעמק אשר לבית רחוב: ויחשבה. ג' וסי' והאמין ביי'. ויחשבה לזונה. ויחשבה עלי לשכור': לזונה ב' וסי' ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה: אל הדרך כל לשון דרך על בם"ז אל וסי' ויט אליה. אל דרך המדבר. אל דרך עפר'. אל דרך הגוי' אל תלמדו. אל דרך עמדי וצפי. אל ישט אל דרכיה לבך. ואתה תשמע השמים. דד"ה: אשלח ט' וסי' בפרש' בא אל פרעה: עד י"א פסוקים מאריך עד ומלה חרא בס"פ וסי' עד שלחך. עד עברך. עד רדת'. עד שובך. ואשמתינו גדלה עד לשמים. עד חותם. ועד קדקדך. עד קדקדו. עד שתחפץ. עד שתחפץ. עד שתחפץ: ומטך ב' וסי' ופתילך.

תולדות אהרן (הנה חמיך. סוטה יז): ותשב בפתח. סוטה יג בס' הזוהר פ' אחרי מות וס' ויקהל (שם): ויראה יהודה ויחשבה לזונה. מגלה ג סוטה י: וישלח יהודה את גדי העזים. חולין קיג:

בעל הטורים

בפתח עינים אשר. ס"ת רמ"ה כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזכה לזרע אברהם: כי גדל ג' במסרה הכא ואידך עד כי גדל מאד. כי גדל הכאב מאד. בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה מאד ובזכות זה יצא ממנ' מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאד: ויחשבה ג' במסורה הכא ואידך בפרשת לך לך ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה עלי לשכורה: לזונה שנים במס' ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה. מה תמר בבזיון לבסוף בכבוד. אף ירושלם סופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה וזהו זאת קומתך דמתה לתמר: ומטך שנים במסרה ומטך אשר בידך ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהוכה בו היאור ונעשו בו כל הנסים. ופתילך תפילין. פפתילין. כתפילין:

ספורנו

באמרו ויביאה יצחק האהל' שר' אמו ולכן נואש' תמר שיכניסה להיות עוד כלתו: (יד) בפתח עינים. בהתחלת שתי מסלות כי המסלה תקרא עין כמו על העין בדרך שור: אשר על דרך תמנתה. כדי שלא ימלט יהודה מלפגוע בה בבואו מתמנתה: כי ראתה כי גדל שלה. והנה שכאשר יראנה יהודה בזולת בגדי אלמנותה וישאל מדוע ככה עשתה השיבהו כי בא מועד להסירם שהרי אמר לה שבי אלמנה עד יגדל שלה והנה אז כבר גדל שלה: (טו) כי לא ידע כי כלתו היא. גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ולא אל יה' נתכנו עלילות שרצה שיהיה זרעה מיהודה שהיה יותר שלם ורצוי משלה וממנה יהיה משיח צדקנו: מה תתן לי. התחילה לדבר כדי שיכירה כי לא היתה מכוונת לשום אתנן בלי ספק אבל היתה כוונת' להקים זרע מיהודה ובכן לקחה ערבון לא ליהנות בו אלא לעדות ואם היה נותן לה אתנן לא היתה מקבלת כי לא היה אז עמה עדות לזכות את נפשה: (יז) אם תתן ערבון. אם תתן אז אעשה מה שצוית באמרך הבה נא אבא אליך: (יח) ופתילך. צמיד פתיל עליך כמו סודר שבמתניו שמנו חכמים ובחרה באלה הכלים המורים הגדולה והגבורה כחותם ושבט המושל והאזור כאמרו אזור נא כגבר חלציך וזה עשתה כדי שתהרהר במעלת יהודה ותוליד כדומה לו: (יט) ותלבש בגדי אלמנותה. שלא היה עם לבבה להנפא

רמב"ן

ויעלה ריעו והוגד לתמר כי הוא עולה שם בכל יום תמיד וארבה לו באחד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד לה טרם עלותו: (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ומד"ר כי כסתה פניה כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך לא חשדה לשון רש"י. ופשוטו של הרב יתכן כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך וגו'. ויאמר כי כסתה פניה ולא הכירה אבל מדרש רבותינו שכסתה פניה בבית חמיה לומר שהצניעה עצמה ממנו בביתו ולא ראה פניה מעולם ואיך יכירה. והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שתכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא. והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת בצעיף מכסה קצת השער וקצת הפנים ומשקרת בעינים ובשפתים ומגלה הגרון והצואר כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קצת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנינה גם מן הקרובים יכסו פניהם וכן יעשו הקדשים גם היום בארצותם ובשובם לעיר לא נודעו ושנינו שלש שבכות הן של ילדה טמאה מדרס של זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת חוץ טהורה מכלום יוצאת חוץ היא הזונה נפקת ברא ונותנת שבכה על קצת הראש לא שתשכב עליה ותהיה טמאה מדרס ולא לכסות בה ראשה ותטמא טמא מת אבל לקשט קווצותיה ולהיותה מתחת השבכה נראין ולכך טהורה מכלום: (יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה לשון רש"י. ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה ואיך תקרא השמלה פתיל. ואיך יאמר הכתוב והפתילים בלשון רבים ואם תאמר כי על שם פתילי הציצית תקרא השמלה וחלילה שיקיים

יהודה

רש"י

(כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות : (כג) תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי : הנה שלחתי את הגדי הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים (ב"ר): (כד) כמשלש חדשים. (נדה מג) רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו (אסתר ט) ומשלוח מנות משלוח ידם וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא : הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו הרה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה : (כה) היא מוצאת. לישרף : והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת. אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם מעצמו יודה יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים : הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל : כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה

בראשית לח

הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד כ"ל מ"ל
הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ כא וַיִּשְׁאַל ל'
אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה ל' וחס'
הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ ל' קמץ
וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ ג'
כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא ו'
מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם ל
אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ ג'
כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן
נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי כ'. ל'דמטעי' דכתיב את.
הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ ל' וא'ומלאת' נא תוכל
כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד
לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר
כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים ל' ומ"ל
וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ ג' ומ"ל. ל'
כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־ ג' ר"פ. י"א כתיב י' בתו'
חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה
לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא ל' ובענין
לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה ל' ומ"ל. כ'
הָאֵלֶּה׃ כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר
צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־ ל' וחד צְדָקָה

אונקלוס

מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא
וְלָא אַשְׁכְּחַהּ׃ כא וּשְׁאֵיל
יָת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן
מְקַדַּשְׁתָּא דְהִיא בְעֵינַיִן עַל
אוֹרְחָא וַאֲמַרוּ לֵית הָכָא
מְקַדַּשְׁתָּא׃ כב וְתָב לְוָת
יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ
וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ
לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃
כג וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ
דִּלְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדְּרִית
גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא
אַשְׁכַּחְתַּהּ׃ כד וַהֲוָה כִּתְלָתוּת
יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּא לִיהוּדָה
לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלָּתָךְ
וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתַהּ
וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָ
וְתִתּוֹקַד׃ כה הִיא מִתַּפְּקָא
וְהִיא שְׁלַחַת לְוָת חֲמוּהָא
לְמֵימַר לְגַבְרָא דְאִלֵּין דִּילֵיהּ
מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת
אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמָן עִזְקְתָא
וְשׁוֹשִׁיפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין׃
כו וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר
זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל
כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה

אבן עזרא

יהיה קדש אפרשהו : (כג) תקח לה. עזוב אותה ותקח הערבון : פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון: (כד) כמשלש חדשים. בתוספת מ"ס קודם שלש ובימים בתוספת מ"ס אחר שלש : (כה) היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת זאת לולי העצם האל"ף כמשפטה : (כו) כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו הואיל ולא נתתיה או טעמו עשתה כן כי לא

מסורה

וממך אשר חכית בו . אל יהודה ו' וסי' וישב אל יהודה ויאמר . לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישר' הנני . ויהי לתקופת השנה . אשר תשלחני אל יהודה . עד אשר אבא אל יהודה . וחד ואל יהודה אשר דבר ה' אל ישר' : לבוז ב' ומלאים וסי' תקח לה פן נהיה לבוז. ונעוה לב יהיה לבוז: ויגד כ"ד מסו' במס' רבת': הוציאוה ג' ומ"ל וסי' ויאמר יהודה הוציאוה . הוציאוה אל מבית לשדרות . דד"ה . הוציאוה עד קצה הארץ : הוא מוצאת והיא חד מן י"ב ר"פ דמיין מן ב' מלין דמיין מסורתא סכא ומכא וסלה ביניהון קדמא לא נסיב ו' תני' נסיב ו' וסי' במסרה רבת': הוא ג' ר"פ וסי' הוא מוצאת היא החיה אשר ראיתי . היא לא תהיה לכם לסיר : הוא והיא י"א כתי' יו"ד בתורה וסי' היא צוער קדמ' . תני' דחלא הוא אמ' לי . והיא שלחה אל חמיה . וכי ימות מן הבהמה . והיא הפכה שער לבן . ואם יראנה הכהן . קדמא . שבת שבתון היא . דאחרי מות . ואיש כי יקח את אחותו בת אביו . היא מחללת . קדמ' . ושכב איש אותה . קדמ' דפסוק . ועבר עליו רוח קנא' . דניי' דפסו' : הכר נא ב' דסמי' בענין וסי' הכר נא הכתנת :

תולדות אהרן ויהי כמשלש . נדה י"ז (יבמות ו נדה מט) : ויאמר יהודה . ע"ג נו : היא מוצאת . ברכות מג כתובות מז סוטה י מציעא נט : והיא שלחה אל חמיה . סוטה שם : הכר נא . שם (סוטה כג) : ויכר יהודה . סוטה ז ודף י מכות כג (סוטה שם) :

בעל הטורים

מנאה . ב' במסרה הכא ואידך ואם בשדה מצאה לומר בשביל שבשדה מצאה התלה ועתה חזרה לביתה ע"כ לא מצאה : לבוז ב' כת' פן נהיה לבוז . ונעוה לב יהיה לבוז . כשבי' שעיוה לב אביו לומר הכר נא הכתונת בנך היא היה לבוז שאמרה לו הכר נא למי החותמת : ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף . ר"ת שם בן ארבע מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין שנאבדו ממנה : היא מוצאת כתיב חס' אלף לומר לך שאמר' אפילו יציתו בה האור לא תודה : הוציאוה ותשרף פירש רש"י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה. והקשה הרמב"ן דמ"ש בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה . אבל שומר' יבם גם כהנת אינה אלא בלאו וכ"ת מפני שהיה יבום בבני נח ואזהרתן זו כו' הא מוכח בסנהדרין שאין יבמ' נוהג בבני נח כלל . וע"ק דכל מיתה האמורה בבני נח אינה אלא סייף . ועוד מש"א צדקה ממני כל שכן שהיה לה להתחייב . ופי' הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נידונת כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות ועל כן אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות לה כל אשר יגזור והוא חייב אותה למעל' המלכות . ועל דרך הפשט שהיה המשפט אשה אשר תזנה תחת אישה שמוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו . והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם. ורבינו יהודה החסיד פי' לא דנה אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיא זונה. וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף . והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד בדיני נפשות מתחילין מן הצד ועוד היאך היה דן על כלתו ומתרצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד . ובמדרש יש שם בעצמו דנה . ואי אפשר להיות כשתדקדק בחשבון שנות דור ודור תמצא שמת כבר ומה שאמר במס' ע"ז פשי הכא על הפנויה בית דינו של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בי' דינו אחריו נקרא על שמו : הכר נא למי החותמת . ס"ת תירא שאמר' לו תירא את השם ותודה :

רמבן

יהודה מצות ציצית ויזלזל בו לתת אותו לזונה ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קצת הראש לפעמים ויקרא פתיל בעבור שהוא קצר כפתיל והוא תרגום שושיפ' ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שיתרגם אותה שושיפא אבל לשון כסות ומלבוש תרגום בכלם תלבד ופרשו השמלה שאומר בו ויפרשו שושיפא לפי שהוא הסודר הידוע בתלמוד שיודעו בו הבתולים וכן תרגום יונתן בן עוזיאל המעטפות שושיפא שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היא בארצות המזרח. ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כצורה ההיא לתייר בה והמטה היה בידו כמשפט שליט ונוגש כענין שכתוב מטה עוז שבט למשול וכתיב לא יסור שבט מיהודה ואלה נתן בידה :

(כד) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף . אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר' מאיר משום ר"מ תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה וזה כתב רש"י ולא פירשו . ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. וא"ת שהיה היבום נוהג בבני נח והיה להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא כו' והלא הם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרא סנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל. ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונת כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יגזור והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שהיה דין הדיוטות כן . ועל דרך הפשט יתכן

ספורנו

להנשא אחרי שהשיגה את הזרע המכוון : (כב) וגם אנשי המקום אמרו. כמשתקים וקיקלון על כבודך: (כג) הנה שלחתי. ולא הקרתי באמונתי : (כד) וגם הנה הרה. ולא השתדלה לכסות קלון לכבודך כענין אמרם ז"ל אשה מזנה מתהפכת או משמשת במוך כדי שלא תתעבר : (כה) היא מוצאת והיא שלחה. שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה אף על פי שהיו מוציאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי : לאיש אשר אלה לו. אף על פי שהיתה באותה סכנה לא רצתה להלבין פניו כאמרם ז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנלן מתמר : (כו) צדקה ממני. אף על פי שהיא באה אלי במרמה ואני לא ראיתיה כלל

אבן עזרא

לא נתתיה: לדעתה. לשכב עמה: (כח) ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: (כט) מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ. ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ

רשי

לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק (וחבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים:

תורה

נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד
לְדַעְתָּהּ: כז וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ
וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ: כח וַיְהִי
בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת
וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה
יָצָא רִאשֹׁנָה: כט וַיְהִי כְּמֵשִׁיב
יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־
פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
פָּרֶץ: ל וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר
עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
זָרַח: ס חמישי לט א וְיוֹסֵף
הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר
סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ
מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר
הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה: ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־
יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי
בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי: ג וַיַּרְא
אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־
הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ:
ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת
אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־

(מסורה בין הטורים: ו׳ — ל׳ — ד׳ זוגין דמיין חד מ״ל וחד חס׳ — י׳. ל׳ — ו׳ חס׳ א׳ — ג׳ ר״פ ט׳ בוס בר נש — ב׳. ל׳ — ה׳ גמי קנין — ב׳ כ״כ י״ח ס״פ — ל׳ ומס׳. ח׳. ל׳)

תרגום אונקלוס

בְּרִי וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִדְעַהּ:
כז וַהֲוָה בְּעִדַּן מֵילְדַהּ וְהָא
תְיוּמִין בִּמְעַהָא: כח וַהֲוָה
בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת
חָיְתָא וּקְטַרַת עַל יְדֵיהּ
זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק
קַדְמָאָה: כט וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב
יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי
וַאֲמַרַת מַה תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ
לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ:
ל וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי
עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא
שְׁמֵיהּ זָרַח: א וְיוֹסֵף אִתָּחַת
לְמִצְרַיִם וְזַבְנֵיהּ פּוֹטִיפַר
רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קְטוֹלַיָּא
גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עַרְבָאֵי
דִּי אַחְתוּהִי תַמָּן: ב וַהֲוָה
מֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף
וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית
רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה: ג וַחֲזָא
רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַיָי
בְּסַעֲדֵיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבֵד
יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ:
ד וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין
בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְיֵהּ
עַל בֵּיתֵיהּ וְכָל דְּאִית

מסורה

הכר נא למי: ולא יסף ו׳ וסי׳ עוד לדעת׳. קול גדול ולא יסף. להראה אל מנוח. ולא יסף שמואל לראות את שאול. עוד לבקשו. עוד מלך מצרים: ראשנה י׳ מסר במסר׳ רבתא: ויקרא שמו ו׳ פסו׳ מסר פרשת וישלח: ויוסף ג׳ ר״פ וסי׳ ויוסף הורד מצרימה. ויוסף בן שלשי׳ שנה בעמדו. ויוסף הוא השליט: הורד ב׳ וסי׳ מצרים. גאונה: הורידהו ב׳ כ״כ וסי׳ הורדהו שמה. ותאמר אל עבדיך: על ביתו ח׳ מסר בפר׳ מקץ: ויהי ה׳ בטעם גריש בספרא מסר בפרש׳ נח:

תולדות אהרן: ולא יסף עוד לדעתה. סוטה י: ויוסף הורד. סוטה יג:

רשי

(כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושני חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (בראשית רבה): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתיד׳ להעמיד בנים ממנו ואינ׳ יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה׳ אתו. שם שמים שגור בפיו (ב״ר): (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: ולא

בעל הטורים

מה פרצת רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. פרץ באת ב״ש עולה י״ד והוא בגימטרי׳ דוד: הורד ב׳ במסר׳ ויוסף הורד. הורד שאול. לומר ששקול הגלות כנגד גיהנ׳. הורידוהו שנים במסרה אשר הורידוהו שמה. הורידוהו אלי דבנימן בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד בנימן שמה: וכל יש לו נתן בידו ס״ת לשוט מלמד שבא גבריאל ולמד לו שבעי׳ לשון ולכך הצליח בידו:

ספורנו

כלל כי שלחתי הגדי מכל מקום היא צדקה במרמתה שהיתה לתכלית טוב ורצוי לאל יתי׳ שהוא קיום הזרע לא להנאת עצמה שהרי חזרה לאלמנותה תכף יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי שהיתה הכונה בו לכבודי ולהשיג ערבוני שהוא תכלית נפסד וגרוע כאמרם ז״ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (כז) והנה תאומים בבטנה. קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת שני להכיר הראשון: (כט) ויהי כמשיב ידו. היה כמו משיב ידו לא משיב באמת כי לא בפעולת הולד נעשה כן רק בפעולת הכח הדוחה שדחה את אחיו לחוץ והוסג אחור זה עם ידו: לט (א) ויוסף הורד. בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד: מיד הישמעאלים. שהיו בעלי הגמלים והנושאים והם בעצמם היו סרסורים: (ב) ויהי ה׳ את יוסף. להציל מהמתקוממים עליו: ויהי איש מצליח. משיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדניו המצרי. עומד לשרת בחדר אדניו ולשון היה כמו עמד כמו והיה שם ויהיו שם כאשר צוני ה׳

רמבן

שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם:

(כו) צדקה ממני. בדבריה ממני היא מעוברת ורבותינו דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לשון רש״י. והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה צדקה במעשיה יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני. והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום: ולא יסף עוד לדעתה. אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אע״פ שהיה ברצונו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמי׳ וזה טעם האומר לא פסק כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף:

(כט) מה פרצת עליך פרץ. חזקת עליך חוזק לשון רש״י. וענין פרץ בכל מקום נתיצת הגדר ועברו מן פרוץ גדרו למה פרצת גדריה ובלשונם פרצה קוראה לגנב אבל יאמר בלשון הקדש על כל עובר גבול הדבר ופרצת ימה וקדמה ויפרוץ האיש מאד מאד ולכן אמר בכאן בהיות הראשון כמשיב ידו והוא מהר לצאת מה פרצת פרץ גדול כגדר למהר לצאת קודם ממנו ואמר עליך כי היה הגדר עליו והוא כלוא בתוכו כלומר מה פרצת עליך פרץ גדול שגדר ויצאת ממנו. ור״א אמר מה פרצת כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ ואין בזה טעם. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה יזכיר סוד בשם אלה הילודים אמרו איקרי זרח על שם החמה שהיא זורחת תמיד ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעתים ונכנית לעתים והרי פרץ הוא הבכור וחמה גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתיב ואחרי כן יצא אחיו והנה לעתים היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי הלבנה מותאמת בחמה והנה פרץ תאום לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר גם אני בכור אתנהו וזהו מאמרם בקדוש החודש דוד מלך ישראל חי וקיים והמשכיל יבין:

(ג) כי ה׳ אתו. שם שמים שגור בפיו לשון רש״י. ואינו נראה אבל וירא אדוניו כי ה׳ אתו כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם וידע כי מאת אלהים הוא לו. וכן ראה ראינו כי היה ה׳ עמך. וימצא חן בעיניו ושמו משרת לעצמו ופקיד על ביתו:

(ד) וכל יש לו נתן בידו. להיות פקיד ונגיד על כל אשר לו בבית ובשדה ולרבותינו בו מדרש אמרו מלחש וכנכם מלחש ויצא אמר לו מזוג רותחין

לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ: ה וַיְהִי מֵאָז
הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־
אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־
בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי פ׳ בטעם גריש.
בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ
בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה: ו וַיַּעֲזֹב כָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ י״א
מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא
אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה ד׳ מ״ל
מַרְאֶה: ששי ז וַיְהִי אַחַר
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־ י״ד
אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף
וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי: ח וַיְמָאֵן ׀ ז׳ מרעימ׳ ופסק
וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי
לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל
אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי: ט אֵינֶנּוּ
גָּדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ ג׳ ז׳ מניע׳
מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ ט״ז מ״ל בל״ג
בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה ט״ו
הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי ו׳
לֵאלֹהִים: י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־
יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ ז׳ ופסק
לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ:
יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה ד׳ וכל עזר׳ דכו׳. י״ח
לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ ו׳

לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ: ה וַהֲוָה
מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ
וְעַל כָּל דְּאִית לֵיהּ וּבָרִיךְ יְיָ
יָת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף
וַהֲוָה בִּרְכְתָא דַיְיָ בְּכָל דְּאִית
לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא:
ו וּשְׁבַק כָּל דְּלֵיהּ בִּידָא
דְיוֹסֵף וְלָא יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם
אֱלָהֵין לַחְמָא דִּי הוּא אָכִיל
וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא
וְיָאֵי בְּחֶזְוָא: ז וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת
רִבּוֹנֵיהּ יָת עֵינָהָא לְוָת יוֹסֵף
וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי: ח וְסָרֵיב
וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא
רִבּוֹנִי לָא יְדַע עִמִּי מָה
בְּבֵיתָא וְכֹל דְּאִית לֵיהּ מְסַר
בִּידִי: ט לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא
הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי
מִדַּעַם אֱלָהֵין יָתִיךְ בְּדִיל דְּאַתְּ
אִתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אַעֲבֵיד
בִּישְׁתָּא רַבְּתָא הָדָא וְאֵיחוֹב
קֳדָם יְיָ: י וַהֲוָה כַּד מַלֵּילַת
עִם יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קַבֵּיל
מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי
עִמַּהּ: יא וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין
וְעָאל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בְּכִתְבֵי
חוּשְׁבָּנֵיהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי

רשי

(ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר לשון נקיה: ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו (ב"ר) אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד: (ז) ותשא אשת אדוניו וגו׳. כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה. אפי׳ בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד (תנחומא) יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"ג אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳ כדאיתא במסכת סוטה (ד׳ לו):

ראו

אוכל ד׳ מ"ל וסי׳ כי אם הלחם. כאשר יחלם חרעב. אם ינועו ונפלו על פי אוכל. אשר בטחתי בו אוכל לחמי: ותשא י"ד וסי׳ במלכים ב׳ סימן ד׳: חשך לשון מניע׳ ז׳ וסי׳ ולא חשך ממני מאומה. ואת עבדו חשך מרעה. הנה חשך יואב את העם. הנה חשך אדני את נעמן. לא חשך ממות נפשם. מרדף בלי חשך. ישעיה. ובתחפנס חשך היום: אותך י"ו מלאי׳ בליש׳ נקבה ספר במס׳ רבתא: באשר ט"ו מסר בשופטים סי׳ ה׳: הרעה הגדלה הזאת ו׳ וסי׳ איננו גדול בבית הזה. אם דרך גבולו יעלה בית שמש. אל אודות הרעה. והיה כי תגיד לעם הזה. כאשר הבאתי אל העם הזה. ולכם הנשמע לעשות: יום יום ז׳ ופסק וסי׳ ויהי כדברה אל יוסף. על אשר ילקטו יום יום. ואתי יום יום ידרשון. ברוך ה׳ יום יום. לשלמי נדרי. ואהיה שעשועים יום יום. לשקד על דלתותי יום יום. וב׳ יום יום דלא פסקי׳ וסי׳ יום יום לשנה וחברו דיחזקאל: כהיום ד׳ וסי׳ ויבא הביתה לעשות. לחיותנו כהיום הזה. כי אותו כהיום תמצאון אתו. ולא יוכל ה׳ עוד לשאת. וכל עזרא דכו׳: הביתה י"ח וסי׳ במסר׳ רבתא: ואין איש ו׳ וסי׳ מאנשי הבית. מאסף דפלגש. מבני ישראל. טוב ממנו. הצדיק אבד. מדוע באתי ואין איש:

אבן עזרא

ויפרץ לרב: (ו) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק ועוד כי אדוני יוסף סרים היה והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפי׳ נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי: ויהי יוסף יפה תאר. כאמו: (י) לשכב אצלה. אפי׳ לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמה לדבר שיחות: (יא) ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני: לעשות מלאכתו. מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש דבר יחיד

תולדות אהרן ויברך ה׳ את. ברכות מב סנהדרין לט (ע"ג מג): ותשא אשת. נזיר כג סוריות י (סוטה יז): איננו גדול. פקיד׳ שער נג: ואיך אעשה. ערכין טו (סוטה טו): וחטאתי לאלהים. סנהדרין קט: ולא שמע אלי׳ לשכב אצלה. יומא לה סוטה ג׳ ע"ג ה: ויבא הביתה. שבת מט סוטה לו שבת ע:

בעל הטורים

כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגי׳ זית אשתו. להיות עמה בגימטריא לתוך גיהנם:

ספורנו

ה׳: (ד) וישרת אותו. בדברים הצריכים לגופו: (ו) ויעזב כל אשר לו. בלי שיצטרך לכוין חשבון: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. אחר שהפקיד אותו באופן זה על הפך שהיה מתחילה שהיה עובד בעבודה קשה כאמרו הסירותי מסבל שכמו כו׳: (ז) ותשא אשת אדניו. בשביל יופיו שאמר למעלה: (ט) כי אם אותך באשר את אשתו. בענין התאות בלבד חשך אותך ממני: הרעה הגדולה הזאת. לשלם רעה תחת טובה: (י) להיות עמה. ביחד: (יא) כהיום הזה. שנתנה עיניה והתאותה לו: ויבא הביתה. נכנס לחדר שלא ידע שהיתה היא שם.

רמבן

רותחין והא רותחין מזוג פושרין והא פושרין מה יוסף תבן בעפריים חרשין במצרים עד היכן עד שראה שכינה עומדת על גביו הה"ד וירא אדוניו כי ה׳ אתו והענין כי בעבור היות אדניו מצרי לא ידע את ה׳ אמר כי בראותו הצלחתו הגדולה היה חושב כי דרך כשפים הוא כאשר בבני ארצו עד שראה שהיה מאת עליון במראה שנראית לו בחלום או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק:

(ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לשון נקיה בדברי רבותינו. ור"א אמר כי כל אשר לו היה ביד יוסף חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שלא היה אפי׳ נוגע בו בעבור היותו עברי כן היה משפט המצרים את העברים שלא יגעו במאכלם כי תועבה היא למצרים ואפשר שהוא כן. או יהיה פירוש הכתוב כי לא ידע אדוניו את יוסף מאומה שיקח מכל אשר לו רק את הלחם לבדו אשר יאכל יוסף לא לשאר הנאות כאשר יעשו הבחורים ולא לאסוף לו עושר ונכסים כענין שנאמר ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה. ולא ידע אתו מה בבית ענין אחר שלא ישגיח לדעת מה אתו בבית כי לא ידע אתו מאומה לשון שולל ומה בבית יקים:

ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה: הזכיר זה בכאן לומר כי בעבור יפיו נשאה אשת אדוניו אליו את עיניה. ורש"י כתב כי בעבור שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו וכו׳:

(ח) וימאן ויאמר אל אשת אדניו. ספר הכתוב כי מאן לעשות כרצונה אע"פ שהיא גברתו אשת אדוניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדוניו:

(ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות לשון רש"י. ונכון הוא רק בעבור חסרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים. ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה הוא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא ודברו אמת רק לא הזכיר אסור הערוה כי דבר עמה כדרך הנשים:

וטעם לשכב אצלה. כדברי רבי אברהם אפילו שישכב אצלה בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו או להיות עמה לדבר שיחות כי לא מצאנו אצלה על המשגל רק עמה או אותה שכבה עמי אם שכוב ישכב איש אותה והנשים תשכבנה:

[illegible]

אבן עזרא

יחיד: (יד) הביא לנו. בעלי: (יט) ויחר אפו. ואעפ"כ לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו: (כא) בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירש אחריו ואמר מה הוא כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים: (כב) ואת כל אשר עושים. יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיהיה ממנו כאשר היו עושים האסורים והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה

רש"י

(יד) ראו הביא לנו. ה"ז לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה היא אומרת כן: עברי. (ב"ר) מעבר הנהר מבני עבר: (טז) אדוניו. של יוסף: (יז) בא אלי. לצחק בי העבד עברי אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה

תורה

מאנשי הבית שם בבית:
יב ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה:
יג ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס החוצה:
יד ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול:
טו ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה:
טז ותנח בגדו אצלה עד בוא אדניו אל ביתו:
יז ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי:
יח ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה:
יט ויהי כשמע אדניו את דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו:
כ ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים ויהי שם בבית הסהר:
כא ויהי יהוה את יוסף ויט אליו חסד ויתן חנו בעיני שר בית הסהר:
כב ויתן שר בית הסהר ביד יוסף את כל האסירם אשר בבית הסהר ואת כל אשר עשים שם הוא

תרגום אונקלוס

ביתא תמן בביתא:
יב ואחדתיה בלבושיה למימר שכוב עמי ושבקיה ללבושיה בידה ועֲרק ונפק לשוקא:
יג והוה כד חזת ארי שבקיה ללבושיה בידה ועֲרק ונפק לשוקא:
יד וקרת לאנשי ביתה ואמרת להון למימר חזו איתי לנא גברא עבראה לחיכא בנא עאל לותי למשכב עמי וקרית בקלא רמא:
טו והוה כד שמע ארי ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי ועֲרק ונפק לשוקא:
טז ואחתתיה ללבושיה לותה עד דעאל רבוניה לביתיה:
יז ומלילת עמיה כפתגמיא האלין למימר עאל לותי עבדא עבראה די איתיתא לנא לחיכא בי:
יח והוה כד ארימית קלי וקרית ושבקיה ללבושיה לותי ועֲרק לשוקא:
יט והוה כד שמע רבוניה ית פתגמי אתתיה די מלילת עמיה למימר כפתגמיא האלין עבד לי עבדך ותקיף רוגזיה:
כ ודבר רבוניה דיוסף יתיה ויהביה בבית אסירי אתרא דאסירי דמלכא אסירין והוה תמן בבית אסירי:
כא והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף ונגד ליה חסדא ויהביה לרחמין בעיני רב בית אסירי:
כב ויהב רב בית אסירי בידא דיוסף ית כל אסיריא די בבית אסירי וית כל דעבדין תמן על מימריה הוה

מסורה

בבגדו ב' בתרי ליש' וסי' ותתפשהו. בבגדו בה: בידה סימן דהדין ענינא בידה בידה אצלי אצלה אצלי: ותאמר להם ג' דסמי' וסי' ותקרא לאנשי ביתה. כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו לאיש. דד"ה. ולחם משמים נתת להם. וכל נביאי' דכו' במ"א ותאמר אליהם כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו. דמלכים. הרימתי ג' בג' כת' וסי' הרמתי ידי חס' דחפ'. כי הרימתי קולי כ"כ. הרימותי בחור מעם כ"כ: בוא י"ג מלאים וסי' בישעיה סימן ב': חנו א"ב מן חד וחד וי"ו בסוף תיבותא וסי' במסרא רבתא: חנו חד מן כ"ב זוגין קר' ח' וכל חד וחד לית דכו' מסור במסר' רבת':

תולדות. אהרן ותתפשהו. סוטה שם:

ספורנו

שם בבית. באותו החדר. ואנס פן יגבר עליו יצר הרע: (יב) ויצא החוצה. בהיותו מן החדר יצא לאט בלתי תנועת ניסה שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ומי מן החוץ רודפך אבל היא שראתה שיצא מן החדר בתנועת ניסה יראה שמא עשה כך חוץ לחדר ושאלוהו והגיד לפיכך: (יד) ותקרא לאנשי ביתה. לזכות את עצמה אמנם כאשר ראתה שתוך לחדר לא רץ וזה ראו גם אנשי ביתה אמרה להם וינס ויצא החוצה. כמו שהיה דעת אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה וינס החוצה להורות שעשה תנועת הניסה גם בחוץ להמלט מאנשי ביתה וזה לאמת ענין הבקר שלה: לצחק בנו. בעניני תשמיש שמתוכם ניכר שבא אלי לשכב עמי: (יט) ויחר אפו. על שהתרעמ' מפני שהביא לה איש עברי לצחק בה כי אמנם לא חרה אפו על יוסף בזה שהאמין יותר לדברי יוסף אבל נתנו בבית הסהר להראות שהאמין לה לכבוד' ונשתמש ביוסף בבית הסהר כאמרו ויפקוד

בעל הטורים

בבגדו שנים במסורה בפרשת משפטים: הרימותי ב' במסרה בפרשת לך לך. אשר אסורי המלך אסורים. אסורי כתי' ואסירי קרי מלמד שעשר שנים היה אסו' על שהוציא דבה על אחיו. ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני. אסורים ג' במסור' שנים גבי יוסף ואחד ה' מתיר אסורים. וזהו שאמרו חכמים ז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני מוכפך בבית האסורים אמר לה ה'

רמבן

(יב) ויעזוב בגדו בידה. לכבוד גברתו לא רצה להוציאו מידו בכחו הגדול ממנה והסיר אותו מעליו כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וכניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני הבית או לאדניו והקדימתו אליה' לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא הגיד' היא ויעזוב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי: וטעם ראו הביא לנו איש עברי. כי העברים שנואי המצרים המה ולא יכלו לאכל אתם לחם כי תועבה היא להם ולא יקנו מהם רק לטרחים וליוגבים ולא יבאו בביתם ולכן אמרה הנה עשה עמנו רעה להביא בביתנו עברי ועשאו פקיד ונגיד וראוי לו שיצחק בנו כענין שנאמר מפנק מנער עבדו וגו'. וזה טעם אשר הבאת לנו כי הבאתו בביתם היתה קשה בעיניהם ואמרה הביא לנו על בעלה לא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו וכן ויאמר אל אבנר מדוע באת אל פילגש אבי לא יזכיר האומרה ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת:

(יט) ויהי כשמוע אדוניו. בשעת תשמיש אמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה רש"י. וכך אמרו בב"ר ר' אבהו אמר בשעת תשמיש ואני תמה כי אדוני יוסף סרים היה ואשתו בנעוריו נשאה והם דרשו סרים פרעה מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו ועוד כי איך תפגום את עצמה ותמאס בעיני בעלה לאמר לו כי זנתה באונס או ברצון וראוי היה שיהרגנה כי למה לא צעקה מתחלה ויברח כאשר עשתה בסוף. והנה לאנשי ביתה אמרה בא אלי לשכב עמי לא ששכב אלא שבא לעשות כן וצעקתי וברח וכ"ש שתסתיר הדבר מבעלה ואם תאמר כדי שיחר אפו ויהרגהו ודי חיוב מיתה לעבד שיבוא לאנוס אשת השר אדוניו ואפשר שרצו לפרש כדברים האלה ענייני תשמיש בגלוי ערוה ומשמוש ידים לא תשמיש ממש והיה אדוניו סרים בגופו שבא אליו אולי שלא יתאוה כענין השחוק. ועל דרך הפשט אין צורך כי אין הכף לדמיון בדבר אחר ופתרונו הדברים האלה וכמוהו ויגד לבית אמה כדברים האלה וכן וכדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה וכן רבים. או יאמר כי בשמוע אדוניו את דברי אשתו שאמרה לו עשה לי עבדך כדברים האלה שהגדתי מיד לאנשי הבית חרה אפו. ויתכן שמשמש הכף בזה להפלגה וכן למה ידבר אדוני כדברים האלה ותקראנה אותי כאלה והנה מאהבת אדוניו את יוסף לא הרגו או שהיה נם מאת השם או שנסתפק בדבריה מדעתו בצדקת יוסף וכן אמרו בב"ר א"ל ידע אנא דלית הוא מינך אלא שלא לערב פסולת בבני:

(כ) ויתנהו אל בית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם. אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסוהר הוא מקום אשר אסירי המלך

רשי

בתיתריה הוה מתעביד : (כג) באשר ה' אתו . בשביל שה' אתו : (א) אחר הדברים האלה . לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם : חטאו . זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו : אופה . את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת בלעז פיסטו"ר : (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם : ויהיו ימים במשמר . שנים עשר חדש : (ה) ויחלמו חלום שניהם . ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל א' חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו . וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר : איש כפתרון חלומו . כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם : (ו) זועפים . עצבים כמו (מלכים א כ) סר וזעף (מיכה ז)

אבן עזרא

העושה כי פקיד היה עליהם והפסיק הכלל אחריו לעד : (א) חטאו . חטא מוסר המלוכה בעבור שלא ישתנה סמ"ך סריסיו הוא לאות כי היה הרי"ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ"ך בקמץ גדול לחסרון הדגש : (ג) במשמר בית שר הטבחים . מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו : (ד) ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר וזאת דעת המדקדק הגדול ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף והעד מקום אשר יוסף אסור שם וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו : (ה) ויחלמו. כטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו : (ו) זועפים . מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו : ויבא אליהם . יתכן שבלילה היה לן בבור. וטעם הלא לאלהים פתרונים כי פתרון החלומו' לשם הוא כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה ואם אני אפתר אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שהדבר כן ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם

הָיָה עֹשֶׂה׃ כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ

שביעי מ א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם׃ ד וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ ה וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר׃ ו וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים׃ ז וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם׃ ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו

ל׳ | י׳ | ט״ו. ל׳ | ד׳ קמץ | ל׳ | כ׳. ל׳ מ״ל | ג׳ פתח | ל׳ קמץ | ג׳ רפי׳ | סד מן י״ז מ״ל בתורה כ׳ | ל. ג׳ פת׳

מִתְעֲבֵיד׃ כג לֵית רַב בֵּית אֲסִירֵי חָזֵי יָת כָּל סוּרְחָן בִּידֵיהּ בְּדִמֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵיהּ וְדִי הוּא עָבֵיד יְיָ מַצְלַח׃ א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין סְרָחוּ שַׁקְיָא דְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְנַחְתּוֹמָא לְרִבּוֹנְהוֹן לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם׃ ב וּרְגַז פַּרְעֹה עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שַׁקֵי וְעַל רַב נַחְתּוֹמֵי׃ ג וִיהַב יַתְהוֹן בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָא בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִי יוֹסֵף אָסוּר תַּמָּן׃ ד וּמַנִּי רַב קָטוֹלַיָא יָת יוֹסֵף עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּשׁ יַתְהוֹן וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא׃ ה וַחֲלָמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא חַד גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ שַׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא דִי לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם דַּאֲסִירִין בְּבֵית אֲסִירֵי׃ ו וַאֲתָא לְוַתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא יַתְהוֹן וְהָא אִינוּן נְסִיסִין׃ ז וּשְׁאֵיל יָת רַבְרְבֵי פַרְעֹה דְעִמֵּיהּ בְּמַטְּרַת בֵּית רִבּוֹנֵיהּ לְמֵימַר מָה דֵין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דֵין׃ ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ

אבן עזרא (המשך)

(ח) חטאו . ... (see above)

בעל הטורים

בבית אסורים. ואשר הוא עושה ה' מצליח ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא היה לו עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו . לאדניהם ב' במס' לאדוניהם למלך מצרים . האומרות לאדניהם הביאה ונשתה . מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתיה כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו : זועפים ב' במסר' הכא ואידך למה יראה את פניכם זועפים . מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים . אף הכא זעפו פניהם על עסקי אכילה נמצא

משקה ד' קמץ וסי' חטאו משקה מלך. וכל כלי משקה המלך. וחברו דד"ת. הוי משקה רעהו מספח. וחד ומשקה צמא יחסיר : לאדניהם ז' מפקין א' בליש' וסי' לאדניהם למלך מצרים. ואדני האדנים. ואדנינו דוד לא ידע. האמרות לאדניהם. כי אני ידעתי כי גדול ד' מכל. הודו לאדני האדנים. כי קדוש היום לאדונינו : ועל שר ב' וסי' ויקצף פרעה על שני. ועל שר שרים יעמד : במשמר ג' פתחין וסי' ויתן אותם. וישאל. ויתן אתי. וכל אתנחת' וס"פ קמץ : בלילה ג' וסי' ויחלמו. ונחלמה. את עמוד האש דעזרא : זעפים ב' וסי' ויבא אליהם יוסף. את פניכם

רמבן

אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם מצרי כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל ולא אמר כלום . אבל ויתנהו אל בית הסהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה סבה שיכנסו עמו המשקה והאופה . ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו החוטאים לו במשפט המלוכה כי שאר האסורים לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר יתנו וספר הכתוב ששמו שם יוסף מאהבה אדוניו אותו והכל סבה מאת ה' . ובעלי הלשון יפרשו סהר כיפה עגולה מלשון אגן הסהר ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר צהר תעשה לתבה מלשון צהרים ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוט :

(ב) **על** שני סריסיו . היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן ת"י והיו סריסים בהיכל מלך בבל:

(ה) **איש** כפתרון חלומו . לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירש וטעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו זה לשון רש"י . ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף . ור"א אמר שראה כל אחד בחלומו מה שהיה פתרון חלומו וכל מה שאירע לו בעתיד לומר שהיה חלום אמת לא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק המקצת והוא הנכון :

(ז) **וישאל** את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. היה ראוי שיאמר הכתוב וישאל אותם לאמר אבל האריך כי רצה לספר בשבח יוסף שהיה נער

ספורנו

ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם : **מ** (א) חטאו משקה מלך מצרים והאופה. עבדי שר המשקים ועבדי שר האופים : (ב) ויקצף פרעה על שני סריסיו שלא השגיחו על עבדיהם : (ה) המשקה והאופה אשר אסורים . חלמו כמו משקה ואופה לא כמו שרים מצוים לעבדיהם וזה בהיותם אסורים ולבם חלל בקרבם בלתי מהרהר בשום שררה : (ז) סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. בשביל שהפקיד אותם אדוניו בידו כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור

עבד

הם : (י) עלתה נצה . כמו הנצו הרמונים : הבשילו אשכלותיה . הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בניניס : (יא) ואשחט אותם . כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי' הגאון : (יב) פתרונו . פירושו ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום . יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים . ויתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי : (יג) ישא פרעה את ראשך . ירים הנכון שהוא כדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא אפרש זה : כנך . משמרתך הראשונה ומכונתך ומתכונתך ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו : (טו) מארץ העברים אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי . ואחר כל חלום במקרא מלת

ז) זעף ה' אשא : (י) שריגם . זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ : והיא כפורחת . דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אשפני"ר בלע"ז ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת . נץ גדול מפרח כדכתיב (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב (במדבר יז) ויצא פרח והדר ויצץ ציץ : (יא) ואשחט . כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה : (יב) שלשת ימים הם . סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה | (חולין צב) : (יג) ישא פרעה את ראשך . ל' חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם : כנך . בסיס שלך ומושבך : (יד) כי אם זכרתני אתך . אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני הרי ועשית נא

חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים ספרו־נא לי : ט ויספר שר־המשקים את־חלמו ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה־גפן לפני : י ובגפן שלשה שריגם והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים : יא וכוס פרעה בידי ואקח את־הענבים ואשחט אתם אל־כוס פרעה ואתן את־הכוס על־כף פרעה : יב ויאמר לו יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם : יג בעוד ׀ שלשת ימים ישא פרעה את־ראשך והשיבך על־כנך ונתת כוס־פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו : יד כי אם־זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית־נא עמדי חסד והזכרתני אל־פרעה והוצאתני מן־הבית הזה : טו כי־גנב גנבתי מארץ העברים וגם־פה לא־עשיתי מאומה כי־שמו אתי בבור :

חלמא חלמנא ופשר לית ליה ואמר להון יוסף הלא מן קדם יי פושרן חלמיא אשתעו כען לי : ט ואשתעי רב שקי ית חלמיה ליוסף ואמר ליה בחלמי והא גופנא קדמי : י ובגופנא תלתא שבשין והיא כד אפרחת אפקת לבלבין ואניצת נץ בשילו אתכלהא ענבין : יא וכסא דפרעה בידי ונסיבית ית ענביא ועצרית יתהון לכסא דפרעה ויהבית ית כסא על ידא דפרעה : יב ואמר ליה יוסף דין פושרניה תלתא שבשין תלתא יומין אינון : יג בסוף תלתא יומין ידכרינך פרעה ויתיבינך על שמושך ותתן כסא דפרעה בידיה כהלכתא קדמיתא דהויתא משקי ליה : יד אלהין תדכרנני עמך כד יוטיב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם פרעה ותפקינני מן בית אסירי הדין : טו ארי מגנב גניבנא מארע עבראי ואף הכא לא עבדית מדעם ארי מניאו יתי בבית אסירי :

בעל הטורים

זכור : ספרו ג'. ספרו נא לי. ואידך ספרו בגוים את כבודו חד בתלים וחד בדברי הימים שעל הספור שספרו ספרו בגוים כבוד יוסף שהזכירו לפני פרעה : שריגם כתיב חסר בגימטריא אבות העולם דאיכא מאן דאמר אלו האבות :

רמבן

עבד ושאל לשני סריס גדולים והם בבית אדוניו אשר שנא אותו והיה כל אחד יכול לצוות לשאת את ראשו מעליו ולא פחד מהם מלשאול אותם ולאמר להם דעתו בפתרון כי בטח בחכמתו שאלו נמלט שר האופים היה תולה אותו :

וטעם ופותר אין אותו . אין מודיע העתיד ממנו . ויתכן ששלחו לקרא החרטומים בבקר או שהיו אנשים עמהם בבית הסוהר ואין פותר אותו או שאמרו ואין בעולם פותר אותו כפי דעתנו כי נעלם הוא מאד : (ח) **הלוא** לאלהים פתרונים. פי' ר"א כי יאמר כי המקרים העתידים לבא בחלומות לאלהים הם כי הוא לבדו המחליט והמודיע העתיד והוא העושה שלום ובורא רע ואין בדבורי לכם תועלת או הפסד וזה אמר שלא יעניש הו אם תבא להם רעה או כדי שיספרו אותם אליו ולא יבזוהו ואם כן אין למלת הלא בזה טעם ואולי יהיה פירושו כמו הנה יאמר הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר . והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים והוא יכול להודיע פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם ספרו נא לי אולי יישר בעיניו לגלות סודו אלי :

זועפים . דדניאל : הלא י"ג מלאים בתורה וחד פלוגתא עלה וסי' במס' רבת' : ספרו ג' וסי' ספרו נא לי ספרו בגוים כבדו . וחבירו : ליוסף ח' וסימן ביחזקאל סימן ל"ז : נצה י"א זוגין מן חד וחד חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' מס' במס' רבת' : חס י"ב סופי פסוק וסי' בפרשת וישמע יתרו : אתך י"ו בתורה מסר

תולדות אהרן וכנגדן שלשה שריגים . חולין צב ס' הזוהר פ' ויחי ופרשת דברים : והיא כפורחת . חולין שם : וכוס פרעה בידי ואקח . סוטה ט חולין צב :

ספורנו

לחקור על מחשבותיהם : (ח) הלא לאלהים פתרונים . הנה חכמת הפתרון היא באדם מגד מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהיה גם בי אף על פי שאני עתה עבד ובבית האסורים ומפני זה אספר שלא נדקדק במה שאמרתם ופותר אין אותו : (יג) כמשפט הראשון . קודם שעלית להיות שר : אשר היית משקהו . אתה בעצמך וזה יעשה עתה לאהבה ולהודיע שהוא מקבל אותך בסבר פנים יפות : (יד) כי אם זכרתני אתך . וזה יורה שכל כך תהיה חבתי עמך שאם תזכרני כאשר ייטב לך שתמלא שעה הגונה לזה : והזכרתני אל פרעה . המכיר אותי כשהייתי בבית שר הטבחים : והוצאתני . תוציאני בלי ספק : (טו) כי גנוב גנבתי וגם פה לא עשיתי מאומה והטעם שיוציאני בלי ספק כדדרך כי אמנם ימצא שלא

(י) **והוא** כפורחת עלתה נצה . דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבים עד כאן תרגום של פורחת לשון רש"י . ואינו נכון שאם היה מדבר במרמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן שלשה שריגים והכ"ף הזו איננה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו כאלו אבל פירושו והיא כפורחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו . ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בלילה אחד חלמו ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה וכזאת הכ"ף במקומות רבים ויהי כמשיב ידו כבא אברם וכעת מותה ותדברנה הנצבות וכן רבים ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגום עלתה שהעלתה לולבי גפנים הוציאה פרח והעלתה לולבין גדולים והנצו והבשילו אשכלותיה ענבים כי לא יבוא לו לשון עלתה בכך כי איננו עולה :

(יד) **כי** אם זכרתני אתך . אם תזכרני כאשר ייטב לך תעשה אתה עמדי חסד ואמת ותזכרני אל פרעה ואם יהיה נא לשון בקשה יאמר כי אם זכרתני ועשית בחסדך חסד עמדי תזכירני אל פרעה. וטעם אתך שתזכרני לעשות עמי כטוב אשר יטב לך שיצאת מבית הסוהר או יהיה פירוש שתזכרני בלבך כאלו אני עמך והזכירה אל פרעה שיהלל אותו אליו לאמר הנה בבית שר הטבחים עבד יפה לפני מלכים יתיצב . והנכון עוד בעיני שיאמר אם תזכרני להיות אתך כאשר ייטב לך ותשוב למעלתך ותחפוץ לעשות עמי החסד הזה תזכרני אל פרעה לאמר בפניו זכרתי נער שהיה משרת לי בבית הסהר תנהו אלי להיות לי משרת והוצאתני מן הבית הזה כי חטא גדול הוא על המעמידים אותי בכאן או יהיה טעם והזכרתני אל פרעה כי ראה אותו פרעה בהיותו עובר לשר שלו ופקיד על כל אשר לו משרת לפניו ואם תזכרט לפניו תוציאני מכאן כי אין בי עון אשר חטא וראוי למלך שיצילני מיד עושקי כי כל דבר

נא עמדי חסד: (טז) סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומינו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש לתתם באותם סלים: (כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן (יחזקאל טז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן (ויקרא יג) אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזוכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

אלא הנה טעמה כאילו: (טז) סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעבור עוד כך זמן עד שיהיה זה: (יט) ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו או ירימנו על עץ: (כ) הלדת. שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו: (כא) על משקהו. שם כי אשר היית משקהו פועל: (כג) ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה אל פרעה כן ומשא ה' לא תזכרו עוד זכר את ושתי: וישכחהו. בלב:

טז וירא שר־האפים כי־טוב פתר
ויאמר אל־יוסף אף־אני בחלומי
והנה שלשה סלי חרי על־
ראשי: יז ובסל העליון מכל
מאכל פרעה מעשה אפה
והעוף אכל אתם מן־הסל מעל
ראשי: יח ויען יוסף ויאמר זה
פתרנו שלשת הסלים שלשת
ימים הם: יט בעוד שלשת
ימים ישא פרעה את־ראשך
מעליך ותלה אותך על־עץ
ואכל העוף את־בשרך
מעליך: מפטיר כ ויהי ביום
השלישי יום הלדת את־פרעה
ויעש משתה לכל־עבדיו וישא
את־ראש שר המשקים ואת־
ראש שר האפים בתוך עבדיו:
כא וישב את־שר המשקים על־
משקהו ויתן הכוס על־כף
פרעה: כב ואת שר האפים
תלה כאשר פתר להם יוסף:
כג ולא־זכר שר־המשקים את־
יוסף וישכחהו: פ פ פ

קי"ב, יב"ק סימן

ד' ב' קמץ ב' פתח · ב' ומ"ל · ב' אנשים. ל' · ג' · כ"ד · י"ב ס"פ · ד' · י"ז מ"ל בלי' זכר. ב' · ג' ב' חס' וא' מ"ל דין חס' · מ"ב · ב' · כ"ה · ג'

טז וחזא רב נחתומי ארי יאות
פשר ואמר ליוסף אף אנא
בחלמי והא תלתא סלין
דחירו על רישי: יז ובסלא
עילאה מכל מיכלא
דפרעה עובד נחתום ועופא
אכיל יתהון מן סלא מעילוי
רישי: יח ואתיב יוסף ואמר
דין פושרניה תלתא סלין
תלתא יומין אינון: יט בסוף
תלתא יומין יעדי פרעה
ית רישך מנך ויצלוב יתך
על צליבא וייכול עופא ית
בשרך מנך: כ והוה
ביומא תליתאה יום בית
ולדא דפרעה ועבד משתיא
לכל עבדוהי ודכר ית ריש
רב שקי וית ריש רב
נחתומי בגו עבדוהי:
כא ואתיב ית רב שקי על
שקיותיה ויהב כסא על
ידא דפרעה: כב וית רב
נחתומי צלב כמא דפשר
להון יוסף: כג ולא אדכר
רב שקי ית יוסף ואנשיה:
פ פ פ

במסרא רבתא: והנה שלשה ב' דסמיכי וסי' והנה שלשה סלי. אנשים: מאכל ומאכל ד' פתחין וסי' ובסל העליון. ומאכל שלחנו ומושב עבדיו. וחברו. ונפשו מאכל תאוה וסי' בלשון ארמית סלא בנפשית פתורא דחבריה: והעוף ג' באורייתא וסי' והעוף ירב בארץ. והעוף אוכל אותם מן הסל. זאת תורת הבהמה והעוף ראשך ד' וסי' ותלה אותך. והיו שמיך. היום הזה יסגרך. ושמן על ראשך אל יחסר: אותך י"ז מלאים מסר במסו' רבתא: הלדת ג' ב' חסרי' וא' מלא וסי' הלדת את פרעה. ומולדותיך ביום הולדת אותך. מ"ל. ותשלכי אל פני השדה. קדמ' ובתרא חס': ואת ראש ב' וסי' שר האופים. איש בשת: וישב כ"ה וסי' במסרה רבת' ולא זכר ג' דסמי' וסי' ולא זכר שר המשקים. ולא זכר יואש המלך. ד"ה. ולא זכר הדום רגליו:

תולדות אהרן וירא שר האופים כי. ברכות נה:

ספורנו

שלא היה עבדותי ולא מאסרי בסבת חטא שנמצא עלי: (טז) כי טוב פתר. והיה מקוה שיפתור גם בעדו לטוב שהחלומות הולכים אחר הפה כדבריהם ז"ל כאמרו כאשר פתר להם יוסף:

בעל הטורים

ולא זכר שר המשקים שלשה במסורה הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את החסד. ולא זכר הדום רגליו שאר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

רמבן

לא יכחד ממנו אם יחפוץ. וטעם מארץ העברים מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם שהיה ראש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים כי נתקיי' בו ואגדלה שמך ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יחזיקו את שמם כן שלא יתערב בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביא לנו איש עברי כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו ככנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר בארץ אשר העברים שם או שנקראת שמה כן כי הם גדולי הארץ ואציליה כמו שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו וכתיב אל תגעו במשיחי:

(טז) כי טוב פתר. אמר אונקלוס כי יפה פתר וכן טוב טעם ודעת למדני וכן כי טובות הנה יפות. והטעם לאמר כן כי האיש הזה מבזה על יוסף חושב בו שלא ידע לפתור אותו לעולם ולא יגיד לו החלום אם לא בראותו כי פתר לחברו יפה וכהוגן או יאמר וירא שר האופים כי לטובה פתר לו ושמח והגיד חלומו שהיה מצטער בו יותר מחברו:

סלי חרי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים זה לשון רש"י. והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו מן הארמית שתאמר ללבן חיור והוא הנכון כי היה בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהיה מעשה אופה ולשון רבותינו במשנה פהין גריצים וחיורי ואמר בירושלמי רבנין שמעין לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי:

כלי יקר
פרשת וישב

וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. היה לו לומר וישב יעקב בארץ ישיבת אביו או ויגר יעקב בארץ מגורי אביו. ועוד בארץ כנען למה לי אלא לפי שמאסים את יעקב על שביקש לישב בעולם הזה ישיבה של קבע להיות כתושב בעה"ז במקום מגורי אביו כי אביו לא כן עשה אלא היה בעה"ז כגר וכאורח נטה ללון לפי שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת הזכיר לשון גור כי רצה ה' שלא יבקש ישיבה של קבע בעה"ז כי אין לומר שלכך הזכיר לשון גור לפי שהיה באותו פעם דר בארץ לא לו והדר בארץ נכריה נקרא גר. ע"ז אמר בארץ כנען ובאותו ארץ היה יצחק תושב כי שלו היא שכן אמר אברהם גר ותושב אנכי עמכם אם תרצו הריני גר ואם לאו אטלנה מן הדין כו' א"כ גם יצחק היה תושב בארץ כנען כי ירושה היא לו ומהו זה שאמר לו הקב"ה גור בארץ אלא ודאי שעל גרות העה"ז אמר לו כן שלא יבקש לו ישיבה של שלוה אפי' בארץ שלו כמדייר בי דיירא ויעקב לא למד ממנו לעשות כן ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף. ד"א שכבר נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך וגם יעקב יש לו חלק בפריעת חוב זה והוא בקש ישיבה של שלוה במקום מגורי אביו כי משנולד יצחק התחיל הגירות ואברהם ויצחק היו מחזיקים את עצמם כגרים והיו נדים ומטולטלים ממסע למסע ולא הוי קונין נחלת שדה וכרם והכל עשו כדי לשלם מהרה חוב כי גר יהיה זרעך בשלמא עשו שהלך לו אל ארץ שפיר קאמר אין לי חלק במתנה של ארץ הזאת ולא בפריעת החוב כמו שפירש"י סוף פרשה וישלח על פסוק וילך אל ארץ. אבל יעקב היה בארץ כנען ורצה לקבל חלק במתנת הארץ ולא רצה לשלם חוב

כי גר יהיה זרעך ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף וכך נאמר בארץ כנען. ואילו לא קפצה מיעקב ישיבה של מנוחה לא היו ימים אלו עולים לו למספר ת' שנה והיה מתאחר הקץ בהכרח:

אלה תולדות יעקב יוסף. דרז"ל שהיה יוסף דומה ליעקב בכל קורותיו ודומה כאילו היה יוסף עיקר תולדותיו. מדרש זה סובר שרצה יעקב לתקן מה שלא כבד את אביו כל הימים הללו ע"כ נתיישב בארץ מגורי אביו וחשב כי בזה יתוקן גם העבר ובקש לישב בשלו' על כן קפצה עליו רוגזו של יוסף לקבל עונש גם על הימים שלא היה אביו מכובד מבנו שהוא עיקר זרעו כמספר הימים ההם יהיה יעקב בלתי מכובד מבנו שהוא עיקר תולדות שלו לכך נאמר אלה תולדות יעקב יוסף. ומ"ש קפצה עליו רגזו של יוסף מהו לשון קפצה היה לו לומר בא לידו ענינו של יוסף ומהו לשון רגזו ולמה ייחס הרוגז ליוסף. והקרוב אלי לומר בזה שרגזו של יוסף היינו חטאו של יוסף אשר בו הרגיז לאלהי' במה שהביא דבתם רעה על אחיו איך שקוראין לאחיהם עבדים עד שהיה הדין נותן שלעבד נמכר יוסף וא"כ אף אם לא היה יעקב מבקש לישב בשלוה מ"מ היה עונש זה ראוי לבא על יוסף זולת שיוסף בן י"ז שנה היה ולא היה בר עונשין עדיין בב"ד שלמעלה ולפי שנתחברו לרגזו וחטאו של יוסף גם מה שבקש יעקב לישב בשלוה על כן מיהר ה' ועשה ליוסף בר עונשין קודם זמנו וזהו לשון קפצה עליו כי כל קפיצה מורה על דבר שראוי לבא על כל פנים וממהר לבא קודם זמנו כך הפך ה' להביא עונש על יוסף קודם זמנו כדי לבטל ישיבתו של יעקב והא והא גרמה כי עונש של יוסף לבד לא יספיק כי לא היה בר עונשין וישיבתו של יעקב לבד ג"כ לא יספיק להביא בעבור זה עונש על יוסף שלא חטא. ורש"י מביא משל למרגליות שנפלה בין החול כו' המשיל בית עשו לחול ובית יעקב אל המרגלית על דרך שמסיק בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותם נפשות לשון רבים לפי שעובדים לאלהות הרבה יעקב ע' נפשות היו לו והכתוב קורא אותם נפש לפי שעובדי' לאל אחד עכ"ל. ומצד שהם עובדים לאלהות הרבה ע"כ מצויה בהם תמיד המריבה ואין בהסכמ' אחת מצד רבוי הדעות ואינן מתאחדים ומתחברים כחול זה שאינו מתחבר זה לזה אבל ישראל מצד שעובדי' לאל אחד השלום מתווך ביניהם הרי הם כמרגליות החרוזים בחוט שדבוקים זה בזה על ידי החוט שמחבר' כי כחוט השני שפתותיך שפתי דעת ותורה המרבים שלום בעולם כחוט זה החורז המרגליות:

ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. בכל המקרא לא מצינו לשון הבאה אצל הדבה כ"א לשון הוצאה ואעפ"י שאמרו המפרשים שלשון הוצאה שייך בדבה של שקר כמ"ש ומוציא דבה הוא כסיל וכן ויוציאו את דבת הארץ ולשון הבאה שייך בדב' שהוא אמת מ"מ אין הלשון מדוקדק כאן כי מדקאמר דבתם שמע מינה שהדבה מיוחדת אל האחים כאילו האחים הם הבעלי דבה. ועוד קשה אל אביהם אל אביו מבעי ליה. ועוד קשה להלן נאמר וישכב את בלהה פלגש אביו קראה פלגש וכאן נאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו קראן הכתוב נשים ממש אלא ודאי שכל האחים בני הגבירו' היו מזלזלים בבני השפחות לקרות אמותם פלגשים ושפחות ואת בניהם קראו עבדים ויוסף לבד היה מתחבר אל בני בלהה וזלפה כי אמר שהם נשי אביו ממש ומטעם זה זלזל ראובן בבלהה כחשבו שהיא פילגש ואינה אשתו ע"כ בלבל יצועו ומכאן ראייה ברורה שכל בני הגבירה הוציאו דבה על בני השפחות לקרותן עבדי' וע"ז נאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אותה דבה רעה שהוציאו אחיו על בני השפחות הביא אל אביה' של בני בלהה וזלפה כי היה להם לחוש לכבוד אביהם שלא לקרות לבניו עבדים וחשב כי אביהם יתבע עלבונם. וזהו שנאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו כי רצו להמיתו מרחוק על ידי חץ הממית בטרם יקרב אליהם מדה כנגד מדה כי הוא שלח בהם חץ לשונו הממית אף מרחוק על כן רצו גם הם להמיתו מרחוק ע"י חיצים וז"ש וישטמהו בעלי חיצים הם אחיו שרצו לשלוח בו חיצים ואעפ"י שגם הוא ספר עליהם לה"ר מ"מ ותשב באיתן קשתו כי הוא דרך קשתו ויכוננה באיתן בצדק ובמשפט שהרי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת ואחיו התחילו במחלוק' במה שזלזלו בבני השפחות. ובמדרש אמרו על פסוק ובטרם יקרב אליהם שישו בו את הכלבים. וטעם של דבר לפי שחשבוהו למוציא דבה ובעל לשון הרע ואמרו רז"ל במסכת פסחים כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא שמע שוא וסמוך ליה לכלב תשליכון אותו. וטעמו של דבר שכל המספר לשון הרע נדמה ככלב המנבח וחורץ בלשונו ולפיכך ישראל במצרים שלא היה בהם לשון הרע כתי' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו מדה כנגד מדה וז"ש נלכה דותינה לבקש לו נכלי דתות על פי התורה אשר יורוך להשליך לכלבים כל מספר לה"ר. וי"א שלכך שישו בו הכלבים שיאכל ממנו אבר מן החי לשלם לו מה שאמר עליהם איך שאכלו אבר מן החי. ובסמוך יתבאר פסוק ובטרם יקרב אליהם בדרך אחר. ורש"י פירש שיוסף הגיד איך שאכלו אבר מן החי והיו חשודין על העריות והיו מזלזלין בבני השפחות. ונראה ליתן קצת סמך לדבריו לפי שנאמר היה רועה את אחיו בצאן למה לי וכי סד"א שהיה רועה עופות או דגים. אלא לפי שמצינו לשון רועה בארבע ענינים א' שהם רעיית צאן. ב' בגע"ר שנאמר ורועה זונות יאבד הון. ג' לשון רועה שייך בבעלי השררה והנהגת העם כמ"ש רועה ישראל האזינה. ד"א שייך לשון רועה בהולך לרעות את עצמו ואוכל מן הצאן כמ"ש הלא הצאן ירעו הרועים וכמו שפירש"י נקוד על את. ומדקאמר שיוסף היה רועה את אחיו בצאן משמע שאחיו היו רועים בכל ד' דברים שייי' בהם לשון רועה אבל הוא לא היה בהסכמתם כ"א בצאן לבד דאל"כ לערבינהו וליתנינהו יוסף ואחיו היו רועים בצאן אלא ודאי שלשון את משמש לשון עם ולכך הוציא את יוסף מן הכלל לומר לך שהוא לא הסכים עמהם כי אם על רעיית הצאן בלבד אבל אחיו רעו בכולם כי הי מינייהו מפקית למעוט כי לא בא הכתוב לסתום אלא לפ' ומכאן מצא רש"י סמך ללשונו. כי חשודין על העריות היינו רועה זונות. ואכלו אבר מן החי שהצאן רעו אותם והמה הלכו לרעות את עצמן מן הצאן לאכול אכילה של איסור והיינו אבר מן החי שנאסר לבני נח אבל שאר טרפות לא נאסרו להם עדיין והנה זה דבר הלמד מענינו מה רעיה של זנות או של שררה של איסור אף רעיה זו מן הצאן היא של איסור. וקורין לבני השפחות עבדים כדי להשתרר עליהם להיות עליהם רועים ומנהיגים לאמר אנחנו בני הגבירות ואתם עבדים לנו. ולכך נאמר אביהם לומר לך שבכולם היה להם לחוש לכבוד אביהם כי מה שקראו לאחיהם עבדי' היה להם לחוש לכבוד אביהם כמבואר למעלה. והעוסק בזנות מחלל ג"כ כבוד אביו כמ"ש את אביה היא מחללת וראייה ממה שארז"ל שעל ידי שנראה ליוסף דמות דיוקנו של יעקב היה ניצול מן אשת פוטיפר. ואכילת אבר מן החי מוליד אכזריות בגוף האדם ובזה פוגם כבוד אביו כי נראה כאילו היה האכזריות קנין דבק בו מצד התולדה כמו שיתבאר בע"ה פ' ראה בפסוק לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי הדם מוליד אכזריות ומתפשט גם לבניו. ע"כ לא נאמר אל אביו וכתיב אל אביהם לומר לך שבלשון נוגעים בכבוד אביהם:

וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו. אעפ"י שנאמר והוא נער את בני בלהה שהיה עושה מעשה נערות כמותם מ"מ אהבו יעקב לפי שבהיותו אצלו הי' מתנהג את עצמו כזקן ורגיל ופרקו נאה ולא ידע שנהגתו שעם אחיו ע"כ כי בן זקונים הוא לו במלת לו הורה שדווקא לו היה בן זקונים ולא לאחיו לפי שבהיותו אצלם עשה מעשה נערות כמותם ובהיותו אצל אביו הזקן היה עשה מעשה זקנה ואולי לא רצה לשנות מן המנהג וידע להתנהג עם הנערים ועם הזקנים לכך נאמר הוא לו. וי"א שכל מה שלמד מן שם ועבר מסר לו ולמה לא מסר לכל בניו מה שלמד אלא וודאי לפי שכל בניו מאסו בחכמות ולא נתחברו אל יעקב לשמוע ממנו אבל יוסף בן זקונים הוא לו שתמיד הוא פנה לו ליעקב ונכסף לשמוע מפיו מה שלמד משם ועבר ע"כ אהבו. ותרגומו בר חכים הוא לו כי בימיהם חכמה ז"ש שהיה זיו איקונין דומה לו כי חכמת אדם תאיר פניו ויש רמז כאן למה שארז"ל נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה כך הזכיר כאן שלימות של יוסף בפסוק היה רועה את אחיו בצאן למעט כל מיני רעיה האסורים ואעפ"כ לא אהבו כי אם מצד כי בן זקונים הוא לו בר חכים כי גדול התלמוד כאמור:

ועשה לו כתונת פסים. נראין הדברים אחר שכבר בלבל ראובן יצועי אביו נטלה ממנו הבכורה ועכשיו מסרה ליוסף ועל שם זה עשה לו כתונת פסים לפי שהעבודה בבכורות והיה הבכור כהן לאל עליון ע"כ עשה לכבוד ולתפארת כתונת זה דומה לבגדי כהונה שהיה בהם כתונת תשבץ ואולי שעל זה נאמר כי בן זקונים הוא לו כאילו היה הוא הזקן והבכור שבכל בניו לכך נאמר לו כי באמת לא היה הזקן שבכולם ויורה על זה הכפל שאמרו המלוך תמלוך עלינו אם משל תמשול בנו כי הבכור נוטל פי שנים בכל אשר ימצא ואף לו המלוכה כמ"ש ראובן בכורי אתה יתר שאת ויתר עז היינו מלכות ויתבאר זה בסמוך בפסוק מה בצע:

ולא יכלו דברו לשלום. יכולין היו אבל אינן רשאים כדי שלא יתאמתו כל דברי דבה שהביא עליהם ויאמר אביו כי מתוך שנאה דבר כל זה ע"כ לא היו רשאים לדבר בפני אביהם בדברים המביאים לידי שלום לכך נאמר לשלום:

והנה קמה אלומתי וגם נצבה. רמז שמתחלה ימשול עליהם ואח"כ ימלוך לפי שאין מלך בלא רבוי עם ועכשיו היו מתי מספר ועל מי ימלוך אבל לשון ממשלה שייך גם על מתי מספר לכך אמר והנה קמה אלומתי רמז לזמן קימה כי יקו' למשול כי לשון קימה מדבר בהתחלת הענין כאשר יקום איש על רעהו ולמשול בו. וגם נצבה רמז למלכות כי אז יהיה לו מצב ויסוב ואף לו המלוכה ואמר בדרך לא זו אף זו לומר שלא זו ממשלה שיהיה לי אלא אפילו מלכות יהיה לי והם הפכו הענין ואמרו המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו כי לא זו מלכות שלא יהיה לך כי אפילו ממשלה בעלמא לא יהיה לך בנו:

ויוסיפו עוד שנוא אותו. נזכרו ג' שנאות כאן כי מתחלה שנאוהו על שבאת הדבה ומאז והלאה לא רצו לדבר עמו כמ"ש ולא יכלו דברו לשלום. ואח"כ ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו לא הגיד להם עדיין נוסח החלום שהרי לא נאמר ויגד אותו לאחיו אלא שהתחיל לדבר עמהם ואמר להם שמעו כי חלום חלמתי מיד ויוסיפו עוד שנוא אותו כי התחיל לדבר עמהם במקום שהם לא רצו לדבר עמו ולפי ששנאה זו היתה בלב ולא הרגיש בה יוסף ע"כ אמר דרך בקשה שמעו נא החלום הזה וגו' אז פתחו פיהם בעל כרחם ואמרו המלוך תמלוך עלינו לפיכך ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו. לא זו שנאוהו על חלומותיו אלא אפילו על דבריו שנאוהו כי רצה לדבר עמהם בעל כרחם וי"א על דבריו כי כל החלומות הולכי' אחר הפה ר"ל ממה שהאדם מדבר קודם שישן מזה הסימן בא לו החלום כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים כי ההבלים שהכסיל משמיע בהם קולו המה גורמי' לו רוב חלומות של הבלי' ע"כ חשבו שמסתמ' קודם השינה היה יוסף מדבר או מהרהר בלבו כי הוא ראוי למלוכה ע"כ בא לו זה החלום לכך שנאוהו על דברים שבפה או על דברים שבלב:

וישלחהו מעמק חברון. פירש"י מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לשון עצה לשון עמוקה צריכין ביאור כי מי יען זאת העצה ומה עומק יש בה. והקרוב אלי לומר בזה לפי שאמרו רז"ל אמר הקב"ה לאברהם במה תרצה וידונו בניך בגיהנם או בגליות ואברהם בירר לו הגליות א"כ זאת העצה היעוצה אשר יעץ אברהם לברר הגליות במקום הגיהנם הנקרא שאול עמוקה כי בזה מתורץ כשישראל חוטאים למה אין הקב"ה דן אותם על ארצם ולמה יגלם לארצות העמים אלא לפי שהגליות במקום הגיהנם העמוק ע"כ הדין להגלותם מאיגרא רמה לבירא עמיקתא כי א"י גבוה מכל הארצות ובערכו כל הארצות עמוקי' ז"ש רדה אלי אל תעמוד כי בלכתם למצרים הלכו דרך ירידה כיורד לשאול עמוק וזה עומד להם במקום שאול עמוקה וזה"ש מעצה עמוקה של אותו צדיק כי הוא יען לבחור בעמק ארצות העמים כאמור:

וימצאהו איש והנה תועה בשדה. זה גבריאל מדקאמר וימצאהו איש שמע מינה שזה האיש היה מבקש את יוסף ואמר אחריו והוא מצא אבל יוסף לא

אלא והיה בדעתו להזהירו שיהיה נשמר מן אחיו כי ראה אותו שהלך בשדה תועה בדעתו כי הלך לשלום ואין שלום לאחיו עמו וא"כ וודאי זה מלאך שידע מה שבלבו דאם לא כן מאין ידע איזו אדם אחר שהוא הולך בתועה שמא זהו דרכו כי בלי ספק שהלך באיזו דרך או שביל. ומדרשו שטעה בענין השדה הנאמר בקין והבל כי יוסף היה לו לשום אל לבו מה שקרה להבל עם קין שמצד הקנאה הרג איש את אחיו ויוסף סבר בשלמא קין שהרג את אחיו היינו לפי שנאמר ויהי בהיותם בשדה על עסקי שדה כי אמר שדה דאת קאים עליה דידי הוא א"כ היה סבה לדבר אבל אחי למה יהרגוני חנם כי קנאת כתונת פסים אינה דומה לקנאת שדה זה"ש והנה תועה בשדה כי שדה זה הנאמר אצל קין הטעהו ולא ידע שסבת הקנאה מחייבת שעל דבר מועט יקום איש על רעהו ורצחו נפש :

מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו. בכל מקום שנזכר במקרא לשון בצע מדבר בהנאת ממון וכאן מהיכא תיתי שיהי' להם הנאת ממון בדבר ההריגה על כן נ"ל שכל עיקר הקנאה הית' על הבכור' כי הרגישו האחים בכתונת הפסים שימן לו הבכור' כמבואר למעלה ולפי משפט הבכור ליקח פי שנים על כן הלכו לרעות צאן אביהם לשכם מקום מוכן לפורעניות וסכנה מפני האומות אשר סביבות שכם פן יגזלו צאנם ובקרם מחמת שבני יעקב לקחו צאנם ובקרם כשבאו על שכם ולא הקפידו האחים אף אם יקומו עליהם אויבים ויקחו כל המרעה באמרם אם הקטן שבנו יקח פי שנים גם לנו גם לו לא יהיה והיו מתיאשים שיפסיד כל אחד חלקו כדי שיפסיד יוסף שני חלקים כמעשה של הקנאי והחמדן שבאו לפני שלמה. וכאשר הלכו לשכם הרגיש יעקב במחשבותם ושלח את יוסף לאמר לך ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן מן האויבים אשר סביבותם. ויוסף אמר את אחי אני מבקש ואין אני חושש אל הצאן וע"כ אמר הלא אחיך רועים בשכם ולשון הלא כך משמע הלא מקום זה מסוכן ומוכן לפורעניות ולא אמר רועים בצאן נוכל לומר שהם רועים א"ע ואינם חוששין אל הצאן מן הטעם שנתבאר למעלה ומה שאמרו לכו ונהרגהו נראה לפרש שחשבוהו להולך רכיל וכל הולך רכיל גורם ש"ד כמ"ש הולכי רכיל היו בך למען שפך דם ועוד אמרו רז"ל לשון הרע תלתא קטיל כו' על כן נאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו לפי שהבא להרגך השכם להרגו ז"ש ובטרם יקרב הוא אליהם להרגם התנכלו להמיתו קודם ובטרם יקרב הוא אליהם זה"ש ועתה לכו ונהרגהו מהו ועתה אלא עתה תיכף ומיד בטרם יקרב הוא אלינו וזה פירוש יקר. ולמעלה בארנו פסוק זה בדרך אחר בפסוק ויבא יוסף את דבתם. וישמע ראובן ויצילהו מידם לפי שהי' מתירא פן יתלו כל הסרחון בו כדי שתשוב אליו הבכורה שנימל' ממנו ונתנה ליוסף. ויאמר יהודה מה בצע של ממון יהי' לנו כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו בשלמא אם הי' לנו רשות לפרסם הדבר הי' כאן בצע ממון כי מאחר שנלקח' הבכורה מן ראובן א"כ ראובן בכור נסתלק ויוסף מת א"כ יחזור חלק של הבכור לכל האחים בשוה. אבל עכשיו שמחמת יראו של אבא אין לנו רשות לפרסם הדבר וכל הימים יהיה בספק שמא יוסף חי ונאבד או לארץ רחוקה נמכר א"כ אפי' אחרי מות אביהם יהי' חלקו מונח בב"ד עד שיודע מה הי' לו ועלינו להביא ראי' שנהרג מפני שכבר אמרנו בפני אבינו שלא נהרג וא"כ אין כאן בצע ממון. לכו ונמכרנו לישמעאלים ואז יהי' לנו בצע ממון כי שם יהיה עבד עולם וא"כ מה שקנ' עבד קנה רבו ובוודאי אבינו יעבור נחלתו מכל וכל כי מה שקנה' יהי' לו אם ינחילנו ויבא רבו ויקח כל אשר לו. ובענין המכיר' לישמעאלים ולמדינים נראה שכך פירושו כי האחי' לא רצו למוכרו כ"א לישמעאלים לבד כי אמרו שישמעאל הוא אחי יצחק ומצד הקורב' ירחם עליו ואולי שעל ישמעאל אמרו כי אחינו בשרנו הוא מלשון כי אנשים אחים אנחנו. אך שישמעאלים אלו לא רצו לקנותו כי לא היו סוחרים וכל זמן שלא הי' להם סוחר שיחזור ויקנ' מהם תכף מיד ליד לא רצו לקנותו וכאשר אח"כ עברו אנשים מדינים סוחרים אז רצו הישמעאלים כי יש להם סוחרים שיחזרו ויקנו מהם אז נתרצו לקנות זה"ש וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים. וממילא שמעי' שהישמעאלים מכרוהו למדינים בלא רצון האחים או בלא ידיעתם והמדינים חזרו ומכרוהו לפוטיפר כו' וכאשר שב ראובן אל הבור והילד איננו אמר ואני אנה אני בא כי אם מחמת חלק הבכור' הרגתם את יוסף א"כ שמא גם לי תעשו כן שלא תחזור לי הבכור' ואני אנה אני בא כי אנה מפניכם אברח ויכול להיות שמחמת יראה זו רצה ראובן להצילו מעיקרא :

את כתנתו את כתונת הפסים אשר עליו. פי' רש"י כתנתו זה חלוק ומה זה הפשיטו כתנתו ואולי יוסף בלכתו אל אחיו הי' מתירא פן יגזלו אחיו ממנו את כתונת הפסים ע"כ עשה מעש' נערות והלך ותפר וחיבר את כתונת הפסים אל שתם חלוקו כי אמר מסתמא לא יניגוהו ערום וכולי האי לא חשדם ע"כ הפשיטו השתא גם את חלוקו אגב כתונת הפסי' ויהי' את פירושו כמו עם. וי"א שיוסף החליף כתנותיו והלביש כתונת הפסים על גופו ממש ושתם חלוקו הלביש למעל' כדי להעלים מן אחיו הכתונת פסים לכך נאמר את כתנתו כי מתחל' הפשיטו שתם כתונת של מעל' ואח"כ את כתונת הפסים אשר עליו על גופו ממש ולא מעל דמעל :

והבור רק אין בו מים. אבל נחשים ועקרבים יש בו ימצאו להם היתר בזה כי חשבו את מביא דבתם לבעל לשון הרע ומצינו שבעלי הלשון נדונים בנחשים כמ"ש וידבר העם באלהים ובמשה וכתיב וישלח ה' בהם הנחשים יבא הנחש שחטא בלשונו וסיפר לשון הרע על בוראו ויפרע מבעלי הלשון כפירוש רש"י שמה שהלשון נופל על הלשון וכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ומה יתרון לבעל הלשון וכתיב פורץ גדר ישכנו נחש זה הלשון הפורץ שני גדרים אחת של בשר ואחת של עצם ויצא לחוץ ידבר על כן הגיד לנו הכתוב שהיו בבור נחשים לומר יבא הנחש שחטא בלשונו על עסקי עריות כי בעבור שראה את אדם וחוה עסוקים בתשמיש על כן נתאוה לה. ויפרע מן יוסף שספר על אחיו איך שהם חשודים על עריות :

חיה רעה אכלתהו. רמז לכלל השבטים שנמשלו לחיות אריה ואילה ונחש והכתוב כללם ואומר מה אמך לביאה בין האריות. ד"א חיה רעה זו הדבה שהביא איך שאחיו אכלו אבר מן החי זו הדבה רעה הרמוזה בחיה שהיא אכלתהו כי רצו להראות שאין הדבר כן אלא וישחטו שעיר עזים וכל זה מרוח הקודש שנגלה בו כי גם לפירש"י שפירש חיה רעה על אשת פוטיפר רוח ה' דבר בו והנה עדיין ענין אשת פוטיפר לא היה ואיך יאמר אכלתהו לשון עבר ועוד מה ענין זה לכאן אלא הנכון הוא כמ"ש :

וימאן להתנחם. פירש"י דווקא על המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי שהוא סבור שמת וטעמו של דבר הוא שעיקר התנחומין הוא בשיתן החי אל לבו שזה המת זכה לרב טוב הצפון לצדיקים וכי הוא נעתק מן עולם השפל אל האור הגנוזי כמ"ש כי טוב יום בחצרך מאלף וגו' ויעקב ראה ברוה"ק שיוסף אינו בג"ע ע"כ וימאן להתנחם ונתן טעם לדבר כי ארד אל בני אבל שאולה ורז"ל אמרו שאמר זה על שהיה מובטח שלא יראה הוא פני גיהנם כ"ז שלא ימות אחד מבניו וק' על זה דהול"ל כי ארד אבל שאולה כי מדקאמר אל בני משמע שגם בנו בשאול שגיהנם ומהיכן למד יעקב לומר כן אלא וודאי לפי שרא' שאין בנו בג"ע אז חשב שוודאי הוא בגיהנם וגם אני ארד אליו שם על כן וימאן להתנחם אפילו על בנו לבד. ויש מקשים אם כן למה לא הרגיש יעקב בזה שהוא חי ונרא' שלא קשה מידי גם לפי פשוטו כי יעקב תלה הדבר בירא' ראיית פני הגיהנם שהוא לנגד עיניו תמיד כי הי' נמסר לו שכל זמן שלא ימות אחד מבניו בחייו לא ירא' פני גיהנם זהו שאמר כי ארד אל בני אבל שאולה ומכל מקום פסוק נשכחתי כמת מלב משמע מת ממש על כן פי' רש"י הטעם שהוא לפי האמת ולא הטעם שהוא לפי דמיונו של יעקב :

חותמך ופתילך. כפי הפשט נראה ליתן טעם למה נתן ערבון דווקא ג' אלו וזה לפי שכוונתו היתה לשם זנות והיה מבזה חות' אות ברית קודש אשר בבשרו והיה מבזה גם מטה מושלים אשר בידו אשר בו יהיה רועה ומנהיג אשר נגעווה בלא ירבה לו. נשי' כי לא יתכן שרועה ישראל יהיה רועה זונות והיה מבזה גם מצות ציצית המצילין מן העריות כמעשה ההוא שסכר זונה בעד ה' זוז וניצל ע"י מצות ציצית וזה לא ניצל. ובזה מיושב מה הגיד לנו הכתוב בזה שנתן ג' אלה למשכון לפי שבא לארץ למה לא זכר באות ברית קודש ובמטה מושלים אשר בידו ובציצית שבבגדיו אלא לפי שנתן שלשתן ערבון והיו מבוזים בעיניו ע"כ לא זכר בחותם שבבשרו לפי שנתן מידו שתם חותם שבידו ע"כ לא הי' לו דבר המזכירו בחותם שבבשרו וגם המטה אשר בידו נתן מידו גם פתילך היינו הציצית נתן לה ע"כ לא הי' לו דבר שיצילו מן הזנות. ומדרשו הוא לפי שכל מה שאירע לאבות הי' סימן לבני' אעפ"י שהאבות לא נתכוונו לזה כך בסיפור זה פרט לך עניינים הנעשים במעש' ההוא להודיע את אשר יקרה לבניו באחרית הימים יען כי היולא מביאה זו הוא שממנ' נולד הגואל לשה פזורה ישראל לשלח מהם הצפיר והשעיר מלך כו' דמשני בריאה בהגלחתם כגדי זה כדאית' בגמרא למה עיזי משגי בריש' ומסיק כברייתא של עולם דבריש' חשוכה והדר נהורא ובלי ספק שאל' זו הית' על צד הרמז למה היו ע"ג לישראל קדמו בהגלחתם ומתרץ כברייתו של עולם שמתחל' שימש החשך ואח"כ האור כך הע"ג שהולכים בחושך תשמישם בעה"ז תחלה ואח"כ שימש אור ישראל ואין כאן מקומו להאריך מזה. זה"ש כאן מה תתן לי מה יהי' תכלית ביאה' זו והשיב אנכי אשלח גדי עזים היינו מלכי בבל העזי' מן הצאן שה פזורה ישראל ע"י הגואל שיולד מביא' זו. ומה הערבון במה יהי' בטוחי' שיהי' כך ושלח חותם ומט' ופתיל רמז לג' דברים ממושכנים כל זמן שישראל בגלות. משכון ראשון הוא חותמו של הקב"ה דהיינו שם של יה אשר חתם ה' על השבטים הראובני השמעוני הפלואי כמו שפירש"י פרשת פנחס ומה שקדמ' ה"א ליו"ד במלת החנוכי לפי שכך המד' בכל חותם שבטבעתו של הקב"ה חקוק שם יה כסדרו ואחר שנחתם על השבטים נתהפכו האותיות כדרך כל חותם שנאמר תתהפך כחומר חותם והותם זה ממושכן כי בכ"מ שגלו שכינה היה עמהם ושם של יה דהיינו החותם אינו יכול להיות במלואו עד שיגאלו הבנים ויהיו מסובים על שלחן אביהם שבשמים שנאמר כי יד על כס יה. משכון שני היינו אלף של כסא שנאמר כי יד על כס יה כי אין השם שלם ואין הכסא שלם עד לעתיד והיינו פתילך הציצית כי תכלת דומ' לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד ואם כן התכלת שבציצית מזכיר הכסא הכבוד והיות הפתיל ערבון רמז להיות הכסא קצת ממושכן ולעתיד יהי' השם שלם והכסא שלם שנאמר הוא למושב לו כי אותיות אוה ממלאים השם והכסא : ד"א פתילך רמז למה שנאמר בהם וקצץ פתילים במשכן ובכל כליו ונתמשכנו כלם כדאיתא במדרש אלה פקודי המשכן משכן שנתמשכן ב"פ בעונם של ישראל כו'. ומטך היינו משכון וי"ו אליהו כי צורת הוי"ו כצורת המט' ואמרו רז"ל שנכתב ה' פעמים אליהו חסר וי"ו וה"פ כתיב יעקוב מלא בוי"ו כי אליאו נתן אותם משכון ליעקב שיבא ויגאל את בניו ואולי שלכך לקח למשכון וי"ו רמז למט' ושבט מושלים שביד יהודה יהי' ממושכן כל ימי השמ'. או רמז לוי"ו של שם הגדול הממושכנת כי בעה"ז אין משתמשים כ"א בשם של יה. וי"א שנתן לו אליהו תקיעת כפו שיגאלם וחתמ' אצבעות של הכף דומה לחתמ' ווי"ן וכל אלו הדברים ברורים למבין וכבוד ה' הסתר דבר ישמע חכם ויוסיף לקח :

ויהי כמשיב ידו. ארבע ידות כתובים כאן כנגד ד' תרומות שמעל עכן שיצא ממנו רמז דבר זה כאן להורות שבעבור שיצא ממנו עכן ע"כ לא יצלח למלוכה כי מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה כי אם ימשוך אחר הבצע יבא לידי קבלת שוחד ע"כ השיב אחור ידו כדי שלא יהי' לו הבכור' והמלוכ'. והנה מקום אתי לפרש ד' ידות אילו שיש בהם רמז על איש חומד ממון ואינו נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאו' מאתים כו' והנה כל אדם יש לו שתי ידים אשר בהם עמל וטרח להשיג מלא חפנים בכחו ועושם ידו כפי אשר תשיג ידו וא"כ כל אשר בכוחו מושג משתי ידיו ואם אינו מסתפק במה שחננו אלהים מלא חפנים הרי הוא חומד עוד מלא חפנים דהיינו כדי מלאכת ד' ידים כפל מן המושג בשתי ידיו והוא בעצם השיעור של כפל השגה החומד עגמים דהיינו כפל מכדי שמושג לו עבור שתי ידיו

ואל

וכל חומד ממון אינו בעל צדק' ע"כ לא יצלח למלחמ' לפי שארז"ל שבזכות שעשה דוד משפט לזה וצדק' לזה הי' יואב מצליח במלחמ' ע"כ נאמר אצל יהודה ידיו רב לו ירבו לו מבעי לי' כי ידיו שתים במשמע ורב לשון יחיד אלא שאור' שלא הי' חומד ממון של שתי ידים הנוספים כי שתי ידיו רב לו די לו כי רב הוא משמש לשון די כמו רב לך אל תוסף ורמז שהי' די לו בעמל שתי ידיו כי לא בקש עוד על שנים לפיכך עזר מצריו תהי' כי השתקפות זה סבה אל הצדק' אשר בזכות' אויבים נופלים לפניו וראיי' מיואב וכמ"ש טוב איש חונן ומלוה וגו' סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו וכן מסיק בב"ק פ"ק שהעוסק בג"ח אויביו נופלים לפניו חללים לכך נאמר שבזכות שידיו רב לו עמל המושג משתי ידיו רב לו ואינו מבקש מותרות ואז הוא בעל צדק' ע"כ עזר מצריו תהי' וזה נאמר על יהוד' הבא מפרץ. אבל זרח לא הי' ידיו רב לו אלא בקש עמל ד' ידות וחמד ממון שאינו ראוי לו כמו שנאמר אצל עכן ואחמדם ואקחם ע"כ הושב אחור ימינו כמשיב ידו. כי לא לו יהי' משפט הגבורה והמלוכה כי כל מלך צריך לנצחון האויבים והא לאו בר הכי כאמור:

ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי. הזכיר ג"פ ויהי לפי שיוסף עלה ג' מדריגות בזו אחר זו ואחר כן נתן לו גם כן אדוניו ג' מיני ממשלה כפי תוספת הצלח' שרא' בו לפיכן הוסיף לו ממשל' פעמים וג' כי מתחלה ויהי ה' את יוסף אתו לבד ועדיין לא נתפשטה הצלחתו לזולתו. ואח"כ ויהי איש מצליח לזולתו כי מצליח לשון מפעיל שגרם הצלח' גם לאדוניו עד שהי' ה' גם עם אדוניו. ואח"כ ויהי בבית אדוניו ויהי ה' גם בבני ביתו של אדוניו וכל כך דבקה ההצלח' לרגלי יוסף עד שמן יוסף נתפשט' אל אדוניו ומן אדוניו אל שאר בני ביתו שהיו צריכים אל אדוניו נמצא שגם אדוניו הי' מצליח לאחרים. וירא אדוניו כי ה' אתו היינו אתו ממש על זה השיעור המופלג עד שכל אשר הוא עושה ר"ל מה שהאדון עושה ה' מצליח בידו כי ממנו נתפשט' ההצלח' גם לבני ביתו כי ה' גם אתו עם האדון לפיכך וימצא יוסף חן בעיניו ויפקידהו על ביתו עשה אותו פקיד על כל בני ביתו יען כי מן יוסף באה להם ההצלח' וכל אשר יש לאדון נתן בידו כי מן יוסף באה ההצלח' על כל אשר יש לו. ויהי מאז וגומר הזכיר ג' מיני ממשלה שנתן לו בזה אחר זה כי מאז היינו בראשית הצלחתו כשדבקה השכינ' והצלח' במעש' ידי יוסף לבד בפעם ההוא הפקיד אותו בביתו אבל לא על ביתו כי לא נתן לו עדיין ממשל' על כל בני ביתו רק הי' פקיד בביתו על מעש' ידי עצמו. עוד טעם כי ראה אדונו שממנו נתפשט' ההצלח' אליו עד שהי' ה' אתו עם האדון אז עשאו פקיד על כל אשר יש לו וזה חלוקה שנייה. ועל חלוקה ג' אמר ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה ולפנים לא היית' בשדה כי אם בבית על כן ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף וגומר. ועל חלוקה שלישית זו כבר אמר ויפקדהו על ביתו שהשליטו על כולם. ד"א ויהי בבית אדוניו המצרי הי' דרכו להיות יושב אהלים כי כל איש מוצלח יש לו אוהבים רבים ודרכו לילך בסעודות ושמחות וזה מחמת נער של אביו לא הלך אנה ואנה והי' תמיד בבית אדוניו ולא הלך אחר אחוות מרעיו על כן הפקידו אדוניו על ביתו ואעפ"י שהי' בביתו מ"מ בירך ה' לרגלו אפילו מה שבשדה אעפ"י שלא דרכו שם רגליו ובראותו גודל הצלחתו על כן ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף:

כי אם הלחם אשר הוא אוכל. פי' רש"י היא אשתו כמ"ש ולא חשך ממנו מאומה כי אם אותך באשר את אשתו וקרא לאשתו בכנוי לחם כי כמו שהלחם משביע לכל חי יותר מן כל דבר הזן כך בעילות של היתר משביעים אותו אבר לאפוקי בעילות של איסור אינן משביעים כמרז"ל אבר קטן משביעו רעב ואמרז"ל שניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה כי אין יצרו תוקפו כי אם בדבר איסור ולכך אמרו רז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ועונשו מדה כנגד מדה לפי שעזב את אשתו שנקראת לחם ודבק בזונה שאינה לחמו. על כן יחסר לחמו. וי"א לחם זה הוא לחם ממש כי תועבה למצרים לאכול לחם את העברים ולפי זה נוכל לפרש מה שנאמר ולא ידע אתו מאומה שקאי על יוסף כי אעפ"י שעזב כל אשר לו ביד יוסף והיה יוסף יכול לאכול מכל מיני מעדנים ומי ימחה בו שהרי הכל היה בידו מ"מ לא ידע יוסף אתו מאומה שלא נהנה מכל פת בג אדוניו כ"א הלחם אשר הוא אוכל פת במלח לבד אכל כדרכה של תורה ואעפ"י כן ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה כבראשונה וזיו אפוהי לא אשתני כמו שקרה לדניאל וחביריו ובזה מתורץ מה שמקשים וכי עכשיו נעשה יפה תואר ומראה והלא כבר היה לשלמים כן אלא שלרבות' נקט כאן שלא נשתנה מחמת שלא רצה להתגאל בפת בג אדוניו:

לשכב אצלה להיות עמה. פירש"י לשכב אצלה אפי' בלא תשמיש כי אולי יש חילוק בין אצלה לעמה ומ"מ היא תבעה זה דאל"כ מי בקש זאת מידו ואולי יש סמך לזה ממה שנאמר ויהי כדברה אליו יום יום ולא פי' מה דברה אלא ודאי כך פירושו כי מתחלה אמרה שכבה עמי ממש וימאן וגומר ואח"כ בקשה לפחות לשכב אצלה בלא תשמיש ואם תירא שמא קריבה זו תביא לידי מעשה על זה הרי יום עכשיו ואין דרך העולם לשמש ביום. ולא שמע אליה ואח"כ בקשה לפחות יתיחד עמה בחדר כי אין לחוש למעשה כי יום הוא קאמר זה"ש כדברה אליו יום יום שמאלה שני שאלות בזו אחר זו ותלתה שניהם ביום. ולא שמע אליה לשאלה ראשונה לשכב אצלה בלא תשמיש וגם לא לשאלה שניה להיות עמה בחדר אחד. ויהי כהיום הזה בעצומו של יום שלא היה ירא פן תבקש ממנו המעשה כי כבר אמרה שאין דרכם לשמש ביום לפיכך ויבא הביתה לעשות מלאכתו אעפ"י שלא רצה אפי' להתייחד עמה היינו בהיותו בטל ממלאכה אבל עכשיו שהלך לעשות מלאכתו חשב יוסף שלא תבקש ממנו דבר כדי שלא יתבטל ממלאכת הבית כי בעלה יתלוש בה לאמר למה לא זרזת את העבד על המלאכה וא"ה ותתפשהו בבגדו וחזרה לשאלה הראשונה לאמר שכבה עמי ממש:

וינס ויצא החוצה. לא נאמר וינס החוצה לפי שההולך ברחובות קריה במרוצה מרגישין בו העולם למה וירץ ועל מה הוא רץ ע"כ לא הלך במרוצה כי אם בנחת

עצמו וכשיצא מן הפתח יצא כדרכו בלא מרוצה. ודרז"ל הים ראה וינוס מה ראה ראה ארונו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה לפי שארז"ל אעפ"י שד' מיתות ב"ד בטלו דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי. וידוע שהבא על אשת איש מיתתו בחנק ומטעם זה היה משפט דור המבול בטביעת המים בעבור הזנות וכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ארז"ל זו אשה וסמיך ליה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו לפיכך יוסף שהיה גדור מעריות שנאמר וינס ויצא החוצה היה כדאי להציל את ישראל מן שטף מי הים וז"ה הים ראה וינס שראה מנוסתו של יוסף מפני אשת אדוניו ע"כ ראוי הוא שלא ישטפו מי הים ארונו של יוסף ואגבו נצלו כל נושאי ארונו וכל ישראל שהלכו אחר ארונו ונטבעו המצרים שטופי זימה. ויכול להיות שמאמר ויצא החוצה היינו חוץ לאצטגנינות שלו דוגמת ויוצא אותו החוצה הנאמר באברהם כך יצא יוסף חוץ למערכה עד שלא היה כח ביד המערכה לשלוט בו ואדרבה הוא שלט בדברים הטבעים והמים נסו לקולו וזהו קריעת ים סוף מפני ארונו של יוסף:

חטאו משקה מלך מצרים והאופה. מתחלה קראו אותם משקה ואופה ואח"כ נאמר ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים וי"א שמנהג העולם הוא שכל שר יש לו משרתים למטה ממנו המשרתים למלך בכל עת והמה בעצמם ישרתוהו לפרקים בסעודה גדולה דרך כבוד וחטא זה לא חטאו השרים כ"א משרתיהם המשקה והאופה ומ"מ היה עיקר הקצף על השרים שהושיבו הדיוטים כאלו שלא נזהרו בכבוד המלך. ומ"ש אצל החלום המשקה והאופה ולא הזכיר לשון שר לפי שלא בא להורות כ"א מהות החלום כל א' מעניינו זה מעניני משקה וזה מעניני אפיה ול"נ ליישב זה ע"ד שמצינו בב"ר פליגי רבנן ורבי אביתר רבנן אמרי זה נמצא זבוב בכוס שלו וזה נמצא צרור בגלוסקא שלו ור' אביתר אומר בקשו להזדווג לבתו של מלך כו' ורש"י הסכים לדברי רבנן ונראה שראייתו ממה שנאמר משקה ואופה ולא הזכיר לשון שר להורות שלא היה חטאם תלוי בשררתם וחטא זה שבקשו להזדווג לבתו תלוי בלי ספק במה שהיו שרים ונכבדים על כי בקשו לשלוח יד במלך ולהזדווג לבתו מצד שגבה לבם עד להשחית. לכך קראם סתם משקה ואופה בין בשעת זכירת החטא בין בזכירת החלום וטעם אחד לשניהם להורות חטאם היה על עסקי משקה ואפיה ולא היה חטא התלוי בשררתם וכן בחלום קרא' כן להורות שהחלום היה מעסקי משקה ואפיה. ומטעם זה נאמר חטאו משקה מלך מצרים והאופה וק' לערבינהו ולתנינהו חטאו משקה והאופה למה הכנים מלך מצרים בין הדבקים אלא ודאי להורות שכל אחד חטא בענין עצמו זה בזבוב וזה בצרור וכפי הנראה שפשיעת הצרור גדול מפשיעת הזבוב כי זבוב אונסא וצרור פשיעותא על כן נאמר משקה מלך מצרים כי אלו עשה זה לאדם אחר לא היה נקרא פושע כי קרוב לאונס הדבר אך למלך הוא פשיעה כי בכבוד המלך צריך לדקדק ביותר. אבל חטא האופה היה גדול מנשוא אפי' אם היה עושה כן לאדם אחר שאינו מלך לכך נאמר סתם והאופה ולא אמר אופה מלך מצרים ופרעה קצף על שר המשקים הזכיר לשון שררה אצל הקצף כי כמו שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה יותר ממה שמדקדק עם אדם אחר. כך שרים אלו מצד היותם שרים וקרובים למלך ביותר היה להם להזהר בכבוד המלך ואלו היו הדיוטים לא יצא עליהם הקצף כ"כ וזה פירוש יקר:

וכוס פרעה בידי. בב"ר אמרו מכאן תקנו חכמים ד' כוסות בפסח כנגד ד' פעמים כוס שנזכרו כאן. ויש לתמוה מה הראה הקב"ה לשר המשקים בזה ומה ענין ד' כוסות של פסח לחלומו של שר המשקים ונ"ל כי ידוע ששתית הכוס מורה על התשועה מאיזו צרה כמ"ש כוס ישועות אשא וד' כוסות של פסח יוכיחו וכל שבוי שבבואו ארבע משפחות הרעות שנזכרו בספר ירמיה כה אמר ה' אשר לחרב לחרב ואשר למות למות ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי ובב"ב א"ר יוחנן כל המאוחר בפסוק קשה מחבירו כו' עד שבי כולהו איתנהו ביה כי בידו של אדונו לייסרו בחרב ולהמיתו ולהרעיבו ולענותו בענין בית הסהר ונמצא שכל שבוי שבבית הבור כשיוצא מבית האסורים דין הוא שישתה ד' כוסות של ישועה כי מאחר ששבי כולהו איתנהו ביה א"כ ביציאתו משם מבית הסהר הוא ניצול מארבעתן ע"כ נזכר בשר המשקים ד"פ ל' כוס כי הראה לו בחלום שיצא מן בית הבור ויהיה ניצול מארבע רעות אלו ויהי' ראוי לשתות ד' כוסות של ישועה וא"כ יפה למדו רז"ל מכאן שבפסח חייב כל אדם לשתות ד' כוסות. כי ישראל היו גם כן שבויים במצרים והשבי כולהו איתנהו ביה ע"כ דין הוא שישתו ד' כוסות של ישועה כנגד הצלה מארבעתן כי לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה ממצרים כי אף אותנו גאל עמהם וזה פירוש יקר. ומכאן שפט יוסף בשכלו ששר המשקים יצא מבית הסהר וישב על כנו אבל שר האופים לא ראה בו דבר המורה על גאולתו ועל פדות נפשו. ואולי זהו כוונת רז"ל במה שדרשו במסכת חולין פרק גיד הנשה ובגפן שלשה שריגים שלשה שרי גוים כו' או אברהם יצחק ויעקב כו' ודרשו בכמה פנים שונים על הצלחתן של ישראל ומה הראו לשר המשקה בזה אלא שכל אלו סיבת גאולתן של ישראל מבית השבי וגאולה ראשונה של יוסף היתה ע"י שר המשקים ועל ידו זכה יוסף לכל היעודים ההם וק"ל:

ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. כי עבירה גוררת עבירה בראשונה אע"פ שעלה יוסף בזכרונו מ"מ לא זכרו בפני פרעה לטובה וזה גרם לו שלסוף שכחו לגמרי ואפילו בזכרונו לא עלה ועל אלו שתי עבירות אמר את חטאי אני מזכיר היום היינו שני חטאים אלו מה שחטא ליוסף ולפרע'. ורז"ל אמרו שיוסף חטא בזה שתלה בטחונו בשר המשקים ואמר ב"פ לשון זכירה כ"א זכרתני וגומר והזכרתני וגו' וכנגדם נענש בכפל השכחה ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. ועל צד הרמז נוכל לומר כי בזמן שאמר יוסף וזכרתני והוא לשון תנאי כאילו אמר אם זכרתני יש תקוה ואם לא אבדה התקוה נמצא ששני תיבות אלו כוללים עיקר העון. על כן כנגדם יצא בת קול ואמר תשכח כי תשכח עולה למספר אם זכרתני ועל כן ניתן הדין שיהיה אסור עוד שתי שנים כי ימות השנה שס"ה ימים ב"פ שס"ה עולה תש"ל כמספר תשכח ועל כן הדין נותן שיהיה אסור עוד שנתים ימים כי מקץ שנתים ימים מור' שהיו שנים שלמים מיום אל יום כדי למלאות מספר תשכח ועוד שני ימים הנוספים כנגד שני תיבות אלו שאמר והזכרתני והוצאתני הם יותר מתוור ממה שאמרו קצת' ששתי שנים אלו כנגד שתי תיבות אלו וקשה למה דווקא שנים ולא חדשים או ימים ולהנהתינו ישיו באמת שני ימים כנגדם ויתבאר עוד בסמוך פרשה מקץ כו' ע"ש:

כה אמר יהוה על־שלשה פשעי ישראל ועל־ארבעה לא אשיבנו על־מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים: השאפים על־עפר־ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש ואביו ילכו אל־הנערה למען חלל את־שם קדשי: ועל־בגדים חבלים יטו אצל כל־מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם: ואנכי השמדתי את־האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת: ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת את־ארץ האמרי: ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזרים האף אין־זאת בני ישראל נאם־יהוה: ותשקו את־הנזרים יין ועל־הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו: הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר: ואבד מנוס מקל וחזק לא־יאמץ כחו וגבור לא־ימלט נפשו: ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו: ואמיץ לבו בגבורים ערום ינוס ביום־ההוא נאם־יהוה: שמעו את־הדבר הזה אשר דבר יהוה עליכם בני ישראל על כל־המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר: רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על־כן אפקד עליכם את כל־עונתיכם: הילכו שנים יחדו בלתי אם־נועדו: הישאג אריה ביער וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם־לכד: התפול צפור על־פח הארץ ומוקש אין לה היעלה־פח מן־האדמה ולכוד לא ילכוד: אם־יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה: כי לא יעשה אדני יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים: אריה שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא:

פירוש המלות

כה אמר. על מכרם בכסף צדיק. שהיה זכאי בדין בכסף שוחד: חבלים. לשון משכון: ענושים. ג׳ ענש: כאלונים. ערמונים קאיסט׳אנין: מעיק. ל׳ עקה: ממשמשה. הגוי כולו: אם נועדו. אם לא נועדו יחדיו: אריה שאג. כן הקב״ה דבר אל הנביאים מי וגו׳:

פרשת מקץ

רשי

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ג) יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש״ק כמו ישגא אחו:

אבן עזרא

(א) ויהי מקץ. לא פירש הכתוב תחילת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה וכן ובעוד ששים וחמש שנה וכן ויהי בשלשים שנה ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר או לשבת יוסף שם וטעם ימים כבר באר[ת]יו: ופרעה חלם. היה חולם וכן ורבקה שומעת: (ב) באחו. י״א עמק שהו צמחים וי״א שהוא שם צמח הבי״ת נוסף כבי״ת השביעני במרורים ועל שני הפירושים כי הוא בין אחים יפריא

מט א ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על־היאר: ב והנה מן־היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה

א והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאים על נהרא: ב והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בשר

ג׳ וכל עמיד׳ על שפת ג׳ ות״ל

ודקות

ופרעה ג׳ וסי׳ ופרעה חלם. ופרעה הקריב. ולמה תכבדו את לבבכם: יאר היאר כל אורית׳ חס׳ וכל נביא׳ וכתובים דכו׳ חס׳ במ״ו מלאים. ערות ג׳ בו ודבתרי׳ קציר יאור תבואתה. ושקעה כיאור מצרים:

תולדות אהרן ויהי מקץ שנתים ימים. עיי״ש:

בעל הטורים ויהי מקץ. נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופירוש ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר. ועוד שנתים. ויהי מקץ שנתים ימים. בגימטריא מקץ כשר שנתים. שבע פרות על שם שבעה יסיפיה מצרים. ולמה שבעה על שם מצרים גודים עממים להכים נעתומים שהכוסים כפלותים שהם ז׳ ת׳

רמבן

(א) על היאור. כל שאר נהרות אינם קרוים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם לשון רש״י. אבל אונקלוס תרגם יאור נהרא רק תרגם על יאוריהם על אריתיהון כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתם יאורים הגדולים נקראים נהרות ויאורים ואלו העשוים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל והנה איש אחד לבוש הבדים וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולדעתי כדברי אונקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה. וכן הגשם נקרא אור שנאמר כן פרש עליו אורו יפיץ ענן אורו וכמו שאמר רבי יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות:

(ב) והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יבא קדים רוח ה׳ וישדוף אותם כאשר ראה אותם שדופות קדים והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדה כאשר נאמר שבע גדול בכל ארץ מצרים וכן אשר היה בארץ מצרים אבל הרעב היה בכל הארצות וכן פתר יוסף וקמו שבע שני רעב אחריהן ולא הזכיר בארץ מצרים ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד. ואולי בחלום רמז בזה במה שהזכיר ותרענה באחו. כי שם היה מרעיהן ומעמדן אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו:

באחו אגם כמו ישגא אחו לשון רש״י. ואיננו נכון כי אחו שם העשב הגדל כמו היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים עודנו באבו לא יקטף והנה איננו האגם ואולי ירצה לומר שיקרא העשב הנעשה באגמים על שם האגם והנכון שיהיה אחו לשון כולל הדשא והעשב הנעשה על שפת הנהרות והאגמים ויהיה בי״ת באחו כמו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי כי על שפת היאור היו רועות כמו שאמר אצל הפרות על שפת היאור ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות שם העשבים רבים גדולים יחד:

ספורנו

מא (א) ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם הכלי רעיוניו חלם ג״כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם ז״ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך

אבן עזרא

ופריה הוא אחיו בן אמו : (ה) שבלים. לשון רבות נקבות ואם הוא במ"ס כמו נשים ופלגשים : (ו) ושדופות. שהירע שדפון מרוח מזרחית כי נקרא מזרח קדם בעבור צאת השמש בתחלה. וטעם המלאות כמו הבריאות : (ח) ותפעם רוחו. מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם והטעם שרוח דומה לגוף המוכה : חרטומי. מלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולדה : ואת כל חכמיה. במזלות ופתרון חלומות: (ט) את חטאי. אע"פ שאזכיר חטאי : (י) פרעה קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל עביד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה וכן בימי ירמיה הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד הפרע שהוא שם העצם וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם ואל יקשה עליך דרש בכא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה הראה את פרעה יעשה פרעה ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם : אותי ואת שר האופים. אמר אותי פעם שנית כי כן דרך הלשון כמו ואני הנה אני בא : (יא) איש כפתרון חלומו. כבר פירשתיו:

אותי

תרגום אונקלוס

וְרָעְיָן בְּאַחְוָא : ג וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אוּחֲרָנְיָן סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן מִן נַהֲרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּסַר וְקָמָא לָקֳבְלֵיהֶן דְּתוֹרָתָא עַל כֵּיף נַהֲרָא : ד וַאֲכָלוּ תּוֹרָתָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּסַר יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא דְּשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה : ה וּדְמִיךְ וַחֲלַם תִּנְיָנוּת וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד פַּטִּימָן וְטָבָן : ו וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלִין לַקְיָן וּשְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן : ז וּבְלַעָא שִׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יַת שְׁבַע שִׁבְּלַיָּא פַּטִּימָתָא וּמַלְיָתָא וְאִתְּעַר פַּרְעֹה וְהָא חֶלְמָא : ח וַהֲוָה בְּצַפְרָא וּמִטַּרְפָא רוּחֵיהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יַת כָּל חָרָשֵׁי מִצְרַיִם וְיַת כָּל חַכִּימָהָא וְאִשְׁתַּעִי פַּרְעֹה לְהוֹן יַת חֶלְמֵיהּ וְלֵית דְּפָשַׁר יָתְהוֹן לְפַרְעֹה : ט וּמַלֵּיל רַב שָׁקֵי עִם פַּרְעֹה לְמֵימַר יַת סוּרְחָנַי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא דֵין : י פַּרְעֹה רְגַז עַל עַבְדוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי : יא וַחֲלַמְנָא חֶלְמָא בְּלֵילְיָא חַד אֲנָא וְהוּא

תורה

בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ ז וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃ יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ

ג׳ כ״כ בטעין · ל׳ חס׳ · כל אורי׳ כ״ב ג׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ וחד בדופות קדים · ג׳ מ״ל · ג׳ מ״ל · ל׳ ותתפעם ח · כו״ל חס׳ · ג׳ ומ״ל. ט״ל מלאים כתור׳ וסי׳ סרתבי נמלא על · ג׳ · ל׳ ר״פ · ג׳ · ג׳ רפי׳ · ג׳

רשי

(ג) ודקות בשר. טונבא"ש בלע"ז לשון דק : (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב : (ה) בקנה אחד. טו"ל בלע"ז : בריאת. שאנו"ש בלע"ז : (ו) שדופות. הלייא"ש בלע"ז שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו : קדים. רוח מזרחית שקורין ביש"א : (ז) הבריאות. פיינ"ש בלע"ז : והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים : (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר): חרטמי. הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות : ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרי׳ שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (ב"ר) : (יא) איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו :

נער

עלות ג׳ כ״ב בתורה וסי׳ והנה שבע פרות. ויישן ויחלם שנית והנה שבע פרות אחרות. ושאר אורית׳ עלת כתי׳ במ"א עולת. אבני׳ שלמות תבנה. וכל נביאי׳ עלות כתי׳ במ"ב עולו׳ כתי׳ מלא דמ"ל וסי׳ ועל הנשיא יהיה. האקדמנו בעולות. ובכתובים עולת. אף בלב עולת תפעלון. יחפשו עולת תמנו חפש. אבא ביתך בעולות. ל׳ מלא דמ"ל בכתו׳ ושארא עלות כתיב : ויישן ג׳ וסי׳ דאדם. דפרעה. דאליהו. בתר׳ פתח : בריאות ג׳ מלאים וסי׳ ויישן ויחלם שנית. ותבלענה השבלי׳ הדקות. והיה שבע פרות בתראה : ואין פותר הלין מלין מ"ל דלית דכו׳ וסי׳ ואין פותר אותם. את עדי׳ מהר חורב. והנושא אותם. או חלם החלום ההוא : ויחי טוחן בבית. שם האחד בוצץ. נטעתיך שורק. הנני פוקד על אמון מנוא. שכב על צדך. ביד הורג. יחזקאל. חולש על גוים. בקונה כמוכר. אשרי כל חוכי לו. שוחט השור מכה איש זובח השה עורף ג׳ בו. לא אוסף אהבתם. כי בוקר אנכי. ונגש חורש בקוצר. גוער בים ויבשהו. וארור נוכל. המון חוגג. חובר חברים מחכם. כבוצר על סלסלות. הנני קולע. את הולם פעם. שלש אנכי נוטל עליך : אותם ט"ל מ"ל בתורה וסי׳ בספ׳

בעל הטורים

עממים מארץ כנען יתפרנסו ממצרים: בקנה אחד ג׳ במסרה תרי הכא ואידך גבי מנורה שהמזבע הוא אור לעולם. ולכך ראה בטובות בקנה א׳ ובשדופות לא ראה בקנה א׳. כאשר פתר בגימ׳ שבחלומות הולכים אחר פה :

ספורנו

כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים : (ג) ותעמודנה אצל הפרות. קודם שתאכלנה אותנה לאורות שיהיו הרעב והשבע יחדו באיזה זמן כענין ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם : (ז) והנה חלום. הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה בלותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון וכך פירש הוא אחר כך באמרו וארא בחלומי : (ח) ואין פותר אותם. מפני שחשבו שהם שנים טעו בפתרון כי בחלק הראשון ממנו היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות חורשות והיאור המשקה ובחלק השני היתה הסבה הצוריית והתכליתית בלבד והם השבלים : (ט) את חטאי אני מזכיר.

לא

תולדות אהרן וייקץ פרעה. עקידה שער כה: אני מזכיר. עקידה שער לא :

רמבן

(ג) ותעמדנה אצל הפרות. בכאן וקרוב להן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עולות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות: (ד) ותאכלנה הפרות. על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות ואיננה עצה כי הליועץ למלך נתנוהו רק בפתרון החלום אמר כן ונשכח כל השבע ולא יודע השבע פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות רק היו להן למחיה אלו לא אכלו אותן היו מתות בכחשיהן ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה : (ו) צמחות אחריהן. לא שראה אותן צומחות שלא ראה אלא שבלים עשויות אבל הוא כאלו אמר צמחו אחריהן ואחז זה הלשון להודיע שמיד שראה הטובות ראה הרעות פעלו אחריהן כי סימן התכיפה ראה בכולן : וטעם ויקץ פרעה וגו׳. הנה חלום שלם לשון רש"י. ולפי דעתי ירמוז כי עמד על מטתו מקיץ מחשב בחלומו אולי יראה עוד דבר פעם שלישית וכאשר עמד בבקר ולא חלם עוד נפעם רוחו וזה טעם ויהי בבקר ותפעם רוחו אבל בנבוכדנצר אמר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו כי גם בלילה לא שכב לבו והזכיר ויקץ פרעה מן הענין הנזכר בספור השינה כי חלום שיחלום אחרי

חלום

רש"י

(יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון נער שוטה ואין ראוי לגדולה. עברי אפי' לשוננו אינו מכיר. עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים (ס"א שירים וכן גרס רא"ם): איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז: ויגלח. מפני כבוד המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתור אותו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינדר"א בלע"ז: (טז) בלעדי. אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו (שמואל ב יג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר

חֲלֹמֵנוּ׃ יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר	ב' ר"פ
עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים	ל'
וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־	ל'. ל'
חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃	ל'. ד'
יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה	כ"א ר"פ בטעם תביר
אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃	
יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף	
וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף	ל' חס' דחס' (עי' מ"ש)
שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃	שני
טו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם	
חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי	
שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע	כל שמיע' אל במ"ב על.
חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ טז וַיַּעַן	
יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי	מטעי'. ב'
אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם	י' רפי'
פַּרְעֹה׃ יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־	
יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־	ב' חס'
שְׂפַת הַיְאֹר׃ יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר	
עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר	ג'
וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃	
יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת	
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת	
תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־	ג' כתיב ריש
רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם	כ'
לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת	ג' וחס'
הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע	ג' ב' מ"ל וא' חס'
הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃	ד'
כא וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא	
נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה	
וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה	ד. י"א
וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה	ל'

אונקלוס

גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ חֲלַמְנָא׃ יב וְתַמָּן עִמָּנָא עוּלֵים עִבְרָאָה עַבְדָּא לְרַב קָטוֹלַיָּא וְאִשְׁתְּעֵינָא לֵיהּ וּפַשַּׁר לָנָא יַת חֶלְמָנָא גְּבַר כְּחֶלְמֵיהּ פַּשַּׁר׃ יג וַהֲוָה כְּמָא דְּפַשַּׁר לָנָא כֵּן הֲוָה יָתִי אֲתֵיב עַל שִׁמּוּשִׁי וְיָתֵיהּ צְלָב׃ יד וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא יַת יוֹסֵף וְאַרְהֲטוּהִי מִן בֵּית אֲסִירֵי וְסַפַּר וְשַׁנִּי כְסוּתֵיהּ וְעָאל לְוָת פַּרְעֹה׃ טו וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֶלְמָא חֲלֵימִית וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲנָא שְׁמָעִית עֲלָךְ לְמֵימַר דְּאַתְּ שָׁמַע חֶלְמָא וּמְפַשַּׁר יָתֵיהּ׃ טז וַאֲתֵיב יוֹסֵף יַת פַּרְעֹה לְמֵימַר לָא מִן חוּכְמְתִי אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ יִתְּתַב יַת שְׁלָמָא דְּפַרְעֹה׃ יז וּמַלֵּיל פַּרְעֹה עִם יוֹסֵף בְּחֶלְמִי הָא אֲנָא קָאֵים עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ יח וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן פַּטִּימָן בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וְרַעְיָן בְּאַחֲוָא׃ יט וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אוּחֲרָנְיָן סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן חֲסִיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר לָא חֲזֵיתִי דִּכְוָתְהוֹן בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְבִישׁוּ׃ כ וַאֲכַלוּ תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמָיָתָא פַּטִּימָתָא׃ כא וְעָלָא לִמְעֵיהֶן וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי עָאלוּ לִמְעֵיהֶן וּמֶחֱזֵיהֶן בִּישׁ כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְּעָרִית׃ כב וַחֲזֵית בְּחֶלְמִי וְהָא שְׁבַע

אבן עזרא

(יג) אותי השיב. פרעה וי"א שהוא בדבור השיב ותלה או בפתרון: (יד) ויריצוהו. שלוחי פרעה: ויגלח. המגלח: (טז) בלעדי. מלה אחת מורכבת משתי מלות והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך. וטעם יענה שימציא תמיד וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו. הוסיף דלות ותחת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה: (כא) ומראיהן. ומראה כל אחת מהן רע. ופה הוסיף לפרש חלומו שראה שבאו הפרות הטובות בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה: נטמנות

ספורנו

לא כמתרעם על שנתן אותו בבית הסהר כי בהטאו היה: (יד) ויריצהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשה כמו רגע כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכאמרו לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע וכך היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ וכו'. וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו. כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקרה: (טז) בלעדי. אף על פי שאמרת ופותר אין אותו: כאלו אני יחיד בזאת החכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: אלהים יענה. יעשה שתענה בפתרוני: את שלום פרעה. דבר שיהיה את שלום פרעה שהחלומות הולכים אחר הפה: (יט) לא ראיתי כהנה. לא קרה זה ע"ד רעיונך על משכבך סליקו: ולא נודע כי באו אל קרבנה. ע"ד ואכלתם ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו פת

מסורה

רבתא: ושם ה' ר"פ וסי' ושם אתנו נער עברי. ושם ראינו את הנפילי'. ושם איש מעבדי שאול. ושם נקרא איש בליעל. ושם היה נביא לה' עודד שמו. וא' בלשון שימה ר"פ בתו' ושם לה עלילות דברים: ורעות ג' וסי' דלות. כרפאי לישראל. אשר הראיתני צרות: לא ראיתי ב' וסי' בכל ארץ מצרים לרע. ואני אמתך לא ראיתי. וחד ולא ראיתי צדיק נעזב: והרעות ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' ושבע הפרו' הרקות והרעת. ותאכלנה הפרות. והרעות רעות מאד. קדמ' חס': הראשנות ד' וסי' ותאכלנה הפרות הראשנות הנה באו. כי נשכחו תצרות הראשנות. ולא תזכרנה הראשנות: ומראיהן ד' וסי' רע כאשר בתחלה. שפל מן הקיר. דמות ארם להנה. מראיהן כלפידים: רע הרע י"א פתחי'

תולדות אהרן

ושם אתנו נער. מגלה יג: איש כחלומו. ברכות נה: ויהי כאשר פתר לנו. שם (מעשר שני יח): ויגלח ויחלף. שם מ:

בעל הטורים

כהנה ב' במסרה הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה שאומר הכתוב ומוצא אני מר ממות את האשה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא

רמבן

חלום אחר מענין אחר בשנתו אינגו מתקיים על כן אמר כי כאשר הקיץ נהיה החלום וחשב בו עד הבקר אולי ישלים חלומו כאשר נשנה והנה פרעה עצמו הכיר כי ענין אחד הוא ולכך הזכיר והנה חלום וכך אמר חלום חלמתי ופותר אין אותו ולא הזכיר חלומות וזה טעם וארא בחלומי אבל הכתוב הזכיר ואין פותר אותם לפרעה לומר שאין פותר אפילו האחד מהם: (יב) **איש** כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו לשון רש"י. ויותר נכון שיאמר כי לכל אחד ממנו פתר כאשר היה אמתת חלומו העתיד לבא לו כי כאשר פתר כן היה לנו וכן איש אשר כברכתו ברך אותם כברכה הבאה אליו. ועל דעתי אין צורך אבל אמר איש את חלומו פתר לנו ויהי כאשר פתר לכל אחד כן בא והגיע אלינו הגיד כי היו חלומות שונים ולהם פתרונים שונים כאשר יפרש שלא יחשב שחלום אחד חלמו שניהם ופתרון אחד להם. וכן לדעתי איש כברכתו ברך שלא ברך אותם ברכה שוה לכולם אלא ברכה מיוחדת לכל אחד כאשר פירש ואמר לו:

נטמנות

אבן עזרא

(כג) צנומות. אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות וי"א שפירושו צלמים כי כן בלשון ישמעאל: (כט) שבע גדול. שם כמו רעב על כן יטעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי"ו כי שובע שם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי"ו: (לא) וטעם ולא יודע השבע. ממראיהן רע כאשר בתחלה: (לב) ועל השנות. בנין כפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא. ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: יעשה

רש"י

בשר ובלע"ז בלוס"ש: (כג) צנומות. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקין נצן אין בהם אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו'. כשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) נכון. מזומן: חמש

מקרא

שֶׁ֣בַע שִׁבֳּלִ֗ים עֹלֹ֛ת בְּקָנֶ֥ה אֶחָ֖ד מְלֵאֹ֥ת וְטֹבֽוֹת׃ 23 וְהִנֵּה֙ שֶׁ֣בַע שִׁבֳּלִ֔ים צְנֻמ֥וֹת דַּקּ֖וֹת שְׁדֻפ֣וֹת קָדִ֑ים צֹֽמְח֖וֹת אַחֲרֵיהֶֽם׃ 24 וַתִּבְלַ֙עְןָ֙ הַשִּׁבֳּלִ֣ים הַדַּקֹּ֔ת אֵ֖ת שֶׁ֣בַע הַשִּׁבֳּלִ֣ים הַטֹּב֑וֹת וָֽאֹמַר֙ אֶל־הַֽחַרְטֻמִּ֔ים וְאֵ֥ין מַגִּ֖יד לִֽי׃ 25 וַיֹּ֤אמֶר יוֹסֵף֙ אֶל־פַּרְעֹ֔ה חֲל֥וֹם פַּרְעֹ֖ה אֶחָ֣ד ה֑וּא אֵ֛ת אֲשֶׁ֧ר הָאֱלֹהִ֛ים עֹשֶׂ֖ה הִגִּ֥יד לְפַרְעֹֽה׃ 26 שֶׁ֧בַע פָּרֹ֣ת הַטֹּבֹ֗ת שֶׁ֤בַע שָׁנִים֙ הֵ֔נָּה וְשֶׁ֤בַע הַשִּׁבֳּלִים֙ הַטֹּבֹ֔ת שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים הֵ֑נָּה חֲל֖וֹם אֶחָ֥ד הֽוּא׃ 27 וְשֶׁ֣בַע הַ֠פָּרוֹת הָֽרַקּ֨וֹת וְהָֽרָעֹ֜ת הָעֹלֹ֣ת אַחֲרֵיהֶ֗ן שֶׁ֤בַע שָׁנִים֙ הֵ֔נָּה וְשֶׁ֤בַע הַשִּׁבֳּלִים֙ הָֽרֵק֔וֹת שְׁדֻפ֖וֹת הַקָּדִ֑ים יִהְי֕וּ שֶׁ֖בַע שְׁנֵ֥י רָעָֽב׃ 28 ה֣וּא הַדָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־פַּרְעֹ֑ה אֲשֶׁ֧ר הָאֱלֹהִ֛ים עֹשֶׂ֖ה הֶרְאָ֥ה אֶת־פַּרְעֹֽה׃ 29 הִנֵּ֛ה שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים בָּא֑וֹת שָׂבָ֥ע גָּד֖וֹל בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ 30 וְ֠קָמוּ שֶׁ֨בַע שְׁנֵ֤י רָעָב֙ אַחֲרֵיהֶ֔ן וְנִשְׁכַּ֥ח כָּל־הַשָּׂבָ֖ע בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם וְכִלָּ֥ה הָרָעָ֖ב אֶת־הָאָֽרֶץ׃ 31 וְלֹֽא־יִוָּדַ֤ע הַשָּׂבָע֙ בָּאָ֔רֶץ מִפְּנֵ֛י הָרָעָ֥ב הַה֖וּא אַחֲרֵי־כֵ֑ן כִּֽי־כָבֵ֥ד ה֖וּא מְאֹֽד׃ 32 וְעַ֨ל הִשָּׁנ֧וֹת הַחֲל֛וֹם אֶל־פַּרְעֹ֖ה פַּעֲמָ֑יִם כִּֽי־נָכ֤וֹן הַדָּבָר֙ מֵעִ֣ם הָֽאֱלֹהִ֔ים וּמְמַהֵ֥ר הָאֱלֹהִ֖ים לַעֲשֹׂתֽוֹ׃ 33 וְעַתָּה֙ יֵרֶ֣א פַרְעֹ֔ה

מסורה

ג'. ג' — ג' וכ"כ ג' — ג' כת' מ"ס בענין — ב' חד מ"ל ודין חס' — ג' חד אף אין מגיד. — ג' ר"פ ג' חס' — ד' חס' בליש' — ג' חס' — ג'. ג' — ג' — ז' ר"פ בספר' — ג' — ב' מלרע — ג' — ג' — ל' ז' ומ"ל — ג' — ג' — ס' חס'. ג' מלרע

תרגום אונקלוס

שִׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן וְטָבָן: 23 וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלִין נָצָן לַקְיָין שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן: 24 וּבְלָעָא שִׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יָת שְׁבַע שִׁבְּלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחָרָשַׁיָּא וְלֵית דִּמְחַוֵּי לִי: 25 וַאֲמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא דְפַרְעֹה חַד הוּא יָת דַּיְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה: 26 שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן וּשְׁבַע שִׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן חֶלְמָא חַד הוּא: 27 וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דְּסָלְקָן בַּתְרֵיהֶן שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן וּשְׁבַע שִׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא דִּשְׁקִיפָן קִדּוּם יֶהֶוְיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא: 28 הוּא פִתְגָּמָא דִּי מַלֵּילִית עִם פַּרְעֹה דַּיְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחְזֵי לְפַרְעֹה: 29 הָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אָתְיָן שׂוֹבְעָא רַבָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: 30 וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בַּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת עַמָּא דְאַרְעָא: 31 וְלָא יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי בָּתַר כֵּן אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחְדָא: 32 וְעַל דְּאִתְּנֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי תַקִּיף פִּתְגָמָא מִן קֳדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ: 33 וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר

מסורה גדולה

וכולם בספר' רבת': ח' פסו' מן ד' מלין דמין תלית' משני' וסימ' שבע פרות הטבת שבע. ובמדבר אשר ראית. ויעבר בהר אפרים. עד מתי אתה מתאבל. ותאמרו לא כי על סוס ננוס. יאלה מדותיה פאת צפון. ואת חילן. ואשלחה לאליעז': טבת הטבת ד' חס' דחס' וסי' ויראו בני האלהים. שבע פרות הטבת. ב' בו. ערים גדלת. וב' מלאים דמ"ל וסי' תאמן בם כי ידהרו אליך. יבקשו למלך. ושארא טבות כתי': שדפות חד מן י"ח זוגין קדמ' נסיב ו' בענינא. ותני' לא נסיב ו' וסי' במס' רבת': הרא' קדמ' הגיד לפרעה תני' הרא' ואפ"ם ושמואל ירא מהגיד את המראה: הנה ז' ר"פ בספ' בראשית מס' פרשת וישב: הנה ז' יחידאין מסר בשפטי' סימן ז': שבע ב' קמ' ומלרע וסי' שבע גדול בכל. אסמיך שבע: וכלה ו' וסי' וכלה הרעב. וכלה מכפר. וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש. ושב והרע לכם וכלה אתכם. ושם ירבץ וכלה סעיפיה. וכלה את מדות הבית. וסי' בלשון ארמית כפנא מכפר ומכסי ומבאש ומשה ורביץ: לעשתו ה' וחס' וסי' וממהר האלהים. וכי יגור אתך גר ועשה כי קרוב אליך הדבו'. כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא. דד"ה. כי שיקד אני על דברי: וממהר א"ב חד מ' וחד ומ' וסי' במס' רבת':

תולדות אהרן ועל השנות החלום שם כה:

בעל הטורים

ראיתי כהנה לרוע. שבע ב' במסורה ואידך וימלאו אסמיך שבע לומר שכל כך יהיה השובע שיתמלאו כל האוצרות.

רמבן

(כג) **צנומות** דקות. צנומא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין נצן אין בהם אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע לשון רש"י והשבלים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין בהם כן וכן פרעה לא ראה אותן בעת הנצן כי מלאות וטובות ודקות ושדופות קדים ראה אותן וכן צנומות שיהיה כמו סלועות מלשון צונמא איננו נכון והשבלים הדקות אינם קשות כסלע אבל פירוש צנומות פרורות לחתיכות הרבה והוא לשון רבותינו פת הצנומה בקערה מברכין עליה המוציא פת החתוכה והוא הפת שאדם עושה ממנו חתיכות ונותן המרק עליו בקערה ואוכלו חתיכה חתיכה בלא בצירה אחרת והוא לשון התרגום ג"כ שאמר נצן לשון חתוך וחסרון ממה שאמרו הם ז"ל מוליא בגלא לא הויא חזקה שקל מוליא ושדא בגלא הויא חזקה המקום שהוא גבוה שלם העפר נקרא מוליא ושהוא חסר העפר וכו חסרון וגו' נקרא גלא אף כאן הפך מלאות צנומות וכגן הפך מליאן והענין כי לא היו השבלים מלאות הגרגרים אבל היה בהם מקומות חסרים אין בהם גרגרים ומקום אחד גבוה שבו הגרגרים שלקו והם רקים. ולכך אמר יוסף במקום צנומות כי היו רקות בכן מקומות רקים אין בכן גרגרים כלל:

ספורנו

פה בשלו למי שאין לו: (כד) ואין מגיד לי. פרשה שכלם השבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שעניהם היו חלום אחד כאמרו וארא בחלומי. חלום פרעה אחד הוא. ולפיכך טעו הפותרים: (כה) את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. לפיכך לא ידעו זה החרטמים כי לא אלא השדים אבל הגיד לפרעה בלבד: (כח) הוא הדבר. ענין הרעב הוא הדבר. שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב: הראה את פרעה. שני השבע להודיעו במה יושיע את עמו מן הרעב: (לג) ועתה ירא פרעה. מאחר

(כז) **יהיו** שבע שני רעב. בעבור שהשבע בארץ מצרים איננו חדוש גדול כי הוא כגן ה' הזכיר תחלה פתרון הרעות כי הוא החדוש ותועלת החלום כי האלהים ברחמים הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה. וזה טעם ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב:
(לב) **ועל** השנות החלום אל פרעה פעמים. טעם השנות החלום שנשנה שני פעמים בלילה אחד כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבלים להודיעו כי אין חריש וקציר ועשה ממנו שני חלומות באים זה אחר זה בלילה אחד ואין דרך החולמים כן להודיעו כי הדבר מזומן וממהר האלהים לעשותו. וזה טעם פעמים כי לא נשנה בפעם אחת. ור"א מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים. אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו ואם כן נאמר שהיה די בשבלים כי הוא המודיע הרעב:
(לג) **ירא** פרעה איש נבון וחכם. אמר לו שיצטרך לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ ויפקד עוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל כי לא יוכל השליט ללכת בכל הארץ ואמר לו שיהיה נבון וחכם נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת להם כדי חיותם וימכור המותר

רשי

(לד) וחמש. כתרגומו וזרז וכן וחמשים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האוכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנמצא כזה אשר כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יתזן יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו (תהלים ב) נשקו בר גרניסו"ן בלע"ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא לשון שם המלוכה כמו (מלכים א א) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (מא) נתתי אותך. מניתי יתך ואעפ"כ לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו (מלאכי ג) נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן (משלי ז) רבדתי ערשי רצפתי ערשי מרצפות. ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה

בעל הטורים

ויפקד שנים במסרה יעשה פרעה ויפקד פקידים ואידך ויפקד המלך פקידים. אחשורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע"כ נתרושש כמו שדרשו חז"ל. ויוסף המלך אחשורוש מס שנעשה רש. והיינו דכתיב אל תתן לנשים חילך. אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר על כן העשיר וליקט כל הכסף. ויקבצו ב' במסרה ויקבצו את כל אוכל. ויקבצו את כל נערה זהו שאמר הכתוב דגן ותירוש ינובב בתולות. ישק ב' על פיך ישק כל עמי. שפתי' ישק משיב דברי' נכוחים בשביל שמשיב דברים נכוחים זכה על פיך ישק כל עמי:

לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה
אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה
וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ
אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי
הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־
אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת
הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־
פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃
לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ
לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ
בָּרָעָב׃ לז וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃
לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו
הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ
אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי לט וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ
אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־
נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ מ אַתָּה
תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק
כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃
מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה
נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־
טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־
יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ
וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃

ד׳. ב׳. ד׳ ב׳ חס׳ וכ׳ מ״ל. ל׳. ב׳. ל׳ וחס׳. ל׳ וחד ויצברו. ו׳. ל׳ מ״ל. ל׳. י׳. ל׳. ס׳. ח׳ בליש׳. ג׳ בליש׳ כתו׳. י״א ר״פ כתו׳ ובנביאי׳. ב׳ א׳ פת׳ וא׳ קמץ. ל׳ וחס׳. ס׳.

סוכלתן וחכים וימניניה על ארעא דמצרים: לד יעבד פרעה וימני מהימנין על ארעא ויזרז ית ארעא דמצרים בשבע שני שובעא: לה ויכנשון ית כל עבור שניא טבתא דאתיין האלין ויצברון עבורא תחות יד מהימני פרעה עבורא בקירויא ויטרון: לו ויהי עבורא גניז לעמא דארעא לשבע שני כפנא די יהוין בארעא דמצרים ולא ישתיצי עמא דארעא בכפנא: לז ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני כל עבדוהי: לח ואמר פרעה לעבדוהי הנשכח כדין גבר די רוח נבואה מן קדם יי ביה: לט ואמר פרעה ליוסף בתר דהודע יי יתך ית כל דא לית סוכלתן וחכים כותך: מ את תהי ממנא על ביתי ועל מימרך יתזן כל עמי לחוד כורסי מלכותא הדין איהי יקיר מנך: מא ואמר פרעה ליוסף חזי דמניתי יתך על כל ארעא דמצרים: מב ואעדי פרעה ית עזקתיה מעל ידיה ויהב יתה על ידא דיוסף ואלביש יתיה לבושין דבוץ ושוי מניכא דדהבא על צואריה:

אבן עזרא

(לד) יעשה פרעה. זו העצה או יקנה כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש. שיקנה החומש: (לה) ויצברו בר. הפקידים וי"א כי טעם בר להיותו עם שבליו והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או לברר והאומר כי אויר מצרים לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז' שנים יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו: (לח) הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה דברי פרעה אל עבדיו: (מ) אתה תהיה. שר על ביתי ישק. דגשות השי"ן לחסרון נו"ן נשק והוא נגיד החיל וי"א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא רק פירושו גדל עמי ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נוצלת עליה ותאבדו דרך: (מא) ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: (מב) בגדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי

פקודי ד׳ ב׳ חס׳ י׳ קדמא׳ וב׳ מלאי׳ וסי׳ יעשה פרעה ויפקד פקדי׳. להיות פקדי׳ בבית ה׳. הלין חס׳ פקידי׳ מיד כוניהו. ויפקד המלך פקידים: ב׳ בתראי מלאים דמלאים: הודיע אלהי׳ ג׳ בליש׳ וסי׳ כי ביום אכלכם. אחרי הודיע אלהי׳. וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהי׳. וחד נודע ביהודה אלהי׳: וחכם ד׳ וסי׳ ועתה ירא פרעה. אין נבון וחכם. וחכם באחור ישבחנ׳. טוב ילד מסכן וחכם: ובעיני י׳ וסי׳ בפרשת בהעלתך: כזה ח׳ וסי׳ הנמצא כזה איש. והיה כזה יום מחר. אם בגוי אשר כזה ותרין חברוהי: רוח אלהים ח׳ בלי׳ מרחפת וסי׳ במס׳ רבת׳: ישק ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ועל פיך ישק. שפתי׳ ישק. בתרא קמץ: ד׳ זוגין דריש תיבותן י׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ישק. אתה תהיה על ביתי. ישק. שפתי׳ ישק. ישך. לא תשיך לאחיך נשך כסף. ישך. אחריתו כנחש ישך. ישעו. תכבד העבודה. ישעו. ישעו ואין מושיע. דשמואל. יורישנה. ועבדי כלב עקב. יורישנ׳. הנח ה׳

רמבן

המיסר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה וחכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו כגון אומטין שהזכירו רבותינו והכסף החי הממית הכנימה וכיוצא בכן ואמרו בבראשית רבה ערב כהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עיניו בראשו:

(לו) **והיה** האוכל לפקדון לארץ. אמר שיהיה האוכל פקדון ביד פקידי פרעה לצורך הארץ לשבע שני הרעב ולא יוציאו ממנו לדבר אחר שלא תכרת הארץ ברעב כאשר לא מתו הפרות בכחשיהן:

וטעם הנמצא כזה. בעבור שהיה עברי והם שנואי נפש המצריים לא יאכלו מגעם ולא יתחברו עמהם כי טמאים הם אצלם על כן לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ולכך אמר להם שלא ימצאו מצרי כמוהו כי רוח אלהים בו ואחרי שהודו אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כי מאשר היה הפתרון טוב ונכון בעיני פרעה ובעיני עבדיו היה בעיניהם כאלו כבר בא הכל כמו שפתר להם ויתכן שירמוז את כל זאת גם למה שספר לו שר המשקים וכמוהו ויספר ללבן את כל הדברים האלה הברכות הנזכרות קודם לכן אמר אחרי שהודיע אלהים אותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנהוג שררה ומלכות ולהיות לי למשנה:

(מב) **ויסר** פרעה את טבעתו מעל ידו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה להיות שני לו לגדולה לשון רש"י והנכון שטבעת המלך היא

ספורנו

מאחר שהאל ית׳ הגיד הרעב העתיד למען תחור להושיע את עמך והראך השבע להודיעך במה תושיע. ראוי לך למען לא תחטא לו שתראה איש נבון וחכם עיוני ומעשי בהנהגת המדינות שיהיה הוא לב לזה ומלכא לא להוי הנזיק: (לד) יעשה פרעה ויפקד. ותעשה שזה הנבון שתבחר יפקד פקידים בכל עיר ועיר למען יכירו לשר עליהם והיו לאחדים בידו בכונה אחת ולא יהיו חלוקי דעות כענין וקמה ועליה אל המקום: (לז) וייטב הדבר. עצת יוסף ודרכיה. ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ראה והתבונן היטב להנהיג בתכלית הטוב כי דבר גדול נתתי בידך: ויקראו

ערשי: (מג) המשנה. מגזרת שנים כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השליש כמו שלישי. מרכבת. עץ נתונה על ארבעה סוסים ומרכבת שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחוה וזו המלה מבנין הכבד הנוסף ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאלף תחת ה"א כמו אשכם ושלוח ולפי דעתי שאלף אשכם לשון המדבר: (מד) אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם רגלו. לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: (מה) צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף ויהי פי' פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד ע"ג כי כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: (מו) ויצא יוסף. יצא שמו. כטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (מח) את כל אוכל. אין פי' כל כי היו מתים ברעב וכן וכל הארץ באו רק טעמו שקבץ כל אשר

יורישנ': על כל ארץ מצרים ד' וסי' ראה נתתי אתך על. ונתון אתו על. והי' לאבק על. והיה על האדם ועל הבהמה לשהין: צוארו ח' וסי' ויישם. רבד הזהב. והיה הגוי והממלכה. והגוי אשר יביא צוארו. התלביש צוארו. בצוארו ילין עז: ונתון ז' וסי' ונתון אותו על כל ארץ. ונתן אתה לזעוה ולבז'. יחזקאל. ונתן את אלהיה' באש דישעי'. ונתן לו ככר לחם. את כל זה ראיתי ונתון. ונתון תמרוקיהן. ונתון הלבוש והסוס. קדמא' וג' בתראין מ"ל: ויוסף ג' ר"פ מסר

מג וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִיכָא תִּנְיָתָא דִּי לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנֵּי יָתֵיהּ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מד וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר מִמֵּימְרָךְ לָא יְרִים גְּבַר יַת יְדֵיהּ לְמֵיחַד זַיִן וְיַת רַגְלֵיהּ לְמִרְכַּב עַל סוּסְיָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מה וּקְרָא פַרְעֹה שׁוּם יוֹסֵף גַּבְרָא דְמִטַּמְרָן גַּלְיָן לֵיהּ וִיהַב לֵיהּ יַת אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן לְאִתּוּ וּנְפַק יוֹסֵף שַׁלִּיט עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מו וְיוֹסֵף בַּר תְּלָתִין שְׁנִין כַּד קָם קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף מִן קֳדָם פַּרְעֹה וַעֲבַר שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מז וּכְנָשׁוּ דַיָּרֵי אַרְעָא בְּשְׁבַע שְׁנֵי שׁוֹבְעָא עִבּוּרָא לְאוֹצְרִין: מח וּכְנַשׁ יַת כָּל עִבּוּר שְׁבַע שְׁנַיָּא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִיהַב עִבּוּרָא בְּקִירְוַיָּא עִבּוּר חֲקַל קַרְתָּא דִּי בְסַחֲרָנָהָא יְהַב בְּגַוַּהּ:

מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מה וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מז וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִים: מח וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל ׀ שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ:

שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך. בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי פ' דברים) דרש ר' יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר. לו בן דורמוסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו בלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא. פוטיפרע הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור. (סוטה יג): (מז) ותעש הארץ. כתרגומו ואין לשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב (נ"ל שהוא דעת רבי נחמיה וא"צ כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קצתם):

עד

תולדות אהרן ויקראו לפניו. בתרא ד: ובלעדיך לא ירים איש. סוטה לו (ברכות י):

בעל הטורים

צפנת פענח בגי' מגלה נסתרים צפנת פענח נוטרי' צדיק פטפט נפש תאוה פוטיפר ענה נפשו חנם. ד"א צופה סודה נביא תומך פותר ענינו נכון חזה:

ספורנו

(מג) ויקראו לפניו אברך. כמו הברך כלומר כל איש יכרע על ברכיו כמו שנועקים לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך: ונתון אותו על כל ארץ מצרים. שקבלו כנס של מלכותו כמנהג לכל מלך חדש: (מו) ויצא יוסף על כל ארץ מצרים. יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים ויעבור בכל ארץ מצרים. לפקוד הערים ולסדר ענייניהם כענין וסבב המצפה ועלה בית אל בענין שמואל: (מז) לקמצים. בכל שבולת עשתה קמצים:

עד

רמבן

היא חותמו כענין וחתמו בטבעת המלך והנה נתן לו החותם להיות נגיד ומצוה בכל המלכות ויחתום בטבעת המלך כל אשר יחפוץ: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו לשון רש"י. והנה הוא שם וכן כהני המשנה את משנה התורה הזאת והנכון כי משנה תאר כמו ואני אהיה לך למשנה כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וכן כסף משנה תאר כמו כסף שני וככר הביאו המדקדקים ראיה בהיות אלה כולם בסגול ומשנה התורה וכל השמות בצרי כמשפט הסמיכות והענין כי יש למלך מרכבת ידועה לו כמו שנאמר וסוס אשר רכב עליו המלך ואחרת ידועה למשנהו ואחריו לשליש:

(מה) צפנת פענח. אמר ר' אברהם אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף. ועל דעת הראשונים שאומרים המפענח נעלמים יתכן שקרא לו שם נכבד כלשון ארצו כי שאל לו. או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו וענינו צפונה מגלה. וכן בתו קראה שם משה רבינו כלשון עמו מן המים משיתיהו ואל תשתומם בעבור שקראוהו סופרי המצריים מוניום כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור בין רקם ובין חגרא וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון ארמית בדורו. וכן עשו נוצרים המעתיקים:

בת פוטיפרע כהן און. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו לפי שלקח יוסף למשכב לרש"י. והוא מדרש רבותינו והוצרך ממנו רש"י לומר לך כי כל כהן משרת לאלהות חוץ מזה שהוא לשון גדולה שהרי שר הטבחים היה וכן כהן מדין. ואני אומר כי לדברי רבותינו היה פוטיפר שר לפרעה וכאשר נסתרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתבייש בדבר ופירש משררתו והכניס עצמו בבית ע"ג ונעשה כומר לע"ג כי כן מנהג הנכבדים ואפשר שהיה און שם לאלוהיו גבן כהן מדין כומר כמו שאמר ביתרו שהיה מפטם עגלים לע"ג. והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו ובמקומו בד"ה ובני דוד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת וכן מיודעיו וכהניו ראשי משרתיו:

(מז) לקמצים קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים לרש"י. ות"א לאוצרים כי החפירות העשויות בארץ לאוצרים או לדברים אחרים יקראו קמצים באחת הפחתים תרגם יונתן בחדא מן קומצא וכן כל פחת תרגם קמצא והוא קרוב מן חופר גומץ כי הגימל תשמש בכאן כמו קוף כאשר תשמש כמו כף באל יחסר המזג מן מסכה ייגה וכגה אשר לטעה ימינך שהוא כמו גנה ויסכרו מעינות תהום כטעם ויסגרו על ארץ מכורתם מכורותיך ומולדותיך וסכרתי את מצרים הכף והגימל בהם שוים וישתוו הקוף והכף תמיד כמו קובע וכובע תקן משלים הרבה כמו מי תכן את רוח ה' ורבותינו אמרו מלשון קיסוט יאמרו תכסיטים ותקסיט וכן ויניקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תום כל העם לעלות מן העיר אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא עשאו כמו ויציגו. וכענין שנאמר בו ויבואו את ארון ה' ויציגו אותו במקומו מלשון אציגה נא עמך והצגתיו לפניך:

(מח) ויקבץ את כל אוכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן ויזכור יוסף וכו': כי חדל לספור יוסף הנזכר ואמר ר"א כי

 אן

(מט) עד כי חדל לספור. עד אשר חדל לו הסופר לספור וה"ז מקרא קצר. כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבא שנת הרעב. (תענית יא) מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (ב"ר) שהרקיבה תבואת' שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם בשני הרעב בואים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על פני כל הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירים (ב"ר): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבור למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל. לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו (ישעיה נה) ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף): (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י). (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא) ומרוה גם הוא יורה

רדו

מט וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר
כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ נ וּלְיוֹסֵף יֻלַּד
שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת
הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת
בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃
נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר
מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־
עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃
נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־
הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי
נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע
אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
נד וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב
לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי
רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב
כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם
אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־
יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃
נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ
וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם
וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נז וְכָל־הָאָרֶץ
בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף
כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃
מב א וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר
בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו
לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה

מט וכנש יוסף עיבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די פסק מלמימני ארי לית מנין: נ וליוסף אתילידו תרין בנין עד לא עאלת שתא דכפנא דילידת ליה אסנת בת פוטי פרע רבא דאון: נא וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא: נב וית שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי: נג ושלימא שבע שני שובעא די הואה בארעא דמצרים: נד ושריאה שבע שני כפנא למיתי כמא די אמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: נה וכפינת כל ארעא דמצרים וצוח עמא קדם פרעה על לחמא ואמר פרעה לכל מצראי אזילו לות יוסף די יימר לכון תעבדון: נו וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצריא די בהון עיבורא וזבין למצראי ותקיף כפנא בארעא דמצרים: נז וכל דירי ארעא אתו למצרים למזבן עיבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא: א וחזא יעקב ארי אית עיבור מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון: ב ואמר הא שמעית ארי

ג'עפר וילכד' · ב' ר"פ ג' קמץ · ג' מ"ל · ד' מ"ל כתו' · ג' · ו' · ג' · ג' וכ"כ · ג' זוגין מתח' · ג' ומ"ל · ה' · ג' ר"פ · ד' דגש · ד' בליש' · פ"ו · ס' · כ"ח · ב' · ג' מלרע

אשר יכול: (נא) כי נשני אלהים. טעמו כי אמר ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: (נד) ותחילנה. מבנין הקל פעל הכפל: בכל הארצות. סביבות מלכות מצרים: (נו) ויפתח יוסף את כל. האוצרות שהיו עמס: וישבר למצרים. פירוש נתן שבר למצרים וטעמו קנין: (נז) לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: (א) וירא יעקב. בעבור היות הרגשות נחברות במקום אחר יחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני ומתוק האור וכן וירא יעקב כי אחריו כתוב הנה שמעתי: למה תתראו. אל תתראו

פרש' וישב: ויצבר ב' וסי' ויצבר יוסף בר. ויצבר עפר וילכדה: היו ג' זוגין מן ב"ב בעני' דמט' קדמי היו תנין היה וסי' ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו. ותכלינה שבע שני השבע אשר היה. וימת אלעזר ולא היו לו בנים. למחלי אלעזר ולא היה לו בנים. קניתי עבדים ושפחו'. וגדלתי והוספתי חכמה. ואפ"ס. היו היה דבר ה': וליוסף ב' ר"פ וסי' ילד שני בנים. וליוסף אמר מבורכת ה': און כלם חסר במ"ג וסי' וליוסף ילד שני בנים. ואון בן פלת. עשרתי מצאתי און: הבכור ד' מלאים בתו' וסי' ויקרא יוסף את שם הבכור. שכל את ידיו. כל הבכור אשר יולד והיה הבכור אשר תלד. וכל נבי' וכתו' דכו' מ"ל במ"א חס' ובני שמואל הבכר: הארצות ל' מ"ל בתור' וכל נבי' וכתובי' דכו' במ"א חס' ותנ' ביד עמי הארצת: ללחם ד' דגשים וסי' ותרעב כל ארץ מצרים. והיתה ללחם לאזכרה. לא רעב ללחם ולא. גודד הוא ללח' איה. וחד וללחם לא נרעב: על כל פני ועל כל פני ד' בלישנ' וסי' ועל כל פני ארץ הככר. והרעב היה. ישגו צאני בכל הרים. ובימי שאול עשו מלחמה. דד"ה: וכל הארץ ה' וסי' באו מצרימה. הזאת אשר אמרתי. באו ביער ויהי דבש. בוכי' קול גדול מבקשים את פני שלמה: לשבר כלם חס' במ"ד מ"ל וסי' אחרי שבור חנניה. קנה רצוץ לא ישבור. וקשת וחרב ומלחמה אשבור. ואוכלי פת בגו ישברוהו: חזק ה' פתחין וסי' וכל הארץ באו מצרימ' ויקן יוסף את כל אדמ'. ויהי כי חזק ישראל.. דשפטים. וירא מלך מואב כי חזק

תולדות אהרן וליוסף ילד. תענית יא סד: וכל הארץ באו מצרימה. פסחים קיט יבמות יג: וירא יעקב כי יש שבר. ס' האוצר פ' אמור: ויאמר יעקב לבניו למה. תעני' יא:

ספורנו

(מט) עד אין מספר. לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיצוייר בנפש: (נא) כי נשני אלהים. כענין לעתיד כאמרו כי נשכחו הצרות הראשונות: (נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם. להראותם שהיה בידו כדי לפרנסם: ויחזק הרעב. גם בשאר מזונות מלבד הלחם: מב (א) למה תתראו. למה

בעל הטורים וליוסף. ב' במסרה. וליוסף יולד ב' בנים. וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו כדאמרינן כל המשתתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמת צבור. לכם תעשו בגימ' במילה תעשו שצוה אותם למול:

רמבן

אין פירוש כל כי ברעב היו מתים. וכן וכל הארץ באו מצרימה רק טעמו שקבץ כל אשר יכול. והנכון בעיני שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו והוא שאמר ויקבצו את כל אכל השנים הטובות ויצברו בר תחת יד פרעה ושמרו ומפני שאמר ויקבצו את כל אכל ואמר ויצברו בר. וכן ויקבוץ את כל אוכל ויצבור יוסף בר יורה שקבצו כל הנאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים וצמוקים וכיוצא בהן ויצברו מהם הבר אל תחת יד פרעה והיא התבואה שהוצאה ברחת ובמזרה לזרות ולהבר ויתן בערים כדי אכלם מכל הפירות והיה כל האוכל למשמרת לצורך שני רעב שיקחו ממנו כדי ~~~~ והנשאר נבר קיים באוצרות. ויתכן שנתן להם דמים בשער הזול מגנזי המלך ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב כמו שכתוב וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים או שלקחו המלך בחזקה כי אמר אני שמרתיו אבל אונקלוס תרגם אכל ובר בשוה:

(נד) ויהי רעב בכל הארצות. אשר סביב ארץ מצרים כי מה יעשו הרחוקות אם היה בהן רעב כזה וכך אמרו בבראשית רבה בשלש ארצות בפינקיא ובערביא ובפלישטני:

(נו) וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ. יאמר כי לא פתח יוסף אשר בהם עד שחזק הרעב בארץ לא כאשר נעקו אל פרעה מיד כי העם

צועקים

אבן עזרא

תתראו שיש לכם הון אז אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים: (ב) ושברו וקנו לנו. שבר: (ד) אסון. מות: (ו) המשביר. מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשני פעולים: (ז) ויתנכר. מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי: קשות. שם התאר והטעם מלות קשות וכן יענה עזות: ויכירם. בתחלה הכיר שהם אחיו ואחר כך הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר

רש"י

(ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים וי' שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו: (ג) וירדו אחי יוסף, ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לי' שלא היתה אהבת כלם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם בב"ר: (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר אלעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא (שבועות יז): (ז) ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות (ב"ר): (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן (ב"מ לט כתובות כז): והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות

שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה ולא נמות:
ג וירדו אחי יוסף עשרה לשבר בר ממצרים:
ד ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקראנו אסון:
ה ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען:
ו ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה:
ז וירא יוסף את אחיו ויכרם ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות ויאמר אליהם מאין באתם ויאמרו מארץ כנען לשבר אכל:
ח ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרהו:
ט ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם

אית עיבורא מזדבן במצרים חותו לתמן וזבונו לנא מתמן ונחי ולא נמות:
ג ונחתו אחי יוסף עשרא למזבן עיבורא ממצרים:
ד וית בנימין אחוהי דיוסף לא שלח יעקב עם אחוהי ארי אמר דלמא יערעניה מותא:
ה ואתו בני ישראל למזבן עיבורא בגו עליא ארי הוה כפנא בארעא דכנען:
י ויוסף הוא דשליט על ארעא הוא מזבין עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף וסגידו ליה על אפיהון על ארעא:
ז וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודעינון וחשיב מה די מליל עמהון ומליל עמהון קשין ואמר להון מנן אתיתון ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא:
ח ואשתמודע יוסף ית אחוהי ואנון לא אשתמודעוהי:
ט ואדכר יוסף ית חלמיא

ודבר המלך חזק רדו שמה ירידה שמה ג' וסי' הורידוהו שמה. רדו שמה ושברו לנו. וירדו אליו שמה: ויוסף י' ס' שום בר נש וחד לשון תוספת וסי' הורד. בן שלשים. הוא השליט. הם הרחיקו מן העיר. אנכי ארד עם. ויהי כל נפש יוצאי ירך. ואלה יעמדו לברך. לבני אסף זכור ויוסף. גאלת בזרוע עמך. ויאמר יואב אל המלך ויוסף ה' בתר' לשון תוספ': וידבר אתם ו' בליש' וסי' וידבר אתם קשות וידבר חמור אתם. וידבר אתם לאמר. ויכל משה מדבר אתם. ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד. וידבר אתם המלך: קשות ב' מלאים וסי' וידבר אתם. דבר האיש: הכרהו ב' א' מ"ל וא' חס' דיוסף. ודאיוב. דאיוב מלא:

בעל הטורים

וישתחוו לו בגימטריא בכאן נתקיים החלום ויכירם ויכרם לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמלאו תועה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכך כתוב אחר כך ויכר לשון יחיד. ויתנכר בגי' על ידי המלאך גבריאל. ולא הכירוהו שנים במסורה הכא ואידך גבי איוב וירא אותו מרחוק ולא הכירוהו. מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מהדרת היסורין. אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ. ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו אבל הכא לא הכירוהו כלל שלא סלקו על דעתם שיגיע יוסף

תולדות אהרן (ויבאו בני ישראל. ברכות יח מגלה טה): הוא המשביר. סנהדרין לב: ויכר יוסף. יבמות פח כתובות כז מציעא לט:

ספורנו

למה תתראו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו ויתור כאמרם ז"ל קדירה דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה: (ב) ונחיה. אע"פ שלא יהיה לשבע נשיג די מחיתנו באופן זה: ולא נמות. ברעב: (ג) וירדו אחי יוסף עשרה. כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב: (ה) בתוך הבאים. שהיו הולכים שם חבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז מפני הרעב: (ו) הוא השליט על הארץ הוא המשביר. עם היותו השליט היה הוא בעצמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו כי אמנם היה הכסף רב מאד וראוי לפרעה כאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולכן לא היה שום בר נמכר לקונים בלתי חותמו או כתב ידו: ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו. ולפי שעם היותו שליט היה הוא בעצמו המשביר הוצרכו אחי יוסף לבא אליו ולא לדבר אל עבדיו בלבד: (ז) ויכירם שהם אחיו לא שהכיר אחד לאחד: ויתנכר אליהם. שנה טעמו ולא דבר בענוה כמנהגו: קשות. פן יכירוהו בקול: (ח) ויכר יוסף את אחיו. אחד לאחד ואחר כך: (ט) ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם. זכר להם את החלומות שבחלום האלומות היו כלם משתחוים

רמבן

נועקים כשיש להם מחיה מעט והוא רצה שלא ישאר להם כלום זה טעם והרעב היה על כל פני הארץ כי טרם פתח אוצרותיו היה הרעב על כל פני הארץ ועוד חזר לבאר שלא מכר להם עד שחזק עליהם מאד או שיפליג הכתוב לומר שהיה רעב של מהומה:

(א) למה תתראו. אל תראו עצמכם שבעים לפני בני עשו וישמעאל באותה שעה עדיין היתה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה לשון רש"י. ודברי אחרים אין בהם ממש ומה שאומר אל תראו עצמכם שבעים בפני בני ישמעאל ובני עשו לא הבינותי שאין בני ישמעאל ובני עשו עמהם בארץ כנען ולמה לא יאמר שלא יראו את עצמן שבעים בפני בני ארץ כנען ואולי היו בני ישמעאל ובני עשו באים מארץ אחוזתם אל יוסף לשבור והיו באים דרך ארץ כנען עוברים עליו ואמר להם שלא יראו עצמן שבעים בפניהם כי יחשדוהו שיש ליעקב תבואה ויבואו אליו לאכול עמו לחם בביתו ואם כן מה שאמר ונחיה ולא נמות טעם אחר הוא הזהירם להיות נשמרים במעט אשר בידם וילכו לקנות ממנו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם. והנכון למה תתראו במקום הזה כי היה לכם ליסע מיד כאשר שמעתם שיש שבר במצרים כי כבר בסכנה היו אם לא ימהרו לדבר וזה טעם ונחיה ולא נמות:

(ו) הוא המשביר לכל עם הארץ. ואיננו ראוי שיהיה השליט על הארץ משנה למלך מצרים מוכר לכל אחד סאה או תרקב מן התבואה ולכן נתעוררו בזה רבותינו ואמרו שצוה לסתום כל האוצרות חוץ מאחד בעת ההיא ועל דרך הפשט יתכן שהיו באים לפניו מכל הארצות והוא שואל וחוקר עליהם ומצוה לפקידים תמכרו לאנשי עיר פלוני כך וכך תבואה ממין פלוני והוצרכו בני יעקב לבא לפניו בתוך הבאים מארץ כנען לצוות עליהם כמה ימכרו לארצם כי הם ראשונים לאשר באו מארץ כנען והם באו לפניו בעבור כולם:

(ז) וירא יוסף את אחיו ויכירם. מיד שראה אותם הכירם ופחד אולי יכירוהו ויתנכר אליהם שם המצנפת על מצחו וקצת הפנים ושנה עצמו כמו שנאמר באשת ירבעם קומי נא והשתנית ולא ידעו כי אשת ירבעם את וכתיב ויהי כבואה והיא מתנכרה או יהיה ויתנכר בכאן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס כאילו לא יבא אדם לפניו לשבור מאין באתם לפני ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת וזה טעם ויכר יוסף פעם שנית כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת. ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי ואיננו נכון:

(ח) והם לא הכירוהו. כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם ואמרו רבותינו בטעם ההכרה לפי שהניחם חתומי זקן והם לא הכירוהו שיצא מאצלם

רשי

ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו (ויקרא כ) את מקורה הערה וכמו (יחזקאל טז) ערום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. וא"ת בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבר אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו (שמות י) כן' דברת. (במדבר כז) כן בנות צלפחד דוברות (ישעיה טז) ועברתו לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. (ב"ר) שהרי נכנסתם בי' שערי העיר למה לא נכנסתם בשער א': (יג) ויאמרו י"ב עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך

אבן עזרא

ויכר יוסף את אחיו: (ט) ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר דרך משל או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות סוד הארץ והוא הנכון בעיני: (יא) נחנו. בלא אל"ף והוא האמת: כנים. נאמנים ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת או מגזרת כן בנות צלפחד כמו האמת:

לָהֶם: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים
אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת
הָאָרֶץ בָּאתֶם: י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־
אֹכֶל: יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד
נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ
עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים: יב וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ
בָּאתֶם לִרְאוֹת: יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים
עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים ׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי
אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה
הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד
אֵינֶנּוּ: יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף
הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר

ב' ור"פ כנאן טעינו. נחנו ג' א' קמ' וב' פת'. פסק. ד'. ו' חס' בתור'

דַּהֲוָה חָלִים לְהוֹן וַאֲמַר
לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יָת
בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן:
י וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי
וְעַבְדָּךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עֲבוּרָא:
יא כֻּלָּנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד נַחְנָא
כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָּךְ
אַלִּילֵי: יב וַאֲמַר לְהוֹן לָא
אֱלָהֵין בִּדְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן
לְמֶחֱזֵי: יג וַאֲמַרוּ תְּרֵי עֲסַר
עַבְדָּךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי
גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִכְנָעַן
וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא
דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי: יד וַאֲמַר
לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דְמַלֵּילִית
עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן:

האסרו

כלנו ב' ר"פ וסי' בני איש אחד. כצאן תעינו: נחנו ג' ב' פתח וא' קמ' וסי' כלנו בני איש אח' נחנו. נחנו נעבר חלוצים. נחנו פשענו ומרינו קדמ' קמץ: אחים אנחנו ב' קמץ וסי' כי אנשי' אחים אנחנו. שנים עשר עבדיך: אלכם ו' חס' בתורה וסי' הוא אשר דברתי. ולא ישמע אלכם פרעה. כי ידבר אלכם פרעה. ואמר אלכם בעת. באתם עד הר האמרי.

תולדות אהרן שנים עשר. יבמות יז (יבמות כ):

בעל הטורים

למעלה כזו. בני איש אחד נחנו ולא אמר אנחנו רמז שאחד ממנו חסר. נחנו ג' במסרה הכא ואידך נחנו נעבור חלוצים נחנו פשענו וזהו שדרשו שאמרו נחנו נהרוג כל העיר אם לא יתנו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו לפדותו ונחנו פשענו. מרגלים אתם פירוש ולא אני שיהושע שילא ממני לא היה בעלת מרגלים וכם אמרו. לא היו עבדיך מרגלים. פירוש יהודה השיבו כי סוף ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת המרגלים. לא היו בגימטריא כלב. והאחד איננו וסמוך ליה ויאמר אליהם יוסף. ששים מכם בגביע ואומר אני מנחש ששמו יוסף

רמבן

מאכלם בלא חתיכת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כלם ועוד היה מכירם מדעתו שיבאו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ ואמר ר"א ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו ואחרי כן הסתכל בכל אחד והכירו:

(ט) **ויזכר** יוסף את החלומות אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו לשון רש"י. ולפי דעתי שהדבר בהפך כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחלה מן החלום הראשון והנה אנחנו מאלמים אלומים כי אנחנו ירמוז לכל אחיו אחד עשר ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימן אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחלה ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השניה כי היה אביו בא מיד בלא ספק ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת. גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שהיה כוונתו לצערם אבל חשב אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף וגולדה ביניהם קטטה ושנאה ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימן אולי ישלחו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו. ולזה נתכוונו בו רבותינו בב"ר אמר רבי חייא בר' אבא כל הדברים שאתה קורא שדבר יהודה בפני אחיו עד שאתה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימין. פיוס ליוסף ראה היאך נותן נפשו על בניה של רחל וכו' וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואולי היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון אבל היה רואה השתחוית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות בארצם והיה מקוה להיותו שם במצרים כי בראותו הצלחתו הגדולה שם וכ"ש אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו:

ויאמר אליהם מרגלים אתם. העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא כי מה עשו להיות אומר להם ככה. וכל הארץ באו אליו והם בתוך הבאים כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען. ואולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים לבושי מכלול כלם ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם. ויתכן שהיו בתחלת הבאים מארץ כנען והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען כי עתה באו משם הראשונים. ויאמר להם יוסף מרגלים אתם כי מארץ כנען לא בא אלי אדם לשבור אוכל וזה טעם מאין באתם שאמר להם בתחלה:

(יא) **כלנו** בני איש אחד נחנו. יתכן לפרש הטענה הזאת כי אמרו מפני היותנו אחים בני איש אחד ולא נפרד זה מזה כי כן רצון אבינו באנו כלנו כאחד לשבר אוכל ולא שלחנו אחד ממנו עם עבדיו. וכן היה הדבר כי למה ישלחם כולם אלא שאין רצונם להפרד זה מזה גם יתכן שעשו כן בעבור כובד הרעב שלא יגזלו מעבדיהם בדרך את השבר אשר יביאו ויתכן שאמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו תוכל לחקור עליו כי הוא נודע בשערים בכבוד עשרו ורוב בניו ואם תשאל ותחקור תדע כי כנים אנחנו ואנשים צדיקים בני צדיק ולא מרגלים וטעם לא היו עבדיך מרגלים כי כנים אנחנו מנעורינו בכל דברינו לא היו עבדיך מרגלים מאז ועתה וכן לא היינו מרגלים מעולם ורבותינו נתעוררו במה שאמרנו ודרשו שנכנסו בי' פתחים כדרך מרגלים ולכך העליל עליהם וטענה נכונה היא אבל לא הזכיר אותה הכתוב ועוד שא"ל בתחלה כלנו בני איש אחד נחנו והיא שמחייבת אותם ויתכן שמתחלה אמר להם נכנסתם בי' פתחים ועכשיו אתם נועדים במקום אחד ונקשרים יחדיו אין זה רק דרך מרגלים וא"ל בעבור היותנו אחים נאספנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר אתר

ספורנו

משתחוים שאלומתו קמה וגם נצבה שלא נפלה אחר שקמה. ולכן רצה שיבאו כלם ויבשרם ויתקיים בו ענין וגם נצבה וזה בזכות שיהיה הוא רמז לגואל העתיד על דרך ירח ויור כאמרו ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ויתקיים בהם ענין וגם נצבה כאמרו מלכו דלעלמין לא תתחבל: לראות את ערות הארץ באתם. לראות אם יש אתנו מזון מספיק לארצנו ולא באתם לקנות כי אין מנהג שאר הבאים שיהיו עשרה יחדיו שואלים: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. ואם היינו מרגלים היה במצות איזה מלך ולא יבחר המלך כל המרגלים בני איש אחד אבל באנו יחדיו מפני שאנו אחים: כנים אנחנו. בכל עסקינו: לא היו עבדיך מרגלים. מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה: (יב) לא. אין זה אמת שתהיו אחים: כי ערות הארץ באתם לראות. אבל נועצתם לומר שאתם אחים כדי לבא יחדיו ולראות ערות הארץ: (יג) שנים עשר עבדיך וכו'. הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו וחסר אחד והקטון נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך: (יד) הוא אשר דברתי אליכם. אותו האחד שאתם אומרים שאיננו ואיככם מפרטים אנה הלך הוא שהלך בעצתכם להגיד

אבן עזרא

(טז) האסרו. תאסרו כמו ומות בהר: (יט) רעבון בתיכם. לורך בעבור הרעב וטעמו הביאו אל בתיכם: אבל. כמו אבל שרה אשתך כמו אכן: (כג) המליץ. מבאר מגזרת מליצה. ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבי' הגדול שבהם בשנים יענש יותר ועזב ראובן כי הוא הצילו ויאמר ר' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים והנה שכח כספיה'

מקרא ותרגום

מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ
חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי
אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃
טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח
אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ
וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם
וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים
אַתֶּם׃ יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־
מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ יח וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת
עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃
יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם
אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם
וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן
בָּתֵּיכֶם׃ כ וְאֶת־אֲחִיכֶם
הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ
דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן׃ כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו
אֲבָל אֲשֵׁמִים ׀ אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ
אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ
אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה
אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃ כב וַיַּעַן
רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי
אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ
בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ
הִנֵּה נִדְרָשׁ׃ כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ
כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ
בֵּינֹתָם׃ כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם
וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם
וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן

טו בְּדָא תִתְבַּחֲנוּן חֵי פַרְעֹה
אִם תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין
בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא׃
טז שְׁלַחוּ מִנְּכוֹן חַד וְיִדְבַּר
יָת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן
וְיִתְבַּחֲנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הַקְשׁוֹט
אַתּוּן אָמְרִין וְאִם לָא חֵי פַרְעֹה
אֲרֵי אַלָּלֵי אַתּוּן׃
יז וּכְנַשׁ יָתְהוֹן לְבֵית
מַטְּרָא תְּלָתָא יוֹמִין׃
יח וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה דָּא עֲבִידוּ וְאִתְקַיְּמוּ
מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָּחִיל׃
יט אִם כֵּינֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן
חַד יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרְתְּכוֹן
וְאַתּוּן אִיזִילוּ אוֹבִילוּ עִבוּרָא
דַּחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן׃ כ וְיָת
אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תֵּיתוֹן לְוָתִי
וְיִתְהֵימְנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן וְלָא
תְמוּתוּן וַעֲבַדוּ כֵן׃ כא וַאֲמַרוּ
גְּבַר לַאֲחוּהִי בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִין
אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא דִּי חֲזֵינָא
בְּעָקַת נַפְשֵׁיהּ כַּד הֲוָה
מִתְחַנַּן לָנָא וְלָא קַבֵּילְנָא
מִנֵּיהּ עַל כֵּן אֲתָת לָנָא
עָקְתָא הָדָא׃ כב וַאֲתֵיב
רְאוּבֵן יָתְהוֹן לְמֵימַר הֲלָא
אֲמָרִית לְכוֹן לְמֵימַר לָא
תְחוֹבוּן בְּעוּלֵימָא וְלָא
קַבֵּילְתּוּן וְאַף דְּמֵיהּ הָא
מִתְבְּעֵי׃ כג וְאִנּוּן לָא
יָדְעִין אֲרֵי שָׁמַע יוֹסֵף אֲרֵי
מְתוּרְגְּמָן הֲוָה בֵּינֵיהוֹן׃
כד וְאִסְתְּחַר מִלְּוָתְהוֹן וּבְכָא
וְתָב לְוָתְהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן
וּדְבַר מִלְּוָתְהוֹן יָת שִׁמְעוֹן

מסורה

ואמ' אלכם לא תערצון: בזאת ב' ר"פ וסי' בזאת תבחנו. בזאת יבא אהרן אל הקדש: בבוא ט' מלאים וסי' בזאת תבחנו בבוא כל ישר'. בבוא אדני בית רמון. ויקח יהוידע הכהן ארון. בבוא אליו נתן. בבוא דואג. בבוא רשע בא גם בוז. ובבוא הנשיא דרך אולם השער. ובבוא עם הארץ: האמת א"ב מן חד חד הא' וסי' במס' רבת': והיו ז' מס' במלכים ב' סימן י"ח: ירא. יראת אלהים ז' וסי' ויאמר אליהם יוסף. ותיראן המילדת. ויהי כי יראו המילד'. ויירא דוד את האלהי' דד"ה. כי ברב חלומו' והבלים. סוף דבר הכל נשמע. וירא את האלהים מרבים. עזרא: הביאו ג' וסי' ואתם לכו הביאו. הביאו את צואריכם. את כל המעשר: תמותו ז' מלאים ג' בתורת וד' בשאר קריי' וסי' ויאמנו דבריכם. לא תהללו ולא תמותו. ופתח אהל מועד תשבו. והטלתי אותך ואת עמך. למה תמותו אתה ועמך. ועתה ידוע תדעו. שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו: המליץ ה' זוגין חד מ' וחד המ' וסי' במס' רבתא: ויסב ב' וסי' מעליהם ויבך. ויבך דוד. וכל שמואל דכוו' בס"א ויסב את עמשא מן המסלה:

תולדות אהרן את שמעון. ס' הזוהר פ' אחרי מות:

רשי

כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה. אם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים: (יח) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו (מלכים א ח) יאמן נא דבריך: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו. טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין. וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסוב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא. דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו:

ויאסור

בעל הטורים

כי אם בבוא. בבוא עולה למנין י"א שלא תצאו מזה עד שיבאו י"א אחים: אל משמר שלשת ימים כנגד ג' דברים שעשו לו. ויפשיטו את כתנתו. וישליכו. וימכרו:

ספורנו

להגיד מה שראיתם או שהחכמת' כדי לרגל. כמו שאמרתי: (טו) בזאת תבחנו. שאם אינכם אחים לא יסכן הקטן את עצמו לבא עמכם לשקר ולהיות בן מות עמכ': (יח) את האלהים אני ירא. ולכן אניחכם להוליך לבתיכם די מחיתכם ולא תמותו. כי גם בארץ כנען אוכל להמיתכם אם לא תבאו: (כא) בהתחננו אלינו ולא שמענו. והיינו אכזרים נגד אחינו אע"פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו וכנגד מדת אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו: (כב) הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. שלא היה מתכוין להמיתכם כשעשה מה שעשה כאשר חשבתם אבל היו מעשיו כאשר יעשה ילד בלתי פועל לתכלית מכוון: וגם דמו הנה נדרש. אין החטא הנדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו שחטאתם לשפוך דם נקי שלא היה בן מות כאשר חשבתם והיה בלי ספק מת בעבדותו: (כד) ויבך. כאשר ראה בצרתם: ולהשיב

רמבן

אתם עתה יחדיו אז אמרו כי האחד איננו והלכו לבקשו והכתוב לא יחוש להאריך בטעם הטענות: (יז) **ויאסף** אותם אל משמר שלשת ימים. עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא ומפני מוראו מוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו להניח האחד רק להצלת כלם:

(כא) **אשר** ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו. חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו ויטביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות או שירצה הכתוב לקצר בסורתנם או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר והנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא ומפני נערותו חטא לכם וראוי לכם להעביר על חטאות נעוריו וגם עתה דמו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיה פירוש גם דמו אף על פי שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד. ורבותינו דרשו דמו ודם הזקן:

ויאסר אתו לעיניהם : כה ויצו
יוסף וימלאו את־כליהם בר
ולהשיב כספיהם איש אל־שקו
ולתת להם צדה לדרך ויעש
להם כן : כו וישאו את־שברם
על־חמריהם וילכו משם :
כז ויפתח האחד את־שקו
לתת מספוא לחמרו במלון
וירא את־כספו והנה־הוא
בפי אמתחתו : כח ויאמר אל־
אחיו הושב כספי וגם הנה
באמתחתי ויצא לבם ויחרדו
איש אל־אחיו לאמר מה־
זאת עשה אלהים לנו :
כט ויבאו אל־יעקב אביהם
ארצה כנען ויגידו לו את כל־
הקרת אתם לאמר : ל דבר
האיש אדני הארץ אתנו קשות
ויתן אתנו כמרגלים את־הארץ :
לא ונאמר אליו כנים אנחנו לא
היינו מרגלים : לב שנים־עשר
אנחנו אחים בני אבינו האחד
איננו והקטן היום את־
אבינו בארץ כנען : לג ויאמר
אלינו האיש אדני הארץ בזאת
אדע כי כנים אתם אחיכם האחד
הניחו אתי ואת־רעבון בתיכם
קחו ולכו : לד והביאו את־
אחיכם הקטן אלי ואדעה כי
לא מרגלים אתם כי כנים אתם
את־אחיכם אתן לכם ואת־
הארץ תסחרו : לה ויהי הם
מריקים שקיהם והנה־איש
צרור־כספו בשקו ויראו את־
צררות כספיהם המה ואביהם
וייראו : לו ויאמר אלהם יעקב

כ"ג מלין קמץ · חס' · כ"ל כ"כ · ד' · ג' ומ"ל · כ' בתורה · חס' · כ' ר"פ · ד' כ' וכענין · ל' · ג'. ו' · ז' · ס'. ל' · ג' ומ"ל · ג' בתורה · ג' וכ"כ · ג' ומ"ע

ואסר יתיה לעיניהון :
כה ופקיד יוסף ומלו ית
מניהון עבורא ולאתבא
כספיהון גבר לסקיה ולמתן
להון זודין לאורחא ועבד
להון כן : כו ונטלו ית
עבורהון על חמריהון ואזלו
מתמן : כז ופתח חד ית
סקיה למתן כסתא לחמריה
בבית מבתא וחזא ית
כספיה והא הוא בפום
טועניה : כח ואמר לאחוהי
אתותב כספי ואף הא
בטועני ונפק מדע לבהון
ותוהו גבר לאחוהי למימר
מה דא עבד יי לנא :
כט ואתו לות יעקב אבוהון
לארעא דכנען וחויאו ליה
ית כל דארע יתהון
למימר : ל מליל גברא
רבונא דארעא עמנא קשין
ויהב יתנא כמאללי ית
ארעא : לא ואמרנא ליה
כיוני אנחנא לא הוינא
אלילי : לב תרי עסר
אנחנא אחין בני אבונא חד
ליתוהי וזעירא יומא דין עם
אבונא בארעא דכנען :
לג ואמר לנא גברא רבונא
דארעא בדא אדע ארי כיוני
אתון אחוכון חד שבוקו
לותי וית עבורא דחסיר
בבתיכון סבו ואיזילו :
לד ואיתיו ית אחוכון זעירא
לותי ואדע ארי לא אלילי
אתון ארי כיוני אתון ית
אחוכון אתן לכון וית
ארעא תעבדון בה
סחורתא : לה והוה אנון
מריקין סקיהון והא גבר
צרר כספיה בסקיה וחזו
ית צררי כספיהון אנון
ואבוהון ודחילו : לו ואמר
להון יעקב אבוהון יתי

רשי

ויאסור אותו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו. במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחת. הוא שק: (כח) וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עליל' זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבי' אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אותי שכלתם

בעל הטורים

עשה אלהים ב' במסרה מה זאת עשה אלהים לנו. ואידך אשר עשה אלהים לפרעה ולמצרי'. ולכו. ג' במסורה ואת רעבון בתיכם קחו ולכו. גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו. ואור לכם ולכו. מלמד שברכה אותם לטוליך צאן ובקר אף על פי שאין יוצאה ממצרים וזהו גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו ואמר להם שלא יצאו אלא בכי טוב. וזהו ואור לכם ולכו:

רמבן

וטעם ולתת להם צדה לדרך. כדי שלא יאכלו בדרך מה שקנו והנה הודיע להם זה כי בידם נתן הצדה דרך חסד כדי שיוכלו להביא את האח כי אמר אין דעתי להרע לכם אם יאמנו דבריכם: (כז) ויפתח האחד את שקו. אחד מהם פתח את שקו במלון לתת ממנו מספא לחמורו והאחרים לא פתחו את שקיהם עד היותם עם אביהם כאשר אמר ויהי הם מריקים כי אולי היו אחרים לוקחים לחמוריהם תבן כי לא יאכלו כל משאם בדרך וזה האחד לא היה חמורו חזק והוצרך למספא ומצא כספו בפי אמתחתו וכתב רש"י כי אמתחת הוא השק ואונקלום תרגם טוענא והנראה מדעתו שהי' לכל אחד שק גדול ושקים קטנים להשוות משאם וכלל המשא יקרא אמתחת. והנה אירע לאחד שמצא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד מתראתא ובפי אחד מן הצדדין הושם הכסף לכולם ואירע לאחד שפתח הצד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים ונקרא אמתחת בעבור שימתח לצדדין: (לד) ואת הארץ תסחרו. שנו לו בדבר מפני השלום כדי שישמע אליהם לשלח אתם בנימן כי ברצונם מיד היו חוזרים לולי שאמר לא ילך בני עמכם. וכן אמרו לו אחיכם האחד הניחו אתי ולא הגידו לו מאסרם ולא מאסר שמעון. ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא ספרו הכתוב וטעמו שתביאו סחורה כרצונכם לקנות התבואה ולא אקח מכם סחורתכם כי איטיב לכם תחת בשתכם. וכן שאול שאל האיש לנו ולמולדתינו התגלות לאביהם. או כאשר אמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו אמר להם לא כי באמת ערות הארץ באתם לראות והגידו לי אם אביכם חי ואם יש לכם עוד אח כי אחקור עליכם ואדע מה אתם, ואז ענו שנים עשר אחים אנחנו בני איש אחד והוא בארץ כנען היום כי עודנו חי והקטן עמו והאחד איננו והוא מה שאמר יהודה אדוני

אבן עזרא

כספיהם: ויפתו את שברם. אשר קנו: (כז) ויפתח האחד. מכן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון: (לג) ואת רעבון בתיכם. צורך: טלנה

ויאסר ג' א' רפ' וב' דג' וסי' ויאסר אתו. ויאסר יוסף מרכבתו. ויאסר את רכבו: בר ו' תיבין באו' קמץ בסגולת' וסי' ומפרי העץ אשר בתוך הגן. ויצו יוסף וימלאו את כליהם כר. מן הדם אשר בסף. וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. חמשים לולאות תעשה ביריעה האחת. וחברו: ולתת ח' מסור פרשת כי תשא. והנה הוא ד' וסי' והנה הוא בפי אמתחתו. והנה הוא שם עלילות דברים. ויהי בבקר כזרח וארד בית היוצר. ויפן אליו עזריהו: עשה אלהים ב' דסמי' באוריית' וסי' מה זאת עשה אלהים לנו. את אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו: ארצה כנען ח' במס' רבת': הקרת ב' ומב' ליש' וסי' את כל הקרת אתם. הקרות והספים. קדמ' חס' דחסר: דבר ב' ר"פ וסי' דבר האיש אדני הארץ. דבר ה' עליכם: אדני ד' וסי' ויקח אדני יוסף. דבר האיש. ויאמר אלינו האיש. ויקן את ההר שמרון. והד ואדני. כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני: ולכו ג' וסי' את רעבון בתיכם קחו. גם צאנכם גם בקרכם. והשכמתם בבקר ואור לכם: והביאו ו' וסי' והביאו את אחיכם הקטן. פרקו נזמי הזהב. באו בית אל ופשעו. ויאמר דוד אל יואב ספרו. ויען חזקיהו ויאמר. ואשר ישמעו ויעבירו: ואדעה ז' וסי' ואדעה כי מרגלים. ועתה הורד עדיך. ואדעה מה יוסף ה' דבר. ואדעה מספר' עבדך אני הבינני. ואדעה מה חדל אני. ואדעה כי אין זולתך לגאול. בתר' ואדע כתיב ואדעה קרי: ואת הארץ ה' מסר פרשת וישלח:

תולדות אהרן ויצא לבם. תענית פ' (ברכות ה): דבר קשים. מכות יא:

ספורנו

(כה) ולהשיב כספיהם. לא יפול לשון רבים על הכסף אבל יפול על המטבעות: (כח) מה זאת עשה אלהים לנו. שנתן בלב זה עם היותו ירא אלהים שיעשה לנו זאת כדי לכבוש אותנו לעבדים בבואנו אליו. כאמרם אח"כ ולקחת אותנו לעבדים וזה לשלם לנו מדה כנגד מדה על מכירת אחינו והנה המכירה לא היתה מאתנו להרע אבל היתה מפני שחשבנוהו לרודף ובן מות ומה שלא הרגנוהו היה ע"ל כחסד בהיותו אחינו: עלי

שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן. (ב״ר) אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב״ר): כאשר כלו. כד שציאו (והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכל כאשר תם האוכל הוא ותתרגמינן כד שציאו): (ג) העד העיד. לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן (ירמיה יא) העידותי באבותיכם (שמות יט) רד העד בעם: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי (יש מפרשים לשון עצה שמדברים ביחידות וזהו עצת עריסותינו) עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם. ואם משמש בלשון אשר ה״ז שמוש אחד מארבע לשונות שמשמש כי והוא אם שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נצנצה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנא׳ ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש

אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף
אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן
תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ לז וַיֹּאמֶר
רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי
בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ
תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ
אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי
עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ
נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־
שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃
מג א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃
ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־
הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ
שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר
אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד
בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי
בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ד אִם־
יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ
נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃
ה וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־
הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי
בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד
לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ ז וַיֹּאמְרוּ
שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ
וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם
חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־
פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע
כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃
ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו
שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה
וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־

אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון ליתוהי הכא וית בנימין תדברון עלי הואה כולהון: לז ואמר ראובן לאבוהי למימר ית תרין בני תמית אם לא איתיניה לך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך: לח ואמר לא יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערעיניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדוונא לשאול: מג א וכפנא תקיף בארעא: ב והוה כד שיציאו למיכל ית עבורא דאיתיו ממצרים ואמר להון אבוהון תובו זבונו לנא זעיר עבורא: ג ואמר ליה יהודה למימר אסהדא אסהיד בנא גברא למימר לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ד אם איתך משלח ית אחונא עמנא ניחות ונזבן לך עבורא: ה ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא תחזון אפי אלהין כד אחוכון עמכון: ו ואמר ישראל למא אבאשתון לי לחואה לגברא האית לכון אחא: ז ואמרו משאל שאיל גברא לנא ולילדותנא למימר העד כען אבוכון קים האית לכון אחא וחוינא ליה על מימר פתגמיא האלין המידע הוינא ידעין ארי יימר אחיתו ית אחוכון: ח ואמר יהודה לישראל אבוהי שלח עולימא עמי ונקום ונזיל וניחי ולא נמות אף אנחנא

(לו) כלנה. כל הצרות האלה. וי״א כי פי׳ תמית תעניש ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם וכלל הדבר אילו היה הדבר נכונה לא היה יעקב מחריש: (ח) גם אנחנו. דרך לשון

ושמעון ד׳ וסי׳ יוסף איננו. בני לאה. כראובן. ובערי מנשה ואפרים: כלנה ב׳ וסי׳ עלי היו. ואת עלית: ואת בנימן ד׳ וסי׳ אחי יוסף לא שלח. ואל שדי יתן. ואת בנימן תקחו. משנה כסף לקחו. תמית ב׳ וסי׳ את שני בני. ופתה תמית קנאה: וקראהו ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא׳ מפיק א׳ ותניין לא מפיק א׳ וסי׳ וקראהו. לא ירד בני עמכם. וקרתו. ולקחתם גם את זה. משאל. וממטה אשר. דיהושע. משל. וממטה אשר. דד״ה. הבארתי. צלק העמוני נחרי. דשמואל. הברתי. חברו דד״ה. וירפאו את שבר בת עמי על. קדמא׳. וירפו את שבר. תניי׳ ותרויהון בירמיה: העד ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ העד העד בנו האיש. ואעד בך לאמ׳. ויעדהו לאמ׳ ברכ׳ אלהים ומלך. ויעדהו אנשי בליעל את נבות. נרדה ג׳ וסי׳ הבה נרדה ונבלה. נרדה ונשברה. ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה: לאיש ל״ב מסר במס׳ רבתא: ויאמרו ב׳ בטעם פזר וסי׳ שאל שאל האיש. הנה חג ה׳ בשלה. וא׳ ואמרתם זבח. וא׳ ואמרנו. והיה כי יאמרו אלינו. וא׳ ואומר ראיתי והנה מנור׳. וא׳ ואומרה. גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים: שאול ב׳ בקרי׳ וסי׳ שאול שאל האיש לנו. שאול ישאלו באבל וכן התמו. וא׳ ושאול לו באלהים. הידוע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ הידע נדע. חס׳. כי כל נבל ימלא יין מלא. ויאמרו אליו הידוע תדע כי בעלים מלך. חס׳. ויש חילוק במסרה כי י״א הידוע דאור׳ מלא ושאר׳ חס׳ וי״א כי הידוע דכל נבל ימלא יין מלא ושארא חסר וי״א כי הידוע דאורייתא ודכל נבל ימלא יין תרויהון מלאים וכך ראיתי בספר קדמון מדויק. ובתיקון ס״ת ראיתי הידוע דאורית׳ מ״ל ובתיקון ס״ת אחר חס׳. וי״א כי שלשתן מלאים: אל ישראל ז׳ סס׳ פרשת ויחי: שלחה ו׳ מסר בשמואל

ספורנו

(לו) עלי היו כלנה. אין אחד מאלו המקרים באחד מבניכם אבל כלם בבני זה בלי ספק אע״פ שהוא בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי: (לז) את שני בני תמית. קלל עצמו את שני בניו שימותו אם לא יביאנו כענין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת [illegible]) יהא רעוא דלא לקמו ליה בני וכן הוה ליה: (לח) לא ירד בני. היחיד לי מאמו׳ האם שהיתה עקרת הבית: מג (ב) שובו שברו לנו. כי חשב שהיו מבקשים להוליך עמם את בנימין כדי לאבדו כיוסף כמו שאמר להם אותי שכלתם לא ספי׳ הדבר כאשר ספרו: (ח) ונחיה. במזון: ולא נמות. על יד האיש אדוני הארץ שאמר לנו ויאמנו דבריכם ולא תמותו

תולדות אהרן יוסף איננו. חולין נה: תנה אותו על. בתרא קע: וקראהו אסון. כתובות ל:

בעל הטורים

כולנה ב׳ במסור׳ הכא ואידך ואת עלית על כולנה לומר מה שאלו על בנימין עלה על כל הצער שנצטער יותר משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג׳ פעמים ואמרינן תינוק אעפ״י שאין נחש יש סימן. ד״א כלנה. כתיב חסר שעלי מוטל מזון נשותיהם שהם כלותי. תמית ב׳ במסור׳ את ב׳ בני תמית. ופותה תמית קנאה. דורש אותו במדרש. בעדת קרח דכתיב בהו קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמר שני בני תמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם. את שני בגימטרי׳ דתן ואבירם. נרדה ג׳ במס׳ נרדה ונשברה לך אוכל. נרדה ונבלה שם שפתם. נרדה אחרי פלשתים לילה שאמר אם ישן מאלת נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למהר הדבר כמו התם נרדה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים דכתיב נרדה ונבלה שם שפתם. על פי. שני׳ במס׳ על פי הדברים. על פי שנים עדים שהוצרכנו להגיד לו על פי הדברים האלה כאלו היו עדים בדבר:

רמבן

אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור כאשר הזכרתי. ורש״י כתב תסחרו תסבבו וכל לשון סחורה וסוחרים על שם שמסבבים אחר פרקמטיא נראה שרצה הרב להוציא מזה שלא אמרו אלא שיהיו רשאים לסבוב הארץ ולסחור בה כרצונם תמיד ולא פירש כן שהו וסחרוה ויסחרו אותה: (לז) את שני בני תמית. קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך עלי אם לא אשיבנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים ואמר את שני בני והם היו ארבעה

לאמר

רשי

ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך: שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: והטאתי לך כל הימים. לעה"ב: (י) לולא התמהמהנו. על ידך כבר הייתו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: (יא) אפוא. לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה. ב"ר: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פיסטציא"ש ודומה לי שהם אפרסקין: (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבור אכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם: אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוה"ק נזרקה בו לרבות יוסף: ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימין. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבוח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיזנ"ר:

ויש

אבן עזרא

לשון הקדש להוסיף גם ראשון כמו משל בנו גם אתה: (יא) זאת העלה: מזמרת הארץ. כל דבר משובח מגזרת זמירות: צרי ונכאת. כבר פירשתים: בטנים. אין לו ריע במקרא וי"א אגוזים: (יב) משנה. שני: משגה. משמות בעלי הה"א. וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה: (יד) כאשר שכלתי. כמות יוסף אחשב כי שכלתי מהכל:

להתגולל

מקרא

אנחנו גם־אתה גם־טפנו׃
ט אנכי אערבנו מידי תבקשנו
אם־לא הביאתיו אליך והצגתיו
לפניך וחטאתי לך כל־הימים׃
י כי לולא התמהמהנו כי־עתה
שבנו זה פעמים׃ יא ויאמר
אלהם ישראל אביהם אם־כן ׀
אפוא זאת עשו קחו מזמרת
הארץ בכליכם והורידו לאיש
מנחה מעט צרי ומעט דבש
נכאת ולט בטנים ושקדים׃
יב וכסף משנה קחו בידכם
ואת־הכסף המושב בפי
אמתחתיכם תשיבו בידכם
אולי משגה הוא׃ יג ואת־
אחיכם קחו וקומו שובו אל־
האיש׃ יד ואל שדי יתן לכם
רחמים לפני האיש ושלח לכם
את־אחיכם אחר ואת־בנימין ואני
כאשר שכלתי שכלתי׃ טו ויקחו
האנשים את־המנחה הזאת
ומשנה־כסף לקחו בידם ואת־
בנימן ויקמו וירדו מצרים
ויעמדו לפני יוסף׃ ששי טז וירא
יוסף אתם את־בנימין ויאמר
לאשר על־ביתו הבא את־
האנשים הביתה וטבח טבח והכן

(מסורה: י״ג פסו׳ גם גם · ל׳ · ד׳ בליש׳ · ד׳ כתיב א׳ ל׳ · ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל. ל״ב · ב׳ · ב׳ ב׳ וחס׳ ל׳. ל׳ · ד׳ ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ. · ל׳ · ל׳ ל׳ ג׳ מ״ל כתו׳ · ב׳ · ד׳. י״ז מ״ל · ל׳ · ב׳ · ב׳ בליש׳ · י״ז מ״ל · ח׳ ג׳ ב׳ חס׳ וח׳ מ״ל · ל׳ וחד למען טבח טבח)

תרגום אונקלוס

אף את אף טפלנא׃ ט אנא
מערבנא ביה מן ידי תבעיניה
אם לא איתיניה לך
ואקמיניה קדמך ואיהי חטי
לך כל יומיא׃ י ארי אלולא
פון בדא אתעכבנא ארי כען
תבנא דנן תרתין זמנין׃
יא ואמר להון ישראל
אבוהון אם כן הוא דא
עבידו סבו מדמשבח
בארעא במניכון ואחיתו
לגברא תקרובתא זעיר קטף
וזעיר דבש שעף ולטום
בוטנין ושגדין׃ יב וכספא
על חד תרין סבו בידכון וית
כספא דאתותב בפום
טועניכון תתיבו בידכון
דלמא שלו הות׃ יג וית
אחוכון דברו וקומו תובו
לות גברא׃ יד ואל שדי
יתן לכון רחמין קדם גברא
ויפטר לכון ית אחוכון
אוחרן וית בנימין ואנא כמא
דאתכלית תיכולית׃
טו ונסיבו גובריא ית
תקרובתא הדא ועל חד
תרין כספא נסיבו בידיהון
ודברו ית בנימין וקמו ונחתו
למצרים וקמו קדם יוסף׃
טז וחזא יוסף עמהון ית
בנימין ואמר לדי ממנא על
ביתיה אעיל ית גובריא
לביתא וכוס נכסתא ואתקין

א׳ סימן י״ו: תביאתיו והביאתיו ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ אם לא אביאנו. ועבדי כלב. והביאותיו ונראה שם. הביאותיו והצליח דרכו. ב׳ בתרא׳ מלאים: לולא ד׳ כתי׳ א׳ וסי׳ כי לולא התמהמהנו. לולא הח ישת׳. לולא דברתי כי אז. לולא האמנתי לראו׳: ואת הכסף ד׳ וסי׳ המושב בפי אמתחתיכם. אך את הזהב. ויקח יהושע את עכן בן זרח. ותשלם כל המלאכה. דד"ה. ירידה מצרים ד׳ בליש׳ וסי׳ ויעמדו לפני יוסף. ויעקב ובניו ירדו מצרים. הוי הירדים מצרי׳ לעזרה. ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו. ושארא מצרימה: על ביתו ח׳ וסי׳ וימצא יוסף חן. וירא יוסף אתם. ויצו את אשר על. הם יצאו את העיר. וילך אלקנת הרמתה. הראית כי נכנע אחאב. וילך מלך ישראל על ביתו סר. ישען על ביתו: הבא ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ הבא את האנשים. הבא נא ידך בחיקך. לך הביא העיר בתרא מלא. וטבח א"ב א׳ ט׳ וא׳ וט׳ וסי׳ במסר׳ רבתא:

תולדות אהרן אנכי אערבנו. בתרא קעג: אם לא. מכות יא: אם כן אפוא. בתרא טו: וטבוח טבח. חולין פה:

בעל הטורים

לך כל הימי׳ בגימ׳ העולם הזה ולבא: כי עתה שבנו זה. ס"ת שם בן ארבע לומר שהשם מלוה לצדיקים: מעט צרי ומעט דבש ו׳ מינים הביאו לו מנחה כנגד ו׳ בני הגבירות כל אחד מין א׳: ומשנ׳ ב׳ במסור׳ ומשנה כסף. ומשנה שברון. לומר לך קל וחומר מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף באו לשלמו בכפלים כ"ש שעתידין עו"ג לשלם כל הכסף שלקחו מישראל כפלי כפלים:

רמבן

לאמר תחת האחד מבניך יהיה הכפל בבני. והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה כי יהודה גבר באחיו ועוד כי ראובן כבר פשע באחיו ולא יבטח בו והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להניחו לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפנו: (יד) ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימן. נראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם ולכך לא אמר את שמעון בני את בנימן כי לא יזכרנו בשמו כאשר עזבו במצרים ימים רבים ואלו היה בביתו לחם לא שלח עדיין את בנימן ויניחהו במצרים. ורש"י כתב רוח הקדש נצנצה בו לרבות את יוסף ובבראשית רבה גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם זה יוסף. אחר זה שמעון ונכון הוא כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל שתם גם על האחר אולי עודנו חי ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה אמר רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש זה הקדוש ברוך הוא שנאמר ה׳ איש מלחמה וכתוב ויתן אותם לרחמים ושלח לכם את אחיכם אלו השבטים אחר ואת בנימן זה יהודה ובנימן. ואני כאשר

שכלתי

ספורנו

תמותו: (י) כי לולא התמהמהנו. והטעם שקבלתי עלי חטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שדבר ברור אצלי שלולא התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר: כי עתה שבנו זה פעמים. שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת: (יא) אם כן. אם הדבר כן כמו שאמרתם שהתגרה האיש בכם והוא ירא אלהים: איפה. מן ההכרח ראוי שזאת תעשו: קחו מזמרת הארץ מעט צרי. כי אמנם המנחה שתובל לאיש נכבד להון יצטרך שתהיה רבות הכמות להשביע עין הכילי ומזה המין היתה מנחת יעקב לעשו אבל כאשר יובילוה לנדיב אשר כסף לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נבחר מדברים הנמצאים על המעט והם בהיכלי מלך ומזה המין היתה המנחה הזאת ליוסף: והורידו לאיש מנחה. קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברצון ובזה תדעו איך יקבל אתכם בסבר פנים יפות כאמרו ולו חפץ ה׳ להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה. ואחר כך: (יג) וקומו שובו אל האיש. כי עכ"פ תכפרו פניו מגד מה במנחה ההולכת לפניכם כאמרו אבן חן השחד בעיני בעליו וכו׳: (טו) ויעמדו לפני יוסף. קודם הבאת המנחה ולכן יכינו כאשר הובאו בית יוסף:

יאמר

י״ג כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃
יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף
כ״ח וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה
ג׳ יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי
ל׳ וגו״ל הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל־
ל׳ דגש כו״ל חס׳ דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ
ג׳ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים
ג׳ וחס׳ ל׳ לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ
ד׳ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־
חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ
י״ג אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
ו׳ פֶּתַח הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי
יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃
ל׳ פתח כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן
דג׳ וחד רפי וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה
כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ
ל׳ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃
ל׳ כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ
לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם
כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר
שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם
ל׳ מ״ל וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן

אֲרֵי עִמִּי יֵיכְלוּן גּוּבְרַיָּא
בְּשֵׁירוּתָא׃ יז וַעֲבַד גַּבְרָא
כְּמָא דַּאֲמַר יוֹסֵף וְאָעֵיל
גַּבְרָא יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף׃
יח וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא אֲרֵי
אִתְעַלוּ לְבֵית יוֹסֵף וַאֲמָרוּ
עַל עֵיסַק כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב
בְּטוֹעֲנַנָא בְּקַדְמֵיתָא אֲנַחְנָא
מִתְעֲלִין לְאִתְרַבְרְבָא עֲלָנָא
וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא וּלְמִקְנֵי
יָתָנָא לְעַבְדִין וּלְמִדְבַּר יָת
חֲמָרָנָא׃ יט וּקְרִבוּ לְוָת
גַּבְרָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף
וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ בִּתְרַע בֵּיתָא׃
כ וַאֲמַרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי מֵיחַת
נְחַתְנָא בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן
עִבּוּרָא׃ כא וַהֲוָה כַּד
אָתֵינָא לְוָת מְבָתָא וּפְתַחְנָא
יָת טוֹעֲנַנָא וְהָא כְּסַף גְּבַר
בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא
בְּמַתְקָלֵיהּ וְאָתֵיבְנָא יָתֵיהּ
בִּידָנָא׃ כב וְכַסְפָּא אוּחֲרָנָא
אַחֲתְנָא בִידָנָא לְמִזְבַּן עִבּוּרָא
לָא יְדַעְנָא מַן שַׁוִּי כַּסְפָּנָא
בְּטוֹעֲנַנָא׃ כג וַאֲמַר שְׁלָם
לְכוֹן לָא תִדַּחֲלוּן אֱלָהֲכוֹן
וֶאֱלָהָא דַּאֲבוּכוֹן יְהַב לְכוֹן
סִימָא בְּטוֹעֲנֵיכוֹן כַּסְפְּכוֹן

רשי

ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה. בלע אכולא שירותיה. אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר. ולכן: וייראו. שאין זה אלא לאספנו אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתעולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון (קהלת יב) גלת הזהב (נחום ב) והצב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות נז סנהדרין סד) לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירוד ירדנו. ירידה היא לנו (ב"ר) רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם. (תנחומא) בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון

בצהרים י"ב מסר בסלנים א׳ סי׳ י"ח: ולקחת ד׳ רפי׳ מסר

אבן עזרא

(יח) להתגולל. מגזרת בגלל הדבר: ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעצמו על אחד ויאמר לו אתה הפלתני: (כ) בי. לשון בקשה ולפי דעתי שהוא דרך קצרה כמו בי אדוני העון וטעם העון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני: (כג) נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו במוצר ויצא בגורלכם כי כספכם

ספורנו

(טז) ויאמר לאשר על ביתו. ולא רצה לדבר לאחיו עד צאת מאתו כל הנצבים עליו כדי להאריך בספור עמהם: הבא האנשים הביתה. אל בית הדירה. כי היה לא בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם: כי אתי יאכלו. לראות ענינם עם בנימן ולנסות אם יקנאו בו כשירבה משאת בנימן ממשאות: (כא) כספנו כלו במשקלו. באותם המטבעות עצמן לפיכך הספנו שלא היה מפנה ממעות

רמבן

שכלתי כאורבן ראשון שכלתי כאורבן שני לא אשכל עוד זה לשונם ז"ל והכונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו ביד מחריבי בהמ"ק כמו שאפרש וראה הנביא הענין מתחלתו והתפלל סתם לשעה ולדורות והכתוב זה כפי מדרשם יש לו סוד גדול. כי אמר ואל שדי במדת הדין יתן לכם רחמים שלפניו ויעלה אתכם ממדת הדין למדת רחמים והמשכיל יבין:

ואני כאשר שכלתי שכלתי. ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי מיוסף ומשמעון שכלתי מבנימן לשון רש"י והנכון שהוא אומר לא תוכלו להוסיף עלי שכול כי כבר שכלתי. יתנחם מכל הבא עליו ביתרון כאבו על יוסף. וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי. כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי האבדון:

(יח) להתגולל עלינו. מן ועמשא מתגולל בדם ושמלה מגוללה בדמים כאדם שיהפוך מצד אל צד על חברו. ולהתנפל עלינו כאדם שיתנפל ברצונו על חבירו מלוא קומתו. ואונקלוס תרגם להתגולל לאתרברבא עלנא שינשאו עלינו כשוא הים לגליו ולהתנפל לאיסתקפא לשום עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן ת"י תאנה תוסקפא:

וטעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו. כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם ולא נוכל לשלוח לביתנו בר וימותו כולם ברעב:

(כ) בי אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא ובלשון ארמית בייא בייא לשון רש"י. וזה דבר זר מאד לסמכו אל מלת לשון טורסי ואינה דומה אליה כי בייא כולה מלה לא תשתנה ילא יאמר ממנה בי ועוד שהמלה ההיא אינה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב אבל היא לשון צעקה ותרעומות על שבר ועל עוות דבר כגון מלת אבוי בלשון קדש והיא ידועה בלשון ערב ירגילו אותה בקינותיהם כולן בפתחות הבית ובלשון יון בייא הבי"ת רפה בשוא יאמרו אותה על הדוחק והצער ובב"ר בסדר בראשית מהו שלו לרוכב בערבות ביה שמו אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על בייא שלו אגריקום במדינה ממונה על בייא שלו אגרטום במדינה ממונה על בייא שלו כך מי ממונה על בייא של עולמו הקב"ה ר"ל שבכל מקום יש איש ממונה על הצעקה ועל העוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הצועקים בייא ועוד לפנינו בפרשת ויגש אליו אמר לו יהודה בייא אתה מעביר עלינו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו זו היא השמת עין וכפ׳ ויהי בשלח שמא אני מעביר בייא על בריה ובפרשת וישמע יתרו נתמנה אדם וגטל טלית כל טורח ציבור עליו אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא מיחה הוא נענש עליו ובפרשת אשה כי תזריע צווח אנא בייא עליכון וכן במקומות הרבה ואונקלוס שתרגם בי אדני בבעו רבוני לא שהוציא מלת בי מן בעו אבל רדף הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה ור׳ אברהם אמר כי בי אדני דרך קצרה בלשון הקדש והוא כמו בי אדני המלך העון והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני. וא"כ נכון הוא שיאמר אדם בי אחי או בי שמעני ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכבד הנכתב באל"ף דלי"ת שגם הוא לשון אדון ולכן אני אומר כפירוש בי בעצמי אתה אדון ומושל ובאו שני כטיים לחזוק כמו ולי אני עבדך בי אני אדני ודומה לזה כי בי בעזרך בעוזרך אני:

(כג) נתן לכם מטמון באמתחותיכם. אמר ר׳ אברהם יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי והנה הם דברי נחומים

בי

אטמון : (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו : (כה) ויכינו. הזמינו עטרוהו בכלים נאים : (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין : (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתרא ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא עכצ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק) : (כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחוואה משתטח לארץ : (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה : (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם ע"ש אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי. אשבאל. ששבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מופים מפי אבי למד. וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו : נכמרו. נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ : (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון (איוב מא) אפיקי מגינים חוזק וכן (שם יב) ומזיח אפיקים רפה : (לב) כי תועבה היא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר : (לג) הבכור כבכורתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי

כספכם בא אלי : (כד) ביתה יוסף. כמשפט הלשון אל בית יוסף : (כז) השלום אביכם הזקן. שם תחת שם התאר והיא דרך קצרה כאילו אמר השלום לאביכם וכן אתה שלום : (כח) ויקדו. שמו הקדקד בארץ וככר השתחוו : (כט) אלהים יחנך. אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון : (ל) כי נכמרו. נערו ויקדו וכן עורנו כתנור

באמתחתיכם כספכם בא אלי
ויוצא אלהם את־שמעון : י"ב מ"ל
כד ויבא האיש את־האנשים
ביתה יוסף ויתן־מים וירחצו ס'
רגליהם ויתן מספוא
לחמריהם : כה ויכינו את־
המנחה עד־בוא יוסף בצהרים י"ג מ"ל
כי שמעו כי־שם יאכלו לחם :
כו ויבא יוסף הביתה ויביאו לו י"ס. ב' דגש
את־המנחה אשר־בידם
הביתה וישתחוו־לו ארצה : י"ס
כז וישאל להם לשלום ויאמר
השלום אביכם הזקן אשר
אמרתם העודנו חי : כח ויאמרו
שלום לעבדך לאבינו עודנו חי
ויקדו וישתחו : כט וישא ח ק'
עיניו וירא את־בנימין אחיו בן־ י"ז מ"ל
אמו ויאמר הזה אחיכם הקטן ד' רפי'
אשר אמרתם אלי ויאמר ז' פסו' ממ
אלהים יחנך בני : שביעי ב'
ל וימהר יוסף כי־נכמרו רחמיו ג'
אל־אחיו ויבקש לבכות ויבא
החדרה ויבך שמה : לא וירחץ י"ה כ"פ
פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו ב' כמן
לחם : לב וישימו לו לבדו
ולהם לבדם ולמצרים האכלים ח'. ג'
אתו לבדם כי לא יוכלון
המצרים לאכל את־העברים
לחם כי־תועבה הוא למצרים :
לג וישבו לפניו הבכר כבכרתו ג' וחס'
והצעיר כצערתו ויתמהו ב' חס' בליש'
האנשים איש אל־רעהו :

אתא לותי ואפיק לותהון
ית שמעון : כד ואעל גברא
ית גובריא לבית יוסף ויהב
מיא ואסחו רגליהון ויהב
כסתא לחמריהון :
כה ואתקינו ית תקרובתא
עד דעאל יוסף בשרותא
ארי שמעו ארי תמן ייכלון
לחמא : כו ועאל יוסף לביתא
ואעילו ליה ית תקרובתא
די בידיהון לביתא וסגידו
ליה על ארעא : כז ושאיל
להון לשלם ואמר השלם
אבוכון סבא די אמרתון
העד כען קים : כח ואמרו
שלם לעבדך לאבונא עד
כען קים וכרעו וסגידו :
כט וזקף עינוהי וחזא ית
בנימין אחוהי בר אמיה
ואמר הדין אחוכון זעירא
די אמרתון לי ואמר מן
קדם יי יתרחם עלך ברי :
ל ואוחי יוסף ארי אתגוללו
רחמוהי על אחוהי ובעא
למבכי ועאל לאדרון בית
משכבא ובכא תמן :
לא ואסחי אפוהי ונפק
ואתחסן ואמר שוו לחמא :
לב ושויאו ליה בלחודוהי
ולהון בלחודיהון ולמצראי
דאכלין עמיה בלחודיהון
ארי לא יכלין מצראי למיכל
עם עבראי לחמא ארי
בעירא דמצראי דחלין ליה
עבראי אכלין : לג ואסחרו
קדמוהי רבא כרביותיה
וזעירא כזעירותיה ותמהו
גובריא גבר לחבריה :

פרשת ויצא : ויוצא י"ב מלאיב מסר במסר' רבת' : ויביאו ב' דגשי' וסי' ויביאו לו את המנחה. ויביאו לנו כיד אלהינו. ואפ"ס לו לנו. ויביאו ל"ו מס' במס' רבת' : וישא עיניו ה' חסר את וסי' מסר פרשת וירא : הזה ד' רפי' וסי' הזה אחיכם הקטן. הזה יבא אל ביתי. הזה האיש מרגיז הארץ. אי זה יכשר הזה או זה : יחנך ב' וסי' אלהים יחנך בני. חנון יחנך לקול זעקך : נכמרו ג' וסי' וימהר יוסף כי נכמרו. כי נכמרו רחמיו. יחד נכמרו ניחומי : ויתאפק ב' וסי' שימו לחם. ויתאפק המן : שימו כולם מלאים במ"א חס' וסי' ושמו בכליכם : וישימו כולם מלאים במ"ד חסרי'. אבני' גדלות. את ארון ה'. אל האבן הגדול'. וישמו לה ידים. דמלכים : ולהם ח' מסר פרשת נח : והצעיר ב' וסי' והצעיר כצערתו. הקטן יהיה לאלף : כצערתו ב' חסרים בליש' וסי' וישבו לפניו

תולדות אהרן אתבנימין אחיו. בתרא קכג :

ספורנו

ממעות של אחרים : (כז) השלום. יש שלום לכם בבריאות הגוף כי אמנם הבריאות יהיה בשלום ההפכים וזה כשלא יתקומם אחד מההפכים על הפכו : אביכם הזקן אשר אמרתם כו'. כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם ז"ל ספחיהם של זקנים מתרפטות ואזניהם מתכבדות : (כח) שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום המתים כי אמנם עודנו חי : ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום : (כט) אלהים יחנך בני. מאחר שאתה יחיד לאמך כאמרם ויותר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך חן שיקרבוך אחיך ואוהבים : (ל) ויבך שמה. שחשב בצרת אביו ואחיו : וישימו לו לבדו. שלא ירגישו אחיו שהוא עברי : (לב) כי לא יוכלון המצרי'. לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים : (לד) ותרב משאת בנימין. לראות אם יקנאו

ט

בעל הטורים

יחנך ב' במסורה הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך והו שיש במדרש ששאל כמה בנים יש לך ומה שמם ואמר לו שכלם קרא שמות על שם הצרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שאמר לו שהיה מצטער על אחיו נכמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני : ויתאפק שנים במס' הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו. מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה וששון ליהודים : והצעיר שנים במסו' והצעיר כצעירתו. והצעיר לגוי עצום. במנין שהיה צעיר עשאו גדול מכלם כדכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כלם :

רמבן

כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו אבל כל דבר מבוסה יקרא מטמון טמן עצל ידו בצלחת יש לנו מטמונים בשדה והנה אמר להם כי דרך האמרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו והנה המשכיר לקח מן הבאים שקיהם ומלא עשרה שקים שבר והכסף טמן תחת התבואה ובא אדניו וצוה אליו לשפכם אל כל בכי יעקב כי רצה למהר לשלחם או מפני שלא בא הכסף אליו והנה לכל אחד כפי אמתחתו כספו במשקלו כי כל איש יביא בדמיו כסף שוה חמור לחם וזה יקרה תמיד בשוקים ובאוצרות המוכרים שרב מהומות העם :

כאשר

ד׳ לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו
ג׳ ו׳ פתחי׳ אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן
מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת
וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ׃
ח׳ מד א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־
ה׳ דגש בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת
ב׳ וכעניין הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן
ט׳ שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי
ג׳ ומ״ל אַמְתַּחְתּוֹ׃ ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ
הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת
ג׳ ב׳ גג׳ ל״ס׳ הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ
כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר׃
ג׳ ר״פ ג׳ וחס׳ ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ
הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם׃ ד הֵם יָצְאוּ
אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר
ג׳ וחס׳ לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי
הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה
י״ג מ״ל כתו׳ תַּחַת טוֹבָה׃ ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר
יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ
יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר
ה׳ חס׳ בליש׳ עֲשִׂיתֶם׃ ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם
אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ז וַיֹּאמְרוּ
אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת
כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר
ג׳ וכ״כ מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ
אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב
מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃
ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ
ג׳ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי
לַעֲבָדִים׃ י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה

לד וּנְטַל חוּלָקִין מִן קֳדָמוֹהִי
לְקֳדָמֵיהוֹן וּסְגִי חוּלָקָא
דְבִנְיָמִן מֵחוּלָקֵי דְכוּלְהוֹן
חַמְשָׁא חוּלָקִין וּשְׁתִיאוּ
וּרְוִיאוּ עִמֵּיהּ׃ א וּפַקֵּיד
יָת דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ
לְמֵימַר מַלֵּי יָת טוֹעֲנֵי
גוּבְרַיָּא עֲבוּרָא כְּמָא דִי
יָכְלִין לְמִטְעַן וְשַׁוִּי כְּסַף גְּבַר
בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ׃ ב וְיָת
כְּלִידֵי כְּלִידָא דְכַסְפָּא תְּשַׁוֵּי
בְּפוּם טוֹעֲנָא דִזְעֵירָא וְיָת
כְּסַף זְבִינוֹהִי וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא
דְיוֹסֵף דִּי מַלֵּיל׃ ג צַפְרָא
נְהַר וְגוּבְרַיָּא אִתְפַּטַּרוּ אִינוּן
וַחֲמָרֵיהוֹן׃ ד אִנוּן נְפָקוּ
מִן קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ וְיוֹסֵף
אֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ
קוּם רְדַף בָּתַר גוּבְרַיָּא
וְתַדְבְּקִינוּן וְתֵימַר לְהוֹן לְמָא
שַׁלֵּמְתּוּן בִּישְׁתָּא חֲלַף
טַבְתָּא׃ ה הֲלָא דֵין דְּשָׁתֵי
רִבּוֹנִי בֵּיהּ וְהוּא בַּדָּקָא
מְבַדֵּק בֵּיהּ אַבְאֵישְׁתּוּן דִּי
עֲבַדְתּוּן׃ ו וְאַדְבְּקִינוּן
וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת פִּתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין׃ ז וַאֲמַרוּ לֵיהּ לְמָא
יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
חַס לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד
כְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ ח הָא
כַסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם
טוֹעֲנָנָא אֲתֵיבְנָהִי לָךְ מֵאַרְעָא
דִכְנָעַן וְאֵיכְדֵין נִגְנוֹב מִבֵּית
רִבּוֹנָךְ מָנִין דִּכְסַף אוֹ מָנִין
דִּדְהָב׃ ט דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ
מֵעַבְדָּךְ יִתְקְטֵיל וְאַף אֲנַחְנָא
נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִּין׃
י וַאֲמַר אַף כְּעַן כְּפִתְגָמֵיכוֹן

אבן עזרא

כתנור נכמרו : (לד) וישא משאות . דורון : ידות . חלקים : ממשאות כלם . מדורון כל א׳ מהם כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק : (ב) גביע . כוס : (ה) והוא נחש ינחש בו . הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים . כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש וטעמו למה לא פחדתם כי לנבותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו . ויאמר ר׳ יונה כי פירוש בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל

רש״י

אצלי : (לד) משאות . מנות : חמש ידות . חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים : וישכרו עמו . (ב״ר) ונויום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו : (ב) גביעי . כוס ארוך וקורין לו מדירנ״ו : (ז) חלילה לעבדיך . חולין הוא לנו לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב״ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום : (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכלן מנויין בבראשית רבה : (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא

בעל הטורים

משאת שנים במסו׳ וישא משאת . משאת שוא ומדוחים . כדאיתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחד ישבו ביחד ואני אין לי אח מאמי ובנימין אין לו אח מאמו ישב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים :

רמב״ן

(א) **כאשר** יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו : **ושים** כסף איש בפי אמתחתו · לדעתם כי אמר להם ידע אדני כי עשה לכם חמס ויבקש להטיב לכם שאם עשה זה כפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התגללות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף אבל היה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת ואם היה שלא לדעתם אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון ולא יתכן כן בגביע ומי יוכל לדון עם שתקיף ממנו . ודע כי בעבור היות השוברים רבים מאד בכל מצרים והאומות רבות בתוכה היו הבאים נותנין (שקיהם)כספיהםבשקיהםלמשביר והוא מודד להם לפי הכסף הנמצא בהם והם לוקחים הנתן להם כאשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם גם בשנית :

(ה) **הלא** זה אשר ישתה אדני בו . לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו היכם יודעים מה מבקש . ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב ואמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת :

ומעם אשר ישתה אדני בו . עלילה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שחד ותשלומין :

והוא נחש ינחש בו . כי איננו רוצה שיהיה הכוס שלו לאחרים וישאל למנחשים עליו וזהו שאמר איש אשר כמוני . וכוונתו לומר כי על פי המנחשים ידע שהם גנבוהו . ולכך רדף אחריהם יותר מכל הבאים בביתו וכל זה להתנכר בענין כאשר התנכר בחפשו שהחל בגדול ובקטן כלה :

(י) **גם** עתה כדבריכם כן הוא . אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהן כלן נתפסין אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה אשר ימצא אתו בלבד יהיה לי עבד לשון רש״י. ואין לשון גם עתה נופל יפה על פי׳ הזה ואולי יאמר גם עתה שכדבריכם כן הוא המשפט אשר ימצא אתו יהיה לי עבד בלבד אבל יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת ויורה כי אין משפט שיהיו כלם נתפסין בגנבה ולכן אמר חלילה לי

מסורה

הבכור. ומשפחת הצערה: משאת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וישא משאת מאת פניו ב׳ בו וחסרי׳. למשאות אתה משרשיה . משאות שוא ומדוחים . ב׳ בתר׳ מלאי׳: ותרב ב׳ וסי׳ ותרב משאת בנימן. ותרב חכמת שלמ׳ : משאת ו׳ פתחין וסי׳ ותרב משאת בנימן . להעלותם משאת העשן מן העיר ; ותצא אחריו משאת המלך . ויקרא המלך ליהוידע . ויתנו קול ביהודה . תכון תפלתי קטרת לפניך . וחד ומשאת בר תקחו ממנו : מלא ח׳ דגש מסר פרשת ויצא : ושים ט׳ מסר פרשת בשלח : שברו ד׳ זוגין בתרי ליש׳ ורישיהון ש׳ וסי׳ שברו . ואת גביעי גביע הכסף . ויהי כשמוע גדעון . שירו . וידבר שלשת אלפים . יומם יצוה ה׳ חסדו. שונים . ירא את ה׳ בני ומלך . והשקות בכלי זהב. שפרה . אשר שם האחת שפרה. ברוחו שמים : וישגם ה׳ חסר בליש׳ וסי׳ וישגם וידבר אליהם . ארדף אחרי הגדוד הזה . פן ימהר והשגנו . וישגו את צדקיהו . דמלכים . וקדמאה

תולדות אהרן וישא משאת . פסחים לו מציעא כג מכות יט: (ותרב משאת . חגיגה עו) : וישתו וישכרו . שבת קלט : הבקר אור . פסחי׳ ב׳ פענית י׳ ס׳ סוטה ס׳ ויקרא (ברכות ב׳) :

ספורנו

בו : (לד) חמש ידות . שעם כל חלק שהיה שולח לכל שנים מהם כמנהג היה שולח הלק לבנימין להראות חיבותו על כלם : וישכרו עמו . במיני יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם ולא השגיחו שלא לשתות כל צרכם מן הראשון כאשר ראוי לעשות לכל סועד עם המלכים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך : **מד** (א) ושים כסף איש בפי אמתחתו . בידיעתם שתאמר להם שחפלתי לשלם להם טובה תמורת הצער שצערתי׳ : (ב) תשים בפי אמתחת הקטן . לראות איך מסרו עצמם עליו כדי להצילו : (ה) הלא זה אשר ישתה אדוני בו . היה׳ דברו עמהם כתושב שהיו כלם יודעים שדבר : (ז) למה ידבר אדוני כדברים האלה . כמו תועד את כלנו : (י) גם עתה כדבריכם כן הוא

רשי

הוא שכולכם חייבים בדבר י' שנמצאת גניבה ביד א' מהם כלם נתפשים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד : (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא : (יג) ויעמס איש על חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון : וישובו העירה. מטרפולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של י' בני אדם לענין המלחמה : (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם : (טו) הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע : (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו : מה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צדי והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחלתה סמך כשהיא מתפעל' התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון (קהלת יב) ויסתבל החגב (דניאל ח) מסתכל הוית בקרניא (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי. מגזרת שמר. (ישעיה נט) וסר מרע משתולל. מגזרת (איוב יב) מוליך יועצים שולל. (שמות ט) מסתולל בעמי. מגזרת (ירמיה יח) דרך לא סלולה:

תורה

כדבריכם כן־הוא אשר ימצא
אתו יהיה־לי עבד ואתם תהיו
נקים : יא וימהרו ויורדו איש
את־אמתחתו ארצה ויפתחו
איש אמתחתו : יב ויחפש
בגדול החל ובקטן כלה
וימצא הגביע באמתחת
בנימן : יג ויקרעו שמלתם
ויעמס איש על־חמרו וישבו
העירה : מפטיר יד ויבא יהודה
ואחיו ביתה יוסף והוא עודנו
שם ויפלו לפניו ארצה :
טו ויאמר להם יוסף מה־
המעשה הזה אשר עשיתם
הלוא ידעתם כי־נחש ינחש
איש אשר כמני : טז ויאמר
יהודה מה־נאמר לאדני מה־
נדבר ומה־נצטדק האלהים
מצא את־עון עבדיך הננו
עבדים לאדני גם־אנחנו גם
אשר־נמצא הגביע בידו :
יז ויאמר חלילה לי מעשות
זאת האיש אשר נמצא הגביע
בידו הוא יהיה־לי עבד ואתם
עלו לשלום אל־אביכם : ס ס ס

קמ"ו יחזקיהו אמציה, יהיה לי עבד סימן, ותיבות אלפים כ"ה.

(מסורה: ג' · ב' זקף קמץ ובסגו"ן · ב' · ב' חס' ו' · ב' בטעם · ז' · ל' חס' וחד מלא · ט' · כ"ב · י"ג מ"ל כתו' · כל אור' חס' · ל' · ג' דגשים · ב' קמ' זקף)

תרגום אונקלוס

כן הוא די ישתכח עמיה
יהי לי עבדא ואתון תהון
זכאין : יא ואוחיאו ואחיתו
גבר ית טוניה לארעא
ופתחו גבר טוניה :
יב ובלש ברבא שרי ובזעירא
שיצי ואשתכח כלידא
בטונא דבנימן : יג ובזעו
לבושיהון ורמו גבר על
חמריה ותבו לקרתא :
יד ועאל יהודה ואחוהי לבית
יוסף והוא עד כען תמן
ונפלו קדמוהי על ארעא :
טו ואמר להון יוסף מה
עובדא הדין די עבדתון
הלא ידעתון ארי בדקא
מבדק גברא דכותי :
טז ואמר יהודה מה נימר
לרבוני מה נמליל ומה נזכי
מן קדם יי אשתכח חובא
בעבדך הא אנחנא עבדין
לרבוני אף אנחנא אף
דאשתכח כלידא בידיה :
יז ואמר חס לי מלמעבד
דא גברא די אשתכח כלידא
בידיה הוא יהי לי עבדא
ואתון סקו לשלם לות
אבוכון : ס ס ס

אבן עזרא

ישאל למנחשים בעבורו. גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים וי"א כי הגביע היה מצוייר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו : (טז) טי"ת נצטדק תחת תי"ו התפעל בעבור הצד"י : האלהים מצא. על דרך משל כי עון היה לנו וכאלו נשכח ואיננו והיום נמצא. או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא :

בעל הטורים

דירמיה : כדבריכם ג' וסי' ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא. ותאמר כדבריכם כן הוא. הנני מתפלל אל ה' אלהיכם כדבריכם. ויחפש ב' בטעם זקף גדול וסי' ולא מצא. בגדל החל : וימצא ז' וסי' הגביע. ויבקש הדבר. וימצא כתו'. וימצא מבני הכהנים. עזרא. וימצא בהם גבורי חיל. ד"ה. ויבקשוהו וימצא להם : העירה ש' ח' לשון קריה וא' לשון עורה מסר ביהושע גבי יריחו : ויאמר להם חד מן כ"ב מסור במסר' רבת' : הננו ג' דגשי' בתור' וסי' הננו עבדים לאדני. הננו לך לעבדים. הננו ועלינו : עבר ב' קמץ בזקף וסי' אשר ימצא אתו. האיש אשר נמצא הגביע בידו :

תולדות אהרן ויחפש בגדול. ספחים ז ח : מה נדבר מה. שבת קה : חלילה לי. עקידה שער כז :

רמבן

לי כי שופט כל הארץ אני וחלילה לי מעשות לכם חמס כי אין חיוב בעשרה בהמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נועדו בה בהוסדם יחד ללכת לגנוב ולקח אחד מהם את הגנבה לדעת כלם אז יתחייבו. והנכון כי מתחלה היה מאשים את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הרעותם אשר עשיתם והם פטרו עצמם באמרם אשר ימצא אתו ומת כי הוא הגנב וגם אנחנו הנקיים מן הגניבה נהיה לעבדים הנה דעתם לומר שהגנב אשר ימצא אתו הוא לבדו בגנבה כי אם היו כלם בגנבה למה ימות זה ויהיו הם ראוים שימותו כלם או יהיו כולם עבדים כי הדין בהם שוה אבל הם טוענים שלא ידעו האחרים בגנבה רק קנסו את עצמם שיהיו גם הם לעבדים ולכן אמר להם גם עתה שאתם נועדים ונמצאים יחדיו כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא הגנב והוא לבדו הראוי להענש ויהי לי עבד כי בתשלומין אני חפץ יותר ממיתתו ואתם תהיו נקיים כי אולי לא ידעתם בגנבה כאשר אמרתם או טעם כן הוא כן יהיה גם עתה שאין כן המשפט כדבריכם כן יהיה וכמהו ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו טעמו כן יהיה והוא הנכון בעיני והוא דברי רבותינו בבראשית רבה שאמרו עשרה בני אדם שנמצאו בגנבה אין כלם בסירה אני איני עושה כן וכו' נתכוונו למה שפירשתי לא כדברי רש"י ונוכל לתקן לדעת הרב שאמר יוסף חלילה לי מעשות זאת שאהיה לכם אני רע מאשר על ביתי שפטר אתכם מתחלה ואמר לכם ואתם תהיו נקיים כי אני מקיים דבר עבדי ועצת מלאכי אשלים :

ספורנו

הוא. אף על פי שעתה בזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגביע גביע המלך אשר שלם לכם טובה להשיב כספכם איש אל שקו מכל מקום האיש אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד. ולא כלכם וגם הוא לא ימות כמו שהיה מן הדין : ואתם תהיו נקים. מעבדות ומכל עונש אחר : מה המעשה הזה. שהיה בכם רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלה זה בידכם : (טז) מה נאמר לאדוני. להשיב על דבריך כשאמרת מה המעשה הזה כי אמנם מה נדבר להכחיש שלא עשינו זאת אע"פ שהדין עמנו ומה נצטדק. להוכיח במישור שהיה הכל תחבולה להתעולל : האלהים מצא את עון עבדיך לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים ראשונים רצה האל להענישנו ולהפרע ממנו על ידך על דרך מרשעים יצא רשע כאמר עלייני (באיכה רבתי) ופשום למוריאנום באמרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעים בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך : (יז) חלילה לי מעשות זאת. שאהיה אני השליח להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך לא אקח לעבד ולא אענים אלא המוצא אלי עתה בזה החמס בלבד :

מקץ לשון רש"י כתרגומו מסוף וכל וכו'. ר"ל שסני שרשים הם נל"ה וכפולים ונל"ה מורה על גבול הכמות כמו מקלה בחוברת מקלה השמים כו' אבל כפולים מורה על גבול הזמן. ועוד דבנל"ה מורה על התחלתו וסופו אבל בכפולים על סוף לבדו:

ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר כו' עד פסוק ל"ג ועתה ירא פרעה כו'. נראה שכ"ז הוא למותר ומיד שאמר שיהיה רעב אמר הוא הדבר אשר דברתי כו' ואמר ועתה ירא פרעה כו' הליועץ למלך נתנוך אלא לפי שכל הפותרים אמרו הכל שמגיע אליו. שבע בנות כו' דאין מראין לאדם רק המגיע אליו אבל הוא הגיד לו דאינו כך את אשר האלהים עשה כו' בקרב הארץ הגיד כו' והוא שיהיה רעב וא"ת שאינו מגיע אליו לכן אמר שתועלת החלום הוא כי ירא פרעה כו' וז"ש הוא הדבר כו' ועוד שבחלום נראה שהרעות אכלו את הטובות לכך אמר והיה האוכל לפקדון כו' ולא כו'. וענין הפרות והשבלים על חוזק הרעב שאין חריש בפרות ואין קציר בשבלים ואמר מן היאר שכל שובעם הכל מן היאר: הנמצא כזה. לשון רש"י ז"ל הנשכח כדין אם נלך כו' לפי שמלת נמצא יש לו ב' פירושים לכך מבאר רש"י הפי' מן התרגום כדרכו דאל"כ הל"ל האשתכח כדין:

ויזכר יוסף את החלומות כו' עד פסוק י"ג. לכאורה מאי קמ"ל בזה וכן הקשה בזוהר וכן תשובתם לא אדני כו' כלנו כו' ואח"כ אמר להם עוד פ"א לא כי ערות כו' והשיבו פ"א שנים עשר כו' והוא השיב הוא אשר דברתי כו' הכל תמיה. אבל הענין כי הסבה שא"ל מרגלים אתם א"ל מחמת שבאו עשרה יחד כלם גבורים בעלי קומה ואם לשבר אוכל היאך אתרמו יחד והשיבו לא אדוני כו' ותשובה לקושייתך כולנו בני איש כו' ולכך אנו שוים בגבורה וביופי וקומה ונתוועדנו יחד וא"ל לא כי כו' שזהו שקר שאחד יוליד עשרה כלם גבורים כו' והשיבו אל תתמה ע"ז שנים עשר הייטו כו' והמופת ע"ז שהקטן עוד בבית אבינו כצורתינו וגבורתינו. ולכך א"ל בזאת תבחנו כו' וכוונתו ח"ו לא לצערם וכ"ש לצער אביו על חנם אלא שידע שעי"כ יתקיימו החלומות כסדר ולא רצה לעבור על רצון השי"ת והחלום הראשון היה קמה אלומתי כו' והנה כו' והשיבו לו המלך תמלך כו' אם משול תמשול כו' ור"ל א' המלוכה וב' שיפלו בידו בדרך האסור שכך היה החלום קמה אלומתי על המלוכה והנה תסובינה כו' הוא על הממשלה ואח"כ החלום השני כו' והנה כאן נתקיים המלוכה ואח"כ ויאסר אתם במאמר הרי הממשלה. אבל עדיין בבנימין לא נתקיים לכך הכריחם להביא את בנימין. ולקח שמעון למשכון ויאסור אותו לעיניהם שיחושו על שמעון וימהרו להביא את בנימין כדי שאח"כ יוכל להודיע לאביו תיכף וכשהביאו אותו והשתחווה לפניו ואח"כ בדבר הגביע לקח אותו לעבד ולכך אמר הוא יהיה לי עבד ואתם עלו כו' ואח"כ התודע להם ובאו עם אביו אז נתקיים החלום השני. ולכך הקדימה התורה ויזכור יוסף את החלומות להודיע שכל מה שעשה לא עשה אלא מרוב צדקתו שיקויימו החלומות שלא להכחיש רצון וגזירת עליון וזהו כלל התורה:

פרשת כלי יקר מקץ

ויהי מקץ שנתים ימים. לפי שלא פורש במקרא מתי התחילו שתי שנים אלו על כן ארז"ל ששתי שנים אלו הוזקק להיות אסור בבית הסהר יותר מן הנגזר עליו מפני שתלה בטחונו בשר המשקים כנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים אלו המצרים שנקראו רהב. ויש להקשות מה זה שאמר אשר שם ה' מבטחו הוה ליה למימר אשר שם בה' מבטחו. כמ"ש ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו ומלבד הכפל שבפסוק זה צריך הלשון גם כן תיקון במ"ש והי' ה' מבטחו ועוד קשה למה קרא למצרים רהבים ולא קראם בשם המפורסם. והקרוב אלי לומר בזה שבנוהג שבעולם שאדם שיש לו איזו מעלה ביתר שאת על חבירו אינו זוכר את חבירו הקטן מערכו ובל ישא את שמו על שפתיו מגד רוס לבבו. וזו היא טענת הפילוסופים על השי"ת לאמר שלגודל רוממותו ית' אינו משגיח בשפלים בכל מה שתחת גלגל הירח. ולבטל דיעה נפסדה זו נאמר אל תרבו תדברו גבוה גבוה יצא עתק מפיכם כי אל דיעות ה' ולו נתכנו עלילות. ר"ל אל תדברו שמצד שהקב"ה גבוה מעל כל גבוהים אין לו ידיעה בפרטי מעשינו כי אל דעות ה' שיש לו ידיעה בכולם ולו נתכנו כל עלילות מעשה איש. וכדי לאמת דבר זה שהקב"ה שוכן את דכא ושפל רוח צירף הקב"ה בשמו הגדול ית' ארבע אותיות של מספר מועט יותר מכל האותיות שבאלפ"א ביתא כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א הסתכל בכל האותיות כשתכתב' במלואם לא תמצא שום אות שיעלה למספר מועט כמו אלו. וכן אר"י כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו' מן הכתובים שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו ר"ל שבחוהו ביה שמו כי עם היותו רוכב בערבות גבוה מכל אעפ"י כן יש שמו שהם האותיות הקטנים במספר והתיבה רק בעלת שני אותיות דהיינו המועט בצירוף האותיות וכל זה מופת על ענותנותו ית': ולפי זה מהות השם הגדול הוא מופת ובטחון לתחתונים שהקב"ה זוכרם ומשגיח בהם שלא יהי' פתחון פה אל המערער לומר שלגודל רוממותו יתברך עזב ה' את הארץ ולא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם שאינו משגיח וזוכר את מי שהוא למטה ממנו במדריג' על שני הנחות אלו נאמר פסוק זה על הנה' ראשונה שיבטח בה' אמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו כי מהות השם הגדול וקטנותו הוא מבטחו שהשם יתברך מתחבר לשפלים לכך לא נאמר בה' כי ה' דהיינו מהות השם הוא מבטחו ועל זה אמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' ובמה יהיה בטוח על זה אמר והיה ה' מבטחו מהות השם הוא מבטחו. ועל הנחה שני' שלא לבטוח באדם כי רום לבבו מביאו לידי שכחה ע"ד ורם לבבך ושכחת את ה'. אמר ולא פנה אל רהבים כי רהב הוא לשון רוס לב וגסות רוח כי אין לפנות פני מבטחו אל ב"ו כי מצד רהבו וגסות רוחו אינו פונה אל הבוטח אליו כמ"ש ולא זכר שר המשקים את יוסף מצד שנעשה שר המשקים והוסב - על כנו ונעש' שר וחשוב ע"כ לא זכר את יוסף כי הי' בעינו נבזה ושפל אנשים ע"כ קרא למצרים רהבים. ומה שנגזר על יוסף להיות אסור ב' שנים לפי שחטא זה הוא כפול כמ"ש ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו לפיכך נגזר שנה אחת כנגד הבטחון באדם כי זמן השכחה שנה כמת המשתכח מלב אחר שנה. ועוד שנה אחת כנגד ומן ה' יסור לבו. ויתכן לפרש עוד בפסוק והיה ה' מבטחו לפי שכבר מדריגות יש במדת הבטחון זכרם רבינו בחיי בפרשה זו ומדריג' אחרונה הוא הבוטח בה' בלא סבה שלא יחשוב לומר הקב"ה יעש' לי דבר זה ע"י סבה זו לפי שאין האדם יודע איזו סבה לטובתו כי אולי יחשוב אדם שדבר זה סבה למציאת מבוקשו ויכול להיות שהוא הפך מן כאשר זמם על כן נאמר בטח אליו והוא יעש' ר"ל הקב"ה יעשה הסבות אשר ירצו טוב בעיני השם יתברך ולא אתה תבחר בהם ואילו נאמר בכל מקום בטח בה' הייתי אומר שיספ' הבטחון באיזו סבה ע"כ נאמר והיה ה' מבטחו ר"ל השם עצמו מבטחו בזולת סבה. ומזה המין היה בטחונו של יוסף שבלי ספק בטח בה' זולת שתלה הסבה בשר המשקים על כן הראו לו כן השמים שאין זה סיבה גאולתי מם שהשב הוא כי אם עצת ה' היא תקום:

והנה עמד על היאור. ופרעה אמר על שפת היאור. בחלומו ראה שבע פרות אחרות עולות אחריהן מן היאור ופרעה לא הזכיר מן היאור בספורו נאמר ותעמודנ' אצל הפרות ופרעה לא הזכיר זה וכפי הפשט לא הזכיר זה כדי שלא יבין יוסף שלא היו נראין רעות כ"א בשעה שעמדו אצל הטובות אבל כשלא עמדו אצליהם לא היו נראין רעות כל כך לפי שלא היו רעות כ"א בערך הטובות ע"כ לא הזכיר פרעה זה כדי שיבין שהיו רעות מצד עצמם וכדי לחזק הענין אמר במקום זה לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע כי זה מורה שנראו רעות גם מצד עצמם וכן פתר יוסף זה באמרו ונשכח כל השבע שלא תאמר שלא יהי' רעב ממש אלא למי שזוכר שני השבע ורואה כנגדם ההעדר בשני הרעב אבל למי שאינו זוכר שני השבע לא יהי' בעיניו הרעב גדול כ"כ ע"כ אמר ונשכח כל השבע לפי שהיו שני רעב רעים מצד עצמם אפילו בעיני מי שאינו זוכר שני השבע. פרעה ראה' יפות מראה ובריאות בשר וליוסף אמר כי ראה בריאות בשר ויפות תאר ויש בזה שני שנויים דהיינו שנוי הלשון ממראה לתואר והיפוך הלשון ליזכר בריאות בשר בתחלה וכן נמצאו הרבה שינויים בסיפור חלומו ממה שראה. ואומר אני לייסב כולם בהצע' אחת לקוח' מדברי המפרשים שפרעה הי' מחזיק את היאור לאלוה וע"כ לא רצה לומר הנני עומד על היאור כי רצה לחלוק כבוד לאלוהו ובזה יתורצו כל השנויים המזכרים כי מטעם זה לא רצה לומר שהפרות הרעות עלו מן היאור כי לא רצה לייחס שום דבר רע לאלוהו בחשבו כי הוא מושל על הטובות לבד וממנו לא יצא דבר רע ואולי חשב שיש אלוה אחר מושל על הרעות כדעת המאנ"י שהביא בעקיד' פרשת ואתחנן ואולי שעל זה אמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם שהמושל על הרעות נגד פניכם וז"ש אל תרבו תדברו גבוה גבוה לומר ששני גבוהים יש אחד מושל על הטובות ואחד על הרעות לכך אמר מיד ה' ממית ומחיה מוריש ומעשיר ר"ל פועל כל ההפכים והכל יוצא מאתו יתברך וכן נאמר ראו כי אני אני הוא וגו'. אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא וכפל אני אני דוגמת כפל גבוה גבוה. והנה מטעם זה לא אמר פרעה ותעמודנה אצל הפרות ותאכלנה לפי שהי' משמע מזה כאילו עשו מלחמ' ביניהם עד כי הגדיל המושל על הרעות ע"כ תאכלנה הפרות הרעות את הטובות כי לשון ותעמודנה מורה שלא באו לכתחלה להכנס בתוך הרעות כדי להשביעם ולבטל רעבונם שהרי עמדו אצלם אם כן היה דעתם לעמוד זולת שגברו עליהן הרעות ובלעו אותם בעל כרח' וזה גנאי לאלוהו שלא היה בו כח להציל את הטובות המושפעות מאתו. ע"כ שינה פרעה ואמר ותבאנה אל קרבנה ורצה בזה שמעצמם מרצונם הטוב נכנסו אל תוך הרעות להשביע רעבונם וכל זה ממדת טובו של אלהות שלו שרצ' להיטיב ולתקן הרעות וא"כ לא באו לכתחילה כי אם כדי לבא אל קרבנם ולא כדי לעמוד שמה ע"כ לא אמר ותעמודנה אצל הפרות והעיד שלא הועיל כלום כי לא נודע כי באו אל קרבנ' ומראיהן רע כבתחילה לפי שהיו בתכלית הרוע וע"כ הוצרך להעיד לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע. וי"א שהזכיר זה שלא יאמר שקודם הלילה ראה פרות רעות כאלו והיה מתפעל מראיית חידוש כזה ע"כ בא לו חלום זה כי כך המנהג שמה שאדם רואה דבר חידוש ביום ומהרהר בו נראה אליו בחלום ע"כ אמר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע וזה מופת שחלום זה מן החלומות הצודקים. והנה ענין יפות מראה ותואר יש אומרים שלא ידקק זה בבהמות כ"א במין האנושי ע"כ שינה ממראה תואר וע"כ פירש"י שהוא סימן לבריות. ולי נראה שאין הדבר כן שהרי הפסוק אמר כן שהראו לו יפות מראה א"כ ודאי שייך הוא גם בבהמות ועוד וכי מראין לאדם דבר שאינו במציאות כגון פילא דעייל בקופא דמחטא אלא ודאי שייך גם בבהמות והוא כשכל אבריה מליאות בשר ואינה כחושה וזהו יפוי מראה שלה ובריאות בשר הוא פירוש על יפות מראה כי זולת זה במה יודע איפה אם הבשר בפנים בריא או חולה אם לא על יפוי מראה שלה המעיד על בריאות הבשר שבפנים. והתואר הוא ענין אחר שאינו תלוי בבריאת הבשר כמו שפירש"י על פסוק ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה כי תואר הפרצוף ודרך

שאל

אבל אם אין החוטם עקום או ארוך מן הראוי לו היות וכן העינים והשפתים וכיוצא בהם והנה פסוק זה אומר שראה מן היאור עולות שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר זה דבר שבעי אעפ"י שאין ביאור כח אלהי מכל מקום פעולתו הטבעי' היא שהמים משקים הארץ וגורמים להצמיח חציר לבהמה עד שיהיו דשנים ורעננים אבל אין ביאור כח לעשותם יפות תואר בחוטם ועינים ופה שיהיו ישרים ולא עקומים ולא גדולים או קטנים מן הראוי להיות כ׳ זהו פועל אלהי אשר עשה את כל ברואיו ישרים בתוארם. ופרעה לכבוד אלוהו לסברתו הנבערה שחשב שיש ביאור כח אלוה ע"כ יחס זה כחו לאלוהו לומר שעלו מן היאור בריאות בשר ויפות תואר לומר לך לא זו שהעלה בריאות בשר שזה אינו חידוש כל כך כי כל המים יכולין לעשות זה בטבעם אלא אפילו יפות תואר גרם ג"כ היאור כי הוא בראם על תכונה זו לפי דעתו. ע"כ הקדים בסיפור זה בריאות בשר ליפות תואר דרך לא זו אף זו. ואצל הרעות הפך הדברים ואמר דלות ורעות תואר ודקות בשר לומר לא זו שהיו רעות תואר ומראיהן משונה כי זה אין בו כל כך נפקותא והעדר הפעולה אינו חידוש כל כך אלא היו אפילו רקות בשר כנגד הטבע ויש בו נפקותא. וראיה ברורה לדברינו מ"ש פרעה ותאכלנה הפרות הדקות והרעות את שבע פרות הראשונות הבריאות למה לא הזכיר ענין התואר בשום אחד מהם לא בטובות ולא ברעות אלא וודאי לפי שאינו מעלה ומוריד לענין הבריאות והאכילה כי לא היו רעבים ביותר מצד היות' רעות תואר כי אם מצד היותם רעות מרא' דהיינו כחושי' גם לא אכלו את הטובות מצד היותם יפות תואר כי אם מצד היותם בריאות בשר דהיינו יפות מראה ומ"ש ותאכלנה הפרות ולא אמר שבע הפרות לפי שבשבע שני הרעב לא היו רצופים שהרי משבא יעקב אחר שנתים פסק הרעב וחזר במותו כמו שיתבאר לקמן פרשת ויחי בגורן האטד בע"ה. ומה שהוסיף לשון צנומות בשבלים לפי שאינו דומה שמיע' לראיה כי פרעה ראה שבלים דקות ויש לפעמים שבלים דקות שיש בהם גרגרים דקים ופרעה ראה אותם בעיניו שהיו רקים ולא היה בהם גרגרים כלל. והיה מתירא שמא יוסף יטעה בלשון דקות כי לא ראה אותם זולת מה ששמע מן פרעה ע"כ פירש לו צנומות אני ראיתי שלא היה בהם כ"א המוץ ובזה יתורצו כל הספיקו' שנתחבטו בהם רוב המפרשים והוא דבר יקר. ויתר עניני החלום יתבארו בסמוך בעזרת השם:

והנה מן היאור עולות שבע פרות וגומר. לפי שבריאות הפרות תלוי בבריאות הבריות כי מרעה אחד לבריות ולפרות ובזמן שכלה לבהמה מן השדה כלה גם לאדם כי מתחיל' ונתת לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת ועוד שאם אין הבהמה בריאה וטובה מי יחרוש בבקרים. ויפות מראה יכול להיות שקאי על עיני הפרות שהיו להם עינים יפות וזה סימן לבריות שיהיו עיניהם יפים זה לזה כי בזמן שעין בריה צרה בחברת' נראה הדבר בעינים אם הוא רואה את חבירו בעינים שוחקות או בעינים זעומות דהיינו רעות מראה. והנה שבע פרות אחרות קראם אחרות לפי שנאמר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך וכד משלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא וכל אחד נעשה אחר לחבירו חלק לבם ואינן לאחדים ומטעם זה נאמר בשבלים הטובות עולות בקנה אחד המורה על האחדות וממילא נשמע שברעות אין אחדות וכן בפרות הזכיר אחרות ברעות וממילא נשמע שבטובות אין אחרות אלא אחדות: ד"א לכך קראן אחרות לפי שכל שנה ושנה היתה קללתה מרובה משל חברתה כי הרעב הולך וגובר ע"כ היתה כל שנה כשנה אחרת אבל שני הטובה כולם שוים לטובה. ד"א לפי שהם ימי צער על כן נראו ימים רבים אבל השנים הטובות היו כימים אחדים באהבה בתענוגים: ותעמודנה אצל הפרות הורה שהפרות היו כל כך רעות וכחושות עד שכמעט לא היה להם כח לעמוד על רגליהם ומה שעמדו היינו לפי שהיו אצל הפרות הטובות שהחזיקו בידם וזה סימן שלא היה לבריות הקומה ועמידה בשני הרעב אם לא מצד היותם אצל השנים הטובות סמוכות להם ע"כ היה סעד וסמך לשני הרעב מן שני השובע וכמ"ש ותאכלנה הפרות הרעות לרמז שבשני הרעב יאכלו מן הבואת שני השבע: ויישן ויחלום שנית לא נאמר ויחלום עוד אלא שנית להורות שחלום אחד הוא ושנה פעמים. והנה שבע שבלים עולות בקנה אחד ואצל הרעות לא נאמר בקנה אחד לפי בשבע שני השובע היו רצופים בזה אחר זה ע"כ עלו בקנה אחד המצרפם. אבל שבע שני הרעב לא היו רצופים כי אחר שנתים ימים כשבא יעקב פסק הרעב וחזר במותו ע"כ לא נאמר בקנה אחד. ועוד שזה מורה על רבוי התבואה שאפילו קנה אחד יצמיח שבעה שבלים וטובות ותרתי למיבותא. והרעות היה בהם תרתי לריעותא שצמחו אחד אחד ועוד שהיו שדופות קדים ויקץ פרעה והנה חלום כי גם הוא הבין שחלום אחד הוא ויפעם בבוקר וגו' מהרי"א כתב שחלומות של בוקר צודקים ביותר על כן תפעם רוחו כי הרגיש שיש בהם ממש:

ויספר להם פרעה את חלומו ואין פותר אותם לפרעה. חלומו משמע חלום אחד מדלא קאמר חלומותיו ואין פותר אותם שנים במשמע מדלא קאמר אותו. וצ"ל לפירש"י שאמרו לו שבע בנות אתה קובר וקשה לי למה לא הזכיר רש"י גם מה שנזכר בבראשית רבה שאמרו לו שבע אפרכיות אתה כובש שבע ימרדו בך. ע"כ קרוב בעיני לפרש כי רצה לתקן שינוי לשון זה כי פרעה ספר להם חלומו כי לדעתו היה נרא' שהכל חלום אחד והי' נעל' מעיניו ענין השנות החלום. ע"כ אמר ואין פותר אותם לפרע' שלא יוכלו לפתור אותם ר"ל מדוע נראה אליו הדבר פעמים ובפנים שונות זהו הדבר שלא יוכלו לפתור לו. ד"א החרטומים נתנו לו טעם על השנות החלום לפי שהבנות יש מהם שני תועליות א' הוא שמכליתם לשם פריה ורביה לבעליהן התועלת השני הוא שהם מצילין את בעליהם מן החטא כי מטעם זה נמשלה האשה אל הלחם כמו שבארנו למעלה בפ' וישב בפסוק כי אם הלחם אשר הוא אוכל לפי שאבר קטן באדם משביעו רעב ודווקא בביא' של עביר' כי עיקר טעם ביאה לעוברי עבירה ע"כ יצרו מרעיבו אבל אשתו משביעו כלחם זה המשביע וע"ש ענין זה חשבו החרטומים וודאי שני חלומות אילו ענינם אחד ולמה בא החלום ברוב ענין אלא וודאי שיוליד שבע בנות וישיאם לאנשים ויהיו פרים ורבים וזהו הוראת לשון שבע פרות על שם שפרות ורבות. ויהיה לבעליהן כלחם זה השבוי מן השבלים וזהו ענין שבע שבלים ולפי זה היטיבו לראות אך שאין פותר אותם לאמן שני תועליות לפרעה כי היה קשה לו למה הראה ה' כזאת דווקא לפרעה הלא הרבה בני אדם מולידין בנות ולמה לא הראה להם ה' כזה וזה"ש שלא היה קולן נכנסים באזניו ר"ל למה השמיע ה' לאזניו דווקא כזה ולא לזולתו בשלמא לפתרונו של יוסף אתי שפיר כי המלך בידו סיפק לעשותו ולתקן פרצת הרעב וזה"ש ואין פותר אותם לפרעה שלא יכלו לפתור למה הראה ה' שני תועליות אלו לפרעה דווקא ולא הראה כן לזולתו כי בכל משיא בתו נמצאו שני תועליות אלו ומה נשתנה פרעה מזולתו. אך לפי מדרש הרבתי שאמרו לו שני פתרונים הבנות והאפרכיות נראה לפרש שהבינו שהשבלים מרמזים על הבנות ע"ד קראן לו ויאכל לחם כ"א הלחם אשר הוא אוכל. והפרות רמז לכבישת האפרכיות כמ"ש בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח כי הפרות בזמן שהם בריאות וטובות יש בקרניהם כח הנגיחה ואעפ"י שהפרים כחם גדול מן הפרות מ"מ נקט פרות לרבותא כי בזמן הצלחתו אפילו החלש כנקיבה יאמר גבור אני וינצח ובשעת המרידה יהיה תש כחו של פרעה כנקיבה שלא יהיה בידו כח כנגד שבע אפרכי' שימרדו בו. ומ"ש ואין פותר אותם לפי שפרעה היה סבור שחלום אחד הוא על כן נאמר ויספר להם חלומו. והחרטומים חשבו שהם חלומות הם ופתרון על הבנות שיהיה קובר ושימרדו בו שבע אפרכיות ולא רצו להגיד לפרעה בשורה רעה זו לכך נאמר ואין פותר אותם לפרעה דווקא אל פרעה עצמו לא רצו לפתור אבל בפני שאר עבדיו פתרוהו וגם עבדיו לא הגידו לו כלום מאותו פתרון ע"כ אמר פרעה ליוסף ואין מגיד לי ולא אמר ואין פותר לי אלא וודאי שראה עבדיו מתלחשים ויבן כי פתרו לרעה וע"כ היה קובל על כל בני ביתו לפני יוסף לאמר שמכול' אין מגיד לי מה שפתרו בפניהם החרטומים. ד"א לכך אמר ואין מגיד לי לפי שנבוכדנצר לא שכח החלום ואמר בפני חכמיו ששכחו כדי לברר האמת כי מי שיאמר לו החלום וודאי נביא הוא ופתרונו אמת. אבל פרעה סיפר חלומו וא"כ במה יודע לו אם הפתרון אמת ע"כ היה משנה בסיפור חלומו בכמה דברים ממה שראה וחשב מי שיגיד לו השינויי' רוח ה' דבר בו וכמו שספרו לפני יוסף כך ספרו גם לפני החרטומי' ואין מגיד לו השינויי' ע"כ לא קיבל פרעה פתרונ' אבל יוסף הגיד לו כל השינויים ואמר לו לא ראית צנומות אלא דקות כו' כדאיתא במדרש:

יהיו שבע שני רעב הוא הדבר אשר דברתי וגומר. יש כאן ספק למה התחיל יוסף הפתרון בשני הרעב היה לו להתחיל בפתרון שבע שני השבע הקודמים לשני הרעב וע"ק מהו שאמר הוא הדבר אשר דברתי כאילו הוכיח דבריו לקיים פתרונו ומה הוכחה יש כאן. ואומר אני שכך פירושו שיוסף ששפט בשכלו שיהיו שני שבע ושני רעב לפי שראה ענין אכילה בפרות ובליעה בשבלים שאכלו ובלעו הרעות את הטובות ועיקר ההוכחה היתה מן השבלים דווקא כי מן אכילת הפרות לא יכול להוכיח כלום שמדבר בשני שובע ורעב כי אולי יתקיים החלום ממש שבע פרות כחושות יאכלו שבע פרות שמנו'. או שמא פתרונו שבע אנשים רשעים דלים ורקים יאכלו את שבע אנשים צדיקים וטובים או את ממונם או את גופ' כי זה בזמנא שרשע מכתיר את הצדיק וכ"ש כבלע רשע צדיק ממנו. אמנם אחר שסיפר לו ענין בליעת השבלים הנה בליעה זו אי אפשר לה להתקיים כי השבלים בעלי נפש הצומחת אין בהם רוח חיים שיוכלו לבלוע האחת את חברתה ואף אם נאמר שהוא משל ודמיון מ"מ אין מראין לאדם דבר שאינו במציאות כלל כמו שאין מראין לאדם פילא דעייל בקופא דמחטא ומזה שפט בשכלו שאין זה בליעה ממש אלא כליון של ז' שני הרעב שיכלו ויבלו ויבלעו את ז' שני השבע. ע"כ התחיל יוסף בפתרון שבע שבלים הרעים לומר כי המה יבלעו וישחיתו את שבע שני השבע כי א"א לפותרם בענין אחר והמה בנין אב על כל פרטי החלו' מאחר שנראין הדברים שהכל חלום אחד הוא וכמו ששבע שבלי' הרקות והרעות הם שבע שני רעב כך המלאות הם שבע שני שבע וכן הוא ענין הפרות. ולפי שעיקר ההוכחה ששפט יוסף על כל הפתרון היה מן שבע שבלים הרקות ומבליעתן שבלעו את הטובות. על כן אמר אחר שאמר יהיו שני רעב הוא הדבר אשר דברתי את אשר האלהים עושה הראה לפרעה כי בזה היתה דעתי חלוקה מן החרטומי' כי המה פתרו החלום על הדברים שהקב"ה עושה ע"י שליח כגון כבישת האפרכיות הקב"ה עושה ע"י שליח וכן ענין הבנות על ידי מלאך הממונה על ההריון וכל מה שנעשה על ידי שליח אינו נעשה כל כך במהירות כמו הדברים הנעשים על ידי הקב"ה בעצמו וענין הפרנס' הקב"ה עושה בעצמו לא על ידי שליח כי ד' מפתחות בידי הקב"ה וסימנם מפת"ח. **מ**טר **פ**רנסה **ת**חיה **ח**יה ע"כ אמר יוסף בפתח דבריו על מה שאמר פרעה ואין מגיד לי אמר יוסף חלום פרעה אחד הוא והוצרך לתת טעם מיד על השנות החלום. ואמר את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה כי פתרונ' מענין הדברי' שהקב"ה עושה בעצמו לא על ידי שליח ע"כ נשנה החלום כי כל מה שנעש' ע"י הקב"ה נעשה במהירות. ואח"כ אמר יוסף דבר זה מפורש ביותר ואמר ועל השנות החלום וגומר כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו. ועל כן אמר יוסף הוא הדבר אשר דברתי אשר האלהים עושה וגומר כבר הקדמתי לך לומר שחלום זה הוא מן הדברים שהקב"ה עושה בעצמו אבל עדיין לא הוכחתי שיהיה כדברי שיהא כל הפתרון מענין שובע ופרנסה ומזון. אבל עכשיו שאני רואה ענין בליעת השבלים הרקות שאי אפשר לפתרו כ"א על ענין שבע שני רעב א"כ מכאן הוכחה לדברי והוא הדבר אשר דברתי שאת אשר האלהים עושה דהיינו עניני פרנסה הראה לפרעה כדי שיתקן ענין הרעב כי ספק בידו לעשות ופירש זה יקר וברור. ומ"ש ועתה ירא פרעה הזכיר לשון ועתה לפי שממהר האלהים לעשותו ע"כ אמר ועתה היינו תכף ומיד ירא פרעה. ומה שהקשה הרמב"ן הליועץ נתנו למלך כו' נראה לי שזה מענין הפתרון שהרי הרחיק פתרון החרטומים בעבור שקשה לו למה הראה ה' דווקא לפרעה כזאת כמבואר למעלה ע"כ אמר בפתרונו שלכך הראה ה'

לפרעה

לפרעה דווקא כדי שירא איש חכם ונבון לתקן פרצה זו :

בטרם תבוא שנת הרעב. מכאן שאסור לעשות צרכיו בשני רעבון ולפ"ז היה לו לומר וליוסף יולד שני בנים בשנת השובע ויש כדמות סמך לדברי בית שמאי שאומרים שאם יש לאדם שני בנים קיים מצות פ"ו ואם לא הגיד לנו הכתוב שיולד לו שני בנים בטרם יבא שנת הרעב הייתי אומר שלכך קרא שם שני אפרים כי הפרני אלהים לפי שנולד בשנת הרעב שכל העולם היו רעבים וליוסף היה בר ופירות לרוב אבל עכשיו שקראו אפרים קודם שנת הרעב וודאי קראו כך לפי שאז יצא ידי מצות פריה ורביה זה"ש כי הפרני אלהים אחר היות לו שני בנים כדברי ב"ש אמנם לדברי בית הלל שסוברים בן ובת דווקא אין לפרש כך ויכול להיות רמז מכאן לת"ש שלא יבעול אדם כשהוא רעב ולא כשהוא שבע על כן לא נאמר בשנת השבע כי מדבר בזמן הממוצע בין שובע לרעב :

כל אשר יאמר אליכם יוסף תעשו. פירש"י בקש מהם שימולו שעמו של דבר הוא לפי שמצינו שהערלה נקראת חרפה כמ"ש כי חרפה היא לנו לתת אחותנו לאיש אשר לו ערלה והרעב נקרא ג"כ חרפה שנאמר ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים ע"כ חשב שבהסרת חרפת הערלה יוסר מהם חרפת הרעב כי הסרת הערלה היא הסר' מותרות הדמים המסבבי' העיפוש ורקיבת התבואה באה ג"כ מגד המותרות והפסולת שבתבואה הגורם הריקוב והעיפוש. וזכות ברית המילה הועיל גם לנח שנאמר והקימותי בריתי אתך פירש רש"י על התבואה והפירות שלא ירקבו. וכן השיב להם יוסף שימולו על מה שאמרו אספנו תבואה והרקיבה וזה מדה כנגד מדה שאם האדם מסיר מתוכו הפסולת שבו גם ה' יתן הטוב ויסיר הפסולת שבתוך התבואה ממש שא"א לאדם להסירו. ורז"ל אמרו כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ועוד שהמילה תיקון האבר שלא ירבה במשגל והמצרים היו שטופי זימה ע"כ היו צריכין תיקון זה בשנת הרעב. ומטעם זה נאמר ביוסף ותשב באיתן קשתו שכבש יצרו באשת פוטיפר ע"כ משם רועה אבן ישראל כי זכה משם שתבואתו לא הרקיבה והיה רועה וזן אבן ישראל בזכות שלא היה רועה זונות :

ויכירם ויתנכר אליהם וגומר. מה שחזר ואמר שנית ויכר יוסף את אחיו לפי שההכרה ראשונה קאי על צורת פניהם שהיה מכיר מי המה והכרה שניה קאי על עניני האחוה והרחמנות כפירש"י ובעקיד' פירש מתחלה ויכירם ויתנכר מכיר ואינו מכיר ואחר שאמרו מארץ כנען באו אז הכירם הכרה גמורה כי אחיו המה. והראב"ע פי' שמתחל' היה מסופק מי ראובן מי שמעון ואח"כ כאשר נתייחסו בהם הכירם הכרה גמורה מי ומי ההולכים. והנה בענין דבור קשות ישתומם כל משכיל מה ראה יוסף על ככה לצער את אביו ואת אחיו חנם ומה שפירש הרמב"ן שעשה כל זה כדי שיתקיימו החלומות כו' אם ירצה ה' בקומם המה יתקיימו מעצמם ויוסף מה פעל. והנראה לי בזה שמה שלא גלה לאביו עדיין כי הוא חי לפי שחשב אם הקדוש ב"ה לא גלה לו א"כ רצה הקב"ה בצערו כ"ב שנה מדה כנגד מדה ואיך יגלה הוא מה שכסה הקב"ה כי מצא בשכלו שנגזר על אביו צער כ"ב שנים שלמים מיום ליום כנגד אותן כ"ב שנים שלא קיים מצות כבוד אביו ואחר שנשלמו אז נתודע יוסף אל אחיו. ומה שציער את אחיו עשה כל זה למרק עונם במה שמכרו אחיהם וגדול עונם מנשא וצריכין מירוק יסורין מדה כנגד מדה וקרוב לזה פי' מהרי"א והנני מוסיף על דבריו לפרש כל הפרטים והקורות. כי עלילה ראשונה של מרגלים אתם למרק העון שחשבו את יוסף למרגל ורכיל לראות ערות אחיהם כי בבואו אליהם דותינה כתיב ובטרם יקרב אליהם וגומר כי המה חשבו שרצונו להתקרב אליהם ולרגל מה יעשו אחיו כדי לחזור ולהביא איזו דבה לאביו עליהם וכל רכיל גורם לשפיכת דמים כמ"ש הולכי רכיל היו בך למען שפוך דם לפיכך בטרם יקרב אליהם להרוג אותם יתנכלו המה להמיתו כי חשבו שהבא להרגך השכם להרגו בטרם יקרב הוא אליך. ולכך נאמר ויזכור את החלומות קודם שאמר אליהם מרגלים אתם לפי שנזכר שחלם לו והנה תסובנה אלומותיכם ולא פירש מהו הסיבוב אלא וודאי שסופם להיות בעלילות מרגלים כי כל מרגל הולך ומסבב את כל העיר לראות מהיכן הוא נוחה ליכבש ורואה ממש שנכנסו בעשרה שערי העיר סחור סחור וע"י סבוב זה ישתחוו לאלומתו של יוסף כי יבואו בעלילת מרגלים אתם לראות ערות הארץ באתם ובזה נתמרק העון שחשבו את יוסף למרגל הבא לראות ערות מעשיהם. וכנגד מה שהשליכו את יוסף לבור ויאסוף אותם אל משמר פירש רש"י בית האסורים דהיינו בור כמ"ש ביוסף ויתנהו אל בית הסוהר ויוסף אמר כי שמו אותי בבור. והוכרח רש"י לפרש כן שאם היה בית המשמר באיזו חדר לא הי' מדה כנגד מדה. לפיכך ויקח מאתם את שמעון כי הוא השליכו לבור. ואמרו דרך וידוי אבל אשמים אנחנו וגומר לפי ששמעו שאמר יוסף את האלהים אני ירא וגומר וראו האמת שכך הוא שהרי גמל חסד עמהם ושלח רעבון ביתם ולא עכב כ"א את שמעון אם כן אין לתלות כל הקורות במושל עז ומעליל שהרי הוא ירא אלקים אלא וודאי שעוונותם הטו אלה ע"כ היו מתודים אחר שאמר את אלהים אני ירא ולא קודם לכן שנתן את כולם במאסר לפי שאח"כ ראו עין בעין שבמדה שמדדו נמדד להם. ועליל' הגביע היתה כדי שעל ידו יהיו בחשש עבדות כמו שפסקו על עצמם הננו עבדי' לאדוני כי בזה יתמרק העון שמכר את יוסף לעבד וכשספרו כל הקורות ליעקב אמר א"כ איפוא זאת עשו מהו לשון איפוא אלא שאמר אם זאת האיפה היוצאת למדוד לכם באיפה בסאסאה בשלחה תריבנ' ואינו במקרה כי אם בהשגח' זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם וגו' כדי לכפר על מה שמכרוהו לישמעאלים נושאים נכאת וצרי ולוט כך יביאו מנחה מן המינים אלו כדי שע"י מושל זה יתמרק כל העון ואע"פ שיעקב לא ידע מן המכיר' מ"מ רוח ה' דבר בו להביא מנחה מן מינים אלו ואל שדי יתן לכם רחמים כי בזה יתמרק העון שלא נתנו רחמים לאחיהם בהתחננו אליהם :

ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. נתקשו המפרשים בזיכות זה ובשנוי הלשון במה שהזכיר מרגלים וערות הארץ שניהם יחד ולפעמים מרגלים לבד ולפעמים יזכור ערות הארץ לבד הלא דבר הוא. ובעקידה ומהרי"א תמצא דרך אחד לכל ספיקות כמנהגם כי דרך אחד לשניהם על הרוב והקרוב אלי לומר בזה שהיו כאן עלילות שני דברים כדרך שפירש בספר תולדות יצחק שיש שני מיני מרגלים. אחד הוא המרגל באנשי המלחמה מה הם עושים ומה הם מדברים ואנה ילכו. השני הוא המרגל באיזו מקום מהיכן העיר נוחה ליכבש. וכנגד הראשונה אמר מרגלים אתם וכנגד השניה אמר ערות הארץ באתם לראות ועל פי דרך זה נראה ליישב כל השנויים שבפסוקים אלו לפי ששני אלו כל אחת קשה משל חברתה כי יוסף הוצרך ליתן סבה וטעם לכל עלילה. כי מצד שראה אותם מטמינים את עצמם בתוך הבאים אמר מרגלים אתם כי זה מופת חותך שאתם נחבאים בין האנשים לשמוע מה יספרו האנשים זה לזה על כן אתם מתפזרים בין אנשים הרבה כי זה ישמע כאן וזה במקום אחר וזה מופת גדול אשר אין פה להשיב עליו. ומצד שראה אותם נכנסין בעשר' שערי העיר חשדם בערות הארץ באתם לראות אבל מכל מקום אינו מופת גדול כל כך כמו הראשון כי יכולין אתם לתרץ ולומר שאין לכם שייכות זה עם זה וכל אחד בא מדרך אחר וקרה מקרה שבתוך העיר נתוועדתם יחד כי אין זה רחוק שעשרה שלוחים יתוועדו יחד לשבר בר אבל ענין המרגלים אינו תלוי בזה כי את"ל שכן הוא מכל מקום מה שכל אחד מכם מטמין עצמו כגנב זה מופת שכל אחד מכם מרגל ע"כ אני אומר שתרווייהו איתנהו בכם והאחד ראיה על חבירו ולא זו שמרגלים אתם אלא אפילו לראות בערות הארץ אתם חשודים אע"פ שעל זה יש לכם התנצלות מ"מ מאחר שוודאי מרגלים אתם א"כ גם לראות ערות הארץ קרוב לוודאי. ויאמרו אליו לא אדוני וגומר כלנו בני איש אחד נחנו על כן היינו מתייראים בעין הרעה השולט ביותר כשרואין מספר אחים יפה תואר במקום אחד מאילו הי' כל אחד בן איש אחר וכן נוה לנו אבינו למה תתראו ומזה למדנו להטמין עצמינו בתוך הבאים וא"כ לא היו עבדיך מרגלים כי כל איש בחזקת כשרות הוא ומי שרוצ' להוציאו מחזקתו עליו להביא ראיה. ומאחר שאין לך ראיה אחרת כי אם ההטמנ' בתוך הבאים והרי אנו מתרצים זה ואין לך ראיה וממילא נדחו גם דבריו של ערות הארץ באתם לראות ולא הוצרכו האחים לזכור זה כי גם יוסף הודה שטענת ערות הארץ באתם לראות תלוי בטענת מרגלים אתם וכשנדחית טענת מרגלים אתם א"כ ממילא נדחית גם טענת ערות הארץ ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות עתה אני אומר שערות הארץ באתם לראות הוא טענה בפני עצמה ואינה תלוי' עוד בטענת מרגלים אתם כי מתחיל' עשיתי טענ' זו טפל אל טענת מרגלים אתם כי זולתה הייתי אומר שמא אין לכם שייכות זה עם זה ובמקרה נתוועדתם יחד תוך העיר. אבל עכשיו שבאתם לתרץ ההטמנ' ולומר שכולכם אחים ואתם מתייראים מן עין הרע אם כן אני רוא' שוויעוד שלכם אינו במקר' ואם כן למה נכנסת' בעשר' שערי העיר וודאי לפי שערות הארץ באתם לראות. ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגומר בזה נתנו התנצלות על שני הטענות כאחד. על מה שחשדם במרגלים אתם מאחר שהטמינו עצמם בתוך הבאים אמרו שנית האחים אנחנו והיינו מתייראי' מן עין הרע. ועל מה שחשדם בערות הארץ באתם לראות אחר שנכנסו בעשר' שערי העיר אמרו והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו ובעבור האחד שאיננו נתפזרנו בכל עשר' שערים לבקשו. ויאמר יוסף הוא הדבר אשר דברתי מרגלים אתם ונתחדש לי עכשיו מופת שני על זה כי קשה לי למה אין זה האח הקטן אתכם אלא וודאי שהי' פה עמכם והלך לו כי כבר שמע איזו חידוש במקום זה ושלחתם אותו אל משלחכם להגיד את אשר שמע כבר ואתם נשארתם פה לרגל עוד. ובזאת תבחנו שתביאו אחיכם הקטן הנה ואני אחקור עליו אם ראוהו כבר במקום זה או לא כי אם לא ראוהו כאן אז כנים דבריכם ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם כי אתם יראים פן יעידו עליו שראוהו כבר בעיר הזאת והלך לו לבדו. ולפי זה הדרך יתכן לפרש שהכל עלילה אחת ונתן עליה שני מופתים כי מתחל' אמר מרגלים אתם מאחר שהטמנתם אתכם בתוך הבאים. ועוד נתן מופת שני שהרי ערות הארץ באתם לראות כי נכנסתם בעשר' שערי העיר. ויאמרו לא אדוני וגומר כלנו בני איש אחד נחנו וגומר ובזה תרצו ההטמנ' לומר כי אנו מתיראים מן עין הרע. ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות ומלת כי משמשת לשון דהא ואמר להם את"ל שתרצתם ההטמנ' מ"מ איך תאמרו שאינכם מרגלים דהא ערות הארץ באתם לראות מהיכן העיר נוחה ליכבש. ע"כ חזרו להרץ שניהם כולנו בני איש נחנו לתרץ ההטמנ'. והאחד איננו לתרץ הכנס' תוך עשר' שערי העיר. הוא הדבר אשר דברתי כמבואר בדרך ראשון ופירוש זה מספיק יותר מן פירוש העקיד' ומהרי"א בהיתר כל הספיקות ובענין הבחינ' באח הקטן. וי"א שלכך העליל עליהם מרגלים כי הי' ירא פן יחקרו אחר המושל מי הוא ויתברר להם כי הוא יוסף :

שלחו מכם אחד. ואח"כ חזר ושלח את כולם חוץ מאחד כי רצה יוסף שירגישו בחטאם שהטאו באחיהם ויתודו עונם וכאשר ישלחו מהם אחד חשב שוודאי ילך ראובן גדול שבאחים כי אליו משפט הבכורה לצאת לחירות ממקום המשמר ואולי יתלו האחים שלפי שלא היה לראובן חלק במכירה ע"כ ניצול כי אפילו יהודה היה לו חלק בזה שהרי בעבור זה הורידוהו האחים מגדולתו כמו שפירש רש"י על פסוק וירד יהודה. ואחר שהיו במאסר ג' ימים חשב יוסף שכבר נתמרק עון זה על כן שלח את כולם חוץ מן שמעון כי הוא היה חלק גדול במכירתו יותר מן כולם מה שנאמר ויאמרו איש אל אחיו לכו ונהרגהו שמעון אמר כן ללוי כמו שפירש רש"י על פסוק שמעון ולוי אחים ובוודאי ששמעון התחיל לדבר כן כי לוי לא היה מדבר בפני הגדול ממנו וכן פירש"י כאן וכל זה עשה כדי שיכירו בחטאם ויתודו :

וגם דמו הנה נדרש. לשון גם נראה לפרש לפי שהאחים חשבו שיוסף היה חייב מיתה בדין כי לשון הרע תלתא קטיל ויוסף הביא דבתם רעה דומה כאילו הרגם ועוד בא לרגל אותם כבואו דותינה על כן בקשו נכלי דמות ע"ש הורה לפמיתו

נפשם יקרב הוא אליהם וימיתם כי הבא להרגך השכם להרגו וא"כ מצד שבקשו להרגנו אין להם אשמה לפי סברתם אך עיקר האשמה היא מדת האכזריות שהיתה בהם שלא שמעו בהתחננו אליהם כמו שאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו ע"כ באה לנו הצרה הזאת ולא הזכירו שבקשו להרגו לפי שחשבו שמצד בקשת ההריגה או המכירה והשלכה לבור אין עליהם אשמה. ויען אותם ראובן הלא אמרתי אל תחטאו בילד מאחר שהוא כילד ואינו בר עונשין עדיין בבית דין של מעלה א"כ אין לו משפט מות וא"כ יש בידכם שני עבירות כי הקדוש ב"ה דורש ממכם מדת האכזריות כי ע"כ אדון ומושל זה אינו שומע תחינותינו כי כולנו מדברים תחנונים והוא יענה עזות. ונוסף על זה גם דמו הנה נדרש שהרי המושל אמר ויאמנו דבריכם ולא תמותו ש"מ שאם לא יבא אחינו הרי אנחנו בני מות ומי יודע אם לעת כזאת יגיע אחינו הקטן אליו כי אולי יקרה מקרה שלא יוכל לבא אליו והרי אנו נדונין למות ובאמת אנחנו נקיים מעלילתו אין זה כ"א לפי שגם דמו הנה נדרש נוסף על דרישת מדת האכזריות מידינו:

ונחיה ולא נמות. בכל מקום שנאמר כפול כזה נדרש על העולם הבא כמו שפירש"י פר' וזאת הברכה יחי ראובן בעולם הזה ואל ימות לעולם הבא וכמבואר למעלה פרשת נח על פסוק לא אמות כי אחיה על כן צריך כפל זה ביאור גם כאן. והקרוב אלי לומר בזה כי אמר זה כלפי יעקב אביו וכלפי עצמו. לפי שיעקב נתבשר שאם לא ימות אחד מבניו בחייו לא יראה פני גיהנם וע"י שליחות בנימין נתגלה שיוסף חי ואז יחיה יעקב בעה"ז כמ"ש ותחי רוח יעקב אביהם ולא ימות גם לעה"ב כמ"ש אמותה הפעם פעם אחת ולא שתים. ורוח ה' דבר ביהודה מה שאמר ונחיה בעה"ז ולא נמות לעה"ב גם אתה מן הטעם שנתבאר. אמנם גם אנחנו היתה הכוונה על עצמו כי הוא קיבל עליו אם לא הביאותיו אליך וחטאתי לאבי כל הימים דהיינו לעה"ב על כן אמר שיהיה בטוח שיביאנו וזה שאמר שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחי' בעה"ז בזלעפות רעב כי לא יזיק לנו שנת הרעב ולא נמות לעה"ב מצד הנדוי אקבל עליו כי אמר בטוח אני שאביאנו אליך ומ"ש אנחנו וכלל כל האחים עמו לפי שאם היה יוסף מת והיה יעקב רואה פני גהינם אז כל האחים שהביאו את יעקב לידי מידה זו לא היו בטוחים להנצל מראיי' פני הגיהנם כי הגור' המכשול דין הוא שיכשל בו גם הוא. ומ"ש גם טפינו לפי שנאמר מונע בר יקבוהו לאום ודרשו רז"ל אפילו עוברין שבמעי אמם מקללין אותו. כי אין לאום אלא עוברים שנא' ולאום מלאום יאמץ. אע"פ שדרשו מונע בר על המונע הלכה מפי תלמיד מ"מ אין המקרא יוצא מידי פשוטו ומדבר בבר ממש כי המונע התבואה אז הנשים רעבות וזה מזיק גם לעוברים שבמעיהם וכל שכן לטפם כי יאמרו לאמותם איה דגן ותירוש. על כן אמר יהודה גם טפינו יחיו בעה"ז ולא ימותו לעה"ב כ"א על ידך ימנע מהם בר אזי יקללוך ויהיו בני מות לעה"ב כדין המקלל אביו כי בני בנים הרי הם כבנים ואע"פ שקטנים המה ואינן בני עונשים מ"מ צריך העון מירוק קצת להסיר פגם הנפש וחלודה. וכדרך פשוטו אמר גם אנחנו כי חיי האדם קודמים לחיי אביו וחיי אביו קודמים לחיי הטף על כן סדר על זה האופן גם אנחנו גם אתה גם טפינו:

וישא משאת מאת פניו וגו'. האחים סברו שלכך הוא נותן להם מתנות ומכבדם כדי לפייסם מה שחשדם במרגלים ואין בהם. ותרב משאת בנימין לפי שע"י חשד זה הביאו בסכנת הדרך בחנם. אבל האמת הוא שיש כאן רמז על העתיד כי כן פירש"י לקמן ויפול על צוארי בנימין אמרו שבכה על בית המקדש שיבנה בחלקו עתיד ליחרב. ולפי מדרש זה נוכל לומר שלכך תרב משאת בנימין חמש ידות רמז דורות שיבנה בית המקדש בחלקו ויהיו בו חמשה דברים יותר שאת והם שכינה וארון ואורים ותומים ונבואה ואש מן השמים והם חסרו בבית שני. רמז לדבר ה"א יד עולה למספר ע' רמז למקדש עין הארץ ושם ישיבת ע' סנהדרין ושם מקריבים ע' פרים כנגד ע' אומות ועל זה אמר אלהים יחנך בני כי המקדש יש בו עיט חן כמ"ש והוציא את האבן הראשה תשואות חן חן לה:

ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא. איך אמר כדבריכם כן הוא שלא המה אמרו שהגנב בן מות ושמה יהיו לעבדים והוא לא כן אמר אלא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים ופירושו של רש"י אינו כפי דקדוק הלשון. ועוד איך אמר השליח יהיה לי עבד היה לו לומר יהיה עבד לאדוני כי הוא עצמו עבד וא"כ עשה אותם עבד לעבדים. ועוד הוא אמר ואתם תהיו נקיים ויוסף אמר ואתם עלו לשלום אל אביכם ומהו לשון תהיו נקיים הל"ל ואתם נקיים. גם לשון גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו צריך ביאור ובעקידה פיר' שאמרו יודעים אנחנו שעון זה אין בנו זולת שהאלהים מצא עון עבדיך ועון אחר גרם לנו מכשול זה והיינו עון מכירת יוסף שלא היה לבנימין חלק בזה על כן אמרו לא זו אנחנו פשיטא שדין עלינו להיות עבדים בעון שמכרנו אחינו לעבד אלא אפי' גם זה אשר נמצא הגביע בידו שאין לו חלק באותו עון מ"מ גם הוא יהיה עבד ולפירושו קשה אם כן המושל לא ידע ולא יבין דבריהם ומהו לא זו אף זו יש כאן כי בלי ספק לא נגע לו מכירת אחיהם. על כן צריך אני לפרש לא זו אף זו בענין שהבינו גם המושל. וזה כי ארבע חלוקות ודעות היה כאן. כי מתחלה הפריזו האחים על המדה לומר שהגנב עצמו בן מות והמתחברים אליו ראוי להקל בעונשם על כן יהיו עבדים כי היה להם להיות עומד על המשמר כי וודאי גנב עתיקא הוא מאחר שלא יכול להתאפק מלגנוב אפילו משלחן המושל. ושלוחו של יוסף אמר כי בדיננו אין הגנב בן מות ואין דנין מיתה על גניבת ממון כ"א עבדות ולפ"ז דין הוא שתהיו כולכם עבדים אך לפי שחרפה לכם להשוות אתכם בדין אחד עם הגנב עצמו כדי שלא יאמרו שגם אתם גנבים כמוהו ע"כ אעש' חלוקה זו שניה וגם לפי חלוקה זו יהיה כדבריכם שלא תהיו שוים אל הגנב עצמו כי הוא יהיה לי עבד דהיינו עבד לעבדים. ואתם תהיו גם כן עבדים אבל לא לי כ"א אל המושל עצמו דהיינו עבדות בדרך נקיה לכך אמר תהיו נקיים שיהיה היה גם לעבדותכם אמנם בדרך נקיה קצת ורמז להם שיהיו נקיים מנכסיהם כי מה שקנה עבד קנה רבו כמו שפירש על פסוק ובעל השור נקי יצא פלוני נקי מנכסיו כך רמז להם שיהיה להם גם כן עבדות אבל לא יהיה להם מיני הגלות התלוין בעבדות רק זה לבד שיהיו נקיים מנכסיהם ולא יהיו בני חורין. אבל הגנב עצמו זולת זה יש לו עוד הרבה מיני גנאי התלויין במה שיהיה עבד לעבדים ועל שלא השוה גם לפי סברתו האחים אל הגנב עצמו אמר גם עתה לפי סברתי כדבריכם כן הוא. והאחים בבואם לפני יוסף אמרו הננו עבדים לאדוני כאשר פסק עבדך עלינו אך מה שפסק שהגנב יהיה עבד לעבדים זהו גנות גדול ועל זה בקשו מן המושל להקל מעליהם ודרך פשר' החמירו על עצמם להשוות את עצמם אליו ויהיו כולם עבדים אל המוש' כי אין לחוש שיחזור ויגנוב כי אנחנו נעמוד על המשמ' ואמרו דרך לא זו אף זו גם אנחנו לא זו אנחנו שפי' שדין הוא שלא נהיה עבד לעבדים כי אין אנו חשודים בעיניך שהרי כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך ואיך נגנוב מבית אדוני. אלא אפילו גם אשר נמצא הגביע בידו מבקשים אנו לעשות לו חסד שיהיה עבד לאדוני ולא עבד לעבדים. ויוסף אמר חלילה לי מלהשוות אתכם אל הגנב אלא הוא יהיה לי לעצמי עבד כאשר בקשתם ואם כן בהכרח הוא שאתם תעלו בשלום אל אביכם

הפטרת מקץ במלכים א' סימן ג'

וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן
בְּרִית־אֲדֹנָי וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ
מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃ אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה
הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת
זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר
שָׁכְבָה עָלָיו׃ וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ
יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃
וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה
לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי
וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת
וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ
לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־
הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃
וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ
עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־
תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃
וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ
מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃
וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

פירוש המלות

והנה חלום. הבין שחלומו אמת. שכבה. תמהו שככהה: ואתבונן. נתתי לב להסתכל בו: ותדברנה. אלה טענות: גזרו. חתכו לשנים: היא אמו. בת קול אומרת היא אמו:

אבן עזרא

(יח) ויגש כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה כ"כ כעמי כעמך והוא דרך קצרה: (כ) אב זקן. כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים ויתכן להיות אביהם בחור: (כא) ואשימה עיני עליו. שאראה אותו: (כב) ועזב את אביו ומת. ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם הכרע כמו וישלוף נעלו וזה מהם

רשי

(יח) ויגש אליו. דבר באזני אדוני. יכנסו דברי באזניך (ב"ר): ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה (ב"ר) ד"א מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו (ב"ר). דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך (ב"ר): (יט) אדני שאל את עבדיו מתחילה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה מבקש ואעפ"י כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר (ב"ר): (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו. מאותו האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך

תורה

ז' יח ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדני ידבר נא עבדך דבר באזני אדני ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה:
יט אדני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח:
כ ונאמר אל אדני יש לנו אב זקן וילד זקנים קטן ואחיו מת ויותר הוא לבדו לאמו ואביו אהבו:
כא ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי ואשימה עיני עליו:
כב ונאמר אל אדני לא יוכל הנער לעזב את אביו ועזב את אביו ומת:
כג ותאמר אל עבדיך אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני:
כד ויהי כי עלינו אל

אונקלוס

יח וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו רבוני ימליל כען עבדך פתגמא קדם רבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך ארי כפרעה כן את: יט רבוני שאיל ית עבדוהי למימר האית לכון אבא או אחא: כ ואמרנא לרבוני אית לנא אבא סבא ובר סבתין זעיר ואחוהי מית ואשתאר הוא בלחודוהי לאמיה ואבוהי רחים ליה: כא ואמרת לעבדך אחתוהי לותי ואשוי עיני עלוהי: כב ואמרנא לרבוני לא יכול עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי ומית: כג ואמרת לעבדך אם לא יחות אחוכון זעירא עמכון לא תוספון למחזי אפי: כד והוה כד סליקנא לות

ב' לאסור את שמשון

מסורה

בי אדני ז' וסי' ירד ירדנו. ויגש אליו. אל נא תשת עלינו חטאת. ויש ה' עמנו. אני והאשה הנצבת. אני והאשה הזאת ישבת. תנו לה את הילוד החי: וילד ב' וסי' וילד לחבורתי. וילד זקונים: ויותר ב' וסי' יעקב לבדו. הוא לבדו: אמו דקדי' לאביו ג' וסי' ויותר הוא לבדו לאמו. איש אמו ואביו תיראו. כי אם לשארו: ואביו ט' מסר פרשת וישלח: אהבו ד' וסי' ואביו אהבו. כי אהבת נפשו אהבו. ותקרא את שמו שלמה. ה' אהבו יעשה חפצו: עיני כ"ט מסור במס' רבת': עלינו ב' וסי' ויהי כי עלינו. לאסר את שמשון:

בעל הטורים

ויגש אליו. בגימטריא זהו להלחם עם יוסף. ובגימטריא גם נכנס לפייסו דלשלשה דברים נכנס. ויגש אליו יהודה סופי תיבות שוה שאמר לו אני שוה לך. שכמו שאתה מלך גם אני מלך. ועל זה דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: בי אדוני. פירוש בי עשה מה שתרצה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר. שנים במסורה ואל יחר אפך בעבדך ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כקדרה כי על מי היה להם לחרות הכא נמי אמר לו יהודה אל ישתנו פניך צריך אני לדבר מעט. כמוך כפרעה. בגימטריא בן אתאל. היש לכם אב או אח. ועל אמם לא שאל כי ידע שכבר מתה: וילד. ב' במסורה הכא וילד זקונים קטן והידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי שאם נגיח לבנימן כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב בפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי אי אפשר להם להיות זה בלא זה. וילד זקנים חסר שמסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר ב' במסורה הכא ויותר הוא לבדו: והידך ויותר יעקב לבדו מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה. לא תוספון לראות פני שנים במסרה הכא והידך לא תוספון לשוב בדרך הזה עוד שאמר להם לא די שלא תראו עוד את פני אלא בכל הדרך לא תוספון לשוב עוד:

ספורנו

(יח) ויגש אליו ידבר נא עבדך דבר. אחר שאמרת חלילה לי מעשות זאת שלא תחפוץ שתהיה תקלה על ידך אפילו לחייבים: ידבר נא עבדך. להודיעך התקלה שתארע על ידך אם תעשה זה: ואל יחר אפך. באמרי אליך שאתה גרמת זאת התקלה על כרחנו: כי כמוך כפרעה. כי מה שאמיה דברים לא יהיה מהיותי בלתי מחשיב אותך כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך: ואביו אהבו. יותר מכלנו ולכן לא הביהו בראשונה לבא עמנו וזאת היתה הסבה שלא היה עמנו אז לא שלחנוהו לרגל כאשר חשבת: (כא) ואשימה עיני עליו. ואין צריך שידאג אביו לשלחו: לא יוכל הנער לעזוב את אביו. כי מאז שיעזוב את געגועי אביו יהסבבת פניו יתעלב ונפל למשכב ואז ימות: (כב) ועזב את אביו ומת. ועם זה אביו מות בלי ספק: (כג) אם לא ירד. אף על פי ששמעת טענותינו האמתיות גזרת עלינו

רמבן

טעם ידבר נא עבדך דבר. לאמר כי דברים מועטים ידבר ואל יהיו עליו לטורח והנכון בעיני כי הדבר הוא התמורה אשר יחלה פניו להחליף בנימין אחיו בו כי לא יבקש ממנו דבר אחר ושאר דבריו פיוס ובקשה לזה: (יח) ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך בי על דברי לפניך (כי כמוך כפרעה יאמר אל יחר אפך בי) כי על תורה גדול אני מדבר לפניך כאלו אני מדבר לפני פרעה:

(יט) אדני שאל את עבדיו. לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם ומה שאמרו ז"ל וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו איננה טענה כי המושל שיצוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לפטור אותו מן הרעות שיעשה וכ"ש על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו לשלום וכבוד אלהים יחנך בני ועשה לכולם לכבודו משתה לפניו בבית המלכות והרבה משאתו ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו לו כאשר פירשתי ומה לעשות לו. ואשר יראה לי על דרך הפשט שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לכחש אותם על הנער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באונם הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במתוך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בכפשינו גביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תוסיפון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה לצדקה וזה טעם כל הפרשה ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד והורדת את שיבת עבדך אבינו וכן וחטאת עמך. ויש לומר עוד על דרך רבותינו שאמרו זו היא השמת עין יאמר כי כמוך כפרעה ראוי שתעמד בדבורך ובתיורך כי על פיך הביאונו אותו באונס גדול כאשר יזכיר ופחד לפרש לו יותר אבל יש בסתר דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם כי למה יבקש לראותו על כרחם וכך אמרו בבראשית רבה אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת עלינו כמה מדינות ירדו ליקח אוכל כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו שמא בתך אנו מבקשים או אחותינו אתה מבקש יאמרו כי היה זה נרמז בדבריו:

(כא) ואשימה עיני עליו. אמר ר"א הטעם שאראה אותו. ולא מצאתי בכתוב שימת עין על הראיה בלבד ושמתי עיני עליהם לטובה קחנו ועינך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי לא צוה אותם שיראהו אחר שיקחנו אלא שישמור אותו וייטיב לו אבל נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו ואם לא נזכר בפירוש כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה בפניו ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלים אתם דרך מוסר או אימת מלכות:

(כב) ועזב את אביו ומת. פירש ר"א ומת אביו. וא"כ היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יחלו החמל' על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו והיותו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו ואם יעזבנו ויבא בדרך ימות הנער:

(כד) כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני. אמרו כי בבואם אליו מיד הגידו לו שלא יוסיפו לראות פניו בלא אחיהם הקטן ולא אבה

עבדך אבי ונגד־לו את דברי
אדני : כה ויאמר אבינו שבו
שברו־לנו מעט־אכל : כו ונאמר
לא נוכל לרדת אם־יש אחינו
הקטן אתנו וירדנו כי־לא נוכל
לראות פני האיש ואחינו הקטן
איננו אתנו : כז ויאמר עבדך
אבי אלינו אתם ידעתם כי
שנים ילדה־לי אשתי : כח ויצא
האחד מאתי ואמר אך טרף
טרף ולא ראיתיו עד־הנה :
כט ולקחתם גם־את־זה מעם
פני וקרהו אסון והורדתם את־
שיבתי ברעה שאלה : ל ועתה
כבאי אל־עבדך אבי והנער
איננו אתנו ונפשו קשורה
בנפשו : שני לא והיה כראותו
כי־אין הנער ומת והורידו
עבדיך את־שיבת עבדך אבינו
ביגון שאלה : לב כי עבדך
ערב את־הנער מעם אבי
לאמר אם־לא אביאנו אליך
וחטאתי לאבי כל־הימים :
לג ועתה ישב־נא עבדך תחת
הנער עבד לאדני והנער יעל
עם־אחיו : לד כי־איך אעלה
אל־אבי והנער איננו אתי פן
אראה ברע אשר ימצא את־
אבי : מה א ולא־יכל יוסף
להתאפק לכל הנצבים עליו
ויקרא הוציאו כל־איש מעלי
ולא־עמד איש אתו בהתודע

עבדך אבא וחוינא ליה ית
פתגמי רבוני : כה ואמר
אבונא תובו זבונו לנא זעיר
עיבורא : כו ואמרנא לא
ניכול למיחת אם אית אחונא
זעירא עמנא ונחות ארי לא
ניכול למחזי אפי גברא
ואחונא זעירא ליתוהי עמנא :
כז ואמר עבדך אבא לנא
אתון ידעתון ארי תרין
ילידת לי אתתי : כח ונפק
חד מלותי ואמרית ברם
מקטל קטיל ולא חזיתיה
עד כען : כט ותדברון אף
ית דין מן קדמי ויערעניה
מותא ותחתון ית שיבתי
בבישתא לשאול : ל וכען
כמיתי לות עבדך אבא
ועולימא ליתוהי עמנא
ונפשיה חביבא ליה
כנפשיה : לא ויהי כד יחזי
ארי לית עולימא וימות
ויחתון עבדך ית שיבת
עבדך אבונא בדוונא
לשאול : לב ארי עבדך
מערב בעולימא מן אבא
למימר אם לא איתיניה
לותך ואהי חטי לאבא כל
יומיא : לג וכען יתיב כען
עבדך חלף עולימא עבדא
לרבוני ועולימא יסק עם
אחוהי : לד ארי אכדין אסק
לות אבא ועולימא ליתוהי
עמי דלמא אחזי בבישתא
דתשכח ית אבא : א ולא
יכיל יוסף לאתחסנא לכל
דקימין עלוהי וקרא אפיקו
כל אנש מעילוי ולא קם
אנש עמיה כד אתידע יוסף

רשי

בדרך מתה : (כט) וקרהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר) : והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום א' (ב"ר) : (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו : (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כולם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות : (לג) ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש : (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם

בעל הטורים

קשורה בגימטריא תורה שלמד מפיו תורה : והורדתם שנים במסו' והורדתם את שיבתי והורדתם את אבי הנה . משל לפרה שאינה רוצה ליכנס למשיכה הכניסו את ולדה והיא נכנסה . כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד . קשורה ב' במסורה הכא ואידך אולת קשורה בלב נער שהוא נער . ואף אם לקח הגביע מפני אולתו שקשורה בו אי נמי מפני שאולתו קשורה צריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לחנכו :

אבן עזרא

עמהם : (כח) אך טרף טורף . והעד כי לא ראיתיו עד הנה : (א) להתאפק . לסבול : לכל הנצבים עליו . טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם

ראיתיו ב' וסי' ולא ראיתיו עד הנה. האומר לאביו ולאמו . וחד וראיתיו מגיע אצל האיל : ולקחתם ו' וסימנן גם את זה. ולקחתם אגדת אזוב . ולקחתם לכם ביום הראשון . והתחזקתם ולקחתם . ולקחתם את ארון ה' . ולקחתם מן החרם : שאלה ט' חס' מסור פרש' וישב : ונפשו ח' וסי' קשורה בנפשו . ונפשו לא חיה . ונפשי מאכל תאוה. ונפשו אותה ויעש . ונפשו משאול תציל . ונפשו עליו תאבל . ונפשו לא תשבע מן הטובה . ונפשו שוקקה : קשורה ב' וסימנן ונפשו קשורה . אולת קשורה בלב נער : כראתו ב' חד חס' וחד מלא וסי' והיה כראותו כי אין הנער . כראותו ומיתתהו במגדו בתרא מלא (עמ"ש): ערב ה' פתחין וסי' כי עבדך ערב את הנער. כי מי הוא זה ערב את לבו. רע ירוע כי ערב זר . לקח בגדו כי ערב . וחברו . קח בגדו כי ערב זר : ברע ג' קמץ וסי' פן אראה . בטרם ידע הנער וחברו : ולא עמד ג' וסי' בהתודע. ולא עמד איש בפניה' דיהושע. ויוצא מנחם את הכסף :

ספורנו

עלינו ברצון פשוט ובקנס שנביאהו : (כד) ונגד לו את דברי אדוני . ואעפ"כ לא שמע לשלחו אז : (כה) שובו שברו לנו . ובהכרח הרעב הכרחנוהו לשלחו ובכל זאת העיד בנו שאולי לא נביאהו אליו ונהיה סבת מיתתו ביגון : (ל) ועתה כבואי והורידו עבדיך . מאחר שהעיד בנו הנה כאשר יהיה כן לא ייוחס זה אל המקרה אבל ראוי שייוחס לנו שעשינו זאת התקלה בידים כענין בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם : (לב) כי עבדך ערב . והטעם שימות בראותו כי אין הנער מבלתי שישאל מה היה לו הוא מפני שעבדך ערב ואמר שלא אביאנו יחשוב שאבד בלי ספק ובשביל זה לא יכולתי לקיים נדרי : (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער . לפיכך אני מבקש להיות עבד תחתיו כדי שלא אחטא לאבי כל הימים כמו שקבלתי עלי : (לד) כי איך אעלה. אע"פ שהשבתי שיצטער עלי טוב לי שלא אראנו באותו צער : מה (א) להתאפק לכל הנצבים

רמבן

לשלחו והיה מניח לו שמעון במאסרו וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב :

(כז) **אתם** ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. אם יאמר שהוא יחיד לאמו מה טעם בזה שתרד שיבתו ברעה שאולה אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים ואמו כבר מתה לא תבכה עליו בפניו אבל הטעם כי יעקב לא לקח אשה מדעתו רק רחל וזה טעם ילדה לי אשתי כי לא נולדו לי מאשה אשר היא אשתי ברצוני רק שנים ושמתי אהבתי בהם כאלו הם יחידים לי והשאר כבני פילגשים הם אלי ואחיו מת וזה לבדו בני יחידי אשר אהבתי ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ויקרא לרחל וללאה השדה כי היא הקודמת במחשבתו . ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה בני רחל אשת יעקב כי היא תקרא אשתו באמת בלא מרמה . ולדעתי היה זה מפני שהזכירה שם בין השפחות וכבר הזכרתי כן :

(כט) **וקרהו** אסון והורדתם את שיבתי . אם יקראהו אסון כאחיו תורידו את שיבתי ברעה שאולה . או וקרהו אסון שיקראנו כן מפני היותו נער ורך לא נסה ללכת בדרך וכמו שאמר למעלה פן יקראנו אסון כי פי' אסון מות כמתים בידי אדם וחיה רעה או בשנוי האויר בדרך :

(לב) **כי** עבדך ערב את הנער. יאמר כי ירד ביגון שאולה עליו כי גם בכל זה שאמרו לו לא רצה הזקן לשלחו עד שנעשיתי לו ערב עליו ובטח בי ועל כן ישב נא עבדך תחתיו. ואם יהיה פי' והורידו עבדיך כפשוטו יאמר אנחנו הגורמים מיתת הזקן ברעה כי אני ערבתי בו ואמר כי איך אעלה אל אבי להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום והזכיר זה שלא יחשוד אותו שיעשה מרמה בעבור שהוא ידע לברוח יותר מן הנער :

(א) **ולא** יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו. לא יכול לסבול שיהיו המצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם לשון רש"י . ורבי אברהם אמר להתאפק לסבול לכל הנצבים עליו טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם . אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא להתחזק וכן ואתאפק ואעלה העלה וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק . והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצרים אנשים רבים יחלו פניו למחול לבנימן כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו

אבן עזרא

להוציאם: (ב) בבכי במקום הפסקה וכמוהו ראה עני: (ח) כי האלהים. שלחני: לאב. טעמו למורה וכן אבי כל תופש: (יא) פן תורש. כמו תכרית וכן להוריש גוים: (יב) כי פי. ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה"א הנעלם ליו"ד נעלם כמו כי פי צדיק ג"כ לשון רבים ופי רשעים ובהתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטעם שהיה מדבר בלשונם

רשי

להם: (ב) וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה. מישנד"א בלע"ז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול (ב"ר): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עבר משני הרעב: (ח) לאב. לחבר ופטרון: (ט) ועלו אל אבי. א"י גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן ל' מוריש ומעשיר: (יב) והנה עיניכם רואות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם (ב"ר). ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש (ב"ר): ועיני אחי בנימין. השוה את כולם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם (מגילה ט"ז):
ויפל

תורה

יוסף אל־אחיו: ב ויתן את־קלו
בבכי וישמעו מצרים וישמע
בית פרעה: ג ויאמר יוסף אל־
אחיו אני יוסף העוד אבי חי
ולא־יכלו אחיו לענות אתו כי
(הד מן כ"ג דגשים) נבהלו מפניו: ד ויאמר יוסף
(ל') אל־אחיו גשו־נא אלי ויגשו
ויאמר אני יוסף אחיכם אשר־
(כ"ח) מכרתם אתי מצרימה:
(ב' וכענין) ה ועתה | אל־תעצבו ואל־יחר
בעיניכם כי־מכרתם אתי הנה
(ל') כי למחיה שלחני אלהים
לפניכם: ו כי־זה שנתים הרעב
(כ"ג) בקרב הארץ ועוד חמש שנים
(ל') אשר אין־חריש וקציר:
(ב' ולתנב לו זמן) ז וישלחני אלהים לפניכם
לשום לכם שארית בארץ
(ג' ומ"ל) ולהחיות לכם לפליטה גדלה:
(שלישי) ח ועתה לא־אתם
(ל') שלחתם אתי הנה כי האלהים
(ל') וישימני לאב לפרעה ולאדון
לכל־ביתו ומשל בכל־ארץ
(ד') מצרים: ט מהרו ועלו אל־אבי
ואמרתם אליו כה אמר בנך
(ל') יוסף שמני אלהים לאדון לכל־
(ל') מצרים רדה אלי אל־תעמד:
י וישבת בארץ־גשן והיית קרוב
אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך
ובקרך וכל־אשר־לך:
(ל') יא וכלכלתי אתך שם כי־עוד
(ל') חמש שנים רעב פן־תורש אתה
וביתך וכל־אשר־לך: יב והנה
(כו"מ"ל בת"ה ספר ו'. י"ז מ"ל) עיניכם ראות ועיני אחי בנימין
(ד') כי־פי המדבר אליכם:

תרגום אונקלוס

לאחוהי: ב ויהב ית קליה
בבכיתא ושמעו מצראי
ושמע אנש בית פרעה:
ג ואמר יוסף לאחוהי אנא
יוסף העד כען אבא קים
ולא יכילו אחוהי לאתבא
יתיה פתגם ארי אתבהילו
מן קדמוהי: ד ואמר יוסף
לאחוהי קריבו כען לותי
וקריבו ואמר אנא יוסף
אחוכון דזבינתון יתי
למצרים: ה וכען לא
תתנססון ולא יתקף
בעיניכון ארי זבינתון יתי
הלכא ארי לקימא שלחני יי
לקדמיכון: ו ארי דנן תרתין
שנין כפנא בגו ארעא ועוד
חמש שנין דלית זרועא
וחצדא: ז ושלחני יי קדמיכון
לשואה לכון שארא בארעא
ולקימא לכון לשיזבא רבא:
ח וכען לא אתון שלחתון
יתי הלכא אלהין מן קדם
יי ושויני לאבא לפרעה
ולרבון לכל אנש ביתיה
ושליט בכל ארעא
דמצרים: ט אוחו וסקו לות
אבא ותימרון ליה כדנן אמר
ברך יוסף שויני יי לרבון
לכל מצראי חות לותי לא
תתעכב: י ותתיב בארעא
דגשן ותהי קריב לי את
ובנך ובני בנך ועניך ותורך
וכל דלך: יא ואזון יתך
תמן ארי עוד חמש שנין
כפנא דלמא תתמסכן את
ואנש ביתך וכל דלך:
יב והא עיניכון חזין ועיני
אחי בנימין ארי בלישנכון
אנא ממליל עמכון:

מסורה

פתח

בבכי ו' וסימ' ויתן את קלו בבכי. בבכי יעלה בו. בבכי יעזר. בבכי יעלה בכי. בבכי יבאו. ושקויי בבכי מסכתי: ועתה אל תעצבו ה' מלין בתרי טעמי וסימנן ועתה אל תעצבו. אנא חטא העם הזה. ואסער' על כל הגוי'. ואי לו האחד שיפול. וישם לדניאל בלטשאצר. ואל יחר ב' וסי' ויגש אליו יהודה: ועתה אל תעצבו: וקציר א"ב מן כ"ב ותרויהו בספרא וסי' במ' רבתא: ולהחיות ג' ומלאים וסי' לכם לפליטה גדולה. האלהים אני להמית ולהחיות. ולהחיות לב נדכאים: כי האלהים ו' מסר בקהלת סימן ד': מהרו ד' וסי' עלו אל אבי. מהרו עשו כמני. מהרו את המן לעשות. מהרו ללכת פן ימהר: רדה ב' וסי' רדה אלי אל תעמוד. רדה והשכבה את ערלים: פן תורש ב' וסי' פן תורש אתה וביתך. לא תאהב שנה פן תורש: ועיני י' מסר באיוב סי' י"א: המדבר ד' וסי' כי פי המדבר אליכם. המדבר אליך והבאתו אלי. כי אני הוא המדבר. ויאמר אחד קדוש:

תולדות אהרן ולא יכלו אחיו לענות. חגיגה ד': כי זה שנתים. ע"ג ע': והנה עיניכם. חגיגה יו:

בעל הטורים

וקציר ב' במסורה הכא אשר אין חריש וקציר. ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא יבטלו על כן אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא יבטלו זרע וקציר וכשיזרעו יקצורו וכאן לא רצו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור על כן אמר חריש וקציר ולא אמר זרע וקציר. רדה שנים במסורה הכא רדה אלי אל תעמוד ואידך רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכדנצר שירד לגיהנם לומר לך ששקול הגלות כנגד גיהנם. פן תורש ב' במסרה הכא ואידך אל תאהב שינה פן תורש זה הוא שאמר וקרעי' תלבש נומה ללמדך כל השן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים וזהו אל תאהב שינה בבית המדרש פן תורש מלמודך. וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא בכאן אף ללכת חוצה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכלו ללמוד שם מפני הרעב: עיניכם רואות. בגימט' הראיתי לכם המילה. כי פי המדבר אליכם בגימט' בעגלה ערופה שסימן זה מסר להם לאביו

רמבן

מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה המוצאים מעליו כי עודם בחצר החיצונה. ויתכן כי פי' הנצבים עליו משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים שרי הנצבים להתיצב על ה'. וטעם ויקרא שהרים קולו בכעס ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה. וטעם בהוצאה שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהי' להם וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרשו בארמנותינו באחיהם גם באביהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד: (ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. הזכיר להם מה שעבר וידעו גם הם לומר כי הארץ אשר עברו עליה שתי שנים ברעב ואכלו כל מה שהיה בידם ונתיקר השער מאד ועוד יעברו עליהם חמש שנים לא היתה לכם בה מחיה כלל אם לא שלחני השם לפניכם: (י) וישבת בארץ גשן. היה יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גשן יושיבנו. וטעם אתה ובניך מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך: (יא) ואמר פן תורש אתה וביתך. דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות: (יב) כי פי המדבר אליכם. בלשון הקדש בלי מליץ זה
יעת

ספורנו

הנצבים עליו: להתאפק. התאפקות מספיק לברר עסקי כל הנצבים עליו: (ג) העוד אבי חי. אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי: (ד) גשו נא אלי. שלא ישמעו שומעי הבכי את מכירתו: אשר מכרתם. ובזה תדעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי ושאני אחיכם זולתנו כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם: (ח) ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה. בראותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברצון אלהי לסבב זה התכלית: לאב לפרעה. יועץ למלך: ולאדון לכל ביתו. ממונה על הבית: ומושל בכל ארץ מצרים. להנהיג עניני העמים: (ט) מהרו. שלא יצטער יותר: פן תורש. לחסרון מרעה שאין כאמרם אחר כך כי אין מרעה לצאן: ועיני אחי בנימין. שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר
אליכם

רשי

(יד) ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב (ב"ר). (לעד"נ דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה ב' פעולות ע"ז הרמז משא"כ בנימן דלא כתיב רק ובנימן בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חרבן א' ועיין בביאור ת"י שזה הוא בדרך דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקל נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן כנא ולא היה יודע מה נבא סופה לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי

אבן עזרא

עמהם בלא מליץ: (יד) צוארי. ימלא לשון רבים ויחיד ועם תוספות נו"ן אכן האל"ף לא נעדר: (יז) טענו. שימו משא ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם. בהמתכם וכן אנחנו ובעירנו: (יח) חלב הארץ. כמו שומן: (כב) חליפות שמלות. מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים. וטעם כזאת מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים:

כר

יג והגדתם לאבי את־כל־כבודי
במצרים ואת כל־אשר ראיתם
ומהרתם והורדתם את־אבי
הנה: יד ויפל על־צוארי
בנימן־אחיו ויבך ובנימן בכה
על־צואריו: טו וינשק לכל־
אחיו ויבך עלהם ואחרי כן
דברו אחיו אתו: טז והקל
נשמע בית פרעה לאמר באו
אחי יוסף וייטב בעיני פרעה
ובעיני עבדיו: יז ויאמר פרעה
אל־יוסף אמר אל־אחיך זאת
עשו טענו את־בעירכם ולכו־
באו ארצה כנען: יח וקחו את־
אביכם ואת־בתיכם ובאו אלי
ואתנה לכם את־טוב ארץ
מצרים ואכלו את־חלב הארץ:
רביעי יט ואתה צויתה זאת עשו
קחו־לכם מארץ מצרים עגלות
לטפכם ולנשיכם ונשאתם
את־אביכם ובאתם: כ ועינכם
אל־תחס על־כליכם כי־טוב
כל־ארץ מצרים לכם הוא:
כא ויעשו־כן בני ישראל ויתן
להם יוסף עגלות על־פי פרעה
ויתן להם צדה לדרך: כב לכלם
נתן לאיש חלפות שמלת
ולבנימן נתן שלש מאות כסף
וחמש חלפת שמלת:

יג ותחוון לאבא ית כל
יקרי במצרים וית כל די
חזיתון ותוחון ותחתון ית
אבא הכא: יד ונפל על
צוארא דבנימן אחוהי ובכא
ובנימן בכא על צואריה:
טו ונשק לכל אחוהי ובכא
עליהון ובתר כן מלילו
אחוהי עמיה: טז וקלא
אשתמע בית פרעה למימר
אתו אחי יוסף ושפר בעיני
פרעה ובעיני עבדוהי:
יז ואמר פרעה ליוסף אימר
לאחך דא עיבידו טעינו ית
בעירכון ואזילו אובילו
לארעא דכנען: יח ודברו
ית אבוכון וית אנש בתיכון
ואיתו לותי ואתן לכון ית
טוב ארעא דמצרים ותיכלון
ית טובא דארעא: יט ואת
מפקד דא עיבידו סבו לכון
מארעא דמצרים עגלן
לטפלכון ולנשיכון ותיטלון
ית אבוכון ותיתון: כ ועינכון
לא תחוס על מניכון ארי
טוב כל ארעא דמצרים
דילכון הוא: כא ועבדו כן
בני ישראל ויהב להון יוסף
עגלן על מימרא דפרעה
ויהב להון זודין לאורחא:
כב לכולהון יהב לגבר
אצטלן דלבושין ולבנימן
יהב תלת מאה סלעין דכסף
וחמשא אצטלן דלבושין:

ספורנו

אליכם. בלתי מליץ והנה במכירתי לא היה איש מדבר בלשוננו זולתנו כי הקונים היו ישמעאלים ומדינים: (יג) ומהרתם והורדתם את אבי הנה. למען ישמח לראות: (טז) וייטב בעיני פרעה. מחשב שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אבל כהשגחת אזרח תושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושבים: (יז) אמור אל אחיך זאת עשו. שזאת היא הטובה שתעשו שתקחו את אביכם ואת בתיכם: (יט) ואתה צויתה. ואמור להם ג"כ שאתה צוית עליהם: זאת עשו. ולהשיב זה המכוון שלא ימאן אביכם מבא: קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי בראות העגלות מוכנות שלוחות מאתנו לא ימצא כ"כ מקום לדחות ולמאן וכן היה אח"כ כאמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו: (כ) ועינכם אל תחוס על כליכם. שלא תאחרו וירבה הנזק במקנה ברב האיחור:

ולאביו

עלהם חד מן י"ג חסרי' בתו' וסי' וינשק לכל אחיו ויקן יוסף. ויכו שערי בני ישר'. שלח העז. כי בא סוס פרעה. וירם תולעים. ואתה תחז'. וביום פקדי ופקדתי. ועשה לפר כאשר עשה. על פי אהרן ובניו תהיה. ולבני קהת לא נתן. וישארו שני אנשים. ועננך עמד עליהם: והקל ו' חס' בליש' מסר פר' תולדת: והקל נשמע ב' א' חס' וא' מ"ל וסי' והקל נשמע בית פרעה. והקול נשמע עד למרחק. קדמא חס': ארצה כנען ח' דסמיכי וסי' במסרה רבתא: תחס ב' חסרים וסי' ועינכם אל תחס על. ולאלה אמ' באזני: צדה כל או' חס' וכל קריי' מ"ל במ"ב צדה חס' וסי' ויקחו את צדה העם בידם. לקחת צדה לעם: לכלם כל ליש' חס' במ"א כי כולם ידעו אתי: חלפות ג' כ"כ וסי' לכלם נתן לאיש קדמא' דפסוק. שלום אדני שלחני לאמר. ויצר ככרים כסף בשני חריטים: וחמש חלפת שמלו'. ב' כתי' חלפ' תניינא דפסו'. ושלשים חלפת שמלו'. קדמ' דשמשון. ושאר' מלאי' דמלא':

תולדות אהרן ויפל על צוארי בנימן. מגיל' שם: ולבנימן נתן שלש מאות. מגילה יו:

רמבן

דעת המפר' והוא תרגום אונקלוס ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננה ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא ואף כי המושל שדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותתפעם רוחי לדעת את החלום בעבור שהיו שם חרטומים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו והם ענו לו בארמית ודברו הכשדים למלך ארמית כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך. ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יבאו רבים. ויותר היה להם ראיה בהזכירו שמו וענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. והנכון בעיני כי יאמר והנה עיניכם ועיני אחי בנימן רואות כי אני המושל והאדון לכל מצרים המגיד להם מפי כי אני אחיכם ומצוה להוריד אבי אלי לבלכלו אם כן תגידו לאבי את כל הכבוד ואת כל אשר ראיתם כאן בעיניכם ותמהרו להורידו אלי כי הדברים אמת ויש בי כח להצילו ולהחיותו ברעב והוא כמו כי פי אני דברתי. ובגמרא במסכת מגלה אמר כפי כן לבי:

וטעם באו אחי יוסף. כי היה יוסף מגיד לבית פרעה כי יש לו אחים נכבדים בארץ העברים כי גנב גונב משם ועתה שמעו כי באו אחי יוסף כאשר אמר וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי היה הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך ועתה בבוא אליו אחים נכבדים ונודע כי הוא הגון להתיצב לפני מלכים ישמחו כלם בדבר:

(יט) ואתה צויתה זאת עשו. אמר הדבר בנואה לו מדעתו מוסר יוסף כי

שיטט

אבן עזרא

(כג) בר. דגן: ולחם. כמשמעו: ומזון. אפונים ופול ועדשים ודוחן וכוסמין ותאנים וצמוקי' ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעורה: (כד) וטעם אל תרגזו. שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו: (כו) ויפג לבו. מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמם כטעם וימת לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו ולא תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי: (כה) רב עוד יוסף. רב

רש״י

שברשותי הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה. ומהו החשבון י׳ חמורים וגו׳: (רצונו שמלת כזאת המיותרת וכף הדמיון תורה על כי מעולם לא שלח לו י׳ חמורים וי׳ אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו׳ כלומר כחשבון הזה שהוא משא י׳ חמורים וי׳ אתונות והשתא א״ש דלא מצינו דכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק״ל בשם הגאון מהר״ל): מטוב מצרים. מצינו בגמ׳ ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ומ״א גריסין של פול: בר ולחם ומזון. כתרגומו. ליפתן (כך גירסת רא״ם): (כד) אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה. וכמו (איכה ג׳) אין הפוגות (ירמי׳ מח) וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו: (כח) רב לי. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד

תרגום אונקלוס

כג וּלְאֲבוּהִי שְׁלַח כְּדָא עַשְׂרָא חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּב דְּמִצְרָיִם וַעֲסַר אַתָּנָן טְעִינָן עֲבוּר וּלְחֵם וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי לְאוֹרְחָא: כד וְשַׁלַּח יָת אֲחוֹהִי וַאֲזַלוּ וַאֲמַר לְהוֹן לָא תִתְנְצוּן בְּאוֹרְחָא: כה וּסְלִיקוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִּכְנַעַן לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: כו וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר עַד כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וַהֲוַת מְלַיָּא פָּיְגָן עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא הֵימֵין לְהוֹן: כז וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ יָת כָּל פִּתְגָמֵי יוֹסֵף דִּי מַלֵּיל עִמְּהוֹן וַחֲזָא יָת עֲגָלָתָא דִּשְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵיהּ וּשְׁרַת רוּחַ קֻדְשָׁא עַל יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן: כח וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל סַגִּי לִי חֶדְוָא עַד כְּעַן יוֹסֵף בְּרִי קַיָּם אֵיזִיל וְאֶחֱזֵינֵיהּ עַד

מקרא

כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ: כד וַיְשַׁלַּח אֶת אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ: כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי הוּא מֹשֵׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא הֶאֱמִין לָהֶם: כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: חמישי כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת:

מסורה

ולאביו ג׳ וסי׳ שלח כזאת. לאמו ולאביו ולבנו. ולאביו לא הגיד: נשאת ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסי׳ ועשר אתנת נשאת. אניו׳ תרשיש. בתר׳ מ״ל: ומזון ג׳ וסי׳ ומזון לאביו לדרך. ומזון לכולא ביה. וחברו: ארץ ה׳ סבירין ארצ׳ וסי׳ ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען. נחנו נעבור. ותרא אביגיל את דוד ותמהר. ותקד בת שבע אפים ארץ. ולא יפול צרור ארץ. ויגדו ד׳ חס׳ מכר פרשת תולדת: העגלות ב׳ מלאים בתורה וסימן וירא את העגלות. את שתי תולדות אהרן ולאביו שלח. שם: אל תרגזו. תענית י:

בעל הטורים

כשפירש ממנו בעגלה ערופה: ומזון בניס במסו׳ ככא בר ולחם ומזון לאביו ואידך ומזון לכולא ביה אף על פי שאמר ומזון לאביו ומזון לכולא ביה שאלא מזון לפרנס כלם: אל תרגזו י״מ אל תהמכו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעשות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם בדרך ליכך על שדה זרועה. ד״א אמר להם אל תתעסקו בדבר הלכ׳. אליהם אל תרגזו בדרך בגימטריא זהו אל תדברו בהלכה. אליהם אל תרגזו בדרך בגימט׳ אל תפסיעו פסיעה גסה: ויגדו לו. תסר יו״ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם שהחרימו בעשרה: ארבע פעמים כתיב עגלות בפרשה וד׳ פעמים כתוב עגל׳ ערופה שפירש ממנו בפרש׳ עגלה ערופה: וירא את העגלות פגי׳ ראה כי בהלכת עגלה ערופה.

ספורנו

ולאביו שלח כזאת. כמו מתנת בנימין ועם זה שלח עשרה חמורים ועשר אתונות כי ברבים תהיה האו״ו בסוף כמו יששכר זבולון ובנימן: (כד) וישלח את אחיו. פטרן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר שלחוני ואלכה לאדוני: (כו) ויפג לבו. נתעלף וחסרה קצת דפיקת לבו ורוחו ממה שהיה קודם כמנהג בעלוף מדאגת לבו בהזכירם את יוסף: כי לא האמין להם. לפיכך ותחי רוח יעקב לא אבדה רוחו אח״כ כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממית׳ בצאת הרוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפנים בעת הדאגה הקודמת כשלא האמין: (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. שאמר ועד חמש שנים אשר אין חריש וקציר כדי לערב בדבר הבשורה איזה דאגה: ותחי רוח יעקב. נרפא מן העלוף הקודם בהדרגת השמחה עם הדאגה: (כח) רב אלכה ואראנו. לא שאטר שם כדבריו: לאלהי

רמב״ן

אינכו שולח יד בהון המלך ולא ידע אתו מאומה ע״כ חשב פרעה אולי לא ירצה לשלוח לאביו דבר ע״כ אמר לו אני מצוה אותך שיעשו זאת על כל פנים: (כ) ולאביו שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו׳ לשון רש״י ואיננו נכון שירמוז על החשבון. אבל יתכן שיאמר כזאת המנחה ויהי שעורו ולאביו שלח זאת המנחה עשרה חמורים וגו׳. והכ״ף כאלו יתירה רק דרך הלשון לדבר כן כמו ותדבר אליו כדברים האלה עשה לי עבדך. או יאמר ולאביו שלח צידה כצידה הזאת אשר נתן לאחיו ולא להשוותן רק כאשר נתן להם צידה לדרך בלכתם כן שלח לאביו בר ולחם ומזון לדרך בבואו והוא הנכון והזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו:

(כד) אל תרגזו בדרך. רגז לשון רתת ותנועה ויאמר בבאו מן הפחד על הרוב לב רגז ורגזו וחלו ותחתי ארגז ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה. ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך והענין כי בעבור נשאם בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הרעבות יפחדו אולי בדרך בלכתם יבואו עליהם ליסטים וכל שכן בשובם עם כל רכושם ולא ימהרו לדבר ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים וחיי כל הארצות ההם בידו ומוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לשלום:

(כו) ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו אין הפוגות וריחו לא נמר מתורגם וריחיה לא פג לשון רש״י. ואיננו נכון כי לשון פוגה שביתה וביטול כמו אל תתני פוגת לך. וכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק. וכן על כן תפוג תורה תבטל ותפסק. וגם זה ויפג לבו שנתבטל לבו ופסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבוא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבוא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת. ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתתקבע בו בנחת רוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות אז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם. ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מענין רוח ה׳ אלהים עלי ועתה ה׳ אלהים שלחני ורוחו איש אשר רוח בו וכן מפיגין טעמן שמפזרין אותו ומתבטל:

(כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף. יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרוהו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי. ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו׳ ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי לא ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים:

רשי

ועוד יוסף בני חי : (א) בארה שבע. כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה : לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם : (ב) יעקב יעקב. לשון חבה : (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ : (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ : (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו : (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי

אבן עזרא

רב לי זאת השמחה : (ג) מרדה. מקור והוא חסר הפ"א כמו אשר תנה הודך. וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישראל : (ד) ויוסף ישית ידו על עיניך. כמותך כן מנהג החיים עם המתים : (ז) בנותיו. היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחו' קטנות גדלו עמה ובעבור כתו קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו כמו בני מיכל וכן ובנות

מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־
לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָׁבַע וַיִּזְבַּח
זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃
ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל
בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀
יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר
אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־
תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי
גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם׃ ד אָנֹכִי אֵרֵד
עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ
גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־
עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר
שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־
נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח
פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ
אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר
רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ
מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃
ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו

ד' ג' מלעיל וא'.מלרע · פסק ג'דסמ' · ד' ב' חס' וכ' מ"ל · ב' בית אל · כל ניס' מ"ל · י"ב . ל' · ג' וכתיב ה' ז' · מ"ד · י"ד פסו' את ואת ואת · ד' חס' כתו' (עי' מ"ס) · כ"ח ב' וכענין

לָא אִימוּת׃ א וּנְטַל יִשְׂרָאֵל
וְכָל דְּלֵיהּ וַאֲתָא לִבְאֵר
שֶׁבַע וְדַבַּח דִּבְחִין לֵאלָהָא
דַאֲבוּהִי יִצְחָק׃ ב וַאֲמַר
יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶזְוָא דְלֵילְיָא
וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא
אֲנָא׃ ג וַאֲמַר אֲנָא אֵל
אֱלָהָא דַאֲבוּךְ לָא תִדְחַל
מִלְּמֵיחַת לְמִצְרַיִם אֲרֵי לְעַם
סַגִּי אֲשַׁוֵּינָךְ תַּמָּן׃ ד אֲנָא
אֵיחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וַאֲנָא
אַסֵּיקִנָּךְ אַף אַסָּקָא וְיוֹסֵף
יְשַׁוֵּי יְדוֹהִי עַל עֵינָךְ׃
ה וְקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשָׁבַע
וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יַעֲקֹב
אֲבוּהוֹן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת
נְשֵׁיהוֹן בַּעֲגָלָתָא דִּי שְׁלַח
פַּרְעֹה לְמִיטַל יָתֵיהּ׃
ו וּדְבַרוּ יָת גֵּיתֵיהוֹן וְיָת
קִנְיָנֵיהוֹן דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב
וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ ז בְּנוֹהִי
וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ בְּנָתֵיהּ

(ה) וישאו בני ישראל. שהיו צריכים להשתרר עם אלהים ועם אנשים המתקוממי' בלכתו נכר : את יעקב אביהם. שבלכתו

ספורנו

מו (א) לאלהי אביו יצחק. שאמר ליצחק אל תרד מצרימה : ויאמר אלהים לישראל. מה שאמר לו עתה היה בשביל היותו ישראל שיצטרכו בניו להשתרר על המתקוממים : (ג) אנכי האל אלהי אביך. אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרד' מצרימה עתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים פה היו מתחתנים בגויי הארץ ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי נבדל כאמרם ז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם : (ד) אעלך גם עלה. אחר שאעלך ואוציאך משם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קוד' רדתך שם כאמרו ולהעלתו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה : ישית ידו על עיניך. לא תצטרך לפקוח עיניך להבין הפליך כי יוסף יגיעם אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרים הבלתי ראויים לקרוב אליך : מכאן ואילך להיותם עם בני ישראל עתה אל אדמת אל

וירא את העגלות את שתי העגלות : בארה ד' ג' מלעיל וא' מלרע ויבא בארת שבע : ומשם בארה. ויגס יותם ויברח. בארה בנו אשר הגלה. בתרא שום בר נש ומלרע. וחד ויתרן ובארא. לחוד כתי' א': במראת ב' חס' ופי' ויאמר אלהי' לישר'. במראת הצבא'. ותרין מלאים וסי' וישלח תבנית יד. במראו' אלהים הביאני: עלה ג' וכתיב ה' וסי' ואנכי אעלך גם עלה. עלה נעלה וירשנו אתה. ודוד עלה במעלה : ישית ז' וסי' ויוסף ישית ידו. וירא יוסף כי ישית. כאשר ישית עליו בעל. ישית חומות וחיל. ישית ארצה לשמ'. ופא ישית בגאון. וכקרבו ישית

תולדות אהרן ויאמר אלהים. ברכות יג : אנכי ארד. ברכו' כו שבת פט (סוטה יז) : ישית ידו על. ס' סוכר פ' שלח לך : וישאו בני ישראל הולין קכא :

בעל הטורים

לישר' במראות הלילה ז' תגין בשין על שם כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו שבעה צרות ונצול מהם עשו לבן מלאך דינה יוסף שמעון ובנימן. גם עלה כתיב בה"א רמז לאחר ה' דורות יגאלו. יעקב. לוי. קהת. עמרם. משה. ויוסף ישית ידו על עיניך יעצים עיניך כשתמות הבטיחו שלא ימות בחיו.

רמבן

(א) **ויזבח** זבחים לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם לשון רש"י. ואיננו מספיק שראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק או יאמר ויזבח זבחים לה' כמו שאומר באברהם ויבן מזבח לה' ומה צורך לפרש בו יותר. אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בב"ר כי כאשר בא יעקב לרדת מצרימה ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר שכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות כאבותיו כי אברהם עולות הקריב. ורבותינו אמרו לא הקריבו בני נח שלמים עולות הקריבו ובנח כתוב מפורש ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני פחד ה' הקריב שלמים להשלים אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה תחלת כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו וזהו הטעם שהזכירו בב"ר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתחלה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין בשלום הרב. וראיתי במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה בלשון הזה ויִשבע יעקב בפחד אביו יצחק וכי יש אדם שנשבע כך באמונת פחד אביו אלא עדיין לא נתן ליעקב כח ונשבע בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ומאי ניהו הוא דכתיב ביה ותפול אש מאת ה' ותאכל את העולה וכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וגו' ע"כ במדרש. ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה' לפי שעתה כבר זכה יעקב בחלקו שנאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם והוצרך לפרש עתה. והנה בזכות הקרבנות נראה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה במדת הדין רפה וזהו שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה והוא אלהי אביך הוא השם והוא המדה והבטיחו שלא יירא במצרים כי יזכה בדינו ויגאל אחר השעבוד וזה טעם ואנכי אעלך גם עלה. וכתב הרב בפרק כ"ז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אנא איחות עמך ואנא אסקינך ונפלא הרב בזה על דעת אונקלוס ואמר כי אונקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל ספור אשר בתורה וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה ישים ענין התנועה לכבוד נברא כלומר השכינה או השגחה ומתרגם וירד ה' ואיתגלי ה' ארדה נא ואראה איתגלי כען ואיתחזי ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות. ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה לא היה קשה לאונקלוס לספר המאמר כאשר נאמר במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה שהיה כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה ובין מה שיאמר במחזה במראה ובין מה שיאמר בדבר מוחלט ויהי דבר ה' אלי לאמר או ויאמר ה' אלי לאמר אלו דבריו. וכן אמר שהרחיק אונקלוס השמיעה בכל מקום וישים פירושם הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה ויתרגם שמיע קדם ה' וקבלה אקביל קבילתיה ואם כן הדבר כדברי הרב למה יברח אונקלוס מן התנועה וירחיק השמיעה גם כן מיראתו שתורה על גשמות ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט כי בכלם יתרגם ואמר ה' מליל ה' וקרא ה' למשה והיא גם היא תורה על גשמות והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה' או ואמר יקרא דה' או ויתרעי ה' כפי הראוי בענין כמו שפי' הרב בדיבור ובאמירה ולמה ירחיק משמיעה ולא ירחיק הראיה שתרגם אותה וחזא ה'. ואשר אמר הרב כי יורה על ענין השגת שכל כאשר יורה על השגת העין כ"ש שהוא זה בשמיעה כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות כגון וישמע אברם לקול שרי שמע קול תחנוני גם כי תרבו תפלה אינני שומע הנה שמוע מזבח טוב והיה אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וכן לב שומע

וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה׃ ס
ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן׃
ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃
י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית׃
יא וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃
יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן

כ"ת י"ז ר"פ כמו' · כ"ת · ו' חס' · כל אורי' חס' במ"א · כס' מדוייק' נמצא וקהת

ובנת בנוהי וכל זרעיה אתי עמיה למצרים:
ח ואלין שמהת בני ישראל דעאלו למצרים יעקב ובנוהי בוכרא דיעקב ראובן:
ט ובני ראובן חנוך ופלוא וחצרון וכרמי:
י ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצוחר ושאול בר כנעניתא:
יא ובני לוי גרשון וקהת ומררי:
יב ובני יהודה ער ואונן ושלה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא

אבן עזרא

ובנות בניו כי אחת היא: (י) בן הכנענית. לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות והדומיות ומדיניות. והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת

ספורנו

אל שמחתו זאת אשר אין אחריה תוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו הורה מה שיקרה לו בעקב ובאחרי' הימי' כאמרו רנו ליעקב שמחה: (ח) ואלה שמות יעקב ובניו. הראוים בכל אלה שיהיה נחשב כל אחד מהם ונודע בשם איפוי הם יעקב ובניו בלבד כאמו' ונשא אהרן את שמות' לפני ה' אבל באר שבעי' נפש אע"פ שהיו צדיקים לא

רש"י

לוי: (ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים. ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו: (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון

מרמה: בכר ז' חסרים בתורה וסי' בכר ישמעאל נבית. יעקב ובניו בכר יעקב ראובן. אלה ראשי בית אבתם. ויהיו בני ראובן בכר. פקד כל בכר זכר. ולקחת את הלוים לי. קדמא' דספו'. וא' ולא תעבד בבכר צאנך: חצרן כל אורייתא חסר במ"א חצרוני קדמ' דוידבר:

רמבן

וכן רבים והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו ולא ברח מן הראיה בשום מקום אבל תרגם אותה כפשוטה בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך השגחה והתבוננות יתרגם כפי הראוי בו כאשר אמר כי ראה ה', בעניי ראה ראיתי את עני עמי וירא אלהים את בני ישראל שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בעניינם וידע אותו וזה דרכו בכל התורה לא כטעם שעלה בדעת הרב רצה בזה למה שאמר (פמ"ח) וירא ה' כי רבה רעת והשני מקומות האחרים שתרגם אותם וחזא אליו ולא השלים אותו. ובלשון העברה הנה אונקלוס יתרגם ויעבר ה' על פניו ואעביר ה' שכינתיה על אפוהי שיהיה הדבר העובר נברא לדעתו ולא יזכיר לשון תנועה בבורא כפי מה שהזכיר הרב ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך ה' אלהיך הוא עבר קדמך והנה זה מין תטעה בספור מעשה ולא ירא ממנו אונקלוס וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה תרגם בו וחזא ישראל ית גבורה ידא רבתא נופל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה והשאיר בו ידא רבתא ולא היה ירא ומתפחד מן היד ולא יכנה אותה כלל וכן נהג בתרגום כתובים באצבע אלהים באצבעה דה'. ומה שתירץ בו הרב כי ישים אונקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות בחפץ הבורא איננו אמת כי הנה מימינו אש דת למו כתב ימיניה ולא פחד מן הימין הטותבת שתורה על גשמות וכן מן האצבע ועוד תרגם ארימת ימינך ואמר ימינך ה' תברת סנאה ותרגם ידך החזקה ית ידך תקיפא ואמר בידא תקיפא ובאדרעא מרממא וכן ותאחז במשפט ידי ותתקיף בדינא ידי וכן תרגם תדירא עיני ה' אלהיך בה מרישא דשתא. והנה ביעקב כתוב בתחלת הענין ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' ופחד אונקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דה' מעתד עלוהי ולא תרגם והא ה' בעבור שהוא בחלום ותרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך ולא אמר והא אנא עמך כמו שתרגם אנא אחות עמך ואף על פי שהוא ספור דבר שנאמר בחלום כמוהו בשוה ותרגם ואנכי אהיה עם פיך ואנא אהי עם פומך ואמר כי ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות ארי יהא מימרי עמך. ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויבא אלהים אל לבן בחלום ואתא מימר מן קדם ה'. ואם תאמר שחשש שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויחשוב בה שהיא ממש הנה בשלמה כתוב בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ותרגם אותו יונתן אתגלי ה' לשלמה ואם הדבר נאמר בחלום יספרו אותו כאשר נאמר בחלום הוא ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות כי היותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו כאשר הוא כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן. ואל תחשוב שהיה זה ליונתן ב"ע מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומות כי וארא בחלומי מתורגם וחזית ובנבוכדנצר חזית הוית וכן תרגם אונקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על ה' אלהין על מימרא דה' ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות וכן וידבר העם באלהים ובמשה ואתרעם עמא על מימרא דה' וכן ביני וביניכם ובין אלהים ובין כל נפש חיה בין מימרי ומימרא דה' וכיוצא בהן הרבה וכן תרגם יגף ה' יסף מימרא דה'. אלהים עד מימרא דה' סהיד ואין לו בהן יראת הגשמות וגם אין למימרא ענין בכאן שיאמר בו שיאפה ויעוד וכן השבעה לי באלהים קיים לי במימרא דה' וכן הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים וכיוצא באלו רבים לאונקלוס וסודם ידוע למשכילים. וכן בלשון עמידה אמר הרב שגם יונתן ב"ע כוונתו לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו ואתגלי גבורתיה וכן תרגם כל דבר. עסק ותנועה גבורתא והנה אונקלוס לא יתירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא. ומה שאמר הרב כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו בלשונות האלה ויתרגם וירא כבוד ה' א.ל כל העדה ואתגלי יקרא דה' כמו שיאמר ויתגלי ה' ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דה' וכן יתרגם במלאכים ויתגלי ואם ידבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב היה ראוי שלא יתירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואיתחזי כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ארי חזיתי מלאכא דה'. וחס ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן ובפרקים רבים מספרו והוא תרגם אם אין פניך הולכים אם לית שכינתך מהלכא ביננא ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך ולא היה מתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו. וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אמר משה ילך נא אדני בקרבנו תרגם תהך כען שכינתא דה' ביננא וכן תרגם לא תוכל לראות את פני לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא. ואמר יונתן ב"ע בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עצם הבורא ואמתו ויהיה כמו הראני נא את כבודך שפירש בו הרב כן הנה הזכיר בו אתר בית שכינתיה ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד ה' מלא את המשכן וזולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים ובדברי רבותינו דברים רבים יורו על שם השכינה שהוא האל יתברך. אבל הענינים האלה לאונקלוס ויונתן ב"ע דברים ידועים בקבלה וסודם ליודעים חן. ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דה' וכאשר הזכיר הפרשה בשם המיוחד לא יאמר כן והכל בהשגחה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בע"ה יתברך. ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה' טעמו בזה משום שנאמר פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם והמשכיל יבין. אבל מה שאמר כאן אנא אחות עמך רצה לרמוז בו מה שאמרו גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם והנה האמירה והירידה שוים כמו שפירשתי למעלה ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום פנים כאשר רמזתי אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם והא אנא עמך בעבור כי שם כתוב והנה ה' נצב עליו והמשכיל יבין. ומפני שמלא אונקלוס שאינו כפשוטו ממש ברח ממנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעדך ולא אמר מימרי עמך כמו שאמר במשה. והאל יראנו מתורתו נפלאות:

(ב) ויאמר יעקב יעקב. אחר שאמר לו השם לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד ההוא וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה כי מעתה הגלות תתחיל בו. וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו כי בשם בני ישראל יבאו שמה כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם אבל יעקב הוא עתה ברדתו שם. והזכיר הכתוב ער ואונן עם שמות בני ישראל הבאים מצרימה לסוד ידוע מדברינו שכתבנו כבר והמשכיל יבין זה וטעם כל הפסוק וכן הזכירם בפקודי בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה למשפחותם ובדברי הימים מנאם במספר אמר בני יהודה ער ואונן שלשה נולד לו מבית שוע הכנענית ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה:

(ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי לשון רש"י. ומה ירבה בבטחיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד

רשי

שמעון שישאנה. ב"ר: (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר

בראשית מו

בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ
חֶצְרֹן וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר
תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן׃ ב' כתרי ליסע ל'
יד וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן ל' . ט' כ"כ
וְיַחְלְאֵל׃ טו אֵלֶּה ׀ בְּנֵי לֵאָה ל' ר"פ בטע' בעמין
אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם
וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו ל'
וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ׃ טז וּבְנֵי ג' מ"ל
גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי ל' מ"ל . ל' וח' וה' אגכן
וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ יז וּבְנֵי אָשֵׁר
יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה
וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר כו' כתיב ש"ן במ"א וסרה סעודף
וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה
אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ
וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ
עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ׃ יט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת ל' ר"פ

אונקלוס

דִּכְנָעַן וַהֲווֹ בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן
וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר
תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן׃
יד וּבְנֵי זְבוּלֻן סֶרֶד וְאֵלוֹן
וְיַחְלְאֵל׃ טו אִלֵּין בְּנֵי לֵאָה
דִּילֵידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם
וְיָת דִּינָה בְּרַתֵּיהּ כָּל נַפְשׁ
בְּנוֹהִי וּבְנָתֵיהּ תְּלָתִין וּתְלָת׃
טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי
וְאֶצְבּוֹן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃
יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה
וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחַתְהוֹן
וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃
יח אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִּיהַב
לָבָן לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ וִילֵידַת
יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁתָּא עֲשַׂר
נַפְשָׁן׃ יט בְּנֵי רָחֵל אִתַּת

אבן עזרא

לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם

תולע ב' בתרי לישני וסימן תולע ופוה. האמוני' עלי תולע. קדמ' שום פר נש: זבלון ט' כתו' כן וסי' ובדני אלהי'. בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון. ובני זבלון סרד ואלון. ופגע בזבלון מנגב ובאשר. ושב מזרח השמש בית דגן. ותשלח ותקרא לברק בן אבינע'. ומלאכים שלח בכל מנשה. זבלון עם חרף נפשו. כי לא מועף לאשר מוצק לו. וכל כתו' דכוות' זבלון במ"א

תולדות אהרן ושאול בן הכנעני'. סנהדרין עב: ער ואונן. עקידה שער ב' ושער כט: וימת ער ואונן. סוטה יג: ואת דינה בתו. בתרא קכג נדה לא:

ספורנו

לא עלו למעלה אלה: (יט) בני רחל אשת יעקב. שהיתה עקר ביתו וכן

רמבן

לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח בת אשר אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו:

(טו) שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו. ורבי אברהם השיב ואמר כי זה תמה א"כ למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת מאה ושלשים שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הצער עד שעשו הפייטנים פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והנה היא בת מאתים וחמשים שנה וכי אחיה השילוני חיה כך וכך שנים דרך הגדה או דברי יחיד אלו דבריו. והנה פן יהיה חכם בעיניו בסתירת דברי רבותינו אני צריך לענות אליו ואומר כי על כל פנים יהיה בדבר יוכבד פלא גדול מן הנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כי היא בת לוי עצמו לא מתיחסת אליו כמו שכתוב אשר ילדה אותה ללוי במצרים ועוד כתב את יוכבד דודתו והנה אם נאמר כי הוליד אותה בבחרותו כאשר הוליד כל בניו והיתה לידתה אחר רדתו למצרים מעט הנה היא בלידת משה זקנה מאד כמנין שאמרו רבותינו או קרוב לו ואם נאמר שנולדה לו אחר שבתו במצרים ימים רבים והנה נחשוב שהוליד אותה אחר רדתו למצרים חמשים ושבע שנה והוא יהיה בן מאה שנה כי ברדתו היה בן מ"ג שנים והנה יהיו בזה שני פלאים שיהיה הוא זקן כאברהם אשר הזכיר הכתוב הלבן מאה שנה יולד וכתיב ואדני זקן ותהיה היא זקנה בלדת משה בת ע"ג ואם נאמר עוד לידתה לסוף ימי לוי הנה יהיה פלא גדול משל אברהם. אבל אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא בו מתחלה או מלאך נגלה במלאכות השם יזכירם הכתוב והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו בתורה או בכביאים וזהו זהב רותח יוצק בפי החכם הזה מתה שהשיב על רבותינו בענין פינחס וזולתו במקומות הרבה ולמה יזכירם הכתוב כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם וטעם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג שהרי יעודי התורה כלם אותות ומופתים כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרענו בשנה השביעית וכן כל יעודי התורה בטובות ההן וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם וכל תפלות דוד מלכנו וכל תפלותינו נסים ונפלאות אלא שאין בהם שנוי מפורסם בטבעו של עולם כאשר הזכרתי זה כבר ועוד אפרשנו בע"ה. והנה אתן לך עד נאמן על מה שאמרתי ידענו כי מעת בוא ישראל לארץ עד לדת אדונינו דוד היה כשלש מאות ושבעים שנה והימים האלה יתחלקו לארבע דורות שלמון ובועז ועובד וישי ויגיע לכל אחד מהם צ"ג שנה והנה כלם זקנים קרוב לאברהם והיו מולידים כל אחד בשנה מותו שלא כדרך כל הארץ כי אין החיים בזמנם מאה שנה ואם הוליד אחד מהם בבחרותו כמנהג יהיו האחרים זקנים מאד יותר מאברהם ויהי בהם הפלא גדול יותר מאד כי ימי האדם בדור אברהם ארוכים ובשנות דוד חזרו למחציתם ואולי היו יותר כי אפשר שהיו לשלמון ימים רבים כבואם לארץ ולכן נתנו אנשי הקבלה והם חכמי אמת לעובד ימים רבים והוא גם נסתר נעבה לאבי המלוכה בן הצדקת הבאה לחסות תחת כנפי השכינה. וכן יזכירו באמו אורך ימים רבים. וכבר פרשתי כי הפלא באברהם איננו כאשר יחשוב החכם הנזכר וזולתו מבעלי המקרא כי אברהם הוליד את יצחק טרם מותו שבעים וחמש שנה והנה לא עברו עליו שני חלקים בימיו והאנשים בכל דור אין הזקנה בהם עד עבור עליהם שלשת חלקי ימותם כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאישות והזקנה ובדורות האלה אשר הימים בהם כשבעים שנה לא יחשבו לו הרופאים זוקן עד אחר ששים. ועוד כי אברהם הוליד בנים רבים אחרי ארבעים שנה מלדת יצחק ויהיה הפלא כפלי כפלים ואם נאמר שהחזירו האל לימי בחורותיו יקשה עליו כי לא הזכיר הכתוב הפלא הגדול הזה והוא גם גלוי ומפורסם בהפך מן הטבע. ומן הידוע כי האנשים בדור הזה מהם שיולידו בזקנתם עד מלאת שבעים שנה או שמונים שנה ויותר כפי התקוהם בהם הלחות לפי טבעם וגם הנשים אין להם זמן וכל עוד היות להן אורח תלדנה רק התימה באברהם ושרה כאשר פירשתי שם מפני שלא הולידו בנעוריהם ועתה הולידו זה מזה. ועוד בשרה היה פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואחרי כן לא תלדנה. והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים איננו פלא אם תוליד בזמן אשר נתנו לה רבותינו מפני שרצה אלהים לגאול את ישראל על ידי האחים האלה ולא הגיע הקץ איחר לידתם ימים רבים עד כי זקנה אמם ולא יפלא מה' דבר: כתב רבינו שלמה ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו קודם ירידתם למצרים שהרי לא נמנו כאן ואין צריך לזה שהרי אערו רבי יהודה אומר מאחיותיהם נשאו השבטים והנה היו אלה התאומות נשי בניו והכתוב אמר עליהם מלבד נשי בני יעקב. ורבי יהודה מזה הכתוב אמר כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בניו גם הן מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא פרסם אותן בכאן כאשר לא הזכירן בעת לידתן עם השבטים ועוד כי לא הזכיר הנה רק אשר יולידו ויתרבו במצרים להודיע הנס הגדול הנעשה ברבוי העצום אשר רבו במצרים והם בזה שבעים נפש ונשיהם לא ימנו כי האיש עם אשתו הוא אחד:

(יח) אלה בני זלפה וגו' בני רחל אשת יעקב וגו'. דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמר בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם כתולדותם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב. אבל בכאן מפני שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות ולכן הזכיר רחל בתוך

וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ששי ס כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־

תרגום אונקלוס

יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כ וְאִתְיְלִידוּ לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּילִידַת לֵיהּ אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן יָת מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וְרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דְּאִתְיְלִידוּ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבְּעַת עֲשַׂר׃ כג וּבְנֵי דָן חֻשִׁים׃ כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּיהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁבְעָא׃ כו כָּל נַפְשָׁתָא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּיהּ בַּר מִנְּשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא שִׁתִּין וְשִׁית׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּמִצְרַיִם נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין כָּל נַפְשָׁתָא לְבֵית יַעֲקֹב דְּעָלָא לְמִצְרַיִם שַׁבְעִין׃ כח וְיָת יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי לְוָת יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי לְגוֹשֶׁן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ כט וְטַקֵּיס יוֹסֵף רְתִיכּוֹהִי וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן וְאִתַּחְזִי לֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּרֵיהּ וּבְכָא עַל צַוְּרֵיהּ עוֹד׃ ל וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִלּוּ אֲנָא מָאִית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ אֲרֵי עַד כְּעַן קַיָּם אַתְּ׃ לא וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי

רשי

נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית: (טו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצא מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו (אסתר ב) בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה באלף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאורי ת"י ומשם תמצא לרוות צמאונך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרי' שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד: (כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה: (כט) ויאסור יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע: (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו'

אבן עזרא

היותם בני כנענית: (כא) ונעמן. הוא בן בניתין כי יש נעמן שהוא בן בנו: (כג) ובני דן חשים. יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כן דרך הלשון. יש אומר כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא הנעשה עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הנער עד שעשו פייטנים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והוא בת ר"נ שנה וכי אחיה אי כן וכן שנים דרך אגדה או דברי יחיד והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם יטען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: (כט) ויאסר יוסף. על ידי צווי כמו ויבן שלמה

מסורה

זבולן לזבולן שמעיהו בד"ה: ישמע עהו פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח. אלין כ"ל כתיב תרין מלין וקריין ואינון חד שמא. תובל קין למדינחאי מילתא חדא כתי' וקריין. למערבאי תרין מלין כתיב וקריין: ו' סבירין ובני וק' ובן וסי' ובן חנניה פלטיה וישעיה. ובן נעריה אליועיני וחזקיה. ובן עזרא יתר ומרד. ובן זרבבל משלם. ובן הלם אחיו צופח. ובן יהונתן מריב בעל. וד' סבירין ובן וקר' ובני וסי' ובני דן חשים. ובני פלוא אליאב. ובני איתן עזריה. ובני אולם בדן: חשים ב' בתרי לישני וסי' ובני דן חשים. ואנחנו נחלץ חשים: הבאה ג' בטעם מלרע וסי' כל נפש הבא'. ובני ישראל למספר'. ויאמרו כל העם אשר בשער. וג' מלעיל מסר פרשת וירא: ואת יהודה ג' וסימן שלח. לך מנה. ואת יהודה וירושלם: גשנה ב' וחס' וסי' ואת יהודה שלח. ויאסר יוסף מרכבתו: ויאסר ג' מסר פרש' מקץ:

תולדות אהרן בני בנימן בלע ובכר. סוטה לו: ובני דן חשים. בתרא קמג:

בעל הטורים

וראש שנים במסורה הכא אחי וראש. ואידך זכור עניי ומרודי לענה וראש. כדאיתא במדר' שקרא בנימן לכל בניו על שם הצרות שאירעו ליוסף. וזהו על שם וראש אזכור עניי ומרודי לענה וראש. חשים ב' במסו' חתרי לישני. ובני דן חשים. ואנחנו נחלץ חשים. דאמרינן בפרק מי שמת שהיו בני דן כחושים של קנה. פירוש מלמטה הוא אחד ולמעלה הוא מתפצל לכמה קנים שמבן אחד שהיה לו יצאו רבים. וכן נמי נחלץ חשים שדרך הגלחמים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים:

ספורנו

וכן ממנה נולד יוסף ובנימין. שהיו מעולים בשבטים כאמרם ז"ל (סוטה פ' אלו נאמרים) ראוי היה יוסף שיצאו ממנו שנים עשר שבטים כיעקב וכאמרם ז"ל (שבת פרק במה בהמה) על בנימין שמת בעטיו של נחש וכן העיד באמרו לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך: (כח) להורות לפניו גושנה. למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בא יעקב לגושן: וירא אליו. מתוך עבדיו הסובבים אותו ולא המתין שיבא אביו אליו אל המרכבה: (ל) אמותה הפעם. מצרות אחרות נושעתי ואח' התשועה מהם אספו

עני

רמבן

בתוך הלאומות והוצרך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה: (כט) וירא אליו. יוסף נראה אל אביו. ויבך על צואריו עוד לשון הרבות בכיה אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קרית שמע לשון רש"י. ולא ידעתי טעם בוירא אליו בידוע שנתראו כאשר נפל על צואריו ועוד כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו וכתיב ויוצא יוסף אותם

מעם

רשי

וגו׳ : (לד) בעבור תשבו בארץ גושן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לפי שהם להם אלהות : (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו : ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה׳ קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולן וכן לאשר וזהו לשון ב״ר שהיא אגדת א״י. אבל בגמרא בבלית שלנו (ב״ק צב) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב״ק. ובברייתא דספרי שנינו בה בזאת הברכה כמו

תורה

בֵּית אָבִי אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה
לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי ג׳ וחד אמר׳ נאל סנעי
וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן
בָּאוּ אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי ה׳ ר״פ
צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם
וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃
לג וְהָיָה כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה
וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃
לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ
עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה ג׳ מ״ל
גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר
תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת
מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃ ד׳ רמן כתיב ה׳
מז א וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה
וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם
וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן
וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ב וּמִקְצֵה אֶחָיו ל׳
לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם ל׳ וחס׳
לִפְנֵי פַרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־
אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־
פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ גַּם־ כ״כ בל׳ רבי׳
אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ׃ ד וַיֹּאמְרוּ ח׳ ומ״ל
אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ
כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ
כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ י״ח בטעם
גֹּשֶׁן׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף ג׳ בטע׳ ר״פ
לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ׃

אונקלוס

וּלְבֵית אֲבוּהִי אֶסַק וַאֲחַוֵּי
לְפַרְעֹה וְאֵימַר לֵיהּ אַחַי וּבֵית
אַבָּא דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן
אֲתוֹ לְוָתִי׃ לב וְגוּבְרַיָּא רָעֵי
עָנָא אֲרֵי גַּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ
וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּלְהוֹן
אַיְתִיאוּ׃ לג וִיהֵי אֲרֵי יִקְרֵי
לְכוֹן פַּרְעֹה וְיֵימַר מָה
עוֹבָדֵיכוֹן׃ לד וְתֵימְרוּן גַּבְרֵי
מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּךְ מִזְּעֵירָנָא
וְעַד כְּעַן אַף אֲנַחְנָא אַף
אֲבָהָתָנָא בְּדִיל דְּתֵיתְבוּן
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן אֲרֵי מְרַחֲקִין
מִצְרָאֵי כָּל רָעֵי עָנָא׃
א וַאֲתָא יוֹסֵף וְחַוִּי לְפַרְעֹה
וַאֲמַר אַבָּא וְאַחַי וְעָנְהוֹן
וְתוֹרֵיהוֹן וְכָל דִּלְהוֹן אֲתוֹ
מֵאַרְעָא דִכְנַעַן וְהָא אִינּוּן
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃ ב וּמִקְצַת
אֲחוֹהִי דְּבַר חַמְשָׁא גוּבְרִין
וַאֲקֵימִנּוּן קֳדָם פַּרְעֹה׃
ג וַאֲמַר פַּרְעֹה לַאֲחוֹהִי מָה
עוֹבָדֵיכוֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה
רָעֵי עָנָא עַבְדָּךְ אַף אֲנַחְנָא
אַף אֲבָהָתָנָא׃ ד וַאֲמַרוּ
לְפַרְעֹה לְאִתּוֹתָבָא בְּאַרְעָא
אֲתֵינָא אֲרֵי לֵית רַעְיָא לְעָנָא
דִּי לְעַבְדָּךְ אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא
בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וּכְעַן יֵתְבוּן
כְּעַן עַבְדָּךְ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃
ה וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף לְמֵימַר
אֲבוּךְ וְאַחָךְ אֲתוֹ לְוָתָךְ׃

אבן עזרא

שלמה את הבית : (לד) כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היום הזה : (א) בארץ גושן. כלל בארץ רעמסס פרט והעי״ן נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העי״ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה: שרי

והאנשי׳ ה׳ ר״פ וסי׳ והאנשים רעי צאן. והאנשים אשר עלו עמו. אשר שלח משה. טבים לנו מאד. רדפו אחריהם. ינחשו וימהרו. עשים באמונה. אשר לא מתו. וא׳ האנשים האלה שלמים: מנעורינו ג׳ ומלאים וסי׳ ואמרת׳ אנשי מקנ׳ היו. והבש׳ אכלה את יגיע. נשכבה בבשתנו: רעה ד׳ קמץ כתיב ח׳ וסי׳ ויהי הבל רעה צאן. כי תעבת מצרים כל. רעה צאן עבדיך. רעה ישראל האזינה : ה׳ פסוקים מתחלפים ומטעי׳ וסי׳ ויהי רעב בארץ. וכל הארץ באו מצרימה. ויבאו בני ישראל לשבור בתוך. ויאמרו אל פרעה לגור. ולחם אין בכל. קדמ׳ כי כבד הרעב בארץ. תני׳ כי חזק הרעב בכל הארץ. תליתא כי היה הרעב בארץ כנען. רביע׳ כי כבד הרעב בארץ כנען. חמיש׳ כי כבד הרעב מאוד : אבותינו ח׳ מלאים וסי׳ גם אנחנו גם אבותינו. תניי׳ דפסוק. והבש׳ אכלה. נשכבה בבשתינו. ידענו ה׳ רשענו. ה׳ עזי ומעזי. ירא אלהי אבותינו. והנה נפלו אבותינו על אשר לא שמרו אבותינו. וכל יהושע ושפטי׳ ותהלי׳ דכוו׳ מלאים במ״א חס׳ בך בטחו אבתינו : ישבו ב׳ וסי׳ במסרא רבתא : ארץ י״ג ר״פ מסר בתהלים סי׳ ס״ז : ואת אחיך. ב׳ וסי׳ הושב את אביך. תפקד לשלו׳ : ושמת׳ ב׳ וסי׳ שרי מקנה. בארון :

בעל הטורים

ומקצה אחיו לקח בגימטרי׳ החלשים. במיטב הארץ בגימ׳ גשן. ושמתם שנים במס׳ ושמתם שרי מקנה על אשר לי ואידך ושמתם בארון. מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי החיילים וכי׳ שמם כתובים ומונחים בארגז המלך וזה הוא ושמתם בארון.

תולדות אהרן ואמרתם אנשי. ספר הזוהר פ׳ פנחס :
ומקצה אחיו. בבא קמא צב :

ספורנו

עלי רעות עתה בזאת הפעם שנושעתי מצרתך אחרי ראותי את פניך יהי רצון שאמות בזאת התשועה ולא יוסיף עצב עמה : (לא) אעלה ואגידה. שמלאכתכם היא מרעה הצאן מבנתי שאשאל ממנו אז שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו שזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם ארץ גושן : (ב) ומקצה אחיו לקח. כדי

רמבן

אשר ברכיו וישתחו לאפיו והשעה הזו ראויה יותר להשתחות לו וכן כל עוד בכתוב תוספת על עיקר הוא אינכו כמו הרבה לא על איש ישים עוד שושים עליו כפי חטאיו ולא יותר. והנכון בעיני כי ככר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן וכשבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צוארו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואחר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך. ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך. ואל תחוש בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים וגו׳ וליוסף יולד שני בנים וכן במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא:
(לב) והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר להם שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית ירעו אותם אלא שעשרם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר ועבודה רבה מאד במקנה רב אשר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד :
(ד) לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. אני תמה בטעם הזה שאמרו לו כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר כי עליה היתה עיקר הגזרה. ואולי אמר כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט. ויתכן שהיה בארץ מצרים מרעה מעט באחו מפני היאורים והאגמים :
(ה) אביך ואחיך באו אליך. הכנסת דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא. והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמע כבודך ועליך השליכו יהבם ראה שתעשה עמהם טובה כי עליך הדבר ויש לאל ידך :

ויברך

רש"י

כמו בגמרא שלנו : (ו) אנשי חיל . באומנותן בקיאין לרעות צאן : על אשר לי . על צאן שלי : (ז) ויברך יעקב . היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז : (ט) שני מגורי . ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ : ולא השיגו . בטובה : (י) ויברך יעקב . כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ . תנחומא : (יא) רעמסס . מארץ גושן היא : (יב) לפי הטף . לפי הצריך לכל בני ביתם : (יג) ולחם אין בכל הארץ . חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב : ותלה . כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים : (יד) בשבר אשר הם שוברים. נותנין לו את הכסף

תורה

ו ארץ מצרים לפניך הוא
במיטב הארץ הושב את־אביך
ואת־אחיך ישבו בארץ גשן
ואם־ידעת ויש־בם אנשי־חיל
ושמתם שרי מקנה על־אשר־
לי: ז ויבא יוסף את־יעקב אביו
ויעמדהו לפני פרעה ויברך
יעקב את־פרעה: ח ויאמר
פרעה אל־יעקב כמה ימי שני
חייך: ט ויאמר יעקב אל־
פרעה ימי שני מגורי שלשים
ומאת שנה מעט ורעים היו
ימי שני חיי ולא השיגו את־ימי
שני חיי אבתי בימי מגוריהם:
י ויברך יעקב את־פרעה ויצא
מלפני פרעה: שביעי יא ויושב
יוסף את־אביו ואת־אחיו ויתן
להם אחזה בארץ מצרים
במיטב הארץ בארץ רעמסס
כאשר צוה פרעה: יב ויכלכל
יוסף את־אביו ואת־אחיו ואת
כל־בית אביו לחם לפי הטף:
יג ולחם אין בכל־הארץ כי־
כבד הרעב מאד ותלה ארץ
מצרים וארץ כנען מפני
הרעב: יד וילקט יוסף את־כל־
הכסף הנמצא בארץ־מצרים
ובארץ כנען בשבר אשר־הם

אונקלוס

ו ארעא דמצרים קדמך היא
בדשפיר בארעא אותיב ית
אבוך וית אחך יתבון
בארעא דגשן ואם ידעת
ואית בהון גוברין דחילא
ותמנינון רבני גיתי על דילי:
ז ואיתי יוסף ית יעקב
אבוהי ואקימיניה קדם פרעה
ובריך יעקב ית פרעה:
ח ואמר פרעה ליעקב כמא
יומי שני חייך: ט ואמר
יעקב לפרעה יומי שני
תותבותי מאה ותלתין שנין
זעירין ובישין הוו יומי שני
חיי ולא אדביקו ית יומי
שני חיי אבהתי ביומי
תותבותהון: י ובריך יעקב
ית פרעה ונפק מן קדם
פרעה: יא ואותיב יוסף ית
אבוהי וית אחוהי ויהב להון
אחסנא בארעא דמצרים
בדשפיר בארעא בארע
רעמסס כמא דפקיד פרעה:
יב וזן יוסף ית אבוהי וית
אחוהי וית כל בית אבוהי
לחמא לפום טפלא:
יג ולחמא לית בכל ארעא
ארי תקיף כפנא לחדא
ואשתלהי עמא דארעא
דמצרים ועמא דארעא
דכנען מן קדם כפנא:
יד ולקט יוסף ית כל כספא
דאשתכח בארעא דמצרים
ובארעא דכנען בעבורא די

אבן עזרא

(ו) שרי מקנה. כמו כפרד : (יג) ותלה. על משקל ותתע כמתלהלה כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה :
ויתום

ספורנו

כדי שיבין פרעה מדבריהם ומענינם שהם בעלי מלאכת מרעה הצאן בלבד : (ז) ויברך יעקב . ולא השתחוה לא בבאו ולא בצאתו : (ח) כמה ימי שני חייך. תמה כי לא היה דבר מצוי במצרים שיאריך אדם ימים כל כך שיגיע לפרק שהיה אז יעקב בו וגם שיבה זרקה בו : (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. על מה שאמרת כמה ימי שני חייך אני אומר כי ימי שני חיי היו מעט ורעים. ברב טרדת מזונות ודאגת הקורות כי הימים אשר בם יהיה האדם בצרה לא יקראו שני חיים אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלשים שנה : ולא השיגו ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. כי אבותי אע"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם מ"מ היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם : (יב) לחם לפי הטף . אע"פ שהיה בידו להרבו' להם מזון נתן להם במדה מספקת כאמרז"ל (פ"ק דתענית) בזמן שהגלו' שרוי בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי :
ויבא

מסורה

ויעמדהו ב' וחסר וסי' ויעמדהו לפני פרעה . ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר: ימי שני ה' וסי' ימי שני חיי אברהם . יעקב . ישמעאל . ויאמ' ברזלי: חייך כולם מלאי' במ"א וסי' חיך וחי נפשך אם אעזבך : ויושב ו' ד' מלאים וב' חסרים וא' מלרע וסי' ויושב יוסף את אביו . שם את בני ישראל . שם רעבים . אותם בחלח ובחבור דין חס' . בערי שמרון . והערים אשר נתן חירם . קדמא מלרע : ואת אחיו ה' וסי' ויכלכל יוסף. ויושב יוסף את אביו. האומר לאביו ולאמו. וישב אבימלך בארומה. ואקח את יאזניה בן ירמיהו : ואת כל בית ט' מסר במלכים ב' סימן ח' : ולחם ד' ר"פ וסי' ולחם אין בכל הארץ . ולחם מצות וחלות . ולחם וקלי וכרמל . ולחם משמים נתת להם: ובארץ ה' וסי' וילקט יוסף . ובארץ שלום אתה בוטח . בערי ההר . ובערי השפלה. בנוף ובארץ תרוס. ובארץ הרחבה והשמנה:

תולדות אהרן ואם ידעת ויש בם אנשי חיל . ברכות סג : ויאמר פרעה אל יעקב . מגילה יז : ויאמר יעקב אל פרעה . שם : ויכלכל יוסף . סוטה יג : וילקט יוסף . פסחים קיט :

בעל הטורים

ויעמדהו ב' במסרה ויעמדהו לפני פרעה . ואידך ויעמדהו לפני אלעזר הכהן. ושניה' חסרי' לפי שיעקב היה זקן והיו צריכי' לסומכו כדי שיוכל לעמוד. גם יהושע היה מתבייש שנעש' מנהיג לפני משה וסי' ירא ממשה שמא יענישהו והיו צריכים לסמכו ולכך חסרים שלא היתה עמידתן שלימה :

רמבן

(ז) ויברך יעקב את פרעה. היא שאלת שלום כדרך כל הנראין לפני מלכים לפרקים לשון רש"י. ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמרו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היה ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשא מלכותם וכענין שאמר הכתוב יחי אדונינו המלך דוד לעולם ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו : (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי . לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר לא השיגו את ימי שני חיי אבותי כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם. ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך שכבר קצרו שנותם ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד : וטעם ויושב יוסף ויתן להם אחזה וגו'. שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם נתן להם וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור כי בעבור הרעב נשוב לארצנו ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיבם כאנשי הארץ המושבים בארץ גשן : (יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלות יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה

שְׁבָרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף ל׳. כ״א
בֵּיתָה פַרְעֹה׃ טו וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף ב׳
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנָעַן
וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף
לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת
נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃ טז וַיֹּאמֶר ד׳
יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם
בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃
יז וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף ל״ז
וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים
וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר ב׳ ובפסוק
וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם ב׳ ו׳ דגש
בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא׃
יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ ב׳
אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ
לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם ל̱
הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי ג׳ קמצ׳
לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי
אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ יט לָמָּה ל׳ וחד גוויותינו
נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־
אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־
אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ ו׳ דגש. ד׳
וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־
זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה ג׳

אִינוּן זַבְּנִין וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת
כַּסְפָּא לְבֵית פַּרְעֹה׃
טו וּשְׁלִים כַּסְפָּא מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וּמֵאַרְעָא דִכְנַעַן
וַאֲתוֹ כָּל מִצְרָאֵי לְוַת
יוֹסֵף לְמֵימַר הַב לָנָא לַחְמָא
וּלְמָא נְמוּת לְקִבְלָךְ אֲרֵי
שְׁלִים כַּסְפָּא׃ טז וַאֲמַר יוֹסֵף
הָבוּ גֵיתֵיכוֹן וְאֶתֵּן לְכוֹן
בְּגֵיתֵיכוֹן אִם שְׁלִים כַּסְפָּא׃
יז וְאַיְתִיוּ יָת גֵיתֵיהוֹן לְוַת
יוֹסֵף וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף לַחְמָא
בְּסוּסְוָתָא וּבְגֵיתֵי עָנָא
וּבְגֵיתֵי תוֹרֵי וּבַחֲמָרַיָּא
וְזָנִינוּן בְּלַחְמָא בְּכָל גֵיתֵיהוֹן
בְּשַׁתָּא הַהִיא׃ יח וּשְׁלִימַת
שַׁתָּא הַהִיא וַאֲתוֹ לְוָתֵיהּ
בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא וַאֲמַרוּ לֵיהּ
לָא נְכַסֵּי מִן רִבּוֹנִי אֱלָהֵין
שְׁלִים כַּסְפָּא וְגֵיתֵי בְעִירָא
לְוַת רִבּוֹנִי לָא אִשְׁתְּאַר
קֳדָם רִבּוֹנִי אֱלָהֵין גְּוִיָּתָנָא
וְאַרְעָנָא׃ יט לְמָא נְמוּת
לְעֵינָךְ אַף אֲנַחְנָא אַף
אַרְעָנָא קְנִי יָתָנָא וְיָת
אַרְעָנָא בְּלַחְמָא וּנְהֵי אֲנַחְנָא
וְאַרְעָנָא עַבְדִין לְפַרְעֹה וְהַב
בַּר זְרַע וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת

רשי

הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו (ישעיה נא) אין מנהל לה (תהלים כג) על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו׳. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו (הגרא"ם וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מיישב גירסא שנייה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר יוסף ועוד ה׳ שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה

אפס ד׳ וסי׳ כי אפס כסף. אם אפס כסף. אפס המץ כלה שד. כי אפס עריץ וכלה לץ. וחד האפס לנצח חסדו: וינהלם ב׳ וסי׳ בלחם. וינהלם מסביב. ד"ה: בלחם ו׳ דגש מסר פרשת

בעל הטורים

ביתה פרעה ב׳ במס׳ את כל הכסף ביתה פרעה. ערוב כבד ביתה פרע׳. בשביל שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב תחלה ביתה פרעה. דבר אחר לומר כמו שמכניסין הכסף חדר בחדר. ביתה תרגום מלגיו לך בא הערוב בחדר

אבן עזרא

(טו) ויתום. מפעלי הכפל כמו וידום השמש: (טז) הבו. הוא הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחטף: אפס כסף. פועל עבר כמו כי ירא לשבת בצוער ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה תחיה את

ספורנו

(יד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. שלא הרה לעצמו היתר בכל עמלו לקחת דבר לעצמו: (יז) וינהלם בלחם. נהלם לאט כענין עלות ינהל. נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון ניצול ממיתה משונה וכבר אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולי ממית: בשנה ההיא. אחר שאפס כסף והיא היתה השנה השנית לשני הרעב: (יח) בשנה השנית. השנית מזמן שתם הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב: לא נכחד מאדוני. שיש לנו עוד מקנה. כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה: למה נמות לעיניך. כי זה אמת שכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והכל בא

רמבן

איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח ש כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומצא בזה חן ג"כ בעיני העם כי השם הוא המצליח את יראיו:

(טו) ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף וגו׳. הזכיר כי תם הכסף מארץ כנען בעבור כי מצרים בבואם אל יוסף יזכירו לו זה כי אמרו אחרי שתם הכסף גם מארץ כנען ולא יבאו עוד אליך לשבור למה נמות נגדך כי אפס כסף ותמיתנו חנם ותשאר התבואה בידך ואין קונה:

(יח) ויבאו אליו בשנה השנית. לשני הרעב ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה לשון רש"י. וכך הוזכר בב"ר אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב ואימתי חזרו בימי יחזקאל וכו׳. וא"כ לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לחשוד אותו בחכמתו ואולי נאמר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לעיני פרעה ולעיני כל מצרים וראו כל עמו שעלה נילוס לקראתו וידעו כי ברכת ה׳ היא לרגלי הנביא ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשאר שני השבע וכל ימי חיות אביו כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם. ועם כל זה אני תמה שא"כ לא היה החלום אמת כי הראו לו את הגזרה ולא הענין הנהיה והנעשה בהם. וראיתי שם בתוספתא דסוטה אמר ר׳ יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב לישנו וכו׳. ועוד שנינו בספרי ויברך יעקב את פרעה בפה ברכו שנמנע שני הרעב אעפ"כ שלמו אחר מיתתו שנאמר ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר רבי שמעון אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימין בחייהם וניטלין לאחר מיתתן אמר רבי אלעזר בר׳ שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קידוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם ע"כ. והנה השלים הרעב חמש שנים הנותרות. ודעת רבי אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בוא יעקב למצרים וכך כתב מצינו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד׳ שעברו. ואין דבריו נכונים כלל כי מספר החלום ושברו ישוה כל השבע שנים ואלו היה כן יזכיר הכתוב ענינם של השנים האלה. אבל על דרך הפשט לקח יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן הדבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו׳ ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית לה ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף לחם לפי הטף שנתן להם בשעת הרעב כדי צרכם לחם כי לפי הטף ירמוז כן:

(יט) קנה אתנו ואת אדמתנו. הנה אמרו לו שגם נופש יקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם ואת אדמתכם אבל אמר ויקן

יוסף

אבן עזרא

את כלם: (יט) תשם. מגזרת והכמות תושמנה ומשקלו תדע מלאנו כדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שני' ולא היו כמו הד' שעברו: (כא) ואת העם העביר. העתיק כל אחד ממקומו ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערי' כדי לעבוד את האדמה: (כו) הכהנים. הם כדברי המתרגם ארמית: (כז) ויאחזו בה. שקנו שם אחוזה:

רשי

דסוטה: לא תשם. לא תהא שממה ותרגומו לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר אותו. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה. ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא (חולין ס) להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. כמו הנה [כמו יחזקאל יז גם אני הא דרכך בראש נתתי]: (כד) לזרע השדה. שבכל שנה: ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם: טפכם. בנים קטנים: (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור: (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים: ויאחזו בה. לשון אחוזה:

תורה

לֹא תֵשָׁם׃ כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃ כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃ כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃ כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃

ק"ו יהללא"ל סימן

בספר תורה אין כאן כ"א ריוח אות אחת

תרגום אונקלוס

וְאַרְעָא לָא תְבוּר׃ כ וּקְנָא יוֹסֵף יָת כָּל אֲרַע דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרָאֵי גְּבַר חַקְלֵיהּ אֲרֵי תְקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוָת אַרְעָא לְפַרְעֹה׃ כא וְיָת עַמָּא אַעְבַּר יָתֵיהּ מִקְרֵי לְקִרְוֵי מִסּוֹף תְּחוּם מִצְרַיִם וְעַד סוֹפֵיהּ׃ כב לְחוֹד אַרְעָא כּוּמְרַיָּא לָא קְנָא אֲרֵי חוּלְקָא לְכוּמְרַיָּא מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְאָכְלִין יָת חוּלַקְהוֹן דִּיהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל כֵּן לָא זַבִּינוּ יָת אַרְעֲהוֹן׃ כג וַאֲמַר יוֹסֵף לְעַמָּא הָא קְנֵיתִי יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין וְיָת אַרְעֲכוֹן לְפַרְעֹה הָא לְכוֹן בַּר זַרְעָא וְתִזְרְעוּן יָת אַרְעָא׃ כד וִיהֵי בְּאָעוּלֵי עֲלַלְתָּא וְתִתְּנוּן חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע חוּלְקִין יְהוֹן לְכוֹן לְבַר זְרַע חַקְלָא וּלְמֵיכַלְכוֹן וְלֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וּלְמֵיכַל לְטַפְלְכוֹן׃ כה וַאֲמָרוּ קַיֶּמְתָּנָא נִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי וּנְהֵי עַבְדִּין לְפַרְעֹה׃ כו וְשַׁוִּי יָתַהּ יוֹסֵף לִגְזֵירָא עַד יוֹמָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּיהוֹן יָהֲבִין חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא דְכוּמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא הֲוָת לְפַרְעֹה׃ כז וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאַחֲסִינוּ בַהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא׃

מסורה

חוקת התורה: מקנהם ד' חס' מסר בוישלח: ותתם ב' וסי' ותתם השנה ההיא. ותתם מלאכת העמדי': ומקנה ג' קמצין מסר בבראשי'. והאדמ' ג' וסי' לא תשם. לא תתן. תשאה: תשם ב' א' קמץ וא' פתח וסי' והאדמה לא תשם. למען תשם ארצה ממלא'. בתר' פתח: ויקן ד' מסר בוישלח: חזק ח' פתחין מסר במקץ: עלהם חד מן י"ג חסרים מסר בריש סידרא: ואת העם י"ב מסר בשלח לך: הא ג' וסי' הא לכם זרע. הא דרכך בראש נתתי. הא כדי פרזלא לא מתערב. אנ"ך: תבואת בתבואת ז' וסי' והיה בתבואת. כי מספר. במספ' שנים אחר היובל. וממגד תבואת שמש. טוב מעט בצדקה. וישאל המלך לאשה. באין אלפים אבוס בר. תבואות כתיב ושארא תבואת כתי' ושאר קריי' תבאות כתיב: חמישית ג' מלאים וסי' והיה בתבואת. ואם המקדיש יגאל. וישלח אלי סנבלט כדבר הזה: החיתנו ג' חס' בליש' וסי' ויאמרו החיתנו נמצא חן. והחיתם את אבי ואת אמי. לו החיתם אתם:

ספורנו

בא לידך ואין ראוי שתניחנו למות ברעב: (כא) העביר אותו לערים. העבירם עמו שיאמרו לו לך חזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכנים: (כג) הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה. וא"כ אתם עבדיו וחייבים לעבוד את האדמה שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכם והזרע לזרוע ובזה האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרים שלו: הא לכם זרע וזרעתם. אתם עבדיו עבדו את האדמה שהיא שלו: (כד) והיה בתבואות. שהם שלו: ונתתם חמשית לפרעה. כי זה הראוי לו מכם אחר שיפרעכם את המוטל עליו לפרוע: וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה. שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה: ולאכלכם. ובשביל מזונותיכם שהוא חייב לתת לכם ובכן נשאר בדין החומש שלו: (כו) וישם אותה יוסף לחק. אחר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקים מכס חדש דרך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים:

בעל הטורים

פרעה שהיה לפניו חדר בחדר: הא ג' במסו' הא לכם זרע על שם ונתתם חמשית לפרעה. וחדא ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי על שם אל תתגולו על זקן. בחור. ובתול'. וטף. ונשים. הרי חמשה. וחדא בדניאל. הא כדי פרזלא. דהבא. כספא. חספא. נחשא הרי חמשה דברים:

תולדות אהרן

ואת העם. חולין ס': ואכלו את. ביצה יח: וישב ישראל בארץ מצרים. סנהדרין קו:

רמבן

יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה. והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להם הן קניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה לא לעבדים כאשר אמרתם לי רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שגדרו לו והאדמה לא תשם שלא תשם לעולם. ולכך אמרו לו נמצא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שטוב לחיות בהם והיינו עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו:

ויגש

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני. לפי שכבר אמרו לו האחים האלהים מצא את עון עבדיך רוצה לומר מצא לו בעל חוב מקום לגבות את חובו ורמזו לו שכל זה עלילות דברים הוא והאלהים אנה לידם כל הקורות הללו מחמת עון אחר שעשו והוא מה שעשו לאחיהם יוסף כמ"ש אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' ועל אותו עון אמר יהודה כמתודה על חטאיו ואמר בי אדוני אותו עון אחר אשר אנו חושבים שהוא סבב לנו כל הקורות תלוי בי יותר מבכל אחי ע"כ אני מוכרח ליכנס בעובי הקורה ולדבר בפניך יותר מכולם והאמת כן הוא כמו שנאמר וירד יהודה מאת אחיו פירש"י אחיו הורידוהו מגדולתו ואמרו אתה אמרת לנו למוכרו ואלו אמרת לנו להשיבו היינו שומעים. ומהמת שני טעמים אמר יהודה ליוסף בי אדוני אותו עון תלוי בי האחד הוא מהמת שבא לתרץ למה אני נגש לדבר לפניך יותר מכולם לפי שאני חבתי בכל אותן גלגולי' שעברו עליהם מחמת אותו עון ואע"פ שרש"י פירש על מה שאמר כי עבדך ערב וגו' למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי כו' לפי שנתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות כו' מ"מ היא גופא קשיא למה הוא קבל עליו נדוי יותר משאר אחיו אלא לפי שהרגיש בעצמו שהוא היה חייב באותו עון אשר סבב להם עלילת מרגלים ההם ושלא יוכלו להסתר ממנה כ"א ע"י שיביאו את בנימין על כן הוצרך הוא לקבל עליו הנדוי כדי שיתן את בנימין על ידו ושיוציא את אחיו מן העלילה אשר סבב הוא להם ע"י שאמר להם למכור את יוסף. ועוד שיעקב אמר להם לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וגו' שמע מינה שאם לא היה יעקב יכול לטעון עליהם טענה זו היה שולח את בנימין מיד ונמצא שיהודה מלך שטה למכור את יוסף סבב שלא רצה יעקב לשלח את בנימין ובעבור זה הוצרך ליכנס בעובי הקורה ולקבל עליו הנדוי ועל זה אמר בי אדוני. הטעם השני הוא לפי שר"ל ישב נא עבדך עבד תחת הנער וגו' ויטעון עליו המושל למה יצא החייב זכאי והזכאי יצא חייב ליכנס בעול העבדות חנם ע"כ אמר בי אדוני באמת באותו עון הגורם לכולם שיהיו עבדים תלוי בי יותר מבכולם ע"כ דין הוא שעונש העבדות הנפסק על בנימין יחול עלי והאמת כן הוא כי הוא גרם שלעבד נמכר יוסף אבל לשאר אחיו אין האשמה גדולה כל כך וכל שכן בנימין שאין לו חלק כלל באותו עון:

ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. לפי שרצה לדבר אליו שכל ענין הגביע הוא עלילה ע"כ נגש אליו ללחוש באזניו שלא יתבייש ועי"ז יבא לידי חרון אף. כי כמוך כפרעה כמו שראוי לחלוק כבוד למלכות ואין לדבר קשות בפני המלך כי אמת מלך מלאכי מות כך אין נכון לדבר גבוהה להוציא עתק מפיו נגד כל השומעים וממנו למדו זה כי יוסף אמר קום רדוף אחרי האנשים והשגתם דווקא כשתשיגם ותהיה סמוך להם תדבר באזנם ענין הגביע ולא תצעק עליהם מרחוק להריע עליהם כגנב אלא בינך לבינם תדבר להם שלא ידעו המצרים דבר מזה ע"כ גם בויכוח זה רצה יהודה ללחוש באזניו וקולו לא ישמע אל המצרים. ואמר ואל יחר אפך בעבדך כי כל כעס מביא לידי טעות ויגרום שלא יכנסו טענותי באזניך אף אם יהיו נכוחים למבין כי הכעס יגרום שלא תוכל לשפוט בצדק. וא"ת ומה בכך כי אם לפעמים איזו שר ומושל יטעה בדבר המשפט יש גבוה מעל כל גבוה והוא המלך שלוקחין המשפט אל המלך והוא יתקן מה שקלקל המושל על זה אמר כי כמוך כפרעה ואצלך הגמר דין כמו אצל פרעה ואין ליקח המשפט ממך אל המלך ומלפניך משפטי יצא מכל וכל על כן אני מבקש שעיניך תחזינה מישרים ואל יחר אפך ואז לא תבא לידי טעות. ויש לדקדק למה אמר בלשון נסתר ידבר נא עבדך דבר. ונוכל לומר לפי שרצה לומר ישב עבדך תחת הנער לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ומלחמה ולשמש הזכיר כאן עוד ענין אחד כי כל עבד צריך לידע לדבר בפני המלכים ולסדר דבריו שיכנסו באזניהם כשיהיו בהשכל ובסדר נכון אבל העבד שאינו יודע לסדר דבריו אינו ראוי להיות עבד אל המושל החשוב כמלך לכך אמר כלפי מה שאמר יוסף דרך פסק האיש אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד והרי שהוא נער ואינו ראוי אפילו לדבר בפניך ועל זה אמר תנסה ותבדוק וידבר נא עבדך אשר בחרת לך דבר באזני אדוני באופן שאל יחר אפך בעבדך ותמצא כי בוודאי יחר אפך שהרי כמוך כפרעה ולדבר לפני איש כערכך צריך איש חכם ונבון לא נער ובער כמוהו. אבל בי אדוני תמצא כל מה אשר אתה מבקש ולא בו כי אפי' הדבור אינו בו וכל שכן שאינו יודע שאר טכסיסי מלכות. וי"א שאמר ידבר נא עבדך אשר עשה מעשה הגביע ונתנו באמתחת בנימין והוא יגיד על כל הקורות ושכל זה עלילות דברים:

ואשימה עיני עליו. למאי נפקא מינה אמר שהורידוהו אליו ושרצונו לשום עין השגחתו עליו. ועוד קשה שלא מצינו שיוסף אמר ואשימה עיני עליו בשלמא מה שאמר לו אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח אע"פ שלא מצינו ביוסף שאלם על זה מ"מ מכח התירוץ אנו למידין מה עלה על דעת המקשה כי מאח' שהוצרכו לתרץ את עצמם בעלילת מרגלים אתם ולומר יש לנו אב זקן וגו' וכמו שאמרו והנה הקטן את אבינו היום וגו' היה דומה להם כאילו שאלם בהדיא על זה כי וודאי ידעת שאין אנחנו מרגלים אלא שבאת לחקור עי"ז אם יש לנו אב או אח ע"כ ונאמר אל אדוני כו'. לפי שהבננו כוונתך ועל פי זה השבנו לא כחדנו דבר. אבל מאמר ואשימה עיני עליו לא מצינו שדבר יוסף זה כלל אפי' ברמז. ונראה לפרש ששימת עין זה אינו שימת עין השגחתו אלא לפי שיוסף אמר להם שעל ידי בנימין הוא רוצה לבחון דבריהם כמ"ש בזאת תבחנו וגו' וא"כ היה רצונו לשום עיניו עליו ולראות על ידו אם דבריהם כנים או לא. והמפרשים אמרו שמתחלה נאמר שם ויבחנו דבריכם ואחר שהיו במאסר אמר להם ויאמנו דבריכם כי הבחינה היינו דרישה וחקירה כקטן מסיח לפי תומו ולא נתרצו האחים לזה כי אמרו פן ילמדוהו לדבר תועה ובחרו לישב במאסר ואח"כ הוציא' מן המאסר ואמר להם ויאמנו דבריכם בלא דרישה וחקירה ולזה נתרצו להביאו וע"כ אמר לו כאן אתה אמרת ואשימה עיני עליו כי בהבאתו לבד תראה שדברינו נאמנו מאוד ואיך נהפכת עליו כרגע להתגולל ולהתנפל עלינו:

העוד אבי חי וגו'. אע"פ שכבר אמרו לו שהוא חי כמובן מכל דברי יהודה מ"מ השב יוסף אולי אמרו כן כדי שיכמרו רחמיו על הזקן ולא יגרום לו מיתה כי נפשו קשורה בנפשו ע"כ שאלם שנית העוד אבי חי ולבבם לא כן ידמה וחשבו שלא נתכוון לשאול אם הוא חי או לא אלא שבא להזכיר עונש על כן אמר העוד אבי חי לומר שאביו הוא ולא אביכם כי לא חסתם על צערו כאילו אינו אביכם ע"כ נבהלו ולא יכלו לענות דבר. ועוד טעם אחר על בהלה זו לפי שאמר אני יוסף ולא הזכיר אחיכם על כן נבהלו נחפזו שם רעדה אחזתם כי אמרו פן יבקש להיות אויב ומתנקם והסיע את עצמו מן האחוה כאשר עשו המה לו שהסיעו את עצמם מן האחוה כמו שפרש"י על פסוק נסעו מזה ע"כ אמר להם שנית אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה אע"פ שלפחות היה לכם למכור אותי לאיזו אומה אחרת שאינן שטופי זמה כל כך מ"מ אחיכם אני ואל יחר בעיניכם אשר מכרתם אותי הנה למצרים כי למחיה שלחני אלהים כי רואה אני שנתגלגל הדבר שבאתי בין שטופי זמה וקרה לי מקרה באשת פוטיפר שכבשתי את יצרי ועי"ז זכיתי להיות רועה ישראל זן ומפרנס כמ"ש ותשב באיתן קשתו וגו' משם רועה אבן ישראל ורז"ל הסכימו לזה שאמרו כל הבא על אשת איש לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא כו' ואילו לא הייתי בין שטופי זמה אולי היה נבחר איש אחר לתיקון שני הרעב אבל מאחר שנזדמן לי שנמכרתי לעם שטופי זימה לא זכה שום אחד מהן לתקן הרעב כ"א אני ואם כן המכירה הנה למצרים גרמה לי כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. ורז"ל אמרו שמבהלה זו יוקח לימוד על יום הדין כדאמר ר"א ווי לנו מיום הדין ווי לנו מיום תוכחה ומה יוסף כשאמר לאחיו אני יוסף לא יכלו לענות אותו כשהקב"ה עומד לדין על אחת כמה וכמה שנא' ומה תעשה ליום פקודה וגו' כי האחים סברו שיוסף הזכיר עונש בדרך שנתבאר ומה יעשה האדם ליום פקודה כי יפקד מושבו ומשאו ומתנו וביד כל אדם יחתום לומר ראי דרכך מה עשית ודעת ר"א שלכך כתבה לנו התורה שאחיו נבהלו כדי שהמשכיל יתן אל לבו חרדת יום הדין וללמוד ק"ו מאחי יוסף:

גשו נא אלי ויגשו. הראה להם שהוא מהול רצה בזה להראות צדקתו שהיה בין שטופי זמה ולא נכשל בעריות כי הבועל ארמית כו'. ומצינו שישראל נגאלו ממצרים בזכות ד' דברים שלא שנו את שמם ולא שנו את לשונם ולא היו בהם בעלי לה"ר והיו גדורים מעריות. וטעמו של דבר יתבאר בפרשת שמות בעז"ה וכמו כן כאן שלא יוסף אחר אביו ואחיו הודיע להם באיזה זכות יעלו משם ורמז להם ארבע אלו שהיה יוסף שלם בכולם. שלא שנה שמו שאמר להם אני יוסף אע"פ שפרעה קרא שמו צפנת פענח מ"מ אני יוסף זה שמי לעולם. ושלא שינה לשונו שאמר כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש. ולא היה פרוץ בעריות שנא' גשו אלי הראה להם שהוא מהול. ושלא היה בעל לה"ר שנא' גשו אלי כי לא רצה שישמע בנימין אחיו ענין המכירה ואפי' לאביו לא הגיד כלום כי אילו היה מגלה לו וודאי היה מצוה לו קודם מותו שא נא פשע אחיך ורמז להם יוסף כי בעון המכיר' ישלמו שטר חוב כי גר יהיה זרעך וגו' כמ"ש ועתה אל תעצבו דווקא עתה אבל לעתיד תעצבו על כן רמז להם גם הגאולה והדברים המסבבים הגאולה. ויש אומרים ועתה רמז לעשרה הרוגי מלכות שלעתיד יעצבו על המכירה:

אל תרגזו בדרך. פירש רש"י אל תתעסקו בדבר הלכה. ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר גירסא זו היא במסכת תענית פרק א' א"ר אלעזר אמר יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך פירש"י תתעו איני והאמר רבי אלעי שני ת"ח שמהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת ראויין לישרף כו' לא קשי' הא למגרס הא לעיוני פירש רש"י למיגרס מבעי ליה באורחא ולא לעיוני במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר כו' ותלמוד שלנו חולק על הבראשית רבה כי שם מסיק אל תפסיעו פסיעה גסה ואל תעמידו עצמיכם מד"ת והכניסו חמה לעיר. והנה מקום אתי לייסב שני מדרשים אלו שאין מחלוקת ביניהם כי הגירסא היינו הדיבור בפה בדברים פשוטים שדינם מבואר בתורה ואלו נקראים ד"ת שידבר מן עיקרי הדינין של תורה. אבל העיון נקרא דבר הלכה כי כל התורה נקראת דרך כמ"ש ההולכים בתורת ה' והליכה זו היא ההעתק ממקום למקום וזה מצוי בעיון חכמת התורה שהמעיין בה נעתק ממדריגה למדריגה מחכמה לבינה ומבינה לדעה ולפי זה נוכל לתרץ מה שמסיק בבראשית רבה ואל תעמידו עצמיכם מדברי תורה היינו למגרס דיני התורה לדבר בם בלכתו בדרך. ומה שכתוב בגמ' אל תתעסקו בדבר הלכה היינו לעיוני כי זה נקרא הלכה שהמעיין הולך ונעתק ממדריגה למדריגה. ומקשה מרבי אלעי שאמר שני ת"ח המהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת כו' כי לא אסיק אדעתיה עדיין לחלק בין לשון דבר הלכה לד"ת. עד שתירץ לו הא למיגרס הא לעיוני ודקדוק הלשון מסייע אל התרוץ כאמור. ולא פליגי כ"א במשמעות הכתוב אל תרגזו בדרך אם הכוונה בו שלא יפסידו העיון ויטעו בו ע"י עורך הדרך או להפך שלא יפסידו סתם דרך על ידי שלא יעסקו בתורה כי דעת ר"א הוא שיוסף הזהירם שלא יתעסקו בדבר הלכה הצריך עיון וצילותא כיומא דאסתנא כי יש לחוש שמא ירגזו עליכם הדרך מחמת טורח הדרך יהיה לכם לב רגז ובלתי מיושב ועי"ז תבואו לידי טעות בעיון בדברים אלהי' וזהו שפירש"י תתעו ר"ל תבואו לידי טעות בעיון החכמות אבל בב"ר רצה לפרש אדרבה שיוסף בא להזהירם שיתעסקו בתורה בדרך בדברים פשוטים כדי שלא יתעו בסתם דרך כי התורה שעוסקין בה בדרך תנחהו אל מחוז חפצו לשלום כמ"ש בהתהלכך תנחה אותך וגו' וביאור הכתוב אל תרגזו אל תפחדו מלשון שמעו עמים ירגזון ועניינו הפחד ורוצה לומר אם תעסקו בתורה אז לא תצטרכו לפחד לא מן הלסטים ולא מן הטעות בדרך כי התורה תנחה אתכם ותציל אתכם מכל פחד וטעות כאילו אמר להם הזהרו בדבר המציל אתכם מן רוגז ופחד המצוי בדרך והיינו התורה שבעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא. ד"א שדעת הבראשית רבה הוא לפרש אל תרגזו לשון רוגז וכעס ממש אך שהקשה לו וכי בדרך אל ירגזו ובביתם ירגזו אלא וודאי שכוונתו שבדרך אתם צריכין להיות נזהר ביותר בתלמוד תורה שלא תעמידו עצמכם מד"ת אפי' שעה אחת כדי להציל אתכם מכל פורעניות המתרגשות ובאות בדרך והרוגז מפסיד הלימוד כי כל כעס מביא לידי טעות ואם תרגזו אז בהכרח תצטרכו להפסיק מד"ת פן תבואו לידי טעות ע"י הרוגז ואיך

אל תרגזו בדרך כדי שלא תלמדו להעמיד אתכם מד"א תפסיק בשעת הכעס ולפי שבמקום הסכנה ביותר האדם צריך זירוז על כן נקט בדרך אבל בבית אין כל כך קפידא אע"פ שבאמת הרוגז מזיק בכל מקום. ויש מפרשים אל תתעסקו בדבר הלכה מלשון רז"ל מתעסק בקדשים פסול והוא מדבר במי שאינו עומד בעיון אלא כמתעסק בעלמא בלא כוונה ואולי כוונתם לומר שהרוגז יביאם לידי זה ויהיו קרובים אל הטעות. אמנם במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר דעתם לפרש הרוגז שעניינו המהירות והחפזה מלשון פחז כמים המדבר בחפזון של רגזו לפי שיוסף אמר להם מהרו ועלו אל אבי ר"ל תמהרו לילך מכאן ואל תעמדו פה וחשש אולי יבינו מלשון מהרו שגם בדרך לא ילכו במתון כ"א בחפזה כדי למהר הבשורה אל אביהם ועי"ז יפסיעו פסיעות גסות יותר מן הנהוג וילכו עד הערב ממש אחר שקיעת החמה ע"כ אמר להם אל תרגזו בדרך דוקא מכאן מהרו ועלו אבל בדרך עצמו אל תרגזו אלא תלכו במתון בפסיעות בינונית והכניסו לעיר בעוד החמה זורחת כי לעולם יכנס בכי טוב. וי"א לפי שנא' אף חכמתי עמדה לי מה שלמדתי באף וכעס ועל זה אמר אל תרגזו בדרך ללמוד החכמה באף ואולי כוונו לדבר הצריך עיון רב כאמור ואני מוסיף לקח טוב טעם ודעת לפי שכל כעס מביא לידי טעות ואמרו רז"ל אין אדם עומד על דבר הלכה אא"כ נכשל בה תחלה ע"כ אמרו שהחכמה שלמדתי באף וכעס אשר הביאני לידי טעות היא שעמדה לי כי הטועה בדבר פעם אחד או ביותר הוא נשמר ממנו להבא:

וירא את העגלות אשר שלח יוסף וגו'. פירש רש"י סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה לפיכך וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא אשר שלח פרעה. ופירושו רחוק מאוד וכי דרכו של רש"י להוציא המקרא מפשוטו לגמרי שהרי הכתוב אומר אשר שלח עוד יוסף לשאת אותו ועוד עגלות למה לי די בעגלה אחת. ע"כ אומר שגם רש"י הבין עגלות כפשוטו. אך מה שנ' אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה הבין רש"י מזה שפירושו לויה שיוסף עשה לויה לאותן עגלות אשר שלח שכן נאמר וישלח את אחיו וילכו ואין שילוח זה אלא לויה. ויוסף למד דין הלויה מן יעקב שכן נאמר לכה ואשלחך אליהם וכי אחר שילך ישלחו ומה היה המקרא חסר אם היה אומר לכה אליהם אלא שאמר ללותו ויעקב למד דין הלויה מן אברהם שנא' ואברהם הולך עמם לשלחם פירש"י ללותם וז"ש וישלחהו מעמק חברון שעצה זו היינו לויה ולמד דין הלויה מעמק אותו צדיק הקבור בחברון כי אברהם התחיל בלויה ויטע אשל נוטריקון **א**כילה **ש**תיה **ל**ויה. וכשליוה יעקב את יוסף מסתמא הגיד לו מצות הלויה שמקור' מן פרשת עגלה ערופה שיאמרו זקני העיר ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה. וכן עשה גם יוסף כשליוה את אחיו מסתמא היה נפטר מהם מתוך דברי הלכה הליכות עולם להגיד להם דין הלויה אשר בה היה עסוק. וכתיב וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וכללו בזה כל הדברים הן הדברים שדבר להם בביתו הן הדברים אשר דבר אליהם כשליוה אותם ושם דבר עמהם דין פרשת עגלה ערופה. וירא את העגלות ראיה זו ענינה התבוננות כי התבונן יעקב במה שספרו לו כי יוסף עשה הלכה למעשה וליוה אותן העגלות בזה ידע יעקב כי הוא יוסף כי אין בכל ארץ מצרים עושה טוב גם אחד שומרי משמרת ה' לפיכך ותחי רוח יעקב אביהם אבל מן הדברים אשר שם יוסף בפיהם אין ראיה כי שמא יוסף למד דין זה לאחרים אך מן המעשה לקח ראיה. ומה שתלה הלויה בעגלות ובודאי שלצורך אחיו עשו הלויה ולא לצורך העגלות והיה לו לומר וירא כי שלח את אחיו. ביאור הדבר כך הוא כי מהידוע שמה שאמרנו לא פטרנוהו בלא לויה אין זה הלכתא בלא טעמא כי מה ענין הלויה אל ידינו לא שפכה את הדם הזה טעמו של דבר הוא שכל ההולך בלא לויה מן העיר יש לחוש שמא יראו הלסטים שהוא הולך לבדו ויחשבו שאין לו גואל וקרוב כי אין פרידתו קשה על שום אדם כי אין לו גואל הדם גם בן ואח אין לו לפיכך כל מוצאו יהרגנו בחשבו שאין מי אשר ידרוש דמו מידו. ואפי' הלסטים אשר לא ראוהו יוצא מן העיר מכל מקום לפחות סגלה טורחא מיהא אי הלויה שמצלת מן הלסטים הרואים שמלוין אותו ויש לו גואלים אז מפחידים לפגוע בו ולהמיתו פן ירדפו ויחקרו אחריו קרובים או אוהביו ודורש דמים אותם ימצא ודמו מידם ידרוש. גם קרוב לומר שסתם לסטים אינן פוגעים בו כי אם אחר החקירה והדרישה אם ליוהו אדם או לא. ועל פי טעם זה יש מקום לומר שמצוה זו מן המושכלות וא"כ אין ראיה מן הלויה שליוה יוסף את אחיו כי הוא יוסף. שמא מושל הארץ ההוא איש צדיק ועשה הלויה להם מצד שהוא דבר שהשכל מחייב כי מי שאינו מלוה דומה לשופך דמים ע"כ ראוי לעשות כן לכל הולך בדרך. אבל כשראה יעקב העגלות אשר שלח וליוה אז אמר יעקב אכן נודע הדבר כי זה איש קיים הלויה מצד דת התורה ולא מצד שהשכל מחייב דבר זה. לפי שבכל מצרים אין העגלות נתונות כ"א ע"פ פרעה לפי שהעגלות מטכסיסי מלכות המה כמ"ש ויתן להם על פי פרעה נראה מזה שהעגלות היו מיוחדים למרכבתו של מלך וההולך עם אותן העגלות הנכרות וידועות שמבית המלך המה אינו צריך אל הלויה להצילו מן הלסטים כי בלאו הכי מורא מלכות עליהם הן בארץ מצרים הן בארץ כנען כי הכל היו צריכין למרי דחיטא בשני רעבון. וא"כ למאי נפקא מינה ליוה שמושל את האחים שהלכו עם מרכבות המשנה אשר למלך כי מי האדם שיבוא אחרי המלך או אחרי הרכב והמחנה שלו אלא ודאי שאותו איש עשה הלויה מצד דין תורה כי גזרת הכתוב הוא ולא פליג בין לויה אחת לחבירתה לפיכך כאשר ראה והתבונן את העגלות אשר שלח וליוה יוסף וידע שמצד מצות הש"י עשה כן ואין בכל מצרים שומר משמרת ה' כי אם זרע יעקב לפיכך ותחי רוח יעקב אביהם. ובחיבורי עוללות אפרים מאמר תקל"ג בארנו למד מן פרשת עגלה ערופה שיוסף חי כי כמו שמודדין מדידה גשמית לראות לאיזו עיר קרוב החלל ולתלות העון באותה עיר כך מודדין השערה ומדידה שכלית באיזו עון מת זה אם בעון עצמו אם בעון קרוביו או בעון בני עירו ומי שהוא קרוב ביותר אל החלל לתלות בו הוא צריך כפרה. ע"כ שלח לו יוסף פרשת עגלה ערופה כדי שמתוכה יתבונן יעקב איזה חטא גרם לו ליעקב להיות בצער כל הימים האלו ויחפש וימצא שזהו החטא שגרם לו שלא קיים מצות כיבוד אב ואם כ"ב שנה גרם לו להיות בצער זה כ"ב שנה שלא יהיה מכובד גם הוא מבנו החביב עליו ביותר ומזה התבונן שודאי יוסף חי כי אילו היה מת א"כ יהיה יעקב בצער זה יותר מן כ"ב שנה ויסבול יתר על מה שחטא ולא יהיה העונש מדה כנגד מדה לכך כשראה העגלות ונזכר לפ' עגלה ערופה מיד ותחי רוח יעקב אביהם:

רב עוד יוסף בני חי. לפי שהבטיחו הקב"ה שאם לא ימות א' מן בניו בחייו לא יראה פני גיהנם ויזכה למה שנא' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ע"כ אמר כאן רב מעתה אזכה לשכר העולם הבא הנקרא רב כי הוא עולם שכולו ארוך משא"כ בחיי העולם הזה שהם מעט ורעים כי לא הרבה יזכור ימי חייו. ועוד שכבר קבל עונש של ביטול מצות כיבוד אביו בעולם הזה ומעתה יקבל שכרו משלם לעולם הבא. לכך נאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ולא הזכיר גם אברהם אלא שרצה לתקן במה שקלקל וחזר לנהוג כבוד באביו יצחק. ד"א רב עוד יוסף בני חי מה זה אתם אומרים כי הוא מושל בכל ארץ מצרים רב ודי לי שהוא חי די לי קורת רוח בזה ואין אני מקפיד אם הוא מושל או לא:

אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. כל הסבות והגלגולים האלו היו להורידם מצרימה כדי לפרוע חוב כי גר יהיה זרעך וזו היא העצה העמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון אשר יעץ ואשר בירר לו הגליות לירד לארצות הטמאים העמוקים מן ארץ כנען במקום עומק שאול הגיהנם. ובילקוט מביא מדרש הדורש על יוסף פסוק מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה. ולי נ"ל שגם יוסף נתכוין לזה לסבב ירידתם למצרים למקום מים עמוקים מים הזדונים וזו היא העצה הישנה אשר בלב יוסף ואין אדם יכול לעמוד על דעתו כי אם יהודה איש תבונות ירד לסוף דעתו וידלנה להוציא לאור מחשבתו אשר חשב על היהודים להורידם לארצות הטמאים וע"כ נראה ה' אל יעקב במראות הלילה כדרך שמצינו כשיעד לאברהם כי גר יהיה זרעך נראה אליו בזמן שהשמש שוקעת בנפול תרדמה על האנשים כמ"ש ויהי השמש לבא ותרדימה נפלה על אברם כך נראה ה' אל יעקב במראות הלילה כי כל זה רמז אל חשכת הגלות ועל כן היה יעקב מתירא לירד למקום חושך ענן וערפל עד שאמר לו הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם וזה ע"י העינוי שאמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה והעינוי היה סבה לעשותם לגוי גדול כמ"ש וכאשר יענו אותו כן ירבה. ובזה מדוקדק הלשון שאמר לו ה' אנכי ארד עמך הקדים ירידת השכינה לירידתו כי אנכי ארד היינו ירידת השכינה. עמך היינו ירידת יעקב. ובעליה נאמר בהפך זה ממש ואנכי אעלך היינו עליית יעקב תחלה ואח"כ גם עלה היינו עליית השכינה. המשל בזה למי שמוליך את חבירו למים עמוקים וחבירו ירא לרדת שמה פן יטבע ברוב עומקם ע"כ אינו יורד לתוך המים עד שירד שמה תחלה זה המוליכו והוא אחריו. אבל בעליה אינו רוצה שילך מוליכו תחלה והוא ישאר במים לבדו אלא הוא העולה תחלה ומוליכו אחריו כדי שבין בירידה ובין בעליה לא ישאר הוא לבדו רגע אחת במים. כך לא רצה הקב"ה שיהיו ישראל בגלות רגע אחד בלא השכינה ע"כ הקדים בירידה ירידת השכינה ובעליה הקדים עלית יעקב וזהו ענין נכון ויקר. ד"א בעליה הזכיר השכינה פנים ואחור כי אמר ואנכי היינו השכינה. אעלך היינו עליית יעקב באמצע. גם עלה זו השכינה אך לפי שהיו במצרים רעים וחטאים כדאי' בנבואת יחזקאל ע"כ לא נתקיים בהם יעוד זה כי לא הלכה השכינה כ"א לפניהם שנא' וה' הולך לפניהם ע"כ מסיק במדרש הה"ד ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון שכינה פי' הדבר הוא לפי שלא היתה השכינה כי אם לפניהם ע"כ הוצרכו לאכול בחפזון כדי למהר הליכתם אחרי השכינה כמי שהולך אחרי איזו אדם המוליכו צריך לילך אחריו במהירות שלא יתרחק מן ההולך לפניו אבל מ"מ דבר אלהינו יקום לעולם ויתקיים יעוד זה לעתיד שלא יצטרכו לילך בחפזון כי יהיו מסובבים מן השכינה פנים ואחור כמ"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל דהיינו פנים ואחור והוא היעוד הנאמר כאן ואנכי אעלך גם עלה:

כל הנפש הבאה ליעקב. אע"פ שהיו נפשות רבות מ"מ קראם כולם נפש לפי שקודם זה היו האחים מתקנאים ביוסף והיו נפשות חלוקות ועכשיו נעשו לאחדים וסרה קנאתם וגם יוסף לא היה לו לב עליהם ע"כ הודיע לנו הכתוב שהיו כולם נפש אחת להעיד על צדקתו של יוסף ועל צדקת האחים לכך אמר תחלה כל הנפש הבאה לבית יעקב מצרימה להעיד על צדקת האחים ואח"כ חזר ואמר ובני יוסף וגו' כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים להעיד על צדקת יוסף:

אמותה הפעם. לפי שקודם זה היו חייו חיי צער והיה חשוב כמת בחייו כאילו כבר מת ועבר ובטל מן העולם אבל עכשיו שנא' ותחי רוח יעקב אביהם שנעשה איש חי מעתה יהיה מעותד אל המיתה ורק פעם אחת ולא הרבה מיתות כי החשוב כמת מחמת חיי צער דומה כאילו בכל יום הוא מת וכן נאמר ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה ויהי ימי חייו קמ"ז שנה כי ע"י חיי שלוה שהיה לו באותן י"ז שנים היה דומה למפרע כאילו חיה כל קמ"ז שנים חיים נעימים הקרוין חיים באמת:

והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. יש לדקדק למה הוצרך ליתן טעם לדבריו כי אנשי מקנה היו יהיו אנשי מקנה או לא סוף סוף רועי צאן המה. ועוד שאמר כי יקרא אליכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך יותר היה נכון שיאמרו רועי צאן היו עבדיך כי דוקא רועי צאן תועבת מצרים המה אבל לא אנשי מקנה וכי פרעה לא היה לו מקנה. ועוד קשה כי המה שינו ולא אמרו כאשר צוה להם יוסף כי השיבו לפרעה רועי צאן היו עבדיך. ועוד גם אבותינו מיותר וכי שאלם על מעשה אבותיהם. וביאור הדבר הוא שתכלית כל הדברים הללו הי' כדי שירחיקם פרע' מעליו ויושיבם בארץ גושן שאע"פ שגם לפרעה הי' צאן ובקר ורועים מכל מקום היו רועי מצרים נוהגין כבוד במין הצאן לכבוד מזל טלה אשר בו שמו כסלם והכבוד הוא לרעות אותם במרעה שמן

וטוב

ובכל כך נרחב ושלא לשכותם במקלות אבל שאר אומות אינן נזהרים בזה ע"כ תועבת מצרים כל רועי צאן. לפיכך כשאמר יוסף לפרעה והאנשים רועי צאן כדי שירחיקם מעליו הוצרך ליתן טעם של התגלות שלא יתחבר אותם שלכך בחרו אומנות הרעיה כדי להקהות שיני כל המאמינים במזל טלה בראותם שאין אשר יעבור תחת השבט מוכה ומעונה על כן נתן טעם כי אנשי מקנה היו שכך קרה להם שכל עיקר רכושם היה המקנה על כן בחרו להם אומנות הרעיה. והיה כי יקרא לכם פרעה יש לחוש שלכך הוא קורא אתכם כדי לבחור בכם אנשים למלחמתו לפיכך כשישאל לכם מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך ולא תאמרו לו בפירוש שאתם רועי צאן כי תועבת מצרים כל רועי צאן ואינו מדרך המוסר לדבר דבר שהוא נתעב בעיני המלך והם להזכיר לפניו בפירוש דבר שהוא כנגד דתו דאל"כ למה לא נתן יוסף טעם זה על דברי עצמו שאמר שהם רועי צאן וטעמו כי תועבת מצרים ט' אלא אדרבה שזה נתינת טעם על שלא נוה להם לומר שהם רועי צאן אמנם המלך יבין מעצמו מאחר שאנשי מקנה אתם ודאי כולכם רועי צאן. וכדי שלא יבקש מכם להחליף מלאכת הרעיה באומנות דבר אחר על כן תאמרו מנעורינו ועד עתה לא הורגלנו בשום אומנות אחרת כי אם בזה. וכדי שלא יאמר שמנעוריכם בחרתם באומנות זו להכחיש דעת המאמינים במזל טלה ע"כ תאמרו גם אבותינו מעולם קודם שנתפשטה אמונה זו בעולם. אבל יוסף רצה לומר בפירוש אל פרעה כי המה רועי צאן כי כך אמר תחילה שהוא רוצה לומר לפניו והאנשים רועי צאן כי אליו יתכן לומר בפירוש כן כדי שירחיק אתכם מעליו אבל לכם לא יתכן לומר בפירוש לפניו דבר שיגרם ההרחקה אלא הוא יבין זה מכלל דבריכם. ונסוף הוחלפה השיטה שיוסף לא אמר לפני פרעה כי המה רועי צאן ואחיו אמרו בפירוש רועי צאן עבדיך לפי שראה שפרעה לא שלח אחריהם לקרא אותם ולא היה חושש פן יקח מהם הגבורים למלחמתו על כן לא הוצרך הוא להזכיר כי רועי צאן המה והנה אמרו בפירוש רועי צאן עבדיך כדי שירחיקם מעל גבולו כאמור כי כך התנה יוסף שאחד מהם יאמר בפירוש כי המה רועי צאן ואחד יאמר סתם אנשי מקנה או הוא או אחיו דאל"כ למאי נפקא מינה הגיד יוסף לאחיו מה שרוצה לדבר בפני פרעה אלא כך אמר יוסף לאחיו אם אני אדבר בפירוש שרועי צאן אתם אזי די כשתאמרו אתם אנשי מקנה כי אינו מדרך המוסר להזכיר שני פעמים רועי צאן כי הוא נגד דתו ואם אני לא אומר בפירוש רועי צאן אז אתם תאמרו בפירוש וכך היה לסוף ובזה הותרו כל הספיקות :

במה ימי שני חייך. לפי שהוגד לפרעה שכאשר בא יעקב היה הנילוס עולה לרגליו והיה פרעה שמח על זה מאוד וחשב שכל זמן שיעקב חי יעלה הנילוס לרגליו לעולם וישקה את פני האדמה. וכאשר ראה את יעקב והנה הוא דל וכחוש ורקות בשר כמשפט הזקנים חשב פרעה שודאי הוא מופלג בזקנה והיום או מחר ימות וא"כ במאי שמחו המצרים כי במותו יחזור הנילוס למקומו ע"כ שאלו כמה ימי חייך. והשיב לו ימי שני מגורי מעט ורעים הזכיר לשון מגורי לומר שלא מחמת רוב ימים הוא כל כך כחוש ורזה כי אם מחמת פחד ומגור מסביב כי את אשר יגרתי יבא לי וכמה צרות צרורות באמתחותי עלי היו כלנה כל משך זמן ק"ל מעט ורעים היו ימי חיי ולא הגיעו את שני חיי אבותי ויש לי עוד תקוה להגיע לפרק אבא שהיה חי ק"פ שנה אע"פ שגם המה היה להם מגור מסביב מכל מקום האריכו ימים לכך נקט לשון מגוריהם גם כלפי אבותיו :

ואת העם העביר לערים. פירש"י להסיר חרפה מעל אחיו שלא יאמרו גולים המה ורחוק הוא שבעבור תועלת קטן זה יבלבל יוסף כל הארץ ועוד שלא יקרא גולה יסורה כ"א מי שהיה לו נחלת שדה וכרם וגלה מהם אבל יעקב לא היה תושב בשום מקום וכל האבות היו גרים כי כבר התחיל הגרות משנולד יצחק ולא מצינו שחששו האבות לזה. ויותר נכון לפרש כל הבלבול הלזה לפי שנא' ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים כי כל מי שלא היה גר מימיו אינו מרגיש בצערו של הגר ואינו חס על נפש הגר. אבל מי שהיה בעצמו גר יודע בצערו של הגר וכל דעליה סני לחבריה לא יעבד על כן העביר יוסף העם לערים כדי שיהיו כולם גרים בארץ לא להם כדי שירגישו בצערו של הגר ויכול להיות שגם רש"י נתכוון לזה כי ע הוא החרפה שיחרפום לומר גולים אתם ולו חפץ ה' בטובתכם למה אתם גולים וא"כ מותר להרע לכם ע"כ העביר אותם יוסף לערים כדי שיוכלו להשיב להם גם אתם הגליתם כמונו. ד"א לכך העביר אותם יוסף לערים כי ראה שיעקב ובניו נתישבו בארץ גושן ויאחזו בה להיות להם אחוזה ונחלה בארץ ויש לחוש כי ברוב הימים יקום מלך עריץ וידרוש מעל ספר דברי הימים של כל עיר ויושביה אשר ע"י כתוב זכרון כל קרקע של מי היא ולא ימצא לישראל שום זכות שהיה לאבותם בנחלאות ואין אחד מהם יכול לטעון קרקע זו של אבותי היתה ויגרשום מתנה על כן העביר כולם לערים עד ששום אחד מהם לא ישב על אחוזת אבותיו ויש? ישראל כאחד מהם כי כולם ישבו בלא חזקה :

הא לכם זרע. נתן להם זרע על חמש שנים אשר היו ראוין להיות שני רעב ופסק הרעב בזכות יעקב ע"כ אמר הא לכם זרע הייתו על ה' שנים והמקובלים אמרו שמן ה"א אחרונה שבשם נמשכו כל התולדות וכל דבר עושה פרי וכדי להיות הדבר לזכרון צוה להם שיתנו החומש לפרעה וארבע ידות יהיה להם. ויש עוד רמז שכל זה היה בזכות יעקב וכמו שיעקב לא אכל מכל אשר לו כ"א ארבע ידות וחלק חמישי הפרישו לגבוה שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך שני מעשרות ועישורא בתרא כעישורא קמא דמי והיינו החומש כך כל האוכלים בזכותו הטיל עליהם נתינה זו שיאכלו רק ארבע ידות ויפרישו החומש וכן בתחילת הרעב וחמש את ארץ מצרים שלקח מכולם חלק חמישי כי שם צוה ה' את הברכה כמ"ש עשר תעשר שני מעשרות וכו מותר לנסות את ה' שנא' ובחנוני נא בזאת וגומר :

וישב ישראל בארץ גושן וגו'. כל פסוק זה באשמת בני ישראל הוא מדבר כי הקב"ה גזר עליהם כי גר יהיה זרעך והמה בקשו להיות תושבים במקום שנגזר עליהם גרות כמו שדרשו אל יעקב וישב יעקב ביקש לישב בשלוה קפצה עליו רגזו של יוסף כו' הפסוק מאשימם על ישיבה זו שבקשו אחוזה בארץ לא להם ולא כך אמרו אל פרעה לגור בארץ באנו מלמד שמתחלה לא ירדו להשתקע שמה אלא לגור כמדייר בי דיירא ועכשיו חזרו מדבריהם וכל כך נשתקעו שמה עד שלא רצו לצאת ממצרים עד שהוצרך הקב"ה להוציאם משם ביד חזקה ואותן שלא רצו לצאת מתו בשלשת ימי אפילה. ואמר ויפרו וירבו מאוד וסמיך ליה ויחי יעקב רמז בסמיכות זה למה שאחז"ל יעקב לא מת ומקשה וכי בכדי חנטו חנטיא כו' ומתרץ מקרא אני דורש אל תירא יעקב וגו' ושב זרעו מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים. ומקשים כאן שלא תירץ לו כלום על וכי בכדי חנטו חנטיא ט'. וביאור הדבר כך הוא שכל מי שמניח בנים דומה כאלו אינו מת לפי שעובר ירך אמו הוא וכרעיה דאבוה הוא והלק מן האב כלול בבן כשהבן בחיים אז גם חלק אביו הכלול בו בחיים ודווקא יעקב שכל מטתו שלימה וכולם צדיקים כמ"ש כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת דווקא בן צדיק אבל בן רשע החשוב בחייו כמת כשל עוזר ונפל עזור ואין ברא כזה מזכי אבא לפיכך אמרו דוקא יעקב לא מת אע"פ שחנטו חנטיא מכל מקום כשזרעו בחיים אז גם הוא חלק ממנו בחיים ודבר זה נרמז בסמיכות זה כי על ידו ויפרו וירבו מאד והיה זרעו בחיים לפיכך ויחי יעקב שגם הוא בחיים :

הפטרת ויגש ביחזקאל סימן ל"ז

וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר: וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כ' וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כ': וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ: וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ: דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כ' וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי: וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ לְעֵינֵיהֶם: וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם: וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ־ יהיה כ' עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד: וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים: וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם: וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם: וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם: וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם: וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:

פירוש המלות

ולבני ישראל. לשבט בנימין : לאחדים . אני אחכרם : יחצו . יחלוקו :

אבן עזרא

(כט) ויחי שים נא ידך. מפורש בדברי אליעזר גם חסד ואמת: (ל) ושכבתי עם אבותי. כנוי למיתה או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבתי ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים וקברתני בקבורתם: (לא) וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות והנכון בעיני שנתן שבח לשם ואין זה כהשתחוית אברהם כי שם מפורש לבני חת: (א) ויאמר. האומר ליוסף וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: (ב) ויגד. המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב

רשי

(כט) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם (ב"ר). דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו (ב"ר): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו (ב"ר) (יצחק חיה ק"פ ויעקב קמ"ז בדוד נאמר קריבה אביו חיה ת' שנים והוא חיה ע'): ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות (ב"ר): שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול (ב"ר): אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשן תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים (ג' טעמים אלו בב"ר): (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתוב אחריו ונשאתני מצרים וקברתני בקבורתם. ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב'): (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה (שבת י' נדרים מ). ד"א על ראש המטה על שהיה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף שנשבה לבין המצרים והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר: ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו: (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון

תורה

כח ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי־יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה: כט ויקרבו ימי־ישראל למות ויקרא ׀ לבנו ליוסף ויאמר לו אם־נא מצאתי חן בעיניך שים־נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל־נא תקברני במצרים: ל ושכבתי עם־אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם ויאמר אנכי אעשה כדברך: לא ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על־ראש המטה: פ

מח א ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חלה ויקח את־שני בניו עמו את־מנשה ואת־אפרים: ב ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף

תרגום אונקלוס

כח וחיא יעקב בארעא דמצרים שבע עשרי שנין והוו יומי יעקב שני חיוהי מאה וארבעין ושבע שנין: כט וקריבו יומי ישראל לממת וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אם כען אשכחית רחמין בעינך שוי כען ידך תחות ירכי ותעביד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברינני במצרים: ל ואשכוב עם אבהתי ותטלינני ממצרים ותקברינני בקבורתהון ואמר אנא אעבד כפתגמך: לא ואמר קיים לי וקיים ליה וסגיד ישראל על ריש ערסא: א והוה בתר פתגמיא האלין ואמר ליוסף הא אבוך (שכיב) מרע ודבר ית תרין בנוהי עמיה ית מנשה וית אפרים: ב וחוי ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתי לותך

ו' דמטעין בטון | קריבה ימי למיתה ג' | ה' | ג' וחד כי נשאתני. כ"א | חד מן י"ג חס' | ג' ר"פ | ח' | ח' ז' הס וחד מ"ל | ד"ב' דכמיכי

מסורה

ויהי ימי ו' דמטעין בהון וסי' אדם. נח. אברהם. יעקב. דניאל. ישעיה: כדברך חד מן י"ג חסר וסי' במס' רבתא ותלת מנהון באורית' וסי' בפ' ויצא: קריבת ימי למיתה ג' וסי' ישראל. הן קרבו ימיך. ויקרבו ימי דוד: ויהי אחרי הדברים ג' מסר פרש' וירא: חלה ח' ז' חס' וחד מ"ל וסי' ויאמר ליוסף. ותאמר חלה הוא. ואין חלה מכם עלי. ובן הדד מלך מואב. חנה אשת ירבעם. ביזרעאל כי חלה הוא. וחברו דד"ה. ואתה אינך חולה. בתרא מלא וקדמאי חסר: בניו עמו ד' וסי' ויאמר ליוסף. ויצא מעמו הוא ובניו. ואם לא יגאל באלה. וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו: ואת אפרים ב' דס' באו' וסי' ויאמר ליוסף הנה אביך חלה. ויולד ליוסף בארץ מצרים:

תולדות אהרן ויחי יעקב. כלאים לב כתובות לה: ויקרבו ימי ישראל למות. סנהדרין קו ס' סוטה פ' תרומה כלאים לב כתובות לה: ונשאתני ממצרים. כתובות קיא נזיר סס: ויאמר ליוסף הנה אביך. מציעא פז סנהדרין קז:

בעל הטורים

בעל הטורים וירבו מאד ויחי יעקב בגי' ראה ס' רבוא וזה שאמר בראותו ילדיו בראותו אותיות רבואות ילדיו עולה ששים לומר שראה ששים רבוא מילדיו. ד"א וירבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא. דלקמן קאמר במאד מאד והוא ס' רבוא. והכא לא כתיב אלא חד מאד דהיינו התני. וכן כתיבי לקמן ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיבי אלא תנתא. ולהאי לישנא דרוש הכי. כי בראותו ילדיו כי עולה ל' שראה שלשים רבואות מילדיו. ד"א ויחי יעקב בארץ שלא היה ימים טובים בלא צער אלא כמנין ויחי י"ז שנה מבנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים. ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שבראשונים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה. שבע עשרה שנה כנגד י"ז שנים שגדל הוא ליוסף. כלכלו י"ז שנה. ויהי ימי יעקב בכל מקום שנאמר ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו. ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריבה: שבע שנים וארבעים ומאת שנה. מנה המועט תחלה מה שלא עשה כן באברהם ויצחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המועט תחלה וחי ל"ג שנים פחות מאביו. מפום דכתיב קללת חנם לא תבא. על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. חסרו לו מנין יחי"ה שהוא ל"ג משנותיו: ויקרבו ימי ב' במסרה הכא ואידך גבי דוד איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים כמנין שנות יעקב תזכה כמוהו מה הוא ובנו מלכו ביחד אף אתה ימלך שלמה בנך בחייך. ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה והמלך דוד זקן בא בימים וגו'. נא ידך בגי' מילה. חסד ואמת. פרש"י החסד שעושין עם המתים וזהו אמת. אמת נוטרי' ארון מטה תכריכין: וישתחו. בגימטריא מודים על בשורה טובה:

ספורנו

(כט) ויחי יעקב. אל נא תקברני במצרים. אפילו בארון כענין ויושם בארון במצרים. שאם תעשה כן אפילו לשעה לא יניחוך להוליכני למערה שיאמרו שזה מספיק כמו שהוא המנהג אצלם: (ל) ושכבתי עם אבותי. ענין שכיבת המת עם אבותיו הוא הנחת מטת המת במקום המספד וסבוב הסופדים ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים צדיקים ורשעים שמתו על מטתם בספר מלכים: ונשאתני ממצרים. וכאשר תעשה באופן זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי הבכיה יסור יגוני מלבם כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימחו בך אם תשאני אל ארץ אחרת: אנכי אעשה כדברך. אנכי מצד עצמי אעשה כדברך בכל כחי: (לא) השבעה לי. למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ירצו למחות: וישתחו ישראל. להודות לקונו על שחננו להשיג זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה

יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך:

רמבן

(כט) ויקרבו ימי ישראל למות. פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה ואיננו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף אחרי שוב יוסף למצרים חלה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן כתוב ויקרבו ימי דוד למות ושם נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן:

(לא) השבעה לי וישבע לו. לא היה יעקב חושד בנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם או שיחפוץ פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא

ומולדתך

רשי

לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו': (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה): (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ וכם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברין דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעלתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם: ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר

בראשית מח

בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה: ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי: ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם: ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם: ז וַאֲנִי ׀ בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא

תרגום אונקלוס

וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתִיב עַל עַרְסָא: ג וַאֲמַר יַעֲקֹב לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי לִי בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וּבָרֵיךְ יָתִי: ד וַאֲמַר לִי הָא אֲנָא מַפְשֵׁינָךְ וְאַסְגֵּינָךְ וְאֶתְּנִינָךְ לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בַּתְרָךְ אַחְסָנַת עָלַם: ה וּכְעַן תְּרֵין בְּנָךְ דְּאִתְיְלִידוּ לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתִי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִנּוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמַי: ו וּבְנִין דְּתוֹלֵיד בַּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחֵיהוֹן יִתְקְרוּן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן: ז וַאֲנָא בְּמֵיתִי מִפַּדָּן מִיתַת עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן בְּאוֹרְחָא בְּעוֹד כְּרוֹב אַרְעָא

אבן עזרא

מיעקב: (ד) וטעם הנני מפרך. על דעת הגאון שאמר לי השם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מתה רחל ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימן נולד לו אחר זו הנבואה והנכון בעיני שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ כאש' יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים בבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו כי מה טעם אל שם אחיהם ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחריהם גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה: (ז) וטעם ואני בבואי מפדן. שמתה פתאום ולא יכלתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא

ויתחזק ח' מסר בשפטים סי' כ': הנולדים ב' מלאים וסי' ועתה שני בניך הנולדים. והרגום אנשי גת בד"ה: ושמעון ד' מסר במקץ: יקראו ב' וסי' על שם אחיהם. ומשה איש האלהים בניו: כברת ג' וסי' ויהי עוד כברת ארץ. ואני בבאי מפדן. וילך מאתו כברת: לבא פ' חס' וסי' ואני בבאי. ולא יתן המשחית. ממדבר צן עד רחב. מהר ההר תתאו לבא חמת. שמע ישראל אתה עובר. כי אתם עברים את הירדן. כי האדם עץ השדה. אל תעצלו ללכת. אם אתם שום תשימון פניכם:

תולדות אהרן הנני מפרך. הוריות ה' ו': ועתה שני בניך הנולדים. נדרים ל': אפרים ומנשה. כתובות עב הוריות ו':

בעל הטורים על המטה ב' במס' וישב על המטה והמן נופל על המטה שהצדיקים אפי' כשהן חלשים מתחזקים שנא' ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפילו בתוקפן הן נופלים על המטה: אפרים ומנשה בגימ' ראובן ושמעון: יקראו ב' במס' על שם אחיהם יקראו בנחלתם. בניו יקראו על שבט הלוי כמו שבכאן נקראו על שם אחיהם שהיו להם שרי כמנגש מכל שבטי ישראל:

רמבן

(ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללין ולא יהא להם שם בשאר השבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגלותם כדכתיב לרב תרבה נחלתו וכל איש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו לשון רש"י. וזה איננו נכון שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הבכור בלבד שיקראו בניו שבטים והכתוב אומר בנחלתם ובגמרא אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו' כדאיתא בהוריות והזכירו רבותינו בכל מקום היה יוסף בכור לנחלה וירש פי שנים כאחד כמשפט כל בכור לא היתה בכורתו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב ומזה נלמוד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם שאם כן מה הבכורה הזאת בירושה ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים לא הוזכר זה בכתוב כלל ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר בכאן כראובן ושמעון יהיו לי ומזה אמר הכתוב נתנה בכורתו ליוסף בן ישראל א"כ היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו וכך הם דברי חכמים בכל מקום אבל הענין איננו כמו שאמר הרב שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל שבט שמעון הממועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה וכך העלו בגמרא פרק יש נוחלין כתוב תתנחלו בארץ לשנים עשר שבטי ישראל יוסף חבלים וכן אמר אונקלוס תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שיהיו שנים בקבלת הנחלה וטעם חולקא חלק בכור ואחסנתא ירושת הפשוט ומה שאמר הכתוב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב שהשבט מחלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב ממועט נותנין לו חלק קטן ומתים יורשים החיים כמפורש בספרי ורש"י הזכירו בפרשת פנחס והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה ואם חלקו ישראל הארץ לשבטים כמוזכר בגמרא נתנו לו כראובן ושמעון בשוה. ואם אולי נאמר שחלקוהו לגלגלותם

ספורנו

מח (ב) וישב על המטה. לחלוק כבוד למלכות כפי האפשר לו אז והפסך ולא קם ולא זע ממנו: (ד) ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הנה אז כבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין וכבר אמר לי בצאתי מחרן הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך אם כן היתה הכונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ. ואין לחשוב שאמר זה אלא עליך שיתן לי אותך ואת שני בניך יחדיו: (ה) ועתה שני בניך. לי הם. שאותם לבדם נתן לי יחדיו עמך כענין ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך: (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. שהם בני בניך הנקראים מולדתך באמת: לך יהיו. יקראו בית יוסף ויתברכו בברכותיך: על שם אחיהם יקראו בנחלתם. כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמם בנחלת אפרים: (ז) ואני. שמא תאמר כשאמר אלי האל ית' ונתתיך לקהל עמים היתה הכונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יתכן: כי בבאי מפדן. כשנגלה אלי אז האל ית': מתה עלי רחל. כמאמרם ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה: בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה. תכף כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל ית' אלי בעודי

אבן עזרא

בלא עשיתי לכבוד אמך : (ח) ואחר שאמר וירא את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות רק טעמו לראות היטב שיכירם : (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו מאוחר צריך להיות וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה . וטעם לא פללתי לא דנתי בלבי מגזרת פלילים : (יג) ויקח יוסף . וכבר לקח וכבר הראיתיך רבים כאלה :
(יד) שכל את ידיו . כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור . אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן כי עם קשה עורף ורבים כן . וטעם המלאך הגואל אותי תמצא בפרשת

אונקלוס

לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וּקְבַרְתַּהּ תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם׃ ח וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין׃ ט וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי בְּנַי אִנּוּן דִּי יְהַב לִי יְיָ הָכָא וַאֲמַר קָרֵבִינּוּן כְּעַן לְוָתִי וַאֲבָרְכִינּוּן׃ י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יְקַרָן מִסֵּיבוּ לָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי וְקָרֵיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ וְנַשֵּׁיק לְהוֹן וְגַפֵּיף לְהוֹן׃ יא וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף מֶחֱזֵי אַפָּךְ לָא [illegible] וְהָא אַחֲזֵי יָתִי יְיָ [illegible] בְּנָךְ׃ יב וְאַפֵּיק יוֹסֵף יָתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא׃ יג וּדְבַר יוֹסֵף יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ מִשְּׂמָאלָא דְּיִשְׂרָאֵל וְיָת מְנַשֶּׁה בִּשְׂמָאלֵיהּ מִימִינָא דְּיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ׃ יד וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת יְמִינֵיהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְּאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא וְיָת שְׂמָאלֵיהּ

בראשית מח

אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ
אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃
ח וַיַּרְא
יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר
מִי־אֵלֶּה׃
ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי
אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא
אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃
י וְעֵינֵי
יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל
לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק
לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃
יא וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא
פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי
אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃
יב וַיּוֹצֵא
יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ
לְאַפָּיו אָרְצָה׃
יג וַיִּקַּח יוֹסֵף
אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ
מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה
בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ
אֵלָיו׃
יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־
יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם
וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־

רשי

אני שהיה להם קלב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורריד"א בלע"ז כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא : (ח) וירא ישראל את בני יוסף . בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה : ויאמר מי אלה . מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה :
(ט) בזה . הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש : ויאמר קחם נא אלי ואברכם . זה שא"ה (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי תרגלתי רוח ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו : (יא) לא פללתי . לא מלאני לבי לחשב מחשבה שאראה פניך עוד : פללתי . לשון מחשבה כמו (ישעיה טז) הביאי עצה עשי פלילה : (יב) ויוצא יוסף אתם . לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו . כשחזר לאחוריו מלפני אביו : (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל . הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה : (יד) שכל את ידיו . כתרגומו אחכמינון בהשכל ובחכמה השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואף על פי כן לא שת ימינו עליו :
המלאך

בעל הטורים

קחם נא אלי ואברכם קחם ליה וחד קחם ואנכי תרגלתי לאפרים קחם . פי' תרגלתי לאפרים השריתי שכינתי עמו בשביל אפרים . אימתי בשעה שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם : מזקן כתיב חסר על שם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שרימה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשו לו בניו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים : והוא הצעיר בגימ' הוא הקטין עצמו לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה :

אפרתה ז' וסי' בעוד כברת ארץ . עוד כברת ארץ . ותקבר בדרך אפרתה . ואתת בית לחם אפרתה צעיר . ואחר מות חצרון . אלה היו בני כלב . ופנואל אבי גדר ועזר אבי חושה : אפרת ב' זקף קמץ ומב' ליש' וסי' בדרך אפרת . ואת אפרת . דד"ה: לי אלהים י"א מסר במלכים א' סי' ב' : ועיני י' מסר באיוב סימן י"א . והוא חד מן ג' ר"פ דרישהון ועיני מסר בויצא . והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וכל קרי' לא נסבין ו' וסי' במ"ר: ויגש ה' מסר בתולדת : ויוצא י"ב מלאים וסי' במ"ר : וישתחו ג' חס' וסי' ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו . ויקד וישתחו . דבלעם . ואחימעץ ותרי הש': ואת מנשה ב' וסי' משמאלו . ותהי על יפתח רוח: וישת ז' מסר בפרשת ויצא :

תולדות אהרן ועיני ישראל . יומא כח : ימינו וישת . עקרים מ"ד פ"ט :

ספורנו

בעודי בדרך טרם הגיעי לבית לחם: ואקברה שם בדרך אפרת. וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכה לבית קברות בית לחם ואין ספק כי מאז היה לבי חלל בקרבי ולא שלם עוד בי יצר הרע להתהלך בהטא ולא נשאר בי כח להוליד בנים: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם : (ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה. ואמרת לי הם : (י) לא יוכל לראות. הסיב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם. וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו: (יא) גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי שברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי אם כן ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכן ברך או את יוסף ואת בניו : (יב) מעם ברכיו. של אביו שחבק

רמבן

לגלגולתם כנגלה מן הכתוב נתנו להם כפלים במספרם חלק פשוט כדין שאר האנשים וחלק שני בכורה לו ויהיה טעם כראובן ושמעון כפלים במספרם אבל שיהיה יוסף כשאר השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים כמאמר הרב זה דבר שאי אפשר בשום פנים :
(ז) **ואקברה** שם. כתוב בפי' רש"י ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ ולא ידעתי מהו וכי בחוצה לארץ נקברה חס ושלום שהרי בארץ מתה ושם נקברה כמו שנאמר כאן בפרשה מתה עלי רחל בארץ כנען ושם כתוב עוד מפורש ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען היא בית אל וכתיב ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל :
ואקברה שם. וידעתי שיש בלבבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצתה על קברה ובקשה רחמים עליהם שנאמר קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגו' ושבו בנים לגבולם לשון רש"י וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו . ושמא זהו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך ואקברה שם בדרך כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה וגם קברתיה לטובתה כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימן ושם נקברה אבל בדרך של עתיד מתה והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם ועל דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם וכאשר קבר שם את לאה ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהיה קבורת מצרים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה והיה הרופאים והרפואות לחנט אותה וזה טעם עלי ואף על פי שמערת המכפלה אינה רחוקה משם רק כחצי יום היה יעקב כבד מאד במקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו ושגו חכמים ולא של נשי' לעולם מפני הכבוד ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות וגם יוסף יודע שמתה בדרך ונקברה בארץ וכבוד עשה לה במותה אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה :
(ט) **אשר** נתן לי אלהים בזה . לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ונראה לי כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם

רש"י

(טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם. ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה

אבן עזרא

בפרשת ואלה שמות: (טז) ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו אפרים גם יוסף גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עקר מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם ולא דן וגד כי הם בני השפחות והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף: (יט) מלא הגוים. גוים רבים יצאו ממנו: (כ) בך יברך ישראל. כל בני ישראל:

ויקרא בהם שמי

רְאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ שלישי יז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃ יח וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃ יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ כ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם

אונקלוס

עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה אַחְכְּמִינוּן לִידוֹהִי אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא׃ טו וּבָרִיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר אֱלָהָא דִּי פְלָחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ דְּזָן יָתִי מִדְּאִיתָנִי עַד יוֹמָא הָדֵין׃ טז מַלְאֲכָא דִּי פְרַק יָתִי מִכָּל בִּישָׁא יְבָרֵךְ יָת עוּלֵימַיָּא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי יַמָּא יִסְגוּן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא׃ יז וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרֵי שַׁוִּי אֲבוּהִי יַד יְמִינֵיהּ עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וּבְאֵישׁ בְּעֵינוֹהִי וּסְעַד יְדָא דַאֲבוּהִי לְאַעְדָּאָה יָתַהּ מֵעַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם לְאַנְחוּתַהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה׃ יח וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי לָא כֵן אַבָּא אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא שַׁוִּי יְמִינָךְ עַל רֵישֵׁיהּ׃ יט וְסָרֵיב אֲבוּהִי וַאֲמַר יְדַעְנָא בְּרִי יְדַעְנָא אַף הוּא יְהֵי לְעַם וְאַף הוּא יִסְגֵּי וּבְרַם אֲחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִנֵּיהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא׃ כ וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְשַׁוִּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם

מסורה

המלאך פ"ז ר"פ משמשין ה"א ולית דכוותהון וסימניהון המלאך הגואל. הכהן המשיח. הקרב את קרבנו. הנגע בשט. הארץ אשר הכה ה'. האנשים האלה שלמים. האיש הרך בך. הנער בא. השיב ה' עליך. הנפש החטאת. הבית אשר אתה בונה. הסיר ה' משפטיך. המלך יתאבל. היה ה' כאויב. הביא בכליותי: גאל הגאל כולם חס' במ"ב מלאים וסי' ובא לציון גואל. הגואל משחת חייכי: ויקרא ב' וסי' בהם שמי. שמו בישראל: לא כן י"ט מסר בספ"ה רבתא: וגם הוא ז' מסר בוירא בלק: וזרעו ז' מסר בוירא בלק: לאמור ג' מלאים וסי' ויברכם ביום ההוא קדמאה דפסוק. הכיוצר הזה לא אוכל. אם תפרו את בריתי. ישמך ב' וחסר וסי' אלהים כאפרים. כצדקיהו וכאחאב:

בעל הטורים

ויקרא שני במסרה ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל. לומר שכל שבטי ישראל יקראו על שם יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה. ידעתי בגימטריא חמשה מלכים יצאו ממנשה וזרעו יהיה מלא בגימ' יהושע. ביום ההוא לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמר ו' מלא. שבו' מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ששה צדיקים וששים שיעמדו ממנו. ועל כן אם משול תמשול בנו מלא וי"ו אבל אם מלוך תמלוך עלינו חסר וי"ו שכל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים:

ויסס

תולדות אהרן שכל את ידיו. מנחות לג: האלהים הרועה אותי. פסחים קיח: שהלכו אבותי לפניו. עקידה שער ק' ס' סוטר פ' דברים: המלאך הגואל. פסחים שם: (ויקרא בהם. ברכות ח): וידגו לרב. ברכות כ סוטה לו מליעא עד בתרא קיח: וירא יוסף כי. מנהות לו: וזרעו יהיה. ע"ג כה: בך יברך ישראל. ס' סוטר פ' במדבר:

ספורנו

שחבק אותם: (יד) שכל את ידיו השכיל והבין במשמוש ידיו בלא ראות: (טו) ויברך את יוסף. ולא הוצרך בזה לראיה ולא לחבוק ולא לנשיקה ולא הזכיר מה היתה הברכה: ויאמר. אתה שברך את יוסף: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. אתה האלהים אשר אתה הוא שהתהלכו אבותי לפניך עשה בזכותם: האלהים הרועה אותי. אתה שעשית עמדי חסד: (טז) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך. זה שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים אם אינם ראוי' לברכתך בלתי אמצעי: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהפך כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשיעא אפי' בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאחיו מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראוים שיתיחס לאברהם וליצחק על דרך יחד לבבי ליראה את שמך: (יח) כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. כי אמנם הסמיכה ביד הכוין הנפש

רמבן

שהם לך וכן וכזה הנערה באה אל המלך ואמר כתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה:

(טו) **ויברך** את יוסף ויאמר. הטעם כי לברך את יוסף באהבתו אותו ברך את בניו ויגיד כי לא היה ליוסף זרע אחר והיתה כל ברכתו בברכת אלה הנערים או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ומברכתם יבורכו גם הם והוא הנכון בעיני כי הנביא אמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ודברו לא יהיה לריק אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר וכנין דתוליד בתריהון ויהיה אשר הולדת עבר במקום עתיד כמו אשר לקחתי מיד האמורי ורבים מלבדו כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממה שהוצרך להאריך ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו וזה טעם מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך:

האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. יקרא הנביא אל אלהי אבותיו אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ונסים הטרופה ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו. ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב כי במדה ההיא שלום ורעות והמלאך הגואל הוא העונה אותו בעת צרתו ושאמר לו אנכי האל בית אל והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כי מעודו ינהגו בדרך אמת אבל לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני היותו בחוצה לארץ גם בעבור שהוצרך להתנהג עם לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת:

וטעם ויקרא בהם שמי. אמר ר"א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם והנה לא נקראו על שם מנשה ואולי בעבור שיקראו בית יוסף והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם:

(יז) **וירע** בעיניו. אולי יוסף היה אוהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו והנכון בעיני כי חשב שטעה אביו בהם ואם היתה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקודש כראוי וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי נתפייס:

(כ) **ויברכם** ביום ההוא. טעם ביום ההוא בעבור שיוסף יספר בו לשוט מנשה

אבן עזרא

וישם את אפרים. בדבור הברכה: (כב) שכם אחד. יש אומרים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף וטעם בחרבי ובקשתי על השם כאשר אמר דוד מגיני וקרן ישעי והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד והוא ממשפחת על שכמם ולעבדו שכם אחד: על אחיך. טוסף על אחיך וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו הלא תראה אחר שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולים אמר יהושע לתת אותנו ביד האמרי ואל תתמ' על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה במה לאברהם הם יחשבו שהוא שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך: (א) את אשר יקרא אתכם. דבר הנביא לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף ויברך אותם והיה ברכת ראובן שמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות: (ג) ראובן בכורי אתה כחי. כך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי' און

תולדות אהרן ואני נתתי לך. בתרא קכג: ויקרא יעקב אל בניו. פסחים נו:

תרגום אונקלוס

וּכְמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יַת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה: כא וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא מָאִית וִיהֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיכוֹן וְיָתֵב יַתְכוֹן לְאַרְעָא דַאֲבָהַתְכוֹן: כב וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלַק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִּי נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי: א וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנָּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יַת דִּי יְעָרַע יַתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא: ב אִתְכַּנָּשׁוּ וּשְׁמַעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ אוּלְפָן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן: ג רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִי

תורה

וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי
מְנַשֶּׁה: כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־
ד' יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה
ל' אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם
ל' אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם: כב וַאֲנִי
כ"ס. ל' נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ
אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי
ל' בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי: פ רביעי
מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו
ו' וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת
ל' אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית
ד. ו' הַיָּמִים: ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי
ז' יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל
ב' מלעיל אֲבִיכֶם: ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה

רש"י

וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואיזו זו שכם שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך. שכם ממש היא תהיה לך חלק א' יתירה על אחיך: בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. ד"א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא אחלקה שכם (תהלים כח) תשיתמו שכם (שם שם) תשית שונאי לפני לחלקים (הושע ו) דרך ירצחו שכמה איש חלקו (צפניה ג) לעבדו שכם אחד: אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו שעשה מעשה אמורי. ד"א שהיה לד אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו: (ועיין ברא"ם שכתב דה"א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז. ולעד"ן בלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק): (א) ואגידה לכם. (ב"ר) בקש לגלות את הקץ ונסתלק ממנו שכינה והתחיל אומר דברי' אחרים

מסורה

אנכי מת ד' וסי' ויאמר ישראל אל יוסף. אבי השביעני לאמר. ויאמר יוסף אל אחיו. כי אנכי מת בארץ: האספו ו' וסי' ואגידה. הגידו ביהודה. אמר לצפן תני. על מה אנחנו יושבים. השמיעו על ארמנות. אמר לצפור כל כנף: אל ישראל ז' וסי' ויאמר יהודה אל ישראל אביו. הקבצו ושמעו. והנה קמתם תחת. ויאמר שמואל אל שאול. וישמעו פלשתים כי התקבצו. ואלה הדברים אשר דבר ה'. משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי. וכל משחתיך למלך דכוו' אל ישראל במ"א על ישראל וסי' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש: בכרי ב' בטעם לעיל וסי' ראובן בכרי אתה. ואפרים בכרי הוא: אתה י"ז בטעם לעיל מסור במסרה רבתא:

בעל הטורים

בעל הטורים אפרים לפני בגימטריא דגלים בנשיאים: שכם אחד בגימטריא בחלק בכורה. ויקרא יעקב לבניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו. אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו תבקש בשמותינו ולא תמצא בהם חט. ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ. ושמעו אותיות שמע ו' שאמר להם שמע ישראל שיש בו ששה תיבות. ושמעו בני יעקב ושמעו בגימטריא הוא בקש גלות הקץ. ושמעו אל ישראל בגימטריא זהו קצו של מלך המשיח. ראובן בגימטריא לא בכור. יוסף במלואו בגימטריא בכורה.

ספורנו

הנפש אל מה שנסמך עליו כענין ויסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מכח השמאל ;תכוין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכת השמאל אל השמאל: (כא) הנה אנכי מת. הנה מלוה בשעת מיתה ומקיים המתנה שנתתי: והשיב אתכם אל ארץ. ושם תתקיים מתנתי: (כב) ואני הנני נתתי לך. ואני הנה אמנם לא העברתי נחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך בארץ אע"פ שהיא ארץ אבותיכם בלעדי כי נתתי לך מה שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו הרעים ובעל אמירה שאומר הרבה ואפי' מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו כשקניתי הבכורה ממנו כי לולא זה לא היה לאחיך בירושת האבות כ"כ חלק בארץ: בחרבי ובקשתי. בחכמתי ובינתי שהם חרבם וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר באר ז"ל ההוא בד"ת הוא דכתיב וכענין על הספק זה שפיהם חנית והגים ולשונם חרב חדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר: מט (א) באחרית הימים. לקץ הימין בבא גואל שיהיה אחרית ימי אויבי ה' שתתמלא סאתם עד סוף מלואה כאמרו כי אעשה כלה וכו' וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת וכן הנביאים באמרם והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב בזה באמרו כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה וכו': (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תהיו בני ישראל והוא אביכם כי תשתררו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם הטוב העתיד לבא

רמב"ן

מנשה ראשון הגיד כי לא רצה להסיר יד ימינו מראש אפרים על ראש מנשה ולא עוד אלא שחזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם כאפרים וכמנשה. וישם את אפרים לפני מנשה בכל ברכותיו. וטעם בך יברך ישראל אל יוסף ידבר כי בזרעך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה:

(כב) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. אחרי שבירך את בנו יוסף ועשאם שני שבטים חזר על יוסף ואמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם בגלות להציל אתכם מכל צרה ותפרו ותרבו מאד וישוב אתכם אל ארץ אבותיכם לנחול אותה ואני כבר נתתי לך בארץ ההיא החלק האחד אשר בידי לתת והוא חלק הבכורה להיותך בו יתר על אחיך ליום שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשתי וזה כלו פיום ליוסף ואהבתו אותו כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני שבטים גם בדגלי המדבר וחנוכת הנשיאים וגם החלק אשר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה והנה אמר לו עשיתי עמך כל הטובה שיכולתי לעשות לך לעת שהייתי יכול לעשותה כי אין ברשות יעקב בארץ רק שכם אחד שאין בידו לגזול מאחד מבניו את נחלתו רק הבכורה היתה לו לתת אותה לטוב בעיניו והנה נתן אותה אליו. וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ תחלה מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם ובם נעשה הנס הגדול דכתיב אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל וגו' ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה ויורש את האמורי אשר בה וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי כמו שכתוב ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס: וטעם בחרבי ובקשתי. כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם וייחס החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמם מלחמה והיא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם וזהו בזכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור הפנים ליעקב וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצים להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו ע"י המלך ויאמר אלישע ירה ויור ואף ע"פ שלא ספר הכתוב כן ירמזו בפסוק הזה. ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי כי מאז לקח הארץ לבניו:

(א) באחרית הימים. הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ורבותינו אמרו שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם:

(ג) ראובן בכורי אתה. שיעור הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז וענינו אתה בכור כחי וראשית

רשי

אחרים: ראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב"ר): אוני. כחי כמו (הושע יב) מצאתי און לי. (ישעיה מ) מרוב אונים. ולשון אונים: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו (שמואל א ב) ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים במרוצתם לכך. אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שעלה על יצועי זו השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי. פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע"ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו (תהלים קלב) אם אעלה על ערש יצועי (שם סג) אם זכרתיך על יצועי: (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנא' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס היא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרותיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר (תנחומא). ד"א מכרותיהם (ב"ר) בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו (יחזקאל טז) מכורותיך ומלדותיך וזהו תרגום של אונקלוס: (ו) בסודם אל תבא נפשי. (ב"ר) זהו מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: ובקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. שם אל יתיחד עמהם שמי שנ' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר (ד"ה א ו) בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי. כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו (ישעיה יד) לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש א' וכן הוא אומר בגדעון (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד. וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן (יחזקאל יט) וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצונם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו. עקרו אשריטי"ר בלע"ז לשון (יהושע יא) את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה

בראשית מט

כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת ו'
וְיֶתֶר עָז: ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־ ג'
תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ ג' וחד' ותותר
אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: פ
ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס ט' פתח
מְכֵרֹתֵיהֶם: ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא ל'. ו' חס'
נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי כ'
כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם ד' ח' בליש'
עִקְּרוּ־שׁוֹר: ז אָרוּר אַפָּם כִּי

לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא וּמַלְכוּתָא: ד עַל דַּאֲזַלְתָּא לְקֳבֵיל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלַק יַתִּיר לָא תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן אַחֵלְתָּא לְשִׁוּוּיֵי בְּרִי סְלֵיקְתָּא: ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבַדוּ גְבוּרָא: ו בְּרָזֵיהוֹן לָא הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנְשֵׁיהוֹן לְמֵהַךְ לָא נְחָתִית מִן יְקָרִי אֲרֵי בְרוּגְזֵיהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תְּרַעוּ שׁוּר סַנְאָה: ז לִיט רוּגְזֵיהוֹן אֲרֵי

וראשית חד מן ו' מסר ביחזקאל סימן מ"ד: בסדם ו' חסר בליש' וסי' בסדם אל תבא נפשי. ונגלת יסדו. לנטע שמים. ויסדיה אגלה. הוא יסד המעלה מבבל. ותאכל יכדתיה: תבא י"ו חסרים מסר באיוב סימן א'. תחד ב' וסי' בקהלם. אתם בקבורת: וברצנם ד' חסר בליש' וסי' עקרו שור. אם עלה קרבנו מן. ראיתי את האיל מנגח. ועשה כרצנו והגדיל. וכל לרצנכם דכות': עז ב' זקפין קמצין וסימ' ארור אפם כי עז. כי עז גבול בני עמון (עת"ס):

תולדות אהרן כתי וראשית. יבמות ש: פחז כמים אל. שבת נד: אז חללת. שם: בסודם אל תבא. סנהדרין קט: כי באפם. מגילה ט: (מגילה עח): ארור אפם. יומא נב:

אבן עזרא

און וכמוהו ראשית אונים: יתר שאת. ראוי היית ליתרון על הכל שתהיה נשיא: ויתר עז. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף: (ד) פחז. בעבור שפחזת כמים: אל תותר. לא יהיה לך יתרון והיה ראוי להיות אל תותר בשורק הוי"ו ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי ואע"פ שנמצא ודרך נתיבה אל מות ואיננו צווי ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמים ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף והגאון אמר אפי' דבר רק כמים לא יהיה לך יתרון ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים ואין פוחזים הפוך: אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי גם תמצא מלת עלה כרת כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף וי"מ ולא להתייח' לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן: (ה) שמעון ולוי אחים. בעבור מעשה שכם: מכרותיהם. י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק וי"א קניניהם כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון הפירה וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות והנכון בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה' אשר צויתי מעון והטעם על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה: (ו) בסודם אל תבא נפשי. א"ר אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם והנה פירושו הפך הדבר כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל וכן פירוש ארור אפם וברצונם עקרו שור ארור כי אפם עז ואלה פירושים יקרים: בסודם אל תבא נפשי. א"ר משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי ורבים בספר תהלות כמוהו ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך מה אקוב והנה בסודם כמו בקהלם ותבא כמו תחד ונפשי כמו כבודי ויאמר רבי יהודה בן בלע' הספרדי שטע' ר' משה כי כבוד הנפש הוא הגוף כמו עדי בבואר כטעם המשביע בטוב עדיך וראייתו וכבודי לעפר ישכן סלה ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי שהוא הגוף וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו והנה אתן לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי: תחד. מלשון יחד ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהאת הנעלם תחת אלף אחד וכן אמר על לא תחשם. וטעם בסודם כמו בהוסדם יחד עלי אחר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם: הרגו איש. שם המין כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור. חומה וכן צעדה עלי שור וכבר באר' בספ' מאזנים כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה. ועקרו כמו סוסיהם תעקר וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: (ז) ארור אפם כי עז. דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם כי

בעל הטורים תחד שנים במסורה הכא ואידך אל תחד אתם בקבורה שבקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח וזה בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמייחסם על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל. שמעון ולוי אחים בגימטריא אין להם בארץ. כי באפם הרגו איש בגימטריא זה שכם בן חמור.

רמבן

אוני בהיותך ביתרון שאת ומעלה כלשון הלא שאתו תבעת אתכם משאתו יגורו אלים רוממות וגדולה ובהיותו יתרון עז למלחמה כמו ויתן עז למלכו ועזוז מלחמה:
(ד) **פחז** כמים אל תותר. פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים ונמהרים קלי הדעת ורבותינו משתמשים בו תדיר נסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי כלומר קפץ יצרי עלי ואמרו עוד אפיחזיהו הוא דקא מגלי כלומר קלות דעתם עמא פחיזא דאקדמיה פומיה לאודניה עדיין בפחזותיכו קיימיתו כמהרים קלי דעת. ויתכן שהוא הפוך מן חפזון יאמר שטף הבא כמים אל תותר בו כי עלית משכבי אביך בפחזותיך וקלות דעתך:
אז חללת. אותה כאשר יצועי עלה הפחז שלך כמים העולים ושוטפים וזה כלשון הכתוב במים הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר ורבותינו אמרו או חללת יצועי עלה שכינה שדרכה לעלות על יצועי והכתוב אומר ובחללו יצועי אביו שהיצוע הוא המחולל ואולי יכנה אותו שם ואם

ספורנו

לבא: (ג) יתר שאת ויתר עז. פחז כמים אל תותר. אתה פחז כמים אל תותר על אחיך בענין יתר שאת שהיא מעלת שאת וקבלת חלק יתר בכהונה ובבכורה. אע"פ שאתה ראשית אוני והיה ראוי לך משפט הבכורה כאמרו כי הוא ראשית אוני וכו': ויתר עז. גם כן לא תותר במעלת העז שהוא המלך שהוא יותר עז ותקיף מכל אחר זולתו במלכותו כאמרם ז"ל אין עז אלא מלכות וזה גם כן יאות לבכור כאמרו ואת המלוכה נתן ליורש כי הוא הבכור: (ד) אז חללת יצועי עלה. אז חללת כבוד אביך או כבוד שכינה שכבר עלה על יצועי וכנגד זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה: (ה) אחים. והיה הכבוד הראוי לראובן ראוי להם בנפלו ממנו אמנם כלי חמס מכרותיהם. וזה לא יאות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ לכן לא יאות מלכות לשום אחד מהניכם: (ז) ארור אפם. יחסר אפם בשפלות וקושי מצותיהם על

כדרך

אבן עזרא

בין זבולן ובין דן: (יג) לחוף ימים. גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי' לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון. שיגיע ירכו על צידון: (יד) חמר גרם. דמהו לחמור שיש לו עצם כבד והנה חמור סמוך על כן רובץ: בין המשפתים. בין המערכות ויתכן היותו מגזרת ה' תשפות שלום לנו: (טו) וירא מנוחה. כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימ' נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור וגם כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם וכן אמר משה ויששכר באהליך והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו או לגוים שלא יבואו

תולדות אהרן זבולן לחוף. פסחים ד: יששכר חמור. נדרים ב' בבא קמא יז נדה לא: וירא מנוחה כי. עקרים פ' אחרון :

רש"י

מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעינות וקילוח היקבים נעוהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע"ג (דף עד) נעוה ארתחו יחורן בהעתיה ותרגם שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו (יבמות מח) חוף כתרגומו ספר מרק"א בלע"ז והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה (דברים לג) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך זבולון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון. סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד: רובץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינ' בבית וכשהוא רובץ לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול. עול תורה ויהי לכל אחיו ישראל למס עובד לפסוק להם הוראות של תורה וסדורי עבורין שנא' (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט

תורה

יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן: פ

יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם: טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד:

אונקלוס

יג זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מָחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוֹל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן: יד יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא: טו וַחֲזָא חוּלְקָא אֲרֵי טָב וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מַעַבְדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מְחוֹזֵי עַמְמַיָּא וִישֵׁיצֵי יָת דָּיָרֵיהוֹן וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ פַּלְחִין וּמַסְקֵי מִסִּין:

מסורה

על צידון י"א סבירין עד וקר' על וסי' וירכתו על צידן. על המעברות. על מידבא. על טבת. על גבעת גרב. ועל כנף שקוצים. ועל מלכות דריוש. ועל שער הישנה. ועל שער הדגים. וממגדל חננאל. ב' בו: חמר ה' חס' בליש' וסי' יששכר חמר גרם. וירכיבם על החמר. וכל פטר חמר לא תחרש בשור ובחמר. בלחי החמר הכתי: מנחה ד' חס' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב. ותיתה מנחתו כבוד. יהיה נא דבר אדני המלך למנחה. בארץ חדרך ודמשק מנחתו. וכל המנחו' דכו': למס עבד ג' וסי' וירא מנחה כי טוב. ולא הורישו הכנעני היושב. ויעלם שלמה למס עובד: באחד חד מן י"ב וסי' במס' רבתא :

בעל הטורים

בעה"ט וירכתו על צידן כתיב חס' צידן לשון צידה שהיה מספיק מזון ליששכר. יששכר חמור גרם קרי ביה חמור גורם. ששמעה לאה קול נעקת החמור ויצאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה. בין המשפתים שנים במסורה הכא. ואידך למה ישבת בין המשפתים. כמו שהחמור נושא כל המשוי כך היה יששכר נושא משאו של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר כתיב הכא רובץ בין המשפתים וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים. רובן שהיו מרבילין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חציה בקדש וחציה בחול וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים ליבשה. כדמתרגמי' אחסנתיה בין תחומיא. למס עובד ב' במסורה הכא ואידך דיהושע אשר לא הורישו ויתנה למס עובד. ויעלם שלמה למס עובד לומר לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס מממונו שהיה מספיק לכל מי שיבא ללמוד.

ספורנו

ישראל שתוציא נבוסקאות וכלי מילת: (יג) זבולון לחוף ימים ישכון. בארצו כי ירש מקום חוף ימים והקדים זבולון העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה וכן משה רבינו בברכתו באמרו שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שישיג האדם קודם די מחסורו כאמרם אם אין קמח אין תורה וכשיסייע האחד את חבירו להמציאו די מחסורו כדי שיעסוק בתורה כמו שאמרו בזבולון הנה עבודת האל יתברך בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחסת לשניהם וזאת היתה כונת התורה במתנות כהונה ולויה שיסייע כל העם לתופשי התורה שהם הכהנים והלוים כאמרו יורו משפטיך ליעקב ויזכו כלם לחיי עולם כאמרם כל ישראל יש להם חלק לעה"ב: והוא לחוף אניות. הון מארצו הולך לחוף אניות במיני סחורה כגון פרית והלזון וזכוכית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באומרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול: (יד) יששכר חמור. בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא: גרם. חמור בעל עצם חזק ובחזקו: רובץ בין המשפתים. כשהוא חונה רובץ בין שתי החבילות הנתונות למשא על שני צדיו על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים שלא תמוטנה עד שישלים הפועל בהן את כוונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם החבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי לחכם שלם במדות ובמושכלות: (טו) וירא מנוחה כי טוב. וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש כענין ומצאו מרגוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלית המכוון: ואת הארץ כי נעמה. וראה ג"כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהתפרנס שלא בצער: ויט שכמו לסבול. שני מיני המשא והם עול תורה ועול צבור כאמרם ז"ל האי צורבא מרבנן דאיסיה במתא כל מילי דמתא עליה: ויהי למס עובד. וההמון השבד כל מלאכת עבודה

רמבן

שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבט והמחוקק לגמרי והיה עונש מדה כנגד מדה שהמשיל הקב"ה עליהן את עבדיהם והם הכריתום ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה' וראיתי בירושלמי במסכת הוריות אין מושחין מלכים כהנים אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה א"ר חייא בר' אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלוים הנה שט בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן ופי' תחלה שהוא לכבוד יהודה שאין השררה סרה מן השבט ההוא ולפיכך אף על פי שישראל מקיימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחים אותם שלא יהיה עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעצמן ראויים למשיחה אין מושחין אותן לשם מלכות וכל שכן שאר השבטים וכמו שאמרו בגמרא שאין מושחין אלא מלכי בית דוד ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות והוא דבר ראוי והגון: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטי' שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דמקהו קהיאתא בשוקא דנהרדעא ויכול לומר קהית עמים לשון רש"י ואינו נראה לפרש ביקהת אם אסיפת אם ולשון מקהו קהיאתא אינו. אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשים ומפרכים בה קושיות הרבה כי המתקשה בדבר יקרא קוהה בלשון חכמים כמו שאמרו במדרש חזית כולם אחוזי חרב שהיו כלם שונים הלכה כחרב שאם בא מעשה אל ידיהם לא תהא הלכה קוהה להם וכן עוד שם רבים וממנו אמרו בגמרא ר' יהושע קיהה וטהר שהקשה בו דברים רבים ושבר כל דברים המטמאים עד שטיהר בהכרח וכן מצינו בנוסחאות רבות ישנות בגמרא בבבא מציעא מאן דקהי אוזי' מיקרי נפש רעה שמדקדק בו ומתקשה לקבל אותו מחבירו ובעלי הדקדוק אומרים ביקהת שרשו יקה ופי' בו לשון משמעות וקבול המצוה יקהת עמים שישמעו אליו ויעשו כל אשר יצוה עליהם תבוז ליקהת אם לקבל מצותה. והנכון בעיני שהוא מלשון האוכל הבוסר תקהינה שניו ושרשו קהה והיוד בו כיו"ד יצהר וענין כלם החולשה והשבירה יאמר שלא יסור שבט נוגש מיהודה עד שיבא בנו אשר לו חלושת העו"ג ושבירתם שיחליש את כלם לפי חרב וכן אם קהה הברזל שנחלש ואינו יכול לכרות בסכין שעמדה בלשון חכמים או שנשבר קצת ונעשו בו פגימות וכן מצאתי עוד שם במדרש חזית הופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קוהה לאכול אמרו לו רבינו משה תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והפרישו הנכרים מביניהם והיתה נפשם קוהה לאטל וכו' והענין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הריח הטוב. וכן לא תהא הלכה קוהה להם נחלשת ורופפת בידם ומקהו קהיאתא מקשים קושיות מחלישות הנפש מרוב הצער והעיון או הוא לשון שמשברין ומפרכין כלשון פריך רב אחא וכך אמרו אף אתה הקהה את שניו שבר אותם או תחלישם בדבריך כי הבשר מחליש ואינו משבר אלא שהחלישות והשבירה ענין שוה והקהיה תכלול את שניהם:

(יב) חכלילי עינים. אמרו המפרשים שהוא ענין אדמימות שיתאדמו עיניו מרוב שתיית יין וכמוהו למי חכלילות עינים והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך וכפלה בו הלמד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול

עֹבֵד׃ ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס חמישי יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס

טז מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרַק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יז יְהֵי גַּבְרָא דְּיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמַחֲתֵיהּ תִּתְקַף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמַן יְשָׁרֵי עַל אוֹרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל שְׁבִילָא יִקְטֹל גִּבָּרֵי מַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רִגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִיכִין וִימַגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ יח לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ׃ יט מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרְיָת מְזַיְּנִין (כַּד) יַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃ כ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא מְרַבְיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃

עקבי סוס ב' וסי' הנושך עקבי סוס. אז הלמו עקבי סוס: יגודנו ב' א' מלא וא' חסר וסי' גד גדוד יגודנו לעלו' לעם יגדנו. בתרא חסר: עקב ג' וסי' והוא יגוד. תשופנו. הגדיל עלי עקב. וחד יאחז בעקב פח: ג' פסו' מן ז' מלין ג' מגא וג' מגא והוא במצעא וסי' מאשר שמנה לחמו. ונדיב נדיבות יעץ. אלהים הבין דרכה. אנ"ך: שלחה ג' ב' חס' וא' מלא מסר בוישלח:

תולדות אהרן דן ידין עמו. פסחים ד סוטה י: יסי דן נחש. סוטה ט וית: שפיפן עלי. סוטה י סנהדרין קה:

רשי

ויש שמים הטו אוניהם ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה: (יז) שפיפון. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו (בראשית ג) ואתה תשופנו עקב: הנושך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפול רוכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון (שופטים יו) וילפת את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתגא כמו פתן יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים טו) זכרני וחזקני אך הפעם וגו': (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתין שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר (משלי כו) כצפור לנוד מגזרת (איוב ז) שבעתי נדודים (שופטים ה) שם כפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד יגוד ירום ישוד יסוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל (תהלים קמו) יתום ואלמנה יעודד (ישעיה מח) לשובב יעקב אליו (ישעיה נח) משובב נתיבות. יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש: עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי"ם: (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן בירכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם

אבן עזרא

יבאו להלחם עליהם: (טז) דן ידין עמו. רמז שיהי' בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה כקצין על כל עם מהשפחות. ודמהו ברוב גבורתו לנחש. גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול. וטעם לישועתך קויתי ה' בעבור שהוא נושך עקבי סוס ויפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי י"י והכ"ף לנכח דן ופי' קויתי השם להיות ישועתך או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך וכן נרננה בישועתך אם הכ"ף לנכח דוד או המשיח בנו ויאמר הנגיד כי תחס' מלת ויאמר וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי ה' ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמו' נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם: (יט) גד. התנבא שיבא עליו גדוד ובוא ינצחנו באחרונה: יגודנו. כמו לעם יגודנו גם יגוד מפעלי הכפל והשורק תחת חולם כמו ירון ושמח ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו: (כ) מאשר. יש אומרי' כי המ"ם נוסף והנכון בעיני שמארץ אשר יבא לחם ושמן ופה לחם לשון נקבה וכן בית ומקום ויד ואש ועין ורוח וארץ וארון ועם. וטעם מעדני מלך ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו

בעל הטורים כאחד שבטי ישראל פירוש כדוד. ולכן אותיות של ראשי פסוקים דן יהי לישועתך בגימטריא כדוד. יגודנו ב' במס' הכא ואידך לעלות לעם יגודנו פירוש שבני גד לקחו נחלה מעבר לירדן והיו באין עליו גדודים מהגוים שסביביו וזהו פירושו גד גדוד יגודנו. יגוד אותו. והוא יגוד עקב. שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירים אותם עלי עקבם ולא די שמחזירים אותם אלא שהיו עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל עם אשר יגודו אותם:

רמבן

כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכן למי חכלילות עינים כמו בחכלילות יאמר שעיניו כחולות ביין ולא יוכל להסתיר שכרותו או יאמר למי חכלילות עינים שיצטרך לכחול עיניו תמיד למאחרים על היין כי היין יחשוך את עיניהם ויורידו דמעה ותמקנה בחוריהן ויצטרך שיהיו עיניו במכחול תדיר יספר הכתוב בגנות היין ברעות הבאות לו מבחוץ במדנים ובפצעים ושישמע בביתו אוי ואבוי ויזכיר הנזק ההוא ההוה לו ממנו בגופו במחשכי עיניו ותחלואים הרבים וזה פי' וענין נכון:

(טז) דן ידין עמו. כמו כי ידין ה' עמו ארי ידין ה' דינא דעמיה כלשון ספטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד ריב אלמנה יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת החלו ובימי יפתח כתוב וימכרם ביד פלשתים וגו' אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנצחם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות במלמד הבקר איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתוב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה הנוקם הזה שופט לא מלך ואפשר שזה דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בעורף אויביך כי גם זה יגבר על אויביו וינצחם ושפיפון שם לנחש שישוף עקב וכנפלים בו הענין ואמרו בירושלמי במסכת תרומות מין קטן הוא ושפיפון שמו ודומה לשערה ונתנה רשות לארץ ליבקע מפניו ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו לפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שבנחשים שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנושך עקבי סוס רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור:

לישועתך קויתי ה'. לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה. כדכתיב והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי כך אושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים:

(יט) גד גדוד יגודנו. פירשו רש"י על דרך אונקלוס יתנבא כי גדוד יגודנו ממנו ואותו הגדוד יגוד עקב על עקבו שיחזור לדרך אשר בא בו לשלום אל ארצו והנכון שיהיה כמו לעלות לעם יגודנו יאמר כי גדוד יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופשט גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם שבא אותם בגבורה ונצוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן בעבור שהיה ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והוא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים התובעים בנחלה

ספורנו

עבודה בעסקי חיי שעה היה לו למס כאז"ל (יומא פ' בא לו) שבני עירו מגויים לעשות מלאכתו: (יז) יהי דן נחש. הוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא צפעוני ואלו רופאי הערב נקרא חורמן כי אמנם לצפעוני אחד ימית רבים יחדיו בהבטתו ובקולו שיבלה על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע: שפיפון. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא ושפיפון שמו ועליו ספרו הרופאים שהוא נחבא באילנות לירות בעצמו כחץ על יתר בעלי חיים וכן שמשון בהיותו נלחם לבדו היה בלתי נראה בחיל הרוגיו: (יט) גד גדוד יגודנו. אחר שאמר שדן נלחם כנחש ומפ"ל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גדוד שיגוד ויכרות סוס ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקוד: והוא יגוד עקב. וכשיכרות סוס ורוכבו יכרות את עקבם כי

כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס
כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃
כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃
כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב

כא נַפְתָּלִי בְּאַרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחֲסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃ כב בְּרִי דִּסְגֵי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגוּפַן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְּמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחֲסַנְתָּא׃ כג וְאִתְמָרְרוּ עִמֵּיהּ וְנַקְמוּהִי וְאָעִיקוּ לֵיהּ גֻּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַּלְגּוּתֵיהּ׃ כד וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל דְּקַיֵּים אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בְּתוּקְפָּא רוּחֲצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל דְּרָעוֹהִי וְאַחְסֵין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוָת לֵיהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְּיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵיהּ זָן

הנותן ה' מלאים וסי' הנותן אמרי שפר. הנותן רוזנים לאין. הנותן בים דרך. הנותן נקמות לי דמלכים. הנותן תשועה למלכים: שפר ג' באוריתא וסי' הנותן אמרי שפר. ויחנו בהר שפר. ויסעו

תולדות אהרן נפתלי אילה. סוטה יא ויג: בן פורת יוסף. ברכות כא נה סוטה לו בבא קמא יז מציעא פד בתרא קיח זבחים קיח פ' סוטר אדרת נשא: ותשב. סוטה לו (סוריות מו):

אבן עזרא

רגלו: (כא) נפתלי אילה שלוחה. על דרך דורון והמקבל הדורון נותן אמרי שפר וי"א שאילה רמז לדבורה הנותן אמרי שפר רמז לשירי ברק עמה ואמר נפתלי בעבור נחלתו: (כב) בן פורת יוסף. בן כמו סעיף והוא לשון נקבה וכן ועל בן אמלת לך ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכים ימצא הפועל כמו אויבה גם אויבת וכן פורה ופורת מלשון פריה ויש מי שפירש אותה מלשון ותשלח פארות. והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך והטעם פעם אחר פעם תמיד ועל הפי' השני יהיה התי"ו תחת ה"א כתי"ו ושבת לנשיא. וטע' בנות צעדה עלי שור. שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות צעדה כל אחת ואחת מהן על החומה והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות. בנות צעדה על דרך זכוכי מות: (כג) וימררוהו. אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי הגים וככה השמיעו אל בכל רבים וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו בסוף ישפוך לארץ מררתו: וישטמוהו. מוקדם קדם וימררוהו כאילו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו: (כד) ותשב באיתן. במקום איתן קשתו: ויפוזו. ויתחזקו והקרוב אלי מפז ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקי' מידי אביר יעקב משם רמז אביר יעקב

רש"י

(דף פח) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלוחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ: אילה שלוחה. אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא (שופטים ד) ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו: הנותן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המער' במסכת סוטה (דף יג) ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא (דף קיט): בן פורת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד"א, כצ"ל. כי לפי' ראשון הוא שור חומה וק"ל): עלי שור. על ראייתו כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב. ומ"א יש רבים וזה נוטה ליסוד המקרא. פרת תי"ו שבו הוא תקון הלשון כמו (קהלת ג) על דברת בני האדם: שור. כמו לשור עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ"א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עינו רעה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררוהו ורבו. וימררוהו אחיו. וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו'. ואף אם לשון רביית חצים הוא, כן היה לו לינקד אינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון שמו רמו רבו מאליהם הוא משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דומו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס וקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו פלגותא לשון ותהי המחצה אותן שהיו ראויים לחלק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק: קשתו. חזקו: ויפוזו זרועי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז וזאת היתה לו

בעל הטורים

בעה"ט נפתלי אילה שלוחה נבא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח עשרת אלפים מנפתלי ואמר לשון נקבה אילה שלוחה על שם דבורה. הנותן אמרי שפר ע"ש ותשר דבורה. אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגימטריא שיר ושבחה. אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגימטריא ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא. בן פרת יוסף לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והתחיל בשם בניו. בן פרת בגימטריא מנשה ואפרים. ד"א בן פורת בן פותר ע"ש פתרון חלומות. בנות צעדה עלי שור נבא על מלחמות יהושע בירחו שיורו לו בחנים מן החומה. ותשב באיתן קשתו שנתחזק כנגדן:

ספורנו

כי יברכו ממנו כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: (כב) בן פורת יוסף. הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה של לרבים כדרך הגפן כאמרו כסו הרים צלה וזה כי בצלו חי בנוים יעקב ובניו במצרים: בן פורת עלי עין בנות. ועניינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעיין שהיא פורת ומגדלת בנות שהן ענפים: צעדה עלי שור. באופן שאותה הגפן צעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראית מצד השני לחומה והיתה בלתי נודעת לגמרי ליושבים שם ואחר שצעדה על החומה נודעה היא ובנותיה. וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע מציאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו כענין ראה פניך לא פללתי וכו': (כג) וישטמוהו בעלי חצים. בעלי לשון הרע כענין חץ שחוט לשונם ומהם היה שר המשקים באמרו נער עברי עבד ומהם קצת עבדי פרעה כמו שאמרו ז"ל (סוטה פרק אלו נאמרים) שאמרו למלך עבד שקנה אותו רבו בעשרים כסף תמליכוהו עלינו: (כד) ותשב באיתן קשתו. אמנם קשתו של יוסף לירות חץ על מספרי לשון הרע ישבה באיתן והוא המלך באמרו אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ובאמרו אין נבון וחכם כמוך: ויפזו זרועי ידיו. בנתינת טבעת פרעה על ידו: מידי אביר יעקב. אמנם זאת ההצלה והגדלה היתה לך מידי אבירו של יעקב

רמב"ן

בנחלה ושוסטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו מקולס לא יירא ומהמונם לא ייחת וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגיסתא והוא מגיים לה לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו באחרם ואולי ירמוז הנבואה על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין שהוא גם גדול הזכירו הנביא כאשר הזכיר דבר שמשון:

(כא) נפתלי אילה שלוחה. מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים וכך הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדל אותן בהיכלו מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהר ותשוב למקומה ויתבשרו בהן וזה טעם אמרי שפר כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות והענין הזה ידוע והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית אמרו אין אזלין לון חזרין ואי בעית למבדקיה אייתו טביין. וישלחון לארע רחיקא בסוף איתן חזרין עבד כן ואייתי טביין וחפי קרניהון בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון שהתירוס לאחר י"ג שנה ומיד חזרו והמשל כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבעה כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר:

(כב) בן פורת יוסף. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטיה לרבי שמעון בן פורת עלי עין חנו נטוי על העין הרואה אותו לשון רש"י. ורחוק הוא מאד לסמכו אל הלשון ההוא שלשונות כאלה בתלמוד יוני או פרסי ושאר לשונות אין להם חבר בלשון הקדש ועוד כי לפי הנמצא ממנו איננו רק לשון ברכה ושבח והגו"ן בו שרש וכן בב"ר ויברכו את רבקה דזיין בשפופין ולא היו מפרנין אלא בפה ודומה לי שהוא ממה שאמר פורנא ליתמי שפי' השבח שהשביחו הוא ליתומים וקראו עוד הכתובה פורנא אשה גובה פירנא מהם הכתובה שהיא שבח בית אביה וכמו שאמרו מהר פראהון אבל בן פורת או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה או כדברי בעלי הדקדוק שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו והם אמרו כי בן כמו נטע והביאו לו דומה וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן וגו'. והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף ועל דעתי בן כמשמעו יאמר יוסף כי הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו ועשתה בנות צעדה אותן על החומות הגבוהות בשמים וככה הבדים אשר תצאנה מן פארה בבנות כי כן בנות לפארות הגדולות והוא דרך נאות לבן פורת ולא נסמך בן אל פורת אבל הוא כמו אשור ארז בלבנון נפתלי אילה שלוחה בנימן זאב ולפי'

לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל לשון כאבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו : ותשב . ותבת כהן נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקיים אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב באותו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח כבן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו : (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך : ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך : ברכות שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא . כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראויה להריון והנקיבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן : שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ : (ט) ברכות אביך גברו וגו' . הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי : עד תאות גבעות עולם . לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם א"ל שא נא עיניך וראה צפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא א"י בלבד ליצחק א"ל כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו' זה"ש(ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם : תאות. אשמיל"ץ כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר : עד תאות. עד קצות כמו (במדבר לג) והתאויתם לכם לגבול קדמה (שם) תתאו לבא חמת : תהיין. כלם לראש יוסף : נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל: נזורו אחור . ור"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ : ויפוזו זרועי ידיו . כמו ויפוצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (דף לה) ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מצוקי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבל: (כז) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין(שופטים כא) וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר (שמואל א יד) ושאול לכד המלוכה וילחם במואב ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע : בבקר יאכל עד . לשון בזה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעי' לג) אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת

בקרן

מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃
כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת (ג')
שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל (ו' ס' חס' וא' מ"ל)
בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת (ג' וחס')
בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃ כו בִּרְכֹת (כ"א פתח)
אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי (ג' ומ"ל)
עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ (ג' דין חס')
לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר
אֶחָיו׃ ששי פ
כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר (ג' זקף קמץ)
יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃ (כולן פתחין וב' באתנח)

אַבְהָן וּבְנִין זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כה מֵימַר אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵי בְסַעֲדָךְ וְיָת שַׁדַּי וִיבָרְכִנָּךְ בִּרְכָן דְּנָחֲתָא מִטְּלָא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא בִּרְכָן דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ׃ כו בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל בִּרְכָתָא דִּי לִי בָּרִיכוּ אֲבָהָתַי דְּחַמִּידוּ לְהֵן רַבְרְבַיָּא דְמִן עָלְמָא יֶהֶוְיָן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי׃ כז בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּיהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כָּהֲנַיָּא קוּרְבָּנַיָּא וּבְעִדָּן רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר

מהר שפר : ברכת ו' ה' חסרים וא' מלא וסי' ברכת אביך . ב' בו מאל אביך ויעזרך . ג' בו. כי תקדמנו ברכות טוב. בתר' מ"ל ושארא חסר : רבצת ג' וחס' בתורה וסי' מאל אביך ויעזרך . והאם רבצת על האפרחי' . וליוסף אמ' מברכת : גבעת עולם ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' עד תאות גבעת עולם . וממגד גבעו' . שחו גבעות עולם . קדמ' חסר : ה' זוגין מן כ"ב מיחדין חד על וחד עד וסי' עד תאו' . כי הלל רשע על תאות . על מדבא על הבית. עד מדבא . ונירם אבד. על מעל הפתח עד מעל הפתח. מהארץ עד . עד יואב והשמועה. על יואב . ודבר המלחמה . עד צידון . על צידון . זבולון לחוף : עד ב' בסמיכה וסי' בבקר יאכל עד. עדי עד :

תולדות אהרן תאות גבעות . זוהר ברא"שית: ולקדקד נזיר . שבת קלט : בנימין זאב . סוטה יא וזבחים נד :

יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף . וטעם אבן כטעם הדבר וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות והטעם לחיו' במאכל וזאת דרך רחוקה : (כה) מאל אביך . על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הפח שהיה בידך מאל אביך היה והוא יעזרך ומ"ם מאל משרת עצמו ואחר עמו כמו באל שדי ושמי ה' והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך והגאון פירש אשאל מאל אביך ויתכן היות ברכ' שמים דבק עם מאל אביך והטעם יתברר במלת תהיין ברכו' תהום כאשר אמר משה וממגד ארץ גם תהום לשון נקבה וכן תהום רוממתהו וכן טעמו שירדו גשמי' ממעל נגררו וירדו המעיינות והנחלים מהתהו' שהיא רובצת מתחת לארץ : ברכות שדים ורחם . דמה השדים לשמים והרחם לתהום והטעם שירבו בניו והפך זה רחם משכיל ושדים צומקים:(כו) ברכות אביך . אלה הברכות שברכתיך עצומו' הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני והורי כמו יולדי וכן והרה את מרים הורה גבר : תאות . מגזרת והתאויתם והטעם שתגבהנה הברכו' : נזיר אחיו . מגזרת נזר והוא סמוך כמו נדיב לב : (כז) בנימין . דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי הגבעה : עד. תרגום שלל

לעד

בעה"ט מעל ג' במסור' ברכות שמים מעל. מטל השמים מעל . יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו . פירוש כי לדון עמו יקרא אל השמים למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע מלתת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים. רובצת שלשה במסו' הכא ברכות תהום רובצת תחת. ואידך נמי ביוסף ומתהו' רובצת. והאם רובצת והיינו דאמרי' בפר' ג' דתעניות. אין לך טפה שיורד' מלמעלה שאין טפחיים עולים מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצת רובצת יליף רובצת תחת והאם רובצת מתהום רובצת לאשמעינן שהמוצא קן בים שחייב בשילוח' : ברכות שדים הם השמי' שיריקו מטר ורחם היא הארץ שמולדת פירות . ולערב יחלק שלל בגימט' אלו הקרבנות .

רמבן

ולפי נקוד בגרי כי אילו היה פי' נטע שיש לו פארות משפטו בסגול ואמר כן דרך הבוב כמו מטרף בני עלית ועל הכלל ראוי שיפרש בברכת יוסף שיהיה בה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו והוא לשון פורת ובנות אבל מפני שהזכיר לוי ושבטי ישראל אינם אלא שנים עשר לא יעשה ממנו כן בברכתו שנים שבטים חלוקים אבל ירמוז להם וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם והזכיר בו הקרנים כי כל אחד מהם גוף אחד שממנו יתחלקו קרנים ובעבור שהם לא הזכיר שמעון אמר בפירוש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה :

(כד) מידי אביר יעקב . זאת היתה לו מאת הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם

ספורנו

יעקב שמקיים את בניו לבין האומות להשאירם בסוף כלם כענין שם יעקב המורה שישאר בעקב ובסוף וכן קיים אותך והצילך מבעלי החצים אשר שטמוך וימררו ורבו : משם . ומדרך טובו זה : רועה אבן ישראל . הנה רועה ישראל המתקיימים לבין האומות כמו אבן יקרה או בלתי יקרה המתקיימת כענין התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי והם ישראל כי ישורו עם אלהים ועם אנשים כאמרם בכל מקום שהלכו נעשו שרים לאדוניהם : (כה) מאל אביך . וגם כן היה לך זה מאת האל ית' באשר הוא אל אביך שאמר לי שהמעלה תהיה לזרעי אחר השפלות האחרון כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת : ויעזרך. שלא תפול עוד : ואת שדי . ומאת אל שדי שאמר לי אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך מאתו היתה לך זאת המעלה : ויברכך . בלתי אמצעי לא כברכתו למנשה ולאפרים שהיתה על ידי המלאך הגואל ולא כברכת יצחק לעשו וברכת משה לבאי הארץ שהיתה מפי אדם אבל הוא יהיה המברך כמו שאמר יצחק ליעקב ואל שדי יברך אותך וכן משה לישראל קודם חטאם במרגלים כאמרו ויברך אתכם כאשר דבר לכם : ברכות שמים מעל. באופן שמספר ימיך ימלא : ברכות תהום רובצת תחת. והם ברכות במזונות ובממון : ברכות שדים ורחם. והם ברכות בבנים על הפך רחם משכיל ושדים צומקים : (כו) ברכות אביך. ויברכך גם כן ברכות אביך והם כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהיא נחלה בלא מצרים וכאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך . והוא אומר עתיד לפרידים אשר ה' קורא כאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל . וכאמרו ואתם כהני ה' תקראו וכאמרו והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : גברו על ברכות הורי . ואמרתי ברכות אביך כי גברו על הברכות שקבלו הורי : עד תאות גבעות עולם . שברכותי התפשטו עד גבול שני צדי חלק הגלגל של מהלך השמש היוצא מרכז המגבילים את היבשה שהם שתי קצות עולם הזמניים ונפסדים . וקרא גבעות עולם את ב' חלקיו המגבילים את היבשה מפני גבהם ממרכז הארץ על תמונת גבעה . וברכותיו אלה היו כשנאמר לו ופרצת ונברכו בך שהיא ברכת אושר נצחי אשר בם יתברך כל המין האנושי : תהיין לראש יוסף. מפי עליון שיצלח ממרום ברכותיו לראש יוסף בלתי אמצעי וכן אמר משה רבינו אחר שאמר ורצון שוכני סנה שהוא אלהי מרום וברכותיו ממרום תבאתה לראש יוסף : ולקדקד נזיר אחיו . וזה כי בהיותו נזיר מוכתר בנזר מלכות בין אחיו העידו מעשיו שהוא ראוי לקבל ברכות מאת האל ית' בלתי אמצעי וכן שיה זרעו במעלה קרוב לשבט המלכות כאמרו כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל וממנו היה ראשון לשופטים ונבחר לראשון למלך כאשר נחלקה מלכות בית דוד : (כז) זאב יטרף . תוקף הזאב וטרפו הוא בבקר בערב עם תשוע

שלא

ואין לו חלק עד שלל ליום קומי לעד כנגד עדים . ולערב יחלק הטרף שלל לבניו וישועה אמר רמז לשאול שהכה את עמלק. וטעם בבקר בתחלת המלכות ולערב בגלות' על' דבר מרדכי וזהו דרך דרש ודעת המתרגם ארמית ידוע : (כח) איש אשר כברכתו . כאשר בא לכל אחד מהברכות כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו :
(כט) ויצו אותם . שילכו כולם עם יוסף לקברו : (לג) ויאסף רגליו אל המטה. כי בתחילה ישב על המטה ורגליו תלוים כמנהג ארץ אדום היום ולא כן
מטות

בקרן (ס"א פריחתן) וזריחתו של ישראל : ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל : יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר . ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש : (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם . והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין . יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע : איש אשר כברכתו . ברכה העתידה לבא על כל א' וא' ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל' יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם : (כט) נאסף אל עמי . על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בל' עברי שהיא לשון הכנסה כגון (שופטים יט) ואין איש מאסף אותי הביתה . (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך (ויקרא כ"ג) באספכם את תבואת הארץ . הכנסתם לבית מפני הגשמים . (שמות כ"ג) באספך את מעשיך . וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה : אל אבותי עם אבותי : (לג) ויאסוף רגליו . הכניס רגליו : ויגוע ויאסף . ומיתה לא נאמרה בו ואמרו ז"ל יעקב אבינו לא מת (תענית ה):
לחטט

חוּלַקְהוֹן מִשְּׁאַר קוּדְשַׁיָּא :
כח כָּל אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל
תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְמַלֵּיל
לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן
גְּבַר (די) כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ
יַתְהוֹן : כט וּפַקֵּיד יַתְהוֹן וַאֲמַר
לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵשׁ לְעַמִּי
קְבַרוּ יָתִי לְוָת אֲבָהָתִי
בִּמְעַרְתָּא דִּבְחַקַל עֶפְרוֹן
חִתָּאָה : ל בִּמְעַרְתָּא דִּבְחַקַל
כָּפֶלְתָּא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא
בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן דִּזְבַן אַבְרָהָם
יָת חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה
לְאַחְסָנַת קְבוּרָא : לא תַּמָּן
קְבַרוּ יָת אַבְרָהָם וְיָת שָׂרָה
אִתְּתֵיהּ תַּמָּן קְבַרוּ יָת יִצְחָק
וְיָת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ וְתַמָּן
קְבָרִית יָת לֵאָה : לב זְבִינֵי
חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ מִן
בְּנֵי חִתָּאָה : לג וְשֵׁיצֵי יַעֲקֹב
לְפַקָּדָא יָת בְּנוֹהִי וּכְנַשׁ
רַגְלוֹהִי לְעַרְסָא וְאִתְנְגִיד

כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר
לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ (ט"ל מ"ל בתו')
אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ (י"ג)
כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי (ט"ל מ"ל בתו')
נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־ (ג' ב' פתחין דין קמץ ד')
אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה
עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃ ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר
בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־
פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר
קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת
עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ (ד' חס')
לא שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם
וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ
אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ
וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃
לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃
לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־בָּנָיו (ד' בתורה)
וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע
וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ (ס' מלעיל)

נאסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' אני נאסף אל עמי . כאשר נאסף אהרן . כי מפני הרעה נאסף הצדיק . קדמ' קמץ : אל עמי ד' וסי' אני נאסף . ותהללנה אתי אל עמי . ויקחני ה' מאחרי הצאן . בא הקץ אל עמי ישראל . וחד ואל עמי ידו גורל : עפרן ד' חסרים מסור ריש פרשת חיי : שמה ה' ר"פ וסי' קברו את אברהם שמה קננה קפוז. שמה אדום מלכיה שמה נסיכי צפון . שמה שבר רשפי קשת : י' פסו' אית בהון ג' מלין דמיין ב' קדמאי לא נסי' וי"ו ותליתאה נסיב וי"ו וסי' במס' רבתא: את בניו ד' וסי' כי ידעתיו למען . ויכל יעקב לצוות . ויקם יעקב וישא את . והיה ביום הנחילו את . כל נביאים כתו' את בניו במ"ו ואת בניו וסי' ביהושע סימן ז' : ויאסף ה' מלעיל וסי' בסוף פרש' חיי :

בעל הטורים

התחלת התיבות שאחרי שמותן בכורי . אחים . אתה . לחוף . חמור . ידין . גדוד . שמנה . אילה . בן . זאב . עולה נחשבון שס"ה כמנין ימות החמה . ואותיות האחרונות של הברכות כגון . עלה . בישראל. מחלב . לידון . עובד . יהוה . עקב . מלך . ספר . אחיו . שלל . עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה . וזהו שנאמר כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה וגו' . אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישר' ישבותו מהיות גוי לפני כל הימים . יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם משה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו . וזאת אשר דבר להם אביהם סיים בזאת וכן בלשון פתח משה וברכם וזאת הברכה וזהו מזהגים אמבוע :

ספורנו

האול כאמרו והדו מזאיבי ערב . וכן היה ענין בנימן כי היתה מלכותו בתחלת זריחת מלכות אחיו בימי שאול ואחר אבדן מלכותו בימי מרדכי ואסתר כי אמנם מלכות בית שני היה כמו רגע ועם שעבוד על הרוב : (כח) כל אלה שבטי ישראל . אלה שהזכיר יעקב כאן הם הי"ב שבטים באמת אשר נכתבו על החשן והאפוד לזכרון לפני ה' והיו בבריות הר גריזים והר עיבל וכנגדם הקים משה שתים עשרה מצבה ויהושע הקים אבנים בירדן ובגלגל ואליהו הקים אבנים במזבח אבל מנשה ואפרים לא היו במנין השבטי' אלא בענין ירושת הארץ והנמשך אליה בהעדר שבט לוי : ויברך אותם . בזולת מה שאמר למעלה : איש אשר כברכתו ברך אותם . לכל אחד מהם נתן ברכה צריכה לו ביחוד כגון ליהודה בענין המלכות וליששכר בענין התורה וללוי בענין העבודה : (ל) אשר קנה אברהם. מפני שישבו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחוזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמי'
באופן

רמבן

ומשם זכה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון רש"י מאל אביך היתה זאת לך והוא יעזרך ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך גם זה לשונו ור"א אמר כי מ"ם מאל אביך נמשך לואת שדי והוא יברכך ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי אביר יעקב הוא אלהי אמת ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב או אביר ישראל הוא יעקב והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היא האבן הראשה שהיתה לראש פינה מאת ה' ונקרא אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה וטעם אבן שהוא בנין משלים הכל וענין רועה כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של הקב"ה כדכתיב וקרנים מידו לו ושם חביון עזו כלומר ושם בימינו חביון העוז וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו וזהו שנאמר וכנה אשר נטעה ימינך מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי ואל שדי ויברכך ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב מחסד שרועה אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצונו יבא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכות הורי כי הבנין שלם בו כך העליתי הענין הזה ממדרש של רבי נחוניא בן הקנה והמשכיל יבין :

(כט) **קברו** אותי אל אבותי . עם אבותי לשון רש"י ולא פי' אל המערה ואיננו עם ויתכן שיהיה לשון המקרא הזה קבר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה כי כן אמר ונשאתני ממצרים ושאו אותו בניו . שישמש אל בפנים רבים קברו אותי עם אבותי כמו ואשה אל אחותה לא תקח עם אחותה . אל המערה במערה כמו ואל הארון תתן את העדות הנה הוא נחבא אל הכלים וכן ואחרי כן קבר אברהם אל מערת ואמר ר"א כי טעם קברו אותי אל אבותי שילכו עם יוסף ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף ופחד כי אולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב בארצו והלא תראה שהוצרך ליוסף לחלות פני בית פרעה שיבקשו עליו מפרעה שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה : **וטעם** שמה קברו את יצחק שלא אמר קברתי בעבור היות עשו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו ועוד שלא יצטרך עתה להאריך לאמר שמה קברנו את יצחק ושמה קברו את רבקה אשתו כי לא היה הוא בקבורת אמו והזכיר להם בצואתו המערה והנקברים בה לגודל המקום

רשי

(ב) לחנוט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ׳ יום: ויבכו אותו מצרים שבעים יום. מ׳ לחניטה ול׳ לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש (שמות כא). ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. אר״ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. (ב״ר) ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע׳ לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו (סוטה יג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום:
וישאו

אבן עזרא

מטות הישמעאלים: (ב) ויחנטו. כדמות אבק ויתכן רק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה התחילה חנטה פגיה: (ה) אשר כריתי. חפרתי כמו כי יכרה איש: (ז) ויעלו אתו כל עבדי פרעה. כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: רכב. כמו מרכבת: פרשים. ידועים: (י) ויעש. לאביו אבל אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז״ל: (יב) ויעשו בניו. פירוש והנה עשו בניו כאשר צום שנשאוהו

תורה

נ א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו
וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו
יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים
לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ ג׳. ב׳
הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי
כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ ג׳ וחס׳ ו׳
אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃
ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר
יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר
אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם
דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה ג״ט
לֵאמֹר׃ ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי ב׳ ר״פ
לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי ד׳
אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן ג׳
שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־
נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃ ז׳
ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־
אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃ ז וַיַּעַל ג׳ וכ״כ
יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ
אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ
וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ ג׳
ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית י״ב
אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם
עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ט וַיַּעַל עִמּוֹ
גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי י׳ פסו׳ כתו׳ גם גם ומלה ביניהון
הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ
עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר ה׳
הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל
וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל
שִׁבְעַת יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב י״ג מ״ל כתו׳
הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן
הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה
לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ
אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן

תרגום אונקלוס

וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ׃ א וּנְפַל
יוֹסֵף עַל אַפֵּי אֲבוּהִי וּבְכָא
עֲלוֹהִי וּנְשַׁק לֵיהּ׃ ב וּפַקֵּיד
יוֹסֵף יָת עַבְדוֹהִי יָת אַסְוָתָא
לְמֶחֱנַט יָת אֲבוּהִי וַחֲנַטוּ
אַסְוָתָא יָת יִשְׂרָאֵל׃
ג וּשְׁלִימוּ לֵיהּ אַרְבְּעִין יוֹמִין
אֲרֵי כֵּן שָׁלְמִין יוֹמֵי חֲנָטַיָּא
וּבְכוֹ יָתֵיהּ מִצְרָאֵי שַׁבְעִין
יוֹמִין׃ ד וַעֲבַרוּ יוֹמֵי
בְכִיתֵיהּ וּמַלֵּיל יוֹסֵף עִם בֵּית
פַּרְעֹה לְמֵימַר אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן
מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם פַּרְעֹה
לְמֵימָר׃ ה אַבָּא קַיֵּים עֲלַי
לְמֵימַר הָא אֲנָא מָאִית
בְּקִבְרִי דְּאַתְקֵנִית לִי בְּאַרְעָא
דִּכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרִינַנִי וּכְעַן
אֶסַּק כְּעַן וְאֶקְבַּר יָת אַבָּא
וְאֵתוּב׃ ו וַאֲמַר פַּרְעֹה סַק
וּקְבוֹר יָת אֲבוּךְ כְּמָא דְּקַיֵּים
עֲלָךְ׃ ז וּסְלֵיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר
יָת אֲבוּהִי וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ כָּל
עַבְדֵי פַרְעֹה סָבֵי בֵיתֵיהּ וְכֹל
סָבֵי אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ ח וְכֹל
בֵּית יוֹסֵף וַאֲחוֹהִי וּבֵית
אֲבוּהִי לְחוֹד טַפְלְהוֹן וְעָנְהוֹן
וְתוֹרֵיהוֹן שְׁבַקוּ בְּאַרְעָא
דְּגֹשֶׁן׃ ט וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ אַף
רְתִיכִין אַף פָּרָשִׁין וַהֲוַת
מַשְׁרִיתָא סַגִּיאַת לַחֲדָא׃
י וַאֲתוֹ עַד בֵּית אִדְּרֵי דְאָטָד
דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּסְפַדוּ
תַמָּן מִסְפַּד רַב וְתַקִּיף לַחֲדָא
וַעֲבַד לַאֲבוּהִי אֶבְלָא שַׁבְעָא
יוֹמִין׃ יא וַחֲזָא יָתֵיב אַרְעָא
כְּנַעֲנָאָה יָת אֶבְלָא בְּבֵית
אִדְּרֵי דְאָטָד וַאֲמַרוּ אֶבֶל
תַּקִּיף דֵּין לְמִצְרָאֵי עַל כֵּן
קְרָא שְׁמַהּ אָבֵל מִצְרַיִם דִּי
בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא׃ יב וַעֲבַדוּ
בְּנוֹהִי לֵיהּ כֵּן כְּמָא דִי

רמבן

המקום כדי שיזדרזו לקברו שם ואמר אשר קנה אברהם לאחוזת קבר להודיע כי אברהם צוה שיהי׳ המקום ההוא בית הקברות להם לאחוזת עולם אבל למטה כשאמר ויקברו אותו בניו אל מערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם לאחזת קבר נכתב הכתוב לרמוז כי ביעקב נשלמה טנת הגדיק כי לשלשתם קנאה ולא יקברו בה עוד איש ועל כן לא צוה יוסף שיקברו אותו במערה עם אבותיו וראיתי במכילתא לר״ש בן יוחאי שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו׳ ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק. ויתכן שרמז להם באמרו ושמה קברתי את לאה שפבר החזיק הוא במערה ואמר זה כנגד עשו שלא יערער הוא או בניו בקבורתו לטעון שהמערה שלו כי הוא הבכור והוא הראוי להקבר עם אבותיו ואע״פ שהלך אל ארץ אחרת יהיו נושאים אותו משם כאשר נשאו בניו את יעקב כי ירצה להקבר עם אבותיו הקדושים ליאחז אתם בקבורה ואם יקבר שם עשו לא יקבר שם יעקב

ס

מסורה

השביעני חד מן ב׳ זוגין א׳ ש׳ וא׳ ס׳ וסי׳ במסרא רבתא: ואשובה ז׳ וסי׳ אבי השביעני לאמר. ואשוב׳ אל אחי אשר במצרים. ואשובה אל מקומי. אלכה ואשובה אל אישי. שובו אלי ואשובה. וארוצה עד איש האלהים. השיבני ואשובה כי אתה: וכל זקני ג׳ וסי׳ ויעל יוסף לקבר. ויבא אהרן וכל זקני. הקרבים אל החלל: וכל בית י״ב מסור בשופטים סימן ט׳: יושב י״ז מלאים בתורה וסי׳ ואשביעך בה׳. ויצחק בא מבוא. וירא יושב הארץ הכנעני. וירא חותן משה. השמר לך פן תכרת. ושלאחריו. ומה הערים אשר הוא. עמלק יושב ג׳ בו. ואמרו אל יושב הארץ. (והעמלקי והכנעני יושב בעמק) אל משה אל תירא אתו. אחרי הכתי את סיחן. ב׳ בו. ראה החלתי תת לפניך. בעבר הירדן בגיא:

תולדות אהרן

תולדות אהרן אבי השביעני. סוטה לו: אשר כריתי. ראש השנה כו סוטה יג חולין לב: עלה וקבור. סוטה לו: ויעל יוסף. סוטה ט׳ וי״ג: וכל בית יוסף. סוטה יג: ויעל עמו גם. שם דף ט׳: ויבואו עד גורן. שם דף י״ג (סוטה י״ז): ויספדו שם מספד גדול. שם: (וירא יושב. סוטה יג): ויעש לאביו. שבת קכ״ב (מועד קטן פ״כ):

בעל הטורים

וימלאו שנים במסורה וימלאו לו ארבעים יום. וימלאו ימיה ללדת. רמז לסוף מ׳ יום הולד נוצר. אנכי מת ג׳ במס׳ הדא ביעקב ואידך במשה ואידך ביוסף אע״פ שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת אמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף. וכל זקני. שלשה במסורה וכל זקני פרעה. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וכל זקני העיר ההיא גבי עגלה ערופה. וזהו שדרשו לא שפכ׳ שלא פטרנוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכל כו׳ ולא פטרנוהו בלא לויה דהייט וכל זקני פרעה שליוו לארונו של יעקב.

ספורנו

באופן שלא יוכל אדם לערער:
נ (ב) ויחנטו הרופאים את ישראל. ויבכו אותו מצרים. לא בלבד לכבוד יוסף ובמצותו אבל מגד מה שהוא ישראל ראוי לצרה ולכבוד מלכות: (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ז) ויעלו אתו. בלתי מצותו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים. להיותו נחשב לחכם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם: (ט) גם רכב גם פרשים. שהיה נחשב לאיש חיל

אבן עזרא

שנשאוהו וקברוהו במקום שצוה : (טו) לו ישטמנו . שמא יטור לנו איבה כמו וישטום עשו ויש לו במקרא על דרכים רבים : (יז) אנא . לשון פיוס . ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני כאלו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך : (כ) למען עשה . שם הפועל : בני

(יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך . אם אביך מת אלוהו קיים והם עבדיו : (יח) וילכו גם אחיו . מוסף על השליחות :

רשי

(יג) וישאו אותו בניו . ולא בני בניו שכך צוה אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען (תנ"ר) אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזה איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו : (יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו . בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד : (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם . מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן (ב"ר) : לו ישטמנו . שמא ישטמנו לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו . ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי. ויש לו משמש בלשון שמא . לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא . ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי אולי ישיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדברך . ויש אולי לשון אם אולי יש חמשים צדיקים : (טז) ויצוו אל יוסף . כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה : אביך צוה . (ב"ר יבמות (סה) שנו בדבר השלו' כילא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו : (יט) כי התחת אלהים אני . שמא

תורה

ג' כאשר צום : יג וישאו אתו בניו
ה' ארצה כנען ויקברו אתו
במערת שדה המכפלה אשר
קנה אברהם את־השדה
ד' חס' לאחזת־קבר מאת עפרן
החתי על־פני ממרא : יד וישב
כ"א יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל־
העלים אתו לקבר את־אביו אחרי
ג' קברו את־אביו : טו ויראו אחי־
כ"ב יוסף כי־מת אביהם ויאמרו לו
ג. ד. כ"ה ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו
את כל־הרעה אשר גמלנו
ד' ג' מ"ל אתו : טז ויצוו אל־יוסף לאמר
פ' אביך צוה לפני מותו
ח'. ח' לאמר : יז כה־תאמרו ליוסף
חד מן ח' מלין בתרי טעמי אנא שא נא פשע אחיך
ג' וחטאתם כי־רעה גמלוך
ועתה שא נא לפשע עבדי
אלהי אביך ויבך יוסף בדברם
אליו : יח וילכו גם־אחיו ויפלו
ג' דגשים לפניו ויאמרו הננו לך
לעבדים : יט ויאמר אלהם יוסף
ג' אל־תיראו כי התחת אלהים
אני : כ ואתם חשבתם עלי
ה' חס' בלי' רעה אלהים חשבה לטבה
ג' כ"כ. ג' הסרי' למען עשה כיום הזה להחית

אונקלוס

פקידינון : יג ונטלו יתיה
בנוהי לארעא דכנען וקברו
יתיה במערת חקל כפלתא
דזבן אברהם ית חקלא
לאחסנת קבורא מן עפרון
חתאה על אפי ממרא :
יד ותב יוסף למצרים הוא
ואחוהי וכל דסליקו עמיה
למקבר ית אבוהי בתר
דקבר ית אבוהי : טו וחזו
אחי יוסף ארי מית אבוהון
ואמרו דלמא יטר לנא דבבו
יוסף ואתבא יתיב לנא ית
כל בישתא דגמלנא יתיה :
טז ופקידו לות יוסף למימר
אבוך פקיד קדם מותיה
למימר : יז כדין תימרון
ליוסף בבעו שבוק כען
לחובי אחך ולחטאיהון ארי
בישתא גמלוך וכען שבוק
כען לחובי עבדי אלהא
דאבוך ובכא יוסף
במללותהון עמיה : יח ואזלו
אף אחוהי ונפלו קדמוהי
ואמרו הא אנחנא לך לעבדין :
יט ואמר להון יוסף לא
תדחלון ארי דחלא דיי
אנא : כ ואתון חשבתון עלי
בישא מן קדם יי אתחשבת
לטבא בדיל למעבד כיומא

מסורה

צום . ג' וסי' ויעשו בניו לו כן כאשר צום . ופסלי ונסכי צום . כי הקימו בני יהונדב : והש' ד' וסי' לו ישטמנו יוסף . שוב והשב את אחיך . והשב חרפתם אל. והשב לשכנינו שבעתים : ישיב כ"ד וסי' במס' רבתא : ויצוו ד' וסי' ויצוו אל יוסף . ויצוו אל העם לאמר כראותכם . והכית את יושבי יבש . ויצו את בני בנימן לאמר כתיב חסר : לפני מותו ד' מסור בפרשת תולדות : אנא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וסי' פרשת ויגש : הננו ג' דגשים וסי' פרשת מקץ : התחת ג' בקריי' וסי' פרשה ויצא . לטבה ה' חסר בליש' וסי' ואתם חשבתם עלי רעה. ועשית הישר והטוב . ואכלת ושבעת וברכת . ואבדתם מהרה מעל. ופרי אדמתך לטבה : עשה ד' הד כתיב ו' וג'

תולדות אהרן וישאו אותו בניו. סוטה יג. חולין קא זוהר פ' בראשית ענין נפלא למה נקבר יעקב בארץ גופו שלם ויוסף עצמותיו לבד ומשה לא זה ולא זה : וישב יוסף מצרימה . סוטה יג : (אביך צוה . פאה טז) :

בעל הטורים

צוה ג' במסור' ויעשו בניו לו כן כאשר צוה : הוקם את דברי יונדב אשר צוה . פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צוה לאמר מה זה מדבר בע"ג ונסכי ופסלי צוה אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו עבודת גילולי'. וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בהם עובדי עבו"ג אמרו לו שמע ישראל וגו' . לו ישטמנו יוסף . כשחזרו מלקבור את אביה' עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה . אמרו עדיין הוא זוכר מה שעשינו לו י"מ לו ישטמנו יוסף הלואי ישטמנו יוסף בלבו ולא יעשה לנו מעשה ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרים כן יעשה לנו . התחת אלהים אני בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים וגער בה בו בלשון השיב לאחיו . על כן הוא שלשה במסו' והשלישי התחת זאת לא יומת שמעי שבאותו לשון שאמר לאחיו נפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר בלשונו.

ספורנו

חיל בעיני אנשי המלחמה : (טז) ויצוו אל יוסף. צוו לעבדי יעקב או זולתם על אודות יוסף כמו ויצום אל בני ישראל : לאמר אביך צוה. צוה שיאמרו ליוסף אביך צוה לנו שנאמר אליך מאלינו לא מצדו שאינו חושד אותך כלל אבל שאם ייראו אחיך נאמר אליך אלה הדברים : לפני מותו . באותו הפרק צוה ולא היה לנו פנאי לדבר אליך אז : (יז) ויבך יוסף . בהזכירם אביו ואת אהבתו שלא חסדו : (יט) התחת אלהים אני . האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזירותיו ואענים מי שהיה שליח מאתו לעשותם כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים : (כ) ואתם חשבתם עלי רעה . הנה פעלתכם

רמבן

כי אין לשתי משפחות בית קבורה אחד וזהו גם כן מה שאמר בקברי אשר כריתי לי שכבר קרה לו הקבר להחזיק בו וזה טעם ויעל עמו גם רכב גם פרשים כי ידע זדון עשו ובניו . וכן היה מעשה כי מצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גוריון וזולתו מספרי הקדמוניות כי בא צפו בן אליפז בן עשו ועשה עמהם קטטה על זה עד שערכו מלחמה ותגבר יד יוסף ותפשו עם מבחר גבוריו והביאום למצרים ועמד שם בתפיסה כל ימי יוסף וברח משם במותו והלך לארץ כאנפנייא ומלך על מדינה כתים ברומא ובסוף הומלך על ארץ איטלייא והוא אשר .מלך ראשון על רומה והוא אשר בנה ההיכל הראשון והגדול מאשר נבנו ברומה וגם רבותינו הזכירו מזה הענין מקטטת עשו במערה והכתוב שאמר בכאן וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את אביו אחרי קברו את אביו בא לרמוז שלא מת אחד מכלם במלחמה ולא בדרך שעמד להם זכות הנביא וזכות יוסף שעלו עמו ולא צוה יוסף כאשר צוה אביו לשאת אותו לקברו בארץ עתה כי לא יניחוהו בית פרעה כי לכבוד הוא להם ועוד שאם ילכו עמו אחיו ובית אביו יגזלו ויגנבו אנשי הארץ את כל אשר להם ואיננו דרך כבוד שיוליכוהו שם אחרים ואמר יוסף אל אחיו אנכי מת כי אחיו חיים היו כי ארכו ימים יותר ממנו כאשר אתה רואה בלוי ואמר וישבע יוסף את בני ישראל כי בראותו שאחיו זקנים השביע כל בניהם וכל בני בית אביו שיצוו גם את בניהם לעת הגאולה כי כלם יודעים הגלות :

(לג) ויגוע ויאסף . ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת לשון רש"י. ולדעת רבותינו הרי יעקב הזכיר מיתה בעצמו הנה אנכי מת וסיב

רשי

שמא במקומו אני כתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם : (כא) וידבר על לבם. דברי' המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורי' ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. ד"א עשרה נרות לא יכלו לכבו' נר אחד וכו' : על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו :

חסלת פרשת ויחי

וספר בראשית בע"ה

אבן עזרא

(כג) בני שלשים. בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים : ילדו. גדלו : (כו) ויחנטו אותו. הרופאים : ויישם בארון. שם אותו אחד והנה השרש ישם על משקל וייצר ויאמר רבי יונה המדקדק כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון בקמצות הבי"ת הוא שהכין לנפשו :

תורה

עַם־רָב׃ שביעי כא וְעַתָּה אַל־ י"ב
תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם
וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר ב' ט"ל מ"ל כתו'
עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף
בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי
יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃
כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי
שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה ס'
יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר ס' כל נ"ס דג' כמ"ב רפ'
יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת ד'
וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם ס' ה' וה' נ'
וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ד'
לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים ג'
אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי ג' חס' ו' חס' בליש'
מִזֶּה׃ כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה
וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם ל' כתיב וקרי'
בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

חזק

פ"ה פסוקים, פ"ה אל פה סימן :

אונקלוס

הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי׃ כא וּכְעַן
לָא תִדַחֲלוּן אֲנָא אֱזוּן יָתְכוֹן
וְיָת טַפְלְכוֹן וְנַחֵם יָתְהוֹן
וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן׃
כב וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא
וּבֵית אֲבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה
וַעֲשַׂר שְׁנִין׃ כג וַחֲזָא יוֹסֵף
לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אַף
בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ
וְרַבִּי יוֹסֵף׃ כד וַאֲמַר יוֹסֵף
לַאֲחוֹהִי אֲנָא מָאִית וַייָ מִדְכַּר
דְּכִיר יָתְכוֹן וְיַסֵּיק יָתְכוֹן מִן
אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְקַיֵּים
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימָר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן
וְתִסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא׃
כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲשַׂר
שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵיהּ וְשַׁוּוֹהִי
בְּאָרוֹנָא בְּמִצְרָיִם׃

חזק

חסלת פרשת ויחי

וספר בראשית בע"ה

כתיב ה"א וסי' פרשת ויצא: ילדו ח' וסי' ובנות ילדו להם. ואהליבמ' ילדה. ילדו על ברכי יוסף. והששי יתרעם לעגלה. אלה ילדו לתרפה: ואלהים ה' וסי' ויאמר יוסף אל אחיו ואלהים סר מעלי. ואלהים. אמר לבהלני. ואלהים. זולתי לא תדע. ואלהים מלכי מקדם: פקד ה' וחסר וסי' ואלהים פקד יפקד אתכם. וישבע יוסף את בני. פקד פקדתי אתכם. ויקח משה את עצמות. אם פקד יפקדני: וישבע ד' וסי' וישבע יוסף. ובשנה השביעית שלח יהוידע. וישבע יהושע. ויקם עזרא וישבע: והעלתם ג' חסר בלישנא וסי' והעלתם את עצמתי. קדמא'. והעלתי אליכם בשר. כי העלתיך מארץ מצרים: עצמתי ו' חס' בליש' וסי' והעליתם את עצמתי. וחברו דויהי בשלח. ושפו עצמותיו לא ראו. ממרום שלח אש. עצור בעצמתי. כל עצמתי תאמרנה. ובס"א מצאתי מסורה עצמתי ה' חסר והשמיט ושפו עצמתיו לא ראו. כל עצמתי תאמרנה. וזה המסורה שהיה לפני השמיט אצל עצמתיו הניחו עצמתי. וכל עצמות מלאים :

תולדות אהרן וינחם אותם. חגיגה יו סנהדרין קז : וישבע יוסף. כתובות קיא : והעליתם את. ספר הזוהר פ' תרומה: ויישם בארון. ס' הזהר פ' ויקהל :

בעל הטורים

אנכי מת ואלהים פקוד יפקד אתכם. פירוש אנכי בשר ודם היום כאן ומחר בקבר אבל מלך אל חי וקיים הוא יפקוד אתכם. ורמז שני פעמים פ"א פ"א. פירוש כשם שמלכתי פ' שנים כך יבא לכם גואל בן שמונים שנים אי נמי יפקוד לשון חסרון כמו לא נפקד ממנו איש. רמז שמנין פקוד חסר מת' שנה וישאר רד"ו. וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו. אלא אמר להם בשבם לקחת' אותי ושם תהזרוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו. ויחנטו שנים בהאי פרשה ויחנטו את ישראל. ויחנטו את יוסף כדאיתא בכתובות דיספד יספדוניה דדלה ידלוניה בשביל שחנט את אביו חנטוהו ג"כ. ויישם בארון כדי שיהא מצוי להם בצאתם משם :

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה. אך לד' סי'. וחציו ועל חרבך תחיה. ופרשיותיו יב. זה שמי לעלם סימן. וסדריו מג. גם ברוך יהיה סימן. ופרקיו נ'. יי' חננו לך קוינו סי': מנין הפתוחות מ"ג והסתומות מ"ח. הכל צ"א פרשיות. צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן :

ספורנו

פעלתכם היה בשגגה שחשבתם אותי לרדוף ואם היה זה האמת היה פעלתכם בדין: אל היה חשבה לטובה. המציא בכם זאת השגגה לתכלית טוב : (כו) ויחנטו אותו ויישם בארון. באותו הארון שהיתה החנטה בו הניחו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע ובזה נודע הארון לדורות שנא' ויקח משה את עצמות יוסף :

רמבן

והיה אלהים עמכם ואולי לא ידע בנפשו או שלא רצה לתת כבוד לשמו וכן וירא אחי יוסף כי מת אביהם כי להם מת הוא או שלא ידעו הם בזה כלל וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים וזו תחופף עליו כל היום לובשת לבושה השני שלא יפשיטנה ערומה כיעקב או תתלבש לעתים מזומנות. ויובן הענין הזה במסכת שבת ובמסכת כתובות : נשלם ספר בראשית. בספור דברי האבות : להגיד ראשונות וחדשות : בטרם תצמחנה בלבבות : וליוצר כל ראשית רוכב ערבות : תהלות רבות. והודאות לרבבות : ולו נתכנו עלילות. וסבות : מגלה עמוקות. ודעות נשגבות : ומוציא לאור. המחשבות : המוליך אותי בדרך צדקה. בתוך נתיבות. הגומל לחייבים טובות :

תם ונשלם שבח לבורא

אדרת אליהו

ויחי יעקב כו'. חסד ואמת. אמת הוא לקיים הבטחתו וכ"ה בי"ג מדות : וישלח ישראל כו'. שכל את ידיו בחכמה כי ידע שמנשה הבכור וע"כ יוסף ישית ידו לימינו וז"ש כי כו' : ואני נתתי לך שכם. פשוט שזה שכם ממש : ויקרא יעקב כו' באחרית הימים. עיין מ"ש למטה : ראובן בכורי כו' וראשית אוני כמ"ש כי הוא ראשית אונו והוא כחי כפירש"י ז"ל: יתר שאת ויתר עז. היה לך יתר התנשאות ויתר עז : פחז כמים אל תותר. ר"ל נתרוקן ממך ולא נותר מהם כלום כמים הממהרים ללכת ממקום שנשפך ולא נותר בהם כלום כי השמן שנשפך נשאר דבוק ויין שנשפך נשאר ריחו וקאי פחז על השאת ועל העז וכן אל תותר שהיא לא נשארה ולא אמר שיטול ממנו השאת והעז אלא היתר על אחיו : יצועי עלה. פירוש היצוע שעלה על המטה חללת והוא כינוי על האשה (עירובין ק' ע"ב) שהיא נעשה כר לבעלה וכן משכבי אביך : אחים. באותו אומנות שמפרש והולך: אל תבא. ר"ל לא באה שלא בידיעתי עשו וכן אל תחד ג"כ לא אחדה עמהם כבודי שלא הסכימה דעתי לדעתם והכל על שכם : כי באפם כו' ואמר איש ושור על האנשים ועל המקנה ועיין רמב"ן : גור אריה יהודה מטרף בני עלית. כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו מטרף בני כו' כמו אריה מטרפו כמ"ש כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו (ישעיה לא ד') :

ויחי יעקב בארץ מצרים וגומר. למה פרשה זו סתומה. אלא כיון שנפטר יעקב התחיל השעבוד. ד"א שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. ד"א שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם. כך היא הנסחא בב"ר. כפי הנראה שאין סמך מן המקרא לכל הדרשות הללו וכולם כמתנבאים. ואשר נראה לי בזה לפי שמצינו כאן סתימה שלא כדרך הפרשיות הסתומות שבתורה שיש בהם ריוח לפחות כשיעור פרשה סתומה וכאן אין ריוח כלל וודאי שכונת עזרא הסופר להסמיך פסוק ויחי יעקב לפסוק שלפניו וישב ישראל בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד ויחי יעקב וגו' כאילו היה הכל פסוק אחד ע"כ נחלקו ג' לשונות אלו במשמעות דורשין. כי ללשון ראשון הדורש שכיון שנפטר יעקב התחיל השיעבוד יהיה קישור שני פסוקים אלו על זה האופן כי מתחילה אמר וישב ישראל בארץ גושן הורה בלשון ישיבה שהיה להם ישיבה של שלוה ומנוחה. ויאחזו שהיה להם גם אחוזה בארץ ויפרו וירבו מאד וכל זה היה בזמן ויחי יעקב כי בחייו עמד להם זכות יעקב שזכו לכל אלה מכלל שבמותו פסק זכותו ופסק הכל כי לא היה להם עוד ישיבה של שלום מצד השעבוד וכ"ש שלא היה להם אחוזה בארץ כי עבדים המה וכן לא ניתן להם לפרות ולרבות כי בקשו להמעיטם ע"י העינוי באמרם פן ירבה ולפי זה היתה מיתת יעקב סבת השעבוד ונוכל לומר בהפך זה שהתחלת השעבוד היה סבת מיתתו כי קיצר הקדוש ברוך הוא שנותיו שלא הגיע לימי אבותיו שלא יראה בשעבוד בניו כי בא הזמן של ועבדום וענו אותם. לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל למות ואמרו רבותינו ז"ל כל מי שנאמר בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו ובדרך זה יהיה הסמיכות מבואר ג"כ כמו בדרך ראשון ומספר י"ז שנה דנקט לומר שמכירתו של יוסף שהיה י"ז שנה גרם להם שלא ישבו בשלום במצרים כ"א י"ז שנה. וללשון שלישי הדורש לפי שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם יאמר הכתוב אע"פ שהיה כל ימיו בצרה וגרות כמ"ש ימי מגורי ק"ל שנה מעט ורעים. מ"מ לגודל השלוה שהיה לו תוך י"ז שנים שראה ישיבת בניו בשלום ויאחזו בארץ ויפרו וירבו נשכחו ממנו כל הצרות הראשונות שעברו עליו והיו כלא היו לכך נאמר ויהי ימי יעקב שני חייו קמ"ז שנה כי אותן ק"ל שנים לא היו נחשבים מכלל ימי חייו לגודל צרותיו ועכשיו למפר' נחשבו כולם שני חייו וזה לפי שנסתמו ממנו כל הצרות שעברו וכאילו היה חי חיים נעימים וערבים בכל שנותיו שהרי בראות יוסף היה חי לכך סמך ויחי יעקב אל הפסוק הקודם. ומה שהשמיט רש"י לשון זה לפי שנ' לו שהיינו הך הלשון ראשון כאשר הוא מבואר למבין בהתבוננות מעט. ואולם הלשון השני הדורש שבקש לגלות הקץ ונסתלקה ממנו השכינה לפי שבא לתרץ מהו שאמר ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז מאי קמ"ל וכי עדיין לא ידענו שהיה במצרים י"ז שנה שהרי בבואו לפני פרעה אמר ימי מגורי ק"ל שנה וא"כ למה הוצרך לומר שהיה חי במצרים י"ז שנה. ועוד למה לא הזכיר לשון זה באברהם ויצחק או באמהות. אלא וודאי שבא להורות שפרשה השכינה ממנו לפי שנא' למעלה ותחי רוח יעקב אביהם שפירושו שחרת' עליו השכינה מדקאמר רוח יעקב וסד"א ששרתה עליו רוח הקודש כל הימים עד יום מותו קמ"ל ויחי יעקב בארץ מצרים כי בבואו למצרים חי יעקב אבל לא רוח יעקב שנסתלקה ממנו השכינה מיד לפי שאמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך וא"כ מיד היה מוכן אל הצואה לצוות מחמת מיתה והיה חושש הקב"ה פן יגלה הקץ על כן נסתלקה ממנו השכינה ועדיין לא ידענו מאיזו טעם נסתלקה שכינה ממנו ע"כ באה פרשה זו סתומה לסמכה לפסוק וישב ישראל בארץ גושן לפי שמהידוע שימשך נזק גדול מן ידיעת הקץ כי הדורות הקודמים היודעים שהגאולה לא תהיה בימיהם לא ידרשו את פני ה' לבקש על הגאולה ועל התמורה וכן פי' בעקידה על המדרש האומר כשבקש יעקב לגלות הקץ אמר הקב"ה ולא אותי קראת יעקב ר"ל שלא היית חס על כבודי כי מידיעה זו ימשך נזק זה שלא יקראו אותי ולא יבקשו פני הדורות הקודמים לישב וכמתיאשים מן הגאולה על כן סתם ותתם ה' הקץ האחרון כדי שבכל דור ודור יבקשו את פני ה' ואת דוד מלכם ויהיו מחכים קץ ישועתו תמיד כאשר בעונינו מדה זו מצוייה בינינו אפי' בזמן שאין הקץ נודע מ"מ רבים המה עמי הארץ המתישבים בארצות העמים ובונין להם בתים ספונים וחשובים ושל אבנים בנין הקיום ובסבה זו לעולם אינן דורשין את פני ה' בכל לב להביאם אל ארצם וע"כ הקב"ה מניחם שמה ולהנאה זו פסוק וישב ישראל בארץ גושן מדבר באשמת ישראל שבקשו להיות תושבים ולהיות להם אחוזה בארץ לא להם ונזק זה בא להם לפי שקץ גלות מצרים היה נודע להם על כן הדורו' הראשוני' אשר ידעו בבירור כי לא בימיה' תהיה הגאולה ההוא בקשו להם ישיבה של קבע ואחוזה בארץ מצרים על כן סמך לפסוק זה פסוק ויחי יעקב להורות שנזק זה הנמשך לאותן הדורות מחמת שהיה קצם נודע גרם לויחי יעקב אבל לא רוח יעקב כי אם יעקב לבדו היה חי כדי שלא יגלה הקץ האחרון ושלא יתפשט נזק זה לדורות:

ויקרבו ימי ישראל למות. במדרש אמרו הימים מתים והם אינם מתים כי כל זמן שהצדיק בעולם נמצאו ימי השלוה בעולם ובמותו בטלים אותן ימי השלוה ובטולם היינו מיתת' וכמ"ש כל זמן שיעקב חי לא התחיל השיעבוד. אבל יעקב עצמו ארז"ל שלא מת ואע"פ שכל צדיק נקרא חי במיתתו מ"מ נקט יעקב דווקא לפי שדרשו עליו מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כי הבן יש בו חלק מן אביו וכל עובר ירך אמו ואביו הוא ובהיות זרעו בחיים אז דומה כאילו גם הוא בחיים ר"ל חלק ממנו ודווקא יעקב שמטתו שלימה וכולם זרע חי רב פעלים אבל המוליד בן רשע הקרוי בחייו מת אז אין ברא מזכי אבא כי דיו לבא מן הדין להיות כנדון והוא עצמו קרוי מת בחייו ואיך יקרא חלק אביו. וזהו שדרשו על פסוק והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב למה הזכיר בדוד שכיבה וביואב מיתה לפי שדוד הניח בן צדיק כמותו משא"כ ביואב ומטעם זה נאמרה שכיבה ביעקב והמיתה נאמרה דווקא על הימים:

ועשית עמדי חסד ואמת וגו'. יש כאן בקשה על צד האמת ועל צד החסד על צד האמת היינו דבר שאינו מצפה לתשלום גמול ועל צד החסד היינו דבר שמצפה לתשלום גמול כי בקשה שבקש ממנו לקוברו זהו דבר המצפה לתשלום גמול נדמסיק פרק ואלו מגלחין דקבר יקברוניה כו' אבל מה שבקש ממנו לקברו דווקא בארץ כנען זהו חסד שאינו מצפה לתשלום גמול. ד"א מה שבקש שלא יקברנו במצרים שלא יעשוהו ע"ג זהו מצד האמת חייבו לעשות כן להצרים מכשול מן המצרים. אבל מה שבקש שיקבור אותו דווקא בארץ כנען זהו על צד החסד. ומה שפירש"י ג' טעמים בדבר נראה לפרש שכולן צריכין זה לזה כי הטעם שלא יעשוהו ע"ג ושלא ישלטו הכינים על קברו הכל חד טעמא הוא כי למה יעשוהו ע"ג ומה נגר מגוברין אלא לפי שיראו שכל עפר הארץ כינים חוץ מקברו ע"כ יטעו אחריו ואם יהיו הכינים גם על קברו אז יצטער בהם וטעם של כינים לבד אינו מספיק כי יקשה והלא הרבה ריוח והצלה לפניו יתברך להצילו מן הכינים שהרי ארז"ל פרק השותפין ז' לא שלטו בהם רמה ויעקב אחד מהם ואם רמה לא שלטה בו ק"ו הכינים אלא שאמר שאם לא יהיו הכינים על קברו יעשוהו ע"ג ובשני טעמים אלו לא סגי דא"כ למה צוה שיקברנו דווקא בארץ כנען ולא בשאר ארץ אלא בעבור צער גלגול מחילות. ובטעם של גלגול מחילות לבד לא סגי דא"כ למה אמר אל תקברני במצרים די לו במה שאמר וקברתני בקבורתם. אלא כך אמר מבקש אני ממך שתקברני בקבורת אבותי ואם תבוא לידך איזו סבה ומניעה לבלת תוכל לקברני בארץ כנען אז תקברני באיזו ארץ שיהיה חוץ מארץ מצרים שאל תקברני שמה כלל וכל כך למה אלא וודאי משום חשש ע"ג או כינים כאמור:

ויאמר השבעה לי. לא היה יוסף חשוד בעיניו שלא יקיים מצות אביו אלא השביעו כדי שיהיה לו התנצלות לפני פרעה כמו שפירש"י על פסוק כאשר השביעך שאם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך כו'. ומה שנא' לשון לי ולא השבעה ליי וישבע לו נ"ל שהיה מתירא פן יאמר לו פרעה שיתיר שבועתו ע"כ אמר השבעה לי היינו על דעתי והנשבע על דעת חבירו אין לו התרה בלא דעת חבירו כדאיתא בטור י"ד סימן רכ"ז על כן נאמר לי לדעתי וישבע לו. ד"א לפי שיוסף אמר אנכי אעשה כדבריך ואמרו במדרש שיוסף אמר גם אנכי אעשה כמו שאתה עושה ואצוה לבני ואחי שיקברוני בארץ כנען ואמר יעקב השבעה לי שתעשה לי כן כי אני משביעך שתצוה גם אתה לבניך כן ואלו לא נאמר לשון לי הייתי אומר שהיה משביעו על כל דבריו אפי' על אנכי אעשה כדבריך. ד"א שהיה יעקב רוצה לכסות השבועה מפני העומדים כי אמר לו שים ידך תחת ירכי ר"ל והשבע לי אמר לו יוסף אנכי אעשה כדבריך בלא שבועה כי נאמן אני בדבורי ויאמר השבעה לי היינו לי לבדי בסוד שלא ידע מזה שום אדם כי חרפה היא לו ליוסף לומר שאביו לא היה מאמין לו והוצרך להשביעו לכך נאמר וישבע לו לבדו. ד"א שמתחיל' אמר לו שים נא ידך תחת ירכי כי רצ' להשביעו בנקיט' חפץ ואמר לו אנכי אעשה כדבריך בלא שבועה וחשב יעקב כי היה חרס ליוסף שבקש להשביעו שבועה חמורה ויאמר השבעה לי בלא נקיטת חפץ וישבע לו ולכך לא נאמר כאן וישם ידו תחת ירך אביו כדרך שנאמר באליעזר עבד אברהם:

ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך וגו'. למה שינה יעקב הלשון כי שם נאמר ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך והנה במקום פרה ורבה אמר מפרך והרביתיך הלא דבר הוא והענין הוא לפי שלשון פרה ורבה משמע שהוא ציווי אל יעקב שיעסוק בפריה ורביה ועי"ז יצאו ממנו גוי וקהל גוים וכאן על כרחך אין הפירוש כך שהרי לא נולד לו שום בן אחר נבואה זו ומבנימין היתה כבר מעוברת והנה גוי אמר על בנימין וקהל גוים על שעתיד שבט אחר ליחלק לשנים וכל זה אינו תלוי בפעולות וע"י שיעסוק בפריה ורביה. ע"כ אמר במקום פרה ורבה הנני מפרך והרביתיך לומר שזה אינו ציווי אליו שיעסוק הוא בפריה ורביה אלא הקב"ה מפרה ומרבה אותן הנולדים כבר. ואין לומר שברכה זו שיפרו וירבו הנולדים כבר לא שיחלק שבט א' לשנים דא"כ למה אמר פרה ורבה שפירושו מפרך הל"ל מפרך אלא שאמר מפרך בלשון פרה לומר לך שאותו שבט שעתיד ליחלק לשנים יהיו דומים בכל עניניהם כאילו אתה הולדתם ר"ל יהיו על שמך יקראו כאילו אתה הולדתם כמ"ש ועתה שני בניך וגומר לי הם. ומזה למד יעקב שמאמר פרה ורבה אינו ציווי אליו שיעסוק בפריה ורביה ועי"ז יהיה לגוי וקהל גוים שהרי מאותה נבואה והלאה לא נולד לו בן על ידי שעסק בפריה ורביה. אלא וודאי שפסוק זה ברכה ומתנה ליעקב להפרות ולהרבות הנולדים כבר ועל כן אמר שפירושו מפרך ומרבך ואין הפירוש שהם ברכה להפרות זרעו דא"כ למה לא אמר לו בפירוש מפרך והרביתיך אלא וודאי שתלה כי הדבר שאותו רבוי דומה כאילו אני הולדתים ולמאי נפקא מינה יהיו דומים כאילו הולדתים אלא וודאי לענין שיקראו על שמי להיות כל אחד שבט בפני עצמו וזה מתנה הוא ולא על צד החיוב ע"כ אמר יעקב ונתתיך לקהל עמים אע"פ שלשון זה לא נאמר שם מ"מ יובן כל זה משם. ומה שקרא בני יוסף קהל יותר משאר השבטים לפי שלשון קהל מורה על היות הרבה אנשים נקהלים במקום אחד ובמקום שיש הקהל הגדול העין הרע מצוי בו ביותר על כן נמנעים מלהקהל חוץ משבט יוסף שאין ההקהל מזיק להם לפי שאין העין הרע מזיק להם כמו שלמדו מן פסוק בן פרת יוסף בן פרת עלי עין קרי ביה עולי עין. ומהרי"א פירש שעשה סימן מן הנה מפרך על אפרים שיהיה גם הוא לראש כי מנשה הבכור היה בלאו הכי ראש שבט ולא הוצרך לבקש סימן כ"א על אפרים גם הביא סימן על זה שקרה מקרה שנקברה רחל בדרך אפרת כי אפרת מורה על שם אפרים וסימנא מילתא היא שגם אפרים יהיה ראש שבט:

בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. נקט בזה לפי ששאלו מי אלה שאינן ראוין לברכה כי אמר מבשן מי יצאו אלה ר"ל שיאמרו אלה אלהיך על העגל שעשה ירבעם והשיב יוסף בני הם מ"מ הם בני ומצדי הם ראוין לברכה ומה שיצאו מהם אחאב וירבעם לפי שנתן לי אלהים אותם בזה פה במצרים ואמם מצרית בת פוטיפרע כהן און דהיינו כהן לע"ג ע"כ יצאו ממני לעתיד בנים כאלו עובדי ע"ג אבל מצדי ראויים הם לברכה דאל"כ למה ברך ה' את יצחק ושלא יצאו ממנו עשו ויעקב מצד שהיתה רבקה בת בתואל הארמי אלא וודאי שאין הקדוש ברוך הוא מושם אל זרע המקולקל וברכו בעבור הזרע הקדוש הראוי לברכה כך תברכם גם אתה שהרי מצדי ראוים הם לברכה כי באשר הוא שם כולם זרע ברך ה'. ויאמר קחם נא אלי נקט

לשון אלי להורות שראוי ללמוד ממני הרי בעבורי נתברך אבי ולא חם הקב"ה אל עשו ר"ל יהיו המתברכים כמוני לפיכך קחם אלי. ובמלת נא הורה על הזמן ההוה כמו הנה נא ידעתי שפירושו לשון עתה. ור"ל הנני מברכם כפי הזמן של עכשיו שהרי עכשיו כולם צדיקים ולא אחוש אל העתיד. ויברכם ביום ההוא לאמר כפי מה שהיו ביום ההוא ולא היה חושש אל העתיד מה שיבא מזרעם כי אין דנין את האדם כ"א לפי מעשיו של עכשיו. ד"א נקט אלי לומר הרי מתייחסים אלי, כי משפחת האב עיקר אבל משפחת האם אינה קרויה משפחה:

שכל את ידיו כי מנשה הבכור. יש מקשים למה בחק יוסף עד אחר שבירך אותם ואח"כ ויתמוך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים למה לא עשה זה קודם שברכם. אילו לפי שיוסף חשב שהשמאל חשוב מן הימין לפי שהלב מקור השכל מונח ביד שמאל והכבד מקור הנפש המתאוה שבימין וחשב יוסף לפי שמנשה הבכור על כן רוצה לברכו בברכות שכליות ליתן לו המדע והחכמה ביתר שאת ואת אפרים רצה לברך בברכות גשמיות. ואחר שבירך ברכה אחת לשניהם אז ראה יוסף שלא זו הדרך ולא נתכוין אביו לזה ואולי טעה בין בכור לפשוט או לא ידע בין ימין לשמאל על כן וירע בעיניו ויאמר לא כן אבי. ויש מקשים וכי לא ראה שאביו שכל את ידיו בכוונה ובוודאי ידע את אשר עשה ולמה ירע בעיני יוסף והיה לו לשאול לאביו על מה זה שכל ידיו ונראה שיוסף חשב כי יעקב סבר שיוסף לקח הבכור ביד ימין שלו ואפרים בשמאל שלו ואז הבכור כנגד השמאל של יעקב ע"כ שכל ידיו כדי שיהיה הבכור בימין יעקב לפיכך וירע בעיניו שהרי באמת לקח יוסף את אפרים בימינו:

האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. לא רצה לכלול את עצמו עמהם ולומר האלהים אשר התהלכתי אני ואבותי לפניו כי לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק גמור ומי שאינו צדיק גמור אין לומר לפניו כ"א עמו שצריך סעד לתומכו כמו נח שנאמר בו את האלהים התהלך נח. והזכיר ב"פ האלהים ובשלישי הזכיר המלאך לפי שפנים הראשונים אינם נאותים בלתי לי"י לבדו כי התהלכו לפני האלהים היינו העבודה כתרגומו די פלחו אבהתי קדמוי. וכן האלהים הרועה אותי מעודי והיינו הפרנסה כי הוא מן ד' מפתחות שלא נמסרו לשליח. ודורשי רשומות אמרו מעודי עולה למספר ק"ל היינו אותן ק"ל שנים שכלכלו ה' קודם בואו למצרים. עד היום הזה מלת הזה עולה למספר י"ז היינו אותן י"ז שהיה חי במצרים ור"ל אף ע"פ שנראה כאילו היה יוסף מפרנסו אותן י"ז שנים מ"מ תלה אותם באותן ק"ל שנים כשם שהם היו ודאי מאת ה' כך י"ז שנים אלו. אבל בענין השמירה מכל רע שנעשה ע"י שליח אמר המלאך הגואל אותי מכל רע כי תמיד מלאכיו יצוה לשמרו בכל דרכיו. ויקרא בהם שמי ושם אבותי שיקרא להם כל מה שמורה עליו שמי ושם אבותי. כי שם ישראל ע"ש כי שרית עם אלהים ואנשים כך יהיה צדיק מושל ביראת ה'. ויעקב ע"ש עקב רב טוב הצפון לצדיקים כי תמיד ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד. ואברהם ע"ש אב המון גוים כך יהיו ראש לכל האומות. וילחק תרגומו וחדי כך תהיה תמיד השמחה במעונם:

וידגו לרוב בקרב הארץ. היה לו לומר בארץ מהו בקרב הארץ ונראה לפ' על דרך שארז"ל במסכת סוטה שהיו המצרים חורשים על גגם ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע כו' ואח"כ הוזרין ומבצבצים והולכים לביתם עדרים עדרים כו' ולפי זה היו פרים ורבים בקרב הארץ ממש כי לא לחנם נעשה להם נס זה שהיו נבלעים בקרקע ודאי לכדי שלא תשלוט בהם עין הרע של המצרים ע"כ נתכסו בקרקע כדגים המכוסים במים ובסיבת היותם בקרב הארץ ממש נעשו רבים כדגים כי לא שלטה בהם עינא בישא וע"ז נאמר ותמלא הארץ אותם. ונתן ברכת הריבוי דוקא ליוסף כי שמו מורה על התוס' והרבוי כמ"ש יוסף ה' לי בן אחר וכמ"ש יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. והיתה ברכה זו ראויה ביותר אל אפרים ע"ש כי הפרני אלהים ע"כ נתן ימינו על ראש אפרים כי חשב יעקב ששמו מסייע לו לקבלת ברכה זו. ויוסף חשב ביותר ראוי לחלות ברכת הריבוי בבן הבכור כי אליו פי שנים כפלים בירושה ע"כ גם ברכת הרבוי לו יאתה ביותר. והשיב יעקב ידעתי בני ידעתי הזכיר ב"פ ידעתי כנגד ברכת פי שנים של הבכור ואמר גם הוא יגדל וגם הוא יהיה לעם הזכיר ב"פ גם לרמוז על הכפל כאילו אמר ידעתי מן פי שנים של הבכור אשר מזה הצד היה מן הראוי ליתן לו ביותר חלק בברכת הרבוי לצרף הוויות להדדי. אבל מ"מ אחיו הקטן יגדל ממנו כי הקב"ה בוחר ביותר בקטנים וכל אדם שיש בו צד קטנות אז ביותר הקב"ה מגביה לשיתו לאלפי רבבה כמ"ש לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט וכתיב הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום. וקרה זה לכל זרע אברהם כי ישמעאל בכור לאברהם נפסל ישמעאל ונבחר יצחק. עשו בכור ליצחק נפסל עשו ונבחר יעקב ראובן בכור ליעקב נפסל ראובן ונבחר יוסף מנשה בכור ליוסף נבחר אפרים ביותר ורמז זה הלא דבר הוא והמשכילים יבינו:

האספו ואגידה לכם וגו'. ואח"כ הזכיר לשון קיבוץ הקבצו ושמעו וגו' לפי שארז"ל בקש לגלות הקץ ונסתם ממנו והנה לשון אסיפה שייך למי שעומד בחוץ במקום מגולה ונאסף לתוך הבית למקום צנוע כמו ואספתו לתוך ביתך ואין מאסף אותי הביתה וכן רבים אבל לשון קיבוץ מורה על אנשים מפוזרים שיתקבצו למקום אחד אפי' שיהיה במקום מגולה ובקעי בו רבים. כך מתחלה בקש לגלות סוד הקץ ואין ראוי לגלות דבר סוד ברשות הרבים פן ישמע מי שאינו הגון כי סוד ה' ליראיו דוקא ע"כ אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים לעת קץ. ומיד הרגיש בעצמו שנסתם ממנו הקץ ע"כ חזר מלשון אסיפה ואמר הקבצו בני יעקב לשמוע דברים שאין בהם סוד ויכול לדבר ממנו ברבים והזכיר ב"פ ושמעו כי לקצתם היה מדבר דברי כבושים ותוכחות כמו לראובן ושמעון ולוי. וע"ז אמר ושמעו בני יעקב. ולקצתם היה מגיד עתידות וע"ז אמר שמעו אל ישראל אביכם כי הגדת העתידות תלוי ברוה"ק שעליו השיוהם לשם ישראל כי שם זה רוחני וזה פירוש יקר:

ראובן בכורי אתה וגו'. תרגומו חזי לך למיסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא רצה לפרש הפסוק ראובן בכורי אתה ראוי אתה לבכורה לפי שכחי וראשית אוני אתה. וראוי אתה גם לכהונה דהיינו יתר שאת כי העבודה בבכורות. וראוי אתה למלכות יתר עז. אמנם פחז כמים אל תותר כי מלך במשפט יעמיד ארץ וכל שופט צריך להיות מתון בדבר המשפט. ואתה פחז כמים בכל ענייך והכא היינו המהירות ע"כ אין אתה ראוי לקבל יתרון המלוכה. וכי עלית משכבי אביך ע"כ אינך ראוי לכהונה. כי הכהונה עניינה להשרות השכינה בבה"מ שנקרא משכבי אביך שבשמים כמו שמפרש רש"י על פסוק הנה מטתו שלשלמה ועל פסוק בין שדי ילין וכארז"ל כד הוי רחימתין עזיזא אפותיה דספסירא הוינא שכיבן כו' ואתה גרמת סילוק השכינה ע"י מעשה בלהה ע"כ אינך ראוי לכהונה. ונקט משכבי לשון רבים כי שלשה מקדשים יהיו לעתיד חוץ ממשכן. אז חללת יצועי עלה באותו פעם חללת גם יצועי דהיינו מטה שני כדי שלא אוליד עוד בנים ממנה ועשית זה בעבור חמדת הממון שיהיה לך חלק גדול בירושה וכן פירש הרמב"ן ע"כ אני קונס אותו ממון לבלתי היות לך משפט הבכורה ליקח פי שנים ותהיה ליוסף בעל עין יפה שפרנס את אביו ואחיו כמ"ש בחללו יצוע אביו נתנה בכורתו ליוסף:

יתר שאת ויתר עז. הקשו המפרשים שכפי משמעות הפרשה לא בירך אותו כלל והכתוב אמר איש כברכתו בירך אותם. ואומר אני שברכו יעקב מעין ברכותיו של משה שנאמר יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר ופירש מהרי"א לפי שראובן היה מוכרח לילך בראש החלוץ למלחמה ועל רוב המתים במלחמה הם הראשונים ע"כ ברכו יחי ראובן ואל ימות. ולי נראה שברכו בענין העז והגבורה שיהיה גבור בארץ ויתן עז ותעצומות לעם כי ההולכים בראש החלוץ צריכים להיות גבורים וכל גבור נקרא איש חי רב פעלים לאפוקי החלוש חשוב כמת לכך נאמר יחי ראובן. וזה שנאמר ויהי מתיו מספר ר"ל כי נלחון האויבים בדרך הטבע תלוי בשני דברים או ברבוי עם או באנשים בעלי כח וגבורה ושניהם כאחד טובים ויען כי ראובן גרם ליעקב סילוק השכינה וקרוב הדבר להיות עונשו מדה כנגד מדה שבמלחמותיו תסתלק השכינה ממנו ויצטרך לעשות מלחמות בדרך הטבע ע"כ הוצרך לשני ברכות אלו שיהיו אנשיו גבורים וע"ז אמר יחי ראובן ואל ימות. ויהיו ג"כ רבים עד שיצטרכו למספר כי עם מועט נקראו מתי מספר שמספרם ידוע לרבים אבל עם רב צריכין לספרם וע"ז ויהי מתיו מספר כי לשון ויהי מורה שיהיו רבים וצריכים למספר. וכן יעקב ברכו בשני ברכות אלו ונתן לו השאת והעז. השאת היינו המספר וזהו בעצם ברכת ויהי מתיו מספר. והעז היינו הכח והגבורה נרמז בברכת יחי ראובן ואל ימות. ויותר מתיישב ענין המספר לפירש"י שפי' ויהי מתיו מספר שיהיה נמנה עם שאר השבטים ומדקאמר מתיו משמע שמדבר בגברים הרבה שיהיו נמנים עם ישראל כשיהיו כל ישראל נמנים לאיזו צורך. ואמר יעקב הנני נותן לך השאת והעז כי השאת עניינו המספר כמ"ש כי תשא את ראש שהוא את ראש וכן בכל מקום נזכר המספר בלשון שאה ואמר יעקב אע"פ שמן הדין היית ראוי ליתר שאת ועז ר"ל שיהיה לך יתרון על כל השבטים פי שנים כפלים בענין השאת והעז כי ראוי שיהיו ממך מתי מספר פי שנים על זולתך. וכן יתר עז היה מן הראוי ליתן לך עז ותעצומות יותר מכל השבטים ליקח פי שנים בשאת ועז. אך לפי שפחזת כמים בחטא של בלהה ע"כ אל תותר להיות לך יתרון על אחיך בשאת ועז אבל מ"מ גוף השאת והעז אני נותן לך במתנה כי מן הדין היה שהחטא יגרום שלא יהיה לך שום שאת ועז אפי' שוה לאחיך לא היה לך להיות מ"מ הנני נותן לך ברכתי שלום שיהיה לך שאת ועז שוה לאחיך אך אל תותר ליקח יתר על אחיך מצד שהעון גורם לך. ונוכל לפרש ענין השאת היינו שיהיה נמנה במנין שאר השבטים כמו שפי' רש"י על ויהיו בני יעקב י"ב וכן בפסוק ויהי מתיו מספר והכל מבואר על דרך אחד:

שמעון ולוי אחים. שניהם כאח לצרה יולד התחיל בשכחם כדרך שנאמר ויקחו שמעון ולוי אחי דינה פירש"י לפי שמסרו עצמם עליה נקראו אחי דינה וזה באמת שבח להם שנכנסו בעובי הקורה בעבור אחותם אך שלא יפה עשו מה שגזלו כל העיר כי זה כלי חמס הוא ואין הנקמה תלוי בזה ועל שהמתיקו סוד יחד ונקהלו על כל העיר אמר בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי כי באפם הרגו איש זהו טעם על שהתחיל בשבח לומר שלבשו קנאה בעבור אחותם והרגו כולם כאיש אחד. וברצונם עקרו שור היינו החומה כתרגומו וזהו טעם על שמשיים בגנות ואמר כלי חרם מכרותיהם כי דבר זה אינו תלוי באף ובנקמה אלא מרצונם הטוב עקרו החומה לקעקע כל העיר ולחמוס כל אשר להם. ארור אפם כי עז מצינו בכל מקום לשון עזות על הפנים ולשון קשיות על העורף שהוא מעבר השני אל הפנים וכשקלל לא קלל אלא אפם וקשיות ערפם ואמר ארור אפם ואימתי כי עז כשהוא עז. ועברתם היינו עבר השני של אפם דהיינו הפנים ומעבר השני הוא השרף ועל העבר השני דהיינו העורף אמר כי קשתה. ואמר יעקב שאם ישאר דבק בשני שבטים אלו קנין של העזות פנים וקשיות העורף מי יוכל לעמוד בפניהם וגם המה יהיו בתכלית הרעה ע"כ אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ר"ל אחלק הגדול ממדת העזות פנים וממדת קשי עורף שיש בטבע שני אחים אלו אחלק ואפיץ בכל ישראל כי היכי דלימטי לכל חד שיבא מכשורא ר"ל כשיתפשט בכל ישראל לא יגיע לכל אחד מישראל כי אם חלק קטן והיינו הך שקרא משה לכל ישראל עם קשה עורף שנאמר כי עם קשה עורף הוא ורז"ל אמרו שלשה עזים הם ישראל באומות כו' לפי שקבלו טבע העזות והקשיות עורף מן שמעון ולוי כי חלק אותם יעקב לכל בניו. ד"א אעפ"י שהעזות וקשיות עורף מדה רעה מ"מ יש בהם צד לטובה כארז"ל הוי עז כנמר כו' לעשות רצון אביך שבשמים וכן קשיות השרף אך טוב הוא לישראל כדי שיעמדו בדתם לא ישובו מפני כל לשמוע בקול זרים. וזהו שאמר יעקב שאפם כי אז ועברתם דהיינו העבר השני לאפם כי קשתה וזה בודאי מדה רעה וכדת מה לעשות בהם להפכם לטובה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ר"ל אחלק ואפיץ העזות וקשיות עורף אל שאר מעשה יעקב וישראל דהיינו להפך פעולתם

לטובה כאמור. ומה שכלל יעקב ומשה הפרידם לפי שכבר אמר יעקב אחלקם וגו' ע"כ לא היה משה רשאי לצרפם ומ"מ ברכם קצת מעין ברכתו של יעקב כי אמר ברך ה' חילו פירש אונקלוס על הנכסים כי לא היה ללוי חלק ונחלה כי אם המתנות הראויות לו כך אמר יעקב אחלקם ביעקב ר"ל אחלק לו בין כל יעקב כי מן כל ישראל יקחו המה חלקם ואע"פ שבעבור היות כלי חמס מכרותיהם דהיינו לגזול ממון כל העיר נותן הדין לקנסם שיהיו כולם עניים מ"מ אחלק להם ביעקב לקבל מהם מתנותם ושבט שמעון אפיץ בישראל להיות סופרים ומלמדים וע"כ רמז משה ברכה לשמעון תוך ברכת יהודה כי גם מיהודה מושכים בשבט סופר כמ"ש ומחוקק מבין רגליו ומחקק היינו סופר:

יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שאתה יהודה הודית במעשה תמר כהוראת שם יהודה ע"כ מדה כנגד מדה יודוך אחיך יודו לך על המלכות ולא יבושו כשם שאתה היית מודה ולא בוש מלהודות על האמת כך אחיך לא יבושו כי יודו על האמת שלך לבד יאתה המלוכה כי מצינו כשהומלך דוד כתיב ויאמרו כל שבטי ישראל וגו' הננו עצמך ובשרך וגו' אתה המוציא והמביא בישראל כו' ושבע ימין וראה כי בג' הזכיר ברכותם מעין שמם יהודה גד ודן. יהודה על שם יודוך אחיך. דן ע"ש ידין עמו. גד ע"ש גדוד יגודנו ושלשתן נמשלו לאריה יהודה גור אריה ומשה אמר דן גור אריה ולגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן. לפי ששלשתן נלחמו מלחמות ה' וכן יהודה ידו בעורף אויביו ודן ידין עמו פי' הרמב"ן ינקום נקמת עמו. וגד שנאמר וטרף זרוע אף קדקד. ורמז שלשתן בפסוק והוא יגד עקב יגד ר"ת יהודה גד דן כי יגד ענינו לשון כריתה מלשון גודו אילנא כי שלשתן יכריתו האויבים ולא בגבורת איש כ"א בעזר אלהי כי כמו שהש"י אינו נלחם כי אם בשמו ית' כמ"ש ה' איש מלחמה ה' שמו כך אלו אין מלחמתם בכלי זיין וכן פירש רבינו בחיי שבפרשת יהודה תמצא כל האותיות אלפ"א בית"א חוץ מן ז' להורות שאין מלחמתם בכלי זיין כ"א בשם ה'. וכן שלש אלו נלחמו בשמם כי כאשר שמעו האומות את שמע שמם והוראתו שמותם מיד תפול עליהם אימתה ופחד כי שם יהודה מודה שהכל יודו לו כי אליו יאתה הרוממות ודן ידין וינקום נקמת עמו וגד לשון כריתה וז"ש לפי שיהודה אתה יודוך ושמך יגרום לך שידך בעורף אויביך. גור אריה יהודה אע"פ שנמשל לאריה שדרכו לטרוף טרף מ"מ מטרף בני עלית לא הסכמת בטרף טרף יוסף אלא עלית נסתלקת מעל אחיך שכן נאמר וירד יהודה מאת אחיו ר"ל נסתלק מהם כי לא רצה להיות אתם בחבורתם. או עלית לשון מעלה שמצד טרף בני שלא היה לך חלק בו עלית למעלה זו. לא יסור שבט מיהודה רבו הדעות בפירוש פסוק זה והמעיין יבחר בפירוש מהרי"א כי הוא קבץ כל הדעות וכל מה שדברו בו רוב המפרשים ע"כ מנעתי ידי מלהעלות זכרונם על ספר כי יאריך הסיפור:

זבולון לחוף ימים ישכון וגו'. לפי שזבולון היה עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר שהיה עוסק בתורה וכן אמר משה שמח זבולון בצאתך כי הממון אין לו שלימות כי אם ע"י יציאה והוצאה טוב בו מהקבוץ אבל יששכר באהליך כי קנין הממון אינו דבק בו כקנין התורה שהוא תמיד באהלו ואינו תלוי בהוצאה כי אפילו אם נשאר הקנין באהלו יש בו שלימות. וכן פסוק זה בא לגלות ההעדר הכרוך בעוסקים בקנין הממון כי מלבד מה שכל ימיהם אין להם מנוחה יש בהם עוד חסרון אחד והוא פיזור הנפש כי הוא וביתו וסחורתו מפוזרים ומפורדים זה מזה כי משכן ביתו יהיה במקום אחד והוא עצמו יהיה בדרך או אניה בלב ים וסחורתו במקום שלישי והרי נפשו מפוזר כי מחשבתו על ביתו שבמזרח ומחשבתו על סחורתו שבמערב ומחשבתו על עצמו בין שני גבולים אלו ז"ש זבולון לחוף ימים ישכון כי שם ביתו. אבל הוא לא ישכון בביתו אלא הוא לחוף אניות כי כל ימיו יהיה באניה בלב ים. וירכתו היינו סחורתו וממונו שנקרא היקום אשר ברגליו שמקיימו על רגליו כי כך זה המעמיד את האדם ומקיימו. על צידון כי הוא מקום סחורה כמו שאמר סוחר צידון עובר ים מלאוך. וע"ז אמר חכם אחד שיצילנו ה' מפיזור הנפש כי מחשבתו מפוזרת בהרבה מקומות והזכיר ההפך אצל יששכר כמו שיתבאר בסמוך:

יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים. כחמור זה שהוא ומשאו קשורים יחד לא יתפרדו כך קנין התורה דבק ואינו נפרד ממנו כמו קנינו של זבולון שמצד שהוא וביתו וקנינו נפרדים ע"כ הוא בעל תנועה תמיד או לביתו או לקנינו כי על הרוב הם חוץ ממנו אבל יששכר תמיד משאו עליו משא דבר ה' והוא רובץ בין המשפתים היינו בין שני גבולים כי כל הגלגלות של הגוף יסובבוהו כמ"ש אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד ובכל מקום שהוא הולך או עומד תמיד הוא בין שני גבולים כי הם גדלים עמו והולכים לרגלם מה שאין כן בהולך בשתם בסחורה שאין שני גבולים אלו דבוקים בו כי לפעמים הוא הולך במקום סכנה וזה מתנגד לאריכות ימיו וענה בדרך כחו ולפעמים יתרחק מעושרו כי לא ירד אחריו כבודו וא"כ על הרוב אינו בין המשפתים אבל העוסק בתורה ורובץ תחת משא דבר ה' תמיד הוא בין המשפתים כחמור. וירא מנוחה כי טוב כי אין קנין התורה תלוי בתנועה כמו קנין הממון כי על הרוב ממרחק יביא לחמו אבל קנין התורה תלוי בעמל הנפש ומנוחת הגוף כי מטעם זה נתנה התורה בשבת יום מנוחה. ואת הארץ כי נעמה כי א"י אוירא דמחכים הוא. ויט שכמו לסבול עול תורה. ואע"פ שקנין התורה קודם במעלה לקנין שאר סחורה כי טוב סחרה מכל סחורה מ"מ הקדים את זבולון ליששכר כ"א אין קמח אין תורה ואם לא יאכל וישתה איך יהיו אבריו חזקים אף בריאים לטרוח בתורת ה' ע"כ הקדים את זבולון אשר ממרחק יביא לחמו כדי שיוכל יששכר להיות יושב אוהלים וגם יששכר נותן מחלקו בתורה אל זבולון שמעלה לו מס עובד עבודה ממש וז"ה ויהי למס עובד:

דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. יאמר שאע"פ שבדגלים יהודה נוסע בראשונה ודן באחרונה מ"מ ישוה לו גם הוא שידין את עמו כאחד כמיוחד שבשבטי ישראל והוא יהודה כי שמשון שפט את ישראל בדורו כדוד בדורו וכמ"ש במלך המשיח שיבא מיהודה וברוח שפתיו ימית רשע כך יהי דן נחש עלי דרך כי כל נחש ממית ברוח שפתיו. ומדקאמר ידין עמו ש"מ שמדבר ברשעי ישראל שידין אותם ויכלה הקוצים מן כרם ה' צבאות. וע"כ היה מן ההכרח שיסע יהודה בראשונה ודן באחרונה לפי שיהודה נמשל לאריה שעיקר כחו בזנבו וא"כ כשהלך יהודה לפני מחנה ישראל ואחוריו כלפי העם דומה כאילו זנבו פונה למחנה ישראל רמז שבו ידין עמו לשבר זרועות רמות. ודן נמשל לנחש שאין כחו אלא בפיו ע"כ דין הוא שיסע באחרונה ופיו פונה אל מחנה ישראל כי בו ידין עמו. ולפי שכל דיין יש לו רבים הקמים עליו ע"כ אמר לא תגורו מפני איש כי לישועתך קויתי ה' והאלהים נצב בעדת אל להצילם מאויבי זרוע. וי"א שדן לא היה מחניף לשבטו אלא היה דן כאחד שבטי ישראל כשאר שבטים כי קרוב ורחוק היו שוים בעיניו. ומה שמצינו שמשה המשיל את דן לגור אריה ויעקב המשילו לנחש רמז שכל דיין יש לו מלחמה פנים ואחור יש מעיזים בפניו לומר לו מוסיף אני עליך דיינים כמ"ש טרחכם ומשאכם וריבכם ויש מרנן אחריו אבל לא בפניו ע"כ צריך להיות בעל כח ואמיץ רוח ללחום פנים ואחור ולא יתן את לבו לכל הדברים אשר ידברו בין בפניו בין אחוריו אלא יהיה כאריה ונחש זה כחו באחוריו וזה כחו בפניו וזה רמז נכון:

גד גדוד יגודנו. הרבה גדודים יבואו עליו למלחמה ובתחילת המלחמה יכה בהם מכה רבה כמ"ש וטרף זרוע אף קדקד כי עור בעד עור וכשמכה בחרב אז המוכה מרים ידו להגן על ראשו על כן הגבור טורף תחילה זרוע וחותכו לשנים עד שיעבור החרב אל הקדקד. ויעקב מדבר בסוף המלחמה שאחריו יתנו לו עורף ויברחו והרי עקיבו של הנרדף סמוך אל הרודף וביותר כשהוא נופל וכשל בנפילה ואז יכרית ויגד עקביו וז"ש והוא יגד עקב כי יגד היינו כריתה מלשון גודו אילנא:

מאשר שמנה לחמו. לפי שאשר היה מספיק שמן לבה"מ למנחות ולשאר צרכי המקדש וידוע שכל שפע והשובע בא לעולם מן המקדש ע"כ אמר שמאשר שמנה לחמו של ישראל שמנה תחת שמן והוא יתן מעדני מלך כי הוא יתן למקדש והמקדש יתן אל כל העולם כמלך כעם. או ניבא שאשר יהיה בעל צדקה ולפיכך הכל ישבחוהו בנים ובנות כמ"ש כי אשרוני בנות ומשה אמר ברוך מבנים אשר וגו' והוא יתן לעני לחם שמן ומעדני מלך לא מן הפחות כההוא שהאכיל לעני פשוטות, וכמ"ש אם אכלתי פתי לבדי אפי' פתי פת נקיה המיוחד לי לא אכלתי לבדי:

נפתלי אילה שלוחה. י"א נפתלי נופת לי כי נופת תטופנה שפתותיו מי עובר ע"י בשורות טובות שהיה מבשר לישראל. ויש מפרשים על פרותיו שממהרים להתבשל ונותן אמרי שפר ע"י מקרא בכורים או ברכת הפירות. וקרוב בעיני לומר שאמרי שפר היינו התורה וע"כ המשילו לאילה כדמסיק במסכת עירובין אילת אהבים למה נמשלו ד"ת לאילה לומר לך מה אילה רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה אף ד"ת חביבין על בעליה כל שעה כשעה ראשונה ואולי שכל זה דרשו נופת לי ד"ת מתוקים מדבש ונופת צופים. ור"ל לפי שנקרא נפתלי על שם שד"ת מתוקים כנופת צופים לפיו ע"כ יזכה להיות כאילה שחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה ויתן אמרי שפר שאפי' ד"ת שנתישנו בפיו הרי הם אמרי שפר כי שפר מורה על דבר חדש שהוא בשופרו ויופיו:

בן פרת יוסף בן פרת עלי עין. אמר יעקב כי יוסף מצד עצמו הוא בן פרת לשון פריה ורביה כי יוסף לשון הוספה כמו יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. ואמר בן פורת עלי עין מצד שהוא בעל חן על דרך שנאמר נושאת חן בעיני כל רואיה ע"כ יהיה עלי עין שאין עין הרע שולט במי שנושא חן בעיני כל רואיו והמוסיף על זה שהרי בנות צעדה עלי שור להסתכל ביפיו ואעפ"כ לא ניזק מצד עין הרע אע"פ שבמקום שהריבוי מצוי אז ביותר העין הרע מצוי מ"מ יהיה יוסף בן פרת שיפרה וירבה כדגים הללו ואעפ"כ יהיה בן פרת תנו נטוי עלי עין הרואה לבל יזיקנו ואחר שהזכיר נזק של עין הרע של כל רואיו שניצל ממנו חזר להזכיר ענין שני בדומה לו כי גם אחיו נתקנאו בו ונתנו בו עיניהם וניצל גם מהם. וז"ש וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים וענין ורבו כמו רבה קשת כי המה רצו להמיתו ע"י חץ שנאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו והיינו ע"י חץ לפי שחשבוהו למוציא דבה אשר חץ שחוט לשונו ע"כ רצו לעשות בו מדה כנגד מדה וישטמהו בעלי חצים הם בעצמם היו בעלי חצים אשר חץ שחוט לשונם שהרי הם הוציאו דבה על בני השפחות לקרותן עבדים ויבא יוסף דבתם רעה שהוציאו הם על בני בלהה וזלפה אל אביהם לפיכך ותשב באיתן קשתו של יוסף שהרי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת ולפי זה קשתו של יוסף ירה על פי הדין האחים ראוים לקרותם בעלי חצים וחציו של יוסף נחתו בהם בדין ויפוזו זרועי ידיו כי רועה זונות יאבד הון והוא לא היה רועה זונות באשת פוטיפר ע"כ זכה להון עתק וזכה להיות רועה ישראל. ברכת אביך גברו על ברכות הורי היינו כמו חדר הורתי כי הברכות שקבלתי ע"י אמי היו בעקבה ורמיה וכמילתא דטמירתא מפני עשו. אבל ברכת אביך שנטל הבכורה מן האחים ונתנה לך היינו נתינה גלויה ומפורסמת עד תאות גבעות עולם. כי בכל ד' רוחות העולם יכול אתה להתפאר בהם. תהיין לראש יוסף וגו' יהיו כדבר המונח על הראש והקדקד אע"פ שהבכורה נזיר אחיו ר"ל לקוחים ומפורשים מן שאר אחיו הגדולים בברכות ומ"מ יכול אתה להתפאר בהם כדבר המונח במקום גבוה על הראש הנראה לכל לאפוקי ברכת הורי הוכרחתי להכחישם ולומר לא נתקיימו בי ולילך בהחבא מפני עשו אחי:

בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל. צריך עיון מה זה ענין מראה הערב והבקר ולמה קראו פעם שלל ופעם עד וכאן נאמר לשון יאכל ואח"כ יחלק. וזה כי מהידוע שכל דבר שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות דהיינו בבקר וכל דבר שהאדם שואל שלא כהוגן נותן לו בפנים חשוכות כמו שפי' רש"י על פסוק בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע וכל דבר שהוא הכרחי לאדם דהיינו כדי שכילתו להביא שבר רעבון ביתו הוא הדבר הניתן

בפנים

בפנים מאירות ולא יחסר לחמו לעד ולנצח. וכל המותרות שהאדם שואל יותר מכדי אכילתו לסוף יעזוב לאחרים חילו ויחלק לאחרים ואולי לנושא אלמנתו והוא עצמו משולל ומרוחק מן אותן המותרות הנתנים לו בערב. לכך נאמר בבוקר היינו הדבר הניתן לו בפנים מאירות זה הדבר אשר יאכל כי כדי אכילתו לבד ניתן לו בפנים מאירות ניתן לו עד אע"פ שעד הוא ג"כ לשון שלל מ"מ הזכירו בלשון עד המורה על הנצחיות ולערב מה שניתן לו בפנים השוכות הוא הדבר אשר יחלק לאחרים והוא משולל ממנו כי יש במשמעות לשון שלל ענין הסרה כמו ושל הברזל לשון שלילה והסרה. וסמך ענין זה לברכת זאב יטרף להוכיח גם את שופטי ישראל שלא יטרפו במלחמה יותר מכדי הצורך כמ"ש שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבוקר. מאשים אותם הנביא במה שטרפו יותר מן ההכרחי על כן קראם זאבי ערב. ואמר לא גרמו לבוקר כי לא בקשו ההכרחי הניתן בבוקר. וכן מאשים את שאול שהיה מן בנימין ותעט אל השלל כי לא זכר ברכת יעקב לבנימין אבל באברהם נאמר בלעדי אשר אכלו הנערים וגו' דוקא כדי אכילתם לקח ולא לחלק להם שלל מותרי ובזה נשא המשל מן הזאב הטורף לצורך מאכלו ולפעמים הוא טורף ומשחית ללא תועלת וזה פירוש יקר. ובבעל הטורים מסיק שר"ת של התחלת ברכת כל השבטים עולה שס"ה כמנין ימות החמה וס"ת עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה לפי שבעה"ז כל ממשלתם דומה ללבנה פעמים נבנתה פעמים נפרצה כך לפעמים הם חסרים מן המלכות. אבל בזמן שינון ינון וצמח צדיק שמו של משיח שקדם לעולם אז כתיב כסאו כשמש נגדי שיהיה מלכותם נצחי כשמש ועל כן נרמזה השמש בראש תיבות רמז לשמו של משיח שקדם לעולם והוא סוד זרח ופרץ שדרשו על חמה ולבנה וזהו מראה הערב והבוקר שנזכר כאן בבנימין:

שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך. היה לו לומר שא נא פשע וחטאת אחיך ולמה הכניס אחיך בין הדבקים ומה נתינת טעם הוא שאמר כי רעה גמלוך ונראה שהיה כאן פשע וחטאת. הפשע הוא שרצו להרגו בידים והוא אינו חייב מיתה בידי אדם אפי' לפי דבריהם שחשבוהו למוציא דבה. והחטאת הוא מה שמכרוהו לעבדות להם קצת התנצלות על זה לומר לפי שהביא דבתם לומר שקוראין לבני השפחות עבדים על כן גמלו לו כמותו למוכרו לעבד ע"כ נאמר שא נא לפשע אחיך לפי שעל הפשע אין להם שום התנצלות על כן הם מבקשים מחילה ורחמים. אבל והטאתם דין הוא שתמחול כי רעה גמלוך ר"ל שיש להם קצת התנצלות שגמלו לך אותה הרעה דהיינו הרבה רעה ובזה מיושב למה הקדים הפשע לחטאת כי אין זה דרך המבקשים לבקש תחלה על הדבר הגדול ואח"כ על הקטן איפכא מבעי ליה ולהנחתינו הוא מיושב:

ויבואו עד גורן האטד. שהיה מוקף קוצים ואם דרכו של כל גורן להיות מוקף קוצים למה נקרא זה גורן האטד יותר משאר הגרנות וכי לא היה בעולם שום גורן מוקף קוצים זולת זו. וע"ק מה שנאמר וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים בגורן האטד למה לי כי משמעותו כאלו גורן האטד גרם האבל. ועוד למה הספידו המצרים וכי היו בניו או קרוביו שהספידו עליו כל כך בלב שלם או אם היו צדיקים כל כך שהיה חם לבם בקרבם וצר להם פטירת הצדיק. ועוד לשון כבד אינו מתישב על האבל. ונראה מכאן ראיה למה שאמרו רז"ל שבזכות יעקב פסק הרעב וכשמת יעקב חזר הרעב למקומו. ועל כן עשו המצריים אבל כבד בעבור כי כבד הרעב כבראשונה כי הרגישו המצרים דבר זה שיחזור הרעב לקדמותו ע"י גם זה שקרה להם בדרך כי פתאום נזדמן להם גורן אחד שהיה מוקף קוצים מכל צד וצד שלא היה נשאר פתח או דרך לבא אל הגורן. ומזה הבינו שבזכות הצדיקים גרם להם בחייו שהיה להם דרך לילך אל הגורן ולאכול מגרנו ומיקבו. ובמותו יעכבו עליו הרשעים שנמשלו לקוצים שלא יהיה להם עוד דרך אל הגורן כאשר היה להם לפנים כי סר צלם מעליהם ובפרשת שמות בפסוק ויקצו מפני בני ישראל יתבאר בע"ה שהמצריים נמשלו לקוצים בערך כרם ה' צבאות בית ישראל. ע"כ נרמז להם שבעבור רשעת המצריים יחזור הרעב לקדמותו. וע"ד שאחז"ל אין הפורענות בא לעולם כ"א בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א בצדיקים שנא' כי תצא אש ומצאה קוצים אלו הרשעים, ואכל גדיש שכבר נאכל. הנך רואה שקוצים וגדיש שהזכיר כאן היינו גורן האטד כי הגורן היינו גדיש והקוצים האטד. וקרא לצדיק גדיש לפי שכולם אוכלים בזכותו כמ"ש כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' וכמ"ש לנפש לא יטמא כי אם לשארו היינו לצדיק שאכל כקרוביו ונקרא שארו בעבור הקורבה ובעבור שהוא מפרנסו כי שאר היינו מזון ז"ש ואינו מתחיל כי אם בצדיקים ר"ל זה התחלת הפורענות שהקב"ה לוקח מן הדור החוטא את הצדיק שהיה זן ומפרנס את הדור בזכותו ועיקר הפורענות בא בעבור מציאת הרשעים שנמשלו לקוצים והם גורמים שכבר נאכל גדיש כי אין להם עוד פה לאכלו והקוצים מעכבים את הדרך אל הגדיש. וכשראו המצריים שנעשה להם גם זה פתאום שהקרה ה' לפניהם גורן אחד מוקף קוצים מכל צד שלא כדרך העולם מיד הרגישו שגדר ה' בעדם לבלתי תת להם מבוא אל הגורן עוד על כן הספידו המצרים אבל כבד רצה לומר על כובד הרעב. ובזה מיושב למה הספידו דוקא בגורן האטד ולא קודם לכן. וכאשר ראה הכנעני אבל זה בגורן האטד והיה קשה לו למה לא עשו אבל זה קודם בואם למקום זה אלא ודאי שאבל כבד זה למצרים הוא כי כבדות הרעב יחזור למקומו ע"כ הוא דוקא למצרים ולא לבני יעקב וזה רמז נכון ויקר. ובזה נראה לי ליישב מה שנאמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם מה ראו. ועוד קשה למה לא בקשו מאביהם שיצוה לו באמת כן. וע"ק מ"ש יוסף אנכי אכלכל אתכם מי בקש זאת מידו הלא לא בקשו כי אם שלא ירע להם. אלא ודאי שיוסף לא היה חשוד בעיניהם שיעשה עמהם רעה ממש אך שכאשר ראו כי מת יעקב ובמותו חזר הרעב לקדמותו היו יראים שאם יוסף לא יעשה להם רעה מ"מ יש לחוש שלא גם טובה לא יעשה להם ולא יכלכלם בשני הרעב והשב לנו את הרעה אשר גמלנו אותו לא בקום ועשה כי אם בשב ואל תעשה ע"כ הוצרך יוסף לומר להם ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם בעבור טפכם כי הטף למה באים אל העונש והלא לא חטאו כלום:

סליק ספר בראשית

הפטרת ויחי במלכים א סימן ב'

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר׃ אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ׃ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֹתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם׃ לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃ וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃ וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃ וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃ וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד׃

פירוש המלות

לאיש. מושל ברוחך: בדרכיו. מה הוא רחום אף אתה תהא כן: בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגרתו. היא החרב: ובנעלו. שהראה לו תלוית גידמת: מבחורים: שם מקום. או פי' מהאנשים המובחרים: ותכון מלכותו. אף על העליונים:

תרגום ירושלמי

בראשית בחוכמא ברא יי׳: והארץ וארעא הוות תהיא ובהיא וצדו מן בני אנשא וריקניא מכל בעיר ורוחא דרחמין מן קדם יי׳ הוות מנשבא על אפי מיא: והוה רמש והוה צפר סדר עובד בראשית יום קדמי: ויהי מפריש בין מיא עלאי ובין מיא ארעאי:

והיו לאתת ויהון לאתין ולמועדין ולמקדשא בהון רישי ירחין ושנין : ויברא וברא מימרא דיי ית אדם בדמותיה בדמות מן קדם יי ברא יתיה דכר וזוגיה ברא יתהון : והוה אדם נפש דחיה : ועץ ואילן דעתא כל מן דאכיל מניה מפרש בין טב לביש ויקח ונסיב יי אלהים ית אדם ואשרייה בגנתא דעדן ואצנע יתיה למהוי פלח באורייתא ולמטור : אעביד ליה בר זוג כד נפיק ביה : ולאדם לא אשכח בר זוג כד נפיק ביה : על כן ישבוק גבר בית מדמכא דאבוי ואמיה : ולא הוו ידעין מה היא בהתתא : חגורות אצטלין : מתהלך מטייל בגנתא לתוקפא דיומא : ויקרא וקרא מימרא דיי אלהים לאדם ואמר ליה הא עלמא דבריית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאו קדמי ואיך את סבר דלית גלי קדמי אתרא דאת בגויה הן היא מצותא דפקדית יתך : ישופך ויהי כד יהוין בניא דאתתא לעין באורייתא ועבדין פקודיא יהוין מתכוונין ומחיין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא דאתתא מצותא דאורייתא ולא יעבדון פקודיא תהוי מתכוין ונכית יתהון בעקבהון ומרע יתהון ברם יהוי אסו לברהא דאתתא ולך חויא לא יהוי אסו ברם עתידין הנון אלין לאלין למעבד שפויתא בעקבא בסוף עקב יומיא ביומוי דמלכא משיחא : וקוץ וכובין ודרדרין תרבי לך ותיכול ית עסבא דבאפי ברא עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן קדמך יי לא נתחשב קדמך מן בעירא למיכל ית עסבא דבאפי ברא נקום כען ונלעי מלאות ידי וניכול מזון מן פרי ארעא ובכדין יהוי מפרש קדמך בין בני אנשא ובין בעירא : הן ואמר מימרא דיי אלהים הא אדם דבריית יתיה יחידי בגו עלמי היך כמה דאנא יחידי בשמי מרומא עתידין אומין סגיאין למקם מניה מניה תקום אומה דידעה למפרשא בין טב לביש וכדון טב דנטרוד יתיה מן גנתא דעדן קדם עד לא יפשוט ידיה ויסב לחוד מן פרי אילנא דחייא וייכול ויחי לעלם : ויגרש וטרד ית אדם ואשרי יקר שכנתיה מן לקדמין ממדנח לגנתא דעדן מעלוי תרין כרוביא קדם עד לא נברא עלמא תרין אלפין שנין ברא אורייתא ואתקן גהנם וגנתא דעדן אתקן גנתא דעדן לצדיקיא דייכלון ויתפנקון מן פרי אילנא על דנטרו מצותא דאורייתא בעלמא הדין אתקן גהנם לרשיעיא דהיא מדמיא לחרבא שנינא אכלה מתרין סטרה אתקן בגוה זקוקין דנורא וגומרין מבערן לרשיעיא להתפרע מנהון לעלמא דאתי על דלא נטרו מצותא דאורייתא בעלמא הדין ארום אילן דחיים היא אורייתא כל דנטר לה בעלמא הדין הוי חי וקיים כאילנא דחיי טבא היא אורייתא לפלחה בעלמא הדין היך פרי אילן דחייא לעלמא דאתי : הלא אם תיטיב הלא אין תיטיב עובדך בעלמא הדין ישתרי וישתבק לך לעלמא דאתי ואין לא תיטיב עובדך בעלמא הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרע לבא רביע ברם בידך מסרית רשותיה דיצרא בישא ואת תהוי שליט ביה בין למזכי בין למחטי : ואמר קין להבל אחוי אתא ונפוק לאפי ברא והוה כד נפקו תרויהון לאפי ברא עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דין ולית עלם אוחרן ולא למתן אגר טב לצדיקיא ולא לאתפרע מן רשיעיא ולא ברחמין אתברי עלמא ולא ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה אתקבל קורבנך מנך ברעו ומני לא אתקבל ברעוא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דין ואית עלם אוחרן ואית מתן אגר טב לצדיקיא ולאתפרע מרשיעיא וברחמין אתברי עלמא וברחמין הוא מדבר ברם בפרי עובדין טבין הוא מדבר על דהון עובדי תקנין מן דידך אתקבל קרבני מני ברעוא ומנך לא מתקבל ברעוא והוו תרויהון מנצין באפי ברא וקם קין על הבל אחוי וקטל יתיה : קל אדמהון דאוכלוסין דצדיקיא דהון עתידין למקם מן הבל אחוך : ואמר קין קדם יי סגין אינון חובי למסבול ברם אית יוכלא קדמך למשרי ולמשבק לי : ונפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל מן מדנח לגנתא דעדן והוה

קדם עד לא קטל קין להבל אחוי הות ארעא מרביא ליה פירין כפירי גנתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי חזרת למסקא כובין ודרדרין : שמנה תמני מאה שנין ובהון בשניא הוה מוליד בנין ובנן : וימת ומית ואתכניש מן גו עלמא : ויתהלך ופלח חנוך בקושטא קדם יי והא לית הוא ארום אתנגד במימר מן קדם יי : ויאמר ואמר מימריה דיי לא יתדונון דריא דעתידין למקם מן בתר דרא דמבולא למובדא למשתיצי ולמממחא גמירא הלא רוחי יהבית בבני אנשא מן בגלל דאינון בשר ועובדיהון עובדין טבין ועובדיהון עובדין בישין הא יהבית להון ארכא מאה ועשרין שנין דלמא דיעבדון תתובא ולא עבדו : וינחם והוה תהי מן קדם יי במימריה ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר ואדין עם לביה : ונח על דהוה צדיק בדורו אשכח חן וחסד קדם יי :

נח ותמלא ואתמליאת ארעא חומסין וגזלין : תבת תיבותא דאעין דקדרינון : וארבת ותרבי שמיא אתפתחו ויסגר וחס מימריה דיי עלוהי : ויזכר ואדכר ברחמוי טבא דאית עמיה ית נח : ויעבר ואעבר יי רוחא דרחמין : ויחל ושרי לממני : עוד כל יומי ארעא מן כדון זרעין וחצדין וצנתא ושורבא ויומם ולילייא לא פסקין ויחל ושרי נח גברא צדיקא למהוי נציב כרמא : בני יפת בנוי דיפת גומר ושום אפרכותהון אפריקי וגרמניא ומדי ומקדוניא ויתניא ואנסיא ותרקי : ובני גומר ובנוי דגומר ושום אפרכיותהון אסיא ופרכוי וברבריאה : ובני יון ובנוי דיון אלישה אפרכיותהון אלסטרסום אטליא ודודניא : הוא הוה גבר בצידא בחטאה קדם יי דהוה ציד בני אנשא בלישנהון ואמר להון רחוקו מן דינוי דשם ואדבקו בדינוי דנמרוד בגין כדין יתאמר כנמרוד גברא גבר בצידא בחטאה קדם יי : ותהי ראשית והוות שרוי מלכותיה בבל והדס ונציבין וקטיספו בארעא דבבל : מן הארץ מן ארעא ההיא נפק אתוראה ובנא ית נינוה וית פלטיתא דקרתא וית הרית : וית תלאסר בין נינוה ובין הרית היא קרתא רבתא : ומצרים אוליד ית מריוטאי וית פנטפוליטאי וית לוסטאי וית פילוסאי וית פנטסכנאי דנפקו מתמן פלשתאי וית קפודקאי : ואת החוי וית טריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי : וית אנטרידנאי וית חמצאי וית אנטוכיא מן בבל מן בתר כדין איתפרשו נסי אומיא : ויהי והון כל דריא דארעא לישן חד וממלל חד ועיצה חדא ארום בלישן קודשא הוו ממללין דבה אתברי עלמא מן שרויא : ויהי כד אטעו לבהון מן בתר מימרא דמאן דאמר והוה עלמא מן שרויה ואשכחו בקעא בארעא דפונטוס ושרון תמן : ואמרין אתון כען ונבני לנא קרייא ומגדל ורישיה ימטי עד צית שמיא ונעביד לן בגויה בית סגדו בראשיה ונתן חרבא בגו ידיה דלמא דיסדר לקבליה סדרי קרבא קדם עד דלא נתבדר על אפי כל ארעא : ותהי שרי והוות שרי עקרה לא הוה לה בר :

לך לך ואעשך ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך : ואתקף ויהוי אברם לברכן סגין : ואברך מאן דיברך יתך ומן דליט יתך יהוי ליט ויתברכון בזכותך כל זרעית ארעא : ואת הנפש וית נפשתא דגירין : אלון מורה משרי חזווא : ותקח ואדברת אתתא לפלטין דפרעה : רכושם סגולתהון : והוה דין בין רעוי נכסוי דאברם לבין רעוי נכסוי דלוט רעוי דאברם הוון זממין בעיריהון עד זמן דהוון אתין לאתר מרעי רעוי דלוט לא הוון זממין בעיריהון אלא מבקרין ואזלין ברם מפוקדין הוון רעוי דאברם מן אברם צדיקא רבונהון לא תהכון לכנענאי ולפריזאי עד כען אית להון רשו בארעא : כל אלה כל אלין אתחברו למישר פרדיסיא : ויכו את וקטילו ית גיבריא דבעשתרות קרנים וית זוייתניא די בהון וית אמתניא אילין דשרין דבנוה קרתא : וית חורנאי אלין דשרין בטורא דגבלא עד מישר

חוזא דסמיך על מדברא: אתכדרלעומר ואמרפל מלכא דפונטוס ואריוך
מלכא דאלסר ארבע מלכין לקבל חמשא סדרו סדרי קרבא: ועמק
ומישר פרדיסיא בירין בירין מליא חמר: ילידי מרביצי ביתיה תמני עסרי
ותלת מאה ורדף בתרהון עד דן דקיסריון: וירדפם ורדפינון עד עותא
דמצפון לדמשק: וית מלכיא דעימיה למישר דחוזא הוא בית מישרא
דמלכא: ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם הוה כהין רבא דעלאה:
ותרכוש וסגולא דבר לך: אם מחוטא ועד רצועא דסנדלא אם אסב
מכל דילך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתרית ית אברם: אחר
מן בתר פתגמיא האילין מן דאתכנשו כל מלכיא דארעא ושלטוני
מדינתא וסדרו קרבא לקבל אברם צדיקא ונפלו קדמוי וקטל מנהון
ארבעא מלכין והחזר תשע משרין חשב אברם צדיקא בלביה ואמר
וי כען עלי דלמא דאתקבלת אגר מצוותא בעלמא הדין ולית לי חולק
בעלמא דאתי או דלמא דייזלון אחוהון וקריבהון דקטיליא האילין דנפלו
קדמוי ויהוין בכרכיהון ובמדינתהון ויצרפון עמהון לגיונין סגין וייתון
עלי דלמא הוו בידי מצוון קלילין בזמניא קדמיא דנפלו קדמוי ואתקיימו
עלי או דלמא אשתכח לי זכו בזמניא קדמיא דנפלו קדמוי או דלמא
די לא ישתכח לי בזמנא תניינא ויתחלל בי שום שמיא בגין כדין הוה
פתגם נבואה מן קדם יי על אברם צדיקא למימר לא תדחל אברם אף
על גב דאנון מתכנשין ואתיין עלך לגיונין סגיין מימרי פרס תריס לך
בעלמא הדין ומגן עלך כל יומא לעלמא דאתי ואף על גב דמסרית
בעלי דבבך קדמך בעלמא הדין אגר עובדך טביא מתקנין לך
קדמוי לעלמא דאתי: ואמר אברם בבעו קדמך רחמין יי אלהים
סגין ברכן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ברם מה הנייה אית לי
דאנא אזיל מגו עלמא בלא בנין ואליעזר בר ביתי דעל ידוי אתעבידו
לי נסין בדמשק והוא סבר בגרמיה למירת יתי: ואמר ליה אנא יי
דאפקית יתך מאתון נורהון מאור דכשדאי: ותור וגוזל ושופנין ובריון:
ויקח לו את וקריב קדמוי ית כל אלין ופסג יתהון לפסגין ושוי גבר פסגיה
לקדמות חבריה וית עופא לא פסג: ויירד וכד נחת טייסא לא הוה
קרב לפסגיא והדין טייסא דין הוא עופא מסאבא והדין הוא עופא
מסאבא אלין אינון מלכוותא דארעא ויהי כד יהוון עיצין עצן בישן
על בני ישראל זכותיה דאברהם צדיקא מבטלא יתהון: ויהי השמש
והוות שמשא אזלא למטמעא ושנא עמיקא בסימא נפלת על אברם
והא אברם חזי ארבעתי מלכוותא דעתידין למיקם למשעבדא בבנוי
אימה חשיכה גדולה נופלת עליו אימה דהא היא בבל חשכה דהא
היא מדי גדולה דהא היא יון נפלת דהא היא אדום היא מלכותא
רביעתא דעתידא למפלא ולא תהוי לה תקומה לעלמי עלמין: והא
שמשא אזלא למטמעא וקבלא הוה והא אברם חזי עד די ספסלין
אסתדרו וכורסון רמיו והא גהנם דאתעתדת לרשעיא לעלמא דאתי
כתנורא מקפן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגוויה נפלו רשיעיא
על דמרדו באוריתא בחייהון וצדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון
כל כדין אתחזי לאברם כד הוה עבר ביני פסגיא האלין: הקדמוני
וית כל בני מדינחא: ותאמר שרי ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני
מסרין בידך שבקית ארעי ובית תולדתי וביתיה דאבא ואתית לי
עמך בהימנות שמיא עילית עמך קדם מלכיא קדם פרעה מלכא
דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי ואמרית עלך אחי הוא מן
בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הוינא מעברא נסיבית הגר
מצריתא אמתי ויהבית יתה לך לאנתו ואמרית היא תליד ואנא
ארבי מה דלמא דאתבני לחוד מנה וחמת ארום עברת ובזית
וזלת יקרי באפה וכדון יתגלי יי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין
עלי ועלך ויפרש שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מני ומנך ולא
נצרוך לבנה דהגר מצריתא אמהתא דהיא מן בניהון דעממיא דזרקו

יתך לאתון נורהון דכשדאין: שור חלוצה: ותקרא ואודיאת הגר וצליאת
בשם מימריה דיי דאתגלי עלך אמרה בריך את הוא אלהא קיים כל
עלמיא די חמית בצערי ארום אמרת הא לחוד עלי אתגליתא היך
בתר דאתגליתא על שרי רבונתי: ואתרכין אברהם על אפוי ותמה:
וירא והנה תלתא מלאכיא אשתלחו לות אבונן אברהם ותלתהון
אשתלחון לתלת מלין ארום לית אפשר לחד מן מלאכי
מרומא דישתלח בידיה יתיר מן מלא חדא מלאכא קדמאה אשתלח
לבשרא לאבונא אברהם דהא שרה ילדה ליצחק מלאכא תניינא
אשתלח לשזבא ית לוט מגו הפכתא מלאכא תליתאה אשתלח
למהפך לסדום ועמרה אדמה וצבוים בגין כן הוה פתגם נבואה מן קדם
יי לות אברהם צדיקא ואתגלי עלוי מימרא דיי במישרי חוזא והוא
הוה יתיב בתרע משכנא מתחמם מן גזירותיה לתוקפא דיומא: ויאמר
שוב ואמר מחזור אחזור לותך כעדן הדין דאתון קיימין והא בר
דכר לשרה אתתך ושרה שמעת בתרע משכנא הוה שמעת וישמעאל
הוה קאים מן בתרה: וחיכת שרה בלבה למימר בתר דסבית
אפשר דאחזור ליומי טליותי למהוי לי עדוי ואברהם סיב: וישקפו
ואדיקו: ויאמר יי המכסה ויי במימריה אמר המכסי אנא מאברהם רחמי
ית מה דאנא עביד הואיל וכרכא דסדום בגו מתנתא די יהבית
ליה דינא הוא דלא נפך יתה עד זמן דאודע יתיה: ארדה אתגלי
כען ואחמי הא כקבלתהון דעמא דסדום ועמרה סלקת קדמוי
עבדו כליה גמירא אינון חייבין מדמין אינון בנפשתהון דלמא לית
עובדיהון בישא גלן קדמוי ואין בעו למעבד תתובא הא אנון
יהיבין קדמוי כדלא ידעתנון: ולוט יתיב בפילי דסדום וחמא
יתהון ורהט ושאל בשלמהון וסגיד על אפוי על ארעא: ורחצו
ואסחו רגליכון וסחון בצפרא ותיזלון למשכניכון בשלם ואמרו לא
ארום בפלטיות קרתא נבית: ויאכלו והוו מתחמין היך אכלין והיך שתין:
אל נא אחי ואמר להון לוט אמתינו הכא קליל זעיר עד דנבעי רחמין
מן קדם יי: אשר לא ידעו דלא חכמו תשמיש לגבר: בסנורים בחבר בריה:
וכמו השחר וכאישון למיסק עמודא דשחרא: ויאמר לוט אליהם אמתינו
הכא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם יי: ויי ומימריה דיי הוה
מחית על עמא דסדום ועמורה מטרין דרעוא דלמא דיעבדון
תתובא מן עובדיהון בישיא וכיון דחמיין מטרא דרעוא הוו אמרין
דלמא דלית עובדנא בישיא גלן קדמוהי חזר למהוי מחית עליהון
גופריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא: ותבט על דהוות אתתיה
דלוט מן בני בניהון עמא דסדום אסתכלת מן בתרה למחמי מה
הוי בסוף ביתיה דאבוי והא היא קיימא עמוד דמלח עד זמן דתיתי
תחיה דיחון מתיא: ואיש וגבר לית בארעא למזדמנא לותן כנימוס
כל ארעא: מלך גרר מלכא דערד: ולשרה אמר הא יהבית אלף
סלעין דכסף לאחוך הא כספא ההוא יהיב ליך מתנה חלף דאתכסית
מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה דהוה עמי דעל כולא
אתוכחת הא אלו יהבית כל מה דהוה לי לית אנא כמסת ואתוכחן
מליא ידע אברהם צדיקא די לא חכמית יתיך: כי עצר מיטרוד מרד:
ויעש ועבד יי נסין לשרה היך דמליל: מי מלל ואמרת מה הוות בשרא
דבשר לרבוני לאברהם מן שרויה ואמר עתידה היא למינקה ארי
ילידת בר לסיבתוהי: ותרא וחמת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת
לאברהם עבד עובדין בישין דלא כשרין לאתעבדא מגחך בפולחנא
נוכראה: ויכלו המים ושלימו מיא מן קרוה וסלקת ית טליא: ויטע ונציב
אברהם פרדס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה ולתחומיא
והוו אכלין ושתין והוו בעיין למתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא צבי
למקבלה מנהון והוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר והוה
עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא דמן דידיה אכלתון

ושתיתון

ושתיתון ולא הוה זעין מן אתריהון עד זמן דהוה מגיר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא ואודי וצלי תמן אברהם בשם מימרא דיי אלהא דעלמא: ויהי והוה בתר פתגמא האלין ויי מהנסי ית אברהם בנסיונא עסירא ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא: המוריה לטור מוריה: ואמר אברהם ממריה דיי יזדמן לי אימרא ואין לא את הוא לעלתא ברי והליכו תרויהון כחדא בלב שפי: וישלח ופשט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למכוס ית יצחק בריה ענה יצחק ואמר לאברהם אבוי אבא כפות ידי יאות דלא בשעת צערי אפרכס ואערבבה יתך וישתכח קורבנך פסיל ואדחי לגובא דחבלא לעלמא דאתי עינוי דאברהם הוו משוטטין בעינוי דיצחק ועינוי דיצחק הוו משוטטין במלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהון אברהם לא חמי יתהון ביה בשעתא נפקו מלאכי מרומא ואמרין אלין לאלין אתון חמון תרין צדיקין יחידאין בגו עלמא חד נכס וחד מתנכס דנכס לא מעכב ודמתנכס פשט צוריה ויאמר הנני ואמר אברהם ענה אברהם בלשן בית קודשא ואמר הנני: ויקרא ופלח וצלי אברהם בשם מימריה דיי ואמר את הוא יי דחמי ולא מתחמי בבעו רחמין מן קדמך יי כולא גלי וידיע קדמך דלא הוה בלבי פלגו בזמנא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי ולמעבד יתיה עפר וקטם קדמך אלא מן יד אקדמית בצפרא ועבדית ית מימרך בחדוא וקיימית מימרך וכדון בבעו רחמין מן קדמך יי אלהים כד יהוון בנוי דיצחק עלין לשעת אננקי תהוי מדכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ושרי ושביק לחוביהון ופרוק יתהון מן כל אננקי דעתידין דריא למקם מן בתריה למהוי אמרין בטור בית מקדשיה דיי קריב אברהם ית יצחק בריה ובטורא הדין הוא בית מקדשא אתגלית עלוי יקר שכנתא דיי: ופלגשו ופלקתיה ושמה:

חיי שרה ומיתת שרה בקריתהון דגובריא: ארבע מאה סלעין דכסף עברין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא:

ואמר אברהם לעבדיה שליטא דהוה שליט בכל מה דידיה שוי כען ידך תחות ירך קיימי: וכל טוב וכל שפר אפותיקי דרבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת נהרים: ותמהר וזריזת ואחתת מורבה לגו שקיא ומלת ואשקת לכל גמלוהי: ויצחק הוה אתי מן בית מדרשא דשם רבא לבארא דאתגלית עלוהי שכנתיה דיי והוא הוה שרי בארעא דרומא: ותקח הצעיף ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה: ושמה קטורה והיא הות הגר דהות אסירא ליה מן שירויה אשורם תגרין ואומנין ורישי אומין: בחצריהם בכפרניהון ובקסטרוותהון תרי עסר רברבין לאומיהון: וישכנו ושרון מן הנדקיא עד חלוצה דאית כל קבל מצרים מעלך אתורייה קדם כל אחוהי שרא:

תולדות ואלין ייחוס תולדות: ויתרוצצו ואדחקו בניא במעיה ואמרת אין כדין היא צערהון דילדתא למה כען לי חיין למהוי לי בנין ואזלת למתבע רחמין מן קדם יי בבית מדרשא דשם רבא: ויצא ונפק קדמאה סמקרי כוליה כביכן דסער וקרון שמיה עשו: ויקם ויל וקם ואזל ובזי עשו ית בכורותא ואפם חולקא בעלמא דאתי וכפר בתחיית מתיא: וישקף ואדיק: ואמר אבימלך מה היא דא דעבדת לן הא קליל זעיר אלו שמש חד מן טליא עם אתתך והוית מיתי עלנא חובי רבא ותהיין והון סרהבנן ואפחת רוח בפולחנא נוכראה ולא הון מקבלן אולפן לא מן יצחק ולא מן רבקה: ידים ממוש ידוי דעשו כריח שדה כריח קטורת בוסמין טבין דעתידין למקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי קים: יעבדוך יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דעשו וישתעבדן לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל הוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מן דליט יתך יעקב ברי יהוי ליט כבלעם בן בעור ומן דמברך יתך יהון בריך כמשה נביא ספרהון דישראל: ועל חרבך ועל מני זינך תחי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהוי כד יהוון בנוי דיעקב לעיין באוריתא ונטרין פקודיא יהוון משוין ניר שעבודא על צוורך וכד ימנעון גרמיהון בגוי דיעקב דלא למלעי באוריתא ולא למטר פקודיא הא בכן תהוי פריק ניר שעבודהון מעלוי צוורך: עד שוב עד זמן דתחזור כולתה דאחוך מנך:

ויצא חמשא נסין אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל יתרן: נסא קדמאה איתקצרו ליה שעוי דיומא וטמעת ליה שמשא די לא באשונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עמיה: נסא תניינא כיון דנטל אבונן יעקב רגלוהי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב בחרן: נסא תליתאה אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסודי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאקים קימא קמא ואריק משח על רישה: נסא רביעאה דהוון כל רעיא מתכנשין עלה דאבנא לגללא יתה מעלוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון דאתא אבונן יעקב ארים יתה בחדא ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמיה: נסא חמישאה כיון דארים אבונן יעקב ית אבנא מעלוי פומא דבירא טפת בירא והות טיפא עסרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן: אלין חמשא נסיא אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: ויחלם וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מגיי עד צית שמיא והא מלאכיא דילוון יתיה מביתיה דאבוי סליקו למבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהויתון מתחמדין למחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומתכלין ביה: לא יכל לא אישון למכנשא: ועיני דלאה הון רכיכן על דהות בכיה ומצלא דלא תסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא: ויאסף וכנס לבן ית כל עמא דאתרא ועבד שירו ענה לבן ואמר להון לא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא הדין מן דאתא לותן שקותן לא חסרו ומבועינן סגין וכדון אתון הבו לי עצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו ליה עיצה דרמיו לאתבא ליה לאה חלף רחל: מלא אשלים שבעתי יומי משתותא דלאה ואתן: בגד ואמר ליה אתא גדא טבא דעתיד למנדע משתויהון דאומיא וקרת: לכן ישכב בשבועה יזדמן לותיך: ויזכר ארבעה מפתחין דאינון מסירין ביד רבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא: מפתח מטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב וגומר: מפתח פרנסה דכן כתבא מפרש פותח את ידיך וגומר: מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברתיכם וגומר: מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכר אלהים את רחל וגומר: ואדכר מימרא דיי ברחמוי טביא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותהוא אמר במימריה למתן לה בנין: נחשתי אטירית: כל שה כל אמר קרוח ונמור וכל אמר לחוש באמריא וקרוח ונמור בעזיא: ברהטים במרכיותא: והחליף ופרג: ויצל ורוקן מימרא דיי: ויאמר הנני ענה יעקב בלשן קודשא ואמר הנני: הלא נוכראין אתחשבנא ליה ארי זבן יתן והא בעי למיהב לחוד כתובתן: רכשו סגוליה וינד ללבן והוה כד אתכנישו רעיא בעין למשתן ענא ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דילמא תטיף בירא ולא טפת ובכן אתנו ללבן ביומא תליתאה ארום ערק יעקב: יש לאל אית לי חיל ואוכלוסין: טרפה קטילא לא איתית לותך כל חדא מנהון דהוה ערקה מן מניינא אנא הוינא משלם מן ידי הוית תבע יתה ומן דהוו גנביא גנבין בימָמא ומחיות ברא מתאכלא בליליא אנא הוינא משלם יתה: ואמר יעקב

כד חמא יתהון דלמא משרין מן לבן אחוי דאמא אנון אתיין קדמי למסדרא לקבלי סדרי קרבא למקטל יתי או דלמא משריין דמלאכין קדישין מן קדם יי אנון ואתין לשיזבא יתי מן ידיהון בגין כדין קרא שמיה דאתרא ההוא מחנים :

וישלח וארבע מאה גוברין פולמרכין עמיה : ועירים ולודין דקין עסרא : ותקע וקהת כף ירכיה דיעקב בשדרותיה עמיה : ויאמר שלחני ואמר שלח יתי ארום סליק עמוד שחרא והא מטת שעתהון דמלאכיא למשבחא ואמר לא אשלח יתך אלא הן ברכת יתי : וירץ ורהט עשו לקדמותיה וחביק יתיה ואתרכן על צוריה ונשיק יתיה עשו הוה בכי על דקהן שינוי ויעקב הוה בכי על שעשעת צוריה : כי הילדים ארום טליא חטיין : קשיטה מרגלין : מוהר פורן וכתובתא : הכזונה ענין תרין בנוי דיעקב כחדא ואמרין לישראל אבוהון לא יאי הוא דיהוי מתאמר בכנשתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין סאיבו בתולתא ופלחי צלמין ברתיה דיעקב ברם יאי הוא דיהוי מתאמר בכנשתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין אתקטילו על עיסק בתולה ופלחי צלמין על דסאיבו לדינה בת יעקב דלא יהוי שכם בר חמור מתגאי בלביה ואמר כאתא דלית לה אנש למתבע עולבנה כן יתעביד לדינה בת יעקב ואמרין כאתא זניא ונפקת ברא מחשב ית אחתן : ותמת דבורה ומיתת דבורה מרביתה דרבקה ואתקברת מלרע לביתאל תחות בלוטא וקרא שמיה בלוט בכותא : וירא אלהא דעלמא יהא שמיה מברך לעלמי עלמיא אליפת יתן פקודין יאין וקיימין שפירין אליפת יתן ברכת חתנא מן אדם וזוגיה דכן כתבא מפרש ובריך יתהון מימריה דיי ואמר להון מימריה דיי תקיפו וסגון ומלון ית ארעא וכבושו יתה : אליפת יתן למבקרא ית ביישיא מן אבונן אברהם צדיקא כד אתגלית עלוי במישרי חוזא ופקידת יתיה למגזר עורלתיה ויתיב ליה בתרע משכניה במחום יומא דכן כתבא מפרש ואמר ואתגלי עלוי מימריה דיי במישרי חוזא: ועוד אליפתא לן למברכא ית אבליא מן אבונן יעקב צדיקא כד אתגלית עלוי במיתיה מן פדן דארם כד ארעית לדבורה מרביתה דרבקה אמיה אורחא דעלמא ומיתת עלוי רחל באורחא ויתיב ליה יעקב אבונן צווח ומיליל לה ומספד ובכי : ואת רבון כל עלמיא יי במכילת רחמיך טביא אתגליתא עלוי ונחמת יתיה וברכת אביליא ברכת יתיה על אמיה בגין כדין כתבא מפרש ואמר ואתגלי מימריה דיי על יעקב זמן תנינות במיתיה מפדן ארם ובריך יתיה : ויהי עוד והוה אשון כרוב ארעא למעל לאפרת וילידת רחל ואתקשיאת במילדה : ואביו קרא ואבוי הוה קרי ליה בלישן בית קודשא בנימין : וימלך תחתיו הדר ומלך מן בתריה הדר ושמה דקרתיה פעו ושום דאתתיה מהיטבאל בת מטרד ברתא דמצרף דהבא גברא דהוה לעי במטרדא כל יומי חיוהי מן בתר דאכל ושבע חזר ואמר מה הוא דהבא ומה הוא כספא :

וישב כתנת פסים פרגוד מצויר : מאלמים מפרכין פרוכין : אורחת סיעא דסרקין : ויכירה וחכם יתה ואמר פרגוד דברי הוא לא חיות ברא אכלת יתיה ולא מתקטל ברי יוסף ברם חמי אנא ברוח בית קודשא היך אתתא בישא קימא לקובליה לפוטיפר שליטא דפרעה רב ספוקלטריא : ככזיב והות דפסקא : כי כסתה ארום צמצמת אפהא : צעיפה רדידה : היא מוצאת תמר נפקת למתוקדא בנורא ובעת תלתא סהדי ולא אשכחת יתהון ותלת עינהא למרומא ואמרת בבעו ברחמי מן קדמך יי את הוא יי אלהים דעני לעיקיא בשעת עקתהון עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אננקי ואנא מקימא לך תלתא צדיקין בבקעת דורא חנניה מישאל ועזריה בה בשעתא שמע מימריה דיי קל צלותה ואמר למיכאל חות והב יתהון לאנהרא עינהא כד היא חמת יתהון נסיבת יתהון וטלקת יתהון קדם רגלי דדיינא ואמרת להון גברא דאלין דידיה מניה אנא מעברא אף על גב דיקיריה אנא לית אנא מפרסמא ליה ברם רחיצא אנא ברבון כל עלמיא יי דהוא סהיד ביני ובינייה דיהב בלביה דגברא דאילין דידיה דיתכום מן עוקתיה ושושיפא וחוטרא האלין ויגר יהודה וחכם יהודה תלתא סהדוי וקם על רגלוי ואמר בבעו מנכון אחי ואנשי ביתיה דאבא קבילו מני במכילא דאנש מכיל בה מתכיל ליה בין מכילא טבא בין מכילא בישא וטובוי לכל אנש דמגלי עובדוי על דנסיבית פרגודא דיוסף אחי ואצבעית יתה באדמא דצפירא וקריבית יתה קדם רגלוי דאבא ואמרית ליה חכים כען הפרגוד דברך היא דא אי לא מכילא לקביל מכילא סדרין לקביל סדרין טב לי בהית בעלמא הדין ולא בהית לעלמא דאתי טב לי יקיד באשא טפיא ולית אנא יקיד באשא אכלא זכיא היא תמר כלתי בדינא מני היא מעברא חס לה לתמר כלתי לית היא מעברא בנין דזנו בגין כדין לא אסבית יתה לשלה ברי ברת קלא נפקת מן שמיא ואמרת תריכון זכן בדינא מן קדם יי הות פתגמא ולא אוסיף תוב למחכום יתה : ויפקדהו ומני יתיה אפיטרופוס : ויהי כהריטי והוה כד ארעימית קלי : בבית הסהר בבית חבושה : ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחלמא תלתא שרביטיא אינון תלתא אבהתי עלמא אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למשתעבדא בארעא דמצרים ועתידין למתפרקא על ידי תלתא פרנסין מהימנין ואינון מתילין בסגולייא ודי אמרת נסיבית ית עניביא ועצרית יתהון בכסא דפרעה ויהבית ית כסא לגו כף ידוי דפרעה הוא כסא דפורענותא דפרעה עתיד למשתי בעקבא : ואת שר ואת רב מזוגיא לא מובדין אגרך די חלמתא חלמא טבא הדין ברם פתרוניה דחלמא לא הוה יוסף אמר ליה ומן בתר דין פתר ליה יוסף היך מה דהוה שפר באפוי ואמר ליה יוסף תלתא שרביטיא תלתא יומין אנון : סלי והא תלתא סלין דרפתא קקבטון על רישי : ואמר ליה תלת סליא אינון תלתא שעבודיא תקיפיא דעתידין מערעא לבית ישראל בארעא דמצרים בטינייא ובליבנייא וכל פולחנא דאפי ברא עתיד פרעה מלכא דמצרים למהוי גזר גזירין בישן על ישראל ורמי בניהון בנהרא ברם פרעה יוביד וחילוותיה ישתיצון ובני ישראל יפקון פריקין בריש גלי : ואת רב נחתומא תקביל פורענות די חלימית חלמא בישא הדין ופתרוניה דחלמא לא הוה יוסף ידיע ליה ומן בתר כן פתר ליה יוסף היך מה שפר באפוי ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחלמא תלת סליא תלתא יומין אנון : ולא זכר שבק יוסף חסדא דלעיל דלוי יתיה מביתיה דאבוי ואתרחץ בחסדא דלרע ברב מזוגיא בבשר עביד ובשר טעם כסא דמותא ולא אדכר כתבא דכתיב ומפרש ליט יהוי גברא די יתרחיץ בבשרא וישוי בשרא רחצוהי ובריך יהוי גברא דיתרחיץ בשם מימריה דיי ויהי מימריה דיי רוחצניה : מן בגין כן לא אדכר רב מזוגיא ית יוסף ואנשי יתיה עד זמן דמטא קיציה למתפרקא :

מקץ ותרעינה והואה רעין בגו גומיא : יעשה יעביד פרעה וימני יתיה אפיטרופוס על ארעא חד מן חמשא ויפליג בארעא דמצרים בשבעתי שני שבענה : ויקראו והוו מקלסין קדמוי ואמרין יחי אבוי דמלכא דרב בחוכמא ורכיך בשניא : והם והנון לא הוון ידעין ארום הוה שמיע יוסף בלשן בית קודשא ארום היך כמתורגמן הוה מנשה קאים ביניהון : ואמר להון יעקב אבוהון יתי תכלתון יוסף מן שעה דשלחית יתיה לותכון לית אנא ידע מה הוה בסופיה וית בנימין אתון בעיין למסב ועלי הנון למוקמא תרי עסר שבטין: וחטאתי נהוי מרחק מן משאל בשלמא דאבא כל יומיא משנה בכיפלא: אסון סקול : שכלתי ואנא היך מה די לא תכלית על יוסף ברי כן לא אוסיף למתכלא לא על שמעון ולא על בנימין החדרה לקטונה : וירחץ

ושזני : נחש ינחש והוא מטירא מטיר ביה : ויחפש ופשפש :
ויגש וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו מנך רבוני ימליל כען עבדך
פתגם במשמעייה דרבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך הלא מן
זמנא קדמיא דנחתנן לותך למצרים הויתא אמר לן מן קדם יי אנא
דחיל וכדו חזרו דינך למהוי מדמיין לדינוי דפרעה רבך דאת יימי
ביה ארום יקיר אנא כותך ואבא יקיר כות פרעה רבך דאת יימי
ביה הלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא ולית אנא משקר דאין
שליף אנא חרבי מן גוי תיקא לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן
דנמלי כל ארעא דמצרים קטולין לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד
זמן דנעביד כל ארעא דמצרים צדו מן דייור מנך קדמוי אנא משרי
ומפרעה רבך אנא מחסיל על מנת מעבר על כורחיה דאבא או
דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך מה דעבדו תרין אחוי שמעון
ולוי דעלו לכרכא דשכם דהוה יתיב בשלוה וקטלו כל דכורה לפתגם
דחרב על ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא הויא מתמניא בשבטיא
ולא מקבלא חולקא ואחסנא עמן בפלוג ארעא על חד כמה וכמה
דבנימין אחונן מתמני עמן בשבטיא ומקבל חולק ואחסנא עמן
בפלוג ארעא ואנא נחילי קשי מדידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא
ואמרית ליה אין לא איתית יתיה לותך ואקמית יתיה קדמך נהוי חטי
לך ומרחק מן שאילת שלמך כל יומיא או דלמא דלא אשתמע לך
ולא אתני לך ארום מלכין ושלטונין אנן כותך בארעא דכנען : אדני
שאל כד חמא יוסף חביבא ויקירא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי
ונפקין שערתיה דלביה ובזעו לבושיה ביה בשעתא רמז יוסף למנשה
בוכריה ורפס במסאניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר
יהודה אלולי דהוה על מן בית אבא לא הוה כשר למתעבדא כן
בכדין שרי יהודה מרכיך במילוי ואמר רבוני שאל ית עבדוי למימר
האית לכון אב או אח : עיני מחוס עיני עלוי : ויפג לבו ואפלג לביה :
ואמר ישראל סגין טבן ונחמן סכיית למחמי והדא לא סכית דהא עד
כדון יוסף בחיין ניזיל ונחמי יתיה עד לא נמות : להורות לפניו
לאתקנה ליה אתר בית מישרוי לגושנא : רעמסס ופלוסים : ויתם
וחסל ואת העם וית עמא דהוון שרין במדנתא אעבר בקריתא וית
עמא דהוון שרין בקריתא אעבר במדנתא דלא יהוון מונין לבנוי
דיעקב ואמרין להון אכסני גרולאי :
ויחי וישתחו ושבח ישראל על ריש דרגושה : שכל פרג ית ידוי :
ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם
קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב
יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן
ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלהין בזכותי ובעובדי טביא :
ויקרא וקרא אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתכנישו ואתני לכון קצא
גניזא רזיא טמיריא ומתן אגריא דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא
ושליותיה דעדן מה הוא כחדא אתכנשו תרי עסרתי שבטיא דיעקב
ומקפין לדרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה בעיין די יתני
להון קין ברכתא ונחמתא מן די אתגלי ליה רזא אתכסי מניה מן
די אפתח ליה תרעא אטרד מניה חזר אבונן יעקב ובריך לבנוי גבר
כעובדוי טביא בריך יתהון : הקבצו מן דאתכנישו תרי עשרתי שבטוי
דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה סברין דהוא
גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא ואתכסי מניה : ענה אבונן יעקב ואמר
להון אברהם אבוי דאבא קם מניה פסול ישמעאל וכל בני קטורה
ויצחק אבא קם מניה פסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון
גבר דלביה פליג על אחוי למיזל למיפלח קדם טעוון אוחרנין ענין
תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מנן ישראל
אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב אבונן ואמר יהא שמיה רבא מברך

לעלמי עלמין : ראובן בוכרי את חילי ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן
ברי למיסב תלתא חולקין יתיר על אחך בכורותא כהונתא מלכותא
ועל דחטית ראובן ברי אתיהיבת בכורותא ליוסף ומלכותא ליהודה
וכהונתא רבתא לשבטא דלוי : פחז מדמי אנא לך ברי ראובן לגנה
זעירא דעלו בגוה נחלין שטפין דלא יכלת לסוברא יתהון ואתרעת
מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי בעובדך טביא דחטיתא לא תוסיף
למחטי ועל דחטית ישתבק לך : שמעון ולוי אחין תלמין גברין מרי זינא
שנינה עבדו קרב מן טליותהון בארעא דבעלי דבביהון עבדו נצחני
קרביהון : בסודם בעצתהון לא אתרעית נפשי ובכנשתהון לכרכא דשכם
למחרבה יתיה לא חסו על יקרי ארום ברוגזהון קטילו מלכין עם שלטונין
וברעותהון זבינו יוסף אחיהון דמתיל לתורא : ארור אפם לית הוה
כרכא דשכם דעלו לגוה שמעון ולוי למחרבה ברוגזהון ארום תקיף
הוה ובחמתהון ארום קשיא הות : אמר אבונן יעקב אין שרין הנון
כחדא לית אומא ומלכו יכלא למקם מן קמיהון אפליג ית שבטא
דשמעון סברין מלפי אוריתא בכנשתא דיעקב ואבדר ית שבטא
דלוי בבתי מדרשיא דבני ישראל : יהודה לך יודון כל אחך ועל
שמך יתקרון כל יהודאי ידך יתפרעון לך מבעלי דבבך יהוון מקדמין
ושאלין בשלמך כל בנוי דאבוך : גור מדמי אנא לך ברי יהודה לגור
בר אריון מן קטלוי דיוסף את הויתא משיזיב מן דינא דתמר ברי
את הויתא זכאי ניח ושרי בגו קרבא היך אריא והיך אריותא
ולית אומא ומלכו דתקום לקובלך : לא יסור לא פסקין מלכין
מדבית יהודה אף לא ספרין מלפי אוריתא מבני בנוי עד
זמן דייתי מלכא משיחא דדידיה היא מלכותא וליה עתידין דישתעבדון
כל מלכותא דארעא : אסרי מה יאי הוא מלכא משיחא דעתיד למקם
מדבית יהודה אסר חרצוי ונפק לקרבא לקביל סנאוי ומתקטלין מלכין
עם שלטונין ומסמק נהריא מדם קטיליהון ומחור גולמתיה מתרבא גבריהון
לבושוי מעגעגין באדמא והוא מדמי לדפוס ענבין : חכלילי מה
יאין אנון עינוי דמלכא משיחא למחמי מן חמרא זכיכא מלמחמי
בהין גלוי עריות ושפיכות דם זכי שנוי בקין בהלכה ממיכל בהין
חמסין וגזלין יסמקון טוורוי מן גופני ומעצרתי מן חמריה יחורון
גולמתיה מן סגוי עבור ועדרין דען : יששכר שבטא תקיף ותחומיה
יהוי ממצע ביני תרין תחומיא : וירא וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה
ארום טב הוא וית ארעא ארום שמינין אינון פיריה וארכן כתפיה
למלעי באוריתא והוון ליה כל אחוי מסקי מסין : יהי דן יהוי פרוקא
דעתיד למקם יתקף ויתנאה על כל מלכותא והוא יהוי מדמי לחויא
דרביע באורחא ולחורמנא דכמן בפרשת אורחתא דמחא לסוסא
בעקביה ומן אימתיה מסתבר רכביה לאתהפך לאחוריה והוא שמשון
בר מנוח דאימתיה על בעלי דבבוי ודחלתיה על סנאוי ומקטל מלכין
עם שלטונין : לישועתך אמר אבונן יעקב לא לפורקניה דגדעון בר
יואש סכית נפשי דהיא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא פורקן
עביד אלא לפורקנא דאמרת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה
לפורקנך סכית נפשי : גד מדבית גד יפקון משרין מטכסין זינין
ואינון יעברון ית ישראל ית ירדנא ואנון יחסנון יתהון ית ארעא
דכנען ובתר כן יחזרון בשלם למשכניהון : מאשר טובוי דאשר מה
שמינה היא ארעא וארעיה תהוי מספיקא תפנוקי מלכיא דבני
ישראל : נפתלי עזגד דקליל למבשר בסורן טבן והוא בשר לאבונן
יעקב מן שרויא דהוא עד כדון יוסף בחיין והוא נחית למצרים
בשעא זעירא ואיתי אוניתא דחלק כפילה מן פלטין דיוסף וכשהוא
פתח פומיה בכנשתא דיעקב לישניה חלי כדובשא : בן פרת ברי
דרביתא יוסף ברי דרביתא ותקפת ותתחמי לך למתקף מדמי אנא
יוסף ברי לגופנא שתילא על מבועין דמין דשלחת שורשיה לתהומיא

ופריש

ופטיש שני כל כיפיא שלחת למוח מיא וכבישת כל אילניא כן כבשת יוסף ברי בחוכמתך ית כל חרשיהון דמצראי וית כל חכימיהון דהוו בזמנא דארכיבו יתך בארתיכא תנינא דהוה לפרעה והוו מכריזין קדמך ואמרין דין הוא אבוי דמלכא יחי ייחיים אבא דמלכא דרב בחוכמתא וזעיר בשניא והוו בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא מרקדן עלך על כוייא ומציתין עלך מן חרכיא והוו מזרקן קדמך שירין עזקין קטילין מניכין וכל מני דהב סברין דאת תלי עינך ומסתכל בחדא מנהון חס לך יוסף ברי דלא אתליתא עינך בחדא מנהון והוין בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא אמרין אלין לאלין דין הוא גברא חסידא יוסף דלא הלך בתר חיזו עינוי ולא בתר הרהור לביה ארום חיזו עינוי והרהור לביה מובדין בר נשיא מגו עלמא בגין כדין יקומון מנך תרין שבטיא מנשה ואפרים ויקבלון חולק ואחסנא עם אחיהון בפלוג ארעא: וימררוהו אמרו לקובליה ולא יכילו ליה כל חרשיהון דמצרים וכל חכימין אמרו בישתיה קדם רבוניה אכלו קורצוהי קדם פרעה מלכא דמצרים מן בגלל למנחתא יתיה מן יקריה אמרו עלוי לישן תליתי בפלטרין דפרעה דהוה קשי עלוי היך גירא: ותשב ואשרית תוקפא רוחצניה בשני ידוי ודרעוי ובעא רחמין מן תקיפא דאבוי דיעקב דמתחות אדרע גבורתיה מדברין ואתין שבטיא דישראל: מאל ברכן דהדין דינקת מנהון ומעיא דרבעת בהון: ברכת אביך ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק מתילין לטוריא ומן ברכתא ארבעתי אמהתא דמתילן בגולמתא שרה רבקה רחל ולאה ייתין כל ברכתא אלין ויתעבדון כליל דרבו על רישיה דיוסף ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים וזהיר ביקרהון דאחוי: בנימין זאב מדמי ליה לדוב חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ובאחסנתיה תשרי איקר שכינתא דיי בצפרא יהוון כהניא מקרבין אמר תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא יהוון כהניא מקרבין אמר תמידא ומנחתיה וברמשא יהוון מפלגין קורבניא דבני ישראל: ויסל וארבע יוסף בערס דשנדפין דמחפיא דהב ומקבעא מרגלין ומחזקה במני בוצא וארגונא תמן שפכין חמרין וריחנין טבין תמן מוקדין בוסמנין תמן קימין גוברין מן בנוי דעשו תמן קימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים אריה יהודה גברהון דאחוי עני יהודה ואמר לאחוי אתו נבני לאבונן ארזא רמא דרישיה מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי עשרתי שבטין דמניה קמו כהניא בחצוצרתהון וליואי בכנריהון וכדין ארכין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה: ופקידו שבטיא ית בלהה אמתא דרחל למימר אבוך פקיד קדם עד לא יתכניש למימר: ואמר להון יוסף לא תדחלון ארום חסלת בישא דעבדתון לי הלא קדם יי אנון מחשבתהון דבני אנשא:

וימת יוסף ובסימו יתיה ושמוהי בגלוסקמא בארעא דמצרים

תם ונשלם תרגום ירושלמי מן ספר בראשית

הפטרת שבת חנוכה בתרי עשר בזכריה ב'

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע | הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח: כי | הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר ויאמר כ' ראיתי והנה־מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ואען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר יהוה אל־זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה:

כשבת ב' דחנוכה מפטירין במלכים א' סי' ז' ויעש חירום תמצא בהפטרת ויקהל:

הפטרת ער"ח שחל בשבת בשמואל א' סימן כ'

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים | ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך אל־הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם | בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל

נשאל

נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך: ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצים ויבא אל־אדניו: והנער לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו ׀ איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ׀ ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם:

הפטרת לשבת ור"ח בישעיה סי' ס"ו

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי: ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: שוחט השור מכה־איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו:

שמעו דבר־יהוה החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי־כה ׀ אמר יהוה הנני נוטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו: כי־הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל־הגנות אחר אחת אחד כ' בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם־יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם ׀ פליטים אל־הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: והביאו את־כל־אחיכם ׀ מכל־הגוים ׀ מנחה ׀ ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן־יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר: והיה מדי חדש בחדשו וגו'

ואם למחרתו ג"כ ר"ח אומרים אחריה ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

ברכות ההפטרה

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת: ברוך אתה יי הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת וצדק:

ואחר ההפטרה מברך

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן האומר ועושה המדבר ומקיים שכל דבריו אמת וצדק: נאמן אתה הוא יי אלהינו ונאמנים דבריך ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם כי אל מלך נאמן ורחמן אתה

ברוך אתה יי האל הנאמן בכל דבריו: רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו: ברוך אתה יי משמח ציון בבניה: שמחנו יי אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל לבנו על כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד: ברוך אתה יי מגן דוד: על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום השבת הזה שנתת לנו יי אלהינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת: על הכל יי אלהינו אנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד: ברוך אתה יי מקדש השבת:

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

(א) **בְּרֵאשִׁית** דגש הבי"ת עם ספחא תחת השי"ן : ג' רבתי. ובראש שיטה וברחש הדף וזו סיה בי"ת של בי"ה שמ"ו. עיין ברבינו בחיי פ' בשלח וריקאנטי ריש פ' בראשית ובספ' שערי אורה למהר"ר מתתיה דלאקרט ז"ל במדה ראשונה על מלת ואת : (ב) ורוח אלהים. כתב בעל הטורים שניס דסמיכי בהא ואידך ורוח לבשה את עמשי ד"ה א' י"ב קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה וגו'. ותימה גדולה על דבריו. כי אין דרך המסורת למסור סימן במה שלא נמצא בכתוב ולומר קרי ביה. ובלי ספק שנוסחא מסובשת נזדמנה לפניו והנוסחא האמתית היא ורוח אלהים לבשה את זכריה ד"ה ב' כ"ד. וכן כתב מוהרר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול. ומה שנמסר בפ' ויקהל רוח אלהים ח' בלישנא. היינו כל הכתובים רוח אלהים בין בוא"ו בין בלא וא"ו כמו שמונה והולך שם : (ג) יהי אור. בגלגל ובלא מקף כן הוא בדפוס קדמון ובספרי ספרד. וכן הוא לבן אשר. ולבן נפתלי בלא גלגל ובמקף. וזהו חילוף ראשון שביניהם. והאנשים האלה היו שני ראשי ישיבות במסורת שם הא' יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר. וכמ"ר אברהם הזכלונם קרא אותו משה בן אשר. ובשלשלת הקבלה כ' שאחרי דור רבינו סעדיה גאון היו שני חכמים גדולים שנחלקו על מלות הרבה שבתורה וטעמיהם. ונקראו ר' אהרן בר משה משבט אשר. ור' משה בן דוד משבט נפתלי ע"כ. ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר. וכן סמך עליו הרמב"ם ז"ל וכמנהג מערבאי. ומדינחאי סומכים על קריאת בן נפתלי. וזה כלל גדול במקרא. על כן דע אותו ולא אצטרך לשנותו בכ"מ : (ו) **רָקִיעַ**. כתוב במכלול דף ק"י וכמו שנוליא אותיות או"י בנשימה. לבד אעפ"י שאינם. נכתבות כן כך נוליאם פעמי' בהרגש המולאו' אע"פ שאינם נכתבות כמו **כֹּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ שׁוֹמֵעַ נוֹסֵעַ** שהוא כמו **נוֹסֵאַע** דכן כתב בס' עט סופר ז"ל אנו נוהגים לקרוא אלף אחת כתיבה שיש בסופה אחת מאותיות ח"ע כמו **מִזְבֵּחַ** אנו קורין **מִזְבֵּאַח מִקְצֹעַ מִקְצוֹאַע** וזאת האלף תקרא אות גנובה עכ"ל. וכ"כ בס' לחות דף קל"ח ובספר מאזני לשון הקדש דף רי"ח ובעל מקנה אברהם כתב בשער ג' בשם רבו הר"ר שר שלם שקריאת האות גרונית נוטה למוצא הכח התורה עליו הנקודה שקודמת לו. כי אם היא לירי או חירק. תתנועע הפתח במוצא היו"ד. ואם הנקודה חולם או שורק. תנועת הפתח נוטה למוצא הוי"ו. אך היו"ד רפה מאד בקריאה עד שתראה כמעט נחה. ולשון הרמ"ה על מלות אלו ואתה עיף ויגע חסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כתיבא כשמע עשו חסר וא"ו דקרי ולא כתיב. יהושע חסר וא"ו דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב. וכתב הלונזאנו שנראה מדבריו שצריך לקרות **וַיָּגִיעַ כִּשְׁמֹעַ יְהוֹשֻׁעַ**. עוד כתב הרמ"ה לשוח בשדה מלא חד וא"ו כתיב וקרי. ושמו שוע מלא חד וא"ו כתיב וקרי. וכתב עליו הלונזאנו נמצא לדבריו וא"ו זו כאלו נקודה בשורק ובפתח. וכן וא"ו מדוע אתה יושב לבדך. כן ויאמר אם שמוע תשמע נקודה בחולם ובפתח : (יא) תדשא. כתב בעל שברי לוחות שעל מלת **תַּדְשֵׁא** נמסר כן הוא במאריך וכן הוא בספרים מדוייקים ועיין מה שהכתוב במאמר המאריך בסוף הס' בס"ד בתירוץ חקירה ב': **דֶּשֶׁא** במקצת ספרים בזקף קטן וכן נראה כי כן דרך לבוא זקף קטן אחר הפסק. אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביעי. וכן נכון כפי נגון הטעמים וכן העיד רד"ק בעט סופר. עשה פרי למינו. וכן עץ עשה פרי שניהם בדגש הפ"א הראשון מדין מפסיק ומדין אתי מרחיק והשני מדין דחיק שהוא במקף. עיין במכלול וספר פתח דברי בכלל אתי מרחיק ועיין עוד מה שהכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליסו"א בסוף הספר בע"ה : זרעו בו. בספרים כ"י ובדפוס קדמון שהוא במקף ובגא מאריך וכן כתב א"ת : (יד) יהי מארת. בפסיקתא דהחדש לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד שנא' יהי מאורות מארת כתיב. ובירושלמי פ' בתרא דתענית ברביעי היו מתענים על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם. דכתיב ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב. ופי' רש"י דכיון שהוא חסר משמע מארה והיו מתענים כדי שלא תפול המארה על התינוקות ועיין עוד ביפה מראה שם סי' י"ב ובזוהר דף י"ט ודף ל"ג מ"ו קמ"ו קס"ט ופ' בא דף ל"ה ופ' תרומה דף קס"ז ופ' ויקהל דף ר"ס ופ' פינחס דף רל"ד : והיו לאתת. חסר דחסר עיין זוהר דף מ"ו : ולמועדים. קריאת כל ווי"ן שרוקין בראש תיבה כאל"ף שרוקה כאשר כ"ר' יסודה חיוג וכאשר קבלנו קריאתן דור אחר דור : (טו) והיו למאורת. במסורת כתיבת יד נמסר עליו מלא וא"ו קדמאה וכן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון גם הרמ"ה ז"ל כתב בלשון כזה יהי אור ויהי אור כל הדין לישנא באורייתא דאור מלא וא"ו כתיב מארת ב' חסר דחסר בלישנא וסימן ויאמר אלהים יהי מארת ויעש את אלהים את שני המארת. והיו למאורת ברקיע השמים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא עכ"ל. וכן הוא במלאים וחסרים שמצאתי בראש מקרא ספרדים כתיבת יד שהועתקו מספר הללי שהסופר הוא היה גבר חכם בעזת המסורת וספרו היה בעיר טוליטולא כמו שכתב רד"ק פעמים רבות. וכתוב בספר יוחסין שבשנת תתקנ"ו כ"ת לחדש מנחם היתה גזירה גדולה במלכות ליאון ואז הוציאו משם ספר הארבעה ועשרים שכתב אותם ר' הלל ומשם היו מגיהים כל הספרים ואני ראיתי חלק מהם שנמכרו באפריקא ובזמני היה ע' מאות שנה שנכתבו ע"כ. ובעל שברי לוחות כ' שלפי דעתו הוי' שמו הילל עיין שם. וזכור זה כי בכל מקום אשר אזכיר שמו זה הוא : (טז) את המאור הגדול. במקרא כ"י נמסר עליו לית וחסר אבל הרמ"ה כתב את המאור מלא וכל לישנא דמאור באורייתא דכותיה מלא בר מן אחד שמן למאר קדמאה דתרומה עכ"ל. וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' לית ר"ל אותה מלה שנמסר עליו לי' אין אחרת כמוה : (יח) ולהבדיל. במקצת ספרים הוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ובמקצתם הלמ"ד בשוא ופתח וכן כתב בעל א"ת שהוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ופתח וכן העיד הרב ר' מנחם המאירי בחבורו הנקרא קרית ספר. שהזכיר שמו התכם קארו בא"ח סימן ל"ב וטעם המלה זקף קטן. ובמאמר המאריך אתוה דעי על אלו המאריכין ע"ש בתירוץ חקירה ב' : (כ) ויאמר אלהים ישרצו המים. פרשה פתוחה. ובמקצת ספרי הדפוס אין כאן הפסק פרשה. וא"ת כתב שהיא פרשה פתוחה וכן העיד על זה במקומות רבות ועל שמו אכתבם. וכן ראיתי בספרים המדוייקים מגלות ירושלם אשר בספרד שאנו סומכים עליהם. וכן דעת הרמב"ם : (כא) התנינם. חסר יו"ד בתראה ע"פ המסורת וכן נדרש בב"ר פרשה ז' זה בהמות שדי ולויתן שאין להם בן זוגות. עיין יפה תואר שם סי' ה' ומזרחי וגור אריה וזוהר פ' בא דף ל"ד ופ' תרומה קע"ו : הגדלים. דגש בגימ"ל : עוף כנף. מלא וא"ו גם הרמ"ה ז"ל כתב. ועוף יעופף על הארץ. תרוויהון מלאים וא"ו כתיב וכל לישנא דעוף באורייתא דכותא מלא : (כז) בצלם אלהים. קדש : (כח) וכבשה. חסר וא"ו כתיב ונדרש בסוף פ' הבא על יבמתו ובתנחומא פרשת נח וב"ר פ' ח' י"ד. עיין יפה תואר שם ורש"י ומזרחי וגור אריה : (ל) **וּלְכָל־** עוף השמים **וּלְכֹל** | רומש. זה הכלל כל שנסמך נקמץ וכל שנטעם נחלק : ירק. בשש נקודות. (לא) והנה טוב מאד. במדרש רבה פ' ט' בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מות ור"ל בספר חדושיו על התורה וכדאמרינן נמי התם שהיה רשב"א יושב ודורש דבר זה בשם ר"מ וכן צריך לפרש הא דאמרינן התם פ' כ' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנו' אור והתם נמי אמרינן כי היא היפה אם כל חי. רשב"א אומר עם כל חי. וכפי' רש"י הנה טוב מות הדא היא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו דשוב אינו מוטא. ועי' זוהר פ' תרומה סוף דף קמ"ט ודף קס"ג ופ' פקודי דף רכ"ט ופ' אחרי מות דף ס"ג ברעיא מהימנא. וכתב בעל מתאות כהונה בשם הירושלמי דר"מ היה דורש אור במקום עור בחילוף אהח"ע וכן כתב רבינו בחיי ז"ל וכיוצא בזה אמרו בב"ר פ' ב' ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם הדא הוא דכתיב מי העיר ממזרח וגו' אל תקרא העיר אלא האיר. עוד כתב היפה תואר יש לומר דמאד הוא מות בחלוף האל"ף בוא"ו והדל"ת בתי"ו. דאותיות אהו"י ודטלנ"ת מתחלפות ועיין מ"ש בפ' ויגש אצל ובני דן חשים וד"ה ב' ל"ג על ויעתר לו ולפניה א' :

ב (א) **וַיְכֻלּוּ**. חסר וא"ו כי הוא בגימט' ע"ב ונרמז בסוף מעשה בראשית שם ו' ה' ו' בראשי תיבו' **וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ**. וי"מ ויכלו נעשו כלים והרמז לו' קצוות הנקראים מלאכת שמים וארץ ועד"ה נכתב חסר כי הוא מלשון כלה הכלולה מן הכל וכמו שאמרו רז"ל כאו ונצא לקראת שבת המלכה : (ד) אלה תולדות. פי' זה מצאתי במסורת כתיבת יד מן זה ספר תולדת עד תולדת יצחק תולדת כתיב ומן תולדת יצחק עד סוף ספר תלדות כתיב בר מן חד תלדת כתיב חסר דחסר אלה תלדת ישמעאל וב' מלא דמלא אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ ובמסורת הדפוס איתמר בלישנא אחרינא אך צריך לתקן מה שכתוב וג' כתיב תולדות ודא ודא חדא היא וצריך לומר וג' כתיב תולדות חסר וא"ו קדמאה ומלא בתראה. והרי לך גם כן לשון מסרת הרמ"ה ז"ל תולדות אחד מלא דמלא בתרין ווי"ן וסימן אלה תולדות השמים ואחד חסר דחסר וסימן ואלה תלדת ישמעאל. וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וסימן תלדות עשו הוא אדום ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר אלה תלדות יעקב ושארא תולדת כתיב מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה עכ"ל. וכלל יהיה בידך שהרמ"ה ז"ל לא דבר אלא בתורה. ובבראשית רבה פ' י"ב שמות רבה פ' ל' כל תולדות שנאמרו בתורה חסרים בר מן תרין וכו' כמ"ש בסוף רות ועיין מה שכתב על זה המקובל מהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ בפי' שרש ישי על פסוק ואלה תולדות פרץ ומוהר"ר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול סוף רות : בהבראם. ה"א זעירא ועיין ס' הזוהר דף כ"ה ופרשת לך לך דף ל"ג ופ' האזינו דף רנ"ז ובתיקוני הזוהר סוף תיקונא שבעין בחיי וריקאנטי מערכת האלהות פ"ה וסוף פ"ט גנת אגוז חלק ב' ריש דף כ"ה ועיין מ"ש בפ' האזינו על הליי' תגמלו זאת : (ו) והשקה את כל פני האדמה. מלת את לבן אשר בצירי ומאריך ולבן נפתלי בסגול ובלא מאריך ובמקף כפי הנראה בחילופים שבדפוס וקשה שרוב הספרים הם כבן נפתלי אחר כך מצאתי בחילופים כתיבת יד כהפך והשתא לא קשיא מידי : (ז) וייצר ה' אלהים את האדם. בשני יודי"ן וכן דרשו בפ' הרואה אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי ולמטה וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ביו"ד אחד לבד וכן כתוב במכלול דף קכ"ט וגם הרמ"ה כתב וייצר ה' אלהים תרין במעשה בראשית קדמאה מל' בתרין יודי"ן תניינא חסר חד יו"ד ועיין באדרא דנשא דף קמ"א ע"ב : (ט) ועץ הדעת. בזקף גדול : (י) ונהר יצא מעדן. בחומש כ"י קדמון יוצא מלא וא"ו ונכתב עליו בס' ר"מ יוצא ובס' ר"ג יצא חס' ע"כ. וזהו פשוט מסמס' שהוא חסר וא"ו וכן לשון הרמ"ה ונהר **יֹצֵא** מעדן חסר וא"ו וכל **יֹצֵא** גרידא באורייתא דכוותיה חסר בר מן ג' מלאים וסי' הנה **יוֹצֵא** דויאמר ה' אל משה הבכם. ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה'. כחצות הלילה אני יוצא : (יב) וזהב הארץ ההוא. הזי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן פ' י' שער א' והמסורת ג' מלין בטעם **וּזֲהַב** הארץ ההיא **וְשָׂדֶה** מגרש עריהם **וּסֲגַר פֻּם אַרְיָוָתָא** דניאל ו' : השהם. בספרים כתיבת יד ובדפוס קדמון שני השי"ןין בפתח וכן כתב א"ת : (יד) והוא ההדר. במקף ולא בקדמא וכן השני א"ת. ובכמה ספרים מצאתי השני בקדמא : (טו) לעבדה ולשמרה. ברוב הספרים שתי ההי"ןין במפיק ובאיזה ספר יש בשניהן הקו של רפי אולי ירמזו למדרש רבה פי"ו דאמרינן התם לעבדה ששת ימים תעבד ולשמרה שמור את יום השבת לקדשו. ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו וכתב בעל יפה תואר שם סי"ח שהה"א אינה כינוי כי אם מקור כמו לאכלה לקרבה ועיין פרקי ר' אליעזר פ' י"ב : (כ) ויקרא האדם שמות. עיין מה שהכתוב בפ' במדבר בביעתא דשמיא : אלהים תרדמה. יש פסיק בין שתי המלות מפני כבודו של שם : (כב) הצלע. מלרע והצד"י דגושה וכתב א"ת שהלמ"ד בקמץ ברוב ס"ס המדוייקים ובהללי שלא כדברי המדפיס ע"ש. גם בעל הלשון כתב שהוא בקמץ ובספר רב פעלים כתב בלשון הזה והחכם ר' יעקב גומיל העיד כי ויבן אלהים את הצלע המסורת עליו ל' קמץ וברוב הספרים המדוייקים מצאתיו פתוח וכן צלע אל צלע יחזקאל מ"א ואין יכולת במסורת להכריע בגרויי הצד"י ומלרע איזה פתוח הלמ"ד ואיזה קמץ אבל סגולי הצד"י בהיים מלעיל ופתוחי הלמ"ד לעולם עכ"ל : ויבאה. ב' חסר יו"ד ותברו ויבאה יצחק האהלה ובזוהר פ' בראשית ויבאה בגימטריא כ"ד קשוטין פי' הנזכרים בס' ישעיה. ועיין שמות רבה פ' מ"א ומדרש חזית פ' נפת תטפנה : (כג) **לְקֳחָה־זֹּאת** הלמ"ד במאריך והקו"ף בחטף קמץ ורפה שרשים ואפודי. והיתה ראויה להדגש כי הוא מבנין פועל. ובס' פתח דברי כתוב ונקבה **פִּֽעֳלָה** איך לא **עֻזְּבָה שֻׁלְּחָה** אמנם **לֻקֳּחָה** זאת רפוי בלא טעם רק להקל ע"כ. ור' יונה כתבו בס' הרקמה עם דומים אחרים שהם בחטף קמץ : זאת. הזי"ן דגושה : (כה) ויהיו שניהם ערומים. נכתב בוא"ו ודגש המ"ם שלא כמנהג ובמסרה ב' מלא ודגשים וחברו ובגדי **עֲרוּמִּים** תפשיט איוב כ"ב וסימן בין ערומים שהוא ל' ערמה ובין ערומי' שהוא ל' ערטילאי חכימין רפין ערטילאין דתיקין פי' דגשי' וסימן אחר דברי חכמים בנחת נשמעים עיין מסורת איוב סי' ט"ו ושרשים שרש ערם והגה' שם. אח"כ מצאתי להרמ"ה ז"ל בהקדמת ספרו שכתב זה לשונו כל אתא דקריא דגש באורייתא לא סמיך לה מקמה אתא דכתיבא ולא קריא בר מן תמשה תלתא מנהון מלאים וא"ו ותרין מנהון מלאים יו"ד וסימן ויהיו שניהם **עֲרוּמִּים** דגש מ"ם קדמאה ומלא וא"ו מקמיה שמעתי את **תְּלוּנֹּת** ותכל **תְּלוּנֹּתָם** דדגישי נוני"ן דילהון ומלאים וא"ו קדים לנו"ן ותרין מלאים יו"ד **וַיְבִיאּוּ** לו את המנחה אשר בידם. **תְּבִיאּוּ** לחם תנופה דדגישי אלפין דידהון ומלאים יו"ד קדים לאלף ושאר אוריי' חסרין : יתבששו. בהעתק מספר הללי כתוב יתבוששו מלא והירושלמי יתבששו חסר עכ"ל. ובכל הספרים חסר גם הרמ"ה ז"ל כתב ולא יתבששו חסר וא"ו כתיב באמצע תיבותא עכ"ל וכן מוכיח מדרש רבה שכתבתי בפ' כי תשא על ביבשם נשה :

ג (ג) **אמר** אלהים לא תאכלו. ברביע וכן כתב א"ת : (ה) כי ידע. בספרים כ"י ובדפוס קדמון חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכן הוא בהעתק מס' הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ידע אלהים חסר דחסר כתיב תכר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב וכל ידע דאורייתא דכותא ודכותא וידע דעת עליון ומסר עליהם תלתא וחסר ודכותא ידעי טוב ורע חסר וא"ו דקרי ולא כתיב ע"כ. ועיין מ"ש לעיל במלת רקיע : אכלכם. הכ"ף בקמץ לבד וכן הוא בכל ס"ס כי לא יבאו שני שואין בראש תיבה אף כי שלשה וכתב המכלול דף קפ"ז ופעמים משתתפים עם הקמץ שוא לסודיע כי הוא חטף כמו **אֲנִי צָרִי** אבל אם תדגש האות שאחריה או שהיא בשוא נח ינקדו בקמץ לבדו כי אין למעות בהם כמו **רָנּוּ** שמים ישעיה מ"ב **קָרְבָּן קָדְשׁוֹ** כי בודאי הם קמץ חטוף עכ"ל. וכן דעתינו לעשות הנקודות כדברי רד"ק וכס"ס נסמך על כללי קמץ חטוף שכתבו המדקדקי' ועיין מ"ש בפ' תולדות יצחק על מלת ואכלה ובתילים סימן קי"ח : כי ידע אלהים וגו' והייתם כאלהים. הראשון קדש והשני חול מס' סופרים פ' ד' ובמדרש רבה פ' ד' : ידעי. חסר וא"ו כמ"ש לעיל על כי ידע : (ז) כי **עֵירֻמִּם** הם. בהעתק מספר הללי יש פלוגתא אם מלא או חסר וכן כתב הרמ"ה וידעו כי **עֵירֻמִּם** הם מלא יו"ד קדים לרי"ש וחסר וא"ו וחסר יו"ד בתראה כתיב : ויתפרו עלה. כתב בעל מנחת כהן יש ספרים מדוייקים עלי כתיב ביו"ד עכ"ל. אך בכל הספרים מצאתיהו בה"א וכ"כ מדברי השרשים שרש עלה והגהת ר' אליה שם וכמ"ג עלה ז' ב' כתיבי ה"א וה' כתיבי יו"ד ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. והביאו עלי זית וגו' נחמיה ח' והם חמשה באותו פסוק כתיבי יו"ד. ויש שם הסרון הניכר שלא כתב ועלי תמרים. ותמיה אני שלא הביא קול עלה נדף וכנבל עלה מגפן ישעיה ל"ד והיה ראוי לומר מ' ד' בה"א וה' ביו"ד עוד נתקשיתי בלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתפרו עלה תאנה ה"א כתיב בסוף תיבותא ודכותא עלה זית טרף בפיה ומסר עליהם תרין ע"כ דמשמע מינה לכאורה דקול עלה נדף כתיב ביו"ד ולאו הכין הוא. ושאלתי לחכם לונזאנו והשיב דהרמ"ה ומסורת לא איירי אלא במלת עלה שהעי"ן בחטף פתח והלמ"ד בצירי שהוא סמוך אבל קול **עָלֶה** נדף וכנבל **עָלֶה** מגפן העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול שהם מוכרתים וקושטא קאמר מר דכד מעיינן בתר הכי בלישנא דהרמ"ה אתייא סיפא לגלויי רישא דהאמר ומענין אחר **עֲלֵה** אל ה' וכל לשון דעלה דכותא וכל לישנא דעל דקרי למ"ד דידי' בצירי יו"ד כתיב בתריה עוד כתב לעיל מינה בדוכתא אחריתי נחש עלי דרך יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל דכותא בכדין מניינא יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל לישני דערפא באורי' ה"א כתיב וכל לישנא דעלה דכותא ה"א כתיב

כתיב וכהכי מלתו מסרת' אתו שפיר ולית בשון קושיא כלל עוד כתב בהקדמת ספרו ארבע דנסיב ה"א בתרייהו כלשון רבים באורי' וסי' ויתפרו עלה תאנה כתרגומו רעה לאן עבדיך כי מעלה גרה כמה את כל מדוה מגרים דקללות ואלו אכל שדה העיר לא תשיבנא כהדייהו דל' יסיד הוא כתרגומיה : (ט) איכה. דגש ביו"ד : (י) עירם אנכי. עירם אתם. שניהם חסרים : (יא) אכל ממנו. הכ"ף בקמץ לבד והוא תטוף כי הוא סמוך : (יג) עשית. התי"ו בלא שוא : (יד) ויאמר ה' אלהים אל הנחש. בתרסא א' לבד ברי"ש : אלהים. גלגל בה"א : כי עשית זאת. כי בגלגל לא במקף וכ"כ א"ת : זאת. דגש בזי"ן : (טז) עצבונך. הגד"י דגושה : (יז) כי שמעת. צריך להיות בזרקא א' לבד בתי"ו ואין כתה לעשות מלעיל או מלרע : בעצבון תֹּאכְלֶנָּה. הכ"ף בשוא לבדו לקריאת ב"נ ולקריאת ב"א שאנו סומכים עליה בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן בפ' ח' בביאור החטפים ועיין מ"ש בריש פ' לך לך על מברכיך וביחזקאל סי' ד' : (יח) ודרדר. בכל ספרים שראיתי שני הדלתי"ן בפתח וא"ת כתב במקצת ספרים דל"ת שניה בקמץ וכ"כ בעל רב פעלים ועיין גם כן מ"ש בהושע י' : (יט) בזעת. בדפוס קדמון וגם בספרים מדוייקים כתובי יד מלרע שופר הפוך בעי"ן וכן כתב אור תורה בפשיטות : אפיך. ב' מלאים. בזעת אפיך ובחרות אפיך נערמו מים. וסי' קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף : כי עפר אתה. בזקף קטן בהל"ף כי הוא מלעיל הוא הראשון שנמסר במסרה גדולה אתה דבטעם מלעיל : (כא) ויעש. בתרסא אחד לבד :

ד (ג) ויבא קין. ויבא מלרע הקדמה בבי"ת בספרים מדוייקים ובספר אחר כ"י ויבא קין יש שופר בבי"ת וזקף בקו"ף : (ד) מבכרות. כתוב בהעתק מספר הללי מבכרות מלא וא"ו בתראה וירוש' חסר דחסר ובכל הספרים שלנו מלא וא"ו בתראה וכ"כ הרמ"ה ע"ז חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא ושאר ליסנא דבכרת באורייתא חסר דחסר : ומחלבהן. הבי"ת רפה : (ז) הלוא אם תיטיב. כתוב בהעתק הללי הלא ירוש' הלוא מלא ע"כ. ובכל הספרים מלא והוא הראשון ממלאים שבתורה ע"פ המסורת. וסימן נמסר במ"ג בפרשת שלח לך. וכן כתב הרמ"ה על זה הלוא י"ב מלאים וא"ו ואל"ף ודא היא מסורת לכולא אורייתא והבית כל הי"ב כעין מסר' שלנו וחד חסר דחסר וא"ו ואל"ף ומלא ה"א. הלה הוא נרבת בני עמון פרשת דברים. ובסוף כתב ואית דמסרי בהון תליסר. הלין דאמרין. ואידך הלא הוא כמוס עמדי וליתא דהכוא בכלהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. ואית נוסחי דכתיב בהו הלוא גם בנו דבר מלא. ושיבושא דמסורה היא דרובא דנוסחי דייקי פליגי עלייהו עכ"ל : אם תיטיב. בספרי ספרד בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל הלוא אם תיטיב מלא תרין יודין חד קדים לטי"ת וחד בתריה ודכותיה ואם לא תיטיב : שאת. חד מן הפסוקים דלית להון הכרע או מבאי גיסא או מהאי גיסא וסימן במסרה גדולה פ' וילך ועמ"ש בסוף פ' משפטים : ואליך תשוקתו. תי"ו ראשונה דגושה : (ח) בין אחיו לויהיו בהיותם בשדה בספרים כ"י המדוייקים אין כאן פסקא וגם בס"ס. ותמהתי על בעל שברי לוחות שכפי' מלת פריגמא לקח זה לדוגמא וכתבו גם כן בסוף מאמר י' במסורת המסורת וכן כתב אור תורה שטעה המדפיס לעשות כאן פסקא וגם הרמב"ם ז"ל והרב המאירי ז"ל לא מנאו כאן ראש פרשה : (יג) מנשוא. רבו הדעות בזאת המלה בקרית ספר לגאון המאירי ובס' שמן ששון כתוב שהוא חסר. הם חמשה שכוונו לדעת אחת. וכן נמצא במקצת ספרים ישנים וגם בשם ס' עזרא ובשם ירושלמי. וטעמם הסופר ר' מאיר שדינו להיות חסר ושכנגדם הם ג' ועוד המכריע. אבל בהללי הוא מלא. ומסר עליו לית ומלא. וכן הוא בספרי ספרד וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו ואל"ף כתיב. וכתב אור תורה שזה עיקר : (יד) כל מצאי. רפה בכ"ף : (טו) כל מצאו. דגש בכ"ף. (יח) ועירד ילד את מחויאל. רפה יו"ד ומלא וא"ו קדים ליו"ד ומחייאל ילד את מתושאל דגש יו"ד קדמאה ויתיר יו"ד תניינא בתריה ומסרא קדמאה וא"ו בתראה יו"ד כרמ"ה ז"ל. גם במסורת ריש פרשת בהעלותך כתיב מחויאל ומחייאל עם ז' זוגים מתחלפים מן ב' ב' בחד ענין קדמאה וא"ו תניינא יו"ד. ועיין עוד מ"ש בפרשת ויצא סימן ל' : (יט) שתי נשים. כתב המכלול דף קנ"א כי כל שוא נע וסמוך לאחד מאותיות בג"ד כפ"ת האות ההוא אשר מבג"ד כפ"ת תרפה כגון בביתך זולתי מלת שתים שתי לפי' קורא ב"א ברחש המלה אל"ף גנובה אשתים אשתי. וכן קוראים אנשי מזרח ועיין מ"ש בשופטים ט"ז : (כב) ונלה גם הוא. רפה בגימ"ל. הוא כתוב בוא"ו וקרי היא ביו"ד. כן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון וכן כתב אור תורה : תובל קין. כתוב במסורת פרשת ויגש על פסוק ויולד ליוסף. תובל קין למדינחאי מלתא. חדא כתיב וקריין למערבאי תרין מלין כתיב וקריין. ואנן קיימא לן כמערבאי וכ"כ הרמ"ה ז"ל תובל קין תרין מלין כתיב וקריין. עוד כתב את תובל קין מלא וא"ו כתוב ודכותא ואחות תובל קין. ומסור עליה ארבעה מלאים ולא מסיימי. ולפום נסחי דייקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר וא"ו תבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן הסר וא"ו כתיב : (כג) הָאֲזֵנָּה אמרתי. בכמה נוסחאות הדפוס וכ"י הה"א בפתח והאל"ף בשוא לבדו והזי"ן בציר"י. וכן ראיתי בנוסחאות כ"י ודפוס ישן. וכ"כ במכלול דף ל"ד שמשפטו הָאֲזֵנָה בסגול והחזקוני כ' שהזי"ן בסגול בשקל הַפְקֵדָנָה גם בעל ס' פתח דברי כתב דף ל"ו שהאל"ף נחה ועיין מ"ש בישעיה ל"ב : (כה) כי שת לי. כל קמץ שיבא במקף קריאתו בקמץ חטוף ואם ישתתף עם הקמץ מאריך לא יחטפנו המקף כמו כי שָׁת־לִי אלהים. אשר גֵּר־שָׁם. מִשְׂגַּב־לָנוּ לשון למודים ועיין מ"ש בפ' מסעי על יש המלה : (כו) ולשת גם הוא. דגש בגימ"ל :

ה (א) בדמות אלהים. קדש : (ג) כצלמו. בכ"ף. וכן הביאו בעל המסורת במנין אלפא ביתא חד כתיב בבי"ת וחד כתיב בכ"ף. וכן כתב א"ת בפשיטות ולשון הרמ"ה על זה קדמאה בצלמו בבי"ת בתראה כצלמו בכ"ף וסימן בצלמנו כדמותנו : (ד) ויולד בנים ובנות. כתב הרמ"ה מלא וא"ו וכל בנות דכותא ודכותא את בנות האדם וכל דכותא מלא ודכותא ובנות אנשי העיר וכל לישנא דכותיה. עוד כתב אח"כ בנותיו לבנותיו ב' מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו כל נפש בניו ובנותיו וכל שארא לשון בנתיו חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב ועיין מ"ש בפ' ויצא על את בנתיך : (ה) ויהיו כל ימי אדם. ברוב הספרים בשני גרישין : אשר חי. במקף לא בשופר : (ו) ויחי שת חמש. סתומה א"ת. וכן ראיתי במדוייקים : (ז) הולידו. הגלגל בדל"ת : (ט) ויחי אנוש תשעים. סתומה : (טו) ויחי מהללאל חמש. סתומה : (יח) ויחי ירד שתים. סתומה : שתים. דרגא בתי"ו : (כא) ויחי חנוך חמש. סתומה : (כד) כי לקח. במקף : (כה) ויחי מתושלח שבע. סתומה : שבע ושמנים. בדפוס קדמון ובספרים כתובי יד חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכ"כ מהעתק של הללי שכתב שתים ושמונים דמתושלח מלא ש"מ שהראשון חסר ובמסרה אחריתי נמי כ"י נמסר ו' שמונים מלאים בכל המקרא וסימן תניינא דמתושלח והאחרים הם בנביאים וכתובים כמ"ש במסו' הדפוס כאן ושופטים ג'. והא לך גם לשון הרמ"ה ז"ל שמונים אחד לחוד באורייתא מלא וא"ו. תלתא פסוקים בשני מתושלח ולמך מציעא הוא מלא וסי' ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל שארא כולהון חסרים וא"ו וכולהון מלאים יו"ד ע"כ. ובמקרא גדולה ושמונים קדמאה דמתושלח כתיב מלא וא"ו וגם נמסר עליו ו' מלאים וכם בהי טעיות : (כו) מתושלח אחרי. בפשט : (כח) ויחי למך שתים. סתומה : (כט) זה ינחמנו ממעשנו. בהעתק מספר הללי יש חילוק ובספרים שלנו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל זה ינחמנו ממעשנו חסר יו"ד כתיב : ומעצבון. הגד"י דגושה : (ל) ושבע מאות. מלא וכ"נ מהעתק של הללי שכתב וחמש מאות שנה דלמך חסר ש"מ שהאחר דלמך מלא שמנה מאות דאדם וחמש מאות דלמך ארבע מאות שקל כסף דעפרון וכ"כ בעל מנחת כהן. וכן הם כולם בהללי. וה"נ במ"ג בלישנא אחרינא. מאת ג' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת. אחרי הולידו את נח. ארץ ארבע מאת שקל. גם הרמ"ה ז"ל הביאם כן ע"כ וכ' לבסוף ושארא אורייתא כל לישנא דמאות מלא וא"ו כתיב ע"כ. וסי' אחר נמסר במ"ג ריש ס' במדבר ועיין מה שהגהתי שם : (לב) ויהי נח. סתומה :

ו (ב) ויראו בני האלהים. הוא וכן אשר יבאו בני האלהים שבסמוך : (ג) באדם לעלם. חסר וא"ו ועיין ס' הזוהר ד' נ"ח ע"א ומ"ש בפ' כי תשא סימן ל"א : (ד) הנפלים. הד מלא וב' הכריס וסי' הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה ושם ראינו את הנפילים מלא דמלא בני ענק מן הנפילים

חסר יו"ד קדמאה. ובזוהר פ' וירא סוף דף קי"ז א"ר יצחק הקב"ה רואה אותו העובר שאינו ראוי לצאת לעולם ומקדים להמיתו ובמעי אמו שנא' הנפלים היו בארץ וגו'. הנפלים כתיב בלא יו"ד ראשונה וכו'. ועי' מסורת גדולה פ' שלח לך: ההם. ה"א שניה בציר"י: אחרי כן. תרין מלין ומקיף ביניהון וכולהון כתובים כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (ה) יצר מחשבת. כתוב בהעתק מספר הללי מחשבת חסר ובירושלמי מלא עכ"ל. ובמסורת שלנו בדפוס פרשת ויקהל נמסר ג' חסר וסימן לחשב מחשבת ותכרו ולחשב עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת. נראה מכאן שזה מלא. אמנם מצאתי במסורת כ"י שנמסר שם ג' חסר בלישנא ופי' בלישנא במקום זה ר"ל כאותו ענין א"כ אין זה יוצא מן הכלל ויוכל להיות חסר ומציאות הספרים והמסורת לא פליגי אהדדי. עוד יש לומר דמסרות אלו דמסרי ג' חסר לא אמרו אלא על מַחֲשָׁבֹת בשוא ופתח בחי"ת וקמץ בשי"ן ולא אמרו על מחשבת בשני שוא"ין וזה יותר נכון שכן כתב הרמ"ה ז"ל מחשבת ג' חסר וא"ו וסי' לחשב מחשבת. ותכרו ולחשב מחשבת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת וכל יצר מחשבת לבו חסר וא"ו כתיב : (ז) מאדם עד בהמה. כל ס' בראשית. וידבר. ותילים. מאדם עד בהמה. ואלה שמות. ונחמיה. מאדם ועד בהמה מסו'. כי נחמתי כי עשיתם. מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתרא ועיין מערכת האלפות פ"ע :

פרשת נח

(ט) הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ בכל הספרים הלמ"ד בסגול וכן במכלול דף י"ג הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ. בסגול מפני סמיכות ובמקף אל מלה שהיא מלעיל וכ"כ ר' משה קמחי התפעל מהשלמים. ולוית חן סוף שער ג'. ותמהני מבעל לשון למודים שכתב שהוא בצירי : (טו) רָחְבָּהּ. הרי"ש בקמץ לבד : (טז) תכלנה. הנו"ן דגושה : (יח) והקמתי. בהעתק מספר הללי חסר דחסר וכתב א"ת שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים וכ"כ הרמ"ה ז"ל עיין מ"ש בסוף פ' לך לך : (יט) להחית אתך. בהעתק מס' הללי יש חילוק במלה זו בין מלא לחסר וכתב הרמ"ה ז"ל ב' חסרים וא"ו ובספרא וסי' אל התבה להחית. להחית עם רב ותרין מלאים וא"ו וסי' יבאו אליך להחיות להחיות את נפשי וחד ולהחיות לכם לפליטה : (כא) לאכלה. האל"ף בקמץ לבד :

ז (ב) אשר לא טהרה. מה שנמסר במסרה שלנו כאן וברים מלאכי ותילים י"ש דברי שגגה הן ואין לסמוך עליהן שהרי מנו כל נפור טהרה דפ' ראה עם המלאים והוא חסר בלי ספק. וכן מסר הרמ"ה ז"ל הטהורה ב' מלא וא"ו ותרויהון ריש פסוקים וסי' מכל הבהמה הטהורה. מן הבהמה הטהורה ושאר כל ליסנא דטהרה באורייתא חסר וא"ו כתיב עכ"ל. והמסרה הנכונה והישרה כך צריכה לומר טהורה ה' ג' חסר וב' מלא וסימן אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה. כל צפור טהרה. לשמי מנחה טהורה דמלאכי. יראת ה' טהורה ב' בתראים מלאים וחד וטהורה היא ונקתה ונזרעה. וכן מצאתי במסורת כת"י מדוייקים וכך הם בספרים מדוייקים : (ד) את כל היקום. כל היקום שבמקרא הה"א בלא געיא וכן כתב המכלול : (ו) ונח בן שש מאות שנה. שש במאריך ובלא מקף : (ז) ויבא נח. במקצת ספרים כתיבת יד מלעיל כי הגלגל ביו"ד. וכן כתב א"ת : (ח) ומן הבהמה אשר איננה טהרה. פ"ק דפסחים אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. והכי איתא בויקרא רבה ריש פ' אמור ופי' רש"י אשר איננה טהרה ולא כ' הבהמה הטמאה כי אורחיה הרי ח' אותיות בעקם הכתוב. הטמאה ה' אותיות הן. אשר איננה טהורה הן י"ג אותיות ע"כ. וקשה דמלת טהרה דאשר איננה חסר וא"ו כמו שמסרתי למעלה הלא אשר לא טהרה וא"כ הוו להו ז' אותיות. וליכא למימר דלא דייקא הכא בגמרא בין מלא לחסר דהא חזינן דדייקי שפיר בתר הכי במלת טהור דכי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה דרב פפא אמר עקם הכתוב ט' אותיות דהוה ליה למיכתב איש טמא ורבינא אמר עשר אותיות משום וא"ו דטהור דמלא הוא ותו דייקי נמי בתר הכי במלת רכבת דוהיה היא רכבת על החמור שמואל א' כ"ה דבתר דאסיקנא בכל היכא דכי הדדי נינהו כלו' שאין צריך להאריך בזה יותר מזה משתעי בלשון כבוד. עיין הר"ן. ובילקוט פ' נח פרכינן והא רוכבת ויושבת דכי הדדי נינהו וקאמר רוכבת ופרקינן רכבת כתיב כלומר חסר וא"ו. ואע"ג דמלי למיכתב נמי. ישבת חסר מיהו כל חסרו' שבתורה לדרוש הן באין כדדרשי' ולוט ישב בשער סדום ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט. וכאן למדך בחסרון זה בתחפוש לי קנרה ואפילו הוא מגונה שהרי כאן תפס לשון מגונה וקצרו. ואולם בבראשית רבה פ' ל"ב לא הזכירו אותיות כלל רק התיבות והכי איתא התם בשם ריב"ל גופיה מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן אלא אשר לא טהרה היא ע"כ. ונקט שתים משום קרא דאשר איננה טהרה ושלש משום קרא דומן הבהמה אשר לא טהרה היא. והכא נמי עקם הכתוב ז' אותיות והכי איתא בהדיא פירושא דשתים ושלש דבמדבר רבה ריש פ' חקת. וכדומה בתנחומא פ' וישלח : (יא) בשנת שש מאות שנה. בלא מאריך ובמקף : בחדש השני. זקף קטן בנו"ן : כל מעינות. יש מחלוקת גדול על מלה זו אם חסר או מלא. בהעתק מספר הללי כתוב מעינות. ירושלמי מעינת חסר וא"ו. וכ"כ בעל מנחת כהן מעינות קדמאה הוא פלוגתא. וממה שכתב בעל א"ת נראה שיש חילוק בין המסורת והספרים והמחברים והכריע שהוא מלא כדעת הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כל מעינות תהום רבה מלא וא"ו כתיב וחבריה דויסכרו חסר וא"ו וסימן מלא דמלא וחסר דחסר עכ"ל. פי' הראשון שהיו המעינות מלאים הוא מלא והשני שכבר חסרו המעינות במה שהורק מימיהן הוא חסר : (יז) על הארץ. במקף : (כג) וימח. בספרים כתובי יד מדוייקים המ"ם רפה שהוא מן הקל וכן כתב בעל א"ת כי הקורא וימח במ"ם דגושה נמצא אומר שסוגאו של הקב"ה נמחק עם כל היקום כי וימח הדגש הוא מהנפעל כמו ימח שמם אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא וצריך להזהר בזה מאד ע"כ ושפתים ישק. וזו היא כוונת רש"י ז"ל כמו שכתב הרב מזרחי ומה שכתב בעל נור אריה בספרים שלנו מ"ם של וימח דגושה הם ספרים משובשים

משובשים ואין לסמוך עליהם: וימחו. השפחא בחי"ת: וישאר. מלעיל בדרגא בשי"ן בספרים המדוייקים וכ"כ אור תורה ובמקרא גדולה בדפוס כתב עליו לית ובנסחא כ"י לית ומלעיל ע"כ. וכן ראוי להיות כי האל"ף בסגול ואילו היה מלרע היתה האל"ף בצירי כמו וַתִּשָּׁאֵר היא דרות:

ח (ב) הגשם. הגימ"ל דגושה: (ז) יבשת. הבי"ת בחולם: (ח) הקלו המים. הקלו מלעיל הגלגל בקו"ף בספרים כ"י וכן כתב אור תורה: (יא) טרף בפיה. כולו קמץ לפי שהוא שם תואר לעלה כלו' עלה זית היה טרוף בפי היונה כן כתב רד"ק במכלול ושרשים שלא כדעת רש"י ז"ל בפירוש הפסוק: כי קלו המים. כתב בעל המסורת ד' וסימן המים. מגשרים קלו שמואל ב' א'. ימי קלו מני ארג איוב ז'. וימי קלו מני רץ איוב ט. וחד וקלו מנמרים סוסיו חבקוק א'. והוא מלרע כמ"ש המכלול דף קע"ה ועל פ' מנשרים קלו נמסר דלי"ת בטעם הקו"ף. משמע שדלי"ת אלו כולם מלעיל. וכן בס' פתח דברי דף פ"ז הביא וימי קלו מני רץ עם הדומים שהם מלעיל: (יג) ויהי באחת. במקצת ספרים האלשא במלת ויהי שהוא טעם מפסיק ובי"ת באחת דגושה ובמקצת ספרים בתרסא והבי"ת רפה: ויסר נח. במקצת ספרים נח בשני פשטין ובספרי ספרד בפשט אחד לבדו כי אינם נוהגים שני פשטין רק כשיהיה ביניהם אות אחד או יותר: (יז) בשר. הבי"ת דגושה. הוצא אתך. היצא ק' ועיין הטעם בפי' רש"י בחומש ובב"ר פ' ל"ד פי' עשה להם שיהיו פרים ורבים פי' היה כופה אותם מלשון גם מעושה שכל זמן שהו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה. ועיין מה שפירש הרב מזרחי ובעל גור אריה: (יח) ויצא נח. בצירי הצד"י אף שהמלה מלעיל מכלול דף קל"ב ובנסחא כתיבת יד ראיתיו בסגול ובמקצת ספרים בלא מקף ואור תורה כתב במקף: (כ) ויבן נח מזבח. ב"ר פ' ל"ד ושמות רבה פ' כ' ויבן נח מזבח וַיִּבֶן כתיב נתבונן ואמר מפני מה צווני הקב"ה ורבה בטהורים יותר מן הטמאים אלא להקריב מהן קרבן מיד ויקח מכל הבהמה הטהרה וגו' פי' דאע"ג דקרינן היו"ד בחירק דריש ליה כאלו היא בקמץ כמו וַיָּבֶן דוד דיש אם למסורת והיכא דאיכא למדרש דרשינן וכן דרשו ויבן ה' אלהים את הצלע בב"ר ריש פ' י"ח מלשון התבוננות וכן ויבן אהרן ויבן מזבח דבמ"ר פ"ט ועיין עוד בב"ר פ' פ' סי' ד': ומכל העוף הטהור. בהללי יש חילוק על מלת הטהור אם חסר או מלא והרמ"ה ז"ל כתב ומכל העוף הטהור מלא וכל אורייתא בליטנא דכותיה מלאים בר מן ה' דמסור עליהון ה' חסרים בליטנא וכו' עיין הסימן במ"ג סוף שמיני: עלת. חסר דחסר וכן הוא בהעתק הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב ויעל עלת במזבח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין הקרבנות דכותיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וסי' אבני' שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת ועיין בספר הזוהר ד"ע ע"א ובחיי: (כא) וירח. בכל הספרים היו"ד בקמץ ובגר"א כ"י נכתב בגליון בשם הללי כולו פתח וכ"כ א"ת שבהללי כולו פתח: רע מנעריו. ר' יודן אמר מנעריו כתיב משעה שהוא נעור לצאת ממעי אמו ב"ר פל"ד וירוש' פ' מי שמתו. עיין יפה תואר שם סי"ב ומזרחי וגור אריה ושוחר טוב מזמור ח':

ט (ב) כל חית. היו"ד דגושה: ובכל. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים מדוייקים: דגי הים. היו"ד דגושה: (ד) דמו. הראשון רפה בדל"ת: (ו) כי בצלם אלהים. קדם: (ז) שרצו בארץ. חד מן ב' ב' לא נסבי' וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהו וסימן נמסר במסרה רבתא אות וא"ו: (ט) הנני. במאריך ולא בדרגא: (י) בבהמה. שני הביתי"ן דגשות: (יא) והקמתי. בס"א ישן והקימתי מלא יו"ד ובמדוייקים חסר דחסר וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמש"א בפ' לך לך: (יב) אשר אני. במקף ובלא גלגל בשי"ן ובלא פסיק: לדרת עולם. לי' חסר דחסר ובב"ר ריש פ' ל"ה אמר ר' יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות לדורו של חזקיה ולדורו של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רשב"י עיין מזרחי ויפה תואר. וכתב רבינו בחיי ומזה המגלה לדרת עולם חסר הווי"ן וסמוך לו מיד את קשתי נתתי ללמדך שאין אות הקשת נראה אלא בזמן החיוב ודורות החסרים: (יד) בְּעַנְנִי. בס"ס ובהללי הנו"ן בשוא לבד ובזנבוקי בשוא ופתח כ"כ א"ת. וכ"ל שהוא חילוק בספרים בתיבות שיש שתי אותיות דומות כמו שאכתוב בפ' לך לך ע"פ ואברכה מברכיך ע"ש וכתב רד"ק כי הוא פועל הדגוש והוקל שלא כמנהג: (טז) בין אלהים. בזקף קטן באלהים: (יז) אשר הקמתי. כתוב בהעתק מס' הללי הקמתי. ירושלמי הקימתי ע"כ. ובספרים מדוייקים הוא חסר דחסר וכן הוא במסורת פרשת בחקתי וכ"כ א"ת חסר גם היו"ד ועיין ג"כ במס' הרמ"ה שכתבתי בסוף לך לך: (יח) שם וחם ויפת. ויפת הראשון הוא"ו בקמץ כמו השני שבסמוך: (כא) וישת מן היין. נחלקו המדקדקים בקריאת ב' שואים בסוף תיבה. שר' יהודה המדקדק כתב שהראשון נח והשני נע כאלו יאמר וַיֵּשְׁתְּ תְּמֹן והראב"ע הקשה עליו בתחלת ס' צחות יבם' מאזנים וכתב ששניהם נחים. וגם רד"ק הקשה עליו בס' מכלול דף מ"ח ודף ק"ן אפס קלהו תראה באיוב סימן ל"א ועשה פשרה בין שתי הדיעות באמרו כי אין לשוא"ן שאלה דרך אחד לעולם אלא לפעמים שניהם נחים ולפעמים הראשון נח והשני נע והר' שלמה אלמולי בחבורו הנקרא הליכות שבא העלה שכל ב' שואים בסוף תיבה ראוי שיהיה להם לעולם דרך אחד וכיון שדרך הראב"ע היא דרך סלולה ולא תוקשה כנגדו שום קושיא ראוי לבחור בו ע"כ וכן כתב בעל לשון למודים שלדעת קצת המדקדקים והם כל האחרונים שניהם נחים וכן כתב ר' אליה הלוי ובעל לוית חן ועיין עוד מה שכתב בעל ערוגת הבשם בפ' חמישי: בתוך אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א ועיין ריקאנטי ובב"ר פ' ל"ו אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו עיין יפה תואר שם סי' ז' ורש"י כתב רמז לעשרת השבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין וכו' עיין מזרחי וגור אריה: (כב) ויגד. הגימ"ל דגושה ובמאריך: (כג) אחרנית. הנו"ן דגושה בשניהם: (כד) וייקץ נח. כתב המכלול יופי ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת עכ"ל. ודבריו אלה נפלאו ממני כי בכל הספרים בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל. וייקץ נח מיינו מלא בתרין יודי"ן כתיב חד קרי וחד לא קרי וקו"ף דידיה שגול. וייקץ יעקב משנתו פ' ויצא מלא תרין יודי"ן וקו"ף דידיה פתח ודכוותא וייקץ פרעה ודכותא וייקץ פרעה ושאר חלוס פ' ויהי מקץ. ואיקץ דסוף פסוק דותבאנה אל קרבנה מלא יו"ד כתיב עכ"ל. ועיין מה שאכתוב ריש פ' ויצא בס"ד על וייקץ פרעה: (כו) אלהי שם. כתב בעל המסורת ג' מלעיל וחבריו לא תעשון אתי אלהי כסף. מענה אלהי קדם: (כז) יפת. דעת קצת מדקדקים כשיבאו שני שואין בסוף המלה ששני נע. והמכלול כתב ששניהם נחים והביא ראיה לדבריו ע"ש דף ס"ח ודף ק"ן ודף קנ"ה וקצת ממנו תראה באיוב סימן ל"א: (כט) ויהי כל ימי נח. חזינא לרבוותא דהך תיבותא פלוגתא ושקלא וטריא רבתי ונסחי נמי ומסראתא מתחלפין בה טובא ואנן כתבינו מאן דסבירא לן ומאן דאשכחנא בספרי דאורייתא עתיקי ודוקני דחזי לן למיסמך עלייהו. בספרי אשכנז ומערבאי כתוב ויהיו כל ימי נח ובגליוניהם כתוב כלשון הזה. כאן מטעים הנקדנים ומוסרים חל"ן סימן ר"ל חנוך למך נח. נטעות הוא בידם כי טחו עיניהם מראות בחומש יריחו ובספרדים כי ח"ל סימן ר"ל שבחנוך ולמך כתוב ויהי כל ימי ועל נח כתוב ויהיו כל ימי עד שיבא אליהו ע"כ. והרמ"ה ז"ל הביא בתחלת מסורת ויהיו כל ימי ז' בענין כמו שנדפסה בפ' בראשית ובתר הכי כתב כל ויהיו ויהי בענין ימי פליגין בהון נוסחי ומסורת אית דמסרין ויהי בענין ימי תרין וסימן חנוך למך ח"ל סימן מכלל דשאר ויהיו כתיב ונח בכלל ואית דכתיב ויהי כל ימי נח ומסרין בהון תלתא חנוך למך נח וסימן חל"ן ושארא ויהיו כתוב וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח עכ"ל. ולפום מאי דחזינא בדעת הרמ"ה ז"ל שהביא המחלוקת ולא הכריע נראה דסמך אמסרה קמייתא דכתב מעיקרא מן ז' ויהי בלא פלוגתא והיא מסייעא למ"ד חל"ן סימן דאי האי דנח ויהיו הוו להו ח' גם בעל א"ת הכריע מסברא דנפשיה ובמקצת ראיות דכתיב ויהי והעיד שכן הוא בהללי ובכל ס"ס ומסרותיהם ובס' עזרא ושכן כתב הרמ"ה ז"ל בס"ת שלו כפי מה שהעידו חכמי בורגוש. וראיתי ג"כ לבעל מנחת כהן שכתב בפרשת בראשית כדברים האלה ויהי כל ימי ג' וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח ושאר אורייתא ויהיו ע"כ. וכן בספר ישן מאד כ"י כתוב ויהי כל ימי נח ונמסר עליו ויהי ג' דמטעין ביה סברי. וסימן כל ימי נח כל ימי למך כל ימי חנוך:

י (ב) ותבל. בשם ס' ירושלמי כתב ותובל אך בכל הספרים חסר וא"ו ובשלש נקודות וכ"כ הרמ"ה ז"ל את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכותא ואחות תובל קין ומס' עליה ד' מלאים ולא מסיימי ולפום נוסחי דיקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר ויון ותבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב: (ג) ותגרמה. חסר וכן הוא בהללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (ה) בארצתם איש ללשנו. כתב הרמ"ה ז"ל בארצתם חסר וכל אוריית' דכותא חסר עכ"ל. ומלא ללשנו חסר בכל הספרים שלנו גם כי בשם הללי יש חילוק וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר וא"ו כתיב וכל לשנו באורייתא דכותא חסר: (ו) ובני חם כוש. כתב א"ת טעה המדפיס שעשה פה פסקא. אעפ"י שגם בהללי יש כאן פרשה כי בכל ס"ס וירושלם ואשכנז אין כאן פרשה כלל ולא כרמב"ם ולא כמאירי ז"ל: (ז) סבא. בפשט לא בגלגל וכ"כ א"ת: וסבתה. בשם ס' הירושלמי באל"ף ובכל הספרים שלנו בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל וסבתה ורעמה ה"א בסוף תיבותא כתיב: ורעמה. המ"ם רפה בס"ס וכן רעמה: (ט) כנמרד גבור ציד. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא בליטנא וקדמאה דפסוק זה וכל שארא חסרים: כנמרד גבור ציד. בלא מקף: (י) וכלנה. ברוב ספרי ספרד הנו"ן בצירי וכ"כ א"ת ועיין עמוס וא"ו: (יא) ואת רחבת. חסר דחסר ברובא דנסחי דיקי ומסור עליו לית חסר: (יב) ואת רסן. הוא"ו בגעיא: רסן. זקף קטן ברי"ש וכ"כ א"ת: (יד) ואת פתרסים. הוא"ו בגעיא: (יז) הערקי. הה"א בקמץ וא"ת כתב שבקצת ספרים בפתח: (יט) גררה. הגימ"ל רפה: ואדמה. בוא"ו: וצבים. וצביים ק' ובשם ס' ירושלמי כתיב באתרי יודי"ן ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד' קרי וכתיב דין חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד תנין וק' וצבוים ותלתא כתיב חסר וא"ו ומלאים תרין יודי"ן חד ק' וחד לא ק' ושמאבר מלך צביים וחברו בפ' לך לך מלך אדמה ומלך צביים וק' צבוים ודכותא אדמה וצביים אשר הפך דנצבים הדין תלתא כתיבי בתרין יודי"ן וחסר וא"ו: (כ) אלה בני חם. וכן אלה בני שם שבסמוך הבי"ת רפה ואין כאן דין אתי מרחיק לפי שמלת בני סמוכה לשאחריה כמו שכתב בפרשת פינחס על פסוק אלה בני גלעד: (כו) חצרמות. כתב הרמ"ה מלה חדא והרי"ש בשוא וכן הכריע א"ת ועיין ד"ה א': (כח) ואת עובל. מלא וא"ו ובד"ה ביו"ד: אבימאל. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא: (ל) ספרה. הפ"א בקמץ: (לא) אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם. בהעתק הללי כתיב בגויהם בבי"ת וכן תרגם אונקלוס בעממיהון ובכל הספרים כתוב לגויהם בלמ"ד וכן דקדק יונתן בן עוזיאל ותרגם זה בלמ"ד. וכן מסורת מגלאתי כתיבת יד נמסר על זה בלמ"ד ושאר בארצתם בגויהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם מלא וא"ו וחסר גם יו"ד ודכותא לגויהם דאלה בני שם וכל ליטנא בגויהם באורייתא דכותא כתיב: (לב) נפרדו הגוים. דגש בנימ"ל:

יא (ב) וימצאו בקעה. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא במדוייקים: (ג) לאבן. הלמ"ד נקודה בשוא חזקוני: (ד) בשמים. רפה הבי"ת: ונעשה לנו. השי"ן בלא מאריך: (ה) וירד ה' לראת. בשם העתק הללי מלא והרמ"ה ז"ל כתב ע"פ לראות מה יקרא לו מל' וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלאים בר מן ג' חסרים ולא יוכל לראת דוכסה את עין הארץ וירד ה' לראת ויאמר לא תוכל לראת את פני וכן הוא במסורת הדפוס ריש פ' בא אל פרעה וכ"כ במנחת כהן: בני האדם. דגש בבי"ת: (ו) החלם. הה"א בפתח חזקוני: (כו) ויחי תרח. במקף: (לא) ואת לוט. האל"ף בסגול ובמקף ובלא קדמא: בן בנו. בזקף קטן לא ברביע: שרי. הרי"ש בפתח: (לב) בחרן. כתב רש"י נ"ן הפוכה וכו' וכן כתוב במסורת הדפוס וכתב אור תורה שלא ידע מאי הפוכה כי בכל הספרים היא ישרה בלי שום שינוי ובספר קדמון מצא שיש ברא"שה תג ומסור עליו ן' דעקים ראשיהן י"ז באורייתא ואולי זהו הפוכה כי כשתהפכנה יראה התג כרגל הנו"ן עכ"ל. ול"נ שההפוך האמתי הוא מה שמצאתי בס' שאני וגם בתיקון ס"ס

יען כזה בחרן ׳ וכתוב בריש ס׳ אלגי שיש בתורה י״ו נומ״ן כצורה א דלא ליוני ועקי׳ ריטיסון לבתריהון וכן מצאתי א׳ לא׳ למטה חשבון ור׳ עקיבא בן יוסף שהיה דורש אותיות היה קורא לנו״ן זו ן׳ מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות הרוח הקב״ה מגדלו ומנחילו חיי העה״ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא ובדפוס קטן תשביוניטא היא הפוכה ממש ושיבוש הוא. ועיין מה שכתב בזה הרשב״א ז״ל בתשובה סביאה מהר״י קארו בטור י״ד סוף סי׳ רע״ה ורבינו בחיי :

פרשת לך לך

יב (א) לך לך פתוחה : (ג) מברכיך. גלגל בבי״ת : ואברכה מברכיך. כן נ״ל ביו״ד. מצאתי כתוב בנוסחא כ״י מסרה וזה לשונו כל לשון ברכה דטעם בבי״ת נקראת לעולם הרי״ש בשוא בלא פתח כמו וְהִתְבָּרְכוּ בו חלים ע״כ. וכל לשון ברכה דטעם בכ״ף לעולם נקראת הרי״ש בשו״א ופתח כגון וַאֲבָרְכָה מְבָרֲכֶיךָ וכל דומים לסון בר מן חד וּרְעָיָא בְּרְבִית וּרְעָאָה ק׳ ד׳ עכ״ל. וכן כתב ר׳ אליה המדקדק בפרק שירה ובעל לוית חן בפרק ח׳ מהשער השני. וכן כתב גם כל׳ אליה כשהטעם בלמ״ד כמו בעלבון תהללנה וכמ״ש שם וכן במלה שיש בה שתי אותיות דומות והראשונה ראויה לנקד בשוא או תנקד בחטף כמו רְבָבוֹת אלפי ישראל וכן בַּהֲרָרִם שעיר לפי מקצת ספרים כמ״ש ר׳ אליה בס׳ הרכבה אות הבי״ת במלה זו. וכתבו שיש מכן יוצאים מן הכלל. ובמכלול דף נ״ד כתב ז״ל ופעמים יבאו שתיהן אע״פ שתקדים להם תנועה קטנה אבל ישימו מאריך עם הת״ק ובאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח כמ״ש במזמור י״ז על ממתים ובפרשת בהעלותך על מלת רבבות ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים. ואני בתומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד והמדקדק לקרותן כהוגן תבא עליו ברכה : (ח) לבית אל. מס׳ סופרים אלו שמות הנחלקים בית אל וכו׳ רבי יוסי אומר אין נחלקים. ובירושלמי פרק ק׳ דמגילה נמנה עם השמות שהן נחלקים בלא פלוגתא וכך הם כולם ברוב הספרים ובס׳ ישן כ״י כתוב לא ליפסיקינהו בתרין שיטין : ויט אהלה. חד מן ד׳ כתיב ה״א. ועיין ריקאנטי ובב״ר סוף פ׳ ל״ט אהלה כתיב מלמד שנטה אהל שרה תחלה ואחר כך נטה אהלו. עיין יפה תואר שם סימן כ״ג ובמזרחי וגור אריה : ויבן. השני בלא קדמא : מזבח. בפשט האחרון לבד כי בס״ם לא יבאו שני פשטין רק כשיהיה בין זה לזה אות אחד או יותר כמ״ש בפרשת נח : (טו) ויהללו. קל הלמ״ד הראשונה להקל על הלשון וכמו ואתפללה בדניאל ן׳ עזרא : (טז) ושפחת. בהעתק מספר הללי ושפחות מלא ירושלמי ושפחת. ואומר שמסרה מן ריש ספרא עד ויפרץ האיש מאד מאד שפחת ושפחת כתיב חסרים ומן ייפרץ האיש עד סוף כל אורייתא שפחות השפחות כל לישנא כתיב מלא עכ״ל. ומסרה אחריתי נמי אומרת ושפחת ג׳ חסר וסי׳ ולאברם היטיב. ויקח אבימלך. וה׳ ברך את אדוני מאד ויגדל. ושתי המסרות הללו מסכימות לדעת א׳ ולשתיהן זה חסר. וכן הוא בכל הספרים והרמ״ה הביא לישנא דמסרת ״א בתראה. והוסיף עוד לומר שמה שנמסר על ושפחת דויפרץ האיש פרשת ויצא לית כוותיה מלא בתורה ושפחות דוקא קא מסיר אלא לישני לא קא מסיר. ואת שתי שפחתיו בפרשת וישלח חסר וה״ו ומלא יו״ד כתיב עכ״ל :

יג (ג) למסעיו. בספר הזוהר למסעו כתיב בכל הספרים חדשים גם ישנים ובהללי מלא וכן בזוהר פרשת בראשית דף מ״ט וילך למסעיו למסעו מבעי ליה מאי למסעיו וכו׳. וגם הרמ״ה והמאירי ז״ל כתב דמלא יו״ד הוא ובעל א״ת טרח לקיים דברי הזוהר שלא יחלוק עם הספרים. ע״ש ונ״ע : (ג) היה שם. מלעיל הקדמא בה״א בספרים כ״י וגם ברוב ספרי הדפוס : (ז) ויהי ריב. כתוב בספר הזוהר רב כתיב חסר יו״ד אך בכל הספרים מלא וכן ראוי כי לא נמנה במסורת רק ו׳ חסר בלישנא וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים על פסוק ולא תענה על רב ואין זה מהם. וזה לשון הרמ״ה ז״ל ויהי ריב בין רעי מקנה אברם מלא יו״ד כתיב וכל לישנא דריב באורייתא דכותא מלא בר מן חד חסר יו״ד וסימן ולא תענה על רב : (ח) אל נא תהי. התי״ו רפויה שמלת נא בקדמא על הנו״ן ואינו טעם מפסיק ודומה לו והנה תנור עשן שהקדמא בנו״ן של והנה וכן ואקחה פת לחם שהקדמא בחי״ת של ואקחה : (טו) ולזרעך עד עולם. ג׳ פסוקים דמטעים כהון. וסימן כי את כל הארץ ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות למופת ובזרעך עד עולם. נרעת נעמן ובזרעך לעולם : (טז) גם זרעך. בלא מקף : (יח) ויאהל. הוא״ו במאריך ולא אחר היו״ד במקצת ספרים כ״י וכן מצאתי בחילופים כתיבי יד לבן אשר : ויבא. בתביר ולא בדרגא :

יד (א) אריוך. בספר ישן כתיבי יד מצאתי ל׳ הוה פליגי ביה קדמאה אריוך תניינא ואריוך ואית דמספכי קדמאה ואריוך תניינא אריוך ע״כ. ואנו לא שמענו ולא ראינו בזה מחלוקת כי בכל הספרים קדמא אריוך תניינא ואריוך : כדרלעמר. בפרק אלו טרפות אמרינן בגמרא בשתי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו. וכן נמצא במקצת ספרים וכן ראיתי בשם תקון ר״ת תרי תיבות בחד שיטה. אמנם בספרים כתב יד מדוייקים הוא מלה אחת ומסורת עליו מלה חדא כתיב וכן כתבו בהדיא הרמ״ה והמאירי ז״ל דחדא מלה כתיב וחסר דחסר וכולהו כתיבין כן. ודכוותייהו נקטינן דודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי. והכי אסהידו כולהו מסראתא ובכל אתר דהמס׳ פליגי על הגמרא בתר המסרה אזלינן כדאשכחן בכמה דוכתי. לכן הריש בשו״א וסמוכה ללמ״ד והדל״ת בקמ״ץ לבד וכן כולם שבפרשה. והו לשון הרמ״ה ז״ל כדרלעמר חדא מלה כתיב והסר כתיב ומסר עליה דחדא מלה כתיב והכי משמע במסכת חולין עכ״ל. ובעל אור תורה נדחק מאד ליישב דברי הרמ״ה והמסורת שלא יגגדו לגמרתנו וכוונתו רצוייה אבל אין פירושו מחוור על לשון הגמרא ואולי נסחא אחרת נזדמנה להרמ״ה ז״ל בגמ׳. ומה שכתב בגליון במקרא גדולה ל׳ מוטעה הוא. וה״ילנו משגיאות : גוים. הגימ״ל דגושה : (ג) לביים. לבוים קרי והזקף קטן והחירק ביו״ד שניה וכן חברו שבסמוך כי יו״ד ראשונה במקום וא״ו כמו שהוא קרי ועיין מ״ש בפרשת נח על פסוק ולבים עד לשע : ומלך בלע הוא. כתיב ביו״ד חזקוני ע״כ. והוא חד מן י״א דכתיב יו״ד בתורה וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת וישב והשני שבפרשה כתוב הוא וק׳ היא. והנני אציג לפניך מסורת שכתב הרמ״ה ז״ל שהיא יותר ברורה ממסרתנו וזה תוארה. הוא הסובב כל הוא ההוא דלשון זכר מלא וא״ו ואל״ף כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י״א באורייתא דכתיבין יו״ד ואל״ף וסימן היא לער קדמאה דעשו מלחמה. שלא הוא אמר לי אחתי היא והיא גם הוא אמרה. ממלעי משלשתן והיא. והיא שלחה אל חמיה. אשר היא דוכי ימות מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן דשחין*) והיא כהה דוהם ירא הכהן קדמאה. שבת שבתון היא דאחרי מות. והיא תרמה דואיש אשר יקח את אחתו בת אביו דקדושים. היא מחללת. קדמאה. והיא נטמאה דוישכב איש אותה קדמאה דפסוק. ועבר עליו רוח קנאה תניינא דפסוק. וכל שארא כתיב הוא עם וא״ו : (ד) ושלש עשרה. שלמ״ד בחולם ברוב ספרים כתיבת יד מדוייקים וכן ראיתי בדפוס קדמון וכ״כ אור תורה : (ה) הזוזים. זיי״ן ראשונה בדגש : באימים. דין לחוד מלא דמלא בתרין יודי״ן ושארא חסרים יו״ד קדמאה ומלאים יו״ד תניין בלישנא כתיב ומסורת דמפרא עליו תרין מלאים דילמא בשאר קריא דאילו באורייתא לא אשכחן מלא דמלא לבד מן דין קדמאה. הרמ״ה ז״ל. וכן במסורת שלנו ב׳ מלא בלישנא וחברו ובאימים יתהללו ירמיה נ׳ ומה שנמצא בספר ר״ג כתיב סאמים אין לסמוך עליו : בשוה. הוא״ו בצירי לא בסגול : (ו) בהררם. במקצת ספרים הרי״ש בחטף פתח וכן כתב ר׳ אליה בס׳ הרכבה שכן הוא במקצת ספרים ונכון הוא כמשפט שתי אותיות דומות וכן הביאו בס׳ טוב טעם פ׳ ז׳ בחטף פתח ועיין מ״ש בריש סדרא על ואברכה מברכיך : (ז) ויכו את כל. האל״ף בסגול וסמוכה במקף : (ח) ומלך לביים. לבוים ק׳ : (י) בארת בארת. הבי״ת בסגול והאל״ף בחטף סגול. חזקוני : הרה. בספר דקדוק ישן כ״י מצאתי כתוב בלשון הזה הרה נסו בכל ספרי דוקני נקוד בצירי וטעמו למעלה ע״כ. אבל בספרים מדוייקים שאצלנו נקוד בסגול ונמסר עליו לית וכ״כ רד״ק בשרשים שהה״א בפתח קטן תחת

*) ר״ל בס׳ נגע צרעת ויקרא י״ג וי״ד כי אך שם נמצא פ׳ זה

פתח גדול : נסו. הנו״ן בדגש : (יא) ויקחו את כל רכש. כן הוא בהעתק מס׳ הללי ובס׳ ירושלמי רמוז ע״כ. וכן יש מחלוקת על זה ועל את כל הרכש שבסמוך ועל והרכש קא נך. ובהספק ישן כתוב כל רכש. הרכש.והרכש. פלוגתא אם הם חסר או מלא ע״כ. אבל בספרים מדוייקים שלשתם חסרים. וכ״כ הרמ״ה ז״ל ואת כל רכושם דויקח אברם מלא וא״ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן אחד חסר וסימן יהיה לבהמתם ולרכשם דמסעי. ויקחו את כל רכש סדם ועמרה חסר וא״ו כתיב וכל לישנא דרכש באורייתא דכותא חסר בר מן אחד מלא ונמסר עליו רכש הרכש כל אוריי׳ חסר בר מן א׳ דותפשה הארץ את פיה דכתיב הרכוש מלא וא״ו ויקחו את לוט ואת רכשו חסר וא״ו כתיב ודכותא ואת כל רכשו דוינהג את כל מקנהו פ׳ ויצא ודכותא בלישנא וגם את לוט אחיו ורכשו כולהון חסרין וא״ו : (יד) וירק את חניכיו. לשון רש״י בספרים שלפנינו חניכו חניכו כתיב ספר אחר חניכיו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וגו׳. ואין דברים הללו אלא דברי תימה כי לא ראיתי מהם בשום מדרש ממדרשי רבותינו ז״ל גם לא נמצאת זאת המלה בשום ספר חדש או ישן כי אם בשני יודי״ן אחד קודם לכ״ף ואחד אחריו ומי שלבו מקשו לדבר זה אומר לו כלך אצל הרמ״ה ז״ל שכתב וירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יודי״ן חד קדים לכ״ף וחד כתיב בתריה ע״כ. וטרחתי לבקש בפירש״י הקדמוני בכ״י מכמה שנים ובאחד מהם מצאתי בלשון הזה. חניכיו בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים וזהו ממדרש רבה פ׳ מ״ג ובספרים אחרים כ״י כתוב חניכיו שחינך למצות וגם בפירוש רש״י הנדפס באישבונה שנת רנ״א כתוב חניכיו שחנכן למצות. ומשאות הללו מאושרות בעיני ונד שוה לכן שאין בהן לשון הכתוב בספרים שלנו וכל המוסיף גורע. וגם הרב מזרחי וזולתו ממפרשי רש״י לא כתבו בזה מאומה. נראה שלא היה כתוב לשון זה בספריהם ומעניינו אנו למדים יתורו שהרי כתב רש״י אח״כ שמנה עשר ושלש מאות רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה וכו׳. שמעינן מהכא דעד השתא לא איירי מידי מהאי עניינא : (טו) עליהם לילה. בפסק : (יז) ואת המלכי׳ אשר אתו. כתוב בהעתק הללי שכן צריך להיות כי יש ספרים כ׳ והמלכים : שוה. הוא״ו בצירי : (יח) ומלכי צדק. מצאתי כתוב בספר תורה מוגה מלה חדא ובתקון ר״ת תרי תיבות בחד שיטה וכן בנסחא ספרדית כתוב עליו תרין מלין ובמסורת הדפוס פרשת ויגש נמנה עם השמות דכתיבין ב׳ מלין וקריין חד כמו צפנת פענח וחבריו והרמ״ה הביא שתי הדעות ולא הכריע וז״ל ומלכי צדק מלך שלם בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא יו״ד ובמסורת תרתין כתיב ובחד שיטה צריך ע״כ. ול״נ שבעל המסורת יש לסמוך שכן אומרת ומלכי צדק לית וחד על דברתי מלכי צדק תילים סימן ק״י. ורבותינו דרשו שניהם לפי קבלתם על שם בן נח כדאיתא בפרק ארבעה נדרים וב״ר פ׳ נ״ו ואמרו ג״כ בב״ר פ׳ מ״ג כי מלכי צדק ר״ל מלך ירושלם הנקרא צדק ילין בה וכמוהו אדני צדק מלך ירושלם יהושע י׳ ושלם היא ירושלם בטעם ויהי בשלם סוכו וכיון שמצאנו אותו דתילים תרתין מלין בכל הספרים יש לנו לומר דשקולים הם ויבאו שניהם וכן בס׳ ישן כ״י כתיב ומלכי צדק ונמסר עליו לא ליפסוק בתרין שיטין : (כ) ויתן לו מעשר. חד מן ג׳ שהעי״ן בחטף פתח וחבירו בפרשת קרח ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר ואל הלוים תדבר וגו׳ מעשר מן המעשר וכן אמרו במסורת כאן ובפרשת קרח מעשר ג׳ רפין ר״ל שהעי״ן בחטף פתח וכל המעשר דבחקיה. ועיין מה שאומר בנחמיה יו״ד בס״ד : (כד) הם יקחו חלקם. כן צריך להיות ולא כמו שנדפס במקרא דפוס ויניציאה שנת ש״כ יקחו הם חלקם :

טו (ב) ויאמר אברם אדני. באל״ף דלי״ת. חזקוני ע״כ. ובמסורת אדני יהוה ד׳ בתורה וסימן מה תתן לי במה אדע. אתה החלות. אל תשחת עמך ונחלתך. ושאר אורייתא כתיב ה׳ אלהים. ומסרה כ״י אחריתי כל אורייתא ה׳ אלהים כתיב בר מן ח׳ והם ד׳ האמורים לעיל ועוד ד׳ דתילים ואני קרבת אלהים לי טוב. אל יבושו בי קויך. אבא בגבורות. כי אתה תקותי ע״כ. ואע״ג דאמרינן בפ׳ ק׳ דברכות מיום שברא הקב״ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון עד שבא אברהם שנאמר ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה ולא מייתי קרא דכתיב בקדמייתא אדני יהוה מה תתן לי. ככר תירצו התוס׳ התם שהפרשיות לא נאמרו כסדרם ואין מוקדם ומאוחר בתורה והביאו ראיה לדבריהם ע״ש: אליעזר. חדא מלה כתיב ודכותיה ושם האחד אליעזר הרמ״ה ז״ל : (ג) הן לי. הה״א בצירי : (ו) ויחשבה. החי״ת נקודה בשוא חזקוני : (יא) העיט. בספרים כ״י מדוייקים העי״ן בפתח וכ״כ א״ת ודלא כמסורת שבמקרא גדולה בדפוס : (יג) ועצו אתם. בהעתק מספר הללי אתם חסר וא״ו ירוש׳ אותם ואומר המסרה ט״ל מלאים בתורה עכ״ל וסימן ברא״שי נמלא ט״ל וזה עמהם. וכן הוא בכל הספרים חסר וכיון דאתו לידן נימא בהו מילתא לאלפא עמא לאורת תקונא ולא יתקלון שם הא דכתיב במסרתא דדפוסא ולו אותם צריך למימר ויצו אותם ויאמר אלהים דויחי. ותו כתיב התם על כל אחד תניינא דפסוק ונ״ל ונתת אותם על כל אחד קדמאה דפסוק כמה דכתבית בסדר הגוה. את הלפר התים הוא דריש פרשתא דמצרע דכתיב התם וטבל אותם מלא ור״פ נגעים כתיב אתם חסר ותו כתיב התם וישלח אותם נ״ל וישלחו אותם אל מחוץ דפ׳ נשא ודאיתמר התם והניף אותם הכהן הוא האמור בנזיר לא במצרע. תו כתיב התם במסורת ויקח משה אותם מעל כפיהם דסוף פ׳ צו ושיבושא הוא דההוא חסר כתיב ונ״ל ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם תו כתיב התם ונקח את ארצם ונ״ל ואקח את ראשי שבטיכם וגו׳ ואתן אותם תו התם חשק ה׳ בכם ויבחר בכם ואתחנן והתם ליכא שום אותם ונ״ל חשק ה׳ לאהבה אותם דיעקב. תו כתיב התם ושדת אותם תניינא דפסוק וטעותא הוא ונ״ל ושדת אותם בשיד דכי תבוא*) : (יח) הנהר הגדל. חסר וא״ו וכן הוא בהעתק מס׳ הללי וכ״כ הרמ״ה ח״ל הגדול ח׳ מלאים וא״ו באורייתא וסי׳ אחי יפת הגדול וגו׳ דפ׳ נח והביאם כלם כמו שהם כתובים במסרה שלנו שם והוסיף אח״כ ושאר אורייתא הגדל חסר וא״ו כתיב ושאר לישנא דגדול מלאים כתיב בר מן ב׳ חסרים וא״ו בלישנא וסימן כגדל דלא תכירו פנים (פ׳ ואלה הדברים) ובמרא גדל ובאותות ובמופתים דויצאנו עכ״ל : (יט) את הקיני. בתיקון ס״ת ישן כתוב הקני במפתח הקיני מלא. וא״ת והרמ״ה כתבו בפשיטות ואת הקיני ואת הקנזי מלא יו״ד כתיב ודכותיה וירא את הקיני דבלעם. ופי׳ מפתח הוא שם ס׳ הנקרא כן כמ״ש ר׳ אליה המדקדק בשער שברי לחות : (כ) הפריזי. הזי״ן בדגש :

טז (ג) ותקח שרי אשת. בלא פסק בין שרי לאשת ובמקף בין אשת לאברם כי כן הוא ברוב הספרים כ״י : (ה) אנכי. בטעם רביע : בחיקך. בתיקון ס״ת ישן כתוב בחקיך ע״כ. ובמקצת דפוסים מלא דמלא אבל בספרים מדוייקים מלא יו״ד אחר חי״ת ובלא יו״ד אחר הקו״ף וכ״כ הרמ״ה ז״ל נתתי שפחתי בחיקך מלא יו״ד קדים לקו״ף וכל אורייתא דכותא מלא : וביניך. נקוד על יו״ד בתראה ע״פ המסורת ומס׳ סופרים פ״ו והוא חד מן עשר נקודות וכולן אתו לדרשה עיין בספרי פרשת בהעלתך ובמד״ר פ׳ ג׳ ואבות דר׳ נתן פ׳ ל״ג והוא מלא בתרי יוד״ן וכן הוא בהעתק הנ״ל בפרשת תולדת יצחק ע״פ ביני וביניך כתוב עליו כלהון כתיב כן בר מן חד ישפט ה׳ ביני וביניך וכן במסרה קטנה שבדפוס ל׳ מלא בתורה וכ״כ הרמ״ה ז״ל ומ״ש רש״י קרי ביה ובניך עיין מזרחי וחזקוני ויפה תואר בב״ר פ׳ מ״ה סי׳ ח׳ : (ו) ותענה. בלא יו״ד אחר הנו״ן וכ״כ הרמ״ה : (ז) וימצאה. בטעם שני גרישין : (ח) ואנכי בורחת. התי״ו רפויה כי אין כאן דין אתי מרחיק להיות כי מפסיק בין ב׳ הטעמים יותר ממלך אל כמו ועשית פרוכת : ותאמר. בטעם זקף גדול וכן הוא בס״ם : (יא) עניך. ביו״ד אחד לבד וכ״כ הרמ״ה ז״ל : (יב) פרא. הפ״א בדגש : ידו בכל. הבי״ת רפה בכל ספרים כ״י ומה שנמסר במסרה רבתא במערכת אות הכ״ף ז׳ דגשים וזה הראשון מהם לענין דגשות הכ״ף אתמר לא על הבי״ת והראיה שיש ג״כ באלו הז׳ ערוכה בכל ושמורה (שמואל ב כג) וכן ויכלו בכל אנשים (עזרא י) שמיהם הבי״ת רפוים שהיא סמוכה לאהו״י בלי מבטל וכן דרך בעל המסורת לקרוא לתיבות הפתחים דגושים מפני הדגש הבא אחר פתח : ועל פני כל אחיו. כ״כ ועל בוא״ו בכל הספרים וכן הוא בס׳ ר״ת ור״ג : (יג) אתה אל ראי. לית חטף קמץ ועיין מ״ש באיוב ז׳ : אחרי ראי. האל״ף בחירק : (טו) ואברם. הרי״ש בזקף גדול והאל״ף בלא קדמא :

יז (ג) וביניך. בס׳ ר״ת מלא ובס׳ ר״ג הוגה וכבר הכרעתי לעיל שזהו מהמסרים יו״ד תניינא : (ה) כי אב המון. כל אב קמץ בכל קריא בר מן חד פתח כי אב המון גוים : (ו) והפרתי. חסר יו״ד כתיב ומס׳ עליה לית כותיה וחסר מכלל דשאר אורייתא והפריתי מלא יו״ד כתיב ונוסחי דייקי נמי הכין סלקי ותרין מלאים וסימן והפריתי אתו דוליישמעאל שמעתיך והפריתי אתכם דאם בחקתי. ומסר׳ דמסור עליהון תלתא תרין חסרים וחד מלא טעותא היא דנוסחי דיקי כמסורת קדמיתא סלקי הרמ״ה ז״ל וכן הוא במסורת דילן הכא ובפרשת בחקתי : ממך. מ״ם שניה בדגש : (ז) והקמתי. חסר

*) שתי הפסוקים שם בכי תבא פ׳ כ׳ ופ׳ ד׳ ולכן א״נ לסגים רק דפרשה במקום דפסוק :

חסר דחסר כתרה דלעיל וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל והקמתי את בריתי אתך קדמאה דאית חסר דחסר כתיב בנוסחי דייקי חסר יו"ד וחסר וא"ו וכל הקמתי והקמתי באורייתא דכותה חסר דחסר בר מן חד והקימותי מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וסימן והקימותי דופניתי אליכם (בפ' בחקתי) וכל שאר חסר דחסר כתיב עכ"ל: (ח) את ארץ מגריך. בספר ר"ג מגוריך ובכל הספרים חסר וא"ו וכן מס' הרמ"ה ז"ל את ארץ מגריך חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל מגריך באורייתא דכותה: (יג) המול ימול. בתיקון ס"ת ישן כתיב המול ימול ס"א המל על שם המדרש המל ימול ואין המסורת מוכית ע"כ. ועיין מ"ש בפ' וישלח סימן ל"ד שהמסורת מוכית שהוא מלא. עוד כתב הרמ"ה ז"ל המול לכם כל זכר מלא וא"ו כתיב ודכותה המול ימול יליד ביתך. ובירושלמי פ' ר"א דמילה המל ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול ואין צריך לומר שאינו יהודי עיין אגדות ירושלמיות שבקונטרס אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי סימן ס"ד אבל בב"ר פ' מ"ז המול ימול מכאן למוהל שהוא מהול ופי' בעל מתנות כהונה המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול ורש"י פי' בפ' אין מעמידין המול ימול קרי ביה המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים: (טז) יהיו. בלא דגש ביו"ד: (יז) ויצחק. האי"ת בקמץ ומ"כ במקרא גדולה חד מן י"ב פתח באתנחתא טעות דספרא כי לא נמנה זה עמהם כ"כ א"ת: מאה שנה. במקצת ספרים כתיבת יד הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וכ"כ אור תורה שהוא מלרע בכל ספרי ספרד: (יט) אשתך. בטעם רביע: והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו. כתיב במקרא גדולה כן הוא לזרעו אחריו ע"כ. לאפוקי דלא לכתוב ולזרעו בוא"ו וכן מצאתי בס' ישן כ"י יש ספרים שכתוב ולזרעו אבל לא מצאתי כך בספר אספמיא ע"כ: (כ) והרביתי. בתיקון ס"ת ישן כתוב והרביתי בספרים מדוייקים והרבתי חסר ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב והרביתי אותו דולישמעאל שמעתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורי' דכותא: שנים עשר נשיאם. חסר יו"ד האחרונה. עיין רבינו בחיי ועיין מ"ש ביהושע י"ז: (כא) לך שרה. בלא פסק באמצע: (כג) וימל. נ"ל שהרגש ביו"ד כי הוא מלעיל: (כז) ומקנת כסף. במקף והמ"ס בלא מאריך: נמלו. המ"ס דגושה:

פרשת וירא

יח (א) וירא. פתוחה: והוא ישב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סי' לבניך וכו' ב"ר פ' מ"ח וש"ט מזמור כ"ב ועיין יפה תואר שם סי' ו': (ג) ויאמר אדני. הנו"ן קמוצה ואיתא במס' סופרים פ' ד' כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד שהוא חול ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' והכי איתא בפרק שבועת העדות ותו איתא התם חנניה בן אחי ר' יהושע וראב"ע משום ר"א המודעי אמרו אף זה קדש כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב (שבת פ' מפנין) גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה כמאן כאותו הזוג וק"ל כותיה ובמציעא פרק השוכר את הפועלים איתא נמי כמ"ד קדש ומפני שמצאנוהו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר גם כן שהוא קדש וכ"כ רבינו בחיי ע"ש ועיין מ"ש לקמן בפסוק כאשר התעו אתי אלהים: (ה) וסעדו לבכם אחר תעברו. זהו אחד מן המקראות שקראו חכמים עיטור סופרים. כמ"ש סוף ס' בהעלותך: (ו) עגות. בכל ספרים כ"י הגימל רפה: (ז) רך. בקמץ: (ח) וְהוּא־עֹמֵד. כן הוא במקצת ס' כתיבת יד: (ט) ויאמרו אליו. נקוד על איו מניעה פ' הפועלים וב"ר ומסורת ובאר ספרים כמ"ש אצל ביני וביניך (פ' לך לך): (י) ויאמר שוב. במקרא גדולה על פסוק עד שוב הרודפים (יהושע ב) נמסר ב' חסר אשוב אליך וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב זה הלשון שוב בספר טוב מצאתי שנים חסרים ומתק הוא"ו ומסר ב' וחסר הרדפים ע"כ. ואולם בספרים מדוייקים שניהם מלאים וכ"כ הרמ"ה בספרו הלוך ושוב מלא וא"ו כתיב ודכותה ויצא יצא ושוב ודכותה בלישנא שוב אשוב אליך מלא וכן הוא בהעתק הללי: (יג) זה. הזי"ן דגושה: אמנם. בכל ספרים כתיבי יד מדוייקים האל"ף בשלש נקודות וכ"כ המאירי ז"ל גם הרמ"ה ז"ל כתב האף אמנם אלד חסר וא"ו כתיב וכל אמנם דכותא וכן האמנם לא אוכל כבדך: (טו) כי יראה. פסק באמצע: (טז) ויקמו. שופר הפוך בקו"ף: (יח) גדול. דגש בגימל: ונברכו בו. בי"ת בו רפויה. והטעם שעל הנו"ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו אַבְנֵי שֹׁהַם וכן וְאַבְרָהָם שבפסוק והדומים להם כמ"ש טוב טעם בתמונת הזקף קטן: ג.ווי.הגימ"ל בדגש: (כ) כי רבה. הכ"ף והבי"ת דגושה: (כא) הכצעקתה. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת: (כב) ואברהם עודנו עמד לפני ה'. זהו אחד מן י"ח תיקון סופרים. והיה לו לומר וה' עודנו עמד לפני אברהם אלא שכינה הכתוב ב"ר פ' מ"ט וש"ר פ' מ"א וילמדנו פ' בשלח ושוחר טוב מזמור י"ח ומסורת ורש"י וחזו שאמרו בירושלמי פרק ג' דבכורים וביקרא רבה פרשת ל"ה אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן תחלה. ועוד אבאר ענין זה על ענין תשלומו בזכריה ב' בס"ד: (כג) האף. הה"א בפתח בספרים מדוייקים כתיבי יד וכן חבירו שבסמוך: (כה) הזה. דגוש בזי"ן: (כו) העיר. באתנח: (כח) אולי. בתלשא אחד לבד בראש התיבה: (ל) ויאמר אל נא. בתלשא אחד לבד בראש תיבה: (לג) כלה. דגש בלמ"ד:

יט (א) ולוט ישב. ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי דייני פי' שר דיינים. ב"ר פ' נ' עיין יפה תואר שם סימן ו' ופרשת מ"ח סימן ו': (ב) הנה נא אדני. כתב המכלול בסוף ספרו שער דקדוק המלות על מלת כן בזהו בסגול הנו"ן מפני הדגש שבמלת נא ע"כ. ובמסורת לית דכותה ובגלגל בנו"ן: הנה נא אדני. זה השם חול כמו שאכתוב לקמן בפ' ויאמר לוט אלהם: ויאמרו לא. בדגש הלמ"ד ע"פ המסורת והוא חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וכולן נסהדו במ"ג דניאל ה ובשמואל א ט על ויאמרו לא כי אם מלך נמסר ב' בטעם ודגש ותברו כי ברחוב נלין: ברחוב. הרי"ש בשוא לבדו: (ד) טרם. בזרקא אחד לבד ובסוף התיבה: (ה) הוציאם. גלגל באל"ף: (ו) ויצא אלהם. חסר יו"ד כי לא נמנה עם הי"ז מלאים במסרה רבתא והראשון מהם הוא ויביאו את לוט אליהם שבסמוך: (ח) הוציאה נא. נו"ן נא בדגש: לאנשים האל. א' דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק: קרתי. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב המאירי והרמ"ה ז"ל: (ט) גֶּשׁ־הָלְאָה. הוא ממשקל חָכְמָה עָצְמָה אלא ששב הקמץ חטוף לקמן רהב מכלול דף רי"ו וכלל אמרו המדקדקים שכל שב"א הבא אחר התנועה גדולה הוא נע לעולם בלתי אם התיבה מלעיל כמו מִשְׁכָּבוֹ וָמָעְלָה (שמואל א ט) כי יָגֹרְתִּי (דברים ט) שְׁבָנָה בְּנֹתַי לָכֶן (רות א) אמנם אם מלה זעירא או תיבה מלעיל גרמה לתיבה שלפניה להיות מלעיל אז יהיה שוא נע כמו וְקָרְאוּ־לוֹ (דברים כ"ב) וְתָפְשׂוּ בוֹ (שם כ"ח) וְנָשְׁקָה לוֹ (משלי ז) כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד (תילים מט) אִם שֹׁדְדֵי לַיְלָה (עובדיה א) ערוגת הבשם פ' ג' ויפצרו באיש בקדמא ולכן הבי"ת רפוים: לשבר. בלא מקף: (יא) ואת האנשים. הוא"ו בגעיא: (יג) כי משחתים. עיין מה שאכתוב בירמיה ו: את המקום הזה. בכל הספרים כתוב את ולא אל וכן תרגם אונקלוס ית אתרא הדין: (יד) קומו צאו. הצד"י דגושה בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג דניאל ה: (טו) הנמצאת. חסר וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טז) ויתמהמה. כתוב במכלול סוף שער דקדוק הפעלים שזה בא קמן המ"ם האחרונה מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק עכ"ל. ונמסר על זה ז' בטעמא מרעימין ומפסיקין וכן ראיתי במקצת ספרים כתיבת יד אבל אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב') בפתח: בחמלת. הבי"ת דגושה: (יז) ויהי כהוציאם. לבן אשר הכ"ף רפה. וכ"כ רד"ק מכלול דף ק"ז שכתוב במסורת כל כהוציאם כשמעם ודומיהם סמוך לתלשא לבן אשר רפה. ודגש לבן נפתלי עכ"ל. וזאת התלשא שבסוף התיבה היא שאנו קורים אותה תרסא או תלשא קטנה ואין לה דין מפסיק אעפ"י שיש לה נעימה לפי שנקברת ומתגלגלת בנעימתה עם התיבה שאחריה. ועיין מה שאכתוב בשופטים ז על ויהי כשמע גדעון: אל תביט. הבי"ת נקודה בחירק חזקוני: (יח) ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא וגו'. כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש. אל נא אדני הנה נא מצא וגו' להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקב"ה הכי מייתי לה בסוף פ' שבועת העדות ובמסכת סופרים פרק ד' בלא פלוגתא וכן פסק הרמב"ם בסוף פ"ו מהלכות דעות. ויש לתמוה על הראב"ע ורבינו בחיי שכתבו שהוא חול ולקמן לפי שהוא סוף פסוק וכתב הריטב"א הא והאי ניחא אלא א' שהוא חול הנה נא אדני סורו נא. והא דנקט כל שמות אגב ריספי נקט הכי יע. כאו. ורש"י פירש דקרא הכי קאמר ויאמר לוט אלהם באזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר לו אדני הנה נא מצא עבדך וגו'. ודוחק לפי זה שם אדני דבק עם הנה נא וגו'. וקשה כי הוא בסוף פסוק לכן נראה פי' הריטב"א בפירש ויאמר אלהם בפניהם: (כ) אמלטה נא. מלרע. ונו"ן נא דגושה ברוב הספרים אבל אמלטה נא וארחה מלעיל (שמואל א כ) וכן כתיב במסורת ובמכלול דף ע"א וסימן לוט למטה ודוד למעלה: (כא) אליו. בזקף קטן כן הוא בספרים כתיבת יד: ספכי. הה"א בקמץ לבד והוא חטוף: (כב) לעשות. העי"ן בחטף פתח. בהעתק מספר הללי לעשת ירושלמי לעשות עכ"ל. וכן הוא מלא בספרים שלנו גם במסורת לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר בריש פרשת ויקהל עיין מ"ש שם: עד באך. חסר וא"ו ובכ"ף פשוטה. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולית כותיה באורייתא ויש לתמוה כי לא נמנה במסורת פרשת נח עם הדומים אליו בשאר קריא: (כג) השמש יצא. ג' סבירי יצאה חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: (כה) ויהפך את הערים האל. ה' בלישנא חול דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק: (כח) קיטר. כתב הרמ"ה קיטר הארץ כקיטר הכבשן תרוייהו מלאים יו"ד וחסרים וא"ו כתיב: (ל) ויעל לוט מצוער. כתוב בהעתק מספר הללי מצוער מלא. ירושלמי מצער חסר ע"כ. ובספרים מדוייקים מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב צוער ג' מלאים וסימן על כן קרא שם העיר צוער. ויעל לוט מן צוער. בצוער דפסוק הנזכר וכל שאר אורייתא חסר וא"ו כתיב: (לא) ואיש אין בארץ לבוא. בהעתק מספר הללי לבא חסר וא"ו אבל בכל הספרים שלנו מלא וכן ראוי להיות ע"פ המסורת כי לא נמנה בט' לבא חסרים וסי' נמסר בפרשת ויחי וכן כתב הרמ"ה ז"ל וז"ל לבא ז' חסרים וא"ו ומלאים אל"ף ומנהם כמו שנמסרו בריש פרשת ויחי וכל שאר באורייתא מלא וא"ו והאל"ף כתיב עכ"ל: (לג) יין בלילה הוא. ד' דסבירין ההוא וכתיבי הוא כדאיתא במסורת: ובקומה. הראשון מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובקומה תרין בבנות לוט קדמאה מלא ותנינא חסר עכ"ל. והנקודה על וא"ו ולא באותיות אחרות וכן אמרו בפ"ד דנזיר ובהוריות פ' כהן משיח למה נקוד על וא"ו שבקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע הא בקומה ידע והכי איתא בבראשית רבה פ' נ"א סימן י' עיין שם ביפה תואר וכן בתיקון ס"ת ישן אומר באספמיא אין נקוד רק הוא"ו שניה ובס' הזוהר פ"ח בקדמיתא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוא"ו ונקוד על וא"ו בגין דסייעא דמילה הוה אשתכח בההוא עובדא דזמין מלכא משיחא לנפקא מינה ובגין כך אשתלים הכא בוא"ו ובאחרא כתיב ובקמה חסר וא"ו בגין דלא נפיק מינה חולקא לקב"ה בסאי אחרא. ועמ"ש בפרשת לך לך אצל ביני וביניך: (לד) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל: (לז) הוא אבי מואב. מלת הוא במאריך לא בתביר:

כ (ב) אבימלך. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: גרר. הגימ"ל דגושה: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. לפי הנראה מפשט הכתוב זה השם קדש. וכן וירא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויבא אלהים אל בלעם לילה אבל מדברי הזוהר ריש פרשת בחקתי ופרשת בלק דף קנ"ד לא משמע כן וכו' בשמות שבפסוק נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה. ועניינים אלה נראים כמבואלין והסתרתי פני מהם שאין למדקדק עסק בהם. ועיין ביפה תואר על ב"ר פ' נ"ב סימן ח ומה שאכתוב סוף פרשת ויצא: ויבא אלהים אל אבימלך בחלום. מלא וא"ו בהעתק מספר הללי והאחר שבסמוך חסר וכן הם בכל הספרים המדוייקים והמדפיס שכתב על זה ב' חסרים וכן הביאו במסורת הגדול ונגרר אחריו גם בעל מנחת כהן ובעל מסורת הברית הגדול היו כחולמים וכ"כ אור תורה בפשיטות בחלום הראשון מלא ע"כ. והשנים החסרים הם ויאמר אליו האלהים בחלם שבסמוך. אל לבן הארמי בחלם (פרשת ויצא) וכ"כ הרמ"ה ז"ל. אחר כך ראיתי בקונטרס הטעיות מס' מנחת כהן הנזכר שחזר בו כאיש אשר יעור משנתו והגיה כמו שכתבתי. וכן הוא בתיקון ס"ת ישן: (ד) הגוי גם. הגימ"ל דגושה: (ה) הלא. בלא מקף. במסורת כ"י נוסף זה על מספר הלוא שמלאים וא"ו בתורה אבל בכל הספרים חסר וכן עיקר כמו שכתבתי בפ' בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב: (ו) גם אנכי ידעתי. גם בדגש ובלא מקף: אותך. מלא בספרים המדוייקים ובהעתק הללי והוא מן י"ז מלאים ע"פ המסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב אותך ט' מלאים וא"ו וחסר ה"א בלשון זכר ומסר הסי' כמו שהם במסרה גדולה שלנו: מחטו לי. חסר אל"ף כלומר שאמר לו שרו של אבימלך דע כי מטעם שחטאת שלקחת את שרה דנו אותי בב"ד של מעלה ומכניסים בי מחטי' וקוצים ואני בצער גדול. שערי אורה ספירה ששית. ועיין ג"כ בספר הזוהר פ' ויקרא ד"ח ע"א: (ט) מה עשית. בלא פסק: (י) הזה. הזי"ן דגושה בשניהם: (יא) והרגוני. בהעתק הללי מלא ירושלמי חסר עכ"ל. ובכל הספרים מלא וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר וזה מלא. גם הרמ"ה ז"ל כתב והרגוני על דבר אשתי מלא וא"ו כתיב. פן יהרגני אנשי המקום דפ' תולדת יצחק חסר וא"ו כתיב: (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים. יש מחלוקת בזה השם במסכת סופרים. י"א חול ר' חנניה בן אחיו של ר' יהושע אומר קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי. ואונקלוס תרגם קדש ובב"ר נמי דריש ר' חנין הדין קריא בתלת אנפין וכלהון קדש וכפי' הראב"ע ורלב"ג ורש"י. וגם בס' מאזני לשון הקדש דף ר"י כתב הראב"ע שפי' הנכון שהוא קדש ועיין מ"ש בסוף פרשת ויצא: אל. בשופר הפוך:

כא (ו) יִצְחַק־לִי. בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותה חטיב בגווייהו יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי: (ז) היניקה. בתיקון ס"ת כתוב ס"א הניקה ע"כ. ודבר זה מסורת בידינו שהוא מלא דמלא דמסור עליה ס' מלאים בלישנא בתרין יודי"ן. תרין מנהון באורייתא ושארא בנביאים וכתובים: (יד) וחמת מים. בפתח המ"ם שרשים: ויתן אל הגר. בתלשא א' לבד בה"א: (טו) ויכלו המים מן החמת. בה"א כתיבת יד הטי"ת בסגול וכן כתב רד"ק על זה בשרשים שהוא בשש נקודות ויש ספרים בחמש עכ"ל: (טז) במות. מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ביום אכלך ממנו מות תמות תרוייהו מלאים וא"ו כתיב וכל מות תמות באורייתא דכותה מלאים ודכותה בלישנא אל אראה במות הילד אם כמות כל האדם כל לישנא מלא: (יז) ויקרא מלאך אלהים. בפסק: (יח) גדול. הגימ"ל דגושה: (כב) ויהי בעת. פרשה פתוחה: (כג) השבעה לי באלהים. קדש: גרתה בה. במקצת ספרים בלא מקף: (כה) אבימלך. באתנח: עבדי. הדל"ת רפה: (לג) ויטע אשל. ברוב הספרים האל"ף בציירי ובספר אחד כתיבת יד מדוייק בסגול ונמסר עליו לית. גם רד"ק כתב ויטע אשל תחת האשל (שמואל א כ"ב) בשש נקודות ובעל רב פעלים כתב ויטע אשל יש ספרים בב' נקודות ויש ספרים בג' נקודות ועיין מ"ש בשמואל א סימן כ"ב וסימן ל"א: אל עולם. האל"ף בציירי:

כב (ג) את שני נעריו אתו. ובבלעם נעריו עמו עיין מ"ש שם: (ה) שבו. במקצת ספרים בלא קדמא: לכם. במאריך לא בתביר: (ז) את עצי העלה. בספר ר"ג העולה ובס' ר"מ חסר וק"ל כר"מ. וכן כתב הרמ"ה ז"ל והעלהו שם לעלה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותה חסר בר מן חד מלא וסי' עולה דבכורים והקרבתם עולה לריח דפינחס כמ"ש שם: (ז) הנני בני. בלא מקף ובסגול נו"ן ראשונה ובתי הנוני"ן דגושות ובלא נו"ן יו"ד המדבר בעדו בדגש שלא כמנהג ובמסורת ב' דגושין וסי' הנני בני מי אתה בני דתולדת יצחק: (ח) יראה לו. בספרים כתיבת יד היו"ד בלא געיא. וא"ת כתב שראה בגליון ספר אחד כתוב במחזורה רבה בגעיא: (יא) אברהם ׀ אברהם. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגווייהו כמו שאבאר בפרשת שמות על משה משה בס"ד: (יג) נאחז. האי"ת בפתח בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כתיבת יד וכן כתב אור תורה ועיין אבן עזרא: בסבך. גם הבי"ת שניה בפתח מדוייקים וכן כתב במכלול דף קנ"ט וכתב אור תורה שהגהת המדפיס שקר כי במסרה מנו זה חד מן ה' זוגים מן ב' ב' מילין סמוכים ופתחים ע"כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסרה אחרת מצא נאחז בסבך לית וקמץ: (יד) יְהוָה ׀ יִרְאֶה. יש פסיק אחר השם ועיין מ"ש בירמיה סימן כ"ג: (טז) ולא חשכת. בלא מקף: (יז) וירש זרעך. כל יירש ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן בר מן דין דהוא חסר חד יו"ד: את שער איביו. קדמאה שער אויביו תניינא את שער שנאיו פרשת חיי שרה. ואחד פסוק סימן. על אויביך ועל שנאיך אשר רדפוך. ובבראשית רבה פ' נ"ו וירש זרעך את שער שנאיו ר' אומר זו תרמוד וכתב בעל יפה תואר שטעות סופר הוא ור"ל אויביו: (יח) והתברכו. הרי"ש בשוא כמנהגנו: (כב) ואת בתואל. בלא מקף והאל"ף בציירי ובטעם טפחא כן הוא במדוייקים:

פרשת חיי שרה

כג (א) חיי שרה. פתוחה: (ג) ולבכתה. הכ"ף זעירא: (ד) גר ותושב. לפי הנראה בחילופין

בפילגשים: אין מלת גר מאריך לבן אשר וכן מצאתי בקדמון: (ו) נשיא אלהים | אתה. כתב השכם לונזאנו שאין פסק אחר מלת אלהים ובאמת. כי גם אני מצאתי כן בכמה ספרים כ"י מדוייקים ואולם בספר אחד כ"י ישן נושן הוא בפסק ונשאת ישרה היא בעיני ודוגמא בפ' ואתחנן בפסוק כי שאל נא וגו' אלהים | אדם. ובילקוט פ' תבכתיב רמז ש' נאמר בשם מסכת סופרים נשיא אלהים אתה קדש אבל במסכת סופרים שאצלינו ליתיה: קבר. במקרא גדולה נכתב מלא והמדפיס כתב עליו ניה ומלא וטעות הוא כי כולם חסרים בתורה וכן כתבו הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן. וז"ל הרמ"ה ז"ל ק ב ר את מתך חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר ודכותא בליגנא מ ק ב ר מתך חסר וא"ו כתיב ודכותה ל ק ב ר את מתי מלפני וכל ל ק ב ר באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים: הה מתך. בלא יו"ד אחר התי"ו ואף על גב דמילתא דפשיטא היא איצטריכנא למכתב לה משום מאי דאמרינן בב"ר פ' נ"ח קבר את מתך מתים הרבה וכתב בעל יפה תואר נראה דדרים אם למקרא כאלו וכתוב מתיך ביו"ד. ועיין עוד שם סימן ז: (ז) ויקם אברהם וישתחו. אלוף בטעם. קדמאה

ויקם אברהם מעל תניינא ויקם אברהם וישתחו וסימן מ ע ל לעיל ו י ש ת ח ו מגרע: ז (ט) ויתן לי. ברוב ספרי ספרד ברביע לא בשני גרישין: בכסף מלא. בספרים כ"י ובדפוסים ישנים בקדמא ואזלא לא בגלגל וברביע: בתוככם. מלא וא"ו כן הוא בהעתק הללי ובספרים כ"י ודפוס קדמון וכן הוא בהרמ"ה ז"ל וזה לשונו ב ת ו ך המים מלא וא"ו כתיב וכל לישנא דתוך באורייתא דכותא מלא נשיא אלהים אתה ב ת ו כ נ ו מלא וא"ו כ' ב ת ו כ כ ם לאחזת קבר מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן הסרו את אלהי הנכר אשר ב ת כ כ ם ונאחזו ב ת כ כ ם בארץ כנען וכל שאר מלאים. אשר בגבולתיה נתן בתוכה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא והוצאתי את בני ישראל מתוכם מלא וא"ו כתיב וכל ליבנא דתוכם באורייתא דכותא מלא: (י) ועפרן ישב. ר' יצחק אמר ישב כתיב אותו היום מנו אותו ארכים טרטיגוס פירש שר השרים. דלא יהא בר נש רב זכין מן בר נש זעיר ב"ר פ' נ"ח. וע"ש ביפה תואר סימן ח ובפ' מ"ח סימן ו ובזוהר דף קכ"ז: ויען. בתרסא לבד כנו"ן וכן ארץ שבסמוך: (טז) וישקל אברהם לעפרן. כל עפרון שבענין מלא וא"ו חוץ מזה והוא תניין בפסוק וכן אמרו בילמדנו ריש פ' בהר סיני ופ' ראה בפסקא דעשר תעשר ובב"ר פ' נ"ח ובש"ר פ' ל"א נבהל להון זה עפרון איש רע עין שהכניס עין רעה בממונו של אברהם ולא ידע כי חסר יבואנו שחיסרו הכתוב וא"ו. ר"ע עי"ן בגימטרי"א עפרן. עיין יפה תואר ב"ר שם סימן ט' ומ"ש בירמיה נ"ה בס"ד: (יט) המכפלה על פני ממרא. לית דחסר אשר ומטעים ביה. ולשון מס' בקבורת שרה על פני ממרא בקבורת אברהם אשר על פני ממרא: (כ) לאחזת. הזי"ן בדגש:

כד (ב) המשל. המ"ם בדגש: (ג) אשר אנכי יושב בקרבו. קדמאה בקרבו תניינא בארצו וחד פסוק סימן כי אני ה' בקרב הארץ: (ד) כי אל ארצי. חד מה' פסוקים דלית בהון אם ומטעים בהון: (ה) האשה. הזי"ן דגושה: (ז) נשבע לי. כן כתיב בספרים כ"י ובדפוס ישן: (ח) ונקית משבעתי זאת. כל לשון שבועה באורייתא חסר וא"ו והטעם לפי שכל ל' שבועה הוא מל' שבעה וסוד הענין הוא מה שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשת תקח מידי וגו' ע"כ קרא למקו' ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. שערי אורה בספירה שנית על שבועה: (י) ויקח וילך. רביע ביו"ד של ויקח: (יב) חסד. בס"ם בזקף גדול: (יד) והיה הנער*. הנערה ק' עיין זוהר פ' בראשית דף נ"ח: (טו) טרם. בזרקא אחד לבד במ"ם: אשר ילדה לבתואל. אע"ג דדגש ללמ"ד דידיה איצטריכנא למימסר עליה דחסר משום דאיכפל במסורת למימסר עליה לית כותיה וחסר הרמ"ה ז"ל: (טז) והנער* טבת מראה. והנערה ק': (כא) משתאה. האל"ף בצירי מכלול דף ק"ם: לדעת. בס"ם ברביע לא בפזר גדול: (כב) כלו הגמלים לשתות. מלא וא"ו בספרים המדוייקים ובדפוסים ישנים וכן בהעתק הללי כתוב לשתת לשתות פי' עד אם כלו לשתת דלעיל חסר וזה מלא וכן במסורת לשתת ד' חסרים וסי' עד אם כלו לשתת כי לא יכלו לשתת דויהפרו תניינא דבפ' ולא יכלו לשתת מים ממרה ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (כז) בית אחי אדני. קדמאה אחי בצירי בתראה בת אחי בחירק: (כח) הנער*. הנערה ק': (ל) ואת הצמידים. לבן. אשר הוא"ו במאריך וכן הוא במדוייקים מספרד: כה דבר. הדל"ת רפה והבי"ת בסגול: (לג) ויישם. ויושם ק'. ובכל ס"ם יש שורק ביו"ד שני' וכן כתב בעל מסורת המסורת יש ספרים שיו"ד ראשונה בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לפני יו"ד נחה עכ"ל. וגם הרמ"ה ז"ל כתב ו י י ש ם לפניו לאכל תרין יודי"ן כתיב קדמאה קרי יו"ד בשורק ותניינא כתיב יו"ד חלופי וא"ו ויישם כתיב ויושם קרי: (לד) וכסף וזהב ועבדם. דין לחוד חסר יו"ד בליגנא וכל עבדים דאורייתא מלא: (לט) ואמר אל אדני אלי. דין לחוד אלי כתיב חסר וא"ו באורייתא ודרשוהו רבותינו בב"ר פ' נ"ט על אליעזר עבד אברהם שהיתה לו בת והיה מחזר לתתה ליצחק כמו שהביא רש"י ז"ל. וזהו שכתוב כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב. ובילקוט הושע רמז תקכ"ח גרסינן בהדיא אלי כתיב אתן לו כתיב וכו'. והא דלא כתיב הכי בפ' שלמעלה כבר תירץ בעל גור אריה שודאי אליעזר אמר לאברהם אולי ולא אלי אלא שכך היתה כוונתו שהיה מחזר למצוא עילה וכו' ע"ש ועיין עוד תירוץ אחר במסורת הברית הגדול סימן קל"ב: (נג) ומגדנת. הדלי"ת בדגש: (נה) הנער*. הנערה ק' והס"א במאריך לבן אשר וכן הוא במדוייקים לא הנו"ן: אחר תלך. זה אחד מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פ' בהעלתך: (נז) לנער*. לנערה ק': (ס) ויברכו. הרי"ש בשו"א: ויירש. בהעתק הללי ויירש ירושלמי ויירש ואומר שהמסרה לית מלא עכ"ל. וכן הוא מלא בספרים מדוייקים והמסרה שנמסרה ביהושע י"ט וירשו ז' חסר יו"ד בליגנא וסימן וירש זרעך את וגו' היינו ויירש זרעך את שער איביו דסוף פרשת וירא וכן מפורש ביהושע סוף סימן כ"א ובמסגרת כ"י ובמסורת אחריתי נמי כ"י נמסר עליו לית חסר ולא פליגי לישני אהדדי דהתם וירש גרידא קא מסיר וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן קדימי לריש חד קרי וחד לא קרי בר מן אחד חסר חד יו"ד וסימן וירש זרעך דכי ברך אברכך: (סה) הלזה. הה"א בפתח:

כה (ג) ובני דדן. לפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת אגל אהו"י מפסע הדל"ת להדגש. וכן נזכר זה עם דומים אחרים דגושה מבעל לשון למודים ובספר אחד מדקדוק כתיבת יד. אמנם בכל הספרים רפויה וכן נכון מטעם שכתב רד"ק בספר מכלול לפי שאין אות ראשונה שמושית וכמ"ש בפ' וארא על אתה תדבר: אשורם ולטושם ולאמים. אשורם מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכותא ולטושם. ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כך כתוב בכל הספרים המדוייקים וגם בהעתק הללי. ואל תחוש להגהת מ"ג שכתוב שם יש ספרים מדוייקים כתוב ולאמם כי בכל ס"ם הוא מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ו ל א מ י ם חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל ל א מ י ם גרידא דכותיה ומסר עליה חסרים וא"ו בכולהו נסחי דיקין. ולאם מלאם יאמץ תרויהון חסר וא"ו כתיב: (ד) וחנך. דין לחוד לבד חסר וא"ו באורייתא כמ"ש בפ' פינחס: (ו) ולבני הפילגשים. ב"ר פרשה ס"א פילגשם כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני. עיין מזרחי וגור אריה ויפה תואר שם סימן ד'. ועל פי זה המדרש פירש רש"י חסר יו"ד שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר היא קטורה והקשה עליו החזקוני שהרי היא מלא בספרים מדייקים והן הגר וקטורה ולשון המכלל יופי דרש רז"ל ידוע ואנחנו מצאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרים המדויקים עכ"ל. ומכותלי לשונו ניכר שלשון קמחי הוא. וכ"כ החזקוני. והרמ"ה כתב בכולהו נוסחא דיקי דאתו לידן בתרין יוד"ן כתוב ומסור עליה לית כותיה מלא בתורה. מיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתיב הפילגשם חסר יו"ד קדים למ"ם ואגב ארחין שמעת מינה דחסר יו"ד כתיב עכ"ל. ובהללי מלא דמלא וכן הסכימו המאירי ובעל ס' שמן ששון ומסורת מגרזה ואימרת ב' מלאים דמלאים וסימן ולבני הפילגשים אשר לאברהם שומר הפילגשים דאסתר. ועיין בפ"ת הרמב"ן סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בס"ד פר' בא על פ' והיו שתי המזוזת ובפרשת נשא על כלות משה: נתן אברהם מתנת. מתנת כתיב חסר וא"ו ודרשו רבותינו בפרק חלק שמסר להם שם טומאה: (ט) האחי. בס"ם אין בה"א גלגל: (יג) בשמתם לתולדתם. חסר וא"ו כתיב ודכותא למקמתם בשמתם דאלופי עשו ודכותא ויהיו בני לוי בשמתם כולהו חסרים ודכותא בליבנא ואלה שמתם דמרגלים ושארא שמתם באורייתא חסר וא"ו כתיב ומסורא דמסר עליה תלתא חסרים שבושא הוא דחסרים טובא הוו ונוסחי דיקי במסורת קמי' סלקי ודכותא שמה משמתם חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: לתולדתם. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וגם בהעתק הללי וכן נמסר בפרשת וארא כל אורייתא תולדתם כתיב בר מן ב' חסר דחסר וסי' ואלה שמות בני לוי לתלדתם ובני מררי מחלי ומושי. ותרווייהו בפ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל: בכר ישמעאל נבית וקדר. בכל ספרים מדוייקים כ"י ובדפוסי' ישנים הזקף קטן על מלת נ ב י ת ו ק ד ר במאריך ונכון הוא וכן הוא בד"ס א': (יד) ודומה. בה"א בכל ספרים מדוייקים ואין לחוש להגהת מקרא גדולה וכ"כ א"ת וכ"כ הרמ"ה ה"א בסוף תיבותא ומלא וא"ו כתיב וכ"כ א"ת: (טו) חדד ותימא. בכל ספרים מדוייקים בשני דלתי"ן וכ"כ החזקוני ויש לי ראיה מיונתן בן עוזיאל שתרגם חדד חריפא מלשון וישם פי כחרב חדה (ישעיה מט) שתרגמו חדד וכן בדברי רז"ל נפל תורא חדד סכינא ועוד אמרו שני תלמידים המחדדים זה את זה בהלכה ענין חריפות וגם הרמ"ה כתב חדד ותימא עם ב' דלתי"ן כתיב. ודבר זה מוכרח גם מהמסורה האומרת בד"ס חדד ב':

פרשת תולדת

(יט) ואלה תולדת. פתוחה: (כא) כי עקרה הוא. הוא כתיב מלמד ששניהם עקרים כדאיתא בסוף פרק הבא על יבמתו: ויעתר. התיו בסגול: (כב) ויתרצצו. הצד"י בשוא לבדו לפי דרכנו: למה זה. הזי"ן בדגש וכן זיי"ן האדם הזה וכן זיין ולמה זה לי: (כג) גיים. גוים ק' והחירק ביו"ד שנייה כמ"ש בפ' לך לך על גביים. וכל גוים דאורייתא מלא וא"ו וחד יו"ד בר מן דין דכתיב תרין יודי"ן וחסר וא"ו וזהו שדרשו רבותינו גיים כתיב בפ"ק דע"ג וב"ר ושוחר טוב מזמור ט' עיין מזרחי ויפה תואר וגור אריה: מלאם. האל"ף רפויה עם המ"ם שלא כמנהג חבריו והיתה ראויה להדגש מכלול דף נ"א: ורב יעבד צעיר. יעבד חסר וא"ו כתיב וכל י ע ב ד באורייתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ג אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד וכתב בעל יפה תואר שם סימן ס' דחסר וא"ו כתיב ויש אם למקרא ויש אם למסורת אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו יעבד הרב מהצעיר. ונראה שכן צריך להגיה בשוחר טוב מזמור ט': (כה) אדמוני. בכל הספרים המדוייקים מלא וכן הוא בהעתק הללי ובמסורה ב' ומלאים וחברו והוא אדמוני דדוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל:

כו (ג) שכן בארץ. חסר וא"ו ויש בו דרש בב"ר פ' ס"ה עיין שם ביפה תואר סימן ג': (ג) הארצות. בהעתק הללי הארצת. ירושלמי הארצת חסר ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן חברו שבסמוך וכ"כ בעל הטורים ובמסורת כל אורייתא חסר במ"א מלא ויהי רעב בכל הארצות וכ"כ הרמ"ה ז"ל: הארצת האל והקמתי. א' סבירי' האלה וסימנם במסורת על פסוק זה. ומדרש אגדה יש בב"ר פ' ס"ד סימן ג': את השבעה. במסורת הדפוס ג' חס' וכו' דין חד מינייהו ושארא בשאר קריא ולא חשיב בהדייהו את השבעה אשר נשבע דסוף ואתחנן מכלל דההוא מלא כתיב ולא היא דחסר כתיב. והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל זה לשונו והקמתי את השבעה חסר וא"ו כתיב וכל ליבנא באורייתא דכותיה חסר בכל נוסחי דיקי ושיתא כתוב בליבנא תרין מנהון השבעה וסימן והקמתי את השבעה את השבעה אשר נשבע. ותרין בשבעה וסי' לכל אשר יבטא האדם בשבעה או אסרה אסר על נפשה בשבעה וחד לשבעה לאלה ולשבעה דסוטה. וחד שבעה גרידתא או השבע שבעה וכולהון חסרים ואית דמסר עלי' תלתא חסרים תרין בשבעה וחד שבעה ושבועה הוא דאי בליבנא קא מסיר שיתא הוו ואי בשבעה קא מסיר תרין הוא דהוו: (ד) הארצת האל והתברכו. א' סבירים האלה: (ה) חקותי. בהעתק הללי חקתי. ירושלמי חקותי עכ"ל. וכן הוא מלא וא"ו בתראה בכל הספרים ונמסר עליו לית מלא בתורה וכ"ה לשון הרמ"ה ז"ל על זה. חקותי מלא וא"ו קדים לתי"ו וחסר וי"ו קדמאה דין לחוד מלא וא"ו ושאר חקתי בחקתי כולהון חסרין תרין ווי"ן באורייתא: (ו) וישב יצחק. אין מאריך ביו"ד: (ז) פן יהרגני. הה"א בפתח לא בחטף פתח כי לא יתכן שוא נח אחר חטף: כי טובת. בהעתק הללי טובת. ירושלמי טבת עכ"ל. ובכל הספרים מלא ונמסר עליו במסו' כ"י כל אורייתא מלא בר מן חד חסר ובפ' חיי שרה ע"פ והנערה טבת מראה נמסר עלי' לית חסר בתורה וכ"כ הרמ"ה בהדיא והנערה טבת מראה חסר וא"ו ומסור עלי' לית כותיה חסר בתורה ושאר אורייתא מלא: (ח) ויהי כי. כי בגלגל לא במקף: (ט) אמרת אחתי הוא. הוא כתוב בוא"ו כמ"ש בפ' לך לך גבי ומלך בלע הוא: ויאמר אלע יצחק. בזקף קטן: (י) מה זאת. הזי"ן דגושה: (יב) בשנה ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל הוא ההוא דלשון זכר מלא אל"ף ווא"ו כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסימן וכו' כמ"ש בספר לך לך ועיין מ"ש מזה בס' דברים: ויברכהו. הוא"ו במאריך: (יד) ועבדה רבה. חסר וא"ו באר בי"ת ובבראשית רבה פ' ס"ד דניאל חייטא אמר ועבדה כתיב אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו אינו קונה אותו כענין שנאמר טוב נקלה ועבד לו. ובעל מתנות כהונה פי' על דרך מה שאמרו בפ' אלו מציאות מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם. ובעל יפה תואר פי' על דרך מה שאמרו בפרק ארבע מיתות מאי דכתיב עבד אדמתו ישבע לחם אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם

לא לא ישבע לחם : (טו) וימלאום . עיין מ"ש בשמואל א' י"א : (יח) שמות . בזקף קטן : כשמת . בזקף גדול : (כ) רעי גרר . הגימ"ל רפה : (כב) ויעתק . הטי"ן בשוא לבדו : רחבות . בהעתק הללי רחבת ירושלמי רחבות עכ"ל . ובמקרא גדולה כתוב ובתיקון ס"ת ישן ראיתי רחבת חסר ומוגה חסר עכ"ל . ובכל הספרים מצאתיו מלא וא"ו בתרא וכא' מהם כ"י כתוב עליו כן כתיב . וכן כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה : כי עתה . בחלופים כתיבת יד הכ"ף במאריך לב"א וכן הוא במקצת מדוייקים ובקצתם הוא ג"כ במקף : (כה) אהלו . בוא"ו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים וכן במסורת הדפוס וכ"י לא נמנה זה עם אותם שהם בה"א וסימנהון נמסר פ' נח וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (כט) תעשה . השי"ן בגירי והוא חד מן ד' קמצים עפ"ה : (לה) וַתִּהְיֶיןָ הה"א בשוא לבדו ובלא מאריך בתי"ו :

כז (א) מראת . בהעתק הללי מראת . ירושלמי מראות עכ"ל . ובכל הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (ג) צידה . ציד ק' ובמסרה גדולה במערכת אות הה"א נמסר הסי' מן ב' מילין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קרין וחד פלוגתא עלוהי . צידה דועתה שא נא כליך וכן ראיתי במסורת כתיבת יד גם בספר אחד כ"י מספרד מסור עליו ציד ק' ופליגי ביה ע"כ . אבל הרמ"ה ז"ל כתב הוא היה גבר ציד לא יתיר ה"א וכל אורייתא דכוותא בר מן חד יתיר ה"א בתר דלי"ת וצודה לי צידה ומסר עליה צידה כתיב ציד ק' עכ"ל . וכן מצאתי במסרה כתיבת יד שנמסר סימן הנז' ונמנה זה עמהם בלא מחלוקת . ובמדרש לקח טוב ציד קרינן צידה כתיב מכאן רמז להלכות שחיטה שהם חמשה דברים שמפסידין את השחיטה שהייה דרסה חלדה הגרמה עיקור . ועיין עוד בבעל הטורים ובמדרש הנזכר הוא חיבור רבינו טוביה בר אליעזר הנקרא מדרש פסיקתא ונדפס ממנו מס' ויקרא ואילך וס' בראשית וספר ואלה שמות נמצאים בכ"י ובסוף החבור כתוב שהיה בשנת ארבעת אלפים ושמנה מאות וחמשים לבריאת עולם : (ד) ואכלה . חסר וא"ו וכן השני מטעמים ואכלה וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודכותא ואכלה מגיד בני חסר וא"ו : (ה) בדבר . בבי"ת חזקוני והוא חד מן תלת במסורת : (יא) שער . חסר יו"ד וכן הוא בהעתק הללי ונמסר עליו לית חסר והמדפיסים שכתבו ביו"ד טעו ולא הבינו למסורת שלפניו על פ' כידי עשו אחיו שערת וז"ל שערת ד' חסר בלישנא וסי' הן עשו אחי איש שער . כידי עשו אחיו שערת . ולקח מדם הפר ומדם השער . על ראש השעיר החי . ע"כ לשון מסרה זו . וכן הביאה בעל מנחת כהן . אך בקונטרס אחרון מטעיות שנפלו בדפוס כתב המחבר עצמו חפשתי וחקרתי כל הספרים המדוייקים ולא מצאתי כ"א השנים מהם חסרים . איש שער . שערת אבל מדם הפר ומדם השעיר . על ראש השעיר החי . הנחתים במושבותם עד שיבא השבי במהרה בימינו והוא ישיב לנו כל הספיקות בע"ה . אחר שכתבתי כל זה בא לידי ס' הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כלם נכוחים וישרים . הן עשו אחי איש שער חסר יו"ד כתיב ומסור' עליה לית כותיה חסר ושאר שעיר השעיר באורייתא בלישנא דצפירא מלא יו"ד כתיב . ואית דמסרי בהון ד' חסר יו"ד וסימן איש שער . מדם הפר ומדם השער . על ראש השער קדמאה . כידי עשו אחיו שערת . מיהו בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן כלהון בלישנא דצפירא מלאים יו"ד כתיב . כידי עשו אחיו שערת חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו : (יב) כמתעתע כתוב עליו במסורת לית ורפה התי"ו קמייתא ע"כ . וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י : והבאתי . מלרע : (יג) קללתך . בספר אחד מדוייק בלא מאריך בקו"ף ולא בלמ"ד . וכן בחילופים כתיבת יד מצאתי ב"א קללתך ב"נ קִלְלָתְךָ : (יח) הנני מי אתה בני . בסגול נו"ן ראשונה ובדגוש שני נוני"ן ועיין לעיל פ' וירא על הנני בני : (יט) אנכי עשו בכרך . פסקא טעמא ואמר אנכי מאן דאנא אבל עשו בכרך . וזוהר פ' וישלח דף קס"ז ובב"ר פ' ס"ה סי' י"ו אמר ר' לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות אבל עשו בכרך : ואכלה . האל"ף בקמ"ץ לבד והוא חטוף ובמקצת ספרים האל"ף בחטף קמץ . וכן נהגו במקומות רבים לעשות חטף קמץ במקום הראוי להיות קמץ חטף . אולי עשו זה כדי שירוץ הקורא בהם אפי' יניק דלא חכים ודלא טפש ועיין מ"ש בפ' בראשית על אֲבָרְכֵם : מגידי . בתיקון ס"ת ישן ס"א מגדי ובמסורתו חסר יו"ד ע"כ . ולא נמצא זה במסורתנו ולא בספרים שלנו כ"א מלא יו"ד . וכ"כ הרמ"ה בפירוש : תברכני . הנו"ן בדגש וכ"כ החזקוני ועיין ן' עזרא ומכלל יופי : (כא) ואמשך . שרשו משש והיה ראוי להדגש כחבריו של פרש' והוקל . שרשים שרש משש . וכן כתב ן' עזרא ועיין מ"ש במאמר המאריך : האתה זה . הזי"ן בלא דגש : (כב) הקל קול יעקב . מלת הקל חסר וא"ו לפי כשקל קול יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אז ידי עשו שולטות עי' יפה תואר בב"ר פ' ס"ה סימן פ"ז ובעפ"י בפירוש אגדות ירושלמיות סוף ר"ה : (כה) הגשה . חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והגימ"ל דגושה : ויבא לו יין . כתב המדפיס במקרא גדולה שהוא מלרע ואנחנו מצאנוהו בכל הספרים מדוייקים מלעיל וכ"כ אור תורה האי דכתיב במסרה דדפוסא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל נראה לי דמשבשתא היא דהא איכא ונכ הוא חכם וַיָּבֵא רָע (ישעיה ל"א) שהוא מלעיל בכל ספרים מדוייקים אם במקרא גדולה בס' ויקהל נסדרה מסרה המחברת והם כ"א ויבא ולא איירי מיד׳ ממלעיל ומלרע : (ט) ושקה לי . במקצת ספרים הוא"ו במאריך והשי"ן בשוא ופתח וכן כתב בעל לוית חן פ' י' משער הראשון וכן כתב בספר דקדוק ישן ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושבה שביך וכן כתב אור תורה שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים ובהללי . ולמ"ד לי דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו : (כז) ויברכהו . הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו : ברכו . הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו : (כח) ויתן לו . היו"ד במאריך וסמוך שן הוא לבן אחר ובמדוייקים : משמני השמים ומשמני הארץ . קצת מהנקדנים מדגישין השי"ן ואומרים שהמ"ם היא שימושית ודגש השי"ן להורות על נו"ן מן . ודברי הבאי הן שהשם משמן כמו ומשמן בשרו ירזה והשי"ן בשוא נח וכך תבין מפי' ן' עזרא שכתב מ"ם מבל שתף עלמו ואלר עמו ואן כן דברי רד"ק שכתב בפירוש החומש מ"ם מבל עומד במקום שנים כאלו אמר ומשמני הארץ ע"כ . וזה שלא כפירוש החזקוני שכתב שנה משמני הארץ מקלת ארץ ישראל שהיא שמני הארץ : (כט) ויִשתחו* לך לאמים . וישתחוו ק' וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וישתחו לך לאמים חד וא"ו כתיב בסוף תיבותא וקרי בקבוץ וחסר וא"ו תניין בתריה ומסר עליה ויבתחו כתיב וישתחוו ק' ותרין כתיב בהדין פסוק קדמאה חסר וא"ו בתראה כדאמרן תניין מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא חד קרי וחד לא קרי וכל ליסנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו בתראה קדמאה רפי ולעתיד בתראה דגש לשעבר וסימן וישתחו לך לאמים . ויקדו וישתחו דויאמרו שלום לעבדך אבינו . ומסר עליה תלתא כתיב או וק' אוו ושארא אורייתא בלשון רבים בין לעתיד בין לשעבר מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא כתיב ע"כ . ובמקצת ספרים כתיבת יד ליכא הכא שום מאריך לא ביו"ד ולא בתי"ו . וכן הוא וישתחוו השני שבפסוק וכן מצאתי בחילופים כתיבת יד אליבא דבן אשר אעפ"י שאינו נראה כן בחילופי הדפוס : אריך ומברכיך . מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ג' בלים' מלא יו"ד וסימן ואברכה מברכיך לך לך ומברכיך ברוך דהכא ומברכיך ברוך דבלק : (לא) תברכני . הנו"ן בדגש כחברו דלעיל : (לג) גדלה . הגימ"ל בדגש וכן חברו שבסמוך : ויבא לי . רפה למ"ד לי : בטרם תבוא ואברכהו . הוא"ו בקמץ ובמסורת ב' אחד קמץ ואחד פתח וסי' בטרם תבוא ואברכהו . וחברו ואברכהו וארבאו (ישעיה נ"א) וכתב הראב"ע בטרם תבוא ואברכהו הוא"ו בקמץ בעבור היותו פועל עבר ר"ל שהוא"ו הוא להיפוך והדגש שצריך לבא אחריה הוטל תחת הוא"ו מפני האל"ף שהיא גרונית דאילו היה בפתח גדול היה לעתיד כמו ואברכהו וארבאו כי הוא עתיד במקום עבר כמו שכתב רד"ק שם והראב"ע : גם ברוך יהיה . חד מאלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבין וא"ו ומטעים בהון וסימן נמסר במסרה רבתא אות וא"ו : (לד) ויצעק צעקה . סי' עשו ויצעק צעקה מרדכי ויזעק זעקה . אורייתא ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו עזרא ואת זעקתם שמעת על ים סוף . והלין פסוקים סימן צחק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי . זבדני אלהים אתי זבד טוב : ברכני גם אני . בשוא לבד הרי"ש כמנהגנו : גם אני . הגימ"ל רפה : (לו) זה פעמים . הפ"א רפה : (לז) ולכה אפוא . דין לאוד עם ה"א כתיב בסוף תיבותא באורייתא . ועיין מ"ש הבחיי : (לח) הברכה . הה"א בגעיא והבי"ת בשוא לבדו ורפה בספרים מדוייקים . וכן הוא במכלול דף ס"א ובמעשה אפוד פ' ל' וברב פעלים . לא כמנחת כהן שכתב הבי"ת בשוא ופתח : (לט) השמים מעל : (מ) ועל חרבך תחיה . חצי הספר בפסוקים : ואת אחיך תעבד . חסר וא"ו וכל אורייתא דכותיה . ובב"ר פ' ס"ז אמר רב הונא אם זכה תעבוד ואם לא תעבד . ויש נסחא אחרת בס עיין יפה תואר סי' ו' ומתנות כהונה : (מא) ברכו . הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו : ואהרגה . הוא"ו בשוא והאלף בפתח חזקוני : (מו) קצתי . קו"ף זעירא ועיין מ"ש רבינו בחיי : בחיי . הבי"ת רפה :

כח (ה) את יעקב . הקו"ף בזקף קטן והבי"ת בלא פשט : (ו) וירא עשו . כרביע : בברכו . הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך בכל הספרים והרי"ש בשוא לבדו במקצתן ומקצתן בשוא ופתח . וכבר כתבתי מזה ברים פרשת לך לך : (ט) את . במקף : מחלת . הנסחא בספרים מדוייקים ובדפוס קדמון המ"ם בקמץ וכן כתב אור תורה . והחי"ת בשוא ופתח בכל הספרים והמדפיסים כתבו בשוא לבדו וכבר השיג עליו בעל אור תורה :

פרשת ויצא

(י) **ויצא** בספר תגי ויצא יעקב סדור ולא פתוח ולא סתום תרתין פרשייתא אית באורייתא דלית להון פסיקא לא פתוח ולא סתום . ויצא יעקב . ויחי יעקב ע"כ . וכתוב בהגהות מיימונית פ"ח מהלכות ס"ת מה שכותבים מקצת נקדנים ב' פרשיות בתורה לית פיסקא בריטייהו : ויצא . ויחי . לא כוונו כי בתחילת ויצא יש פ' סתומה כדאיתא בב"ר בויחי יעקב מפני מה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה וכו' ואילו בויצא לא הזכירו מזה כלום . וכן בדקתי בספרי אשכנזיים אשר יצא להם שם במעלותם ואין לפקפק בהם עכ"ל . וכן כתב הרב מזרחי רים פרשת ויחי . והאמת הוא כי מה שכתבו על פרשת ויצא אין בה פיסקא ר"ל בגווה ופרשת ויחי ר"ל בריש' וכתב אור תורה שכן מצא בכל ס"ם ומצריים והללי . ועיין מה שאכתוב ברים פ' ויחי מקץ : מבאר שבע . במקרא גדולה השי"ן בפתח וכתוב שם חד מן פתחים דספ' עכ"ל . ובכל הספרים בקמץ וכן דינו מפני ההפסק וכן כתב אור תורה שָׁבַע השי"ן בקמץ וכם' אתן דמים כתוב דשי"ן שבע בסגול והרבה ע"ז דברים ואת כולם ישא רוח : (יב) השמימ'. בלא פשט : (יד) ובזרעך . אין בוא"ו מאריך : (טו) אעזבך . כתב המכלול דף ה' בספר ירושלמי כי לא אעזבך בחטף קמץ פ"א הפועל וכן אעבדך שבע שנים והוא זרות גדול אצלי והחזקוני כתב על אעבדך הבי"ת בחטף קמץ : (טז) וייקץ יעקב משנתו . בכל ספרים מדוייקים בשני יודין . ומה שכתב בעל מכלל יופי בא ביו"ד האיתן לבד טעות הוא ודבריו לקוחים מהמכלול דף קכ"ט וכן משמע מהגהת המדקדק שם וגם מהגהתו בשרשים שרש יקץ ואין לסמוך עליהם בזה . עתה בואו ונסמוך על מה שכתבתי בפ' נח על פסוק וייקץ נח בשם הרמ"ה ז"ל שהיה רב מובהק ודבריו מדוקדקים בכל מקום ובפרט במלאכת הגהת התורה כי לכך בא . וזהו אומנותו לברר האמת ע"פ הספרים המדוייקים ואין לטעות בהוראותיו דודאי דק ואשכח . ועוד כי כל המסרות מסכימות דליכא בקריאה רק תלתא חסרים וסימנהון וייקץ שמשון . תניינא וייקץ שלמה . וייקץ כיטן כל זה ראיתי במסורת הדפוס תילים ע"ח ומסורת אחרות בספרים כתיבת יד בשופטים ט"ז ובמלכים א' ג'. גם המסרה קטנה רים פרשת ויהי מקץ על פסוק וייקץ פרעה נמסר כל אורייתא כ"כ : (יז) זה . ברביע לא בזקף קטן : (יח) וילק . כתב אור תורה הלד"י רפה וכן ראיתי בס"א כ"י ובספרים אחרים בדגש כמנהגנו ועיין פ' וישלח סימן ל"ה על ויצק : (כ) לחם . בתביר לא במאריך :

כט (א) ארצה בני קדם . הבי"ת רפויה בנוסחאות כתיבת יד ובלא מאריך בנו"ן ואין כאן דין אתי מרחיק כמו עשה פרי שבי קדם נחשבות כמלה אחת מפני המקף שביניהם המחברן כמו שכתב המכלול בכלל אתי מרחיק על פסוק שברעה כן הוא

(איוב ס״) ונמצא שיש הפסק בין שני הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית פרכת : (ב) והנה שם. המ״ן דגושה : (ג) וגללו . אלמ״ד בשוא לבדו כמנהגנו : (ו) רחל בתו באה . מלרע : (ח) וגללו . הלמ״ד בשוא כמנהגנו : (ט) ורחל באה . מלעיל : (יג) ויהי כשמע. בס״ס הכ״ף דגושה ומתחלפת כשמוע ועיין מ״ש בס׳ וירא על ויהי כהוציאם . תוספים ז׳ על ויהי כשמע גדעון : ויביאהו . מלא יו״ד כתיב וכל שארא באורייתא חסרים : (יז) ועיני לאה רכות . כתב הראב״ע ובן אפרים אמר שהוא חסר אל״ף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אל״ף ע״כ ושרי ליה מארי׳ דבן אפרים לא היה חסר רק מלא הכמה ודעת ורמז בזה להא דאמרינן בפ׳ יש נוחלין א״ר אלעזר שמתנותיה ארוכות בכהונה ולוי׳ ומלכות ודמיא להא דאיתא בב״ר שם הגדולה לאה גדולה במתנותיה ע״כ : (יח) אעבדך. אין בבי״ת פשט : הקטנה. הנו״ן דגושה : (כא) הבה את אשתי . מלרע : ואבואה אליה . מלא וא״ו וכל שאר באורייתא חסרים : (כה) זאת . הזי״ן דגושה : (כז) גם . הגימ״ל בדגש : אשר . בגלגל לא במקף : (כח) וימלא . הלמ״ד בצירי : לו לאשה . לו הלמ״ד רפה : את רחל בתו לו לאשה . במקצת ספרים אין בהם מלת לו אבל בכל ספרי אספמייא כתיב לו וכן בס׳ ר״ת ור״ג : (ל) גם . הגימ״ל בדגש : (לא) כי שנואה לאה . כתב הרמ״ה ז״ל מלא וא״ו כ׳ וכל אורייתא דכות׳ מלא וא״ו בר מן חד קרי בחירק ומלא יו״ד וסימן והיה הבן הבכור לשניאה ותימה כי בב״ב פ׳ יש נוחלין דרשו על לאה כי שנאה כתיב חסר וא״ו עכ״ל. ועד שהוא תמה על המדרש תמה אני עליו דלאו בפי׳ איתמר ולא מכללא איתמר מדרש זה דהכי אמרי׳ התם ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש פי׳ עיניה נוטפות דמעה אפשר בגנות בהמה לא דבר הכתוב בגנות הצדיקים דבר הכתוב אמר ר״א שמתנותיה ארוכות רבא אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים ב׳ בנים יש לה לרבקה ב׳ בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן וכו׳ היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה . והיינו דכתיב וירא ה׳ כי שנואה לאה מה שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה וכו׳ אלא מאי שנואה בשנואים מעשה עשו בעיני׳ ע״כ . והרב ז״ל חשב דבעל המאמר דריש שנאה חסר וא״ו כלו׳ שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו וכ״ל דתלי תניא בדלא תניא ולעולם לא עלה על דעת בעל המאמר לדרוש שנאה חסר הפך כל הספרים והמסורת אך נוכל לפרש כוונת המאמר כי להיות שנואים מעשי עשו בעיניה ודמעתה על לחיה מצויה תמיד גם היא היתה שנואה בעצמה כדרך מרי נפש שמואסים את עצמן וגם שנואה מאחרים כדרך העולם שבורחים ומרחיקים את עצמן מהעצבים והנאנחים כדי שלא יגרמו להם עצבות שהאנחה שוברת חצי גופו של אדם ובעבור זה זכתה שיפתח ה׳ את רחמה קודם רחל והשתא אתי שפיר שפי לישנא דוהיינו דכתיב וירא ה׳ כי שנואה לאה דדמיא פירושא דשנואה לאה לפירושא דועיני לאה רכות דהא והא מפני הבכיה דיקא נמי דקתני בשנואים מעשה עשו ולא קתני שְׂנֻאָה לאה מעשה עשו ויש סיוע לזה ממדרש רבה דאית׳ התם כי שנואה לאה שעשת כמעשה השנואים שהיתה אומר׳ להנשא לשונא כ״א שהיתה אמודה לשונא וכו׳ והיתה בוכה וכו׳ ובעל יפה תואר כיון לדעת זה בפירוש מ״ר אך לא הסכים לפרש כן הא דבפ׳ יש נוחלין אדרבה הקשה על המד׳ דשונאה מיבעי ליה ולפי דרכנו ל״ק מידי וגמרא ומ״ר כי הדדי ניניהו לדרוש שנואה מלא כמו שהוא בכל הספרים והמסורת : (לד) קרא שמו . המאריך בקו״ף בספרים מדוייקים כ״י : (לה) ותעמד . חסר וא״ו וכ״כ הרמ״ה ז״ל כל תעמד ותעמד באורייתא חסר וא״ו כתיב :

ל (ג) ואלד על ברכי . כתיב בספר מנחת כהן הכ״ף רפה ע״כ . ודבריו תמוהין כי בכל הספרים הכ״ף דגושה וכן במסורת כל לשון ברכי ברכיו דגש בר מן שנים רפים כרעו על ברכיהם (שופטים ז׳) הוא ברך על ברכוהי (דניאל ו׳) כמ״ש בשופטים : (ו) דנני אלהים . נו״ן שנייה דגושה וכן כתב בעל המסורת לית דגש וכתוב במכלול שקל פָּעֵל פי׳ הדגש לחסרון הנו״ן הנוספת . וי״א שהוא לתפארת לא לחסרון והוא הנכון : (ז) שפחת רחל בן שני ליעקב . הבי״ת בצירי בספרים מדוייקים ובלא מקף כמו בן שני ליעקב שבסמוך ובמקרא גדולה בצירי ובמקף וכתוב עליו כל בן מוקף פתח פירוש בסגול במ״ד והמקף טעות הוא ומה שכתוב עליו אין זה מקומו רק על בן ששי שבפרשה כמו שכתב שם במסורת ועיין מ״ש בשמואל א׳ כ״ב : (ח) אלהים . בפסק : (יא) בגד. בא גד ק׳ וכן כתב הרמ״ה ז״ל חדא מלה כתיב וחסר אל״ף וק׳ תרתי בא גד עכ״ל . והוא חד מן ט״ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין וסימן נמסר במסרה גדולה ד״ה א׳ כ״ז ועיין בס׳ הזוהר פ׳ ויחי דף רמ״ד : (יד) וילך ראובן . אין כאן פיסקא כי בספר׳ זו אין פיסקא כלל כמ״ש ברים סדרא וכן כתוב בספר תגי ומ״ד וילך ראובן בימי קציר חטים פרשה פתי׳ : (טז) מן השדה . במאריך ובמקף : בלילה הוא . ד׳ דסבירי׳ ההוא וכתובים הוא מסורה פרשת וירא : (יח) יששכר. כל אורייתא תרין שני״ן כתיב חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי הרמ״ה ז״ל . וכ״כ אבן עזרא ברים סדר ואלה שמות ורד״ק בד״ה א׳ פ״ו בשרש שכר . ובמכלול דף נ״ד זה לשונו ופעמים יהיו שתי אותיות הדומות סמוכות ויקראו האחת ולא השנייה כלל כמו מַחֲצְצְרִים בחצצרות (ד״ה א׳ פ״ו) ומחייָאל ילד את מתושאל יראִיָּה בן שלמיה . וכן יששכר לקריא׳ בן אשר ע״כ וכתב עליו ר׳ אליה המדקדק שאין להביא ראיה מן מחייאל ומן יראייה שכן דרך אותיות יהו״א לפעמים לנוח ולא נמצאו רק בשלמים מחצצרים ויששכר : (כ) זבדני אלהים אותי . כתוב עליו במקרא גדולה מתחלפים אותי ע״כ . ואין לספק בזה כי לא נמצא שום אותי מלא בכל התורה רק לא קדשתם אותי דסוף האזינו כמ״ש שם : זבד טוב . ברוב הספרים הזי״ן בסגול וכ״כ רד״ק בשרשים זֶבֶד טוֹב בשם נקודות ויש ספרים בחמש נקודות : הפעם. הפ״א בדגש : (כה) אל מקומי. בתיקון ס״ת ישן כתוב שנמצא מקמי בס״א. אבל הרמ״ה כתב שהוא מלא וא״ו : (כז) ויברכני . הרי״ש בשוא : (ל) גם אנכי. הגימ״ל רפה : (לא) תתן לי . התמ״ד רפה : (לב) שה חום. במקף ולא במאריך בשי״ן. כן הוא בספרים ובחילופין כתיבת יד לבן אשר : (לג) אינגו נקד . הללי חסר . ירושלמי מלא עכ״ל . ובכל הספרים חסר כמו שלאחון שבפסוק שקודם וכתוב עליו ב׳ חסרים ובענין . גם הרמ״ה ז״ל כתב כל שה נקד וטלוא חסר וא״ו כתיב וכל נקד באורייתא דכותיה חסר : (לה) העזים . הזי״ן דגושה : (לו) שנותרת . ב״ר פרשה ע״ג ר״ל אמר נתרת כתיב כמה דאת אמר ונתיר בכיה ושיניה כו׳ בס׳ אלו טרפות אבל במסורת כאן ובירמיה הנותרת ג׳ ב׳ חסר ואחד מלא וסי׳ צאן לבן . על פי השנים הנותרת פרשת בחקתי וחיל מלך בבל נלחמים (ירמיה ל״ד) בתראה מלא דמלא ושארא חסר וא״ו בתראה ע״כ . וכן כתב הרמ״ה בתורה את צאן לבן הנותרת חסר וא״ו תניין ודכותיה ע״פ השנים הנותרת : (לז) לבנה. הנו״ן בסגול : (לח) פלג. בכל הספרים הצד״י בצירי ובמקרא גדולה כתב המדפיס שהצד״י בסגול על משקל שבר כפר וכל הנקדנים טועים. ולע״ד הוא הטועה כי דינו בצירי כמו שכתוב במכלול דף ע״ד ובלוית חן ריש פ׳ כ״א מהשער השלישי ע״ש : בשקתות. בספרים שלנו הקו״ף בשוא ופתח ובמכלול דף קפ״ז מנה עם דומי׳ אחרים שהם בשו״א לבד ונקראים כמו שוא ופתח מפני המאריך שבא עם החירק כמו שאכתוב בסיעתא דשמיא בשופטים ה׳ : ויחמנה בבאן לשתות . כתב במסורת ג׳ מלין אנדרוגינוס . פי׳ דאית להון סימני דכר ונוקבא וסימנהון ויחמנה בבאן לשתות וישרנה הפרות (שמואל א׳ ו׳) ארבע מלכיות מגוי יעמדנה (דניאל ח׳) ע״כ . ואיכא אחריני כגון ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (יחזקאל ל״ז) וכן ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמיה מ״ט) . ובעל המסורת הביא הני תלת לחוד דדמיין אהדדי לגמרי ביו״ד בתחילתן ונו״ן ה״א בסופן וקדים דכר לנוקבא ועיין במכלול בסוף ל״ב אבני הטור ובספר הרכבה אות וא״ו : (מ) ולא שתם על צאן לבן . מה שכתב במסורת המסורת מאמר ה׳ וב׳ על דסבירין עם כמו ולא שתם על צאן לבן ועשית חסד על עבדך (שמואל א׳ כ׳) צריך להגיה וכן על דסבירין עם וכו׳ והעד כמו . ומלבד אלה נמצאו אחרים שבאו בלשון עם ויבאו האנשים על הנשים . נחה ארם על אפרים (ישעיה ז׳) ועים על בניה תנחם (איוב ל״ח) כמ״ש רד״ק בשרש עלה . ולא מצאתי מסורת על ככה זולתי בחומש ישן כתוב באצבע וכ״כ שם ולא שתם על צאן לבן ד׳ סבירין עם וקריין על וסימן ולא שתם . ועשית חסד. זכרה לי אלהי ע״כ . ואף גם זאת אינה דוקנית דמסר ד׳ ולא מנתה רק ג׳ ומה שזכרה ועשית חסד פסוק הוא בשמואל א׳ כ׳ ועשית חסד על עבדך וגו׳ זכרה לי אלהי היא בנחמיה סוף סימן ה׳ זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה וצ״ע מ״ש הני מאחריני דכתב רד״ק ופי׳ סבירין יש מי שפירש לשון סברא ר״ל שלפי הסברא היה ראוי להיות כך . ור׳ אליה כתב כי הוא ענין מחשבה כוזבת ר״ל שהאדם חושב ומדמה בלבו כן ואינו כן וכן בלשון המשנה סבור הייתי וכן בדניאל ז׳ ויסבר להשניא זמנין ודת . וקרובים דברי זה להיות כדברי זה : (מא) המקשרות . המ״ם רפה ובמקצת ספרים המ״ם במאריך : ליחמנה . המ״ם בצירי בס״ם ובדפוס קדמון וכתב במכלול דף מ״ב שכן נמצא בספרים מדוייקים וכן הביאו בדף קכ״ד : (מב) ובהעטיף . במקצת ספרי הדפוס בפ׳ רבתי וכן ראיתי בתרי אלפא ביתא מאותיות רבתות שיש חילופים ביניהם במקצת אותיות . ובזאת הסכימו שהיא רבתי וכן הוא במסרה שנמסר ריש פרשת בראשית ובתיקון ס״ת . אבל בהרבה ספרים מדוייקים כ״י ודפוסים קדמונים אינו כן גם המסורת דריש ד״ה לא מנאה עם אותיות גדולות . ובחילופים כ״י הוא״ו והטי״ת לבדם במאריך לב״א וכן הוא במדוייקים :

לא (א) וישמע . רביע במ״ס : את כל הכבד . בלא מקף בין את למלת כל : הכבד . חסר וא״ו ושאר לישנא דכבוד באורייתא דכ״ף דידיה בקמץ מלא : (ב) והנה איננו עמו כתמול שלשום . שניהם מלאים . כי איננו אלי כתמל שלשם שניהם חסרים . כך הם בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכתוב שם שלשום ב׳ מלאים בתורה וסימן וירא יעקב . פן ירדף גאל הדם (פ׳ שופטים). והמדפיס טעה על כתמול הראשון שכתבו חסר וטעה גם במה שכתב עליו ז׳ חסר וכן במלכים ב׳ י״ג כתב כתמל ח׳ בקריאה וחסר ובכללם הביא אך רחוק יהיה ביניכם וביניו וגו׳ מתמול שלשום (יהושע ג׳) שאינו ראוי להמנות עם האחרים שהרי כתוב מתמול במ״ס והוא מלא בכל הספרים והאחרים כתמול בכ״ף : וכתב אור תורה שהמסרה כאן ז׳ בקריאה ו׳ מלאים וא׳ חסר וזאת נ״ל עיקר : אחר שכתבתי זה בא לידי לשון הרמ״ה ז״ל וזה תוארו . כתמול שלשום דוירא יעקב מלא וא״ו כתיב וכל תמול כתמול מתמול דכותא מלא וא״ו באורייתא בר מן ד׳ חסרים וא״ו ומסר עליהם ד׳ חסרים בלישנא וסימן כתמול דראה אנכי את פני אביכן . מתמל דואם שור נגח הוא . מתמל דוזה דבר הרוצח דכי יכרית מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ״ל . וכן מצאתי במסורת כתיבת יד פ׳ שופטים כתמל מתמל ד׳ חסר והם ד׳ הנמצאים כמ״ש הרמ״ה ז״ל ועיין ג״כ במסרה גדולה מלכים ב׳ י״ג ושמואל ב׳ ג׳ על מלת שלשום : (ג) שוב אל ארץ אבותיך . דין לחוד מלא וא״ו ומלא יו״ד כתיב באורייתא וכל שארא חסר וא״ו ומלא יו״ד אבתיך כתיב : (ו) ואתנה . בצירי וכ״כ במכלול דף רכ״ב . וברב פעלים ולוית חן ש׳ ב׳ פ״ה ובספר א׳ קדמון כתיבת יד התי״ו בסגול ועיין מ״ש בס״ד ביחזקאל י״ג ול״ד : (ז) התל בי. הה״א בצירי בכל הספרים והנח תמורת הדגש שראוי להיות בתי״ו כי הוא עבר מן הדגש . והמדפיס הרבה דברים ולב הותל הטהו : והחלף . החי״ת בחטף סגול וחסר יו״ד וכ״כ הרמ״ה ז״ל חסר יו״ד כתיב : (ט) את מקנה אביכם . לית כתיב מ״ם בנקבות : (י) ואשא עיני . השי״ן במאריך והט״ן בתביר לא בזקף קטן : (יד) והאמרנה . מסור עלי׳ לית כותיה מלא בתורה כלומר מלא ה״א כל דשאר אורייתא חסר ה״א כתיבין ונו״ן פשוטה . ונוסחא דיקי נמי בכולהו הכין דיקי : (יז) הגמלים . הגימ״ל דגושה : (יח) ואת כל רכשו . בתיקון ספר תורה ישן כתוב רכושו לפי רוב הספרים ולפיכך רכושו מלא ע״כ . וכבר כתבתי בס׳ לך לך סימן י״ד בשם הרמ״ה שהוא חסר והכי ק״ל חסר : (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי . עיין מ״ש לעיל בפרשת וירא על פסוק ויבא אלהים אל אבימלך . (כו) ותנהג את בנתי . חסר וא״ו וכן כתב הרמ״ה ז״ל : (כז) בשמחה ובשרים .

דין לחוד חסר יו"ד קדמאה בלשון שירה בלישנא באורייתא : (כח) לנשק לבני ולבנתי . חסר וא"ו וכל לישנא דכותה חסר : הסכלת עשו . עיין מ"ש בירמיה כ"ב : (כט) יש לאל ידי . ואין לאל ידך דפרשת כי תבא וכל כיוצא בהן חול מס' סופרים פ"ד : (ל) גנבת . הגימ"ל רפה : את בנותיך . בהעתק הללי בנתיך . ירושלמי בנותיך מלא עכ"ל . וכן הוא מלא בכל הספרים והוא חד מתלתה מלאים על פי המסורת בכל המקרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכל לישנא דכותיה באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיבי בר מן חד מלא דמלא וסי' פן תגזל את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מלא וי"ו ומלא יו"ד ועיין מ"ש בפ' בראשית על פסוק ויולד בנים ובנות : (לב) גנבתם . הגימ"ל דגושה והתי"ו בפתח : (לד) הגמל . הגימ"ל דגושה : (לה) כי לוא אוכל לקום . חד מן תרין מלאים בוא"ו ואל"ף באורייתא וחברו אם לוא יגיד דפרשת ויקרא עיין שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (לו) מה פשעי מה חטאתי . ראיתי בתיקון ס"ת ישן כי במדוייק נמלא ומה חטאתי ע"כ . ובחומש ישן כתוב בידי אדם נכתב בגדו בס' ר"מ נמחקה וא"ו . ובספר אספמיא איננה כלל . ובס' ר"ג ישנה ע"כ . ואולם מפי המסורת ידענו שהוא בלא וא"ו שכן נמסר בס' ואלה שמות ח' פסוקי דאית בהן מה מה ד' בתורה וד' בנביאים וכתובים וזה א' מהם וכן מסר הרמ"ה ז"ל : (לט) גנבתי יום וגנבתי לילה . פעול מבנין הקל לנקבה עם תי"ו הסמיכות ובתוספת יו"ד והיה ראוי לינקד הנו"ן בשורק לכן לפי דעתי שהוא נע כי השלם נקודות במקום תנועה גדולה וזה כלל בכל המלות שהם חסרי אות השורש או הבנין או המשך שהתנועה קטנה עם המאריך נדונית כתנועה גדולה כמו יְשִׂמְךָ אלהים וגומר יְגֻרְךָ רע וכן גְּבֻלְךָ לגרסת הספרים שהוא במאריך הִשְׁמִדְךָ ויאכִלְךָ להיטִיבְךָ ודומיה' רבי' וכ"כ לי בתשובה החכם ר' שלמה עכו הספרדי ז"ל עיין בס' מסורת המסורת דבור רביעי וחמישי ומ"ש בפרשת בהעלתך אלא אספה לי ועוד אדבר בענין זה במאמר המיוחד קראתיו מאמר המאריך ושם הארכתי : (מא) ותחלף . הלמ"ד בצירי חזקוני : (מב) לולי אלהי אבי . כ"כ לולא ביו"ד בספר ר"ג ובס' ר"י וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' מקץ אלא לולא התמהמהנו : (מג) הבנות בנתי . חסר וא"ו מלת בנתי ועיין מ"ש לעיל על ותנהג את בנתי : (מד) ועתה . ברביע לא בזקף גדול : (מה) וירימה . בהעתק הללי וירימה ירושלמי וירמה ואומר המסרה לית חסר עכ"ל . ובכל הספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומלא . וזה לשון הרמ"ה ז"ל וירימה מצבה מלא יו"ד בנוסחי דייקי ומסרה דמסר' ביה לית כותיה וחסר יו"ד שבושא הוא דנוסחי דייקי במסרת קדמיתא דיקי : (מז) יגר שהדותא . בס' ר"ג כתיב סהדותא בסמ"ך ונתן טעם לדבריו כי במסורת הגדול אינו מנוי במנין הכתוב שי"ן וקרי' סמ"ך לפיכך נראה לו שהוא בסמ"ך . כן מצאתי בחומש קדמון כ"י . וזה שבוש גדול הוא כי מצאנו ג"כ הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב ט"ז) בשי"ן ולא נמנו במסורת הנזכרת כי אינם ענין להם כלל שהם היו ראויים להיות בסמ"ך כאחרים שנמצאו בפרשה ויצאו מכלל חבריהם ויש איזה מהם שלא נמצא לו חבר הכי קים ליה למסורת שהיה ראוי להכתב בסמ"ך מה שאין כן אלו . וגם שכל לשון סהדותא בלשון תרגום כתוב בסמ"ך ואין לנו להשוות לשון הכתוב בתורה ללשון תרגום כי לשון תורה להוד ולשון ארמי להוד וע' עוד מ"ש באיוב ט"ז : (מח) גלעד . בתקון ס"ת ישן גל עד תרין מילין ע"כ . ואין כן בספרים שלנו : (נ) תענה . בכל ספרים מדויקים כ"י הנו"ן בסגול וכן תענה אתו (פ' משפטים) ובעל אור תורה הביא מסורות חלוקות והאריך כאן ובפ' משפטים . ופסח על שתי הסעיפים סוף דבר נתישב למסור' א' שאומרת תענה ב' אחד סגול ואחד צירי אם תענה את בנותי בסגול אם ענה תענה בצירי . ואולם בס' דקדוק כתיבת יד ישן מצאתי כתוב בלשון הזה כ"מ בכפל לשון כמו ענה תענה וכן נקה לא ינקה הכה תכה וכיוצא בהן הראשון קמץ והשני פתח : (נב) אני . בקמץ האל"ף שלא בהפסק ומלעיל ואחרים כמוהו כמו שהובא במכלול ד' רס"ב : ואם אתה . מלרע שאין בו רק התלשא שהיא לעולם בראש המלה ואינה עושה מלעיל וכן הוא בספרי ספרד בתלשא אחד בלבד ובמקרא ישנה כתיבת יד וגם במקרא גדולה מהדפוס יש ב' תלישות א' על האל"ף וא' על התי"ו אולי עשו כן להודיע שהוא מלרע כמו שעושים במלות שצריך להיות עליהם זרקא או פשטא א' שעושים עליהם שנים להודיע שהם מלעיל כמ"ש במלת וככה בפ' בא : (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם . מס' סופרים פ"ד אלהי אברהם קדש . אלהי נחור חול . אלהי אביהם חול . וכך הן דברי רש"י ז"ל . אבל בב"ר אלהי אבותיהם קדש . אלהי נחור חול . אלהי אביהם משמע קדש וחול . ופי' כמוהר"ר שמואל יפה תואר שמשמע לכאורה קדש והוא חול לפי האמת ונמחק . ויותר מחוור בעיני מה שפי' מהר"ר ישכר במתנות כהונה שמשמעו לפי האמת קדש וחול כי תרח אבי אברהם מתחלה היה עובד כו"ם ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפרשת לך לך בפסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה ע"כ . וכן בילקוט גרים משמע קדש ומשמע חול וזו היא ג"כ גרסת החזקוני שכ' אלהי אביהם משמע קדש וחול ע"כ . וראייה גדולה לדבר שבמסכת סופרים בהאי פרקא איתא כי האי לישנא בפסוק אלהים לא תקלל שמשמע קדש וחול כמ"ש בפ' משפטים וכן בפ' בקרב אלהים ישפט (תהלים פ"ב) משמע קדש וחול כדברירנא כל חד וחד בדוכתיה . וקושטא דמילתא הכי הוא דכולהו משמשי קדש וחול על כן טוב ליזהר שלא למוחקן . ובהעתק של ר"מ הסופר כתוב כך למדתי מרבותי כשיש ספק לסופר אם השם קדש או חול יאמר לשם קדושת השם אם הוא קדש . ועיין מ"ש בפ' האזינו אבל ואין אלהים עמדי :

לב (ג) מחנה במאריך לא בתביר : מחנה אלהים זה . הרי זה קדש מסכת סופרים :

פרשת וישלח

(ד) וישלח . פתוח : (ח) יעקב . דויירא בתביר לא במאריך : (ט) אל המחנה . הה"א במאריך בספרים כ"י לא המ"ם : והיה המחנה . בלא מאריך בה"א ולא במ"ם : (י) האמר . ב' ותסרים וא"ו וסימן האמר אלי שוב לארצך האמר לאביו ולאמו וכל אתר האמר באוריי' דכותא חסר ונמסר עליה כולהון חסרים במ"ב מלא ולא מסיימי ומסתברא בשארא קריא דאילו כל אורייתא דנוסחי דיקי כלהון חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל : ואיטיבה . בהעתק הללי ואיטיבה ירושלמי ואיטבה ע"כ ובכל הספרים מלא ונמסר עליה לית ומלא וכ"כ הרמ"ה בהדיא ואיטיבה עמך מלא בתרי יודי"ן : (יא) כי במקלי . כתב רב פעלים שהבי"ת דגושה שלא כמנהג וכ"כ בס' דקדוק ישן ובכל הספרים רפה כמנהג : (טז) ועירם . בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן כתב במכלול דף מ"ט ובלוית חן פ' י' שער א' ובס' רב פעלים : (יח) יפגשך . הגימ"ל בקמץ מעמד בטעם ורפה והיו"ד במאריך בספרים כ"י מדוייקים והיה ראוי להיות בקמץ חטוף שרשים ומכלול דף מ"ג וכן הוא לב"א ובס' דקדוק ישן כתיב כי יפגשך בקמץ חטוף שהוא כמו יפגש אותך וכל האומר יפגשך בקמץ רחב מעקם ע"כ ומנהגא דילן כקמתי : למי אתה . בא בפתח ומלעיל בלי הפסק וזקף אבל היא מעמדת בטעם : (יט) שלוחה . בתיקון ס"ת ישן ספר אחד שלחה ע"כ . ואין לספק בזה שהמסורת אומרת שלוחה ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' ואמרת לעבדך ליעקב . נפתלי אילה שלחה . ואראה והנה יד שלוחה (יחזקאל ב') . דנפתלי חסר ויש לשון אחר החולק על אותו דיחזקאל אבל מה שכתבתי הוא העיקר ועיין עוד מ"ש בפרש' ויחי : (כג) ויקם בלילה הוא . ד' דסבירי' ההוא וכתיבין הוא וסימן במסורת פרשת וירא ובשמואל א' י"ט : (כו) כי לא יכל לו . כתיב בתיקון ס"ת יכל . במפתח יכול מלא ע"כ . ויש להוכיח שהוא חסר ממה שנמסר בפ' שלח לך ה' יכול מלאים בלישנא ואין זה במניינם גם הרמ"ה ז"ל כתב כי יכול נוכל לה דין לחוד מלא וא"ו באורייתא : (כז) אשלחך . בספרים כ"י מאריך בשי"ן וכן הוא בחילופים לב"א : (כט) כי שרית עם אלהים . יש מרז"ל מפרשים אותו קדש ויש מפרשים אותו חול עיין ב"ר וחולין פ' גיד הנשה ועיין מ"ש סוף פ' ויצא : (לא) ויקרא יעקב שם המקום פניאל . קדמאה פניאל תניינא פנואל וסימן הרנינו :

לג (א) וירא והנה . בגלגל לא במקף : (ד) צוארו . צואריו ק' ע"פ המסורת וכ"כ החזקוני ויש בו דרש בס' הזוהר ועיין מ"ש בפ' ויגש בס"ד : וישקהו . נקוד שם נקודות נקודה על כל אות ב"ר ושה"ש רבה על צוארך כמגדל השן וספר הזוהר וספרים אחרים שכתבתי בפ' לך לך על ביני וביניך ובפרקי ר' אליעזר אל תקרי וישקהו אלא וישכהו וכו' . ועיין עוד בזוהר פ' משפטים דף קנ"ד : (ה) אלה לָךְ הלמ"ד בדגש : (ח) פגשתי . הגימ"ל בקמץ בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת ודלא כהגהת המדפיס : (י) כי על כן . כי בגלגל לא במקף וכן הוא בחלופים כ"י לב"א : כראת פני אלהים . הרי זה חול מס' סופרים פ"ד : (יב) לנגדך . הגימ"ל רפה : (יג) הילדים . כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיא מכלול : (כ) אל אלהי ישראל . עיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ ה' צדקנו :

לד (ג) ויאהב . בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא ביו"ד וכן לב"א : את הנער לב הנער . הנערה ק' וכן השני והשלישי ובמסורת כל אורייתא חסר במ"א ועגבו אותו מתה דפ' כי תצא וכמ"ש שם והה"א לבדה במאריך וכן כולם במדוייקים : (ה) והחרש . חסר יו"ד ובמסורת כ"י ב' חסר בתורה וסי' והחרש יעקב והחרש לה אביה . וכן במסרה אחריתי ז' בלישנא חסר עיין במ"ג וגם הרמ"ה ז"ל הביא באורייתא חסר יו"ד כלשון מסרתנו ואח"כ כתב הלין ד' בלשון החרשה באורייתא חסרים יו"ד וכל לישנא דקרא כי"ש דידיה בחירק מלא יו"ד ואם החרש יחריש לה אישה החרש חסר וקרי רי"ש דידיה צירי יחריש חירק ומלא יו"ד בכללא דאמרן : (ז) כשמעם ויתעצבו . חד מן פסוקים דלית להון הכרע אליבא דר' תנחומא בירושלמי פ' אין מעמידין עיין ביפה מראה שם ומ"ש בפ' וילך : ויתעצבו . הלד"י דגושה : (ט) בנתיכם . הבי"ת דגושה : (יב) הנער . הנערה ק' : (יד) לתת את אחתנו . חסר וא"ו וחסר יו"ד וטעה המדפיס שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר דהסר וגם בסוף פ' חיי שרה ע"פ אחתנו את וגו' נמסר שם אחתנו ג' בספרא ב' חסר וא' מלא וסי' אחתנו את היי לאלפי . לתת את אחתנו . הכזונה יעשה את אחותינו מלא וכן הם בספרים כ"י ודפוס קדמון ובהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל הכזונה יעשה את אחותינו דין לחוד מלא וא"ו כתיב וכל שארא באורייתא חסרים וא"ו כתיב : (טו) בזאת . בטפחא : (יח) וייטבו דבריהם . הטי"ת בשוא לבדו וכתוב במכלול דף קכ"ד העמדת היו"ד הנוספת בגעיא להורות על יו"ד הפועל הנחה : (כ) ויבא חמור ושכם בנו וגו' . סי' חילוף ויבא חמור עירם עירם וישמעו עירו עירו : (כא) שלמים . כתב ר' אליה המדקדק בס' טוב טעם פ"ח ולוית חן שער ב' פ"ז שהשי"ן בגעיא וכן הוא במדוייקים : נקח לנו . במקצת ספרים המאריך בנו"ן לא בקוף : (כב) אך בזאת יאתו . בתיקון ס"ת כתב יאתו במפתח יאותו מלא ע"כ וכל הספרים שלנו הם כמ"ש הרמ"ה ז"ל : וז"ל אך בזאת נאות לכם מלא וא"ו כתיב אך בזאת יאתו חסר וא"ו כתיב אך נאותה להם מלא וא"ו כתיב : בהמול לנו . בהעתק הללי בהמל ירושלמי בהמול עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי להיות שלא נמנה עם החסרים בלישנא וסי' נמסר במסרה גדולה ערך מל ודע כי במסרה הנזכרת נמנה בכלל החסרים ואם לא תשמעו אלינו להמול וטעות הוא בלי ספק כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וצריך לפי' במקומו להמל לכם כל זכר שהוא חסר בהללי ובכל הספרים וכן מצאתי מסורת כ"י להמול ב' חד חסר וחד מלא והם כמ"ש . אח"כ שמח לבי ויגל שכוונתי למה שכתב הרמ"ה ז"ל . כללא דמלתא כל המול ימול בהמול להמול מלאים וא"ו בר מן חד חסר להמל דאך בזאת נאות . עוד יש לדעת כי לפי דעתי נפל טעות אחד במסרה זו שנמסר ה' חסר בלישנא ויש לנו עוד שנים חסרים והם כאשר הם נמלים דפ' וישלח וימלו כל זכר דוישמעו אל חמור וצריך להגיה ז' חסר בלישנא וכן במס' קטנה שבמקרא גדולה אבל להמל לכם כל זכר מסור' עליו ז' חסר בלישנא ושנים אלו כתבן ג"כ הרמ"ה בפרטי החסרים : כאשר הם נמלים . חסר וא"ו ומלא יו"ד ומה שכתב המדפיס שמלא בספרים מדוייקים אין לחוש עליו : (כה) בהיותם . הה"א בשוא לבדו ולא כהגהת המדפיס בשוא ופתח : שני בני . בס"ס ובדפוס קדמון במקף לא בגלגל במלת שני : (כח) אשר בעיר . במקף ובלא טעם אחר במלת אשר : (כט) שבו . ד' מלרע וסימן מסרתי בד"ה ב' כ"ח : (ל) ובפרזי . הזי"ן דגושה : ונאספו . הפ"א רפה : (לא) הכזונה . במכלול דף ס"א נמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות ובלא געיא . ובנוסח אחד מאותיות רבתות הזי"ן רבתי אבל בכמה ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים אינה רבתי . גם לא נמנית במסורת שלנו ריש ס' בראשית וריש ד"ה באלפא ביתא רבתות : אחותנו . בהעתק הללי אחותנו ירושלמי אחתנו ובכל הספרים מלא בוא"ו וכן ראוי להיות ע"פ המסורת וכמו שכתבתי ע"פ לתת את אחתנו :

לה (א) בית אל . תרתי מילי ברובא דספרי כמ"ש ריש פ' לך לך : (ב) הסרו . בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר יו"ד ותימה על המדפיס שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר והסרו ערלת לבבכם (ירמיה ד') ושם כתוב והסרו בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל הסרו את אלהי הנכר חסר יו"ד כתיב גם בספר מנחת כהן כתוב כאן א' וחסר יו"ד בתורה : בתככם . הכ"ף בשוא לבד כמנהגנו : (ה) סביבותיהם . בהעתק הללי סביבותיהם ירושלמי סביבתיהם עכ"ל . עוד ראיתי חילופים אחרים בתיקון ס"ת ישן אבל בכל הספרים שלנו בוא"ו וכן במסורת כתיבת יד ב' מלא דמלא וסי' ויהי חתת . ויעזבו את ה' אלהי אבותם (שופטים ב') וכן הוא במסרה שלנו בשופטים גם הרמ"ה ז"ל כ' סביבותיה' דויהי חתת אלהים מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ותרין יודי"ן ותרין חסרין וא"ו ומלאים תרין יודי"ן וסי' אשר סביבתיהם דויקח קרח ומגרש לעריס סביבתיהם : (ז) כי שם נגלו אליו האלהים . התרגומים תרגמו מלאכיא דה' וכן פירשו רבים מהמפרשים ולפי זה יהיה חול אבל רש"י ז"ל פי' קדש והכי מוכח בפ' ד' דסנהדרין גבי כל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בצדן דחד מינייהו כי שם נגלו אליו האלהים לאל העונה אתי ביום צרתי : (י) יעקב כי אם ישראל . העי"ן בשוא ופתח ולמ"ד ישראל בפשטא : (יד) מצבה . בלא פסק : וילך . הלד"י רפה ברוב הספרים וכן נראה מדברי רד"ק במכלול דף קכ"ט כמ"ש א"ת ועיין פ' ויצא סימן כ"ה : (טז) לבוא . בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן לבות ס"א לבא חסר אבל בכל הספרים מלא וכן במסורת כולם חסרין בר מן ע' וסימן נמסר ריש פ' ויחי ולא נמנה זה עמהם גם הרמ"ה ז"ל מסר ז' חסרים וא"ו ומנא א' באורייתא כלשון מסרתנו : (יז) בהקשתה . בהעתק הללי בהקשתה ירושלמי בהקשותה עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה בהדיא בהקשתה בלדתה חסר וא"ו כתיב : גם . הגימ"ל רפה : (יח) ויהי . בשני גרישין : בן אוני . לא ליפסקינהו בתרין שיטין כ"מ : בנימין . מלא על פי המסורת ומסוטה פ' אלו נאמרים כמ"ש בפ' וזאת הברכה : (כב) ויהי בשכן . א"ת כתב לפי שפסוק זה בבחינה אחת הוא פסוק אחד ובבחינה האחרת הוא ב' פסוקים לכן במקצת מלותיו ב' טעמים . בבחינת היותו פסוק א' ראובן ברביע . וישכב בפשטא . בלהה בפשטא . אביו בזקף קטן . ישראל באתנח . ובבחינת היותו ב' פסוקים ראובן בזקף קטן . וישכב בזקף גדול . בלהה בטפחא . אביו באתנח . ישראל סוף פסוק . ובגליון א' מס"ס המוגהים ישראל

קדמאה

קדמאה בזרקא ופשט. ההיא בזקף קטון וסגולתא עכ"ל. וחסו על דרך שכתבנו בעשרת הדברות: (כו) אשר נר שם. הגימ"ל במאריך כמו שכתבתי בפרש' בראשית על כי שת לי וכן הוא בספרים מדויקים כת"י:

לו (ב) אהליבמה. הדא מלה כתיב ושאר אורייתא דכותא: בת ענה. הבי"ת דגושה: (ה) יעיש. יעוש ק': (ו) רכושם. מלא שלא כהגהת המדפיס וכ"כ א"ת וכבר כתבתי לשון מסורת הרמ"ה בפ' לך לך סי' י"ד ע"ש: מגוריהם. יש חילוף בספרים ובמסורות אם חסר וא"ו או מלא וברוב הספרי' מלא וכן במסורת כ"י קדמונים מטוליטולא כתיב עליו תרין מלאים וגם הקמתי את בריתי מגריהם כתיב אך קשה כי בפ' ויגש על מגוריהם כתיב עליו בכמה ספרים לית ומלא וכתר הכי אשכחנא לישנא מעליא דהרמ"ה מגוריהם דפ' וישלח ודפ' ויגש מל' וחד חסר דוגם הקמתי את בריתי מגריהם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד עכ"ל וכ"כ בעל מנחת כהן בפ' וארא ג' בתורה ב' מלא דמלא וא' חסר וא"ו דפ' וישלח ודפ' ויגש מלא דמלא דוארא חסר וא"ו ע"כ והלשון שנמסר במ"ג משובש ואין לחוש עליו: (ח) וישב. בשי"ן ימנית: (ט) ואלה תולדת עשו אבי אדום. אין שם פיסקא: (יג) בני בשמת. בי"ת בני בדגש והשין שמאלית: (יד) בת ענה. הבי"ת רפה: יעיש. יעוש ק': יעלם. השי"ן בשוא לבדו: (טו) בני אליפז. הבי"ת דגושה: אלוף תימן. בספרי הדפוס כתיב תומן וק' תימן וכ"כ במנחת כהן וכן מצאתי בס"א כ"י ובספרים אחרים כ"י אין פה קרי וכתיב כי כתוב תימן ביו"ד וכ"כ א"ת בפשיטות. וזאת להרמ"ה לשון אלפא נגבה תימנה מלא יו"ד כתיב וכל תימנה דכותא ומסור תימנה תימן תימני מלאים באורייתא דכוותא מארץ התימני מלא יו"ד דכותא וכל התימני דכותא תימן אומר מלא יו"ד כתיב וכל תימן באורייתא דכותא לימין משפחת הימיני כל לישנא מלא יו"ד כתיב: (טז) אלוף קרח. דרים פסוק במאריך ובמקף בספרים כ"י אע"פ שאינו נראה כן מהחילופים: (כד) את הימם. חסר יו"ד בין תרין ממי"ן הרמ"ה ז"ל ויש בו דרש בס' הזוהר: (כז) אלה בני אצר. במקצת ספרים הבי"ת בגעיא: (כח) דישן עוץ. הדל"ת רפה: (ל) אלוף דשן אלוף אצר. בהעתק הללי דישן ירושלמי דשן עכ"ל ובכל הספרים חסר דחסר וכן הוא במסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל. בפ' בני שעיר הם שבעה ודא מסורתא במלא וחסר לפום רוכא דנסחי דיקי ודשון קדמאה מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ודשון ואצר דשן תליתאה חסר דחסר כתיב ואלה בני ענה דשן. דשן שתיתאה חסר דחסר כתיב אלוף דשן אלוף אצר ודישן תניינא מלא יו"ד כתיב ואצר ודישן אלה אלופי החרי. דישן רביעאה מלא יו"ד כתיב אלה: בני דישן חמדן. דישן חמישאה מלא יו"ד כתיב אלה בני דישן עוץ וארן. דישן שביעאה מלא יו"ד כתיב אלוף דישן אלה אלופי החרי. ואקו ודישן ותאו וזמר ס' ראה מלא יו"ד וחסר ו' כתיב עכ"ל וכן דעת חכמי הצרפתים ובעלי המסורת כמ"ש ר' אליה בלוי המדקדק בשער שברי לוחות ע"ש: לאלפיהם. בדין לאוד חסר וא"ו בכל לישנא באורייתא: (לז) מרחבות. מלא וא"ו תניינא בהעתק הללי ובספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה מרחבות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה כתיב: (לט) בעל חנן. בתרין מלין כתבן וקריין ואינון חד שמא הרמ"ה ז"ל: הדר. השלישי ברי"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל הדר ושם עירו פעו דין לחוד כתיב עם רי"ש ושארא הדד עם דלי"ת וכ"כ רד"ק בד"ה דהתם בדל"ת ובתורה ברי"ש ע"כ והכי איתמר בהדיא במסורת ויהיב סימנא במילתא כל חרד ועיין בהיי: (מג) מגדיאל. הדלי"ת דגושה:

פרשת וישב

לז (א) וישב פתוחה: (ד) לשלם. חסר וא"ו ע"פ המסורת והעתק הללי וספרים מדויקים ובמדרש לקח טוב לשלם חסר וא"ו שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכ"כ בעל הטורים. וז"ל הרמ"ה ז"ל כל לישנא דשלום בשלום לשלום באורייתא מלאים וא"ו כתיב בר מן חד לחוד חסר וא"ו וסימן ולא יכלו דברו לשלם וחד מנהון קטיעא וסימן את בריתי שלום וא"ו דשלום קטיעה היא כמאן דקטעוה בפלגיה וילפינן מינה בקידושין דבעל מום שעבד אפי' בשוגג עבודתו פסולה והכי כתיב קטיעא דליהוי משמע נמי כמאן דלא כתיב ביה וא"ו דמשמע לא נתתי לו ברית כאינה לרנות הולין שבו אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר: (ו) ויאמר אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם עכ"ל ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ז מלאים בתורה על פי המסורת וסימן נמסר במסרה רבתא: (ז) הסבינה. התי"ו רפה: (יב) את צאן. נקוד על את והכי איתא במ"ר ובדוכתי אחריני כמ"ש בפרשת לך לך סימן ט"ז: (טז) איפה הם רעים. מסורת הרמ"ה באורייתא חד לחוד כתיב מלא יו"ד ועם ה"א בסוף תיבה וסימן הגידה נא לי איפה ושארא אפוא בוא"ו וחסר יו"ד ועם האל"ף בסוף כתיב: (כ) הברות. במקרא גדולה יש גמגומים במסרות ונ"ל עיקר שזה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה ודפ' ואתחנן וברת הגוזים חסר דחסר וכן הם בהעתק הללי ובספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ברת אחד לחוד חסר באורייתא וסימן ובתים מלאים וגו' וברת הגוזים וכל שאר ברות כתיב בוא"ו בתראה וחסר וא"ו קדמאה וכן הברות דכותיה: (כג) תשלחו בו. הבי"ת רפה: (כג) כתנתו. התי"ו בקמץ לבד: (כד) ויקחהו. חסר וא"ו ובב"ר פ' ד' סימן י"ב ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרעו לו להלן ויקח מאתם את שמעון. ופי' היפה תואר ויקחהו כתיב ויש אם למסורת וטעם המקרא לפי שבעצת כלם היה והרי כאלו לקחוהו כלם ע"כ ומדרש זה נראה כהולק למדרש משלי פ' נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור א"ר זבדאי א"ר לוי מי הורידו לבור מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שנאמר בסדם אל תבא נפשי וגו' כי באפם הרגו איש וגו' ויש לומר דשמעון לקחו בתחלה ואח"כ סייעו לוי: וישלכו אתו הברה. במסרה גדולה י"ג חסרים יו"ד בלישנא ומני כולהו ואית בהון ז' באורייתא ולית דין בהדייהו דאלמא מלא הוא אבל הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא וישלכו אתו הברה חסר יו"ד בין למ"ד לכ"ף ומני ח' חסרים בלשון השלכה באורייתא וכן בעל מנחת כהן מס' בפרשת וישב ו' מלא בלישנא כתוב ואין זה מהם מכלל שהוא חסר וכן הוא בכל ספרים מדויקים: (כה) לאכל לחם. האל"ף בחטף סגול בספרים מדויקים כ"י וספרי הדפוס ראשונים: הולכים. דין לחוד מלא וא"ו ויו"ד באורייתא בלישנא דהולכים וכל שארא באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כז) אחינו בשרנו. הבי"ת רפה: (כח) וימשכו. השבא בסוף תיבה: (לג) ויכירה. בהעתק מס' הללי חסר יו"ד וכן כתב המאירי בק"ס שלו וכן נמצא בקצת ספרים כ"י אבל הרמ"ה ז"ל כתב ויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב בנוסחי דיקי ומסורת מסייעא להו ומאן דמסר עליה לית כותיה וחסר שבושא הוא דנוסחי דיקי פליגי עליה ותו דאיתא במסורת ג' חסרים בלישנא ויכרם ויתנכר והם לא הכרהו. ויכרהו ויפל על פניו דאליהו ועובדיהו ע"כ. מכלל דויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב עכ"ל וא"ת כתב שכן עיקר:

לח (א) עדלמי. הלמ"ד דגושה: (ג) ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער. ס"א ותקרא כחבריו שבענין. ובספרים המוגהים מטוליטולא ויקרא ותרגומו וקרא וכ"כ הרמב"ן שיהודה קרא לבנו כן וכן במסורת כל ותהר ותלד ותקרא בר מן ג' ויקרא עג"ב סימן. ער דהכא. גרשם דספר שמות סימן ב' ותלד בן ויקרא את שמו גרשם. בריעה ד"ה א' ז' ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה: (ז) נער בכורו. דין לחוד מלא וא"ו וכל שאר באורייתא חסר: (ט) כי לא לו. בס"ס לא בדגש: נתן זרע!. התי"ו בקמץ לבד: (י) גם אתו. וכן גם הוא הגימ"ל דגושה: (יא) בית אביך. הבי"ת רפה: (יב) העדלמי. הלמ"ד דגושה: (טז) תתן לי. הלמ"ד רפה: (כג) תקח לה. הקו"ף דגושה: תקח לה. במקצת ספרים במאריך אחד לבד בהיו ובמקצת במאריך אחר הקו"ף: הגדי. הגימ"ל דגושה: (כד) הוציאוה. טפחה באל"ף: (כה) הוא מוצאת. ב"ר פ' פ"ה א"ר הונא היא והוא צריכים לצאת וכ"כ בעל יפה תואר שם סימן י"ב משום דכתיב הוא וקרינן היא ויש אם למקרא ויש אם למסורת ומ' שפירושו שכשגזרו עליה שריפה גזרו גם כן על הבועל ע"כ ועיין בתרגום ירושלמי ותרגום יב"ע: הוא מוצאת. כתובות פ' מציאת האשה וכוטה פ"ק ומציעא פ' הזהב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת וגו' ור"ת גרים מוצת חסר אל"ף מלשון ויצת אש בציון וכבר כתב הריטב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה ובערוך ערך צת גר' דהכי גרים בפרק הזהב בגמרא אל תקרי מוצאת אלא מוצת. וכ"כ בהדיא רש"י בפי' ב"ר היא מוצאת מוצת ק' לומר שהיתה ראויה לשריפה וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי' ר"ח ז"ל: לו אנכי.

סלמ"ד בדגש: וספתילים. בהעתק הללי ופתילים ירושלמי והפתילים מלא עכ"ל. וכן הוא בכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ופתילים מלא דמלא בתרי יודי"ן כתיב: (כו) ולא יסף עוד. בא מלרע שלא כמנהג מכלול דף ז':

לט (א) פוטיפר. הדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל פוטיפר דכותא ובמסורת אתרינא פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח הלין כולהון כתיבין תרתין מלין וקרי חד שמא ואילו פוטיפר לא קא חשיב שמע מינה דחד מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) אשר הוא אוכל. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: יפה תאר. במקף ובלא מאריך במלת יפה כן הוא במדויקים ובכ"א בחילופים כת"י: מראה. במ"ק כ"י כתיב בגליון בהללי מַרְאֶה בצירי: (ז) ויהי אחר הדברים ותשא וגו'. בכל ס"ס אין כאן פסקא והרמב"ם כ' ויהי אחר הדברים ויהי מקץ שתיהן פתוחות וכתב שם בהגהה זאת מצאתי ויהי אחר הדברים האלה חטאו ע"כ ובמקרא כת"י כתוב כאן בתורס לא פסיק וכתב א"ת שכן עיקר אע"פ שבהללי היא פתוחה וגם המאירי לא הכריע אך אמר להניח בו ריות כדין פרשה סתומה: (ח) וימאן. הטעם שבמלת וימאן מורה על אסור הדבר ועל היותו נמנע אצלו ממאן בו בתכלית המיאון. שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו. בחיי: (ט) הזה. הזי"ן דגושה: (יד) הביא לנו. המירכא בה"א: (טו) ויהי כשמעו. במקצת מדויקים רפה כדינו ובקצתם בדגש ולא ידעתי למה: (יז) לצחק בי. הצי"ת בסגול: (יח) כהרימי. הה"א בשוא ופתח: ויעזב בגדו. במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך בגדו בפשט: אצלי. בזקף קטון: וינס. בטפחא ובס"ס ויעזב במירכא בגדו בתביר אצלי בטפחא וינס במירכא: (יט) ויהי כשמע. במקרא כ"י כתוב בגליון מתחלפת כִּשְׁמֹעַ ועיין מ"ש בשופטים סימן ז': (כ) אסורי. אסירי ק' והוא הראשון מחלפת ביתא דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וק' יו"ד במסרה גדולה: (כב) האסירם. בכל ספרים מדויקים כתוב ביו"ד אחר הסמ"ך ואין כאן ק' וכתיב כלל גם במסרה רבתא לא נמנה בא"ב דכתיב וא"ו באמצע תיבותא וקרין יו"ד ובס"א כ"י נמסר עליו לית וחסר יו"ד תניינא וכן הוא בהעתק הללי והמדפיס נשתבש במלה זו ונגרר אחריו בעל מנחת כהן ומ"ש עיקר וכן הסכימו הרמ"ה והמאירי וז"ל הרמ"ה מקום אשר אסורי המלך מלא וא"ו וק' עם יו"ד אסורי כתיב אסורים דפסוק המ' מלא וא"ו ומלא יו"ד ודכותא אשר אסורים בבית הסהר את כל האסירם אשר בבית הסהר דויתן שר בית הסהר מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (כג) ראה את כל. את במקף ובלא מאריך במדויקים וכן נראה בחילופים לב"א:

מ (א) משקה. בלא מקף: מלך מצרים. מלך במקף: לאדניהם. כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא מפיק אל"ף בר מן שבעה וזה אחד מהם ועיין מ"ש בתילים סימן קל"ה: (ב) ועל שר האופים. דין לחוד מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ושאר אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד האפים כתיב הרמ"ה: (ז) אתו במשמר. הבי"ת רפה: בית. במאריך לא במקף: (ט) והנה גפן. במקף לא במירכא: (י) ובגפן. הגימ"ל דגושה: שלשה שריגם. בהעתק הללי שריגים ירוש' שרגים עכ"ל ותיישינן הכא לשבשתא דכולהו ספרי דילן שריגם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ודלא כחד מינייהו ואשכחנא נמי מסרה כ"י דאמרה קדמאה שריגם בתראה השרגים וכ"כ הרמ"ה ז"ל שלשה שריגם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה שלשת השרגים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן כתוב בדבור חמשי מס' מסורת המסורת: והוא כפרחת. הכ"ף רפויה ועיין מ"ש בתילים סימן קמ"ז: (יא) ואשחט. עיין מ"ש בישעיה כ"ז על שחטי הילדים: (יג) והשיבך. הוא"ו בפתח והשיבך ה' מצרים בסגול וכימן ווי העמודים: כמשפט. בס"א כ"י הכ"ף בשוא ובכל הספרים בפתח: (טו) שמו. מלרע שלא כמנהג שרשים שרש שום. ובמסורה לית מלרע: (טז) כי טוב. בס"ס ובדפוס ישן כי בגלגל לא במקף: (יט) בעוד. מלא בכל ספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל וידע אדם עוד את אשתו מלא וא"ו כתיב וכל עוד בעוד באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסי' עד כל ימי הארץ. ויאמרו ההגשים האל לוט עד מי: (כ) הלדת את פרעה. כתב רד"ק בספר מכלול דף קכ"ה שנכתב בוא"ו עם הדגש כמו ביום הולדת אתך הראשון דיחזקאל ט"ז עכ"ל ועל פי המסורת חסר וא"ו וכן הוא בכל הספרים ובהעתק הללי והוא עצמו חזר בו בשרשים שרש ילד ע"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל יום הלדת את פרעה חסר כתיב: (כא) ויתן הכוס על כף פרעה. מטעין ביה ספרי דכתיבי ויתן את הכוס: (כב) ואת שר האפים. שר במאריך לא במקף:

פרשת מקץ

מא (א) מקץ. פתוחה. כתיב במקרא כ"י ב' פרשיות דלית בהון פיסקא כלל בגווייהו. ויגש ויהי מקץ. ועיין מ"ש בריש פ' ויגש: והנה עמד. והנה בטפחא עמד במירכא: (ב) ותרעינה. מלא יו"ד כהברו שבענין. ובמסורת כ"י ב' מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותרעינה תרין מלאים דמלאים מלא יו"ד קדים לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא: (ד) ודקת הבשר. כתוב בהעתק הללי ודקה בתראה חסר וכך יפת בתראה וכן וכבריאת חסר וא"ו ועיין מ"ש לקמן בפסוק ותבלען השבלים הדקת: (ה) וטבות. מלא וא"ו תניינא בכל ספרים מדויקים וגם בהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל טבת ד' חסרים דחסרים בלישנא וסימן ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרת הטבת ב' בפסוק. ערים גדלת וטבת. ושאר טבות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה והמדפיס עצמו הביא מסרה זו כאן וגם בפ' ואתחנן ובפסוק כתבו חסר דחסר וטעות הוא: (ז) ותבלענה. קדמאה מלא בה"א ונו"ן כפופה בתראה חסר ונו"ן פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את שבע השבלים. זקף קטון בלמ"ד: הבריאות. דגש בבי"ת: והמלאות. דותבלענה קדמאה חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב ושאר מלאת כתיב חסר ונוסחי דיקי נמי הכי סלקי דכל אורייתא חסר בר מן חד ותבלענה קדמאה ואית מקצת נוסחי דכתיב בהון מלאת דוארא בחלומי מלא וא"ו וטעית הוא דרובא דנסחי דיקי ומסורת פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: את פרעה. האל"ף בסגול: (יג) כאשר. בלא מק"ף והבי"ן במאריך: (יד) ויריצהו. במקצת ספרי הדפוס חסר יו"ד וחסר וא"ו ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר דחסר ונגרר אחריו ג"כ בעל מנחת כהן בבלי דעת ואולם בכל ספרים כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד ומסור עליו לית וחסר וא"ו וכ"כ המאירי ז"ל וגם הרמ"ה כתב ויריצהו מן הבור מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכן בזוהר ויריצהו חסר וא"ו ומאן איהו דא קב"ה בגין דהא לית מאן דאסיר ופתח בר קב"ה דכתיב יסגר על איש ולא יפתח (איוב י"ב) ודריש ליה נמי באתרי אחריני ע"ש: (יח) עלת שבע. חסר ב' ווי"ן בספרים מדויקים וגם בהעתק הללי וכן הוא ע"פ המסורה שלא נמנה בכלל השלשה מלאים וא"ו בתראה וסימן נמסר במקרא גדולה בריש פ' גם כי המדפיס טעה וכתבו מלא והרמ"ה ז"ל הביא כל המסורת בפרש עלה בענין דקרבנות ובענין עלה בעלמא מסכימות למסרה שלנו ובסוף דבריו כתב אשכחנא בהדיא דכל אורייתא עלת העלת חסר דחסר כתיב בר מן ד' תלתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וחד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה והעלות עליו עולת וחד פליגין ביה נוסחי בדיוקא העלת אחריתי רובא כתיב חסר דחסר ומיעוטא מלא וא"ו בתראה ואחרי רבים להטות ועוד דמסורת מסייע לרובא ע"כ ועיין מ"ש בסוף משפטים: (יט) והנה שבע פרות. מאריך בשי"ן ומקף בין שבע לפרות דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר. ותאכלנה הפרות הרקות. ושבע השבלים הרקות. ארבעתם בריש ורי"ש בצירי. חזקוני: (כב) ואראה בחלמי וגו' מלאת. עיין מ"ש לעיל גבי והמלאות דותבלענה קדמאה: (כג) שדפות קדים. בהעתק הללי שדפות ירושלמי שדופות עכ"ל ובכל הספרים כתיב שדפות וכן שדפות הקדים שבסמוך והראשון שבפרשה ושדפת קדים והמדפיס שכתב עליו לית וחד שדופת הקדים טעה וכן מצאתי מסורת כ"י במסרה על שדפות קדים ב' כתיב כן וסימניהון והנה שבע שבלים שדפות הקדים והאחר שכתבתי כל זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזהו ושדופת קדים קדמאה מלא וא"ו קדמאה קדים לפ"א וחסר וא"ו בתראה ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה שדפות פ"א קדים לוא"ו כתיב עד כאן מסכים למה שכתבתי: צמחות אחריהם. במסרת כל בראשית אחריהן במ"ן בר מן חד צמחות אחריהם דוהנה שבע שבלים תניינא דכתיב אחריהם במ"ם

הרמ"ה ז"ל: (כד) ותבלען השבלים הדקת. כתוב בהרמ"ה ז"ל ודקות בשר דוסנה שבע פרות קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל דקות הדקות באורייתא דכותא מלאים בר מן ב' הסדים וסימן ודקת הבשר דותאכלנה הפרות קדמאה וחד בליסנא נמי והכר ותבלענה השבלים הדקת תניינא ואית נוסחי דכתיב בהו הדין נמי מלא וריבא דנסחי כתוב ביה חסר ואחרי רבים להטות: (כה) הגיד לפרעה. הי' קדמאה הגיד לפרעה תניינא הראה את פרעה וחד פסוק סימן מהגיד את המראה אל עלי (שמואל א' ג'): (כו) שבע פרת. בהעתק הללי פרת ירושלמי פרות עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כז) ושבע הפרות הרקות והרעת. בהעתק הללי והרעת חד חסר בליסנא ירושלמי והרעות מלא עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת והרעות ג' ב' מלאים וחד חסר ותאכלנה הפרות הרקות והרעות ושבע הפרות הרקות והרעת והרעות רעות מאד (ירמיה כד) מליעאה חסר. אחר כך בא לידי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי וזה לשונו כל רעות באורייתא מלא בר מן ב' תסירים וכימן הרקות והרעת בתראה לא תסיה אחרי רבים לרעת ושאר אורייתא מלאים: סעלת אחריכן. עיין מ"ש לעיל על עלת סבע: (לא) אחרי כן. תרתי מלין כתיבין ומלא יו"ד בסוף תיבותא אחרי. הרמ"ה ז"ל: (לג) ירא פרעה. הרי"ש בסגול ברוב הספרים ובעל המסורת מסר עליו לית מלרע וכ"כ המכלול דף קס"ו בא מלרע שלא כמשפט ובאיוב ב' נמסר ירא ה' ד' מנהון מלעיל ודין כוא מלרע: (מג) וירכב אתו במרכבת. נמסר עליו לית בנקודה אתת פי' שזה לבדו נמצא מחירק כמ"ש כמ"ש בנחום ג' בס"ד: (מה) ויקרא פרעה. הטי"ן בגלגל ברוב ס"ס: שם יוסף. ברוב הספרים שוס בלא מאריך: צפנת. במקצת ס"ס אין מאריך בגד"י ועיין מ"ש ביהושע ג': פענח. הטי"ן בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ואף במקצת ספרי הדפוס והרמ"ה כתב צפנת פענח אינון חד שמא ובפרין מלין כתבן וקריין ובתומא קדמון כתוב שצריך לכותבם בשטה אחת: אסנת. ברוב ספרים האל"ף במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג' על לרתן: פוטי פרע. תרתין מלין ובלא מקף ביניהם במקצת ספרי מדוייקים והכי איתא בירושלמי פ' קמא דמגילה ואתיא אליבא דת"ק דמסכת סופרים וכן כ"ב הרמ"ה בהדיא פוטי לחוד פרע לחוד כתיב וקריין מלה חדא וכל פוטי פרע דכותא עכ"ל. וכן כתב המאירי בק"ס שלו ובמסורת ג' ותרין מילין. ור"ל שנים שבפרשה וא' בפרשת ויגש ועיין עוד במסורת שם בויגש: (מו) מלך מצרים. מאריך במ"ם של מלך: (מח) אשר היו. דין כתיב היו ודלקמן אשר היה ודין הוא חד מן ג' זוגים מן ב' ב' בחד עניינא קדמאה היו תניינא היה וסימן היו היה דבר ה' אל יחזקאל מסורת ד"ה סימן כ"ג: (נ) וליוסף יולד. בכל הספרים הלמ"ד בקמץ גם נמסר עליו במ"ג לית קמץ וקשה שהוא כבן נפתלי ולב"א בפתח כפי מה שראיתי בחילופים שבדפוס ואחר שכתבתי זה ראיתי ספר רב פעלים שכתב בלשון זה אבל וליוסף ילד שני בנים פתוח לב"א ולב"נ קמוץ ומסו' אחרת מצאתי עליו ב' קמצין כי אדם לעמל יולד ודין: (נב) עניי. הטי"ן בקמץ לבד: (נד) לבוא. בכל ספרים מדוייקים מלא וכן במסורת לא נמנה בכלל ט' חסירים בתורה וסימן נמסר במ"ג ריש ויחי ומי שכתבו חסר לא טוב עשה: הארצות. גלגל בה"א: (נו) על. בטפחא ובלא מקף: (נז) לשבר אל יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל ויגשו לשבר הדלת חסר וא"ו כתיב ודכותה בעיניא אחרי' לשבר אל יוסף וכל ליבנא באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כל ליבנא חסר ומסורת דמסר עליה כל אורייתא חסר במ"א מלא שבושא הוא דכולהו חסר וא"ו באורייתא כתיב בנוסחי דיקי:

חזק. הזי"ן בפתח:

מב (ג) במצרים רדו. הבי"ת דגושה: ונחיה. היו"ד בסגול: (ג) לשבר בר במצרים. כן כתיב ממצרים בס' אספמיא ובספר ר"ג לאסוקי ספרים שכתוב במצרים: (ד) ואת בנימין. מלא והוא חד מן י"ז מלאים וסי' נמסר בפרשת וישלח במ"ג וכן ממש הביאם הרמ"ה ז' מלאים יו"ד בין מ"ם לנו"ן באורייתא: (ו) עם. בגלגל ובלא מקף: (ז) ויתנכר אליהם. בהעתק הללי אלהם ירושלמי אליהם עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים מלא והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר במסרה רבתא: אלהם מאין באתם. אלהם חסר יו"ד שלא נמנה בכלל המלאים: (ט) מרגלים. הגימ"ל דגושה בכולם: (כב) הלוא אמרתי. מלא והוא חד מן המלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפרשת שלח לך: (כד) ויאסר. פ"א הפועל בשוא ובגול מכלול דף קי"ד ובדבים והמסורת עליו לית רפה וכל כפתית דשמשון כותיה והמסרת ג' א' רפי וב' דגש והב' דגשים הם ויאסר יוסף מרכבתו דפרשת ויגש ויאסר את רכבו דפרשה בשלח ופי' רפי ר"ל האל"ף בחטף סגול ודגש ר"ל האלף בשוא פשוט ולא שתהיה הסמ"ך דגושה כי בכולם רפויה וכן דרך המסורת לקרות דגש לשוא שתחת אות אהח"ע ורפי כשהיא בחטף פתח או בחטף סגול כמו שכתב בעל מסורת המסורת בסוף מאמר ג' וסך מסרה בפריעתא תמיהא לי טובא. *דהא אשכחן ויאסר אביה את המלחמה (ד"ה ב' י"ג) וכן ויאסר איזור במתניהם (איוב י"ב) לכן נראה דמסרה קמייתא טפי עדיפא דסדין דפרשתא בלחוד בחטף סגול וכל שארא בשוא לבדו: (כח) הנה באמתחתי. הבי"ת רפה: (כט) ויגידו לו. בהעתק הללי ויגדו ירושלמי ויגידו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי על פי המסורת כי לא נמנה עם ד' חסרים וסימן נמסר במ"ג פרשת תולדות יצחק וכ"כ הרמ"ה ויגדו לו על אדות הבאר חסר יו"ד כתיב ודכותה ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי ומסר עליהון תרין חסרין באורייתא: לו. רפה: (ל) כמרגלים. מאריך בכ"ף: (לב) עשר אנחנו. תביר בנו"ן: (לה) מריקים. בלא פסק: צררות. בתיקון ספר תורה צררות כ"א צררת ע"כ. והרמ"ה כתב צררות כספיהם חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכן הוא בספרים שלנו: (לז) ויאמר ראובן וגו'. וכן. (לח) ויאמר לא ירד וגו'. אין בהם פסקא כמ"ש בריש סידרא: וקראהו. הוא"ו בשור"ק והקו"ף בשוא הזקוני: שיבתי. מלא יו"ד בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תקבר בשיבה טובה מלא יו"ד כתיב וכל שיבה באורייתא דכותא מלא והורדתם את שיבתי דויהי מקץ ודויגש תליו מלאים יו"ד כתיב ודכותא את שיבת עבדך אבינו ביגון מלא יו"ד:

מג (ב) שבו. כ"כ הרמ"ה ז"ל שבו שברו לנו קדמאה דויהי מקץ ודויגש תליו תרוויהו בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כל אורייתא חסר וא"ו בר מן ג' בנוסחי דייקי בליסנא וסימן קומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער. כי תשא. שובו לכם לאהליכם. ע"כ. וכן נמסר בפ' ואתחנן במ"ג: (ז) שאול. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י ובאחד מהם נמסר עליו ב' ישאלו ור"ל שחברו הוא בשמואל ב' כ' שאול ישאלו באבל ואף שם כתוב ב' מלא שאול שאל האיש: שאל האיש. בא מלעיל שלא כמנהג מכלול משקל פעל ובמאמר המאריך שיש לי הארכתי בזה הענין וכתבתי דעת מדקדקים אחרים שאין בא המאריך ככה אחר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד מעט: הידוע נדע. במ"ג יש מסורות רבות חלוקות אם הוא חסר וא"ו או מלא וגם בתיקון ס"ת ישן כתיב הידוע ס"א הידע וכן הוא בהעתק הללי ובכמה ספרים מדוייקים מלא וכ"כ בעל מנחת כהן לית ומלא ועיין מ"ש בירמיה סימן י"ג: (ח) גם אנחנו. הגימ"ל דגושה: (י) כי לולא. כל אורייתא כתיב לולי מלא וא"ו ונסיב יו"ד בסוף תיבותא בר מן דין דכתיב נמי מלא וא"ו מיהו נסיב אל"ף בסוף תיבותא: פעמים. הפ"א רפה: (יא) בטנים. הבי"ת בקמץ חטוף חזקוני: (טו) הזאת. הזי"ן דגושה: ומשנה כסף. הוא מדומי' של אתי מרחיק למי שסובר שהמאריך עושה מלעיל ומי שאינו סובר כן יהיה דגש מדין דחיק ובמאמר מיוחד לזה הענין ארחיב הדבור בעזרת ה' נבאות ואין כאן מקום להאריך: (יח) ויראו. בהעתק הללי ויראו ירושלמי וייראו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכ"כ רש"י ז"ל כתיב בשני יודין ותרגומו ודחילו עכ"ל ובמ"ג פ' וירא על פסוק ויראו האנשים מאד נמסר עליו כל אורייתא מלא וזה שלא כדברי ר' אליה שלוי בפרק ז' מספר טוב טעם שהביאו ביו"ד אחד לבד וכן מצאתי אחר כך לשון הרמ"ה ז"ל שכתב וייראו האנשים מאד מלא בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי וכל אורייתא בהדין עניינא דדחלא דכותא מלא ודכוותא וייראו מגש ונשמרתם מלא ומסר עליה כל אורייתא מלא עכ"ל מסכים למה שכתבתי: הכסף השב. מטעים ביה ספרי דכתיבי המושב: באמתחתינו. בהעתק הללי באמתחתנו והכרו. ירושלמי באמתחתינו מלא והכרו עכ"ל. ובכל הספרים מלאים יו"ד כולם וכן במסרה קטנה שבדפוס מסור עליו כולם הסרים פי' חסר וא"ו גם במסרת כתיבת יד נמסר אמתחתינו אמתחתכם אמתחת באמתחתיכם כולם חסר וא"ו עכ"ל מכלל שכלם מלאים יו"ד אח"כ מצאתי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי והוסיף לומר וכל אמתחתינו חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל אמתחת חסר וא"ו: (כ) לשבר

*) י"ע דר"ל באורייתא

אכל. הבי"ת בקמץ חטוף חזקוני: (כז) ויביאו. האל"ף בדגש ע"פ המסורת ותברו ויביאו לנו כיד אלהינו (עזרא ח') והמסרה עליהם ואפ"ס לא לנו פי' ר"ת ואחד פסוק סימן ועיין בריש שער שערי לוחות מר' אליה המדקדק עוד נמסר שם בעזרא וגם בפ' אמור ובאיוב סימן ל"ג ד' אלפין דגושין בקריאה והם שנים האמורים ותביאהם ממושביתיכם תביאו לחם תנופה פרשת אמור ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג) וכפי' הרמ"ב לספר יצירה כתוב אבל באל"ף מצינו בו דגש בשלשה מקומות וכו' ויש לתמוה כי לא נמנה שם לא ראו דאיוב וכתבו שם כי בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר חובר על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב האי בבבל. ועיין ג"כ מ"ש בפרשת בראשית על מלת ערומים: (כח) ויקדו וישתחו. וישתחוו ק': (כט) יחנך. היו"ד בקמץ חטוף והחי"ת בשוא חזקוני: (לד) ממשאת. חסר וא"ו בהעתק הללי ובדפוס קדמון וגם בכל ספרים כ"י מדוייקים והמדפיס שכתבו מלא טעה ולא זכר מסורת שלפניו האומרת משאת ד' ב' חסר וב' מלא בליסנא וסימן וישא משאת מאת פניו ב' בו וחסרים וב' אחרים מלאים שם. וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפסוק זה תרין בפסוק והסריה וא"ו ושארא מלאים:

מד (ב) ואת גביעי. אין בוא"ו געיה: (ו) וישגם. חסר יו"ד וכל סיגה דקרי שי"ן דידיה בחירק מלא יו"ד בהדין ליסנא באורייתא: (ט) וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. מטעים ביה אינשי וספרי דאמרי גם: (י) גם עתה כדבריכם. הכ"ף רפויה מכלול דף ק"ח: נקים. בהעתק הללי נקים ירושלמי נקיים עכ"ל ומהלוקת כזה הוא גם כן על פסוק והייתם נקים בסוף מטות ובכל הספרים שניהם ביו"ד אחד בלבד ומ"ש במסרה גדולה נקים ג' חסר יו"ד וסימנהון נקים אנחנו והיה כל אשר יצא ושלאחריו נ"ל שר"ל ב' חסר בעניינא שבשתם הם ביהושע ב' וע"כ צריך אתה לומר כן שהרי יש גם כן למסת נקים ילעג (איוב ט') וכן דם נקים (ירמיה י"ט) שהם חסרים ובירמיה ב' על פסוק אביונים נקיים נמסר שם במסרה קטנה שבדפוס וגם בכ"י לית מלא. אחר כך ראיתי לשון הרמ"ה ז"ל מסכים לדעתי וז"ל ואתם תהיו נקים חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניינא ודכותיה והייתם נקים מה' ומישראל דראשי המטות: (יא) וימהרו ויורידו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב וירדו ס"א ויורדו ע"כ. אמנם במסרה נמסר על זה ועל חברו שבפרשת דברים ב' חסר יו"ד וממילא משמע דמלאים וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל בהדיא וימהרו ויורדו איש מלא וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדלי"ת ודכותא ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו: (טו) הלוא ידעתם. גם זה בכלל המלאים בפרשת שלח לך ודלא כמאן דכתביה חסר: כמני. בתיקון ספר תורה ישן כמני ס"א כמוני עד כאן במסורת כל אורייתא חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל דכל אורייתא בנוסחי דיקי חסר: (טז) הננו עבדים לאדני. בדגש שני הנוני"ן ובסגול הראשונה והמסורת ג' דגשין בתורה סימן הננו עבדים לאדני הננו לך לעבדים פרשת ויחי הננו ועלינו פרשת שלח לך: (יז) חלילה. בשוא לבדו וקמ"ץ... [in print: (יז) חלילה. בשוא גדול: סוא. בשופר יתיב:]

פרשת ויגש

(יח) ויגש. פרשה סתומה: דבר. הדלית רפה: (כא) הורדהו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה גם חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה במסורת פרשת וישב מיד הישמעלים אשר הורדהו שמה ודכותא ותאמר אל עבדיך הורדהו אלו תרין ותרויהון מלאים וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדל"ת וחסר וא"ו קדים לה"א בנוסחי דיקי הכין כתוב עכ"ל: (כג) הקטן. הקוף דגושה: תספון. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו קדמאה וחסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה וספר שמן ששון ועיין מ"ש בפ' שופטים גבי לא תסיפון לשוב בדרך הזה: (לא) כראותו. בהעתק הללי כראותו ירושלמי כראתו עכ"ל ובכל הספרים מלא ומה שכתב במסורת במקרא גדולה כראותו ב' חד חסר וחד מלא וסימן והיה כראותו כי אין הנער. ויהי כמגדו (מלכים ב כג) בתראה מלא טעות הוא ור"ל קדמאה מלא בתראה חסר שכך הם בכל הספרים גם בכמה מקראות כ"י מסור על זה לית מלא בתורה. אחר כך מצאתי לשון הרמ"ה שכתב בפי' כראותו כי אין הנער מלא וא"ו כתיב:

מה (יב) ועיני אחי בנימין. מלא בנימן אחיו ויבך ובנימן שניהם חסרים כמבואר במסורת פרשת וישלח במ"ג. ועל מלת בנימן דויפל על צוארי כתוב בחילופי בן אשר וב"נ שבדפוס לב"א בנימין לב"נ בנימן משמע שהחילוף הוא בין מלא לחסר וזה לא יתכן שהחילופים שביניהם אינם אלא בנקודות וטעמים כמו שכתב בעל מסורת המסורת בהקדמה שלישית אמנם בחילופים כתיבת יד מצאתי לב"א בנימן אחיו לרע רוצה לומר המאריך במ"ם ואולם במקרא אחרת כתיבת יד בנוסחת החילופים כתוב בהפך לבן אשר המאריך ביו"ד ולבן נפתלי במ"ם וכן מצאתי בכמה ספרים כתיבת יד המאריך ביו"ד וכן כתב אור תורה: (יד) בנימן אחיו. היו"ד במאריך כמו שכתבתי לעיל: ובנימן בכה על צואריו. מפירוש המזרחי נראה שכתוב צוארו חסר יו"ד ולא נמצא כן בשום מקום וכבר הושג עליו מבעל יפה תואר ובעל מתנות כהונה וגור אריה. והנה לפניך גם כן מסורת הרמ"ה ז"ל ועל חלקת צואריו מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא בר מן חד חסר יו"ד וסימן ויבך עשו וגו' ויפל על צוארו ומסר עליה רו כתיב ריו ק' וכולהון מלאים אל"ף עד כאן. וגם במסרה גדולה במערכת אות היו"ד לא נמנה עם מלין חסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין רק צואריו דויבך עשו: (טז) והקל נשמע. במסורת ב' אחד חסר ואחד מלא וסימן והקל נשמע בית פרעה והקול נשמע עד למרחוק (עזרא ג') קדמאה חסר תניינא מלא ורזא דמילתא בזוהר דף ר"י: (יז) ולכו באו. במקף לא במאריך תחת ולכו: (יט) ואתה צויתה. מלא ה"א בסוף תיבותא ודרשא אתא כדאיתא בספר הזוהר: (כ) ועינכם. חסר יו"ד תניינא עפ"י המסורת וסימן נמסר במסרה גדולה והוא ג"כ חד מן ח' זוגי חד ע' וחד וע' ולית דכותא בקריא עינכם לית ועינכם לית וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזה לשונו ונפקחו עיניכם מלא תרין יודי"ן כתוב וכל עיניכם באורייתא שון רבים דכותי' מלא תרין יודי"ן בר מן חד בלשון יחיד דמלא חד יו"ד קדים לנו"ן וסימן ועינכם אל תחס דקרי נו"ן דידיה בשוא וחד יו"ד ושאר אורייתא מלא תרין יודי"ן וקרי נו"ן דידי' בצירי: אל תחס. חסר וא"ו ברובא דנוסחי דיקי ושארא דאורייתא מלאים כתיב הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת שלנו: (כא) פרעה ויתן. הפ"א רפה: (כב) לכלם נתן לאיש. פתב החזקוני שלמ"ד בפתח ולא ידעתי מהו כי בכל הספרים שלמ"ד בקמץ כמשפט: חלפות. בהעתק הללי הראשון חלפות מלא והשני חלפת ובשם ירושלמי שניהם חסרים וא"ו והראשון ביו"ד עכ"ל וכל הספרים שלנו הם בנוסחת הראשון של הללי המכוונים למסורה שנמסרה כאן במ"ג גם במקרא כ"י כתוב על חלפות הראשון בפסוק מסרה אחרת וז"ל ג' כתיב כן וע' פסו' בסיפ' מן ב' ב' מלאים קדמאה מלא תניינא חסר עד כאן. וכל המסרה אמת וכיוצא בו בפרשה על פסוק ויביאו את מקניהם נמסר עליו במקרא גדולה חד מן ט' פסוקה דמיין קדמאה מלא תניינא חסר וכן כתב הרמ"ה חלפות ב' בפסוק קדמאה כתיב חלפות חסר יו"ד ומלא וא"ו ותניינא חלפת חסר דחסר ולחוד לא יחניפנו מלא יו"ד עכ"ל: (כג) אתנת. כתב הרמ"ה ועבדים ושפחת ואתנת חסר דחסר וכלהון אתנת בלישנא חסרים דחסרים ואית מסורתא דמסרא גבי אתנת בתרא תרין חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ובנוסחי דיקי תרויהון חסרים דחסרים כתיב ע"כ ומ"ש גבי אתנת בתרא הוא בפ' ויחי *ועשר אתנת: נשאת. בהעתק הללי נשאת ירושלמי נשאות עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא וסי' ועשר אתנת נשאת אניות תרשיש (ד"ה ב' ט') בתראה מלא וכן כתב הרמ"ה נשאת בר ולחם ומזון חסר דחסר כתיב: (כד) תרגזו. הגימ"ל דגושה: (כה) ויבאו ארץ כנען. חד מן ה' דסבירין ארצה וסימן במ"ג פרשת ויגש:

מו (ב) ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה. חסר וא"ו כתיב והכי איתא בספר הזוהר ודכותיה במראת הצבאת דויקהל: יעקב יעקב. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגווייהו כמ"ש בפ' שמות על משה משה: (ג) מרדה. הרי"ש בשו"א לבדו: מרדה מצרימה. אל תשמע לקול המלחם שבתיקון סופרים כתוב מרדה מצרים כי במ"ג מנו כ"ה מצרימה בקריאה וסי' נמסר במ"ג סוף ד"ה וזה אחד מהם ומסרה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ומנה זה עם כ"ז דכתיבין כן עם ה"א בסוף תיבותא באורייתא וכן הוא בכל הספרים. עוד במסורת שלנו כל ירידה מצרימה בר מן ד' מצרים וסי' נמסר במ"ג פ'

*) נ"ל ויגש דין ועשר אתנם.

כי תבא ואין זה מסס : (ד) גם . רפה : (ו) ויקחו את מקניהם . מלא ונפל טעות ובלבול במסרות כאן ובפרשת וישלח ובעל אור תורה האריך מאד ע"ז גלאיתי לכתבו ובסוף דבריו גמר אומר שהוא מלא מהרבה ספרים כ"י שמצא ומהללי וגם מפי הרמ"ה והמאירי וס' שמן ששון שזה אינו מן החסרים והריני מליג לפניך דברי של הרמ"ה ז"ל נכונים וברורים אין בהם נפתל ועקש . מקנהם ג' חסרים יו"ד וסימן מקנהם וקנינם דוישלח . ויגהלם בלהם בכל מקנהם דוינם . מקנהם דוישבו בני ישראל את נשי מדין בפ' מטות . ושאר לישנא באורייתא בכולהו נסחי דיקי כתיב מלאים יו"ד . ומקנכם דרק נשיכם וטפיכם בפ' ואלה הדברים חסר יו"ד כתיב ושארא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי מלאים יו"ד כתיב ומאן דמסרי עליה ד' חסרים בתורה בלישנא קא מסיר תלתא מנהון מקנהם וחד מקנכם כדאמרן : (יא) קהת . כן כתיב בלא וא"ו בכל הספרים . ואל תחוש להגהת המדפיס שהרי אמרו במסורת וקהת ומררי ב' דבמדבר ודוה"א וכן במ"ג אות קו"ף ואם כדברי המדפיס הוו להו תלת . עוד מצאתי מסרה אחרת כ"י וז"ל בראשית גרשון קהת ד"ה גרשם קהת שארא גרשון וקהת וכל המסרות אמת לדקו יחדו : (יג) ופוה . כתב אור תורה שמצא הוא"ו רפה . בהללי וס"ם החשובים ובגליון אחד מהם היה כתוב מתחלפים ופוה בדגש . רוצה לומר שזה מחלוקת אך היה תופש לעיקר שהוא"ו רפה ורד"ק בס' עט סופר שלו שהוא"ו בדגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל תולע ופוה מלא חד וא"ו בין פ"א לה"א וקריא דגש ודכותא לפוה דפינחס : (כא) גרא . הגימ"ל דגושה : (כג) ובני דן . בנסחא כ"י במקף ובלא טעם אחר למלת ובני וכ"כ בחילופים ובמסורת ד' סבירין ובן וקריין ובני וסימן ובני דן חשים . ובני פלוא אליאב . ובני איתן (ד"ה א' ב') . ובני אולם בדן (ד"ה א' ו') . ובגמרא פרק מי שמת ההוא דאמר לאו נכסו לְבָנַי הוה ליה ברא וברתא מי קרו אינשי לברא בְּנַי ולסלוקי לברתא מעשור נכסי קאתי או דלמא לא קרו אינשי לברא בְּנַי ולמוספא לברתא במתנה קאתי ת"ש ובני דן חשים א"ל רבא דילמא כדתנא ר' חזקיה מלמד שהיו בניו מרובים כחושים של קנה אלא אמר רבא ובני פלוא אליאב רב יוסף אמר ובני איתן עזריה ע"כ. ויש להקשות אמאי שביק רב יוסף קרא דאורייתא ונקט קרא דדברי קבלה . עוד קשה אמאי לא אדכרו קרא אחריני דובני אולם בדן . ונראה לי לתרץ דרב יוסף אמר לך דלמא שאני התם דכתיב בתריה ובני אליאב נמואל ודתן וגו' ומלת ובני קמייתא קאי אף על נמואל ודתן ואבירם דבני בנים הרי הם כבנים ועדיף ליה קרא דובני איתן עזריה דליכא בתריה זרעא אחרא ולהכי לא נקט ובני אולם בדן דדכותיה הוא . ובב"ר פ' צ"ד סי' ח' י"א חשים בן דן השלים מנין שבעים . ופי' בעל מתנות כהונה אע"פ שכבר נמנה במנין השאר מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שילא ממנו משפחה רבה שעל שם כך נקרא חושים כחושים של קנה כדאיתא במסכת ב"ב היה נחשב לשנים וכ"כ האב"א . ותו איכא התם במדרש רבתי בתורתו של ר"מ מצאו כתוב ובן דן חשים וכן צריך לגרוס בהגד' שמואל ופי' האב"א בתורתו של ר"מ שהיה מדקדק לכתוב פרט הדברי' כהוייתן בלי שום דרש מצאו כתוב ובן דן חשים וכתב בעל מתנות כהונה דהא פליג אדלעיל ולא ס"ל שחושים השלים המנין ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן ועיין מ"ש לפ' בראשית אצל והנה טוב מאד : (כו) כל הנפש הבאה . הבאה בקדמא והוא חד מן ג' מלרע וסימן נמסר כאן במקרא גדולה : (כז) הבאה מצרימה . הבאה חד מן ג' מלעיל וסימן נמסר במ"ג פ' וירא ובאיוב ב' . וסימן לתרין דהכא העליון למעלה ותתאון למטה : (כט) ויאסר יוסף . האל"ף בשוא לבדו מכלול דף קי"ד ועיין מ"ש בפ' ויהי מקץ ע"פ ויאסר אתו לעיניהם : (לד) גם אבותינו . הגימ"ל דגושה :

מז (ג) רעה צאן עבדיך . ה"א כתיב בסוף תבותא ע"פ המסורת אע"ג דהוא לשון רבים : גם אבותינו . סדין לחוד מלא דמלא באורייתא גם אבותינו דויאמר פרעה אל אחיו : (ד) לגור בארץ . בזרקא לבד בלד"י : (ו) הושב . השי"ן בצירי : (ט) מגוריהם . הגימ"ל רפה : (יא) ויושב . לית מלרע : בארץ רַעְמְסֵס . כתב ראב"ע ארץ גושן כלל בארץ רַעְמְסֵס פרט והעי"ן נח ולפי דעתי כי - רַעְמְסֵס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה וכן בפרשת ואלה שמות בני על פסוק ותמלא הארץ פי' ארץ גשן היא רעמסס בשני שואין הראשון נח והשני נע וגם בפ' בא ע"פ ויסעו בני ישראל מרעמסס כתיב בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן וכן הוא בפ' ואלה מסעי וע"פ את פתם ואת רעמסס כתוב בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישראל ועיין מה שאכתוב גם כן ברים סדר ואלה שמות : (יד) בְּאֶרֶץ מצרים ובארץ כנען . הבית רפה ומאריך באל"ף : ביתה פרעה . הפ"א רפה : (טו) כל מצרים . הכ"ף רפה : נגדך . הדלי"ת דגושה : (יח) גויתנו . הגימ"ל דגושה וכן גם אדמתנו : (יט) אדמתנו ואדמתנו . לסוראי כולהון חסר ולנהרדעי כולהון מלא בתראי וקדמאי חסר עד דייתי עזרא כן מצאתי במסרה כ"י אבל הרמ"ה כתב בערך אדם בלשון הזה אם גויתנו ואדמתנו חסר וכולהון כתיבין כן באורייתא ובפסוק למה נמות לנגדך גם אנחנו כתיב ג' פעמים אדמתנו קדמאה ותניינא לא נסיב וא"ו ברים תיבותא ותליתאה נסיב וא"ו כל ימיך על אדמתך חסר וכולהון כתיבי כן : ותן זרע . התי"ו בסגול : (כד) ולאכל. האל"ף בחטף פתח : (כו) וישם . בגלגל :

פרשת ויחי

(כח) ויחי. אין כאן הפסק פרשה כלל לא סתומה ולא פתוחה כמו שדרשו רז"ל וכמ"ש ברים פ' וילא וכן במקרא כ"י אע"פ שיש שם היכר להתחלת הפ' כתוב שם בתורה לא פסיק : (ל) אנכי אעשה . בס"ם הישנים מצאתי העי"ן בשוא לבדו ובמקצת גליוניהם כתוב עליו יפה נקוד בשוא ע"כ וכ"כ בעל א"ת : (לא) ויאמר השבעה לי . מלת השבעה מלרע :

מח (ז) מתה . עיין מש"א בס"ד בפ' בא על מלת וככה : לבא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים והוא הראשון מן ט' חסרים וסי' נמסר כאן במ"ג וכן כתבם הרמ"ה כמ"ש בפ' וירא : ואקברה שם . השי"ן בדגש : (ט) ואברכם . עם"ם הכ"ף בצירי : (יב) לאפיו . הפ"א דגושה : (יג) בשמאלו . הבי"ת והשי"ן רפין : (יח) כי זה הבכר . בהעתק הללי הבכור ירושלמי הבכר וכן הוא חסר בכל ספרים מדוייקים כי לא נמנה בכלל ד' מלאים בתורה ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' ויהי מקץ . ומסרה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ובסוף כתב ושארא כולהו חסרים וא"ו כתיב ר"ל באורייתא : (יט) יהיה לעם . הלמ"ד רפה וכן גימ"ל יגדל שבמ"ג נראה שהוא בדגש השני : (כ) לאמר בך יברך . הדין לחוד מלא וא"ו באורייתא והוא קדמאה דפסוק ועיין זוהר דף רל"ג : ישמך אלהים. כתב בעל המסורת ב' חסרי' וחברו ישמך ה' כצדקיהו וכאחאב (ירמיה כט) ועיין מ"ש בפ' וילא על גנבתי יום ופ' תרומה על ללאות :

מט (ב) ושמעו אל ישראל אביכם . בב"ר פ' צ"ח דרשו אֶל ישראל לשון קדש כאילו נקוד צירי ועיין יפה תואר שם סימן ד' ומ"ש סוף פ' ויגש : (ג) ראובן בכרי אתה . כתב בעל המסורת ב' מלעיל וחברו ואפרים בכרי הוא (ירמיה לא) : (ו) עקרו שור . במקף ולא במאריך : (ז) ארור . חד מן ה' כסוקים דלית לאן הכרע כמ"ש בפרשת משפטים על פסוק ויעלו עלת . ובפרשת תרומה על משקדים כפתוריה . ובפרשת וילך על וקם העם הזה וזנה : (ח) יהודה. בראש הדף בס"ת יו"ד בי"ה שמ"ו : (ט) מטרף בני עלית . בפ"ק דסנהדרין גבי דרשות פסוק ובצע ברך וגו' ר' מאיר אומר לא נאמר בצע אלא כנגד יהודה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובצע ברך וגו' ופי' רש"י כנגד יהודה שהיה לו לומר נחזירנו לאבינו אחרי שהיו דבריו נשמעים לאחיו וכתבו התוספות והא דכתיב מטרף בני עלית על מעשה שבחו הכתוב כדמתרגמינן את אודיתא ולא בהיתתא עכ"ל . ולפ"ז נ"ל דהא דכתיב מטרף בני לא קאי איוסף אלא ליהודה .קורא בני והכי קאמר מטרף ר"ל מדין מיתה של תמר אתה בני עלית סילקת את עצמך והודית שממך נתעברה וכן משמע מפירוש רש"י על התורה אלא שפירשו גם על יוסף כמדרש הב"ר ומ"מ צריך להבר מלת בני עם מלת עלית כמ"ש הרב המזרחי וכן פי' החכם ן' עזרא וגם הטעמים מוכיחים כן שמלת מטרף בטפחא שהוא מפסיק ומלת בני בגלגל שאינו מפסיק : (י) עד כי יבא שילה. כ' הכחיי בשם רבו כי מלת עד במקום הזה כמו לעד וע"כ בא הטעם במלת עד להורות בזינו נמשך אחר כי יבא שילה ומזה תרגם אונקלוס עד עלמא ותרגם כי יבא שילה דייתי משיח' . והמתרגם עד דייתי משיחא טועה וענין הכתוב וכו' ע"ש : עד כי יבא שילה . במדרש איכה רבתי בשילהי פ' על אלה אני בוכיה דבי ר' שילא אמרי שילה שמו של משיח שנאמר עד כי יבא שילה שלה כתיב ע"כ. ופי' בעל מתנות כהונה דמדכתיב שילה בלא י' לבסוף קרי ביה שלה הלמ"ד קמוצה והי"ה דורש כן לסימן כשמו דר' שילא ומן כל חד וחד מאינא דאמרינן התם ניחא ליה למדרש שמו של משיח כשמו וכן בפ' חלק בסוף ענין משיח ובב"ר פר' צ"ח עד כי יבא שילה מי שהמלכות שלו וכתב בעל מתנות כהונה שלה כתיב חסר יו"ד קרי ביה שלו ע"כ ודבריו אלה אינם אלא מן המתמיהין שבכל הספרים כתוב שילה מלא יו"ד וכן הוא על פי המסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל שילה מלא יו"ד כתיב ונסיב ה"א בסוף תיבותא וכן בספר הזוהר פרשת ויחי שילה דהכא ביו"ד ה"א ובפרשת בראשית דף כ"ה שילה דא משה חשבן דא כדא : ול"ו יקה"ת עמים . אתוון ולו"י קה"ת ע"כ והדרשה תדרש על כל האופנים כמו שת"א עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וכן בתרגום ירושלמי ואגב אורחין אשמעינך דמה שנמסר במ"ק שבדפוס לית כתיב כן וחד שילו כתיב טעות הוא וצ"ל וחד שלו כתיב חסר יו"ד כדחשיב להו ואזיל התם במ"ג ומה שכתב שם כי נגלה שלו צ"ל כי נגלה ה' אל שמואל בשלו (שמואל א' י"ד) עוד צריך לדעת כי שם במסורת יש חסרון יוכל להמנות וכן צ"ל וג' כתיב שילו מלא יו"ד בלישנא וסימן ורואיתם והנה אם יצאו בנות שילו (סוף שופטים) ב' בפסוק כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו (ירמיה ז') : יקהת. דגש הקו"ף לתפארת : (יא) עירה. עירו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל לכל באי שער עירו מלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא ונסיבו וא"ו בסוף תיבותא בר מן חד בענין אחרינא מלא יו"ד ונסיב ה"א בסוף תיבותא וסימן אסרי לגפן עירה ומסר עליה רה כתיב רו קרי . ובב"ר פ' צ"ט אסרי לגפן עירה משיכנים כל ישראל שנקראו גפן . וכתב בעל יפה תואר שם סימן י'. דדריש קרא כאילו כתוב אסרי גפן לעירה דהיינו שיכנים ישראל לעיר ירושלים . ובעל מתנות כהונה כתב דדריש עירה כמו לעיר ה"א בסוף כמו הלמ"ד ברשא וכן פירש בב"ר פ' נ"ה סי' י"ד דגרסינן התם לגפן עירה העיר אשר בחרתי בה . וכן במדרש ילמדנו אסרי לגפן עירה גפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע יאסור לעירה עיר הקדש : כבס . ברוב הספרים הבי"ת בסגול וא"ת כתב שהוא בצירי : סותה . סותו ק' גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו ונסיב ה"א בסוף תבותא חילופי וא"ו ועיין בחיי פרשת וירא : (יב) חכלילי . בכל ספרים כ"י ובדפוסים ראשונים אין החי"ת רבתי גם לא נמנית במ"ג עם אותיות רבתות כי אם ח' חור כרפס . אך מצאתיה בנוסח אחר משונה : (יג) וירכתו . הכ"ף רפה : על צידן . חד מן ט' דסבירין עד וקרינן על ועיין בנחמיה י"ב : (טו) למס עבד . במקף לא במאריך : (יז) עקבי סוס. דגש הקו"ף לתפארת : (כא) שלחה . בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו וכן הוא במסורת פ' וישלח כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל בלוחה א' מלא וא' חסר וסי' דנפתלי חסר דעשו מלא : הנתן . כתוב במסרה שבדפוס ה' מלאים וזה אחד מהם ובתילים מזמור י"ה האריך לכתוב על זה ולא ידע להכריע ולי נראה להכריע ממציאות הספרים ועפ"י מסורת כ"י מדוייקים שכלן מעידות פה אחד ד' מלאים . האומן רוזנים לאין . הנותן בים דרך . הנותן נקמות לי דתהלים . הנותן תשועה למלכים . ואמת מארץ תצמח שזהו חסר . ולבי שמח בכל עמלי שמצאתי אח"כ שכ"כ הרמ"ה בפי' הנתן אמרי שפר חסר כתיב וכל נתן באורייתא דכותא חסר : (כב) פרת . שניהם הרי"ש בקמץ ברוב ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת : (כג) וימררהו . ב"ר פ' צ"ח סימן כ"ג בן שהמר לאחיו ופירש בעל יפה תואר דמדכתיב וימררהו חסר וא"ו דרים שהמר הוא לאחיו כאילו כתיב וימרר הוא

(ט) עד אתות . במקף : תסיין . הנו"ן בקמץ : (כז) בנימין . מלא בספרי וכל הספרים והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת : (כט) נאסף . הסמ"ך בקמץ עפ"י המסורת כמ"ש בישעיה סימן כ"ז : אל המערה . הקדמה בא"ל לא בה"א של המערה :
נ (ג) כן ימלאו . הכ"ף רפה . (ו) השביעך . הכ"ף בדגש : (יג) אתו בניו . הבי"ת רפה : אחת עפרן החתי על פני ממרא . לית דסביר אשר על פני : (טו) לנו . הלמ"ד רפה : (טז) מותו . מלא בכל ספרים מדוייקים ובמסורת פ' תולדות יצחק לפני מותו ד' וסי' והבאת לאביך ואכל . אביך צוה . וזאת הברכה . ויכן דוד לרב ד"ה א' כ"ב עכ"ל . וזאת כתבתי מסברא אח"כ אורו עיני ממסורת הרמ"ה וזה נסחא אשר יברכך לפני מותו מלא וא"ו כתיב וכל ליפנא דאורייתא דכותיה מלא בר מן ב' חסרים במתו בהר ההר דואלה מסעי ודכותא במתו דמשה ופארא ליפנא מלא וא"ו כתיב ע"כ ומסורה שהבאתי לעיל לא איירי אלא בלפני מותו : (יז) אנא שא נא . כתב במכלול שהוא לעולם מלעיל וכס' כ"י ישן כתב לעולם מלרע וכתבתי בתילים סימן קי"ח ע"ש וכ"נ מבעל מקנה אברהם במשפט הגעיא ובמסורה קטנה במ"ג כתוב כאן חד מן ה' מלין בתרי טעמי וטעה המדפיס בין זה ובין אנא תנא שעם הזה וסימן מן אלין מלין נמסר בפ' ויגש ובקהלת ד' וזכריה ז' פי' ה' מלין בתרי טעמי דמשמש מונח לתיבתו ר"ל מונח ורביע . וזאת קנא ראיה לדברי האומרים שמלת אנא מלרע כהכירו שבמסרה א : (כג) שלשים . אין המ"ם רבתי בכל ספרים מדויקים כ"י ואף לא בספרי הדפוס ישנים וכ"כ א"ת לבד מצאתיה בנוסח א' מאותיות רבתות : (כו) ויישם . במקרא כ"י כתוב בגליון ויושם כתיב ויישם ק' וכן מצאתי בס' שכתב ר' אברהם היוג עכ"ל וגם בחומש קדמון מאד כתיב ויושם באהרון במצרים ויישם ק' וחילוף ויושם לפניו לאכול ויישם כתיב ויושם ק' ע"כ . ואולם בספרים אחרים כתיב וקרי בשני יודין וכ"כ ר' עזרא ורד"ק וחזקוני והכי נדרש בס' הזוהר כאן ובפרשת ויקהל דף רי"ד וגם הרמ"ה כתב מלא תרין יודין חד קרי חירק וחד לא קרי :

תם ונשלם ספר בראשית תהלה ליוצר בראשית

ותשלם מלאכת ספר ראשון והוא ספר בראשית עולם והיחם ·

אדרת אליהו מפרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ . ראוי לשים לב על ל"ב הערות בפרשה ראשונה א' מדוע לא נאמר בראשונה . ב' הלא כל ראשית הוא סמוך וכאן הוא מוכרת כאשר תראה בהתיר הספיקו' . ג' מדוע לא הזכיר בכל מעשה בראשית רק שם אלהים . ד' שינוי הנמצא בין והארץ היתה בקמץ ובין וליבשה קרא ארץ בסגול . ה' אומרו שנברא השמים ביום ראשון ואח"כ אמר יהי רקיע ביום שני ומלת יהי מורה על בריאה ולא על חיזוק כמ"ש ויהי אור במקודם לא היה . ו' צריך להשכיל מהות תהו ובהו והחשך וא"ל שהם נעדרים כי מצינו לרז"ל במס' חגיגה (דף י"ב ע"א) שחשבו עשרה דברים שנבראו ביום ראשון . ותהו והחשך ממניינם א"כ המה נבראים ולפי זה צריך להבין ביאור היתה תהו וכו' . ז' מדוע לא נזכר בתהו וכו' וכן במים לשון בריאה . ח' להבין מהו רוח אלהים . ט' מהו פני המים עדין לא הוזכר כלל מים . י' מדוע נאמר פעם ויברא . ופעם יהי ופעם ויעש . י"א מהו ויבדל וא"א שהאור והחשך ישתמשו יחד . י"ב מדוע נאמר ביום ראשון יום אחד . י"ג מהו ויהי מבדיל שמשמעו לשון ציווי וכן מהו ויעש ויבדל . י"ד מהו ויהי כן . ט"ו אומרו ביום השני ויקרא אלהים לרקיע שמים . הלא כבר הזכיר שמים ביום ראשון . ט"ז מהו לשון ולמקו' . י"ז מהו תדשא הארץ דשא עשב . י"ח מהו שאמר ויהי כן ואח"כ אמר ותוצא הארץ . י"ט להבין אומרו ברקיע השמים . כ' מהו אותות ומועדים וכו' . כ"א במאמר ויתן אותם אלהים ברקיע לא חשיב לאותות ולמועדים וכו' . כ"ב הלא האור נברא ביום ראשון ומהו המאורות שנבראו ביום רביעי . כ"ג מדוע לא הזכיר בריאה בכוכבים . ואומרו שני המאורות הגדולים ואח"כ אמר את המאור הגדול ואת המאור הקטן . כ"ד מה זה לשון ארץ נפש חיה ובבהמה לא נאמר נפש בהמה . כ"ה מה זה את כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו . כ"ו מה זה ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו . מהו לאמר . כ"ז מדוע אמר פרו לשון ציווי . כ"ח שאמר תוצא הארץ וכו' ויהי כן ואח"כ אמר ויעש כו' . כ"ט לשון נעשה אדם . למ"ד ויאמר אלהים הנה נתתי וכו' והוא א' מעשרה מאמרות וסיים ויהי כן . מה הויה היתה ואיזה בריאה נברא בזה המאמר . ל"א ההבדל שבין עשב זורע זרע ובין ירק : ל"ב מדוע לא נאמר זרע אבל ירק כמו אבל עשב . ותמצא התירוץ בביאורו לבכנו תדרשנו כל א' על מקומו . בראשית ב' הוא ב' הזמניי . כמו ביום . מפני שהזמן עצמו נברא והב' מורה על עת הבריאה שהיה בחלק הראשון מהזמן הנברא ודע מה שבא מאמר ראשית ולא ראשון . גם שאינו בא כמשפטו להיות דבוק כמו בראשית ממלכת יהויקים כמו שתראה בדברי רש"י ז"ל . אפס אם תתבונן תשכיל שההכרחי לבוא בתחלת הבריאה מאמר ראשית ולא ראשונה כי ההבדל בין לשון ראשית לראשון . הוא כי מלת ראשון נופל בבחינת זולתו השני לו . אבל יצוייר כי עדיין נמצא זולתו הקודם לו . ד"מ א' ב' ג' . ב' הוא ראשון לג' בערך הג' אפס לא בערך א' . ומלת ראשית הונח להורות על ראשית ההחלטי אשר לא יצוייר דבר נמצא קודם לו . לכן תמצא מאמר דבוק כמו ראשית ממלכת יהויקים כי שם לא יתכן מלת ראשית לבד . הנופל על ראשית ההחלטי לכן הוא מצורף אל ממלכת יהויקים . כי בערך המשך ממלכתו הוא ראשית לו . אפס בתחלת עצם הבריאה לא יתכן לבוא מאמר המצטרף אבל ההכרחי להיות ראשית לבד כי לו משפט הבכורה הקודם לכל הנמצאים בלתי מצורף אל זולתו להוציא מדעת האפיקורסים שאומרים שהיו ב' חומרים קדמונים חלילה . ומה שהכריח רש"י ז"ל שהמים קדמו מפני שהשמים נבראים מאש ומים . סתירתו תראה בפסוקים הבאים : **ברא** סבינו כל מפרשי הדת . שמורה על דבר מחודש יש מאין אבל מה יאמרו ויברא אלהים התנינים הגדולים . וכן ויברא אלהים את האדם בצלמו . וכן מה שתקנו קדמונינו בכל ברכת הנהנין בורא פרי האדמה . העץ . ונשארה כללם הידוע מעל . ונראה כי תואר הנמצאים נחלקו אל שלש אלה והוא עצם . מקרה דבוק . מקרה שאינו דבוק : ד"מ כלי עץ תמצא בו . העץ הוא עצם . תואר השולחן בכמות הוא מקרה לכל אשר יחפוץ הפועל יטנו אם להיות קפרודות או מרובעות בצלעותיו . וזה המקרה הוא דבוק אל העץ ולא יתפרד ממנו . אפס תקונו ואופן הדרתו הוא מקרה שאינו דבוק . כמו משיחת השפר והוד גווני . אבל נצמד אליו ונטפל אצלו . ושלשה תארי הנמצאות נקבו בשמות . בריאה . יצירה . עשיה . מלת בריאה הונח להורות על חידוש העצם . אשר אין בכח הנבראים אפי' כולם חכמים ונבונים לחדשו . כמו הדומם או הצומח וכל מיני מתכיות . יצירה נופל על צורת הדבר בכמות . והוא המקרה הדבוק . עשיה יתכן על תיקון עשיתו . והוא שאינו דבוק . ואצל בריאת האדם נאמר שלש אלה . ויברא אלהים את האדם בצלמו . וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה . ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו . בריאה לעצמות נשמתו צלם אלהים . יצירה על ציור ותואר אבריו . ועשיה על אופן תיקונו הנטפל אליו בשמירת בריאותיו . כמו ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם . לכן נאמר ויברא אלהים את התנינים כי הם בבחינת העצ' . וכן תיקנו בור' פרי כי אינו בכח כל הנבראים לחדשו בעבור שהוא עצם פועל ה' . וכן אמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום מפני שהעצם והמקרה יבחנו בבחינת דבר מי מהם יקום כמו שראינו בחומר המים אשר נמצא לו ב' תכונות שונות קר ולח ולא ידענו איזה מהם עצם ואיזה מהם מקרה . אפס נשכילם כאשר יתפשרו המים אז הקרירות הולך ממנו . רק הלחות לבדו קיים . מזה נדע שהלחות עצם לו ולא הקרירות . וכן מזה תבין ותשכיל . בבני תכונות אלו המנגדים והם אור וחושך ואין ידוע איזה מהם העצם . אפס כאשר חשך השמש בצאתו . יעדר האור ונשאר החשך קיים . וכן בעצם היום . כשיסוגר הבית והחלונות מבוא האור . יגיע חושך ויתפשט בכל פנות הבית ולא נודע אופן הגעתו . אז תשכיל כי הוא עצם הבריאה . אפס האור דוחה את החושך עד מקום שקרני זיוו והודו מגעת . וכאשר יעדר מקבילו אז נשאר קיים על מתכונתו . לכן על חידוש החושך נאמר בריאה בורא חושך בעבור שהוא חומר עצם שאין כח השכל לידע תוארו . ועל זכות האור מונח מלת יצירה . כי גבול שם לו . להיות החשך כפי כח ממשלתו והפקת נוגה . כמו צורת הכלי הוא בכמות . כן צורתו הוא בגבולו אשר לא יעבור . ועושה שלום הוא תיקון העולם ומלואו . וזה לשון הזהב של מורי אבא הגאון זצלה"ה . ברא הוא עצם הדבר ואפילו ים מים כמו כל ברכת הנהנין בורא פרי האדמה בורא פרי העץ והרבה כיוצא . יצירה היא ציור הדבר ההוא כמו האברי' באדם וכמותו ואיכותו בגודל ומדתו . ועשיה היא תיקון הדבר בשלימותו ואף בדברים שחוץ לגופו כמו ויעש כו' כתנות כו' עשה לי את החיל כו' עשה את כל הכבוד וכיוצא עכ"ל הנבחר . אלהים הוא מורה על כח המנהיג כל העולם ומלואו . ומביט אל כל מעשיהם . ושם הזה הוא מושאל אל כל מנהיג ומשגיח . כמו עד האלהים יבוא דבר שניהם וכן המלאכי' לכן תמצא אצל זה השם אלהי אלהים מפני שכל כוכב במסילו הוא משפיע אל כל העולם . וא"ב רז"ל (פסחים נ"ד א') שכל הישוב כולו תחת כוכב א' יושב . אפס ההשפעות מתחלפות . בהשתנות הכוכבים . הא' משפיע חיים . הב' עושר . הג' גבורה . הד' בנים . וכן כולם . ושיעור ההשפעות כמספר הכוכבים . והש"י הוא אחד באחדות . הוא המשפיע לכל כוכב וכוכב כפי הכשר קבלתו לכן נקרא אלהי אלהים . וז"ש המשורר מונה מספר לכוכבים . לכלם שמות יקרא . גדול אדונינו ורב כח וכו' . כי הש"י ב"ה השגתו לא יגיע לנו כי אם בהבטת מעשה ידיו ופועלו כמ"ש (תהלים ח' ד') כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת וכו' . וכאשר נוכל להשיג כח והנהגת כל כוכב וכוכב . אז נשכיל מה רב כח המשפיע לכל א' וא' וז"ש (תהלים קמ"ז ד') מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא פי' לכל א' יקרא בשם אחר כפי השתנות פעולתם בעולם השפל . כמו שאדם קרא שמות לחיות הארץ כפי כחם ותכונתם . ואמר דוד ע"ה

ע"ד רמז בראשית ידוע שהאדם עולם קטן והכל רמוז בו . ב' של בראשית כמו שם ור"ל שם ראשית ברא הכל והיא ראשית חכמה כמ"ש כלם בחכמה עשית . אלהים ל"ב נתיבות שבו כתיב ל"ב אלהים כמ"ש בס"י בשלשים ושתים כו' : את השמים ואת הארץ . כמ"ש בס"י . אש בעולם שמים . בנפש ראש . מים בעולם ארץ . בנפש בטן ששם כל מנהיגי הגוף כמ"ש בס"י : והארץ הוא כלל אך הא"ר עד השמים כידוע לכן נכלל בו גם סגויה : והארץ היתה וגו' . ד' לוחות שבו ד' מרות תהו הוא קו ירוק מרה ירוקה . בהו מרה חיוורא . חיוורא דהגוזא טיגרא שבריאה אבנים מפולמות שמהם מים יוצאים וזה ריאה ששם המים . וחשך מרה אוכמא הוא טחול . על פני תהום מרה אדומה בכבד שבולע כל המאכלים . ורוח אלהים מרחפת זה הרוח דנשיב בכנפי הריאה ששם המים . וכל אלו אינם בהיכרים כי עדיין לא נוצרו רק הליחות והרוח והמים עצמם :

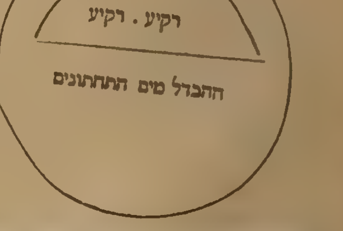
השם

שבע גא ורהה גדול אדוניגו ורב כח שעתן לכל כוכב כח מיוחד וכח נקרא אל לכן נקרא אלהים בלשון רבים כי הוא סובל הכל ומספיע לכל א' וא'. ונקרא אלהי ישראל וכן אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב לפי שהיו מושגחי' מאתו השגחה פרטיות. וכן ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים לפי שהיו מודים בבורא העולם אבל אמרו עזב ה' את הארץ ונטשו ביד המזלות וכפרהו שינוי הטבע נפלו על פניהם מפני הכלימה על דעתם המשובשת והודו שה' הוא האלהים המשגיח בפרטיות. ושומע בקול עבדו. וזה שאנחנו אומרים ה' אלהינו מלך העולם. עלינו משגיח בפרטות. כמו וידע אלהים ידיעה פרטית ושל חיבה. והוא מלך העול' כמ"ש ומלכותו בכל משל' ולכן נקרא מלך הגוים כמ"ש מי לא יראך מלך הגוים. וז"ל בלקוטין ח"ג דף קכ"ג א'. אלקים כ"כ בכל מעשה בראשית כי כל מעש' יש בו ב' דברים עצמותו וחיותו. ועצמותו נעשה בשם אלקים וחיותו הוא בשם הויה ב"ה שמחי' את כולם ואין השם שוכן אלא באחד אחר שנכללו כל הבריות. וז"ש הזכיר שם מלא על עולם מל' ר"ל מלא כנ"ל ובתולדת שהעולם מלא ועדיין פשה פעולות חדשות עד והאד' ידע נאמר ה' אלהים עכ"ל הזהב. ובדף קכ"א ב' כתב וז"ל. ברכה כתבו שהוא לשון בריכה והם מאה כמנין אדנים והם הנחלים ההולכים אל הים והם אותיות אלהי"ם והים היא י"ם מל"א שהוא מאה שמדת הקב"ה שהמלא מחזיק את המלא עכ"ל. ורמ"י ז"ל פי' בתחלה עלה במחשבה לברא במה"ד וראה שאין העולם מתקיים שתף עמה מדה"ר. ח"ו אין בו ית"ש שינוי רצון רק סוף המעשה במחשב' תחלה ובי"ס ה' נור עולמים עס"ז ועה"ב וסוף המעשה הוא עוה"ב והוא בינה וגבורה עלה במחשבה תחלה. וראה שאין העולם מתקיים בלי עולם המעשה ושתף עמה מדת הרחמים עולם חסד יבנה והוא עוה"ז: **את** מוגח להורות על עלם הנפעל. כמו ראובן הכה את שמעון. אם היה נאמר ראובן הכה שמעון לא נודע מי המוכה ומי המכה. ואת יורה על המוכה והוא שמעון ומה שארז"ל (עיין בתוספת חגיגה י"ב ע"ב שהוא מדרש ופליג אגמרא דידן וע"ש) את השמים לרבות תולדות השמים רבו ספיקותיו א' איך נשמע ממלת את תולדותיהן. שנית. כי מלת את אינו מיותר והוא הכרחי כאשר ביארנו. אך תשכיל כאשר תתבונן על מה אדני דרשות רז"ל הטבעו. והוא כי כל מלה ושם ופועל. הוא מצורף בהבנתו לכמה ביאורים. והפשט מהמלה הוא כפי ביאור המלה לפי המשך ענינה. והדרש הוא כפי הבנת ביאורו המצורף לו כמו שתראה במלת את ותוסף לקח במלות אחרות. כי הבנת מלת את הוא לשני פנים הא' המורה על עלם הנפעל. והאופן הב' בהבנת מלת את המורה על דברי המצורף כמו אתי אתך. ולפי השקפת ביאורו הפשוט מלת את הכרחי כאן. ודרז"ל הוא כפי הבנת המצורף את השמים. עם השמים ודרשו תולדות השמים. ובזה יובן דברי המדרש וז"ל ר"י שאל את ר"ע וא"ל בשביל ששמשת את נחום איש ג"ז הדין את דכתיב הכא מהו א"ל אם נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ. הייתי אומרים שמים אלוהות הן א"ל כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יודעין לדרוש אלא את השמים לרבות חמה ולבנה ומזלות ואת הארץ לרבות אילנות ודשאין וג"ע עכ"ל. בהשקפה ראשונה תשובת ר' ישמעאל בלתי מובן כי ר"ע הראה לו שאינו מיותר והאיך ריבה ממנו. אבל תשובתו תמצא בלשונו הנה. במה שאמר שאין אתם יודעין לדרוש. כי לפי הפשט אינו מיותר והוא הכרחי. אבל לפי הבנתו השנית שהיא מצורף אין אתם יודעין לדרוש כמו שכתבנו שהדרש יובן מאופן המצורף אל התיבה ודרש לרבות חמה ולבנה וכו' כמו שהיה כתוב עם השמים. בזה תשכיל דרז"ל (מדרש רבה פרשה ס"ג) ורב יעבוד לצעיר זכה כו' מפני שלא נאמר את לציר או בלעיר לפיכך תלוי בבחירתו: **השמים** קדמונינו מפרשי הדת הבינו שהוא מלה מורכבת מאש ומים (חגיגה י"ב ע"א) ומה יעשו במלת שמי השמים. וכן בלשון רז"ל שמי קורה. אשם מלת שמים נגזר משם המורה על דבר המקבילו מרחוק לעומתו. כי בפשטית הדבר או בגובהו נמצא שני ראשים האחד הקרוב אליו. והשנית פאת המקביל. על הראשון אמר מלת פה. ועל השנית נופל לשון שם. ועל כל נמצא בעולם השפל אמר גם במקרה. כפי השתנות הזמנים והמקומות. ד"מ כאשר ישכון האדם בצפון העולם יאמר על צפון פה. ועל דרום המקבילו שם. וכאשר יעתיק משכנו לדרום העולם. אז יקרא לפאת צפון שם. ומלת שם בעלם לא נוכל לקרות כ"א על קלה שאין באפשרות להגיע שם והוא הרקים כמ"ש רז"ל (סוכה ה' ע"א) מעולם לא עלה משה למרום. ושמים הוא לשון גבוה כמו ערים בלורת וגדולת בשמים. וכן בלשון רז"ל שמי קורה. וכן שמי שמים לשון גבוה על כל גבוהים. ומה שהונח שמים לשון רבים כן הוא מדרך לשה"ק לקרות על חלק אחד מחלקי המתאימות בלשון רבים כמו רכב ורחיים יד ידים מפני שהמה נלמדים יחד. כן הרקיעים ש"ן המה למספרן יחד יתלכדו ולא יתפרדו:

ואת הארץ את הוא מורה על עלם הנפעל: וי"ו הוא ו' השיתוף ודע מה שבא האלף של הארץ קמוצה לא מפני שהוא סוף פסוק כי גם בתחילת הפסוק והארץ היתה תהו וכו' באה ג"כ קמוצה אפס הקמץ בא להורות שכוונתו לכלול כל הד' יסודות עולם ומלואן עד גלגל השני. והארץ בסגול הונח להורות רק על יסוד העפר והיא היבשה לבדנה. ודע שכל הרקיעים יחד נקראים שמים הוא שם הכולל וכל אחת לבדנה יש לה שם הפרטי. וכן הכוכבים כלם בכלל נקראים כוכבים. וכל אחד יש לו שם בפני עלמה כמו שנ"מ הנכ"ל. ויש בהן אחת מיוחדת אשר שם הפרטי שוה לשם הכללי והוא מזל כוכב. כן רקיע התחתונה שם הפרטי שלה שוה לשם הכללי ונקרא בעלמה ג"כ שמים. ומה שבא ה"א בתחלת תיבה שמים וארץ. הוא משוג האמור על העתיד כי בא בתחלתו להורות על ד' פנים. א' היא הידוע. ב' הוא המפורסם והמקובל. ג' הוא הנגלה. ד' הוא האמור למטה. וכן אמר יום הששי ויום השביעי ולא אמר יום החמישי וזולתן. מפני שיום הששי והשביעי נשנו ונאמרו עוד בתורה כמו והיה ביום הששי והכינו ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט. אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. אפס שאר ימי המעשה לא נשנו עוד בכל ספרי תנ"ך לכן לא נכתב בהן ה"א בתחלתן. וכן שמים והארץ נשנו ונאמרו פעמים שונות נכתב ה"א בתחלתן. הביטה וראה ותמצא בפסוק ראשון שבעה תיבות. ובהן כ"ח אותיות. ד' פעמים ז' כנגד ד' עולמות סימנן אבי"ע. בראשית ברא הוא עולם הבריאה. אלהים הוא אצילות ב"ה. את השמים ואת הארץ המה עולמות יצירה ועשיה את השמים יש בהן שבעה אותיות ונחלקו לב' תיבות של ב' וה' אותיות. לכלול שבעה הרקיעים שנחלקו ג"כ שנים בפני עלמן וחמש בפ"ע. ולא פליגי רב יהודה וריש לקיש במסכת חגיגה דף י"ב במציאות אלא שזה חשב בכללות הן נחלקים לשנים השמים ושמי השמים. וזה חשב בפרטות הן נחלקים לשבעה. וארז"ל רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות שהם חמשה כוכבי לכת ומזלות. והקשו התוכנים הלא נראה שהם קבועים בח' גלגלים ובהן הרבה גלגלים ובאמת כולן נקרא אחד. וחמשה רקיעים העליונים המה נבראו ביום ראשון וזהו את השמים שנכללו בו ה' רקיעים. ורקיע נברא ביום ב' שנא' יהי רקיע ובו נתלו המאורות ביום ד' והוא נקרא שמים והשמים שנברא ביום ראשון נקרא שמי שמים לכן נאמר בפרשה הזאת יהי מאורות ברקיע השמים וכן ועוף יעופף על פני רקיע השמים הוא רקיע התחתונה הנקרא שמים שלא לטעות שהוא השמים. הנברא ביום הראשון. ווילון הוא נכלל ברקיע התחתונה בלילה יולא לעה"ז וביום הוא נכנס לנרתיק והוא הרקיע. ומה שנחלקו חכמי ישראל עם חכמי האומות (פסחים דף נ"ד ע"ב) אם גלגל קבוע ומזל חוזר או גלגל חוזר ומזל קבוע. וודאי הגלגלים חוזרים כי שמם מוכיח עליהם. וכן אמרו במס' בבא בתרא (דף ע"ד ע"א) גלגלא דרקיע הוא דהדר. אלא שהרקיע שבו הגלגלי' חוזרים הוא קבוע ועומד ובו חלונות שאמרו בוקע חלוני רקיע וכן דלתי' ופתחים כמ"ש ודלתי שמים פתח. וברקיע הזאת סובבים הגלגלים שבהן המזלות ולכן אמרו שהמזלות חוזרים. ולבא השמים העליונים שנבראו ביום ראשון לא נזכר במ"ב. כי לא הזכירה התורה בכ"מ רק הנראה לעינים. וכן ג"ע של מעלה ועה"ב לא נזכר בתורה. והראיה שלא חשיב מעשה שמים עליונים שנבראו ביום ראשון כי אמרו בחגיגה י"ב ב' מכדי בשמים אתחיל בריאה מ"ש דקא חשיב מעשה ארץ ולא אמרו מ"ש דקא חשיב מעשה ארץ ברים' אלא שעיקר הקושיא דלא חשיב מעשה שמים הנזכרים בפסוק ראשון בפרטי' כלל וכלל רק והארץ היתה הוא הכולל עם ארבע היסודות עד גלגל השני. ואת הארץ יש בו ג"כ שבעה אותיו' כנגד שבעה ארצות ושבעה מדורין גהינם והמה חלוקים ג"כ לשנים המש בפ"ע ושנים בפ"ע כמ"ש (משלי ל' ט"ו) לעלוקה שתי בנות הב הב. ועוד רמז ה"א של והארץ על ה' חומרים שחשב בפסוק שני. בבראשית יש ששה פעמים אמת בר"ת ובס"ת כנודע. והנה כל אמת גי' ז' פעמים ס"ג כידוע וא"כ ששה אמת הם מ"ב פעמים ס"ג סוד שם מ"ב שנבראו במעשה בראשית. ועם חסד שהוא השביעית בסוד והוכן בחסד כסאו הם גי' כל ברכת כהנים ודו"ק: ס' עיינין יש בבראשית עד ויכולו נגד ס' גלדי עינא: עשרה דברים נקראו ראשית ג' נקראו ראשית ובכורים וכן עומר ושתי הלחם וביכורים. וג' נקראו ראשית שהם וכן חלה ותרומה וראשית הגז. תורה נקרא ראשית דכתי' ראשית דעת. ויראה נקרא ראשית שנא' ראשית חכמה יראת ה' ומשה ע"ה נקרא ראשית שנא' (פ' הברכה) וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון. וישראל נקראו ראשית שנא' (ירמיה ב') ראשית תבואתו: בראשית (פסחים דף פ"ז ע"ב) ד' קנינים קנה הקב"ה תורה וישראל בית המקדש. שמים וארץ. וד' אלו ששה הן כי שמים וארץ הן ב'. ובית המקדש ג"כ ב' של מעלה ושל מטה. וכן מרומזין במלת בראשית ב' בית של מטה ר' ראשון הוא בית המקדש של מעלה כמ"ש מרום מראשון. א' ארץ. ש' שמים. י' ישראל. ת' תורה. וכן מרומזין בו ששה דברים שקדמו לעולם. ב' בהמ"ק של מעלה ושל מטה כנ"ל. א' אבות. ש' שמו של משיח. י' ישראל ת' תורה. ועיין במשלי באריכות. גם מרומזין בו ששה עקרים לעבודת הבורא. ב' בטחון. ר' רצון הבורא. א' אהבה. ש' שתיקה י' יראה. ת' תורה וגם הוא נוטריקון של הפסו' פתחי לי "אחותי "רעיתי "יונתי "תמתי "שראשי אותיו' ראשית והב' הוא פתחי לי ונקיד' של בראשית ברא אלהים היא חמשי' ול"ב ו"ע פי' בראשית ה' נקודות הם חמשים כידוע. ברא ב' קמצין וכל קמץ י"ו הם ל"ב. אלהים שבעה נקודין הם שבעים והם שלש ראשונו' חמשים ס"ב ול"ב נתיבות חכמה ו"ע של דעת ודו"ק: בראשית ברא אלהים גי' אל"ף ר' לבד הב' של בראשית. והב' הוא ב' פתחים לעולמות הנ"ל ובכללן הן י"ג. ב'ר'א נוטריקון אלף ר' ב' הנ"ל "בר"א נוטריקון "ראשית "ברא "אלהים. בראשית אותיות "ירא "בשת כי ב' מיני יראה הן יראת הרוממות ויראת העונש וכן נקראין יראת שמים ויראת הארץ כמ"ש (תהלים פ"ה י"ב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כי הארץ ל"ל מגרמא כלום. רק מקיימת ומשיבה מה שנותנין בתוכה והשמים נותנת מעצמ' וכנגדן ב' יראות הנ"ל הרוממות מעצמו עושה מאהבה. יראת העונש עושה מסיב' והם נרמזין במלת בראשית ירא בשת. בשת הוא ירא' שמים ויראת הוא יראת הארץ ובשביל ב' יראות הנ"ל ברא אלהים כו'. ב' משמש ד' דברים. תוך כמו בעיר פי' בתוך העיר. עם כמו בחרב פי' עם חרב. קרוב כמו הנוגע בהר פי' קרוב להר. זמן כמו ביום. והב' של בראשית משמש בזמן. דגש של ב' מורה שתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במה"ד ונתבסם בעת מתן תורה בא' של אנכי שהוא מן הרפויין: רש"י א"ר"י לא הי' צריך להתחיל אלא מהחדש הזה לכם. אין כוונת המדרש שלא להזכיר מעשה בראשית כי זה הוא עיקר יסוד אמונ' ישראל ורוב המלות זכרון למ"ב אלא שלא בא התורה להזכיר מעשה הם וכנען אלא משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים וק"ל. בליקוטי' ח"ג קכ"א ב' כתב וז"ל בראשית כו' י"ם כידוע והארץ היתה תהו ר"ל אהורי' שבה וסוף המל' של בהו וחשך הן ג' קוים הידועים של גוג וישמעאל ועמלק. תהו הן קליפות המקיפי' להו: ויאמר אלהים יהי אור ד' הויו"ת יהי חב"ד. יהי אור ויהי אור חו"ג ויר"א הוא אויר והוא ת"ת והוא נברם באויר הקדמון ומשם הכל' עכ"ל ודו"ק והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים כבר ביארנו שמלת והארץ באה קמוצ' בתחל' הפסוק להורות על כללות העולם השפל ויסודות. היתה. מלת היתה ביאור' בעת הבריאה נתהוו חמש' חומרי' אלו. א' תהו. ב' בהו. ג' חשך. ד' רוח. ה' מי'. תהו הוא קו ירוק שמקיף כל העולם כולו שממנו יולא החשך לעולם ביאורו תהו עלמו נעל' שאין כח באדם להשיגו. והנגלה לנו הוא החשך היולא ממנו. בהו. אלו אבנים המסולאים

משוקעות בתהום שמהם יוצא מים לעולם. כי האבנים האלו המה נעלמים מעין כל חי. והמים אשר נראה לנו הוא רק הלחלוחית של אבנים המפולמות. וחשך על פני תהום. דמיון האגוז. תהו הוא קליפתו הירוקה החיצונה. בהו. הוא קליפתו הקשה כאבן כמ"ש אבנים מפולמות. וחשך הוא קליפה הדקה המקפת האוכל ותהום הוא חללא דאגוזא. ולכן תהו ובהו בטעם מפסיק כדי שלא לקרות תהו ובהו וחשך הכל על פני תהום. והרמב"ן ז"ל כתב תהו הוא חומר ההיולי. בהו הוא הצורה. והחומר א"ן לו זמן שיהיה בלא צורה. וכן הצורה בלתי החומר אפס בעת הבריאה היו נפרדים ולא נתלכדו. ולפי דבריו סיפר הכתוב מה שהי' בעת הבריאה ולא בהמשך הזמן. אבל יתכן שנשארו קיים אף בהמשך זמנינו. ודע כי כל מורכב מחלקים פשוטים נשארו ונמצאו פשטיות שרשם למעלה והבן: ורוח אלהים. הסכת ושמע כי כל הנמצאים למעלה מן הרקיע ואשר יגיע לנו מהם נקרבים ונסמכים למלת אלהים מפני שהם עשי דבריו בלתי פונים אל דבר מקביל רצונו. וכן ארון אלהים (ש"א ד) לפי שהיא דעת אלהים והמקיימים אותה עושים רצון אלהים. וכן ואדוני המלך כמלאך אלהים (ש"ב י"ט) כחכמת מלאך אלהים (שם י"ד) וכן אל שמעיה איש אלהים (מלכים א יב) ויאמר אל איש האלהים (שם יג) הוא מונח על איש המיחד רעיוניו ומגמתו לעשות רצון אלהים. וכן רוח אלהים הוא הרוח השוכן למעלה מהרקיע אשר עלינו וזה אמרו רז"ל שנשמת ישראל חלק אלוה ממעל. ביאורו שהוא חלק מה מרוח אלהים השוכן למעלה: מרחפת על פני המים. על פני מים העליונים אבל מרחפת דרשו רז"ל נוגע ואינו נוגע ביאורו שבין רוח אלהים למים עליונים מפסיק עוד רוח ולכן הרוח אלהים הוא נוגע ואינו נוגע. והארץ כוללת מרקיע עד תהום. ומ"ש מרחפת על פני המים לא חלילה שהמים נבראת קודם אלא שסיפר והארץ היתה בהויתה נבראו כל אלו וכן מצינו קוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה ולא נזכר צמיחה אלא עשב השדה ונכללת בצמיחה של קוץ ודרדר וכן בריאת המים נכללת במלת היתה של והארץ היתה תהו וכו' וכן מ"ש בדבר ה' שמים נעשו הוא שמים שנבראת ביום שני שנכלל אח"כ פרטי' בפסוק שני והארץ היתה וכו' לכן נא' נעשו ולא נבראו שיצאו מן הכלל אל הפרט בפועל והפרט הן ה' דברים "תהו "ובהו "וחשך "ורוח "ומים וכן הי' בכח בשמים שלכן נאמר השמים הארץ והן ה' נגד ה' שחשב בס"י בס"ד ה"א וה"ג והן כגלדי בצלים כדורים זה ע"ג זה. תהו. הוא קליפה החיצונה כמ"ש שמקיף את כל העולם. ואח"כ בהו ואח"כ חשך ועוד הם שלא נזכרו בפסוק זה והם עמודי הארץ שע"ג התהום וכן למטה מחשך רוח ורוח ספרה כשארז"ל בחגיגה (יב ע"ב) ע"ש ולמעלה מן המים רוח והוא נקרא רוח אלהים שפועלת לרצונו נגד הטבע וכן כל הדברים שהם למעלה מן הרקיע וכל צבא השמים נקראו אלהים וכן החצי מן מים העליונים נקרא: ג"כ אלהים והנביאים נתנבאו מזה הרוח שהוא רוה"ק כמ"ש בש"י נקראו איש אלהים. וכן ורוח ה' ישאך (מ"א יח יב) ולמטה מאותו רוח יש רוח אחר שלכן ארז"ל מרחפת נוגע ואינו נוגע ועל רוח התחתון אמר משיב הרוח ומוריד הגשם ודו"ק. ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור בפדר"א ארז"ל שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה והרמב"ם ז"ל הרבה להשיב בה ידי שכלו ואחריו כל הפשטנים. איש לשכנו תדרשנו. אבל יתכן שלמדו רז"ל שהאור לא היתה בריאה נאין מפני שהשמים והארץ נאמרו בהם בריאה המורה על עצם ואצל האור נאמר יהי שהוא לשון הויה דבר מדבר לכן דרז"ל מאור לבושו והוא ג"כ בכלל הארץ וכן כל מה שבמ"ב וגם הרקיע שנברא ביום ב' והמאורות וכל מה שנזכר בששת ימי המעשה. ויהי אור ארז"ל בחגיגה (דף יב ע"א) אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט כו' עמד וגנזו מהם לצדיקים לעתיד לבא וכו' וכיון שראו אור שגנזו לצדיקים לע"ל מיד שמח שנא' אור לצדיקים ישמח זה המאמר הוא קשה התכלה מנלן שגנז ומנלן ששמח כי ליכא מידי דרמוז באורייתא אמנם אם תשית לבך לדבריהם ז"ל כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער. והי' לשון שמחה והוא מיוסד על אדני השכל ותעלומות החכמה. מפני שמלת יהי מורה על העתיד ואות וי"ו מהפכו לעבר. ומלת הי' מורה על העבר ואות וי"ו מהפכו אל העתיד והנה יחייב השכל שלא ידאג האדם ויעצב על דברים הנקנים כמו העושר אם לא נקנה לו מימיו וכן ההיוט על התמנות המלוכה. אפס ידאב לבבו נעדר קנינו. לכן כל מקום שנאמר ויהי הוא המורה שנתהפך עליו עולמו דברים הראוים לו להיות ונעדרו ממנו והם בגדר שעברו הוא לשון צער אבל והיה מורה על הקנינים שראוים להיות בגדר העבר ונעדרים ממנו אפס יהיו להפך ונעשו לו קניניו בגדר ההוה ועתיד להיות לו הוא לשון שמחה. כי הוא השמחה ההחלטי כמשרז"ל ביומא (דף ע"א) כי אורך ימים ושנות חיים וכי יש שנים שאינם של חיים אלא אלו שנותיו של אדם שמתהפכין מרעה לטובה. ואצל האור נאמר ויהי דרז"ל שנגנז אורו. ודקדקו ממה שנאמר ויהי אור השני ולא אמר ויהי כן כי לא נשאר כן עוד על מתכונתו עד לע"ל אור כו' לצדיקים ישמח ודו"ק:

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך וירא אלהים כי מאד נעלה מפעלי אלהים ממעשה יצירתו והם בני אדם כי כל מלאכת חרש וחושב כאשר יצא לאור מעשהו ונגמר פעלו אז חרש חכם יבקש לו להשחית מעשהו אשר כבר עשהו לפאר וליפות המעשה. לא כן מחשבות של הקב"ה נפלאים מעשיו. כי אחרי אשר יבלע מעשהו אז הכינה וגם חקרה ולא מצא בה עול רק טוב. וטוב הוא ענין שתועלתו נגלה כי גם הרע נברא לתועלתו רק שאין תועלתו נגלה לו לכן לא נאמר בחשך כי טוב גם שתועלתו גדולה לנוח לעבדים וכמה דברים מ"מ אין תועלתו נגלה וכן ביום שני לא היתה תועלתו נגלה עד יום שלישי: **ויבדל** אלהים כו' שהיו נלמדים כשני חצאי כדורים האור מלעלה והחשך ממלמטה. האור מן השלשה הכי נכבד ונבדל מן החשך. הא' שלא יתערבו יחד. הב' שזה ישמש ביום וזה בלילה. הג' שיהא החשך נדחה ויזור לאחור מפני האור כשיפיק קרני הודו. ויעש הבדל שלא ידחה החשך ויבטל מכל רק שיהא נגלל האור מפני החשך וחשך מפני אור ולא כחכמי האומות שאומרים שהחשך הוא העדר האור. אבל הוא בריאה רק שאין טובו נגלה לעין השמש לכן לא נאמר כי טוב אצל החשך: **ויקרא** אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום א'. ערב הוא התחלת הלילה כמ"ש בנשף בערב יום. ורז"ל אמרו (ברכות דף ג' ע"ב) תרי נשפי הוו והוא בה"ש תחילת השקיעה ונטית צללי ערב נקרא ג"כ ערב שנוטה למערב ומתחיל לשקוע והזמן שביניהם נקרא בין הערבים. ורז"ל אמרו מדת יום ומדת לילה יום יש לו ב' פנים בהבנתו. א' היום עצמו ולא הלילה. ב' מעת לעת יום ולילה נקרא יום כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד מפני שיום ולילה הם בבחינת זו"נ. והזכר בפני עצמו נק' אדם ואיש ואשה נק' שניהם אדם. מפני שהנקבה נכללת בזכר. וכן הירח המושל בלילה נכללת בחמה המושל ביום. מפני שמקבלת אורה מהשמש לכן אמר שמש ירח עמד (חבקוק ג) ולא אמר עמדו כמשפט לשון רבים אפס מפני שהירח נכללת בשמש. והנה בפסוק הראשון שבעה תיבות לעומת שבעת ימי הבנין. וחמשה פסוקים בפרשה הראשונה נגד חמשה חומשי תורה ויש כ"ב תיבות בפרשה זאת וב' היא תיבה בפני עצמה. לעומת כ"ג סדרות בתורה. ב' נגד פ' בראשית המתחלת בב' ונברא בב'. ראשית לעומת פ' נח. שיהיה ראשית לכל באי עולם אחר המבול. והוא אבינו הראשון וכלם נקראים בני נח. ברא נגד לך לך שמדבר מעניני אברהם. בהבראם באברהם. אלהים מרמז למד"ה פחד יצחק והוא האמור בפ' וירא מעניני יצחק מתולדתו ועקידה. את רז"ל דרשו בזה"ק ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. שלשה פעמים מרמז על אמהות הטפל לאבות. את אברהם מרבה שרה. את יצחק מרבה רבקה. ואת יעקב מרבה רחל ולאה מפני שבו ב' רבויים את ואות וי"ו. לכן מרמז את הראשון לפ' חיי שרה. השמים מרמז למדת יעקב האמור בה תולדות יעקב ומאורעיו. ואת מרמז לרחל ולאה כאמור נגד פ' ויצא האמור בה מעניניהם. הארץ נגד פ' וישלח. האמור בה ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען וכו' וירש את הארץ. ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. יהי רקיע ע"ז ארז"ל שמים אש ומים והוא שמים השני שבו נקבעו שמש וירח כוכבים ומזלות והוא נברא ביום שני והשמים שנברא ביום ראשון נקראו שמי שמים כמ"ש לעיל. בתוך המים. העליונים: הרקיע הוא חצי כדור עם מים התחתונים. ויהי מבדיל בין מים למים בין מים העליונים הוא חצי כדור העליון. למים הוא חצי כדור ממים התחתונים וההבדל הוא בעצמו מה שארז"ל ככסא דסחיפי אהדדי והרקיע הוא הנק' פרגוד מפני שבו נכלל רקיע הנק' וילון והוא נגלל כפרכת וזהו משרז"ל שמעתי מאחורי הפרגוד. הם השוכנים באויר תחת הכוכבים סרים למשמעתם וארז"ל מה שנברא מאש ומי' הוא הרקיע שנברא ביום ב' והוא נעשה מאש שעליו וממים שתחתיו והפילוסופי' לא ידעו מאלו מים העליונים שהוא למעלה משכלם. והנמצאים אחריהם הקשו הלא סדר של ד' יסודות הוא הן מאר"ע והחוש מעיד שהן ארמ"ע וכבר ביארתי בס"י. והרקיע הוא כחצי כדור נקובה בתוך מים עליונים כמ"ש בברייתא דשמואל: ומגיע עד מים התחתונים שהוא ים אוקיינוס כמ"ש יקוו המים אל מקום א' שהוא אוקיינוס. והגלגלים הולכין ברקיע עד שמגיעין בים אוקיינו' ואז הולכין בים וכן אמרו בפר"א שבלילה השמש הולכ' בים אוקיינוס והרקיע הזה אינו הולך רק במים העליונים. והמים שעליו הולכין עד מים התחתונים ושם מתחברין יחד וזהו ויהי מבדיל בין מים למים וארז"ל כתרי כסי דסחיפי אהדדי כשני חצאי כדו' ומעט אויר מפסיק ביניהם וזהו שאמרו שמים העליונים תלויין במאמרו של הקב"ה: ויעש אלהים את הרקיע מפני שכל הנמצאות יש לסן חומר הוא בנין הגוף וצורה היא נפש הרוחני וכן הרקיע. מ"ש יהי רקיע נעשה נפש הרוחני. ומ"ש ויעש את הרקיע הוא חומר הרקיע גוף הדק. וכן מ"ש ויהי מבדיל הוא הבדל הרוחני ומ"ש ויבדל נעשה גופני דקה. בין המים אשר מעל לרקיע. הם מים העליונים השוכנים על הרקיע אשר תבניתו חצי הכדור וכלים והולכים עם החצי

הכדור ובין המים אשר מתחת לרקיע הם מים התחתונים חצי כדור השנית המקביל למים עליונים יש ביניהם אויר מפסיק מעט. וז"ש המים העליונים תלוין באויר שאינן נסמכין על חצי כדור התחתונה המקביל. ויהי כן. בא מאמרו אחר מאמר ויעש לא כן בשאר ימי המעשה להורות שההבדל הגופני נשאר קיים לעולמים לא על תנאי וגם זמני כמו בבקיעת ים סוף והדומה. והרקיע וההבדל הם שני דברים ויעש הוא תיקון חומר הרקיע ויבדל הוא ההבדל הנ"ל. ויהי כן שנשארים תלוים. כדרש' רז"ל:

ויקרא אלהים לרקיע שמים. ויקרא גם לרקיע הזה שמים כנ"ל ויקרא רקיע השמים וז"ש בורא שמים הוא שמי השמים ונוטיהם הוא רקיע השמים ונגנז האור ע"י הרקיע הזה והוצרך למאורות להאיר על הארץ. ולכן נקרא שמים העליונים שמי השמים שהם רחוקים עוד מהשמים כאשר ביארנו לעיל במלת שמים. והשמים העליונים הנקראים שמי השמים הוא הנברא ביום הראשון. והרקיע השני הנקרא שמים הוא נברא מאש וממים. ובזה נסתלק הכרחת רש"י ז"ל בפסוק הראשון ורז"ל אמרו (פסחים צ"ד ב) ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי או"ה אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין א"ר תשובה לדבריהם מעולם לא מצינו כו' זה המאמר יפלא מאד בעיני העם האיך אמרו חכמי ישראל דבר המנגד החוש אם הגלגלים קבועים מעולם היה השמש וירח מהלכם שוה. אבל יבהה ויתבונן דברי חכמים ז"ל בהקדמת ביאור רקיע המורה על חומר כלול ש"ן רקיעים ושבעה גלגלים הקבועים בו שצ"ס חנכ"ל. ולחכמי או"ה לא נגלה זאת תעלומות החכמה לכן

אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועים כפי ראות המוחש שמהלך הגלגלים אינם שוים. אבל חכמי ישראל אומרים שגלגל קבוע כוכבים על גלגל הרקיע שבו קבועים גלגלי הכוכבים ומזלות חוזרים כוכבים על הגלגלים שבו המזלות קבועים:

יקוו המים. מים נקראים בלשון רבים כמו ידים ורגלים רחיים לפי שיתאימו יחד ולא יתפרדו נקרא חלק האחד בלשון רבים וכל המים נצמדים העליונים והתחתונים נקרא אחד מהם בלשון רבים: אל מקום אחד בפדר"א פרק חמישי אמרו כשיצא הדיבור מפי הגבורה יקוו המים עלו מקצות הארץ ונעשו הרים וגבעות וכו' והוא מפני כאשר הוכן כלי קבול בארץ לקבל המים ונעשו עמק גדול והיה ההכרחי לעלות הרים וגבעות במקום אחד כמ"ש יעלו הרים ירדו בקעות. ותראה היבשה מפני שכבר ידעת שיסוד המים הוא מעורב עם החול ויבחן אחרי ירידת גשמים יתחדש חול רב. והיה מאמר השם שיקוו המים אל מקום אחד העפרוריות יתאספו אל מקום אחד ותראה היבשה: ליבשה ארץ הוא בסגול ארץ הפרטי אשר ביארנו: קרא ימים לשון רבים. כמו שהמים התחתונים נקוו אל מקום אחד כן המים העליונים נקוו אל מקום אחד. ים הוא מקום בית קבול המים וכן הוא אומר כמים לים מכסים ובנהרות נקרא הבית קבול נחל כי הולכין במקום מורד בין הרים יהלכון ואותו מקום נקרא נחל כמ"ש נחלי מים וכן נחלי איתן. וכן עיר שיושבת בנחל:

תדשא הארץ. ביאורו שיזדרע הארץ פעם הראשונה מעצמה כי אין כל אדם תחת השמש לאחר מעשה בראשית ולכן היה הזריעה עם הצירה שיהי' כן לדורות שיזרעו ואח"כ תוציא הארץ צמחה. וז"ש ויהי כן שנתעברה הארץ תחילה ואח"כ הוציאה צמחה. ומפני שכל חלקי הצמחים הם שלש אלה. הצמח וזרעונים. והזרעונים נחלק לשנים. ירקות וזרעונים. ירקות הם. אשר הירק נאכלים מהם ולא הזרע כמו לפת ולנון. והם הנקראים דשא וכן אמרו ועל הירקות אומר בורא מיני דשאים (ברכות ל"ה ע"א) והזרעונים הם אשר נאכלים הזרע ולא העשב כמו תבואה וקטניות כשאחז"ל על התבואה אומר בורא מיני זרעים כדאיתא בתוספתא פרק ל"ד וזהו עשב מזריע זרע שאין עקרן אלא להזריע זרע. ומ"ש הדשא ולא אמר תעשיב מפני שהיא מתפעל על תיבה ראשונה. כי כן דרך הכתוב כמו ותדבר מרים ואהרן נאמרה לשון נקבה מפני שהזכיר מרים תחלה: עץ פרי. ביאורו שיהיה לו בכחו לגדל פירות. עשה פרי למינו. פי' שלא ימיר מעשהו עץ תפוחים לא יעשה רמונים. והעיקר רק למין של אילן. מפא"כ בעשב שלא נתן בו כח אלא להוציא הזרע לשנה זו אבל האילן מתקיים לדורות ולכן לא נאמר בדשא ועשב למינהו וגם באילן לא נאמר למינהו אלא עץ פרי אלא עשה פרי למינו: אשר זרעו בו. שיהיה בו גרעינים שיוכל לנטעה עוד. עץ פרי באורו שלא יצטרך לרכוב אותו בתוך ענו אפס יהיה כח בזרעו כשישתלו בארץ. יגדל עוד עץ פרי. ויהי כן. שנעשה הכח בארץ כן. ותוצא הארץ רבו בו השינויים. ויתכן ע"ד הפשט. כי במאמר הציווי לא בא מאמר מזריע זרע למינהו וכן אשר זרעו בו למינהו. כי בארנו כי מאמר תדשא הארץ הוא שיהא כח בארץ שיזדרע ויוציא עשב. ובעשב יהיה זרע להזדרע עוד לא יתכן בו למינו כי בעשב יהיה גדל הזרע כמו בתבן התבואה מה איכפת אם יהיה בתבן דגן או שעורים. וכן מהדגן יצמח עוד תבן ובו תבואה: וכן אשר זרעו כוונתו שיצמח מזרע הפירות אילנות. ומהאילנות יגדל פירות ואל הפירות נאמר למינו אבל האילנות אין מן ההכרח להאמר בו למינו אפס אל מאמר ותוצא הארץ סיפר הכתוב מה שעשה הארץ בפעל שהוציאה עשב מזריע זרע ההכרחי להיות מזריע למינהו עשתה ב' דברים א' שהוציאה עשב וגם זרע שיוכל עוד לזרוע ויצמח למינו. אפס אל הציווי לא אמר הזרע למינהו מפני שהוא כח כמו והבן: כי טוב. אחר שהוציאה הארץ נגלה תועליותיה כי טוב. יהי מאורות ולא נאמר אורות ביאורו לשון חלונות כמו מאורת צפעוני (ישעיה י"א) מפני כאשר נתפשט רקיע השמים. נשאר האור למעלה בא מאמרו יה"ש שיתהווה גופים מוכנים לקבל אור השמש שגנוז למעלה והם יאירו שבעת ימי המעשה והמה במורידי האור לנו וז"ש יהי מאורות מן אור שלמעלה והכל נברא בסדר נכון. כי כל יום הוא הכנה ליום שלאחריו. כי ביום ראשון נברא הרוח שהוא הכנה לרוחו של אדם שנא' ויפח כו' והוא נקרא רוח אלהים חיים לכן אמר תחלת המחשבה סוף המעשה וכן אמרו ורוח אלהים זהו רוח של משיח ותהו ובהו ומים הם הכנת הארץ כמ"ש בס"י. והאור והחשך להכנת המאורות וסילוקן. והבדל המים והתקוות המים היו להכנת הזרעים. וזרעי' הם הכנת מאכל הבהמה והאדם. והמאורות הם הכנה לבעלי החיים ובעה"ח הוא למאכל האדם ותשמישו כמ"ש שלכן נברא באחרונה (סנהדרין ל"ח ע"א) שיהיה הכל מתוקן שהוא צריך להכל: ברקיע השמים. יאירו ברקיע הנקרא שמים: להבדיל בין היום ובין הלילה השמש להאיר ביום והכוכבים בלילה וע"י יהא ידוע יום ולילה. וכן הלבנה במחשבה הראשונה קודם מיעוטה שהיתה שלימה באורה. והיתה מעמדה נגד השמש תמיד והיתה על הארץ כל הלילה תמיד בכל השנה: והיו לאותות כמו אותות השמים כי אות מנהג להורות על העתיד. והכוכבים מורים על תולדות האדם כפי קבלתם מלמעלה כמו ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י') ואותותם לא הגכרו (איוב כ"א): ולמועדים הם הזמנים הנועדים בין איש לרעהו הוא מחובר ממספר הימים. ולימים הוא מעת לעת יום ולילה נק' יום: ולשנים הוא תקופת השנה: פי' אחר (מדרש רבה פ' וי"ו) לאותות אלו שבתות שנאמר היא לאות ביני וכו': ולמועדים אלו שלש רגלים. ולימים אלו ראשי חדשים כמו חדש ימים (בראשית כ"ט) ושנים אלו ראשי השנים. והטעם ממשלת הירח: לאותות זה ממשלת השמש שכל השבוע מחובר מימים. ולמועדים היא ממשלת הירח שהם מועדים עפ"י קביעות החדש בחמשה עשר בו ובששה בו: ולימים הוא ג"כ ממשלת הירח הוא קידוש החדש עפ"י ראיית המולד. ולשנים הוא ממשלת השמש שאנו מונין שנת החמה לכן באו העיבורים והכן שלא תהא יום הכפורים מפני שעשרת ימים שבין כסא לעשור נקראים ראש השנה לפי שהשנות החמה יתרים על שנות הלבנה כמספרם ולכן המעשים הגאותים הנפעלים בימים אלו השובים בכל השנה. ולכן אין מזכירין ראש חדש בראש השנה מפני שזכירה אחת עולה לכאן ולכאן מפני שהחדש נכלל בשנה כי השנה היא ממשלת החמה והסיהרא נכלל בחמה כלילה ביום שיום ולילה נקראים יום כמו שביארנו וכן השמש זכר המשפיע נגה לסיהרא ולכן היא כלולה בחמה: והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן. ברקיע השמים בארנו. להאיר על הארץ כי מ"ש והיו לאותות כו' הם משמשים רק לאדם. לכן אמר להאיר על הארץ בקמן שכולל הארץ עם ד' יסודותיה אדם ובהמה וכל מיני צמחים:

ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. בערך הכוכבים המה שניהם גדולים. ואת הכוכבים. הוא נמשך אחר מאמר ויעש. ונמשך אחר לממשלת הלילה שהמה מושלים בלילה להאיר על הארץ. מאמר יהי מאורות הוא אמר על נשם המאורות ברקיעי. ומאמר ויעש הוא גוף וחומר המאורות. אח"כ ויתן אתם אלהים ברקיע השמים

ע"ד רמז

ויאמר עשר אמירן. עשר ספירן שהם מ"ב ל"ב שבילין ועשר אמירן. כ"ב אותיות ועשר נקודין. אותיות נפש ונקודת רוח. ע"ש הם ל"ב ובהם טעמים נשמה שמנהיג אותם והוא י' אמירין וזהו שם מ"ב עד ב' דבוהו שבהם נברא העולם כידוע ל"ב נתיבות במוח שבהם ברא אלהים בינה בי' אמירין והוא רוח דלבא. יהי אור. אור דנהר במוחא ולבא כי מוחא וריאה מים ובקד"ה שם אור כמ"ש בזוהר. אויר וכן ריאה מים ובלבא אור. וז"ש יהי אור ויהי אור. ועיקר נא' על אור דלבא כי בריאת חלקי הראש לא נכתב כאן כמ"ש (חגיגה י"ב ע"ב) מכדי בשמים פתח ברישא מ"ש דקחשיב מעשה ארץ כי שמוחא סתום ולא נגלה למשה רק בבינה ואף שער האחרון לא נגלה לו וכמ"ש חמשים שערי בינה כו'. ובינה רוחא דלבא. הוא ברא את העולם בחכמה כמ"ש בתורה נתייעץ הקדוש ברוך הוא וברא את העולם ותורה היא חכמה וכן הלב מתייעץ בכל מעשיו במוח כידוע שלכן אמרו כל ארוך שוטה: וירא וגו' ויבדל וגו'. הוא טרפש הכבד מבדיל בין לבא לטחול. ויקרא אלהים לאור יום וגו' כי העוה"ב דומה ליום והעה"ז דומה ללילה. ולב בה הרוח שכוסף לעולם הבא וטחול העולם הזה ולכן אמרו טחול שוחק (ברכות ס"א ע"ב) טוב כעס שכועס הקדוש ברוך הוא על הצדיקים בעולם הזה משחוק שמשחק עם הרשעים וכו' (שבת דף ל' ע"ב) והוא רשע שהשעה משחקת לו. כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל. הכסיל בחשך הולך. בחשך של טחול. ולב כסילים בבית שמחה וע"ז נאמר וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך שהוא חכמת הלב וכסילות שהוא טחול אור וחשך וז"ש הנה מטתו שלשלמה ששים וגו' שתין גלגלי דכרסיא דשהרין לכורסיא גלי ימא שהן בבית כנפי ריאה דסחרין ללב מפחד בלילות של הטחול. והוא כל עסקי עוה"ז ותאותו לבלוע בלע ואור זה אש נור דליק וכן אמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים ויהי אור. וכל זה שאמרנו באור וחשך היא מסט' דעה"ה טו"ר. אבל נשמתא דאיהי מאילנא דחיה כל איברהו לטב ברא כמ"ש בר"מ פרשת פנחס ואור וחשך שהן יום ולילה הכל כמ"ש (שבת שם) כתיב ושבחתי אני את השמחה וכתיב לשמחה מה זו עשה לא קשיא כאן בשמחה של מצוה כאן וכו' וללמדך שאין השכינה שורה כו' וכן לדבר הלכה. שיום ולילה הן תורה שבכתב ובע"פ קב"ה ושכינתיה ולכן אין השכינה שורה כו' שהיא לילה. וכן לחלום טוב. (שבת שם) חלום היא במלכות מסט' דצדיק וזהו לחלום טוב וכן לדבר הלכה וז"ש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד שהקדוש ברוך הוא ושכינתיה אחד וכן תורה שבכתב ושבע"פ (סנהדרין דף נ"ט ע"א) שכל האומר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק אחד אין לו חלק לעוה"ב שאומר אין דבר זה רמוז בתורה שבכתב. וע"ז נאמר שמח כאור כו' (שבת ס"ג ע"ב) שאמרו ע"כ לדברי תורה שמח בתורה שבע"פ ויטיבך לבך בתורה שבכתב. וכן אמרו ע"כ דברי סיגה"ר כו' שהילדות הוא קודם לבחרות הילדות עד כ' שנה והאומר לו יצה"ר עכשיו שמח שאיך כר עונשין ואח"כ ויטיבך לבך. מכאן ואילך דברי יצ"ט ודע כי על כל שאח"כ נעשה על הכל. ואלו ב' המאמרים הם אחד על נשמתו שהיא מסטרא דעה"ה טו"ר ואחד על נשמתא שהיא מאילנא דחיי. וכאן הוא יסודין אמ"ש שנברא ביום א' וביום ב' ובג' כלים של אמ"ש כמ"ש לקמן. וכן הכפילות ופשוטות באלו ששה ימים קבל אותיות וע"ש שבתוכן הן נכללים בו' כמו ברקיעים בו' רקיעים ז"ת עטרת ביסוד וברקיע ה' נכלל ג"ר והן כפולים נגד ג' כפולים ז' בז' מולקות כידוע והן כאן י"ד ימים ובששי נכלל מל' ביסוד. וזהו תוספת ה' הששי והן ז"ת וביום השביעי ג"ר שלכן נאמר בו ג"פ השביעי והן כפולים ערב ובקר וערב נכללה ביום דנוקבא נכללה בדכורא ונוקבא בשם דכורא כידוע וזהו ערב ובקר יום וידוע כי הנפש נפשט מעט מעט בולד עד שנגמר כל הולד ולכן נכנסין כע"ס של הנפש שהן ז' ימים כל אחד לבד מעט מעט עד שנגמר כל האברים שהן שנעשים בששת הימים וז"ש אחר בריאת תהו כו' יום א' ואחר הרקיע יום ב' וכן בכולם ואחר שנגמר בא שכלו בג"ר וז"ש ויכולו השמים כו' כמש"ל וכל הי"ם כלולין בזו"נ ביום ולילה בלב וטחול ולכך והגית בו יומם ולילה: ויאמר אלהים יהי רקיע הוא כו' גלגלת של הראש המקיף את כל הראש סביב סביב עד הגרון והוא מבדיל בין מים העליונים שהוא המוח ובין מים התחתונים שהיא הריאה שעדיין לא נעשו לכן כלים כמש"ל. ויהי מבדיל כו' שיהיה הפרש ביניהם כמ"ש במ"א וכאן התחיל אמ"ש א"מ ונגמר בשלישי שלכן לא נאמר כי טוב עד שנגמר בג' אבל מעשה יום ראשון הכל דברים גנוזים כחות נפשיות לכן אמר בזוהר דחסד גנוז כו' ויעש אלהים כו' כי כל ך"ב אותיות נעשים בו ב' דברים א' כתקונתי וא' גשמי ולכן נאמר בכל א' ויהי כן וזהו רוחני ובמאמר ויעש כו' זהו גשמי: מעל לרקיע כו' כמו שיש הבדל בין הרקיע למים התחתונים כן כו' ודעהו. ויקרא לרקיע כו' ושמים נבראו ביום א' הוא המוח ומעשיו לא נחסר שהוא המחשבה כמש"ל כמ"ש כך עלה במחשבה ועיין מ"ש בפרשת בראשית במעשה בראשית שלו וכן שמים ושמי שמים שאמרו רז"ל בחגיגה (י"ב ע"ב) ב' רקיעין הן ור"ל אומר ז' שרקיע זה בו דבוק וילון שרקיע הוא יסוד וילון עוברת היסוד כידוע. ולכן לא פרטו הכתוב ובשמי השמים כלולין ה' רקיעין כמ"ש שם: וילון הוא הקרום שסביב נגלגלת דבוקה בגלגלת וז"ש וילון אינו משמש כלום אלא נכנס כו'. והענין כי כל הרגשים באים מן המוח מקרום שעליו אל הלב והלב משלח בכל הגוף ובלילה סותם הקרום הדבוק בגלגלת ואוסף המוח כל הרגשותיו אליו וכן כל הנפש כולה נאסף ללב ואז הוא ישן וכח שמדמם שהוא פועל או והס"א סובב אותו ומתפשט בו כמ"ש בזוהר שלכן צריך נט"י וכן אמרו בגמרא האי מאן דבעי למידע לסו כו' (ברכות וי"ו ע"א) וכ"ה בעולם שהוילון מתפשט וכל כחות השמים מתאספים אל השמים כמו שכל המלאכים מתכנשין להיכלין ותרעין דג"ע אסתתמו וכל הנשמות שמתפשטים בין החיים מתכנשים אליו כמ"ש בזוהר ושמים הוא הראש וג"כ שלב כמ"ש שם וס"א מתפשט בו תרמוס בו כל חיתו יער וזהו תמור נוער הכפירים שואגים כו' וזהו הכלבים נועקים על מזונותיו מפוזרים דאתבטלו כידוע ונכנס שחרית ואז מעיר האדם ועי"ג שפעמים מעיר האדם קודם שיום מ"מ אין נשמתו חוזרת בו עד היום כמ"ש חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו עד היום עיין בזוהר שם וזהו מחדש בכל יום כמ"ש חדשים לבקרים כו' שמחדש בכל יום נשמתו חדשה לו כידוע שנא' הנוטה כדוק מו' שהוא דוק קרום הנ"ל רקיע שמו כו' הוא הרקיע שנא' כאן כמ"ש ביום הרביעי לקמן וה' שמים כלולים במוח שמים העליונים שבו נאמר ה"פ אור ביום א' אור דמוחא דנהיר בלבא כידוע וכן ה' הרגשים במוח שמתפשטים ממנו ה' חושים הידועים. והן ה' ספי' מבינה עד הוד נו"ה תרי פלגי גופא וכלולים כולהו בגלגלת שבו יוצא ה' הוויין אל הפועל כידוע. שכולהו נכללין ביסוד ולכן נאמר בו ה"פ רקיע וכן ג' תרעין דבינה כידוע. שחקים שבו רחים כו' הן נו"ה שוחקין הזרע לצדיק והוא כולל הוש המישוש שעיקרו בתשמיש כידוע. זבול שבו כו' ומקריב עליו קרבן כו' ת"ת והוא חוש הטעם שבו את קרבני לחמי וכל כלי האכילה הן כלי קרבן כמ"ש בר"מ פ' פנחס. מכון שבו אוצרות שלג כו' וטללים רעים וסערם ודלתותיהן אש כי הוא חוש הריח בחוטם בגבורה שבו ניחות רעות ותנגה ובו נאמר ויפר אף ובו ישימו קטורה באפך לבטל מותנא. ופריך הני ברקיע איתנהו הני בארעא כו' כמ"ש בזוהר דב' נוקבין בחוטמא מחד תננא ואשא דסליק מלבא ומחד רוחא דנחית ממוחא ואמר בא דוד כו' וז"ש שאיעתן בנפון לעשות ריח נחות לבסם כידוע. מעון שבו כו' חסד בו חוש השמיעה בו ואשמע

השמים להאיר על הארץ. כי האור נגנז למעלה נתן אותם להאיר על הארץ:

ולמשל ביום ובליל' ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי טוב ולא הזכיר כאן בנתינה אותם ברקיע והיו לאותות ולמועדים ולימים ולשנים מפני שאף אם לא היו נתונים ברקיע היו קביעות המועדים והחדשים כמו שאנו עושים ע"פ החשבון:

ויאמר כו' שרץ נפש חיה. פי' גוף וחומר של המין שרץ שיוכלו לקבל נפש חיה. ועוף יעופף על הארץ ביאורו שהמים ישרצו חומר גם העוף שתכונתה להיות יעופף על פני הארץ ועל פני רקיע השמים והוא באויר כי על רקיע שמים משמע ממעל לרקיע לכן נאמר על פני. ואמר ועוף יעופף שיהי' לו ב' מיני עפיפות על הארץ ולפני הרקיע כמשרז"ל (ברכות ד' ע"ב) גבריאל בשתים שנא' מועף ביעף ואמר ישרצו המים ולא אמר יעופף המים מפני שמלת שרץ היא ראשונה:

ויברא וכו'. בעבור התנינים הגדולים היתה בריאה מיוחדת נפש עם בשר נברא בבת אחת מה שאמרו בריאה יש מאין כאן פי' ממה שלמעלה ממנו. כי חומר העליון הוא צורת התחתון מפני שכל נברא שהוא רחוק ב' מדרגות נק' יש מאין. כי אין ביאורו שאינו ממש ולכן נאמר אצל התנינים ויברא: ואת כל נפש חיה הרומשת אשר שרצו המים. מקודם ברא הקב"ה את נפשם כי המים המציאו חומרי אלו המינים בלבד והוא ית"ש גמר ע"י בהבראות את נפשם. ואת כל עוף כנף. ביאורו את כל נפש עוף כי חומר העוף שרצו המים. עוף היינו עופות. וכנף היינו חגבים וידוע כי האויר נחלק לג' אוירים הבהמה והחיות נבראו מאויר התחתון הסמוך לארץ לכן היו כבדים בתנועתם ולכן לא נאמר בריאה בנפשותם ודגים נבראו מאויר האמצעי ולכן הם שטים וקלים בתנועתם. ועופות הם מאויר העליון לכן הם קלים ביותר עד שמעופפים קרוב למקום יצירת נפשם ולכן נאמר בריאה בנפש הדגים והעופות ונפש החומרי של האדם הוא למטה מכולם. ונפש השכלי שלו למעלה מכולם לכן נאמר בגופו נעשה ובנפשו ויברא:

ויברך וכו' פרו נתן בהם כח ההולדה לפרות ולהשאיר מינם. ורבו שלא יהיה במקרה אבל פעמים רבות יפרו וירבו. ומלאו את המים בימים ולא בא מאמרו ומלאו בימים. מפני שא"כ היו מונחים בשולי קרקעות הים ולא הי' כח ביד האדם לאסוף אותם. לכן בא מאמרו ית' ומלאו את המים בימים. והעוף ירב בארץ ביאורו שלא יהי' פרה ורבה במים כמו עיקר תולדתו שהי' במים. אבל ירב בארץ ולא הגיע אל העוף ברכת ומלאו פן יכסו את עין הארץ. וכן בבהמות וחיות לא הי' ברכה כלל פן ירבה עליך חית השדה. וכן אל התנינים לא הגיע ברכתו ית' כלל אבל הרג את כו' (ב"ב ע"ד ע"ב):

ויאמר אלהים וכו' הזכיר כאן הארץ בקמץ. לפי שנפש בהמות וחיות נברא מכלל הארץ ויסודות השרצים נבראו גופם מן המים וההיפך בבהמות וחיות: נפש חיה. ביאורו כי תכונת האדם הוא משלש אלה. נפש והיא הצומח. והמגדל. והזן. ורוח הוא החיוני ונשמה. ויסוד הבע"ח הם אפס משנים נצמדים והם נפש הצומח. ורוח החיוני. וז"ש נפש חיה מרמז על שני אלו. וחלקי הבע"ח המה נכללים בשלש אלה. הבהמות מגורתם בישוב ומשועבדים למין האדם ומזונותם על האדם שאוכלים באבום. וההפך בחיות ביערות ביתם וחפשים מעבודת האדם ומזונותם מן הארץ ולכן המה נקראים חיתו ארץ ע"ש הארץ. והוי"ו נוספת והוא סמוך אל הארץ לפי שגדלה ממנו שלא ע"י אמצעי כבהמות הישוב. ומלת ויאמר ביאורו הוא רצון. ואף במקום שנא' אצל הדיבור הוא מורה ג"כ על רצון. וידבר ה' אל משה לאמר כונתו שזהו רצון המאמר. ולכן נאמר ויאמר ה' בנחש אבל לא היה מדבר עמו לכך לא שאל לנחש מה זאת עשית. כי לא דיבר עמו שיכנס עמו בדברים אלא קלל אותו בלא ידיעתו. וכל ענין האמירה שרומז אל הנאמר אליו מדבר הכתוב כאלו מדבר עמו וזהו כי עשית זאת וכן פרו ורבו כאלו מדבר עמו: ויעש ביאורו שעשה גוף לכל נפש ונפש למינה לפי כח ועצם וטבע כל נפש כן עשה תיקון גופו למינו. ואת כל רמש האדמה לרבות שקצים ורמשים ושרץ העוף. כי מיני השרצים המה ארבע. שרץ המים. ושרץ העוף ושרץ הארץ מחולקים לשנים שקצים ורמשים והמה נגזרים מארבע יסודות. שרץ המים מיסוד המים. ושרץ העוף מיסוד האויר. ושרץ הארץ מיסוד הארץ. וסוגי שרץ הארץ. המה מחולקי' לב' מינים. שקצים ורמשים הוא מין א' רמשים המה הפרים ורבים והשקצים המה הנולדים מעיפושים. והמין הב' הוא נגזר מיסוד האש מחמום האשפות: למינהו נכתב באות ה"א וי"ו. כי רז"ל דרשו על ישקני מנשיקות פיהו כנשיקות חתן וכלה ובא דרשתם ז"ל בעבור תוספות אות ה' ו' אילו נאמר פיו היה נשמע מנשיקות זכר ואלו נאמר פיה היה נשמע נשיקות נקיבה עכשיו שנא' פיהו נשמע נשיקות זכר ונקבה וז"ש כנשיקות חתן וכלה וכן רמז כאן למינהו בה"א וי"ו על מין זכר ונקבה: ויאמר אלהים כו'. נעשה אדם. ביאורו מפני שהאדם נברא אחרון לכל הנבראים לכן אמר הקב"ה אל כל הנבראים שיתנו חלק מתכונתם בגוף האדם. כי הגבורה מיוחס אל הארי. והמהירות אל הצבי. והקלות אל הנשר. והערמימיות אל השועל. וההיקש. וכן נפש הצומחת הוא הצומח ונפש החיוני בבע"ח ויתאחדו כלם באדם. ומלת צלם נופל על צורת הדבר וגמרו ובע"ח יתעלו על הצומח בנפש החיוני. והיא צורתו. וכן הצומח על הדומם וז"ש בצלמנו שצורת כל המינים יתאחדו במין האדם כדי שיכבשו כלם תחת ידו דצ"ח ועי' כחות הטבע והשכל שלכן הוא רודה בכל. ונתן בו חלק אלוה ממעל שהוא יעבוד להש"י. כדמותנו כל מה שיש בעולם יש באדם וכן נשמתו נדמה לקונו בה' דברים מה הקב"ה מלא כל העולם כו' (ברכות יו"ד ע"א) וז"ש כדמותנו: ומ"ש בצלמו ביאורו בצלם הראוי לפי נשמתו. בצלם אלהים פי' בצלם המלאכים. ואמר כדמותנו לפי שמיני בע"ח יובדלו זה מזה באבריהם כשארז"ל (בבכורות פ"ז מ"ד) עיניו גדולות כשל עגל קטנות כשל אווז וכן ארז"ל (שבת ע"ד ב') מ"ט גמלא זוטרא גנובתי' ותורא אריכת' גנבתי' קרנא דקמלא רכיכא ע"ש והסימנים האלו מיוסדים על אדני תכונת'

על דרך רמז

ואשמע את קול כנפיהם ובו נימד התורה כמ"ש בס"י. וז"ש (חגיגה י"ג ע"ב) את"ל כל הפוסק כו' זהו דין שכלול בחסד וכן חסד בדין יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ב' עקבין דחוטמא וכן ב' אזנים כנ"ל והקדים מעון למכון שחוטם מתחיל גבוה יותר מאזנים. ערבות בינה והוא חוטם הראות שם וראה את ה' יושב על כסא כו' שרפים וארא את החיות וארא והנה אופן אחד כו'. וז"ש שם אופנים ושרפים כו' וכל ההרגשות ע"י הקרום הדבק בהן והיא החכמה שהיא חיות כל האדם כמ"ש והחכמה תחיה את בעליה. ונקרא חיה כידוע. וז"ש עוד רקיע א' למעלה כו' ועליו כאבן ספיר דמות כסא קד"א כידוע. ועל דמות כו' כמראה אדם כו' היא החיה והיא נשמת האדם וסכל בוא חכמה מכאן ואילך הוא כתר. וז"ש עד כאן כו' מכאן ואילך במופלא כו' וזהו מלכות דסליק לכתר שכתר דבוק בזילון בסוד נעוץ סופן וכולן בראש שנקרא שמים. ויהי ערב כו' כנ"ל:

ויאמר אלהים יקוו כו' שהיו מתפשטים בכל הגוף אל מקום א' הריאה וכאן בריאותו ובו י"ג מעם מ"ה. ונשאר ל"ב נלב כמ"ש בס"י והן ו' עזקאן דקנה ו' כנפי ריאה והריאה עצמה גי' אחד זהו אל מקום אחד: ותראה היבשה. הוא הכרס שכולל כל הבטן שהיא ארץ הפרטי'. וכאן גלה האויר בעולם וכן בנפש. והיא מקום לנפיחת הריאה ברוח דנשיב בגוף והיא הגויה בנפש: ויקרא אלהים ליבשה כמ"ש כאן בריאות הארץ הפרטי ובטן כנ"ל. ולמקוה המים ר"ל מקום המים כמ"ש במ"א והוא הריאה. והן ז' ימים וז"ש ימים ר"ל רבים. וכן הריאה נשמת כנפי הריאה שסובבים לא"י לבות נור דליק כמש"ס מי יגור לנו אשה אוכלה משכן השכינה והתורה והריאה עצמה שהן התומה היא למטה סוף הריאה למערבו כי הראש מזרח! כמ"ש מראש מקדם וכן ים הגדול סוף א"י במערבו וכאן נגמר מלאכת אמ"ש וז"ש כאן וירא אלהים כי טוב:

ויאמר אלהים תדשא כו'. כאן התחיל בריאת י"ב מנהיגים שהן בארץ בבטן והן כלולים ב"ע. ב' ידים באחד ב' רגלים באחד ב' כליות בא'. והן ג' פעמים ג'. והן נבראו בג' ימים. יום שלישי וחמישי וששי בכ"א ג' וביום ד' ז' שערים כמ"ש. וכאן הם ג' מינים. דשא. עשב. עץ פרי. והן ג' כלי האכילה. קיבה קורקבן ודקין. שאלו ג' מינים הנז' לאכילה כמ"ש לקמן ביום הששי הנה נתתי לכם כו' והן ג' כחות בנפש הצומחת, שבא ע"י האכילה כח המגדל וכח הזן וכח המוליד בדומה'. והן נגד ג' מינים הנ"ל. ולכן נאמר אצל עץ פרי למינו כו' שהוא המוליד בדומה. ותוצא הארץ כו' האמורה בלב נגד ג' חושים שבג' האברים הנ"ל: ועשי' נגד ג' אברים עצמם הנ"ל ונאמר פרי אצל עשב ג"כ למינה כמ"ש שנשאו ק"ו בעצמ' והו' הזן שג"כ זן למינהו כמשרז"ל אבר מחזי' אבר. ועץ עושה פרי כו' שהזרע כלול מכל האיברים ומכל אבר נעשה אבר. וז"ש אשר זרעו כו' וכן הן ג' נפשות הצומח והחיוני והמשכלת נר"ן וכולן ניזונין ע"י האכילה שהם נגד ג' כחות הנ"ל המגדל נגד הצומחת שמגדל האברים והמוליד והזן נגד חיוני שומר רוח האדם בקרבו ע"י שזן את האיברים והמוליד בדומה נגד המשכלת שמוליד ג"כ בדומה שמבין דבר מתוך דבר והשכל הוא עה"ח למחזיק והאכילה יאכל פריה נצר תאנה כו' מפרי פי איש תשבע בטנו בטן כו' וז"ש ושלא יהיה שכלך עקר כו':

ויאמר אלהים יהי מאורות כו'. הן ז' שערים בנפש שהן נגד ז' כוכבים כמ"ש בס"י ברקיע השמים בגלגלת הראש כו' והן ז' כפולין וזהו להבדיל שע"י ניכר האותות לחוזין בכוכבים כן ע"י ז' שערים האלו כמ"ש בת"ז ת"ע בעיינין בקריצא דעיינין בחוטמא בקמיטו כו' באודנין ל' בפומא כו'. ולמועדים שהן נגד ז' תפאין כמ"ש בזו"ח ונגד ז' כוכבים כידוע. וכן נגד ז' שערים. ולימים שהיום י"ב שעות וכן י"ב שעות הלילה והן ע"י י"ב מזלות בדכורא ובנוקבא כמ"ש בס"י וכן הן בראש כמש"ל. ולשנים ג"כ י"ב חדשים נגד י"ב מזלות כמ"ש שם:

והיו למאורות כו'. והקשו בגמ' אור ביום ראשון נברא והכתיב ויתן אותם כו' כדר"א (חגיגה י"ב ע"א) אור שנברא ביום הראשון אדם צופה בו כו' כיון כו' עמד וגנזו כו' שאור הראש הוא אור השכל אור דנהיר בלבא שאדם מסתכל בו ומשיג בו את כל העולם והוא אור הגנוז לע"ל שאז ותמלא הארץ דעה. להאיר על הארץ. להתנהג בו גבולות עמים שהן למספר ב"י י"ב מנהיגים את הארץ הגוף אבל לב"י אין מזל לישראל שהן למעלה מן הטבע ומתנהג באור דנהיר בה:

ויעש כו' את שני המאורות הגדולים חמה ולבנה הם ב' עינים שהן עיקר המאורות שמאירין לאדם ברואה בם כמ"ש ועיניו כשמש וכירח וכמ"ש בה"ת אע"ג שסדר יצירתם אינה כן כמ"ש בס"י:

את המאור הגדול כו'. עין ימין ועין שמאל וע"י מתנהגין הלב כמ"ש עינא ולבא סרסורא דעבירה והלב כולל ימין ושמאל שמאל בטחול לב כסיל לשמאלו וזהו לממשלת כו' עין ימין מתנהג לב ימין וזהו המאור הגדול לממשלת היום ובשמאל השמאל וזהו את המאור הקטן: וז"ש שורייקא סומקא דעינא בלבא תלי. ואת הכוכבים הן י"ב מזלות ושאר הכוכבים והן שערות הראש, כמ"ש בת"ז. ת"ר בנימין דרישא שהן כוכבים ומזלות דל"ל תוספתא והן י"ג נימין. וי"ג ארחין דשערי שהן י"ב מזלות. ותלי הכולל אותן כמ"ש בס"י. ושאר השערות שאר הכוכבים והן ע"ג ז' השערים כמו המזלות וכוכבים שהן בגלגלת א' ע"ג ז' הכוכבים וז"ש ראיתי עיני דגשקי אחדדי סלב אחותו כמ"ש פתחי לי אחותי כו' כמ"ש בת"ז והיו הכרובים ידוע שהן תפארת ומלכות הכרובים כרובי עינא פורשי כנפים גדפי עינא כו'. בזמן דמסתכלין בארח מישור. ופניהם איש אל אחיו יחוד בזו"נ ובזמנא דלא מסתכלין כו' נחש עקלתון כו' כי המות יפריד כו' שהוא ס"א המפריד היחוד כו'. ערוה ע"ר ו"ה כידוע וזהו אסור להסתכל בעריות וזהו בעה"ז עו"ל. אבל באילנא דחיי שנאמר בכל לבבכם שני המנהיגים ופניהם כו'.

ויאמר אלהים ישרצו כו'. הן הידים והכליות והרגלים שעיקרן ב' ביצים ע"כ נקרא גו"ה הסותקים מן כנ"ל וזהו שרץ נפש חיה הכליות ובצים שהן ממים של הריאה שהן מבשלין הזרע כמ"ש בר"מ פ' פנחס ותרין כוליין כו' דמבשלין הזרע דנחיתי מן מוחא ומבשלין מיא דמקבלין מן כנפי ריאה וכן הביצים וכאן כוללן יחד. ועוף יעופף כו' הן הידים שהן הגדפים שמעופפים בהן כידוע וז"ש ועוף זה מיכאל. יעופף זה גבריאל שהן חו"ג ב' ידים כידוע על הארץ באויר בגוף בגויה. על פני רקיע השמים שמעופפים על פני רקיע שמגביהים הידים עד הראש. רום ידיהו נשא כו':

ויברא אלהים את כו'. עכשיו פרטן התנינים הגדולים הן ב' הרגלים שהן גדולים והן לויתן נחש בריח ונחש עקלתון כמ"ש כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם ואף לויתן כו' והן הב' ביצים. ואלמלא מזדווגים זה לזה היו מטשטשים את כל העולם שכל האיברים עושים פעולתם תמיד חוץ מן הביצים כי אם ע"י מחשבה וזה שרכן כו' שהם מגונגים בעצמם שלכן אמרו (נדה י"ג ע"א) מותר לסייע בבצים מלמט' והאמ' כוללן וז"ש לויתן זה יצרת לשחק בו כמ"ש הבאת לנו כו' לצחק כו' וז"ש י"ב שעות כו' ג' ראשונות כו' שי"ב נחלקין ד' פ' ג' כמ"ש בס"י כד' אותיות הוי"ה וז"ש (ע"ז) ג' הראשונות יושב ועוסק בתורה מימינו אש דת למו שניות יושב ודן כו' בשמאל. שלישיות יושב וזן כו' בת"ת ואתה מחיה את כולם וזהו כ"ו כל"ח נגד שם הויה שכלול בת"ת. רביעית יושב ומשחק עם לויתן זה הזיוג עם מל' וז"ש מיום שחרב בהמ"ק אין שחוק כו' ברביעית מה עביד כו' שאין זיווג בזמן הגלות יושב ומכלכל. ואת כל נפש כו' הן כליות. ואת כל עוף כו' ידים ש"ו:

ויברך אותם כו' פרו ורבו כו'. כי מן הכליות ובצים פו"ר. וזהו שנתברכו זרעו של יוסף וידגו לרוב כו' ויוסף הוא הצדיק מה דגים אין העין שולטת כו' שהן מחופין בבטן והן ב' שבטים שיצאו מיוסף כי י"ב שבטים י"ב מנהיגין בגוף כמ"ש בס"י והעוף ירב כו' שהן ב' מוחין שמתבשלין בב' ידים וחו"ג בה' אצבעות הימין וה' אצבעות ביד שמאל כמ"ש חכמה נחית בימינא ובינה נחית בשמאלא וכל ברכה שריא בידים. וישת אביו יד כו' והידים צריכים לברכה כמ"ש ולברך את כל מעשה ידיך ואמרו איזה מעשה ידיו של אדם כו':

ויאמר אלהים תוצא הארץ כו'. הן מרה כנגד טחול בהמה מרה שהוא גיהנם כמ"ש בזוהר ובר"מ מרה דאיהו גהינם כו' והוא שור המזיק שהוא כלתך השור בזוהר פ' בלק דא גלים בדיוקנא דשור וכל כו' לאעלה בגיהנם לאיך לנו כו'. ורמש כבד עם יותרת שיותרת הוא נחש כמ"ש בזוהר בכמה מקומות וחיתו ארץ טחול זוהי עפר וכ"ו בנשמתא דעו"ר כמ"ש בר"מ אבל בנשמתא דאילנא דחיי כל זה היא בסטרא דקדושה כמ"ש שם: ויעש כו' רוחניים וגשמיים כו' וכאן נשלם ג' וז' וי"ב:

ויאמר אלהים נעשה אדם כו' לבא שהוא כלל האדם והוא א' ע"ג שלשם כו' בצלמנו כדמותינו זוגות שמים בזה לב' לבות ובזה לב שלם. ולכן נקרא לב בזה נשמה ובזה רוח ובמוח אש שורפת וכן לב נור דלוק וכן הוא בצלמו כמ' ואמרו בצלמנו דכורא. כדמותינו נוקבא כי ב' גוני לבא דכורא

על דרך רמז

דכורא ונוקבא יצ"ט ויצ"ה ואמרו בזוכר זכה נעשה לו עזר בכל לנגד. ועיקר העבודה בינה"ר כידוע וסוא בעץ החיים. לא זכה בע"ה טו"ר כנגדו והוא בצלמנו כדמותנו שמות כולל חו"ג זו"נ. וירדו בדגת הים כו' שהן כל מנהגי הגוף וכן נאמר למטה הנה נתתי כו' שלב מושל בכולם למשוך לרצונו כמ"ש איזה דרך כו' רואה אני כו' ואמרו זכה רודה בכולם לא זכה ירוד שכולן מושלין בו שלבא ביניהם בדוחקא בצערא וימררו את חייהם כו' וידוע בהרבה מקומות :

ויברך כו' פרו ורבו כו' חיבור ב' הבתים של הלב ומהן כמה ענפים מתפשטים כל המדות טובים שכליות ומעשיות וכולם לטוב. בזמן שהן מסכימים לדעת א' ופניהם איש אל אחיו כנ"ל :
וכבשה. ארז"ל (מדרש רבה פ' ח' יבמות ס"ה ע"ב) וכבשה כתיב איש דרכו לכבוש כו' מס"ט דימינא והיא נכללת בו :

ויאמר אלהים הנה נתתי כו'. כלי האכילה לזון את כל האיברים ומבריכו דכולא נטיל לבא והשאר משלח לכבד ולשאר אברים שהן ולכל חית כו' הנומחת כנ"ל: וירא אלהים את כל אשר עשה כו' וכולם נכלל באדם שהוא עולם קטן וזהו את כל כו' שכל הבריות שנברא בימי המעשה נכלל בו וז"ש בצלמנו כו' כמ"ש במ"א. והכל נברא בשבילו וכן בלב שהכל נכלל בו ובשבילו וז"ש בצלמנו בצלם כו'. וכן בעולם שאדם הוא לב העולם. והוא נוטל שפירו דכולא ומבחר שבו משלח למוח שהיא נשמתו שבשמים. וז"ש הקרבנות ואילולי האכילה. אם המות שורף כל הגוף וכן משבטלו הקרבנות אין לך יום (סוטה מ"ט ע"א) כו'. וזהו לחמי לאשי את שבמות בשמים אריה נחית שהוא מורה על מזבח ששם לבא והשאר משלת התמאית כו' :

והנה טוב מאד ארז"ל טוב זה יצ"ט. מאד זה המות יצה"ר שהוא באדם לבא כנ"ל וזכה כו' ועיקר העבודה בו ולכן נאמר מאד : ויכלו השמים כו' גוף וראש ותולדותיו. ויכל כו' ארז"ל מה הי' חסר מנוחה כו' והוא בינה בג"ר ג' טעמים השביעי ג"ס כלל כל הנתיבות ג"פ אלהים ואין בו מעשה לשבת יצרה. וישבת יחוד. ויברך ברכה. ויקדש קדושה. הרי יב"ק בג"ר ויכל הכלית מלכות. וכאן נשלם ע"ס שכלל כנ"ל לב' נתיבות :

ומזגם וייכרו בסימני איבריהם. וכן אלו הסימנים באברי האדם כפי תכונתם וטבעם יורו עליהם סימני איבריהם וז"ש כדמותנו. וירדו בדגת הים והוא שרץ המים ובעוף השמים המה עופות. ובבהמה המה בהמות. ובכל הארץ המה חיות האר' אשר חיותן מהארץ כדלעיל. ובכל הרמש הרומש הוא רמש הארץ ושרץ העוף ובכל מרבה שרץ העוף. כי שרץ העוף נכלל בשרץ הארץ כמו שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים כ"ד ע"א) אכל פוטיתא לוקה ארבע. נמלה לוקה חמש. צרעה לוקה שש מפני ששני לאוין נאמרו על כלל השרצים ובשאכל פוטיתא הוא שרץ המים לוקה ארבע. ב' על ב' כללי הלאוין וב' בשביל הנאמר בשרץ המים. ובשאכל נמלה לוקה חמש. שנתוסף עוד א' בשביל שרץ האויר שנכלל בשרץ הארץ. ולמדו רז"ל זה מלשון הכתוב (ויקרא י"א) זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים הוא שרץ המים ולכל נפש השורצת על הארץ. הוא שרץ הארץ. ושרץ העוף לא נזכר כלל משום שנכלל בשרץ הארץ. ומ"ש וירדו לשון רבים הוא מוסב על אדם ואשתו כמ"ש זכר ונקבה בראם וכן בפ' נח בא מאמרו ית"ש ומוראכם וחתכם יהיה כו' בכל אשר תרמוש האדמה. הוא שרץ האדם. ובכל דגי הים הוא שרץ המים ושרץ העוף לא נזכר כלל מפני שהחטא גרם שנלקחו מהם רדיות הבע"ח אפס ניתן להם המורא והחתת. וידוע כי כל דבר הנעדר לא יוחזר לאיתנו בלתי דבר הנחסר ונפחת אף שחזר להם אחר המבול המורא וחתת נעדר להם מורא וחתת של שרץ העוף כאשר מצאנו ראינו בזבובים ושאר המיכים אשר יעמדו על פני האדם ממש וזהו מחסדי הש"י שלא נלקח המורא מבהמות וחיות הארץ :

ויברא כו' בצלמו ביאורו בצלם הגבוה והמעולה בצלם אלהים. וכבר ביארנו כי כל הנמצאים העומדים למעלה מן הרקיע נקראים אלהים כמו פלג אלהים מלא מים. ביאורו מים העליונים שנפלג ממים התחתונים הם מלא מים. לפי שהמים התחתונים אינם מלאים כמ"ש והים איננו מלא (קהלת א') אבל אצי העליונים המה מלאי' ואינם חסרים ע"י אידים. לכן בא מאמרו ית"ש שיברא האדם בצלם כל המלאכים והעולמות והנמצאים שהם למעלה מן הרקיע. ואמר ברא אותו ואח"כ ברא אותם שבתחלה עלה במחשבה לברוא אחד (ברכות ס"א ע"א עירובין י"ח ע"א) ואח"כ נבראו שנים. כי נבראו שנים נפרדים בגופם וכן בנפשותם. והיא זה כדי שיוכלו להוליד נפש כלולה מנפשות האב והאם. שהם היו בתחלה מחוברים וכלולים ביחד ואח"כ נפרדו ובוולד נכללי' ג"כ יחד וכמו שפי' הרשב"א ז"ל בחי' אגדות. ואמר ויברא הוא בריאת הנשמה והוא בצלמו והוא עיקר האדם כי הגוף נקרא בשר האדם ואח"כ פרט הכתוב סדר בריאתם כי מתחלה קודם היצירה לא היה לו רק נפש א' כלולה מב' ואח"כ חלק לשתים וז"ש בצלם כו' כי נשמת הזכר והנקיבה הן בשלימות ונקראו אדם כמ"ש כל השרוי בלא אשה כו'. (יבמות ס"ב ע"ב): ויברך וכו' ויאמר להם אלהים כל המאמרות הראשונות ביאורם על רצונו ית"ש כמו ויאמר ה' לדג (יונה ב' י"א) לפי שהשגחתו ורצונו נמצא אל כל הנמצאים בדרך נסתר. ואל הדג בדרך נוכח. וכן ברכת הדגים היה אל נוכח. וכן אל האדם בא מאמרו בנכח. וזהו כוונת רז"ל (בכורות ח' ע"א) ג' משמשים פנים כנגד פנים לפי שה' דבר עמהם כוונתם שבא להם דיבור לשון נכח. כמו שיש חילוק בין הנביאים בין דיבור לדיבור אע"פ שלכלם היה מדבר אבל לא דיבר פנים בפנים אלא עם משה. כן הוא באמירה שלכלם לא היתה אמירה ברמז לנכח אלא עם שלשה אלו שלכן נאמר אצל הדגים פרו ורבו בלשון נכח. והעוף ירב בארץ לשון נסתר. וענין הנכח הוא בהשגחה יתירה שלכן קללת הנחש היתה גדולה וכן ברכת הדגים היתה גדולה מאד שלכן נאמר וידגו. וכן ויאמר ה' לדג ולכן ארז"ל עשרה מאמרות הן והא תשעה הוי כו' כי ויאמר אלהים פרו ורבו אינה חשובה מן מאמרות הבריאה כי היא לברכה. פרו שיהיו פרים ורבים ולא יהיו עקרות. רבו שיולידו פעמים רבות. ומלאו את הארץ ביאורו שלא יהיו נמצאים במקום אחד. אבל ומלאו את כל כדור הארץ. וזה היה חטא דור הפלגה שיזמו לעשות נגד כוונת הבריאה ורצונו ית"ש לאסוף במקום אחד. אמנם נהרס עצתם מאתו ית"ש מפני שהיה מקביל לעומת כונת הבריאה כנ"ל : וכבשה ביאורו שיעשו עמה כפי מגמת לבם. הן להרוס ולחפור ולפתח ולשדד האדמה : ורדו כו' כבר ביארנו. ובכל חיה כו' פי' נפש חיה כתרגומו והוא כולל כל מה שנברא מהארץ בהמה וחיה ורמש : ויאמר אלהים הנה נתתי לכם הוא ג"כ מעשרה מאמרות מפני שנתן כח בזרע ופירות שיזונו ויסעדו את לב האדם לא כן עשב השדה. ולכל בעה"ח נתן כח בעשבי השדה שיזונו מהם ולא מתבואות וזרעים ופירות כי לא יסעדו את לבם :

וירא אלהים וכו' את כל אשר עשה. ביאורו כי ראינו בדבר אחד יהיה טוב בעצמו וכאשר יתאימו לנמצא זולתו יהיה בלתי טוב אמנם מפעלי הש"י המה טובים בעצמם וגם עם חבור זולתם. רז"ל דרשו (מדרש רבה פרשה ט') טוב זה מלאך חיים מאד זה מלאך מות. כוונתם לא שהמות הוא יותר טוב מהחיים. אמנם כונתו בעבור שכתב מאד משמע שהמות הוא ג"כ טוב שאין דבר מהנמצאים שיהי' בלתי טוב ויוצא מן הגדר. ואמר מאוד שתכלית הכל בשביל האדם שיעבוד לבוראו לכן נאמר בו מאוד: יום הששי כבר ביארנו: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם. הודיע' לנו התורה כשם שיש צבא הארץ אשר נבראו בששת ימי המעשה כן נבראו בששת ימי בראשית צבא השמים :

ויכל וכו' ההבדל בין כילוי לשביתה הוא. כי שביתה מונח להורות על העדר המלאכה והפסק באמצע מלאכתו. וכילוי נאמר על גמר מלאכה הוא רגע אחר גמר המעשה כי אין ניכר גמר המעשה אלא אח"כ כשאין עוד לעשות. לכן מן ההכרח לאמר ויכל וישבות. אלו נאמר ויכל הייתי אומר שכלה את מלאכת הנזכרים. ואח"כ התחיל מלאכה אחרת לכן נאמר וישבות המונח על העדר והפסק יאמצע המלאכה. לכן לדורות נצטוינו. כאשר יגיע שבת לפסוק באמצע ושלא לחשוב על מלאכת חול איך לעשות עוד :
ויברך אלהים רז"ל דרשו (מדרש רבה פרשה י"א) ברכו במן קדשו במן. מפני שבשבת לא מצאוהו בשדה והוא הקידוש. וז"ש על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים הוא הברכה. וכן לדורות מה שאנו שובתים בו ממלאכה הוא הקידוש. כי קידוש הוא לשון פרישה. והברכה הוא שאנו מסכימים ביום השבת ואין אנו נצרכים להשתדלות פרנסת היום כי הוא מוכן מיום הששי: מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. ביאורו כי לעשות משמעו לעתיד והוא כי הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. וחידוש מעשה בראשית ליום השבת הוכן מיום אתמול וביום השבת שבת אף ממנו וז"ש מכל והבן: וז"ש בליקוטין ח"ג דף קמ"א וז"ל אשר ברא אלהים לעשות. ענין השבת הוא כי בכל ששה ימים הראשונים הוציאו כ"א פעולותיו וביום השבת נחו כלם ואע"ג שהכל נברא באותן ששה ימים מ"מ הכל בכח אבל בפועל הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית והוא הוצאתן לפועל וכ"א מוציא פעולתו ביומו תמיד ובשבת שובתים וז"ש הכתוב אשר ברא אלהים לעשות פי' שברא הכל לבד לגמור הפועל. וזהו ג"כ כוונת המצות שיוגמר התכלית בפועל כמ"ש במקום אחר. ולכן ואדם אין לעבוד את האדמה וכל שיח השדה טרם יצמח שלא היו למעלה עד שיהיו למטה: וכן הוקם המשכן משכן סתם וז"ש (ב"מ כ"ט ע"א) אוקירו לנשייכו וכו' שהאשה מצפון ומשם זהב יאתה עכ"ל הזהב :

אלה וכו' תולדות השמים לא נזכר למעלה. ובאה התורה להודיענו שתולדות השמים המה מכווני' לעומת תולדות הארץ כי במאמר וכל צבאם גילה לנו שיש ונמצא צבא השמי'. ובמאמר זה גילה לנו שהם מכוונים כנ"ל : רז"ל דרשו כל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים אלה תולדות השמים והארץ פסל תהו ובהו. ביאור' שפסל את תהו ובהו מהיותם תולדות הארץ. אפס הם עיקרי וחומרי הארץ כאשר ביארנו במקומו: בהבראם. ביאורו כי לא נזכר אצל תולדות הארץ בריאה. אפס עשי' ויציר'. עשי' שנא' ויעש. יצירה כמשרז"ל כל מקום שנא' ויהי אינו אלא לשון יצירה. והודיע לנו בזה שהם אצלינו ג"כ בריאה: ביום עשות. ביאורו שכולן נבראו ביום הראשון ואצל התולדות היה הבריאה ביום הראשון והיצירה והעשיה בשאר ימי המעשה. ה' אלהים כאן הזכיר שם הוי"ה ב"ה. מפני ששם אלהים מורה על ההשגחה כאשר ביארנו. ושם הוי"ה ב"ה מורה על שם שהוא נותן חיות לכל ואינו שורה אלא על עולם מלא כמש"ה והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כ"ג) פי' באחד שאינו שורה אלא כשהעולם אחד באחדות. וכן שמע ישראל כו' שיהיו ישראל מיחדים עצמם ומחברים עצמם במחשבה. ה' מורה על קדמותו קודם בריאת העולם. אלהינו. מורה על זמן הווה. כמשה"כ אני ראשון ואני אחרון הוא מורה על עבר ועתיד. ומבלעדי אין אלהים מורה על הווה. וכן אזמרה לאלהי בעודי (תלים קמ"ו) הוא על זמן הווה. וה' השני מורה על זמן העתיד. אחד הוא שורה כשהעולם אחד ושלם אז מיחד את שמו עליו : והקדים ארץ לשמים שתולדת הארץ מבואר ותולדת השמים באו ברמז : וכל שיח השדה. הפסוק הזה הוא קשי ההתכה כי הזכיר בפ' ראשונה ותוצא הארץ דשא עשב כו' עץ עשה פרי. שנית התחיל בארץ וסיים באדמה. ויתכן שהאילנות והעשבים הנזכרים כאן אינן שהוציא' הארץ אבל הן הנזכרים בקללת האדם וקוץ ודרדר תצמיח לך. ושיעור הכתוב כך וכל שיח השדה פי' אילני סרק הגדלים ביערות ונקראים שיח ע"ש שמשיחין זה עם זה כמ"ש מפני מה קולן נשמע כו' (עיין במדרש רבה פרשה י"ג) השדה פי' יער כמו עשו איש שדה ההולך ביערות לצוד ציד וכן ולכל חית השדה הם הגדלים ביערים כמ"ש בו תרמוש כל חיתו יער (תלים ק"ד) וכן וחית השדה השלמה לך (איוב ה') וכן עשב השדה ביאורו עשבים הגדלים מעצמם שאינם מזריעים זרע כי לא המטיר היא בתחילת הסיפור עד שיבוא לחטא האדם וקללתו קוץ ודרדר. וכן אלה תולדות יעקב ולא נזכר יחס תולדותם עד שספר יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה כו' וענין מכירתו עד שבאו למצרים ושם גמר הענין ואלה שמות בני ישראל בפ' ויגש : וההבדל בין מלת ארץ לאדמה היא בבונת המדבר כאשר יחפון לרמוז על אדמת עפר אם לעבוד

אטן

אותו או על פירות יאמר אדמה. וכאשר ירצה לדבר על מדתה יאמר ארץ או כלל העולם או א"י שפרטות לכן ארז"ל על פירות הארץ אומר בורא פרי האדמה שכוונתו על פירות הצומחין מן האדמ' שנזרע ונעבד חוץ מן הפת שעל הפת אומר המוציא מפני שבשבעת המיני' מיוחדת להם א"י לכן מברכין אחריה' ברכת על הארץ. ואנו מתפללין משיב הרוח ותן טל ומטר כונתינו על א"י לכן תקנו על הפת לומר מן הארץ המורה על א"י שאמר ארצות שותי' תמצית א"י לכן כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ. על כלל הארץ. ואדם אין לעבוד את האדמה על פרט האדמה שעובד בה והבן: ואד יעלה מן הארץ בב"ר פליגי ר' יוחנן ור"ל. ר"י אמר אין עננים אלא מלמעלה שנא' וארו עם ענני שמיא. ור"ל אמר אין עננים אלא מלמטה שנא' מעלה נשיאים מקצה הארץ ובפדר"א אמר בזמן שישראל אין עושין רצונו של מקום ממים התחתונים הם שותים. והטעם מפני שישראל מחברים שמים וארץ במעשיהם הנאותים אז יורידו הגשמים מלמעלה ואם לא נעצרים מלמעלה וז"ש ואדם אין לעבוד את האדמה כמו לעבדה ולשמרה. ולכן ואד יעלה מן הארץ מפני שלא היו זכות מעשים להוריד הגשמים מלמעלה אז אד עלה מן הארץ שעננים שאו מן המים התחתונים ואמר מן הארץ מפני שהאדים עולים מן תערובת הארץ ויסודותיה: והשקה את כל פני האדמה הפרטית הנצרך לעבדה. אד הוא ענן ולפי שכל צרה ר"ל נמשל לענן וחשך לכן נקרא אד: יעלה לשון הוה להורות שענינו תמיד כך הוא: וייצר בשני יודין דרז"ל שני יצרין יצ"ט ויצ"ה (ברכות ס"א ע"א). והוא מרומז ג"כ בפסוק להנחיל אוהבי יש ודרז"ל עתיד הקב"ה כו' ש"י עולמות. ענינו שהאדם קונה אותם בשני יצרים שלו ש' שלמות בשבירת יצ"ר ועשרה עולמות בשמעו אל יצה"ט והם מרומזים בתיבה ש"י ימין ושמאל. ייצר עולה ש"י: עפר מן האדמה. ביאורו עפר הוא עפר תיחוח. האדמה הוא אדמת סלע הקשה. ולפי שיצר אותו בשר ועצמות והוא עיקר בנין האדם כי הגידין הם לחבור האיברים והעור לכסוי ולכן יצר הבשר מן עפר תחוח והעצמות מן הקשה. וכה"א ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו (דניאל יב) לפי שיחיה אותם ויבנה תחילה עצמותם ואח"כ הבשר לכן אמר אדמת עפר וכן אמר אך עצמי ובשרי אתה (ראשית כט) לפי שאמר (נדה לא ע"א) מזריע הלובן שממנו העצמות ואמו מזרעת האודם שממנו הבשר. ולבן היה עם יעקב ממשפחה אחת מאמו שהיה אחי אמו ומאביו ממשפחת נחור. לכן אמר עצמי ובשרי אתה: ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. ביאורו כאשר נפח בו הש"י את נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה אז נתהוה בו נפש הצומחת ורוח החיוני בפעם אחת כי חלקי הכחות באדם המה חמשה. הגוף. נפש הצומחת. רוח החיוני. נשמה. וחיה היא המחיה את כולם אבל יחידה אינה באדם. אפס בימות המשיח תשרה באדם וכן במעמד הר סיני ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד ומה שחלקו הראשונים לג' נפשות לא שיש בו ג' דברים נפרדים אלא המתפשטת ממנה לכבד נקרא נפש ומה שמתפשטת בלב נקרא רוח. ומה שעל המוח המשכלת נקרא נשמה. ואונקלוס תרגם לנפש חיה לרוח ממללא כוונתו כי חמש כחות אלו כלולים בשלש אלה מחשבה דבור מעשה המחשבה באה מכח הנשמה הפנימית והמעשה מגוף והנפש והדיבור מרוח החיוני המוליך את הקול ותרגום על נפש מלת ממללא ועל מלת חיה רוח. כי א"א לכתוב ממללא רוח רוח נשמת חיים הוא רוח אלהים חיים ורוח אדם שבקרבו הוא רוח מרוח ובהשיגו להתדבק ברוח אלהים שנולד ממנו הוא השגת רוח הקודש כמ"ש בס"י: ויטע גן בעדן. עדן הוא מקום דשן ושמן שבכל הארץ ויטע גן במקצת עדן וכפי קבלת חז"ל (פסחים לד ע"א) א' משסים בעדן. מקדם פי' למזרח העדן והוא בדרומית מערבית של העולם: וישם שם את האדם אשר יצר. כאשר נגמר צורתו על מתכונתו ואע"פ שכבר נעשה הגן ביום ג' וכן האדם ביום ו' שם נאמר בדרך כלל וכאן הודיע בדרך פרט וכן הוא בכל התורה בתחלה נאמר סתם ואח"כ פירש בכלל ואח"כ בדרך פרט: ויצמח כל עץ נחמד. ההבדל בין מלת טוב לנחמד. הוא כי טוב נאמר בהסכמה על תענוג הגופני. ונחמד נאמר על עונג הרוחני וכן בקניני המדומות להשיג עושר וכבוד ויקר וחמדה הוא ששה ידות וטוב הוא חלק אחד כמו ששת ימי המעשה האדם רודף אחר קנינים המדומה הון יקר לחמדה. ושבת הוא יום העונג להתענג באכילה ושתיה וצוה לנו הש"י ב"ה להתענג באכילה ושתיה והוא קודש כמו שהיה אכילת הקרבנות לכן מלת נחמ"ד עולה במספר ששה פעמים מלת טו"ב: ועץ החיים בתוך הגן. באמצע הגן. ועץ הדעת נמשך אחר מלת ויצמח או שהעץ הדעת עומד אצל עץ החיים. הדעת טוב ורע כי ידיעת הטוב ורע הוא רע מאד כי מה שאדם תם יותר הוא יותר מעולה כמשאה"כ אשרי תמימי דרך וכן נח יעקב ואיוב נתעלו במדות התמימות' כי לולא דיבוק' האדם בדברים החומרים היה נפשו דבקה בעניני ה' ולא היה בוחר בדברים ערבים ומתוקים לפי שעה. כי כל הנעשה לבעל התאוה אחר רוב השתדלות בענין רע. נעשה לתמימי דרך בענין טוב בלי עמל ואון אבל העליונים שאינם חומרים אין מזיק להם ידיעת טו"ר לכן צוה שלא יאכל ממנו. וכאן הוא פרטת של גן עדן ובמאמר לא טוב היות האדם הוא סיפור פרטי של יצירת האדם: ונהר. הנהר יוצא מעדן למזרח ומשם יסובב אל הפאות והצדדין ומשם יפרד. ביאורו כאשר יוצא מגן מתחיל הפירוד. והיה לארבעה ראשים. מפני שיש לו הרבה פיצולים אפס ארבעה הם גדולים והמה ראשים בערך זולתם: פישון כמו פשו ורבו. הוא ההולך במזרח. ארץ החוילה אשר שם הזהב. ביאורו מפני שנמצא בתורה ב' מקומות הנקרא חוילה א' מבני כוש. סבא וחוילה כי שמות הנזכרים בתורה יש מדינות הנקראים על שמם. וא' מבני שם ואת אופיר ואת חוילה לכן ציין כאן אשר שם הזהב והוא הנזכר אצל אופיר ואמר עוד סימן אחד ששם הזהב הטוב משבעה זהבים (יומא מד ע"ב) א' הנקרא זהב טוב שאין בו סיגים ולא נחסר בכור כלל. ואמר הבדולח בה"א מפני שנזכר בתורה ועינו כעין הבדולח (במדבר יא) וכן אבן השהם בה"א מפני שנזכר בתורה אצל אבני האפוד. כאשר ביארנו במלת יום הששי השביעי: והנהר הרביעי הוא פרת. כי שלשה הנזכרים הם הנמשכים לצדי ופאות העולם. אכא נהר הרביעי הוא בעצמו הנמשך מעדן והוא

נקרא פרת. ולכן כל הנהרות כאין נגדו כשארז"ל (בכורות נה ע"ב) הנודר מן פרת אסור בכל הנהרות. וכן פרת שהוא רבה. וז"ל בליקוטין ח"ג דף קמ"א ד' נהרות הראשון בחסד לכן שם הבדולח שהוא לבן ואדמומית מעורב ונכלל בו שבו להט החרב המתהפכת. וכן זהב הארץ ההוא טוב את האור כי טוב ונגנז ביסוד לכן שם אבן השהם של יוסף. וכולל ג"כ כולם באבני האפוד. והשני גיחון שמם הולך על גחון וכן כוש נולד מחם והשלישי חידקל. חד וקל מורכב מב' לדדין והוא כמו הרוח שהוא חד וקל והיא קדמת שהוא מזרח ובב' נהרות הראשונים אמר סובב לפי שזרועות העולם מחבקין לארץ וסובבין אותה אבל משך הת"ת הולך אליה בחוט השדרה ויסודו והנהר הרביעי הוא פרת שבקרב האשה פרה ורבה הזרע שמזריע בה והיא מ"כ שלה שמתברכת במ"ד והזכר מטיל ג' טיפין כידוע והיא טפה אחת הכוללת וכן ד' אותיות הוי"ה ב"ה חגת"ם כידוע ומ"ש כל הנותן מטתו בין צפון לדרום בין שני נהרות הראשונים כנ"ל וכמ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שארץ ושמים בין ה' אלהים עכ"ל הזהב: לעבדה ולשמרה. לעבדה הוא עבודת האדמה וההשקאה והשמירה שלא יעלה בה פריץ חיות. וכן חלקי המצות השס"ה עשה ול"ת. עשה הם בגדר העבודה: ול"ת בגדר השמירה ואדם הראשון ע"ה זכה להשקות את הגן כמבואר בזה"ק ע"ש:

ויצו כו' על האדם. פי' לתועלת האדם. לאמר פי' שיאמר לאשתו. ורז"ל דרשו (סנהד' נו ע"ב) בזה הפסוק שנצטוה על שבע מצות. וא' מהם גזל אף שלא היה זולתו. אפס נצטוה שלא יאכל מפירות המוכן לזולתו. מכל עץ הגן אכל תאכל. אכל הוא מקור כמו זכור וכן אי אפשר לו לאכול בתמידות אבל יחשוב לאכול כאשר ירעב. והיה הציווי שיאכל מכל עץ הגן ולא רשות. ולכן אחר החטא אמר אדם ואוכל. כוונתו שהש"י שאל לו ב' דברים. א' מפני מה אכל מעץ הדעת ב' מפני מה לא אכל משאר אילנות ובא התשובה ואוכל עוד מהם זאת אקיים ומעץ הדעת טוב ורע פי' כשאכל ממנו נתערב רע בטוב יחד גם בעסק המצוה עוסק שלא לשמה. ובאכילה ובמשגל הכל לתאות היצר: ביום אכלך ממנו מות תמות. כמשה"כ (תהלים לד יג יד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. כי עץ הדעת טוב ורע הוא המרמה מכוסה שנאה. שם המות מכוסה בנפת שפתי חלקות. לז"א מי האיש החפץ חיים ישמור שפתיו מדבר מרמה. ומי שאוהב ימים לראות טוב יצור לשונו מרע יראה טוב כל ימיו. שיצור לשונו מדבר רע על האדם כי היא שקולה נגד שלש עבירות (ערכין ט"ו ע"ב) ע"ג ג"ע וש"ד. ומרמה היא שמראה עצמו טוב לזולתו ולוכדו ברשתו. וזה הטוב הוא קשה מאיש רע בפועל שא"א לשמור מבעל מרמה וזה עץ הדעת טוב ורע שיודע באכלו ממנו שני דרכים אלו איך להראות לזולתו טוב ובלבו ישים ארבו. או לעשות רע בפועל: כי ביום אכלך ממנו מות תמות. אין זה עונש האכילה כי מצינו שנענש יותר משאר קללות. ועוד עיקר הקללה שאמר כאן לא הזכיר לו אלא אגב. אפס הודיע אותו טבע האילן הזאת. וכן כל המצות נצטוינו לטוב לנו כל הימים: ממנו. פי' אפילו מקצתו: עזר כנגדו. ביאור שהיו דו פרצופים והיתה חוה מאחריו ולא היה לו לתועלת לסייע אותו לכן אמר אעשה לו שתהיה כנגדו לפניו שיפרד אותה ממנו ותשמש לפניו. האדם יעבוד את ה' והיא תשתדל אופן קיומו במזון ובמלבושיו:

ויצר ה' וכו' לא חשב בהמות שלא היו בכלל ביאה. מפני שהם אצלו כישוב אבל בקריאת שמות חשב ג"כ בהמות כי גם להם קרא שמות: אל האדם לראות מה יקרא לו. ביאורו שהאדם יראה ויתבונן איך לקרוא אותם כפי תכונתם כמארז"ל (מדרש רבה פ' יז) לך נאה לקרות שור ולך נאה חמור: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. ביאורו שמו הוא לפי נפש חיה שלהם קרא שמם ולא לפי חומרם. ואמר הוא שמו כמשה"כ מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא פירוש שמות לפי עבודתם והנהגתם. שנתקיימו שמם בעבודתם חמור בכליבה ושור לעול ולרדיה והיקש:

ויקרא וכו' לכל הבהמה ולעוף השמים. מלת כל מושך אחר עמו כל עוף השמים ג"כ. ולפי שהפסיק בין בהמה לחיה בעופות לכן חזר ואמר ולכל חית השדה וכן הוא הכלל בכל התורה: ולאדם לא מצא עזר כנגדו. רז"ל דרשו (יבמות סג ע"א ועיין בגליון הגמרא) מלמד שבא על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו כו'. פי' מלת שבא כמו בא לו אצל פרו ר"ל שבחן וראה בשכלו שמכל המינים אין לו בן זוגו. ולמדו רז"ל זה ממלת מצא מלשון שפרה וחקר ולא מצא: אחת מצלעותיו. פי' שהיה לו מאחוריו ב' מיני צלעות של עצמות: עצם מעצמי ובשר מבשרי. כבר ביארנו: לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. לפי שבא אות נוספת במלת אשה לכן בא הדגש בשין. מורה על כפול והוא מורה על התפעלות דבר מדבר. ועוד כי יסודן של אדם ואשתו אש. ובה האש מתגבר ולכן הוא בדגש וה"א בסופ' סי' נקיבה. ואצלו אין בו דגש לכן בא בחירק גדול. וההבדל בין אישות לבעל הוא כי אישות נאמר על מעשה אישות לכן הראשונים לא קראו לאשתו אשתו (שבת קיח ע"ב. גיטין נב ע"א) כ"א ביתו שזה לשון מגונה ובעל נאמר על שהוא אדוניה. כמו ולא ימרנו בעליו. ולכן אמר והיה ביום ההוא תקראי אישי ולא תקראי עוד בעלי (הושע ב) כי חביבות ואהבת ודביקות הקב"ה יהיה ביום ההוא גלוי כל כך בישראל עד שיקרא לו שם אישי כמ"ש אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבזו לי: ע"כ יעזב כו' ודבק באשתו. מורה על ענין בעלות ולא על מעשה אישות רק שכל ימיו יהיה טורח ועמל פרנסתה ולא על פרנסת אב ואם. והיו לבשר אחד פי' ענין קרבות המשפחה. כמו כי אחינו בשרנו הוא. אל כל שאר בשר שקרובי אשתו פסולים עליו כקרובי עצמו: ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו. ביאורו כי עד הנה היו בגוף אחד זה לפנים וזה לאחור ואמר גם אחרי כן שהיו שני גופים נבדלים וערומים לא יתבוששו מהוש התשמיש כמו מכל איברי האדם מפני שלא היו יודעים הרע: ערום הוא חכם לעשות דבר בערמימות וחכם להשכיל נקרא חכם גם שמצינו התכונות שונ' בחית הארץ ובעוף השמים כאשר הארכו מחקרים בספריהם. אפס אלהים חנן אותו

שמטעם

התבולות אלו בטבעם בעת יצירתם בלי ערמימות. אבל הוויתו של נחש היה שיוכל להתחכם בעצמו בערמימות והתחכמות בעצות משונות וז"ש מכל חית השדה אשר עשה ה' אלהים ביצירתם וטבעם: ויאמר אל האשה. גלה לנו התורה כל טענות היצר שמה שנים למשפחותם בתחלה הוא בא אל האדם בטענה זו. שאי אפשר בשום אופן לאדם לקיים מצות הש"י כי הוא דבר שאין יוכל לעמוד בו. וז"ש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. אולי היה כונת הבורא שלא תאכל מאומה והוא דבר שא"א לעמוד בו. ולשון אף כי כמו וכי אמר כו' ושלא תבין חוש שדעתו על עץ הדעת אמר כן: ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל. א"כ הוא דבר שאפשר לעמוד בו: ולא תגעו בו הוסיף לה אדם הראשון סייג לדבר כן אמרו באבות דר"נ פ"א. והוא לתוספת זהירות ותלתה באמירת אלהים. לומר שרצון השם הוא כן כי אמירה הוא רצון. ואמרה פן תמותון כן אמר לה אדם כי שמה ספק בדעתו אם בא הציווי גם עליה מפני שהיתה בו בגוף אחד. או בעבור שנתייחד הדבור אליו לא בא הציווי עליה:

לא מות תמותון. פי' כי אין בטבעו להמית רק שרצון הבורא לצוות לכם למנוע מכם ידיעת טו"ר ולכן הפחיד אתכם. וזאת היא טענה השניה של היצה"ר להטעות את האדם מדרך השכל בפירוש התורה ולהראות לו התירים ולגלות פנים שלא כהלכה וז"ש לא כמו שאתה סובר שכוונת הש"י במה שאמר מות תמות. פירוש מיתה גופנית. אלא מיתה רוחנית שתגבר השכל על הגוף והייתם כאלהים ככל המלאכים יודעי טוב ורע בעצם ולא בחקירות הזמן ועמל הגוף. וכוונתו היה שתצרכו להעמל. וז"ש ונפקחו עיניכם. כי יודע אלהים וגו' יודעי טוב ורע. בעבור שיודע אלהים כי תיכף ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם ולא תצטרכו להעמל ולידע הדבר מהנסיון בזמן רב:

ותרא האשה מפני שכל טובת העולם נחלקים לשלשה אלו. טוב ערב מועיל והשי טעמו וראו כי טוב. כי מהש"י יגיע לנו כל שלשה אלו. ואחר ששמעה האשה דברי הנחש התחילה לעיין בדבר וז"ש ותרא כי טוב העץ למאכל בעצם הטוב זולת הערב והמועיל וכי תאוה הוא לעינים הוא הערב אשר יתאוה האדם בכל אות נפשו לא כן אל המועיל או אל הטוב. ונחמד העץ להשכיל הוא המועיל כי החמדה הוא אל דבר רוחני או אל ההשכלה אשר יגיע ממנו הכבוד. ותאכל היא בראשונה וכיון שראתה שלא מתה מיד אז האמינה אל דברי הנחש שכוונ' מות תמותו הוא אל הגברת שכל על הגוף. ותתן גם לאישה עמה ויאכל. פי' אחר שאכלה לבדה אכלה עמו ג"כ ולכן נתקללה עמו בקללתו וגם בקללה מיוחדת א' על אכילתה לבדה וא' על אכלה עמו: ותפקחנה קודם שאכלו מעץ הדעת הלכו לתומתן ולא חשבו על הרע שיוכל להיות וכיון שאכלו ותפקחנה כו' להשגיח בעינ' פקיחא על כל דבר ולדאוג על כל רע אשר יוכל להיות אז נודע להם כי ערומים הם הוא ידיעת פחיתות מה שאל הדמיון ואל ההרהורים רעים: לרוח היום. פי' שהקול הולך עם הרוח כמו שכתוב אל אליהו והנה רוח גדולה וכן ביחזקאל וארא והנה רוח כו' ע"ש. וקודם החטא זכו לגילוי השכינה פנים אל פנים אבל אחר החטא לא שמעו רק בת קול וזהו קול ה' אלהים מתהלך בגן בפני עצמו. לרוח היום כי רוח היום הביא להם הקול וזהו בת קול: ויתחבא כו'. כי ידעו והבינו שחטאו נגדו: ויקרא. הקריאה היתה כ"א להכנים עמו בדברים. ויאמר לו איכה. פי' התבונן בעצמך איך נפלת ממעלתך. איה מדרגתך: ואירא כי עירום אנכי ואחבא. מדוע לא אמר ואבוש כי עירום אנכי. והוא מפני שראה כי אבד גילוי השכינה; וז"ש את קולך שמעתי בגן ולא פנים אל פנים כבראשונה לכן ואירא כי עירום אנכי הבנתי הפחיתות של העירום כי מתחילה לא ידעתי רק הטוב. ועכשיו שהשכלתי את הרע ואחבא:

ויאמר שאל ממנו ב' שאלות. א' מי הגיד לך כי עירום אתה ביאורו וכי היתה הבריאה חסירה. וזה הוא רק מגד הדמיון והרהור הרע. שנית איך מלאת את לבך לעבור על מצותי וז"ש המן העץ. הוא ה' התמיה: ויאמר האדם השיב ב' תשובות על השאלה השניה. ועל שאלה הראשונה שתק והודה כי זאת בא לו מן הדמיון. תשובה הראשונה מדוע עברתי על מצותיך הוא כיון שראיתי אחר הציווי הבאת לי אשה חשבתי כי שמעה ממך שהתרת את הציווי. שנית צוית לי שלא אוכל ממנו שלא אתלוש הפרי ממנו בידי. אפס היא נתנה לי מן העץ וחשבתי שמותר לאכול על ידה כמ"ש ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. ממנו מיותר וחשבתי שכוונתך הוא שלא נשחית את העץ לכן אמר ביום אכלך ממנו דוקא. ד"א היא נתנה לי מן העץ ולא ידעתי איזה עץ הוא לכן ואוכל: מה זאת עשית. ולא הוצרך לפרש לה כי שמעה דברי אדם: ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל. לשון השאה בא בשמות שונות ולשון השיאני היא הטעאה שבא אל האדם שהמסית מנשא את האדם בחניפותו עד שמאמין לכל דבריו. וזאת תשובתה שהנחש החניף אותי עד שמשך את לבבי ונפשי אליו באמרו כי הוא יועץ אותי לטובתי כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים וגו' ואינו חפץ בטובתכם אכן גדול הבנתכם ואין חסר לכם כי אם לאכול ממנו. לכן ואכל:

ויאמר ה' אלהים. פי' בפמליא של מעלה אמרו כן. כי עשית זאת ביאורו עד כה הגיע ערמימותך להחניף כל כך את האדם עד שמלאת את לבך לדבר עלי סרה שאיני חפץ בטובת האדם לכן ארור אתה מכל הבהמה. פי' ותחסר מכל בהמה ומכל חית כו' כי לפי רוע לבבך גם אם תשוה לבהמות וחיות תחרב העולם כולו לכן על גחונך תלך שאם תלך כשא' כל החיות תטעה את העולם ומלואה. וגם עפר תאכל כל ימי חייך כי גדלה תאותו וקנאתו עד שלא היה משאיר שום מאכל בני אדם לכן קללו שלא יהנה משום מאכל אדם עד שיטעם טעם עפר בכל מאכל שיאכל. ולפי שלא הזכיר רק האכילה לכן ישלוט במשקות הגלוים: ואיבה אשית. אולי ברוב הזמן תשוב לפתות את האשה או את זרעה. לכן אשית איבה בטבע שניהם שיברחו זה מזה בראותם יחד. אפס ידעתי רוע טבעך שתוכל להסתיר שנאתך בתוכך כדי לפתות אותו לרעה. נתתי בטבע האדם מיד שיראה אותך מרחוק ירוץ עליך לישוף ראשך. ואתה על גחונך תלך ותנועתך מאוחר לכן תשופנו עקב ולא ללחוס עמו ותצטרך לגבות מפניו ואין הנחש ממית כ"א החטא בעוקץ הבא בסוף וזהו עקב:

אל האשה אמר. באופן אחר. שלא הכביד עונשה בבת אחת כמו עונש הנחש. אלא הרבה ארבה עצבונך והרונך. מעט מעט ברוב הזמן. עצבונך היא למאוס כמו אמות עוגבות ואמות שוחקות. ביאורו שקודם החטא היתה הרה ויולדת יחדיו בכל יום וכן יהא לימות המשיח (שבת ל"ד ע"ב) ועכשיו ימאס רחמה שלא תהא יולדת בכל יום כתרנגול' וכן הרונה ישתה' יותר. בעצב תלדי בנים. שלא תהא יולדת ברווח. ואל אישך תשוקתך. אין תשוקת האשה אלא לבעלה ולא לשום דבר ההשכלה. היפך טעותה כי נחמד העץ להשכיל: והוא ימשול בך. היפך כוונתה שנתנה לו מן העץ שיהא הוא כרוך אחריה אפס הוא ימשול בך: ולאדם אמר. באופן אחר וגילה לו העונש בערך החטא. מפני שסרת מן הדרך אני אמרתי אכילת עץ הדעת רעה היא מאד ושמעת בקול אשתך שאמרה כי טוב הוא בלי טעם האמנת לה יותר ממני לעבור על מצותי והוא מפני שכרוך אתה אחריה בעבור רוב העונג ולא תחסר לך כל. כי טבע הפירות והתבואות היו למלאות חסרון הליאת הפרטי שנהכו בכל עת מחום הטבעי. לכן תקנתך להיות ארורה האדמה בעבורך שלא תוציא הפירות ברוב טעם הליאות. ולא תמלא חסרונך בכל. שנית בעצבון בדוחק והוא היגיעה ולא בריוח תאכלנה כל ימי חייך. ולא תפנה מדעתך להיות כרוך אחר התאוה. ארורה האדמה ולא אמר ארור אתה מן האדמה כמ"ש אצל קין לפי שע"י כך נמחה זרע קין לגמרי וזה לא רצה הקב"ה שיתקלל מין האדם ח"ו:

וקוץ ודרדר. יש בזה ב' קללות אחד שתצמח הארץ קוץ ודרדר ליסרך בשוטים ועקרבים להכניע רוע בחירתך אם לא תשוב מדרכך הרעה אביא עליך צר ואויב ותנוס אל היערות להמלט על נפשך. ב' ואכלת שמה את עשב השדה להחיות נפשך אז תכנע לבבך הערל כמו שיהיה לעת קץ הימין. עוד תקנה אחרת תיקן לנו להסיר מכשול הבא מתאוה הרעה שלא נוכל ליזהר עוד ממותרות האכילה והשתיה והוא מקור לכל נגע ומחלה תיקן לנו בזעת אפך תאכל לחם שיצא המותרות עד שובך בעצמך בלי שום ליחות המותרות. אל האדמה כי ממנה לקחת במעט ליחות הטבעי ולא בחלב הכסלים והבשן. כי עפר אתה ואל עפר תשוב עם הבשר והדם והחלב וכולם ישובו לעפר. מוטב שיחסרו המותרות קודם שובו אל האדמה. ועד שובך כו' זה אינו קללה אלא זה בחיוב כי עפר אתה ואין בך עתה התגברות השכלי שיהיו החומר זך ונקי. ולכן חנוך ואליהו שלא נמשכו אחר החומר כלל לא חזרו לעפר ואילו היה זה קללה לא נמלטו אלו. והתוספת קללה אצלו על המיתה לפי שלא האמין בה' והאמין לאשתו יותר: ויקרא האדם. שם הראשון קראה אשה כי מאיש לוקחה זאת. להיות לו לעזור במושכלות לו ושניהם שוין לכן נקראו שניהם בשם אחד איש ואשה. ואחר החטא אין תשוקתה למושכלות כ"א לאישה לתאוות כמבואר רוצה אשה בקב ותפלת כו' (כתובות ס"ב ע"ב סוטה כ"א ע"ב). ונשאר העזר רק לבנים לקיום המין לכן קרא אותה בשם אחר חוה כי היא היתה אחר החטא רק אם כל חי והוא קיום המין. ויעש ה' אלהים כו' עשה להם לידה לדרך שחפץ לשלחם מגן עדן שלא יתבוששו עשה להם מדה כמדתם. ואמר כתנות לפי שהכתונת הנאמר בכ"מ הוא של כתנא הוא פשתן לכן נקרא כתנות. ועשה של עור לא מפני הקור כי נתגרשו לארץ הקדש שאין שם קור. רק מפני שלא הביא עדיין בכורים מפשתן עד שהביא קין: וילבישם. להורות להם סדר הלבשה כמו שקבלו רז"ל (יומא דף ה'): ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו. הוא כל העליונים. ועתה פן ישלח ידו. כל מקום שנאמר הן הוא ק"ו וביאורו אין ספק שישלח ידו לאכול מעץ החיים הן מאי דלא הוי אי. שנברא לדעת רק טוב ולא לידע דרך הרע כלל נתגלגל הדבר והוא והיה כאחד ממנו כמעט בריאה חדשה אפס אינו חדש מוחלט. כי כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו פי' בצלם כל הברואים ונברא בכח שיוכל להשיג בחינת כל הברואים ואח"כ נברא בצלם אלהים הוא צלם הנבחר המיוחס אל אלהים כח כל הכחות תעשה הכל בכלל. ועתה פן ישלח ידו הוא לשון בתמיה אלא בוודאי ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. וכבר נגזר עליו לטובתו שלא יחיה לעולם כי אין טוב לאדם כי אם להתעכל החומר כרז"ל טוב מאד זה המות: וישלחהו ה' אלהים. כי מראש הניחו בגן עדן לעבדה ולשמרה ביאורו לעבדה להשקות אותה ולשמרה שלא יעלה בתוכה פריץ חיות שמבואר למעלה ועתה לא שמר אותה עד שבא פרץ חיות והוא הנחש אל האשה ולכן העביר אותו מאומנתו וישלחהו מגן עדן ולא שיהא יושב בטל כ"א לעבוד את האדמה אשר לקח משם לשרשו הראשון: ויגרש את האדם. אחר שלחהו מג"ע לא רצה לילך לעבוד את האדמה אשר לוקח משם ויגרש אותו אל מקום אשר לוקח משם: מקדם. שמשם שולח האדם ושם שכן כמ"ש למטה וישב בארץ נוד קדמת עדן: הכרובים. הם צורת אדם וכל הגוף של אדם רק עם כנפים ותחת הכנפים ידי אדם ופנים של תינוקת ולכן נקראו החיות של יחזקאל כרוב וכן במקדש: ואת להט החרב. פי' בידם חרב ויש לה להט כי היא מראה מלוטשת והוא ברק החרב והברק מתהפך בכל רגע כפי ניצוצי החמה ונטיתה לכל רוח העולם כפי הילוך החמה והיא שורפת מאד. ועיקר הכרוב הוא צורת שור לכן כל הנמשכים מצורת שור הם כרובים וכן הנזכרים כאן וכן כ"א הן בצורה הזאת: לשמור את דרך עץ החיים. אע"פ שאמירתן כולל כל ג"ע מ"מ עיקר תכליתן אל דרך עץ החיים: והאדם ידע. והאדם בה"א הידיעה לפי שאדם כולל כל המין אמר האדם על אדם הפרטי ששמו אדם. לא הקים דבר ה' כאשר צוה לעבוד מיד את האדמה. אפס ידע קודם את אשתו כדי שיהיו לו בנים לעזור אותו בעבודתה: ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש. לשון קנין נופל על דבר שנעשה ונתיחד להקונה שאין לזולתו חלק בו כמו הר זה קנתה ימינו שהר זה נתיחד לה' לבדו ומעולם לא זזה שכינה. וכן מלאה הארץ קנינך. פי' שכל הארץ מיוחדים לו בעולם שיוכל לשוחם לכל שירצה. וזה שאמרה חוה קניתי לי איש בקנין את ה' שיוכל לעבוד עם בעלי את ה' וכן ה' קנני ראשית דרכו הש"י [illegible] את התורה לעולם שתהיה ראשית דרכו מי שרוצה להשיג דרך ה' היה

ראשית דרך גם אחריתו כי סוף המעשה במחשבה תחלה: ותוסף ללדת. אמר עלי' ותוסף ללדת. ולא על אדם לפי שאדם ידע את אשתו רק פעם אחת לקיום המין והיא אמרה להוסיף ללדת את אחיו שיהיה עזר לקין אחיו בעבודת האדמה. את הבל. את הוא עצם כמו את השמים כמו שביארנו בפסוק ראשון. שנבראה היפך כוונתה שיהיה טפל ועזר לאחיו, אפס נברא עצם מיוחד לעצמו ולא הסכים לעזור לו אלא נפרד ממנו: ויהי הבל רועה צאן. וקין נשאר לבדו עובד אדמתו. ולא תקפה לך מאמר ותלד את קין כי קין לא עזר ג"כ לאביו לפי כוונתו רק נפרד ממנו לעבוד את אדמתו לכן אמר אצל הבל ויהי הויה אחרת נהיה. וקין הי' הוויתו כפי כוונתם ומחשבתם לעבוד את האדמה אפס לא עזר את אביו:

ויהי מקץ ימים. סיפר הכתוב כי קין לא קיים מצות הבכורים בעונתן אפס מקץ ימים של עבודתו בשדה הביא מפרי האדמה ולא מפרי העץ. וקבלו רז"ל שהיה פשתן הגרוע שבמיני האדמה. ופשתן עץ הוא לכן חשבוהו לעץ אפס לא הי' בו פרי ונקרא פרי האדמה שהיא עצמה פרי האדמה ומזה למדו רז"ל שהיה פשתן: והבל הביא. והבל גם שהיה פטור ממצות ביכורים שלא הי' לו חלק בארץ ולא יוכל לקרות אדמתך. מ"מ הביא מבכורות צאנו ומחלביהן: וישע ה' אל הבל כי מתחלה לא היו מעשיו רצוים לפני ה' כיון שנפרד מאחיו שלא לעבוד את האדמה. ואח"כ נתרצה וישע ה' פניו אליו ואל מנחתו שיהיו הדורות מקריבים לפניו ג"כ מבכורות הצאן ומחלביהן: ואל קין לא נתרצה בעבור שלא הביא בכורים. וגם הביא מפרי האדמה הגרוע ולא מפרי העץ. ויחר לקין מאד כי לא הבין חטאתו. ויפלו פניו. פי' הדר פניו כמ"ש בתרגום וזהו על בושתו מאחיו. ד"א פנים נאמר במקומות רבות על הכוונה כמו מגמת פניהם. וכן ונשאים פנים בתורה (מלאכי ב' ט') וכן בדברי רז"ל ע' פנים לתורה פי' שבעי' כוונות שונות. וכן מפני הנאמר בלשון בעבור ביאורו בעבור כוונת ענין ההוא וכן ביאור ויפלו פניו שנפלו כוונותיו הראשונים שחשב שיהיה רצוי מאד להבורא לפי מחשבתו וכוונתו: למה חרה לך. מלת למה ביאורו לשוא בלי טעם והוא תרגום של אין ואפס וז"ש למה בלי טעם חרה לך כי אתה היית בעוכרך כי לא הבאת הבכורים. שנית ולמה נפלו פניך גם זאת בלי טעם אם לא קבלתי בפעם הזאת נפלת מכוונתך לאמר לית דין ולית משגיח ח"ו הלא אם תטיב שאת. הלא טובך בידך ובכחך אם תטיב מעשיך זאת תתנשא יותר ממדריגת הבל כי במקום (ברכות ל"ד ע"ב) שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אין כו' ואקבל קרבנך. ואם לא תטיב שאת. אל תחשוב שלא תתנשא עוד לבד ותשאר במדרגותיך אפס לפתח חטאת רובץ פי' לפתח הבית שם רובץ החטאת כיון שפתחת הדלת אז החטאת רובץ כאריה מי יקימנו אפס הוא רובץ במנוחה כ"ז שאדם עוסק בעבודתו ית"ש: רק ואליך תשוקתו כל מגמותיו הוא רק ללכוד את האדם במצודתו בשעה שהוא פוסק מהעבודה. ואתה תמשל בו ואתה יש בכחך למשול בו כעבד לעבוד את ה' בכל לבבך בשני יצריך כי זה תכלית כוונתו: לפתח חטאת רובץ בפתח הבית רובץ החטאת לכן צוה הקב"ה לקבוע מזוזה בשמאל יציאתו מפתח הבית וכן ארז"ל הלואי שתהא יציאתו כביאתו וכן ארז"ל כיון שיצא התינוק לאויר העולם כ' רמזו ע"ז הענין: ויאמר קין אל הבל כו' לא פי' הכתוב מאמר קין. וסמך על מארז"ל כ"מ שנאמר אמירה הוא לשון רכה. ביאורו הערים קין וטמן שנאתו בחובו שלא ישמור עצמו ממנו וכל מאמריו היה בלשון רכה והיה קורא אותו תמיד הבל אחי בלשון חיבה. וסיפר לו והתפאר לפניו מה שאמר לו הקב"ה אם תיטיב שאת שיקבלו ואמר לו זה מפני הקנאה והבושה ואעפ"כ לא סרה הקנאה מלבו רק שלא משל בו היצה"ר עד צאתו לחוץ ולזה אמר ויהי בהיותם בשדה ולא שמר עצמו ממנו והיו רחוקים מאביהם ומאמם. ויקם קין אל הבל אחיו כאחים בלי ראות ולא נזהר ממנו ויהרגהו: ויאמר ה' אל קין אי הבל כו' שאלו לו ב' דברים. אחד אי הבל. אם תאמר לא ידעתי. הלא אחיך הוא ואיך לא תשגיח עליו לידע אנה הוא הלא כרגע כאח דברת עמו עד הנה וז"ש אחיך. והשיב על ראשון ראשון. על אי הבל השיב לא ידעתי. ועל אחיך השיב האומנם שנכון להשגיח עליו אפס השומר אחי אנכי לחייב על אבידתו כשומר שכר:

ויאמר מה עשית כו' ביאורו ויאמר אליו מה עשית להסתיר עצה לרמות אותי בפיך שמת שלום ובלבך טמנת ארבו הלא קול דמי אחיך מה שקראת אותו תמיד בלשון חיבה אחי ורעי כדי לשום דמי מלחמה בשלום ודמית שתסתיר ממני עצה. הלא המה צועקים אלי מן האדמה ביאורו כי אמת מארץ תצמח אם יסתר איש במסתרים בארץ ואנכי לא אראנו. כי אתה עשית בסתר לקרות אותו אחי בלשון רכה ונמוכה ואני שמעתי אותו הקול בלשון צעקה כפי כונת לבך וכעסך שהיה בדעתך להרוג. ועתה ארור אתה מן האדמה כו' בי אור ועתה תראה ברע אשר תמצאך אחר שהרגת אותו וגרמת לך קללה לעולם שארור אתה מן האדמה פי' מן האדמה שקברתו בה להסתיר ממני. ממנה תהיה מקולל. אשר פצתה כו' למדת אותה דרך חנופה כי הדם הוא יחניף את הארץ. כמו שכסתה בסתר על דמי אחיך. כן תכסה טובתה מעיניך ותבא מארה בפירותיה זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף וגו' כי תעבד את האדמה כו'. כנגד מה שאמר לא ידעתי כחש לו ככה תכחיש הארץ כנגדך ולא תוסיף עוד לתת כחה לך מעצמה ותאמר אין לי כח לתת טעם בפירות כמ"ש תאנה וגפן לא יתנו חילם ועץ השדה לא יתן פריו כחש מעשה זית. וכנגד מה שהעיז פניו ואמר השומר אחי אנכי לילך אחריו ולשמור מצעדי רגליו שלא יאבד מן הארץ לכן נע ונד תהיה בארץ נע פי' שתהי' מתנענע תמיד ולא יהי' לך מנוחה ונד שיהי' רחוק ממקום מולדתו כמו נדה לבעלה:

ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא. אם היה ביאור של עון רק מזיד נראה שלא בדעת דיבר כיון שחטא במזיד לכן הוא גדול מנשוא. ונראה שר' אמי אמר (בשבת דף נ"ה ע"א) אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון והקשה המהרש"א ז"ל בח"א למה יבוא על חטא שהוא שוגג מיתה ועל עון שהוא מזיד לא יבוא רק יסורין והניח בצ"ע. ונראה כך כיון שעבר אדם רצון בוראו ית"ש יש בו חטא ועון. מה שחטא מכוונתו ית"ש נקרא חטא. ומה שגרם רעה לעצמו נקרא עון כמו וישר העויתי (איוב ל"ג כ"ז) שבעצמו העוה וכן ואנכי העויתי (ש"ב כ"ד ט"ז) וכזה אשר העוה מביא על עצמו יסורים כמו בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פ"ט ל"ג) וכן וימכו בעונם (שם ק"ו מ"ו) ולכן נקרא עון מזיד שברעות נפשו מביא על עצמו יסורין וז"ש אין מיתה בלא חטא שחטא נגד הש"י ואין יסורין בלא עון שהעוה דרכו להביא על עצמו יסורין. וז"ש קין גדול הוא עוני עותותי והיסורין שהבאתי על עצמי קשה מנשוא ולסבול אותם ואנכי לא ידעתי קודם שגלית לי אותם. וכן אביגיל אמרה (ש"א כ"ה) בי אדוני העון וצריך לתת לב איך הגידה שקר לכחש כל עבדי דוד ולמה סיפר הכתוב שקר. רק הי' דרך בקשה העון הוא העונש תעשה בי ולא בבני ביתי. וכן אמר קין גדול עוני הוא העונש ואיך אשא עונש גדול כזה וז"ש גדול עוני מנשוא: הן גרשת אותי כו'. התחיל לשו' ולהאמין בהשגחת הבורא כמשרז"ל גנבא על פום מחתרתא רחמנא קרי' ואמר שקללת שהאדמה לא תוסיף תת כחה לי ובזה גרשת אותי מעל פני האדמה שבחרתי בעסקים. אם היה עוד השגחתך נטויה עלי לא הייתי דואג מאומה. מי שאמר לארץ שתוציא פירותיה הוא יאמר לשמים לזון אותי. אפס כל דאגתי הוא שמפניך אסתר מה שאמרת נע ונד תהיה בארץ ואין ומציל מחסה עלי מי שיאפון יוכל לנוע ולנוד אותי ממקומי. וכיון שהאדם אין לו מקום מיוחד אז כל מוצאו אפילו בריה פחותה מאד יכול להרוג אותי ואין מי שיתבע דמי. ומה שאמר פני האדמה הוא כי האדמה הוא בצורת האדם בכל רמ"ח אברים ושס"ה גידים וכל עניני האדם. ושפע הנשפע לה וחיותה הוא בדמיון הנשמה. ונשמה עיקרה במוח ולב ומשם מתפשטת בכל המקומות. והמקבל תחלה באדם הוא הפנים. וכן הוא בארץ. המקומות הראשונים הוא ג"ע וא"י והם כפנים באדם וז"ש מעל פני האדמה: ויאמר לו ה' כו'. אחר שחזרת והודית בהשגחתי לכן כל הורג קין שבעתים יוקם פי' עפ"י פשוט יקום ממנו שני פעמים שבעה ומלת כל יובן על שני פנים. אפילו גבור עז או כל שהוא בריה פחותה. וכל הראשון שבפ' הוא מאופן הראשון גם שימצא גבור בארץ ויבחר לילך נגד רצוני להרוג קין שבעתים יוקם בכל מיני נקמות מכל שבעה המזלות עוד גבר חסדו עליו ששם לו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו שהיה ירא ואמר והיה כל מוצאי יהרגני כיון שהוא נע ונד יוכל להרגו אפילו בריה פחותה כנמלה. והשיב לו הש"י ושם לו אות לבלתי הכות אותו שום הכאה כל מוצאו. וע"פ דרש שבעתים יוקם ז' פעמים וזהו אזהרה למין האדם שבל לשאר בע"ח עשה לו אות: ויצא קין כו'. (מ"ר פ' כ"ב) דרש ר' חמא בשם ר' חנינא בר"י אמר יצא שמח דכתיב הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו שהבטיח לו לבלתי הכות אותו כל מוצאו. וישב בארץ נוד קדמת עדן פירוש נגד עדן כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ומים. פי' שלא הביאו לקראתכם לנגדיכם והארץ המכוונת נגד עדן היא א"י ונקראה א"י נוד ע"ש שעתידין ישראל לנוד ממנה כמו שתרגם אונקלס גלי ומטלטל: וידע קין כו' הודיעה לנו התורה שם העיר אשר בנה לידע היכן ארץ נוד שישב בה ומצאנו ראינו שם העיר חנוך בארץ ישראל בחלק אשר סמוך לים הגדול ויושבי ארץ הטובה ההוא העידו שיש להם בקבלה איש מפי איש ששם העיר ההיא חנוך לא נשכח מהם גם אחר המבול: ויולד לחנוך את עירד. במדרש אריב"ל כל השמות הללו לשון מרדות הן. עירד עורדן אני מן העולם מחויאל מוחן אני מן העולם. מתושאל מתישן אני מן העולם: פי' בכל דור נגזר עליהם יותר מפני שהרשיעו יותר בימי עירד נגזר עליהם רק שירדו מגדולתם וישארו בחייהם. ובימי מחויאל הרשיעו יותר נגזר עליהם שימחו מן העולם אפס העולם תשאר על מקומה. ובימי מתושאל הרשיעו עוד יותר אז נגזר עליהם שגם העולם יחרב כמו שהיתה בימי המבול שהאדמה נתקלקלה ג' טפחים וזהו מתישן אני מן העולם הישנה ונעשה בימי נח עולם חדש כשרז"ל על נח שראה עולם חדש:

ויקח לו למך ט'. פי' קצת מדרכיהם כי המה היו משקין לאחת כום של עיקרים והוא לקח שתיבן לפריה ורביה לפיכך זכה ונשאר ממנו אחר המבול כי בתו נעמה אחות תובל קין היתה אשת נח לפי קבלת רז"ל. (ב"ר פ' כ"ג) ונשאר ממנו ענף שהולידו את שלשה בני נח. שם האחת עדה אצלו היתה ראשונה במעלה לפי שהיא לפריה ורביה לא כן הרשעים שבדורו שהיתה סורה וגלמודה אצליהם. ושם השנית צלה היושבת תמיד בצלו וקירב את הראשונה יותר מפני שהיתה נפשה עגומה ולכן זכתה והולידה קודם צלה: ותלד עדה. קודם כי פתח ה' את רחמה והולידה קודם צלה עוד זכתה שבנה היה רבן של כל יושבי אהלי ה' וכן היושבי מקנה היו ג"כ פרושים במדברות ומתבודדים לעבודתו ית"ש והוא היה רבן. ופי' אבי ראשון. ונכתב כל זה לידע היאך נתפשטו האומנות בעולם. וכן סיפר לקמן מדור הפלגה לידע היאך נתחלקו האומות לקנות הארץ להוציא מדעת האפיקורסים שאומרים העולם קדמון ח"ו. וכן כתבו ענין קשת שהיא אות לברית עולם לא כמו שנשתבשו היונים והפרושים הנמשכים אחריהם: ואחות תובל קין נעמה. היא היתה ידועה בימי משה רבינו וישראל וכן כתב והאחות לוטן תמנע שהיתה מפורסמת. ודע שכל אלו נמחו ונעשו שדים והמה ידועים ואין רצוני להאריך ולכן נכתבים כאן: כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי. פצע הוא מכת חרב וחבורה היא מכת אבן. ויצרו של אדם מתגבר עליו בשני אלו בתאוה וכעס, בילדותו הולך אחר תאות לבו והוא נקרא אז לב האבן שקשה כאבן לפרוש ממנו ובימי העמידה מתגבר עליו בתאות לבו ורב כעס ומכאובים ואז נקרא ברזל שמתפעל בקל לחמם מאש הגאוה והכעס וזהו כוונת רז"ל אם פגע בך מנוול זה (סוכה דף נ"ב) משכהו לבה"מ אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ פירוש אם אבן הוא

הוא בגמטריא בתאוה נימוס במי התורה שנאמר אבנים שחקו מים (איוב כ"ב) ואש ברזל הוא שקל הוא לכעוס מתפוצץ ע"י אש התורה שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה'. וכן מאמר למך הוא משל על יצה"ר איש הרגתי לפצעי במכת חרב של ברזל היינו כעס וילד לחבורתי מכת אבן שהיא התאוה בילדותו של אדם. כי שבעתים יקם קין מה למך לא ידע דבר ה' רק ע"י מעשה שנעשה נקמה בהורג קין ולכן נכתב כל זה להודיע לדקת ה' ע"ש שמקיים דבורו וכן נכתבים ממה ענינים בתורה לכונה זו: וידע אדם עוד. זה היה קודם רק שכתב כל מעשה קין ובניו ואח"כ התחיל לסדר תולדות שת ובניו וזה ענין אין מוקדם ומאוחר בתורה שהתורה מסדר כל ענין בפ"ע: כי שת לי אלהים. בהשגחה גלויה:

אז הוחל לקרוא בשם ה'. ביאורו כל המלאכים נקראו בשם אלהים אבל שם ה' לא יאמר כי אם על בורא ית"ש שבידו וברשותו להרע ולהטיב. והם קראו את המלאכים בשם ה' זה ע"ג: זה ספר. פירוש כל הספר הספר בראשית לחשוב תולדות אדם עד בני ישראל שהיו נקראים ע"ש אביהם ישראל: בדמות וגו' כאן אמר עשה לכך נאמר בדמות ולמעלה אמר ברא לכך נאמר בצלם: ויולד בדמותו כצלמו. אע"פ שכל מין האדם הם בצלם מ"מ בעצם לא נבראו בצלם רק אדם ושת ולכן יצא בת קול (ב"ב נ"ח ע"א) לרב"ב ואמר אם בדמות דיוקני וכו' ומאנוש ואילך לא נולדו עוד בדמותו ובצלמו רק כקוף בפני אדם ולכן נקרא כל האדם אחריו אנשים ל"ר על שמו וכן כשרוצים לגנות האדם קורין אותו אנוש מה אנוש כי תזכרנו כו': ויהיו כל ימי אדם אשר חי כו' וימת. הודיע התורה לנו אריכות שנותיהם כל זמן שהיתה רוח בקרבם היינו קודם המבול. וימת להודיע שה' קיים דבורו שכל אלו כולם מתו לבד חנוך. ועוד הודיע שלא מתו במבול: ויחי שת כו' עד פסוק כ"ד ויתהלך חנוך כו'. הודיע שהולידו קודם רק שלא חשב הדורות כ"א נח. כי לקח אותו כו' ביאורו שנעלם מבני אדם ולא ידע ממנו רק ה' וז"ש כי לקח כו': לאמר זה ינחמנו. כשראו שינוי בארץ קראו אותו כן שקריאת שמותם לא היה ביום לידתם רק לשם המעשה הנעשה בימיהם: מן האדמה. שנתקללה בימי קין: ויהי כל ימי למך. מחמת שלא האריך ימים כמו אבותיו כתב ויהי ולא ויהיו. מפני שלא חי כל שנותיו וכן בחנוך. כל ימי למך נתקצר שנותיו שלא ימות במבול ויצער נח או יצטרך לבוא לתיבה ללא צורך ואם ימות תיכף קודם המבול יאמרו שהוא צדיק וע"י נתעכב המבול כמו מתושלח ע"כ מת קודם לכן ה' שנים כפירש"י בפר' ויהי כי זקן יצחק ע"ש: ויהי נח כו' ולא אמר ויחי לפי שבכלם תולה פרטית חייהן בבניו וכו תולה במבול: בני האלהים. הגבורים כמו הררי אל והן בני השופטים. מעולם כי חשב שלא ישאר ממין האדם כלום וכן מדברים כל הפסוקים עד ונח מצא חן כו' ולכן אמר והיו ימיו פי' ימיו של מין האדם: בשגם פירוש שגם הוא נהפך אל החומר: הנפילים נקראו נפילים מחמת גובהן: וגם אחרי כן. כמו סיחון ועוג שנשתיירו ממבול: אנשי השם. כל שניכר בשלם בין מחמת עצמו בין מצד מעשיו או מצד יחוסו נקרא אנשי שם:

חידושי פרשת בראשית מהרש"א

רש"י אמר ר"י וכו' שאם יאמרו או"ה לסטים אתם וכו'. והקשה הרא"ם למה יקראו ישראל ליסטים בשביל זה והלא כנען עבדו על שם כדכתיב ויהי כנען עבד למו ומה שקנה עבד קנה רבו. ותי' דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב ואם כן אין לנו לכבוש אלא החצי שהחצי האחרת היא לבני יפת עד כאן לשונו. ומסברא זו מה שתירץ הרא"ם זכרונו לברכה כתב רבינו הגאון בחידושי אגדות דחלק בההיא עובדא שבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדר ואמרו ארץ כנען שלנו היא וכו' והשיב להם גביהה בן פסיסא מהכתוב ארור כנען עבד עבדים וכו' עבד שקנה נכסים עבד למי וכו' ואיכא למידק בזה הנה אם נאמר שזו תשובה נגד בני אפריקא שהם מזרע כנען הנה תשובה זו מוסיף שאלה נגד פני המלך אלכסנדרוס שהיה מבני יפת דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב דהיינו שם ויפת ויהיה החצי לבני שם והחצי השני לבני יפת שמזה הטעם הוצרך ר"י לומר שהקב"ה בראה וכו' כי טענת מה שקנה עבד וכו' אינו מספיק כ"א נגד בני כנען ולא נגד בני יפת וכמ"ש הרא"ם. ועוד ראוי לעיין בטענתם דכיון דבני אפריקא היו באים בראיה מן התורה מדכתיב ארץ כנען לגבולותיה וכנען אבוהן דהאי אינשי ע"כ יאמינו במה שכתוב בתורה ואם כן אין להם פתחון פה דכמה כתובים בתורה שהקדוש ברוך הוא נתן לישראל ארץ ז' עממים וצוה שלא יחיו מהם כל נשמה וכמאמר ר"י מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו וכו'. והנראה כי לפי זמן המעשה הזה נראה שהיה בתחילת בית שני כי אלכסנדר היה בזמן שמעון הצדיק כדאיתא ביומא ותמיד מיום חורבן בית ראשון היה ידם תקיפה עלינו בתחילה יד כשדים ואח"כ יד מלכי פרס ומדי ואח"כ יד מלכות יון ומוקדון והיה טענת בני אפריקא על פי דברי התורה כי באמת ברשעתנו נטל הקדוש ברוך הוא הארץ מאתנו ונתנה לכם כמ"ש כי ברשעת הגוים וכו' אבל הנה כבר אתם עשיתם כמונו כחטאות כל הגוים וקאה אתכם הארץ בחורבן בית ראשון והשליך אתכם לארץ אחרת בחטאתכם כאשר קאה אותנו בחטאתינו ועוד היום אתם בחטאתכם ובעונם הזה שיד האומות תקיפה עליכם ולא טובים אתם מאתנו ואתם תשובו להאחז בארץ הזאת והנה אנחנו קודמין לזכות בה מצד ירושה דכתיב בה ארץ כנען וכו' וכנען אביהן וכו' והיה תשובת גביהה כי באמת הננו תחת יד אלכסנדרוס והננו לעבדים לו מכל מקום הקדוש ברוך הוא נתן אתכם להיות עבדים לעבדים דכתיב ארור כנען עבד עבדים וכו' שפי' הכתוב שאף אם אחד מאחיו שהם שם ויפת מושל בחבירו ויהיה חבירו עבד ונכנע לו יהיה כנען עבד לאותו עבד והנה אנחנו היום מבני שם עבדים ונכנעים לבני יפת מ"מ אתם בני כנען עבדים לנו ועבד שקנה נכסים וכו' וכה"ג פי' רש"י לקמן בפרשת נח בפסוק ויהי כנען עבד למו אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען עכ"ל:

רש"י ואם באת לפרשו כפשוטו וכו'. ובפרק בתרא דר"ה הקשה רבינו במה שאמרו שם הני עשרה מלכיות מה שאנו אומרים בר"ה כנגד מי אמר ר"י כנגד עשרה מאמרות שנברא העולם ופריך מה ניהו אילימא ויאמר דבראשית הני ט' הוי ומשני בראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו. ולפי הפשט הזה מה שפירש"י ז"ל דלא הוזכר כאן כלל בריאת שמים וארץ אלא שהכל נמשך אל ויאמר אלהים יהי אור וכו' ולא הוזכר בבראשית בריאה אחרת ואם כן אין בראשית כלל מאמר זולת ט' ויאמר דכתיבין בתריה. ויש לומר אף על גב דבראשית ברא וכו' נמשך אל האור מכל מקום בכה מאמר דבראשית נשמע נמי בריאת שמים וארץ זולת ט' ויאמר דכתיבי בתריה. והא דלא הוזכר נמי לשון אמירה בראשונה כמו בט' האחרים. יש ליישב זה עם מה שפירש"י לקמן דאת השמים ואת הארץ בא לרבות תולדותיהן שנבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביומו. והענין כי החומר הראשון אשר ממנו נתהוו כל הטורות נברא ביום ראשון יש מאין במאמר הש"י כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו אבל בימים האחרים לא היה הבריאה יש מאין אלא מן החומר הראשון נקבע לכל אחד צורתו המיוחדת לו ביומו במאמר השם יתברך יש מיש והשתא ביום ראשון שהי' אמירה ראשונה בראשית וכו' לבריאת יש מאין לא הוצרך להזכיר בו שהיה באמירה דודאי באמירה בעלמא לחוד נברא החומר הראשון ביש מאין ולא תפול עשייה בדבר שאין בו ממש אבל אחרי אמירה ראשונה שהיה ביום ראשון שכבר נברא חומר הראשון היה חס ושלום לבעל דין לחלוק ולומר כאן שהיה יש מיש דבעשיה נעשה הכל בימים אחרים ע"י הרכבת החומרים הפשוטים עד שנעשו צורות אחרות כמעשה ידי אדם ולהוציא זאת הדעת מלב הנפסדת הזכיר בכל הבריאות שבימים אחרים נמי שאמירה לחוד שע"י אמירה לחוד נתהווה הכל בלי שום מעשה כלל. והענין מבואר אילו נברא העולם בעשיה לא היה אפשר באדם לשנות בבחירתו עשית ית' ב"ה כמ"ש ומי יבא אחר המלך אחר אשר כבר עשוהו אבל ניתן ביד אדם לשנות מעשיו כפי בחירתו וע"כ לא נברא רק במאמר שאפשר לשנות מאמר כמ"ש צדיק מושל וכו' הקב"ה גוזר והצדיק מבטלה על ידי מעשיו. ועל זה כוונו באבות בעשרה מאמרות וכו' והלא במאמר אחד וכו' רצה לומר דודאי מה שנברא העולם במאמר ולא בעשיה הוא משום בחירת האדם ושיהיה לו שכר ועונש כפי מעשיו אבל הלא במאמר אחד יכול להבראות דהוי כל הבריאה יש מאין להבראות וכ"ש דהוי ניתן הבחירה לאדם לשנות רק מאמר אחד ואמר אלא להפרע וכו' והיפך בצדיקים. וכל זה מה שפירש"י כאן הדרש והפשט הוא אליבא דב"ה או אליבא דחכמים דב"ה סבירי להו דארץ נבראת תחילה וחכמי' סבירי להו דכאחד נבראו ולדבריהם עכ"ל דהכתוב בראשית ברא וכו' לא בא להורות סדר הבריאה אבל לב"ש דסבירי להו דשמים נבראו תחילה ואליביה יפרש מלת בראשית כמו בראשונה וסדר הבריאה בא הכתוב להורות ופלוגתתם שנויה פרק אין דורשין וז"ל ת"ר בית שמאי אומרים שמים נבראו תחילה ואחר כך ארץ שנאמר בראשית ברא וכו' ובית הלל אומרים ארץ נבראת תחילה שנאמר ביום עשות וכו' תניא אמרו להם בית הלל לבית שמאי לדבריכם אדם בונה עליה וכו' אמרו להם בית שמאי לבית הלל לדבריכם אדם בונה שרפרף לרגליו וכו' וחכמים אומרים זה וזה כאחד נבראו וכו' מ"מ קשה קראי אהדדי אמר ריש לקיש כשבראן ברא שמים תחילה וכשנטה וכו'. ויש לתמוה בזה כיון שבמאמר אחד נבראו שמים וארץ איך נופל בהם לשון תחילה להיות האחד מוקדם לחבירו. ועוד קשה כדמקשינן קראי ומשני ריש לקיש כשבראן וכו' אכתי לבית הלל קשה קראי אהדדי ואם נאמר לבית הלל גם כן הכי אם כן במאי פליגי. ואם נאמר לבית הלל בהיפך לא הו"ל לשתוק לר"ל ולומר היפך זה לבית הלל. ובעל יפה מראה כתב דר"ל סברא דנפשיה קאמר ולא לתרוצי אליבא דבית שמאי ובית הלל קאתי וע"כ צ"ל דר"ל לבית שמאי לא אתי דאל"כ מאי קאמרי בית הלל לבית שמאי לדבריכם אדם בונה בית וכו' והלא אין זה משל צודק אלא בגמייה שבונה כל אחד הקמת מגבו והלא בזה מודה בית שמאי לבית הלל וכו' ואין דבריו מחוורין שאין זה מסוגית התלמוד דהא סתמא דתלמודא קאמר מ"מ קשה וכו' ולא ריש לקיש ומשמע דלבית שמאי ובית הלל על פלוגתייהו פריך והוכחה זו אינה אלא לפי מה שהוא הבין לשון נטיה שהוא הקמת מגבו המגב אבל מהנראה כי הקמת המגב היתה בכלל הבריאה והנטייה הוא גמר עשיה ותיקונם כי מלאכת הארץ נגמרת ביום שלישי שנאמר ותראה היבשה וכו' ויאמר אלהים תדשא הארץ וכו' וגמר מלאכת השמים היה ביום הרביעי שנאמר ויהי מאורות וכו' ולכך בענין העשיה הזכיר הארץ תחילה שנאמר ביום עשות וכו'. והנראה דודאי במאמר אחד נבראו כולם אמנם פלוגתייהו באיזה מהיסודות התחיל להרחיב ולילך המציאות של עולם כמ"ש רז"ל במעשין דסוגין אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה

הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כו' עד שגער בהם הקב"ה והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב אני אל שדי וכו' והמשל בזה דבכל הדברים יש לספק בבריאתם אם נאמר שהפנימי אשר בתוכה הוא נברא תחילה ואח"כ נתגדלו והולכים עליו קליפות החיצונות והם אינם אלא שומרים לפנימי או שנאמר בהיפך זה כי החיצונות הם גדולות ונבראו תחילה ובזולתו יפסיד גם הפנימיים כי הוא שומר עליהם אח"כ יתגדלו הפנימיים ואם נאמר שקולים הם וכאחד התחיל מציאותם בקטנות יהיו גדולים והולכים ולזה לדעת בית שמאי שנא' בראשית ברא וכו' כי הגרמיות השמיימות המקיפים את העולם אשר בסבותם יתנועע כל המציאות הם העיקר וממנו התחיל המציאות להרחיב ולהלוך מלמעלה למטה עד לארץ שהוא האמצעי בתוך היסודות הפשוטות והוא שהביא ראיה שנאמר השמים כסאי וכו' כי בודאי הכסא הוא העיקר והשרפרף הוא טפל לפי גובה הכסא מתקן השרפרף. ודעת בית הלל היפך זה שנאמר ביום עשות וכו' כי הארץ הוא המרכז אשר עליה יסובבו כולם והוא העיקר כי הם אינם אלא כשומרים ומשמשים עליה ועל כן בה התחיל המציאות והיה הולך ומרחיב עד מציאת השמים הגלגלים עד שגער בהם הקב"ה והביא ראיה שנאמר הבונה בשמים מעליותיו וכו' כי מעמד העליה בלי הבית שתחתיו א"א וע"כ הארץ הוא העיקר שהאגודה של היסודות הפשוטים כולם על הארץ יסדה הש"י ב"ה. ודעת החכמים הכריע ביניהם כי כאחת התחיל המציאות מלמעלה מן השמים ומלמטה מן הארץ שנאמר אף ידי יסדה ארץ וכו' כמתחיל בב' ידיו בשני קצות לעשות ולומר קורא אני אליהם יעמדו יחדיו יעמדו יראה בו הגלגל המקיף בלי המרכז והמרכז בלי הגלגל א"א שיעמדו אך יחדיו יעמדו וע"כ התחיל המציאות בשניהם כי כולם עקריים. והא דמקשה קראי אהדדי היינו אליבא דבית שמאי דלבית הלל קראי דביום עשות וכו' דייק דהעשייה נמשך אל ארץ ושמים ומדהקדים בכאן ארץ לשמים ע"כ ארץ נבראת תחילה אבל קרא דבראשית ברא וכו' לא דייק דהבריאה שנאמרה שם נמשך אל האור כמו שפירש"י לפי הפשט ולא בא לומר כאן סדר הבריאה לשמים וארץ אלא שברוב הכתובים הקדים שמים לארץ היא לב' ענינים כי מציאותו ית' ב"ה ניכר באמצעיתם יותר מעל ידי התחתונים כי מתנועתם נודע מניע ראשון שכל מתנועע יש לו מניע ויכלה הדבר אל מניע ראשון. והב' שגדולת מעלת פעולותיו י"ת נראות יותר מהעליונות כמו שכתוב כי אראה שמיך וכו' אבל בית שמאי דדייק ליה קראי דבראשית ברא וכו' שהשמים נברא תחילה ויפרש מלת בראשית כמו בראשונה ולהורות סדר הבריאה אם כן פריך מה יעשה בקרא דביום עשות וכו' ומשני ריש לקיש כשברא וכו' זהו תוכן דברי רבינו באגדות אלו:

רש"י **ודומה** לו תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דיבורו וכו'. אבל מדרשו בפסחים פרק האשה ובפ"ק דבתרא שד' נביאים הושע וישעיה עמוס ומיכה נתנבאו בפרק א' וגדול שבכולם היה הושע וממקרא זה למדו מדכתיב תחלת וכו' ופריך וכי עם הושע דיבר תחלה והלא ממשה עד הושע היו כמה נביאים וכו'. וכתב רבינו אדרש זה דאין לפרש כפירש"י כאן לפי הפשט דהא ע"כ אין זה תחלת דיבורו דאל"כ למה לא אמר כן לשאר נביאים כדלעיל. ועוד למאי איצטריך לאשמועינן דמסתמא זה היה תחלת דיבורו וע"כ דרשו תחילת דיבורו עמו היה וק"ל:

רש"י **שא** מים. כן הוא בבראשית רבה שא מים טעון מים ומה שפירש"י שם מים אש ומים הוא על פי תלמודנו בפרק אין דורשין דשנינו שם אמר ר"י בר"ח שמים שם מים ובמתניתא תנא אש ומים שהביאם הקדוש ברוך הוא אש ומים וטרפן וכו' והא שהרכיב רש"י המאמרים אלו כאחד מתלמודא ומב"ר כי אינם סותרים זה את זה וכדי להבין זה אציג לפניך דברי רבינו ככתבו וכלשונו והילך לשונו יש דעות מחולקות בזה מהם שאומרים כי הרקיע שהבדיל בין מים עליונים לתחתונים הם הגלגלים וזו היא דעת הרמב"ן והפליג להביא כמה מאמרים על אמתת זה הענין וזו היא דעת רש"י ז"ל כאן שכתב בתוך המים באמצע המים שיש הפרש כו' אבל הרב המורה ביאר כי רקיע זה הוא המקום אשר יתהוה בו הענן ומאמר דבן זומא בפרק אין דורשין מה שאמר צופה הייתי בין מים עליונים וכו' אלא ג' אצבעות בלבד דהיינו במקום אוירן מקום קשר כיפת הרקיע בקרקע אינו סובל לכאורה כ"א פי' הרב המורה וכן כתב הרא"ם על פסוק בתוך המים וכו' והאריך שם עד אבל היא דחגיגה דבן זומא שאמר צופה הייתי וכו' סבירא ליה דיהי רקיע ברקיע האוירי קמיירי פי' יהי רקיע יתהוה הרקיע כמשמעו ולפיכך אמרו אין בין מים עליונים מהרקיע ובין מים התחתונים אלא לבן זומא כג' אצבעות ולרבי יעקב שם כמלא נימא ומעתה יש לתמוה על הרב איך הניח הגמרא ותפס דברי האגדה של ב"ר עכ"ד. ולדעתי המקרא הזה סובל שני פירושים כי אחת דיבר אלהים וכו' כי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ומעתה מה שהבין הרלב"ג בדעת הרב המורה וז"ל וכבר ביאר הרב המורה רקיע המקום אשר יתהוה בו הענן לפי שהיה זר אצלו המצא המים למעלה מגרם השמים עכ"ל אינם כן כי גם הרב המורה יודה ומה שהזכיר האוירים ולא הזכיר המים אשר למעלה מגרם השמים לפי שלא נאמר שם מים אלא על צד הדמיון מזולת שהיה הענין הזה בעצמו כן וזהו ביאור שאמר ר"ע כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים שנאמר דובר שקרים וכו' ושניהם במקרא אחד נאמרו הללו את ה' מן השמים וכו' הם השמים האוירי ואח"כ כתיב הללו שמי השמים הם הגלגלים ואחר כך כתיב והמים וכו' ולזה מבואר רש"י ז"ל שהביא כאן בפירוש שמים שא מים והם דברי בראשית רבה ואחר כך שם מים והם דברי התלמוד כי המאמרים האלו פרושיהן אינם סותרים זה את זה אלא שהב"ר הזכיר שם ענין המים אשר מעל הגלגלים וע"כ פירש אותם שמים שא מים כי המים נשאים עליהם למעלה אבל התלמוד שהזכיר שמים האוירים כמאמר דבן זומא ע"כ יהיה פי' אותם שמים שם מים בעבור היות המיית המים ומה שאמר אש ומים כי השמים האוירים הוא המקום אשר יתהוה בו הענן ויש מהם ענני אש ויש מהם ענני מים כי מזיקו ואש מתלקחת וכו' שהיה האש והברד טורפן זה בזה הרי מבואר כי השמים האלו מאש ומים וטרפן הקדוש ברוך הוא זה בזה ומעתה אין מקום לתמוה על רש"י ז"ל שתפס דבר אחר של ב"ר והניח הגמרא כי רש"י לא יכחיש לזה דאל"כ לא הוה ליה להביא מאמר דחגיגה שם מים ואש ומים שפירושו על מים האוירים כמו שכתבתי אלא שהוא מפרש המקראות בענינים קרובים לפשוטו וזה דרך רש"י ז"ל בכמה מקומות. אמנם באגדת ירושלמי דברכות אמרינן תני בשם רבי עקיבא ור' יהושע עביו של רקיע כב' אצבעות אמילתא דרבי אלעזר פליגא דאמר רבי אחא בשם רבי חנינא תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהם עשויים כטס יכול שאינם בריאים ת"ל חזקים כו' עכ"ל ומשמע שם דברקיע שהם הגלגלים איירי ולא ברקיע האוירים דפליגי שם על מי שסובר דעוביו של רקיע מהלך ת"ק וא"כ לפי זה נראה לומר דמאמר דבן זומא כפשוטה איירי במים העליונים מהגלגלים ודעתו דבן זומא שאמר כג' אצבעות כדעת רש"י שם באגדות ירושלמי ועביו של רקיע הגלגלים שני אצבעות והוא מבדיל בין מים העליונים לתחתונים ומי שסובר כמלא נימא סובר כר"א דעביו של רקיע המבדיל ביניהם אינו אלא כטס הזה מעתה הכתוב ומאמר דבן זומא אין להם דרך אחרת אלא כפירש"י ולא על רקיע האוירי שהוא דרך רחוק מפשט הכתוב ובעל יפה מראה תמה על הרא"ם ז"ל וז"ל ובעיני יפלא תלמודיי שכמותו איך יאמין שרז"ל יפרשו רקיע על האוירים והמים העליונים והתחתונים ע"ז הדרך וכו' ע"ש וצ"ע עכ"ל:

רש"י **ונשאו** ק"ו בעצמם. וכתב רבינו נראה כמו שאמרו אין לך עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה והם נשאו ק"ו שלא לצאת בערבוביא וכה"ג כתבו התוס' בפ"ק דחולין גבי גינאי נהרא חלוק לי מימך כו' ע"ש:

רש"י **הוא** שכתוב את לרבות תולדותיהן וכו'. כן הוא בבראשית רבה אבל בפרק אין דורשין דרשינן את למילתא אחריתא דגרסינן שם שאל רבי ישמעאל את ר"ע כשהיו מהלכין בדרך אמר ליה אתה ששימשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה שהיה דורש כל אתין שבתורה את השמים וכו' מאי דרש בהו א"ל אילו נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים וארץ שמותן של הקדוש ברוך הוא הן ועכשיו שנאמר את השמים וכו' שמים שמים ממש וכו' ופריך את הארץ למה לי ומשני להקדים ופירש"י דאי לא כתיב הכי את הוה אמרינן כאחת נבראו אלא שא"א לקרות שניהם כאחד להכי כתיב את להקדים שמים לארץ. והא שהניח רש"י ז"ל הגמרא ותפס דברי ב"ר כי סוגיא זו אתיא אליבא דבית שמאי וכמו שכתב רבינו דבתוספות שם כתבו על פירש"י מה שפירש על דהקדים דאי לא כתיב הכי את וכו' והא דאמרי בית הלל ארץ נבראת תחילה דכתיב ביום עשות וכו' אע"ג דלא כתיב ואת התם דריש ליה מדשני קרא לסמוך ארץ לעשיה ומיהו בכימוקי חומש פירש"י את השמים לרבות תולדותיהן ומדרש אחר הוא ופליג אהא דהכא עכ"ל. ורבינו תמה על דבריהם ואמר א"כ גם לבית שמאי נמי לא לכתוב ואת גבי הארץ ומדשני קרא דבראשית ברא וכו' להסמיך שמים לבריאה מסודרים דביום עשות וכו' שהקדים ארץ לשמים לדרוש ליה דהשמים נבראו תחילה ולפי דברינו שכתבנו לעיל (בתחילת הפ' שבאתי דבריו) הא דמשני ר"ל כשברא ברא שמים וכשנטה נטה ארץ תחילה היינו דאליבא דבית שמאי משני הכי אתי שפיר הכא דאי לא כתיב ואת ה"א דהבריאה שוין כאחד כדעת החכמים אלא בנטיה היתה הארץ תחילה ולכך כינה כאן בראשית ברא וכו' דאל"ה ה"א דהבריאה והנטיה שוין אבל לבית הלל דלא מחלק בין הבריאה והנטיה דקרא דבראשית ברא לא דייק להו אלא שהוא נמשך אל האור כמו שפרש"י ואם באת לפרשו כפשוטו וכו' ע"כ דשינה הכתוב דביום עשות וכו' לומר שהארץ נבראת תחילה. אך קשה לבית הלל דלא סבירא ליה ואת הארץ להקדים שמים לארץ אתי ואת הארץ ל"ל וע"כ נראה דסוגיא זאת אתיא לבית שמאי אבל לבית הלל יש לדרוש את למילתא אחריתא כדאיתא בבראשית רבה לרבות תולדותיהן ופליג אדרשא דתלמודא כמ"ש התוס' והיינו אליבא דב"ה עכ"ל ולזה ניחא דתפס רש"י ז"ל האגדה של ב"ר משום דאתיא כב"ה וק"ל:

רש"י **ענותנותו** של הקב"ה למדנו וכו'. בפ' אד"מ כתב רבינו יראה מפירושו שהרכיב ב' טעמים הא' ענותנותו של הקב"ה והב' משום קנאת המלאכים שבאדם נמלך בפמליא של מעלה ואפשר שלקח טעם בקנאת המלאכים מתוך שמעתין דגרסינן שם אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם ברא כת אחד של מלאכים א"ל רצונכם נעשה אדם בצלמינו השיבו מה אנוש וכו' וטעם הענוה לקחו מב"ר שאם יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן וכו' א"ל למוד מבוראך וכו' שכיון שבא לבראות את האדם וכו' ורש"י הרכיב כאחד דברי התלמוד וב"ר לענין א' שב' הטעמים קרובים הם בענין וק"ל:

רש"י **ומ"א** שנבראו ב' פרצופין וגו'. וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר אבל בעירובין פ' עושין פסין ובברכות פ' הרואה אמרו כתיב זכר ונקבה ברא אותם וכתיב בצלם אלהים ברא אותו ומשני בתחילה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף לא נברא אלא א' ואי קשיא למה הניח רש"י דרשה דקראי שדרשו בגמרא ותפס דרשה דקראי דב"ר י"ל דרש"י ז"ל דייק מההיא דפ"ק דכתובות דדברי האומר ויבן ה' את הצלע פרצוף הוא העיקר דמדקאמר דכ"ע חדא יצירה היא דהיינו שנבראו

דו פרצופין מתחילה מר סבר בתר מחשבה אזלינן ומר סבר בתר מעשה אזלינן כדאמרינן בעירובין אליבא דמ"ד זנב ש"מ דס"ל לתלמודא כמ"ד פרצוף משום הכי הניח הדרשה שדרשו בגמרא אליבא דמ"ד זנב ודרש הדרשה שדרשו בב"ר אליבא דמאן דאמר פרצוף וכו' עכ"ל. ורבינו טען עליו והציג לפניך הסוגין דכתובות עם התוספות וממילא רווחא שמעתתא וטענתו דגרסינן שם דף ח' לוי איקלע לבי רב אשי בהילוליה דר"ש ברי' ברוך ממש שהכל ואשר יצר וכו' רב אסי איקלע לבי רב אשי בהילוליה דמר בריה בריך שית שהוסיף יוצר האדם. וקאמר תלמודא לימא בהא קמיפלגי דמ"ס חדא יצירה הואי ומ"ס שתי יצירות (ופירש"י חדא יצירה הואי כמ"ד בעירובין ויבן את הצלע פרצוף שמתחלת ברייתו נברא שני פרצופין ולמ"ד שתי יצירות כמ"ד זנב היה וממנו נבראת האשה והרי כאן שתי יצירות) ומסיק לא דכ"ע חדא יצירה מ"ס בתר מחשבה אזלינן ומ"ס וכו' כי הא דרב יהודה רמי כתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו וכתיב זכר ונקבה בראם הא כיצד בתחילה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא אחד (ופרש"י בתר מחשבה אזלינן ששנים עלו במחשבה להבראות ונברא א' בפ' עושין פסין). ובתוספות שם בד"ה חדא יצירה נ"ל דהיינו כמ"ד פרצוף א' מדקאמר בתר הכי דכ"ע חדא יצירה הוא מ"ס בתר מחשבה אזלינן ובריש פרק ב' דעירובין משמע בהדיא דלמ"ד פרצוף א' הוה עלה במחשבה להבראות שנים אבל למ"ד התם ב' פרצופין הואי לא סבירא ליה הכי כך פי' הרשב"ם עכ"ל. ורבינו כתב אדבריהם ולפירושם יהיה הפי' בהיפך חדא יצירה כמ"ד זנב שמתחילה לא נברא רק אדם וב' יצירות כמ"ד ב' פרצופין שמתחילת יצירתן היו ב'. ומיהו ראיית התוספת אינה מכרעת לדחות פירש"י דודאי אליבא דמ"ד זנב מוכרחין לומר כן דמתחילה עלה במחשבה וכו' דאל"ה תקשה מאי זכר ונקבה בראם ואליבא דמ"ד פרצוף דניחא הכי קראי מ"מ למאי דאתינן לרמיות קראי אהדדי גם למ"ד פרצוף מוכרחין לומר דמתחילה עלה במחשבה לבראות ב' וכו' פי' דמתחילה עלה במחשבה לבראות ב' ממש בלי חיבור כלל כשאר כל הנבראים ולבסוף ברא א' דהיינו ב' פרצופין מחוברין כן יש ליישב פירש"י ז"ל. ומעתה דברי הרא"ם אינם מובנים במה דאמר דרש"י דייק מההיא דכתובות וכו' דהא מכל מקום בההיא דכתובות למ"ד פרצוף נמי הביא דרב יהודה דדריש ליה מקראי דמייתי שם אע"ג דסוגיא דפ' עושין פסין ודפ' הרואה דריש ליה נמי הכי למ"ד זנב מ"מ לא הוה ליה להניח דרשה דגמ' כיון דלמ"ד פרצוף נמי דרשה זו בסוגין דכתובות ודו"ק:

רש"י **השוה** להם בהמות וכו'. וקרא דוירדו בדגי הים וכו' למלאכה איירי כדאיתא פד"מ וליכא לאקשויי מדגים ועופות דמצינו שהם בני מלאכה ג"כ כדבעי רחבא הנהיג בעיזא ושיבוטא מאי. ועופות כדרבא בר רב הונא דבעי דש באווזין ותרנגולין מהו ומסיק ת"ש ובכל חיה הרומשת וכו' ופירש"י ואי לאו לאכילה חיות לאו בני מלאכה נינהו ומשני ההיא לאתויי נחש קאמר ולמלאכה דתניא ר"ש אומר חבל על שמש גדול שאבד וכו': אמר המלקט. ושמעתי מי שהקשה בזה היכי פשיט רש"י ז"ל גבי חיה דע"כ לאכילה קאי משום דהם לאו בני מלאכה נינהו והא גרסינן פ"ק דע"ג דפריך וחיה מיהת מאי מלאכה עבדי ומשני אמר אביי אמר לי מר יהודה דבי מר יוחנאי טחני ריחים בערוד' א"כ מצינו דגם חיה ראויה למלאכה. וי"ל דדיוקא דרש"י מדכתיב ובכל חיה וכו' הרומשת וכו' ר"ל דחיה כזה הרומשת ודאי אינו קאי למלאכה דלאו בני מלאכה נינהו וע"כ צ"ל דקרא באכילה איירי ומשני דכל בא לאתויי נחש דבר מלאכה היה קודם שנתקלל לילך על גחון והא דכתיב הרומשת כתיבא קרא על העתיד וק"ל:

רש"י **הוסיף** ה' וכו' ורבינו בה"א דפ' ר"ע נתן עוד טעם לשבח בתוספת הה"א כי בה"א יצר הקב"ה מעשה בראשית כמ"ש בהבראם בה"א בראם ולכך ה"א יתירה בסוף מעשה בראשית לרמוז על פעולות הה"א שהיתה על תנאי אותו ששי של קבלת התורה ור"ת של שם ד' יום הששי ויכולו השמים לרמוז בסוף מעשה בראשית כי הם אותיות שם הוי"ה ב"ה היו כלים של הקב"ה לצור בהם עולמות כמ"ש ביה ה' צור עולמים ולכך אמרו די לעולם שישתמש בשתי אותיות אבל חצי השם השני נרמז מתחילת ויכולו השמים שהוא התחלת פ' שבת לרמוז שלא יתמלא השם עד לעולם שכולו שבת וק"ל:

כוש ואשור. רש"י עדיין לא היו וכו'. בפ"ק דכתובות ומי כתיבי קרא לעתיד אין דכתיב ושם הנהר השלישי חידקל הוא ההולך קדמת אשור ותנא רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי אלא דעתידה וכתו' שם בד"ה ותנא רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי ובלא רב יוסף מאשור וכן מכוש לא מצי למיפרך דמצינן למימר דאשור וכוש שם המחוז ולא שם העיר ומימות עולם היו וכו' עכ"ל. וכתב רבינו ולענין כוש אף לפי האמת יש לפרשו מלשון מחוז וכן בחוילה אלא מבאשור היה קבלתם דהוא שם העיר ונראה עוד לדקדק כן מלשון המקרא דכתיב ארץ החוילה וארץ כוש אבל באשור לא כתיב ארץ דמשמע שם העיר ורש"י בפירוש החומש כתב כוש ואשור וכו' והוא על פי ב"ר שהזכיר גם כוש ולא ידעתי למה לא הזכיר גם חוילה דכתיב מקמיה וכמ"ש בב"ר גם חוילה וכו' עכ"ל ובג"א כתב ליישב זה ע"ש:

רש"י **זכה** עזר לא זכה כנגדו להלחם בו. וכתב הרא"ם כלישנא קמא דרבי אליעזר ביבמות פרק הבע"י ופירש"י כנגדו חלוקה עליו וסותרת דבריו וזהו להלחם בו ואף על גב דמלשון כנגדו לא משתמע אלא ככחו מלשון נגד ההר מ"מ מאמר שכל המעיז מעיז פניו כנגד פני המעיז בו והמתבייש ההפך כנה האשה המעיזה על בעלה שהיא כנגדו אם כן מדכתיב כנגדו בלא יו"ד משמע שהוא מלשון נגידת מלקות והיינו כלישנא בתרא דר' אליעזר דרמי קראי אהדדי כתיב כנגדו וקרינן כניגדו ופירש"י כתיב כנגדו מדלא כתב יו"ד לשון נגידה דמלקות הוא ואע"ג דפירש"י דהכא אתיא כלישנא קמא י"ל דלא פליגי אלא ביש אם למקרא דלישנא קמא סובר דיש אם למסורת אמרינן יש אם למקרא לא אמרינן משום הכי לא דרש כנגדו אלא לפי המסורת מלשון נגידת המלקות ורמי קרא דעזר וכנגדו ולישנא בתרא סובר יש אם למקרא ולמסורת משום הכי רמי ממקרא למסורת כתיב כנגדו לשון נגידת מלקות וקרינן כנגדו ביו"ד מלשון נוכח ועזר עכ"ל. ורבינו טען ואמר דאין זה מחוור מה שכתב דלישנא קמא יש לפרש נמי מלשון נגידה ומלקות דאם כן לא ה"ל לתלמודא לשנות הלשונות דבלישנא קמא קאמר לא זכה כנגדו ובלישנא בתרא קאמר לא זכה מנגדתו וגם רש"י לא פי' כן מלשון נגידה ומלקות אלא בלישנא בתרא. גם מה שכתב הרא"ם דלישנא קמא סבר דיש אם למסורת ומ"ה לא דריש ליה אלא מלשון נגיד' ומלקות הוא תמוה דהא מלשון נוכח לא מצינו גם כן יו"ד בלשון כמו נגד ההר והרבה כמוהו וע"כ נראה דללישנא קמא דריש כנגדו מלשון נוכח כדרך הלוחם עם חבירו להעיז נגדו כמ"ש גם הרא"ם בפי' הראשון ואין להקשות גם לפי דברינו דלעיל כיון דנגד מלשון נכח מצינו בכ"מ בלא יו"ד דהיינו המסורת וגם המקרא מסייעו א"כ ללישנא בתרא אמאי נדרשהו לפי המסורת לחוד דהיינו מלשון נגדא ומלקות דכה"ג אמרינן בפ"ק דסנהדרין גבי חלב וגבי ירחה דדרשינן המסורת אע"ג דהמקרא והמסורת כי הדדי נינהו ודוק:

רש"י **מלמד** שנתקררה וכו'. בפ' הבע"י אמר רבי אלעזר מ"ד זאת הפעם וכו' מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה. ובחזקוני כתב וז"ל שנתעברו קודם שבא עליהם דאי לא תימא הכי הא מתעקרין בביאת אדם עכ"ל ורבינו טען ואמר דאין זה מספיק דהא משנתעברה בהמה אינה מקבלת זכר ואפי' זכר אדם כדמוכח פרק קמא דבכורות ואפשר לומר שנתעברו וילדו בו ביום קודם שבא עליהם דהא חוה נמי ילדה בו ביום כדאמרינן פרק אד"מ. ובעל הנאמן כתב שאין זה כמשמעו שבא עליהם בדרך אישות שאי אפשר וכו'. אלא לפי שלא היה לו בן זוג היה חפץ לחפש ולבדוק בכל המינים אם ימצא עוד מין אחד בלא עזר וכיון שלא מצא לא נתקררה וכו' עכ"ל:

ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו'. בס' האוכל כתב רביט לכוון שינוי המקראות אלו בענין הנחש שהסית את חוה לאכול מפרי עץ הגן שינה לשונו באומרו כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן וחוה אמרה ומפרי העץ וכו' עם מה שאמר ר' חנינא לא שכיב שיבתה ברי אלא דקץ תאנתא בלא זמנה וע"פ מ"ש אילן שאכל אדם הראשון אתרוג היה ואמרינן פ' לולב הגזול דאתרוג טעם פריו ועצו שוה וז"ש הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן דהיינו עץ האתרוג ותאמר האשה וכו' ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו' שאף על הפרי הזהיר אותנו ויאמר הנחש לא מות תמותון על אכילת הפרי רק על אכילת העץ מטעם דקץ אילן בלא זמנו כו' ודוק:

רש"י **מאין** לך לדעת מה בושת וכו'. אמר המלקט ראיתי מפרשי רש"י ז"ל נתחבטו בזה למה לא מפרש מי הגיד לך שערום אתה מן המצוה כמו שפירש לעיל וידעו כי ערומים הם מצוה אחת וכו' ונתערטלו הימנה ואין מקום לקושייתם מהא שדרשו בב"ר בפסוק ויתחבא האדם ואשתו שנרעה קומתו ונעשית של ק' אמה א"כ מזה ידע שנתערטל מהמצוה וק"ל:

רש"י **מכאן** שאין מהפכין וכו'. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שהקשה ואמר היאך בירר רש"י דרך לעצמו דמוכחינן שאין מהפכין בזכותו וכו' ממה שלא אמר לו הקב"ה לנחש מה זאת עשית כמו לאשה ואפי' היה אומר כמו לאשה איכא למימר דאין מהפכין בזכותו של מסית ממה שפסק הקב"ה דין הנחש לרעה ולא זיכהו מטעם דדברי הרב וכו' ומטעם זה הוכיחו בגמרא ורש"י ז"ל בירר דרך לעצמו וזה דוחק ותי' הוא לזה עם מה שכתבו התוס' שם דנחש לא נצטווה שלא להסית ולא נתקלל אלא מפני שבאת תקלה לעולם ע"י א"כ לכך הוצרך רש"י ז"ל להוכיח ממה שאנו רואים שהקב"ה לא שאל כמו לאשה דאי לאו מטעם זה ממה שקללו השם ואמר לו ארור אתה לא היה מספיק דלעולם טוענין למסית ומה שקללו היה לפי שבאת לעולם תקלה ע"י אבל ממאי דחזינן דלא שאל כמו לאשה מוכח שפיר דהוא מטעם דאין מהפכין וכו' עכ"ל. ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש אכתי תלמודא היכי מסיק מהכא ללמוד שאין מהפכין דילמא נחש שאני שהביא תקלה ואם נאמר דשפיר יש ללמוד ולא ראי זה וכו' דנחש אע"פ שהביא תקלה לא היה לו ממי ללמוד ושאר מסית יש לו ממי ללמוד ואינו מביא תקלה הדר' קושי' לדוכתיה על רש"י ז"ל. ולעיקר קושייתו מה שנקט ורש"י בירר דרך לעצמו אשתמיטתיה מהגאון האגדה דב"ר אשר דברי רש"י לקוחים משם וז"ל ויאמר ה' אלהים וכו' עם אדם נשא ונתן עם חוה נשא ונתן ועם נחש לא נשא ונתן אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע ובעל תשובה ואם אומר אני לו מה עשית הוא אומר לי אתה צוית אותם וכו' מ"מ הניחו צוויך וכו' לכך פסק דינו מיד. דאי קשיא למה הניח רש"י תלמוד ערוך ותפס האגדה דב"ר דכבר למדונו הגאון המזרחי ז"ל וגם רבינו דדרכו של רש"י לפרש המקראות בעניינים קרובים לפשוטו וזה דרך רש"י ז"ל בכמה מקומות והאגדה של ב"ר קרוב יותר לפשוטו דתלמודא דאמר דאין טוענין למסית במקום שהוא איננו טוען זה אינו כ"כ חידוש דגם בדיני ממונות הדין כך דמאן דלא טען ב"ד לא טענן ליה אמנם הב"ר רבותא קמ"ל דדין המסית אף שהוא דיני נפשות יהיה גרוע מממון דבממון בין לזכות בין לחובה מחזירין והכל מלמדין זכות וחובה אבל במסית אם זיכוהו ואמר אי יש לי ללמוד חובה מחזירין ואם חייבוהו ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות אין מחזירין

ולכך

ולכך נפה רש"י אחר כ"ל לאכותי מדחזינן דהקב"ה לא שאל לו מה זאת עשית ש"מ דאין מהפכין וכו' שהשאלה זאת הוא היפוך בזכותו שבקל היה משיב דברי מי שומעין דאי מטעם שאגרו בגמרא שלא טען הקב"ה בעדו לא הוה ידעינן דגרע דין המסית אפילו ממתון הקל וסברא א למדתי ג"כ מדברי הגאון ונכון הוא :

רש"י **אתה** לא נתאוות וכו' ותפא את חוה וכו'. ובס"ק דסוטה כתב רבינו והוא דחוק דמשמע מן הכתוב שהסית חוה לאכול ממנו וא"כ גם היא תמות . והנראה בזה כי צוי הש"י לאדם שלא יאכל מעץ הדעת היה קודם שנבראת חוה ממנו ומיהא גם חוה נלמוה באכילתה שהרי נענשה באכילתה דבין למ"ד פרצוף היה ובין למ"ד זנב היה היא החלק ממנו והחלק בכלל הכל ואדם הראשון עשה סייג לדבריו יותר ממה שאמר לו הקב"ה ואמר לה אלהים אמר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו כו' והנחש נפל עצה בלבו כיון שאת אדם לא אוכל להכשיל שהוא יודע האמת שלא נלמוה על הנגיעה אכשול את חוה והשתא הנחש היה סבור כיון דלא נבראת עדיין חוה בשעת הציווי לא נצטוותה כלל וא"כ אף אם תאכל ממנו לא תמות אלא דלפי סברת אדם וחוה שהיו סבורין שגם חוה בכלל הציווי אמר הנחש להטעות את. האדם שע"י שדחף את חוה ולא תמות בנגיעה תטעה חוה ותאכל ג"כ ממנו לפי סברתה שגם הנגיעה בכלל הציווי ואחר שתאכל האשה ולא תמות הנה גם אדם יטעה לומר שאין ממש בציווי הקב"ה דלפי סברתו גם האשה בכלל הציווי והרי לא מתה ויאכל גם הוא ממנה וימות ואז אח"כ אשא את חוה שלא היתה בכלל הצווי ודברים אלו ברורים הם :

רש"י **עצבונך** זה צער גידול בנים והרונך צער העיבור בפרק בתרא דעירובין . וכתב רבינו וקשה קצת אמאי הקדים המאוחר דהיינו צער גידול בנים קודם צער הריון ולידה ובב"ר דרש עצבונך זה צער העיבור והרונך זה צער לידה וכו' ע"ש וצער גידול בנים ודאי דבייך נמי באים כדאמרינן גבי יעקב מ"מ שפי הוא באשה וכדאמרינן ביבמות דיינו שמגדלת בנינו עכ"ל וקושיא ראשונה הגיה למביני דעת ותירוץ הרי"ף ז"ל בטוב טעם משום דמצינו שביום שנברא אדם עלו למטה שנים וירדו ארבעה דהיינו קין והבל עמהם ונמצא שלחוה לא קדם צער העיבור וצער הלידה של קין והבל אלא צער גידול בנים היה לחוה בתחילה ולאחר מכאן כשילדה כדרך הארץ חל עליה צער העיבור ואח"כ צער הלידה עכ"ל :

רש"י **שלשה** אתין רבויים הן וכו'. וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר אבל בסנהדרין אמרו עלו למטה שנים וירדו ארבעה דלא דריש אתין לרבויא וכו' עכ"ל . ורבינו טען ואמר נראה מדבריו שהוא מפרש מה שאמרו רז"ל שעלו למטה שנים וכו' היינו אדם וחוה קין והבל ונעלם ממנו דברי התוס' בסוגיא זו דכתבו מה שאמרו ירדו ד' הייט אדם וחוה קין ותאומתו אבל הבל לא נולד תאומו פעם ובהדיא אמרינן בפרק שבע"י ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו . אך התוס' בעצמם הם תמוהים במה שכתבו אבל הבל לא נולד תאומו הפעם כדכתיב ותוסף ללדת ושתי תיומות נולדו עמו דדריש בב"ר מדכתיב את אחיו את הבל עכ"ל . וקשה לדבריהם שהביאו הב"ר דדרש את אחיו את הבל דשתי תיומות נולדו עם הבל והניחו שלמוד ערוך בידינו בפרק הבע"י דלא דריש רק את הבל לתאומה אחת ולא דריש את אחיו לרבות עוד תאומה שניה להבל והא דדריש קין ואחותו היינו מאת קין כפירש"י התם דאת אחיו ודאי לא משמע לרבות תאומה לקין ודוק :

רש"י **דמו** ודם זרעיותיו . ובפ' נ"ה הקשה רבינו מזה לרבנן דנחלקו עם ר' יהודה דרבנן סברי הרוגי מלכות נכסיהן למלך שנאמר הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו ור"י סבר נכסיהן ליורשין וכאן אינו ראיה דנבות בן אחי אביו היה וראוי ליורשו היה והשיבו לו חכמים והלא הרבה בנים היו לו והשיב להם ר"י אותו ואת בניו הרי שנאמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ורבנן ההוא בנים הראויים לצאת ממנו ע"כ ואם דרשינן הכא מדמי אחיך דמו ודם זרעיותיו וא"כ התם נמי מדמי נבות נפקא שפיר בניו של נבות הראוים לצאת ממנו ודמי בניו למה לו. וי"ל דודאי בנים הראוים לצאת מנבות מדמי נבות נפקא שפיר לכ"ע אלא דהכי קאמר ההוא דמי בניו לאו דמי בניו דהיינו בנים הראוים לצאת מבניו שכבר נולדו שהרג אחאב בני נבות שנולדו כדאמר ר"י אלא דבניו שנולדו לא הרג והוא דמי בניו היינו בנים הראוים לצאת מבניו הראוי' לצאת ממנו עדיין דהיינו בני בנים דקרוין בנים והבנים גופים שעדיין ראוים לצאת ממנו נפקא שפיר מדמי נבות ודוק :

רש"י **אין** לך רשות לדור במקום אחד . וכתב רבינו בפרק אד"מ ולפי זה פירושו נע ונד כדברי המתרגם מטלטל וגלי תהי וזה הפירוש ימאן הדרש מה שדרשו שם אמר רב יהודה אמר רב גלות מכפרת מחצה עון מעיקרא כתיב והייתי נע ונד ולבסוף כתיב וישב בארץ נוד דלא יתכן דגלות דויצא קין מכפר על חצי גלות דנע ונד ולפי הדרש הזה פירוש נע ונד כמדרש תנחומא דכל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו דהשתא שפיר קאמר דגלות דהיינו שאמר הן גרשת אותי וכו' וכמ"ש ויצא קין מכפר מחצה עונש דנע ונד שהיה מזדעזע הארץ תחתיו דלא כתיב בעונש רק וישב בארץ נוד אבל בויקרא רבה פרשת י' אמרו בלשון זה תשובה מכפר מחצה שכיון שעשה תשובה קין שאמר גדול וכו' בטלה ממנו חצי הגזירה שנאמר וישב בארץ נוד נע ונד לא כתיב כאן אלא נד ולפי זה יתפרש שפיר נע ונד מלשון גלות כדברי המתרגם ורש"י כאן ותו לא מידי :

רש"י **והלא** פרשת מאשתך וכו'. וכתב רבינו יש לדקדק בזה שהרי אמר שחטא בו ביום שנברא אדם ונקנסה עליו מיתה כתיב ואדם ידע את חוה וכו' ותלד את קין וכו' וי"ל דלידתן היתה בו ביום קודם שחטא והכי איתא בפרק ר"ה י"ב שעות הוי היום וכו' שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה עשירית סרח ת"ם ניתון וכו' ונ"ל בזה דאין מוקדם ומאוחר בתורה וק"ל :

רש"י **עד** כאן פירש מן האשה . והטעם אמרו בפ' עושין פסין לפי שהי' בנידוי שישב ק"ל שנה נזוף מפני שנער בו הקב"ה המן שפן וכו' וקללו ואע"ג דבעי' הא במסכ' מועד קטן ולא אפשיטא ותי' רבינו מנודה מפי הקב"ה כי הכי חמיר טפי דהכ"ג מחלקינן התם :

פרשת נח

רש"י **לא** נחתם גז"ד אלא על הגזל . וכתב הרא"ם ואין זה סותר מה שאמרו ב"מ שאתה מוצא זנות וכו' דאי לא החמס לא היה הגזירה בא עליהם לא כלליות ולא פרטיות וע"י החמס בא הגזירה והזנות חייב להיות כלליות וכו' עכ"ל ורבינו טען עליו מההיא דפ' ד"מ בז' מצות בני נח ע"ג וג"ע וש"ד וגזל ע"ג וג"ע דכתיב ותשחת הארץ וכל מקום שנאמר השחתה אינה אלא ע"ג וג"ע כו' ומדענש עלייהו אפקוד עלייהו וגזל דכתיב כירק עשב וכו' והשתא לדברי הרא"ם כיון דעיקר הגזירה היה בשביל החמס ואי לאו החמס לא היה הגזירה כלל א"כ טפי ה"ל לאתויי גזל מדור המבול מדכתיב כי מלאה וכו' ומדענש עלייהו וכו' לכן נראה ליישב זה ע"פ מה דמשיק בפ"ק דר"ה יפה צעקה לאדם אפילו ביחיד בין קודם גז"ד וכו' והא דאיכא לפלוגי בין יחיד לרבי' היינו אחר שנחתם הגז"ד דאינו נקרע ליחיד ולזה ודאי דבשביל זנות היה עיקר הגזירה וכלליות כמפורש בקראי כי השחית וכו' כדקאמר מדענים עלייהו וכו' אלא מדכתיב בסיפא דקרא כי מלאה וכו' למדו לומר דאף שכבר נגזרה גזירה בשביל ע"ג וג"ע מ"מ לא היה נחתם והיה אפשר ליחיד הצדיק להיות נענה בתפילתו ויציל אלא ע"י שפשטו ידיהם בגזל נחתם הגז"ד גם ליחיד שלא יהא נענה בו . ובזה יתיישב מה שאמרו גם על נח נחתם הגז"ד אלא שמצא חן בעיני ה' שהרי הגזירה היתה כלליות ע"י הזנות ונחתם ע"י החמס לא יהא היחיד נענה אלא שמצא חן דהיינו במתנות חנם יתר על המידה עכ"ל :

אמר המלקט . ודברי רבינו צ"ע קצת דמנ"ל זה כשנחתם גז"ד לרבים אז היחיד מהם אינו נענה דלכאורה סוגין דר"ה לא מתפרשת אלא ביחיד עצמו כשנחתם עליו אז אינו נקרע לו משא"כ הגז"ד שנחתם לרבי' למה לא נימא שיהא היחיד מהם נענה והצעקה יפה לו אחר שלא נחתם הגז"ד עליו בפרט אלא בכלל וק"ל :

רש"י **בתיבתו** של משה ע"י שהי' צדיק וכו' . אע"ג דנח ג"כ צדיק היה . ותי' רבינו שכיונו לומר במשה שלא יריה אותו צדיק ע"ש השכינה שהיתה עמו וק"ל ועיין מה שכתבתי לקמן בס' שמות :

רש"י **ומאליהם** באו וכל שהתיבה קולטתו וכו' ובאגדת חלק טען רבינו ממה שאמרו שם מכל הבהמה וכו' איש ואשתו ופריך אישות לבהמה מי אית לי' אמר ר"י מאותם שלא נעבדה בהם עבירה ופריך מנא ידעי ומשני אמר רב חסדא שהעבירן לפני התיבה כל שהתיבה קולטתו וכו' ר' אבוה אומר מאותם שבאו מאליהם ומזה משמע לרב חסדא לא באו מאליה' אלא נח העביר כולם לפני התיבה וכל שהתיבה קולטתו וכו' ור"א אמר דלא היה שם קליטת התיבה אלא במה שבאו מאליהם לחוד ידע וא"כ האיך הרכיב רש"י ב' המאמרי' אלו שכתב מאליהם באו וכל שהתיבה וכו' ועיין בביאורי מהר"ן. ולי נראה ליישב דליטנא דר' אבוה באותם הבאי' מאליהם משמע לי' דהרבה באו מאליהם ומאותם התיבה קולטת שנים שלא נעבדה וכו' אבל מפירושו בפ"ב דזבחים נראה דלר"א בביאתן מאליהן לחוד הכיר בהם ע"ש ודו"ק :

רש"י **ולא** נא' צדיק תמים וכו' ובפ' השותפין הקשה רבינו מזה אהא מה שאמרו שם גדול מה שנא' באיוב ממה שנא' באברהם דאלו באברהם כתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ואלו באיוב כתיב איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ומאי הוכחה היא זו דילמא שאני אברהם שהי' בפניו לכן לא הרבה בסיפור שבחו כפירש"י כאן וי"ל דלאו בהוכחה אמרו זה רז"ל דגדול מה שנאמר באיוב וכו' דודאי מי לנו גדול מאברהם שנאמר בו אברהם אוהבי ובאיוב שנינו בפ' דשם דלא עביד אלא מיראה ואפילו לר"מ התם דאיוב נמי עבד מאהבה אינו אלא מכ"ש דאברהם רק דרז"ל באו לתרץ קושי' עצומה מה ראה השטן לקנאות באיוב יותר מבשאר כל הצדיקים וע"ז אמרו שהיה טעותו לקנאות בו משום דגדול הנאמר באיוב וכו' שהפליג הקב"ה בשבחו יותר מבאברהם והשטן לא ידע שהפליג בקרא בשבחו של איוב יותר היינו משום שלא בפניו היה משא"כ באברהם שהיה בפניו ודוק :

רש"י **מלמד** שלמד נח תורה. וכתב הרא"ם דאל"כ מנא הוי ידעי טהורי' וטמאי' בהאי שעתא מי הואי אבל בזבחי' תרצו בזה אמר רב חסדא העבירום לפני התיבה וכו' ור"א מאותם שבאו מאליהם ולא ידעתי למה הניח רש"י ז"ל הגמ' ותפס דרך אחר עכ"ל . ובחזקוני כתב בזה ב' תירוצי' הא' דסוגי' דזבחי' לא איירי בטמאים וטהורים ממש אלא בטמאים וטהורים דערוה וטהרה וטומאה מה שהביא רש"י היינו באכילה וכשהכיר הטהורות לאכילה מבין האחרות למדנו שלמד תורה. ובתי' שני כתב דסוגי' דזבחי' בעופות פריך מנא ידעי אם טהורים אם טמאים שהרי מיני עופות טמאים מרובו' ואין לעמוד בסודה ומפני העבירום וכו'. אבל אבהמה לא פריך שאין מין בהמה מרובה כ"כ ולא הי' צריך להעבירם לפני התיבה וכשהכיר הבהמה בלא העברה לפני התיבה למדנו שלמד תור' עכ"ל. ורבינו טען ויאמר התי' הראשון אינו עולה יפה לפי סוגי' דשמעתין דזבחים דהסוגין בטמאים וטהורים ממש איירי . והתי' השני אינו אלא דברי נביאות ואיך שיהיה קשה כיון דרש"י ז"ל פי' לעיל דלענין נעבדה בה עבירה ידע בקליטת התיבה בביאתם מאליהם למה לא נאמר כן לענין טמאים וטהורים שקלטו שבעה שבעה הן טהורים וכל שקלט שנים וכו' . וכן לענין ביאה מאליהם והנראה דמה שפירש"י מלמד שלמד וכו' . לא משום דאי לאו הכי הקשה מנא הוי ידעי כמו שהבינו הרא"ם וחזקוני דהא ודאי ידעו בקליטת התיבה כרב חסדא או בביאה מאליה כר"א ולא הוצרך רש"י כאן להזכיר זה כיון שכבר הזכיר לעיל בסמוך ופי' לענין עבירה שנעבדה בה ממילא נימא הכי לענין טמאה וטהורה ומה שהוצרך לומר שלמד וכו' משום דלגבי בני נח לא שייך טהורה וטמאה אלא לגבי ישראל לעתיד ואי לא היה למד נח תורה לא הוה ידע מאי קאמר ליה הטהורה תקח לך ז' ז' ובטמאה שנים שנים דגבי נח כולם שוים הם אלא ידע זה שלמד תורה שתהיה טמאה וטהורה לישראל לעתיד ודוק כי הדברים ברורים הם :

רש"י **כדי** שיקריב וכו'. אמר המלקט ראיתי בספרי חכמים שכתבו מצאתי הא דכתיב בקרא שבעה שבעה שלא למימרא שיהיה שבעה זוגות אלא שבעה עופות ואותם ז' יהיו איש ואשתו ואחד נשאר בלא זוג וע"ז קשה לרש"י למה נשאר א' בלא זוג אלא כדי שיקריב קרבן עכ"ל. ואני אומר אם קבלה הוא זאת בידו ומנא בדברי רז"ל נקבל ואפשר לומר שמדרשים חלוקים הם ואם בדברי איזה מפורש מנא לא נקבל דאישתמיטתיה ב"ר זו וז"ל גם מעוף השמים שבעה שבעה א"ת שבעה מכל מין נמצא אחד מהם שאין לו זוג אלא שבעה זכרים ושבעה נקיבות עכ"ל:

רש"י **כנגד** יצירת הולד שקלקלו להטריח וכו'. בפרק כל הצלמים והיינו דאמר ר"ל אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שעושים סלע של פומבי (ופירש"י רושם שלי שאני רושם בו עושים הפקירא לכל) שכל הרוצה לחתום בו חותם כלומר שבאים על הערוה על כרחי ומולידות אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי. וכתב רבינו הענין זה יבואר על פי המדרש קשה כח הנואף שהוא מרשל כח השכינה כילד העובר מתעבר מן האיש הקב"ה צר צורתו למ' יום ואח"כ הנואף בא אליה והקב"ה עומד ותוהה של מי אצור צורת האיש או צורת הנואף. כביכול צור ילדך תשי את ידי הצייר עכ"ל. ובזה יש לכוון ג"כ פירש"י בכאן מה שנקט שקלקלו להטריח וכו' וק"ל:

רש"י **ומן** הבהמה אשר איננה טהורה. בחזקוני כתב מכאן מוכח בפסחים עיקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה דמצי למימר ומן הבהמה הטמאה וקשה שהרי יש לנו להוכיח כן ממקרא של מעלה ומן הבהמה אשר לא טהורה היא ונמצא עקם שמונה אותיות וכו' ע"ש שהאריך עד ולפי התלמוד צריך תיבת טהורה להיות מלאה להשלים שמונה אותיות העיקם עכ"ל. ורבינו כתב ליישב זה וז"ל בכל הספרים שלו כתיב טהרה חסר וי"ו ואם כן לא הויין רק ז' אותיות ואפשר דהוה מצי למכתב טמאה בלא ה"א ראשונה. ומה שהקשה אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה נראה ליישב דע"כ הני תרי קראי לא צריכי למאי דמסיק שם בגמרא דדוקא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיה לכך עיקם בחד קרא דאל"כ מהיכי תיתי לן אפילו בכי הדדי נינהו: מכל מקום בתרי קראי לא הוה ליה לעקם אבל איידך קרא אתי לאשמועינן דלא יספר אדם בגנות בהמה טמאה כדאמרינן בפ"ח דב"ב אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב דכתיב מן הבהמה אשר איננה טהורה וכו' ואי לאו תרי קראי לא הוה ילפינן הני ב' דרשות הך דהתם דלא יספר אדם אפי' בגנות בהמה וכו' והך דיספר אדם בלשון נקיה אלא חדא מינייהו אבל מתוך שני המקומות נלמדה דרשה דהכא ודהתם ומסך דרשה דהתם ליכא למפרך וכי לא כתיב טמא בבהמה דיש לומר כי הכא דדוקא כי הדדי נינהו לא יספר בגנות בהמה טמאה ודו"ק:

רש"י **ורא** דגים שבים. אע"ג דהמים רותחין היו דברותחים קלקלו וכו' כתב רבינו היינו במקום חרבה מעיקרא אבל במקום ים מעיקרא לא נעשו רותחין עכ"ל. והטעם ראיתי בבאר שבע מה שלא מתו הדגים מפני שלא השחיתו דרכם וכן דייק לישנא דקרא כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ הרי נקט על הארץ לאפוקי בים ולאו דוקא דגי' שהרי כל מה שיש ביבשה יש בים ה"ז מן התולדה אלא נקט דגים מפני שהן נראין ומצויין ביותר וק"ל:

רש"י **ר"א** אומר זה מרחשון ר"י אומר זה אייר. וכתב הרא"ם אין לפרש דטעמייהו דרבי אליעזר הוא משום דס"ל בתשרי נברא העולם ונמצא שהחדש השני הוא מרחשון שהוא שני לבריאת העולם. וטעמיה דר' יהושע הוא משום דס"ל בניסן נברא העולם ונמצא שהחדש השני הוא אייר שהוא שני לבריאת העולם דא"כ היכי פריך הגמרא בפרק קמא דר"ה בשלמא לר"י היינו דכתיב שני אלא לר"א מה שני. ואמאי קא משני שני לדין ולא שני לבריאת עולם ועוד היכי מצי לפרושי מאי שני לבריאת עולם וכי בריאת העולם בתשרי של שנת ת"ר לנח היה עד שיהיה אותו מרחשון שני לבריאת העולם והלא אין זה מרחשון שני לבריאת העולם אלא אותו מרחשון של שנה ראשונה שבו נברא העולם אבל מה שתרצו אליבא דר"א מאי שני שני לדין אתי שפיר שפירושו שני לגזירת המבול כמו שפירש"י שני לדין שנגזרה עליהם גזירה בתשרי שלפניו. ומה שלא אמרו שני לר"ה של שנות העולם שהרי לר"א בתשרי נברא העולם כבר תרצו התוס' נהי דלענין השנים ראוי למנות מתשרי לענין מנין החדשים אין מונין ממנו לקרות למרחשון שני דלחדשים ניסן ראשון. וי"מ דטעמיה דר"א הוא משום דס"ל שבחדש תשרי נברא העולם וע"כ שיהיה גם כן ראש למנין שנות עולם ושנות הדורות ולפיכך הוכרח לומר שהחדש השני הוא מרחשון שאם תאמר הוא אייר שהוא שני לחדשים יהיה החדש השביעי שנחה בו התיבה חדש תשרי ותהיה שנה אחת ות"ר לחיי נח והוה ליה למכתב ותנח התיבה באחת ושש מאות שנה לחיי נח בחדש השביעי וכו' כמו שאמר ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון בחדש לחדש חרבו המים. ור"י שסובר שבניסן נברא העולם ע"כ לומר שהחדש השני הוא אייר שהוא שני לשנות עולם ולשנות הדורות ולמנין החדשים שמכיון שבריאת העולם לדידיה היה בניסן א"א שיהיה מנין שנות עולם ושנות הדורות מתשרי. ושיבוש הוא בידם שהרי חכמי ישראל מונים למבול כר"א ולתקופה כר"י כדתניא פרק קמא דר"ה ופירש"י שנות נח ובריאת עולם ושנות הדורות מונים תחלת השנה מתשרי ולאו משום דס"ל בתשרי נברא העולם אלא דתשרי ר"ה לשנים ובניסן נברא העולם כדקתני ולתקופה כר' יהושע שכשמונין תקופת החמה והלבנה מונין מניסן לומר שבניסן נברא העולם ובתחלת ליל ד' שמשה החמה בניסן שמע מיניה שאין מנין שנות הדורות נמשך אחר בריאת עולם. אבל הנכון בעיני הוא שר"א סובר שמנין שנות הדורות הוא מתשרי ולפיכך פי' בחדש השני הוא מרחשון ומאי שני שני לדין שאם תאמר שהוא אייר ומאי שני שני לחדשים הו"ל למכתב ותנח התיבה באחת ות"ר שנה וכו' שכבר נכנסה שנה האחרת כמו שכתב גבי חרבו המים ור"י סובר שמנין שנות עולם ושנות הדורות הוא מניסן שבו נברא העולם ולפיכך פי' בחדש השני הוא אייר שהוא שני לחדשים ושני לדין עכ"ל. ורבינו טען עליו ומקיים פי' הי"מ והאריך לפניך הסוגיא דר"ה ותבוא אל המכוון דבריו וז"ל תניא ר"א אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו האבות וכו' ר"י אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו האבות וכו' וסוגיא זו בארוכות ומסיק תלמודא ואזדו לטעמייהו דתניא בשש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ר"י אומר אותו היום שבעה עשר באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום וכו' ר"א אומר אותו היום שבעה עשר במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום וכו' ומסקנא דשמעתין ת"ר חכמי ישראל מונין למבול כר"א ותקופה כר' יהושע וכו' ע"כ (ופירש"י ואזדו לטעמייהו ר"א ור' יהושע דלר"א בתשרי נברא העולם דמתשרי מתחילין מנין שנות הדורות לפיכך מבול ע"כ במרחשון ירד ושנים עשר חדש היה ובחדש השני בשבעה ועשרים שיבשה הארץ במרחשון היה לשנה הבאה ובתשרי שלפניו חרבו המים מעל הארץ שנעשית הארץ כמין גריד ולא יבשה לגמרי ובו התחלת שנת שש מאות ואחת שנה כדכתיב ויהי באחת ות"ר שנה וכו' והוא תשרי ומדלא קרי ליה אחת ושש מאות עד השתא ש"מ אין מנין הדורות מניסן שאם מניסן מתחילין למנותן היה לו לכתוב ותנח התיבה באחת ושש מאות שנה וכו' שכבר נתחדשה שנה מניסן שהרי אותו חדש סיון היה והוא השביעי להפסקת גשמים וכו' ולר"י דאמר בניסן נברא העולם וממנו מתחילין מנין שנות הדורות ירד המבול באייר ושביעי שנחה בו התיבה הוא כסליו ולא מנה לך הכתוב חדוש שנה לפי שאין השנה מתחדש אלא בניסן וכו' זהו תוכן הסוגיא הצריך לענינינו. וכתב רבינו בענין זה והרא"ם ז"ל לא הביא פירש"י דסוגין וכתב אבן פלוגתא דר"א ור"י אין לומר דטעמיה וכו' ויש מפרשים דטעמיה וכו' ושיבוש הוא בידם וכו' אבל הנכון בעיני וכו' ולפירושו מסברא קאמר דמונין שנות עולם מתשרי בלאו טעמא דלעיל דבתשרי נברא העולם. אבל לישנא דאזדא לטעמייהו לא משמע כדבריו דמשמע דמהאי טעמא דס"ל נמי דמתשרי מונין שנות העולם וכן לר"י מניסן. ונראה לקיים פי' הי"מ וכן נראה מפירש"י שכתב דלר"א דבתשרי נברא העולם דמתשרי מתחילין מנין שנות הדורות לפיכך מבול וכו' ומה שהקשה הרא"ם לפי זה מדלקמן שהרי חכמי ישראל מונין למבול כר"א וכו' לאו קושיא היא אלא תלמודא דהכא דקאמר ואזדו לטעמייהו לית ליה האי סברא אלא דאילו לא היתה הבריאה בתשרי אין סברא שיהו דורות מתשרי אלא שמנות דורות בין לר"א בין לר"י נמשכין אחר הבריאה וסברא זו מכרח כפירש"י בכולא סוגין ודו"ק:

רש"י **ומ"א** לשון מזון וכו' יהיו מזונותי מרורין וכו'. אמר המלקט והיינו למאן דאמר דמג"ע הביאה אותה ולא הביאה דבר מעולם אלא ע"כ לרמז עשתה כן אבל למאן דאמר דס"ל דמארץ ישראל הביאה דילמא לא מצאה דבר אחר ומעולם עמה. ויש ליישב גם לסאי מאן דאמר אחר שדרשו רז"ל דהאי טרף לישנא דמזוני הוא ולא לשון טריפה ומניפה ובזה רמזה לנח במה שהביאה מזונותיה עמה לתיבה שלא לצורך שהרי היה לה מזונות הרבה בתיבת נח ומה היתה צריכה להביא עמה למה לא אכלה כדרך אלא ע"כ לרמז הביאתה לו כן ראיתי בס' באר שבע בשם הגאון מוהר"ר יפה ז"ל:

רש"י **מנעוריו** כתיב משננער לצאת וכו'. ובאגדת חלק מקשה רבינו מהא דאמרו בפרק בתרא דיומא בההוא עוברה דארחא ביום הכיפורים אתיה לקמיה דר"מ א"ל לחושי לה ולא אלחישא קרי עליה זורו רשעים מרחם מהא מוכח דשולט בו יצה"ר קודם יציאתה גם במעי אמו ובהא יש ליישב דעי"ל אמו כי התם אפשר דשולט בו יצה"ר קודם היציאה אבל בולד עצמו אינו שולט דא"כ היה בועט ויוצא. אך קשה מהא דדרשינן גבי ויתרוצצו הבנים בקרבה שהיתה עוברת על פתח ע"ג והיה עשו מפרכס לצאת ודו"ק:

רש"י **אמר** לסם אבר מן החי כלומר כ"ז שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר. וכתב הרא"ם כך מצאתי ברוב הנוסחאות וגי"ל שהוא שבוש נפל בספרים שהרי בפ' ד"מ שנינו ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר אף הדם מן החי ומפרש בגמ' מ"ט דר' חנינא קרי ביה בשר בנפשו לא תאכל דמו בנפשו לא תאכ' ורבנן ההוא למשרי שרצים הוא דאתי ופירש"י בשר בעוד נפשו קיימת לא תאכלו וזהו אבר מן החי ודמו לדרשה אחרינא למשרי אבר מן החי מן השרצים ומפ' בגמ' מאי תלמודא אמר רב הונא דמו מי שדמו חלוק מבשרו יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרן ופירש"י מאי תלמודא היכי משמע שרצים מימעטו מיניה אמר ר"ה דמו האי דמו יתירא הוא דה"ל למכתב בשר בנפשו לא תאכל דהיינו בעוד שהנפש בו אל תאכל את בשרו דמו למה לי וכי לא ידעו שנפשו הוא הדם אלא לומר לך מי שדמו חלוק מבשרו שהדם קרוי נפשו והבשר בשרו יצאו שרצים שאין דמם חלוק מבשרם שאינו קרוי דם שכשהוזהרו ישראל על הדם לא הוזהרו על דם שרצים משום דם אלא משום שרצים כבשר והכי אמר בכריתות בפ' דם שחיטה דם שרצים התרו בו משום שרץ לוקה משום דם אינו לוקה אלמא בין לרבנן בין לר"ח לא משתמע אבר מן החי אלא מבשר בנפשו בעוד שהנפש בו אל תאכלו את בשרו וזהו אבר מן החי ודמו לדרשה אחרינא הוא אי לרבנן למישרי שרצים ואי לר' חנינא לאסור דם מן החי כאילו אמר בשר בנפשו לא תאכלו לא כמו שכתב כאן כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר דא"כ דם מן החי לר"ח דאסר ודם שרצים לרבנן דשרי מנא להו הא דמו לגופיה הוא דאתי לומר כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר אבל הנוסחא הנכונה שמצאתי היא בנפשו בעוד נפשו בו לא תאכלו הרי אבר מן החי בעוד נפשו בדמו לא תאכלו הרי דם מן החי וכי"ת בנפשו במקום עם כאילו אמר הבשר בעודו עם נפשו לא תאכלוה ומיתורא דדמו דרשו שמלת בנפשו נדרש לפניו ולאחריו בשר בנפשו בנפשו דמו ופירושו הבשר בעודו עם נפשו וכן כשעם נפשו דמו כלומר כשדמו עודנו עם נפשו לא תאכלו ולא אמר כלשון הכתוב בשר עם נפשו כמובן ממלת בנפשו הוא מפני שבשר עם נפשו לא תאכלו מורה שלא תאכלו הנפש עם הבשר יחד לפיכך פי' בנפשו בעוד נפשו בו וכו' ע"ש שהאריך ומסקנת דבריו ואף על פי שאבר מן החי כבר נצטוה בו אדם הראשון כנרמז בפסוק מכל עץ הגן אכל תאכל הוצרך להזהיר גם בני נח דלא תימא בזמן שנאסר הבשר נאסר גם אבר מן החי והכי משמע נמי מההיא דסנהדרין דאמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו בשר וכשבאו בני נח הותר להם שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו ת"ל וכו' וכן גבי שפ"ד לולי היתר הבשר שהותרה בו נטילת נשמה לא היה צריך להזהיר שכבר הוזהר בו אדם הראשון וזה שכתב הרב אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה דמשמע דלולי זה לא היה צריך להזהיר בו בנית עכ"ל. ורבינו טען על מסקנת דבריו מריש הסוגין מה שהביא הרא"ם ז"ל דגרסינן שם ת"ר ז' מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע"ג וג"ע וש"ד וגזל ואבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר אף על הדם מן החי וכו' ופריך מה"מ אמר ר' יוחנן דאמר קרא ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ויצו אלו הדינין ומו' אכל תאכל ולא אבר מן החי וכו' ופריך דינין בני נח איפקוד והתניא י' מצות נצטוו ישראל במרה ז' שקבלו עליהם בני נח והוסיפו עליהם דינין ושבת וכיבוד אב ואם וכו' ומסיק אמר רבא האי תנא תנא דבי מנשה הוא דמפיק דינין וברכת השם ועייל סרוס וכלאים וכו'. ופריך תנא דבי מנשה אי דריש ויצו אפילו הנך נמי אי לא דריש ויצו הני מנא ליה ומשני הני כל חדא וחדא באפי נפשה כתיבה ע"ג וג"ע דכתיב ותשחת הארץ לפני האלהים ותנא דבי ר"י כ"מ שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ג וכו' ופירש"י ומדאיענוש עלייהו ש"מ איפקוד עלייהו וכו' אבר מן החי דכתיב אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו ואידך ר"ל מאן דדריש מאכל תאכל ההיא למשרי שרצים הוא דאתי וכו' עכ"ל הסוגין מה שצריך לענינינו ובסוף הסוגיא מה שהביא הרא"ם ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר"ח בן גמליאל אומר אף הדם מן החי וכו' כתבו בתוספות שם בד"ה אף הדם מן החי ולרבנן אבר מן החי וקשה דתנא לעיל דריש דס"ל אבר מן החי מאכל תאכל ולא מוקי האי קרא אלא למישרי שרצים כדנפקא לן מי שדמו חלוק מבשרו עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם הרא"ם בפי' החומש הרגיש בקושיא זו וז"ל ואע"פ שאבר מן החי כבר נצטווה בו אדם הראשון כנרמז מאכל תאכל וכו' ואולי נעלם ממנו הסוגיא דלעיל מהברייתא שהביא דא"א לומר כתירוצו דהא לעיל פריך לתנא דנפקא ליה אבר מן החי מאכל תאכל האי אך בשר בנפשו וכו' למאי אתי ומשני למשרי שרצים ולדברי הרא"ם מאי פריך הא איכא נמי לאוקמיה שפיר אליביה לאסור אבר מן החי לבני נח דהא דנאסר כבר לאדם מאכל תאכל לא משתמע מיניה לאסור לבני נח שהותר להם בשר. ומה שהביא הרא"ם ראיה מסוגיא דלקמן דאמר רב יהודה אמר רב וכו' לאו ראיה היא כלל דרב יהודה אמר רב כתנא דבי מנשה ס"ל דלא יליף כל הז' מצות מויצו ה' וכו' אלא דכל חדא באפי נפשה נצטוו לבני נח כדאמרינן לעיל ומ"ה שפיר קאמר רב יהודה יכול לא יהא אבר מן החי נוהג וכו' כיון דהותר להם בשר אין חילוק בין אבר מן החי בין שאר בשר כיון דלא נאסר לאדם אבר מן החי כלל וכן הוא בהדיא בירושלמי דלרב לא נאסר לאדם אבר מן החי כלל גם זו דעת הרמב"ם בפרק ה' דהלכות מלכים דלא נצטווה אדם רק על ו' מצות ולבני נח הוסיף אבר מן החי וכה"ג כתבו התוספות לעיל בסוגין לר"י דמודה דבני נח אחר המבול נצטוו על אבר מן החי אבל האי ת"ק דר"ח בן גמליאל מסתמא הוא ת"ק דר"ח ב"ג דריש הסוגין דדריש נמי אבר מן החי מויצו ה' וכו' ולא מוקי האי קרא דאך בשר בנפשו וכו' רק למשרי שרצים ולהכי קשיא להו שפיר הכא דלעיל נ"ל מאכל תאכל כו' ולהכי המהינו התוספות בקושייתם להקשות בדברי ר"ח בן גמליאל משום דלא נימא דהאי תנא כתנא דבי מנשה ס"ל. ופי' הרא"ם מצד עצמו אין לו עיקר וכי משום דהותר לנח בשר נאמר דהותר לו אבר מן החי דהא לאדם נמי הותר בשר מתה מאיליה ואף על פי כן לא הותר לו אבר מן החי אפילו נפל מאליו כמ"ש התוס' לעיל בסוגין והדברים ברורים הם כאין גמגום ודו"ק:

רש"י **לפי** פשוטו כראשונה לברכה וכו'. ולפי מדרשו להקים וכו'. וכתב הרא"ם מה שנקט רש"י מתחלה לפי פשוטו וכו' היינו כברייתא דבר קפרא דכתובות דקתני הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם ומשמע שהוא סובר דקרא דויאמר להם פרו ורבו הוא פי' של ויברך וכו' וכן נמי קרא דויאמר להם פרו ורבו דבני נח הוא פי' של ויברך אלהים אבל מצות פרו ורבו לא למדנו אותה אלא מקרא דאתם פרו ורבו שרצו בארץ דלא כתיבי ביה ברכה וכן משמע נמי מההיא דסנהדרין פי' ד"מ דפריך והרי פרו ורבו שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו שרצו בארץ וכו'. ולא פריך מדכתיב ויברך אלהים את נח ויאמר להם פרו ורבו ולא מקרא דאדם הראשון. ומה שפירש"י ולפי מדרשו להקים וכו' משמע דסבירא ליה שהמדרש הוא דתניא ר"א אומר ישראל שאינו עוסק בפ"ו כאילו ש"ד שנאמר שופך דם האדם וכו' וסמיך ליה ואתם פרו ורבו סוברת כמתניתין דפרק הבע"י דתנן האיש מצווה על פריה ורביה ולא האשה ר"י ב"ב אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם ומפרש בגמרא מ"ט דת"ק דכתיב וכבשוה וכבשה כתיב איש דרכו לכבוש וכו' משמע דסבירא להו דקרא דויאמר להם אלהים פרו ורבו דגבי אדם אינו פי' של ויברך אותם וכו' אלא מילתא באפי נפשה וה"ה נמי גבי פרו ורבו הראשון דנח אינו פי'

של ויברך אלא מילתא באפי נפשה ופליגא אברייתא דבר קפרא ואההיא דסנהדרין דס"ל דמצות פ"ו אינו אלא מקרא דואתם פרו וכו' אבל ופרו ורבו דאדם פרו ורבו הראשון דנח אינם אלא ברכה וכו' אבל יש לשאול מאחר שכבר צוה לאדם הראשון על פ"ו למה הוצרך לצוות עוד את נח ע"ז אבל ש"ד שהוזהר ממנו א"ה וחזר והזהיר את נח עליו לא קשיא שכבר פירש שם רש"י ז"ל ואך את דמכם אף עפ"י שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמות וכו' וכן אבר מן החי כמו שכתבתי בדבור הקודם ושמא י"ל שלזה כיון הרב ז"ל באומרו אחר זה ואני הנני מסכים וכו' שהיה נח דואג לעסוק בפ"ו עד שהבטיחו וכו'. ורבינו טען עליו והילך לשונו אהאי סוגיא דסנהדרין דפריך והרי פ"ו וכו' דכתיב ואתם פרו ורבו וכו'. מדפריך מהאי קרא דכתיב גבי נח ולא פריך מקרא דגבי אדם דכתיב ויברך וכו' ומקרא דגבי נח דלעיל מיניה דהאי קרא דמייתי דכתיב ויברך אלהים את נח וכו' ויאמר להם פרו וכו' משמע דסבירא ליה לתלמודא דהנהו קראי אינן אלא לברכה בעלמא ולא לצווי מדכתיב גבייהו ויברך וכדאמרינן פ"ק דכתובות דתני בר קפרא הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם וה"נ פ"ק דע"ג דאמר ר"ל בואו ונחזיק טובה וכו' ופריך מהאי קרא דנח למימרא דאי לא חטאו לא היו מולידין והכתיב ואתם פרו וכו'. ולא פריך מהנהו קראי דאינן אלא לברכה שיכולה להיות שתקוים בגוים שהיו מולידות. ויש לדקדק מפ"ו דיבמות דתנן האיש מצווה וכו'. ר"י ב"ב אומר על שניהם נאמר ויברך וכו'. משמע דסבירא להו דהנהו קראי דגבי אדם נמי לא נאמרו לברכה אלא למצוה. והרא"ם כתב דההיא מתניתין פליגא אבר קפרא ואסוגיא דהכא וכו'. והוא דחוק דסתמא דתלמודא הכא ופ"ק דע"ג אזלא לברייתא דבר קפרא דפליגא אסתמא דמתניתין דיבמות דלכולי עלמא סבירי להו למצוה נאמרו. ועוד קשה כיון שנצטווה אדם אפ"ו למה הוצרך לצוות עוד נח ע"ז ובנח גופיה כיון דכבר כתיב ביה ויברך וכו' דהיינו למצוה אליבא דמתניתין דיבמות א"כ למה ליה תו למימר בתר הכי ואתם פרו וכו'. ומה שכתב הרא"ם בזה שהיה נח דואג וכו' אין זה נכון דדי היה לו בהבטחה ע"ז ולמה הוצרך לו לצוות לו פעם שנית גם בלשון כפול. והנראה דההיא דיבמות לא פליגי וס"ל נמי דמצות פ"ו מקרא דנח ואתם פרו וכו' הכי קאמר כיון דכתיב גבי אדם וכבשה ואיש דרכו לכבוש וכו'. ע"כ לשון רבינו דפרו ורבו דכתיב גבי אדם לא על שניהם נאמר אלא מאנשים דעלמא וא"כ ה"נ ואתם פרו וכו' דנח דלמצוה נאמר לא דייקא לאיש ולאשה אלא מאנשים דעלמא ור"י ב"ב דאמר על שניהם ויברך וכו' סמך אקרא דנח ואתם פרו וכו' ולא הביאו קרא דאדם דמשמע שפיר פרו ורבו על שניהם וע"כ וכבשה לא דייקא ודברי הרמב"ן בזה קרובים לדברינו. אך קשה ההיא סוגיא דבי מנשה (הבאתי בדיבור הקודם ר"ל דבי מנשה לא יליף הז' מצות מהפסוק ויצו ה' וכו' רק משום דהני כל חדא וחדא באפי נפשה כתיבא ומפיק ד"ך ועייל ס"ך ע"ש) דילפי פירוש לבני נח מדכתיב שרצו בארץ ורבו בה ופריך ואידך ר"ל מאן דיליף מוילו ומשני ההוא לברכה בעלמא ולשטתינו למה ליה תו לברכה דכבר כתיב ביה בנח ויברך וכו' ויש לומר דלא סגי ליה למימר ההוא לברכה אלא דקאמר ההיא לברכה בעלמא ר"ל לברכה יתירא כדקאמר ושרצו בארץ דהיינו כשרצים הללו וכה"ג כתב הרמב"ן בפ' בראשית. אך קשה בהך דיבמות דקאמר רב יוסף מהכא אני אל שדי פרה ורבה ולא קאמר פרו ורבו וכתבו התוס' אע"ג דלאדם קאמר פרו ורבו ההוא לברכה ולא למצוה עכ"ל דהכתי תקשה לך דהא לנח נאמר פרו ורבו וההיא ודאי למצוה נאמר כדמוכח שמעתין ויש ליישב ודו"ק:

רש"י **ומדרש** חכמים וכו'. וכתב רבינו דהדרש ימאן הפשט ולא יהיה יפת כלשון תרגום מלשון הרחבה כפירש"י לפי הפשט אלא יפה ממש דהיינו שהתקדש נקרא כך כמ"ש מציון מכלל יופי וכתוב יפה נוף וכו' ולפי הדרש מה דנקט אהלי בלשון רבים קאי על המשכן ועל המקדש ראשון וק"ל:

רש"י **זו** פרס. וכתב הרא"ם משום דכתיב כאן מדי ולא כתיב פרס אם כן תקשה הרי בכל המקרא מצינו מדי ופרס יחד לכן פי' תירס זו פרס עכ"ל ובפ"ק דיומא טען רבינו ואמר דנעלם ממנו תלמוד ערוך דגרסינן שם כי אתי ר"ל לגבי דר"י וכו' דכתיב יפת אלהים ליפת וכו' אע"ג דיפת אלהים ליפת וכו' ופרסאי מנ"ל דמיפת קאתי דכתיב בני יפת וכו' ותירס פליגי בה וכו' וחד אמר זו פרס עכ"ל ורש"י ז"ל נמי שהביא כאן הך דרשא התם דיפת אלהים ליפת שבנה כורש וכו' הוצרך נמי לפרש דתירס זו פרס שהיה מבני יפת ולא כמו שהבין הרא"ם ודו"ק:

רש"י **שנאמר** ונינוה היתה עיר גדולה וכו'. וכתב הרא"ם שאלמלא האי קרא לא היינו יודעים אם רסן היא הגדולה אם נינוה כן מצאתי בב"ר ולא הבינותי דבריהם כי ה"ל להסתפק גם בכלח הסמוכה למלת גדולה עכ"ל. גם בכאן כתב רבינו דנעלם ממנו סוגיא הנ"ל דכן תלמוד ערוך הוא שם והוא כתבו בשם ב"ר וגם הדבר שהניח בקושיא הרגישו בו התוס' ותרצוהו דאדרבא משום דמינה סליק אם איתא דעליה קאי לא ה"ל למימר היא העיר וכו' אלא העיר הגדולה. ועוד נראה כיון דהקדים בקרא דלקמיה גם בהאי קרא את נינוה קודם לכלח ליכא לספוקי כלל בין נינוה ובין כלח דודאי נינוה יותר גדולה מכלח כיון שהקדימה בקראי אבל ברסן שבא ליתן סימן היכן היא בין נינוה ובין כלח איכא למימר שפיר דהיא עיר גדולה אי לאו האי קרא ונינוה היתה וכו' ודו"ק:

רש"י **איני** יודע אם יפת הגדול וכו'. הוכחה זו מסתם תלמודא בפ' בן סורר ומורה ומסקינן שם אמר רב כהנא אמריתא לשמעתא קמיה דרב זביד ר"ל הוכחה זו ממקראות שלפנינו אמר אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ולשם וכו' יולד אחי יפת הגדול הגדול שבאחיו וכתב רבינו והא דתפס רש"י להוכיח ממקראות ולא מדרש דרב זביד אפשר לומר כיון דסתמא דתלמודא לא בעי למילף ליה מיפת הגדול אלא רב זביד ע"כ דאית ליה לתלמודא דלאו ראיה גמורה היא מאחי יפת הגדול. ולעיל גבי בנו הקטן פירש"י הפסול והבזוי וכתב הרא"ם דהא"כ מאי הקטן והלא גדול היה מיפת שהרי הכתוב מונה אותו קודם יפת וא"א לומר דומיא דשם דהכתוב מונה אותו ראשון מפני חשיבותו דמאי חשיבות שייך גביה עכ"ל. ודבריו תמוהים דבהדיא קאמר הכי רב זביד יפת גדול שבאחיו ותלמודא לא פליג עליו בהא וליכא בינייהו אלא משמעות דורשין ועוד דרש"י דמפ' הקטן הפסול הם דברי ב"ר והב"ר אית ליה בהדיא דרשא דהכא דאחי יפת הגדול. ועוד דבהדיא פירש"י כאן כדי שלא יהא יפת הגדול וכו'. ומ"ש הרא"ם שהרי הכתוב מונה אותו קודם יפת כו'. כבר הרגישו בזה התו' גם ברמב"ן עיין ישוב לזה ודו"ק:

רש"י **בחיי** אביו. אמר המלקט שמעתי רבי' מקשי' פה מה בא הכתוב להורות אם לא שבא' שהוא הי' הראשון שמת בחיי אביו וכן הוא בהדיא בזוהר קשה שהרי מצינו גבי שם שימי חייו היו אחרי הולידו את ארפכשד ת"ק שנה וכל ימי ארפכשד הי' שמונה ושלשים וד' מאות שנה שהרי בן ל"ה שנה הוליד לשלח ואחרי הולידו הי' שלש וארבע מאות שנה נמצא שגם ארפכשד מת בחיי אביו שהוא קודם להרן ולאו קושי' היא דאף אם נאמר דמת ארפכשד בחיי אביו מ"מ באותו פעם כשמת הרן עדיין היה חי כיצד צא וחשוב השנים של ארפכשד ויוצאי חלציו מה שאינם נבלעים זה בשל זה דהיינו שנות האבות קודם שנולדו הבנים כי מה לך לחשוב השנות בנים מה שנבלעו בשני האבות ותמצא היה לארפכשד ר"ל שנים כשנולד אברהם ונותרו עוד מחייו קמ"ח שנה ובן ג' שנה הכיר אברהם את בוראו והושלך לכבשן אף אם נאמר דלאו דוקא באותו שנה הושלך כי אברהם הי' גדול מהרן שתי שנים וא"כ הרן בן שנה הי' באותו פעם ובודאי הי' נבער מדעת להיות בוחר בטוב ומואס ברע כפירש"י שהי' חושב בלבו אם אברהם נוצח וכו' נוכל לומר דלאחר כמה שנים שהכיר בוראו כתת צלמי אביו ומ"מ בתוך ימי חיי ארפכשד היה זאת או נאמר דוקא באותו שנה שהכיר הושלך ואברהם זוטרא דאחוהי הוה ודרך חכמתן קחשיב להו ואף אם נאמר דבן מ"ח שנה הכיר לבוראו מ"מ נותרו עוד מחייו מאה שנה צא דוק ותמצא כדברי:

לך לך

ויאמר ה' אל אברם וכו'. בשלהי דכתובות כתב רבינו יש לעיין בזה הא כבר כתיב סוף פ' נח ויצאו אתם ללכת ארצה כנען ומה הי' א"כ זה הדבור משמש אליו ללכת לארץ כנען. גם קשה קודם דיבור לך לך וכו' למה הי' דעתו לילך לא"י ויש לכוין זה עם מה שאמרו שם כשם שאסור לצאת מא"י לבבל כך אסור לצאת מבבל לח"ל ופירש"י הטעם לפי שיש שם ישיבות המרביצות תורה תמיד עכ"ל. ולפ"ז אפשר לומר שגם אז היה לבבל מעלות בחכמה ובשאר דברים לגבי שאר ארצות ולזה אמרו באברהם שהכיר בוראו באור כשדים שהיא בבל ונמרוד השליכו שם בכבשן ורבים החכימו ע"י וע"כ אמר כשהלך תרח מאור כשדים והלכו אברהם ושרה עמו לא היה דעת אברהם לילך לשאר ארצות מבבל שהרי הוא מקום חכמה ביותר משאר ארצות וכמאמרם ז"ל שאסור לילך מבבל לח"ל אבל היה דעתו לילך מבבל לא"י שהוא ודאי יותר מקום מוכן לחכמה ולתורה גם מבבל ולזה קאמר ויצאו אתם אברהם ושרה על דעת זה ללכת ארצה כנען אך כשבאו לחרן עכב שם תרח וכל ביתו ונתעכב אברהם משום כיבוד אב עד שבא לו מאמר השם לך לך מארצך שהוא ארץ ארם ושם נתעכב אצל אביו משום כבודו גם ממולדתך שהוא בבל כנראה מכתובים ששם ארץ מולדתו גם כי שם מקום שעמד על חכמתו מ"מ לך לך משניהם לא"י שיש לה כמה מעלות טובות ביותר וק"ל:

רש"י ד"א וכו' זהו שאומרים אלהי אברהם וכו' בערבי פסחים. וכתב רבינו הענין מבואר שזה הכתוב הוא תחילת דבר ה' עם אברהם ולא נאמר אלא בלשון סיפור דברים שזאת אעשה לך שתהי' לגוי וכו' וגם אברכך וכו' אבל לא בירך אותו עתה בכל זה אלא שבישר לו עתה על כל הטובה וברכה שיתן לו ולבנו ולבן בנו ואת הראיה שאלו דברים בעצמם נאמרו שוב לאברהם דכתיב ואברהם הי' יהיה וכו' וכבר ידוע כי אלהים הוא בעל הכחות וז"ש אלהי אברהם כי זה כח אלהי שיהיה לגוי גדול ניתן לאברהם אחר שהיה הוא ושרה אשתו עקרים נאמר ואברכך שזה כח אלהי לא נמצא באברהם אלא ביצחק ונאמר ויברך אלהים את יצחק וז"ש אלהי יצחק כי זה כח הברכה שאמר ואברכך נתקיים ביצחק ואמר ואגדלה שמך זה כח אלהי לא נגלה לאברהם ויצחק אלא ליעקב כי היה שמו ע"ש עקב ושפלות וגידל שמו הקב"ה שאמר כ"א ישראל יהיה שמך וזהו שאומרים אלהי יעקב כי שזה כח אלהי ואגדלה וכו' ניתן ליעקב. ואמר והיה ברכה בך חותמים וכו' והיה הם אותיות שם של ד' ואמר ליה הקב"ה שהוא יהיה נזכר בחתימה כי אברהם הוא הראשון אשר ע"י נתייחד שמו של הקב"ה וכמ"ש אמר הקב"ה אני יחיד וכו' ולזה גבי יצחק כתיב ויברך אלהים וכו' ולגבי יעקב ויאמר אלהים לא יקרא וכו' אבל גבי אברהם זכר שם של ד' בברית בין הבתרי' וא"ל אנכי מגן לך שהוא מעין החתימה ואלו כחות אלהים הם נסים נסתרים אבל נסים הנגלים פועל אותם הש"י בשמו המיוחד שם הוי"ה ב"ה וז"ש למשה וארא אל אברהם וכו' באל שדי וכו' שהוא כח המשדד מערכה בנסים נסתרים לכל אבל שמי ה' הפועל נס נגלה לא נודעתי להם וק"ל:

רש"י **אהלה** כתיב וכו'. אמר המלקט וזה עולה עם מה שפירש"י לעיל לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פ"ו וכו' והטעם כי אסור לאורח לשמש מטתו ולכך נטה לה אהל בפני עצמה מבלי בא עליה בדרך. והקשה בשפתי חכמים מנ"ל לרש"י דילמא עביד איפכא לנטות אהלו תחילה. והנראה דמשום כל כבודה וכו' נטע אהלה תחילה וכדברי ראיתי במ"כ וק"ל:

רש"י **ומ"א** עד עכשיו וכו'. וכתב רבינו יש לעיין היאך לא היה מסתכל בה מעולם והרי אמרו בפ"ב דקדושין אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה וכו' ואברהם אבינו קיים מילי דרבנן ואפילו ע"ת. וי"ל דודאי ראה אותה בנעוריה קודם שנשאה כדרב יודא שמא תתגנה בו אלא דאחר שהיתה נשואה לו לא ראה אותה מתוך צניעותו והוא חשב כי לא עמדה ביפיה בזקנותה כי היתה בעת הזאת לפי הכתובים יותר מס' שנה ולפי שע"י מעשה נסתכל בה עתה כדאיתא בילמדנו וראה שעמדה ביפיה מהפלא שנעשה בה בת צ' כבת ז' ליופי וע"כ אמר עתה לפי זמן זקנתך ידעתי כי יפת מראה את. ועוד י"ל דלא קיים אברהם כל התורה אלא עד אחר שנימול א"כ בעת שנשא לשרה לא קיים כל התורה ולא היה חש להא דרבי יודא וק"ל:

רש"י **במכת** ראתן וכו'. מדברי רבינו דיליף לה מדכתיב נגעים גדולים וכמו שאמרו רז"ל דיש כ"ד מיני שחין ובעלי ראתן קשה מכולן וק"ל:

רש"י **כתרגומו** ואלויאו. וכתב הרא"ם לא מלשון גירושין כמו וישלחהו ה' מג"ע שהתרגום שלו ושלטיה כי אחר זה כתיב ויעל אברם ממצרים וכתיב ואברם כבד מאד וכו' ואילו היה מלשון גירוש לא היה מספר הכתוב רוב כבודו ועושרו וזו היא הסבה שפירש"י תחילה מלת כבד מאד ואח"כ ויעל אברם הנגבה שלא על הסדר כדי להודיע שפי' וישלחו מלשון לויה וכבוד עכ"ל. ובשלהי דסוטה טען רבינו ואמר ודבריו דחוקים הם וכי משום דהמצרים גרשוהו לא יספר הכתוב בעשרו ובכבודו והנראה לפרש כיון דוישלחו וכו' קאי נמי אאת כל אשר לו שפי' כסף וזהב ומקנה שזכר ע"כ וישלחו מלשון דנופל בהם לשון שמירה לשומרם בדרך אבל לשון גירושין לא שייך כלל במטלטלים וק"ל:

רש"י **בשחזר** ממצרים וכו' ד"א וכו'. פלוגתא זו שנויה בפרק יש בערכין חד יליף מהכא שלא ישנה אדם מאכסניא שלו כפירש"י כאן וחד יליף מקרא אשר הי' שם אהלה בתחילה ומסקינן דאכסניא אקראי א"כ למ"ד דיליף מאל המקום וכו' משמע אכסניא דקבוע אין לשנות אבל באכסניא דעראי אין קפידא ולמ"ד דיליף מוילך למסעיו משמע אפי' אכסניא דעראי שאירע לו במסעיו כדרכו

כדרכו כגון שקטעה לו אמה ג"כ אין לו לשנות. והנה רש"י ז"ל תפס זה הדרש מוילך למסעיו משמע שאין לשנות אפילו אכסנאי דערא׳. אך הד"א מה שהביא רש"י אפשר לומר דס"ל הדרש מאשר היה שם וכו׳ ובאכסניא דערא׳ אין קפידא כי לא הלך למסעיו רק ליפרע הקפותיו. ומסוגיא זו טען רבינו על הרא"ם מה שכתב וקרא חניותיו בשם מסעיו לפי שאין חניה בלא מסע שחוזר ונסע משם כמו שפי׳ רש"י בכל מסעיהם עכ"ל ואין צורך לפי הסוגין דלמסעיו משמע אפי׳ באקראי ולא כן חניה דמשמע קביעה ואולי נעלם ממנו סוגיא זאת וק"ל :

רש"י **רעים** בגופם וכו׳. וכתב הרא"ם כר"י בפ׳ חלק דאמר רעים בגופם וחטאים בממונם רעים בגופם דכתיב ואיך אעשה הרעה וכו׳ וחטאי׳ בממונם דכתיב והיה בך חטא והמתרגם שתרגם בישין בממוניהון וחטאים בגויתהון היא אליבא דמתניתא דתנא רעים בממונם דכתיב ורעה עינך באחיך וחטאים בגופם דכתיב וחטאתי לאלהים ולא ידעתי למה הניח הרב דברי המתרגם בזה ולא נמשך אחריו כמנהגו ברוב המקומות וכ"ש שהברייתא לעוזרו עכ"ל. ורבינו כתב ליישב לפי שדרכו של רש"י לפרש הפשוט פי׳ סוף הפסוק מאד אליבא דר"י כפירש"י כאן מאד קאי על ריבוי חטא שמכוונים למרוד בו שהוא יותר פשוט משנפרש מאד זו שפ"ד כברייתא נקט רש"י סורכיה אפירש כל הפסוק אליבא דר"י ומה"ט השמיט רש"י דרשה דלה׳ זו ברכת השם ואע"פ שר"י דורש ג"כ זאת לפי שאינה קרובה לפשוטה וזה דרכו של רש"י בכמה מקומות ודוק :

רש"י **הוא** נמרוד שאמר לאברהם פול וכו׳. וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר ויהי שם אמרפל מורכב מאמר ומפול והוא תואר השם כי שם העצם שלו הוא נמרוד כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וארץ שנער וכתיב ויהי בימי אמרפל מלך שנער משמע שאמרפל הוא נמרוד וע"כ לומר שאלה השמות הא׳ שם העצם והב׳ שם התואר אמרפל שאמר נמרוד לאברהם כשקבל אותו אביו לפניו פול בכבשן ואע"פ שיש דרש ג"כ על נמרוד למה נקרא שמו נמרוד מפני שהביא מרד בעולם רש"י ז"ל אינו מביא בפירושו אלא האגדה הקרובה לפשוטה של מקרא שהוא מדרש שדרשו באמרפל שהוא שם שני ומורכב לא מה שדרשו בנמרוד שהוא שם ראשון ופשוט כי ע"פ הפשט השם הראשון שם עצם ואין טעם בשמות עכ"ל. ומ"ש שהביאם לומר הוא נמרוד הוא אמרפל וכו׳ דכתיב בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו וכו׳ וכתיב ויהי בימי אמרפל וכו׳ טען רבינו בפ׳ כילד מעברין ואמ׳ ואין זה מוכרח דאיכ׳ למימר שאחר שמת נמרוד במלכותו בשנער מלך אח"כ שם אמרפל. אבל הנראה לפי שאמר הכתוב בנמרוד הוא החל להיות גבור ציד וכו׳ שפי׳ שהוא היה המתחיל ללחום מלחמות בעולם והכתוב לא בא לסתום אלא לפרש וכיון שהמלחמה הראשונה שנזכרה בתורה הוא מלחמות ד׳ מלכים וכדאמרינן בתנחומא חרב פתחו רשעי׳ אלו ד׳ מלכים אמרפל שעדיין לא הי׳ מלחמה בעולם באו ופתחו חרב וכו׳ והמתחיל בהם הי׳ אמרפל כדכתיב ויהי בימי אמרפל נמצא דנמרוד ע"כ הוא אמרפל שהתחיל במלחמה וא׳ שם התואר וא׳ שם העצם למר כדאית לי׳ ולמר וכו׳ שנחלקו רב ושמואל בסוגין הנ"ל:

רש"י **ה׳** מלכים וכו׳ וי"ד למרדן וכו׳. אמר המלקט הרא"ם ז"ל כתב שהם כ"ו לשעבודם שא"ת הכל י"ד ובשלש עשרה מיבעי׳ לי׳ דומיא דוארבע עשרה שנה והאומרים שהוא בחסרון בי"ת כמו ששת ימים יבטל דעתם מדעת בעל סדר עולם ומב"ר עכ"ל. האמת יורה דרכו שכן הוא תלמוד ערוך בפ׳ במה מדליקין ולבי מהסס בזה דלפירושו קיצר רש"י במקום שהיה לו להאריך דהוה ליה למינקט י"ב שנה עבדו וכו׳ ושלש עשרה שנה מרדו וי"ד למרדן וכו׳. ולולי פה קדוש הייתי אומר דרש"י ז"ל תפס כאן דברי רשב"ג מב"ר וז"ל שתי׳ עשרה שנה עבדו וכו׳ ר׳ יוסי או׳ שתים עשרה ושלש עשרה הרי כ"ה אמר רשב"ג כולהון שלש עשרה שנה היה ומה מקיים רשב"ג וארבע עשרה שנה (ופי׳ במ"כ ר"ל כיון שבין הכל היו י"ג שנות העבודה ושנות המרד מה אני מקיים וארבע עשרה וכו׳ שבשנת י"ד למרדן בא כדרלעומר) ומשני י"ד למרדן (ופי׳ במ"כ שהוא לשון רידוי ומלכות כד"א והוא היה רודה וכו׳ שכדרלעומר היה כובש אותם בחזקה עד שעבדו אותו בע"כ וכן משמע לשון הכתוב י"ב שנה עבדו משמע שלא בטובתם ומצאתי בפירש"י חשוב שנות המרד עם שנות העבודה ועם שנה שבא כדרלעומר ויהיה י"ד שנה עכ"ל) והמעיין בדבר זה יראה בעיניו שדברי רש"י כאן נוטי׳ לדברי רשב"ג וכפירושו בעצמו שם ומהתימה מה שכתב הרא"ם ז"ל והאומרים שהוא בחסרון בית וכו׳ יבטל דעתם וכו׳ ומב"ר. ולא ידעתי מאי ביטול דעת יש בזה מב"ר להאומרים שהוא בחסרון בי"ת הא רשב"ג ס"ל הכי ועדיפא הוה לי׳ ליבטל דעתם מתלמוד ערוך דפ׳ ב"מ דסתמא דתלמודא משמע הכי וק"ל:

רש"י **שם** תשש כחו וכו׳. כך שנינו באגדת חלק שנא׳ וישם האחד בבית אל וא׳ בדן. וכתב רבינו וע"כ צ"ל דעד חובה הוא פירושו דעד דן דאל"כ לכתוב ועד חובה בוי"ו ומדשינה הכתוב פעם לכתוב בשם חובה ופעם בשם דן למדרש מיניה דתשש כחו משום חובה של ע"ג. ואין לפרש שדרשו כן מדקראו בשם דן שלא הי׳ השם בזמן הזה משום הא אמרינן בפ"ב דכתובות דכתיבה קרא לעתיד עכ"ל. אמר המלקט וק"ק למה תפס רבינו דרך אחר להוכיח דחוב׳ היא דן תיפוק ליה מדלא מצינו מקום ששמו חובה כפירש"י כאן בסמוך. ואין להקשות לפירושו דשמא זו בלבד נקרא חובה א"כ סימנא אשר משמאל לדמשק למה לי וק"ל :

רש"י **ולפי** מדרשו אמר לו צא מאצטגניות שלך בפלוגתא שנוי׳ בפ"ב דשבת ר׳ חנינא ור׳ יוחנן ר׳ חנינא אומר מזל מחכים ומזל מעשיר ויש מזל לישראל ר"י אומר אין מזל לישראל שנא׳ כה אמר ה׳ אל דרך הגוים אל תלמדו וכו׳ ואף רב ס"ל כותי׳ דר"י שנאמר ויוצא וכו׳ אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן אמר לו הקב"ה צא וכו׳. וכתו׳ שם הקשו למ"ד דס"ל דאין מזל לישראל מהא דאמר בני וכו׳ ותרצו ע"י זכות גדול משתנה עכ"ל. וכתב רבינו וקשה למ"ד דס"ל יש מזל לישראל אפי׳ ע"י זכות אינו משתנה וכל יעודי התורה בברכות אם תשמעו ובקללות אם לא תשמעו לא משמע כן אלא שתולה בזכות ישראל או בחובתם וי"ל דודאי יעודי התורה נאמרו על כל ישראל וזכות הרבי׳ ודאי דאינו תולה במזל כלל ולא פליגי אלא ביחיד ולהכי הקשו התוס׳ מההיא דבני חיי ומזונא דמיירי נמי ביחיד וצ"ל הא דמייתי ר"י ראי׳ מהכתוב כה אמר ה׳ וכו׳ יחתו ולא ישראל משמע ליה אפילו ישראל יחידי ובפ׳ הישן מוקי להאי קרא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום דהיינו דע"י זכות משתנה כמ"ש התוס׳ עכ"ל :

אמר המלקט. ואיכא למידק לדברי רבינו דמחלק בין יחיד לרבים ואברהם מלך היה כמו שפירש"י בסמוך אל עמק המלך ומ"א שהושוו שם כל האומו׳ והמליכו וכו׳ ומלך דין רבי׳ יש לו כידוע ומלא על כל גדותיו במדרשות ולפי זה מכ"ל לומר מהא דדרש רב צא מאצטגנינות וכו׳ דהא כותי׳ דר"י ס"ל ולא כותי׳ דר"ח דהא אפשר לומר דהדרש כדרש גם לר"ח כיון דלא פליגי ברבים ומודה דאינו תלוי במזל כלל ואברהם מלך היה וכרבים דמי וצ"ע :

ודע דבנדרי׳ איכא סוגי׳ זו בלשון אחר דגרסינן שם ויוצא אותו החוצה אמר לפניו רבש"ע הסתכלתי במזל שלי ואין לי בן אחר אלא ישמעאל אמר לי׳ הקב"ה צא וכו׳. וכתב רבינו דלכאורה המאמרים האלו סותרין אהדדי דבסוגי׳ דשבת נקט לשון אחר נסתכלתי וכו׳ ואיני ראוי להוליד בן וכו׳ והיה נרא׳ ליישב דסוגי׳ דשבת נמי הכי קאמר אברם אינו מוליד בן הראוי ליורשו וכה"ג כתב הרמב"ן והרא"ם על דברי ב"ר. אבל לא משמע כן מדקאמר בשבת מאי דעתך דקאי צדק במערב אוקימנא לי׳ במזרח כו׳ ופירש"י דקאי צדק במערב שהוא מצונן ואינו ראוי להוליד עכ"ל משמע בהדיא דאינו ראוי להוליד כלל אמר דהיינו שהוא מצונן בטבעו. ונראה להעמיד המאמרי׳ כפשטן דסוגי׳ דשבת בנבואת בין הבתרי׳ שהיה אברהם בן ע׳ שנה ומזל שלו צדק היה מצונן ולא הי׳ ראוי להוליד כלל קאמר התם דהוציא הקב"ה אותו החוצה ממזל צדק שהיה מצונן במערב ואוקמי׳ במזרח שיהא ראוי להוליד ובלי שינוי נשתנה מזלו אז דהא לא נשתנה שמו עד אחר לידת ישמעאל. אבל סוגי׳ דנדרי׳ דריש לה מדשינה שמו אברם וקראו אברהם כדאמרינן בב"ר והוא אחר שנולד ישמעאל הוציאו פעם שנית ע"י שינוי השם אברם אינו ראוי להוליד בן אחר ליורשו אבל אברהם ראוי להוליד בן אחר ליורשו ולא נקט הכא קרא דויוצא אותו החוצה הנאמר כבר בברית בין הבתרים אלא לסימנא בעלמא דכמו שהוציאו הקב"ה למזלו כבר בהיותו בן ע׳ שנה שיהא ראוי להוליד כך הוציא אותו ממזלו בהיותו בן צ"ט שנה ע"י שינוי השם שיהא ראוי להוליד בן הראוי ליורשו וניחא דלא מייתי סוגיא דנדרים הך דקאי צדק במערב וכו׳ דכבר קם לי׳ צדק במזרח מברית בין הבתרים. ובפ"ק דר"ה דקאמר דשינוי השם דשרה גרם לה להוליד בן ונשתנה מזלה ה"ה דשינוי השם דאברהם גרם לו לשנות מזלו להוליד בן הראוי ליורשו כדקאמר בב"ר וסוגי׳ דנדרים אלא דעדיפא קאמר בר"ה דשינוי השם דשרה גרם לה להוליד גם שאינה ראויה להוליד כלל ואפילו למ"ד פ"ק דר"ה דשינוי מקום של אברהם גרם לו להוליד בן היינו בשינוי מזלו בראשונה כדמייתי התם מדכתיב לך לך והדר כתיב ואעשך וכו׳ שבצאתו מחרן היה בן ע׳ שנה ולא היה ראוי להוליד כלל ושינוי המקום גרם לו לשנות מזלו להוליד אבל הך דנדרים להוליד בן הראוי ליורשו כשהי׳ בן צ"ט שנה גרם לו שינוי שמו כדאיתא בב"ר ולא גרם שינוי שמה שתלד כדאמר בר"ה ודוק:

רש"י **ד"א** במה אדע לא שאל לו אות וכו׳. בפ"ק דתענית וכתב רבינו דלפי פשטא דקרא אי אמרינן ששאל אות על בשורת הארץ והכי איתא פ"ד דנדרים דאיכא למ"ד דנענש על זאת תקשי והא כתיב והאמין בה׳ וכו׳ דאם האמין על בשורת הזרע למה לא האמין על בשורת הארץ ולכך דרשו דבמה אדע לא כקורא תגר הוא לשאול אות אלא ששאל באיזה זכות וכו׳ והשתא ניחא והאמין בה׳ וכו׳ היינו שלא ביקש אות כלל לא על בשורת הזרע ולא על בשורת הארץ ומה שהקשה הרא"ם לפי דרש זה בתחילת הפ׳ שאמר ליה הקב"ה כי כל הארץ וכו׳ לך אתננה וכו׳ למה לא חשש לשאול כן היאך יתקיימו באיזה זכות וכו׳ ונראה דלא קשה מידי דע"כ שזו הפרשה בין הבתרי׳ היא שלא כסדרה דבן ע"ה שנה היה אברהם כשהכה המלכים וכשנדבר עמו בין הבתרים היה אברהם בן ע׳ שנה כדאיתא בסדר עולם כמפו׳ בתוס׳ פ"ק דשבת ונמצא שפ׳ זו ברית בין הבתרים מוקדמת לתחילת הפ׳ שנאמר בה כי לך אתננה וכו׳ עכ"ל : אמר המלקט. וכעין זה כתבו התוס׳ פ"ק דברכות דף ז׳ ע"ב ע"ש והגאון מוהר"ש ז"ל בעל המחבר ספר ברכת הזבח הקשה מזה אהא מה שאמרו בפ"ד דנדרי׳ אמר ר"א מ"מ נענש. א"א ונשתעבדו בניו רד"ו שנים מפני שעשה אנגריא בת"ח שנא׳ וירק וכו׳ (ופירש"י מ"מ נענש אע"פ שעבירת העונש מפורשת על אומרו במה אדע מ"מ עבירה זו הענשתו להיות נופל במה אדע ע"כ) ולפי החשבון המובא בתו׳ בברכות ובשבת בהכרח במה אדע קדים למלחמת המלכים א"כ איך עבירה זו הענישתו להיות נופל במה אדע דקדים וצ"ע :

רש"י **יהודה** ופרץ וכו׳. ובפ"ב דעדיות טען רבינו ואמר וק"ק לפירושו דמכל מקום מחצרון יתחילו ד׳ הדורות שהוא היה מיורדי מצרים כמו יהודה והכתוב אומר שדור רביעי מן היורדים למצרים ישובו הנה ולפי׳ הרמב"ם ניחא שפי׳ דור רביעי מיורדי מצרים קהת עמרם ומשה ובניו ובני אהרן שהיו מבאי הארץ ישובו הנה. והראב"ד ז"ל יש לו דרך אחר בזה דור רביעי האמור כאן דור רביעי לכנענים וכו׳ ולשון דקרא דור רביעי ישובו הנה לא משמע הכי וק"ל :

ותקח שרה אשת אברם את הגר המצרית וכו׳. ובסוגיא דשמעתין דפ׳ נושאין על האנוסה כתב רבינו ואיכא למידק בזה מהא דאמר שמואל שם עשרה

כהנים עומדים ופירש אחד מהם ובעל הולד שתוקי ופריך מאי שתוקי אלימא שמשתקים אותו מנכסי אביו פשיטא מי ידעינן אבוהי מנו ומשני אלא שמשתקין אותו מדין כהונה מ"מ אמר קרא והיתה לו ולזרעו אחריו בעינן זרעו מיוחס אחריו וליכא. ופריך אלא מעתה גבי אברהם דכתיב לך לאלהים ולזרעך אחריך התם מאי קמזהיר ליה רחמנא (ופירש"י הואיל והאי אחריו קא דרשת ליה לענין פסול כהונה הכא מאי פסול קא דרשת ביה הא ודאי גבי ישראל כשר הוא כגון עשרה כהנים עומדים ופירש א' מהם ובעל) ומשני ה"ק ליה לא תנסב כותית ושפחה דלא ליזל זרעך בתרה. א"כ מהכא משמע דנאסר לאברהם ולזרעו אחריו קודם מ"ת ליסא שפחה וכותית דכל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה כדאמרי' פ' ד"מ והאיך נשא אברהם את הגר שפחת שרה וי"ל משום דממילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו כפ' השולח. ואף לפי המדרש שכתב החזקוני שהיתה הגר שפחת מלוג של שרה כדכתיב ולה שפחה מצרית וכו' מ"מ כיון ששרה עצמה נתנה אותה לאישה אברהם כדכתיב ותקח שרה וכו' ותתן אותה וכו'. נשתחררה ממילא כדין הנושא לעבדו בת חורין יצא להירות. וכן צ"ל גבי יעקב שנשא שפחת רחל ולאה ומיהו באברהם אין זה מספיק דאף אם נשתחררה הגר מ"מ היא מצרית ראשונה דעתידה התורה לאסור ואברהם קיים כל התורה אפילו ע"ת כדאמרינן ביומא. וצריך לומר כיון דנשאה קודם שנימול ואז עדיין לא קיים כל התורה דהא לא קיים מילה שוב לא גירשה אחר שנימול אע"ג שהיתה מצרית ראשונה אבל הרא"ם כתב סוף פרשה זו וא"ל כי אברהם קיים כל התורה אפי' ע"ת אבל מצות מילה לא קיים דיודע היה דעתיד להצטוות עליה ואז יקיים. מצווה ועושה דגדול מצווה ועושה וכו' עכ"ל. והוא דחוק גם קשה דאם כן למה נשא מצרית קודם שנימול. אבל לפי שטתינו ניחא דכל גר לא נצטוה במצות עד אחר מילה כדאמרינן פרק החולץ לכך הותר אברהם בהגר כיון שנשאה בהיתר שוב לא גירשה גם אחר שנימול משום דעתידה תורה לאסור. ואיכא למידק אהך סוגיא דסוף פרק ד"מ די' מצות נצטוו במרה והקשו התו' שם תימה האיכא גיד הנשה כו' ומילה שניתן לאברהם וכו' ואמאי לא תקשה להו נמי האיכא הך דהכא לאסור אברהם אבינו וזרעו בשפחה וכותית ויש ליישב ודוק:

רש"י **לפי** שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבוא לא"י. וכתב הרא"ם פירוש כיון שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבוא לארץ הנה קודם שיבוא לארץ הוא בחזקת עקר ואינו עולה לו מן המנין אבל כשבא לארץ שנאמר לו ואעשך וכו' יצאנו בחזקת עקר עולה לו מן המנין. וא"ת א"כ הא דפריך בפ' הבע"י א"ה אברהם נמי עקר הוא הוי ליה לשנויי הרי כבר בא לארץ ששם נאמר לו ואעשך וי"ל וכו' ע"ש שהאריך וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שטען אקושייתו אציג לפניך הסוגיא דפ' הבע"י וז"ל ת"ר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה וכו'. אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים וכו'. ללמדך שאין ישיבת ח"ל עולה מן המנין ופריך ולילף מיצחק שנשא עשרים שנה ומשני יצחק עקר היה ופריך א"ה אברהם נמי עקר היה ומשני ההוא מיבעי ליה וכו' ע"כ (ופירש"י אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים בא על הגר והאי דלא נסיב לה בהנך שני קמאי עד שלא בא לארץ כנען שהיו שנים מרובות בפדן ארם ללמדך שאין ישיבת ח"ל עולה לו דילמא משום עון ח"ל הם עקרים) וכתב רבינו אפירושו רצה לומר כי בחוץ לארץ לא היו ראוים לבנים אלא זכותא דא"י שאמר ליה ואעשך כו' אהני ליה כדאמרינן פ"ק דר"ה למ"ד דאין שינוי מקום גורם אלא זכותא דא"י גורם והוא כונת רש"י ג"כ בחומש. וסוגיא זו כמ"ד פ"ק דר"ה דזכות דא"י גורם דלמ"ד דשינוי מקום גורם מאי פריך מיצחק דאימא אברהם נשתנה עקרותו ומזלו בשינוי מקום משא"כ יצחק שלא שינה מקומו אבל למ"ד דזכותא דא"י גורם פריך שפיר דע"כ לא אהני זכות דא"י לבטל העקרות דאל"כ יצחק נמי היה לו זכותא דא"י ועקר היה. והרא"ם הבין מדברי רש"י בחומש כי הבטחת ואעשך וכו'. הוא ענין ביטול עקרתו והאריך בדבר ליישב הא דפריך א"ה אברהם נמי עקר וכו'. ואין מקום לקושייתו לפי דברינו לפי הסוגי' דפ"ק דר"ה ודוק:

רש"י **על** כל אמירה וכו' לכך נאמר מלאך וכו'. אמר המלקט דברי רש"י ז"ל בזה צ"ע דהא בב"ר בפלוגתא שנויה כמה מלאכים נזדווגו לה רבי יוסי ברבי חנינא אומר חמשה בכל מקום שנאמר אמירה מלאך רבנן אמרי ארבעה בכל מקום שנאמר מלאך ע"כ הא קמן דמי דתלה טעמא באמירה ס"ל דה' מלאכים היו דהיינו אמירת ויאמר הגר שפחת שרה אי מזה באת וכו' לא היה על ידי אותו מלאך שמצא אותה כמ"ש וימצאה מלאך וכו' הרי אחד. וד' אמירות כתיבא הא חמשה ורבנן דסברי ארבעה היו בכל מקום שנאמר מלאך סבירא להו דאמירת ויאמר הגר וכו' אי מזה באת וכו' היה על ידי אותו מלאך שמצא אותה ורק ד' היו משום דד' פעמים כתיבא מלאך בקרא ואמירה לא דייק להו אם כן מהתימה איך תפס רש"י דברי שניהם אחר שהם חולקים דמתחילה נקט על כל אמירה וכו'. והיינו כר"י בר"ח דס"ל חמשה היו ותלי טעמא באמירה ומסיק לכך נאמר מלאך וכו'. והיינו כרבנן דמלת מלאך דייק להו וסברי דרק ד' היו. וכל מפרשי רש"י ז"ל לא הזכירו מזה כלום ולא ידענא למה וביותר הגאון הרא"ם ז"ל דלא הזכיר אפילו למראה מקום מהיכן נלקחו דברי רש"י ז"ל כדרכו בכל המקומות ולולי דמסתפינא הייתי אומר מתוך הסכרת זה מה שלא הזכיר הרא"ם ז"ל שמא דגליון הוא ולא היה כתוב זה בספרי רש"י ז"ל שלפניו וה' ינחני בדרך אמת:

רש"י **עכשיו** אתה חסר ה' אברים וכו'. במסכת נדרים כתב רבינו יבואר זה על פי מ"ש המורה פ"ע ח"ג כי לא ניתנה מצות מילה להשלים חסרון יצירה רק להשלים חסרון המידות עכ"ל וידוע שב' החושים שהם הראות והשמע משמשים למעלת דברים הרוחנים מה שאין כן בשאר החושים שאינם משמשין רק לדברים הגופנים ולזה אמר כי במצות מילה השלימו גם על ב' החושים היותם רוחנים דהיינו הראות והשמע מב' עינים ומב' אזנים להשתמש בהם וכראוי למעלת האדם בשכלות ובמדות להיות שלם ותמים על ידיהם ברמ"ח אברים וק"ל:

ולא יקרא עוד שמך אברם וכו'. כתב רבינו ודע כי הקורא לאברהם אברם לא זכרוהו הפוסקים דאית ביה לאו ועשה כמו שאמרו בברכות ואפילו לא הוה רק אסמכתא בעלמא הוה להו להזכיר דאית ביה מיהא איסורא וצ"ע:

יליד בית ומקנת כסף רש"י יליד בית שילדתו השפחה בבית ומקנת כסף שקנאו משנולד וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שכתב בזה אציג לפניך סוגין דשמעתין דפ' ר"א דמילה דגרסינן שם כתנאי יש יליד בית שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמונה. יש מקנת כסף שנימול לאחד ויש מקנת כסף שנימול לשמונה. כיצד לקח שפחה מעוברת ואחר כך ילדה זהו מקנת כסף שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמונה כיצד לקח שפחה ונתעברה אצלו וילדה זהו יליד בית הנימול לשמונה (ופירש"י יש יליד בית שנימול לא' דתרי קראי כתיבי ביליד בית ומקנת כסף חד כתיב ביה שמונה וחד לא כתיב ביה המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך ולא מפרש ביה לח' ימים. וכתיב ובן ח' ימים ימול לכם כל זכר וכו'. ומסתברא דהאי דמפרש ביה לשמונה היינו היכא דדמי לישראל מעליא שנולד בביתו של ישראל משקנאו דדומיא דלכם בעינן דכתיב בההוא קרא ימול לכם כל זכר והדר יליד בית ומקנת כסף הלכך לקח שפחה מעוברת וילדה הרי זה מקנת כסף דגוף שלם הוא במעי אמו וקנאו שנימול לח' דומיא דלכם הוא שנולד ברשותו של ישראל לקח שפחה וילדה עמה שכבר ילדתו ואף על פי שלא עברו עליו ח' ללידתו מלו מיד מדכתיב המול ימול וכו'. דלאו דומיא דלכם הוא. לקח שפחה ונתעברה אצלו לא הוי עובר מקנת כסף אלא יליד בית שנימול לשמונה דדומיא דלכם הוא ולקמן מפרש לה יליד בית הנימול לא' אליבא דת"ק) רבי חמא אמר ילדה ואח"כ הטבילה זה יליד בית שנימול לאחד הטבילה ואח"כ ילדה זהו יליד בית הנימול לשמונה (ופירש"י הטבילה לשם עבדות וחלה עליה שם תורת שפחת ישראל דנתחייבה בכל מצוה שהאשה חייבת בהם והויא טמאה לידה זהו יליד בית שנמול לח' ילדה והטבילה זהו יליד בית שנימול לא' דכל שאינה טמאה לידה אין ממתין לו לח' כר' אסי דאמר לעיל בשמעתין). ות"ק לא שני ליה בין הטבילה ואח"כ ילדה בין ילדה וכו'. דאע"ג דאין אמו טמאה לידה נימול לח'. אמר רבא בשלמא לר"ה משכחת לה יליד בית נימול לאחד יליד בית נימול לח' כדאמרן ושניהם בשנתעברו אצלו דלא הוי מקנת כסף. מקנת כסף נימול לח' כגון שלקח שפחה מעוברת והטבילה ואחר כך ילדה מקנת כסף נימול לאחד כגון שלקח זה שפחה וזה עוברה (ופירש"י כגון שלקח זה שפחה וכו' דכיון דאין לבעל העובר חלק באמו לאו דומיא דלכם הוא וה"ה נמי דמצי לפלוגי במקנת כסף בין ילדה ואח"כ הטבילה בין הטבילה וכו' ולמימר מקנת כסף נימול לאחד כגון שלקח שפחה מעוברת ועודה וילדה ואח"כ הטבילה אלא רבותא אשמועינן דאפילו בהטבילה ואח"כ ילדה משכחת לה. והא דשני מקנת כסף נימול לא' לר"ה מלת"ק ולא אמר כגון שלקח שפחה וולדה עמה משום דאם כן ילדה קודם טבילה היא ומאי איריא נולד קודם שלקחה אפילו נולד משלקחה נמי לרבי חמא נימול לאחד) אלא לת"ק בשלמא כולהו משכחת להו אלא יליד בית נימול לאחד היכי משכחת ליה (ופירש"י הא ודאי דומיא דלכם הוא הואיל ולאו בטומאת לידה תליא) ומשני רבי ירמיה בלוקח שפחה לעוברה (ופירש"י ואפילו מישראל דהויא טמאה לידה שכבר טבלה לאו דומיא דלכם הוא הואיל ואין לו חלק באמו) ופריך הניחא למאן דאמר קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי אלא למאן דאמר וכו' מא"ל אמר רב משרשיא בלוקח שפחה על מנת שלא להטבילה (ופירש"י דלא שייכא בה תורת חיובא דמצות כלל דלא דומיא דלכם הוא אבל לטומאת לידה לא חיישינן בילדה ואח"כ הטבילה) עכ"ל הסוגיא דשמעתין. ולפי סוגיא זו כתב רבינו בחידושי הלכות אפירש"י דלכאורה פירושו אינ' לפי ההלכה דמקנת כסף שבפסוק ראשון נמי ילדתו בבית אלא שלקחה מעוברת ומקנת כסף שקנאה משנולד שפירש"י הכא בפסוק ראשון היינו שלקח שפחה וולדה עמה דנימול לאחד האמור בפסוק שני ויש לומר דלשון לידה שפירש"י בכאן אינה לידה ממש רק לשון עיבור דע"כ לכך קריא ליה יליד בית בפסוק ראשון ע"ש שהעיבור היה בביתו של ישראל דהלידה במקנת כסף שבפסוק ראשון נמי בבית הוא וז"ש יליד בית שילדתו השפחה בבית דהיינו שנתעברה בבית של ישראל ומקנת כסף שקנאו משנולד דהיינו שקנאו משנתעברה כבר ומלינו לשון לידה בזכר ע"ש עיבור דלידה ממש אינו נופל בו. גם מה שפירש"י בסמוך בפסוק שני המול ימול יליד ביתך וכו'. ללמדך שיש יליד בית נימול לאחר שמונת ימים כמו שמפורש במסכת שבת. וזה אינו דשיטה לשון התלמוד דקאמר דבא לרבות שנימול אף ליום הא' וכן פירש"י בעצמו בשמעתין. ואולי כי טעות נפל בפירש"י כאן שהיה כתיב בו נימול לאחד בד' כדאמרינן בשמעתין וטעה הטועה דימול לאחר ברי"ש ופי' בו דהיינו לאחר שמונה ימים וכן נראה מדברי הרא"ם שלא היה כתוב בו בפירש"י אלא נימול לאחד בד'. אבל דברי הרא"ם בעצמם בזה תמוהים שכתב דתרי קראי כתיבי כתיב ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם יליד בית ומקנת כסף הרי שנימול לח' וכתיב המול ימול יליד בית ומקנת כסף סתמא דמשמע שנימול לאחד ואע"פ שלא עברו עליו ח' ימים ללידתו ומסתברא דיליד בית הנמול לשמונה הוא כשלקח שפחה מעוברת וילדה בתוך ביתו וכ"ש כשנתעברה וילדה בתוך ביתו שהוא בכלל ימול לכם כשלכם ויליד בית הנימול לא' וכו'. או כשלקחו שניהם שפחה אחת זה השפחה וזה העובר שכל אלו אינו בכלל ימול לכם כשלכם וכו' עכ"ל. שכל זה אינו ע"פ סוגין דשמעתין דשפחה מעוברת וילדה בתוך ביתו אינו בכלל

יליד בית אלא בכלל מקנת כסף. גם כשלקחו בניה שפחה א' זה השפחה היא העובר וט'. פיט בכלל יליד בית הנימול לאחד אלא בכלל מקנת כסף הנימול לאחד ולפום תורפיה לא עיין במעתין ודוק:

פרשת וירא

רש"י **לבקר** את החולה. וכתב הרא"ם איכא דמפרשי מדלא הוזכר בזאת המראה שום דיבור משמע שלא נראה אליו אלא כדי לבקרו. וזה אינו מסוגיא דפ' המפנין דאמרו גדול הכנסת אורחים וכו' שאמר להקב"ה להמתין דכתיב אל נא תעבור וכו' א"כ מצינו שדיבר עמו השם אחר שהכניס האורחים וכו' עכ"ל. ורבינו כתב ושנראה לקיים דבריהם דכיון דלא הוזכר שום דיבור כאן לא היה המראה על דעת הדיבור שהיה אחר הכנסת האורחים וכן משמע מתוך הכתובים. ומה שפירש"י יום ג' וכו' דברי הרא"ם בזה כאורך ואין להם עיקר אבל הוא מבואר בר"ן בפ' ר"א דמילה ע"ש דלפירש"י אע"ג דביום א' וב' איכא סכנה יותר מביום ג' מ"מ החולשה גוברת יותר ביום ג' כדכתיב ויהי ביום הג' בהיותם כואבים ומשום הכי קאמר רבי חמא דביום ג' בא הקב"ה לבקרו דהוא עיקר מצות הביקור שהוא חלוש ביותר וצריך לבקרו לעשות צרכיו כמ"ש הר"ן וכן אמרו דאין מבקרין לחולה עד אחר ג' ימים: ולדברי הרמב"ם ניחא טפי דיום הג' יותר מסוכן ויותר חלוש ובזה יבואו דברי המתרגם בפסוק ויהי ביום הג' בהיותם כואבים על נכון בין לפירש"י ובין להרמב"ם ז"ל. והא דלא ריפא אברהם לעצמו כשנחלה מן האבן הטוב שהיה תלוי בצוארו כמו שאמרו בבתרא מרגליות היתה תלויה וכו'. נראה דאף על גב דניתן רשות לאדם להתרפאות ממדת תמימות לבקש רחמי שמיא וק"ל:

רש"י **ורפאל** שריפא את אברהם וכו'. אמר המלקט כן הוא בב"ר אבל בפ' הפועלים אמרו דמיכאל אחר שבישר לשרה הלך משם להציל את לוט ואיכ' לאקשויי למה הניח רש"י ז"ל הגמרא ותפס אגד' ב"ר ויש ליישב עם מ"ש התוס' שם בשמעתי' דהקשו האיך הזיל מיכאל להציל את לוט הא אמרי' בב"ר דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. ותרצו דכאן לא עשה מיכאל בשליחות אלא כ"א מעשה אחד שבישר לשרה וכשהלך משם לסדום אז הותחלה שליחות אחרת ודוקא במקום אחד אין עושה ב' שליחות ובב"ר יש שרפאל הלך להציל ללוט ורפואת אברהם אינה נזכרת ואפילו בא כמו כן לרפאות את אברהם חשיב הכל שליחות אחד דרפואה והצלה ענין אחד הוא עכ"ל והרא"ם טען ואמר אהאי שינויא דתרצוהו דכאן לא עשה מיכאל וכו' דשינויא דחיקא הוא כיון דבב' מקומות עושה ב' שליחות א"כ בתרי הגי ול"ע עכ"ל ובזה ניחא מה שתפס רש"י אגדת ב"ר דלפי סוגית תלמודינו עדיין קושיות התוס' לא נעתק ממקומו דשינויים איפרך מקושית הרא"ם כדפרישית. ובקיצור מזרחי כתב ליישב קושית מזרחי האריך דה"א בשנים דודאי אין מלאך משתלח לדבר שאינו ממדתו וכבר ידוע שמיכאל מכת מלאכי רחמים ממדת החסד וגבריאל הפוכו שהוא ממדת הדין והגבורה וכן רפאל כמו מוכיח שגם הוא ממלאכי חסד וא"כ מיכאל ורפאל א"א להשתלח להפוך סדום ולעשות דין בהם שאין זה ממדתו וגבריאל א"א להשתלח לרפא ולבשר ניחומי' שאין זה מדתו לכ"א בב"ר שרפאל הלך להצלת לוט דודאי רפואה והצלה חדא מילתא היא וכגמ' שאמרו מיכאל הלך להציל דאף אם בשורה והצלה לאו חדא מילתא היא מ"מ הכל ממדת הרחמים זהו תוכן דבריו. ודברי תימה הם דהא בערבי פסחים אמרו בשעה שהפיל נמרוד את אברהם לכבשן בא גבריאל לפני הקב"ה ואמר רבש"ע ארד ואצנן וכו' והשיב לו הקב"ה אני יחיד והוא יחיד וכו' הרי לולי זה שנאה ליחיד להציל ליחיד בודאי היה גבריאל משתלח להציל את אברהם אף שהוא נגד מדתו וביותר שמסקינן שם שהלך בהצלת חנני' וכו' וכן מצינו שהצדיקים מהפכין מדה"ד למדה"ר וה"ס להיפך. ויש ליישב דבריו דהא דאין מלאך משתלח לדבר שאינו ממדתו היינו באם אינו פועל ממדתו כלום אבל בדבר שגם מדתו נפעל כאחד אפשר שמשתלח כמו בהצלת חנני' וכו' שנשרפו אותם שהשליכום והם ניצלו ואפשר גבי אברהם ג"כ נעשה דין לאותם שהשליכוהו לזה היה גבריאל משתלח לולי זה שנאה ליחיד וכו'. אבל רבינו כתב על קושיות הרא"ם ואין כאן קושיא דאין זה מוכרח שיהי' כן לעולם אלא בב' מקומות ה"ל כל אחד שליחות אחרת ולפעמים עושה מלאך אחד ב' שליחות בב' מקומות ופעמים ע"י ב' מלאכים כפי רצון הש"י דאל"כ כל השליחות בב' מקומות יעשו ע"י מלאך א' אלא בב' מעשים במקום אחד קאמר כיון שלא התחיל עדיין שליחות שני ע"כ אין מלאך עושה אותם דאל"כ למה לא עשה מלאך אחד הבשורה והרפואה או ההפיכה וההצלה עכ"ל והרואה יבחר:

רש"י **מהר** וירא וכו'. כד חזי' וכו'. וכתב רבינו ולפי דרש זה לא יתכן לפרש לקראתם כמשמעו דהא אחריהם היה רץ שפירשו הימנו אלא דמלת לקראתם כמו לקרוא אותם שהיה רץ אחריהם להחזירם וק"ל:

רש"י **ד"א** קודם והיה אומר להקב"ה להמתין וכו'. כן הוא בפ' מפנין אבל בפ' הפועלים אמרו חזי' להקב"ה דקאי אבבא כיינו דכתיב אל נא תעבור וכו' כיון דחזי דקא אסר ושרי אמר לאו אורח ארעא למיקם וכו' ובתוספות שם הקשו המאמרים אלו אהדדי דבמפנין משמע שלפי שרצה אברהם לילך לקראת האורחים ולהכניסן אמר להקב"ה להמתין וכו' והכא משמע שהשכינה הי' רוצה להסתלק וכו' ורבינו כתב ונראה ליישב דהא פשיטא ליה לתלמודא דמה שאמר אברהם להקב"ה אל נא תעבור היינו משום שראה שרוצה השכינה להסתלק כמו שאמרו בפ' הפועלים דאי משום שרצה אברהם לילך לאורחים להכניסם ה"ל להקדים האי קרא קודם וירא וירץ לקראתם ומ"ש רש"י בחומש דדרך המקראות לדבר כן הוא דחוק דאמרינן בפ"ק דפסחים דבחד ענינא לא אמרינן אין מוקדם וכו' וכן מ"ש החזקוני דדייקינן ליה הכא במקרא מסורס אינו נכון דבתרי פסוקי כי הכא לא אמרינן מקרא מסורס. והיא דרשה בפ' מפנין לאו משום דא"ל אברהם להקב"ה אל נא תעבור וכו' אלא מהאי ענינא נדרש מדהלך מהקב"ה להכניס האורחים והמתין לו הקב"ה הדיבור עד אחר כל מעשה המלאכים שאז אמר ליה הקב"ה זעקת סדום וכו' והיינו ע"כ משום דגדול הכנסת אורחים וכו' ודוק:

רש"י **אמר** רבי חמא לבבכם אין כתיב וכו'. אמר המלקט העולם מקשים בכאן הא אברהם לא ידע מזה שהם מלאכים ואני שמעתי מאחי המופלא טובייגא דחכימי רישא דעמי' האלוף מהר"ר ליב כ"ן נרו אשר איתן מושבו הרמה בק"ק זיטל במדינת ליטא דודאי האמיר' לבבכם היה והכתוב שינה לבודות זה וראיה לדבר מדאמר ר"ח לבבכם לא כתיב ולא נקט לבבכם לא אמר וכו' אלא עכ"ל דהאמירה לבבכם היה וק"ל:

קמח סולת. בפ' הפועלים היא אמרה קמח וכו' מכאן שאשה עיני' צרה באורחים יש מקשים דלימא איפכא שאברהם אמר קמח והיא סולת. ותי' רבינו דהא כתיב ואל הבקר רץ אברהם שאמר מעט ואקחה פת לחם ועשה הרבה א"כ בודאי לא היתה עינו צרה וק"ל:

רש"י **שלשה** פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל. וכתב רבינו נראה שלמדו לומר כן דלישנא דרך וטוב נופל בפרט על הלשון כההיא דויקרא רבה ר' הוי עשה סעודה לתלמודיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים וכו' דכד הוא טבא לית טב מיני' וכו' וחרדלא נמי דריש מרך וטוב שהוא עושה המאכל רך וטוב תוספתא דדין כתוספתא ולדרש זה שפיר אתי נוסף הוי"ו בוטוב וק"ל:

רש"י **ולחם** לא הביא וכו'. וכמציעא מסיק וא"ת אוכל חולין בטהרה הוה והקשה הרא"ם לפי סדר הכתובים אם נטמא הלחם קודם הבשורה ע"י שפירסה נדה איך נאמר חדל להיות לשרה וכו' ואחרי בלותי וכו' ורבינו כתב ליישב זה מהא שאמרו בפ"ק דנידה דף ז' ע"ב לישנא אחרינ' אמרי לה אמר רב הונא מעת לעת שבנידה מטמאה בין לקודש ובין לתרומה מדלא קתני לה גבי מעלות ופירש"י בפ' חומר בקודש. אמר ליה רב נחמן והא תני תנא לקודש אבל לא לתרומה קבלה מיני' רב שמואל בר רב יצחק בחולין שנעשו על טהרת קודש ולא בחולין שנעשו על טהרת תרומה. ומכאן יתיישב מה שדקדק הרא"ם דאיכא למימר דודאי אחר הבשורה פרסה נדה אלא שהמלאכים ידעו זה שבאותו יום תפרוס נדה והגידו כן לאברהם ולכך לא אכלו מן הלחם שנטמאה למפרע במעת לעת שבנידה ואע"ג דזקינה היה שעתה כיון שחזרה לנערותיה אין לה דין זקינה והוא שדקדק רש"י לפרש שם כמ"ש הרא"ם דאכל חולין בטהרה שנעשו על טהרת קודש דנעשו על טהרת תרומה אינו מטמאה במעת לעת שבנידה כדמסיק קבלה מיני' רב שמואל וכו' ודוק:

רש"י **קמא** קמא שתיקן אמטי וכו'. וכתב הרא"ם וזהו שכתב ובן הבקר אשר עשה ולא ובני הבקר שהרי שלשה היו והא דכתיב וימהר לעשות אותו ולא אותם כבר פירשו בגמרא כל חד וחד יהבי' לנער אחד ועשה אותו אבל הכ' קאי על אברהם כדכתיב בתרי' והוא עומד עליהם אין לפרש אלא קמא קמא וכו'. והקשה רבינו למה לא פרשו גבי ויתן אל וכו' קמא קמא נתן לנער לעשותו וחד נער הו' דא"כ מאי השמיענו קרא בזה דהכי אשמועינן קרא דאברהם זריז היה ולא המתין עד שתגמור בישולם של כולם אלא קמא וכו' ודוק:

רש"י **נראה** כמי שאכלו מכאן וכו'. בפ' הפועלים מכאן וכו' שהרי משה עלה למרום ולא אכל ומלאכי השרת ירדו למטה ונראה כמי שאכלו. והא דהקדים מעשה משה המאוחר למעשה מלאכים המוקדם ותירץ רבינו דהא דאין אוכלים לחם המלאכים במרום לא פסיקי לי' אלא מדלא אכיל משה שם לחם. ועוד נראה דעיקר הראיה ממשה דלא אכיל שם לחם אבל המלאכים לא אכלו אלא לפי הדמיון כמ"ש נראה כמי שאכלו וק"ל:

רש"י **נקוד** על איו וכו'. ולאשה על האיש וכו'. וכתב הרא"ם דמה שנאמר בספרי רש"י ולאשה על האיש משבשתא היא וראיותיו שם בארוכה ותוכן דבריו שבאו הנקודות לעקור התיבה לדרוש מיני' שישאל אדם באושפיזו היינו דווקא לאיש על האשה אבל לאשה על האיש אסור ומה ששאלו לשרה איו אברהם שאלו מלאכים דלית בהו יצר הרע עכ"ל ורבינו טען ואמר שאין אלו אלא דברי נביאות דאכתי קושיות תוס' במקומם עומדת דגרסינן שם דתני' משום רבי יוסי למה נקוד על איו שבאליו למדה תורה ד"א שישאל אדם באכסנ' שלו ופרש"י שם והיינו נקוד איו דלא היו צריכין לישאל דיודעין היו שהיא באוהל דכל נקודה עוקרת התיבה שאינה אלא לדרשה ודרוש מיני' ד"א. וכתו' שם למה נקוד וכו' בב"ר איו נקוד למ"ד אינו נקוד אמר ר"ש כ"מ שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב וכאן שהנקודה רבה וכו' איו אברהם אמר רבי עזרי' כשם שאמרו לו לאברהם איה שרה כך אמרו לה וכו' וה"נ הוה פי' הכי אבל לפי' הקונט' דפי' דמשום הכי נקוד דעל חנם שאלו לו קשה דהוה ליה לינקוד על איה שרה שהיא עיקר השאלה שאלו עלי' עכ"ל. ולפי דעת הרא"ם נכונה לשבש הספרים קושית התו' לא נעתק ממקומו למה באו הנקודות על תיבת אליו טפי הוה ליה למינקד על איה שרה שהיא עיקר השאלה שאלו עליה ונלמוד מיני' דלא היו צריכין לשאול עלי' אלא ללמוד ד"א שישאל אדם לאיש על האשה אבל נקודת איו משמע ללמוד ד"א לשאול לאשה על האיש. והנראה לקיים פירושי רש"י שלפנינו שבכולם כתב ולאשה על האיש והשתא שפיר באו הנקודות על איו ומיהו ה"ה ד"א לשאול לאיש וכו' דעיקר קרא בהם מיירי. ומה שהביא הרא"ם ראי' לדבריו לאסור לשאול לאשה על האיש משום דקול באשה ערוה לאו ראיה היא דודאי לצורך דבר מה מותר לדבר עם האשה דהא עלי דיבר עם חנה ואלישע עם השונמית ולא אמרי דיבור באשה ערוה אלא קול בזמרה מקולה ודקאמר בפ"י יוחסין ליסדר שלמא לילתא משום דאמר שמואל קול באשה ערוה היינו דמדמה שילוח שלום לאשה לקול אשה שמביא ג"כ לידי חיבה כדמסיק דאפילו ע"י בעלה אסור ה"ל לשאול באכסני' לאשה וכו' כיון דד"א הוא מקרי לצורך ג"כ ומ"ש דהאי מלאכים דלית בהו יצר הרע דא"כ הא דהקשו בגמרא על התוספת' דלמדה ד"א וכו' מהא דאמר אין שואלין בשלום אשה למה לא הקשה על המקרא עצמו דכתיב ויאמרו אליו וכו' אלא ע"כ לומר דהאי מלאכים וכו'. אין כאן מקום לקושית דבמקרא אפשר לפרשו שאלו איה שרה כדי לבשרה שיהיה לה בן אבל על התוספתא שאמרה ד"א לשאול באכסני' שאינה אלא שאלת שלום פריך שפיר מדאמר שמואל וכו' גם מ"ש הרא"ם מדברי התו' דשמעתין כיון דשלא ע"י בעלה אלא אפי' לשאול היא פלונית אסור וכ"ש שישאל לה היא בעלך וא"כ מאי דלאשה וכו' הא' ק"ו אין לו עיקר דודאי שלא ע"י בעלה אפילו היא פלונית אסור דלאו ד"א הוא ואדרבה איכא הבדה אבל לאשה וכו ד"א היא וליכא הבדה כלל ותו לא מידי ודוק:

רש"י **בבבא** מציעא אומרים יודעים וכו'. כדי לשגר וכו' וכתב רבינו ראיתי מי שהקשה וכי לא היה לו לאברהם לשגר כוס של ברכה והאריך בזה בדרכים דחוקים ולאין צורך כי גדול במלאכים הוא מברך והוא המשגר כוס של ברכה כדאמרינן האורח הוא מברך והוא המשגר הכוס כמו שאיתא בפ' שלשה שאכלו בההיא עובדא דעולא כריך ריפתא בריך וכו' א"ל רב נחמן לישדר מר כסא דברכתא לילתא וכו' וק"ל:

רש"י **כעת** הזאת וכו'. ופסח היה וכו'. וכתב הרא"ם פי' בי"ז בניסן כרב חמא דאמר ג' למילתו היה שהוא בפסח שהרי מילתו היתה בט"ו בניסן כדכתיב במועד הזה בשנה האחרת שסרט לו שריטה בכותל וכו' ויצחק נולד בט"ו בניסן כדאיתא במכילת' וסדר עולם אבל מסוגי' דגמ' דפ"ק דר"ה משמע שבתשרי נימול אברהם דהתם בעי בגמ' בפסח נולד יצחק מנ"ל שנאמר למועד אשוב אליך וכו' אימת קאי אלימא בפסח וקאמר ליה בעצרת בחמישים יומין מי קא ילדה אלא בעצרת וקאמר ליה בחג אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקאמר ליה בניסן אכתי בשית' ירחי מי קא ילדה ומשני אותה שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מידלי ימי טומאה בצרי להו אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדות לתשעה אינו יולדות למקוטעין יולדות לז' יולדות למקוטעין ובפרקי ר"א נמי שנו בי"ה נימול אברהם אלמא בשורת יצחק בתשרי הואי ולא בניסן וכו' וא"ת א"כ לדידהו האיך יתיישב קרא דלמועד הזה בשנה האחרת הא לא מצי לפרושי למועד כזה בשנה האחרת שהרי יצחק לכ"ע בפסח נולד וליכא למימר שביום שנצטווה על המילה ונאמר לו למועד הזה וכו' פסח היה אבל לא נימול עד יום הכיפורים משום דזריזין מקדימין למצות ועוד מקרא מלא הוא בעצם היום הזה נימול אברהם משמע שבו ביום שנצטווה נימול כבר תרצו התוספות בשם ר"ת דהני ס"ל כר"י דאמר בניסן נברא העולם ולמועד אשוב אליך כעת חיה אמועד ראשון שבא אחר המועד הזה שנימול בו והוא קאי בחג וקאמר ליה בפסח וקרי ליה לפסח שנה אחרת משום דבניסן נברא העולם ור"ה לשנים הוא ולמועד הזה פירשו למועד שאחר זה דיום הכיפורים קרוב לסוכות הוא ונחשב כחג והמועד הראשון שבא אחריו הוא פסח עכ"ל. ורבינו טען ואמר אשינויא דר"ת והוא דחוק וגם דחוק לפירש"י בחומש שהניח שיטת התלמוד דביום הכפורים היה ופירש כל הכתובים ע"פ המכילתא וסדר עולם דפסח היה. והנראה לפי שינוי הלשון הכתוב דבפ' מילה נאמר למועד היה בשנה האחרת וכאן נאמר למועד אשוב וכו' ולא כתיב הזה בשנה האחרת והנכון נראה לקיים פירש"י בחומש ע"פ שיטת תלמודינו דתלמודא נמי ס"ל הכי דלמועד הזה וכו' דבניסן היה דהכי נמי משמע בשנה האחרת למועד הזה ואז שרט לו שריטה בכותל וכיון דבט"ו בניסן נולד יצחק ע"כ מאמר דלמועד הזה וכו' נמי בט"ו בניסן הוה ובו ביום נימול אברהם וביאת המלאכים ביום ג' למילתו היה בי"ז בניסן כדברי ר"ת אלא דמאמר למועד אשוב אליך וכו' לא משמע לשנה האחרת כמועד זה אלא למועד הראשון שיבוא בשנה זו אבוא אליך וא"כ ע"כ בתשרי הוה וקאי בחג ולמועד אשוב וכו' היינו פסח כדמסיק תלמודא והשתא אין אנו צריכין לפרש שהיה זה קודם החג כמ"ש התוס' אלא דקאי בחג ממש והא דפריך כי מדלית ימי טומאה וט' לפי שהנראה שלא פירסה שרה נדה ומזרה לנערותיה עד אחר שהתחילו ימי החג שאז אמר הקב"ה לאברהם למה זה צחקה שרה וכו' דמשמע דקודם לזה לא פירסה נדה דאי חזרה לנערותה מקודם אין זה סברא שהיתה צוחקת והויא דאפרים מקשאה דלחם לא הביא וכו' תלמודא לא סוברת כן אלא שלא פרסה נדה עד שאמר הקב"ה בחג למה זה צחקה וכו' וסוגיא תלמודינו סוברת כרבנן בב"ר דפליגי אאפרים מקשאה וסברי אפילו פת הביא אלא דלא אצטריך למכתבי' אם דברים שלא אמר הביא דברים שאמר עאכ"ו ובזה יתיישב פירש"י בחומש מה שפי' כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה וכו' וגבי למועד אשוב אליך פי' לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה וכו' דמשמע דמאמר למועד הזה וכו' היה ביום א' ומאמר למועד אשוב היה ביום אחר אע"ג דהיה זה תוך שנה לפני החג קאמר אתמול דלאו דוקא אתמול יום אחד אלא קודם זה כמו תמול אנהגו ולא נדע. והדברים הללו ברורים הם ליישב פירש"י בחומש. אלא דק"ק לפי שיטה זו כיון דביאת המלאכים היה בניסן וגם הפיכת סדום ע"י המלאכים לא ה"ל להקדים מאמר למה זה צחקה שרה וכו' ולמועד אשוב וכו' שהיה אח"כ בחג וי"ל דהוה ליה בתרי ענינא ואמרי' בי' אין מוקדם ומאוחר בתורה זהו תוכן דברי רבינו בה"א ליישב פירש"י כאן ע"פ סוגית תלמודינו דק שרמינו האריך ואני קצרתי ודי בזה לענינינו:

רש"י

רש"י **שנה** ששתוב מפני השלום וכו'. וכתב הרא"ם בפ' הפועלים תנא דבי ר' ישמעאל גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו שנאמר ותצחק וכו' ואדוני זקן וכתיב ויאמר ה' וכו' ואני זקנתי פירש"י היא אמר' ואדני זקן והקב"ה אמר שהיא אמרה ואני זקנתי ובשלהי פ' הבע"י אמרו דמעיקר' כתיב ואדוני זקן שרה אמרה לשון ביזוי וכשגלה הקב"ה הדבר לאברהם אמר ואני זקנתי ושינה הדבר מפני השלום והאומר ואני זקנתי הוא פי' אחרי בלותי צריך לפרש היתה עדנה עבר במקום עתיד אבל רז"ל שדרשו שינה מפני השלום פירושו היתה לי עדנה כמשמעו כמו שאמרו גבי ויקח חמאה וכו' ואילו לחם לא הביא וכו' והכי פירושו אני אחרי בלותי כבר היתה לי עדנה אבל אדוני זקן וי"ו ואדוני כוי"ו ועבדיך באו לשבר אוכל. גם המפרש שינה הכתוב מפני השלום שהיא אמרה שתים אחרי בלותי גם ואדני זקן שפירושו אני זקנתי ואדוני זקן והמלאך שינה ולא אמר רק ואני זקנתי טועה הוא דשינה לאוד וקצר לאוד ועוד דמלשון התוספתא דתנא דבי ר"י דקתני מעיקרא כתיב ואדוני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי משמע דואני זקנתי הוא במקום ואדוני זקן עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל קשה לפירוש' יהיו דברי רש"י בכאן סותרים שהוא הביא דרש דרז"ל ששינה מפני השלום והיינו שלא היתה צוחקת כלל על עצמה וא"כ האיך פירש"י שוב על ותצחק שרה בקרבה שהיתה מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים יכו' א"כ גם על עצמה היתה צוחקת. וע"כ נראה כפי' הרמב"ן ששרה ודאי בשניהם צחקה ופי' אחרי בלותי עבר במקום עתיד ומה שהביא רז"ל לומר ששינה מפני השלום ואני זקנתי במקום ואדוני זקן ולא במקום שאמרה אחרי בלותי וכו' דא"כ ה"ל למכתב בהאי לישנא ולמה זה צחקה וכו' אחרי בלותי והיינו דקאמר בפ' הפועלים לא מותיב הקב"ה כדמתיב איסי וכו' ר"ל בהאי לישנא דקאמרה איסי אחרי בלותי אלא ואני זקנתי במקום ואדוני זקן משום ששינה מפני השלום וק"ל:

רש"י **חולין** היא לך וכו' כן עשית לדור המבול וכו'. וכתב הרא"ם פי' שעולם יאמרו זה לא שאמת כן שהרי אחר זה כתב ג"כ אולי ימצאון שם עשרה ועל הפחות לא ביקש אמר דור המבול וכו'. ויש לתמוה שא"כ יאמר לו השם מאחר שאין אומנתי כן ואעפ"כ הם אומרים כן א"כ אפילו אם לא אמית הצדיק עם הרשע אלא שיצילו הצדיקים עדיין יאמרו כך היה אומנתו לשטוף הכל ועוד מאי שלא יאמרו כך היא אומנתו דקאמר דמשמע שלולי זה היה ממית גם הצדיקים והלא בדור המבול לא שטף לנח ובניו אלא צדקתם עמדה להם והצילתן ולולי שהספיקו לעשרה היו מצילים גם את דורם הלכך על כרחינו לומר דחלילה לך מעשות כדבר הזה אדלעיל קאי חלילה לך מעשות זאת שלא תשא למקום בזכות הצדיקים הנמצאים בה כי יאמרו העולם כך הוא אומנתו ששוטף הכל צדיקים ורשעים יחד כי הם אינם יודעים שאותם ששטפם רשעים היו אבל חושבים שגם הצדיקים נשטפו עמהם וא"כ כדי לתקן מאמר להמית צדיק עם רשע שאין לו קשר עם מה שלמעלה הימנו שהרי לא אמר עד כאן אלא שיצילו הצדיקים את המקום לא שיצילו הצדיקים עצמם הוסיף וא"ת והוא נמשך עד חלילה לך האחרון וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים אבל תרצה לעשות כליה כללית להמית צדיק עם רשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט ואחר שהיקן פי' המקראות שב לפרש מלת חלילה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דמתוך סוגיא דשמעתין דפ"ק דע"ג אינו נראה כן לומר דחלילה אקרא אחרינא דלעיל קאי אלא דנקא אהאי קרא דלהמית צדיק וכו' קאי דגרסינן שם דרש ר"א בר כהנא מ"ד חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק וכו' ופריך ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ומשני בצדיק שאינו גמור ופריך ובצדיק גמור לא והכתיב וממקדשי תחלו ותנא ר"י וכו' ומשני התם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו הוי להו כצדיקים שאינם גמורים הא קמן דהאי פריך מה שדרש רבי אבא על הכתוב חלילה לך וכו' חולין הוא לך ר"ל חולין אתה עושה במעשה סדום עצמו להמית צדיק עם רשע שמתוך כך יאמרו כך עשית לדור המבול שהיו בהם צדיקים ולא שלאתם וכו' וקושיית הרא"ם שהרי ניצול נח ובניו לאו קושיא הוא דלא יחויב מהצלתו שהצדיקים ניצולים מבין הרשעים דפשיטא ע"י התחבולות ישמרם מהשחית בציווי הש"י כמו שעשה נח התיבה אפשר להציל אף משניתן רשות למשחית לחבל ולא להבחין בין צדיק לרשע דהא בשמירת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו' ניצולו אף משניתן רשות למשחית לחבל ולא להבחין וכו'. ובסוגיא זו איכא למידק בלאו האי פירושא דקאמר חולין הוא לך וכו' מגופיה דקרא חלילה וכו' הוי מצי למפרך והכתיב והכרתי ממך וכו'. ונראה לפרש דודאי ידע המקשה לפלוגי כדאמר בעלמא משניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין וכו' והכא לפי ענינו עדיין לא ניתן רשות למשחית לחבל דהא ניצולו לוט ובנותיו כמ"ש לא אוכל לעשות דבר וכו' שזהו עונשן של המלאכים שאמרו כי משחיתים אנחנו כפירש"י בחומש דהיינו שאמרו כי ניתן להם רשות לחבל. אבל למאי דמפרש חולין הוא וכו' כלומר שזהו מדת ב"ו שלא ידע להבחין בין צדיק לרשע אבל כלפי שמיא ודינו חולין הוא מעשות כדבר הזה לא הוא ולא כיוצא בו דהיינו שלא ידע להבחין וא"כ אין לחלק בין ניתן רשות למשחית ובין לא ניתן ופריך והכתיב והכרתי ממך וכו' ומשני בצדיק שאינו גמור ודאי ניתן רשות למשחית לחבל דאין זה חולין כלפי שמיא ודוק:

רש"י **אלא** מלאכי רחמים היו וכו'. אמר המלקט וק"ק דהא אחד מהם היה גבריאל וידוע שגבריאל הוא ממדת הדין והגבורה ולעיקר קושייתו דהקשה רש"י ז"ל וכי כ"כ שהו וכו' ר"ל דהא בפ"ק דברכות תנא מיכאל באחת וגבריאל בשתים וכאן מיכאל וגבריאל היה לפי סוגית תלמודינו דפ' הפועלים. והטעם כתב רבינו דמיכאל באחת וכו' ענינו שמיכאל מים מימין ממונה על הרחמים וגבריאל אש משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכתי ולפי שרחמי שמיא מרובים ניתן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת ולגבריאל לא ניתן כ"כ למהר שליחותו עד שני פריחות שירגיע בינתיים אולי ישוב וניחם ה' על הרעה וק"ל:

רש"י **מכאן** שמסרבין לקטן וכו'. אבל בפ' הפועלים אמרו מ"ש לגבי אברהם דכתיב כן תעשה וכו' וגבי לוט ויפצר בם מאד אמר ר"א מכאן שמסרבין לקטן וכו' ואיכא למידק אמאי לא מייתי קראי דקודם כמו שפירש"י כאן. ותי' רבינו למאי דאמרינן בפ' אין עומדין ג' דברים רובן קשה ומיעוטן יפה וכם שאור ומלח וסירוב והשתא קאמר תלמודא דלקטן מסרבין אפילו יותר מדאי כדכתיב ויפצר וכו'. מיהו בפ' כיצד גולין משמע דאין מסרבין לגדול כלל וא"כ ע"כ הא דמיעוטו יפה ע"כ בקטן קאיירי ואולי דבאדם בינוני קמיירי ודו"ק:

כי משחיתים אנחנו. כתב החזקוני בכל שליחות המלאכים כתוב לשון יחיד שוב אשוב ויאמר המלט וכאן כתיב לשון רבים אלא כיון שבהפיכה מצינו לשון יחיד לבלתי הפכי מצי נמי למנקט לשון רבים עכ"ל. ורבינו השיב עליו ממה שאמרו פרק הפועלים גבריאל דאזיל למיהפכי לסדום ופריך והכתיב ויבואו שני המלאכים וכו' ומשני דאזיל מיכאל בהדיה לשזביה ללוט דיקא נמי דכתיב ויהפוך וכו' ולא כתיב ויהפכו. וכתו' שם בד"ה דאזל מיכאל בהדיה לשזביה ללוט וכו' הקשה הר"א הא משמע לישנא דקרא שניהם הצילוהו וכדכתיב ויחזיקו האנשים בידו וכתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכו'. ולפי זה על כרחך לומר דהתוס' לית להו האי סברא דא"כ מאי מקשה הר"א מדכתיב ויוציאוהו ויניחוהו דהא כיון שכתיב נמי ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט שהוא לשון יחיד מצי למנקט נמי ויוציאוהו וכו' בלשון רבים. ונראה כיון דהמשחית לא היה יכול להשחית עד אחר שיציל המציל את לוט כדכתיב כי לא אוכל לעשות וכו' תלה הכתוב ההשחתה נמי במלאך המציל וק"ל:

רש"י **רבותינו** אומרים שם זה קודש וכו' בפ' שבועות העדות כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קודש שנאמר ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא וכו' (ופירש"י ה"ק ויאמר לוט אליהם באוזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר אדני הנה נא מצא עבדך חן עכ"ל). וכתב רבינו ולפי זה מלת אדני לאוד מחובר להמקרא שאחריו אבל מלת נא מחובר שפיר למקרא שלמעלה וה"ק ויאמר לוט אליהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר אדני כו' אבל הרא"ם הבין שגם מלת נא מחובר למקרא שאחריו ולא דק ע"ש:

רש"י **צעירה** לפי שלא פתחה וכו' אבל בכירה שפתחה וכו'. אמר המלקט בפ' שור שנגח כתב רבינו וזה מה שפירש"י כאן נראה כסותר הסוגין דגרסינן שם אמר ריב"ק לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה שקדמתה בכירה לצעירה קדמתה ד' דורות לישראל עובד וישי ודוד ושלמה ואילו לצעירה עד רחבעם דכתיב ושם אמו נעמה העמונית א"כ לפ"ז משמע דהבכירה עשתה כהוגן שפתחה בזנות והקדימה עצמה עכ"ל ולא זכיתי לעמוד בזה על סוף דעת רבינו אשר הניח זה בסתירה דהא נוכל לומר דמה שפירש"י אבל בכירה שפתחה בזנות אין כוונתו שפתחה בזנות עצמה שהקדימה עצמה לדבר דודאי זה עשתה כהוגן ונטלה שכרה ופעולתה אתה להקדים ד' דורות לישראל כדעת ריב"ק רק כוונת רש"י בזה אבל צעירה שפתחה פתח אל אחותה הצעירה ועיקמה עליה הדרך ללמד אותה לשכב את אביה כמפורש בכתוב וכן פירש"י כאן בהדיא צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה וכו' ובזה לא היתה הצעירה ראויה לעונש ותיסך עליה הכתוב רק הבכירה שלמדה לדבר זה היא נכנסת תחתיה לעונשין ופרסמה קלונה אבל במה שהקדימה עצמה לדבר מצוה נטלה שכרה להקדים ד' דורות בישראל ואחר שלמדתי זה מצאתי כדברי בחזקוני והנאני שכוונתי לדעת הגדול:

רש"י **ובקומה** של בכירה נקוד. וכתב הרא"ם אבל בהוריות פ' כהן משיח וגם בב"ר אמרו למה נקוד וי"ו שבובקומה ולכן צריך לפרש דברי הרב שפירושו שהוי"ו שלה נקוד עכ"ל וכן הוא בפ' הריני נזיר ושמע. וכתבו בתוספות שם דהוה כמאן דליתא דהא ובקומה ידע עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם אבל קשה מהא דפ' הפועלים נקוד על איו שבאליו וכו' וכתבו התו' דאמר בב"ר כל מקום שאתה מוצא כתב רבה על נקודתו אתה דורש הכתב כו' ע"ש וא"כ הכא כיון שהכתב רבה אתה דורש הכתב דהיינו ובקמה בלא וי"ו ולמה נכתב בקמה כלל כיון שהוא הספק משמעו ואם נאמר דעל וי"ו קמא קאמר של מלת ובקומה ניחא ותדרוש ביה הכי ולא ידע בשכבה בקומה דאפילו בקומם למחרתו שכבר הפיג את מיינו והיה ראוי או להיות נזכר את שכבה אעלו אתמול כדרך השיכורים אגם שלא ידעו בעת שכרותם מה שיעשו למחרת כשמפיגים מיינם הם נזכרים קצת מה שעשו בשכרותם הנה לוט היה שיכור כ"כ שלא היה נזכר בקומה כשהפיג או מיינו מה שהיתה שכבה אצלו אתמול ומיניה תידוק הא בקומה גופא ידע בעת קומה והשתא ה"נ אתה דורש את הכתב:

רש"י **כתרגומו** ואתרותו וכו' והוא לידה שלהם. וכתב הרא"ם דפי' כי עצר עצר בעד כל רחם היא עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם כדפירש"י לעיל דאל"כ מאי וילדו הא לא שייך לידה באבימלך. גם לא יתכן להיותם כמשמעם מפני שבלילה שלוקחה שרה וכא האלהים בחלום אליו השכים מיד בבקר וקרא לעבדיו גם לאברהם ודבר להם כי עצר עצר בעד כל רחם ושיתפלל בעדם והוא רחוק מאד שנאמר שהיתה אשת אבימלך וכל אמהותיו על פרקן לילד באותו היום ולהיכך פירש הרב בעד כל רחם כנגד כל פתח לכלול כל הנקבים הפתוחים לא רחם ממש וקראן הכתוב רחם ופתיחתן לידה משום דעיקר סתימת נקבי הנשים ופתיחתן הוא הרחם ומעתה מה שטען הרמב"ן ז"ל ואמר ואין זה נכון כי אם זה נאמר בילדו שהוא יציאת החוץ שמצינו לידה בעניינים רבים הרה עמל וילד שקר לא תדע מה יולד יום אבל מלת רחם לא תבא על פתח אחר אינה טענה עכ"ל. ורבינו טען אדבריהם ממה שאמרו בפ' החובל כי עצור עצר ה' אמר ר"א שתי עצירות הללו למה אחת באיש שכבת זרע שתים באשה שכבת זרע ולידה במתניתא תנא וכו'. ולפי הדרש הזה פירש"י בחומש וילדו כתרגומו וכו' בעד כל רחם וכו' עכ"ל ולא רחם ולידה ממש ועיין בזה דברי הרמב"ן והרא"ם איך הסימה לדבריהם שלא זכרו סוגיא דהכא דבהדיא דרש לרבות עצירת שאר נקבים מכפל העצירה ולא מלשון וילדו כמ"ש הרא"ם ודו"ק:

רש"י **סמך** פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו וכו'. וכתב הרא"ם תימה דמהכא משמע שאין כאן מקומו דאל"כ מאי סמך פ' זו דקאמר ואין הדבר כן שהרי בט"ו בניסן בישר המלאך את שרה ובי"ו בו נהפכה סדום וניצול לוט עם שתי בנותיו מיד נסע משם אברהם וישב לו בגרר בארץ פלשתים כדפירש"י ושם לוקחה שרה ועצר השם בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליהם ונתרפאו ובר"ה נפקדה שרה כדאיתא בפ"ק דר"ה הרי שכל הסיפורים הללו נמשכו זה אחר זה על הסדר ומהו זה שאמר סמך פ' זו וכו'. ושמא י"ל דמדלא קאמר ויפקוד ה' את שרה אלא וה' פקד דמשמע שכבר פקד את שרה קודם שריפא לאבימלך כדפירש"י וצ"ל שרפואתו של אבימלך שהוא וירפא וילדו אחר ר"ה היתה ולא היה ראוי לכתבה קודם פקידת שרה אלא ללמדנו שמפני שביקש רחמים על אבימלך שיפתח השם את כל אשר עצר קודם ר"ה כפי סדר הנהגתו והוא היה צריך לאותו דבר ולא התפלל על עצמו נענה הוא תחלה ונתרפא ועדיין אבימלך לא נתרפא עד אחר ר"ה. ויש לתמוה שכבר בישר השם לאברהם והמלאך לשרה שבניסן שבא תלד שרה ובהכרח היה שיפקדנה בר"ה אף אם לא היה מבקש רחמים על אבימלך דאם לא יפקדנה עכשיו בר"ה אימתי והלא בגמרא פריך עלה ובשיתא ירחי מי קא ילדה ומשני אותה שנה מעוברת היתה והדר פריך סוף סוף כי מידלי ימי טומאת נדה בצרי להו ומשני ביולדת לשבעה יולדת למקוטעין. וא"כ איך אפשר לפקוד את שרה אחר ר"ה אבל בפרק החובל מייתי ליה להאי דרשא ואינו מזכיר שם סמיכות כלל אלא תנא הא מילתא דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך וכו' דכתיב ויתפלל אברהם וכו' וכתיב וה' פקד וכו' וכתב מדלא כתיב ויפקד וכתיב פקד משמע פקד כבר תחלה מאבימלך עכ"ל. ובפ' החובל הרגישו תוס' בתמיהתו שניה וכתבו לא בהריון משתעי שהרי המלאכים בשרו את שרה מפסח שלפניו אלא ילדה בריוח כמו שהתפלל על אבימלך עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם אלו דסותרים מה שכתבו בפ"ק דר"ה שאברהם נימול ביום הכיפורים וא"כ ביום ג' באו המלאכים לבשר את שרה ושפיר מצינן לאוקמי דפקידת שרה בר"ה היה בהריון ממש משתעי והבשורה היה אחר זה. והרא"ם שכתב ויש לתמוה שכבר בישר השם לאברהם שבניסן תלד וכו' נעלם ממנו תי' התוס' דהכא. גם דבריו בעצמם תמוהים שהרכיב קושייתו אתרי ריכשי כי במה שכתב שכבר בישר לשרה שבניסן כו' הם דברי ב"ר והסוגיא דגמרא דפריך ובשיתא מי קא ילדה וכו' פליג אב"ר וס"ל דלא בישרה שרה אלא ג' ימים קודם החג כשיטת התוספות פ"ק דר"ה ע"ש כמ"ש הרא"ם בעצמו כל זה בפסוק כעת חיה וא"כ אין מקום לתמיהתו כמ"ש דכבר קודם ר"ה התפלל על אבימלך ובר"ה נפקדה שרה ואבימלך אחר ר"ה נתרפא ובי"ה נימול אברהם ואח"כ ביום ג' באו המלאכים לבשר את שרה וכן הא דהקשה דמהכא משמע דאין כאן מקומו וכו' ומסיק אבל בפרק החובל מייתי ליה להאי דרשא ואינו מזכיר שם סמיכות וכו' ונראה לייש"ב דתלמודא נמי אסמיכות הפרשיות קסמיך דאי לאו סמיכות ס"ה דלא קאי כאשר דיבר על אבימלך (ר"ל דתלמודא נקט וכתיב וה' פקד וכו' כאשר אמר אברהם על אבימלך) והיה נצרך לאותו דבר אלא דקאי אבקשת רחמים של אברהם על סדום ולאו היינו אותו דבר אבל מדסמיך ליה לפ' אבימלך אית לן למימר דקאי אלפניו דהיינו בקשת רחמים דאבימלך שהיה נצרך לאותו דבר ולא קאי אלפני פניו אבקשת רחמים דסדום ודו"ק:

רש"י **הביאו** השרים בניהם וכו'. אמר המלקט ובמציעא אמרו וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומניקתה לא הביאה והטעם נראה עם מה שאמר בפסיקתא כי הקב"ה יבש החלב מדדיהן כדי שיביאו לשרה להניק. ולזה לא הביאו למניקות כי אין צורך בהם אחר שיבש החלב מדדיהן. ורבינו נתן טעם לשבח מה שלא הביאו מניקותיהם היה זה דרך ריצון והתול לומר תניק את בני שאין מניקתי עמי וזה קצת דוחק דהא הריצון מוכית שהיו מתוסרים אמנה בנם שנעשה בשרה א"כ למה לא הביאו למניקות להפסיק המזון לבניהם לפי דעתם הנפסדת ואף אם היו מניקתם עמם היו יכולים להתגולל דרך ריצון והתול לומר שאין מניקות מספיק לרוות למאון בניהם וכיוצא בו אבל לדברינו שכתבנו ניחא ותו לא מידי:

רש"י **לפי** מעשים שהוא עושה עכשיו וכו'. והקשה הרא"ם והרי בן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו וכו'. ורבינו תירץ הא דבן סורר נהרג ע"ש סופו היינו בשביל עצמו שירשיע לבסוף אבל הכא בשביל זרעו שעתידים להמית את ישראל לא היה ראוי לעונש בשביל זה. אמר המלקט והא דלא קטרגו עליו מאותם עבירות שבידו י"ל לאחר שנשתלחה בו מארה ונפל למשכב הרהר בתשובה שכן דרך החולים שמתודין ואז אין מקום לבעל דין לקטרג על עבירות שבידו כמו שאיתא בזוהר ומלא על גדותיו במדרשות כן נראה לי:

רש"י **אשל** אמר פרדס וכו' וא"א פונדק ובו כל מיני פירות. בנ"י מוחק מלת פירות ומביא הפתא מלת אוכלים וטעמו ונימוקו מב"ר שאמר ר"ל אשל פונדק ומלת אשל הוא מלשון שאל וכך אמר אברהם לעוברים ושבים אלו שאל מה שתרצה עיגולא קופר חמר ביעין והוא מיני אוכלין עיגולא הוא לחם קופר הוא בשר א"כ למאן דס"ל דפונדק הוה נ"ל דהיה בו כל מיני אוכלין ורבינו מקיים הגירסא שלפנינו משום דאין אשל יונא ממשמעו שהוא לשון אילן בקרא וק"ל:

רש"י **ע"י** אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה וכו'. מדברי רבינו דאל"כ למה קבע את תפלתו לקרוא בשם ה' דוקא בפונדק או בפרדס הוקרא שמו של הקב"ה לאחר אכילה ושתיה מה שאכלו שם וק"ל:

רש"י **ואותה** שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנה. וכתב הרא"ם הוצרך לזה כדי להוכיח מכאן שאין פי' ויהי אחר הדברים האלה הכתוב אחריו אחר הדברים שעברו בין אברהם לאבימלך דסליק מיניה מפני שבכל מקום שנאמר אחר סמוך וכאן עברו י"ב שנה ולפיכך יש ימרבותינו אומרים אחר דבריו של שטן וי"א אחר דבריו של ישמעאל כדלקמן יעו"ש. ר"פ אמר ולדבריו צריך לומר

דאג"ר סמוך הוא ואף שהיה זה נ"ל יותר מופלג מעשיית המשתה שזכר מ"מ היה סמוך לקטרוגו של שטן על עשיית משתה שזכר. ועוד נראה דלמ"ד נמי דאחר מופלג הוא מ"מ משמעו בכל מקום שבסיבת הדברים שזכר בא הענין שזכר כאן וז"ש אחר מאי אחר איזה סיבה מן הדברים שזכר בא הענין שזכר כאן ונאמר שהיה זה בסיבה שזכר שעשה משתה והשטן ודאי קטרג מיד והאלהים נסה וכו' ומעשה דעקידה היה מופלג ולא תקשה לך למה לא ניסה אותו מיד סמוך לקטרוג דלמ"ד נמי סמוך היה מעשה דעקידה לקטרוגו תקשה לך למה לא קטרג השטן מיד לעשיית המשתה. וכן לאידך דס"ל אחר דבריו של ישמעאל וכו' גם לפי זה ר"ל אחר סיבת הדברים שזכר בפ' הקודמת כענין עשיית המשתה ותרא שרה את בן הגר המצרית וכו' מצחק פירשו במדרשות שענין הצחוק הא"ל ליצחק כדרך צחוק אני גדול ממך שאתה נימול וכו' ולפי דרש זה נ"ל דאחר מופלג הוא שהרי מעשה דעקידה היה זמן רב אחר מעשה הצחוק הזה שהיה ביום עשיית המשתה ולא כדברי הרא"ם ז"ל ודו"ק:

רש"י ד"ה **מה** לא גילה לו וכו'. וכתב הרא"ם פי' קח נא את יצחק אבל הוצרך לומר את בנך את יחידך אשר אהבת ואח"כ את יצחק כדי לחבב את בנו בעיניו שכל אותם התוארים של חיבה לתת לו שכר על דבור ודבור של תוארי הכתוב כי כפי ריבוי החבובים ככה הוא נצרו בזביחתו ולפום צערא אגרא כל זה בב"ר אבל מה שכתב שלא לערבבו פתאום וכו' אינו כתוב בב"ר ולא ידעתי היכן מצא אותו עכ"ל. ורבינו טען ואמר מה שפירש על ולמה פי' דס"ל למימר קח נא את יצחק. ואין זה נכון דכמה יצחק איכא בשוקא הא דאמרו ולמה על יחידך אשר אהבת כיון דתרווייהו יחידים הוו כדמסיק ולא הוה ליה לכתוב רק בנך יצחק ומה שכתב לא ידעתי היכן מצא מה שפירש שלא לערבבו פתאום וכו'. לא זכר הרא"ם ז"ל סוגיא דשמעתין דפרק הנחנקין דקאמר שם בהדיא וכן כתב למה כדי שלא תטרוף דעתו ודו"ק:

פרשת חיי שרה

רש"י **על** שם ארבעה ענקים. אבל בפרק כיצד מעברין דרשו זה הדרש של ד' זוגות על הכתוב מה שנאמר בפ' וישלח ממרא קרית הארבע ומה שהביא רש"י כאן הוא ע"פ ב"ר. וכתב רבינו והנראה דלא מפיק ליה לתלמודא להביא הדרש זה על הכתוב שבכאן משום דיש לפרש בו קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים מספר יהושע דכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע אבי הענק אבל בקרא דפ' וישלח דכתיב הארבע בה"א הידיעה ליכא לפרש הכי כי שם העצם לא תבוא בו ה"א הידיעה ורש"י פירש שם בפ' וישלח דממרא הוא שם המישור וקרית הארבע שם העיר וכו' ע"ש באורך והדרש ימאן זו כמ"ש הרא"ם. ומה שטען הרא"ם אדרש דהכא מקרא דספר יהושע דכתיב ביה האדם הגדול בענקים דמשמע מזה דארבע הוא שם האיש דאולי נעלם ממנו שדרשו בב"ר האדם הגדול וכו' זה אברהם ולמה קראו גדול וכו' ובשה"ש רבה יש קצת בענין אחר וע"כ יחסו לאברהם שהוא קנה את המערה וענין ארבעה זוגות הוא כפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום קברות ואמרינן בפרק המוכר פירות דהמוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכו ארבעה כוכין דהיינו ארבע זוגות והטעם בזה נראה קבר אחד לעצמו ועוד שבעה קברים לז' המוגלים על האדם לקוברן שבכהן מטמא להם ודו"ק:

רש"י **בית** ועליה וכו' דבר אחר וכו'. הרמב"ן ז"ל טען ואמר ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם מקום אשר בו השדה ואין צורך לפרש טעם לשם המקומות ובב"ר אמר שכפף הקב"ה קומתו של אדה"ר וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם עכ"ל. והרא"ם ז"ל השיב על דבריו ואמר ואני תמה מאד שזה המאמר בעצמו הוא בפ' כיצד מעברין ופליגי בה רב ושמואל חד אמר המכפלה שני בתים זה לפנים מזה וחד אמר בית ועליה על גביו ופריך בשלמא למ"ד בית ועליה על גביו היינו דכתיב מכפלה אלא למאן דאמר וכו' מאי מכפלה ומשני אלא שכפולה בזוגות ומשדה עפרון אשר במכפלה אין טענה כי הכלל פעמים נקרא בשם החלק עכ"ל. ורבינו כתב באגדה זו רש"י בחומש הביא זה הדרש וטען הרמב"ן ואינו נכון וכו' וכתב הרא"ם ואני תמה וכו' ובספר הזוהר הרגיש בזה וז"ל ר"מ שאיל לר"ש האי מערתא לאו-איהו כפלתא דהא כתיב מערת המכפלה וקרא קרי ליה לבתר מערת שדה המכפלה מכפלה קרי ליה לשדה אמר ליה הכי וגלי קרי מערת המכפלה וכו' דמערתא כפלתא הוי דאיהו מערתא גו מערתא אבל על שום אחרא איקרי מערת שדה המכפלה כמה דאיתמר וכו' והאריך בסוד הענין ע"ש ואין להאריך. ואיכא למידק בסוגיא זו כיון דמלת המכפלה אינו סובל לפרש על ב' בתים כו' עד שהוצרך לומר שכפולה בזוגות א"כ מנין לו שהיו ב' בתים וכו' וי"ל דודאי לאו במלת מכפלה פליגי אלא כל חד מינייהו אומר היאך היתה המערה קבלתו ותלמודא פריך דלפי קבלת מי שאומר זה על גבי זה ניחא מלת המכפלה אבל למ"ד ב' בתים וכו' מאי לשון המכפלה וק"ל:

רש"י **בין** שני אוהבים. בשמע שלמה כתב פי' דלא נפרש בין שני עשירים כמותו שאין דרך האדם לכבד עצמו. ועוד שהיה לו להקדים לכבד את חבירו ולומר בינך וביני לכן פירש בין שני אוהבים דלענין הא הכא הקדים עצמו לומר תחילה שיותר אוהבו לאברהם ממה שאברהם אוהבו וק"ל:

רש"י **נברין** היו משאר גמלים. אמר המלקט ראיתי קמאי שנתחבטו בזה הא אין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים וכו'. ולי נראה פשוט דכוונת אברהם היה בזה ללמד את בני דורו כדי שממנו יראו וכן יעשו המה לזמום גמליהם מבלי ירעו בשדות אחרים וק"ל:

רש"י **לפי** שראה שעלו המים לקראתה. בב"ר וכתב הרמב"ן ונראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה נס בפעם הראשונה כי אחרי כתיב ותשאב והעבד כשסיפר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו עכ"ל. אמר המלקט ואיכא למידק אם היו מחוסרים אמנה בזה א"כ בודאי גם בנס קפיצת הארץ הי' לבם חלוק מלהאמין ולמה סיפר להם כמו שפירש"י בפסוק ואבא היום אל העין היום יצאתי וכו'. ויש ליישב זה עם מה שפירש"י לעיל וכל טוב אדוניו בידו דשטר מתנה כתב ליצחק ואפשר שכאשר ראו השטר כמו שפירש"י בפסוק ויתן לו את כל אשר לו שטר המתנה הראה להם ונכתב בו יום הכתיבה כדרך כל השטרות ובודאי נכתב השטר בו ביום שיצא ע"כ האמינו לו הנס של קפיצת הארץ וא"ת אם בראיית השטר ידעו והבינו מעצמם דאתרחיש ליה ניסא בקפיצת הארץ השתא ללא צורך היה מאמר הנס ואבוא היום וכו'. ואפשר לתקן זה מסיק רש"י ז"ל והביא מאמר דרבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות וכו' ומזה יתיישב קושיות העולם דמקשים אקרא גופי' הוה ליה להביא מאמר דרבי אחא וקצת מזה שמעתי וק"ל:

ותלכנה אחרי האיש. בפ' הרואה תניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפי' היא אשתו ופירש"י משום גנאי ומסקינן אמר ר"נ מנוח ע"ה היה שנא' וילך מנוח אחרי אשתו וכו' אמר רב אשי למאי דקאמר ר"נ מנוח ע"ה היה אפי' מי רב נמי לא קרא דכתיב ותקם רבקה וכו' ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש. ובאגדה זו הקשה רבינו אימא בי רב ודאי קרא מנוח וידע לומר אחרי האיש וכו' והיינו דוקא באשת אחר דמשום איסורא דאשת איש הוה דכבר נתקדשה ליצחק ולא היה מנוח ע"ה אלא משום דלא ידע ד"א דהברייתא מה ששנינו ואפי' אחר אשתו לא ילך משום גנאי והניח בקושיא למביני דעת לתרץ ותי' הרי"ף ז"ל בטוב טעם דאפשר לומר דכיון שהכתוב מדבר באליעזר וקרא אותו עבד ויקח העבד את רבקה א"כ היאך הזכיר איתו בפסוק ההוא בלשון איש ותרכבנה אחרי האיש למה קראו עבד ופעם קראו איש אלא ע"כ שרמזה התורה בזה שגם לאחר שיצא יצחק עם כל זה ותלכנה אחרי האיש שהוא יצחק כדכתיב מי האיש הלזה וכו' וגם באותו פעם היתה אחרי יצחק ולא לפניו הרי מבואר במקרא שרבקה היתה אשתו של יצחק עכ"ז לא הלך אחריה רק לפניו ודוק:

רש"י **אמר** ר"נ וכו'. בב"ר אבל באגדת חלק אמרו שנתן ליצחק כל ממוט מדכתיב וכל טוב אדוניו וכו' אבל תלמודא יפרש נמי מה שנאמר שהיה בידו מטוב אדוניו כמשמעו דהיינו נזם זהב ושני צמידים כדי שיתרצו לתת לו את רבקה ולא שכתב לו שטר מתנה. ומה שהקשה הרא"ם איך עשה זה אברהם להעביר נחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנה ליצחק הא אמרינן לא תהוי בי עבורא אחסנתא מברא בישא לברא טבא יש לתרץ זה דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה ואין בן שפחה יורש ובני קטורה אע"פ שנולדו אחר שנימול והוא אסור בשפחה ונשתחררה קטורה מ"מ בני פילגש היו כדכתיב ולבני הפילגשים וכו' דמשמע דמשום דכל שאר בניו חוץ מיצחק היו בני פלגשים ואינם ראוים לירש עם בן אשתו שהוא יצחק עכ"ל. אמר המלקט ודברי רבי' בכאן מה שכתב דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה וכו' סותרין למה שכתב בעצמו בסוגין דיבמות ואני הבאתי לעיל דבריו בפ' לך לך בפסוק ותקח שרה אשת אברם את הגר המצרית וכו' דכתב דמהילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו בפרק השולח ע"ש ואף דבמסקנא דחקו לפרש מתוך שהיתה מצרית ראשונה דנשאה קודם שנימול ואז עדיין לא קיים כל התורה מ"מ סברא זו דמהילא נשתחררה קיים לא יבדיל ולא יסיר מסוגין דפ' השולח א"כ היאך כתב כאן דישמעאל בן שפחה הי' וכו' וק"ל:

רש"י **מכאן** שעשה ישמעאל תשובה שהוליך וכו'. וכתב הרא"ם פי' שחלק ישמעאל כבוד ליצחק מפני שהיה בן הגבירה ושם אותו לפניו לכבדו וכו' א"כ ישמעאל ויצחק מיבעי ליה כסדר תולדותן ומכאן למדו רז"ל שעשה ישמעאל תשובה בחיי אביו והכי איתא בשילהי פ"ק דב"ב ופריך התם ודילמא דרך חכמתן קחשיב להו קרא ומשני אלא מעתה ויקברו אותו עשו ויעקב בניו מ"ט לא קחשיב להו דרך חכמתן אלא ע"כ דאדבורי אדבריה ישמעאל ליצחק לפניו מפני שהיה בן הגבירה עכ"ל ובאגדה זו כתב רבינו ואיכא למידק למה באמת לא חשיב להו דרך חכמתן גבי קבורת יצחק דהא מצינו כמה פעמים דחש הכתוב למיחשביהו דרך חכמתן כמו גבי ויולד נח את שם וגו' וגבי תרח כתיב הוליד את אברם וכו' אע"ג דאברהם זוטרא דאחוהי הוי. וי"ל דהתם שהכתובים באים ליחס לידתן אמרינן שפיר דלפי דרך חכמתן יחסינהו משא"כ הכא דלא איירי קרא ביחוס לידתן ועוד י"ל דאי הוי כתיב התם ויקברו אותו יעקב ועשו בניו דרך חכמתן לא הוי ידעינן בישמעאל שעשה תשובה דהייטו אומרים בו נמי דחשבינהו הכתוב דרך חכמתן אבל מדכתיב גבי קבורת יצחק עשו ויעקב בניו ולא חשיב להו דרך חכמתן אית לן למימר נמי בקבורת אברהם דלאו דרך חכמתן קחשיב להו אלא דהוליך את יצחק לפניו משום שעשה תשובה ודו"ק:

פרשת תולדות

רש"י **ובן** בפרק נולדה רבקה וכו'. וכתב הרא"ם כך שנינו בסדר עולם אך קשה מברייתא דספרי דתני ג' שנותיהן שוות רבקה קהת ובן עזאי קהת חי קל"ג שנה א"כ גם רבקה היתה קל"ג שנה ולפי האגדה שכתב רש"י ז"ל גבי אלון בכות שבאותו פרק נתבשר יעקב במיתת אמו צ"ל שהיתה אמו בת ל"ד שנה וחצי כשילדה אותו שהרי יעקב היה באותו פרק דנתבשר במיתת אמו בן צ"ח שנה וחצי שבן ס"ג שנה פירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכ' בבית לבן ושנה וחצי עד שבא לבית אל הוציאם מקל"ג נשארו ל"ד וחצי תוציא מהם כ' שנה שהמתין לה יצחק משנשאה עד שילדה נמצא שהיתה בת י"ד וחצי כשנשאה וכן משמע נמי מההיא דפ' הבע"י דתניא בתולה אין בתולה אלא נערה וכן הוא אומר והנערה טובת מראה בתולה. ויש לומר שהברייתא של ספרי חולקת עם האגדה שכתב רש"י גבי אלון בכות וסוברת שלא מתה רבקה עד שהי' יעקב בן ק"י שנה והאגדה של אלון בכות סוברת שלא היו כל שנות רבקה רק קכ"ג (אמר המלקט ושמא דטעות נפל בדפוס אם נאמר דהאגדה של אלון בכות סוברת כברייתא דסדר עולם דבת ג' שנים ע"כ לומר שלא היו כל שנות רבקה רק קכ"א וחצי לפי חשבונו. אך זה דוחק גדול לומר דטעות כזה נפל בדפוס ושמא דהיה כתוב קכ"ב בבי"ת ונתחלף לו לקכ"ג בגימל ולא חש הרב להוסיף חצי שנה יותר מהטעם שיום א' בשנה חשוב כשנה וק"ל) וכולם סוברים כברייתא דסדר עולם שבת ג' שנים היתה כשנשאת דאל"כ חולקת עם הברייתא דסדר עולם ועם ההיא דפרק אע"פ ששנינו נותנין לבתולה י"ב חודש משתבעה הבעל כדי לפרנס את עצמה וקאמר בגמרא מנ"ל ומייתי לה מרבקה דכתיב תשב הנערה אתנו ימים שהם י"ב חודש ואם היתה רבקה י"ד שנה וחצי כשנשאת א"כ היתה בוגרת שעברו עליה י"ב חודש ואח"כ נתקדשה ואין נותנין לה רק שלשים יום כמו האלמנה כדאיתא התם אך הברייתא דפרק הבע"י עכ"ל שהוא חולקת עם הברייתא דסדר עולם וכן כתבו התוספות בפ' הבע"י עכ"ל:

רש"י זה עומד בזוית זו ומתפלל וכו'. וכתב הרא"ם בשלהי סבע"י אמר על אשתו לא נאמר אלא לנוכח אשתו מלמד ששניהם עקרים היו והיו מתפללים שניהם זה כנגד זה ומפני שאין דרך המתפללים להתפלל זה כנגד זה אלא נגד פני עליון פירש"י זה עומד בזוית זו וכו' דהשתא האי פירוש לנוכח אשתו מקום תפלת אשתו כאלו אמר ויעתר יצחק לה' במקום הנוכחי למקום תפלת אשתו ע"כ ורבינו טען עליו בסוגיא הנ"ל דגרסינן שם אמר ר' יצחק אבינו עקר היה שנאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו על אשתו לא נאמר אלא לנוכח מלמד ששניהם עקרים היו ופריך א"ה ויעתר לו להם מבעי (ופירש"י אא"ב תפלת יצחק על אשתו היתה היינו דכתיב ויעתר לו כמו שהיה מתפלל עלי' ותהר רבקה אשתו אלא אי אמרת על עצמו היה מתפלל ולנוכח אשתו משמע ששניהם היו עוסקים זה מול זה ויעתר להם מיבעי ליה) ומשני לפי שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק וכו' ולכך תלה בו הכתוב וכו'. וכתב רבינו ויש לדקדק בזה לפי מאי דס"ד מעיקרא דיצחק לא היה עקר ולנוכח אשתו פי' על אשתו אמאי לא היתה רבקה מתפללת על עצמה ואין לומר דה"נ שגם היא היתה מתפללת על עצמה א"כ תקשי ליה למאי דס"ד מעיקרא ויעתר לו להם מיב"ל. והנראה כי הוא מבואר שתפלת חבירו של אדם יותר מקובלת להיות האדם נענה בה מבתפלת עצמו כמ"ש אין חבוש וכו'. ומזה הטעם אמרה רחל ליעקב הבה לי בנים וכן שרה אמרה לאברהם חמסי עליך על שלא היה מתפלל עליה ולהיות תפלת אחר יותר מקובל מתפלה עצמה ולזה כדס"ד מעיקרא שרבקה עקרה היתה אבל יצחק לא היה עקר הוה ניחא שהוא היה מתפלל עליה מטעם שאמרנו ואמר שהוא היה מתפלל לנוכח אשתו דהיינו על אשתו ובשבילה וע"כ קאמר ויעתר לו כמו שהוא היה מתפלל אבל השתא דקאמר ר' יצחק דלנוכח אשתו פירושו היינו בשוה לה כמו שהיא היתה עקרה גם הוא היה עקר ולנוכח היינו כמו בשוה לה דהיינו ששניהם היו מתפללים כפירש"י בשמעתין ולא כמו שהבין הרא"ם דלנוכח היינו לנוכח המקומי ומה שפירש"י בחומש זה עומד בזוית וכו' לא כיון על נוכח המקומי אלא שבא לומר ששניהם היו מתפללים כדרך שמלינו במתפללי' לעמוד בזוית כמ"ש בר"ע כשהיה עומד מתפלל בזוית זה וכו'. והטעם שלא ימרידוהו למתפלל דבר מן הגדרים ולהכי פריך שפיר דאם שניהם היו עקרים וכל א' היה מתפלל על חבירו שכן מקובל' יותר להם מיבעי ליה וק"ל:

רש"י שאין דומה תפלת צדיק בן רשע וכו'. מדברי רבינו אע"ג דבפ"ק דברכות בעי למימר דיש צדיק וטוב לו כגון צדיק בן צדיק ויש צדיק ורע לו וכו'. והדחיי' ליה התם מדכתיב לא יומתו וכו'. מ"מ שהשא התפלה מקובלת יותר לבטל גזירות העקרות קיימא הך סברא כדאמר אין דומה וכו' וק"ל:

רש"י רבותינו דרשוהו לשון ריצה וכו'. ד"א שהיו מתרוצצים וכו'. אמר המלקט הנה לפום רהיט' המשכיל יבין בפירושו דמה שפי' ד"א מתרוצצים וכו' דשניהם לא היו רק נאמר או זה היה שהיו מפרכסים לצאת או זה שהיו מריבין בשני עולמות. ואני לא כן אדמה ולבי אומר לי אף כי רש"י פי' זה בהדיא אפשר לומר דהא והא הוי כי הלא הם שני דברים דלא סתרי אהדדי ויכול להיות מעת שהיתה אמנו רבקה עומדת בביתה היו מתווכחי' ומריבי' בשני עולמות ושניהם כאחד היו מתרוצצים בקרבה ותגדל נער עבורה בביתה ובעת שיצאה לחוץ לעמוד על פתחי תורה של שם ועבר היה יעקב מפרכס לצאת ובאותו פעם היה עשו מונח כאבן דומם כי עם מי יריב ריבו כאשר שנה יעקב לדרכו להיות רץ לצאת מרחם אמו וכן בהיפך כאשר נזדמנה שהיתה עוברת על פתח ע"ג היה עשו רץ לצאת ויעקב באותו פעם שקט ונח ואז יתמעט נער עיבורה כי כל משכיל יבין ויאמר שקשה הרגילה בשנים יותר מבאחד. ואפשר שזה כוונת הכתוב מאמר רבקה ותאמר א"כ ר"ל שנער עיבורי הוא גדול כל כך בביתי למה זה אנכי כלומר שאעמוד בביתי ואלך לדרוש את ה' דהיינו לבית מדרשו של שם כפירש"י כדי שלא ארגיש כ"כ בנערה כי שם הרגילה יהיה רק מיעקב ועשו יהיה מוטל כאבן שאין לו הופכים ודוק:

רש"י גיים כתיב וכו'. לא נגון ולא חזרת וכו' בפ"ק דע"ג וכתב רבינו נראה לפרש דרבותא היא דשכיח הוא בשולחנם אפילו בימות הגשמים דאין דרך אלו לגדל ולצמוח בגנות בימות הגשמים בשביל הקור ואולי שהיו מגדלים אותם במערות ובמקומות שאין הקור שולט בהם כ"כ וכן הוא דרך בחצרו' המלכים והשרים עד היום הזה. ודרשו כן מדכתיב גיים ביו"ד תחת ו' כפירש"י והוא ודאי דבשאר מלכים הקודמים מיעקב ועשו גם המה לא היו חסרים משולחנם כל הדברים אבל נקט ר' ואנטונינוס שבאו בזמן א' ובמקום אחד דהכי משמע קרא שני גיים בבטנך כמו יעקב ועשו שהיו בזמן א' בבטן וק"ל:

רש"י י' שנה משנשאה וכו'. וי' שנים הללו לפה והמתין וכו' וכתב הרא"ם כלומר וליכא למילף מיצחק לשהיית כ' שנה והא דמשני בגמרא שאני יצחק דעקר היה עדיפא מיניה קא משני דאפילו אם היתה ראויה להריון משנשאה לא הוה ילפינן מיניה דשאני יצחק דעקר הוה. אבל אין זה מאור אצלי דאדרבא שינוי דהכא עדיפא דאי משום דעקר הוה למה לא התפלל מהיותו בן כ' שנה שכבר שהה עשר שנים ולא ילדה אבל המתין לה ד' שנה עד שהיה בן ס' שנה. ומה שפירש"י ושפחה לא רצה ליסא וכו' פי' וכי תימא בשלמא לפי שינויא דעקר הוה או ליכא למפרך ונילף מיצחק אלא לפי שינויא דהכא' דלא המתין לה רק י' שנים כאביו אכתי איכא למיפרך נילף מיצחק שהמתין לה כ' שנים ולא נשא אשה כאביו אלא הוכרח להתפלל השיב ואמר ושפחה לא רצה ליסא עכ"ל. ורבינו טען עליו ואצ"ג לפניך סוגיא דשמעתין דפ' הבע"י ולא תבא אל המכוון דבריו דשנינו שם ת"ר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה אע"פ שאין ראי' לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים לשבת אברם וכו'. ופריך ונילף מיצחק שהא עשרים שנה דכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה וכו'. וכתיב ויצחק בן ששים

שנה בלדת אותם ומשני יצחק עקר היה (ופירש"י ויודע שמחמת עצמו הוא) ופריך א"ה אברהם נמי עקר היה ומשני ההוא לכדרב חייא בר אבא דאמר למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי לייחס בהם שנותיו של יעקב ופירש"י ההוא וכו'. כלומר יצחק עקר היה משום הכי לא נסיב אחריתי וקרא דיצחק בן ששים שנה לאו יתירא הוא דתימא להכי כתבי' רחמנא למגמר שיהיה שהייה עשרים שנה דההוא מיבעי ליה וכו'. אבל מקץ עשר שנים דאברהם אע"ג דעקר הוה ילפינן מיניה דאי לאו לדרשא למאי הלכתא אשמעינן קרא מקץ עשר שנים אבל קרא דיצחק מיבעי ליה ליחס שנותיו של יעקב ר"ל לידע שעמיו בן כמה שנים היה כשהלך לבית עבר וכשעמד על הבאר ובשלהי גמרא דמגילה מפרש לה והאי קרא דיצחק בן ששים שנה מייתי ליה התם דילפינן מיניה דגדול ת"ת מכיבוד אב ואם עכ"ל. וכתו' שם בד"ה ונילף מיצחק וא"ת יצחק נמי לא שהה יותר מי' לפי מה שפירשו שלא היתה רבקה אלא בת ג' כשנשאה ועד שהיתה בת י"ג לא היתה ראויה להוליד וי"ל דמדרשי' חלוקים הם וכו' עכ"ל. ובסוגיא זו כתב רבינו והרא"ם כתב אקשית התוספות דהמ"ל הכי דיצחק נמי לא שהה וכו' אלא דעדיפא וכו' ועוד כתב לפרש דברי רש"י כלומר וליכא למילף מיצחק לשהיית ך' שנים והא דמשני בגמ' שאני יצחק כו' עדיפא קמשני כו'. ושפחה לא רצה ליסא כו' פי' וכ"ת בשלמא וכו'. ואין זה מאור דאין זה דרכו של רש"י להקשות קושיות התלמוד ולתרץ בענין אחר ויותר דתוק במקום דתלמודא עדיפא קמשני כמ"ש הרא"ם עפי'. ולולי דברי התוס' היה נ"ל לומר דסוגיין זו אזלא אפי' לברייתא דסדר עולם ופריך שפיר ונילף מיצחק שאע"פ ששהא עשר שנים כמו אברהם ולא נשא אשה אחרת אלא שהוצרך להתפלל ומפני דעקר היה וליכא למילף מיניה. והדברים ברורים לפירש"י בחומש דהא ודאי לא הקשי ליה דנילף מיצחק דהא מסקינן בסוגי' זו דעקר היה ומאברהם נמי לא הוה ילפינן אי לאו מיתורא דקרא כדמסיק אלא דקשיא ליה יצחק גופיה דעקר היה כמו אברהם אפי' בלא יתורא ה"ל למילף מאברהם ואחר ששהא עשר שנים היה לו ליסא אשה אחרת ולא להתפלל נוכח אשתו ומתרץ דשפחה לא רצה ליסא כו'. ולקושיות התלמוד נמי האי מאי התלמוד לשנויי הכי דאין לנו ללמוד מיצחק משום דא"א לו ליסא אשה אחרת אלא דהאמת משני כדמסיק דאין ללמוד מיצחק ולא מאברהם משום דעקרים הוו אי לאו מיתורא דקרא כדמסיק אבל יצחק דהיה גם כן עקר כמו אברהם ה"ל ללמוד ממנו אי לאו משום דשפחה לא רצה ליסא וכו' ודוק:

רש"י העיד הכתוב וכו'. אמר המלקט והא דהוצרך הכתוב להעיד שבזה וכי לא סגי בלאו הכי ואחי המשכיל המושלא מוהרר ליב כ"ץ נרו אמר איתן מושבו הרמה בק"ק זיסל יע"א במדינת ליטא ביאר זה עם המסקנא דסוגיא דפ"ק דע"ג דגרסינן שם לעתיד מביא הקב"ה ס"ת וכו' ומסקנא דאגדה זו דיהיב להם על מצות סוכה ומיד כל א' עושה סוכתו בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם החמה וכל א' מבעט בסוכתו וכו'. ופריך והאמר רבה מצטער פטור מן הסוכה ומשני נהי נמי דפטור בעוטי נמי מי מבעט. והנה כאן הכתובים מוכיחים לפנינו שהיה עשו קצת אנוס במכירת בכורתו כמ"ש הלעיטני נא וכו' כי עיף אנכי וכו'. ושמא תאמר דמכירה הזאת אינה כלום דאנוס' איתעבד ולזה העיד הכתוב על רשעו שביזה ר"ל דנהי נמי דאנוס היה למה היה בועט ומבזה עבודתו של מקום אלא ודאי דמרצונו הטוב עשה כל אלה כי הבעיטה מוכיח ע"ז ואונס לא היה כאן וזכה יעקב בתחומיו השכר בלי שום ערעור בעולם וק"ל דפח"ח ושפתים ישק:

רש"י גזירות להרחקה וכו'. כגון שניות לעריות וכו'. וכתב הרא"ם ביבמות פ' כילד אמרו רמז לשניות מן התורה מנין מהכא ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי הרי שקרא הכתוב גזירות השניות לעריות וכיוצא בהן שהן הרחקה על אזהרות שבתורה משמרת אף כאן שהם משמרתי הן הגזירות להרחקה על אזהרות שבתורה שהם שניות לעריות וכיוצא בהם ונשאר תורתי לתורה שבכתב ולתורה שבע"פ שהיתה יחד מפיו של הקב"ה וזהו היותר קרוב לפשוטו של מקרא. אבל ביומא פרק אמר להם הממונה אמר רב וכו' קיים אברהם אבינו אפילו ע"ת שנאמר תורתי תרתי משמע אחת ד"ת ואחת ד"ס. והרב ז"ל לא פנה אליו מפני שמלת תורתי משמע דתרווייהו הם תורותיו של הקב"ה וא"א זה משום דדברי סופרים אע"פ שצונו השם לשמוע דבריהם ושלא נסור מהם כדאיתא בשבת פ' במה מדליקין גבי נר חנוכה היכן צונו בלאו דלא תסור מ"מ אין דרך הפשט שיקראו תורתו. והרמב"ן ז"ל שאל אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים י"ב מצבות והאיך אפשר שיהיו נוהגין היתר במה שאסר אברהם אבינו על עצמו וקבע לו השם שכר על זה והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו ששמר את השבת וקבע תחומין. והשיב ואמר שהנראה אלי מדעת רז"ל שלמד אברהם התורה כולה ברוח הקודש ועסק בה ובטעמיה מצותיה וסודותיה ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה ושמירתם אותם היה בארץ בלבד ויעקב בח"ל נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ הם אע"פ שהוזהרנו באזהרת הגוף בכל המקום וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע היא כמו שדרשו באשר שנא ה' אלהיך אחרי שהיתה חביבה בימי האבות וביוסף דרשו ששמר את השבת אפילו במצרים מפני שהיא שקולה ככל המצות שהיא עדות על חידוש העולם והיה שונה כן ללמד לבניו אמונת החידוש ושהשם ברא את העולם עכ"ל. יש לתמוה אם אין המצות הובה רק בארץ לבדה מה זה שאמרו בפ' ערבי פסחים שכשאמרו לו ליעקב אבינו ע"ה סול בריך אמר איני מברך מפני שנשאתי שתי אחיות והלא לא חטא בזה כלום מכיון שנשאן בח"ל זהו תוכן דברי הרא"ם ז"ל. ומה שכתב אבל ביומא כו' משמע אחת ד"ת ואחת ד"ס כו' כתב רבינו שם דבכל הנוסחאות גמרות שלפנינו ליתא כמ"ש הרא"ם אלא דאגרסא בתלמודא כמו שפירש"י בחומש אחד תורה שבכתב ואחד תורה שבע"פ ימיאו

תורה שבע"פ שהכל בתלמוד ע"כ דבר שהוא מדרבנן ואסמכוהו רבנן אקרא דאעירובי תבשילין מייתי לה ומוכח בפ"ב דביצה דעירוב תבשילין אינה אלא מדרבנן אבל תורה שבע"פ מה שפירש"י כאן היינו דבר שיש לו עיקר מן התורה אלא שאינו מפורש כגון הל"מ. וע"כ הנראה כי תורה שבע"פ כולל כל מה שאינו מפורש בתורה בין שיש לו עיקר מן התורה ובין שאין לו עיקר מן התורה כגון עירוב תבשילין דאסמכוהו אקרא. ורש"י בחומש חדא נקט מינייהו. ומה שכתב הרא"ם דמה שנצטווינו מלאו דלא תסור אין דרך הפשט סובל שיקראוהו תורתי אינו מחוור דהא משמרתי שהביא רש"י גזירה להרחקה כגון שניות לעריות וכיוצא בו דמסקינן בפ' כיצד דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא א"כ היינו אסור אלא מלאו דלא תסור ואפ"ה דרך הפשט סובל פירושו שיקראוהו משמרתי. ומה ששאל הרמב"ן ז"ל איך נשא יעקב ב' אחיות כו'. נראה דאי אפשר היה לו ליעקב לינצל מאיסור שתי אחיות שעתידה תורה לאסור כי באמת רחל נתקדשה לו מן הדין בשכר שבע שנים כמ"ש הבה לי את אשתי דהיינו שנתקדשה לו כבר והיא אשתו בשכר שבע שנים דאע"ג דהמקדש במלוה אינה מקודשת בשכר הנאת מלוה מקודשת כדאמרינן פ"ק דקדושין אך כיון שעדיין אז באמת לבני נח לא נאסרו ב' אחיות הרי גם לאה נתקדשה לו בביאה דלא הוה ליה לאה קידושי טעות דיעקב ודאי לא עשה בעילתו זנות והשתא אף אם היה מגרש את אחת מהם לא היה יכול לקיים דבר שעתידה תורה לאסור ומן התורה איזה מהם שגירש הוה ליה השנית אחות גרושתו כיון דבאמת שניהם היו מקודשות לו ושניהם ודאי לא היה אפשר לו לגרש. ועוד י"ל כיון דבעת עע"ג היו האמהות וכנסתן ליעקב נתגיירו אין להם קורבה כלל ולא נאסרו ליעקב כלל דקטן כו'. ודבר זה גם התורה עתידה להתיר ואפילו לר"א דאמר בפ' ד"מ כל ערוה שהוא משאר אם כנס יוציא ומשום שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה וכו'. י"ל דהארבע אמהות לא היו אחיות מן האם דלר"א דאוסר בני נח בשאר אם א"כ יעקב שהיה אז בני נח איך נשא אחיות מן האם דמה שנאסר לבני נח ודאי לא הותרה לו ובהכי ניחא נמי למאי דבעי למימר התם בפ' ד"מ לר"א הא דכתיב אחותי בת אבי וכו'. משמע דשרה אחות אברהם מאב היתה תיקשי ליה איך נשא אברהם אחותו מן האב כיון שהוא דבר שעתידה תורה לאסור ואברהם קיים כל התורה אפילו ע"ת אלא כיון שנתגיירה שרה ואברהם במילה וקבלו עליהם לקיים כל התורה ה"ל אברהם ושרה כקטן שנולד דמי ומשום דשמא יאמרו באנו מקדושה חמורה וכו' ליכא הכא דשאר אם אין להם ולפי מה שכתבתי בפ' עשאן (עיין לעיל בפרשת לך לך שהבאתי דבריו) אתא דאברהם שנשא הגר שהיא מצרית אע"ג שהוא דבר שעתידה התורה לאסור היינו משום דבכר נשאה קודם שנימול שאז לא קיים עדיין כל התורה שוב לא גירשה אחר שנימול משום דבר דעתידה תורה לאסור כיון דלא הי' מצוה ה"נ הכא איכא למימר דאברהם שנשא את שרה קודם שנימול והותרה לו אז אחותו מן האב בשנימול אחר כך שוב לא גירשה משום דבר שעתידה התורה לאסור כיון דלא נאסרה לבני נח וה"נ ברחל ולאה איכא למימר כיון שנשא לרחל בהיתר דרחל נתקדשה לו בעבודת ז' שנים ולאה נשאה בערמה לבן אותו לא הוציא שום א' מהם משום שהוא דבר שעתידה תורה לאסור כיון דלא הי' מצוה אז מיהו בבלהה וזלפה ליכא למימר הכי לפי דעת מי שאומר שגם הם אחיות היו והא דעמרם שנשא דודתו נראה דלק"מ דע"פ רוח הקודש עשה כן שנשא דבר שעתידה התורה לאסור כי ידעו מתחלה בנבואה שתלד בן המושיע כמ"ש בסוטה מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה מלמד וכו'. והא דקיים יעקב מצוה כבר אמרו בזה מדכתיב אשר שגה ה' וכו' אע"פ שהיתה שאובה לו בימי האבות וכו' ודוק:

רש"י ראהו ממשמש מטתו. וכתב הרא"ם דאל"כ איך ידע מאותו תינוק שהיה משמשו אבל עדיין לא ידעתי מאין הוציא שהיה ממשמש מטתו דילמא נישוק וגיפוף וכיוצא בהם היה אבל ליכא לאקשויי האיך היה ממשמש מטתו ביום והלא ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהם ביום כדפריך בשבת פ' ר"ע. והאיך היה יכול לשמש מטתו בזמן הרעב אפילו בלילה הא כתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב ודרשו רז"ל מכאן שאסור לשמש וכו'. משום דאיכא למימר בבית אפל מותר א"נ מאפיל בטליתו הוה דאמר רבה ת"ח מאפיל בטליתו ומותר ומשום רעב ליכא מאחר שבגרר שבא יצחק שם לא היה בו רעב דטעמא מאי אסרו בזמן הרעב משום דאין ראוי להיות כל העולם בצער והוא במנוחה באותו מקום כולהו במנוחה היו עכ"ל ורבינו טען אמסקנת דבריו ואמר דאין מקום לקושיתו מה שהקשה האיך שמש מטתו בשנת רעבון די"ל שהיה זה אחר שנפסק הרעב כדמוכחי קראי כדכתיב ויהי כי ארכו הימים וכו' עכ"ל. ועיין מה שכתבתי לקמן ס' מקץ ותמצא נחת:

רש"י שנתן בו ריח טוב בפירות וזה שדה תפוחים כך דרשו רז"ל. בשילהי דתענית כריח שדה וכו'. אמר רב יהודה וכו' משמי' דרב כריח שדה של תפוחים וכתבו התוס' י"א תפוחים כריח אתרוגים עכ"ל וכתב רבינו ואולי שדקדקו לפרש אתרוגים ע"פ מ"ש במדרשות כי ריח ג"ע שנכנס עם יעקב היה מהבגדים שכתיב וירח את ריח בגדיו שאלו הבגדים עמדו בג"ע כי של אדם הראשון היו ובאו ליד נמרוד ואח"כ גזלן וחמסן עשו ממנו שע"כ נקראו חמודות כדאמרינן במדרשות ואית ליה דסילן שאכל אדם הראשון אתרוג היה כדאמרינן פ' בן סורר ומאותו אתרוג קבלו בגדיו ריח אתרוג של ג"ע וקצת יש סמך לדבריהם אלו מספר הזוהר וז"ל ותרא האשה כי טוב העץ וכו' מה חמת אמר ר"י ההוא אילנא הוה סליק ריחו כד"א כריח שדה אשר ברכו ה' ובגין ההוא ריח דהוה סליק חמדת ליה למיכל מיניה אבל בב"ר לא משמע כן שיהיה הריח מג"ע בא ע"י הבגדים של עשו אלא שבזכות יעקב נכנס עמו ריח ג"ע וההיפך בעשו ע"י רשעתו נכנס הגיהנם ודוק:

רש"י הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנה. בפ' מגילה נקראת וכתב רבינו והא דאמרו רז"ל בכמה מקומות בית מדרשו של שם ועבר ולמה אמרו בבית עבר לפי ששם כבר מת בשנת נ' ליעקב אבל עבר הי' חי עד שהיה יעקב ב' שנים בבית לבן ומסברא קאמרינן שבאותם י"ד שנים שאין מפורש בקרא מה היה עסקו של יעקב מסתמא בבית עבר היה שעל כן קראו הכתוב יושב אהלים באוהל של תורה בבית עבר ואיכא למידק שכא אמרינן שהיה נטמן בבית עבר ארבע עשרה שנים ואח"כ הלך לחרן והא בחולין פ' גיד הנשה משמע מפסוק ויצא יעקב מבאר שבע שמבאר שבע הלך מיד לחרן וי"ל דבית עבר נמי בבאר שבע היה ולא הלך כלל מבאר שבע לבית עבר שהיה נטמן בבאר שבע בבית עבר מפני יראת אחיו עד אחר י"ד שנים ואח"כ הלך לחרן ויש רמז במלת באר שבע שיש בו אותיות עבר. ועוד נראה דאביו יצחק נמי היה לו בית המדרש כדאמרינן ביומא יצחק זקן ויושב בישיבה הוי וכו'. וכל שלשה מדרשות של שם ושל עבר ושל יצחק בבאר שבע הוי ורמז מבאר שבע אותיות שם עבר עכ"ל: אמר המלקט ואני אפרש דברי רבינו דמ"ש שבשנת נ' ליעקב כלים שנות שם ושנות עבר עד שהיה ב' שנים בבית לבן. שהרי בן מאה שנה היה שם כשהוליד את ארפכשד כמפורש סוף פ' נח דכתיב אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וכו'. וש"ק שנה היה חי אחרי הולידו אותו וארפכשד היה בן תשעים ומאתים כשנולד אברהם שהרי בן ל"ה הוליד לשלח ושלח בן ל' הוליד את עבר ועבר בן ל"ד הוליד את פלג ופלג בן ל' הוליד את רעו ורעו בן ל"ב הוליד את שרוג ושרוג בן ל' הוליד את נחור ונחור בן כ"ט הוליד את תרח ותרח בן ע' הוליד לאברהם צא וחשוב כל השנים הללו ותמצא החשבון מכוון בידך ר"צ שנה נמצא שהיה שם בן תשעים ושלש מאות שנה כשנולד אברהם ואברהם בן ק' הוליד את יצחק ויצחק בן ס' הוליד את יעקב נמצא שהיה שם בן תק"ן שנה כשנולד יעקב וכל שנותיו ת"ר שנה היו הרי שמשנת חמשים ליעקב כלים שנותיו של שם. ובשמעתין פ' המקנא ברש"י דף י' ע"א טעות נפל בדפוס ובין חמשים לשמים נתחלף לו ע"ש. ומעתה צא וחשוב שנות עבר ותמצא שבן שפ"ה היה עבר כשנולד יעקב ויעקב בן ס"ג נתברך ופירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וב' שנים דלבן כל זה עולה לע"ט שנה לצרוף השנים של שפ"ה וע"ט ותמצא מכוון בידך תס"ד וכל שנות עבר היה תס"ד כמפורש סוף פ' נח דבן ל"ד הוליד את פלג ות"ל שנה היה חי אחרי הולידו אותו ודוק:

פרשת ויצא

רש"י **ורבותינו** פירשו לשון תפלה. וכתב הרא"ם למאי דדרשינן ויפגע מלשון תפלה יהיה פירוש במקום שמו של הקב"ה וכו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר ואין צורך כיון דתרתי משמע כמו שפירש"י, בשמעתין דפרק גיד הנשה דדרשינן ויפגע במקום שאדם הפוגע בחבירו שבא כנגדו ודרשינן ליה נמי לשון תפלה כדכתיב אל תפגע בי מתפרש שפיר במקום כפשטי' על מקום בית המקדש וק"ל:

רש"י **עשאן** כמין מרזב וכו'. וכתב רבינו פירוש שהניח מלמטה אבן אחת לתחת את ראשו עליו וסביב אותו האבן הניח הרבה אבנים בגובה מג' צדדין עד שנעשה ג' דפנות כמין מרזב שיש דף אחד מלמטה וג' דפנות מצדדין ואחיזו כל אבנים מריבות עם אותו אבן שהניח מלמטה כל אחת אומרת עלי יניח וכו' וכולם נבלעין באותו אבן שלמטה כדי שיניח ראשו על כולם. ודברי הרא"ם בזה אינם מבוררין ואין להאריך:

רש"י **כאן** שכב וכו'. אמר המלקט זהו דעת רבי יהודה בב"ר אבל רבי נחמיה אמר כאן שכב וכל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב. ושמא דר"נ לאו לפלוגי אדר"י קאתי אלא להוסיף על דבריו ור"י פליג עליו ולכך תפס רש"י דברי ר"י דניחא לתרווייהו וק"ל:

רש"י **לשומרו** בספר' ג"ס תנא עולים ומסתכלין בדיוקנו של מעלה יורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה בעו לסכוניה מיד והנה ה' נצב עליו (ופירש"י שם לשומרו). וכתב רבינו ויהיה עליו קאי על יעקב ולא על הסולם וכן עולים ויורדים בו קאי על יעקב ולא על הסולם והכי איתא בהדיא בב"ר ע"ש. ואיכא למ"ד התם דאסולם קאי עולים וכו' ובהכי ניחא מה שהקשו התוס' בשמעתין דפ' ג"ה שברייתות אהדדי דברייתא חדא קתני כמה רחבו של סולם ח' אלפים פרסאות דכתיב והנה מלאכי וכו' עולים שנים ויורדים שנים וכי פגעי בהדדי הוי להו ד' וכתיב ביה במלאך וגויתו כתרשיש וגמירי דתרשיש תרי אלפי פרסי הוי משמע מזה דהעולים והיורדין לאו חדא נינהו ובברייתא חדא קתני עולים ומסתכלין בדיוקנו של מעלה וכו' משמע שהעולים הם שיורדין. דודאי כן הוא דפליגי כדאיתא בב"ר בהדיא דברייתא דעולים תרין ויורדין תרין כמ"ד בב"ר עולים ויורדין על הסולם קאי והן מלאכי לויה עולין מלאכי ח"ל ויורדים מלאכי א"י וכי פגעי וכו'. ואידך ברייתא כמ"ד בב"ר הן העולים והן היורדים ועל יעקב קאי דבעו לסכוניה עד שבא הקב"ה ונצב עליו לשומרו וענין שהיו עולים תרי וכו' והם מלאכי לויה כמו שמצינו בכל מקום במלאכי לויה כמ"ש ס' כל כתבי ב' מלאכי שרת המלוין לאדם כו' או ע"ש שאין אדם השוב יוצא בלא שנים כמ"ש באברהם וב' נעריו עמו ודוק. אמר המלקט ואיכא למידק בברייתא דתנא כמה רחבו של סולם ח' אלפי פרסא כו' עולים שנים כו' מנ"ל דהיה צריך רוחב הסולם להחזיק ארבעתם ביחד דילמא בזה אחר זה בשמעתין הרגים בזה ופירוש עולים משמע כי הדדי ולא זה אחר זה מ"מ טעמא בעי למה לא עלו זה אחר זה. וראיתי בשמע שלמה שהקשה זה והניח בצ"ע. ולפע"ד דאין צריך עיון רב דיש לומר המלאכים אלו היו שוים ולא היה אחד גדול מחבירו ומשום עושה שלום במרומיו הלכו כי הדדי וק"ל:

רש"י **קיפל** הקב"ה וכו'. וכתב הרא"ם בפרק גיד הנשה אמרו הארץ אשר וכו' מאי רבותא אמר ר' יצחק מלמד שקפלה לכל א"י והניחה תחתיו שתהא נוחה ליכבש לפניו וכו' והא דלא הספיק לו ההבטחה לבדה אלא ע"י הקפילה מפני שהפרש גדול יש בין הכח והפועל וכו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל קשה דאכתי מנ"ל דהקפילה היה כדי שתהא נוחה ליכבש דהא לא קשיא לן אלא מאי רבותא ואימא רבותא טובה שנתן לו כל א"י וקפלה תחתיו מפני שתהיה הבטחה נתונה בפועל. וע"כ שנראה וודאי הספיק ליעקב הבטחה לבדה על הנתינה וא"כ מה שקפל תחתיו לא היה אלא הבטחה

אמרם

אחרת שלא אמר בפירוש דהיינו כדי שתהא נוחה וכו' ודוק:

רש"י **אף** ע"פ שלא מצינו במקרא שייחד וכו'. ובפ"ק דע"ג הקשה רבינו מזה אהא מה דאמרו שם כשהושיבו את בתו של ר"ח ב"ת בקובה של זונות והלך ר' מאיר בהצלתה ונטל תרקבא דדינרא ותנן לשומר דידה אמר ליה השומר וכי שלמי מאי איעביד א"ל אימר אלהא דמאיר ענני וכו'. והאיך ייחד ר"מ שמו של הקב"ה של עצמו בחייו שהרי אין הקב"ה מייחד וכו'. וי"ל דלא אמר ר"מ אלהא דמאיר וכו' רק לסימן בעלמא על שמו ולא נתכוין כלל עיקר על שמו רק נתכוין אלהא דמאיר לארץ ולדרים וכו' או שאמר אלהא דמאיר לנו במלכות יון הקודמת בנס הנרות של חנוכה כמו שיסד הפייט ומי יאיר לך מאיר וכו' הוא יענני וק"ל:

רש"י **ובלפי** שאחז"ל שאמר הקב"ה לדיק זה וכו'. כתב רבי' שיעור דבריו כך הם כי ממה שאמרו הכא לדיק זה בא לבית מלוני כו' ועוד אמרו בפסחים יעקב קרא לירושלים בית אל יקשה לך על ב' המאמרים אלו מהיכן למדו לומר כן שבמקום בהמ"ק היה לן כמוזכר בב' המאמרים אלה דהא פשיטא דלוז אינו ירושלים כדמוכיחו המקראות וכיון דבלוז היה לן כדכתיב ואולם לוז שם העיר וכו' היאך אמרו שבמקום ב"ה היה לן והשיב אני אומר וכו' שע"י הקפיצה של הר המוריה ללוז נקרא לוז בית אל ע"ש בית אלהים דהיינו בית המקדש ולאו היינו בית אל הסמוך לעי אלא ירושלים נקרא בית אל ע"י הקפיצה ללוז שהיה סוף גבול א"י אבל בית אל הסמוך לעי איננו סוף גבול א"י מצד מזרח כדכתיב בית אל מים והעי מקדם וכו' ומזה תפול טענת הרמב"ן בזה ודברי הרא"ם בזה אינם מבוררים ע"ש:

רש"י **שצפה** וכו'. מדברי יפה תואר ואין לומר שבכה כדרך הקרובי' כשמוצאין זה את זה דרכם לבכות כמו בעשו עם יעקב ויוסף עם אחיו שמא בכאן שלא היה מכיר את רחל אין טעם לדבר וק"ל:

רש"י **ומדרשו** אם לרמאות וכו' בפ' י"נ. וכתב רבינו ולא ניחא להו לפרשו כמו גבי לוט משום דהתם שפיר קאמר כי אנשים אחים אנחנו דבני בנים הרי הם כבנים אבל הכא כיון דאמר לה כי בן רבקה הוא לא הוי ליה למימר מעיקרא שהוא אחי אביה כאלו הוא בן בתואל משום דבני בנים וכו'. ועוד דאי משום דבני בנים וכו' אמר לה יעקב שהוא אחי אביה כאלו הוא בן בתואל ה"ל ליעקב למימר אחיה הוא כאלו הם שניהם בני בתואל ולכך דרשו בו שאמר לה שאף לפי האמת אני בן רבקה מ"מ אחי אביה אני ברמאות. ובב"ר אם לרמאות כי אחי אביה ואם לצדק וכי בן רבקה הוא. וע"פ הדברים האלה יש ליישב גם מה שאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם דהכי קאמר לו הכי מה שאמרת לבתי אחי אתה ברמאות לעבדני בחנם דודאי יש לך שום רמאות בזה ודוק:

אך עצמי ובשרי. בפ' המפלת כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם דשלשה שותפין יש באדם הקב"ה אביו ואמו אביו מזריע לובן וכו' ועצמות כו' אשה מזרעת אודם שממנו עור ובשר כו'. וזהו שאמר לבן ליעקב אך עצמי ובשרי דהיינו שהיה קרובו מצד אביו יצחק שממנו עצם ומצד אמו רבקה שממנה בשר וק"ל:

רש"י **הבל** אומרים וכו'. והטעם אמירה כתב רבינו לפי שהיה מדרכי אבותינו אברהם ויצחק לחוש שלא ליקח אשה כ"א מבני משפחתו ומקרוביהם שאברהם נשא בת הרן גם השביע את אליעזר שלא ישא ליצחק בנו רק ממשפחתו וע"כ אמרו שגם בני יצחק ודאי יחושו בכך שלא ישאו נשים רק ממשפחתם וק"ל:

רש"י **אבל** בלילה כו'. לפי שמסר יעקב סימנים ללאה כו'. בפ' י"נ וכתב רבינו וליכא למימר שבזולת סימנין היה סבר בלילה שהיא רחל עד הבוקר שראה אותה לאור היום דמסתמא היה מכירה בקול כשהיה מדבר עמה כדאמרינן בפ' גיד הנשה דלא הותרו סומין בלילה בנשותיהן אלא בטביעות עינא דקלא אלא ע"כ שמסירת הסימנין שידעה לאה להודיעם ליעקב הם הטעו את יעקב שלא להכירה בקול כמו שהטעו סימני שער הידים את יצחק שלא הכיר את יעקב בקול מיהו קצת קשה למה היה לו ליתן הנהו סימנים דה"ל לסמוך אטביעות עינא דקלא וי"ל שהיה עושה יעקב כן על צד היותר טוב שלא ירמאו אותו ודוק:

רש"י **רבותינו** פי' כו' בברכות. וכתב רבינו דלפי טעם המפורש בכתוב כי ראה ה' בעניי כו' מלת בן לא יתכן וע"כ דרשו ראו כו' ולאו כמתנבאת ממש דהא לא חשיב ללאה בכלל הנביאות פ"ק דמגלה וכן גבי רבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם כו'. ומה שפירש"י ולא עוד שלא ערער אלא שבקש להוציאו מן הבור משמע מזה דקודם מכירת יוסף ניתן לו הבכורה. ואיכא למידק ממה שאמרו בפ' י"נ מה ראה יעקב שנתן הבכורה ליוסף משל לבעל הבית שגידל יתום בתוך ביתו לסוף ימים העשיר אותו יתום ואמר אהנהו לבעל הבית מנכסי כך יעקב מתחילה כלכל אותו יוסף ולבסוף העשיר יעקב שבאה לידו בכורת ראובן ע"י שחילל יצועי אביו והיה יכול ליתן למי שירצה ונתנה ליוסף א"כ מוכח מהכא דלא ניתנה הבכורה ליוסף עד אחר מכירתו. ולפי המסקנא מה שמסקי' שם בשמעתין דראוי' היתה הבכורה לצאת מרחל דכתיב אלה תולדות יעקב יוסף אלא שקדמתה לאה ברחמים ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה א"כ מהאי טעמא ניתנה לו הבכורה ויכול להיות דקודם המכירה היה זה ותו לא מידי וק"ל:

אמר המלקט. ולי נראה דלאו קושיא היא אפילו לפי סוגיא דשמעתין דמעיקר דמוכח דלא ניתנה הבכורה ליוסף עד אחר מכירתו ושמא דנפה ראובן זה ברוה"ק שעתיד ליתן יעקב בכורתו ליוסף כמו לאה אמו שראתה כל זה וק"ל:

וירא ה' כי שנואה לאה. בפ' י"נ פריך מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב דכתיב ומן הבהמה כו' אלא מאי שנואה שנואין מעשה עשו בעיניה ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דתיפוק ליה דא"א לומר שנואה ממש דא"כ איך עבר יעקב אלאו דלא תשנא גם בלידת שמעון כתיב כי שנואה אנכי והו"ל ראובן ושמעון א"ו מבני שנואה מבני ט' מדות שעליהן נאמר וברותי מכם הפושעים כו' כדאמרינן בנדרים וכה"ג פריך התם מבני אנוס' אלידת יששכר שא"ל אלי תבוא כו'. והנראה דמעיקרא קודם שראה יעקב שנפקדה בביאה ראשונה ודאי היה שונאה והיה בדעתו לגרשה כדאמרינן בב"ר כי שנואה היא שהכל שונאין בה כו' וכיון שפקדה הקב"ה אמר לאמן של אלו אני מגרש כו' ע"ש וכן משמע מתוך הכתוב שהיה שונאה מעיקרא טרם שילדה את ראובן מדכתיב כי עתה יאהבני אישי כו' וראובן מביאה ראשונה נתעברה שאז לא היה שונאה כי לא ידע אז שהיא לאה וצ"ל לפ"ז מה שאמרה לאה בלידת שמעון שנואה אנכי היינו על שהיתה שנואה ליעקב קודם שראה שנפקדה בהריון והיה דעתו לגרשה אבל אחר שנפקדה בביאה ראשונה שניכר הריונה שוב לא היה שונאה אלא דבהאי קרא לא בעי תלמודא לפרש הכי משום הך קושיא דלא דיבר הכתוב בגנות הצדיקים וזה גנות הוא לה שיעקב שונאה טרם שראה בה שנפקדה וע"כ דרשו שהיו שטאין כו'. ובב"י בטור א"ח סי' ר"ס כתב עוד תירוצים אחרים לזו הקושיא ע"ש אבל לפי פשט הכתובים ותלמודנו ודברי ב"ר שכתבנו אין לך אלא מה שאמרנו ודוק:

רש"י **מכאן** למי שאין לו בנים כו' מדברי רבינו ואין לומר שאמרה ואם אין אמות אנכי מתוך צער על שאין לי בנים דא"כ לכתוב ואם אין מתה אנכי כו' אבל מתה הוא שם התואר והכי פי' ואם אין אני נקראת מתה על שאין לי בנים וק"ל:

רש"י **להגיד** שבחן כו' שעת הקציר היה כו' באגדת חלק וילך ראובן בימי קציר חטים אמר רב מכאן לצדיקים כו' אך דרש"י פי' שם בימי קציר חטים לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס לתוך שדה חבריהן עכ"ל. ורבינו טען ואמר ואין קציר חטים סובל פירושו דבימי קציר חטים משמע שאז היה עדיין זמן קציר חטים ולא עבר עדיין הקצירה והכי מפורש בהדיא בב"ר וז"ל למ"ד שעורים היו דשעורים בימי קציר חטים בשדה של הפקר הם שכבר כלה קציר של שעורים וכו'. וה"נ יש לפרשו לפום שמעתין דאע"פ שהיה זמן קציר חטים והיו החטים מצוים בשדה לא לקח מהם אלא מן ההפקר שמצא דודאין בשדה כו'. וכן נראה מפירש"י בחומש:

רש"י **סגלי** עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמין. הרמב"ן ז"ל טען ואמר כן מצאתי בפירש"י ואינו כן כי יסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רז"ל כדאמרינן בפ' במה טומנין האי טספא דיסמין שרי וסיגלי אומרים שהיא בנפסג' שאמרו מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנו בימי קציר חטים. והרא"ם ז"ל השיב על דבריו ואמר ונראה לי שאין טענה מכל אלה כי מה שטען שיסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רז"ל מחלוקת הוא בין המפרשים שקצתם פירשו טספא דיסמין זפת שומשמין וכך פי' אותו רש"י ז"ל בפ' אין טומנין פסולת שומשמין וקצתם פירשו מין ורד הנקרא סימלק שהוא מין עשב שיש בו ג' שורו' של עלין זו למעלה מזו וג' עלין לכל שורה וקורין אותו בלשון ישמעאל יסמין כמו שפירש"י בפ' כיצד מברכין גבי סימלק. ורבינו נתן בעל הערוך הביא שני הפירושים בערך כספן ולפ"ז אין יסמין דפ' אין טומנין אותו יסמין דלשון ישמעאל לכ"ע אבל לפירש"י יסמין דלשון ישמעאל הוא סימלק דפ' כיצד מברכין ויסמין דפ' אין טומנין הוא שומשמין שאין זה יסמין דלשון ישמעאל. ומה שטען עוד סיגלי הוא בנפסג' וכו' והם אינם נמצאים כו' כ"ל שיבוש נפל בין סימלק לסיגלי שסימלק הוא היסמין בלשון ישמעאל כמו שפירש"י עצמו בפ' כיצד מברכין וזה ימצא בכל השנה כולה עכ"ל. ורבינו טען עליו מהא דאמרו באגדת חלק מה דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי רבי יונתן אמר סיבסך. וא"כ דברי הרא"ם אין נוחין לדבריו ישבש גם כל נוסחת תלמוד שבסוגיא זו שכתוב בהם לוי אמר סיגלי ולפי פירש"י בחומש הדודאים הוא סימלק הוי דלא כחד מהנך אמוראי דפליגי ודוחק הוא דשלשה שמות יש לו דסיבסך דקאמר ר"י הוא סימלק דהיינו יסמין כפירש"י בחומש לגירסת הרא"ם. גם אטענת הרמב"ן שכתב אבל אין זמנו בימי קציר חטים עכ"ל השיב הרא"ם לפי גרס' בפירש"י סימלק שהוא יסמין וזה ימצא בכל שנה עכ"ד אין זה יספיק לשמעתין דללוי שאמר סיגלי תחול קושיית הרמב"ן. אבל לפי מה שפירש"י בשמעתין בימי קציר לאחר שקצרו השדה לא קשיא מידי גם לפי הפירוש שכתבנו דבימי קציר חטים היינו בזמן שעדיין היה קציר חטים י"ל שמצאן במקרה כמ"ש הרמב"ן ז"ל:

רש"י **הקב"ה** סייעו. בפ' המפלת. וכתב רבינו ואין לומר דמלת הוא קאי על יעקב לא אצטריך כיון דכתיב וישכב עמה דהכינוי על יעקב קאי ואי קאי מלת הוא אלילה הו"ל למכתב ההוא כמו בלילה ההוא נדדה. ומיהו כתוב כיוצא בזה בפ' וישלח ויקם בלילה הוא. ואפשר דהתם נמי איכא למדרש כה"ג דכל היכא דאיכא למדרש דרשינן ודוק:

רש"י **פירשו** רבותינו כו'. בפ' הרואה ואחר ילדה בת כו' מאי ואחר אמר רב לאחר שדנה לאה. וכתב רבינו דאל"כ ותהר עוד היה לו לכתוב. ולזה לא הוזכר טעם לקריאת שמה כמו בשאר בנים שאחר שילדה בת הוא טעם לקריאת שמה דינה. ומ"ש ונהפכה לנקבה דהיינו הזכר שהיה בבטן לאה ניתן בבטן רחל וכן להיפך הוא שיסד הפייט ביוצר של ר"ה עובר להמיר בבטן אחות סילף דינה ביהוסף וק"ל:

וישמע אלהים ויפתח את רחמה. בפ"ק דתענית למדו רז"ל מכאן שמפתח של חיה הוא ביד הקב"ה וג' מפתחות בידו של חיה ושל גשמים ושל ת"ה של גשמים דכתיב יפתח ה' לך כו' ושל ת"ה דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם וי"א אף מפתח של פרנסה דכתיב פותח את ידך כו'. ות"ק לא

קשיב דגשמים כו'. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה גבי לאה דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח רחמה וי"ל דניחא ליה לאתויי קרא דרחל שנסמך אלת ויפתח לשם וישמע אלהים ויפתח כו'. וכן באידך נסמך הפתיחה לשם אבל קרא דלאה לא נסמכה הפתיחה לשם אוכא לפרושי דכינוי ויפתח לא קאי אשם אלא אמי שבידו לפתוח שנתן הקב"ה מפתח בידו. ומיהו בפותח כו' אע"ג דלא נסמך לשם דרשו בו כן לפי שפותח ומשביע הם בלשון נסתר ושינה לכתוב ידך בלשון נוכח ולא כתיב ידו בלשון נסתר לדרוש מניה ידך ולא ע"י שליח. ובזה יתיישב למה לא הביא בפרנסה קרא דלעיל מניה תפתח ידך ישבעון וכו' דכיון דאינו נסמך לשם וגם כולם נוכח יש לפרשו אשליח שניתן בידו המפתח ודוק:

רש"י **משנולד** שטן וכו'. וכתב רבינו בפ' י"ג אע"ג דאז תמו י"ד שנים שעבד בנשיו כדאמרינן במגלה דבן ע"ז שנה בא יעקב לבית לבן אחר י"ד שנים אלו נולד לו יוסף מ"מ לא הוה ליה להזכיר כאן לידת יוסף אי לאו שלידת יוסף הוא הסיבה שאמר יעקב ללבן שלחני וכו' וק"ל:

פרשת וישלח

רש"י **נתמעטו** זכיותי כו' נתלכלכתי בחטא כו'. וכתב הרא"ם הוצרך לומר שמא משהבטחתני נתלכלכתי ולא הספיק לו הסיבה הראשונה של מיעוט זכיותיו משום דממיעוט זכיותיו לחוד אין לו לירא כל זמן שלא חטא דאין יסורין בלא חטא ולא מיתה וכו'. ומשום נתלכלכתי לחודי' נמי לא היה לו לירא משום דרוב זכיותיו היו מגינים עליו אבל השתא דאיכא תרתי שנתמעטו זכיותיו ואינו כדי להגן על החטא היה דואג שמא נתלכלך בחטא והיה ירא וכו'. ובפ"ק דברכות טען רבינו ואמר דזה אינו לפי המסקנא בפ' במה בהמה דמשיק יש מיתה בלא חטא וכו'. והנראה דבשביל שנתמעטו זכיותיו לחוד ודאי דלא היה מתירא שיתבטל ההבטחה והמדה טובה שיצא מפי הקב"ה כיון שלא תלה התנאי בריבוי זכיותיו אבל בשמא יגרום החטא ודאי מסתמ' תולה התנאי הבטחה ומשום יגרום החטא לחודי' נמי אין לו לירא משום דרוב זכיותיו מגינים כמבואר בדברי הרא"ם ז"ל. והרמב"ן טען על רש"י ז"ל בכאן וז"ל ואינו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחר כן ואתה אמרת היטב כו' ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אח"כ. ועוד כי הזכיר יעקב ב' הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן והזכיר שהלא מה שאמר לו בחרן ואמר ה' האומר אלי כו' והוא מה שנא' בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך כו' והנה א"כ לא הטיב לו בכל החסדים ובכל האמת שהלא שיתמעטו זכיותיו על ידיהם עכ"ד. ובפרק ב"מ השיב רבינו על טענתו והילך לשונו כי מה שטען ואינו נכון בלשון הכתוב. ר"ל שמלת קטנתי הוא מאמר הכמות בכל מקום אבל נתמעטו זכיותי הוא באיכות. ועוד שבמקרא קצר הוא שחסר מן הכתוב זכיות שלא נזכר בקרא. י"ל דגם לפירש"י מלת קטנתי אינו יוצא ממשמעו ופירושו נעשתי קטן ושפל כמו כי קטן יעקב ודל ע"י שנתמעטו זכיותי כי בהיו' זכיותי מרובים הייתי גדול וחשוב בעיניו ונתמעטו זכיותי אין זה פי' של מלת קטנתי אלא שהוא בכח שמאמר דע"י שנתמעטו זכיותי נעשתי קטן ושפל. ועוד דמצינו כהה"ג ביה"כ מדרשו כי אתה המעט וכו' כשממעטים עצמיכם כו' כמו המקטיני' עצמיכם. ומה שטען עוד כי אמר אח"כ ואתה אמרת היטב איטיב כו' מה יועיל הבטחון כו'. י"ל דמ"מ אם לא יגרום החטא יועיל הבטחון שינצל מעשו דמיעוט זכיותיו לחוד לא יבטלו ההבטחה. ותדע דלפי מאי דמוקי פ"ק דברכות הא דכתיב ויירא ויצר כו' משום שמא יגרום החטא ואמר אח"כ ה' האומר אלי כו' ואיטיבה עמך כו' תיקשי לי' נמי מה יועיל הבטחון ההוא אם יגרום החטא אלא ע"כ צ"ל דמ"מ יעקב התפלל שלא יגרום לו החטא ותיבטל ההבטחה ולא תבטל במיעוט זכיותיו שנתמעטו ע"י החסדים כמ"ש אח"כ קטנתי כו'. ומה שטען עוד כי הזכיר גם ההבטחה שהיה בחרן וכו'. והנה אח"כ לא הטיב לו כלום. תמיהה ממנו למה לא נחשב זה לחסד גדול בעשה הש"י עמו שהצילו מיד לבן אח' ההבטחה זו שהיתה בחרן שבקש להרע לו לולי שאמר לו הש"י השמר לך מדבר עם יעקב כו' ודוק:

רש"י **ולפי** שנגע בתמימים. ביפה תואר כתב שמעתי דאם יקרה שאדם ירא השם בתמימותו ירדוף אחריו ולא ישוב עד כלותו:

רש"י **מנחם** פי' כו'. ולי נראה וכו'. וכתב רבינו בפ' ג"ה ונ"ע שהוא הכריע שלא כדברי מנחם שהוא לשון אבק אלא מלשון קישור כאלו מסיו אנו חיים והנה פירושו ופי' מנחם הם כענינם פלוגתא דתנא בשמעתין שם לענין ג"ה דרבנן סברי נוהג בירך ימין ובירך שמאל ור' יהודה סבר אינו נוהג אלא בשל ימין וטעמו מדכתיב בהאבקו עמו משמע כאדם שחובק את חבירו מלפניו וידו הימנית מגעת לכף ירך ימנית של חבירו מאחוריו ורבנן סברי מאחריו בא המלאך והכהו בשתיהן עד שנעו ממקומן ועלו והאבקו עמו דרשו בי' רבנן מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד א"כ אנהי פליגי בה ודברי מנחם הם בנוים על יסוד מה שדרשו בי' רבנן והאיך הכריע שלא כדבריו ויש ליישב בדוחק:

רש"י **נקוד** עליו כו'. אמר רשב"י כו'. אמר המלקט נראה דשיעור דבריו כך הם דזה ידוע שהנקודה בכל מקום בא לדרוש ולהורות דבר חדש ובברייתא דספרי דורש נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו וע"ז אמר רשב"י בידוע שעשו שונא ליעקב א"כ בודאי לזה אינו צריך הנקודה להורות כי זה ידוע לכל בסי' שונאו ומסיכי אותי שינשקנו בכל לבו אלא דהנקודה בא להורות דבר חדש אע"ג שהיה שונאו מ"מ באותו פעם נכמרו רחמיו עליו ונשקו בכל לבו וק"ל:

רש"י **ולמה** הזכיר לו ראיית המלאך כו'. ראה מלאכים וניצול כו'. אבל בפ' ג"ה לא פירש כן דנקט כדי לאיים עליו ולהודיעו שהוא רגיל במלאכים ע"ש וכתב רבינו עפי נראה כפירש"י בשמעתין כי הוא דומה ממש אל המשל שהביא שם משל דיעקב ועשו למה הדבר דומה לאדם שזימן את חבירו לסעודה ויודע בו שמבקש להורגו אמר לו טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך אמר ידע לי' מלכ' מסתפינ' למקטלי' הרי לפירושו בשמעתין הנמשל דומה אל המשל להודיע לשונאו שיש לו עוזרים וק"ל:

רש"י **הרחיב** לו הדרך כו'. ואומפי ילך כו'. הנה זה מה שפי' רש"י הרחיב לו הדרך כו'. כן למדו רז"ל בפ"ק דע"ג מכאן בא' שנטפל ע"ג לישראל בדרך ושאל לאן אתה הולך ירחיב לו הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו. ובאגדה זו כתב רבינו יש לעיין האיך הרכיב רש"י ז"ל דבריו בחומש דהא ע"כ צ"ל דהא הלימוד מה שלמדו רז"ל סותר מה דאיתא בב"ר וז"ל חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב אל עשו להר שעיר מימיו אפשר שיעקב אמיתי הוא והיה מרמהו באחיו אלא אימתי הוא בא אצלו כו' דלסוגיית תלמודינו אין קושית אימתי כו' דהא אמרינן דיעקב עשה זאת מפני היראה והפליג לו הדרך ולפי זה האיך הרכיב רש"י ב' המאמרים אלו כאחד מתלמודא וב"ר. וי"ל דודאי לפי המובן דברי יעקב עם עשו אמר ליה שיבוא לשעיר בהליכה זו ולא לעתיד וכדי להרחיב לו הדרך אמר כן ומפני כי מדת יעקב מדת אמת כמו שמסורם עליו בקבלה תתן אמת ליעקב כו' והוא שאמרו בב"ר אפשר שיעקב אמיתי וכו' ע"כ אמרו שרמז לו שאז יתאמתו דבריו שיבוא יעקב לשעיר וק"ל:

רש"י **שלם** בגופו כו' מדברי רבינו בפ' במה מדליקין מדכתיב שלם סתם משמע ליה בכל מיני השלימות שהם ג' גוף וממון ונשמה דהי מינייהו מפקת:

רש"י **וישכב** אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה. בב"ר וכתב ביפה תואר דאל"כ ויענה למה לי דאי מפני שהיתה בתולה כתיב ויענה או להגיד שבחה שהיה לאנסה כי כל שכיבת אונס מיקרי עינוי לא לכתוב אלא ויענ' ולישתוק מוישכב אותה עכ"ל. אמר המלקט משמע מדבריו דבבתולה שייך לשון עינוי וכן כל ביאה באונס ונ"ע מהא דאמרו בפ' בתרא דיומא אמר אביי לרב פפא תשמיש גופ' עינוי הוא ודחיק לשנויי התם שעינה מביאות אחרות ופירש"י שהיתה מתאוה להזקק לו ולא בא עליה ואני שמעתי שבא עליה שלא כדרכה וקשי' דא"כ אימא הכי אשבעי' לבן ליעקב אם תענה שלא כדרכה עכ"ל ולישני התם משום דבתולה הוי או באונסא הוי. וראיתי בספר שלמה שפק פירוש' זו על הרא"ם ועל הרמב"ן ז"ל דהמה ן' עזרא כתב בפירושו על התורה בכאן דשכיבת בתולה מיקרי עינוי והרמב"ן ז"ל טען עליו ואמר ואין ארץ כי כל ביאה באונסא תקרא עינוי כו' ע"ש והניח בצ"ע. ועוד האריך בפלפלא חריפתא להקשות בדברי רש"י ז"ל כאן ומסיק גם כן בצ"ע וז"ל דאיכא להקשות דבריו דידי' אדידי' דהם בגמרא כי תשני שעינה מביאות האחרות פירש"י שהיתה מתאוה כו' ואני שמעתי כו' וקשי' כו' וא"כ יש לתמוה איך תפס רש"י כאן הפירוש מה שדחה שם בשתי ידים. ואין לתרץ דרש"י ז"ל אורחי' בפי' התורה לכתוב הפי' היותר קרוב לפשוטו על מקרא הא ניחא דאי סבר דפשט הכתוב ויענה הוי שלא כדרכה א"כ למה כתב גבי לבן אם תענה כו' מתשמיש וה"ל לפרש שלא כדרכה. גם אין לתרץ דסובר רש"י ז"ל דהי כתיב לשון עינוי אצל לשון שכיבה כמו גבי דינה וישכב אותה ויענה מכח ייתור דרשינן ללשון עינוי שהיה שלא כדרכה אבל כי כתיב לשון עינוי לחודי' כמו אם תענה כו' הוי מתשמיש דא"כ קשה רש"י ז"ל דידי' אדידי' דביומא כי דחי לפירוש שמע ואמר דא"כ אימא הכי אשבעי' לבן ליעקב אם תענה שלא כדרכה ומאי קושיא הא יש לחלק כדקאמרת דדוקא גבי דינה דכתיב ויענה בהדי וישכב דרשינן ויענה שלא כדרכה אבל גבי לבן דכתיב אם תענה וליכא שכיבה גבי' הוי אם תענה מניעת תשמיש וצ"ע:

רש"י **ואגדה** כו' על אמו שמתה. עיין מה שכתבתי לעיל בפ' תולדות והמלא נחת:

רש"י **מתוך** שבלבל כו'. והטעם כתב רבינו בפ' במה בהמה מה שבינה בלבל יצועי לשכיבה עם בלהה אשת אביו לפי שזה ידוע כי רחל היתה עקרת הבית וכל עצמו של יעקב לא עבד אלא ברחל ועל ידה נשא גם לאה והשפחות וכ"כ בחיי רחל היה תדיר מטתו אצלה ולכבודה גם אחר מותה העמיד מטתו באוהל בלהה שפחת רחל ולפי מה שבארנו במס' יבמות (ואני הבאתי לעיל בפ' לך בפ' ותקח שרה את הגר כו' ע"ש) שאמרו שהיה אברהם וזרעו אסור לישא שפחה והוא נשא את הגר שפחת שרה לפי שנשתחררה הגר ממילא כדין הנושא לעבדו בת חורין דיוצא לחירות וה"נ צ"ל ביעקב שנשא שפחות אלו לפי שנשתחררו ממילא כשנתנו לו וראובן טעה בזה וחשב שלא נשתחררו בלהה וזלפה ממילא ולכך אמרו שקראו לבני השפחות עבדים כי ולד שפחה כמותה ולזה לפי דעתו שבלהה היתה שפחת רחל ולא נשתחררה לכך תבע עלבון אמו ואמר אם אחות אמי כו' ואם כן לפי דעתו שבלהה עדיין היתה שפחה ולא נשתחררה ואינה אשת אביו כלל שאין קידושין תופסין בה ואינה אסורה לו לראובן באשת אביו מעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה ודוק:

קרית הארבע עיין מה שכתבתי לעיל בפ' חיי שרה:

עשו ויעקב הא דלא חש הכתוב למנותן דרך חכמתן כבר כתבתי בזה סוף פ' הנ"ל ע"ש:

רש"י **אם** בת ענה כו' ענה בנו של צבעון כו'. וכתב הרא"ם פי' ויתחייב מזה שצבעון בא על כלתו כו' ופי' אלה בני שעיר וצבעון וענה נקרא ענה בנו של שעיר לפי שבא צבעון על אמו אשת שעיר אבל לא שענה הוא בנו של שעיר עד שיתחייב מזה שצבעון בא על אשת אחיו כו' ונקרא בנו של צבעון לפי שבא שעיר על כלתו אשת צבעון והוליד ממנה ענה ותשבו שהוא בנו של צבעון לפי שלא מצינו את שעיר שנתקלקל בשום עבירה אלא את צבעון שבא על כלתו או על אשת אחיו והוליד ממנה אהליבמה והלינן קילקול במקולקל ואנו דנין שצבעון בא על אמו והוליד ממנה ענה ולא ששעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה דניחא להו לרז"ל לומר שענה הוא בנו של צבעון שאז יהיו שתי עבירות על ידו שבא על אמו ושבא על כלתו. ועל שעיר אין בו שום עבירה מלומר שענה הוא בנו של שעיר שאז יהיו שעיר וצבעון כל א' מהם מקולקל בעבירה. שעיר על כלתו אשת צבעון והוליד ממנה ענה. וצבעון על אשת ענה אחיו והוליד ממנה אהליבמה:

אך קשה מאן לימא לן שצבעון בא על כלתו או על אשת אחיו והוליד ממנה אהליבמה עד שנאמר כיון שהוא מקולקל בעבירה ממה נפשך ראוי שנאמר שהוא קלקל גם בעבירה אחרת שבא על אמו דילמא ענה הוא שבא על אשת צבעון אחיו והוליד ממנה אהליבמה. ושעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה וצבעון לא קלקל כלום וי"ל אפילו הכי ניחא להו לרז"ל לומר שעל צבעון היו שתי עבירות ויהיו האחרים נקיים ממה שיאמרו שענה ושעיר קלקלו או שצבעון ושעיר קלקלו. וליכא למימר שפירש בת ענה בת צבעון היא בת ענה בת בנו של צבעון וקראה בת צבעון על דרך ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא דלמה הוצרך להאריך בזה והלא אין לנו ענה אחר נזכר בכתוב עד שיצטרך להבדיל בין ענה לענה שאע"פ שכתוב לוטן ושובל וצבעון וענה ובמקום אחר ואלה בני צבעון ואיה וענה דמשמע תרי ענה הוי הא' אחיו של צבעון והא' בנו של צבעון כבר פרענו בפ' י"ג ובפ' מקום שנהגו אמר קרא הוא ענה הוא ענה דמעיקרא. וא"ת מנ"ל לרש"י לומר שענה זכר היה עד שהוקשה לו אם בת ענה כו' דלמא נקיבה היתה ואהליבמה היתה בתה של ענה ובתו של צבעון שבא צבעון על ענה בתו או על ענה אחותו והוליד ממנה אהליבמה שכך כתבו התו' בפ' י"ג משם ר"ת דענה אשה היתה והביא ראיה מבת ענה בת צבעון אלמא אשה היתה פירש דאל"כ אם בת ענה אינה בת צבעון וצ"ע. וא"ת ניחא אע"ג דהוא ענה דמעיקרא קרי ליה בן שעיר לאשמועינן דענה בנו של צבעון היה דבני בנים הרי הם כבנים ומנא להו לרז"ל לומר בפ' י"ג כתיב אלה בני שעיר כו' וכתיב אלה בני צבעון כו' אלא מלמד כו'. וי"ל דא"כ לא הוי ליה למכתביה גבי צבעון אלא מדכתביה גבי צבעון ש"מ אחים הוו כך פי' הרשב"ם בפ' י"ג עכ"ל:

אמר המלקט. הרא"ם ז"ל סתם למפרש מה שהכריחום לזה לומר דענה אשה היתה ואני אפרש אביא הסוגיא דפ' י"ג עם התו' ותבין מה שהכריחום לזה ומה שיש לדקדק בדבריהם דגרסינן שם תניא בכ"ד בטבת תבנא לדיננא שהיו צדוקים אומרים תירש בת עם בת הבן נטפל להם ריב"ז אמר להם שוטים מנין זה לכם כו' אמרו ומה בת בנו הבאה מכח בנו תירשנו בתו הבאה מכחו לא כ"ש קרא עליו מקרא זה אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה אלא ענה הוא ענה אשר מצא כו' אלא מלמד שבא צבעון על אמו כו' יפריך ודילמא תרי ענה הוו אמר רבא הוא ענה כו' הוא ענה דמעיקרא (ופי' הרשב"ם קרא עליו מקרא זה שאנו למידי' שענה בנו של צבעון היה וקרי ליה בן שעיר וקאמר נמי יושבי הארץ כלומר שענה ירש הארץ עשר אבי אביו נמצא שבני בנים יורשים נחלת האב כבנים עצמן וה"ה לבת בנו והלכך לא תירש הבת עם בת הבן כי היכי דאינה יורשת עם הבן עכ"ל) ובתו' שם בד"ה מלמד שבא צבעון כו' והקשה ר"ת לפי' הרשב"ם דמאי אסדר ליה מענה דילמא בן הבן הוי כבן אבל בת בנו לא תהיה כבנו אלא כבתו. ונראה לר"ת דענה אשה היתה כדמוכחי קראי דכתיב ואלה בני אהליבמה בת ענה בת צבעון כו' והשתא שפיר אסדר להו ריב"ז דבת הבן חשובה כבן לירש עם הבנים שהן קודמין לבת מדקרי לה יושבי הארץ וכן היא קודמת לבת כו' והא דכתיב הוא ענה לשון זכר היינו משום שירשה עם אחים נכתבה כזכר. וא"ת והאיך ירשה ענה והלא היה לה אח כדכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה. וי"ל דמת איה קודם מדלא חשיב בני איה כדחשיב בני ענה עכ"ל. וקצת קשה לדבריהם מאי הוכחה היא דמת איה מדלא חשיב לבניו דילמא בנים לא היו לו. ומה שהקשה הרא"ם ז"ל נימא אע"ג דהוא ענה דמעיקרא קרי ליה בן שעיר לאשמועינן דענה בנו של צבעון היה דבני בנים כו'. בפ' מקום שנהגו הקשו התו' קושיא זו ותרצוהו בדרך אחר דגרסינן שם דורשי חמורות היו אומרים הנה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם שנאמר אלה בני שעיר כו' וכתיב אלה בני צבעון כו' אלא מלמד כו'. ובתוספות שם תימא דביש נוחלין מוכח דבני בנים כבנים וא"כ מנ"ל שבא על אמו. ועוד לא מצינו בכל התורה שיקראו לבן אשתו בנו והכא אמר דלהכי קרי ליה בנו לפי שנולד מאשתו וי"ל דקרי ליה בנו לפי שהיה בן בנו כדאמרינן בי"ג והכא דייק שבא על אמו מדלא כתיב איש שהיה כמו כן בן צבעון ולא כתיב אלא ענה לחודיה ש"מ לפי שהיה נמי בן אשתו של שעיר כתב קרא הכי עם שאר בני שעיר עכ"ל. ולפירוש ר"ת דכתב מסוכחה דמת איה מדלא חשיב לבניו כדחשיב בני ענה שינויו אופריך דהא דר"ת כתב זה לפי סברתו דענה אשה היתה מ"מ סברא זו מתפרשת גם כן אם ענה זכר היה ולפי מה שכתבתי לעיל דהוכחה זו קצת דוחק דילמא בנים לא היה לאיה ניחא ותו לא מידי:

ודע מסקנת דברי התוספות בדיבור מה שהבאתי לעיל שינוי מפרש"י בכאן וז"ל במסקנא ורש"י פי' בפי' החומש דאהליבמה היתה בת ענה כו' ודאמרינן שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה ולכך חשיב ליה בהדי בני שעיר ה"נ בא ענה על אמו והוליד ממנה אהליבמה ולכך קרי לה אהליבמה בת ענה בת צבעון עכ"ל. וכתב רבינו בחידושי הלכות לא נחתו תוספות הכי אלא לומר דמהאי קרא בת ענה בת צבעון אין ראיה לפירוש ר"ת דענה נקיבה היתה אלא דיש לפרש דבת צבעון קאי נמי על אהליבמה וענה בא על אמו כו'. ומיהו התו' שינו פי' רש"י שבחומש שפי' שבא צבעון על כלתו אשת ענה כו' והכשר משום דקשיא להו לפירושו כמו שהקשו בתוספות בפ' מקום שנהגו דלא מצינו בשום

מקום שהיה נקרא בן אחיו בנו אבל אם בא ענה על אמו כמ"ש התו' ניחא דנקראת גם בת צבעון משום דבני בניס כו'. ובהכי יתיישב מה שהקשה הרח"ס דאימא שעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה כו' דאם כן לא הוי נקרא בן צבעון דבן אשתו אינו נקרא בנו אבל אם בא צבעון על אמו ניחא דנקרא גם בן שעיר משום דבני בניס כו'. ובעיקר הפי' שכתבו התוספות שבא ענה על אמו כו' כתב מהרש"ל אשת צבעון ואמו לאו דוקא אלא אשת אביו כו' ע"ש. ונראה דבא ענה על אמו ממש קאמר אשת שעיר ונקראת בת צבעון ע"ש בני בניס כו' ואשמועינן נמי גד ממזרות שהיה בהם שבא ענה על אמו וכבר בא עליה גם צבעון וכאלו יצאה אהליבמה מבין שניהם והשתא ניחא דתולין הקלקלה במקולקל באשת שעיר שכבר בא צבעון בנה עליה גם אליפז ותמנע כדאי' בתנחומא ותו לא מידי ודוק:

רש"י **קרח** זה ממזר היה. אמר המלקט יש לתמוה דבאגדת סוטה פ' המקנא תנא ל"ו כתרים נתלו בארונו של יעקב ופירש"י שם ל"ו כתרים דהיינו י"ב נשיאים דישמעאל וכ"ג אלופי עשו ואם תאמר כ"ה הם תימן וקנז נמנו שני פעמים ואם תאמר קרח נמנה שני פעמים שני קרח הם אחד מבני אליפז ואחד מבני אהליבמה מ"מ ל"ה הם וכתר של יוסף הרי ל"ו עכ"ל הרי מפירושו דשמעתין משמע דקרח לא היה ממזר. ורא"י ברא"ס שהקשה קושיא זו ותי' דאגדות חלוקות הם:

רש"י **ורבותינו** דרשו שהיו בקיאין בישובה כו'. בפ' ר"ע אמר ר"י מ"ד אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו אלא שהיו בקיאין כו'. וכתב רבינו ככמה מקראות מצינו כיוצא בו יושב הארץ היינו כמזכיר בפ' ארץ מיוחדת משא"כ הכא דכתיב יושבי הארץ סתם וכו' ולא כתיב איזה ארץ דמשמע יושבי ארץ עולם התחתון ולכך דייק אטו כו'. ומה שפירש"י תחילה יושבי הארץ שהיו יושבים קודם שבא עשו לשם הוציאו זה רז"ל מדכתיב החורי שדרשו בני חורין מנכסיהם. והא דתפס רש"י זה הדרש ולא מה שדרשו רז"ל ממלת החורי שהיו מריחין בארץ מפני שהוא יותר פשוט. והא שדרשו רז"ל ממלת החורי שהוא שם משום דלא מצינו ה' הידועה בשמות אלא בשם היחוס כמו הראובני השמעוני הכנעני החוי אבל החורי לא נזכר בקרא ככר ולכן לא נראה לכם לפרש שהוא שם היחוס אלא לכן דרשום. ומה שפי' רש"י שהיו טועמין העפר כו' הוציאו ממלת וחוי שהיו טועמין את הארץ כהויא. והא דהוציאו הכא החוי מפשוטו שהוא שם היחוס לאחד מבני כנען בכמה מקומות. לפי שהאהליבמה הנזכרת הוא יהודית הנזכרת בפ' תולדות כפי' רש"י כאן ולפי שבפ' תולדות יחסה למשפחת חתי דכתיב יהודית בת בארי החתי והכא יחסה למשפחות חוי דכתיב אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי ע"כ דרשו הכי דלא נתייחסה הכא למשפחת החוי אלא שהוא שם התואר שהיו טועמין העפר כו'. והרא"ס כתב מה שנתייחסה לחתי ולחוי מפני שבאו חתי וחוי על אשה א' ונולד ממנה צבעון. ואין דבריו מוכנים שהרי צבעון בן שעיר היה והחתי והחוי אינו אלא שם היחוס לו. ועוד דא"כ גם צבעון ממזר היה ולא חשיב בב"ר ותנחומא רק ג' דהיינו ענה ואהליבמה ותמנע וי"א אף קרח גם נעלם ממנו סוגי' זו דלכך דרשו החוי אבל החתי ודאי שם היחוס הוא כמ"ש ודוק:

רש"י **פרדים**. ובפ' מקום שנהגו כתב רבינו בחזקוני הקשה והרי לעיל בפ' תולדות גבי כי גדול מאד פירש"י שהיו אומרים זבל פרדותיו וכו' א"כ משמע שהיו ככר והאריך לתרץ בדחוקים. ואין צורך דאף אם נכתבו יושבי החורי ותולדותיו כאן אחר לידת יצחק אין זה מוכרח שנעשה זה עתה אחר מיתת יצחק אלא שסיפר הכתוב מה שככר נעשה בימי אברהם ויצחק אי נמי קודם להם וכן משמע מתוך הכתובים שהוא ענה היה מבני שעיר יושבי הארץ שככר היו יושבים בארץ ואז מצא הימים ואח"כ בזמן יצחק נשא עשו בנו את אהליבמה בת ענה והוריש את החתי ויושב תחתיהם ובעיקר קושיתו לא איכא כמה תנאי בסוגין דס"ל דככר נבראת הפרד בימי אדם הראשון כמו שאמרו שנתן הקב"ה בינה באדם הראשון והביא שתי בהמות והרכיב זה על זו ויצא מהם פרד ורשב"ג פליג וסבר דפרד בימי ענה הוה וא"כ הך דרשא דפ' הפועלים דהוו אומרים זבל פרדותיו וכו'. מלי סבר כחד מהנך תנאי דפליגי עליה דרשב"ג ודו"ק:

פרשת וישב

ויחלום יוסף חלום. והקשה רבינו בפ' הרואה ואמר איך הראו ליוסף חלום טוב והא אמרו שם כי לאדם טוב מראין לו חלום רע וכך דוד כל שנותיו לא ראה חלום טוב וי"ל דחלום טוב המתקיי' כעין נבואה וע"י מלאך ודאי דמראין גם לאדם טוב אבל חלום טוב שאינו מתקיים דהיינו שע"י שד ולא בא אלא משום דחדוה מסתיי' פי' דבשמחה שהוא משמח על החלום טוב הוא מבטל אותו אין מראין לאדם טוב חלום כזה וכן חלום רע דקאמר שמראין לאדם טוב לא מיירי במתקיים אלא דבא לו משום עציבותיה מסתיי' כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עונותיו ודו"ק:

רש"י **והלא** אמך כו' ורבותינו למדו כו'. ויעקב נתכוין להוציא כו'. וכתב הרא"ם דאי אפשר לומר כן שלא היה יודע שאין חלום בלא דברים בטלים ולפיכך הכזיב את החלום כולו עם הכוכבת אמו שלא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה ולא שנתכוין להוציא כו'. מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין חלום כו' אי אפשר שיהיה יעקב אבינו טועה בזה אבל בענין בלהה שתקרא אמו שהוא דבר שנופל בסברא אינו מחויב שידע אותו יעקב וכו' עכ"ל. ובס' הנ"ל טען רבינו ואמר דאין זה מחוור דגם שנמדו רבותינו מכאן דאין חלום כו' היינו אחר שנתקיים החלום לבד מאמו שלא נתקיים. ואם נאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בזה שאמרו רז"ל. וא"כ מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בזה וא"כ לא יוכל בזה להוציא מלבן שלא יקנאוהו. וע"כ נראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכזיב לחלום כולו דהא כתיב ואביו שמר את הדבר שפירושו שהיה ממתין מתי יתקיים וא"כ ע"כ לפי דעתו שיתקיים החלום נ"ל מה שאמר הבוא נבוא לא להכזיב בזה כל החלום אלא להוציא הדבר מלב בניו אבל לפי דעתו ודאי יתקיים החלום כולו חוץ מאמו וא"כ ע"כ ראה יעקב שאין חלום כו'. ולהכי לא ניחא לתלמודא בפר' הנ"ל לאוקמה דנתקיים החלום ע"י בלהה דגרסינן שם אמר ר' ברכיה חלום אע"פ שרובו מתקיים כולו אינו מתקיים מנ"ל מיוסף כו'. ולא סבר דהחלום זה כולו נתקיים ע"י בלהה כמו שפירש"י בחומש ע"פ ב"ר ויעקב לא היה יודע כו' וע"כ הכזיב כל החלום דהא כתיב ואביו שמר כו' דמשמע שיתקיים. ומיהו איכא למימר שבדעתו היה חלום אמיתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא כו' להוציא הדברים מלבן של בניו וכן הקשה הרא"ם לדברי הב"ר. וע"כ הנראה דתלמודא ימאן מלפרש דהדברים מגיעים לבלהה דאמך משמע אמך ממש. ועוד דנראה מתוך הכתובים שמתה בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן ז"ל ודו"ק:

אמר המלקט שמעתי מי שהקשה מנ"ל שהדברים מגיעים לבלהה דילמא מגיעים ללאה שהיתה באמת אמו כמו שאמרו רז"ל בפ' הרואה ורש"י הביאו לעיל בפרשת ויצא ואחר ילדה בת מאי ואחר שדנה לאה כו' ונהפכה לנקיבה. א"כ מתחלה היה יוסף ניתן בבטן לאה ומצינו שפיר דלאה היתה אמו וראיתי בח"א פ' המפלת שרבינו הקשה כעין זה אהא שאמרו שם אלה בני לאה ואת דינה בתו תלה הכתוב הזכרים בלאה כו' והא דינה זכר היה ונהפכה לנקיבה ותי' הא דנהפכה לנקיבה היינו שהזכר שבבטן לאה ניתן בבטן רחל וכן להיפך דהשתא אתי שפיר עיקר יצירתה של דינה נקיבה היתה עכ"ל. ומזה יתיישב גם כאן מפני שעיקר יצירתו בבטן רחל היה וע"כ לאה לא נחשבה לו לאם ודוחק הוא ומי שדעתו רחבה יתרץ שינוי רווחא וישא ברכה:

רש"י **והלא** חברון בהר היה כו'. וכתב הרא"ם נ"ל שאין זה ראיה שחברון היה בהר שאם מפני שכתוב בה לשון עלייה ויעלו בנגב ויבואו עד חברון דילמא הא דכתיב בה לשון עלייה מפני שא"י גבוה מכל הארצות כדפירש"י בפסוק מהרו ועלו אל אבי שא"י גבוה מכל הארצות. אבל בב"ר אמרו והלא אין חברון נתונה אלא בהר ואת אמרת מעמק חברון ולא הביאו ראיה מהיכן למדו לומר כן וי"ל שראייתם היא ממה שהיתה מקום קבורה למתים שאין מקלים לקבורה אלא מקום טרשים כמו שאמרו בשילהי כתובות אין לך טרשים כו' ומקום טרשים אינו אלא בהר עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל לא ידעתי מי הכריח אותו לזה דהא איכא למימר מה שאמרו והלא חברון בהר היה שראו עיר חברון שהיא בהר ואין זה תימא שיביאו ראיה מן המקומות מן זמנם על זמן שעבר דכה"ג אמרינן בפ' מי שהיה לדידי חזי לי כאי אתרא דמסדום ועד צוער כו' ובפ' כילד מעברין לדידי חזי לי האי אתרא דמחנה ישראל כו' ודו"ק:

רש"י **ממשמע** שנא' והבור כו' וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר ובשבת פ' במה מדליקין. אבל לדיוקא מדיוקא דאין בו מים אבל עלים ואבנים יש בו דא"כ קשיא רישא אסיפא כתיב והבור רק דמשמע שאין בו שום מילוי וכתיב אין בו מים דמשמע מים אין בו אבל שאר דברים יש בו הא כיצד והבור רק מכל דבר שיש בו מילוי כגון עלים ואבנים וכיוצא בהם ואין בו מים אבל שאר דברים שאינן בהם מילוי כגון נחשים ועקרבים יש בו. וליכא למימר שאין בו מים הוא פירושו של והבור רק כאלו אמר והבור רק מתמים אבל דברים אחרים אע"פ שיש בהם מילוי יש בו דא"כ רק למה לי היה לו לומר והבור אין בו מים. וא"ת א"כ לשתוק קרא מאין בו מים ולכתוב והבור רק ומיניה משמע דנחשים ועקרבים מאחר שאין בהם מילוי יש בו ויש לומר דאי לאו דאין בו מים לא הוה ידעינן אם היו בו נחשים ועקרבים אם לא דנהי דמלת רק לא ממעטי נחשים ועקרבים כיון דלית בהו מילוי מ"מ לא קא מתרבי מיניה. והיכא למימר שלא היו בו נחשים ועקרבים והשתא דכתיב מים אין בו יתירא על כרחין לומר דלדיוקא הוא דאתי מים הוא דאין בו אבל נחשים יש בו א"נ אי לאו קרא דאין בו מים ה"א מאי והבור רק ממה שדרכו שימלא בגבות המים דהשתא בור יש בו מים אבל דברים אחרים אע"פ שיש בהם מילוי היו בו כתב קרא אין בו מים לדיוקא מיניה מים אין בו אבל דברים שהם בכלל רק היו בו ואי זה וזה נחשים א"כ אצטריך רק למעוטי דברים שיש בהם מילוי ואצטריך אין בו מים לרבויי דברים שאין בהם מילוי כגון נחשים ועקרבים וכיוצא בהם עכ"ל. ובפרק קמא דחגיגה טען רבינו ואמר ואין דבריו מוכנים דהא אמרו בהאי לישנא לתפירה מלא נחשים. והנראה דודאי בכלל והבור רק סתמא נמי משמע שאין בו מים ומדכתיב שוב אין בו מים לא אצטריך אלא לדיוקא אבל נחשים כו' ואעפ"כ לא היה ניזוק יוסף אבל לדיוקא אבל עלים ואבנים למאי אצטריך. ואין להקשות דלא לכתוב אלא אין בו מים וכמ"ש הרא"ם. דלאו קושיא היא דאי לא כתיב אלא אין בו מים ה"א דלגופיה אתי שלא היה בו מים ולא הוה דייקינן מיניה אבל נחשים כו' אבל השתא דכתיב הבור רק ובכלל נמי שלא היה בו מים ע"כ דאין בו מים לדיוקא אתי דנחשים יש בו ואין בו מים הוא סירושו של והבור רק ודו"ק: אמר המלקט ומה שהקשה הרא"ם בענין זה כיון דנחשים ועקרבים הוו בו א"כ הצלת ראובן למאי אהני. בזוהר הרגיש בזה והילך לשונו רבי יצחק אמר אי נחשים ועקרבים הוו ביה אמאי כתיב בראובן למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו וכי לא חייש ראובן להאי דהא אינון נחשים ועקרבים ינזקון ליה ואיך אמר להשיבו אל אביו וכתיב למען הציל אותו. אלא חמא ראובן דנזקא אשתכח בידייהו דאחי בגין דידע כמה שנאין ליה ורעותא דילהון לקטליה ליה אמר ראובן טב למנפל ליה לגו גובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידא דשנאוי דלא מרחמי עליה מכאן אמרו יפול בר נש גרמא לאשא או לגובא דנחשים ועקרבין ולא יתמסר בידא דשנאוי. בגין דהכא קב"ה אי איהו צדיקא ירחיש ליה ניסא. ולזמנין דזכו אבהן מסייען ליה לבר נש וישתזיב מינייהו אבל כיון דיתמסר בידא דשנאוי זעירין אינון דיכלין לאשתזבא ובגין כך אמר למען הציל אותו מידם מידם דייקא ולא כתיב למען הציל אותו ותו לא אלא אמר ראובן ישתזיב מן ידייהו ואי ימות בגובא ימות ובגין כך כתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם כו' ע"ש שהאריך בסוד הענין. והטעם כתב הרלב"ג מה שלא הציל אותו מכל כי ראוי לאדם כשיראה רצון אנשים לעשות פועל מגונה שיעתיקם מהרצון ההוא מעט מעט שאם ירצה להעתיקם יחד מהרצון ההוא יהיה זה סיבה שלא ישמעו אליו וישלימו רצונם הרעה ולזה תראה כי ראובן כשראה רצון אחיו להרוג את יוסף וראה שאם יאמר להם שיעזבוהו לא ישמעו לו לרוב שנאתם אותו הנה העתיקם מהרצון ההוא מעט מעט אמר להם שלא ישפכו דם אך ישליכו אותו בבור וימות מעצמו והנה חשב ראובן להעתיקם מעט מהרצון ההוא ומדרגה אחר מדרגה עד שלא יגיע ליוסף היזק מהם וזה ג"כ היה הסיבה אל שנעתקו מזה הרצון השני ושמעו אל יהודה כשאמר להם למכור לישמעאלים עכ"ל:

רש"י **כ"ב** שנה כו'. ושמה חדשים בבית אל כו'. בפ' מגילה נקראת. וכתב רבינו וא"ת למה נענש גם על אותם כ"ב שנה כיון דברצון אב ואם ובמצותן הלך יעקב ומסתמא מחלו על כבודם. ותי' בעל אמרי נועם בשם הר"י מפריז שלבסוף י"ד שנה שהיה בבית עבר נתקררה דעתו של עשו ושלחה רבקה אמו את דבורה מניקתה אחריו לבית לבן והוא היה של"ב שנה. אך קשה דאמרו שם ובבית אל עשה ששה חדשים והקריב זבחים. למה יחסו כל הששה חדשים החסרים מכ"ב שנה לבית אל שהקריב שם זבחים דהא כמה מאורעות היו לו בתוך הששה חדשים שנסע מסוכות לשכם ותצא דינה כו' ונסע אהלו מהלאה למגדל עדר כו' דכל זה נעשה ג"כ באותם ששה חדשים קודם שבא לאביו יצחק. ויש ליישב דאשמועינן דאפילו על ששה באותם ששה חדשים והקריב זבחים שהוא מצוה נענש על ששהם מלבוא לאביו ולאמו. וקצת קשה למה נענש על ששהם והקריב זבחים כיון שעל פי הדיבור עשה כמ"ש עלה בית אל כו' ועשה שם מזבח ודו"ק:

רש"י **כלפי** יצחק כו'. מדברי שמע שלמה דקשה לרש"י דבתחלה הוא הבכי וא"כ האבל והכא כתיב אחריו ויתאבל ויבך אותו וכדי לתקן זה פי' דאביו דקאמר הכא הוא אבי אביו וק"ל:

רש"י **תגרא**. בפ' אלו עוברין מאי כנעני אילימא כנען ממש אפשר בא אברהם והזהיר את יצחק כו' ואזיל יהודה ונסיב בת כנעני אלא אמר ר"ל בת גבר תגרא. ובאגדה זו כתב רבינו והא דפירש רש"י לעיל בחומש גבי כל בנותיו לנחמו ר"ן אומר כנעניות היו הוא ע"פ ב"ר ופליגא אתלמודא. והרא"ם בסוף פ' ויחי כתב דלא פליגי דהאי יהודה שהיה מלך והיה סיפק בידו לעשות לישא אשה מאיזה אומה שירצה אבל אחיו דלא היה אפשר להו לישא אשה אלא מבנות כנען שהיו דרים עמם לא. והוא דחוק דגם שהיה מלך בין אחיו לגבי א"ה לא היה מלך ועוד דלפי סדר הכתובים נראה כשנשא יהודה בת שוע היה אחר מכירתו של יוסף וכן הוא בסדר עולם וא"כ כבר הורידוהו אחיו מגדולתו. ונראה דתלמודא מאי סבר כר"י דאמר בב"ר דלא נשאו כנעניות אלא דאחיות תאומות נולדו עם כל אחד מהם ונשאום. ואע"ג שהוא דבר שעתידה התורה לאסור לא הוזהרו בו בני יעקב כמו שהוזהרו מלישא בנות כנען שמצינו מפורש בקרא שהוזהרו בו האבות. והא דכתיב שאול בן הכנענית כבר דרשו בי' בפרק הנשרפין שהוא זמרי שעשה מעשה כנען ודו"ק:

וימיתהו ה' והא דאמרו דיהודה קבר אשתו ובניו מפני שהתחיל במצוה ולא גמרה ותי' רבינו דהא והא גרמא כדאמרינן פוקד עון אבות כו' כשאוחזין מעשה אבותיהם כו' ואי לאו חטא דיהודה לא היו נענשין כיון דלא הוו בני עונשין וק"ל:

רש"י **ובשמשון** הוא אומר וירד תמנתה כו' פלוגתא זו שמיא פ"ק דסוטה כתיב וירד שמשון כו' וכתיב הנה חמיך עולה כו' אמר ר"א שמשון שנתגנה בה שנשא אשה מבנות פלשתים האסורות לו כתיב בי' ירידה יהודה שנתעלה בה ששם נולדו פרץ וזרח שהעמידו מלכים ונביאים בישראל כתיב ביה עליה. רב פפא אמר בשיפוע ההר כו'. והא דתפס רש"י דברי רב פפא משום דאורחיה בפי' התורה לכתוב הפירוש יותר פשוט. והקשה רבינו לר"א איכא למימר דחדא כפשטיה או שבהר היה ויעל כפשטיה וירד לדרשת הגנאי או וירד כפשטיה דבעמק היה ויעל לדרשה שנתעלה. ושמא כיון דלית בהו הכרע שניהם אתי לדרשא. אך קשה דהא גבי שמשון נמי כתיב ויעל ויגד לאביו כו' ואם נימא בה כפשטיה שעלה מתמנה א"כ ע"כ ממקומו מוכרח דתמנה בעמק היה. וכפשטיה כתיב שם וירד שמשון כו' ולא ה"ל למדרש אלא עליה דיהודה. ויש ליישב דלפי הדרשה ויעל נמי דגבי שמשון על שנתעלה בו שחזר מהם ופירש מכותית ושאל לאביו ולאמו וכם מיחו בו כמו שכתוב האין בבנות אחיך כו' עד אשר אח"כ חזר הכתוב בגנות כולם שאמר וירד שמשון ואביו ואמו וכו' ודוק:

רש"י **ור"ד** בפתחו כו'. וכתב הרא"ס והיא מערת אברהם אבינו ע"ס ואמרה יהי רצון שלא אלא מסבית הזה ריקנית עכ"ל. ובפ' המקנא טען רבינו ואמר ולא ידעתי למה הלך בדרך אחר ממה שפירש"י שם בשמעתין שישבה בפתח עינים דהיינו במקום שהאורחים היו מצפים לראות' שהיו רגילים להתקבל שם וללון והיה חביב עליהם. ועוד האריך הרא"ס בענין זה שהקשה איך הותר ליהודה לבוא על הזונה והלא עד כאן לא נחלקו הרמב"ם והראב"ד ז"ל אלא באינה מזומנת לזנות שהרמב"ם ס"ל שלוקה מן התורה משום לאו דלא תהיה קדשה. והראב"ד סובר שאין בה לא מלקות ולא לאו אבל המזומנת לזנות שהיא הקדשה המופקרת לכל שניהם מודים שהבא עליה לוקה מן התורה וא"כ האיך הותר ליהודה לבוא עליה מאחר שחשבה לזונה ולקדשה המזומנת לכל אדם. וליכא למימר שבאותו משכון של חותמו ופתילו ומטהו שנתן לה קדשה לאשה דהא בפ"ק דקדושין אמר רבא אמר רב נחמן אמר לה התקדשי לי במנה והניח לה משכון אינה מקודשת דמנה אין כאן משכון אין כאן. והא דתניא קדשה במשכון מקודשת אוקמי' בגמרא דבמשכון דאחרים שהיה בידו ככר וקדשה בחוב שיש לו עליה שהיא מקודשת מפני שהמשכון עצמו קנוי לו כדר"י דאמר מנין לבעל חוב שקונה משכון שנא' ולך תהיה צדקה אם אין קונה משכון צדקה מנין. ושמא י"ל דאותו גדי שנדר לה ונתן לה חותמו ופתילו ומטהו לערבון בידה לא היה אלא לפיוס בעלמא אבל מ"מ קדשה אח"כ בכסף או בשטר ואח"כ בא עליה כו' עכ"ל. ואין זה מחוור הא כתיב פן נהיה לבוז ומאי גנאי היה אם נתקדשה לו. ועוד דמעשה לא היה אלא בינה לבינו ואין אשה מתקדשת בלא עדים אפילו בקידושי ביאה והנכון כמו שאיתא בב"ר דשלא בטובתו בא עליה וכמסקנת דברי הרא"ם ז"ל בעצמו שהביא דברי הב"ר וק"ל:

רש"י לישרת בפ' הזהב כתבו התוס' שזה עונה כלא אלף כמו ויגל אם וכו' וכתב הריטב"א דלא מצינו כן בכל הספרים כו' עכ"ל ורבינו כתב ואין מקום לתמיהתו דאין רצונם שהוא חסר אל"ף בכתוב אלא ר"ל שהוא חסר בקרי שהאל"ף נחה ואינה נקראת אלא מולא בלא אל"ף וכפירש"י בהדיא בב"ר וק"ל:

רש"י אין נא כו'. בפ' המקנא וכתב רבינו שאף אם תכפור באותו מעשה בסימנין לפי שלא היו עדים באותו מעשה גם שלא הכירו סימנין הכר פני בוראך שהוא יודע ועד אל תתעלם עינך ממני עכ"ל: אמר המלקט ואיכא למידק לפי זה מנ"ל זה שאמרו בסוגיא זו מכאן שנוח לו לאדם כו' ואל ילבין כו' דילמא מה שהפקירה עצמה לשריפה מפני שחשבה שמא יכפור יהודה דבריה. ושמא דבטחה בצדקתו שיודה לדבריה אם לא בשביל שלא להלבין פניו מסרה עצמה לשריפה וק"ל:

רש"י ורבותינו דרשו שיצתה ב"ק כו'. בפ' אלו הן הלוקין א"ר אלעזר בג' מקומות הופיע רוח הקדש וא' מהם בבית דינו של שם דכתיב ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כו' מנא ידעי דילמא היכי דאזיל איהו לגבה אזיל נמי איניש אחרינא לגבה יצתה ב"ק ואמר ממני יצאו כבושים. אמר רבא ממאי דילמא יהודה כיון שחשיב יומי וירחי ואיתרמי ליה דחזינן מחזקינן כו' אלא גמרא ע"כ. ובאגדה זו כתב רבינו הנה רש"י בחומש הביא דרשא זו דיצתה בת קול כו' על מלת ממני ולכאורה דמפיק ליה ממלת ממני וכס"ד מעיקרא דמנא ידעי כו' וכן הבין הרא"ם. ותמיהא ממנו דהא לא קיימא במסקנא הכי אלא דגמרא היא וקושיא מנא ידעי ליכא כאן דחשיב יומי וירחי ואיתרמי ליה. והנראה דרש"י ז"ל בחומש שהביא הך דרשא על מלת ממני לאו דמסיק ליה מיניה משום קשיא דמנא ידעי כו' מעיקרא אלא שהוא מפרש הא דקאמר במסקנא אלא גמרא רצה לומר אלא גמרא הוא שמלת ממני לא אמר יהודה אלא הבת קול אמר ממני יצאו כבושים ודוק:

רש"י לעולם הבא כי הבועל כותית לא מסיק ליה אברהם אבינו מהגיהנם ולא מינכר ליה. וכתבו התוס' בפ' הזהב והא דאמרו שם כל היורדים לגיהנם עולים חוץ מג' שיורדים ואינם עולים הבא על א"א והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם לחבירו אע"ג דדש ביה ולא חשיב ליה הבא על הכותית. וי"ל דלא חשיב ליה אלא הני דבשביל עבירה זו לבדה אינם עולים כדתניא אע"פ שיש בידו תורה ומ"ע אבל הבא על הכותית בשביל עבירה זו לבדה אינו נענש אם לא שיש בידו עבירה אחרת שראוי בשבילה לירד לגיהנם אלא שעבירה זו גורמת לו דאין אברהם אבינו מעליהו. וכולהו כשלא עשו תשובה דתשובה מועילה לכל דבר ואיכא למ"ד דבעלי תשובה גדולים מצדיקים עכ"ל:

רש"י כלומר כאשר הגיע כו'. אבל בפרק המקנא מפיק זה הדרש מסיפא דקרא ואין איש מאנשי בית אשר בית גדול כביתו של אותו רשע כו' וכתב רבינו ולא ידענא למה הניח רש"י דברי התלמוד דלא מפיק אלא מסיפא דקרא ואין איש כו'. ויש ליישב שדברי רש"י מיוסדים ע"פ התנחומא דדריש שם ואין איש כו' שביקש עצמו ודריש נמי רבי יהודה גופיה הא דיום [illegible] כו' והיינו מרישא דקרא כמו שפירש"י כאן וק"ל:

רש"י לפי שהרגילה אותה ארורה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק בזה דהא במד' איתא שהיה יוסף י"ב שנים בבית האסורים דהיינו שהיה נגזר עליו להיות עשרה שנים ולפי שתלה בטחונו בב"ו על שר המשקים ניתוספו לו עוד שתי שנים והנה שרי האופים והמשקים לא היו במשמר כ"א שנה אחת כמו שפירש"י לקמן ויהיו ימים במשמר שנים עשר חודש וא"כ היה יוסף נתפס ט' שנים לפניהם והיו הרבה יכולים להתגולל עליו ולגנותו בט' שנים הללו ומה תועלת היה לו בהטאם לאחר ט' שנים. ובפענח רזא תי' ע"ז שאפשר לומר שחטאו מיד אחר שניתן יוסף בבית הסהר רק שהיו מדיינין עמם ונדחו מדחי אל דחי לאסרם בבית הסהר ובסוף ט' שנים ניתנו בבית הסהר עכ"ל. ובעיני הוא דוחק לומר שנדחו זמן רב כזה וביותר למי שחטא למלך. והנכון לומר שמדרשים חלוקים הם ומי שאמר זה שהקב"ה הביא סורחנם ביפנו אליהם לא ס"ל שתפיסתו היה י"ב שנה דהא זה אינו מפורש בקרא רק נדרש מעצמו וק"ל:

רש"י ומדרשו כו' וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר בפ' הרואה וכתב רבינו פי' דלפי פשוטו שראה כי לטוב פתר לו להושיבו על כנו הוא דחוק וכי פתרון כל החלומות שוות דאפשר דזה יהיה לטוב וזה לרוע ע"כ פירשו כי לטוב לשון טוב ואמיתי הוא שראה פתרון של זה בחלומו והא דא"ל הלום חלמנו ופותר אין אותו י"ל דלא ידע כל אחד שהוא פתרונו של חלום חבירו עד אשר שמע חלום חבירו ופתר אותו כמו שראה הוא ועיין ברא"ם ז"ל:

פרשת מקץ

רש"י והנה נשלם החלום כו'. דקשה לרש"י איפכא הל"ל והנה חלום וייקץ פרעה וע"כ תיקן נשלם החלום ורבינו בח"א בפ' הרואה כתב דאפשר לכוין זה מה שאמר הכתוב והנה חלום ר"ל שהיו בעיניו שני החלומות כחלום אחד להורות על ענין אחד ונשנה כדי שיתקיים וכמו שאמרו שם כל חלום שנשנה הוא מתקיים וכן חלום של שחרית וז"ש ויהי בבקר כו' שהיה זה חלום של שחרית וראוי להתקיים והטעם דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו ולזה חלומות שבתחלת הלילה הולכים אחר הרהורי לב שביום והחלום שבמשמר שניה כיוצא בו אינו אמיתי והם החלומות אשר ע"י שד כי במשמר שניה ניתן כח לשדים ולרוחות לפעול בעולם משא"כ בבוקר במשמר האחרון מן הלילה שכבר גמר האדם שינתו והוא מנוח ורגוע ושכלו זך ונקי ובאותו פעם יבואו החלומות האמיתים אשר ע"י מלאך ולכך נאמר ויקרא פרעה כו' ויספר להם חלומו משמע חלום א' שהיה באמת בעיניו ב' החלומות בפרות ושבלים כחלום א' שנשנה דודאי מתקיים אבל הם לא פתרו אותו כן ועשו ממנו ב' חלומות שא"ל ז' פרות הטובות הם ז' בנות אתה מוליד והרעות ז' אתה קובר וז' השבלים הטובים ז' אפרכיות אתה כובש והרעות ז' אפרכיות מורדות בך ואין אלו מהחלומות הנשנה על ענין א' וע"כ אמר ואין פותר אותם בלשון רבים לפי הבנתם שהם ב' חלומות וז"ש ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי שלא קבל פתרונם שעשו ממנו חלום שלא נשנה ואפשר שאינו מתקיים וע"כ אמר לו יוסף חלום א' הוא דפרות והשבלים מענין א' הם על ז' שני השובע ורעב והחלום שנשנה הוא וק"ל:

רש"י ובנבוכדנצר כו'. שתי פעימות כו'. ואיכא למידק למה באמת לא שכח פרעה גם החלום כמו נ"נ ותי' בב"ר דבכאן כל תכלית הדבר לא היה אלא ליציאת יוסף מבית האסורים ע"י כך ואלו היה כאן שכחת החלום לא היה שר המשקים זוכר ליוסף כי לא ראה זה בחכמתו שיוכל להגיד החלום עצמו וק"ל:

רש"י ארורים הם הרשעים כו'. ואין להקשות אם טובתו של אותו רשע לא היה שלימה מה ראה לגלותן ככל כבר תירצו בב"ר דאותו רשע נתכוין לטובת עצמו בשעה שראה לפרעה שהיתה נפשו מבקשת לנחת היה מחשב בדעתו ואומר אם ימות פרעה זה ויעמוד אחר איני יודע אם מעמידני באומנתי אם לאו וק"ל:

רש"י נתינת טבעת המלך כו'. אמר המלקט ולאוי לעיין בזה דבמגילת אסתר בהסרת טבעת אחשורוש להמן נתן רש"י ז"ל שם הטעם לשבת משום כל גדולה שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך ודוחק לומר דזה בקנה אחד עולה. והנראה לדייק עוד בכתוב דהכא נאמר ויתן אותה על יד יוסף דמשמע פרעה שם הטבעת על אצבע יוסף והטבעת היה נותן על ידו ודבר כזה בודאי לאות שיהיה שני לו לגדולה משא"כ התם כתיב ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן כו' ולא כתיב שהיה הטבעת נתון ע"י וע"כ דייק רש"י ז"ל שם במתק לשונו מי שהטבעת בידו כו' ולא נקט מי שהטבעת נתון על ידו ודבר כזה אינו רק לאות שיהא שליט בדבר המלך. וע"כ שם א"א לפרש דהסרת הטבעת הי' לאות להמן שיהא שני לו דהא הכתובים מוכיחים שם לפנינו דנתינת טבעת אליו לא היה ביום שעלה לגדולה ואפשר דלא כל המלכים שוים באות זה ולאחשורוש היה אות אחר למי שעלה לגדולה להיות שני לו ודוק:

רש"י למה תראו עצמיכם בפני בני ישמעאל כו'. בפ"ק דתענית וכתב הרא"ם וליכא לאקשויי על שאמר תראו שהוא מבנין הפעיל במקום תתראו שהוא מבנין התפעל. ועל מה שאמר אל תראו מלשון ראיה והוא מלשון רווי ושביעה כנראה מאמרו כאלו אתם שבעים. גם מאמרו ודומה לו גם הוא יורה כדלקמן. שאין מלת תראו פי' של מלת תתראו עד שיקשה עליך זה. רק הוא תוספת על מלת תתראו שפי' תתרוו מפני שבכל מקום שיבוא בנין התפעל על פעולה בלתי אמיתית מפרשים אותה הראה עצמך כך כמו הכבד על מתעך והתחל שפירושו הראה עצמך חולה וכן מתעשר ואין כל שפירושו מראה עצמו עשיר אף כאן אל תתרוו אל תראו עצמיכם רווים ושבעים כל צרכיכם מאחר שאין לכם תבואה אלא על שעה ואמר להם אל תראו עצמיכם שבעים כל צרכיכם. ובתנחומא למה תתראו למה תראו עצמיכם שבעים אל תלאו ובידכם פרוסות מפני התרעומות ובפ"ק דתענית פירש"י אל תראו עצמיכם שיש לכם תבואה הרבה פי' שאתם אין לכם אלא מעט. ואמר אל תראו עצמיכם שבעים במקום למה תראו עצמיכם שבעים מפני שאין פי' למה פה שאלת הסיבה כמלת למה בכל מקום רק אזהרה שלא יעשו כן כאלו אמר לאיזה סבה אתם מראים עצמיכם שבעים והלא אין כאן שום סיבה שמתחייב ממנה הוא שלא יראו עצמיכם שבעים ומפני שמתחייב מן המלה הזה הוא אזהרה לקח המתחייב מזה ואמר אל תראו עצמיכם שבעים. ולפי זה נ"ל מה שמפסיק רש"י ודומה לו ומרוה גם הוא יורה הוא שב למה שאמר למעלה אל תראו עצמיכם שבעים לפי הדרש מה שדרשו רז"ל. ומה שהפסיק בינו ובין אל תראו עצמיכם שבעים בפי' האחרים הוא מפני שרצה להודיע תחלה ההפרש שבין פירושו לפי' מפי אחרים במלת תתראו ואחר זה חזר לחזק פירושו שהוא מלשון שביעה ואמר ודומה לו כו'. ופי' מרוה גם הוא יורה פ"ק דפסחים שאמרו כל המלמד תורה בעה"ז זוכה ומלמדה לעה"ב שנאמר ומרוה גם הוא יורה ופירש"י מי שמשביע תלמודו בדבר הלכה גם הוא יורה לעה"ב ואע"פ שמלת תתראו שרשה ראה ומלת מרוה שרשה רוה אין חשש מזה כי האל"ף והוי"ו הם מתחלפים במקומות רבים ולכן יהיה פי' תתראו כמו תתרוו וזהו תוכן דברי הרא"ם ז"ל. ורבינו טען ואמר וזה הוא דוחק גדול בפירש"י לומר שמביא ודומה לו כו' אלפני פניו אלשון ראשון ולא אלפניו לשון שני מפי אחרים שהוא מלשון כחישה. ועוד מה צריך לראיה שהוא מלשון שביעה שמקרא מלא ממנו ובתורה כתיב למען ספות הרוה כו' ואם הוא זר באל"ף יותר זר בלשון שני מל' כחישה אבל הנכון לדרש רז"ל מה שהביא רש"י כאן שתתראו מלשון ראיה וכמ"ש אל תתראו עצמיכם כו' שהוא המתחייב בכה מאמר מסתפקל למה תתראו בפני עשו כו'. וכן איתא בהדיא בתנחומא שפי' תתראו מלשון ראיה אמר יעקב לבניו אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד כו' שלא ישלוט בכם עין הרע ע"ש. גם מה שהביא בשם התנחומא שאמרו למה תתראו אל תוציאו בידכם פרוסות לחם לא מצאנוהו שם. אבל הוא בב"ר ואין זו מכרעת כלל לפירושו מלשון שביעה אלא שפירושו מלשון ראיה שאל תתראו פרוסות לחם בידכם ובזאת ניחא פירש"י כאן שכתב ודומה לו כו' אלשון אחרון אלפניו קאי שכתב מפי אחרים שהוא מלשון כחישה ודומה לו כו' שהוא ג"כ באל"ף ופי' המקרא דמשלי נפש ברכה תדושן ר"ל נפש ברכה שהוא ותרן בממונו תדשן נפשו גם מרוה ומשביע הוא היורה שהוא העני. והא דנקט בני עשו וישמעאל שלא היו אז בארץ כנען ולא אמר בפני כנען עצמן. תי' הרמב"ן ואלו היו באים בני עשו וישמעאל דרך ארץ כנען כו' ע"ש והרא"ם דחה דבריו וז"ל הוא תמוה מאד כי ארץ אדום וארץ מצרים שתיהן בדרומה של ארץ כנען הם כמבואר מגבולי הארץ והבאים מארץ אדום לארץ מצרים אין לו לעבור בארץ כנען כו' והנכון שכל אנשי ארץ כנען היה להם תבואה כמותם כו' עכ"ל וגם זה אינו מוכרח גם אם היה להם הבואה מי נימא שהיה לכל בני כנען. ועוד דאכתי תקשה למה לא אמרו נמי עמון ומואב שהיו גם כן שכיני ארץ כנען. אבל נראה כי הקנאה שנאמרה הכא לא שייכי רק באחים קרובים ומטעם שיהיה האדם עם אחיו בצרה וכן מוכח הסוגין דתענית דנקט זה שם ודבר זה אין לחוש רק בצרות אחים וקרובים ולהכי נקט בני עשו וישמעאל שהיו מזרע אברהם נחשבים אז כאחים וקרובים לבני יעקב אבל שאר אומות לא שייך ביה קנאה זו להיות בצרה עמהם וכן מטין דברי הר"ן שכתב בסוגין בענין איסור תשמיש דיוסף שלא ידע וכו' (כמ"ש במקום אחר) א"כ מוכח מדבריו שלא היה להם לחוש לאסור את עצמם בתשמיש משום דשאר אומות היו שרוין בצער ואפי' משום בני עשו דלא שייך בתשמיש קנאה אלא באכילה שהוא בגלה כמ"ש למה תתראו אל תוציאו פרוסות כו' וכתב הרמב"ן לדרש רז"ל אל תראו עצמיכם שבעים כו' דתשמע שהיה להם עדיין תבואה הא דכתיב ונחיה כו' היינו שלא ימותו כאשר יתום הלחם עכ"ל וזהו תוכן דברי רבינו ז"ל:

רש"י וירא אמר לכו כו' וכתב הרא"ם לא שמעתי פירושו כי כל הולך מארץ כנען לארץ מצרים יקרא יורד ומארץ מצרים לארץ כנען יקרא עולה מפני שא"י גבוה מכל הארצות ועוד גבי וירדו אחי יוסף דכתיב בתריה דלא כתיב וילכו מאי איכא למימר. ובעל מתנות כהונה תיקן לזה וכתב דדייק מדנקט ל' ירידה והיה לו לומר לכו ופי' תכם תן ודיקדק בלשונו וכמ"ש להלן אלכה ואראנו בטרם אמות עכ"ל:

רש"י אתין וגמין כו'. וגם דם הזקן. אמר המלקט ראיתי בס"ח שכתב בשם נח"י והא דלא דרש דשו וגם דם ורעיותיו כמו שדרשו גבי הבל י"ל דהכא לא היה בעיניהם בחזקת מת שהרי ירדו כדי לבקשו מסתברא לדרוש על דם הזקן עכ"ל. וזה דוחק שהרי ירדו לשבור אוכל ואגב רצו לבקשו וכי משום זה נאמר דלא היה בעיניהם בחזקת מת. והנראה דדם ורעיותיו נדרש מוגם דהי"ל לומר גם מאי וגם אלא גם בא לדרוש על דם ורעיותיו ונוסף הוי"ו של וגם בא להורות על דם זקן וכיוצא בזה ראיתי בב"ר פ' לך לך גבי וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ודייק היה לו לומר גם מאי וגם אלא גם הוא מצרים. וגם לרבות ד' גליות ע"ש ורש"י אינו מוכרח להביא זה הדרש של דם ורעיותיו כאן כיון שכבר דרשו רז"ל זה גבי הבל מדמי אחיך ממילא הוא נדרש כאן ממלת גם ולא היה צריך לפרש כאן רק הוי"ו של וגם מה בא להורות לכך פי' שהוי"ו בא להורות על דם הזקן כן נראה לי וק"ל:

רש"י הוא לוי כו'. ובפ"ק דתענית כתב רבינו הטעם מה שמצא לוי כספו יותר משאר אחיו מפני שגם לוי היה עיקר במכירתו ע"כ נזה להניח לו את כספו למעלה בפי אמתחתו ובנקל ימצא לו לנערו משא"כ בשאר האחים שלא מצאו כספם עד בואם לביתם לפי שהיה מונח למטה בשק מפני שלא חטאו כ"כ במכירתו וק"ל:

רש"י בכר שהיה בכור לאמו. והא דלא קרא לראובן בכר ע"ש המאורע דשייך אומר דלא ע"ש מאורעת אחיו הוא נקרא כך רק מפני שהיה בכור בעצמו וק"ל:

רש"י ומיום שמכרוהו לא שתו יין. והקשה רבינו ואמר כיון שלא שתו כל אותם השנים בשביל יוסף איך שתו עכשיו שהרי עדיין לא ידעו שיוסף חי כי לא הכירוהו עדיין ואיך שתו אצלו וי"ל דמפני אימת המלכות שתו ומהאי טעמא נמי לפי דעתם שתו סתם יינם אע"פ שלעתיד יהיה אסור מדרבנן וק"ל:

הלא זה אשר ישתה אדני כו'. בפ"ק דסנהדרין כתב רבינו בענין הויכוח יוסף עם אחיו ת"ל שלוחו של יוסף אמר להם הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש שהוא מבואר כדאמרינן פ' ד"מ כל האמור בפ' מכשף בן נח מוזהר עליה וז"ש דאדוני שהוא מלך והוא מותר בניחוש שהוא מנחש בו כנגד המנחשים הבוטחים בו לסגל מידי אדוני אבל אתם הרעותם כו' ויש ברעה הזאת משמעות הגניבה שגנבתם הגביע הזה לעשות בו ניחוש ובן נח כמותכם שאינו מלך מוזהר עליה ואזהרתן הוא מיתתן וע"כ אמרו אשר ימצא מעבדיך ומת כדין מנחש וגם אנחנו כו' כדין תברי גנבים ואמר גם כדבריכם המנחש חייב מיתה ואשר ימצא אתו יהיה לי היינו לעצמי עבד כדין גנב שאין שומר לביתו ואני חייב לשלם לאדוני הגביע וכדאמרינן בפ' המפקיד דהשומר קונה הכפל כשימצא הגניבה ואף שאפשר לשלם גניבה אחרת הנה זה הגביע שהוא גדול הערך שהוא מנחש בו נגד המנחשים א"א לשלם לו הכפל ויהיה לי עבד ואתם שתרצו להיות עבדים לאדוני לא ידעתי על מה ואתם תעשו עצמיכם נקיים כענין שנאמר והייתם נקיים כו'. ולזה כשבאו אל יוסף אמר להם כי נחש ינחש איש כמוני שבוחר לי בו לנחש שאני מלך יושב על כסא משפט ומה זה אשר אתם עשיתם לגנוב ולנחש ויאמר יהודה פה בתחלה וגם עתה להתרצות להיות גם הם לו לעבדים כפי מה שאמרו במדרשות שכבר הרגישו קצת והיו מספקים בו שהוא יוסף וחשבו כי כל עלילות דברים עליהם הוא כדי לגמול עליהם לקיים חלומותיו ולכך נתרצו בזה לראות באם נתרצה גם יוסף וע"כ אמרו הננו עבדים לאדוני גם אשר נמצא הגביע בידו יהיה לך עבד ולא לעבד אשר על ביתך אבל יוסף הבין הדבר ואמר חלילה לי כו' הנה בזאת אמלא שאלתך אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד דשומר שעדיין לא שילם לא מקניא ליה כפילא כדאמרי' פ' המפקיד אבל אתם עלו לשלום אל אביכם:

פרשת ויגש

ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. הולך מסקנת דברי רבינו מפרש' הקודם בענין זה לפי שעד כאן דיבר עמו ע"י מליץ כמ"ש כי המליץ בינותם וע"כ אמר יהודה עתה מבאת בדין שמנו ידבר נא עבדך דבר כו' שלא תשמע עוד מפי המליץ ומתורגמן כי המתורגמן לעולם א"א לדבר ולהמליץ כל דבר הצריך שאמר לו הבעל דין ומה שדקדק לומר ידבר כו' דבר כו' כדאמרינן בפ' מרובה דבר ולא חצי דבר שע"י מתורגמן לא תשמע רק חצי דבר ידבר נא עבדך דבר שלם באזני אדוני ואל תאמר שצריך אתה למתורגמן לפי שלא תבין לשונו כי כמוך כפרעה כמו שלא נתמנה פרעה למלך רק אחר שידע שבעים לשון כמו שכתוב במימוסי מצרים כן אתה לא מנו לך מושל עליהם רק אחר שידעת ע' לשון. כדי שלא תשמע בדין מפי המתורגמן וק"ל:

רש"י בתך היינו מבקשים כו'. הא דנקט גבי יוסף בתך וגבי אחיו אחותינו. כתב ביפה תואר דמאי

דיבר ב׳ מלא כי ידוע לכל שאין לו אחות כי עבד יכד למצרים ומלך ומאין לו אחות ולכך אמרו בכך שאפשר שהכי׳ לו ולא אמרו בחנו משום דלא שוו בהם כולהו כי לא היתה בת אלא לאשר אבל באחות כולם שוים וק״ל:

רש״י **מאותה** שהם כו׳. אמר המלקט והא דדיקדק רש״י ז״ל בלשונו המתוק לומר מאותה שהם יש לכוין זה עם מה שפירש״י לעיל בפ׳ וישב שהוא גבוה והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו. והנה בודאי גם בנימין נתגדל אצלה ע״כ דייק לומר מאותה שהם כו׳ לפי שגם בלהה נקראת לו אם שגדלתו כאמו וק״ל:

רש״י **והשוה** את כולם כו׳. כן דרשו רז״ל במגילה נקראת והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין אמר רבי בנימין בר יפת אמר ר״א אמר להם כשם שאין בלבי כלום על בנימין אחי כו׳. וכתב רבינו דבכלל עיניכם רואות גם בנימין בכלל אבל רמז להם כשם שאין כו׳ והמקרא מחובר למעלה שהבטיחם לכלכלם ברעב וכזאת עיניכם רואות שאני משוה אתכם כאחי בנימין ראו שבודאי אין לי עליו על המכירה כך אין לי לב עליכם רק לבי כפי המדבר אליכם להיטיב לכם. והדרש זה יתאן מלפרש כפירש״י בחומש עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה ופי המדבר אליכם לשון הקודש דא״כ למה לא כלל את בנימין עמהם גם כי המילה ולה״ק אינו ראי׳ שהרבה אומות שהם נימולים ומדברים בלשון הקודש שהוא לשון עברי עכ״ל. אמר המלקט ואיכא למידק לדברי רבינו שכתב דהדרש זה יתאן מלפרש כפירוש רש״י לעיל בסמוך עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה כו׳ והא רש״י הביא גם הדרש זה תוך כדי דיבור הקודם שפירש עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה כו׳ והיאך הביא לדרש שסותר פירושו הקודם דלמה לא כלל את בנימין עמהם. ואם נאמר שדרכו של רש״י ז״ל לפרש הכתובים בקצת מקומות ע״פ הפשט והדר ע״פ הדרש א״כ הכי הוה ליה למינקט ועיני אחי בנימין ומדרשו השוה את כולם יחד כו׳ דהא הדרש יתאן הפשט. ומה שמסיק רבינו בדבריו גם כי המילה ולשון הקודש אינו ראיה כו׳. כבר האריך הרא״ם בזה וכתב דחיבור המילה והלשון יחד היה ראי׳ גדולה בלי ספק והילך לשונו ומה שהוצרך להוסיף בהבטחת ראה אני וכלכלתי אותך כו׳ ראיות כי פי המדבר אליכם ולא הספיק ראיית המילה שהראה להם שהוא מהול. מפני שאין ראיית המילה לבדה ראי׳ גמורה כי אע״פ שהמילה מיוחדת לאומה הישראלית הבא מזרעו של יעקב ולא לישמעאל ואם הוא מזרע אברהם שנצטווה בו ולא לעשו ואם הוא מזרע יצחק כמו שאמרו בסנהדרין אתה וזרעך אחריך יצא זרע ישמעאל שנאמר כי ביצחק כו׳ ויצא עשו במאמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך כו׳ מכלל שהוא לבדו זרעו של אברהם כמו שכתב הרמב״ם ז״ל בפ׳ עשירי מהלכות מלכים. וכ״ש שאינה לשאר אומות מ״מ יש לחוש שמא הוא מבני קטורה שחייבין במילה מפני שלא נתמעטו מקרא דכי ביצחק כו׳ אלא זרעו של ישמעאל שהכר בא לעולם אבל לא זרעם של בני קטורה שעדיין לא באו לעולם. ואע״פ שראיית הלשון ג״כ אינה ראייה גמורה מפני שהלשון הזה בני ארץ כנען היה ומסתמא רבים במצרים היו יודעין אותו כי ארץ כנען ומצרים קרובות הן מאוד וכ״ש המושל שדרך המושלים והמלכים לדעת הלשונות מ״מ כשהתחבר ראיית המילה עם ראיית הלשון היה ראיה גדולה בלי ספק שבני קטורה שהם הנמולים הם רחוקים ממצרים מאוד שהרי מקום דירתם היה קדמה אל ארץ קדם שהוא מזרחה של ארץ כנען וארץ כנען הוא מזרחה של ארץ מצרים ונמצא שמקומם רחוק מאוד מארץ מצרים ולא ימצא מהם בארץ מצרים רק מעט מן המעט ואפי׳ אותו מעט מן המעט לא יהיה יודע הלשון מפני שלה״ק לשון של בני ארץ כנען הוא ורחוק הוא מאוד במאוד שיבוא במצרים ממקום בני קטורה שהוא רחוק מאוד ממצרים. וגם שיקרה שיהיה יודע לשון של בני ארץ כנען שאינם מבני עמו לכן חיבור המילה והלשון יחד היה ראיה גדולה בלי ספק עכ״ל. אך מה שהקשה הרא״ם איך הוצרך ליוסף לדבר עם אחיו בלה״ק הא אמרינן בפ׳ א״נ דיוסף היה מושבע מפרעה שלא יגלה הדבר מה שלא היה פרעה יכול לדבר עמו בלשון הקודש וע״י בנקל יכול להתפרסם הדבר כתב רבינו ואמר דמסוגיא זו משמע דלשון הקודש אינו בכלל ע׳ לשונות וכ״כ דע׳ אומות בעולם בזולת ישראל כדמוכח מע׳ פרי החג והא דאשבעי׳ פרעה דלא מגלי׳ לי׳ לאו משום נימוסיהן שידע המלך כל ע׳ לשונות דודאי לשון הקודש אינו בכלל ע׳ לשונות אלא משום דגנאי הוי לפרעה שיוסף ידע בלשון א׳ יתרה לשון הקודש יותר על ע׳ לשון והוא לא ידע להשיב לו והשתא אין מקום לקושית הרא״ם דפרעה לא אשבעי׳ אלא משום גנאי דלא ישתעי עמו כיון שלא יכול להשיב לו וק״ל:

רש״י **על** שני מקדשות ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה כו׳. וכתב הרא״ם בב״ר אמרו על צוארי בנימין וכי שני צוארים היו לו אלא אמר ר״א בן פדת יוסף ראה ברוח הקודש שני מקדשות כו׳ ובנימין בכה על צואריו כתיב ראה בנימין משכן שילה כו׳ פי׳ שינוי דקרא קדרשי דלגבי בנימין דכתיב צוארי בלשון רבים וה״ל למכתב צואר בלשון יחיד כיון שאינו כינוי שמנהגו לבוא בלשון רבים כמו אליו ועליו ועדיו אמרו ש״מ לדרשא הוא דאתי. וגבי יוסף דכתיב על צוארו בלשון יחיד וה״ל למיכתב צואריו בלשון רבים כיון שהוא כינוי שדרכו בכך אמרו ש״מ לדרשא הוא דאתי וליכא למימר כיון דבכינוי אתי בלשון רבים בבלתי כינוי נמי אתי בלשון רבים וליכא שינויא אלא גבי יוסף דכתב בי׳ צוארו ולא צואריו משום דאורחא דקרא ליכתוב הכינוי בלשון רבים והבלתי כינוי בלשון יחיד שהרי גבי בעליו אין עמו נכתב בלשון רבים וגבי בעל השור נקי אם בעל אשה הוא נכתב בלשון יחיד וכן מאליו אל ומעליו על ומעדיו עד והשתא אתי שפיר מה שלא דרשו גבי יעקב דכתיב בי׳ ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד בלשון רבים משום דהתם הם בכינוי ודרך הכינויים לבוא בלשון רבים ואל יקשה עליך מדבר האיש אדוני הארץ שאינו בכינוי ובא בלשון רבים כמו אדוניו כי אפשר שכוונו בזה שהוא במקום כל אדוני הארץ כי לא ירים מבלי האדונים את ידו ואת רגלו זולתו עכ״ל. ובפ״ק דמגילה טען רבינו ואמר דהא בכל הש״ס ובחומשים כתיב הכי בכה על צואריו בלשון רבים וכן הביא רש״י הכתוב זה שם בסוגי׳ דשמעתין. ועוד קשה לפירושו דהא מלינו בכינוי צוארו לשון יחיד גבי עשו ויבך על צוארו. וע״כ הנראה דודאי צוארי בי׳ לא משמע אלא לשון רבים צוארו בוי״ו לא משמע רק לשון יחיד אבל צואריו דכתיב י׳ וי״ו משמע לשון רבים ומשמע לשון יחיד כמו בעליו והכא בהאי קרא ברישא דקרא לגבי בנימין כתיב צוארי דלא משמע רק לשון רבים. ובסיפא דקרא לגבי יוסף שינה לכתוב צואריו דמשמע נמי לשון יחיד דרשו מינה׳ דרמז לגבי בנימין על ב׳ מקדשים ולגבי יוסף על א׳ דב״ה נקרא צואר כמו כמגדל דוד צוארך וצוארך כמגדל השן כמו שהצואר בגובה של אדם והודו כן המקדש בגובה א״י והודו של ישראל וק״ל:

חמש חליפות שמלות. בפ״ק דמגילה אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק (ופירש״י יוסף שנמכר לעבד ע״י קנאת אחיו בשלבישו אביו כתונת פסים) יכשל בו להלבים את בנימין אחיו כי היכי דמקנו בי׳ אחוהי. אלא רמז דעתיד לצאת ממנו בן שיצא מלפני המלך כו׳ בלבושי מלכות ומנו מרדכי. ובהגדה זו הקשה רבינו ואמר דהא לא דמי׳ דודאי גבי יעקב כיון דכולם בניו היו אם נתן לא׳ מבניו יותר יתקנאו בו אחיו משא״כ הכא כיון דבנימין היה גם אחיו מן האם ולא כן שאר אחיו למה יתקנאו בו כשהוא נותן לו יותר. וי״ל כיון דיוסף בא עתה להודיע השנאה במכירתו כמו שאמר להם כשם שאין בלבי שנאה על בנימין כו׳ לא היה לו להרבות במתן לבנימין כ״כ ה׳ חליפות שמלות דשמא לא יתלו ריבוי המתנה במה שהוא אחיו מן האם אבל יתקנאו בבנימין ויאמרו כי יוסף אוהב אותו יותר בשביל שלא היה במכירתו. וא״ת אכתי תקשה דאיכא קנאה במה שנתן לבנימין ג׳ מאות כסף ולא נתן כן לשאר אחיו ולא נזכר שרמז לו בזה וי״ל כמו שכתבתי לעיל במה שנתן לבנימין יותר כיון דהוא אחיו גם מן האם אין כאן קנאה אלא בבגדים שהם מתנות גלויים שהעולם חשבו שהוא מראה להם שנאה על מכירתו ובבגדיו שהוא דוגמא המכירה כתונת פסים וק״ל:

רש״י **אל** תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך ד״א אל תפסיעו כו׳. וכתב הרא״ם אבל בב״ר שלפנינו כתב אל תרגזו בדרך אל תפסיעו כו׳ ואל תעמידו עצמיכם מדברי תורה והכנסו חמה לעיר. ולפ״ז נ״ל שפי׳ אל תרגזו בדרך אל תתנהגו עם הדרך בזאת שאתם הולכים אל אביכם מנהג הרתיחה והרוגז שהוא פועל נוסף מן הראוי בשתפסיעו פסיעה גסה שהוא המהלך הנוסף מן הראוי עד שיקרה לכם מזה סכנה מן הליסטים ומן החיות רעות מצד שתצטרכו להשכים ולהעריב קודם זריחת השמש ואחרי שקיעתה וגם יתחייב לכם מרוב המהלך בתעמידו עצמיכם מד״ת אלא הכנסו חמה לעיר כמו שאמרו פ״ק דפסחים לעולם יכנס כו׳ אבל לגירסת הרב צריך לומר שפי׳ אל תרגזו הוא כמסופק שאם הרוגז שב עליהם שלא יעשו רוגז בהליכתם שהוא פועל נוסף שהיא הפסיעה גסה שמשכימים ומעריבים בהליכתם ופי׳ שהתראה בהם שיכנסו חמה לעיר כדי שלא יסתכנו מן הליסטים כו׳. ואם הרוגז שב על הדרך ופירושו אל תרגז עליכם הדרך שהדרך תגבר על הליכתם תהיה ההתראה בהם שלא יתעסקו בדבר הלכה בהליכתם או פי׳ שלא תגבר הדרך על הליכתם פי׳ שלא יתאחרו בהליכתם יותר מן הראוי ותהי׳ מלת תרגזו לפי הפירוש הראשון יוצאת כאלו אמר אל תרגזו הליכתם בדרך ולפי פי׳ השני פועל עומד כאלו אמר אל הרגזו עליכם הדרך כשתגבר מרחק הדרך על הליכתם עכ״ל. ומסוגי׳ דשמעתין פ״ק דתענית שאמרו שם אל תרגזו כו׳ אמר ר״א אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה כו׳ טען עליו רבינו ואמר רש״י בחומש הביא דרש רז״ל דשמעתין אל תרגזו אל תתעסקו כו׳ ד״א אל תפסיעו כו׳ ומדבריו נראה שנעלם מעיניו סוגיא דשמעתין דדברי רש״י בחומש מיוסדים ע״פ סוגיא דשמעתין והב״ר חולק ופי׳ אל תרגזו בסופך דהיינו אל תפסיקו מדבר הלכה וכמ״ש התו׳ בסוגין שיש מדרש חולק על תלמוד שלנו. ונראה לפי דרש דשמעתין פירש הכתוב אל הרגזו כדמסיק בסוגיא לעיוני כי עיון התורה מביא החכמים לידי רוגז כמ״ש אורייתא דקמרתחא בי׳ ולזה אמר להם אל תרגזו ותעיינו בדבר שנצטוויתם בדרך דהיינו דברי תורה שהולכי דרכים פטורים מן המצות אבל חייבים בד״ת כמ״ש ודברת בם כו׳ ובלכתך בדרך כו׳ היינו לפי המסקנא דשמעתין והרא״ם פי׳ הכתוב בענין אחר לפי הדרש כי נעלם ממנו סוגי׳ דשמעתין:

רש״י **סרח** בת אשר ויוכבד כו׳ הרמב״ן ז״ל טען ואמר ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו עכ״ל והרא״ם ז״ל כתב על טענתו ולא זכר הרמב״ן מה שפירש״י ויקומו כל בניו ובנותיו לנחמו ר״י אמר תאומות נולדו עם השבטים ור״ן אמר כנעניות הי׳ וכו׳ עכ״ל ורבינו טען ואמר על השגת הרא״ם שאין כל זה מספיק לתרץ קושיית הרמב״ן דהא גבי בני לאה כתיב כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם לא היו בכלל נפש ל״ג מבנות לאה רק דינה וכתיב בנותיו בלשון רבים. ומהרא״י בביאורו ביטל דעת הרמב״ן דבנותיו היינו דינה וסרח בת אשר דבני בנים הרי הם כבנים כו׳ עכ״ל. ולפי זה נמי ניחא הא דכתיב גבי בני לאה בניו ובנותיו ל״ג היינו דינה ויוכבד כו׳ שהם בנותיו מלאה דבני בנים כו׳. ומה שהקשה מהרש״ל על דברי מהרא״י דא״כ גבי ויקומו כל בניו ובנותיו למה לא פירשו ג״כ שהם דינה וסרח וכו׳ עכ״ל. לאו קושיא היא דהתם כיון דאיכא לפרש בנותיו ממש כר״י ניח׳ לי׳ לפרש כפשוטו. משא״כ הכא דא״א לפרש בנותיו ממש כר״י דכיון דלא נמנו כאן ע״כ מתו כבר כמ״ש לקמן בסמוך. ועוד דכל בניו ובנותיו ל״ג אי אפשר לפרש כן דהא לא חשיב לי׳ רק דינה כמ״ש לעיל משום הכי הוצרכנו לפרש הכי כדברי מהרא״י ודוק:

רש״י **תלדה** הזכרים בלאה. עיין מה שכתבתי לעיל בפ׳ וישב ולקמן בפ׳ תזריע ותמצא נחת:

רש״י **ולדברי** האומר תאומות נולדו עם השבטים כו׳. גם בכאן טען הרמב״ן ז״ל ואמר ואין צורך לזה שהרי אמר ר״י לאחיותיהם נשאו השבטים כו׳ אלא התאומות הם נשי בני יעקב והכתוב אומר עליהם מלבד נשי בני יעקב כו׳ ועוד האריך בטענות ע״ש וכיוצא בזה טען הרא״ם ז״ל ואמר לא שמעתי פירושו דכיון דכתיב מלבד נשי בני יעקב הרי הוא כאלו אמר כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו ששים ושש ועם נשי בני יעקב שבעים ושמנה. גם לא שמעתי טעם נכון מלבד נשי בני יעקב אליבא דר״ן דאמר כנעניות היו דמהיכי תיתי לרבוייהו דאיצטריך קרא למעוטינהו דהא כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו כתיב והכנעניות אינן מיוצאי ירכו. ועוד אם מתו לפני ירידתן למצרים למה הוצרך הכתוב לומר מלבד נשי בני יעקב והלא כל הנפש הבאה כתיב והמתים אינם מהבאים עכ״ל. ובפ׳ י״ג כתב רבינו אדבריהם דמקראות הדאי מוכיחין כפירש״י הא דכתיב מלבד נשי כו׳ לאו אותם התאומות הוו אלא נשים אחרות שהיו להם מבאי הארץ אבל התאומות כבר מתו מדכתיב בפ׳ עקב בשבעים נפש ירדו אבותיך כו׳ ואלו היו התאומות קיימו׳ היו טפי מע׳ נפש דהתם לא כתיב מלבד כו׳ והכי מתפר׳ קרא לפירש״י כל הנפש הבאה כו׳ והוי כולן יוצאי ירכו מלבד נשי כו׳ שלא היו יוצאי ירכו היו ס״ו וע״כ הכי מתפרש קרא לר״ן דכלותיו אינן יוצאי ירכו וה״ק קרא מלבד נשי בני יעקב שלא היו יוצאי ירכו ולא היו בכלל ס״ו הבאים. ועוד ראיה גמורה יש לפירש״י ממ״ש שדינה היתה אשת שמעון שנבעלה לכנעני וא״כ היא בכלל נשי בני יעקב ולמה פרט בה הכתוב יותר משאר בנותיו התאומות דהא בכלל נשי בני יעקב היא אלא ע״כ נשי בני יעקב לאו בבנותיו קמיירי. גם מה שכתב הרמב״ן דר״י מזה הכתוב אומר כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בני יעקב גם הם מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא פרסם אותם בכאן כאשר לא הזכירן בענין לידתן עם השבטים כו׳ ע״ש אין זו הראי׳ מכרעת אלא מדכתיב ויקומו בניו ובנותיו כו׳ משמע לי׳ בנותיו ממש והתאומות נולדו לו כיון דלא נזכר לידתן כמו שנזכר לידת דינה ומדלא הוזכר ג״כ למי נשאו קאמר ר״י דנשאו לאחיהן כו׳. גם דברי הרמב״ן בפ׳ וישב תמוה כפירש״י דוק עליהם. אמר המלקט ומה שפירש״י מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היה לו כו׳ כתב בעל שפתי חכמים צריך לומר דטעות נפל בדפוס בספרי רש״י דהא נפשות עשו לא היו אלא חמשה כדכתיב לעיל בפ׳ וישלח כו׳ עכ״ל. ואני אומר שאין לשבש הספרים בשביל זה דהא רש״י כתב שמצא כן בויקרא רבה והספר דהמדרשים עולים בקנה א׳ דהא בב״ר פ׳ זו יש מרז״ל האומרים שיעקב השלים למנין שבעים ומי שאמר זה אמר דעשו השלים למנין ששה נפשות וק״ל:

רש״י **אבל** יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע. ומדרש זה כתב רבינו לכוין המאמר דפ״ק דיומא דגרסינן שם תניא ר״א בן חסמא אומר הקורא את שמע ומרמז בעיניו ומקרץ בשפתותיו ומראה באצבעו עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כו׳ ר״ל ולא אותי קראת יעקב כו׳ שלא רמז בעיניו כו׳ ולא הפסיק בק״ש וק״ל:

רש״י **מן** הפחותים שבהם לגבורה כו׳. כדאיתא בבבא קמא בפ׳ החובל. וכתב רבינו דדרשו זה מדלא כתיב ומאחיו לקח ה׳ דרשו דמקצה אחיו משמע הפחותים והמוקצים לגבורה שבהן כמ״ש ג״כ ותאכל בקצה העם מן המוקצים שבהם ומאמר יוסף מוכיח על זה שיתראו בפני פרעה לחלשים שאינ׳ ראוי׳ רק למקנה כמ״ש והאנשים רועי צאן כו׳ ואמרתם אנשי מקנה כו׳. ולז״א שהן היו אותן שנכפלו בשמות שהן צריכין חיזוק בברכתן. ועוד י״ל דלכך נכפל שם שמותן שהי׳ ראוי לקרותן כאן בשמם ולא נקראו כאן בשמם ונכפל שם שמם ומה שלא זכרן בשמות לסורות על חלושתן כאלו אינם וכן הוא בב״ר:

מה מעשיכם כו׳. בפ׳ זה בורר אמרו כשמאיימין על העדים אמרינן להו נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר ופי׳ רש״י בשביל מתהלל בשקר דהיינו עידי שקר הגשמים נעצרים. אמר רבא יכלי למימר שב שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף כו׳. וכתב רבינו אפשר דאמרי אינשי משל הדיוט זה מרעב של מצרים שאמר פרעה לאחי יוסף מה מעשיכם אם אתם בעלי אומנות מאי איכפת לכם ברעב שבאתם כולכם כאן הכפנא אבבא דאומנא לא נחית ואמרי לי׳ אנשי מקנה כו׳ וק״ל:

פרשת ויחי

רש״י **סופה** להיות עפרה כו׳. וכתב הרא״ם מהכא משמע שכל הג׳ טעמים אינן טעם לאל נא תקברני במצרים אבל בב״ר אמרו אל נא תקברני למה שסוף ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות כו׳ ד״א שלא יעשו ממני אלילים שכשם שנפרעין מן העובד כו׳ ולמה כל האבות מחבבין קבורת הארץ אמר ר״א איכא דברים בגו אמר ר׳ יהושע בן לוי מהו דברים בגו אתהלך לפני ה׳ כו׳ בארצות שהם המתים חיים שלא יצטער בצער גלגול מחילות שכל הצדיקים הקבורים בח״ל עושה להם הקב״ה מחילות בארץ ועושה אותם כמערות הללו והם מתגלגלין ובאים לא״י ושם הקב״ה נותן להם רוח חיים והם עומדין. משמע שהשני טעמים של אלילים ושל כנים הם טעם לאל נא תקברני כו׳ והטעם של גלגול מחילות הוא טעם ונשאתני ממצרים כו׳. שאם מפני שני הטעמים היה די לומר אל נא כו׳ למה הוצרך לבקש שיוליכוהו לא״י אלא ודאי איכא דברים בגו וזהו הנכון. אבל לפירש״י קשה דאי משום צער גלגול מחילות אל נא תקברני בח״ל מיבעי ליה לכלול מצרים ושאר ארצות שהרי באותו מקום שיקברוהו אפילו חוץ ממצרים יש בו צער גילגול מחילות אלא ע״כ דטעם גלגול מחילות לא קאי אלא על וקברתני בקבורתם. אלא טעם כל זה

עדיין אינו מתורץ דאי משום גלגול מחילות די בעצמותיו כמו ביוסף ולמה צוה שהוליכוהו מיד לא"י ומה שהאריכות לומר כל הטעמים הללו ולא הספיק להם באחד מהם מפני שמטעם ע"ב לבדו או מטעם הכנים לבדו די באל נא תקברני כו' ולמה הוצרך לומר ונשאתני כו' ומטעם גלגול מחילות לבדו די בעצמותיו כיוסף אבל מטעם הע"ב וגלגול מחילות לבדם או מטעם הכנים וגלגול מחילות די אלא דכולהו איתנהו עכ"ל. ובשלהי דכתובות ממה שאמרו שם ונשאתני ממצרים כו' אמר קרנא דברים בגו יודע היה יעקב שצדיק גמור היה כו' שלא קבל עליו צער גלגול מחילות. טען רבינו ואמר ורש"י בחומש הביא כל הג' טעמים כמו שהם בב"ר והאריך הרא"ם דכולהו איתנהו. ואין כאן להאריך דלפי תלמודינו נראה אחר שבאנו לטעם דגלגול מחילות שוב אין אנו צריכין לטעמים האחרים דאל"כ לא לישתמיט תלמודא מלהזכיר גם טעמים האחרים. ומה שכתב הרא"ם דלטעם גילגול מחילות לחוד לא לכתוב אנ"ב אלא אנ"ת בא"ל כדי לכלול גם שאר ארצות עמהן. אין זה קושיא כיון דבמצרים היה יעקב אז נקט שפיר במצרים וכיון דכתיב וקברתני בקברתם דהיינו א"י הרי כלל גם שאר ארצות עם מצרים מלקברו. גם מה שכתב דמטעם גלגול מחילות לבדו די בעצמותיו כיוסף לאו קושיא היא דהא ודאי יוסף נ"כ היה מצוה שישאוהו לא"י מיד אלא שלא היה סיפק ביד בניו לעשות כמו כן שהוא עושה לאביו שהי' שלים במצרים כמו שפירש"י בפ' בשלח ובספר הזוהר נתן טעם בדרך סוד על שיעקב זכה ליקבר גופו בא"י ויוסף עצמותיו ולא גופו ע"ש:

רש"י **תערא** כו'. בשמע שלמה האריך בזה והילך לשונו הנה רש"י ז"ל הרכיב פירושו אחרי רבותי דקודם כתב תעלא כו' דמשמע דהשתחוייתו היתה ליוסף וסדר כתב הפך עצמו משמע השתחוייתו לה' ית'. תו קשיא בכל זה דאחר שפירש"י ז"ל תעלא כו' מי דחקו לפרש הפך עצמו כו' אי משום דבעי לפרש מלת על ראש המטה והא אפשר לפרושי על יוסף וה"ש דקרא וישתחו ישראל ליוסף ואחר כך נתן טעם למה השתחוה לו והשיב על שהיה ראש והשוב שבמטתו והודה על דבריו אף שהוא תעלא משום דהוא בעידנא ואימר דהפסוק עצמו נותן טעם לדבר ההשתחויה. ואם נאמר דמ"ש הפך עצמו כו' הוא משום דק"ל גבי דיעקב שמשתחוה ליוסף מטעם תעלא כו' אבל יוסף עצמו איך לא מנעו והפליר בו לזה אמר הכתוב שעשה יעקב תחבולה להפוך עצמו לצד השכינה כדי שיבין יוסף שהשתחוה לה' הא לא אפשר דא"כ יעקב כיון שהפך עצמו לצד ראש המטה הרי לא השתחוה ליוסף שהוא תעלא. אם נאמר דעשה ב' השתחויות דאחר שהשתחוה לה' חזר והפך עצמו לרגלי המטה שהיה שם יוסף וחזר והשתחוה קשה דתרי השתחויות לא כתיבי ועיקר חסר מן הספר ולכן יראה בלשון רש"י ז"ל אחר העיון שהם ג' לשונות ונ"ל ד"א שהפך עצמו כו' והם ג' פירושים בתחלה פירש וישתחו ישראל ליוסף ע"ש תעלא כו' ולפי זה על ראש המטה הוא שנותן טעם הכתוב למה השתחוה לבנו לז"א על שהיה ראש המטה עכשיו ותעלא כו' ד"א הפך כו' ועל ראש המטה ר"ל להקב"ה שהיה על ראשו. ד"א וישתחו לה' על סיבת יוסף שהיה ראש מטתו ואע"פ שהיה מלך הי' שלם עכ"ל:

ויאמר ליוסף הנה אביך חולה וכתב רבינו בפ' הפועלים הא דלא הזכיר כאן שקרא אותו כמו שהזכיר בפ' הקודמת לפי שהאמירה שאביו חולה היא עצמה הקריאה שנתחדש באביו החולי קודם מיתה דבר שלא היה בעולם וכמו שלמדו שם בשמעתין ממקרא זה והא דאמרו בפ' השותפין מרגליות היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו וכל חולה כו' כבר הקשו תוס' שם בשמעתין ותרצו בשם ר"ח דחולה של מיתה לא הוי וק"ל:

רש"י **ואף** על פי שנחלקה הארץ לגולגלותם. וטען עליו הרמב"ן ז"ל מהמסקנא דסוגיא דפ' י"נ דמסיק לשבטים איפלוג ע"ש באורך גם בדברי הרא"ם שהתגלגל פירש"י ז"ל וכתב רבינו בפ' י"נ וכבר ביארנו זה באורך בחידושינו במס' הוריות ע"ש עכ"ל ואבל על דאבדין שחפשתי ולא מצאתי כלם במס' הוריות מדבריו בענין זה:

וזרעו יהיה מלא הגוים רש"י כל העולם כו' בב"ר וזרעו כו' ואפשר כן אלא זה יהושע כו' וכתב רבינו בפ' אין מעמידין ופירש"י וכי אפשר כן שהעמיד אפרים בנים כ"כ אלא כו'. ורצ"ל דבכל מקום שנמנו השבטים בא מספר שבט אפרים פחות משבט מנשה ועיין עוד בזה ברא"ם:

רש"י **ד"א** היא חכמתו ותפלתו אבל פרק י"נ דרשו בחרבי ובקשתי וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא כבר נאמר כי לא בקשתי אבטח כו' אלא חרבי זו תפלה קשתי זו בקשה. וכתב רבינו וכן ת"א כינה הכתוב התפלה והבקשה בחרב וקשת כי התפלה תועיל ליעקב במקום ברכת חרב על חרבך תחיה שניתן לעשו כמ"ש הקול קול יעקב כו' והבקשה תועיל לו במקום ברכת הקשת שניתן לישמעאל ויהי רבה קשת. או שיהיה מלת בקשתי לפי הדרש ממש בלשון בקשה וב' בקשתי במקום שני כמו בבקשתי. ובב"ר אמרו בל"א בחרבי ובקשתי במצות ומ"ט. אבל רש"י בחומש פי' בחרבי ובקשתי היא חכמתו ותפלתו ולא ידענא למה לקח לו דרך אחרת והניח דברי התלמוד גם הב"ר ודו"ק:

רש"י **ממה** שחשדתיך בטרף טרף יוסף כו' אבל בפ"ק דסנהדרין יש מרבותינו אומרים המברך את יהודה הרי זה מנאץ כתבו בתו' דס"ל על מעשה דתמר שבחו הכתוב כדמתרגמינן את אודיתא ולא בהיתתא. וכתב רבינו ומה שכתב המתרגם באידך קרא מטרף בני עלית כו' מדין קטלא ברי סלקת כו' פי' נמי מדין הרינת תמר ובניה וכ"כ החזקוני. אבל בע"י כתב ובחדושין אמרינן שלא הניח להרוג את יוסף. ואין דבריו מובנים דודאי אין עולה על דעת האומר לברך את יהודה אינו אלא על שלא הניחו להרגו ואהא קאמר דאין זה אלא מנאץ ויש ליישב דהכי קאמר דודאי על שלא הניחו להרגו ראוי לברכו וכדכתיב מטרף כו' אבל כאן הכי קאמר מי שמברכו במה שהלה סבת מניעת הריגתו בממון ואמר מה בצע הרי זה מנאץ ה' כי היה לו לתלות סיבת מניעת הריגתו ביראת חטא והוא פירוש הכתוב ובוצע בירך שהמברכו שהצילו יהודה ונתן סיבת המניעה מהריגה בבצע ממון ה"ז מנאץ ה' כי היה ראוי לו ליתן סיבת המניעה מחטוא לה' ובזה יתיישב קושיות יפה מרא"ה דהקשה אמאי קרי ליה מנאץ למברכו ולא ליהודה גופיה ועוד מ"ש למנאץ לה' כו' ותי' שמפני שממעשה ההוא נמשך טובה שמגדל יוסף במצרים והציל העולם ברעב לכאורה ישובח יהודה במעשיו שנגמרה כוונת אלהית ע"י כמ"ש כי למחיה שלחני אלהים לכן אמר שהחושב זה מנאץ ה' שיראה שה' סבב הדבר ע"י שנתן בלב יהודה לעשות כן וחלילה לאל מרשע אלא שהש' ילא הדבר בטוב כו' ולעולם לא יהיה תפארת יהודה על מעשיהו וכו' עכ"ל ולדבריהו ניחא גם כן ומיושבת מלת מנאץ ה'. ולולי פירושם היה נראה לפרש דהכי נמי לשבח יהודה קאמר ומברך במקום זה הוא במקום קללה וגידוף כמו ברך נבות אלהים ומלך וה"ק כל המברך את יהודה ומגדפו על זאת שאמר מה בצע וכו' ומכרו בממון ולא החזירו לאביו אין זה אלא מנאץ לה' שיהודה כונתו לש"ש היה שהיה חושש שלא יהיו אחיו שומעין לו בדבר זה להחזירו לאביו וה"ש מנאץ ה' כי שם יהודה נקרא כולו על שמו של הקב"ה כמ"ש בסוטה על שקידש ש"ש בפרהסיא ותו לא מידי:

רש"י **ומיתה** לא נאמרה בו כו' בפ"ק דתענית ר"נ ור"י הוו יתבי בסעודתא כו' בתר דסעיד אמר ליה ר"י הכי אמר ר' יוחנן יעקב אבינו לא מת א"ל וכי בכדי ספדו ספדני' וחנטו חנטי' וקברו קברייא א"ל מקרא אני דורש שנאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים כו' ופירש"י ההא דמשני א"ל מקרא אני דורש כו' והא דחנטו חנטיי' סבורים היו שמת אבל חי היה עכ"ל. ורבינו טען ואמר והוא דחוק ועיקר שינויא חסר מן הספר. ושמעתי לפרש שנויא זו משום דאיכא לפרש הא דיעקב אבינו לא מת בשני פנים אם שלא מת גם בגוף אם שלא מת בנפש כשאר צדיקים אבל בגוף היה מת והאי שלא מת בנפש לא הוי להקשות דמפורסמת היא דאמאי נקט יעקב טפי מאברהם ויצחק דודאי גם הם לא מתו בנפש. ואי שלא מת אף בגוף קאמרת וכי בכדי ספדו כו' ומשני לי' דודאי בנפש קאמרי דלא מת ודקשיא אמאי נקטו יעקב טפי דמקרא אני דורש כו' מקיש הוא לזרעו ומ"ה נקטי יעקב. כמו שהוזכר בקרא בהיקשא דלא שייך אלא ביעקב להקיש לזרעו משא"כ באברהם ויצחק משום זרע ישמעאל ועשו. ומייתי ליה מדכתיב אל תירא עבדי יעקב כו' מקיש הוא כו'. בכמה כתובים קרי ליה לכלל ישראל בשם יעקב ומיהו הכא דכתיב ביה ואת זרעך כו' משום דעבדי יעקב היינו יעקב עצמו. ועוד י"ל בזה ע"פ מה שאמרו בשילהי דכתובות מתים שבח"ל אינם חיים שנאמר נותן נשמה לעם עליה כי א"י נקרא ארץ החיים מיתת לדיקים שבא"י אינם רק מיתה מקרית משא"כ בח"ל דהמיתה היא טבעיית וע"כ צריכין לגלגול מחילות וה"ש יעקב לא מת דודאי אברהם ויצחק שמתו בא"י חיים הם גם במיתתן כיון שמתו בא"י אבל יעקב שמת בח"ל היה לבעל דין לומר שאינו חי כמותן ולזה אמר דאף הוא חי וכאלו מת בא"י. וא"ל וכי בכדי כו' ומהיכי תיתי לך שהוא חי יותר משאר מתים שבח"ל א"ל מקרא כו' מקיש כו' הנני מושיעך מארץ רחוק דהיינו ממצרים בחיים כאלו אתה מת בארץ ישראל כמו זרעך יוסף שבא למצרים ארץ שביו בחיים לשם ודוק:

רש"י **מוקף** אטדין היה ור"ד ע"ש המאורע כו'. בפ' המקנא ויבואו עד גורן האטד וכי גורן יש לאטד א"ר אבוהו מלמד שהקיפוהו כתר לארונו כו' ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דאימא כפשטיה נקרא כך ע"ש אטד המקיפו כמו שפירש"י כאן לפי פשוטו והרי לפי הנמשל נמי ה"ק שהקיפוהו כתרים כו' כגורן שמקיפים לו אטד וי"ל דודאי אין דרך לקרות הגורן על דבר שעל המקיפו ושם גורן נמי מוקף באטד ולא בא קרא אלא לאשמועינן הנמשל שהקיפוהו כתרים כו' וק"ל:

ויעש אבל לאביו שבעת ימים. אמר המלקט ראיתי בפ"ר שהקשה הא לא הל עליו האבילות עדיין כיון שלא נקבר ותי' דיוסף היה עומד בגורן האטד לפעמים ואחיו העלו הארון מפני שכל המלכים תלו כתריהם בארונו של יעקב מכיון שראו כתרו של יוסף והיו מתאחדים שמא יכבוש שם מלכותם ולא הניחוהו לעלות עכ"ל. וצריך איכא למידק דהא ק"ל דאין האבילות חל אלא עד שיסתום הגולל ואף לדעת רש"י ז"ל והטור י"ד הביאו בסי' שע"ה דס"ל דהאבילות חל משיסתום הגולל דהיינו כיסוי הארון ולדבריו כשנותנין אותו בבית בארון ומתחין הכיסוי במסמרים ע"מ שלא יפתח עוד ע"ד ליתן הארון בכוך או בקבר מונה משעת סתימת הארון אבל אם מוציא המת במטה או בארון פתוח לב"ה וקובר מתו בקרקע אינו מונה משיסתום הקבר והכא גבי יעקב עכ"ל שפתחו עוד ארונו כדמוכח בפ' המקנא שרצה עשו לעכב קבורתו ומחו חושים בן דן בקולפיה אריפא דעשו ונפל אכרעא דיעקב והדרא קושיא לדוכתא הא לא חל עליו האבילות עדיין ולדעת הרמב"ן מה שהביא הטור בסי' הנ"ל כשמוליכין המת מעיר לעיר מיד כשמוסרין לאלו שמוליכין אותו והחזירו פניהם מהמטה כבר נתייאשו ממנו ודמי לסתימת הגולל ניחא ותו לא מידי:

רש"י **בחזירתן** כו' בפ' המקנא וכתב רבינו דמשמע להו דכל העולים כו' קאי אכל עבדי פרעה שהוזכרו מעיקרא בלשון עליה ויעלו כל עבדי כו' אע"ג דאמרינן בפ"ג בשלכו דאין מכבדין בדרכים דהיינו בשנים שפגעו זה בזה בדרך אבל אם מתחילה נועדו יחדיו ללכת כי הכא מכבדין:

רש"י **שלא** נחמד יוסף בעיניו. בפ' הבע"י והקשה רבינו אם יוסף לא נחמד בעיני אביו למה היה נחמד בעיני אחיו די"ל דלאחר מיתת אביו נעשה חשוד ע"י שלא זימנן לסעודה או ע"י שהלך לבור והוא לש"ש נתכוון והם חשבו לו שיטמנו כמפורש בב"ר והכי מסתבר שלא חשדוהו אלא עד אחר מיתת אביהם דאל"כ אמאי לא בקשו מאביהם שיצוהו לפני מותו ולא הוצרכו אז לשנות ועוד נראה דהמקרא מוכיח כן דכתיב ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו כו' ויצוו אל יוסף דמשמע לא שצוה לפני האמת אלא מפני השם השטימה אמרו לו כן וק"ל:

וישבע יוסף את בני ישראל כו' עיין מה שכתבתי לקמן בפ' בשלח ותמצא נחת

סליק פרשת ויחי. ונשלם ספר בראשית